

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**«І.ЖАНСҮГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕ АҚ
НАО «ЖЕТЫСУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И.ЖАНСУГУРОВА»
«ZHETYSU UNIVERSITY NAMED AFTER ILYAS ZHANSUGUROV»**

Университеттің 50 жылдығына арналған
**«БОЛАШАҚ ҰРПАҒЫ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ
ТӘЖІРИБЕСІ МЕН БОЛАШАҒЫ»**
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
**«ПОКОЛЕНИЕ БУДУЩЕГО: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ»,**
посвященной 50-летию университета

MATERIALS
of the international scientific and practical conference
**«GENERATION OF THE FUTURE: EXPERIENCE AND PROSPECTS
OF SCIENCE AND EDUCATION»**
dedicated to the 50th anniversary of the University

Талдықорған, 2022

УДК 001
ББК 72
Б73

Редакция алқасы: Қ.М. Баймырзаев (бас редактор), А.С. Бахтаулова (бас редактордың орынбасары), Л.Н. Карашолакова

Редакционная коллегия: Қ.М. Баймырзаев (главный редактор), А.С. Бахтаулова (заместитель главного редактора), Л.Н. Карашолакова

Editorial colleague: K.M. Baimyrzaev (editor-in-chief), A.S. Bakhtaulova (deputy of editor-in-chief), L.N. Karasholakova

Университеттің 50 жылдығына арналған «БОЛАШАҚ ҰРПАҒЫ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН БОЛАШАҒЫ» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Талдықорған, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2022. 508 б.

Материалы международной научно-практической конференции
Б73 «ПОКОЛЕНИЕ БУДУЩЕГО: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ», посвященной 50-летию университета. – Талдықорған, Жетысуский университет им. И.Жансугурова, 2022. 508 с.

Materials of the international scientific and practical conference «GENERATION OF THE FUTURE: EXPERIENCE AND PROSPECTS OF SCIENCE AND EDUCATION» dedicated to the 50th anniversary of the University. – Tal dykorgan, Zhetysu University named after I.Zhansugurov, 2022. 508 p.

ISBN 978-601-216-835-8

Жинақ материалдары білім беру мен ғылым саласында инновациялық зерттеу жұмыстарымен айналысатын ғалымдарға, докторанттарға және магистранттарға арналған.

Материалы сборника предназначены ученым, докторантам и магистрантам, занимающимся исследованиями инноваций в образовании и науке.

Collection of materials is intended for scientists, Master and Doctor students, who are interested in innovative research in education and science.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-216-835-8

© І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2022
© Имидждік саясат орталығы, 2022

**І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің Басқарма Төрағасы - Ректоры,
география ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының құрметті академигі
Қ.М. Баймырзаевтың**

АЛҒЫ СӨЗІ

Құрметті әріптестер, қонақтар, университеттің 50 жылдығына арналған «Болашақ ұрпағы: ғылым мен білімнің тәжірибесі мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияға қош келдіңіздер.

Елімізде азаматтарға жоғары білім беретін 121 жоғары оқу орны бар және білім беру саласында үлес қосқан ЖОО-ның бірі – І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті.

Биыл біздің университет 50 жылдық мерейтойын атап өтуде. 1972 жылы 25 қазанда Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті мен Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің № 572 қаулысымен Талдықорған қаласында Талдықорған педагогикалық институты ұйымдастырылды.

1977 жылы біздің жоғарғы оқу орнына ақын І. Жансүгіровтың есімі берілді. Осы жылдан бастап университетте жаңа мамандықтар ашылды: «Педагогикалық музыка», «Дене шынықтыру», «Мектепке дейінгі тәрбие», «Инженерлік педагогика», «Бастауыш оқыту әдістемесі».

Оқытушылар мен білім алушылардың халықаралық және ішкі академиялық ұтқырлығы дамиды. Біздің студенттер мен магистранттар Польша, Испания, Ресей, Латвия, Түркия университеттерінде білім алады. Студенттерге дәріс оқу үшін жыл сайын АҚШ, Чехия, Болгария, Латвия, Ресей, Словакия, Түркия және басқа да елдердің ғалымдары шақырылады.

Соңғы жылдары университет оқытушылары Scopus деректер базасында 270-дан аса және Web of Science базасында 70-тен аса мақаласын жариялап, 320-дан аса авторлық куәлік және 20-дан аса патент алды. Жыл сайын ғылыми сауаттылықты арттыру үшін ғылыми семинарлар өткізіліп отырады, оның ішінде Elsevier және Clarivate Analytics компаниясының өкілдерімен бірлесіп өткізілетін семинарлар да бар.

Соңғы 5 жылда университет қабырғасында мемлекеттік гранттық қаржыландыру аясында 19 жоба орындалды. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті жыл сайын «Jas Galym» конкурсын өткізеді, ғылыми және ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру жобаларын қаржыландырады. Университетте PhD докторларын даярлау жүзеге асырылады және постдокторантура ашылды.

Конференцияның мақсаты білім берудің заманауи моделінің теориялық және практикалық негіздері туралы тәжірибе мен пікір алмасу болып табылады. Міндеттері экономика мен құқықты дамытудың басым бағыттары мен жолдарын, ғылымды, техника мен технологияны дамыту перспективаларын айқындау болып табылады.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 50 жылдық мерейтойына орай осынау айтулы күні университетімізге даму мен өркендеу, баршаңызға бақыт пен амандық, ынтымақ пен бірлік, молшылық пен қуаныш тілеймін!

Конференцияның барлық қатысушыларына қызықты және жемісті жұмыс тілеймін.

I. ЖАНСҮГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТІ

Бахтаулова А.С., б.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
басқарма мүшесі - ғылыми жұмыс жөніндегі проректор
Қарашолақова Л.Н., PhD, оқытушы-дәріскер, ғылым және ғылыми жобаларды
коммерцияландыру бөлімінің басшысы

E-mail: bahtaulova@mail.ru, karasholakova.lazzat@mail.ru

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті 1972 жылы Талдықорған педагогикалық институты ретінде ашылды. Онда алғаш рет қазақ мектептерінде қызмет ететін физика, математика, орыс тілі мен әдебиеті бойынша мамандар даярлауға 255 студент қабылданды. Университет құрамындағы 5 кафедрада 25 оқытушы, оның ішінде 11 ғылым кандидаты жұмыс жасады. 1977 жылы оқу орнына ақын I.Жансүгіровтың есімі берілді.

Университет оқу орны ретінде студенттерді оқытумен ғана шектелмей, ғылыми жетістіктер негізінде жаңа білімді игеруге күш салады. Осылайша, ғылыми зерттеулерге тек оқытушылар ғана емес, сонымен қатар университеттің көптеген студенттері, магистранттары мен докторанттары да қатысады.

Бүгінде университетіміз ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің аккредиттелген субъектісі болып табылады. 2022 жылдың 11 мамырында «Ғылым туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 23-бабына сәйкес I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет субъектісі ретінде бес жыл мерзімге аккредиттеу туралы куәлігін алды. Аталған куәлік Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджеті қаражаты есебінен ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет конкурстарына қатысу мүмкіндігін береді.

ELSEVIER
Scopus

Clarivate
Web of Science™

Университет оқытушылары **Scopus** базасында 273 мақала және **Web of Science** базасында 71 мақала жариялады, 321-ден астам авторлық куәлік пен 20-дан астам патент алды. Отандық және халықаралық конференцияларда 1000-нан астам мақала жарияланды. Ғылыми сауаттылықты арттыру үшін жыл сайын 30-дан астам ғылыми семинар өткізіледі, оның ішінде **Elsevier** және **Clarivate Analytics** компанияларының өкілдерімен бірлесіп өткізілетін семинарлар да бар.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті өткізетін конкурстарға қатысып, мемлекеттік гранттық қаржыландыру аясында университет қабырғасында 19 жоба жүзеге орындалуда. 2022 жылдан бері университетте постдокторанттарды даярлау жүзеге асырылып жатыр.

Жыл сайын университет оқытушылары халықаралық, республикалық және басқа да гранттық бағдарламаларға, ұлттық конкурстарға қатысады. 2022 жылдан бастап университет H2020 MSCA-RISE «**Орталық Азия құқығы: Орталық Азиядағы құқықтық мәдениеттер және іскерлік орта**» жобасына Еуропалық Комиссия қаржыландыратын **Horizon 2020 European Union funding for Research and Innovation** бағдарламасы шеңберінде жобаны орындауда.

Жас ғалымдардың ғылыми және ғылыми-техникалық қызметінің нәтижелерін коммерцияландыру бойынша жобаларды гранттық қаржыландыруға арналған «**Jas Galym – 2021**» және «**Jas Galym – 2022**» байқауларының қорытындысы бойынша университетімізде *Ақпараттық технологиялар (IT); Агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамыту және ауыл шаруашылығы өнімдерінің қауіпсіздігі; Туризм; Су ресурстарын, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін ұтымды пайдалану, экология; Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы әзірлемелер* бағыттары бойынша жалпы сомасы 17 млн теңгеге 15 жобаны іске асыруда.

2021 жылы «**Болашақ**» **халықаралық стипендиясы** шеңберінде іске асырылатын «**500 ғалым**» жобасы бойынша университетіміздің 5 оқытушысы әлемнің жетекші Жоғары оқу орындарында және ғылыми орталықтарында тағылымдамадан өтуге мүмкіндік алды:

- Өксікбаев Б.Қ., Сеитова Г.А. – Хаджеттепе Университеті;
- Есенбек Ж. – Нью-Йорк Кино Өнері Академиясы;
- Беделбаева Ә.Е. – Омбы мемлекеттік техникалық университеті;
- Қалдияров Д.А. – Вашингтон университеті.

Біздің университеттің 37 оқытушысы «**Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы**» республикалық байқауының жеңімпаздары. Соңғы жылдары осы атаққа ие болған профессорлық-оқытушы құрамы: Нұрғабыл Д.Н., Қыдырбаева Э.Ө., Қалдияров Д.А., Сеитова С.М., Майлыбаева Г.С., Утегенов Е.К., Бахтаулова А.С., Жанатбекова Н.Ж., Нұрмуханқызы Д., Қанаев А.Т., Таубаев Б.Р., Қожашева Г.О., Сапарғалиева А.Ж., Есенгабылов И.Ж., Ыбыраимжанов К.Т., Смагулов Е.Ж., Жумагулов Т.Б., Беделбаева Ә.Е., Тасболатова Р.Б., Алдабергенова А.О., Жакыпбекова М.Т., Бекежанов Д.Н. және т.б. Әр жеңімпаз 2000 АЕК мөлшерінде жүлде алады.

2021 жылы университет тарихында тұңғыш рет философия докторы (PhD) Қарашолақова Л.Н. талантты жас ғалымдарға арналған мемлекеттік стипендия иегері атанды.

2022 жылы ғылымды дамыту мақсатында университет қабырғасында «Биотехнология және экология ғылыми-зерттеу институты» қайта құрылды. Институт құрамында «Экология зертханасы»; «Биотехнология зертханасы» және «Молекулалық генетика және геномика зертханасы» кіреді. Аталған ғылыми-зерттеу институтының «Молекулалық генетика және геномика зертханасының» меңгерушісі лауазымына «**Болашақ**» **халықаралық стипендиясы** аясында Ұлыбританиядағы Джон Иннес орталығында докторантураны тәмамдаған философия докторы (PhD) Қанат Абайұлы Ермекбаев шақырылды.

Университет басшылығы студенттердің, жас ғалымдардың және профессорлық-оқытушы құрамының ғылыммен айналысуына барлық уақытта мүмкіндік жасайды және ынталандырады. Жыл сайын «**Ғылым айында**» ғылыми-зерттеу нәтижелері бойынша студенттерді, жас ғалымдарды және профессорлық-оқытушы құрамын салтанатты түрде марапаттайды.

Еліміздің бәсекеге қабілетті 15 өңірлік жоғары оқу орындарының базасында **Академиялық артықшылық орталықтарын** құру жоғары оқу орындарының оқу базасын қолдауға және қолданбалы ғылыми зерттеулерді дамытуға бағытталған. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті өңірлік ЖОО ретінде өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін қажетті кадрларды даярлауды, қажетті тәжірибеге бағдарланған құзыреттерді қалыптастыруды, қолданбалы ғылыми зерттеулер жүргізуді қамтамасыз ететін «Жетісу ғылыми-білім беру орталығын» құруды жоспарлауда. Аталған орталық құрамында 4 зертхана жұмыс жасайтын болады:

- 1) STEM Lab,
- 2) Молекулалық биология зертханасы,
- 3) EcoAnalysisLab,
- 4) Метрология, стандарттау және сертификаттау зертханасы.

Зертханалар бакалавриат, магистратура және докторантура бойынша мамандар даярлау, сондай-ақ ғылыми зерттеулер жүргізу үшін соңғы заманауи құрал-жабдықтармен қамтамасыз етіледі. Жобаны жүзеге асыру үшін 4 млрд теңге көлемінде инвестиция тартылады, сонымен қатар, зертханалық кешен салу жоспарлануда.

Биыл университетіміздің 50 жылдық мерейтойы! Университет өзінің жарты ғасырлық тарихында ғылым жолында біраз белестерді бағындырды, әлі де алар асулары алда. Университетіміз барлық уақытта ғылым және білім саласында бірлесіп жұмыс жасауға дайын және ынтымақтастық орнатуға ашық.

ӘОЖ 9.929

ЖАЛАИРИДІҢ ШЕЖІРЕСІ — ЕРТЕДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЖАЗЫЛҒАН ТҰҢҒЫШ ТАРИХИ ШЫҒАРМА

Абдрахманов К.Ж., 7M01601 – «Тарих» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

E-mail: Daulet_shatanov@mail.ru

Патша тұсында орыс тарихшылары шыңдықты барынша жасырып, тарихымызды бұрмалады. Тарихты дұрыс баяндайтын біраз шежірелер ел-жұрттың көзіне көрсетпей, оқуларына тиым салынған болатын. Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдарда өзінің тарихын, мәдени құндылықтарына ие бола бастады. Қазақ халқында ауызша және жазбаша тарихтың жүргені бізге мәлім. Жазбаша тарихтың негізін салған, XVI ғ ғасыр сүрген Түркі халықтарының оның ішінде Қазақ халқының сол кезеңдегі ата тарихын қағазға түсіріп, артына өшпестей мұра қалдырған тарихшы, ғалым Қадырғали би Қосымұлы Жалаири. Мақалада Жалаири еңбегінің қазақ тарихына тән ортағасырлық деректердің аса көп мәліметі баяндалады.

Тірек сөздер: Тарих, Түркі, Қадырғали би Қосымұлы Жалаири, Патша үкіметі, Тәуелсіздік.

При царе русские историки всячески скрывали заколдованность и искажали нашу историю. Некоторые хроники, рассказывающие историю правильно, были запрещены к прочтению, не показываясь на глаза людям. В годы после обретения независимости Республики Казахстан начал приобретать свою историю, культурные ценности. Нам известно, что у казахского народа устная и письменная история. Историк, ученый Кадыргали би Косимұлы Жалаири, положивший начало письменной истории, запечатлел на бумаге историю тюркских народов, живших в XVI в., в том числе казахского народа того периода и оставил после себя неизгладимое наследие. В статье изложено большое количество средневековых источников, характерных для казахской истории труда Жалаири.

Ключевые слова: История, Турки, Кадыргали би Жалаири, Российская империя, Независимость.

During the tsar's reign, Russian historians hid the truth as much as possible and falsified our history. Some genealogies, which tell the history correctly, were not shown to the public and were forbidden to read. In the years after the independence of the Republic of Kazakhstan, it began to acquire its own history and cultural values. We know that the Kazakh people have oral and written history. Historian, scientist Kadyrgali bi Kosymuly Zhalaيري, who founded the written history, wrote down the ancestral history of the Turkic peoples of the 16th century, including the Kazakh people, and left an indelible legacy behind. The article describes a lot of medieval data typical of Kazakh history of Jalairi's work.

Keywords: History, Turkish, Kadyrgali bi Kosymuly Zhalaيري, Royal government, Independence.

XV-ші ғасырдың екінші жартысында Өзбек хандығынан бөлінген қазақ халқына Түрік қағанатының негізін қалаушы тайпалық ру бірлестіктері: үйсін, қаңлы, ғұн, албан, суан, жалайыр сияқты тайпалар кірген. Соның ішінде Жалайыр руы, негізінен 4 тармақ ретінде, Шу, Сыр, Ангер-Шыршық, Қаратал Жетісу бойында мекендеген. Міне сол Жалайыр руынан шыққан ұлы тұлға Қадырғали би Қосымұлы Жалаири. Би өзінің өмірі жайлы өте аз деректер қалдырған. «Мұсылман ғалымдары», «Қазақстан тарихы», Энциклопедиялық анықтамалық» деген еңбектерде әкесі Қосым бек, атасы Темшік батыр болғандығы және өзінің 1530-1605 ж қайтыс болағаны туралы деректер кездеседі. Сондай мықты ұрпақтардан қайраты қырандай ұрпақтардың келуі қазаққа қонған бақ емес пе!?

Орыс жылнамаларында былай деленген: Сейдекке (Сейтекке) «Қазақ ордасының бір ханзадасы (Ораз-Мұхаммед) мен Қараш мырза (бұл арада Қадырғали Жалаири осылай аталып отыр) келгеннен кейін, ол күшті болып алды...» [7; 74]. 1580 жылдан бастап Қадырғали Ораз-Мұхаммедтің (Оразмұхаммедтің) қарашысы болады. 1588 жылы Ораз-Мұхаммед екеуі Ертіс бойында «тұйғын салып, аң аулап жүріп», Сібір воеводасы Даниил Чулковтың қолына тұтқынға түседі де, сол жылы аманат ретінде Мәскеуге әкелінеді. Қазақ ханы Тәуекел өз туысы Ораз-Мұхаммедті сұратып, орыс патшасына сан рет елші жібереді. Бірақ орыс патшасы Ораз-Мұхаммед пен Қадырғали Қосымұлын өз еліне қайтармайды. 1588 жылдан 1598 жылға дейін олар Мәскеуде, патша сарайында болады. Оған себеп болған нәрсе тағы да Ораз-Мұхаммед сұлтан. Өйткені, ол Ресей патшасының қарамағына келгеннен кейін шведтерге қарсы, Қырым хандығына қарсы жасалған көптеген жорықтарға қатысады. Осы жорықтарда ерлік көрсетіп, көзге түседі. Сол үшін Ресей патшасы Борис Годунов Оразмұхаммедті Қасым қаласына әмір етіп сайлайды [4; 88].

Міне осылай жүрген Қадырғали би Жалаири Ораз-Мұхаммедтің 4 уәзірінің бірі болып осы кезден ғылыммен айналыса бастады. Алғашқы еңбегін 1600 ж өзінің атақты «Жамиғ ат-Тауарих» («Жылнамалар жинағы») атты шежіре кітабын жазуды бастап, оны 1602 жылы аяқтаған. Шежіре санаулы беттен тұрсада ішіндегі шежіре қытай қағазына ұқыптылықпен жазылған. Би қайтыс болғаннан кейін оның шығармасын Н.И.Ильминский түркі-шағатай (ескі қазақ) тілінен орыс тіліне аударған. Н.Ильминскийдің аударған мәтін басылып шықпаған. Ол текст қазір қайда екені белгісіз. Ал көне тексттің түпнұсқасын 1854 жылы И.Н.Березин өзінің шығармаларының екінші томына енгізіп, факсимилие (фотокөшірме) түрінде басып шығарған [8; 99,100].

Шығарма үлкен екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде Жалаиридің бұл еңбекті жазудағы негізгі мақсаты — өз әміршісі Шыңғысхан ұрпағы — Ондан сұлтанның баласы Оразмұхаммедтің хан тағына лайық екенін дәлелдеу. Екінші бір мақсат: «...Патша Борис Федоровичтің мәңгі әділдігін, ақтығын айту және тағы жоғары мәртебелі Оразмұхаммед ханды жоғары мәртебелі патшаның құрметпен хандыққа отырғызғанын көрсету үшін жазылды» (Березин И.Н. Библиотека восточных источников. Тю 1. — Казань, 1854). Кітаптың негізгі бөлімі XII ғасырдан XVI ғ. қазақ жеріндегі болған оқиғалар баяндалған. Қазақтың орта ғасырдағы тарихымен шұғылданушылар үшін тың деректер беретін бағалы шығарма. Қадырғалидың өзі жинап, өзі зерттеген, көзімен көріп, заманның куәгері болған дәуірі — XVI ғасыр. Бұл шығармада қазақ тайпаларының халық болып қалыптасуы, оның тәуелсіздігі үшін жүргізген күресі, халықаралық жағдайы, тағы басқа мәселелер суреттеледі. «Жамиғ ат-Тауарих» («Жылнамалар жинағы») еңбегін оқыған әйгілі ғалымдар өз бағасын берген. Соның ішінде орыс ғалымдары, қазақтың бір туар азаматтары өз бағалауларын берген болатын. Қазан университетінің профессорлары Н.И.Ильминский, И.Н.Березин, академик В.В.Вельяминов-Зернов және Ш.Уәлиханов жоғары бағалаған [10; 99–100].

Қадырғали шығармасымен Ресейде алғаш танысқан ғалымдардың бірі — шығыстанушы, академик Х.Д.Френ. Ол шығарманың Тәуекел ханның немере інісі, Қасымов хандығының ханы Онданұлы Оразмұхаммедтің сандығында сақталған Қосымұлының өз қолымен жазған түпнұсқасымен таныс болған. Х.Д.Френ Ибрагим Халфинге Абылғазы еңбегін осы нұсқамен салыстырып оқуға кеңес берген [1; 9].

Қ.Жалаиридің «Жамиғ ат-тауарихының» негізгі тарауларын алғаш орысшаға аударып, оған түсінік берген ғұлама ғалым Шоқан Уәлиханов. Аса көрнекті ағартушы: «Күмән жоқ, қазақтар туралы ең алғаш дерек Березин бастырып шығарған «Жылнамалар жинағында» кездеседі («Жылнамалар жинағы» (Жалаири). Шығыс тарихшыларының кітапханасы. Издание профессора И.Н.Березина, т. II, ч. I, Казань, 1854). Осы басылым қазақтардың өткені туралы ең құнды, алғаш жазба ескерткіш. Мұнда нақты тарихи деректер аз болғанымен, қазақ хандары мен сұлтандарының ата тегі бар.... Қазіргі қолда бар деректерді, ел аузындағы аңыздармен, ноғайлармен қарым-қатынас жайлы орыстың елшілік актыларды Жалаиридің «Жамиғат-ат-тауарихымен» салыстырған жөн деп өз

ойларын білдірген жазушы ғалымдар жоғарғы деңгейде бағалаған. Шоқаннан кейін Қадырғали биді еске салған Мұхтар Мағауиннің «Аласапыран» романы. «Жылнамалар жинағы» еңбегін зерттеген ғалымдар мен жазушылар күш салуы арқасында халқымыздың алтын қазынасына айналғаны белгілі. Алматы қаласында халықаралық «Қадырғали Қосым Жалайыри» қоры құрылды, осы қор 28-29 қыркүйек 2001 жылы Қазақстан тәуелсіздігінің 10 жылдығына және Қадырғали би Қосымұлының «Жамиғ-ат-тауарих» (Жылнамалар жинағы) еңбегінің жазылуына 400 жыл толуына арналған Қадырғали би Қосымұлының «Жылнамалар жинағы және тәуелсіз Қазақстанның ғылымы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция ұйымдастырды. Нұр-сұлтан қаласында бұл кісіге арнап 2100 м көшенің аты берілді.

Қорыта айтарым өз тарихын, ұлтын, тілін, мәдениетін, салт-дәстүрін дінің сүйетін азаматтар, ата-баба ісін, артта қалған байлық мұраларын ұмытпайық. Осы жағдайды ескере отырып, Қадырғали би Қосымұлының «Жамиғ ат-Тауарих» («Шежірелер жинағы») еңбегінің жазылуына 400 жыл толуына орай өткізілген конференцияда қазақтың майталман жазушысы М. Мағауин «Ұлы тарихшы, ұлы қолбасшы» тақырыбына көсіле баяндама жасады. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні ретінде: «Бүгін Ұлыстың Ұлы күні, қазақ тарихының Ұлы күні, 400 жылдан соң бабамыздың бағалы еңбегімен ұрпағы етене қауышты. Соңғы 40–50 жыл бойында тарихқа, әдебиетке, мәдениетке қатысты көп түсінікті қайта қарау керек деп ұғамын. Айталық, би ұғымы біздің бабамыздың заманында ел билеуші, князь деген мағынаны білдірген. Оның мәнін жойған патшалық өкімет қой. Демек, біздің Қадырғали би бабамыз кезінде Сібір хандығын жайлаған халықтың ішінде ел билеушісі болған. Қадырғали Жалаири — қазақ халқының деңгейін көрсететін биіктік. Оның заманында халықтың санасы да күшті еді. Мен оның есімін Алматыдағы ұлттық кітапханаға беру қажет деп есептеймін», — деген ұсыныс жасады [3; 16].

Қайткен күнде де Қадырғали би Қосымұлы Жалаири сынды ұлы кісінің бар екенін қазаққа үлкен қуаныш болғанын ұмытпай, бағалай білейік, ағайын!!!

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сыздықова Р., Қойгелдиев М. Қадырғали би Қосымұлы және оның «Жылнамалар жинағы». — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 1991. — 272 б.
2. Алдабергенова М. Қадырғали Жалаири // Парасат. — 2008. — № 2. — 15, 16-б.
3. Қойгелді М. Қазақ тарихына қатысты зерттеулерінде Мұхаммед Хайдар Дулати мен Қадырғали Жалайыридың еңбектеріне сүйенген / Академик Әлкей Марғұлан (1904–1985) // Жұлдыздар отбасы: Аңыз адам. — № 1(61). — 18-б.
4. Уәлиханов Ш. Таңдамалы. — Алматы: Жазушы, 1985. — 560 б.
5. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. — Алма-Ата: Рауан, 1992. — 379 с.
6. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін): Төрт томдық. — 1-кіт. — Алматы: Атамұра, 1996. — 544 б.
7. Албани Б.Қ. Тарихи таным: ежелгі халықтар, тайпалар, рулар, жер жұтқан қалалар. — Алматы: Ататек, — 400 б.

UDC 611

DEVELOPMENT AND USE OF ELECTRONIC TEXTBOOKS IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Abduakasov A., Zhetisu University named after I. Zhansugirov, Taldykorgan city

Haas M., University of Zilina, Institute of High Mountain Biology, Slovakia

Oxikbayev B., academic degree, academic title: Master,

Zhetisu University named after I. Zhansugirov, Taldykorgan city

E-mail: aibek.abduakas@mail.ru

This article is devoted to the problem of the use of digital technologies used in modern education, and the assessment of the effectiveness of electronic resources. The use of information technologies in the training of specialists allows not only to maintain the qualification level of students, but also to constantly improve it.

Keywords: *electronic educational resources, digital technologies, information and communication technologies, electronic textbooks.*

Бұл мақала қазіргі білім беру саласында қолданылатын сандық технологияларды қолдану және электрондық ресурстардың тиімділігін бағалау мәселесіне арналған. Мамандарды даярлау ақпараттық технологияларды қолдану студенттердің біліктілік деңгейін сақтап қана қоймай, оны үнемі жетілдіріп отыруға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: *Электрондық білім беру ресурстары, цифрлық технологиялар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, электрондық оқулықтар.*

Данная статья посвящена проблеме применения цифровых технологий, применяемых в современном образовании, и оценке эффективности электронных ресурсов. Использование информационных технологий в подготовке специалистов позволяет не только поддерживать квалификационный уровень обучающихся, но и постоянно повышать уровень знания.

Ключевые слова: *электронные образовательные ресурсы, цифровые технологии, информационно-коммуникационные технологии, электронные учебники.*

In the modern world, a new education system is being formed. Information and information processes play an increasingly important role in education, as important factors determining the nature and purposefulness of the pedagogical process. This helps to understand the changes in the pedagogical theory and the practical component of the educational process.

Today, in the learning process, electronic textbooks are actively used to help college students prepare for the learning process on their own. Electronic textbooks act as tutors, taking on a lot of routine work when presenting new material, when checking and evaluating students' knowledge [1].

It should be noted that an electronic textbook is not an electronic version of an ordinary textbook, the functions of which are limited only to the possibility of switching from the table of contents by hyperlink to the desired topic. The material must be adapted to different types of students' activities and have a clear gradation – lectures must be placed in a separate block, practical classes, laboratory work must be in another block, tests, questions for independent work, questions for exam preparation must also be present there. It is very important to provide a printing function for any block of material. With proper use, an electronic textbook can become an important tool for self-study of most disciplines, especially those related to information technology [2].

In an electronic textbook, as a rule, all multimedia functions are in demand: animations and videos, interactive components that help keep students' attention while studying the course. All this makes the learning process exciting, vibrant and ultimately more productive[3].

Electronic educational resources allow you to perform much more complete practical exercises at home – from a virtual visit to a museum to a laboratory experiment, and immediately conduct a certification of your own knowledge, skills, and skills. Homework becomes full-fledged, three-dimensional, it differs from the traditional one in the same way as a low-quality photograph from a three-dimensional holographic image [4].

Even the most complete textbook is not able to contain the entire amount of information that students may need when studying this subject, additional literature is always required. With the advent of the Internet and the exuberant development of thematic sites and portals for various purposes, it became possible to find almost any information by connecting to the network and making several requests to search engines. But there is so much information, very heterogeneous and contradictory, that it is not always possible to understand this flow independently. In this case, the advantage of an electronic textbook is that all the necessary additional material is collected in one place and there is no need to waste time searching for it. It is also necessary to provide for self-verification of the acquired knowledge [5].

The advantages of the electronic textbook are:

- the ability to adapt and improve the interface to the special needs of the learner. It implies the possibility of using the hypertext, text, frame structure of the textbook, while the number, size and filling of frames may vary. Instead of frames, you can use pop-up windows with the same content, for example, with drawings;

- the possibility of using additional means of influencing the student, this helps to master and memorize the educational material faster. It is also important to introduce animation models into the text of the manual. A positive effect can also be achieved with the help of a sound accompaniment corresponding to the text of the teacher;

- the ability to build a convenient and simple navigation mechanism in an electronic textbook. There are only two such possibilities in the printed edition: the table of contents and footers, and they also include a glossary. For their practical implementation, you need to scroll through the pages of the textbook. The electronic manual uses a frame structure and hyperlinks or image maps, with their help, without flipping through the pages, you can quickly go to the desired fragment and, if necessary, quickly return back, you also do not need to remember the pages on which these fragments were located;

- the possibility of built-in control of the student's level of knowledge, and based on this automatic selection of the textbook layer, as indicated in the following paragraph;

- the ability to adapt the studied material to the student's level of knowledge, which improves the perception and memorization of information. Adaptation is based on the use of a layered structure, and in accordance with the test results, the student is provided with a layer, according to his level of knowledge [6].

Electronic textbooks also have a number of disadvantages:

- the need for special equipment, a computer with the appropriate software and hardware;
- unusual, unusual electronic form of information presentation and increased fatigue when working with the monitor.

No less important in the development of an electronic textbook is the choice of software tools, the choice of a particular author's system depends not only on the appearance of the textbook, its aesthetic level, but also its functionality, the ability to support various data formats, compliance with multimedia standards, whether it will be tied to the author's system in which it was developed or will be able to work on any computer, regardless of the software installed on it [7].

The means of creating electronic textbooks can be divided into groups, for example, using a complex criterion that includes indicators such as the purpose and functions performed, technical requirements, and application features. According to this criterion, the following classification is possible:

- traditional algorithmic languages;
- general purpose tools;
- multimedia tools;
- hypertext and hypermedia tools [8].

Summing up, we can say that the development and use of electronic textbooks is one of the main tasks of improving the level of education. Teachers and students of the university annually prepare electronic textbooks that help students acquire the skills to study throughout their lives and constantly replenish and improve their knowledge. In this case, the training of specialists will be as close as possible to the real conditions of their activities. The use of information technology will allow not only to maintain their skill level, but also to constantly improve it.

REFERENCES:

1. И.П. Рак, А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Интеллектуальные информационные системы: методические указания.— Тамбов : Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 16 с.
2. Козей С. Подготовка учителей к использованию в процессе обучения современных электронных средств // Информатика и образование. 2005. № 11. С. 112—116.
3. Ермеков Н.Т. Информационные технологии: учебное: учебник/ Н.Т. Ермеков. - Астана: Фолиант, 2006. - 132 с.
4. Yusuf Yalçın. New Approaches in Selection and Evaluation of Electronic Resources. //Journal of Balkan Libraries Union Vol. 6, No. 1, P. 12-19, 2019.
5. Назаренко Е.Ф. Информационные технологии: учебное: учебник/ Е.Ф. Назаренко. - Астана: Фолиант, 2007. - 312 с.
6. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования. – М.: ИИО РАО, 2010. – 140 с.
7. Корнилов Ю.В. Сетевые и мультимедиа технологии как средство оптимизации учебного процесса // Информатика и образование. 2007. № 12. С. 107—108.
8. Anasane, Milind B., Gorde, Dipak The Impact of Electronic Library Services on Libraries. //International Journal of Advanced Research in Computer Science, Vol. 3, No. 3, P.741-744, 2012.

ӘОЖ 336 (075.8)

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ БАНКТІК НЕСИЕЛЕНДІРУДЕ КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Абдықалық С., Кадырова А., Бейсенбекова М.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕАҚ, Талдықорған қ.

E-mail: adekaas@mail.ru

Мақалада дамыған елдердің экономикасындағы ірі, орта және кіші кәсіпорындар бірдей қызмет етуі айтылады. Кәсіпорындардың көлемі салалық және технологиялық ерекшеліктерге байланысты. Жоғары капитал сыйымдылығымен және үлкен өндірістік көлемдермен сипатталатын салалар мен ірі кәсіпорындар, сондай-ақ, кіші кәсіпорындарды несиелендіру бірішама мәселелер тудырады хақ. Сонымен қатар банктер, жаңадан іс бастаған көптеген кәсіпкерлермен міндетті өтімді кепілдікті талап етеді. Кепілдікке қабылданатын мүліктің құны алынған несиеден екі есе немесе одан да аса қымбат мүлік болуы тиіс. Екінші деңгейдегі банктердің шағын бизнеске ұсынатын несиелері сондықтан да қол жетімсіз екендігін атап өттік.

Тірек сөздер: экономикалық ресурс, актив, коммерциялық банк, акционерлік қоғам, ипотекалық несие, инвестициялық банкінг, капитал.

В статье говорится, что крупные, средние и малые предприятия в экономике развитых стран функционируют одинаково. Объем предприятий зависит от отраслевых и технологических особенностей. Значительные проблемы вызывает кредитование

отраслей и крупных предприятий, а также малых предприятий, характеризующихся высокой капиталоемкостью и большими объемами производства. Кроме того, банки, как и многие начинающие предприниматели, требуют обязательной ликвидной гарантии. Стоимость имущества, принимаемого под залог, должна быть в два или более раза дороже полученного кредита. Мы отметили, что кредиты, предоставляемые банками второго уровня малому бизнесу, поэтому недоступны.

Ключевые слова: *экономический ресурс, актив, коммерческий банк, акционерное общество, ипотечный кредит, инвестиционный банкинг, капитал.*

The article says that large, medium and small enterprises in the economies of developed countries function the same way. The volume of enterprises depends on industry and technological features. Significant problems are caused by lending to industries and large enterprises, as well as small enterprises characterized by high capital intensity and large production volumes. In addition, banks, like many aspiring entrepreneurs, require a mandatory liquid guarantee. The value of the property accepted as collateral should be two or more times more expensive than the loan received. We noted that loans provided by second-tier banks to small businesses are therefore unavailable.

Keywords: *economic resource, asset, commercial bank, joint stock company, mortgage loan, investment banking, capital.*

Қазақстан Республикасы қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес, қаржылық делдалдық деңгейінің көрсеткіштері банктердің экономикадағы ресурстарды қайта бөлу және экономикалық агенттер тарапынан кредиттерге сұранысты қанағаттандыру бойынша тиімділігінің жеткіліксіз екенін растайды және әлемдік қаржы дағдарысының туындауына әкеп соққан проблемаларды шешу жөніндегі халықаралық бастамаларға байланысты реттеудің күшейтілгенін көрсетіп отыр [29].

Жағдайларда банк секторын одан әрі дамыту мәселелерінің бірі орын алып отырған, банктердің кредиттік белсенділігіне ынталандырмайтын әсер ететін жұмыс істемейтін қарыздардың жоғары деңгейі және қорландырудың ұзақ мерзімді көздерінің тапшылығы проблемаларын шешу болып табылады. Активтер сапасының төмен болу проблемасын шешу үшін 2012 жылы банктердің балансын «тазартудың» бірнеше тетігі қолданысқа енгізілді. Осы тетіктер проблемалық активтерді «Проблемалық кредиттер қоры» акционерлік қоғамына және бас банктің күмәнді және үмітсіз активтерін сатып алатын банктің еншілес ұйымдарына беруді, сондай-ақ банктер үшін қосымша салық міндеттемелерін туындатпастан, 2015 жылдың аяғына дейін үмітсіз берешекті кешіру талаптарын болжайды. Сонымен бірге, жоғарыда көрсетілген тазарту құралдарын пайдаланудың банктер мәлімдеген әлеуеті заңнама арқылы берілген мүмкіндіктерге борыштық міндеттемелерді орындау мәселелерін заңнамалық және іс жүргізумен күрделі әрі ұзақ реттеу нәтижесінде сәйкес келмейді.

Отандық коммерциялық банктер жеке тұлғаларды несиелеуде біраз жетістіктерге жетті, дегенмен әлі де болса көптеген мәселелер ескерілмей қалып отыр. Мысалы, айтар болсақ ауылдық жерлерде тұратын жеке шаруа қожалықтары бар немесе мал бағумен айналысатын жеке тұлғалардың банк несиесіне қолы жетпей отыр. Қазіргі кезде коммерциялық банктер жеке шаруа қожалықтарының жерлерін немесе мал бағумен айналысатын шаруашылықтардың малдарын кепілге алып несие бермейді. Себебі, бұған ҚР Жер кодексі жол бермейді, заң бойынша жер шаруалардың жеке мүлкі емес арендаға берілген мемлекет құндылығы болып есептеледі [31, 48 б.].

Сондықтан осы мәселені шешуде жер кодексін қайта қарастырып, жеке шаруа қожалықтардың иелерінің несие алуына жағдай жасауымыз керек. Жер телімдерін кепілге алып жеке қожалықтарға несие берумен айналысатын Жер банкін құрсақ та артық болмайды, себебі еліміз Бүкіләлемдік сауда ұйымына мүше болар алдында бұл ауыл шаруашылығына көрсеткен зор көмек болар еді және де дамыған елу елдің қатарынан

көрінуімізді тездетеді. Одан кейінгі мәселе Қазақстанның банк секторы дамуындағы сапалық және сандық көрсеткіштері халықаралық стандарт талабына сәйкес келе бермейді. Осыған байланысты Қаржылық қадағалау агенттігі тарапынан әлі де сын көтере алмайтындай осал тұстары бар екендігін ескерткен дұрыс болар.

Сонымен қатар соңғы кездері ипотекалық несиелеуде, де бірқатар шешілмеген мәселелер бар. Қазақстанда жұмыс жасайтын қос жүйе: ипотекалық несиелеу жүйесі мен тұрғын үй құрылыс жинақ жүйесі бір бірімен бескеге түспейді керісінше бірін бірі толықтырды. Мұндағы тұрғын үйді ипотекалық несиелеу жүйесі орташдан жоғары табысы бар халықтың тобына арналса, ал екіншісі орташадан төменгі табысы бар азаматтарға арналады. Көптеген елдерде бұл екі жүйе қатар жұмыс жасауда.

Қазақстанда қызмет етіп отырған тұрғын үй құрылыс жинақ жүйесінің артықшылықтары манадай:

- жыл сайын клиенттердің жинақтарын мемлекеттен беретін сыйақы мөлшерінің кепілденуі;

- баларыңыз үшін тұрғын үй мәселесін шешуге мүмкіндіктің болуы;

- тұрғын үй құрылыс жинақтарыңыздың кепілдендірілуі, себебі тұрғын үй құрылыс банкі жеке тұлғалардың салымдарын міндетті түрде ұжымдық сақтандыру қорының қатысушысы болып табылады.

ҚР банктерінің жеке тұлғаларды несиелеуді жетілдіру үшін несиелердің түрлері мен оларды беру механизмі, құны халық арасында кеңінен насихатталып әрі олардың мүддесі қорғалуы қажет. Мысалы, жас отбасы үшін тұрмыстық тұтыным заттарын сатып алу үшін немесе үй сатып алу үшін несие беру кезінде несие беру және қайтару мезгілдерін тиімділік жағынан ұштастырған дұрыс. Яғни несиені берудің мақсатын сатылар бойынша анықтап, оның басталуы мен қайтарылуы арасындағы мерзімді несие алушы үшін қолайлы ету қажет. Өйткені несие несие алушы үшін ұтымды болса банк те ұтылмай несиенің уақытында процентімен қайтарылатынына сенімді болады.

Занды тұлғаны несиелегенде де оның өндірісті дамытудағы бағытын, елдің не белгілі бір аймақтық экономикасын дамытудағы ролін білу қажет. Сөйтіп банк жеке және занды тұлғаларға несие берерде осы жағдайларға баса көңіл бөліп, тиімді көмегін тигізсе, несиені оның мұқтажын өтеуіне ықпал ететін болса, онда банк те, несие алушы да зиянға қалмаған болар еді. Жалпы екеуінің де мақсаты бір мүддеге-игілікке бағытталуы керек [32, 38 б.].

Сонымен бірге ҚР несие жүйесінің қарқынды дамуын қамтамасыз ету үшін банктік несиелеудің құқықтық базасын жетілдіру керек. Соған сәйкес Қазақстандық ғылыми-экономистердің, заңгер-құқықтанушылардың және тәжірибелі қызметкерлердің алдында келесі міндеттер жүктеледі:

- несиелік қатынастардың эволюциялық дамуының теориялық аспектілеріне, несие рыногының даму тенденцияларына терең талдау жасау;

- несиелік саясатты, оны іске асыру құралдарын экономикалық даму проблемаларын шешуде Қазақстан Республикасындағы несиелік қарым-қатынастардың ролі мен алатын орнын талдау;

- несиелік заңдарды жетілдіру;

- банктік несиелеудің құқықтық табиғатын және банктік несиелерді материалдық қамтамасыз етудің проблемаларын шешу;

- ұзақ мерзімді несиелерді жетілдіру жолдарын қарастыру.

Несиелеу процесінде шешімін таппай отырған келесі проблема - несиелік тәуекелді басқаруды жетілдіру болып табылады. Сондықтан несиелік операцияларды іске асыру барысында тәуекел деңгейін төмендету үшін несиелік шарттың экономикалық шарттарын дифференциациялау жолымен несиелік тәуекелден сақтау механизмін қамтамасыз етеді [33, 54 б.].

Қаржылық қызметтер нарығында жеке тұлғаларды тұтынушылық және ипотекалық несиелендіру үлкен мәнге ие болып келеді, бұл банктік қызметтің тұтынушылар аясының кеңеюінде. Банктердің өз еншілес компанияларымен және басқа да құрылымдық

бөлімшелерімен, сондай-ақ тұрмыстық техника, компьютерлер, автокөліктер және т.б. ірі сауда кәсіпорындарымен қауымдастық тәжірибесі бұқаралық сипатқа ие. Қалай болғанда да, банктен несие алу туралы шешім - бұл кез келген адамның немесе отбасының бюджетіне әсер ететін жауапты шешім. Қалайша банктің проблемалы қарызгері болмауға болады, заемдарды ауыртпалықсыз өтеу үшін барлық қаржылық мүмкіндіктерді қалай дұрыс есептеп бөлуге болады. Азаматтар несие аларда тез арада ақша алу идеясын башылыққа ала отырып, қарыз беру шарттарына көп көңіл бөле бермейді. Кейін несиелерін өтерде олар үшін шешілмейтіндей мәселеге айналып кетуі ғажап-ақ. Бұл жерде «ескертілді, қарулысың» мәтелі өте орынды. Несие алушы банкте несие ресімдеуде міндетті түрде білуге тиісті:

1) екінші деңгейдегі банк немесе банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымда несие беру құқығын растайтын уәкілетті орган лицензиясының болуы;

2) банк өз қызметін тек қана жалпы операцияларды жүргізу тәртібін белгілейтін банктің директорлар кеңесі бекіткен Ережесі болғанда ғана жүзеге асыруға құқылы.

Кредиттер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелер екі түйінді факторға негізделген: қорландырудың жоғары құны және жобалар бойынша тәуекелдер. Айталық, Қазақстанда тәуекелдің орташа маржасы 3,1 %-ды құрайды, ал Польшада бұл көрсеткіш 0,7 %-ды құрайды. Банктер активтерінің құрылымын жақсартудың кешенді тәсілі және жұмыс істемейтін қарыздар үлесін банктердің экономиканы кредиттеу мүмкіндіктерін шектемейтін қолайлы деңгейге дейін төмендету. Жұмыс істемейтін қарыздар деңгейінің жоғары болуы банк секторының орнықтылығын көтеруге және БҚБК-нің ұсынымдарын енгізуге негізгі кедергі болып табылады, себебі ол банктердің рентабельділігін және банктердің таратып бөлінбеген пайда есебінен капиталды қалыптастыру қабілетін төмендетеді, сондай-ақ банктердің кредиттік белсенділігін шектейді. Бұл ретте, банктердің баланстарын жұмыс істемейтін активтерден тазартуды қамтамасыз ету жөніндегі міндетті іске асыру банктердің, сондай-ақ активтерді басқару жөніндегі жеке және мемлекеттік компаниялардың қатысуымен көпжақты тәсілді талап етеді. Атап айтқанда, бұл міндетті іске асыру жұмыс істемейтін қарыздар бойынша пруденциялық лимиттерді белгілеу, заңнаманы жұмыс істемейтін қарыздарды есептен шығаруды оңайлату бөлігінде одан әрі жетілдіру, жұмыс істемейтін қарыздарды активтерді басқару жөніндегі компанияларға беру және осы компанияларда активтер мен тәуекелдерді басқарудың тиімді тетігін жасау шеңберінде жүзеге асырылатын болады [36, 14 б.].

Банктердің несие портфелінің құрылымындағы жұмыс істемейтін қарыздар үлесі бойынша белгіленетін лимиттерге сәйкес келу жөніндегі талаптарды орындауы олар орындалмаған жағдайда тиісті қадағалау шаралары қолданыла отырып, белгіленген параметрге кезең-кезеңімен қол жеткізу жөніндегі іс-шаралар жоспарлары шеңберінде жүзеге асырылатын болады. Бұл көрсеткіштерге қол жеткізу үшін банктердің үмітсіз қарыздарды тиімді түрде есептен шығаруына мүмкіндік беретін нормативтік құқықтық базаны жетілдіру қажет. Осыған байланысты арнайы провизияларды шегерімдерге жатқызудың және үмітсіз несие берешегін кешірген кезде салық шығындарын танудың халықаралық қаржылық есептілік стандарттары ескерілген тетігі қарастырылатын болады. Сондай-ақ салық салу бөлігінде активтерді КАБҰ-ға дисконтпен және кепіл кредиторларының құқықтарын күшейте отырып аудару мүмкіндігінің мәселесі қарастырылатын болады. Жұмыс істемейтін активтерді басқаруға маманданған ұйымдар қызметінің күшеюіне проблемалық қарыз алушылар бойынша банк құпиясын ашу, берілетін мүлік құнын бағалау мәселелерін шешу ықпал ететін болады.

Сондай-ақ осы активтердің әділ құнын қалыптастыру үшін жұмыс істемейтін активтер нарығын құру қажет, бұл оларды басқаруға мүмкіндік береді. Бағалаудың нарық мойындайтын кез келген әдістемесі кредиттік портфель туралы ақпараттың айтарлықтай дәрежеде ашылуын болжайды. Бұл ретте, активтерді басқару жөніндегі компаниялардың басқаруындағы активтерді барабар бағалау және корпоративтік басқару ашықтығының жоғары болуы жұмыс істемейтін активтермен жүргізілетін жұмысқа сыртқы

инвесторлардың, оның ішінде халықаралық стреттік активтер нарықтарындағы халықаралық қаржы ұйымдарының қаражатын тартуға мүмкіндік береді.

Проблемалық кредиттер қоры белсенді рөл атқаратын болады. Ең үздік халықаралық практикаға сәйкес жұмыс істемейтін активтерді басқару жөніндегі орталықтандырылған мемлекеттік компаниялар тәуелсіз болуы және оларда жеткілікті түрде қаржы және кадр ресурстары, оның ішінде инвестициялық банкинг, қайта құрылымдау және жылжымайтын мүлікті бағалау саласындағы кадрлары болуы тиіс. Осыған байланысты Проблемалық кредиттер қорын барабар капиталдандыру және қаржыландыру түйінді факторлардың бірі болып табылады. Бұл ретте, банктерден проблемалық кредиттерді сатып алудың, бірлесіп басқарудың, туындайтын шығындарды банктермен бөлісу қажеттігін ескере отырып, осы активтерді инвесторға өткізудің немесе осы активтерді жоюдың түрлі тетіктері қарастырылатын болады.

Бұл ретте жұмыс істемейтін активтерді басқаруға маманданған ұйымдар банктердің проблемалық активтерін өз беттерінше, сол сияқты заңды, коллекторлық және аутсорсинг шарттарында өзге компанияларды тарта отырып жүзеге асыра алады. Осыған байланысты коллекторлық қызметті заңнамалық тұрғыдан қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдау қажет болады.

Несиелеу процесінде шешімін таппай отырған келесі проблема - несиелік тәуекелді басқаруды жетілдіру болып табылады. Сондықтан несиелік операцияларды іске асыру барысында тәуекел деңгейін төмендету үшін несиелік шарттың экономикалық шарттарын дифференциациялау жолымен несиелік тәуекелден сақтау механизмін қамтамасыз етеді. Қаржылық қызметтер нарығында жеке тұлғаларды тұтынушылық және ипотекалық несиелендіру үлкен мәнге ие болып келеді, бұл банктік қызметтің тұтынушылар аясының кеңеюінде. Банктердің өз еншілес компанияларымен және басқа да құрылымдық бөлімшелерімен, сондай-ақ тұрмыстық техника, компьютерлер, автокөліктер және т.б. ірі сауда кәсіпорындарымен қауымдастық тәжірибесі бұқаралық сипатқа ие. Қалай болғанда да, банктен несие алу туралы шешім - бұл кез келген адамның немесе отбасының бюджетіне әсер ететін жауапты шешім [37, 403 б.].

Банк жүйесінің экономикаға, атап айтқанда, Мемлекет басшысының экономиканы қолдау жөніндегі дағдарысқа қарсы бастамаларын қолдау үшін дағдарысқа қарсы шараларды іске асыруға байланысты банктік емес қаржы секторына қойылатын талаптар ұлғаюы ақша массасын қалыптастырудың тағы бір маңызды факторы болды. 2020 жылдың басынан бері банктік емес қаржы ұйымдарын (бұдан әрі - БЕҚҰ) жалпы капиталдандыру 2 трлн теңгеден асты, одан негізгі үлес 2020 жылға тиесілі (1,9 трлн теңге). 2021 жылы БЕҚҰ капиталдандырудың жалпы сомасы 120 млрд теңге болды, ол «Нұрлы Жер» бағдарламасын қаржыландыруға бағытталды. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасы шеңберінде 2021 жылдың соңында банктер бір жарым мыңнан астам кәсіпкерлік субъектілеріне 1,1 трлн теңге сомада шамамен 12 мың қарыз берді. «Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасы бойынша шамамен 1 трлн теңге берілді. Экономиканы қолдау бағдарламалары көптеген елдер, оның ішінде дамыған экономикалар да іскерлік белсенділікті ынталандыру, жұмыспен қамтуды қолдау және дағдарыс кезеңінде инфрақұрылымды дамыту үшін қолданған мәжбүрлі шара болып табылады. Қолдау бағдарламаларынан уақтылы шығу түйінді мәселе болып табылады, осы орайда Ұлттық Банк 2021 жылы жеңілдікті кредиттеу бойынша 5 бағдарламаны аяқтады және одан әрі Ұлттық Банктің экономиканы қолдау бағдарламаларынан біртіндеп шығуы көзделген.

Дамыған елдердің экономикасындағы ірі, орта және кіші кәсіпорындар бірдей қызмет етеді. Кәсіпорындардың көлемі салалық және технологиялық ерекшеліктерге байланысты. Жоғары капитал сыйымдылығымен және үлкен өндірістік көлемдермен сипатталатын салалар мен ірі кәсіпорындар, сондай-ақ, кіші кәсіпорындарды несиелендіру біршама мәселелер тудырады хақ.

Қазақстан Республикасы қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес, қаржылық делдалдық деңгейінің көрсеткіштері банктердің экономикадағы ресурстарды қайта бөлу және экономикалық агенттер тарапынан кредиттерге сұранысты қанағаттандыру бойынша тиімділігінің жеткіліксіз екенін растайды және әлемдік қаржы дағдарысының туындауына әкеп соққан проблемаларды шешу жөніндегі халықаралық бастамаларға байланысты реттеудің күшейтілгенін көрсетіп отыр.

Бүгінгі күні Қазақстанның екінші деңгейдегі банктерінде экономиканың басым және перспективалы секторларын қаржылық қолдауға бағытталған бірнеше несиелік бағдарламалары бар:

- шағын және орта бизнесті несиелеудің аймақтық бағдарламасы;
- жеке тұлғаларды несиелеудің аймақтық бағдарламасы;
- шағын және орта агробизнесті несиелеу бағдарламасы;
- кәсіпорын кепілдігімен қызметкерлерін тұтынушылық мақсатта несиелеу бағдарламасы;
- Еуропалық Қайта құру және Даму банктің несиелік желісі бойынша шағын бизнесті несиелеу бағдарламасы;
- несиелік карточкалар бойынша банктің жинақ шотына салынған ақшаланың кепілдігі есебінен, жеке тұлғаларды несиелеу бағдарламасы;
- отандық өндірушілерге банктік қарыздар ұсыну бағдарламасы.

Қазақстанның микроқаржылық ұйымдар ассоциациясы тарапынан мониторинг бойынша қызмет ұйымның қаржылық сенімділігі бойынша талдау жасай алмайтын және басқа қаржылық институттарға ену құқығы жоқ тұтынушылардың құқығын қорғауға, тұрақты, мөлдір, адал микронесиелеу ұйымдарын құруға және қызметіне араласуға, алаяқтықтың алдын алуға, қаржылық қылмыстар туралы ескертуге, микронесиелеу индустриясының қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстанның микроқаржылық ұйымдар ассоциациясы микронесиелеу ұйымдарының саясаты мен рәсімдерінің заң актілеріне сәйкес ұсынбалы сипаттағы сараптамалық қорытындылар жасап, мониторингті жүзеге асыратын болады. Қазақстанның микроқаржылық ұйымдар ассоциациясы микронесиелеу ұйымдарының ұсыныстарды сақтамауы және қызметтерінің сәйкессіздігіне байланысты, олардың қаржы нарығындағы қызметін тоқтату туралы тиісті органдарға хат жібере алады.

Қазақстанның микроқаржылық ұйымдар ассоциациясы тарапынан болатын мониторинг бизнестің дамуына, жұмыс сапасының артуына және тұрақты микронесиелеу ұйымын құруды жеделдетуге әсер ететін болады, өйткені осындай жағдайда қаржылық мүмкіншіліктері шектеулі клиенттерге жалпылама, тұрақты микронесиелеу қызметін көрсету мүмкіндігі бар.

Сонымен қатар банктер, жаңадан іс бастаған көптеген кәсіпкерлермен міндетті өтімді кепілдікті талап етеді. Кепілдікке қабылданатын мүліктің құны алынған несиеден екі есе немесе одан да аса қымбат мүлік болуы тиіс. Екінші деңгейдегі банктердің шағын бизнеске ұсынатын несиелері сондықтан да қол жетімсіз екендігін айтқан жөн.

Сондықтан да шағын және орта бизнес субъектілері банктердің қызығушылығын тудырмайды. Шағын және орта бизнестің табысты дамуы үшін екінші және үшінші деңгейдегі несиелік жүйенің институттарының қызметтерін жетілдіру қажет.

Шағын және орта бизнес субъектілерінің қызметтерінің өсу қарқынына кәсіпкерлермен тығыз жұмыс жасайтын микронесиелік ұйымдарды қолдау әсер ете алады. Аталған ұйымдардың шағын және орта бизнесті делдалдарсыз және қосылған мөлшерлемесіз тартуға көптеген мүмкіндіктері бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі туралы Қазақстан Республикасының заңы, Алматы 2002ж., 64б.

2. Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы ҚР 1995 жылғы 31 тамыздағы N 2444 Заңы
3. Сәбден О., Тұрғынбаев А. Шағын бизнес негіздері. Астана, 2008.-10 б.
4. Isaac Oluwatayo// Banking the unbanked in rural southwest Nigeria: Showcasing mobile phones as mobile banks among farming households. Journal of Financial Services Marketing (2013) 18, 65–73. doi:10.1057/fsm.2013.2. [http:// thomsonreuters.com](http://thomsonreuters.com)
5. Statistics Department (2001). «Source Data for Monetary and Financial Statistics». Monetary and Financial Statistics: Compilation Guide. Washington D.C.: International Monetary Fund. p. 56
6. This Financial System Stability Assessment on the Republic of Kazakhstan «Financial sector risks and resilience in Kazakhstan: Banking Sector» //Publication Services PO Box 92780 Washington, IMF Country Report No. 14/258 p.73
7. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми сайты <http://www.nationalbank.kz>

ӘОЖ 37.013

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИЛІГІН ДАМУДА "ТӨҢКЕРІЛГЕН ОҚЫТУ" ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Абуханова А.Б., *І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы,*
Туркер Курт, *PhD докторы, профессор, Гази университеті, Анкара қаласы, Түркия*

E-mail: agar-80@mail.ru

Бүгінгі өзгерістердің жылдамдығы жағдайында білім берудің мазмұны, күтілетін нәтижелері мен оқытудың технологиялары үнемі дамып отыратыны белгілі. Осы үдеріске сай педагогтарды өзгерістерге үнемі дайындаудың маңызы зор. Мақала тақырыбына байланысты педагогтың кәсіби қызмет құрылымындағы "төңкерілген оқыту" технологиясын қолдану өзгерістерге дайындаудың факторы ретінде қарастырылады. Педагогтарды білім беру ұйымдарында жаңартылған бағдарламадағы жаңа көзқарастарды түсіндіру, педагогикалық әрекеттерді жаңарту, өз сабақтарында төңкерілген сынып модельдерін қолдананып, бірлескен оқу мен зерттеушілік, сыни ойлау, шығармашылық дағдыларын үнемі дамытып отыру мақсатында құрылады және ол басқарудағы белгілі бір ұйымдастырушылық қызметті қажет етеді. Бұл мақалада "төңкерілген оқыту" сияқты аралас оқытудың моделі қарастырылады, оны сапалы электронды білім беру мазмұнын таңдау кезінде жүзеге асыруға болады

Тірек сөздер: Төңкерілген оқыту, педагогтың кәсібилігі, жаңартылған білім беру мазмұны, оқушылардың өзіндік білім алуы

Известно, что в условиях сегодняшней быстроты изменений содержание образования, ожидаемые результаты и технологии обучения постоянно развиваются. В соответствии с этим процессом важно постоянно готовить педагогов к изменениям. В зависимости от темы статьи использование технологии "перевернутого обучения" в структуре профессиональной деятельности педагога рассматривается как фактор подготовки к изменениям. Создается педагогами в организациях образования с целью разъяснения новых подходов в обновленной программе, обновления педагогической деятельности, использования на своих уроках перевернутых моделей классов, постоянного развития навыков совместного обучения и исследования, критического мышления, творчества и требует одной организационной деятельности в управлении. В данной статье рассматривается такая модель смешанного обучения, как "перевернутое обучение", которая может быть реализована при выборе качественного электронного образовательного контента

Ключевые слова: *Перевернутое обучение, профессионализм педагога, обновленное содержание образования, самообразование учащихся*

It is known that in the conditions of today's rapid changes, the content of education, expected results and learning technologies are constantly evolving. In accordance with this process, it is important to constantly prepare teachers for changes. Depending on the topic of the article, the use of "inverted learning" technology in the structure of a teacher's professional activity is considered as a factor of preparation for changes. It is created by teachers in educational organizations in order to explain new approaches in the updated program, update pedagogical activities, use inverted class models in their lessons, continuous development of skills of joint learning and research, critical thinking, creativity and requires one organizational activity in management. This article discusses such a model of mixed learning as "inverted learning", which can be implemented when choosing high-quality electronic educational content.

Keywords: *Inverted learning, teacher's professionalism, updated content of education, self-education of students*

Соңғы жылдарда "төңкерілген оқыту" технологиясын оқыту мен үйренуге деген қызығушылық едәуір артып келеді. Төңкерілген оқыту идеясы бірнеше ондаған жылдар бұрын АҚШ-та пайда болды. Аралас оқытудың бұл моделінің мәні оқушыларды педагогтың оқыған лекцияларын жазудан гөрі сабақтағы нақты іс-әрекетке тарту болып табылады.

Төңкерілген оқыту (flipped learning) - қалыпты сыныпты келесідей "аударуға" мүмкіндік беретін аралас оқытудың бір түрі. Бұл модель педагог материалды дәстүрлі түрде теориялық түсіндіруі емес, оқытуда оқушылармен компьютерлік технологияны қолдана отырып, белсенді жұмыс жасауға көбірек уақыт бөлуі үшін пайдаланылады.

Жаңа медиа-технологияларда тәрбиеленген оқушылар педагогтың ауызша түсіндіруі арқылы берілген ақпаратты тыңдауларына қазіргі уақытта шыдамдары жетпейді. Қазіргі заманғы технологиялар арқылы оқуға деген қалыптасқан көзқарасты өзгерту уақыты келетін деңгейге жетті. 21 - ғасырдың маңызды дағдыларын игерумен қатар, оқушылардың үлгерімін арттыратын білім беру жүйесінің жаңа моделі қажет. Прогрессивті педагогтар мен оқытушылар оқушылардың өміріндегі ақпараттық технологиялардың нақтылығы мен таралуын түсінуі керек.

Интернет және коммуникациялық технологиялар саласындағы жетістіктер арқылы педагогтарға динамикалық мультимедиялық білім беру ресурстарын ұсыну, сонымен қатар, оқушыларға жұмыстардың мазмұнын беру, бағалау да жеңілдейді.

Оқыту педагог жасаған бейне видеоларды қолдана отырып жүзеге асырылады, оны білімгерлер сабақтан тыс уақытта көріп, оқи алады. Сабаққа деген бұндай тәсіл *төңкерілген сынып моделі* деп аталады, өйткені сабақты ұйымдастырудың классикалық негізі сыныпта және үй тапсырмасы "төңкерілген" болып келеді. Жалпы, бұрынғы сыныптағы өтетін жұмысты үйде педагог жасаған бейневидео арқылы орындайды, бұрын үй тапсырмасына берілген өздік тапсырмалар сыныпта жасалады.

Педагог-технологтардың болжамы бойынша планшеттік компьютерлер, ноутбуктер немесе сымсыз интернет смартфондары бірнеше жылда барлық оқушыларда болады. Оқытудың инновациялық әдісінің тиімділігі туралы эмпирикалық зерттеулер бұл модельдің оқушылардың жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін негізделген бе, жоқ па, соны анықтау үшін жалғасуда.

"Төңкерілген оқыту" технологиясында не тұжырымдалғанын төңкерілген сыныптардың жалпы сипаттамаларынан ажыратуға болады:

1. Мектептегі өзара қарым-қатынасты жақсы пайдалану үшін уақытты үнемдеу мақсатында ақпараттың бір бөлігін сыныптан тыс белсенді және арнайы беру. Бұл көбінесе педагог жасаған бейненің көмегімен жасалады.

2. Педагогтар фактілерді таратушылар емес, түсіну үшін нұсқаулық береді, ал білімгерлер ақпарат қабылдаушы емес, белсенді оқушы болады.

3. Сыныптың тұрақты мұрағаттық оқу контентін құру. Оқушылар қажет болған жағдайда бейнені қайта көре алады. Деректерді жинауда, бірлесіп жұмыс істеуде және қолдануда көбірек оқу уақыттарын дұрыс пайдануға мүмкіндік туғызады.

4. Оқушылар қажет болған кезде кез-келген тақырыпқа тез және оңай қол жеткізе алады, бұл мұғалімге оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуға көбірек мүмкіндік береді.

"Төңкерілген оқыту" моделінің маңызды ерекшелігі-сабақ барысында педагогтар мен оқушылардың өзара қарым-қатынасының артуы. Бұл әдісті қолданатын педагогтар бұл тәсілдің бір мәнді артықшылығы деп санайды, өйткені әр сабақ барысында әр оқушымен жеке байланыс бар. Ең дұрысы, төңкерілген модель-бұл тікелей оқытудың сұраныс негізінде оқытумен үйлесуі. Бұл жаңартылған білім беру мазмұнының оқушыларға қойылатын талаптар дағдыларын, сыни ойлауды, ынтымақтастық пен өзін-өзі басқаруды дамытуға жақсы мүмкіндік туғызады.

Әр түрлі төңкерілген сынып модельдерін қолданатын жаңашыл педагогтар білімгерлер үшін қаншалықты тиімді екенін анықтау үшін үнемі әдістерін өзгеріп отырады, мазмұнын толықтырады, модельді тікелей тәжірибе арқылы жақсартуға тырысады. Бейне сабақ бір реттік сабақ үлгісі ретінде емес, тікелей оқыту, сұрау, тәжірибе, қалыптастырушы және жиынтық бағалауды қамтитын жан-жақты оқу моделінің бөлігі ретінде қарастырылады. Сондай-ақ, бұл педагогтарға оқу сапасын жақсартуға және дамытуға және ішкі мазмұнын құру және қолдану үшін мүмкіндіктер мен оқыту нұсқаларын таратуға мүмкіндік береді.

Ұсынылған модель бойынша сабақтарды бүкіл әлемдегі жаңашыл оқытушыларда аралас оқыту түрінде өткізеді. Сондай-ақ ресейлік және шетелдік компаниялар қызметкерлерін оқытуға немесе өндіріске жаңа технологияларды енгізуге пайдалануда.

"Төңкерілген оқытудың" артықшылығы: 21 ғасырдың сапалары мен біліктерін дамыту: шығармашылық тәсіл, проблемаларды шешу қабілеті, тәуелсіздік, АКТ саласындағы сауаттылық және т.б. қолдау табады; әр оқушының дамуын қолдау мүмкіндігі қамтамасыз етіледі.

"Төңкерілген оқытудағы" оқытушының ролі- оқушылардың өзіндік танымдық-зерттеу қызметі үшін оқу жағдайын жасау ;

Білім алушының ролі- оқушылардың өзінің білім алу үшін жауапкершілікті қабылдауы, түсінуі.

<i>Оқушы мұғаліммен сабақта</i>	<i>Үйде жалғыз оқушы</i>
Мысалдарды шешудің жаңа тәсілімен, үлгілерімен танысу	Жаңа тақырыптағы әртүрлі қиындықтардың мысалдарын өз бетімен тәуелсіз шешу
Жобаны әзірлеу және таныстыру алгоритмімен танысу	Жобаны өз бетінше әзірлеу және оны таныстыру жоспарын құру
Оқулықтағы жаңа тақырыппен танысу, осы тақырыптың конспектісін құрастыру	Жаңа тақырып бойынша практикалық тапсырмаларды орындау, міндеттер мен проблемалық жағдайларды шешу
Жаңа әдеби шығармамен және оны талдау алгоритмімен танысу	Жаңа әдеби шығарманы талдау

"Төңкерілген оқыту" технологиясының өту барысы:

1. *Сабақ басталғанға дейін (үйде) оқушы:* теориялық материалдарды (бейне-дәрістер, аудио-дәрістер, интерактивті материалдар және т. б.) өз бетінше зерделейді

2. *Сабақта:* проблемаларды шешу, ынтымақтастық, оқушылармен өзара іс-қимыл, жаңа жағдайда білім мен дағдыларды қолдану және оқушылармен жаңа оқу өнімін жасау.

ЖОО-да өткізілген сабақтың жоспарын ұсынамыз: "Темперамент" тақырыбын зерттеу

1. *Үй жұмысы:* видео дәрісті қарау - "Жалпы психология, "Темперамент" және "Темпераменттің психологиялық түрлері және олардың ерекшеліктері";

- оқу мәтіндерін оқу, түсіндірме суреттерді қарастыру - теориялық блокты түсінуге арналған тапсырмаларды қамтитын "Темперамент" дәрісінен оқу;

- бастапқы тақырыпты игеруге арналған тесттерден өту-білімді қолдануға арналған тапсырмаларды орындау, оқушылардың психологиялық-педагогикалық мінездемелерінен үзінділер бойынша темперамент түрін анықтау.

2. Аудиториялық жұмыс:

- оқушылардың үй тапсырмасын орындау барысында туындаған күрделі теориялық бөлігі мен сұрақтарын талдау (25-30% - дан артық емес);

- практикалық тапсырмаларды шешу және зерттеу тапсырмаларын педагогтың бақылауымен орындау:

- зерттеу тапсырмаларын орындау темперамент типтерін диагностикалау, сипатталған немесе байқалатын белгілері бойынша темпераментті анықтау,

- студенттермен жұмыс жасауда темперамент түрлерін есепке алу бойынша мұғалімге ұсыныстар әзірлеу.

3. Үйде аудиториядан кейін (қажет болса):

- практикалық тапсырмаларды аяқтау, өткен тақырыпты түсінуге және бекітуге арналған тестілерді орындау .

Төңкерілген оқыту моделінде қолданылатын оқыту әдістері:

Оқу-танымдық қызметті ұйымдастыру және жүзеге асыру бойынша:

1. ауызша-әңгіме, пікірталас;

2. практикалық-дидактикалық ойындар, жаттығулар;

3. эвристикалық;

4. зерттеу;

5. репродуктивті;

Оқу-танымдық іс-әрекеттің тиімділігін бақылау бойынша:

1. автоматты онлайн;

2. өзін-өзі тексеру онлайн;

3. ауызша;

Оқу-танымдық қызметті ынталандыру бойынша:

1. оқытудағы сәттілік жағдайын құру;

2. оқуда ынталандыру ;

3. оқу қызметін ұйымдастырудың ойын нысандарын пайдалану;

4. перспективалар жүйесін орнату;

5. шығармашылық ізденіс жағдайларын жасау;

6. оқытудың жеке маңыздылығын қалыптастыру;

Оқыту құралдары:

1. әдістемелік ұсынымдар;

2. онлайн бейне;

3. компьютер (ноутбук);

4. мобильді құрылғылар (планшеттер, смартфондар).

"Төңкерілген оқыту" технологиясы қоғамның қажеттіліктеріне ыңғайлы және икемді жауап бере алады және 21 ғасырдың: икемділік, модульдік, параллельдік, алыс қашықтық, асинхрондылық сияқты дағдыларының қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз етеді. Бірақ "төңкерілген" технологияны енгізуде кейбір проблемаларды болдырмау үшін дәстүрлі әдістен біртіндеп көшу керек екенін есте ұстаған жөн. Төңкерілген оқыту біртіндеп жүзеге асырылуы керек. Педагогтың функционалдық рөлі "сабақ беру", білім мен дағдыларды беру, содан кейін тексеру емес, ол оқушылардың өзіндік танымдық-практикалық іс-әрекеті үшін оқу жағдайын жасауға ықпал етуі керек.

Осылайша, оқыту технологиялары өзгеруде, электрондық ресурстарды енгізу жалпы білім беретін мекемедегі әрбір пән бойынша білім беру шеңберін кеңейтуге айтарлықтай мүмкіндіктер ашады. "Төңкерілген оқыту" технологиясын пайдаланған кезде оқушылар өз

оқуына жауапкершілікпен қарайды. Оқытуды жекелендіру жауапкершілікті педагогтан оқушыға біртіндеп беруді қамтиды. Оқу процесінде электрондық ресурстарды пайдалану қазіргі қоғам үшін өзекті мәселелердің бірі ретінде білім сапасын арттыруға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Төңкерілген оқыту» әдісін оқыту үдерісінде тиімді қолдану «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының Әдістемелік кеңесі ұсынған, Астана 2018 ж
2. Запрудский, Н. И. Современные школьные технологии–3. – Минск: Сэр-Вит, 2017. – 165 с.
3. Курвитс, М. Что такое перевернутый класс и в чем его задача, материалы сайта <http://marinakurvits.com/>.
4. «Мұғалімге арналған нұсқаулық». Үшінші (базалық) деңгей (төртінші басылым). – Астана, 2016. №24 (61), 31-б.
5. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология. // Перспективы развития информационных технологий. 2014. №17. С. 115—119.
6. Басалгина, Т.Ю. Технология «Перевернутый класс» при изучении специальных дисциплин / Т.Ю. Басалгина // Профессиональное образование: проблемы и перспективы развития: материалы V краевой заочной научно-практической конференции, Пермь, 17.10.2014 г
/ Пермский гос. проф.-пед. колледж ; сост.: Е. М. Калашникова, Н. В. Бочкарева, М. И. Макаренко. – С. 173—175.

ӘОЖ 519.6:517.977.56:629.764

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ҚАЖЕТТІЛІГІН ҒАЛЫМДАРДЫҢ ӨЗ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕ АНЫҚТАУЫ (ТАРИХИ ШОЛУ)

Акипова Ж.А., «Математика» мамандығының 2 курс магистранты
Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ, Қазақстан

E-mail: zhanai_93@mail.ru

Қазіргі кезде қоғам өмірінің ақпараттануы және компьютерлік техника құралдарының кеңінен таралуы білім берудің мазмұнына ғана үлкен әсерін тигізіп қоймайды, ол оқу-тәрбие үрдісінің нысандары мен әдістеріне де ықпал етіп отыр. Дәстүрлі оқытудың репродуктивті-иллюстративті технологиясы үш маңызды құраушыдан тұратыны белгілі. Олар: үйретуші, үйренуші және оқу материалы. Осы үш құраушының өзара іс-әрекеті педагогикалық үрдісті айқындайтын болса, оның негізіне осы жүйедегі үш құраушының арасындағы ақпаратпен алмасу алынады.

Ғалымдар өз зерттеулерінде ақпараттық қоғам жағдайында педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық құзырлығын қалыптастыру көрсеткіштерін төмендегідей анықтаған. АКТ пайдалана отырып өткізілетін сабақты (мейлі ол қашықтықтан оқыту болсын) әдістемелік қамтамасыз етуге қойылатын негізгі шарттардың бірі оқу материалын алдын ала жоспарлау, оқу үрдісінің тиімділігін арттыру үшін бағдарламалық құралдарды пайдалану мүмкіндіктерін және оны пайдаланудың бағыттарын көрсету болып табылады.

Тірек сөздер: Ақпараттық технология, ғылым, интернет, әдіс-тәсіл, бағдарлама, математика.

В настоящее время информатизация жизни общества и широкое распространение средств компьютерной техники оказывают большое влияние не только на содержание

образования, но и на формы и методы учебно-воспитательного процесса. Известно, что репродуктивно-иллюстративная технология традиционного обучения состоит из трех важных составляющих. Это: обучающий, обучаемый и обучающий материал. Если взаимодействие этих трех составляющих определяет педагогический процесс, то в его основу положен обмен информацией между тремя составляющими в данной системе.

В своих исследованиях ученые определили показатели формирования информационно-коммуникационной компетентности педагогов в условиях информационного общества следующим образом. Одним из основных условий методического обеспечения занятий с использованием ИКТ (будь то дистанционное обучение) является предварительное планирование учебного материала, демонстрация возможностей использования программных средств для повышения эффективности учебного процесса и направлений его использования.

Ключевые слова: информационные технологии, наука, интернет, метод, программа, математика.

Currently, the informatization of the life of society and the widespread use of computer equipment have a great impact not only on the content of education, but also on the forms and methods of the educational process. It is known that the reproductive-illustrative technology of traditional learning consists of three important components. They are: teaching, learner and teaching material. If the interaction of these three components determines the pedagogical process, it is based on the exchange of information between the three components in this system.

In their research, scientists determined the indicators of the formation of information and communication competence of teachers in the conditions of the information society as follows. One of the main conditions for the methodological support of a lesson conducted using ICT (be it Distance Learning) is the preliminary planning of educational material, the demonstration of the possibilities of using software tools to increase the efficiency of the educational process and the directions of its use.

Keywords: Information Technology, Science, internet, method, program, mathematics.

Қазіргі қоғам талабына сай білім жүйесінде студенттердің тұлғалық қасиеттерін, білімдарлығын, алған білімін өмірде қолдана білуін, оқытудың жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларын қолдану біліктілігін қалыптастыру мәселесін шешу қазіргі білім берудің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Бұл аталған мәселенің өзектілігі Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңындағы «ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне тез бейімделуіне ықпал ететін модульді-кредиттік, қашықтан оқыту және part time, ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» сияқты білім беру жүйесінің міндеттерімен де дәлелді. Ал, бұл міндеттерді жүзеге асырудың шарттары ретінде: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу сияқты ауқымды мәселелер алынған.

Қазақстан Республиканың әлемдік білім кеңістігіне енуін ескеретін қазіргі кезеңдегі мемлекеттік білім беру саясатын жүзеге асыруды және техникалық және кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандартында білім мазмұны мен оқытудың барлық әдістемелік жүйесін құзырлылық тұрғысынан қайта құруды талап ету міндеті қойылған. Сондай-ақ, «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы аясында да 2021-2025 жылдар аралығында қолжетімді және сапалы техникалық және кәсіптік біліммен қамтамасыз ету міндеті қойылған [1].

Сапалы білімді қамтамасыз ету үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім саласына қарқынды енгізілуі қажет.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану **мақсаты** адамның жаңа ақпараттық қоғамдағы интеллектуалдық мүмкіндіктерін күшейту, сонымен қатар білім беру жүйесінің барлық сатыларында оқытудың сапасын арттыру мен қарқындалу болып табылады.

Әр оқытушыдан инновациялық даярлығын өз бетімен арттырып, сабақ барысында жаңа әдіс тәсілдерді кеңінен пайдалану талап етіледі. Дегенмен, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануда бірқатар кедергілер туындайды, олардың кейбіреулері функционалдық болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жеткілікті түрде жетілген болғанымен, олар тек техникалық құралдар ғана болып табылады, ал оларды пайдаланудағы шектеулердің біраз бөлігі ғылымның, компьютерлік және басқа да технологиялардың дамуына байланысты жойылады.

Еліміздегі әрбір білім мекемесі қажетті деңгейде ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен толық жабдықталған. Осыған орай кез келген пәнді оқытуда мүмкіндігінше ақпараттық технологияны қолданудың қажеттілігі туындап отыр.

Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мәселелерінің әртүрлі аспектілері Б.С.Гершунский, Я.А.Ваграменко, А.П.Ершов, М.П.Лапчик, Е.И.Машбиц, И.В.Роберт сынды ғылымдардың ғылыми-зерттеу еңбектерінде студенттің дамуын қамтамасыз ететін оқыту, тәрбиелеудің ұйымдастырушылық формалары мен әдістерін жетілдіру, зерттелетін объектілер, құбылыстар, үдерістер және т.б. туралы ақпаратты жинау, өңдеу, беру бойынша дербес оқу қызметін жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыру мақсатында АКТ құралдарын пайдалану қажеттілігі көрініс тапты [2].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың теориялық аспектілері Ю.С.Брановский, Р.Б.Бекмолдаева, А.П.Ершов, А.А.Кузнецов, М.П.Лапчик, В.А.Далингер, И.Я.Каплунович, И.С.Якиманская, А.В.Пеньков, Е.И.Машбиц, В.М.Монахов, И.В.Роберт, И.Ф.Талызина, А.П.Әбішева, С.С.Дайырбеков, А.Ө.Байдыбекова, Э.А.Абдыкеримова, М.С.Мәлібекова, Н.Н.Керімбаев және т.б. авторлардың еңбектерінде қарастырылған.

Отандық ғалымдардың еңбектерінде білім беру саласында АКТ пайдаланып оқыту мәселесіне: Г.К.Нұрғалиева, Ж.А.Қараев, Е.Ы.Бидайбеков (жаңа ақпараттық технологиялар); Д.М.Жүсібалиева (жаңа технологияның негізінде қашықтан оқыту формасы); Ш.Х.Құрманалина (электрондық әдістемелік жүйе); Р.Ч. Бектұрғанова (ақпараттық технологияның зерттеу жұмыстарына әсері); А.К.Альжанов (ақпараттық-коммуникациялық технология негізінде оқыту); А.Қ.Бекболғанова (ақпараттық-қатынастық технологияны пайдаланып, техникалық колледжде математиканы оқытудың қолданбалы бағытын арттыру әдістемесі), Ж.Т.Жиембаев (қолданбалы бағдарламалық жабдықты алгебра және анализ бастамаларын оқытуды жетілдіруде қолданудың әдістемесі); Т.Ж.Байдильдинов (10-11) сыныптарда дербес компьютерлерді қолданып алгебра және анализ бастамаларын оқыту тиімділігін арттыру); А.Т.Чакликова (кәсіби жүйені ақпараттандыру); К.А.Танатаров (математиканың мектеп курсына компьютерді пайдаланып қолданбалы есептерді шығару); Н.И.Аманжолова (жалпы математиканы оқытуда компьютерлік технологияны қолдану), Р.С.Шуақбаева (көпжақтарға берілген есептерді компьютерді пайдаланып шығаруға үйрету) және т.б. еңбектер арналған [3].

Математиканы оқытуда АКТ құралдарын қолдану қажеттілігі Г.Д.Глейзер, Т.В.Капустина, С.С.Кравцов, И.В.Роберт, А.Е.Абылкасымова, Д.Б.Бабаев, Е.Ж.Смагулов, С.М.Сеитова және т.б. авторлардың еңбектерінде баса айтылған. Бұл зерттеулер негізінен оқу іс-әрекетінің нәтижелерін бақылау үдерістерін автоматтандыруға, әртүрлі функциялардың графигін жасауға, бастапқы есептеу операцияларын жүргізуге, жеке геометриялық фигураларды салуға бағытталғанын атап өткен жөн. Дегенмен, оларда білім берудің орта және жоғары сатыларында математиканы оқытудың ерекшелігін ескере отырып, АКТ құралдарын пайдалану ерекшеліктеріне, сондай-ақ АКТ мүмкіндіктерін іске асыру негізінде оқыту сапасын арттыруға тиісті көңіл бөлінбейді.

Ю.С.Брановскийдің жұмысында дербес компьютерді мектеп курсындағы алгебра мен анализ бастамаларының белгілі бір бөлімдерін оқытуға арналған құрал ретінде тиімді пайдалану үшін бағдарламалық-әдістемелік жабдық жасалған. Онда компьютерлерді пайдалануға болатын математиканың оқу материалдарын таңдау критерийлері де анықталған. Компьютерлерді инструменттік құрал ретінде пайдаланудың әдістемелік мәселелері мен оқытудағы компьютерлік модельдеу мәселелері де қарастырылған.

Л.И.Долингер студенттерді АКТ-ны пайдаланып математикаға оқытудың педагогикалық тиімділігінің психологиялық ерекшеліктерін зерттеген және компьютерді қолдану жағдайларындағы студенттің оқу-танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастырудың тиімді әдістерін негіздеген.

АКТ-ны математиканы оқыту үдерісінде студенттердің білімін жүйелеу және жинақтауда оқу құралы ретінде пайдаланудың әдістемесі А.В.Якубовтың жұмысында сипатталған.

Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т., Л.Л.Якобсонның жұмысында көпжақтардың графикалық бейнелерін жасау процесіне арналған психологиялық-педагогикалық талаптары баяндалып, осы үдерістің әртүрлі кезеңдеріндегі оларды пайдалану нұсқаулары жасалып, көпжақтардың графикалық бейнелерін жасау үдерісіндегі педагогикалық бағдарламалық құралдардың рөлі мен орны анықталған және олардың басқа оқыту құралдарымен байланысы көрсетілген [4].

АКТ қолдана отырып, колледжде математиканы оқыту мәселесі О.А.Тарбрин, К.А.Кузьмин және т.б. диссертациялық зерттеулерде қарастырылды, бұл зерттеулердің құндылығын ескере отырып, олар негізінен ақпараттық технологияларды қолдану арқылы математиканы оқыту процесінің кәсіби бағытын жүзеге асыруға бағытталғанын атап өткен жөн.

Жоғарыда аталған еңбектерде мектепте немесе ЖОО-да математиканы оқыту үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу мәселелері қарастырылды, тек аз ғана зерттеу жұмыстарында колледжде математиканы оқытудың ерекшеліктерін ескереді. Атап айтсақ, Н.В.Акамова өзінің зерттеуінде АКТ-ны теоремаларды дәлелдеуге, есептерді шешуге, колледжде дәріс сабақтарында қолдануды қарастырады.

Е.Л.Медянкина, М.А.Ситникова, Каллаур Н.А., Герман Ю.В. еңбектерінде, колледж жүйесінде студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану мәселесіне арналған [5].

Г.Т.Кыдырбаеваның диссертациялық жұмысы колледж оқытушыларының өзіндік іс-әрекетінде электрондық оқыту кешенін қолдану әдістемесіне арналған.

А.Қ.Бекболғанованың диссертациялық жұмысы ақпараттық-қатынастық технологияны қолдану негізінде колледжде математиканы оқыту қолданбалылығын арттыру жолдарына арналған.

Жоғарыдағы аталған еңбектерге талдау жасай отырып, математиканы оқытудағы компьютерлік бағдарламалық құралдарды, интернет ресурстарын пайдалану; АКТ құралдарын әдістемелік мақсатқа сай және қауіпсіз қолданудың дидактикалық шарттарының; колледж математика оқытушысының кәсіби қызметте АКТ құралдарын пайдалануға даярлау саласындағы әдістемелік тәсілдердің қажеттілігі мен олардың жеткіліксіз әзірленуі арасында қарама-қайшылықтар бар екенін айқындадық.

Оқытушы үшін нәтижеге жету білім алушысының білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала - ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Математиканы оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану - оқушылардың білімді игеру процесін қызықты және көрнекі етуге, оқушылардың ынтасын жақсартуға, пәнге деген қызығушылығын оятуға, білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші

– мұғалімдерміз. Білім алушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Smagulov Esengali, Seitova Sabyrkul, Khaimuldanov Yerlan, Adilbaeva Ardak, Tulymsheva Gulnura, Abdykarimova Aizhan. «Periodico tche quimica» www.periodico.tchequimica.com Vol. 15 N. 30. ISSN 1806-0374 (impresso). ISSN 1806-9827 (CD-ROM). ISSN 2179-0302 (meio eletronico). 2018 Porto Alegre. RS. Brasil. p.330-337.
2. Esengali Smagulov, Sabyrkul Seitova, Yekaterina Gavrilova, Zhomart Zhiyembayev, Nazym Zhanatbekova (2018). «Studying Mathematical Subjects to Students as an Independent Work». Astra Salvensis, an VI, numar 11, 2018. p.617-630.
3. Бабаев Д.Д., Смагулов Е.Ж., Хаймулданов Е.С. Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері. (2018) ВЕСТНИК Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова. Серия «Математика и естественно-технические науки». Стр.11-15. Талдықорған
4. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж.
5. Каллаур Н.А., Герман Ю.В. Методика обучения математике учащихся средней школы с помощью информационных технологий. Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина. 2010 ж

ӘОЖ 378.147.88

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Алдабергенова А.О., п.ғ.к., I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.
Ульман М., доктор PhD, Чехия агротехникалық университеті, Прага қ.
Кабдуалиев Д.К., 8D01504 – Информатика БББ докторанты,
I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: dastan_kabdualiev@mail.ru, ulman@pef.czu.cz, aigul_ao@mail.ru

Мақалада ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікті (АҚ-құзыреттілікті) қалыптастыру негізінде болашақ мамандарды жаңа жағдайларға даярлау проблемасының өзектілігі туралы айтылады. Сондай-ақ, білім беру жүйесіндегі цифрлық революцияның қазіргі кезеңі электрондық ақпараттық-білім беру ортасының интерактивті мүмкіндіктеріне негізделгендігі жайлы баяндалады.

Болашақ мұғалім қажетті ақпарат пен оқыту әдістерін игеріп қана қоймай, ең алдымен қоғамның инновациялық дамуының экономикалық, экологиялық, адамгершілік аспектілерін ескере отырып, өзінің зияткерлік және шығармашылық әлеуетін қолдау және дамыту үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалануды үйренуі керектілігі айтылады.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік, болашақ мұғалім, виртуалды ақпараттық-білім беру, білім беруді ақпараттандыру.

В статье говорится об актуальности проблемы подготовки будущих специалистов к новым условиям на основе формирования информационно-коммуникационной компетенции (ИК-компетенции). Также сообщается, что современный этап цифровой революции в системе образования основан на интерактивных возможностях электронной

информационно-образовательной среды.

Отмечается, что будущий учитель должен не только овладеть необходимой информацией и методами обучения, но, прежде всего, научиться эффективно использовать информационно-коммуникационные технологии для поддержания и развития своего интеллектуального и творческого потенциала с учетом экономических, экологических, нравственных аспектов инновационного развития общества.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационная компетенция, будущий учитель, виртуальная информационно - образовательная, информатизация образования.*

The article talks about the relevance of the problem of preparing future specialists for new conditions on the basis of the formation of information and communication competence (IC-competence). It is also reported that the current stage of the digital revolution in the education system is based on the interactive capabilities of the electronic information and educational environment.

It is noted that the future teacher should not only master the necessary information and teaching methods, but, above all, learn how to effectively use information and communication technologies to maintain and develop their intellectual and creative potential, taking into account the economic, environmental, moral aspects of innovative development of society.

Keywords: *information and communication competence, future teacher, virtual information and educational, informatization of education.*

Қазақстандағы қоғамдық маңызды мәселелерінің бірі «Қазақстан Республикасында 12 жылдық орта білім беру тұжырымдамасында»: «Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру әлеуметтік және экономикалық жағдайдың өзгеруіне ғана емес, бар қолданыстағы шындыққа белсенді ықпал етіп, оны жақсартуға дайын болу» керектігі көрсетілген. Ал, бұл өз кезегінде оқушының іс-әрекетін басқаруға, оқу-тәрбие процесін жаңаша ұйымдастыруға мұғалімнің даярлығын талап етеді [1].

Осыған сәйкес ғылыми білімнің қазіргі деңгейі педагогикалық процесті ұйымдастыруда басқарудың жалпы теориясын қолдану қажеттілігін туындатады. Болашақ мұғалімнің сынып ұжымын, оқу-тәрбие процесін оқушының жеке тұлғасының дамуын және т.б. адами қорларды қажетті деңгейде басқару үшін оның бойында жоғары педагогикалық білімнің болуымен қатар білім берудегі басқару саласынан арнайы білім, біліктерінің болуы қажет етіледі. Осыған байланысты білім беру саласындағы мамандарды даярлауға жаңа талаптар ұсынылады.

Жоғары білімнің білім беру стандарттары болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың тиімділігін олардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігінің жоғары деңгейімен анықтайды. Сондықтан жоғары білім беруді ақпараттандыру ақпараттық технологияларды оқыту құралы ретінде пайдалану тұрғысынан АҚ құзыреттілік мамандардың кәсіби құзыреттілігінің басым құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Студенттің кәсіби қалыптасуының сәттілігі көбінесе оның білім беру процесіне бейімделуінің тиімділігімен анықталады, ол өзіне тән ақпараттық технологиялары бар адамның техногендік іс-әрекетінің заманауи ауқымын көрсетеді, Білім берудегі тұлғаға бағытталған компоненттің рөлінің өсуімен сипатталады.

Сондықтан студенттердің кәсіби және жеке өзін-өзі дамытуға дайындығына қол жеткізуге ықпал ететін жағдайлар жасау арқылы жүзеге асырылатын жоғарыда аталған процесті педагогикалық сүйемелдеудің маңызды рөлін атап өту қажет.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде анықталған кәсіптік білім беру мәселесінің көпқырлылығы осы зерттеу үшін жетекші ғалымдардың әдіснамалық маңызы бар еңбектерінің жан-жақтылығын көрсетті. Кәсіптік білім берудің тұжырымдамалық негіздері С.И.Архангельский, Ю.К.Бабанский, В.П.Беспалько, Б.С.Гершунский, В.В.Краевский, М.Н.Скаткин, Н.Д.Хмель, Ш.Т.Таубаева, Н.Н.Хан және т.б. ғалымдар еңбектерінде негізделген.

Зерттеудің мақсаты: педагогикалық қолдау негізінде студенттердің АҚ құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығын теориялық тұрғыдан негіздеу.

Теориялық дереккөздерді зерттеу студенттердің осы процестің мазмұнын әзірлеу және педагогикалық қолдауды ұйымдастыру аспектісіндегі АҚ құзыреттілігін қалыптастыру ерекшеліктері жеткілікті зерттелмегенін көрсетті.

Ғылыми-педагогикалық әдебиет пен педагогикалық практиканы талдау негізінде мынадай қайшылықтар анықталды:

- заманауи ақпараттық технологияларды қолдана алатын мамандарға заманауи ақпараттық қоғамның қажеттілігі мен болашақ педагогтардың АҚ құзыреттілігін қалыптастыру процесіне ғылыми тәсілдерді әзірлеу қажеттілігі;

- ЖОО студенттерінің АҚ-құзыреттілігін қалыптастырудың тиімділігін қамтамасыз ету қажеттілігі.

Жоғарыда келтірілген қарама-қайшылықтар ұсынылған зерттеудің өзектілігін көрсетеді және ЖОО-да студенттердің АҚ-құзыреттілігін қалыптастыруды педагогикалық қолдаудың ерекшеліктерін анықтау және негіздеу болып табылатын зерттеу мәселесін анықтайды.

Студенттің АҚ құзыреттілігін келесі компоненттердің жиынтығын қамтитын кәсіби құзіреттіліктің маңызды сипаттамасы ретінде анықтаймыз: мотивациялық-құндылық (студент тұлғасының болашақ кәсіби қызметінде өзінің АҚ құзыреттілігін дамытуға бағытталуы); технологиялық (АҚ қызметінің дағдылары мен дағдыларының кешені); когнитивті (болашақ кәсіби қызметтің заманауи технологияларын білу жүйесі).

Болашақ мамандардың АҚ құзыреттілігін қалыптастыруды педагогикалық қолдау студенттердің жеке және кәсіби қажеттіліктері мен аймақтық университеттің ерекшеліктеріне байланысты оқу процесін даралау, осы процесті жүзеге асыру үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз ету ретінде қарастырылады.

Жоғары мектептің білім беру процесінде студенттердің АҚ-құзыреттілігін қалыптастыруды педагогикалық сүйемелдеу жүйелілік, білім алушының даралығы мен өзіндік құндылығының басымдығы, педагог пен студенттің субъект-субъектілік қарым-қатынасы қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылады.

Зерттелетін процесті педагогикалық сүйемелдеудің ерекшеліктері болашақ кәсіби қызметтің талаптарына байланысты электрондық ақпараттық-білім беру ортасының интерактивті мүмкіндіктерін өзектендіруден тұрады.

Т.Ж. Базаржапова өзінің еңбегінде «Жоғары оқу орнында қалыптасқан білімнің көлемі мен сапасы ғана емес, сонымен қатар студенттердің болашақтағы тиімді кәсіби қызметін анықтайтын құзыреттілік деңгейі де шешуші мәнге ие болады» деп көрсеткен [2].

Құзыреттілік тәсіл - бұл белгілі бір білім ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін әртүрлі жағдайларда белгілі бір мәселелерді шешу үшін қолдана алатын қалыптасқан дағдылары бар мамандарды даярлаудағы қоғамның қажеттілігінің көрінісі. Сонымен қатар, көп нәрсені білу ғана емес, ең бастысы, білімді үнемі жаңартып отыру, басқа пәндік салада қайта даярлау, өз қызметінде оң, тиімді нәтижелерге қол жеткізу қабілеті (қабілеттерін дамыту) болуы керек.

Бұл анықтамалар, біздің ойымызша, студенттердің болашақ кәсіби қызметі үшін АҚ құзыреттілігін өзектендірудің өте маңызды аспектісін көрсетеді.

Жалпы, АҚ құзыреттілігі дегеніміз - ақпаратты жинау, бағалау, беру, іздеу, талдау, коммуникациялық және ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану арқылы процестерді, объектілерді модельдеу мүмкіндігі.

ЖОО-да электрондық ақпараттық-білім беру ортасын қалыптастыру ақпараттық-білім беру ресурстарының, бағдарламалық-техникалық және ақпараттық қолдауды, оқу процесін, ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру мен басқаруды және кәсіби кеңес беруді бірыңғай технологиялық құралдармен қамтамасыз ететін телекоммуникациялық құралдарды, оны қолдау, әкімшілендіру және пайдалануды білдіреді. Осының барлығы оқыту мен ғылыми зерттеулердің сапасын арттыруға және оларды қарқындалтуға ықпал етеді.

Е.А. Барахсанова өзінің «Формирование профессиональной ИКТ- компетентности бакалавров - будущих педагогов в условиях двуязычия» атты мақаласында «АК құзыреттілігі интегративті қасиет бола отырып, статистикалық және динамикалық тараптардың бірлігін білдіреді. АК құзыреттілігінің әрбір компоненті, тиісінше, бір жағынан тұрақтандырушы әсерді, ал екінші жағынан жаңа ақпараттық технологияларды игерудегі тұлғаның динамикалық мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді. Динамикалық тарап дайындықты сананың әртүрлі деңгейлеріндегі орнату механизмі арқылы қалыптасатын, эмоционалды түрде тәжірибе жинақтайтын, орнықтыратын және семантикалық немесе әлеуметтік көзқарас формасын алатын, жеке тұлғаның құндылық бағдарларының белгілі бір жүйесінің үстемдігін қамтамасыз ететін мемлекет ретінде сипаттайды» деп баяндаған [3].

Білім беру процесіне АКТ енгізу оқу мақсаттары мен мазмұнын өзгертеді, оқытудың жаңа әдістері мен ұйымдастырушылық формалары пайда болады. Оқыту мазмұнын жетілдіру студенттердің болашақ кәсіби қызметі туралы дәйекті және тұрақты көзқарасын қалыптастырумен байланысты.

Білім беру процесінде заманауи технологияларды қолдану оқу процесінде осы технологиялардың орны мен рөлі туралы дұрыс түсінік қалыптасқан жағдайда ғана тиімді болады, бұл оқу-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық және басқа да міндеттердің тұтас кешенін шешуді талап етеді.

Педагогикалық сүйемелдеу процесінде келесі технологиялар қолданылады: оқу сабақтарында интерактивтік әдістерді қолдану (ақпараттық ресурс әдісі, дидактикалық ойындар, жоба әдісі және т.б.), «ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» авторлық арнайы курс, ғылыми-практикалық веб-конференциялар, инженерлік жобаларды қорғау.

Сонымен, студенттердің оқу-танымдық және тәжірибеге бағытталған және ғылыми-кәсіби жұмысымен үйлесуі студенттердің АК құзыреттілігін қалыптастырудың негізі болып табылады, ол тек қажетті білім көлеміне ғана емес, сонымен қатар жаңа ғылыми-техникалық мәселелерді өз бетінше шешу дағдыларына ие, командада жоба бойынша жұмыс істеуге дайындалған, қысқа мерзімде қабілетті болашақ кәсіби қызметке бейімделу.

АК-құзыреттілікті қалыптастыру-бұл педагогикалық сүйемелдеудің тиімділігі келесі педагогикалық жағдайлармен анықталатын үздіксіз процесс:

- болашақ мұғалімдердің АК-құзыреттілігін қалыптастырудың мотивациялық-құндылық негізін өзектендіру;
- кәсіби пәндерді оқытуда инновациялық АК қолдану;
- білім беру процесінің тұлғаға бағытталған бағыты.

Ұлттың зияткерлік әлеуетін арттыру стратегиясындағы қағидасы маңызды және сындарлы идеялардың бірі озық білім беру идеясы болып табылады, оның мәні басқа әлеуметтік-экономикалық факторлар аясында білім беру жүйесінің басым дамуын қамтамасыз ету және студенттерді болашаққа уақтылы дайындау болып табылады. Озық білім беру жүйесінде оқу уақытының көп бөлігі іргелі білімді, процестер мен технологияларды зерделеуге бөлінеді және озық білім беру жүйесі тиімділігінің қағидатты маңызды шарты оның ғылыммен органикалық байланысының қажеттілігі болып табылады. Озық білім беру жүйесінде информатика, ақпараттық технологиялар және коммуникациялық технологиялар саласындағы соңғы жетістіктерді, олардың құралдарын, әдістерін және одан әрі даму және практикалық пайдалану перспективаларын зерттеу маңызды орын алады. Информатика және ақпараттық технологиялар жаратылыстану ғылымдары білімнің әртүрлі салаларын біріктіруге мүмкіндік береді. Сондықтан барлық заманауи жоғары оқу орындарында ақпараттық технологияларды заманауи деңгейде пайдалану әдістемелерін қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді. Жаратылыстану-ғылыми пәндер бойынша виртуалды ақпараттық-білім беру зертханаларын қалыптастыру әдістемесін дамыту проблемаларды шешу нұсқаларының бірі болып табылады.

Оқытуға ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу білім беру процесінде жаңа әдістерді құруға бастама көтерді, осы әдістердің бірі виртуалды ақпараттық және білім беру зертханаларын құру тұжырымдамасы болып табылады.

И.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің базасында мұндай әдістеме бірқатар объективті себептерге байланысты қолданылуы мүмкін, олардың негізгілерін атайық:

- виртуалды ақпараттық-білім беру зертханасының тұжырымдамасында көзделген білім беру қызметтерінің барлық түрлерін жоғары технологиялық деңгейде жүргізуге мүмкіндік беретін заманауи материалдық-техникалық база;

- университет басшылығының озық ақпараттық-коммуникациялық білім беру технологияларын енгізу мәселелеріндегі инновациялық саясаты;

- жоғары оқу орнының оқытушылар құрамын даярлаудың жоғары деңгейі, бұл көптеген оқытушыларға осындай зертханаларды құрушы рөлінде өнер көрсетуге, сондай-ақ осы әдістемені білімнің жаратылыстану салаларының оқытушылары арасында қолдануға көмек көрсету үшін шығармашылық жобалау топтарын жинақтауға мүмкіндік береді.

Виртуалды ақпараттық білім беру зертханасы аясында нақты курсты әзірлеу бастапқы кезеңде жалпы технология бойынша жүзеге асырылады: мақсаттар мен міндеттерді анықтау, оқу материалын іріктеу, білім жүйесі мен білім базасын бөлу. Ерекшеліктер интернетті пайдалану нәтижесінде әлдеқайда кең және тереңірек болатын ақпараттық кеңістікті қалыптастыруды қамтиды. Виртуалды білім беру процесінде студенттер көптеген ақпаратты визуалды түрде қабылдайды. Осыған орай олар материалды ұзақ уақыт есте сақтайды.

Қазіргі заманғы мұғалім кең эрудицияға, кәсіби мәдениеттің жоғары деңгейіне ие болуы керек. Сондықтан, болашақ маманға практикадан, нақты жағдайдан ажырамауға мүмкіндік беретін білім берудегі нақты процестерді терең білуі керек.

Қорытындылай келе, егер білім беру жүйесінде қажетті жағдайлар жасалса, онда болашақ мұғалімдердің алдына кәсіби білімді жедел және үнемі жаңартып отыру және педагогикалық тәжірибе жинау міндеті қойылады деп есептейміз. Басты шарт ретінде жаңа технологиялық негізде ақпараттық білім беру кеңістігін құруды бөліп көрсетеміз. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарының қазіргі деңгейі мен даму қарқыны, оларды маман қызметінің барлық салаларына енгізу осы міндетті жүзеге асыруға мүмкіндік береді деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының 12 жылдық білім беру тұжырымдамасы. ҚР Білім және ғылым министрінің 2006 жылғы 4 қаңтардағы, №1 Бұйрығымен бекітілген. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P060000681>.

2. Базаржапова, Т.Ж. Совершенствование информационной компетентности педагогов условиях инфокоммуникационной среды интеграции: автореф. дис ... канд. пед. наук / Т. Ж. Базаржапова. - Улан-Удэ, 2013. - 2 с.

3. Барахсанова, Е.А. Формирование профессиональной ИКТ- компетентности бакалавров - будущих педагогов в условиях двуязычия / Е. А. Барахсанова, В. А. Варламова // Современные наукоемкие технологии. - 2015. - № 10. - С. 68-71.

ӘОЖ 371.315.7:004.4:512

«ИНФОРМАТИКА» ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алдабергенова А.О., п.ғ.к.,

Омарова Ж.М., 7М01503- Информатика БББ магистранты

И.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, , Талдықорған қ.

E-mail: aigul_ao@mail.ru, zhanka8686@mail.ru

Мақалада білім беру үдерісіндегі заманауи педагогикалық технологиялар оқышыларға сөзсіз қолайлы жағдай жасайтын бірлескен педагогикалық қызмет екендігі

туралы және оқытушылардың білім беру үдерісін жобалау, ұйымдастыру және өткізудегі оқыту процесін жүзеге асыру тәсілі баяндалған.

Тірек сөздер: Заманауи педагогикалық технологиялар, білім беру процесі, педагогикалық қызмет, оқу процесі, ұжымдық оқыту технологиялары.

В статье изложены современные педагогические технологии в образовательном процессе - это совместная педагогическая деятельность, в которой продуманная модель создает безусловный комфорт учащимся и способ реализации преподавателями процесса обучения в проектировании, организации и проведении образовательного процесса.

Ключевые слова: современные педагогические технологии, образовательный процесс, педагогическая деятельность, учебный процесс, коллективные технологии обучения.

The article describes modern pedagogical technologies in the educational process - a well-thought-out model of joint pedagogical activity, which creates an undoubtedly favorable environment for students, and the way teachers implement the learning process in designing, organizing and conducting the educational process.

Keywords: modern pedagogical technologies, educational process, pedagogical activity, educational process, collective learning technologies.

Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар күн сайын білім берудің барлық саласына тереңірек еніп отыр. Бұған күнделікті ақпараттық қоғаммен және сәйкесінше мамандарды дайындаудың қажеттілігімен байланысты сыртқы факторлар, сонымен қатар оқу мекемелерінде қазіргі компьютерлік техника мен программалық қамтамасыз етудің кең таралуымен, мемлекеттік және мемлекетаралық білім беруді ақпараттандыру бағдарламаларының қабылдануымен, ақпараттандыру тәжірибесін қажет ететін педагогтар санының артуымен байланысты ішкі факторлар әсер етуде. Бірқатар жағдайда ақпараттандыру құралдарын қолдану мектеп мұғалімдерінің еңбек ынтасын арттыруға жағымды әсер етумен қатар, мектеп оқушыларының оқу тиімділігіне арттыруға да ықпалын тигізеді.

Е.Ы. Бидайбеков өз еңбегінде «...ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар ретінде қарастырылатын Интернет технологиясын келтіруге болады. Алайда мектеп оқушыларын оқытуда Интернетті қолдану технологиясын ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар ретінде емес, жалпы білім беретін орта білім беруді ақпараттандыру технологиясы ретінде есептеуге болады. Білім беруді ақпараттандыру технологиясы ұғымы білім беру жүйесінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану технологиясына қарағанда, мейлінше кең ауқымды екендігін түсіну маңызды. Бұл ұғым білім беруді ақпараттандыру мақсатына жетуді қамтамасыз ететін тәсілдердің, әдістердің барлық жиынтығын қамтиды» деп көрсеткен [1].

Н.Жанатбекова, Ф.Б.Бөрібековалар өз еңбегінде «Бүгінгі заманда жаңа компьютерлік технологияларды енгізумен бірге «технология» деген ұғым жиі кездеседі. XX ғасырдың 60 жылдарындағы АҚШ пен Англияда пайда болып, содан бұл термин өмір қажеттілігіне байланысты дүниежүзіне таралып кетті. Педагогикада бұл ұғым оқушылардың аз ғана күш жұмсап, ең жақсы жоғарғы нәтижеге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған» деп жазған [2].

Соңғы жылдары білім беруде жаңа компьютерлік технологияларды қолдану мәселесі өзекті бола бастады. Бұл тек жаңа техникалық құралдар ғана емес, сонымен қатар оқытудың жаңа формалары мен әдістері, оқу процесіне жаңа көзқарас. АКТ енгізу педагогикалық процесс мұғалімнің қоғамдағы беделін арттырады, өйткені оқыту заманауи, жоғары деңгейде жүзеге асырылады. Сонымен қатар, мұғалімнің өзін-өзі бағалауы оның кәсіби құзыреттілігін дамытады.

Педагогикалық кемелдік ғылымның, техниканың және олардың өнімдерінің - ақпараттық технологиялардың қазіргі даму деңгейіне сәйкес келетін білім мен

дағдылардың бірлігіне негізделген. Сонымен қатар, сіз әртүрлі ақпарат көздерінен ақпарат алып, оны пайдаланып, өзіңіз жасауыңыз керек. АКТ-ны кеңінен қолдану мұғалімдерге өз пәнін оқытуда жаңа мүмкіндіктер ашады, сонымен қатар олардың жұмысын едәуір жеңілдетеді, тиімділікті арттырады оқыту сапасын жақсартады.

М.А.Шодиев [3] оқыту мен оқытуда қолданылатын келесі заманауи технологияларды ұсынады :

1. Оқытудың түзету және дамыту технологиялары.
2. Ойын технологиясы.
3. Сараланған оқыту технологиялары.
4. Ұжымдық оқыту технологиялары.
5. Білім беруді даралау технологиясы.
6. Жобалық зерттеу технологиялары
7. Проблемалық оқыту технологиялары
8. Денсаулық сақтау технологиялары.
9. Тұлғаға бағытталған технологиялар
10. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.
11. Талдау

Бұл технологиялар әр баланың оқу қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне ең икемді жауап беруге мүмкіндік береді.

Педагогикалық түзетудің басымдықтары:

1. Қозғалыс пен сенсомоторды жақсартыңыз;
2. Психикалық белсенділіктің белгілі бір аспектілерін түзету;
3. Негізгі психикалық операцияларды дамыту;
4. Ойлаудың әртүрлі түрлерін дамыту;
5. Эмоционалды-жеке саланың дамуындағы бұзушылықтарды түзету;
6. Сөйлеуді дамыту;
7. Қоршаған әлем туралы түсініктерді кеңейту және сөздік қорын байыту;
8. Білімдегі жеке мәселелерді түзету.

«Ойын технологиясы» ұғымы әртүрлі педагогикалық ойындар түрінде педагогикалық процесті ұйымдастырудың көптеген әдістері мен әдістерін қамтиды. Жалпы ойындардан айырмашылығы, педагогикалық ойынның маңызды ерекшелігі бар - оқытудың нақты анықталған мақсаты және сәйкес педагогикалық нәтиже, олар айқындықпен, айқын ажыратымдылықпен және когнитивті фокуспен сипатталады.

Сабақтың ойын түрі оқу мотивациясы арқылы құрылады, ол құрал ретінде қызмет етеді оқушыларды оқу іс-әрекетіне қатысуға ынталандыру және ынталандыру.

Сабақтарда ойын тәсілдері мен жағдайларын енгізу келесі негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады.

- Мектеп оқушыларының алдына ойын тапсырмасы түрінде дидактикалық мақсат қойылады;
- Білім беру қызметі ойын ережелеріне бағынады;
- Оқу материалдары құрал ретінде пайдаланылады;
- Дидактикалық іс-әрекетті түрлендіретін жарыс элементі білім беру қызметіне ойын тапсырмасы түрінде енгізіледі;
- Дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойынның нәтижесіне байланысты.

Оқыту процесінде ойын технологияларының орны мен рөлі, ойын және оқу элементтерінің үйлесуі көбінесе мұғалімнің функцияларды түсінуіне және педагогикалық ойындардың жіктелуіне байланысты.

Ойын әрекетінің психологиялық механизмдері өзін-өзі көрсетуге, өзін-өзі растауға, өзін-өзі реттеуге және өзін-өзі көрсетуге деген негізгі қажеттіліктерге негізделген.

Ойын технологиясының мақсаты бірқатар мәселелерді шешу болып табылады:

- дидактикалық (білім көлемін кеңейту, белгілі бір дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру, практикалық қызметте қажет).

- дамытушы (зейін, есте сақтау, сөйлеу, ойлау, қиял, қиял, қабілет шығармашылық идеяларды дамыту, шаблондар жасау, оңтайлы шешімдерді табу);

- білім беру (тәуелсіздікке, ерік-жігерге тәрбиелеу, адамгершілік, эстетикалық және дүниетанымдық ұстанымдар, ынтымақтастыққа, ұжымшылдыққа, сыпайылыққа және т. б. тәрбиелеу);

- әлеуметтену (қоғамның нормалары мен құндылықтарымен танысу; қоршаған орта жағдайларына және т. б.).

Білім беру технологиялары. Оқытуға сараланған (көп деңгейлі) тәсіл даралау мүмкіндігі ретінде қарастырылады шағын топта оқыту. Сараланған тәсіл бірі болып табылады оқушылардың психологиялық жайлылығының құрамдас бөліктері, өйткені ол оқу процесінің стресстерін мүмкіндігінше жояды сыныптағы балаларды босаңсытатын, оларды "үйде" сезінетін және құруды қамтитын білім сапасын жақсартатын орта құру арқылы.

Ұжымдық оқыту технологиялары. Оқу іс-әрекетін ұжымдық ұйымдастыру әдісін қолдану түзету-дамытушылық білім берудің тиімділігін арттырады:

- тәуелсіздікке, білім беру қызметін дамытуға ықпал етеді;
- сөйлеу және қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Тәуелсіз оқыту технологиялары.

Жеке көзқарас пен оқытудың жеке формасы басым болатын оқу процесін ұйымдастыру.

Жобалық оқыту технологиялары. Дизайн стилі әлемдік педагогикада жаңалық емес оны 1920 жылдары американдық философ және ағартушы Джордж Дью ұсынған және әзірлеген және философия мен білім берудегі гуманистік идеяларға негізделген. Дж. Дьюи студенттерді оқытуды негізге алуға шақырды белсенді нәтижелер, мақсатты әрекеттерді қолдана отырып, назар аударыңыз олардың осы білімге деген жеке қызығушылығы.

Жоба әдісі келесіге негізделген:

- Студенттердің білімі мен дағдыларын дамыту;
- Ақпараттық кеңістікте бағдарлай білу;
- Өз білімін өз бетінше дамыта білу;
- Ғылымның әртүрлі салаларында білімді біріктіру қабілеті;
- Сыни тұрғыдан ойлау қабілеті.

Дизайн технологиясы мыналарды қамтиды:

- Кешенді білім мен зерттеуді қажет ететін проблеманың болуы;
- Күтілетін нәтижелердің практикалық, теориялық, когнитивтік маңыздылығы;
- Студенттің өзіндік қызметі;
- Қадамдық нәтижелерді көрсететін жоба құрылымын әзірлеу;
- Зерттеу әдістерін қолдану.

Проблемалық оқу технологиялары. Белсенді әдістерді қолдана отырып сабақтарды ұйымдастыру мәселесі көптеген зерттеушілердің назарын аударды, өйткені бұл білім мен дағдылар проблемаға бағытталған процесте тиімді қалыптасады. Проблемалық оқыту элементтерін қолдану ғылыми білім деңгейін, студенттердің дербестігін, ойлау және шығармашылық қабілеттерін, эмоционалды және ерікті қасиеттерін арттыруға, студенттердің оқуға деген қызығушылығын қалыптастыруға ықпал етеді.

Мубашира Баротова «Оқыту тек білімді есте сақтауға ғана емес, сонымен қатар танымдық мәселелерді шешу процесінде білімді саналы түрде қолдануға негізделген. Бұл жағдайда студенттер қолда бар ақпаратты негіздеуге және пайдалануға үйренеді. Зерттеуді ұйымдастыру процесінде: проблемалық сұрақтар, бағдарламаланған тапсырмалар, білімді тексеру және бекіту кезеңіндегі карточкалар бойынша бөлінген тапсырмалар, дидактикалық ойындар қолданылады. Бұл дидактикалық материалдың барлығы ақыл-ой операцияларын қалыптастыру процесінде әртүрлі көмекші құралдарды (Ұйымдастырушылық, мотивациялық, оқыту) ұсынады» деген [4].

Информатиканы зерттеудегі заманауи педагогикалық технологиялар оқушылардың жасына және білім деңгейіне қарамай, оқу процесінің даралануы, қашықтығы және

ұтқырлығы, сонымен қатар оқу процесінде информатика сабақтарында қолдануға болатын заманауи технологиялардың көптеген әдістері ұсынылған.

Осылайша, оқыту үшін әдетте бір емес, бірнеше әдістер, олардың кешені қажет деген қорытынды жасауға болады. Оқытудың әртүрлі әдістері оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады. Информатика пәнін оқытуда заманауи педагогикалық технологияларды қолданудың тиімділігі тұлғаның коммуникативті қабілеттерінің тұрақты қалыптасуын қамтамасыз етеді. Бұл білім беру процесіне үздіксіз интеграциялануға, кәсіби мансапта білімді жетілдіруге және практикалық қолдануға мүмкіндік береді. Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану болашақ маман мазмұнының жоғары деңгейлі әлеуетін қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде оның кез-келген бәсекеге қабілетті ортаға сапалы кіруін қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері». Авт, ұж: Е.Ы.Бидайбеков, В.В.Гриншкун, Г.Б.Камалова, Д.Н.Исабаева, Б.Г.Бостанов. /Оқулық/ – Алматы, 2014. 352 бет.
2. Ф. Б. Бөрібекова, Н. Ж. Жанатбекова «Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар»: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет.
3. Шодиевтің М.А. «Жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, шет тілін оқыту әдістері».- Педагогика мәселелері, 2018
4. Мубашира Баротова. «Аудармада жазушының стилін қайта құру мәселелері». Халықаралық ғылыми журнал: теориялық және қолданбалы ғылымдар. - Филадельфия, АҚШ, 2020 жыл.– №82. 189-192 ББ.

ӘОЖ 130.2 (035.3)

ЖАҒАНДАНУ ДАҒДАРЫСЫ ЖӘНЕ ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Аликенова К. Н., ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
«Рухани жаңғыру» ғылыми-білім беру орталығының аға ғылыми қызметкері
Қашағанова Ә.Б., магистр, «Рухани жаңғыру» ғылыми-білім беру орталығының
кіші ғылыми қызметкері

E-mail: k-alikenova@mail.ru, k.aliya95@mail.ru

Қазіргі әлемдік дағдарыс біртіндеп қалыптасқан білім беру құрылымдарының қарсылығын бұзады. Жаңа қоғам қандай болады және жаңа білім беру жүйесі қазіргі жағдайдан қандай шығындар мен жетістіктер шығады? Мұның бәрі осы күштердің әрекетін және қазіргі әлеуметтік құрылғы жүйесінің ерекшеліктерін қандай бағыттарға бағыттауға болатындығына байланысты.

Тірек сөздер: әлемдік дағдарыс, жаңа білім беру, техногендік өркениет, жаһандық гуманизм.

Современный мировой кризис постепенно подрывает сопротивление формирующихся образовательных структур. Каким будет новое общество и какие потери и достижения выйдут из сложившейся ситуации с новой системой образования? Все зависит от того, в какие направления можно направить действие этих сил и особенности современной системы социального устройства.

Ключевые слова: мировой кризис, новое образование, техногенная цивилизация, глобальный гуманизм.

The current global crisis is gradually undermining the resistance of emerging educational structures. What will the new society be like and what losses and achievements will come out of the current situation with the new education system? It all depends on the directions in which the action of these forces can be directed and the features of the modern system of social structure.

Keywords: world crisis, new education, technogenic civilization, global humanism.

Әлемдегі өркениетті дамыған мемлекеттер өзінің даму сатысының бір кезеңін аяқтап, «жаһандық ортақ білім санасы» деген жаңа бағытқа бет бұрды. Қай елде жүйелі білім берілсе, сол елдің даму қарқыны ерекше болмақшы. Білім – адамзат мәдениетінің ең ауқымды ұғымдарының бірі болып табылады. Ол сана, таным, ойлау, логика, ақиқат, парасат, ғылым және тағы басқа күрделі де терең ұғымдармен тығыз байланыста, әрі солар арқылы анықталады. Халықаралық аспект білім беру жүйесіне айтарлықтай әсер етеді. Жалпы, орналасқан географиялық ортасына, ғасырлар бойы мәдени, экономикалық және саяси даму жағдайына қарай қалыптасқан әр елдің өзіндік сан алуан білім беру жүйесі бар. Қазақ қоғамы адамзаттың бір бөлігі болғандықтан бүкіл әлемдік рухани және ортақ дағдарыстың ықпалына түседі. Бұл дағдарыстың негізгі белгілері күн сайын бел алып келе жатқан экологиялық күйреу, қылмыстық өсуі, моральдық құндылықтардың аяқ асты етілуі, отбасылық қатынастар іргесінің шайқалуы, ертеңгі күнге деген сенімнің жоғалуы.

Дәл қазір жалпы әлемдік дағдарыс қоғамның іргелі негіздерін алған кезде білім беру жүйесі саласындағы түбегейлі өзгерістер үшін қолайлы жағдайлар қалыптасуда. Өйткені, қоғам, оның барлық артықшылықтары мен кемшіліктерімен, бірнеше рет атап өтілгендей, білім беру жүйесінің өнімі болып табылады, сонымен бірге қазіргі білім беру жүйесі қоғамның қазіргі жағдайын жеткілікті түрде көрсетеді, өйткені бір жағынан ол оны көбейту ретінде қызмет етеді, ал екінші жағынан, өзі қатаң регламенттеу объектілері болып табылады. Қазіргі кезде біздің республикамыз білім берудің жаңа жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енді. Сондықтан да, білім беру парадигмасы өзгеріп, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше менталитет пайда болуда.

XXI ғасырдың бірінші онжылдығында әлемдік қауымдастық білім беру жүйесіндегі өткір дағдарысты нақты факт ретінде мойындады. Білім экономикалық дамудың негізгі факторларының біріне айналды, ішкі және сыртқы саясаттың маңызды құралы ретінде қызмет етеді. Осы фактілердің барлығы жаңа сапа туралы айтуға мүмкіндік береді, ол қалыптасқан және оқшауланған білім беру жүйесімен құрылады, ол өзінің даму векторына ие болады және қоғамға өз жағдайларын белгілей бастайды, оның басқа ішкі жүйелерін (экономика, ғылым және т. б.) жабады және әлеуметтік және мәдени өлшемдерде олардың жұмыс істеу сипатын және даму бағытын анықтайды. Қазіргі әлемдік дағдарыс біртіндеп қалыптасқан білім беру құрылымдарының қарсылығын бұзады. Жаңа қоғам қандай болады және жаңа білім беру жүйесі қазіргі жағдайдан қандай шығындар мен жетістіктер шығады? Мұның бәрі осы күштердің әрекетін және қазіргі әлеуметтік құрылғы жүйесінің ерекшеліктерін қандай бағыттарға бағыттауға болатындығына байланысты.

Тарихтың дамуы адамзат алдына жаңа мақсаттар қояды, оларға жетудің жолдарын тек қана болашақтан емес, өткен дәуірлердің рухани мұраларынан да іздестіруіміз керек. Ежелгі Қытай данышпаны Конфуцийдің ойынша, «қоғамда тәртіп орнатудың бірден-бір жолы адамдарға білім беру, өмірдің өзіндік заңдылықтары қатарына адамгершілік шарттары мен этиканы қояды. Сондықтан болар, егер батыс елдерінде жеке адам құқығына басты назар аударылса, ал шығыс елдерінде парыз бен қарызды бірінші орынға қойған дәстүр қалыптасқан. Адам құқықтары билік институттары арқылы анықталады, бекітіледі және қамтамасыз етіледі, ал парыз бен қарыз адамдардың ішкі жан-дүниесіне негізделеді. [1, 161 б.].

Руханиятпен бекітілмеген Батыс Еуропалық рационалдылықтың адамзатты үлкен апатқа ұшырататынын, өткен ғасырдың және қазіргі заманның әйгілі ғалымдары бірдей дәлелдеуге тырысуда. Осы заманға дейінгі адамзат әрекеті мен ақыл-ой дамуы, табиғатты «бағындырам» деген ұмтылыстың адасушылық екенін, ең бастысы онымен үйлесімділік орнату қажеттілігін айқын дәлелдеп берген секілді. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық даму тудырған ғаламдық, экологиялық, экономикалық, әлеуметтік-психологиялық тауқыметтердің уақыт өткен сайын күрделене түсуде.

Жаһандану дәуірінің адамы үшін әлемді игеру, өмір сүрудің мәні мен мағынасы, рухани әлемді игеру, таңдау еркіндігі, қоғам мен тұлға қарым-қатынасы мәселелері маңызды екені даусыз нәрсе. Ендігі мәселе, қазіргі білім берудегі негізгі міндеттерді анықтау. Олар: жеке адамның шығармашылық міндеттерін арттыру, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, ұлттық мәдениеттің озық үлгілерін насихаттау, халқымыздың атадан балаға жеткен мол рухани құндылықтарын бағалауға, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу, отансүйгіштікке баулу, республиканың қоғамдық саяси, экономикалық және мәдени өміріне қатысуға, жеке адамның құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасын қалыптастыруға бағыттау.

Қазіргі әлемдік дағдарыс біртіндеп қалыптасқан білім беру құрылымдарының қарсылығын бұзады. Жаңа қоғам қандай болады және жаңа білім беру жүйесі қазіргі жағдайдан қандай шығындар мен жетістіктер шығады? Мұның бәрі осы күштердің әрекетін және қазіргі әлеуметтік құрылғы жүйесінің ерекшеліктерін қандай бағыттарға бағыттауға болатындығына байланысты.

Бүгінгі таңда қоғамда да, білім беру жүйесінде де жүзеге асырылып жатқан реформа тұйық циклды бұзуы тиіс. Қоғам өзінің барлық артықшылықтары мен кемшіліктері бар білім беру жүйесінің өнімі болғандықтан, сонымен бірге қазіргі білім беру жүйесі қоғамның қазіргі жағдайын жеткілікті түрде көрсетеді. Адамның қоршаған әлемге, қоғамға, басқа адамдарға, өзіне деген көзқарасын анықтайтын дүниетанымы негізінен білім беру процесінде дамиды. Білімнің қол жеткізілген деңгейі оның ойлау тәсілі мен мінез-құлқына әсер етіп қана қоймай, оған әлеуметтік-мәдени өзін-өзі анықтауға тиісті мүмкіндіктер ашады.

Білім – ұлттық мәдениеттің ұдайы дамуы мен жаңаруының берік негізі. Ол өмір сүрудің мәні мен мазмұнын, ұлттық өркениеттің тарихи тағдырын, болмысын айқындайтын бірден-бір жүйе. Ата-бабамыз: «Тәрбие негізі – ғылым, даналық негізі – білім», – деген. Ал сол ғылымды меңгеру, даналық ойға ие болу оқумен, оқығанды көңілге тоқумен байланысты деп қазақ халқы дұрыс түсінген. Көрген-білгенді ой елегінен өткізіп, оны түйіндеп миға тоқу, үнемі сарапқа салу ынта-жігерді, күшті қажыр-қайрат пен талапты, ақылды керек етеді. Ақыл-ой тәрбиесі, көріп білу, жүрекпен терең сезіну, біртіндеп толыға, молыға қалыптасатын тәжірибеден туатын үздіксіз жаттығудың жемісі екенінде ескеріп отырған. Мәселен, Жүсіп Баласағұн өзінің «Құтты білік» еңбегінің алғашқы жолдарынан-ақ жұртты ақылға, білімге, ғылымға үндейді. Оларсыз адамның саналы ғұмыр сүріп, бақытқа жете алмайтындығын аңғартады. Адам тек өз тағдырына ғана жауапты емес, сонымен қатар ол қоғам өмірінің дамуына да жауапты. Ендеше оған терең білім қажет [2, 400 б.]. Сонда, білім дегеніміз не? Біз осы білім мен ақылдың ара жігін тани аламыз ба? Көне грек ойшылы Гераклит: «Көп білгендік ақылға үйретпейді», – дейді. Осы ойдан шығып қарасақ, біздің бүгінгі күнгі оқу процесінде айтылып жүргеннің бәрі тек ақпарат қана. Сонда ақылға қалай үйренеміз? Бірақ адам ақылды ешқашан оқып білмейді. Ол тек жинаған тәжірибе арқылы немесе басқа жолдармен қалыптасуы мүмкін. Ендеше бүгінгі күні біздің көзқарасымыз бойынша білім мен ақыл бір-бірінен алшақтап бара жатқан тәрізді.

Кез-келген өркениеттің ілгерілеуі жаңа құндылықтарды, жаңа дүниетанымдық бағдарларды дамытуды талап етеді, адам қызметінің жаңа идеалдарын әзірлеу және адамның болашағын жаңа түсіну қажет. Қазіргі дағдарыс жағдайында көптеген жаңа әлеуметтік-мәдени проблемалар туындайды. Адамның әлеуметтік сенімсіздігі, қоғамдағы эмоционалды шиеленіс атмосферасы, әдеттегі мәдени ортадан алшақтау, әлеуметтік байланыстардың үзілуі оны ішкі тұрақтылықтан, психологиялық қауіпсіздіктен айырады.

Осыған байланысты, бүгінде өз болмысын түсіну, адам өмірінің қасиетті рәсімдеріне, оның ұмтылыстарына, мүмкіндіктері мен жетістіктеріне ашылған білім берудің жаңа философиясын құру міндеті бұрынғыдан да өткір тұр. Осы негізде білім берудің жаңа жүйесі құрылуы керек – еркін тұлғаның білімі, жеке тұлғаның талантын дамыту, ғылымның мәнін ашу және жеке тұлғаның болмысының құпиясына ену. Бүгін біз жеке тұлғаның деградациясы, оның маңызды моральдық және құқықтық нормаларын бұзу фактілерімен бетпе-бет келеміз, сенімділік, патриотизм сияқты құндылықтардың мәні

құнсызданады, адамдардың белгілі бір қабаты үшін руханиятсыздық атмосферасы орнайды (бұл жастардың бір бөлігін де қамтиды), пайда өмірдің басты мотивіне айналды.

Жалпы қабылданған моральдық нормаларға, жалпы маңызды құндылықтарға және интеллектуалды беделге ие адамдарға құрмет көрсетілмейтін мұндай жағдайларда руханият туралы сөз болуы мүмкін емес. Мәдениеттегі және өмірдегі тұлғаның өзін-өзі танытуы - бұл еркін, өзін-өзі жүзеге асыратын тұлғаның өз мүдделеріне тәрбиелеуді бағдарлаумен байланысты тәрбиелік құндылық. [3, 36 б.]

Ғылым, білім, мәдениет аралығында оларға адамдық мән, маңыз беретін, дұрыс бағыт беретін ұлттық тәрбие болуы керек. Бүгінгі біздің қоғам үшін білім берудегі аса өзекті мәселе оқушылардың болсын, студенттердің болсын ой-өрісінің жаңа мәдениетін қалыптастыру болып отыр. Бұл Қазақстанның әлемдік білім кеңістігіне кіруінен туындауда. Егер кез-келген халық білім саласында үлкен жетістіктерге жетуді көздесе, онда ең бірінші тәрбиеленушіні сол халықтың менталитетіне, дүниетанымына тән тәрбиелеп барып, біліммен сусындату керек. Сонда ғана, тәрбиеленуші жедел өзгеріп тұратын әлем және ақпарат легін, озық елдердің білімдегі жетістігін тез сіңіріп алады.

Сондай-ақ, білімді, қабілетті жастарды оқытып шығару үшін оған оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізетін ұстаздардың өзі тәрбиелі, білімді, мәдениетті болуы қажет. Білімді ұрпақ тәрбиелеу тек қағидалармен шектелмейді, оны іске асыратын жағдайлар керек. Уақыт өте келе, ешкімге ұқсамау, жұрттан өзгеше болу қалыпты нәрсеге айналып барады. Алған біліміңіз бен жинақтаған тәжірибеңіз өмірде бұрынғыдай сенімді нұсқау болудан қалады. Жекелеген адамдар, жалпы адам баласы бұрын-соңды ешкім бетпе-бет келмеген құбылыстарға, жаңалықтарға тап болады, мысалы: супер ақылды машиналар мен компьютерлер, биоинженерлер құрастырып шыққан адам денесі, эмоцияларды дәл бере алатын алгоритмдер, адам қолдан жасаған табиғи апаттар. Әлемді өзгерту және адамның табиғатты бағындыру идеясы техногендік өркениет мәдениетінде өз тарихының барлық кезеңдерінде, біздің заманымызға дейін басым болды. Қазірдің өзінде техникалық білімнің құндылықтары адам қызметінің түбегейлі жаңа векторын белгілейді. Бұл жерде адамның негізгі мақсаты ретінде трансформациялық белсенділік қарастырылады. Дегенмен, техногендік өркениеттің дамуы сыни деңгейге жетті. Адамзаттың өмір сүру мәселелері, адамның жеке басының адамгершілік пен рухани тазалығын сақтаудың экологиялық, демографиялық мәселелері болды. Болашақта әр он жыл сайын жаңа кәсіп меңгеріп отыру қажет болуы мүмкін [4, 74 б.].

Болашағынан үміті бар кез-келген дербес мемлекеттің, азат өмір жолындағы халықтың ең киелі міндеті тарихи-әлеуметтік төл болмысына үндеу бола алатын, сонымен бірге қоғамдық өмір мен ұлттық сананы шыңдауға қызмет ететін білім жүйесін қалыптастыру болса керек. Сөз жоқ, мұндай білім жүйесі нақтылы мемлекеттің, нақтылы ұлттың төл болмысымен санасуы арқылы ғана жүзеге асады. Бұл жерде білім жүйесінің тұжырымдамасы мен білім берудің технологиясын шатастырмаған жөн. Білім берудің технологиясын жасауда өзгенің жетістігіне еліктеуге болар, ал білім берудің мемлекеттік-ұлттық тұжырымдамасы дегенде сол мемлекеттің, сол ұлттың төл тағдыры негізгі тұғыр болуы керек.

Біздің ойымызша, адам қызметінің кейбір жаңа формаларына түбегейлі бетбұрыс жасайтын, адам болашағын жаңаша түсінудің уақыты келді. Соның нәтижесінде әлемдік өркениет тарихында жасалған мәдениет жетістіктерін қамтитын жаңа жалпы адамзаттық руханияттың – жаһандық гуманизм деп аталатын қалыптасуы мүмкін. Дегенмен, әлемдік мәдени дәстүрлер мен қағидалардың құндылығы, әртүрлілігі әрбір білім беру жүйесінің өз мәдениетінің үлгілері мен қайнар көздеріне жүгінуін болжайды. Басқаша айтқанда, әрбір ұрпақта жеке адамдардың мәдениетімен бірге бірегейлік қамтамасыз етілуі керек.

Өкінішке орай, біздің республикамызда «ұлттық мәдениет пен білім беруді батыстандыру», яғни ұлттық бірегейлікті ескермей, батыстық құндылықтарға еліктеу үрдісі қалыптасты. Шамасы, білім беру процесінің мазмұнында қазақтардың ұлттық мәдениетінің негізгі құндылықтарын сақтап, біреудің мәдениеті мен білім беру жүйесінің құндылықтарын таңдаулы түрде қабылдайтын кез келді. Яғни, өз мәдениетінің басқа халықтардың мәдениеті

мен білім беру жүйесімен белгілі бір тепе-теңдігін сақтау. Қазіргі өмірде білім беру мен білім негізінен диалектикалық бірлікте қарастырылады. Егер білім беру қоғам мен адамзаттың дамуының осы кезеңіндегі барлық жетістіктерінің деңгейі мен сипаты болса, онда оны білу гуманистік өзек – бұл адамды рухани қаншалықты көтергенінің, оның дамуына ықпал еткенінің көрсеткіші. Білім берудің технологиясын жасауда өзгенің жетістігіне еліктеуге болар, ал білім берудің мемлекеттік-ұлттық тұжырымдамасы дегенде сол мемлекеттің, сол ұлттың төл тағдыры негізгі тұғыр болуы керек.

Сондықтан да, жас ұрпақты өз ұлтының мәдени-рухани мұрасын игеруге баулитын, өз елінің тағдырына сергек қарайтын азамат етіп тәрбиелейтін білім жүйесі туралы сөз болуы тиіс. Қазіргі кезде көптеген ғылыми және адами мәселелерге түбегейлі жаңаша қарауға мүмкіндіктер туды. Қоғамның рухани өміріндегі құндылықтардың өзіндік келбеті мен сипаты көп өзгерді. Бұл құбылысты қоғамдық тарихи үрдістегі әртүрлі көріністер, көрнекті тұлғалардың іс-әрекеттерімен байланыстырмай терең түсіндіру мүмкін емес.

Жас ұрпаққа білім беру барысында, бір жағынан, бүгінгі өркениетті өмірде болып жатқан өзгерістерді ескеріп отыруға, екінші жағынан өз елінің этномәдени, тарихи, әлеуметтік-экономикалық ахуалын терең танытуға айрықша көңіл бөлу қажет. «Еліміздің ертеңі қазіргі өскелең ұрпаққа байланысты екені баршаға аян. Сондықтан да, жастар – біздің болашағымыз, баға жетпес байлығымыз дейміз. Әрине жас жеткіншектің жақсы азамат болып тәрбиеленуі еліміздегі білім берудің барлық баспалдақтарының тәрбие жүйесіне байланысты. Тәрбиенің мақсатын қоғамның талаптарымен қажеттіліктері айқындайды. Сонда қазіргі қоғамның талабы – тәуелсіздіктің туын тік ұстап, нарық қыспақтарында жол білетін ұлтжанды, отансүйгіш азаматтарды тәрбиелеу. Ұлттық құнарға тамыр тартып өспегендерге қазақы рух қайдан жүрсін!» [4, 93 б.].

Нағыз білім белгілі бір этностың, сол этнос ұйтқысы болып отырған мемлекеттің тарихи-рухани даму болмысына сай келетін, қоғамдық өмір мен ұлттық сананы шыңдауға қызмет ететін ұрпақ бойына парасаттылықты, ғылымды және көркемдікті дарытатын білім жүйесін айтуға болады. Жаһандану дәуірінің адамы үшін әлемді игеру, өмір сүрудің мәні мен мағынасы, рухани әлемді игеру, таңдау еркіндігі, қоғам мен тұлға қарым – қатынасы мәселері маңызды екені даусыз нәрсе.

Сондай-ақ, бүгінгі қоғам адамдарын ақпарат құралдарына рухани тәуелділік ықпалынан арылту, олардың өзін-өзі тәрбиелеуіне баса көңіл аудару сияқты мәселелер маңызды болып отыр. Білім әрқашанда әр әлеуметтік кезеңдерде өзінің маңыздылығын жоғалтқан емес. Қайта қоғам өркениеттелген сайын білімнің статусы да жоғарылап, жетілгендік сипатқа ие. Қазіргі қоғамның өзі білімнің жетістігі арқылы ақпаратталынған қоғам дәрежесіне дейін жетіп отыр.

Әрине, қазіргі заманғы технология мен білім негізінде жаңа гуманизмді қалыптастыру мен дамыту жолында тұрған күрделі қиындықтар туралы есеп беру керек. Ал осындай қоғамда жаңа технологиялық жетістіктерге жету барысында біз жаңа адамды, болашақ қоғам адамын рухани, интеллектуалды жағынан дамыған адамды тәрбиелей алдық па? Яғни жеке адамдар, дарынды тұлғалар өзінің білімділігіне сай тәрбиеленген бе? Осы сұрақ біздің көкейімізде кей жағдайда жауапсыз қалады. Өркениет пен адамның жаһандық дағдарысы жағдайында білім беру мәдениетті көбейту, беру және дамыту үшін ерекше әлеуметтік институтқа айналуы керек. Білім маңызды болуы керек, бұл адамның өзін-өзі тұлғалық ретте өзін қалыптастыру болуына мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әл-Фараби. Мемлекет қайраткерлерінің нақыл сөздері // Әлеуметтік этикалық трактаттарынан. – Алма-Ата: Ғылым, 1975. – 207 б.
2. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алма-Ата: Жазушы, 1986. – 613 б.
3. Абай. Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер. – Алматы: Жібек жолы, 2005. – 487 б.
4. Қасабек Аманжол. Болашақ: философиялық пайымдау. – Талдықорған, 2021. – 102 б.

ӘОЖ 37

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДА ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Альменбетова Қ.Ж., оқытушы-дәріскер,
Смагулова С.А., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» 3 курс білімгері
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: karla_almenbetova@mail.ru, ainuraoff7@gmail.com

Тілдік құралдар жүйесіндегі сөздік сөйлеу әрекетінің негізгі құрамдас бөлігі: тыңдалым мен айтылым, оқылым мен жазылым. Бұл әрбір қазақ тілі сабағында сөздік қорды зерттеудің маңыздылығын анықтайды, ал лексикалық дағдыларды қалыптастыру үнемі мұғалімнің көзқарасында болады. Мұғалімнің міндеті – оқушылардың бағдарламаның лексикалық минимумын толық меңгеруін және оқытудың барлық кезеңдерінде белсенді сөздік қорын жадында берік бекітуін қамтамасыз ету.

Тірек сөздер: антоним, принциптер, сөздік, жиынтығы, тәжірибие, бай, құрамдас, әрекеттесу

Основной компонент словесно-речевой деятельности в системе языковых средств: аудирование и говорение, чтение и письмо. Это определяет важность изучения лексики на каждом уроке казахского языка, а формирование лексических навыков всегда находится в поле зрения учителя. Задача учителя состоит в том, чтобы на всех этапах обучения учащиеся полностью овладели лексическим минимумом программы и прочно закрепили в памяти активную лексику.

Ключевые слова: антоним, принципы, лексика, набор, опыт, богатый, компонент, взаимодействие.

The main component of verbal speech activity in the system of language tools: listening and speaking, reading and writing. This determines the importance of studying the vocabulary in each Kazakh language lesson, and the formation of lexical skills is always in the teacher's view. The teacher's task is to ensure that students fully master the lexical minimum of the program and firmly fix the active vocabulary in their memory at all stages of education.

Keywords: antonym, principles, vocabulary, set, experience, rich, component, interaction

Қазақ тілін оқытудың орта сатысында қазақ тілін меңгерудің іргетасын лексика тұрғысынан дәл қалау қажет, бұл қазақ тілін зерттеу нысаны ретінде қарастырудан практикада қолдануға көшуге мүмкіндік ашады. Күнделікті сыныпқа кіретін заманауи мұғалім өзінің не қалайтынын жақсы біледі. Бірақ өзінің білгенін шәкіртіне үйретуге деген ұмтылыс мұғалімнің біліміне емес, сол білімді шәкірттердің игілігіне айналдыра білуіне байланысты. Оқыту процесінде оқушының оқуға деген белсенді қатынасының маңызы зор. Бала – тұлға, даралық. Баланың жеке басын ашу, оның жүзеге асуына, өзін-өзі танытуына көмектесу – оқу үрдісінің міндеттерінің бірі.

Бастауыш сыныпта лексиканы оқытудың мақсаты сөйлеу әрекетінің лексикалық дағдыларын қалыптастыру екенін білеміз.

Сөздік қорды меңгеру процесі бірнеше кезеңнен тұрады:

- 1) кіріспе, оның ішінде кіріспе және түсіндіру
- 2) лексикалық бірліктерді қолдануға үйрету (бастапқы бекіту)
- 3) лексикалық бірліктерді қолдану (сөздердің сөйлеу әрекетіне енуі).[1, 712 б.]

Сөздік дегеніміз не екенін түсінейік? Сөздік – белгілі бір тілдегі сөздердің (лексиканың) жиынтығы. Адамның сөйлеу тәжірибесінде ауызша және жазбаша қолданатын сөздері оның белсенді сөздік қорын құрайды. Адамның сөздік қоры неғұрлым бай және әртүрлі болса, оған тілді қолдану оңайырақ болады.

Бастауыш сыныпта лексикалық құзыреттілікке оқытудың негізгі мақсаты – сөйлеу әрекетінің экспрессивті және рецептивті түрлерінің ең маңызды құрамдас бөлігі ретінде студенттерде лексикалық дағдыларды қалыптастыру. Қабылдау, шығару және өзара әрекеттесу үшін қазақ тілін меңгеру шкаласы бар, ол кіші жастағы оқушылардың не істей алуы керектігі туралы түсінік береді. Бұл:

- Қабылдау дағдылары
- Өзара әрекеттесу дағдысы
- Өнімділік дағдылар

Бастауыш сыныпта лексиканы оқыту мазмұнында 2 компонентті бөліп көрсетуге болады: психологиялық және лингвистикалық компоненттер. Олардың әрқайсысын қарастырайық. Психологиялық компонент сөйлеу әрекетінің экспрессивті және рецептивті түрлерінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқушылардың лексикалық дағдыларын қалыптастыруды қамтиды. Лексикалық дағды деп сөзді ұзақ мерзімді есте сақтау және оны басқа лексикалық бірліктермен корреляциялаумен байланысты әрекеттер мен операцияларды автоматты түрде, өз бетінше орындау мүмкіндігі түсініледі.

Бастауыш сыныпта лексикалық дағдыларды қалыптастыру жұмысы белгілі заңдылықтарға, принциптерге негізделеді, оларды сақтау оқу үрдісінің нәтижелі болуының қажетті шарты болып табылады. Оларға дидактикалық принциптер жатады: көрнекілік, белсенділік, күштілік, жүйелілік, саналылық, жас ерекшеліктерін ескере отырып, ғылыми сипатқа ие болу және тиісті әдістемелік: білім берудің коммуникативтік бағыты, жағдаяттық, ұжымдық әрекеттестік, білім берудің өмірлік бағдары, міндеттердің сәйкестігі. сөздік және ақыл-ой әрекеті, білім берудің филологизациясы. Сөздік жұмысы да белгілі бір әдістемелік принциптерге негізделеді: дағдыны бірте-бірте қалыптастыру, жаттығулардың қалыптасып жатқан іс-әрекетке сәйкестігі, сөйлеудің лексикалық, грамматикалық, фонетикалық жақтарын қалыптастыруға арналған жаттығулардың өзара әрекеттесуі. лексиканы жаттықтырудың ауызша-сөйлеу формаларының оқу мен жазуды дамытумен өзара әрекеттесуі, сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінің өзара әрекеттесуі.

Бастауыш сыныпта лексиканы оқыту барысында жазылым дағдысын дамыту үшін бірнеше тапсырмалар беруге болады. Егер оқушыларға “Алма бағындағы оқиға” атты мәтін берілсе, “Түртіп алу әдісі” арқылы тірек сөздерді теріп жазады. Бұл бірінші тапсырма. Екінші тапсырмада осы тірек сөздерден «4 сөйлем» немесе «ПОПС» әдісі арқылы сөйлемдер құрастырылады.

Бірінші сөйлем: «Менің ойымша...»

Екінші сөйлем «Себебі мен оны осылай түсіндіремін...»

Үшінші сөйлем «Мен мұны келесі мысалдармен дәлелдей аламын...»

Соңғы сөйлем «Осыған байланысты мен мынадай қорытындыға келдім...» Үшінші тапсырмада “Кім жылдам” әдісі арқылы мәтіннен синоним сөздерді теріп жазады.

Ал, лексиканы оқыту барысында айтылым дағдысын дамыту үшін, оқушыларға берілген мәтіннен “Тез айтамын” әдісі арқылы сөздердің анонимдік қатарын ауызша айту тапсырылады.

Оқылым және тыңдалым дағдысында «А, Ә, Б, В» әдісімен жұмыс жасауға болады.

Сыныптағы әрбір оқушы үшін «А, Ә, Б, В» әріптері бар төрт бос карточкалар жинағын дайындаңыз. Тапсырма ретінде лексикалық сөздер қатысқан мәтін құрастыруыңызға болады. Төрт ықтимал жауабы бар сұрақтар қойыңыз, оқушылар дұрыс жауапқа сәйкес карталарды көрсетуі керек. Басқалардан жауап карталарына қарамауын сұраңыз.

1-қадам. А оқиды Ә тыңдайды, Б оқиды В тыңдайды;

2-қадам керісінше.

3-қадам. Әр оқушы төрт адамнан тұратын топта серіктесі туралы ақпаратпен бөліседі.

Сөздің сырын, тілдік негізін түсіндіргенде, сөздердің бір-бірімен әр түрлі мағыналық себептермен тығыз байланысып, белгілі бір жүйеде бір-біріне бағынып, бірін-бірі толықтырып немесе мағынасын ашып тұратынын оқушылар ескеруі қажет.

Мектеп курсында синоним, омоним, антоним сөздерді оқу осы жағдайға бағытталған. Мысалы, синонимдер бірін-бірі толықтырып, мағынасын ашады. Мысалы, әдемі, сүйкімді, көркем, әдемі сөздерді әдемі деген мағынаны білдіреміз. Сондықтан глоссарийде сөздің мағынасын түсіндіру үшін синоним (егер ол синоним болса) беру тәсілі бар. Мысалы, сызат - дымқыл, дымқыл; сыйлық – құрмет, комплимент; құрметті, құрметті; жіңішке - нұсқа, мүсін, тұлға; сынақ – тексеру, бақылау.

Ал антонимдер (ұзын – қысқа, ақ-қара) қарама-қарсы мағынаны түсіндіру арқылы мағынаны дәлелдейді. Сондықтан біз кейде сөздің мағынасын түсіндіретін антоним тауып, сол арқылы оны түсіндіруге тырысамыз. Мысалы, қара түс ақ түске қарама-қарсы.

Бінтымақтастықта оқытуды тиімді пайдалану арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру;
- іскерлік дағдыларын дамыту;
- өзіне деген сенімділікті қалыптастыру;
- негізгі ойды анықтау үшін өз бетінше оқи білу;
- мақсатқа тәуелсіз ұмтылу;
- психикалық белсенділікті арттыру;
- шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру;
- Өз пікіріңізді білдіріңіз. [2, 255 б.]

Қазіргі заман талабы – дамыған, функционалдық сауатты тұлға тәрбиелеу. Осы мақсатта оқыту әдістеріне өзгерістер енгізілуде.

Оқушылардың тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектесетін әрекеттердің түрлері:

- тыңдау, мазмұнын түсіну үшін әртүрлі стильдегі мәтіндерді ұсыну;
- мәтінді қайталау, негізгі ойды бөліп көрсету;
- мәтін бойынша сұрақтар қою;
- мәтіндік жоспар құру;
- тыңдалған мәтіннің белгілі бір бөлігін өз сөзімен айтып беру;
- мәтіннің мазмұнына қарсы пікір айту, пікір айту
- мәтінді өз қиялыңызбен өзгерту арқылы толықтыру;
- мәтіндегі оқиғалар мен әрекеттерді салыстыра және талдай білу;
- ұсынылған тақырып бойынша сұхбат немесе сұхбат және нәтижелер бойынша

ауызша есеп беру;

Оқушылардың оқылым дағдыларын дамытуға көмектесетін әрекеттердің түрлері:

- оқу, көру;
- тақырыпқа және мәтіннің бастапқы бөлігіне сүйене отырып, әңгіменің дамуын болжау;
- мәтіннің негізгі ойлары мен бөліктерін бөліп оқу;
- «ақпаратты табу мақсатында оқу, қызығушылықпен оқу және өз көзқарасын

білдіру, мәтінді ауызша және жазбаша қарастыру;

Оқушылардың жазылым дағдыларын дамытуға көмектесетін әрекеттердің түрлері:

- оқушыларға таныс ертегілер, әңгімелер, өлеңдер мазмұнын жазу;
- Сөздердің емлесін зерттеуге арналған тапсырмалар;
- газет-журналдарға шағын хабарлама/мақала жазу
- белгілі бір оқиғаны өзінше өзгерту;

Лексиканы оқытуда қолданылатын әдістер:

Жаңа сөздермен танысу – сөйлемнің құрылымдық жүйесіндегі сөздерді тыңдау немесе оқу; сөздердің әртүрлі сөйлемде қолданылу мағынасын ашу; сөз формаларын зерттеу; сөздерді дұрыс мағынада қолдану;

Тәжірибе – сөз тіркесіндегі немесе сөйлемдегі сөздерді қолдану жаттығуларын орындау;

Қолдану аясы – қарым-қатынастағы сөздер, т.б. қолдану дағдылары.[3, 43 б.]

Лексиканы оқытудың принциптері

Мектепте лексиканы оқытудың тиімділігін арттыру үшін негізгі қағидаларды талдаудың маңызы зор.

Лексиканы оқытудың төрт негізгі қағидасы бар. Біріншісі – сөздің мағынасын оның (сөз) мағынасымен салыстыру (зат, сын, сан, қимыл т.б.); екіншісі – лексикалық мағына мен грамматикалық мағынаны салыстыру, үшіншісі – семантикалық-семантикалық принцип, төртіншісі – дмахроникалық принцип.

Лексикалық жаттығулар қазақ тілі сөздік құрамының ұғымдық аппаратымен таныстыруға, сөздерді қолдана білуге бағытталған. Сөздік жаттығулары да оқушылардың сөздік қорын молайтады, сөз қолдану қабілеттерін дамытады, әр сөзге зейін қойып, мағынасын ашып, логикалық ойлау жүйесін кеңейтеді. Лексикалық жаттығулардың екінші тобына тілдің басқа салаларына қатысты синтетикалық жаттығулар жатады. Дәлірек айтсақ, алдыңғы грамматика, емле, стиль тарауларының материалдарымен байланыстыра отырып, лексикалық тақырыптар бойынша білімдерін жаттықтыру. Бұл оқушылардың жалпы тіл жүйесіндегі сөздік туралы білімдерін меңгеруге, оның тіліміздегі орны мен қолданылуын түсінуге, сонымен қатар басқа материалдарды еске түсіріп, қайталауға мүмкіндік береді.

Бұл саланы зерттеуде профессор Қ.Жұбановтың, академиктер І.Кенесбаевтың, Ғ.Мұсабаевтың, Ә.Болғанбаевтың, Ғ.Қалиұлының көптеген зерттеулері жемісті болды. Бұл қазақ тілінің сөздік қорының біршама дамығанын көрсетеді. Алайда лексика мен лексикология терминдерінің синонимдік қолданылуы лексикалық зерттеу объектілерін жүйелі түрде қарастыруды қиындатады. Ғалымдардың пікірінше, лексика терминін тіл білімінің негізгі бір саласы ретінде танып, оның ғылыми объектілерін одан туындайтын жүйе ретінде білу әдістемелік тұрғыдан тиімді болар еді. Лексиканы оқытудың аз зерттелген әдістері. Дегенмен бұл саланы зерттегенде орыс ғалымдары А.А.Текучев пен М.Т.Барановтың зерттеулеріне тоқталуға болады. Қазақ ғалымдарының ішінде 1965 жылдан бастап қазақ тілін оқыту әдістемесіне үлес қосқан Б.Кәтенбаева, «Сөз құрылымы» ілімі (1968), А.Айғабылов, «Лексиканы оқытудың кейбір мәселелері».

Лексикалық білім деңгейлері төмендегідей:

- лексикалық терминдерді дұрыс қолдану, сөздіктің тіл білімі саласымен байланысын ажырата білу;
- мағыналары әртүрлі сөздерді дұрыс қолдана білу және олардың байланысын тани білу;
- синонимдердің, антонимдердің, омонимдердің ерекшеліктері мен байланыстарын түсіну, сөздерді мағыналық белгілеріне қарай ажыратып, топтастыру;
- синонимдердің эмоционалды-экспрессивтік мағынасын ажырата білу, қолданылу орнына қарай синоним және антоним сөздерді ажырата білу;
- сөздік қорының өсу, даму жолдарын талдай білу, тілдің әлеуметтік болмысын тани білу;
- диалект сөздердің әдеби тілдің дамуындағы рөлін білу, диалект сөздердің тіл мәдениетімен байланысын тану, диалектілердің жасалу жолдарын түсіну;
- көнерген сөздер мен этнолингвистиканың арақатынасын талдай білу, көнерген сөздердің қазіргі қолданыс ерекшеліктерін дұрыс түсіне білу;
- терминдер арқылы ұғымдарды дәл атай білу, оларды ғылыми стиль талаптарына сай қолдану және терминдер мен кәсіби сөздердің ерекшеліктерін білу;
- сөздік қорын байыту жолдарын талдай білу, тілдің әлеуметтік болмысын тану;
- неологизмдерді дұрыс қолдану және олардың тілдегі орнын түсіну, неологизмдерді құра білу.[4, 98 б]

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін түйіп қорытар болсам, қазақ тілін оқыту тәжірибесін байытып, жаңашылдық үшін педагогиканың соңғы үлгілерін пайдаланып, ертеңгі өмірден өз орнын таба алатын, өз-өзіне сенімді, ұлтжанды, саналы ұрпақ тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты міндеті. Қазақ тілін дамыту мен оқытуда лексикографиялық еңбектердің маңызы зор. Атап айтқанда, қазақ тілін меңгеру мен оқытуда мәтінмен жұмыс жасауда сөздің мағынасын түсінуге арналған сөздік, синонимдер, омонимдер сөздігі, сөздердің қарама-қарсы мағынасын түсіндіру үшін антонимдік сөздік, тұрақты тіркестер сөздігі қолданылады. және фразеология.

Оқушылардың сауатты жазу дағдысын қалыптастыруда, дұрыс сөйлеуге үйретуде орфографиялық сөздіктердің алатын орны ерекше.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Наука, 1977. – [1, 712 б.]
2. Болғанбаев Ә., Қалиев Ғ. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Санат, 1997. – [2, 255 б.]
3. Айғабылов А. Лексиканы оқыту әдістемесі және оның өзекті міндеті. 1982 [3, 43 б.]
4. Уикбаев И. Лексиканы оқыту. Қазақ тілі әдістемесінің мәселелері. А., 1969 ж. [4, 98 б.]

ӘОЖ 373.21

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУ МАҚСАТТАРЫНА ЖЕТУ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Альменбетова Қ.Ж., оқытушы-дәріскер,
Жомартқызы Ч.М., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» 3 курс білімгері
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: karla_almenbetova@mail.ru, merey.chotbay@bk.ru

Бұл мақалада ең алдымен мектепте қазақ тілін меңгеру мәселесін мұғалімнің көзқарасы тұрғысынан қарастырғанымыз жөн. Мұғалімнің кәсіби қызметінің мақсаты – мектеп оқушыларының қоғамда табысты әлеуметтену, еңбек нарығына белсенді бейімделу қабілетін қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетуге бейіндік білім беруге көшу септігін тигізеді, сондықтан заманауи мұғалім өзінің кәсіби қызметінде оқытудың дәстүрлі ғана емес, сонымен қатар инновациялық әдістерін де оқытуға енгізу, мұғалімдердің біліктілігін арттыру, осылайша оларды еңбекке дайындау қажет.

Тірек сөздер: Зерттеу әдісі, әдіс- тәсілдер, дағды, сөйлеу әрекеті, оқыту әдістемесі, қарым-қатынас

В данной статье в первую очередь следует рассмотреть вопрос изучения казахского языка в школе с точки зрения учителя. Целью профессиональной деятельности педагога является формирование у школьников способности успешно социализироваться в обществе и активно адаптироваться к рынку труда. Достижению этой цели способствует переход к профессиональному образованию, поэтому современный педагог в своей профессиональной деятельности должен внедрять не только традиционные, но и инновационные методы обучения, повышать квалификацию педагогов, тем самым подготавливая их к работе.

Ключевые слова: Метод исследования, приемы, умения, речевой акт, методика обучения, общение

In this article, first of all, we should consider the issue of learning the Kazakh language at school from the point of view of the teacher. The purpose of the teacher's professional activity is to form the ability of schoolchildren to successfully socialize in society and actively adapt to the labor market. Achieving this goal is facilitated by the transition to professional education, therefore, a modern teacher in his professional activity should introduce not only traditional, but also innovative methods of teaching, improve the qualifications of teachers, and thus prepare them for work.

Keywords: Research method, methods, skills, speech act, teaching methodology, communication

Қазақ тілін оқытудағы мәселелер Қазақстанда 70 жылдан астам уақыт бойы біртүрлі мәдениет өмірі сүріп келеді. Қоғамды алаңдатып отырған мәселелердің бірі – сапалы білім. Өйткені, техникалық прогресс қарыштап дамыған заманда жас ұрпақтың білім деңгейі

заман талабына сай болуы керек. Сондықтан мұғалімдер әр сабақты жақсы ұйымдастырып, әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана білуі керек. Оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде қолдануына мүмкіндік беру мұғалімдерден көп шығармашылық ізденістерді қажет етеді. Ол үшін ең алдымен әрбір ұстаз өз білімін үнемі жетілдіріп, шәкіртін жеке тұлға ретінде тануы қажет.

Қазақ тілін оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдердің арқасында білім деңгейі дамыған, ой-өрісі дамыған, тіл арқылы өз ойын еркін жеткізе алатын, мәселені шеше алатын, өмірге бейім жанашыл ұрпақ тәрбиелеп жатырмыз. Оқушылардың оқу, жазу, тыңдау, айтылым дағдылары қалыптасады, еркін сөйлесе алады, өз ойын сыни тұрғыдан айтып, шешім қабылдай алады. Қазақ тілінде берілген кез келген ақпаратты тиімді пайдалана отырып, қажетті ақпаратты ала алады. Әрбір оқыту әдісі мақсатқа жету құралы болып табылады. [1, 526]

Бастауыш мектептегі барлық пәндер сияқты қазақ тілін оқыту әдістемесінің де зерттеу әдісі бар. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің мақсаты – зерттелетін объектімен танысу, оның заңдылықтарын анықтау. Сондықтан зерттеу әдісі – белгісізді тану болып табылады.

Зерттеу жұмысының кез келген түрінде зерттелетін объектіні білу үш түрлі жолмен жүзеге асады:

- біріншісі – қажетті материалдарды, фактілерді жинақтау,
- екіншісі – жиналған фактілерді немесе материалдарды талдау және салыстыру,
- үшіншісі – теориялық тұжырымдар. осы фактілерге негізделген.

Бұл пәнді ғылыми тану процесінде жүзеге асырылатын бұл әрекеттер қазақ тілін оқыту әдістемесінің де негізгі кезеңдері болып табылады.

Қазақ тілін оқытудың зерттеу әдістерінің белгілі бір жүйесі бар. Яғни, тіл білімінің соңғы жетістіктері, педагогика мен психологияның байланысы ескерілген. [2, 886]

Мұғалім сол немесе басқа тапсырманың қандай мақсатпен орындалып жатқанын анық түсініп, түпкі мақсатқа – оқушыларды қазақ тілінде сөйлеуге үйретуге қандай әдіс-тәсілдер мен әдістер көмектесетінін түсінуі керек. Ол үшін мұғалім жағдаяттылықты, ұжымдық өзара әрекетті, сөздік және ақыл-ой әрекетіне тартуды және оқушыға бағытталған өзіндік жұмысты қамтитын коммуникативті-бағдарлы оқыту әдісін қолдануы қажет.

Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту үшін оқушылардың тілін, сөйлеу дағдысын дамыту осы кезеңдердің әрқайсысында белгілі бір тақырыпты меңгеру негізінде жүзеге асырылады. Мұнда белгілі бір тақырыпты оқыту арқылы баланың сөздік қорын дамыту сияқты негіздерді үйретеміз. Жаңа сөзжасамдық формаларды меңгерту, сөздерді оқу барысында оларды байланыстырып сөйлем, сөз тіркестерін құру. Сондай-ақ оқушыларды ауызша, жазбаша, жүйелі, дұрыс, еркін жеткізе білуге үйретуге тырысамыз. Сөйлеуді дамыту жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуде деуге болады. Яғни, сөздік жұмыс сөйлем құрауға да, қарым-қатынас жасауға да негіз болатындықтан, тіл дамыту осы үш негізгі саламен қатар жүреді; ал әңгімеге дайындық сөзсіз, сөйлемсіз мүмкін емес. Сондықтан мұндай топтастыру тек шартты түрде, яғни тіл дамыту мазмұнына не кіретінін көрсетеді.

Бастауыш сынып оқушыларына қазақ тілін қарым-қатынас арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде үйрету, оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауы мен ойлау қабілетін дамыту, әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-мәдени ортада өзін еркін ұстауға мүмкіндік туғызу негізгі ұстанымы. Қазақ тілін үйрену процесі тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылым арқылы жүзеге асады. Оқыту процесінде сөздікпен жүйелі жұмыс, әңгіме оқу, мәтінмен жұмыс, өлең жаттау, жағдаяттық тапсырмаларды орындау, постермен жұмыс, сахналық қойылымдар дайындау, т.б. Белсенді әдістерді қолдану арқылы оқушылардың сөздік қоры молаяды. Бастауыш сыныпта қазақ тілін оқытуда оқушылардың жас ерекшеліктерін, қоршаған ортаны қабылдауына байланысты психологиялық жағдайын ескереді.

Бастауыш сыныпта қазақ тілі сабағында оқыту мақсаттарына жетудің бірден-бір тиімді жолы қазақ тілін оқытуда оқушылардың тіл байлығын дамыту болып табылады. [3, 1126]

Күнделікті сыныпқа кіретін заманауи мұғалім өзінің не қалайтынын жақсы біледі. Бірақ өзінің білгенін шәкіртіне үйретуге деген ұмтылыс мұғалімнің біліміне емес, сол

білімді шәкірттердің игілігіне айналдыра білуіне байланысты. Оқыту процесінде оқушының оқуға деген белсенді қатынасының маңызы зор. Бала – тұлға, даралық. Баланың жеке басын ашу, оның жүзеге асуына, өзін-өзі танытуына көмектесу – оқу үрдісінің міндеттерінің бірі. Курстарда жеткілікті білім алып, мұғалімдерге арналған нұсқаулықпен қаруланып, алған білімімнің барлығын талдай отырып, мен мектептегі тәжірибемді бастадым. Ең алдымен сабақ жоспарына өзгерістер енгіздім. Бұрын өзімізге жоспар құрсақ, енді оқушыларға жоспар құруды үйрендік. Сабақты жоспарлау арқылы мен сабақ барысын толығымен өзгерттім деп айта аламын. Оқушылардың бойында өзіне деген сенімділікті, өзін-өзі реттеуді, көшбасшылық, ұйымшылдық қасиеттерін дамыту мақсатында ұйымдастыру сәтінің көшбасшысын таңдауды жөн көрдім. Менің жоспарым бойынша оқушылардың өздері үй тапсырмасын тексеріп, бірін-бірі бағалау керек болды. «Әлсіз» оқушылар «күшті» оқушыларды тексергенде, олардан тапсырманы дұрыс орындау жолын үлгі етіп алатындықтан, өзара тексеру мен бірін-бірі бағалау оқушылар үшін өте пайдалы деп есептеймін. Ал «мықты» оқушылар өздерін сенімді сезінеді.

Бастауыш сыныпта қазақ тілі сабағында оқыту мақсаттарына жету және оны шешу жолдарына мына дағдыларды қалыптастыруға болады:

- Оқу және жазуды түсіну дағдыларын дамыту;
- Сөйлеу әрекетінің түрлерін (оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылым) меңгеру және сөйлеу жанрларын әртүрлі жағдаяттарда қолдана білу;
- Негізгі тілдік фактілерді білім объектісі ретінде меңгеру, оларды талдау, салыстыру, топтау және жалпылау дағдыларын қалыптастыру;
- Оқушылардың сауаттылығын, көркем жазу дағдыларын арттыру;
- Диалог және монолог сөйлеу дағдыларын жетілдіру;
- Өз бетінше жазу, өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізу дағдыларын жетілдіру;
- Оқушылар арасында жалпыадамзаттық құндылықтарды дамыту: мейірімділік, сүйіспеншілік, патриоттық, адамгершілік;

Орыс тілді аудиторияда қазақ тілін оқыту мен оқытудың әдістемесін жетілдіріп, жаңартып, тілді оқытудың жаңа технологиялары мен түпнұсқа бағдарламаларын жасау бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Негізінде орыс тілді аудиторияға қазақ тілін оқытудағы басты мақсат – коммуникативті дағдыларды қалыптастыру. Қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін келесі жұмыстар жүргізіледі:

1. Жаңа сөзді меңгерту (әр оқушының сөздігі, сөздігі болуы керек). Тақырыпқа байланысты жаңа сөздерді аударып, түсіндіріңіз. Мысалы, «Суреттегі санды тап», «Допты ал, жауап бер», «Иә-жоқ», «Сөз қоржыны» сияқты ойындарға қатыстырып, оқушыларды сөздерді есте сақтауға жаттықтыру. Студенттерге үнемі кітап оқытып, қандай кітап оқығанын қадағалап, оқушылар арасында кітап оқу сайысын өткізу керек.

2. Жаттығулармен жұмыс. Сөйлемнің аясы қысқа, жай сөйлемдер, содан кейін сұрақтар арқылы кеңейтіледі. Тіл үйренушілердің сөйлесу дағдыларын дамытып, сөздік қорын байытады. Жаттығуға байланысты жаттығулар тізбегін орындайды.

3. Мәтінді талдау. Мәтінді оқуға, жаңа сөздерді табуға, мазмұнын түсіндіруге, мәтінге байланысты әртүрлі сұрақтарға жауап беруге әрекеттенеді («Не қосуға болады?», «Токта және сұрау», «Аралас мәтін» әдістерін қолдану).

4. Баяндау. Мұғалім мәтінге байланысты материалдарды таңдайды, жоспар құрады, негізгі тақырып төңірегінде материалды сәйкес топтайды. Содан кейін оқушыға мәтіннің мазмұнын айтып беру ұсынылады.

5. Бейнені көрсетіңіз және жазбаны тыңдаңыз. Бұл әрекет оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Оқушылардың дыбыс пен көру арқылы көру және есту қабілетін жаттықтырады.

6. Шығармашылық жұмыс. Мұғалім ойландыратын сұрақтар мен тапсырмалар беру арқылы оқушыға өз бетінше ізденуге жол ашады, т.б. «Хат жазу», «Қызықты мақала», «Сұхбат» т.б. әдістері тиімді.

7. Демонстрация. Бұл әдіс суреттерді, бейнелерді, диаграммаларды және экрандағы құралдарды пайдалана отырып, жаңа тақырыпты тез және тиімді түсіндіреді.

8. Бақылау және тексеру. Оқушылардың өткен тақырыпты қаншалықты түсінгенін тексеру үшін сұрақ түрлерін пайдалану олардың білімін жетілдірудің маңызды жолдарының бірі болып табылады.

Осы орайда егеменді еліміздің мемлекеттік тілі – қазақ тілін орыс тілді мектептерде оқытудың өмірлік маңызы зор. Мемлекеттік тілді оқытудың мақсаты – басқа тілде оқитын оқушыларды бастауыш мектепте қазақ тілінің қарым-қатынас негіздерін меңгеруге, оқу мен жазуға дұрыс жаттықтыру, т.б. тілдің орфоэпиясы мен емле ережелерін түсіндіру. Жоғары сыныптарда бала бастауыш сыныпта оқуын жалғастырады, «қоршаған орта» тақырыптары арқылы білім мазмұнын толықтырады және грамматикадан алған білімдерін практикада қолдана алады. Орта мектепте тілдік құрылымдарды сөйлеуде еркін қолдану, тілдің фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік құрылымын, стильдік ерекшеліктерін тану, оны теориялық тұрғыдан жүйелеу және дербес сөздік қорын қамтамасыз ету. Осы мақсаттарға жету үшін студенттерге күнделікті қарым-қатынас деңгейінде сөйлесу әрекетінің түрлерін үйрету міндеті қойылады. Қазақ тілі сабағының тартымды, тартымды, сапалы болуы әр пән мұғалімдеріне, олардың білім деңгейіне, кәсіби шеберлігіне байланысты. Тәрбиенің негізі – сабақ. Сондықтан сабақ тартымды, әсерлі, мақсатты, түсінікті, қызықты, мазмұнды болуы керек. Оқушылардың сапалы білім алуы, пән бойынша міндетті білім дағдыларын меңгеруі үшін әр пән мұғалімі пәннің ерекшелігіне, пәнге тән оқыту ұстанымдарына ерекше мән беруі қажет.

Орыс тілі сабағында қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты оқушыларды белгілі бір деңгейде қазақ тілінде сөйлей білуге, өз ойын өзгеге жеткізе білуге, біреудің не айтып, не жазғанын түсіне білуге үйрету болғандықтан, мұғалімнің міндеті: қазақ тілі сабақтарында шығармашылық тұлғаны қалыптастыру.

Қазақ тілін оқытуда ойын түрлерін келесі мақсаттарда қолдану тиімді:

1. Әліпбиді дұрыс меңгеру;
2. Орфографияны дұрыс оқыту;
3. Дұрыс оқу дағдысын қалыптастыру; [4, 556]

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін түйіп қорытар болсам, әр уақытта мектепте бас мұғалім. Қазақ тілін меңгеру үрдісін ұйымдастыратын, білім мен тәрбиенің қазынасын пайдалана алатын, саналы азамат, қазақы ділдің иесі болып қалыптасуына ықпал ететін әрбір бала қазақ тілін меңгеру үдерісіне жауапты. өз елінің және адамзаттың игілігі. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің негізгі міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтарға, ғылыми және практикалық жетістіктерге негізделген тұлғалық-кәсіби-бағдарлы білім беруді қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасау оқытудың жаңа технологиялары, білім беруді ақпараттандыру, одан әрі дамыту міндеттері қарастырылған. Бұл міндеттерді шешу үшін әрбір мұғалімге ізденіс, жаңа тәжірибе, жаңа қарым-қатынас қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» Астана, 2010 ж. [1, 526]
2. Ысқақов Б. «Сөйлеуді дамытудың психолінгвистикалық негіздері» 1996 ж. [2, 886]
3. Қ.Ақпаева. Орыс тілінде оқытатын мектептерде қазақ тілін оқытудың кейбір мәселелері. Алматы, Рауан, 1997 ж. [3, 1126]
4. Қазақ тілі. Дидактикалық материалдар. Алматы, Атамұра, 2001 ж. [4, 556]

ӘОЖ:373.21

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Альменбетова Қ.Ж., оқытушы-дәріскер,

Шаихова А.А., «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» 4 курс білімгері
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: karla_almenbetova@mail.ru, shaikhovaakerke@gmail.com

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану пәні бойынша функционалдық сауаттылығын арттыруға арналған әдіс-тәсілдер қарастырылған. Сондай-ақ, жаратылыстану пәні мұғаліміне арналған нұсқаулықтар келтіріліген.

Тірек сөздер: жаратылыстану, функционалдық сауаттылық, бастауыш сынып, оқушы

В статье представлены подходы к повышению функциональной грамотности детей младшего школьного возраста по предмету естественных наук. Есть также инструкции для учителя естествознания.

Ключевые слова: естествознание, функциональная грамотность, начальная школа, ученик

The article presents approaches to improving the functional literacy of children of primary school age in the subject of natural sciences. There are also instructions for a science teacher.

Keywords: natural science, functional literacy, primary school, student.

Оқушылардың жаратылыстану пәнінен функционалдық сауаттылығын қалыптастыру – бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби белсенділігінің салыстырмалы түрде жаңа бағыты. Бұл оқытудағы құзыреттілік тәсіл, оқушылардың функционалдық сауаттылығы туралы идеялар контекстінде отандық мектеп білімін жетілдірумен тығыз байланысты. Жалпы білім беру нәтижелерінің «функционалды» аспектісі оның сапасының маңызды көрсеткіші және «сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау, тез бейімделу және жұмыс істеу» қабілеті ретінде қарастырылады [1, 342].

Біз жарияланымдарда ең көп кездесетін анықтамаларды зерттедік. Сонымен, білім беру философтарының зерттеулерінде ринг адамның болашаққа ұмтылған, тез өзгеретін дәуірде бейімделу қабілеті ретінде көрінеді [2, 162]. Ал оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарлама (PISA) тұжырымдамасы шеңберінде – «адамның жаратылыстану ғылымдарына қатысты мәселелер бойынша белсенді азаматтық ұстанымға ие болу қабілеті және оның жаратылыстану-ғылыми идеяларға қызығушылық танытуға дайындығы» ретінде сипатталады [3,34].

Функционалдық сауаттылық бойынша білім беруді дамыту стратегиясы ЖОО-ның бастауыш жалпы білім беру зертханасының ұжымы әзірлеген отандық тұжырымдамада бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану пәнінен білім арттыру мәні мен мазмұны баланың жеке басының дамуы тұрғысынан қарастырылады. Оның негізгі компоненттері:

- табиғат туралы білімді игеруге және пайдалануға дайын болу;
- табиғат туралы ғылыми білімнің құндылығы мен маңыздылығын түсіну;
- табиғи құбылыстарды тану әдістерін меңгеру;
- рефлексиялық әрекеттерге қабілетті болу.

PISA тұрғысынан алғанда, мектеп оқушыларының жаратылыстану пәнінен функционалдық сауаттылығын құрамы тар, бірақ анықталған түрге ие, бұл бағалау процедураларында өте маңызды: «құбылыстарды ғылыми түсіндіру; ғылыми зерттеулерді бағалау және жоспарлау; деректерді ғылыми түсіндіру және дәлелдер келтіру» [3, 47].

ЖФС (жаратылыстыну пәнінен функционалдық сауаттылық) мазмұнын анықтауда мектептегі математикалық және жаратылыстану-ғылыми білім беру сапасын (TIMSS) халықаралық мониторингтік зерттеу «білім – қолдану – пайымдау» деп қысқаша қарастырады. Көріп отырғанымыздай, ЖФС анықтамасында пікірлердің толық үйлесімділігі жоқ, дегенмен барлық позициялар бір-біріне сәйкес келеді және өзара жемісті толықтырылады.

Бастауыш сынып оқушыларының ЖФС қалыптастыру процесінде «қоршаған әлем» пәндік саласы ерекше, шешуші рөл атқарады. Біріншіден, оның маңыздылығы осы білім беру саласының пәндеріне берілген мақсаттың сипатымен алдын-ала анықталған: бастауыш сынып оқушыларында әлемнің біртұтас бейнесін және адамның осы әлемдегі орны туралы идеяларды қалыптастыру. Екіншіден, мұғалімнің түсінуі өте маңызды, қоршаған әлем және кубанология сабақтарында бала жаратылыстану-ғылыми білімнің үзінділерін, басқа мектептен тыс көздерден алатын ақпаратты біріктіру, жалпылау және түсіну мүмкіндігін іске асыруы керек. Қазіргі білім берудің мәні мен мәніндегі мұндай тенденция (пән бойынша білім жүйесін алудан – таным тәсілдерін игеруге баса назар аудару) барлық мектеп пәндеріне тән, бірақ бұл бастауыш мектептегі қоршаған әлем үшін ең айқын және дәйекті түрде көрінеді.

Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыру және бағалау құралдары көбінесе мазмұны оқушыға (өз бетінше немесе топта) әртүрлі оқу-танымдық немесе практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін тапсырмалар болып табылады[4, 72]:

- бақылауларды, белгілі фактілерді талдай отырып, кез-келген құбылысты немесе фактіні түсіндіріп, оларды тұжырымдар арқылы біріктіру;
- білім алу жолын таңдау, эксперимент жүргізу;
- деректерді талдау және пайымдауды қолдана отырып, негізделген қорытынды жасау.

Осыған байланысты келесі мысалдарды басшылыққа ала аламыз: «деректерді талдау және пайымдауды қолдана отырып, негізделген қорытынды жасау» міндеті ретінде анықтаймыз.

Балық аквариумда өзін жақсы сезінуі үшін оларға табиғаттағыларға жақын жағдайлар жасалуы керек. Судың температурасын таңдау өте маңызды.

- Жасыл барбус – 25-30 градус;
- Гуппи-20-24 градус;
- Алтын балық-17-22 градус;
- Мысық-20-25 градус.

Сынып бөлмесінде балықтары бар аквариумы бар екінші сынып оқушылары (мысықтар мен алтын балықтар) балықты жақсы сезіну үшін аквариумда қандай температураны сақтау керектігін білуді шешті.

Пікірлер екіге бөлінді:

Айым: бұталар мен гуппильерді елемеуге болады, өйткені бізде мұндай балықтар жоқ. Алтын балықтарға 17-ден 22 градусқа дейін, ал мысықтарға 20-дан 25-ке дейін температура қажет. Сонымен, екеуі де 17-ден 25 градусқа дейінгі температурада жақсы сезінеді.

Асылзат: менің байқауым бойынша, мысықтар алтын балыққа қарағанда төзімді. Сондықтан аквариумда алтын балыққа қолайлы температураны сақтау керек – 17-ден 22 градусқа дейін.

Көріп отырғанымыздай, бұл тапсырманы орындау үшін судың температурасы туралы нақты ақпаратты ғана емес, сонымен қатар диалогқа қатысушылардың позицияларын да ескеру, содан кейін өз шешімін ойша негіздеу, дәлелді жауап тұжырымдау үшін мағыналық оқудың жеткілікті жоғары деңгейі қажет.

Мұндай тапсырмаларды жасау тәжірибесі білім беру сапасына халықаралық мониторинг жүргізу барысында жинақталған, отандық теория мен практикада да осындай тәжірибе бар [5-6, 72-89]. Мәселен, ИСРО Рао сайтында талқылау үшін функционалдық сауаттылықтың алты құрамдас бөлігі бойынша, оның ішінде жаратылыстану сауаттылығы

бойынша 5 және 7 сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын бағалауға арналған демонстрациялық материалдар ұсынылған.

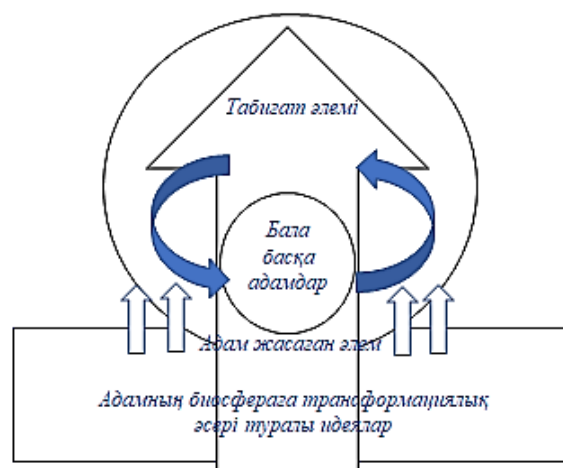
Айта кету керек, бастауыш сынып үшін мұндай дидактикалық материалдар негізгі мектепке қарағанда әлдеқайда аз әзірленген және бұл жағдай олардың кеңінен қолданылуын тежейді және жағдайды түзету қажет. Бұл ғылыми-әдістемелік кәсіби міндетті шешу – бастауыш мектептің шығармашылық педагогтары. Бұл мұғалімнің кәсібилігі, бастауыш сынып оқушысы тұлғасының үдемелі дамуының және білім беру процесінің сапасының шарты мен қозғаушы күші.

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыру процесінің сәттілігінің негізгі факторы бастауыш сынып мұғалімінің белгіленген позициялардан кәсіби қызметке пәндік-әдіснамалық дайындығы болып табылады. Бастауыш сынып мұғалімінің жаратылыстану пәні бойынша пәндік-әдіснамалық құзыреттілігінің мазмұнын және оны бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығы аспектісінде оқыту әдістемесін қарастырайық. О.В.Коршунова мұғалімнің пәндік-әдіснамалық құзыреттілігінің мазмұны (бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын қалыптастыру аспектісінде) компоненттерді қамтитын педагогикалық бейімделген жүйе ретінде қарастырады:

- жаратылыстану-ғылыми білім және табиғаттағы және табиғи объектілер мен материалдардағы зерттеу жұмыстарының әдістері;
- аймақтық компоненті бар жаратылыстану пәнінен оқу материалын жоспарлау, таңдау әдістемелік дағдылары;
- оқу-танымдық және оқу-тәжірибелік дамыту тапсырмаларын, оның ішінде өлкетану материалдарын құрастыру;
- жаратылыстану пәні бойынша жобалық және зерттеу қызметін және түрлі сабақтарды ұйымдастыруға дайындық;
- оқытудың инновациялық (оның ішінде цифрлық) технологияларын қолдануға дайындық;
- бастауыш сынып оқушыларының оқу жұмысын олардың нақты мүмкіндіктері мен танымдық іс әрекетінің жас ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастыру қабілеті;
- табиғатқа, қоғамға және адамға эмоционалды-құндылық қатынасының тәжірибесі[7. 45].

«Мұғалімнің пәндік-әдіснамалық құзыреттілігі» ұғымының сипаттамасын жалғастыра отырып, біз мұғалімнің табиғатқа, қоғамға және адамға жаратылыстану-ғылыми сауаттылық тұрғысынан эмоционалды-құндылық қатынасы тәжірибесінің болуын осы педагогикалық жүйенің жүйелік қалыптастырушы элементі деп санайтынымызды атап өтеміз. Дәл осы компонент мұғалімнің осы бағыттағы қызметі мен кәсіби өсуінің мотивациялық негізін белгілей алады.

Бастауыш сынып мұғалімінің құзыреттілігінің әдіснамалық компоненті бастауыш жалпы жаратылыстану-ғылыми білім, мәні бойынша, гуманитарлық деген түсініктерге де негізделуі керек. Бастауыш сыныпта жаратылыстану ғылымы «қоршаған әлем» интеграцияланған саласының бөлігі болып табылады және табиғатты тану әдістері сияқты мазмұнды пәндік сызықтар арқылы, ашылулар, өнертабыстар тарихы, сондай-ақ табиғатты зерттеудің географиялық контексті кіші оқушыда егжей-тегжейлі емес, тұтас «әлем суретінің эскизі» қалыптасады. Әлемдік тәртіптің бұл эскизінде адамның биосфераға (табиғатқа) трансформациялық әсері туралы шығармашылық қызмет туралы идеялар тұтастықтың негізгі факторы болып табылады және ол негізгі және орта мектепте пәндік салаларды зерттеу кезінде тек егжей-тегжейлі және күрделенуге жатады. Бастауыш сынып оқушысының «әлем суретінің эскизі» 1-суретте келтірілген.

Сурет 1. Бастауыш сынып оқушысының «әлем суретінің эскизі»

Жаратылыстану және табиғи өлкетану (зерттеу пәні бойынша) бойынша бастауыш сынып оқушыларының оқу зерттеулерінің негізгі бағыттарын анықтаймыз:

- Белгілер мен қасиеттерді/күйлерді анықтау.
- Тіршілік/қызмет ерекшеліктерін зерттеу.
- Табиғи/технологиялық процестерді зерттеу.

Әдістемелерді, сондай-ақ жаратылыстану білімінің мазмұнын жетілдіру жолдары бірнеше жылдар бойы отандық әдебиеттерде талқыланып келеді. Бастауыш сынып жаратылыстану пәнін оқыту әдістемесін жетілдірудегі және оның ЖФС-ны қалыптастыруға бағытталуындағы маңызды жетістік Е.В.Чудинованың оқушыларға арналған жаратылыстану пәндерінің құзыреттіліктерін сапалы бағалау жүйесін жасауы болды [8, 22]. Осы деңгейдегі сапалық бағалаудың тапсырмалары мазмұндық аймақтар матрицасымен және табиғи объектілермен және процестермен әрекеттер тізімімен байланысты. Бастапқы жаратылыстанудың маңызды бағыттары келесідей:

1. Материалдық объект белгілер мен қасиеттердің жиынтығы ретінде.
2. Материалдық объектінің ішкі құрылымы мен құрамы.
3. Объектілердің кеңістіктік қатынастары
4. Процестер және олардың шарттары.

Мақаланың соңында бастауыш сынып оқушыларына жаратылыстану-ғылыми цикл пәндерін оқу кезінде негізгі мектепте табысты болу және қоршаған әлемнің заңдылықтарын түсінетін ғылыми ұғымдарды игеру үшін нені үйрену маңызды екендігі туралы пікірін келтіргім келеді:

- Байқау;
- Өз бақылауларын талдау;
- Ақпараттық мәтінді оқу және түсіну;
- Кестелерді, графиктерді, диаграммаларды, картосхемаларды пайдалану.

Осы тұрғыда мақаланың мазмұны мұғалімдер мен әдіскерлерге Бастауыш мектепте ЖФС қалыптастырудың заманауи әдістемелік құралдарын мағыналы түрде қолдануға және дамытуға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Икар, 2009. 448б.
2. Ковалёва Г.С., Пентин А.Ю., Никишова Е.А., Никифоров Г.Г., Естественнаучная грамотность. Сборник эталонных заданий. Выпуск 1/ под ред. Г.С. Ковалёвой, А.Ю. Пентина. - М.; СПб.: Просвещение, 2020. – 95б.
3. Science Syllabus Primary. Singapore: Ministry of Education, 2014. 59б.

4. Коршунова О.В. Методологическая компетентность современного учителя // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2012. № 1-3. Б. 112-118.
5. Мамедов Н. М., Мансурова С. Е. Естественнонаучная грамотность как условие адаптации человека к эпохе перемен // Ценности и смыслы. 2020. № 5 (69). Б. 45–59.
6. Пентин А. Ю., Заграничная Н. А., Никишова Е. А., Семенова Г. Ю. Уровни освоения основных компетенций естественно-научной грамотности учащимися Московской области: результаты диагностики // Отечественная и зарубежная педагогика. 2020. Т. 2, № 2 (70). Б. 202–218.
7. Результаты международного исследования TIMSS 2015, 4 класс (краткий отчет на русском языке). / Центр оценки качества образования ИСРО РАО, 2016. [Электронный ресурс]. www.centeroko.ru (дата обращения: 05.05.2021).
8. Универсальный кодификатор распределённых по классам проверяемых требований к результатам освоения основной образовательной программы начального общего образования и элементов содержания по учебному предмету «Окружающий мир»./ сайт ФИПИ. – URL: http://doc.fipi.ru/metodicheskaya-kopilka/univers-kodifikatory-oko/nachalnoye-obshcheye-obrazovaniye/okr_mir_1-4_un_kodifikator.pdf (дата обращения 20.05.2021) - Текст: электронный.

ӨОЖ 159.9.07

ОТБАСЫНДАҒЫ КИКІЛЖІҢ СЕБЕПТЕРІН АНЫҚТАУ МЕН АЛДЫН АЛУДА ОТБАСЫЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

**Аманова С., педагогика және психология білім беру бағдарламасының білімгері,
Жексембаева Ж.Р., п.ғ.к., оқытушы-дәріскер
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.**

E-mail: samal.amanova.02@bk.ru, sunny_zhadra@bk.ru

Мақалада отбасына әлеуметтік институт ретінде анықтама беріліп, отбасы проблемаларымен айналысқан ғалымдардың зерттеулері жүйеленіп, отбасындағы кикілжің себептерін анықтау мен алдын-алуда отбасылық дәстүрлерді пайдалану жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: отбасы, отбасылық дәстүрлер, кикілжің.

В статье дается определение семьи как социального института, систематизируются исследования ученых, занимавшихся проблемами семьи, рассматриваются пути использования семейных традиций в выявлении и профилактике причин конфликтов в семье.

Ключевые слова: семья, семейные традиции, конфликты

The article defines the family as a social institution, systematizes the research of scientists involved in family problems, discusses ways to use family traditions in identifying and preventing the causes of conflicts in the family.

Keywords: family, family traditions, conflicts

Отбасы – педагогика, психология, философия ғылымдарындағы ерекше қарастырылатын ұғым болып табылады. Тарихқа көз жүгіртетін болсақ «отбасы» ұғымы көп ғасырлы халық мұрасымен байланысты. Отбасының ұйытқысы – адамгершілікке негізделген неке. Ер адам мен әйел арасындағы шынайы сүйіспеншілікке негізделген некелік парызды шынайы сезіммен, ішкі жансарай байлығымен бағалау бала тәрбиесінде

зор орын алады. Қазіргі таңда мемлекеттің, ғалымдардың тарапынан қолдауға мұқтаж жас отбасы ерекше қиындықтарды кешіруде. Танымал американдық психолог Нельсон-Джоунс, «Жолға қойылған отбасылық қатынастар бұл – тіршілік ету, өмірлік маңызы бар бірінші дәрежелі мәселелердің санатынан. Жайсыз отбасы өзін-өзі төмен бағалайтын жайсыз адамдарды тәрбиелеп, оларды қылмысқа итермелейді, ақыры жан сырқатына, ішкілікке, нашақорлыққа, жоқшылыққа және өзге де әлеуметтік қиындықтарға ұласуы мүмкін», - деп есептейді. Егер біз отбасы адамның нағыз ізгілендіруші тәрбиеге қол жеткізе алатын орынға айналуына бар күшімізді салатын болсақ, біз айналамызда едәір қауіпсіз және адами ортаны қамтамасыз ете аламыз. Отбасы шынайы адал адамдарды қалыптастыру ортасына айналуы ықтимал» [1].

Шетел ғалымдарының отбасыға деген тарихи көзқарастары ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастап толықтырыла түсті. Мысалы, 1877 жылы шыққан «Ежелгі қоғам» атты кітабында Л. Морган отбасының тарихын, оның некелі қарым-қатынасын, экономикалық, әлеуметтік дамуын және қызметін қарастырған. Француз ағартушысы Ж.Ж.Руссо, швейцарлық И.Г. Песталоцци және орыс педагогтары К.Д. Ушинский, Н.К. Крупская, А.С.Макаренко, т.б. өз еңбектерінде отбасы тәрбиесін қарастырған.

Отбасындағы дау-дамайлардың алдын алу жолдарын Ресейлік ғалымдар В. Владин, Д. Капустин, И. Дорно, В. Левкович, Ю. Рюриков төмендегідей жолдарын белгілеген: басқа адамды өзіңдей сыйлай білу; ол саған ең жақын адам екенін естен шығармау, ол сенің балаңның анасы, әкесі; кек сақтамауға тырысу, жағымсыз эмоцияларды жинамау; бөтен адамның көзінше ескерту жасамау; өзіңнің жақсы қасиеттерінді үлкейтіп, өзіңнің пікірің әр уақытта дұрыс деп санамау; көбірек сенім білдіріп, қызғануды азайтуға тырысу; басқа адамға құрметпен қарап, тыңдай да сөйлей де білу; өзіңді жақсы жағынан көрсетуге ұмтылып, кемшіліктерді жоюға тырысу; жолдасыңның қызығушылықтарымен санасу; кейбір жағдайларда шындықты білгеннен білмеген дұрыс;

Қазақ отбасының мәселесі туралы жан-жақты зерттеген тұңғыш еңбек – тарихшы-этнограф Х. Арғынбаевтың 1973 жылы шығарған «Қазақ халқындағы семья және неке» атты кітабы. Ол 1996 жылы толықтырып, өңделіп «Қазақ отбасы» деген атпен қайта жарық көрді.

Отбасында ыдыс-аяқ сылдырламай тұрмайды, бірақ ерлі-зайыптылардың арасындағы түсінбеушіліктер біржола жоғалып та кетпейді немесе бейбіт түрде толық шешіліп те қоймайды. Отбасы қатынастарындағы кикілжіннің күшеюі – бұл тұрақтылығымен қатерлі сипат алған, толық шешілмейтін дау-жанжал. Ал тұрақты шиеленістің арты – ұрыс-керіс жинақтала келе отбасында агрессиялық көңіл күй қалыптастырып, ақыры отбасын ыдыратуға әкеп соғады. Отбасындағы кикілжінді жағдайлардың өршуінің көп себептерін біз ұлттық дәстүрлердің ұмытылып, азаматтарымыздың батыстық құндылықтарға көбірек еліктеуімен байланыстырып жатамыз. Бұл мәселеге отбасының экономикалық ахуалын қатыстыратындар да бар. «Жоқшылық, жетіспеушілік - жанжалдың бастамасы, «Қарын тоқ, көйлек көк болса отбасындағы кикілжіннің бәрі өз-өзінен жоғалар еді» деп жатады. **Отбасылық татулық- үйшілік берекелік пен тату-тәтті сыйластықтың ғана емес, қоғамның гүлденіп, өркендеуі мен үйлесімді дамуының тұғырлық негізі. Дей тұрғанмен, аумалы-төкпелігі көп қазіргі заманда отбасының берекесін қашырып, ерлі-зайыптылардың ажырасып кетулеріне әсер етуші факторлар көбейіп барады.** Жалпы ерлі-зайыпты жандардың ажырасып кетулеріне әсер ететін факторлардың алдыңғы қатарында, ең алдымен, әлеуметтік-тұрмыстық ауыртпалықтар аталады. Себебі, махаббат қызығына елітіп, мастанған жастар ертеңгі күндері қандай болатындығына ой жүгіртіп жатпайды. Отбасылық өмірге жеңіл қарап, үйленіп, үй болуға асығады. Ал, үйлі барлы, сәбилі болысымен, бастарына түскен тұрмыстық ауыртпалықтарды көтере алмай, ұрыс-керісті үдетіп, ажырасып кетеді. Бұл өз кезегінде жас отбасының шырқын бұзып қана қоймайды. Өніп-өсіп келе жатқан жас ұрпақтың басына орны толмас ауыртпалықтар түсіреді. Олар терең психологиялық күйзелісті бастарынан өткеріп, сана-сезімдеріне өткір жарықшақ түсіреді. Сонымен қатар, отбасында күнделікті болып жататын ұрыс-керіс еңбек өнімділігіне

де теріс әсер етеді. Қазақстанда отбасылардың ажырасу фактілерінің бірнеше себебі бар. Осы салада жүргізілген әлеуметтік зерттеу жұмыстарын шолу арқылы отбасының бұзылуына жеткізетін бірнеше ішкі және сыртқы себептерге тоқтала кетуді жөн көрдік.

Бірінші себеп, ата-ана, жақын айналаның отбасы ісіне араласуы немесе сыртқы пікірлердің отбасындағы эмоционалдық көңіл-күйге кері әсері. Бұл әсіресе жас отбасылардың некеге тұрғаннан кейін көп уақыт өтпей ажырасуларына ықпал ететін фактор. Қазақта бұған қарсы «Ерлі зайыптының арасына есі кеткен түседі» деген тәмсіл бар.

Екінші себеп, әлеуметтік жағдайдың ықпалы, яғни баспананың қолжетімсіздігі, жалақының аздығы, тұрақты жұмыстың болмауы сияқты жағдайлар. Тапқан қаражаты баспанадан, азық-түлік пен киім-кешек алу сияқты тұрмыстық қажеттіліктен аспайтын отбасылар өмірді одан әрі бірге жалғастырудың мотивациясын жоғалтып жатады.

Үшінші себеп, сезімге адалдықтың, құрметтің болмауы. Жастық жалынмен үйленіп, кейіннен жауапсыздықпен жұбайының көзіне шөп салатын жағдайлар да отбасының шырқын бұзатын факторлардың ең бастыларына жатады.

Төртінші себеп, денсаулық мәселесіне қатысты. Көп отбасы шаңырақ құрғаннан кейін баланың өмірге келуіне асығады. Алайда денсаулық жағдайына байланысты (белсіздік) бала көтере алмау мәселесі көп отбасының ажырасуына себеп болуда. Қазіргі таңда жастар арасында белсіздік проблемасы кең етек жайып келеді. Бұл да ұлттың деңгейдегі дабыл қағатын мәселе.

Ажырасу және некесіз бала туу үрдісінің өсуі, толық емес отбасылар санының артуы, алимент төлеудегі проблемалар, «азаматтық» және кейбір этникалық топтар өкілдері арасында туысқандық некелер, діни мекемелер арқылы неке қию, қыз алып қашу және оларды күштеп тұрмысқа беру оқиғалары, ерлер мен әйелдердің репродуктивті денсаулығы мәселесі, қаламаған жүктілікті ұзу жағдайлары, ерте жастан некеге тұру, кәмелет жасына толмағандардың жүкті болуы, ерте жастан түсік жасату мәселелері, отбасындағы зорлық-зомбылық және қатыгездік жағдайлары т.б. мемлекет және қоғам болып жұмылуы қажет ететін түйіткілді мәселелер бар. Демографиялық жағдайды жақсарту территориясы үлкен, халқы аз Қазақстан үшін маңызды мәселе. Айта кетерлік мәселе, кәмелет жасына толмаған балалары бар отбасылардың шаңырағы жиі шайқалады. ғни, әкесіз немесе анасыз өсіп жатқан балалардың саны көбейіп келеді. Бұл жекелеген отбасының емес тұтас ұлттың басты проблемаларының бірі.

Кікілжіңдер – қазіргі қоғамның әлеуметтік және саясаттық өмірінің маңызды құбылыстарының бірі болып саналады. Адамның қоғамдағы өмірі күрделі және жеке индивидтердің, сонымен қатар үлкен және кіші әлеуметтік топтардың қызығушылықтарының қақтығысынан жиі алып келетін қарама-қайшылықтарға толы екендігі баршамызға анық. Жалпы кикілжің сөзі (лат.«conflictus»-соқтығысу) күштердің, пікірлердің, жақтардың қақтығысын білдіреді. Адамзаттық өркениеттің тарихы түрлі кикілжіңдерге толы. Кикілжіңдердің біреулері оншақты мемлекеттермен халықтарды қамтыса, ал екіншілері үлкен және кіші әлеуметтік топтардың ортасында, үшіншілері жеке адамдар арасында өршіді. Ежелден-ақ адамдар туындаған қарама-қайшылықтарды шешуге тырысып, кикілжіңсіз бейбіт қоғам туралы армандады. Қазіргі заманда кикілжіңдер – күнделікті өмірлік жағдайларға айналды. Ғылыми әдебиеттерде, публицистикадағы сияқты кикілжің біржақты анықталмайды. Бұл терминнің көптеген анықтамасы бар. Ең көп тарағаны жалпы түсінік ретінде кикілжіңді қарама-қайшылық, ең алдымен әлеуметтік қарама-қайшылық деп түсінетін анықтама. Отандық ғылыми әдебиетте әлеуметтік кикілжіңнің толық анықтамасын берген Е.М. Бабасов болды.[2]

Әлеуметтік кикілжіңдерді жүйелеп анализдеуге ең алғашқылардың бірі болып тырысқан Флорентиялық теоретик пен мемлекеттік қызметкер Николо Макиавелли (1469-1527ж.ж.) болды. Оның концепциясының құндылығы қоғамдық дамудың қайнар көзіне сол кезде басшы болған көзқарастардың қайтуында. Ортағасырдың теоретигі кикілжіңді әмбебап құбылыс деп санады. Ол кикілжіңде тек жоюшы қасиет емес, сонымен қатар құрушы қасиетті көрді.

Кикілжіңдердің табиғатына қатысты қызықты пікірлерді ағылшын философы Френсис Бэкон (1561-1626ж.ж.) айтып кеткен. Ол ең алғашқы болып мемлекет ішіндегі әлеуметтік кикілжіңдердің себеп жүйесін теориялық анализге негіздеді.

Алғашқы рет кикілжің көпдеңгейлі әлеуметтік құбылыс ретінде Адам Смиттің (1723-1790ж.ж.) «Табиғат және халықтың байлығының себебі туралы» еңбегінде қарастырылған. Кикілжің негізінде қоғамды кластарға бөлу (капиталистер, жер жекеменшіктері, жалдамшы жұмыскерлер) және экономикалық бәсекелестік жатыр деп есептеді. Неміс ғалымы Георг Гегельдің (1770-1831ж.ж.) пікірінше, кикілжіңнің негізгі себебін, бірінші жағынан «байлықтың жинақталуының» арасындағы, екінші жағынан «еңбекке жақын класс» арасындағы әлеуметтік поляризациясында деп көрсеткен. Мемлекеттік басшылықтың жағында болған Гегель мемлекеттік бірлікті қарастырушы мемлекет ішінде тәртіпсіздікке қарсы шықты. Оның пікірінше, мемлекет бүкіл қоғамның қызығушылығын қарастырып, кикілжіңдерді реттеуге міндетті деп санады.

Ежелгі заманнан қазіргі уақытқа дейін кикілжің мәселесіне өзара екі көзқарас қақтығысады.

Бірінші көзқарас ежелгі гректік философиядан (Аристотель мен Платон) бастауын алады: кикілжің – қарсыластық, зұлымдық, яғни адамдар арасындағы қарым-қатынас кикілжіңді болмауы қажет. Адалдық пен құқық барлық адамдарға табиғаттан тән.

Екінші көзқарасты қоғам – бұл «барлығының бәріне қарсы соғысы» деп санайтын Томас Гоббс айтқан. Оның пікірінше, «табиғат адамдарды физикалық және ақылдылық қабілеттігі жағынан теңдей қылып жаратты», бірақ адамдардың табиғаттан алған мұндай теңдігі өздігімен жақсы емес деп санаған.

Егер отбасында әке мен ананың бір-біріне деген мейірімділік, сүйіспеншілік сезімдері болмаса, онда, практикалық психологтардың пайымдауынша, жағымсыз эмоциялар баланың денсаулығына кері әсерін тигізіп, иммундық жүйесіне де көп зақым келтіреді. Сондықтан да оқушылардың денсаулығының нашарлап, жылдан жылға бірнеше аурумен қатар ауыратын балалардың санының өсіп келе жатқанына таңдануға болмайды. Американдық психолог Элизабет Холлдың пайымдауынша жағымсыз эмоция рак ауруларының дамуына белгілі әсерін тигізеді. Зерттеулер көрсеткендей, жағымсыз эмоцияларды көп қабылдаушылар немесе өз ашу-ызасын ішінде көп сақтаушылар болашақ рак ауруларының құрбандары.

Отбасындағы жағымсыз эмоциялардың баланың денсаулығына тигізетін кері әсерін анықтау мақсатында **“Отбасы және оның балаға әсері”** атты А.Ю. Монаховтың суретті тесті арқылы зерттеу әдісін қолдануға болады. Ата-ананың балаға деген қарым-қатынасын **А.Л.Варга мен В.В. Столиннің** тест сауалнамасы арқылы анықтауға болады [3].

Осы зерттеу бойынша ата-аналардың баламен қарым –қатынасында әлеуметтік жағымдылығына қарағанда, тұлғааралық қашықтық, авторитаризм, баланың ойы мен сезімін әлі кішкентай деп есептеп онымен санасып, ой бөліспейтін ата-аналарды да анықтауға болады. Әрине, мұндай қатынастар баланың жеке тұлға болып қалыптасуына және денсаулығына зиянын тигізетіні аян.

Балалардың көзқарасы бойынша, ата-ана мен баланың арасындағы қарым-қатынасы қандай?– екендігін анықтау үшін оқушыларымен сауалнама жүргізуге де болады. Сондай - ақ , Айзенктің «Өз өзінің психикалық жағдайын бағалау» және одан да басқа әдістемелерді қолдануға болады.

Қоғам үшін әр кезеңде, әр отбасында өсіп келе жатқан өрімдей ұл-қыздардың дені сау, рухани бай, еңбекке, білімге құштар болып өсуі - ең жоғарғы тілек, ең биік мақсат. Оның қуат алатын қайнар бастауы отбасы. Отбасы белгілі дәстүрлердің, жағымды өнегелердің мұралар мен салт-дәстүрлердің сақтаушысы. Отбасында бала алғаш рет өмірмен, қоршаған ортамен танысып, мінез-құлық нормаларын игереді. Отбасы баланың азамат болып өсуінің негізі болып табылады.

XXI ғасырдағы ең өткір болып тұрған мәселенің бірі-екі адамның жанұяда тіл табысып, өмірдің барлық қиындығына төзіп шығуы, сол жанұяда тыныштықты, бейбітшілікті сақтап қалуында болып отыр. Менің ойымша, отбасындағы тыныштық пен сыйластықты, береке мен

сүйіспеншілікті сақтап қалу үшін отбасылық дәстүрлерді қалыптастырған жөн. Себебі, **отбасылық дәстүрлер дегеніміз** — отбасында әдеттегідей қалыптасқан, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын өлшемдер, тәртіп мәнерлері, салттар мен пікірлер. Бір жағынан, отбасылық дәстүрлер мен рәсімдер салауатты (В. Сатирдің айтуынша) немесе функционалдық (Э.Г. Эйдемиллердің айтуынша) отбасының белгілері болып табылады[4]. Екінші жағынан, отбасылық дәстүрлердің болуы отбасының келер ұрпақтарына отбасылық өмірдің барлық салаларында рольдердің бөлінуі, отбасы шегіндегі араласу, оның ішінде кикілжіндерді шешу, қиындықтарды еңсеру ережелері сияқты отбасының ішкі өзара әрекеттестіктерінің қағидаларын жеткізудің аса маңызды тетіктерінің бірі болып табылады.

Әр ұлтта отбасының өзіндік қалыптасуы мен өмір сүру жүйесі бар. Мысалға, жапондық отбасылардың өмір сүру процестерінде мектепке дейінгі балаларға жұмсақ қатайды, яғни қаталдық пен талаптар күшейеді.

Тәрбиелеудің еуропалық үлгісінде балаға ерте жастан бастап тәртіптер мен қатаң талаптар қойылады, бірақ баланың өсуіне байланысты сыртқы бақылау азаяды. Шығыс халқында дербестік, заңға бойұсынушылық, қоғамның әлеуметтік негіздерін бағаламау және қабылдамау, еңбексүйгіштік, отбасылық құндылықтарды сыйлау, әлеуметтік бойұсынушылық басым.

Қазақстандық отбасының өмір сүру процестерінде отбасыға деген махаббат пен құрмет, отбасылық құндылықтарды бәрінен жоғары қою, үлкендерді сыйлау, адалдық, қонақжайлылық, толеранттылық қалыптасқан. Әр отбасының өзіндік өмір сүру процестері, отбасылық дәстүрлері болуы керек.

Отбасылық дәстүрлер қоғамдық, діни және тарихи салт-дәстүрлерге негізделеді, сөйте тұрса да, олар түрленіп, толықтырылып отырады, сондықтан да әр отбасы үшін ерекше, бірегей болып келеді. Әр отбасында өз дәстүрлері болуы тиіс. Кейбір отбасыларында дастарқан басында бірге ас ішу, жоспарларды бірге талқылау, мәселелерді бірлесе шешу, киноға, табиғатқа бірге бару сияқты дәстүрлер қалыптасқан. Әр отбасының өзі және оның құндылықтары мәдениеттің пайда болуына жеткізетіндіктен, онда кез-келген материалдық және рухани іс-әрекеттің үлгісі отбасылық дәстүрдің пайда болуына негіз бола алады.

Дәстүр – нақты жағдайларда белгілі бір іс-әрекеттердің дәл көрсетілуі. Дәстүрлер осы немесе басқа отбасылық қарым-қатынастардың буындарын тұрақтандырып, оларды жаңа ұрпақтардың өміріне енгізеді. Мысалы, балаларды бағып күту, қоғамдық орында өзін-өзі ұстау, қонақты қабылдау, отбасылық шығын мен кіріс кітабын жүргізу тәртібі және т.б. дәстүрлер. Дәстүрлер өзіндік мағынаға ие, бірақ үлгі формасында көрсетілмейді. Дәстүрлер не істеуге болады және не істеуге болмайтынын ғана көрсетеді, қандай болу керектігін нұсқамайды. Дәстүрдің негізі – дәстүрлі қылықтардың мәнін анықтайтын отбасы құндылығы[5].

Отбасы да өзге әлеуметтік институттар сияқты дәстүрлерді сақтап, түлете отырып, қызметтің белгілі бір үлгілерін ұстана отырып сақталып келеді, онсыз отбасының дамуы да мүмкін емес. Қазақ – ұлттық дәстүрге ерекше мән берген халық. Ата-баба аруағын сыйлау, оған жүгіну – ежелгі салтымыз. Дәстүрге халықтың әдет-салты, күнделікті тіршілігінің ауқымы, адамдардың қалыптасып үйренген мінез-құлқы – бәрі де кіреді. Отбасылық құндылықтарының мәуелі бәйтерегі ол ана. Ана өз ұрпағына дұрыс жолды меңзеп, жақсыдан үйренуге, жаманнан жиренуге, рухани бай болуымызға, халық үшін жанымызды пайда етуге септігін тигізеді. Ананы әр үйдің шам-шырағы, жанған бағы, құндылықтардың негізін салушы деуге болады. Анадан алынған тәлім-тәрбие өмір бойына созылады. Отбасындағы ана орны ерекше болып қалмақ: «Ол алғашқы күннен бастап, басты борышын, яғни тәрбие жұмысын атқарады».

Қорытындылай келе, нағыз берік отбасы – үлкен еңбектің нәтижесі. Бұл жұмыс ұзақ уақытты қажет еткенімен, міндетті түрде өз жемісін береді. Егер отбасыңызға жаңашылдық енгізгіңіз келсе, жақын адамдарыңызбен ара-қатынасыңызды жақсартқыңыз келсе және туғандарыңызбен көбірек уақыт өткізуді ойласаңыз, өміріңізге бірнеше отбасылық дәстүр енгізіңіз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Нельсон-Джоунс. Р. Теория и практика консультирования. Глава 1.– СПб.:»Питер», 2000.
2. Бабосов Е.М. Конфликтология. учебное пособие. Минск 2001.
3. <https://melimde.com/bilim-beru-tehnologiyalari-kafedrasini-akademiya.docent.html?page=5>
4. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: Питер, 2002.-656с.
5. Аманова.Ғ. Халықтық педагогика-даналық мектебі, -Алматы: «Сарыжайлау» қоғамдық қоры, 2012.-219б

ӘОЖ 37.016:91

ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДЕ АУА РАЙЫН БАҚЫЛАУ НӘТИЖЕЛЕРІН ӨНДЕУ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Андасова Ә.Б., 7M01506-География білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты,
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Баймұхамбетова Р.Қ., география пәнінің мұғалімі, Кербұлақ ауданындағы Ж. Жапаров
атындағы орта мектебі,
Онжанова Г.Б., география пәнінің мұғалімі, Ескелді ауданындағы Қарабұлақ орта мектебі

E-mail: andasova.ase@mail.ru

Мақалада заманауи автоматты метеорологиялық бақылау приборларын пайдаланып жергілікті жерде ауа райын метеорологиялық элементтері мен атмосфералық құбылыстарды тұрақты бақылау нәтижелерін тіркеу және графиктік өңдеу негізінде болашақ география пәні мұғалімдерінің функционалдық сауаттылықтарын дамыту, зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастыру әдістері қарастырылған.

Тақырыптың мазмұнын ашу үшін 2021-2022 жылдар аралығында ауа райына метеорологиялық бақылаулар жүргізу барысында алынған сандық мәліметтерді өңдеу арқылы климатограмма, бұлттылық диаграммасын, жел өрнегін құру және оларды түсіну, оқу, талдау арқылы жергілікті жердің микроклиматын зерделеу, білімгерлердің зерттеу дағдыларын қалыптастырудың тиімді тәсілдеріне талдау жасалған.

Білім мазмұны жаңартылу жағдайында «Жаратылыстану», «Метеорология және климатология негіздері», Қазақстанның физикалық географиясы» пәндерін оқыту үрдісінде, далалық оқу іс тәжірибелері барысында жергілікті жерде жүргізілген метеорологиялық бақылау нәтижелерін пайдалану арқылы болашақ география пәні мұғалімдерінің зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастырудың тиімді әдістері мен технологиялары сараланған

Тірек сөздер: зерттеу, зерттеу құзіреттілігі, ауа райы, метеорология, климатограмма, бұлттылық диаграммасы, жел өрнегі, синоптикалық карта.

В статье рассматривается роль гидрологических наблюдений и измерительно-вычислительных работ на водных объектах местности в формировании исследовательских компетенций будущих учителей географии в овладении сложными географическими понятиями в соответствии с учебными целями обновленной школьной географии.

Для раскрытия содержания темы проведен анализ данных, полученных в ходе проведения измерений площади поперечного сечения русла реки Ащыбулак, Балыкты в районе г. Талдыкорган, измерения расхода воды при прохождении дисциплин «общее погребение», «основы метеорологии и климатологии» за 2021-2022 годы.

В условиях обновления содержания образования в процессе обучения дисциплинам «естествознание», «основы метеорологии и климатологии», «физическая география Казахстана», в ходе полевых учебных практик дифференцированы эффективные методы формирования исследовательских компетенций будущих учителей географии с использованием результатов гидрологических контрольных измерительных работ на реках местности.

Ключевые слова: водосборный массив реки, русло, русло реки, уклон реки, расход воды, годовой сток, исследовательская компетенция, функциональная грамотность.

The article examines the role of hydrological observations and measurement and computing work on the water bodies of the area in the formation of research competencies of future geography teachers in mastering complex geographical concepts in accordance with the educational goals of the updated school geography.

To reveal the content of the topic, the analysis of data obtained during measurements of the cross-sectional area of the riverbed of the Ashchybulak, Balykty in the Taldykorgan area, measurements of water consumption during the disciplines "general burial", "fundamentals of meteorology and climatology" for 2021-2022 was carried out.

In the conditions of updating the content of education in the process of teaching the disciplines "natural science", "fundamentals of meteorology and climatology", "physical geography of Kazakhstan", during field training practices, effective methods of forming research competencies of future geography teachers using the results of hydrological control measuring work on the rivers of the area are differentiated.

Keywords: river catchment area, riverbed, riverbed, river slope, water flow, annual runoff, research competence, functional literacy.

Ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкес табиғи және әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен үрдістердің түзілу заңдылықтарын, олардың арасындағы бір ізді себеп-салдарлы байланыстарды ашуда ерекше орын алатын болашақ география пәні мұғалімінің зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастырудың маңызы зор.

6B01509-География, 6B01510-География білім беру бағдарламаларының 1-2 курс білімгерлерінің зерттеу дағдыларын қалыптастырып, функционалдық сауаттылықтарын қалыптастыруда «Жаратылыстану», «Метеорология және климатология негіздері» пәндерін өту барысында жергілікті жерде ауа райына метеорологиялық бақылау жүргізу, алынған мәліметтерді графиктік өңдеу білім алушылардың атмосферада жүретін құбылыстардың түзілу заңдылықтарын анықтауға, ауа температурасының, атмосфералық қысымның, салыстырмалы ылғалдылықтың, желдің, жауын-шашынның, бұлттылықтың арасындағы корреляциялық байланыстарды табуға мүмкіндік береді. Ол өз кезегінде болашақ мұғалімнің талдау, жинақтау, бағалау, үлгілеу дағдыларын, арнайы пәндік, әмбебап пәнаралық құзіреттерін қалыптастырады.

Болашақ география пәні мұғалімдерінің зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастыру Е.А. Таможняның [1], А.В. Хуторскойдың [2], Д. К. Сарсембаеваның [3] Ю.В. Рандинаның [4] т.б. педагог ғалымдардың еңбектерінде көрніс тапқан.

Е. А. Таможня Е зерттеу құзыретін әдістемелік құзыреттер санатына бөледі және оларды өзара байланысты деп айқындайды [1].

А.В. Хуторской зерттеу құзыретін негізгі білім беру құзыреттеріне жатқызады және "өз бетінше танымдық қызмет, мақсат қоюды ұйымдастыру, талдау, жоспарлау, рефлексия және қызметтің өзін-өзі бағалауы білімі мен іскерлігі саласындағы құзырет ретінде" қарайды [2, 58-64 б.].

Ю. В. Рандина зерттеу құзыреттілігін пәндік-бағдарлы құзыреттілікті дамыту үшін негіз ретінде қарастыруды ұсынады, өйткені ол студентке оқуға көмектеседі, маманға болашақта бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді [4].

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті дайындайтын 6В01509-География, 6В01510-География-Тарих білім беру бағдарламаларының 1-2 курстарында оқытылатын «Жалпы жертану», «Метеорология және климатология негіздері» пәндерін оқыту үрдісінде болашақ география пәні мұғалімдерінің зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастыру мақсатында 2021 -2022 жылдар аралығында ауа райына тұрақты бақылау ұйымдастырылды. Зерттеу барысында білім алушылардың атмосфералық құбылыстар мен ауа райының метеорологиялық элементтеріндегі өзгерістерді өлшейтін ауаның ластану деңгейлерін бақылап мәліметтерді электронды журналға тіркейтін «БАРС-МЕТЕО» автоматты сандық метеорологиялық бекетінің, барометр aneroid, ВИТА-2 психрометрлік гигрометр, термометр пайдаланылды.

Жүргізілген зерттеулер барысында далалық зерттеу, бақылау, салыстырмалы талдау, графиктік үлгілеу, жинақтау, бағалау әдістері қолданылды.

Болашақ география мұғалімінің ғылыми-зерттеу құзіреттілігін қалыптастыру және дамыту жүйелі зерттеуге, талдауға, белгілі бір мәселені шешудің жаңа, өзіндік жолдарын іздеуге серпін береді. Оны қалыптастыру жергілікті жердегі құбылыстар мен үрдістерді бақылау, биіктікті және бұрыш өлшеу-түсіру жұмыстарын жүргізу, жергілікті жердің шағын аумағының көлденең қима-сызбалары мен сұлбаларын құру [5], оқытудың белсенді формаларын енгізу арқылы мүмкін болады [6]. Мақсатқа жету үшін білімгер төменде көрсетілген бірқатар мәселелерді шешуі керек:

- базалық және бейіндік пәндерді оқыту және оқу іс тәжірибесі барысында, зерттеу қызметін жүзеге асыруын ұйымдастыру;

- базалық және бейіндік пәндердің оқу мақсаттарына сәйкес жергілікті жердегі табиғи үрдістер мен құбылыстарды бақылау және зерделеу мақсатында далалық зерттеу, түсіру жұмыстарын жүргізу, алынған мәліметтерді талдау жинақтау және ғылыми басылымдарға ұсыну;

- оқу үрдісінде табиғи және әлеуметтік-экономикалық үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын, олардың арасындағы бір ізді себеп-салдарлы байланыстарды анықтау арнайы дағдыларын меңгерту;

- сандық мәліметтерді талдау негізінде үрдістер мен құбылыстардың жүру динамикасын ашуға, бағалауға, үлгілеуге мүмкіндік беретін жеке диаграммалар, климатограммалар, кешенді қима-сызбалар құру және оларды талдап ой қорытындыларын шығару.

Болашақ география пәні мұғалімдерінің зерттеу құзіреттіліктерін, климатораммаларды, бұлттылық диаграммасы мен жел өрнегін құру, оларды талдау, жинақтау, бағалау және үлгілеу дағдыларын қалыптастырып, функционалдық сауаттылықтарын дамытуда 6В01509-География, 6В01510-География-Тарих білім беру бағдарламаларының 1-2 курстарында оқытылатын «Жалпы жертану», «Метеорология және климатология негіздері» пәндерін оқыту барысында жергілікті жерде ауа райына, су нысандарына тұрақты бақылау жүргізіп, нәтижелерін графиктік өңдеудің маңызы зор.

Ауа райына бақылауды ұйымдастырудың *бірінші дайындық кезеңінде* білімгерлер зерттеудің мақсаты мен міндеттері, метеорологиялық приборлардың құрылысымен, өлшеу әдістерімен, алынған сандық мәліметтерді жұмыс күнделігіне тіркеу, оларды өңдеу негізінде климатограмма, бұлттылықтың диаграммасы мен жел өрнегін құру әдістерін меңгереді.

Екінші кезеңде ауа райын бақылау барысында алынған мәліметтерді, климатограммаларды талдау, жинақтау, метеорологиялық элементтер мен атмосфералық құбылыстар арасындағы бір ізді себеп-салдарлы байланыстарды анықтау жұмыстары жүргізіледі. Осындай алынған мәліметтерді талдау нәтижелері бойынша болашақ география мұғалімінің зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға дайындығы туралы қорытынды жасалады. Бұл кезеңде білімгерлер бақылау негізінде алынған сандық мәліметтерді графиктік өңдеу, талдау, жинақтау негізінде дұрыс ой қорытындыларын шығару дағдылары қалыптасады.

Үшінші кезеңде ауа райына жүргізілетін тұрақты бақылау нәтижесінде алынған сандық мәліметтерді өңдеу метеорологиялық есептерді шығару, синоптикалық

карталардағы *изобар*, *изотерма*, *изовелдер* немесе *изотахтар* (желдің жылдамдығы әртүрлі көрсеткіштерін құратын қисық сызық), *изогиегеттер* [7] (бір тәулікте түскен жауынның-шашынның әр түрлі көрсеткіштерін қосатын қисық сызық) сияқты т.б. изосызықтардың таралу ерекшеліктерін анықтап, <https://www.meteoblue.com/ru/>, <https://www.gismeteo.kz/> [8;9] сияқты синоптикалық карталарды оқу, түсіну талдау дағдылары қалыптасады. Ол үшін жоғарыда аталған карталармен жұмыс істеудің арнайы дағдыларын дамыту қажет. Білімгердердің базалық пәндерді оқу үрдісінде ауа райына бақылау жүргізу және олардың нәтижелерін графиктік өңдеу *ауа температурасы*, *атмосфералық қысым*, *абсолют және салыстырмалы ылғалдылық*, *желдің жылдамдығы*, *жауын-шашын* сияқты негізгі метеорологиялық элементтер мен атмосфералық құбылыстардың өлшем бірліктері және олардың синоптикалық картада бейнеленудің белгілеу және изосызықтық әдістерін анықтайтын [10].

Жалпы жертану, метеорология және климатология негіздері пәндерін өту барысында жергілікті жерде ауа райына бақылауды ұйымдастыру негізгі метеорологиялық элементтер мен атмосфераның төменгі қабатындағы құбылыстарды өлшейтін жоғары дәлдіктегі приборлар барометр aneroid, термометр, анемометр, жауын - шашын өлшегіш, булану мен түсетін күн радиациясының мөлшерін өлшейтін приборлар мен электронды сандық құрылғылардың құрылысы мен өлшеу әдістерімен танысудан бастайды.

Білім алушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру үшін күнделікті әр үш сағат сайын ауа және топырақ қабаттарының температурасын, атмосфералық қысымды, салыстырмалы ылғалдылықты, желдің жылдамдығын, жауын-шашынның мөлшерін өлшеп, бұлттылық пен желдің соғу бағытын анықтайды. Алынған мәліметтерді ауа райының күнтізбесіне тіркеп тәуліктік орташа мөлшерін есептеп шығарады (1-кесте).

1-кесте. Бір тәулік ішінде әр үш сағат сайын жүргізетін ауа райының бақылау күнделігі
Елді мекен: айы: күні:

Метеорологиялық көрсеткіштер	күндер:								Орташа көрсеткіш
	06 ⁰⁰	19 ⁰⁰	12 ⁰⁰	15 ⁰⁰	18 ⁰⁰	21 ⁰⁰	00 ⁰⁰	03 ⁰⁰	
Ауа температурасы, °C									
Психрометрлік кесте бойынша салыстырмалы ылғалдылық, %									
Атмосфералық қысым, Р мм. с.б.									
Желдің жылдамдығы, м/с									
Желдің бағыты									
Бұлттылық									
Жауын-шашын, мм									
Желдің бағыты									

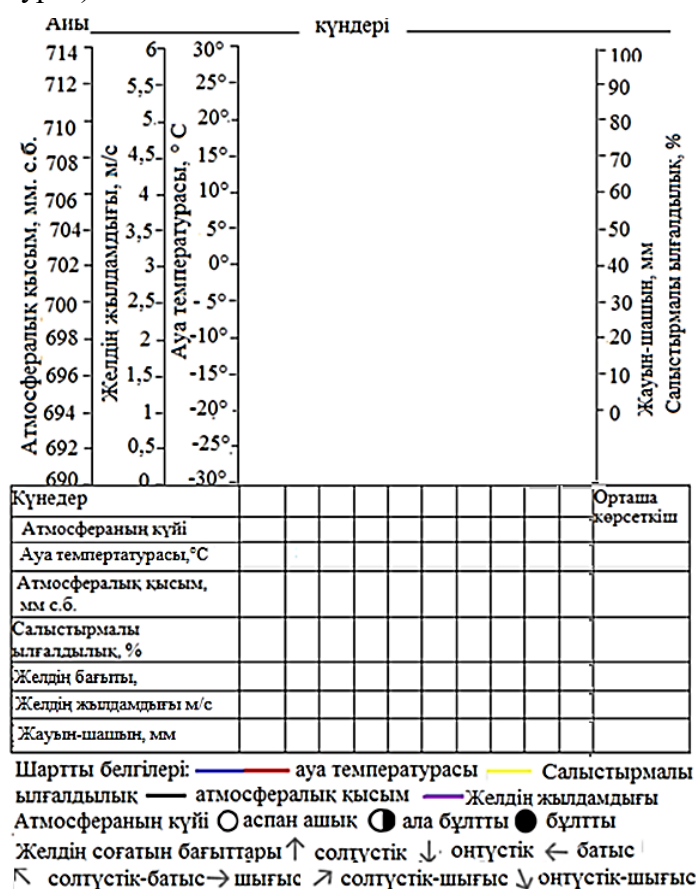
Шартты белгілері: 1. Атмосфераның төменгі қабатының күйі (бұлттылық):

● -бұлтты; ◐ ала бұлтты; ○ -ашық; ◑ шамалы бұлтты

2. Желдің бағыттары: → -батыс; ← -шығыс; ↓ -солтүстік; ↑ -оңтүстік; ↗ - оңтүстік-батыс; ↘ -солтүстік-батыс; ↙ -солтүстік-шығыс, ↖ -оңтүстік-шығыс

Ауа райының метеорологиялық элементтері мен атмосфералық құбылыстардың динамикалық өзгерістерін анықтайтын сандық мәліметтерінің әр үш сағаттағы көрсеткіштерінің графигін құру барысында алынған мәліметтерді жаратылыстану пәнінде талдау тропосфераның төменгі қабатында жүретін үрдістер мен құбылыстар арасындағы корреляциялық байланыстарды анықтауға, білім алушылардың, көзбен көріп шолу, климатограммаларды, синоптикалық карталарды оқу, ауа массаларының қозғалу бағыттарын, атмосфералық шептердің қалыптасқан аймақтарында түзілетін ауа райын өз беттерімен анықтау, талдау, бағалау, зерттеу дағдыларын қалыптастырады [5].

Ауа райына жүргізілетін бақылаулар барысында алынған сандық мәліметтерді өңдеу негізінде орташа тәуліктік көрсеткіштерді шығарып оларды ауа райының күнделігіне тіркеу бір айдың климатограммасын, жел өрнегі мен бұлттылық диаграммасын құруға мүмкіндік береді (1-сурет).

1-сурет. 2022 жылдың қыркүйек айының бірінші он күндігінің ауа райының климатограммасы

Жалпы жертану, метеорология және климатология пәндерінен тәжірибелік сабақтарды өту барысында Талдықорған қаласының бір айдың климатограммасын, бұлттылық диаграммасын, жел өрнегін талдау білім алушылардың атмосфералық қысымның, ауа температурасының, желдің жылдамдығының, салыстырмалы ылғалдылықтың пен жауын-шашынның таралуы арасындағы корреляциялық байланыстарды анықтау дағдыларын меңгеруге, географиялық ойлауды, функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік береді [4; 5; 10].

Ол өз кезегінде базалық және бейіндік пәндерді оқыту барысында сандық мәліметтерді талдау, графиктік өңдеу негізінде ауа массаларының таралу ерекшеліктерін, атмосфералық қысым орталықтарының, атмосфералық шептердің, жауын-шашын мен басым желдердің түзілуі мен таралу заңдылықтарын ашуға негіз болады. Болашақ география пәнінің зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастырады.

Жүргізілген зерттеу нәтижелерінде алынған мәліметтерге жасалған талдаулар жалпы жертану, метеорология және климатология негіздері пәндердерін оқыту үрдісінде жергілікті жерде ауа райына тұрақты бақылаулар жүргізу метеорологиялық приборлар мен заманауи сандық құрылғыларды пайдалану, өлшеу және сандық мәліметтерді графиктік өңдеу дағдыларын қалыптастырып функционалдық сауаттылықтарын дамытатынын көрсетті.

Метеорологиялық бақылау мәліметтерін графиктік өңдеу нәтижесінде құрылған климатограммаларды, бұлттылық диаграммасы мен жел өрнегін оқу үрдісінде тиімді пайдалану табиғаттағы үрдістер мен құбылыстардың түзілу заңдылықтарын ашуға, олардың арасындағы бір ізді себеп-салдарлы байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді.

Тұрақты жүргізілетін бақылауларды оқу үрдісінде тиімді пайдалану білімгерлердің сын тұрғысынан ойлау, талдау, жинақтау, бағалау, үлгілеу дағдыларын, зерттеу құзіреттіліктерін қалыптастырады. Ол өз кезегінде болашақ география пәні мұғалімдерінің теориялық және эмпирикалық білімдерін тереңдетіп, ақпараттық қоғамның «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының талаптарына сәйкес кәсіби біліктіліктерін, функционалдық сауаттылықтарын одан ары жетілдіруге негіз болады [11;12].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Таможня Е А Реализация компетентного подхода в методической подготовке современного учителя географии // Преподаватель XXI века Содержание и технологии образования 2010 Вып 4 С 34–41
2. Хуторской А В Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал «Эйдос» 2002 23 апреля URL: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (дата обращения: 24 11 2015)
3. Сарсембаева Д. К. Становление исследовательской компетенции в предметной подготовке будущих учителей географии Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2017. 1 (178). –С. 64-68.
4. Рындина Ю В Исследовательская компетентность в структуре ключевых компетентностей будущего педагога // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов 2011 No 1 URL: <http://www.jurnal.org/articles/2011/ped4.html> (дата обращения: 10 12 2015)
5. Таможня Е.А., Смирнова М.С., Душина И.В. Методика обучения географии. – М.: Издательство Юрайт, 2021. – 321 с..
6. Моргунов, В.К. Основы метеорологии, климатологии. Метеорологические приборы и методы наблюдений. Учебник. - Ростов н/Д.: Феникс. - Новосибирск: Сибирское соглашение, 2005. - 331 с.
7. Хромов, С.П. Метеорология и климатология: учебник /С.П.Хромов, М.А.Петросянц. - М.: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2012. - 584С.
8. <https://www.meteoblue.com/ru/>
9. <https://www.gismeteo.kz/weather-taldykorgan-5203/>
10. Токпанов Е.А., Абулғазиев А.У., Сергеева А.М., Әбдіманапов Б.Ш. Географияны оқыту әдістемесі: – Жоғары оқу орындарының білім алушыларына арналған оқулық. – Алматы: Эверо, 2022. – 301 б.
11. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827.
12. Lane R. and Bourke T. (2017). Assessment in geography education: A systematic review. International Research in Geographical and Environmental Education, 1-15.

ӘОЖ 37

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Арчабаева С.Ж.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Zhansugurov College, Талдықорған қ.

E-mail: sania_arshabaeva@mail.ru

Бұл мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін оқытудың интербелсенді әдістерін қолдана отырып қалыптастыру мәселесі қарастырылған.

Тірек сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, кәсіби құзыреттілік, интербелсенді әдістер

В данной статье рассматривается проблема формирования профессиональных компетенций будущих учителей начальных классов с использованием интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: учитель начальных классов, профессиональная компетентность, интерактивные методы

This article deals with the problem of the formation of professional competencies of future primary school teachers using interactive teaching methods.

Keywords: primary school teacher, professional competence, interactive methods

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесіндегі модернизациялау үдерісі - білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім берудің ұлттық моделін жетілдіру, ақпараттық технологиялар жөнінде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға тікелей қатысты. Әлем тәжірибесі көрсеткендей, кез-келген мемлекеттің экономикалық жетістігі сол елдің білім жүйесі мен азаматтарының білім дәрежесіне байланысты. Өйткені білім арқылы ғана қоғамның интеллектуалдық капиталы мен инновациялық әлеуеті қалыптасады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудан бастау алып, мектептегі білім мен тәрбие берудің негізі - бастауыш сыныптардан жалғасын табады. Бастауыш сынып мұғалімі – баланың болашағына бағыт беруші, бала бойындағы қабілетті анықтап, жол сілтеуші. Білімнің негізі бастауыш сыныпта қаланатындығын ескеретін болсақ, балаға дәл осы кезде ғылымға негізделген білімдер жүйесін нәтижелі беру мен бала тұлғасын жан – жақты етіп қалыптастыру аса маңызды іс.

Мектептегі көптеген жаңарулар мен жаңалықтар бастауыш білім беру сатысынан басталып, қазіргі заман талаптарына сай оқу-тәрбие үрдісін нәтижеге бағыттап ұйымдастыру мақсаты көзделіп отырғандықтан, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері оқушылар үшін «дайын» білім көзі болып қана қоймай, олардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастырушы мен үйлестіруші болуы керек.

Қазіргі заман талабына сай, заманауи педагог – оқытатын ғана емес, баланың қалай оқып – үйренетінін, қалай қалыптасып келе жатқандығын түсінетін және сезетін адам. Педагог оқыта отырып өзі де дамиды, тәжірибесі молайып, кәсіби жетістік жолына түседі. Ал кәсіби жетістік болса, кәсіби құзыреттіліктің даму деңгейіне тікелей байланысты болып келеді.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттіліктері - балалардың білім, білік, дағдылары қалыптасатындай білім беру мен дамыту ортасын ұйымдастыра білуден тұрады. Сондай – ақ, оқушылардың қызығушылықтарын бірге ойлану мен талқылауға, идеяларды тұжырымдауға, әртүрлі көзқарастарды білдіруге ынталандыратындай етіп ұйымдастыра білу қабілеттерінен тұрады.

Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымының қабырғасында кәсіби құзыретті бастауыш сынып мұғалімінің тұлғасын қалыптастыру - өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл білім беру ұйымындағы оқу – тәрбие үрдісінің жаңа педагогикалық технологиялар арқылы тиімді өткізілуі және кәсіптік практиканы нәтижелі ұйымдастырумен тығыз байланысты.

Білім берудің бастауыш сатысы - тұлғаның даму іргетасы, оқу әрекетін қалыптастыратын жауапты кезең болғандықтан, бастауыш сыныптағы баланың қабылдау мүмкіндігін ескере отырып, оқытудың жаңа технологияларын тиімді пайдалану ең маңызды іс болып отыр. Қазіргі күннің талабына сәйкес колледж қабырғасында бастауыш сынып мұғалімдерін оқыту мен олардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мақсатында интербелсенді оқыту әдістерін пайдаланамын және өздеріне кәсіптік практика барысында қолдануды үйретемін.

Қазіргі таңда ақпараттың шамадан тыс, адамның биологиялық мүмкіндіктерінен артық болуы – өзекті мәселелердің бірі. Сондықтанда да, оқытуда қысқа мерзімде,

ақпараттың көлемді бөлігін тиімді түрде ұсынатын, сол ақпаратты жоғарғы деңгейде игерте алатын және тәжірибеде бекіте алатын әдістерді қолдану талап етіледі.

Интербелсенді әдістер – үйретуші мен үйренушілердің өзара әрекеттесуін оқу мен оқытудың негізі деп танитын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер. Яғни, біреумен қоян – қолтық қарым – қатынаста болу, онымен бірлесе әрекет жасау, диалог құру.

Огайо Университетінің профессоры, танымал американдық педагог Эдгар Дейл оқу ақпаратын меңгеру бойынша оқыту әдістерінің пирамидасын жасады.

Бұл бойынша біздің жадымызда оқығанымыздың 10 пайызы; естігеніміздің 20 пайызы; көргеніміздің 30 пайызы; көріп, естігеніміздің 50 пайызы; айтқанымыздың 70 пайызы; айтып, істегеніміздің 90 пайызы қалады екен. Сандарға қатты сеніп қалмау керек екендігін ескерсек те, бұл деректе шындық бар. Сағаттап оқулыққа телміріп отырғаннан, сөзбе-сөз барлық ақпаратты жаттап алғаннан пайда болмайды, одан да алған біліммен өзгелермен бөлісу керек және осы белсенді іс - әрекетті дұрыс ұйымдастыру қажет. Бұған оқытудың интербелсенді әдістері үлкен мүмкіндіктер береді.

Интербелсенді оқытудың маңыздылығы - біз таным үрдісін «білім беру», «оқыту», «үйрету» деп түсінсек, қазір бұл ұғымдарды «білім алу», «оқу», «үйрену» деп өзгертуіміз керек. Ағылшын тілінен аударғанда «inter» -«өзара», «act» -«әрекет жасау» дегенді білдіреді. Яғни интербелсенді әдістер үйретуші (мұғалім) мен үйренушілердің (оқушы) өзара әрекеттесуін оқу/оқытудың негізі деп танитын және сондай қатынасқа жағдай жасайтын әдістер.

Интербелсенді оқытуды пайдалану кезінде оқытушы дайын білімді бермейді, ол тек оқушыларды бағыттады, өз бетімен ізденуге үйретеді, проблеманы айқындай алу, оны шешу жолдарын қарастыра білу қабілеттерін дамытуды көздейді. Яғни, интербелсенді оқу білімді өздігімен игеруге негізделеді. «Үйрену арқылы ғана білімді меңгеру ықтимал» деген қағиданы ұстанады. Педагог ғалым А.Дистервергтің «Нашар мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді» дейтін қанатты сөзі, мұғалімнің негізгі мақсаты - оқушының өз бетімен іс-әрекетін дамытуға бағытталуы тиіс екендігіне көз жеткізеді.

Интербелсенді оқытудың бірнеше белсенді әдіс-тәсілдері бар. Өзімнің педагогикалық тәжірибемде қолданып жүрген әдіс – тәсілдерді атап өтетін болсам:

1. «Микс» жаттығуы. Сабақ тақырыбының аясында 9- 10 тірек сөздер беріледі. Студенттер топқа бөлініп, әр топ өзіне түскен бағыт бойынша бірігіп тапсырманы орындайды. Мысалы:

- 1- топ: Синквейн арқылы өлең шығарады;
- 2- топ: Эссе жазады;
- 3- топ: Суреттейді;

4- топ: Сахналық көрініс қояды;

5- топ: Бір әннің мелодиясына салып, топпен орындайды.

Микс жаттығуы арқылы студенттердің берілген тақырыпты түсінулері мен шығармашылықтарының деңгейін байқап, оны одан әрі жетілдіре түсуге болады.

2. «Эйлер шеңбері» әдісі. Бұл әдіс бойынша белгілі бір мәтін беріліп, сол мәтіндегі мәселені студенттер не? қалай? неге? нәтиже? деген сұрақтарға жауап берулері арқылы талдайды. Мысалы: Не? – Тәрбие. Қалай? – Тәрбие аға ұрпақтың тәжірибесін кейінгі ұрпаққа беру құралы ретінде немесе оқушылардың психикасына жүйелі түрде әсер ете отырып, олардың өмірге, еңбекке деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру құралы ретінде. Неге? - Себебі тәрбие – білім беруден бұрын берілетін және тұлғаны қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады. Нәтиже? - Тұлғаны қалыптастыруда ең бірінші тәрбие берілсе, білім нәтижелі болмақ.

3. «Шабдан, етартқыш, қоқыс жәшігі» әдісі. Мұнда студенттер тақырып бойынша алған қажетті ақпараттарды чемоданның тұсына жазса; әлі де оқуым керек, толықтыруым керек, сұрауым керек деген ақпараттарды етартқыштың тұсына жазады. Сонымен қатар, керек емес болған, артық ақпараттарды қоқыс жәшігінің жанына жазады. Бұл әдіс студенттердің алған ақпараттар мен мәліметерге сыни көзбен қарап, талдай алу қабілеттерін қалыптастырады және көрсетеді.

4. «Фишбоун» әдісі. Бұл әдіс бойынша постерге балықтың қаңқасының суретін салып, басына тақырып жазылады. Денесінің жоғарғы жағындағы қанаттарға идеяның себептері, төменгі қанаттарына идеяның салдары жазылады. Түйінді ой құйрығына жазылады. Кейін студенттер ауызша және жазбаша кері байланыс беретін болады.

5. Ыстық орындық» әдісі. Ыстық орындыққа бір білімгер тілегі бойынша отырады. Ол қалған білімгерлердің берілген тапсырмаға байланысты қойған сұрақтарға жылдам жауап беру керек, себебі, орындық ыстық. Бұл әдіс білімгерлердің алған білімдерін бекітуге мүмкіндік береді.

Оқытудың интербелсенді әдістерінің көптеген түрлері белгілі. Әрбір оқытушы өз бетінше аудиторияда жұмыстың жаңа формаларын ойлап таба алады. Интербелсенді оқыту әдістерін студенттердің оқу үрдісіндегі белсенді әрекеттерді үйренулерінің негізгі құралдары мен тәсілдері ретінде танымын. Интербелсенді оқытуда студенттердің әрекеттері бағаланып, әрекет арқылы ғана үйрену қағидасы ұсталады. Осы қағиданы ұстанған оқытушы нақты білім беруді мақсат тұтып, сабақтарында студенттердің бойындағы идеясы мен білім - біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастыруға талпынады.

Интербелсенді оқытудың негізгі қағидалары:

- Орта қалыптастыру;
- Әрекет арқылы үйрету;
- Өмірмен байланыстыру;
- Өзінділік пен дербестікке баулу.

Педагогикалық іс – әрекетімде оқытудың интербелсенді әдістерін қолдана отырып, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің өздерінің де осы әдістерді меңгеріп алып, оны педагогикалық іс – тәжірибелерде қолдануларын ұсынамын.

Интербелсенді әдістерді тиімді пайдалану үшін бастауыш сынып мұғалімі өз жұмысын жан-жақты жоспарлауы тиіс:

- бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, олардың осы әдістермен жұмыс тәжірибесіне сәйкес келетін тәсілдерді пайдалануы;

- оқушылар үшін тақырыпты игерудің «кілті» болатын интербелсенді жаттығуларды іріктеуі;

- әрбір оқушының жұмыс қарқынын және оның қабілеттерін есепке алуы;

- бір сабақта интербелсенді әдістердің бір-екеуін қолдануы керек.

Оқытудың интербелсенді әдістері қолданылған сабақ бірнеше кезеңнен тұрады:

1.Ынталандыру. Ынталандыру кезеңін ұйымдастыруда бір сабақтан екінші сабаққа өткен кезде ынталандыру әдістерін өзгертіп отыру қажет.

2.Мақсат қою. Мұғалім оқушыларға сабақтың мақсатын қоюды үйретіп, нақты нені меңгеру керек екендігін түсінулеріне көмектесуі керек

3.Жаңа ақпарат беру. Бұл кезең оқушыларға жаңа ақпараттарды меңгеруге, талдауға және ең қажеттісін сақтап алуға мүмкіндік береді. Интербелсенді жаттығулар ретінде шағын топтардағы жұмыс ұсынылады. Әрбір топ қысқа және неғұрлым ақпаратты түрде сөйлеуі тиіс. Топпен жұмыс істегенде ұжымшылдық қасиеттері қалыптасып, қарым – қатынас жасау дағдылары дами түседі.

4. Қорытынды. Сабақтың қорытынды бөлімінде де оқушылардың өзара әрекеттесе отырып, алған білімдерін бекітуге және кері байланыс орнатуға арналған интербелсенді әдістерді қолдану – сабақтың нәтижелілігін арттыра түседі.

Педагогтың педагогикалық қызметті жүзеге асыруға деген дайындығы мен педагогикалық үрдісті тиімді ұйымдастырып, нәтижелі білім бере алуы оның кәсіби құзыреттілігінің көрсеткіші деп білемін. Сондай - ақ кәсіби құзыреттілік - кәсіби білім, шеберліктер мен дағдылар жиынтығын құрайды. Оқу үрдісін оқытудың жаңа технологияларын ескеріп, ұйымдастыратын техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының студенттері алған теориялық білімдерін тәжірибеде нәтижелі қолданып, білім, білік, дағдыларын шыңдай алады деп қорытындылаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М., «Когито-Центр», 2002.

2. Н.А.Тойбазарова. Интербелсенді оқыту технологиясы. Оқу құралы. Нұр -Сұлтан – 2019ж.

3. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. – Астана: 2014.

4. Нақыпова Г. Танымдық белсенділікті қалыптастырудың мәні. /Қазақстан мектебі, №10, 2009.

5. Абтикалыков Н.Б. «Педагогикалық пәндерді оқытуда инновациялық технологияларды пайдалану». – Қызылорда, 2012.

ӘОЖ 3.34.342.4.

КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ ФАКТОРЛАРЫ

Асетхан А.С.,

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Zhansugurov college»-нің студенті
Ғылыми жетекші: Наурызбаева С.Н.

E-mail: asethan.almaz@gmail.com

Конституцияның қалай дамығаның және әлемнің көптеген мемлекеттерінде ең басты нормативтік құқықтық актіге айналғаның бәріміз білеміз.Қазақстан тәуелсіздік алғалы бері 1995 жылы 30 тамызда қабылданған Конституциямыз өзінің күшін жойған емес. Конституция латын сөзінен алынған.Латынша- constitio мағынасы – белгілеу, орналастыру дегенді білдіреді. Ал қазіргі түсінік бойынша,Конституция – мемлекеттің Негізгі Заңды, Ғылми, саяси, құқықтық тұрғыда Конституция материалдық, нысандық мағынада өзіндік мән-маңызға ие.

Конституция еліміздің халықтың мызғымастығының кепілі. Әр Қазақстан Республикасындағы қабылданған нормативтік актілер Қазақстан Республикасының

Конституциясына қайшы келмеуі тиіс. Конституцияға сәйкес мемлекеттің бірден – бір бастауы халық екенің ұмытпауымыз керек. Азаматтар жағдайын нашарлататын факторларға бірініші болып шектеу қоятын Қазақстан Республикамыздың Конституциясы.

Тірек сөздер: Конституция, Декларация, Президент, Парламент, халық, референдум.

Все мы знаем, как развивалась Конституция и стала главным нормативным правовым актом во многих государствах мира. С момента обретения Казахстаном независимости наша Конституция, принятая 30 августа 1995 года, не утратила своей силы. Конституция происходит от латинского слова. Латинское – constitution значение- обозначать, располагать. А в современном понимании Конституция – Основной Закон государства. В научном, политическом, правовом смысле Конституция имеет свое значение в материальном, формальном смысле.

Конституция – залог незыблемости народа нашей страны. Нормативные акты, принятые в каждой Республике Казахстан, не должны противоречить Конституции, единственным источником государства является народ. Конституция Республики Казахстан первой устанавливает ограничения на факторы, ухудшающие положение граждан.

Ключевые слова: Конституция, Декларация, Президент, Парламент, народ, референдум.

We all know how the Constitution developed and became the main normative legal act in many countries of the world. Since Kazakhstan gained independence, our Constitution, adopted on August 30, 1995, has not lost its force. Constitution comes from the Latin word. Latin-constitution meaning- denote, position. And in the modern sense, the Constitution is the Basic Law of the state. In the scientific, political, and legal sense, the Constitution has its meaning in the material, formal, sense.

The Constitution is the guarantee of the inviolability of the people of our country. Normative acts adopted in each Republic of Kazakhstan must not contradict the Constitution of the Republic of Kazakhstan. According to the Constitution, the only source of the State is the people. The Constitution of the Republic of Kazakhstan is the first to establish restrictions on factors that worsen the situation of citizens.

Keywords: the Constitution, the Declaration, the President, the Parliament, the people, the referendum.

Конституцияның қалай дамығаның және әлемнің көптеген мемлекеттерінде ең басты нормативтік құқықтық актіге айналғаның бәріміз білеміз. Қазақстан тәуелсіздік алғалы бері 1995 жылы 30 тамызда қабылданған Конституциямыз өзінің күшін жойған емес. Конституция латын сөзінен алынған. Латынша – constitution мағынасы – белгілеу, орналастыру дегенді білдіреді. Ал қазіргі түсінік бойынша, Конституция- мемлекеттің Негізгі Заңы. Ғылыми, саяси, құқықтық тұрғыда Конституция материалдық нысандық мағынада өзіндік мән – манызға ие (1,12 бет).

Алғашқы Қазақстан территориясында Конституция 1926 жылы 18 ақпанда КСРО құрылғаннан кейін 1925 жылы РСФСР – дың ескеріле отырып, ҚазАКСР Орталық Атқару Комитетінің қаулысымен түпкілікті редакцияда қабылданды, өйткені бұл кезеңде Қазақстан РСФСР – дың бір бөлігі еді. Бұл Негізгі заң басқару нысанын, мемлекеттік құрылысты, саяси режимді, мемлекеттік билік органдарының құрылымы, атқарушы – өкім беруші органдарын бекітті. Сайлау құқығың, бюджеттік құқықтың негізгі бастаулары белгіленді. Осы Конституцияға сәйкес Қазақстан РСФСР құрамындағы толық құқықты республика болып танылады.

Бүкіл қазақ Кенестерінің X съезінде 1937 жылғы 26 наурызда қабылданған Қазақ КСР Конституциясы 11 тараудан және 125 баптан тұрады. Онда «КСРО Конституциясының 14- бабының шегінен тыс Қазақ КСР-і өзінің егемендік құқықтарын толық сақтай отырып, мемлекеттік билікті дербес жүзеге асырады», - деп жазылған еді (2,91-98бет).

IX шақырылған республика Жоғарғы Кеңесінің кезектен тыс VII сессиясында 1978 жылы 20 сәуірде қабылданған Қазақ КСР Конституциясы кіріспеден, 10 бөлім, 19 тарау және 173 баптан тұрады. Конституцияға сәйкес, бүлік өкімет билігі жұмысшы, шаруа және еңбек интеллигенциясы таптарына жататын халықтың қолында болды. Осылайша, Қазақ КСР Конституциясының дәуірі бітеді.

Конституцияның дамуы АҚШ – тың 1776 жылы 4 шілдеде қабылданған Тәуелсіздік декларациясынан басталды. Колониялардың Англиядан бөлінгенін және өз алдына дербес жаңа мемлекет Америка Құрама Штаттары құрылғанын жария етті. Кейін, 1787 жылы 17 қыркүйекте АҚШ – тың қазіргі қолданыстағы конституциясы қабылданды.

Жыл сайын 17 қыркүйекте – филодельфияда әлемдегі тұңғыш Америка Құрама Штаттары Конституциясының қабылданғанын атап өтеді.

Ал, Францияда Ұлы француз революциясының маңызды құжаты Адам және азамат құқықтарының декларациясы қабылданды. Ол Ұлттық құрылтай жиналысы тарапынан 1789 жылы 26 тамызда, ал Францияның алғашқы конституциясы 1791 жылы қабылданды.

1958 жылдың 28 қыркүйегінде V Франция Республикасының 1 Конституциясы жалпыхалықтық референдум бойынша қабылданды. Бұған сайланушылардың 79 пайзы дауыс береді.

Алдымен, парламенттік билікке негізделген 1946 жылғы Конституцияға қарағанда, Францияның жаңа Конституцияға президенттің өкілеттігімен бірге мемлекеттік биліктің негізгі органдарының құзыретіне мән берді.

Әлемдік тарихта ел басына қиын жағдай туғанда мемлекет басшылығының тізгіні бір адамның қолында шоғырланған оқиғалар болған. XX ғасырдың 20 жылдарының соңы мен 30- жылдарының басындағы бүкіләлемдік экономикалық дағдарыстан есеңгіреген АҚШ – ты үлкен апаттан алып қалған Франклин Рузвельтті үшінші мергімге ғана емес, төртінші мерзімге де (Конституция бойынша 2 мерзім болса да) АҚШ халқы сайлады. 50 – жылдардың соңында Алжир мәселесіне байланысты елде азаматтық соғыс тұтынып кеті қаупі туғанда Франция жаңа конституция қабылданып, күшті президенттік басқару нысаны дүниеге келді. Осы конституция негізінде 1958 жылғы 21 желтоқсандағы сайлауда генерал Шарль де Голль республика президенті болып сайланды. 1965 жылы ол екінші рет 7 жылдық мерзімге қайта сайланады. Шарль де Голль билік жүргізген кезде парламенттің билігі шектелді, президентке қосымша өкілеттіктер берілді, Голльдің тұсында Франция атом қаруын жасап, ядорлық державаға айналды.

Парламенттік басқарудан президенттік басқаруға көшкен Францияның саяси тарихынан мынадай деректерді де келтіре кеткен артық болмайды. 1875 жылғы Конституция бойынша Франция парламенттік республика болып жарияланып, 1875 жылдан 1914 жылға дейін 48 рет үкімет билігі ауысты. XX ғасырдың 30 жылдарындағы бүкіләлемдік экономикалық дағдарыс саяси дағдарыстан да Франциядағы үкімет билігі тұрақтамады.

Осы кездегі үкіметтің билік басына келуінің орташа ұзақтығы алты айлан аспады. 1946 жылғы қабылданған конституция бойынша да Франция парламенттік республика болып қала берді. Бұл кезде де саяси жағдай тұрақты бола алмады. Мұның басты дәлелі 1946 жылдан 1958 жылға дейін 25 рет кабинеттің. Осындай жағдайда Франция президенттік басқару жүйесін тандады.

Буржуазиялық қалыптасу ертерек басталған Англияда Конституциялық сипатқа ие құжаттар қабылданды, мәселен, 1653 жылғы Басқару құралдары, 1679 жылғы халықтың бостандығы сәтті қамтамасыз ету мен теңіздерге бақылау жасау туралы акт т.б. Алайда, қазіргі ұғымдағы алғаш рет жазылған Конституция АҚШ – та 1787 жылы және Франция мен Польшада 1791 жылы қабылданды (3,56-69 бет).

Қазақстанның жаңа конституциялық заңдарының қалыптасу тарихы өзінің бастауын 1990 жылы 24 сәуірдегі «Президенттің қызмет орнын белгілеу туралы» Қазақ КСР – ның заңымен Қазақ КСР Конституциясына өзгеріс енгізу кезеңінен басталады. Бұл заң Конституцияға бұрын талай енгізілген өзгерістердің қатарына жатпайды. Аталған заң

мемлекеттің басқару жүйесіне айтарлықтай өзгеріс әкелді. Президенттің қызмет орны республикада жүргізіліп жатқан терең саяси және экономикалық қайта қаруларды қамтамасыз ету, конституциялық құрылысты нығайту мақсатында белгіленді.

Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы Конституциясы 1993 жылы 28 қандарда ХІІ шақырылған Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің ІХ сессиясында қабылданды. Мұнымен бірге 1993 жылы Конституцияның бірқатар қайшылықтары да болды. Қазақстан Республикасы «қазақ ұлтын өзіндік айқындаушы мемлекеттік форма ретінде» жариялады, сондай – ақ қазақ халқы Республикалық мемлекеттік билігінің жалғыз көзі деп бекітілді. Осыған байланысты мемлекеттік егемендіктің негізінде қазақ ұлтын айқындауға қиындықтар туындады. (4,9).

1993 жылы 10 желтоқсанда республиканың Жоғарғы Кеңесі Президентке уақытша заң шығару өкілеттігін берді. Ол бойынша Конституциялық Соттың қаулысына сәйкес Президент әдеттігі заңдармен қатар конституциялық заңдық күші бар қаулылар құқығы берілді. Жоғарғы Кеңестің мұндай шешім Конституцияға енгізілген өзгерту мен толықтыру деп бағалауға болады. Өйткені 1993 жылы Конституция мұндай мүмкіндікті қарастырмады.

Адам құқықтары мен бостандықтары – ең басты құндылығымыз!

Биыл қолданыстағы Қазақстан Республикасының Конституциясына 27 жыл толды. Осы 2022 жылы Ата Заңымыздағы қатысты ерекше оқиға болды, 1995 жылдан бері өкізілмеген сайлаудың пәнаы түрі – референдум 5 мауысым күні өтті. Бұл сайлауға барлық халық қатысып дауыс берді, Конституциясының отыздан аса бабына жаңа өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Соңғы конституциялардың үшеуі КСРО заманына тиесілі екенін жеткізді. Ал Қазақстан өз тәуелсіздігі жылдары екі конституцияны қабылдаған, біріншісі-1993 жылдың 28 қантарында, ал қазіргі Конституциямыз 1995 жылдың 30 тамызында жалпыхабарлық референдум арқылы қабылданған болатын. Бұл Ата Заңымызғы 1998, 2007, 2011, 2017, 2019, 2022 жылдары өзгерістер енгізілді.

Қазіргі Конституциямыз 99-баптан 9-бөлімнен тұрады. Оның ішінде: Жалпы ережелер, Адам және азамат, Президент, Парламент, Үкімет, Конституциялық Сот, Соттар, және сот төрелігі, Прокуратура, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл, Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару, Қортынды және өтпелі ережелер бөлімдері бар. Барлық бөлімдер тиісті ретімен орналасқан, бұл жерде адам құқықтары мен бостандықтары – ең басты құндылығымыз болған соң, алдында тұр.

Ол соңғы өздерістерге де қысқаша тоқтатылып, 33- бапқа өзгеріс енгізілгенін атап өтетін боламыз. Нақты айтқанда, 31-бапқа өзгеріс және жаңа екі бап енгізілді (83-1-бап және -99-бап). Қазіргі кезде осы Конституциядағы жаңа өзгерістерді жүзеге асыру үшін ұлттық заңнамамызға бірқатар өзгерістер мен толықтырулар жасалып жатыр. Бұл біздің елдің демократиялық бағытта дамып келе жатқанын көрсетеді. Заң бір орында тұрмауы керек, Қазақ Елі дамыған өркениетті мемлекеттер қатырана қосылуна лайықты, сол үшін өзгерістерді Ата Заңымыздан бастауымыз керек (5)

Ата Заңның шамамен үштен біріне өзгерістер енгізу көзделіп отыр. Олардың негізгілері:

Қазақстан басқарудың суперпрезиденттік формасынан мықты парламентке ие президенттік формаға көшеді;

Президенттің туыстарына жоғары мемлекеттік қызметтерді атқаруға тыйым салынады;

Жер мен жер астындағы байлық халыққа тиесілі болады;

Қазақстандықтар өз бетінше Конституциялық сотқа жүгіне алады;

Қазақстанда өлім жазасы болмайды;

Мәжілістің депутаттық корпусы аралас сайлау жүйесі бойынша қалыптасады;

Сенаттағы президенттік квота қысқарады, мәжілістегі ҚХА квотасы жойылады;

Можаритарлық жүйе сайланушылардың қалауы бойынша депутаттың өкілеттігін тоқтатуға мүмкіндік береді.

«Ата заң баптарының үштен бірі өзгереді. Ашығын айтсақ, Конституциямыз мүлде жаңа сипатқа ие болады. Сол себепті, мен республикалық референдум өткізу туарлы

бастама көтердім. Өйткені, мұндай ауқымды өзгеріс бүкіл халықтың шешімімен жүзеге асырылуға тиіс», - деді Қасым Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысының айтуынша, Конституцияның жанарған нұсқасында Президенттің барлық саяси күштер мен париялардың дербестігін бекіту көзделген. Мәселен, Президенттің жақын туыстарына саяси лауазымды иеленуге және квазимемлекеттік секторларда басшылық қызмет атқаруға тыйым салынады. Сондай-ақ құқықтық қорғау саласы бойынша маңызды өзгерістер енгізіледі.

«Біз бәріміз бір ел болып Жаңа Қазақстанды, Әділетті Қазақстанды құрамыз. Әрбір азаматтың құқығы қорғалатын мемлекет боламыз. Әрбір азаматтың құқығы қорғалатын мемлекет боламыз. Бәріне бірдей мүмкіндік береміз. Әркім қарым-қабілетіне сай қоғамнан өз орнын иеленеді. Халықтың ой-санасы жанғырып, өмір салты өзгереді. Біз мемлекеттік жүйені жетілдіріп, қоғам мен биліктің тиімді диалогын орнатамыз. Осылайша, Екінші Республиканы қалыптастырамыз. Конституциялық реформа мұның бәрін жүзеге асыру үшін қажет», - деп атап өтті президент.

Конституция еліміздің Негізгі заңы, халықтың мызғымастығының кепілі. Әр Қазақстан Республикасындағы қабылданған нормативтік актілер Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы келмеуі тиіс. Конституцияға сәйкес мемлекеттің бірден-бір бастауы халық екенің ұмытпауымыз керек. Азаматтар жағдайын нашарлататын факторларға бірінші болып шектеу қоятын Қазақстан Республикамыздың Конституциясы:

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Байжуманова А., Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы; Оқу құралы - Талдықорған, 2013-2006.
2. Булгакова Д.А., Истаев А.Ж. Жалпы тарихи (оқу – әдістемелік құрал) - Алматы; Заң әдебиеті, 2004-222-бет ISBN 9965-620-34-2..
3. Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы (Электронный ресурс) ; оқулық /А.Қ. Мұқтарова - Алматы; Нұр-Пресс, 2005.
4. Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы; Оқулық - Алматы; Жеті жарғы, 2008-480 бет.
5. <https://www.akorda.kz/kz/2022-zhylgy-5-mausymda-respublikalyk-referendum-otkizuturaly-544850>.

ӘОЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ахметсапа А.Е.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: aiguliyaboo_ahmetsapanova@mail.ru

Мақалада бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шығармашылығының мазмұны және оның ерекшеліктеріне байланысты теориялық және ғылыми-тәжірибелік зерттеулерді зерделеу барысында, осы жайында қазіргі әдебиеттегі интерпретациясын жан-жақты талқыланады, мұғалімдердің кәсіби және шығармашылық қызметінің ерекшеліктеріне сипаттама беріледі. Бастауыш сынып мұғалімінің шығармашылық қабілетін дамытудың мазмұны мен ерекшелігінің маңыздылығы көрсетіледі. Кәсіби-шығармашылық мәселесіне қатысты барлық зерттеулерде олардың қай білім саласына жататынына қарамастан, шығармашылыққа тән ортақ белгілер бірауыздан атап өтіледі деген қорытынды жасалады. Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-шығармашылық қабілеттерін дамытуға әсер ететін факторлардың реттілігі сипатталады.

Тірек сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, кәсіби шығармашылық, педагогикалық шығармашылық.

В статье, на основе изучения теоретических и научно-практических исследований, связанных с профессионально-творческой деятельностью учителей и ее особенностями, их интерпретациями в современной литературе, рассматривается содержание профессионального творчества учителей начальных классов и описываются их особенности. Показана важность содержания и специфики развития творческих способностей учителей начальных классов. Отмечается, что во всех исследованиях, связанных с проблемой профессионального творчества, независимо от того, к каким областям знаний они относятся, имеются общие черты в описании понятия «творчество». Кроме того, описана последовательность факторов, влияющих на развитие профессиональных и творческих способностей учителей начальных классов.

Ключевые слова: учитель начальных классов, профессиональное творчество, педагогическое творчество.

The article, based on the study of theoretical and scientific-practical studies related to the professional and creative activity of teachers and its features, their interpretations in modern literature, examines the content of the professional creativity of primary school teachers and describes their features. The importance of the content and specifics of the development of creative abilities of primary school teachers is shown. It is noted that in all studies related to the problem of professional creativity, regardless of which fields of knowledge they belong to, there are common features in the description of the concept of "creativity". In addition, the sequence of factors influencing the development of professional and creative abilities of primary school teachers is described.

Keywords: primary school teacher, professional creativity, pedagogical creativity.

Педагогикалық жоғары оқу орындарына білім алушылардың шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру қазіргі мектеп алдына қойылған міндеттерді шешу үшін болашақ мамандардың кәсіби-шығармашылық әрекеттерін дамытудың қажетті шарты болып табылады. Білім беру жүйесінің репродуктивтіден ашық, шығармашылыққа айналуы, білім беру субъектілерінің меншікті білім беруді қалыптастырудың үздіксіз үдерісіне қосылуы – заманауи білім беру мәнін түсіну үшін жаңа әрекеттерді талап ететін маңызды міндет. Педагогикалық мамандық ең шығармашыл салалардың бірі болып табылады. Педагогикалық іс-әрекеттің адам іс-әрекетінің басқа шығармашылық түрлерімен ортақ ұқсастықтары көп болғанымен, тек өзіне ғана тән ерекшеліктері бар. Педагогикалық іс-әрекетте репродуктивтілік және шығармашылық, жалпы және ерекше, объективті және субъективті жақтардың бірлігі бейнеленеді, педагогикалық іс-әрекеттің жалпы заңдылықтары мен іс-әрекетке қатысушылардың жеке ерекшеліктері тіркеледі.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шығармашылығының мазмұны және оның ерекшеліктері мәселесі бойынша теориялық және ғылыми-практикалық материалдарды зерттеу оның жаңалық емес екенін көрсетті, бұл жөнінде «Педагогикалық сөздікте» мынадай анықтама берілген: «Педагогикалық шығармашылық – мұғалімнің оқу-тәрбие міндеттерін өзіндік және жоғары тиімді шешуі, тәрбие мен оқытудың теориясы мен тәжірибесін байыту. Ұстаздың ізденіс пен жаңашылдыққа толы күнделікті іс-әрекеті шабыттандыратын шығармашылық процесс» [1]. Мұғалімнің кәсіби-педагогикалық шығармашылығының мәні – оның өмір сүретін адамдармен, тәрбиеленушілермен байланыстылығы мұғалім тұлғасына ерекше моральдық-этикалық талаптар қояды. Педагогикалық шығармашылықтың ерекшелігі оның кәсіби іс-әрекетінің объектісі және сонымен бірге субъектісі баланың, оқушының, оқушының тұлғасы болып табылатындығында. Шығармашылық іс-әрекеттің барлық басқа түрлері өзінің күрделілігі мен жауапкершілігі жағынан кәсіби педагогикалық шығармашылықтан төмен болып табылады, өйткені педагогикалық іс-әрекет процесінде тұлғаның (рухани өнім) «жасауы» жүреді.

Ғалымдардың бастауыш сынып педагогтарының кәсіби-шығармашылығының ерекшеліктерін түсінуінің бірнеше тәсілдері бар.

Кесте 1

«Педагогикалық шығармашылық» ұғымының ерекшелігіне берілген сипаттамалар

Автор	Сипаттамасы
1	2
В.А. Сластенин, Л.С. Подымова, А.А. Реан	жаңашылдық пен ерекшелік белгілері бар педагогикалық іс-әрекеттің сапалық сипаттамасы «педагогикалық шығармашылық» ұғымының тар түсіндірмесі
Ф.Г. Гоноболин, Н.Д. Никандров, В.А. Кан-Калик, Е.Н. Маркова	педагогикалық шығармашылықтың мәні педагогикалық процесте туындайтын мәселелерді тұжырымдау мен шығармашылықпен шешуге байланысты қызмет ретінде айқындалады; бұл әрекеттің нәтижесі студенттердің шығармашылық қабілеттері олардың әрі қарайғы кәсіби дағдыларының негізі болады
К.И. Золотарь, И.П. Раченко, М.Н. Скаткин, Н.П. Тучнин, С.П. Чернев	педагогикалық тәжірибені (жанама немесе тікелей бақыланатын) меңгеруге және оның негізінде кәсіби тәжірибесін жетілдіруге бағытталған іс-әрекет
В.М. Букатова, О.С. Булатова, П.М. Ершов, Т.В. Кудрявцев, М.М. Поташник, А.И. Савостьянов	педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігін шығармашылық әрекеттің басқа түрлерімен (театрлық, актерлік өнер) салыстыру, мұнда бейнелеу және эмоционалдық сала маңызды рөл атқарады, педагогикалық іс-әрекет ғылымның, өнердің және махаббаттың қосындысы болып табылады, барлық компоненттер үшін әркашан шығармашылық деп болжанады
Е.К. Строкова, Е.Л. Рукавишникова, Л.В. Кекух, Л.А.Лазарева, Н.В. Максименко, Н.В. Сейднязова, Л.В. Сердюк, С.Н. Усова, С.А. Севенюк, С.П. Руссков	бастауыш сынып оқушылары мұғалімінің кәсіби-шығармашылығы жалпы педагогикалық шығармашылықтың табиғатына тән барлық белгілермен және көріністермен сипатталады, дегенмен оның пәндік-мазмұндық аспектіде және пәндік-тұлғалық жоспарында бірқатар ерекше белгілер бар.

Мұғалімдердің көпшілігі мұғалімінің кәсіби шығармашылығының мазмұны және оның ерекшеліктерін қарастыра отырып, оны белгілі бір педагогикалық мамандыққа бағыттамай сипаттайды (балабақша тәрбиешісі, ұзартылған күн тобы, мектеп-интернат, балалар үйі; бастауыш сынып мұғалімі, орта және жоғары сыныптарда пән мұғалімі, әлеуметтік педагог, практикалық психолог, үй мұғалімі, т.б.), педагогикалық жұмыс шығармашылықсыз бола алмайды деп есептейді.

Бірінші тәсілдің өкілдері (В.А.Сластенин, Ж.И.Ч. Подымова, А.А. Реан) бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби педагогикалық шығармашылығын жаңашылдық пен өзіндік ерекшелік белгілері бар педагогикалық іс-әрекеттің сапалық сипаттамасы ретінде анықтайды. Шығармашылықты талдау критерийі ретінде жаңашылдық шығармашылық әрекеттің нәтижесін бағалайтын іс-әрекет түрі дейді. Олар кәсіби-шығармашылықтың объективті және субъективті сипатын, жаңалығы мен өзіндік ерекшелігін және іс-әрекеттің тиімділігін атап өтеді. «Жаңашылдық» термині идеясына қатысты жүйе құраушы жалпы кәсіби-шығармашылық. Жаңашылық түрлерін бөліп қарайды: абсолютті жаңалық, оның аналогтары мен прототиптері жоқ; салыстырмалы жаңалық, оның ішінде: а) нақты жаңа жағдайларда инновацияны пайдалану фактісін көрсететін жергілікті; б) шартты, бұрын белгілі элементтердің әдеттен тыс тіркесімінен туындайтын; в) өнімнің элементтерінің бірін жаңартуды білдіретін жеке; басқаша жасауға ұмтылуға негізделген псевдожаңалық; өнертапқыштық ұсақ-түйектер [2, б. 488]. А.А. Реанның айтуынша, «шынайы педагогикалық шығармашылық шығармашылық қызмет нәтижелерінің жаңалығының субъективті критерийіне емес, объективтік жағына сәйкес келеді» [3, б. 149].

Келесі позицияны Ф.Г. Гоноболин, Н.Д. Никандров, В.А. Кан-Каликом, Л.С.Подымова, Е.Х. Маркова және т.б. мұғалімнің, оның ішінде бастауыш сынып

мұғалімінің кәсіби-шығармашылығын педагогикалық процесте туындайтын мәселелерді тұжырымдау және шығармашылықпен шешуге байланысты іс-әрекет ретінде қарастырады.

Ф.Г. Гоноболин «Педагогикалық кәсіби-шығармашылық» мағынасын бөліп көрсете отырып, оның құрамдас бөліктерінің ішінде «Педагогикалық мәселелерді өзіндік түрде көру, қою және шешу, жасалған педагогикалық жағдайларда жылдам бағдарлау, өз іс-әрекетінің нәтижесін болжай білу қабілеті» деп атайды. " Оның пікірінше, кәсіби педагогикалық шығармашылықтың ерекшелігі – шығармашылық табиғат педагогикалық мәселенің шешімін табу ғана емес, сонымен бірге осы шешімді жүзеге асыру процесі. Өз кезегінде ол көп жағдайда мұғалімнің жеке және тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты[4]. Әңгіме педагогикалық міндеттерді тиімді шешуге бағытталған кәсіби-шығармашылық процесс ретіндегі бастауыш сынып мұғалімнің қызметі туралы болып отыр.

Кәсіби-шығармашылық кәсіби мәселелерді шешудің жаңа стандартты емес тәсілдерін табуды, кәсіби жағдайларды талдауды, кәсіби шешім қабылдауды қамтиды (Е.Х.Маркова). Бұл педагогтың кәсіби іс-әрекеттің субъективті немесе объективті жаңа тәсілдері мен әдістерін және оның нәтижелерін жасау әрекеті[5].

В.А. Кан-Калик бастауыш сынып мұғалімнің кәсіби-шығармашылық іс-әрекетін «өзгермелі жағдайлардағы білім беру міндеттерінің сансыз кешенін үнемі шешуге бағытталған іс-әрекет, оның барысында мұғалім балалармен қарым-қатынаста стандартталған педагогикалық шешімдерді емес, берілген педагогикалық даралық үшін оңтайлы, органикалықты дамытады және жүзеге асырады. Мінездемелері арқылы педагогикалық әсер ету объектісі-субъектісі жасалады» [6].

Келесі позиция, оған сәйкес бастауыш сынып мұғалімнің кәсіби-шығармашылығы педагогикалық тәжірибені меңгеруге (жанама немесе тікелей бақыланатын) және оның негізінде өзінің кәсіби тәжірибесін жетілдіруге бағытталған іс-әрекеті болып табылады. Бұл көзқарасты К.И. Золотар, И.П. Раченко, М.Н. Скаткин, Н.П. Тучнин, С.П. Чернев және т.б. ұстанған.

И.Р. Раченко бастауыш сынып мұғалімнің кәсіби-шығармашылығын «оқыту мен тәрбие жұмысының неғұрлым ұтымды жолдарын табуға, педагогикалық міндеттерді тиімді шешуге бағытталған мұғалім жұмысының белсенді процесі» деп қарастырады [7]. Кәсіби педагогикалық шығармашылықты талдай отырып, ол былай деп жазады: «Мұғалім ешнәрсені соқыр, сеніммен қабылдамай, бәрін тексеріп, зерттеп, қол жеткізген нәрсеге сүйене отырып, өз нұсқасын жобалап, жасайтын кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің иесі. » [7]. Бұл көзқарас мұғалім кәсіби-шығармашылығының маңызды аспектілерінің бірі – педагогикалық мәселені шешу идеясын дамыту процесін көрсетеді.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық кәсіби-шығармашылығын зерттеудегі келесі бағыт В.М. Букатова, О.С. Булатова, П.М. Ершова, Т.В. Кудрявцева, М.М. Поташник, А.И. Савостьянов, олардың зерттеулері педагогикалық кәсіби іс-әрекеттің ерекшелігін шығармашылық қызметтің басқа түрлерімен (театрлық, актерлік өнер) салыстыру негізінде мұғалімнің шығармашылық тұлғасы мәселесіне бағытталған, мұнда бейнелі және эмоционалды сала маңызды рөл алады.

О.С. Булатова кәсіби педагогикалық әрекетті бастауыш сынып мұғалімінің жеке шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыру әрекеті ретінде қарастырады. Педагогикалық кәсіби-шығармашылықтың ерекшелігі әр түрлі іс-әрекеттің субъектісі болғанымен, оны мұғалім мен оқушының бірлескен туындысы ретінде қарастыру керек. Педагогикалық жұмыстың көркем іс-әрекеттің бір түрі ретінде театр шығармашылығымен ортақ белгілері көп: екі мамандықтың өкілдері де адамдармен жұмыс істейді, бір мақсатты көздейді – көрерменнің ойы мен сезімін қозғау; екі іс-әрекет оқытады және тәрбиелейді, дене, психикалық және әлеуметтік мәдениеттің жоғары деңгейін талап етеді; еңбектің екеуі де мобильді, өзгермелі; тек актерлік және педагогикалық мамандықтарда ғана біз жасаушы тұлғасы мен шығармашылық құралының бірегей сәйкестігін кездестіреміз; ақырында, екі шығарма да өзін-өзі танытудың жарқын өнері. Негізгі белгілері бойынша (бірнеше тұлғада болуы, белсенді әрекетке қажеттілік, шығармашылықтың жариялылығы, оның

тағайындалуы) педагогикалық және актерлік іс-әрекет сәйкес келеді, алайда педагогикалық қызметте театр өнеріне қарағанда бірлескен шығармашылық, аудиториямен қарым-қатынас үлкен рөл атқарады.. Педагог іс-әрекетіндегі актерлік көріністердің ерекшелігі – ол әр жолы жаңа тұлғаға қайта айналып кетпей, өзі болып қала береді және оның жеке қасиеттері, рухани байлығы оның жұмысының басты күші болып табылады. Мұғалімнің кәсіби дайындығында театр педагогикасының элементтерін алудың мақсаты актер тәрбиелеу емес, педагогикалық міндеттерге байланысты өзін-өзі танытатын актер қасиеттері бар ұстазды тәрбиелеу екенін ұғыну қажет [8].

Мұғалімнің кәсіби-шығармашылығын сипаттайтын жоғарыда келтірілген тәсілдерді қорытындылай келе, мынаны атап өтеміз: мұғалімдердің көпшілігі бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-шығармашылығының ерекшеліктерін қарастырмайды, кез келген мұғалім үшін шығармашылық ізденіс табиғи кәсіби жағдай, ол баланың, оқушының, ересектің өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін білім беру ортасын ұтымды жасай алатын шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалім.

Келесі зерттеушілердің Е.К. Строков, Л.В. Кекух, Л.В. Сердюк, С.Н. Усова, С.А.Севенюк, С.П. Руссков және т.б. еңбектері де бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби шығармашылығының ерекшеліктерін қарастыруға арналған. Бұл ғалымдар білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – таланттарды тәрбиелеу, халықтың шығармашылық әлеуетін байыту екенін атап көрсетеді. Әсіресе, оқушының шығармашылық тұлғасының негізі қаланған бастауыш мектеп үшін өзекті. Бастауыш сынып мұғалімдері өз іс-әрекетінде шын мәнінде кәсіби шығармашылық көзқарас танытса, оның жүзеге асуына қол жеткізуге болады (Л.В.Кекух) [9]. Бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық шығармашылығы – жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастырудағы мұғалімнің рухани-тәжірибелік іс-әрекетінің көп деңгейлі тұтас процесі, оның барысында мұғалім оқушының жеке тұлғасын қалыптастырып қана қоймайды, сонымен қатар өзін-өзі дамытушы тұлға ретінде жетілдіреді. (С.П. Руссков) [10].

Бастауыш сынып оқушыларын мәні мен табиғаты бойынша тәрбиелеудегі мұғалімнің шығармашылығы жалпы педагогикалық шығармашылықтың табиғатына тән барлық белгілермен және көріністермен сипатталады, дегенмен пәндік-мазмұндық аспектіде және пәндік-тұлғалық жоспарда оның бірқатар ерекше белгілері бар. Оларға мыналар жатады:

- бастауыш сынып оқушылармен қарым-қатынасты қалыптастыру жүйесіндегі, сонымен қатар мұғалімнің өз шығармашылығы арқылы бастауыш сынып оқушылармен қарым-қатынасты қалыптастыру жүйесіндегі шығармашылық;
- мұғалімнің ерекше педагогикалық қабілеті ретінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығына сезімталдық;
- балалардың жасын, жеке ерекшеліктерін, сондай-ақ нақты жағдайлар мен отбасылық жағдайларды ескере отырып, тәрбие мазмұнын, нысандарын, әдістері мен құралдарын таңдау мен анықтаудағы шығармашылық;
- стереотиптерден еркіндік, психологиялық-педагогикалық дайындықтың жоғары деңгейі, балаларға деген жоғары мәдениет пен адамгершілік қарым-қатынас, баланы сол күйінде түсінуге және қабылдауға ұмтылу;
- кең эрудиция, арнайы білімнің болуы және оларды кіші жастағы оқушыларды тәрбиелеуде пайдалану үшін шығармашылықпен өңдеу [9, 11, 12,13].

Бүгінгі таңда білім беру ұйымдарында жаңартылған бағдарламалар енгізіліп, оқушыға бағдарланған оқыту жүзеге асырылуда, оқушылардың білім алу қабілеті дамып, танымдық қабілеттері дамып келеді.

Соған қарамастан, педагогикалық шарттар, оның ішінде маманның кәсіби-шығармашылық әлеуетін дамытудың ұйымдастырушылық-әдістемелік шарттары мәселесі өзекті болып қала береді. Түрлі басылымдарды талдау, нақты оқу тәжірибесі көрсеткендей, мектепте мұғалім жұмысында жиі стандарт болады. Мұғалімдер оқытуда кейде сол әдістер мен әдістерді қайталауды пайдаланады. Сондықтан қазіргі мектептегі мұғалімнен жалпы

оқу дағдыларын қалыптастыруға ғана емес, оқушылардың шығармашылық әрекетін ұйымдастыруға, олардың ізденімпаздық, шығармашылық тапсырмаларын орындауға да көңіл бөлу талап етіледі.

Сонымен, қарастырылып отырған мәселе бойынша зерттеу нәтижелері тек осындай білікті маман ғана баланың шығармашылық іс-әрекетте өзектендіруі тиістігін көрсетті. Педагогтың міндеті – баланың қайталанбас өсіп келе жатқан тұлғасының табиғи «өсуі» және жетілуі, оның өзін-өзі танытуы үшін микроклимат пен жағдай жасау.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Педагогический словарь: учеб. пособие для студентов вузов / под ред. В.И.Загвязинского, А. Ф. Закировой. -М.: Академия, 2008. - 343 с.
2. Слостенін В.А. - М.: Издательский дом Магистр-Пресс, 2000. -488с.
3. Реан А.А. Бордовская, Н.В., Педагогика: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2006. -304 с
4. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей. - В сб.: Способности и интересы / Под ред. Н. Д. Левитова, В. А. Крутецкого. -М., 1962, - 310 с.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. - М.: Знание, 1996. -308 с.
6. Педагогическое творчество/В.А.Кан-Калик, Н.Д.Никандров.- М.: Педагогика, 1990.-140 с.
7. Раченко И.П. Технология развития педагогического творчества. Принципы и методы организации педагогической деятельности: Учебное пособие, 6-й цикл авторской школы. - Пятигорск: изд-во ПГЛУ, 1997. - 116 с.
8. Булатова О.С. Педагогический артистизм: Учебн. пособ. для вузов /О.С. Булатова. - М.: Академия, 2001. - 239 с.
9. Кекух Л.В. Формирование стимулов к педагогическому творчеству у будущих учителей начальных классов: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 : -Киев, 2001. - 232 с.
10. Руссков С.П. Подготовка учителей начальных классов к профессионально-творческой деятельности в трудовом воспитании школьников: Автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01; Чуваш. гос.пед.ун-т им. И.Я.Яковлева. - Йошкар-Ола, 2000. -23 с.
11. Рукавишникова Е.Л. Подготовка учителя начальных классов к обеспечению творческой самореализации сельского школьника в процессе кружковой работы : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. - Красноярск, 2004. - 215 с.
12. Сердюк Л.В. Музыкально-театральная деятельность как средство развития педагогического творчества учителя начальных классов : Дисс ... канд.пед.наук : 13.00.08 . - Москва, 2008. - 303
13. Строкова Е.К. Организационно-педагогические условия творческой деятельности будущего учителя начальных классов в педагогическом колледже : Дисс... канд.пед.наук : 13.00.08. - Липецк, 2007. -236 с.

ӘОЖ 373.21

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУҒА ДАЯРЛАУДАҒЫ ТАПСЫРМАЛАР ӘЛЕУЕТІ

*Аязбек А.С., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі білім беру
бағдарламасының білімгері,*

Альменбетова Қ.Ж., п.ғ.к., оқытушы-дәріскер

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ

E-mail: aizada.ayazbek@bk.ru, karla_almenbetova@mail.ru

Мақалада оқушының қабілетін дамыту мәселесі бойынша психологиялық, педагогикалық мәліметтер және ғылыми зерттеулерді оқып танысу негізінде

"қабілеттілік", "математикалық қабілеттер" ұғымдарының мәні қарастырылады. Ғалымдардың өз жұмыстарындағы қабілеттер, оның ішінде математикалық қабілеттер мәселелеріне арналған пікірлеріне көңіл бөлінеді. Қабілет және дарындылық теориясының негіздерінің қалыптасуына белсене атсалысқан психологтардың еңбектеріндегі психологиялық тұжырымдар, қабілеттің құрылымдық бөліктері анықталады. Математиканы оқыту барысында оқушыларда қалыптасатын қабілеттің құрылымын арнайы зерттеген ғалым-педагогтардың көзқарастары және математикалық қабілеттің мәнін ашу оның негізгі компоненттерін анықтауға мүмкіндік беретіні сипатталады. Қабілеттіліктің құрылымын біле отырып, оқушылар қабілетінің әр түрлі жақтарын ашуға және оны дамыту бойынша жұмыс жүргізуге болатындығы айтылады. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамыту барысында туындайтын мәселелерге назар аударылып, олармен жұмыс жасау барысындағы негізгі бағыттар айқындалды. Осылайша ғылыми еңбектерді талдау негізінде оқушылардың математикалық қабілеттерін дамыту жолдары ерекшеленеді.

Тірек сөздер: қабілет, қабілет түрлері, математикалық қабілет, бастауыш сынып оқушылары, тапсырма, математиканы оқыту.

В статье на основе изучения психологических, педагогических сведений и научных исследований по проблемам развития способностей человека рассматривается сущность понятий "способность", "математические способности". Особое внимание уделяется разработке учеными проблемы способностей, в том числе и математических способностей. Определяются теоретические выводы и структурные компоненты способностей, описанные в трудах психологов, разработавших основы теории способностей и одаренности. Описываются взгляды ученых-педагогов специально изучавших структуру способностей учащихся, формирующихся в процессе обучения математике и, что раскрытие сущности математической способности позволяет выявить ее основные компоненты, и, что, зная структуру способностей можно раскрыть различные стороны способностей учащихся и проводить работу по их развитию. Уделяется внимание проблемам развития математических способностей и выявляются основные направления работы по развитию математических способностей учащихся начальных классов. Таким образом, на основе анализа научных трудов выделяются структура и пути развития математических способностей младших школьников.

Ключевые слова: способность, виды способности, математические способности, учащиеся начальных классов, задание, обучение математике.

In article on the basis of studying of psychological, pedagogical data and scientific researches on problems of development of abilities of the person the essence of concepts "ability", "mathematical abilities" is considered. Special attention is paid to the development of the problem of abilities by scientists, including mathematical abilities. The theoretical conclusions and structural components of abilities described in the works of psychologists who developed the foundations of the theory of abilities and giftedness are determined. The article describes the views of scientists and teachers specially studied the structure of the abilities of students formed in the process of teaching mathematics and that the disclosure of the essence of mathematical ability allows to identify its main components, and that knowing the structure of abilities can reveal different sides of the abilities of students and work on their development. Attention is paid to the problems of development of mathematical abilities and the main directions of work on the development of mathematical abilities of primary school students. Thus, on the basis of the analysis of scientific works the structure and ways of development of mathematical abilities of younger schoolboys are allocated.

Keywords: ability, kinds ability, mathematical ability, primary school students, task, teaching mathematics.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім беру» № 319 Заңында: Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениетінің берік дағдыларын дамытуға бағытталған. [1].

«Қазақстан Республикасындағы бастауыш білімнің мемлекеттік стандарты» бойынша жасалынған жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұны тұжырымдамасында: «Бастауыш сатыда оқушының жалпы және психикалық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізу үшін, ең алдымен білім берудің мақсаты түбегейлі өзгеруі керек: бірінші кезекке бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқу әрекетін қалыптастыру негізінде жеке бас тұлғасын тәрбиелеу мақсаты қойылады» - делінген.

Қазіргі таңда білім берудің әлеуметтік құрылымы маңызды элементтердің біріне айналып отыр. Қазіргі заман – математика ғылымының өте кең, жан-жақты тараған кезеңі. Математиканың жоғары дәрежеде дамуы – білімнің түрлі салаларының нәтижелі көтерілуінің қажетті шарты. Ғылыми ақпараттар ағынының жедел қарқынмен өсуі мектеп оқушыларын өз бетінше жаңа білімдер игеруге қабілетті етіп тәрбиелеу мен оқытуды талап етеді. Мектеп бағдарламасына мынадай талаптар қояды: мектеп оқушыларының математикалық және компьютерлік білімін жоғарылату, баланың табиғи мүмкіндіктері мен қабілеттерін дамыту, қызығылушылығын арттыру.

Математикалық қабілеттілік логикалық тұрғыдан ойлай білу белгілерімен, өзінің назары мен ойын басқара білумен сипатталады» деп анықтама берді[2,286.]. Қазіргі заман мектептерінде оқушылардың математикалық қабілеттерінің проблемасын шешу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Оқушының математикалық қабілеттерін зерттеу барысында біз тек қана оның оқу қабілеттіліктерін ғана емес оқу үрдісіндегі оқушының шығармашылық қабілеттерін, математикалық мәселелерді өз бетінше шешу тәсілдерін, кейбір стандартты емес есептердің шешімін табудағы өзіндік ерекшеліктерін де зерттейміз. Қабілеттер деп оқушының математиканы жылдам және жеңіл меңгеруіне көмектесетін жеке психологиялық ерекшеліктерді айтамыз.

Математикалық қабілеттілік логикалық тұрғыдан ойлай білу белгілерімен, өзінің назары мен ойын басқара білумен сипатталады.

Қазіргі заман мектептерінде оқушылардың математикалық қабілеттерінің проблемасын шешу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

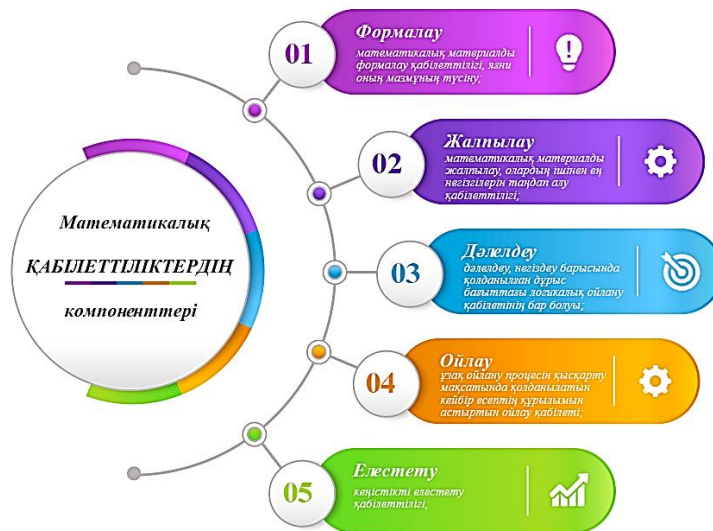
1. Орта мектеп көлеміндегі математиканы оқытуға қажетті қабілеттілік – оқу материалын шығармашылықпен меңгеруге және есептерді өз бетінше шығармашылықпен шеше білу қабілеті деп түсінеміз:

2. Математикалық қабілеттің даму проблемасын көптеген оқу-тәрбие мәселелерін бірге қарастыратын кешенді мәселе деп түсінуге болады, олардың ең маңыздылары: логикалық ойлауды дамыту, кеңістікті көз алдына елестету мен кеңістік жөніндегі түсінікті дамыту, өзінің жеке басының математикаға деген қабілетін дамыту болып табылады. Есеп шығарудың басты мақсаттарының бірі- оқушылардың ойлау қызметін жандандыру.

Мұғалім оқушылардың ойлау қызметін жандандыру арқылы оларға әр алуан салуларды, түрлендіруді, есептеулерді орындауды, математикалық сөйлемдерді тұжырымдауды үйретумен бірге, оларды ойлап, талқылауға, математикалық фактілерді салыстыруға, ортақ не айрықша қасиеттерді көрсетуге, дұрыс қорытынды жасауға баулуы тиіс.

Есеп шығару барысында шығармашылық қабілеттілік, ізденгіштік қасиеттерді дамытып өрістетуде берілген есепті әр түрлі тәсілмен шығарып, ішінен ең қарапайым, тиімдісін таңдап алудың маңызы зор.

Есеп шығаруда оқушылардың дербестігін тәрбиелеу, шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдарының бірі- оларды өздігінен есеп құрастыруға машықтандыру. Өздігінен есеп құрастыру арқылы оқушы логикалық мүмкіндіктерін сарқа пайдаланады, математикалық фактілердің арасында жаңа байланыстарды ашады, шығармашылық қызметін жандандырады.

Дарынды оқушылардың қабілеттіліктерін дамыту барысында туындайтын мәселелер өте күрделі, әрі жүйелі түрдегі зерттеулерді қажет етеді. Олармен жұмыс жасау барысындағы негізгі бағыттар мыналар: пәнді оқыту барысында оқушылармен жеке жұмыс жасау, сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарды дамыту, оқушыларға өз бетінше жұмыс істеу, іздену мүмкіндіктерін туғызу, мектептен тыс оқушыларға арналған ұйымдар жүйесін жетілдіру, оқушылардың сыныптан тыс жұмысы, сыныптағы сабақтан тыс кездегі мұғалімнің басшылығымен жүргізетін оның оқу мәселелерін шешуге, зерттеу жүргізуге бағытталған әрекеті.

Белгілі психолог Ревс 1952 жылы жарық көрген «Талант және гений» кітабында математикалық қабілеттердің екі негізгі түрін қарастырады – қолданбалы (алдын ала тестілерсіз математикалық қатынастарды жылдам анықтау және ұқсас жағдайларда тиісті білімді қолдану қабілеті ретінде) және өнімді (бар білімнен тікелей алынбайтын қарым-қатынастарды ашу қабілеті ретінде).

Шетелдік зерттеушілер туа біткен немесе жүре пайда болған математикалық қабілеттер мәселесіне көзқарастардың үлкен бірлігін көрсетеді. Бұл жерде бұл қабілеттердің екі түрлі аспектісін – «мектептік» және шығармашылық қабілеттерді ажырататын болсақ, онда соңғысына қатысты толық бірлік бар – ғалым – математиктің шығармашылық қабілеттері туа біткен білім, қолайлы орта тек олардың дамуы үшін қажет. көрінісі мен дамуы. Бұл, мысалы, математикалық шығармашылық мәселелеріне қызығушылық танытқан математиктердің

көзқарасы - Пуанкаре мен Хадамард. Бетц математикалық дарындылықтың туа біткен қасиеті туралы да жазып, әңгіме математикалық ақиқаттарды өз бетінше ашу мүмкіндігі туралы болып отырғанын «өйткені, бәлкім, кез келген адам басқа біреудің ойын түсінуі мүмкін» деп атап көрсетті. Математикалық дарындылықтың туа біткен және тұқым қуалайтын табиғаты туралы тезисті Ривз белсенді түрде алға тартты.

«Мектептік» (білім беру) қабілеттеріне келетін болсақ, шетелдік психологтар бірауызды емес. Мұнда, бәлкім, екі фактордың - биологиялық потенциал мен қоршаған ортаның параллель әрекеті теориясы басым. Соңғы уақытқа дейін мектептегі математикалық қабілеттерде де туа біткендік идеялары басым болды.

Математикалық қабілеттердің маңызды зерттеулерінің бірі швед психологы Ингвар Верделиннің «Математикалық қабілет» кітабындағы зерттеуі деп танылуы керек. Автордың негізгі мақсаты интеллекттің көпфакторлы теориясына сүйене отырып, мектеп оқушыларының математикалық қабілеттерінің құрылымын талдау, осы құрылымдағы факторлардың әрқайсысының салыстырмалы рөлін анықтау болды. Верделин математикалық қабілеттердің келесі анықтамасын бастапқы нүкте ретінде қабылдайды: «Математикалық қабілет – математикалық (және ұқсас) жүйелердің, белгілердің, әдістер мен дәлелдемелердің мәнін түсіну, есте сақтау, оларды жадта сақтау және жаңғырту, оларды басқалармен біріктіру қабілеті. жүйелерді, белгілерді, әдістерді және дәлелдеуді, оларды математикалық (және ұқсас) есептерді шешуде қолдану. Математикалық қабілеттерді мұғалімдердің білім беру бағалары мен арнайы тестілер арқылы өлшеудің салыстырмалы құндылығы мен объективтілігі туралы мәселені автор талдап, мектеп бағаларының сенімсіз, субъективті және қабілеттердің шынайы өлшемінен алшақ екендігін атап көрсетеді.

Оқушыларға арналған зерттеу жұмысының тақырыбын мұғалім анықтайды, оларда мазмұнын тереңдету, жаңа фактілерді табу сияқты мәселелер қарастырылады. Алайда біртіндеп кейбір мәселерді оқушылардың өздері қойып, оны өздері шешуге қол жеткізу керек. Егер мұғалім соңғы талапқа қол жеткізсе, онда ол оқушылардың математикалық қабілеттіліктерінің дамуын ең жоғарғы деңгейіне жеткізді деп есептеледі.

Бастауыш сынып оқушыларын математикалық қабілетін арттыру кезінде жылдамдыққа да көңіл аударған дұрыс деп ойлаймын. Себебі, кез-келген есепті шығару кезінде шапшаңдық, тез ойлау қабілеті оқушы бойынан табылса, ең алдымен уақыты тиімді пайдалана алады. Екіншіден артық уақыт болып, басқа да істермен айналысуға уақыт көбірек қалады. Үшіншіден тек математика пәнінен ғана емес, барлық пәннен және өмірде де керекті маңызды қабілет. Осы орайда мен жылдамдықты арттыруға керемет әдіс есіме түсті. Бұл – Шульте кестесі. Сабақ оқу барысын жеңілдетеді. Шульте кестелері перифериялық көруді, зейіннің шоғырлануын және ақпаратты параллельді қабылдауды үйрету құралы болып табылады. Бұл дағдыларды дамыту әсіресе жылдам оқу техникасын меңгеруге көмектеседі.

Классикалық түрінде кесте 5x5 ұяшықтан тұратын шаршы өріс болып табылады, олардың әрқайсысында сан бар. Міндет - орталық нүктеге назар аудару, қалаған реттіліктегі барлық мәндерді мүмкіндігінше тез табу.

Кестенің алғашқы нұсқаларын 20 ғасырдың екінші жартысында неміс психиатры Вальтер Шульте ойлап тапты. Профессор оларды психодиагностика үшін жасады. Техника жұмысқа қосудың тұрақтылығын, тиімділігін және жылдамдығын өлшеуге, зейінді шоғырландыру, бөлу және ауыстыру қабілетін анықтауға, сондай-ақ бұзылулардың болуын анықтауға көмектеседі.

Шульте кестелерімен жұмыс істеудің мәні кестеде орналасқан барлық сандарды немесе басқа заттарды реті бойынша тез табу. Басты мәселе - тез табу. Осы кестемен жұмыс жасаудағы арнайы әдістер осы дағдыны жетілдіруге көмектеседі.

Жаттығудың пайдасы. Әдетте **Shultz tables** ақпаратты түсіну шапшаңдығын дамыту үшін, сонымен қатар осы шапшаңдықтың деңгейін бақылау үшін пайдаланылады. Шульте кестелерімен үздіксіз жұмыс істеу ауқымды көруді дамытуға көмектеседі. Көздің ауқымды көруі мәтіннің ақпараттық бөлігін іздеудің уақытын қысқартады. Сонымен қатар

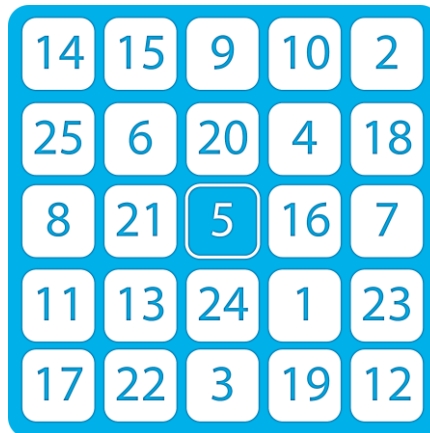
осындай кестелермен жұмыстың арқасында көзбен іздеу қимыл жылдамдығы артады, ал бұл тез оқудың басты құрамдас бөлігі екені белгілі.

Бұдан өзге, Шульте кестелері Нейролингвистикалық бағдарламалау сабақтарында жиі пайдаланылады. Өйткені жоғары өнімділікке жету үшін сабақтарда сананы критикалық түйсінуден бұрын нақты апатия мен логикалық және реттік операцияларды тиімді орындауға көмектеседі. Жалпы бұл әсер тез оқуға да маңызды. Сол себепті Шульте кестелерімен жұмыс істеу тез оқуға екі есе әсер етеді деуге болады.

Жаттығуды орындау әдісі: Оқу жылдамдығын нәтижелі арттыру үшін сандарды дыбыссыз санау арқылы іздеу керек, яғни іштей рет бойынша 1-ден 25-ке дейін. Табылған сандар тек көзбен белгіленеді. Алайда бұл іздеудің өзіндік ерекшеліктері бар. Жаттығуды дұрыс орындау үшін, және сәйкесінше, ауқымды көру қабілетін жаттықтыру арқылы барлық сандарды тезірек табу үшін назарды кестенің дәл ортаңғы торына, бірақ барлық кестені көре алатындай қою керек.

Нәтижеге қол жеткізу. Шульте кестелерімен жаттығу кезінде, нақты нені жаттықтырып жатқаныңызды түсінуіңіз керек. Сіз көру қабілетіңізді жаттықтырасыз. Сондықтан мақсат әр кестені тезірек бітіру емес, жаттығуларды дұрыс орындау, яғни жоғарыда келтірілген әдістемені дұрыс орындау. Бастапқыда жаттығуларды орындау кезінде белгілі бір қиындықтар туындауы мүмкін, бірақ әр келесі кесте сайын сіз сандарды тезірек табатын боласыз. Нәтижесінде әдеттегідей сандарды көз қимылымен іздеуден қарағанда тез табатыныңызды аңғарасыз. Шульте кестелерінің басты мақсаты да осы.

Жаттығуларды орындау тәртібі. Ауқымды көру, сонымен қатар көзбен іздеу қабілеті сандарды дұрыс іздеу кезінде ғана емес, сонымен қатар жаттығуды жүйелі түрде жасау арқылы қол жеткізіледі. Сондықтан Шульте кестелерімен 2-3 апта бойы аптасына 20-30 минуттан кем дегенде 3-4 рет жұмыс істеу қажет. Егер жаттығу кезінде көздеріңіз талып кететін болса, онда кішігірім үзіліс жасау керек немесе келесі күні жалғастырыңыз.

Қабілет мәселесі – жеке ерекшеліктер мәселесі. Оқыту әдістерін жақсы ұйымдастырған кезде оқушы бір салада басқа салаға қарағанда табысты және жылдам ілгерілейді. Әрине, оқудағы табыс оқушының қабілетімен ғана анықталмайды. Осы тұрғыдан алғанда оқытудың мазмұны мен әдістері, сонымен қатар оқушының пәнге деген көзқарасы бірінші кезектегі мәнге ие. Сондықтан оқудағы табыс пен сәтсіздік әрқашан оқушының қабілетінің сипаты туралы пайымдауға негіз бола бермейді.

Оқушыларда әлсіз қабілеттердің болуы мұғалімді мүмкіндігінше осы оқушылардың қабілеттерін осы салада дамыту қажеттілігінен босатпайды. Сонымен қатар, сол сияқты маңызды міндет бар - оның қабілеттерін өзі көрсететін салада толығымен дамыту. Қабілеттілерді оқытып, қабілеттілерді іріктеп, барлық мектеп оқушыларын ұмытпай, жан-жақты тәрбиелеу керек. Жалпы деңгей олардың дайындығы. Осыған байланысты олардың жұмысында оқушылардың белсенділігін осылайша арттыру үшін әртүрлі ұжымдық және жеке жұмыс әдістері қажет.

Оқыту процесі оқу процесінің өзін ұйымдастыру тұрғысынан да, оқушылардың математикаға терең қызығушылығын, есептерді шешуде дағды мен дағдыларын дамыту, математикалық білім жүйесін түсіну, стандартты емес арнайы жүйені шешу тұрғысынан да жан-жақты болуы керек. тек сабақтарда ғана емес, тесттерде де ұсынылуы тиіс оқушылармен тапсырмалар. Осылайша, арнайы құжат тапсыратын ұйым оқу материалы, ойластырылған тапсырмалар жүйесі математиканы оқудың мағыналы мотивтерінің рөлін арттыруға ықпал етеді. Нәтижеге бағытталған оқушылардың саны азайып келеді.

Сабақта тек есептерді шешуді ғана емес, сонымен қатар оқушылар қолданатын есептерді шешудің әдеттен тыс әдісін жан-жақты ынталандыру керек, осыған байланысты мәселені шешу барысындағы нәтижеге ғана емес, сонымен қатар әдістің әдемілігі мен ұтымдылығы.

Мұғалімдер мотивацияның бағытын анықтау үшін «тапсырмалар қою» әдістемесін сәтті қолданады. Әрбір тапсырма келесі көрсеткіштер жүйесі бойынша бағаланады: тапсырманың сипаты, оның дұрыстығы және оған қатынасы бастапқы код. Дәл осындай әдіс кейде шарап нұсқасында да қолданылады: есепті шешкеннен кейін оқушыларға қандай да бір түрде бастапқы есеппен байланысты кез келген есептерді құрастыру ұсынылды. Оқыту үдерісінің жүйесін ұйымдастырудың тиімділігін арттыру үшін психо-педагогикалық жағдайлар жасау үшін оқушылардың бірлескен жұмыс формаларын пайдалана отырып, оқу процесін пәндік қарым-қатынас түрінде ұйымдастыру принципі қолданылады. Бұл топтық мәселені шешу миға шабуыл, бағалау, жұптық, топтық жұмыс.

Тоқсан сөздің тобықтай түйінін айтқанда, қазіргі кездегі ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыда сапалы және терең білім мен іскерліктің болуын, олардың шығармашылықпен жұмыс істеуін, ойлауға қабілетті болуын талап етеді.

Білім ордасында орта білім берумен қатар, әр оқушының ойлау қабілетін дамытуды негізгі ұстанымына айналдырған. Қарапайым ғана мысал келтірсем, математика пәнінің мұғалімі оқушыға есеп шығартқан кезде тақтаны, иә болмаса қағазды шимайлап тұрмай (калькуляторды мүлде ұмытып) ойша көбейтіп, бөліп дұрыс жауабын жазуға машықтандырады. Сан рет сүзгіден өткен мұндай тәсілдер әр пәнде ретіне орай пайдаланылады. Оқушылар мұғалімімен бірлесе жүргізетін ғылыми-зерттеуінде ережемен шектелмей, өзіндік ойын іс жүзіне асыруына мүмкіндік молынан жасалған. Сөйтіп, әлемдік білім кеңістігіне ену мақсатында баланың алғырлығын анықтауға, ұшқырлығын ұштауға қадам жасалады. Сондықтан жоғарыда айтылғандай жұмыстар жүргізілетін болса, оқушылардың математикалық қабілеттері дамиды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Математика, информатика, физика» журналы №5, 2003
2. Қ.И.Қаңлыбаев Математикадан сыныптан тыс жұмыстарда оқушылардың шығармашылық қызметін дамытудың әдістемелік жолдары/ Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – А,1999. Б.28-30
3. «Математика» журналы №4, 2009 жыл
4. https://bilim-all.kz/article/1887-SHul_te-kesteleri
5. Қ.И.Қаңлыбаев, О.С.Сатыбалдиев, С.А.Джанабердиева «Математиканы оқыту әдістемесі». – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2013. – 368 бет.
6. Ә.Бидосов «Математиканы оқыту әдістемесі». 2007.
7. С.М.Сеитова, Р.Тасболатова, С.Е.Сейткәрімова «Математиканы оқыту әдістемесі». – Талдықорған: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2021. – 240 бет.

ӘОЖ 62-50:663

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ

Байбол Ж.Е.,

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Zhansugurov college» – нің студенті
Ғылыми жетекшісі: Тулекова А.М., тарих магистрі

E-mail: zanolat08.@gmail.com

Мақалада жасанды интеллекттің пайда болуы оның қалыптасуы және дамуының негізгі кезеңдері қозғалады. Сонымен қатар жасанды интеллекттің негізін қалаушылар мен олардың болашаққа қосқан үлесі, сондай-ақ жетістіктері мен жасанды сананың бүгінгі күнгі даму деңгейі.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, машиналық оқыту, тьюринг тесті, ақпараттық технологиялар, нейрондық желілер, автоматтандыру.

В статье рассматриваются зарождение, становление и главные этапы развития искусственного интеллекта, основатели данного направления, их вклад в будущее искусственного интеллекта, а также некоторые достижения и уровень развития искусственного интеллекта на сегодняшний день.

Ключевые слова: искусственный интеллект, машинное обучение, тест Тьюринга, информационные технологии, нейросети, автоматизация.

The article discusses the origin, formation and main stages of the development of artificial intelligence, the founders of this direction, their contribution to the future of artificial intelligence, as well as some achievements and the level of development of artificial intelligence today.

Keywords: artificial intelligence, machine learning, Turing test, information technology, neural networks, automation.

Қазіргі әлемде ІТ саласының қарқынды дамуына, жаңа заманауи жаңалықтар мен жетілігі деген ұмтылыстар, жаңғырту мен өмірімізді автоматтандыруға деген ұмтылысқа байланысты, жасанды интеллект қазіргі таңда өзекті тақырыпқа айналып отыр. Бірақ, жасанды интеллект тікелей 21 ғасырмен ғана байланысты деп ойлау қате ұғым. Жеті жүз жылдан астам уақыт бұрын каталондық миссионер, еуропалық арабистика мен комбинаториканың негізін қалаушы Раймунд Луллий алғашқы логикалық машинаны жасады, бұл адам санасын жасаудың алғашқы қадамы болатын. Сегіз ғасырға жуық уақыттан кейін біз Джордж Буль, Готфрид Лейбниц, Чарльз Бэббидж және әрине Иллон Маск секілді ұлы есімдерді білеміз. Бұл адамдар, өмірінің көп бөлігін жасанды интеллекттің дамуына арнады, өйткені жасанды интеллект жарқын болашақтың кепілі. (5)

Жасанды интеллекттің дамуы келесідей сұрақтарды қарастырады: машина адам сияқты ойлай алады ма және қашан жасанды интеллект адам санасымен рационалды түрде бірдей болады?

Бұл мақаланың мақсаты жасанды интеллекттің дамуын пайда болғаннан бастап бүгінгі күнге дейін зерттеу. Көптеген дерексөздерге сүйенсек, жасанды интеллект – бұл компьютерлік желімен басқарылатын техникалық құрылғы мен роботтардың, рационалды адам ғана шешетін міндеттерді орындау қабілеті. Мұндай құрылғылар мен жүйелерде адам оқыл-ой қасиеттері болуы тиіс-ойлау қабілеті, шешім қабылдау, таңдау жасау және орындаған жұмыс негізінде тәжірибе жинау. Жасанды интеллекттің міндеті адам миының нейрондарымен байланысты. Нейрондар-жүйке жасушалары, олардың жұмысы басқа жүйке жасушаларынан келген белгіні үшінші тарапқа беру. Бір нейрон басқа мыңнан астам нейрондарға белгі бере алады. Жасанды интеллекте нейрондарда жасанды және жасанды

интеллектің негізі болатын элементар бірлік болып табылады. Жасанды нейрон биологиялық нейронның математикалық функциясы, моделі немесе прототипі.(2)

Қазіргі таңда жасанды интеллектің дамуының үш негізгі мақсатын ажыратуға болады. Бірінші мақсат және ең бастысы адам еңбегін автоматтандыру. Күн сайын әр түрлі компаниялар, IT алыптары, өнеркәсіптер мен өнертапқыштар жасанды интеллект көмегімен еңбек өнімділігін арттыруға тырысады. Екінші мақсат, интеллектуалды мәселелерді өздігінен шешуге бағытталған компьютерлік прототиптерді құру. Және ең соңғы кейінірек пайда болған үшінші мақсат – интеллект күшейткішін құру. Бұл мақсат алдыңғы екі мақсаттың нәтижесі. Ойланып қарасақ жасанды интеллекттің дамуы табиғи адам санасынан да жоғары болады, тиісінше соның арқасында дамудың соңғы кезеңі борлады.(7)

Адам санасын жасаудың алғашқы қадамы жеті жүз жыл бұрынғы Раймунд Луллиемнің логикалық машинасы. Раймунд идеясының негізі бұрыннан бар ұғымдар, ақиқаттар мен категорияларды қағаз шеңберге орналастыру және айналдыру арқылы жаңа шындықтар мен білім алу. Бұл идея сәтсіз аяқталсада, пайымдауды механикалық түрге ауыстырудың алғашқы бастауы болды.

Жасанды интеллектің даму тарихын айтқанда Готфрид Лейбництің жетістігін, атап айтқанда Лейбництің арифметикалық машинасын еске алып кеткен жөн. Бұл құрылғы он екі биттік болды, арифметикалық амалдарды орындауға қабілетті ондық құрылғы, сонымен қатар көбейту мен бөлуді. Уақыт өте келе бұл құрылғыны арифметикалық- логикалық деп атады, себебі оған бірқатар логикалық іс-әрекеттер енгізілді. Бұл құрылғы адамның ақыл-ойына арналған тапсырмаларды орындауға қабілетті алғашқы үлгі.

Жасанды интеллектің пайда болуында із қалдырған тағы бір ғалым-математик Чарльз Бэббидж. Он тоғызыншы ғасырда пайда болған аналитикалық машинаның негізін қалаушы болып табылады. Аналитка адамға ғана тән логикалық тұрғыда ойлау қабілеті. Ч.Бэббидж машинаны құру кезінде тек қана кестелерді есептеуге ғана емес, сонымен қатар математиктар мен инженерлерге ғана шешу мүмкін болатын математикалық есептерді шешуді енгізді. Дегенмен, құрылғы технологиялық сәтсіздіктерге байланысты жүзеге асырылған жоқ, кейіннен Чарльз Бэббидждің аналитикалық машинасы алғашқы электрондық есептеу машиналарының прототипіне айналды.(5)

Ғылыми бағыт бойынша жасанды интеллектің дамуында негізгі қадамдар 20 ғасырдың бірінші жартысында алғашқы электронды есептеу машинасы пайда болғаннан кейін жасалды. Жасанды интеллектің дамуымен тікелей байланысты математик Алан Тьюринг өзінің ғылыми жұмысында келесідей сұрақты алға тартты: машиналар ойлана ала ма? Дәл осы жұмысында Тьюринг жасанды интеллект машиналарына дәлел келтірді, кейіннен олар Тьюринг тесті деп аталды. Алан Тьюрингтің есімі Ұлыбританияда математика мен информатиканың дамуымен де байланысты. Дәл осы ғалым Энигма кодын бұзған-протативті шифрлау машинасын ойлап тапты, екінші дүниежүзілік соғыста фашистік Германия қолданған.(1)

Тьюринг тесті Алан Тьюрингтің «Есептеу машиналары және сана» деп аталатын ғылыми жұмысында ұсынылды. Бұл жұмыс 1950 жылы «Mind» философиялық журналында жарияланды. Бұл тесттің стандартты интерпретациясы келесідей: Адам бір компьютермен және бір адаммен өзара әрекеттеседі. Экзаменатордың мақсаты адам мен машина жазбаша түрде жауап беретін сұрақтар қою, сол арқылы қайсы адам екенін анықтау. Егер экзаменатор адамды таба алмаған жағдайда тест сәтсіз аяқталады.

Тестте сұрақ қойылады: Машина дәл адам секілді ойлай ала ма? яғни адам әрекеттерінен ерекшеленбейтін әрекет жасау, талдау және шешім қабылдау. Мұнда жасанды интеллектің мақсаты мынада екенін түсіну маңызды сарапшыны алдап жеңу емес, адамның танымдық қасиеттері мен қабілеттерін көрсету. Көптеген жылдар бойы адам санасы, жасанды интеллектті және адам миының жұмысын зерттеуші ғалымдар Тьюринг тестінің арқасында жасанды интеллектің негізгі идеясын анықталады, бұл өз кезегінде адам миының ашылмаған шекаралары мен мүмкіндіктерін ашатынын дәлелдейді. Тьюринг тесті негізінде әлі күнге дейін

талқыланып жатқан әр түрлі тест жинақтары құрастырылған. Олардың бірі «САРТСНА» тесті. Тесттің идеясы бұрмаланған әріптерді аудару, өйткені әлі бірде-бір бұрмаланған әріптерді түсінуге қабілетті жоғары интеллектуалды машина жасалмаған. Бұл тест қазіргі әлемде интернетте әр түрлі тексерулер ретінде қолданылады-сайттарды және бағдарламалық қамтамасыз етуді бұзудан немесе рұқсатсыз қол жеткізуден.

Жасанды интеллекттің дамуында негізгі ресурсты Алан Тьюринг өзінің тестінде көрсетті, бұл келесі сұрақтарға деген жауаптар:

- Машина адам секілді ойлай ала ма?
- Машина ұтымды ойлай ала ма?

Бірінші сұрақтың жауабы күрделірек, өйткені негізінен «адам сияқты ойлау» ұғымы дұрыс емес, себебі адамның миы, ақыл-ойы, жеке әрекеттері осы уақытқа дейін толық зерттелмеген және сәйкесінше бұл процесті құрылымдар мен механизмдерде жүзеге асыра алмайды. Жасанды интеллекттің дамуында, жүзеге асуында, қалыптасуында адам миы ерекше рөл атқарса, жасанды интеллекттің дамуы адам миын зерттеуде өз септігін тигізуде.(6)

Жасанды интеллект бойынша көптеген зерттеулердің негізі техникалық жүйенің көмегімен адамның ойлау процесін компьютер жүйесінде құру. Дамуда қол жеткізілген үлкен жетістіктердің бірі адамдарға қажетті шешімдерді бағалау және қабылдауға қолданылатын интеллектуалды өзін-өзі оқыту машиналары. Apple техникасын пайдаланушыларға арналған IOS негізінде жасалған ақылды көмекші, Siri жүйесі мысал бола алады. Siri табиғи сөйлеуді қолданатын сұрақ-жауап жүйесі, сонымен қатар тапсырмаларды орындайды, ұсыныстар білдіреді.

Жасанды интеллекттің дамуымен «AI Effect» пайда болды. Қарапайым тілмен айтқанда-жасанды интеллекттің әр уақытта ұсынатын әзірлемелерінің маңыздылығының төмендеуі, бұл әсерді информатик Ларри Теслердің сипаттауынша: «Жасанды интеллект-осы уақытқа дейін жасалмаған барлық нәрсе».(3)

Жасанды интеллект адамдардың машиналарға деген көз қарасы мен бір-біріне деген байланысын өзгертеді. Қазіргі заманауи машиналар кейбір міндеттерді адамдардан жақсырақ орындауға қабілетті, бұл біздің болашағымыздың жарқын екенін көрсетеді.

Заманауи технологиялардың арқасында робототехника, виртуалды шындық, машиналық оқыту, интеллектуалды көмекшілер, «Big data» және әрине жасанды интеллект дүние жүзіндегі компаниялардың көпшілігінің өнімділігін жақсартты, бизнес процестердің тиімділігін арттырады және күрделі процестерді автоматтандырды.

Жасанды интеллект саласындағы үлкен жетістіктерге байланысты, кез-келген өнертапқыш үлкен ақпараттарға қол жеткізу мүмкіндігіне ие, осының арқасында жасанды интеллект саласында зерттеулер жүргізіп ғылымды жаңа деңгейге шығара алады.

Сонымен қатар, баяндаманың бірінші тарауында айтылған нейрондық желілерге көп көңіл бөлінеді. Қазіргі таңда нейрондық желілер өмірдің көптеген салаларында қолданылады-медицина, техника, физика, геология және тіпті бизнес. Бұл нейрондық желілердің басқару, жіктеу, болжау міндеттерін шеше алуына байланысты.(8)

21 ғасырда жасанды интеллекттің дамытуды көшбасшы стартаптарға инвестиция салу. Бұған мындаған өнертапқыштар жұмыс істейтін Кремний алқабы мысал бола алады, әлемнің түкпір-түкпірінен келген бағдарламашылар мен инженерлер, олардың көпшілігінде жасанды интеллект дамыту саласындағы стартаптарға идея бар. Осындай негізгі инвестицияларды стартаптарға Стэнфорд университеті салады. Жасанды интеллектті дамыту саласындағы үлкен компаниялар әр түрлі технологияларды, механизмдер мен стартаптарды игеру мақсатында жарысады – бұл жасанды интеллекттің барлық саласы үшін тек оң әсерін тигізеді.

2016 жылдың қысында Клаус Шваб – неміс экономисті, әлемдік экономикалық форумның негізін қалаушы өз сөзінде, жасанды интеллект төртінші ғылыми революцияның қозғаушы күші екенін пайымдайды: «Бұл төртінші ғылыми революция бізге жақындап келеді, оның негізгі қозғаушы күші жасанды интеллект, робототехника, нанотехнология саласындағы жетістіктер».

Қорытындылай келе, айтқым келетіні, сарапшылардың пайымдауынша жасанды интеллект 2050 жылы өзінің даму шыңына жетеді, бұл әрине бүгінгі күннен алыс емес. Мамандардың ойы екіге бөлінеді, бірі жасанды интеллект адамзат үшін үлкен қауып деп көрсетсе, екіншісі құтқарушыға теңейді. БАҚ және кейбір зерттеушілер, тіпті Билл Гейтс, Илон Маск, Стивен Хокинг сияқты кәсіпкерлер мәселені одан әрі күрделі қылады. Бірақ шындық пен болашақ біздің еш бірімізге анық емес, сондықтан бізге қалатыны жасанды интеллекттің дамуын бақылау және қолдау көрсету.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алан Тьюринг – человек, у которого отобрали право любить [Электронный ресурс]: – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/society/2014/11/141112_imitation_game_turing
2. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Мозг, разум и поведение: Пер. с англ. - М.: Мир, 1988. – 248 с.
3. Искусственный интеллект как ключевой фактор цифровизации глобальной экономики [Электронный ресурс]: - <https://www.crn.ru/news/detail.php?ID=117544>
4. Минимальный тест Тьюринга: докажи одним словом, что ты – человек [Электронный ресурс]: <https://www.bbc.com/russian/vert-fut-46400107>
5. Новиков Ф. А. Символический искусственный интеллект: математические основы представления знаний: учебное пособие для вузов / Ф. А. Новиков. — Москва: 2020. — 279 с.
6. Персоны в коллекции «Современные проблемы информатики» [Электронный ресурс]: http://www.nsc.ru/win/elbib/data/show_page.dhtml?76+62
7. Потапов А.С. Технологии искусственного интеллекта – СПб:СПбГУ ИТМО, 2010. – 218 с.
8. Пройдаков Э.М. Современное состояние искусственного интеллекта. – Москва: 2018. – 153 с.
9. Словарь справочник по информатике: http://www.nsc.ru/win/elbib/data/show_page.dhtml?77+550+

УДК 94(574)

К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ МОНГОЛИИ

Байгабатова Н.К., Жетысуский университет им.И.Жансугурова, г.Талдыкорган,
П. Финке, Цюрихский университет, г.Цюрих, Швейцария

E-mail: bnk1606@mail.ru

Всестороннее изучение этнических казахов, проживающих за пределами исторической родины, остается важным направлением научного знания. В данной статье анализируется степень изученности казахской диаспоры Монголии. Авторы отмечая, что исследование монгольских казахов получили достаточно широкое освещение и характеризуются на данный момент накоплением значительного пласта эмпирического материала, также проанализировали научные работы, редко используемые в отечественными исследователями.

Ключевые слова: этнические казахи, Монголия, диаспора, научные исследования

Тарихи Отаннан тыс жерлерде тұратын этникалық қазақтарды жан-жақты зерттеу ғылыми білімнің маңызды бағыты болып табылады. Бұл мақалада Моңғолиядағы қазақ диаспорасының ғылыми зерттеу деңгейі анықталады. Авторлар Моңғолиядағы қазақтардың зерттелуі өте кең қамтылғанын және қазіргі уақытта эмпирикалық материалдың едәуір жинақталуымен сипатталатынын айта келе, отандық ғалымдар сирек қолданатын ғылыми еңбектерге талдау жүргізген.

Тірек сөздер: этникалық қазақтар, Моңғолия, диаспора, ғылыми зерттеулер

The comprehensive study of ethnic Kazakhs living outside the historical homeland remains an important area of scientific knowledge. This article analyzes the degree of study of the Kazakh diaspora in Mongolia. The authors, noting that the study of the Mongolian Kazakhs has received quite a wide coverage and is currently characterized by the accumulation of a significant layer of empirical material, also analyzed scientific works rarely used by domestic researchers.

Keywords: *ethnic Kazakhs, Mongolia, diaspora, scientific research*

Вопросы изучения истории заселения и освоения казахами территорий, приграничных с Казахстаном государств, а также вопросов их адаптации и интеграции, являются все еще малоизученными проблемами казахстанской исторической науки. С одной стороны, это связано с различными интерпретациями доколониального, колониального и советского периодов, а также различными оценками исторического прошлого в целом. Мы можем наблюдать как менялись представления о зарубежной казахской диаспоре от негативных оценок в советскую эпоху, когда казахи, проживающие за рубежом воспринимались как предатели, подозрительные личности, лазутчики, а то и враги, одним словом *strangers within the gates* [1], так до положительных, когда принадлежность к диаспоре стала восприниматься как знак протеста, символ свободы.

С другой стороны, это связано с проводимой на современном этапе внутренней и внешней политикой современных независимых центрально-азиатских государств. Согласно Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 6 марта 2020 года № 280, поддержка развития казахского языка и культуры в местах компактного проживания казахских общин за рубежом, их связей с исторической родиной, в том числе по линии Всемирной ассоциации казахов и НАО «Фонд Отандастар», является одним из ключевых приоритетов развития внешней политики [2].

Всестороннее изучение этнических казахов, проживающих за пределами исторической родины, остается важным направлением научного знания. Необходимо отметить, что в научной литературе вопросы изучения казахской диаспоры Монголии получили достаточно широкое освещение и характеризуются на данный момент накоплением значительного пласта эмпирического материала в данной области научного знания.

Все научные труды, посвященные изучению казахов Монголии, можно разделить условно на три большие группы: 1) исследования казахстанских ученых; 2) исследования, проведенные монгольскими учеными, в том числе этническими казахами; 3) исследования зарубежных ученых.

Анализ литературы показывает, что в опубликованных трудах достаточно всесторонне освещены вопросы формирования казахской диаспоры Монголии, ее развития на различных этапах истории в контексте политических, социально-экономических преобразований, происходивших в стране. Многочисленные источники свидетельствуют о целостном сохранении этнической культуры, ее развития в традиционных и профессиональных формах, сбережения и использования этнокультурных достижений в сложный период рыночной модернизации, глобализации на фоне новых социально-экономических и политических процессов и явлений, характерных для страны проживания.

Огромная и очень важная работа по систематизации практически всех имеющихся материалов, в которых так или иначе отразились вопросы касающиеся казахов Монголии, проведена К.Н. Балтабаевой, подготовившей 4 раздел «Казахи Монголии» коллективной монографии «Казахская диаспора и репатриация (1991–2012)» [3].

Особое значение в изучении вопросов истории заселения казахами территории Монголии имеют исследования таких авторов как Ә.Мініс, А.Сарай «МХР Бай-Өлгий аймағының қазақ халқы тарихынан», А.Сарай «Революциядан бұрынғы қазақ халқы», И.Қабышұлы «Моңғолия қазақтарының тарихы», Х.Мұхамәдіұлы «Моңғолиядағы қазақ субэтностының қалыптасуы мен дамуы», Ү.Құрманбайұлы, Ш. Рахметұлы «Моңғолиядағы

казақ халқы», С.Рахмет «Моңғолия мен Қытайды мекендеген қазақтардың қоғамдық-саяси өмірінің тарихы (1912-1949 жылдар)» [4]. Большой интерес представляют изданные в Баян-Ульгие научно-популярные книги Х.Нүркеұлы «Ұлттық мирас – ата мұра», С. Қажыбайұлы «Қазақ болсаң керей бол» [5], Бикұмар Қ. «Моңғолиядағы қазақтардың салт – дәстүрлері», а также его докторская диссертация [6]. Ценность этих монографий заключается не только в том, что они написаны этническими казахами, проживающими (и проживавшими) в Монголии, а также тем фактом, что они написаны исключительно на местных нарративах.

Ключевое значение для нашего исследования имеют труды казахстанского историка, уроженца Хобд аймака Монголии, доктора наук, ныне покойного З. Қинаятұлы «Жылаған жылдар шежіресі», «Моңғолиядағы қазақтар» в трех томах [7].

Истории казахской диаспоры в Монголии, посвящены кандидатская диссертация, монография и ряд статей Г.Б. Қозғамбаевой. В ее монографии представлен анализ формирования казахской диаспоры, через призму исторических процессов проанализированы политическое, социально-экономическое положение, хозяйство и культура казахов, а также политика монгольского правительства в отношении этнических меньшинств, каковым являются и казахи в Монголии [8].

Важнейшими для нас являются результаты этнографо-этноархеологических исследований, проведенных на территории Монголии с начала 2000-х годов, под руководством С.Ажигали, в которых участвовала и автор данного отчета [9]. Продолжением научных изысканий в данном направлении стали труды, опубликованные в рамках реализации научного проекта ГФ МОН РК «Этнокультурная идентичность диаспоры в условиях глобализации через призму программы «Рухани жаңғыру» (на примере казахов Монголии и Китая)» под руководством Н.Байгабатовой [10].

Анализ казахстанской литературы свидетельствует, что казахская диаспора Монголии также являлась предметом изучения представителей различных наук, в том числе экономистов, социологов, политологов, философов, филологов [11]. Весомым вкладом в изучение казахской диаспоры являются коллективные монографии «Казахская диаспора: проблемы этнического выживания», «Казахская диаспора: настоящее и будущее» и «Еуразиялық интеграция және қазақ диаспорасы» [12]. Большую ценность представляют труды, изданные Всемирной ассоциацией казахов [13]. В рамках международной конференции «Казахская диаспора Центральной Азии: история – культура – памятники» состоялся второй симпозиум «Казахи Монголии», по результатам которой был опубликован ряд статей, посвященных монгольским казахам, в которых содержится значительный массив эмпирических материалов [14].

Историографический обзор проведенный нами в рамках данного проекта, показал, что несмотря на то, что в целом, большая часть вышеназванных трудов знакома специалистам и достаточно активно цитируется в трудах, посвященных казахам Монголии, остается пласт научной литературы, которую также необходимо широко использовать при изучении обозначенной темы.

Одной из таких работ является монография «Nomaden im Transformationsprozess. Kasachen in der post-sozialistischen Mongolei», которая к сожалению, недостаточно известна многим исследователям, поскольку написана на немецком языке [15]. На основе большого количества различных источников, автор рассматривает в ней все этапы истории и развития казахской общины в Монголии, начиная с момента появления казахов на территории Западной Монголии, вплоть до начала XXI века, описывая и анализируя все социально-экономические и политические преобразования и трансформации социалистического и постсоциалистического периодов, через которое прошло общество. Особого внимания заслуживает идея о том, что в Западной Монголии кочевники мигрировали со своими стадами с одного пастбища на другое, казалось бы, неизменными на протяжении веков, подчеркивается, что но на самом деле люди были «глубоко вовлечены в великие мировые политические события XX века». После десятилетий социалистической

плановой экономики монгольские казахи, да и не только они, столкнулись с новыми проблемами частной рыночной экономики. В этой работе описываются последствия этой трансформации в местном контексте и стратегии пострадавших по реорганизации своей жизни. В книге содержится значительный объем информации, касающийся расселения казахов в Монголии и системы родства, роли генеалогии, взаимоотношений казахов с монгольским государством, межэтнические отношения казахов и монголов, вопросов этнической идентичности, религиозной принадлежности и их значимости в условиях иноэтничного окружения. Данная работа является результатом длительных полевых исследований П.Финке, проведенных в среде казахов Западной Монголии.

Также хотелось бы отметить, что в последние годы опубликовано большое количество статей зарубежными учеными, посвященных казахам Монголии. Несомненно полезна и значима для нас статья «Mongolian Kazakh Diaspora: Study of Largest Ethnic Minority in Mongolia» профессор а Джавахарлал Неру университета Шарада К.Сони [16], специализирующегося на истории, политике и международным отношениям Монголии, Тибета и автономных районов Внутренней Монголии Китая. В данной статье делается попытка проанализировать социально-экономический и политический статус казахов как крупнейшего этнического меньшинства в Монголии. При этом проводится исследование предыстории происхождения казахов Монголии, их миграции в Республику Казахстан и ремиграции обратно в Монголию. Также рассматривается, остаются ли вопросы, связанные с монгольскими казахами, ключевым фактором, способствующим как текущему, так и будущему развитию дружественных связей между Монголией и Казахстаном.

В статье американской исследовательницы Н.Бреде «Negotiating Everyday Islam after Socialism: A Study of the Kazakhs of Bayan-Ulgii, Mongolia» рассматривается локальная, национальная и транснациональная динамика монголо-казахской религиозной практики. Ислам в Баян-Ульгие показан как неотъемлемая часть сообщества и этнической идентичности, но также многогранное, динамичное и многоуровневое явление, противоречащее эссенциалистскому изображению ислама как монолитного или дихотомически разделенного на «высокие» и «низкие» формы [17].

Среди достаточно большого количества научных трудов американских исследователей Х. Баркус и С. Вернер, посвященных казахам Монголии [18], особого внимания заслуживает их очередная совместная статья, вышедшая в 2015 году «Immobility and the reimaginings of ethnic identity among Mongolian Kazakhs in the 21st century». В этой работе авторы исследуя причины возвращения части казахов, покинувших Монголию, а затем вернувшихся в нее и принятого решения остаться, приходят к выводу, что местная идентичность, выраженная через культурные элементы религиозности, родственных связей и многообразия языков, сильно привязывает монгольских казахов к Западной Монголии, в то время как метанарративы о диаспоре и родине предписывают идентичность с Казахстаном. В исследовании, основанном на результатах интервью, анкет, опросов и других методах полевой этнографической работы, утверждается, что монгольские казахи активно используют нарративы своей культурной истории, чтобы воссоздать и восстановить местную идентичность в Монголии и, в конечном итоге, переосмыслить монголо-казахское сообщество и идентичность.

Статья «Transnational Identities: Mongolian Kazakhs in the 21st Century» явилась логичным продолжением продолжением предыдущей, в которой авторы утверждают, что в XXI веке идентичность монгольских казахов приобретает уже транснациональные черты. Еще одна статья вышеуказанных авторов «Discovering a sense of well-being through the revival of Islam: profiles of Kazakh imams in Western Mongolia» интересна с точки зрения изучения роли ислама в жизни казахской диаспоры. Авторы указывают, что в постсоциалистический период, у казахов, решивших остаться в Монголии, значительно возросла свобода вероисповедания. В этом контексте новая когорта имамов начала играть важную посредническую роль, поскольку представители местного

населения стали переосмысливать и пересматривать свою идентичность как мусульманскую. Помимо обретения духовного благополучия благодаря знанию ислама, эти имамы приобрели социальный статус и экономическую безопасность благодаря своим локальным ролям религиозных лидеров и транснациональным связям с более широким мусульманским сообществом.

Значительный пласт информации содержится в исследованиях А. Динера «Mongols, Kazakhs, and Mongolian Territorial Identity: Competing Trajectories of Nationalization» и «One homeland or two?: Territorialization of identity and the migration Decision of the mongolian-kazakh diaspora» [19]. В исследовании Динера, основанной на интенсивной полевой работе как в Казахстане, так и в Монголии рассматриваются вопросы как идентифицируют себя монгольские казахи после миграции в Казахстан: насколько как казахстанцы и насколько как монголы. Он иллюстрирует сложность и динамизм этого многопоколенного сообщества диаспор, демонстрируя при этом, что связь между идентичностью и местом, несмотря на последствия глобализации, далека от разрушения.

Современное состояние казахско-монгольской общины Западной Монголии через призму исторических контекстов рассматривается в статьях Ц. Баатара «Present situation of Kazakh-mongolian community», Алтангул Б. «The Kazakh Minority in Mongolia: Falconry as a Symbol of Kazakh Identity» [20]. Значительный интерес представляет работа А. Гениной «Claiming Ancestral Homelands: Mongolian Kazakh migration in Inner Asia» [21]. Хотя она посвящена больше вопросам репатриации монгольских казахов в Казахстан, все же основная речь в ней о том, как люди соотносят людей с местами, посредством идей и практик мобильности и миграции, о том как жизнь людей может быть организована на основе принципов сезонной миграции, паломничества, родства и родословной, а также притязаний на гражданство в национальном государстве.

В рамках данной статьи не представляется возможным проанализировать все исследования, посвященные истории, культуре, адаптации и интеграции казахской диаспоры в общество страны проживания. Тем не менее, систематизация и анализ имеющихся научных трудов и эмпирических материалов показал, что казахов, проживающих на территории Монголии можно охарактеризовать как социокультурную систему, состоящую из группы людей, проживающих в иноэтничном окружении, с общим историческим прошлым, сохраняющих коллективную память об этом прошлом и системе родства, основы традиционной культуры, обладающих ярко выраженным этническим самосознанием. В то же время имеет ряд трудностей, связанных, прежде всего, с методологией и методикой исследования, связанных с разнообразием подходов и концептов в исследованиях диаспоры. Поэтому изучение истории формирования и функционирования казахских диаспор остаются актуальным направлением научного знания и требует дальнейших изысканий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Schnapper D. De l'Etat-nation au monde transnational: Du sens et de l'utilite du concept de diaspora // Les diasporas: 2000 ans d'histoire / Ed. par L. Antebi, W. Berthomiere et G. Sheffer. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005. – P. 25. // Цит. по https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/127_nlo_3_2014/article/1098
2. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020–2030 годы // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-konceptcii-vneshnei-politiki-respubliki-kazahstan-na-2020-2030-gody
3. См. в кн.: Казахская диаспора и репатриация (1991–2012): Монография / К.Н. Балтабаева [и др.]; науч. ред. С.Ф. Мажитов. – Алматы: Елтаным, 2015. – 568 с.
4. Мiнiс Ә., Сарай А. МХР Бай-Өлгий аймағының қазақ халқы тарихынан. – Өлгий: Баян-Өлгий аймағы баспасы, 1960. – 134 б.; Сарай А. Революциядан бұрынғы қазақ халқы. – Өлгий, 1991. – 116 б.; Қабышұлы И. Моңғолия қазақтарының тарихы. – Өлгий: Аймақ

- баспаханасы, 1980. – 244 б., Мұхамәдиұлы Х. Моңғолиядағы қазақ субэтностының қалыптасуы мен дамуы. – Алматы; Уланбатор: Чойжол, 1997. – 221 б.; Құрманбайұлы Ү., Рахметұлы Ш. Моңғолиядағы қазақ халқы. – Уланбатор: «АДМОН» баспаханасы, 2007. – 264 б.; Рахмет С. Моңғолия мен Қытайды мекендеген қазақтардың қоғамдық-саяси өмірінің тарихы (1912-1949 жылдар): тар. ғыл. канд. дисс. автореф. – Алматы, 2009. – 29 б.
5. Нүркеұлы Х. Ұлттық мирас – ата мұра. – Өлгий, 1991. – 133 б.; Қажыбайұлы С. Қазақ болсаң керей бол. – Өлгий, 2002. – 154 б.
6. Бикұмар Қ. Моңғолиядағы қазақтардың салт-дәстүрлері. – Өлгий, 1995. – 120 б.; Камалашұлы Б. Моңғолия қазақтарының дәстүрлі шаруашылығы (XIX ғ. соңғы жартысы – XX ғ.): тарих ғыл. докт. ...дисс. / Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология ин-ты. – Алматы, 1997. – 430 б.
7. Қинаятұлы З. Жылаған жылдар шежіресі. – Алматы: Мерей, 1995. – 297 б.; Моңғолиядағы қазақтар. – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы, 2001. – 320 б.; Моңғолиядағы қазақтар. – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы, 2007. – 256 б.; Қинаятұлы З., Қылаңбайұлы Ш. Моңғолиядағы қазақтар: 3-кітап: Қобдалық қазақтар: Тарихи дерекнама. – Алматы: Тарих тағылымы, 2012. – 280 б.
8. Қозғамбаева Г.Б. Моңғолиядағы қазақ диаспорасының тарихы. өткені мен бүгіні. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 202 б.
9. Ажигали С.Е., Байғабатова Н.К., Ошанов О. Баян-Өлгей аймағындағы этнографиялық зерттеулердің кейбір нәтижелері // Қазақ диаспорасы мәдениетінің зерттелуі. – Алматы, 2004. – С.3-27; Ажигали С. Е. Общие итоги комплексного этнокультурного исследования казахской диаспоры Центральной Азии (Монголия, Россия, Китай) // Казахская диаспора Центральной Азии: история – культура – памятники: Материалы международной научной конференции (г. Алматы, 5 декабря 2014 г.). – Алматы, 2014; Ажигали С. Казахстану стратегически важно сохранить присутствие казахской диаспоры в Монголии // Туған тіл. – 2012. – № 2. – С. 54-59 и др.
10. Baigabatova N. et al. Ethnocultural identity of Kazakhs of Mongolia in everyday life // Codrul Cosminului. – XXIV, 2018, No. 1, p. 79-96; Символическая этничность казахов Западной Монголии // Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. – Серия «Исторические науки. Философия. Религиоведение». – 2018. – № 2(23). – С. 57-62; Язык как фактор этнической идентичности казахов Монголии в условиях транслингвальности // Humanistika 21. – Том 3. Wyzwania współczesnej humanistyki: transkulturowość i translingwalizm. – 2019. – С.119-140 и др.
11. Казахская диаспора в Монголии: социально-экономическое положение и миграционные установки / Е.М.Арын, Н.У. Шеденова, К.Бодаухан. – Алматы, 1993. – 41 с.; Үдербаев А.Ж. Моңғолиядағы қазақ диаспорасының тіліндегі фонетикалық ареал құбылыстарды салыстырмалы зерттеу. Филология ғыл. канд. ... дисс. автореф. – Алматы, 2002. – 29 б. и др.
12. Казахская диаспора: настоящее и будущее. – Алматы, 2005. – 265 с.; Еуразиялық интеграция және қазақ диаспорасы. – Алматы, 2007. – 216 б.
13. Казахстан и зарубежные казахи: Материалы международной конференции, посвященной 20-летию Всемирной Ассоциации казахов. – Алматы: Атажұрт, 2012. – 376 с.; Ұлттың ұлы жиыны. Деректер жинағы. – Алматы: Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы «Атажұрт», 2012. – 408 б. и др.
14. Казахская диаспора Центральной Азии: история – культура – памятники: Матер. междунар. науч. конф. Алматы, 5 декабря 2014 г. / отв. ред.-сост. С.Е. Ажигали; сост.: А.Т. Абдулина, К.Н. Балтабаева, Г.У. Орынбаева. – Алматы: Изд-во «Елтаным», 2014. – 428 с.
15. Finke P. Nomaden im Transformationsprozess. Kasachen in der post-sozialistischen Mongolei. – Münster: Lit-Verlag, 2004. – 364 p.
16. Sharad K. Soni. Mongolian Kazakh Diaspora: Study of Largest Ethnic Minority in Mongolia // Bimonthly Journal of Mongolian and Tibetan Current Situation (Taipei, Taiwan). – 2008. – Vol. 17, N 3. – P. 31–49.

17. Brede N. Negotiating Everyday Islam after Socialism: A Study of the Kazakhs of Bayan-Ulgii, Mongolia // Geography Honors Projects. – 2010. – № 26// https://digitalcommons.macalester.edu/geography_honors/26

18. Holly R. Barcus, Cynthia Werner. Immobility and the reimaginings of ethnic identity among Mongolian Kazakhs in the 21st century // Geoforum. – №59. – 2015. – 119-128 pp.; Holly R. Barcus, Cynthia Werner. Transnational Identities: Mongolian Kazakhs in the 21st Century // <https://www.researchgate.net/publication/254616592>; Holly R. Barcus, Cynthia Werner. Discovering a sense of well-being through the revival of Islam: profiles of Kazakh imams in Western Mongolia Central Asian Survey. – № 32(4). – 2013. – 527-541 pp.

19. Diener A. Mongols, Kazakhs, and Mongolian Territorial Identity: Competing Trajectories of Nationalization Central Eurasian Studies Review Publication of the Central Eurasian Studies Society . – Vol. 4. – № 1. – 2005. – 19-24 pp.; One homeland or two?: Territorialization of identity and the migration Decision of the mongolian-kazakh diaspora. – University of Wisconsin – Madison, 2003. – 470 p.

20. Baatar Ts. Present situation of Kazakh-mongolian community // The Mongolian Journal of International Affairs. – №8-9. – 2002. – 90-98 pp.; Altangul B. The Kazakh Minority in Mongolia: Falconry as a Symbol of Kazakh Identity // Ethnological studies: Migration and the Remaking of Ethnic/Micro-Regional Connectedness. Edited by Takako Yamada and Toko Fujimoto. – 2016. – 107-125 pp.;

21. Genina A. Claiming Ancestral Homelands: Mongolian Kazakh migration in Inner Asia. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Anthropology) in the University of Michigan, 2015// <https://scholar.google.com>

ӘОЖ 37

АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Байғалиева Е.Н., ағылшын тілінің мұғалімі,
КММ №27 орта мектеп гимназия, Талдықорған қаласы

E-mail: erkejan8383@mail.ru

Ағылшын тілі – көне тіл. Ағылшын тілі өзінің даму кезеңінде бірнеше рет өзгеріске ұшыраған. Ағылшын тілінің америкалық және ұлыбританиялық нұсқасының айырмашылығы бар екенін ескеретін болсақ.

Бүгінгі шет тілдерді оқу және оқыту қарқынды дамыған заман. Сондықтан да шет тілдерін оқытудың әдіс-тәсілдерін жетілдіру бүгінгі күннің талабы. Мақалада, ағылшын тілін оқытудың өзге елдер мысалында қарастыра отырып, тиімдісін қолданысқа енгізу. Себебі, бүгінгінің оқушыларын бір сөзбен оқыту мүмкін емес, олар күнделікті жаңашылдықты, жаңа идеяларды талап етеді.

Тірек сөздер: инновациялық әдістер, әлемдік тіл, заманауи, ақпараттық технологиялар, білім беруді дамыту

Английский – древний язык. Английский язык за время своего развития неоднократно претерпевал изменения. Если учесть, что американская и британская версии английского языка отличаются.

Сегодня динамично развивается изучение и изучение иностранных языков. Поэтому совершенствование методов и приемов обучения иностранным языкам является требованием сегодняшнего дня. В статье, на примере других стран обучения английскому языку. Дело в том, что сегодняшних учеников невозможно обучить одним словом, они требуют ежедневного новаторства, новых идей.

Ключевые слова: инновационные методы, мировой язык, современные, информационные технологии, развитие образования

English is an ancient language. The English language has repeatedly undergone changes during its development. Considering that the American and British versions of English are different.

Today, the study and study of foreign languages is developing dynamically. Therefore, the improvement of methods and techniques of teaching foreign languages is a requirement of today. In the article, on the example of other countries teaching English. The fact is that today's students cannot be taught in one word, they require daily innovation, new ideas.

Keywords: innovative methods, world language, modern, information technologies, education development

Бүгінгі таңда ағылшын тілі-бүкіл әлемнің тілі. 350 миллионнан астам адам оны ана тілі ретінде сөйлейді. Ағылшын тілінде сөйлейтіндер Ұлыбританияда, Америка Құрама Штаттарында, Канадада, Австралияда және Жаңа Зеландияда тұрады. Бұл саясат, экономика, ғылым, технология, бизнес, мәдениет, білім, спорт және бұқаралық ойын-сауық сияқты салаларда қарым-қатынас жасаудың негізгі халықаралық тілі. Ағылшын тілі-Біріккен Ұлттар Ұйымы сияқты кейбір саяси ұйымдардың ресми тілі. Бұл әдебиет, білім, заманауи музыка, бизнес, халықаралық туризм тілі.

Орта мектептерде ағылшын тілін оқытудың тарихы 1947 жылдан бастау алады. Осы уақыттан бастап ағылшын тілін оқытудың көптеген әдістері дүниеге келді. ХХІ ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту үдересі белең алды.

Ағылшын тілі – ХХІ ғасырдың тілі болып танылғаны анық. Күннен күнге жастардың арасында тілді меңгеруге қызығушылық артуда [1]. Мемлекеттің халықаралық байланыстарының сапалық өзгерістері адамның іс-тәжірибелік және зияткерлік әрекеттерінде ағылшын тілі сұранысқа ие.

Жалпы білім беретін мектептерде ақпараттық коммуникативтік технологиялармен оқыту үдерсін ұйымдастырудың ерекшелікті ағылшын тілі сабақтары жүйесін негіздеп, олардың педагогикалық және психологиялық шарттарын жасау арқылы анықталады:

- заманауи инновациялық технологиялар жүйесімен оқыту мақсатты түрде жобаланып саналы түрде ұйымдастырылатындығы зерттеу барысында нақтыланады;
- ақпараттық технологиялар жүйесімен оқытуда көрсетілетін әдістердің өзара байланыса, араласа қолданылуы зерттеуде айқын көрінеді [2].

К.Д. Ушинский оқытуда басты мәселе әдебиетпен танысу қажеттігін атаған, одан кейін барып тілді практикалық меңгеруге болатындығын айтқан. Л.Б. Щербаның шет тілдерін оқытудың келесі мақсаттарын атайды: оқытын тілдің бізге қаншалықты қажет екендігін және күнделікті өмірде қолданысқа қажетті екендігін анықтауды ұсынған. Бұл мақсаттарға:

1. Оқу білу, қажет болса сөздікті қолдану, хаттардағы, парақшалардағы сөздерді оқу, т.б. Бұл көбінесе кітапханада, байланыста, транспортта істейтін қызметкерлерге қажетті әдіс.
2. Өз ойын еркін жеткізе алуы, сұрақтарға еркін түрде жауап беруі.
3. Күрделі мәтіндерді оқу, білмейтін сөздерді, қажет емес сөздерді анықтау үшін сөздікке жүгінуге болады.
4. Кез-келген тақырыпта шет тілде сөйлесу, аздаған қателіктер жіберуге болады. Бұл әдіс шет тілін меңгерушілерге таптырмас әдіс.
5. Ғылыми-техникалық тақырыпта, іс-қағаздарды, хаттарды қатесіз жазу.
6. Күрделі мәтіндерді емін-еркін түсіну. Жазушыларға, әдебиеттанушыларға, саяси қызметкерлерге, әсіресе шет тілін оқытатындарға және аудармашыларға қажет [3, 14-15 бб.].

Осылай тізбектей келе, ағылшын тілін оқытудың тиімді әдістері оқытушыдан талап етілсе, талап білім алушыдан талап етіледі.

Ағылшын тілін үйрену қиын екені белгілі, яғни ағылшын тілі мұғалімдері сабақтарды көңілді және қызықты етудің жаңа жолдарын үнемі іздейді.

Оқушылар орта мектепті бітіргеннен кейін, олар ағылшын тілінің кейбір күрделі элементтерін игере бастайды, бірақ жазбаша сөзбен қоршалғандықтан, мұғалімнің қолында көптеген ресурстар бар.

Мұнда біз орта мектепте ағылшын тілін үйренудің кейбір инновациялық әдістерін қарастырамыз, рөлдік ойындардан бастап пікірталастарды ынталандырудың жаңа тәсілдеріне дейін. Бұл қарапайым тәсіл сияқты көрінуі мүмкін, бірақ телефондар мен ноутбуктарды кеңінен қолданған кезде көптеген жастар қателерді түзететін және жазуға көмектесетін технологияларға сүйенеді.

Бұл технологияны жою арқылы оларды не үшін айтқандары туралы ойлануға және әдістемені іс жүзінде қолдануға болады.

Оқушылар жұмыс кезінде оқиды және тұрақты даму процесін қамтамасыз ететін кері байланысты қамтамасыз ету үшін көптеген мүмкіндіктер бар.

Сонымен қатар, кейбір онлайн оқыту платформалары студенттерге құнды қолдау көрсете алады, әсіресе олар белгілі бір теорияны немесе пайымдауды әрең түсінсе. Мұндай жағдайларда оқушыларды қолда бар технологияның артықшылықтарын пайдалануға шақырыңыз, өйткені көзқарасты өзгерту олардың түсінігін жақсарта алады.

Тіл пәні ретінде ағылшын тілін меңгеру дағдыларын дамытудың керемет тәсілі-сыныптағы пікірталас пен дау-дамай.

Ағылшын тілі мұғалімдері бұл пікірталастарды тұрақтылық немесе климаттың өзгеруі сияқты әлемдік тақырыптар бойынша кең ашық сұрақтар қоюдан бастап, "не болса..." әр түрлі нәтижелермен. Бұл оқушыларды өзін-өзі көрсетуге және ағылшын тілін үйрену элементтерін нақты өмірлік жағдайларда қолдануға шақырады.

Бір қадам алға жылжу үшін оқушылардан жауаптарын ойнауды немесе оларды сынып алдында рөлдік ойын ретінде ұсынуды сұрауға болады-бұл олардың айтқандарын жүзеге асыруға және одан әрі талқылауды ынталандыруға көмектеседі.

Балама - баяндамашылар мен қонақтарды сыныпқа шақыру, ойландыратын әңгімелер мен презентациялар арқылы пікірталасты ынталандыру. Газет қиындыларынан цифрлық жаңалықтарға дейін көптеген ақпарат бар және интернеттің арқасында күн сайын көбірек. Бұл шынайы ресурстар орта мектептердегі ағылшын тілі мұғалімдеріне сыныптағы күнделікті жұмыста қызығушылық тудыратын тақырыптарды пайдалануға мүмкіндік береді, бұл әдетте оқушылардың белсенділігін арттырады.

YouTube бейнелері немесе жаңалықтар арналары болсын, студенттерден іздегендерін қайта жасауды, оны талқылауды немесе әртүрлі идеялар немесе критерийлер жиынтығы негізінде талдауды сұрауға болады.

Пайдаланылған ресурстарды біріктіре отырып, ағылшын тілі мұғалімдері екі сабақтың бірдей гарантстігін және оқуды есте қаларлық ету үшін көптеген мүмкіндіктер бар екенін қамтамасыз ете алады.

Оқу ортасы оқушылардың оқу тәсіліне үлкен әсер етеді және оның мүмкіндігінше динамикалық болуы маңызды.

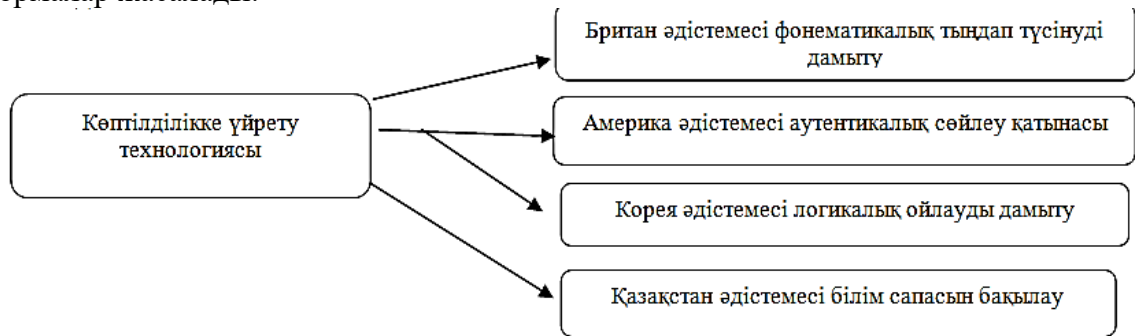
Орта мектептегі ағылшын тілі мұғалімдері өз сыныптарының қалай жұмыс істейтіні туралы ойлануы керек, өйткені ол жеке жұмыс үшін, сондай-ақ топтық жұмыс пен бірлесіп оқу үшін орын болуы керек.

Шет тілін оқытудың үш негізгі әдісі бар: таныстыру, оқыту, қолдану. Бұл әдістер мұғалім қолданатын әдістер жүйесінде жүзеге асырылады. Бірақ егер әдіс негізгі, басым әрекетті – танысу, жаттығу, қолдану деп атайтын болса, онда қабылдау қалыптасқан сөйлеу әрекетінің мәнін құрайтын және оған компонент ретінде кіретін нақты әрекетпен байланысты. Әдісті қандай да бір сыйымдылық ретінде ұсынуға болады, ал қабылдау – осы сыйымдылықтың толтырғыштары. Жоғарыда айтылғандардан, әдістер мұғалім ұйымдастыратын және оқушылар жүзеге асыратын әрекеттерді көрсетеді деп қорытынды жасауға болады. Олар әмбебап. Техника - бұл мектептегі пәнді оқыту бағыты мен жүйесіне байланысты әр түрлі болатын оқу материалымен іс-әрекеттің нақты мазмұны. Әдістердің

нақты мазмұны оқыту жүргізілетін жүйе шеңберінде шет тілдерін оқытудың негізінде жатқан әдістемелік принциптермен анықталады [4, 5 б.]. Бұл әдістерді таңдауды анықтайтын принциптер мен ережелер.

Бұған бірнеше үстелді жылжыту арқылы қол жеткізуге болады немесе оқушылар оңай назар аударуы үшін белгілі бір тапсырмаларға арналған белгілі бір орындардың болуын қалауыңыз мүмкін.

Білім беруді дамытудың қазіргі уақыттағы жаңа формация мұғалімдерін оқытуда жекелік-әрекеттік көзқарасты қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқытудың жаңа модельдері мен технологияларын іздестеру мақсатында білім саласында жыл сайын реформалар жасалады.

1-сызба. Көптілділікке үйретудің дамыған елдерде оқыту дағдылары [5]

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің даму тенденциясы - білім беру мазмұнын, оның құрылымын жаңғырту шеңберінде жүзеге асырылатын білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етуге қойылатын талаптарды қоятын үздіксіз білім беру тұжырымдамасына көшу, мектеп қабырғасынан бастап шет тілдерін оқытудың ерте басталуына және жоғары сыныптарда бейіндік оқытуға көшуде көрінеді [6]. Осыған байланысты дамушы тұлға мен қоғамның қазіргі заманғы қажеттіліктеріне сәйкес келетін шет тілдерін оқыту саласында тілдік мектепте білім берудің үздіксіздігі қағидаты іске асырылуда.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Даулеткалиева А.Т. Ағылшын тілін үйрену заман талабы//<https://pedcollege.kz/ru/elektronnye-resursy/metodicheskie-doklady/180-agylshyn-tilin-ujrenu.html>
2. Шет тілін оқытуда әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану//<https://martebe.kz/shet-tilin-okhytuda-adis-tasilderdi-tiimdi-pajdalanu/>
3. Методика обучения иностранным языкам (учебное пособие для студентов Института математики и механики им. Н.И. Лобачевского по направлению «педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)»). – Казань, КФУ, 2016. – 189 с. 14-15 сс.
4. Бим И.Л. Личностно ориентированный подход – основная стратегия обновления школы//Иностранные языки в школе. – 2002. - №2. – 5 с.
5. Innovative methods for teaching English in a secondary school classroom//<https://www.twrecruitment.com/post/2022-4/innovative-methods-for-teaching-english-in-a-secondary>
6. Azzamova N.K. Innovative teaching methods of English//<https://cyberleninka.ru/article/n/innovative-teaching-methods-of-english/viewer> – 2017 y.

ӘОЖ 371.3

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМЫН АРТЫРАТТЫН ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕР

Баймолда Н.Т., магистрант,
Сейтова С.М., п.ғ.д., профессор

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕ АҚ, Талдықорған қ.

E-mail: nazerke_baimolda@mail.ru

Мақала оқушылардың ғылыми танымын арттыруға қолданбалы есептердің әсерін айқындауға арналған. Алдымен «таным», «ғылыми таным» ұғымдарының мән мағынасы ашылды. Сонымен қатар бұл ұғымдардың қолданбалы есептермен байланысы қарастырылды. Қолданбалы есептерге қойылатын талаптар тұжырымдалып, оқушылардың ғылыми танымын арттыруға әсері анықталды.

Тірек сөздер: ғылыми таным, таным, қолданбалы есептер, оқушылар, практика, кезең, функция, талап, гүлзар.

Статья посвящена определению влияние прикладных задач на повышение научного познания учащихся. Сначала раскрывается смысл понятий «познание», «научное познание». Также была рассмотрена связь этих понятий с прикладными задачами. Сформулированы требования к прикладным задачам и определено влияние на повышение научного познания учащихся.

Ключевые слова: научное познание, познание, прикладные задачи, учащиеся, практика, этап, функция, требование, клумба.

The article is devoted to determining the impact of applied tasks on improving students' scientific knowledge. First, the meaning of the concepts «cognition», «scientific cognition» is revealed. The connection of these concepts with applied tasks was also considered. The requirements for applied tasks are formulated and the impact on the improvement of scientific knowledge of students is determined.

Keywords: scientific cognition, cognition, applied tasks, students, practice, stage, function, requirement, flowerbed.

Математиканы оқыту барысында адамның рухани жетілуі мен көп қырлылығының белгісі саналатын, адам болмысы мен өміртанымы тоғысатын қолданбалы есептер шығаруға оқушыларды мектеп қабырғасынан бастап баулу бүгінгі уақыт сұранысынан туып отырған мәселе. Қолданбалы есептер ғылымды өмірмен, күнделікті өмірге қажетті жағдайлармен ұштастырып жатқандықтан, олардың оқушылардың ғылыми танымын арттыруда да өзіндік орны бар.

Олай болса, алдымен «таным», «ғылыми таным» ұғымдарының мән мағынасын ашайық. **Таным** - объективті әлемнің құбылыстары мен заңдылықтары туралы білуді мақсат еткен процестер жиынтығы. Таным гносеологияның, яғни таным теориясының негізі.

Ал, **ғылыми таным** - бұл шындық туралы шынайы білімді өндіруге, нақты фактілерді жалпылауға негізделген объективті заңдылықтарды ашуға бағытталған таным түрі. Ғылыми таным қарапайым білімнен, яғни адамдардың қарапайым өмірімен байланысты қабылдайтын стихиялық білімнен жоғары тұрады. Ғылыми танымды зерттейтін ғылым саласын эпистемология деп атайды.

Ғылыми танымның ерекшеліктері төмендегі 1-суретте сипатталған.

Сурет 1. Ғылыми таным ерекшеліктері

1. Біріншіден, ғылыми танымның оның негізгі міндеті — шындықтың, болмыстың объективті заңдылықтарын ашу, табу және табиғи, әлеуметтік жағдайларын түсіндіру.

2. Екіншіден, ғылыми танымның тікелей мақсаты және ең жоғарғы құндылығы объективті ақиқат және осы объективті ақиқатқа рационалды амал-тәсілдер, әдістермен жету.

3. Үшіншіден, танымның басқа түрлеріне қарағанда ғылыми таным едәуір дәрежеде практикада жүзеге асырылуға бағытталған.

4. Төртіншіден, ғылыми танымда ғылыми терминдерді, символдарды, сызбаларды қолданумен сипатталатын арнайы тілдің болуы.

5. Бесіншіден, ғылыми таным — үнемі дамып отыратын ұғымдар, теориялар, гипотезалар, заңдылықтар жүйесіне ұласатын және оны құрайтын білімді өндіретін күрделі процес.

6. Алтыншыдан, ғылыми танымға қатаң дәлелділік, алынған нәтижелердің негізділігі, тұжырымдардың растығы ғана тән болып қоймай, сондай-ақ гипотезалар, болжамдар, тұспалдаудың орын алуы заңды.

7. Жетіншіден, ғылыми таным арнайы білім құралдарын қажет етеді және соларға жүгінеді (ғылыми жабдықтар, өлшеу құралдары, аспаптар).

8. Сегізіншіден, ғылыми таным үдерістілігімен сипатталады. Ол өзінің даму процесінде өзара тығыз байланысты екі негізгі кезеңнен өтеді: эмпирикалық және теориялық.

9. Тоғызыншыдан, ғылыми таным аумағы болмыстың түрлі құбылыстары жайлы тексеруге мүмкін болатын және жүйеленген деректерді қамтиды.

Ғылыми таным: ғылыми факт, ғылыми проблема, ғылыми гипотеза, дәлелдеу, ғылыми теория, парадигма, әлемнің біртұтас ғылыми картинасы сияқты түсініктерді қамтиды.

Олай болса, оқушылардың ғылыми танымын қалыптастыруға әсер ететін факторлардың бірі, қолданбалы есептер деп санаймыз. Қолданбалы есептерді әртүрлі мақсатта қолдануға яғни, мысалы олар арқылы пәнге деген қызығушылықты, ынтаны, ақыл-ой белсенділігін дамытуға болады. Сол сияқты қолданбалы есептер арқылы математика мен басқа пәндер арасындағы байланысты жеңіл түсіндіруге мүмкіншілік бар. Себебі, қолданбалы есептерді шығару барысында, оқушылардың басқа пәндердің ғылыми негізін, оның математикамен байланысын білу, күнделікті өмірдегі бұл білімдердің қолданысын көрсетеді.

Ғылыми әдістемелік әдебиеттерде қолданбалы есеп ұғымына әртүрлі түсініктеме берілген. Г. Г. Маслова, Нгуен Ван Чанг, Л. Н. Тихонов, С. С. Варданян, г. м. Возняк және т. б. ғалымдар өз еңбектерінде «қолданбалы есептер, ол табиғи тілден математикалық тілге аударуды қажет ететін есептер» деп қорытындылаған.

Я. А. Король, Н. Гайбуллаев, г. м. Морозов және т. б. ғалымдар қолданбалы есептерді практикада туындайтын міндеттерді шешетін есептер деп санаған..

Қолданбалы есептер мәселесі ресейлік ғалымдар Ю. М. Калягин, В. В. Фирсов, Л. М. Фридман еңбектерінде қарастырылған. Бүгінгі таңда қолданбалы есептерге деген қызығушылық артуда, себебі оның математиканы оқыту процесінде алатын орны өте маңызды.

Сондықтан, біз қолданбалы есептердің оқушылардың ғылыми танымын арттыруға әсерін зерттеуді міндеттедік. Ол үшін алдымен қолданбалы есептердің атқаратын функцияларын айқындадық. Олар оқыту, тәрбиелік, дамыту функциялары (2 сурет).

Сурет 2. Қолданбалы есептердің функциялары

Қолданбалы есептердің атқаратын функцияларының негізіне сүйене, төмендегідей тұжырымға келдік.

"Қолданбалы есептер –тәжірибиелік жағдайды сипаттайтын, теориялық білімді практикада қолдануға үйрететін, ғылыми танымды қалыптастыратын, оқыту процесінің компоненті ретіндегі есептер."

Қолданбалы есептерге қойылатын төмендегідей талаптарды айқындадық:

- қолданбалы есептер мектеп математика курсының бағдарламасына сәйкес келіп, оқу процесіне қажетті компонент ретінде оқу мақсатына жетуге қызмет етуі керек;
- қолданбалы есептердің мазмұны математикалық және математикалық емес мәселелердің өзара байланысын көрсетуі керек;
- есеп мазмұнындағы ұғымдар, терминдер оқушыларға қол жетімді болып, есептің мазмұны мен талабы шынайы болуы керек;
- есептің қолданбалы бөлігі оның математикалық мәнін қамтуы керек. ;

Зерттеу жұмысымыздың барысында мектеп математика курсына қарастырылатын қолданбалы есептерді үш кезекке бөлдік (3 сурет).

Сурет 3. Мектеп курсына қолданбалы есептердің кезеңдері

Бірінші кезеңде біз 5 – 6 сынып математика оқулығындағы есептерді қарастырып, сараптадық. Қарастырылған есептің мысалы берілген.

Математика 5 сынып, авторлар Әбілқасымов А.Е., Кучер Т.П., Жұмағұлова З.Ә. 1-тарау. Натурал сандар және нөл саны. §8. Мәтінді есептерді шығару бөліміндегі 2-ші есепті қолданбалы есепке жатқызуға болады. Себебі есеп мазмұны практикалық қолданысты көрсетеді.

2-есеп. Ауданы 50 м^2 гүлзарды суару үшін 600 л су қажет. Егер суды жұмсау мөлшері бірдей болса, онда ауданы 70 м^2 гүлзарды суаруға қанша литр су керек?

Шешуі. Есепті шешу үшін мына сұрақтардың төңірегінде ойлануымыз керек:

1) есептің негізгі сұрағы қандай?

2) x әрпімен нені белгілеу керек?

Ауданы 70 м^2 гүлзарды суару үшін x литр су қажет болсын. Кесте құрайық (11-кесте):

11-кесте

Судың көлемі	Гүлзардың ауданы	Су жұмсау мөлшері
600 л	50 м^2	бірдей
x л	70 м^2	

Кестедегі берілгендер бойынша нені білуге болады? (Суды жұмсау мөлшері.)

Оны қалай табуға болады? Жұмсалатын судың мөлшерін табу үшін оның көлемін гүлзардың ауданына бөлу керек: $600 : 50$ және $x : 70$.

Сурет 4. Гүлзар.

Қарастырылған есеп қолданбалы, оған қойылған талаптарға сай.

Жоғарыда айтылғандарды сараптай келе оқушылардың ғылыми танымын арттыруда қолданбалы есептердің маңызы зор деп санай отырып, оқушылардың ғылыми танымын арттырудағы қолданбалы есептердің әсерін тұжырымдап қорытыдыладық, яғни:

- қолданбалық есептер басқа физика, химия, биология, география, сызу, еңбек және информатика пәндерімен байланысты кең ауқымда қолдануды, математикалық ойлауын қалыптастырады.

- әр есептің мазмұны және тапсырмаларды орындауы оқушылардың өз бетінше математикалық білімденуімен ізденістерін дамытады;

- қолданбалы есептер сабақтарда теория мен практика арасындағы байланыстарды қамти білуге үйретеді;

- пәнге деген, оның ғылыми негізіне деген қызығушылықты арттырады.

Қолданбалы есептер негізінен теориялық білімді практикада жүзеге асыра білуді және ғылыми танымды қалыптастыруды көздейді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А.Е. Әбілқасымов, Т.П. Кучер, З.Ә. Жұмағұлова, Математика 5 сын-Алматы, 2017 ж
2. Өтепқалиев С. Оқушыларда мазмұнды есептердің мағынасын семантикалық талдау жасап үйрету.// Математика және физика .- Алматы, 2002-№4
3. С.М. Сеитова, Р.Т. Тасболатова, С.Е.Сейткәрімова, Математиканы оқыту әдістемесі-Талдықорған, 2021ж

ӘОЖ 373.1

ЕҢБЕККЕ БАУЛУ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ

Байсеитов М.К., Токкулиев Н.Н.

Абай атындағы №1 орта мектеп гимназиясы., Талдықорған қ.

E-mail: nurzhankyzy.kuralay@mail.ru

Мақалада қазіргі жағдайда оқушылардың еңбек тәрбиесінің негізі қарастырылады. Авторлар мақалада оқушыларды еңбекке баулу тәрбиесінің негізі ретінде еңбек тәрбиесі, еңбектің мазмұны, мәні, міндеттері және еңбек тәрбиесінің нәтижелілігі, еңбекке оқыту мәселелерін қарастырған. Педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде авторлар оқушыларға тән еңбек тәрбиесінің негізін, сондай-ақ еңбек тәрбиесінің міндеттерін шешуде қолданылатын әдістер мен құралдар берген.

Тірек сөздер: еңбек, еңбек тәрбиесі, еңбекке оқыту, өнімді еңбек

В статье рассматриваются основы трудового воспитания учащихся в современных условиях. В статье авторами рассмотрены вопросы трудового воспитания как основы трудового воспитания учащихся, содержания, сущности, задач и результативности трудового воспитания, трудового обучения. На основе анализа педагогической литературы авторами даны основы трудового воспитания, присущие учащимся, а также методы и средства, используемые при решении задач трудового воспитания.

Ключевые слова: труд, трудовое воспитание, трудовое обучение, продуктивный труд.

The article discusses the basics of labor education of students in modern conditions. In the article, the authors consider the issues of labor education as the basis of labor education of students, the content, essence, tasks and effectiveness of labor education, labor training. Based on the analysis of pedagogical literature, the authors give the basics of labor education inherent in students, as well as methods and means used in solving the tasks of labor education.

Keywords: labor, labor education, labor training, productive labor.

Зерттеудің өзектілігі балаға оны қоршаған басқа адамдардың еңбек қызметін жай ғана бақылаудан гөрі көп нәрсені бере алатын еңбек қызметінің маңыздылығына байланысты, өйткені бақылаудан басқа, жұмыс кезінде балалар өмір негіздерін іс жүзінде үйренеді және қазіргі шындыққа тиімді бейімделуге көмектеседі. Қазіргі заманғы мектеп қоғамның талаптарын ескере отырып, еңбек тәрбиесінің негізгі мақсатын қояды, ол әр адамның өміріндегі және жалпы қоғамдағы еңбектің адамгершілік және шығармашылық әсері туралы, кәсіптердің алуан түрлілігі және кәсіби қызметті дұрыс тандаудың маңыздылығы туралы түсінік алу болып табылады.

Адам еңбегімен барлық материалдық және рухани құндылықтар жасалады; еңбек үдерісінде адамның өзі жетілдіріледі, оның жеке тұлғасы қалыптасады. Сондықтан еңбек тәрбиесі өскелең ұрпақтың еңбек қызметіне психологиялық және практикалық дайындығын тәрбиелеуге бағытталады. Қоғамдық және экономикалық дамудың қазіргі кезеңі адамның жеке тұлғасына жоғары талаптар қояды:

- еңбекке ең маңызды қоғамдық қарыз ретінде қарау;
- жұмысқа деген адал көзқарас, еңбекке және оның нәтижелеріне деген қозғалыс;
- еңбекке бастамашылдық, белсенді, шығармашылық көзқарас таныту;
- ішкі қажеттілік өзінің ақыл-ой және физикалық күштерін өлшеу үшін жұмыс істеу;
- еңбекке адамның саналы қажеттілігі және негізгі өмірлік қажеттілігі ретінде қарау.

Еңбек тәрбиесінің негізі тәрбие үдерісін қазіргі өмір салтымен, ал тәрбие үдерісінің мазмұнын қоғамның моралына сәйкес әлеуметтік прогреспен байланыстыру қажеттілігіне бағытталған тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы болып табылады [1].

Еңбек тәрбиесі-бұл өскелең ұрпақтың әртүрлі еңбек қызметіне (оқу, еңбек, әлеуметтік және т.б.) қажеттілігін қалыптастырудың, адамның еңбегіне терең құрметпен қараудың, адамдардың еңбегімен құрылған материалдық және рухани құндылықтарға ұқыпты қараудың, олардың жұмысы мен міндеттеріне саналы және адал көзқарастың мақсатты үдерісі болып табылады.

Еңбекке оқыту-оқушылардың білімін, іскерлігі мен дағдыларын игеру, әртүрлі еңбек қызметінде күштер мен қабілеттерді қолдану тәжірибесін құру арасындағы өзара байланыс негізінде еңбекке дайындықты ұйымдастыру және ынталандыру үдерісі.

Еңбек тәрбиесі баланы тәуелсіз еңбекпен таныстыру, ересектердің жұмысымен, адамның еңбегімен жасалғандардың барлығымен танысу үшін қажет; бұл баланың жеке басының рухани-адамгершілік негіздерін және оның ерікті қасиеттерін қалыптастырудың, әлеуметтік құнды өмірлік тәжірибені жинақтаудың маңызды құралы, практикалық біліктер мен дағдыларды, жеке тұлғаның іскерлік қасиеттерін қалыптастыру. Еңбек-бұл адамның жеке мүмкіндіктерін, таланттары мен шығармашылық қабілеттерін ашатын алғашқы өмірлік қажеттілігі. Тек еңбектің арқасында сіз адамды, оның ішкі әлемін тани аласыз. Олар: «Еңбек заманауи адамды құрды (жасады)»-деп бекер айтпаған. Еңбек қызметі болмаса адамдар адам болмас еді.

Еңбек тәрбиесінің нәтижелілігінің көрсеткіші еңбексүйгіштік болып табылады: еңбекті жақсы көретін, қалыптасқан шынайылық – адамгершіліктің жоғары деңгейімен, жалпы базалық білімді игерудің маңызды дәрежесімен, бұл өзіне, құрдастарына, адамдарға, әлеуметтік ортаға және жалпы өмірге деген көзқараста көрінетін тәрбиенің қалыптасуының белгілі бір деңгейі.

Еңбек тәрбиесінің мазмұны аталған міндеттермен, сондай-ақ бірқатар шаруашылық-экономикалық факторлармен, ауданның, облыстың өндірістік жағдайларымен, мектептің мүмкіндіктері мен дәстүрлерімен және т.б. анықталады [2].

Оқушылардың еңбек тәрбиесінің маңызды негізі келесі еңбек түрлерінен тұрады.

Оқушының оқу еңбегі психикалық және физикалық еңбекті қамтиды. Интеллектуалды еңбек - ең күрделі және қиын жұмыстардың бірі. Балалар үшін зияткерлік еңбек біліктері мен дағдыларын игеру ғылым негіздерін меңгеру тәсілі ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік шығармашылыққа, қазіргі заманғы өндірістегі жұмысқа, қоғамның жаңарып жатқан саяси өміріне қатысуға дайындалудың маңызды құралы болып табылады.

Мектепте арнайы еңбекке оқыту жүзеге асырылады.

Оқушылардың еңбек тәрбиесінің құрылымына мектептен тыс қоғамдық пайдалы еңбектің әртүрлі түрлері кіреді:

- өнімді;
- нәтижелі, қоғамдық маңызы бар;
- тұрмыстық, өзіне-өзі қызмет көрсету;
- қоғамдық-ұйымдастырушылық.

Сыныптан тыс жұмыстағы *өнімді еңбекті* мектеп басшысы, өзін-өзі басқару органдары және қоғамдық ұйымдар ұйымдастырады. Оған еңбек өндірістік практикасы кіреді.

Қоғамдық маңызы бар, нәтижелі еңбек металл сынықтарын, макулатураларды жинау сияқты қоғамдық пайдалы қызмет түрлерін қамтиды; мүгедектер мен соғыс және еңбек ардагерлеріне, науқастар мен қарттарға көмек көрсету жөніндегі жұмыстарды қамтиды. Мұндай істердің педагогикалық әсері балаларды сыйақы үшін емес, парыз

санасынан және моральдық қанағаттанудан игі істер жасауға шақыру арқылы тәрбиелік әсері арта түседі.

Тұрмыстық, өзіне-өзі қызмет көрсету еңбегі отбасының немесе ұжымның, олардың әрбір мүшесінің тұрмыстық қажеттіліктерін жеке еңбек күш-жігерінің есебінен қанағаттандыруға бағытталған.

Мектептегі оқушылардың *өзіне-өзі қызмет көрсету қызметі* үй-жайларды тазалауды, кабинетті, сынып бөлмесін сабаққа дайындауды, мектеп, асхана, киім ауыстыратын бөлме бойынша кезекшілікті, мектепке іргелес аумақтағы қоқыстарды жинауды қамтиды.

Отбасындағы тұрмыстық еңбек төсек жинауды, жеке пайдаланудағы ұсақ заттарды жууды, үй-жайларды шаңнан тазартуды, жануарларды күтуді, өз заттары мен аяқ киімдерін тазалауды, гүлдерді күтуді, азық-түлік сатып алуды, қарапайым тұрмыстық техниканы жөндеуді, пәтерде, үйде жайлылық пен ыңғайлылық жасауды қамтиды.

Оқушылардың еңбек тәрбиесінің мәні өскелең ұрпақтың қоғамның әлеуметтік құндылықтарын іс жүзінде игеруінде жатыр, бұл оның өміріне қоғамдық пайдалы еңбек негізінде жан-жақты қатысуға мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамда жеке тұлғаны сәтті қалыптастыру тек білім беру іс-әрекетін оқытумен және практикалық еңбек қызметімен ақылға қонымды ұйымдастырылған байланыстыру негізінде жүзеге асырылуы мүмкін. Философиялық және педагогикалық ойдың алдыңғы қатарлы өкілдері еңбекте әр адамның да, тұтастай алғанда қоғамның да прогрессивті дамуын қамтамасыз ететін үлкен трансформациялық күшті көрді. Ал оқушыларды еңбек тәрбиесінің әдіснамалық және теориялық негіздерін әзірлеуге, бастауыш сынып мұғалімдерін осы жұмысқа дайындауға К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, Н.И. Пирогов, Д.Семенов және т.б. басқалардың еңбектерінде негізделген.

А.С. Макаренконың пікірінше, азаматты тәрбиелеу тек қажырлы еңбектің көмегімен мүмкін болады. Еңбек мінезді нығайтады, ал тәрбие процесіне қатысушылар қызығушылық танытқан жұмысшының психологиясын қалыптастырады. Біз оқушылардың еңбек қызметі-бұл шығармашылық бастаманы, жоғары нәтижелерге ұмтылуды ынталандыру деген қорытындыға келдік.

В.А. Сухомлинский еңбек оңай болмауы керек және еңбектің күш-жігері, адамгершілік-тәрбиелік мәні болуы үшін, еңбектің қуанышынан балаға өмір сүру және өзін-өзі үйрену қызықты болуы үшін осындай қиындық шарасын табу керек екенін атап өтті. Еңбек сапасы маңызды болуы керек: талаптар неғұрлым маңызды болса, сапа соғұрлым жоғары болады. Бірақ сонымен бірге еңбек саласында қандай да бір көтермелеу немесе жаза қолданудың қажеті жоқ [3].

Дұрыс жүзеге асырылатын еңбек тәрбиесі, өскелең ұрпақтың әлеуметтік пайдалы, өнімді еңбекке тікелей қатысуы азаматтық өсудің, жеке тұлғаның моральдық және интеллектуалдық қалыптасуының, оның психофизикалық дамуының пәрменді факторы болып табылады [4]. Мектеп түлектерінің болашақ тағдыры қандай болмасын, оларға кез-келген қызмет саласында еңбек біліктері, дағдыларын еңбекпен шыңдау қажет болады.

Еңбек тәрбиесінің міндеттерін қоюда еңбек баланың табиғи бейімділігі мен қабілетін барынша толық және айқын ашуға мүмкіндік береді деген ереже маңызды. Баланың жұмыс өміріне дайындығын талдай отырып, біз оның қоғамға не бере алатындығы туралы ғана емес, сонымен бірге жұмыс оқушыға не беретіні туралы ойлануымыз керек.

Еңбек тәрбиесінің міндеттерін шешу үшін келесі түрлі әдістер мен құралдар қолданылады:

- оқушы мен мұғалімнің бірлескен еңбегін ұйымдастыру;
- белгілі бір еңбек түрінің отбасының, қызметкерлер ұжымының және бүкіл кәсіпорынның, Отанның пайдасына маңыздылығын түсіндіру;
- отбасының, ұжымның, елдің еңбек дәстүрлерімен танысу;
- қызығушылық үйірмелерінде жұмысты ұйымдастыру (техникалық шығармашылық, модельдеу, театр қызметі, аспаздық);

- нақты операцияларды орындау кезінде еңбек дағдыларын дамыту бойынша жаттығулар (оқу, санау, жазу, компьютерді пайдалану дағдылары; әртүрлі жөндеу жұмыстары; ағаштан және металдан бұйымдар жасау);
- шығармашылық конкурстар мен жарыстар, шығармашылық жұмыстардың көрмелері және олардың сапасын бағалау;
- уақытша және тұрақты үй тапсырмалары, мектептегі сынып бойынша кезекшілік, еңбек бригадаларында жүктелген міндеттерді орындау;
- өнімді еңбек пен шығармашылықты материалдық және моральдық ынталандыру;
- еңбек қызметіне арнайы кәсіби дайындық.

Еңбек тәрбиесі үдерісінде оқушылар қоршаған шындықты біледі, білімді жүйелейді және бекітеді, оқушы өзінің дүниетанымдық көкжиегін бекітеді. Ол оқуда ынталы бола бастайды, техникаға, өндіріске қызығушылық таныта бастайды. Мұның бәрі еңбекті жаңа білім алуға белсенді ынталандыруға айналдырады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Попович, А.П. Трудовое воспитание как основа гармоничного развития личности. <https://top-technologies.ru/ru>.
2. Кибальченко, И.А. Теория и практика воспитательной деятельности: учебное пособие / И.А. Кибальченко. – Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 208 с.
3. <https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/17562/>.
4. Әл-Фараби атындағы ҚазМУ «Педагогика» А., 2020.

ӘОЖ 37

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ОҚЫТУ МЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ

Балғабекова Г.Т., қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы,
Жаркент жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі, Жаркент қаласы

E-mail: Guleke.82@mail.ru

«Ахмет Байтұрсынов – ұлттық тарихымызда ешкіммен салыстыруға болмайтын ерекше тұлға» Ә.Кекілбаев. Жаңа жазудың негізін салып, алғаш емле, тіл дыбыстары жүйесінің негізін қалыптастырған, қазақ грамматикасы және терминология, әдістеме жүйесін жазды. Қазақ мұғалімдер курсы, ол жасаған қазақ терминдер қорының өзі ғылымның биік жетістігі.

Тірек сөздер: демократия, тәрбие, білім, әдістеме, педагогика

Ахмет Байтұрсынов – уникальная личность, ни с кем не сравнимая в национальной истории» А. Кекильбаев. Он написал систему грамматики и терминологии, методологии, которая легла в основу новой письменности, сформировала основу системы орфографии, звуков языка. Казахский учительский курс, созданный им фонд казахских терминов-это высокое достижение науки.

Ключевые слова: демократия, воспитание, образование, методика, педагогика

Akhmet Baitursynov is a unique personality, incomparable with anyone in the national history" A. Kekilbayev. He wrote a system of grammar and terminology, methodology, which formed the basis of the new writing, formed the basis of the spelling system, the sounds of the language. The Kazakh teacher's course, the foundation of Kazakh terms created by him, is a high achievement of science.

Keywords: democracy, education, education, methodology, pedagogy

Өткен ғасырда өмір сүрген ұлы ағартушылар – Шоқан Уалиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абайлардың қай-қайсылары болса да, туған халқын отаршылық езгіден, білімсіздіктен, сауатсыздықтан құтқарып, өркениетті елдер қатарына қосудың ең дұрыс жолы-оқу-ағарту істерін жолға қоюда барлық күшті соған жұмсауда деп туған халқын осы мақсатқа бағдарлады.

Ыбырай Алтынсарин «Мектеп- қазақтарға білім берудің басты құралы. Біздің барлық үмітіміз, қазақ халқының келешегі осы, тек осы мектептерде» деп жазды. Ұлы ағартушы бастаған ойды, ұстаздық жұмыстарды дамыта жалғастырушы Ахмет Байтұрсынұлы болды. XX ғасырдың басында демократиялық бағыттағы зиялылардың көшін бастаушылардың бірі - Ахмет Байтұрсынұлы болды.

Елдің елдігі, мемлекеттің тәуелсіздігі сауатты, білімді, саналы, халқын сүйген азаматы екеніне көзі жеткен ғалым білім беру ісіне тиянақтылықпен қарап, оны жас ұрпаққа үйрету жолдарын жетілдіруге атсалысып, оқыту құралдарын жасады.

Ол «адамға тіл, құлақ қандай керек болса, бастауыш мектепте үйренетін білім де сондай керек» екендігін, ол білімді қазақ халқына беретін ауыл мектебі екенін атап көрсеткен.

Жалпы орта білім беретін дәрежеге қол жеткен қазіргі кезеңде де А.Байтұрсынұлы еңбегінің мәні бұрынғыдан да тереңдей бермек. Себебі, білімнің дүниені танудың басты негізі - бастауыш мектеп екендігіне ешбір талас жоқ.

Әр оқушының таным әрекетінің тиімділігі, оның жеке басының қалыптасып, дамуына тигізер әсерінің мәнділігі - білім берудің бастауыш сатысында.

Ғылым мен техниканың дамыған заманында А.Байтұрсынұлының бірінші, білім ана тілінде берілуі, екіншіден халықтың сауатты болуы керектігі туралы пікірлері әлі де құнды.

Мұғалімдер мен ғалымдар, білім саласында еңбек ететін азаматтардың көздеген мақсаты – заман талабына сай қабілетті, дүниежүзілік білім кеңістігіне бойлай алатын, ұлттық негізін жоймаған тұлғаларды тәрбиелеу.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ бастауыш мектептерінде оқытылатын пәндерді саралап (оқу, жазу, дін, ұлт тілі, ұлт тарихы, есеп, шаруа-кәсіп қол өнері, жағрафия, жаратылыс пәндерін) көрсетіп, ол ана тілінде жүруі керектігін, «Ана тілі мен оқу бізге керек екендігін де еш талас болмасқа керек» деп кесіп айтқан.

Ол қазақ балаларының ана тілінде сауат ашуына көп еңбек сіңірді. 1902 жылдары ауыл мектебі деп аталған 3 жылдық бастауыш мектепте шәкірттер сауатын орыс тілінде ашатын. Міне, осының қазақ балалары үшін зиянын айтып, Ресей Империялық Министрлер Советіне петиция жазушылардың бірі болды. Оқу ана тілінде жүргізілуі қажеттігін баса ескерте отырып, өзі осы мәселені жүзеге асыру мақсатымен қазақша оқу құралдарын жазды.

1912 жылы тұңғыш «Әліппе құралын» жазды. 1926 жылы «Әліпбидің» жаңа түрін супеттермен берді. А.Байтұрсынұлының «Әліпбиінің» ана тілде сауат ашудың жолын жеңілдетуге бағытталды.

Ахмет Байтұрсынұлы қарапайым кісі емес, оқығандардың арасынан өз заманында патшаның арам құлықты атарман-шабармандардың қорлығына, мазағына түскен халықтың намысын жыртып, дауысын шығарған кісі екендігін айтқан Сәкен Сейфулин еді.

Қазақ халқының біртуар перзенті, ірі ғалым лингвист, әдебиет зерттеуші, түрколог, дарынды ақын – аудармашы Ахмет Байтұрсынұлының шығармаларымен мектеп оқушылары 1989 жылдан бері таныс. А.Байтұрсынұлы шығармаларында халқымыздың тарихы, елдік, ерлік дәстүрлері, әдет-ғұрып психологиясы, арман -мұраты көрініс тапқан.

Бүгінгі күні оқу-тәрбие жұмысында жас ұрпақ сана- сезімін ұлттық озық дәстүрде қалыптастыру мәселесі сөз болуда. Ендеше, Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен шығармашылық мұрасын оқыту арқылы жасөспірімнің тәуелсіз қазақ елінің тіліне, әдебиетіне, мәдениетіне, елі мен жеріне деген отаншылдық сезімін тәрбиелеп, гуманистік сана, жаңаша түсінік қалыптастыра аламыз. Алайда, А.Байтұрсынұлының мұрасын жас ұрпаққа танытудың талғамы мен бағасы, сипаты, мұраты біржақты болмауы керек. Әдебиетті таныту, жазушыны таныту - мектеп мұғалімдерінің басты міндеті.

А.Байтұрсыновтың ағартушылық еңбектерін зерттеп, орта білім беретін мектептер мен колледждердің оқу тәрбие үдерісінде кеңінен пайдалану мен теориялық және практикалық жағынан тереңдетіп оқыту қажет деп санаймын. Бұның өзі ұлтын сүйер ұрпақ тәрбиелеу үшін маңызы зор.

А.Байтұрсыновтың педагогикалық мұраларындағы құндылықтарды іріктеп алып, әдістемелік құралдар жасап, тәлімдік мүмкіндіктерін айқындап, оқулықтарға енгізсек, ұлттық және патриоттық сана-сезімі жоғары тұлға қалыптастырар едік.

А.Байтұрсынов мұралары арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін даярланса, «Ахмет тағлымдары» атты курс бағдарламасын мектептің оқу- тәрбие үрдісіне енгізсе, онда рухани құндылықтарды бойына сіңірген ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Ғалымның педагогикалық көзқарастарын ғылыми тұрғыда зерттеу жұмыстары А.Қыдыршаевтың «А.Байтұрсыновтың әдістемелік мұралары» атты ғылыми-зерттеу жұмысында қарастырылғаны бәрімізге аян. Мұнда қазақ тілінің әдістемесіне ғалымның қосқан үлесі ерекше талданған. Р.Б.Үсембаеваның «А.Байтұрсынов мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу» атты зерттеу еңбегінде бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу жолдары қарастырылған. Қ.Жарықбаевтың С.Қалиевтің «Қазақтың тәлім- тәрбиесі» атты еңбектерінде А.Байтұрсыновтың педагогикалық мұраларының тәлімдік мүмкіндіктері ашып көрсетілген. Дегенмен, А.Байтұрсыновтың педагогикалық ағартушылық еңбектерін жан- жақты зерттелген деп айта алмаймыз.

Ахмет Байтұрсынов пен оның замандастары жайлы жинақылап, «Ахметтану» курсы деп аталса, құба -құп болар еді. Ғалым Р.Сыздықова атап көрсеткендей, «Ахметтану тек бір ғана қайраткерді танып білу мақсатын көздемей, тұтас бір кезеңге қатысты мәселелерге баратын таным -тармағы болуға тиіс». Курсты «Ахметтану» деп атау ұлттық педагогиканың қалыптасуының түп-тамыры дер едік.

«Мектеп керектері» еңбегінде былай дейді: «Мектептің жаны-мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, білген білімін басқаға үйрете білетін болса, ол мектептен балалар көбірек білім біліп шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі, мектепке керегі - білімді педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім»

Ахмет Байтұрсынұлы әдістеме мәселелері хақындағы еңбектерінде ауыз толтырып айтарлық қана емес, бүгінгі оқыту ісімізде ойланарлық, қазір де ауыз толтырып қолдануға жарарлық туындылар мол. Ғалымның әдістемелік жағынан құнды еңбектерінің біразын атап өтсек деймін. «Оқу құралы», «Қазақша оқу жайынан», «Баяншы», «Сауат ашқыш», «Жалқылау, айырыңқы әдіс», «Қай әдіс жақсы?», «Әліп би». Бұған қоса оқу-ағарту, жазу емлесі, терминология мәселелері туралы мақалалары бар. Еңбектерінің қай қайсысы да әдістеме тұрғысынан берері мол. Мәселен, Блум таксономиясы бойынша танымдық үдерістің қарапайымнан күрделіге өту барысы сол уақыттан біршама жылдар бұрын айтылғандығы А.Байтұрсынұлы еңбектерінен басталады. Ағартушының еңбектері бойынша үйренушіге дайын ақпаратты бермей, өз алдына қойылған мәселені зерттеп, талдауы мен салыстыруына, ой толғауына, бағалауына мүмкіндік берудің маңыздылығын көрсетеді. А.Байтұрсынұлының «Оқу құралы», «Тіл-құралының» қазақ тіл ғылымының қалыптасып, зерттелуінде орны ерекше. Терминдердің жасалып, қалыпқа келтірілуі тұрғысында А.Байтұрсынұлының тіл білімінің іргетасын қалаудағы зор еңбегі екенін атап өткен жөн. Қазақ тіліне қатысты грамматикалық категориялардың әрқайсысына қазақша атау берген әрі бүгінде қолданып жүрген сөз таптары мен сөйлем мүшелері, одан да басқа біршама лингвистикалық атаулардың бәрі дерлік А.Байтұрсынұлының құнды мұрасы.

Өткенін қастерлеп, бүгінгісінің керегіне жарата білу келешегі бар өркениетті елдердің үлесіне тиетін жағдай. Осы тұрғыда ғалым А.Байтұрсынұлының салған ізін жалғастырушы, оның ізбасарлары бүгінгі күні ойын өрбітіп, ісін жүзеге асырып, білім беру саласының жаңа технологиясын жасап жатыр.

Қай кезде де білім беру жүйесі мен мәдениетке ерекше көңіл бөлу талап етіледі. Бүгінгі күні үздіксіз білім беру жүйесі шәкірттің жеке басының ерекшеліктерін еске

ала отырып, тек танымдық емес, сонымен қатар танымнан тыс қатынастарды игеруіне жәрдемдесуіне жағдай туғызуды көздейді.

А. Байтұрсынұлының «Қазақша оқу жайынан» еңбегінде «...әуелі бізге елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастау керек. Неге десек, болыстық та, билік те, халық та оқумен түзеледі» деген даналық сөзі өткен ғасырда айтылса да, дәл қазіргі кезеңге үндесіп тұрғандай.

Ұлы Ахаң салған ізімен бүгінгі қазақстандық білім жүйесін өркениет даңғылына жеткізу – бүгінгі зиялы қауымның басты парызы.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық.-Алматы «Аруна LTD» ЖШС, 2010 ISBN 9965-26-096-6
2. Тарихи тұлғалар. Танымдық-көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Құрастырушы: Тоғысбаев Б, Сужикова А.-Алматы «Алматыкітап баспасы», 2009 ISBN 978-601-01-0268-2
3. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі. Қазақстан даму институты.
4. Ғ.Ахмедов «Қазақ әдебиеті» 1997 жыл
5. «Қазақстан мектебі» журналы
6. З.Қабдолов «Қазақ әдебиетінің өзекті мәселелері» жинағы 1993 жыл

УДК 796.071.424.4

«ВЛИЯНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В СИСТЕМЕ «ТРЕНЕР – РОДИТЕЛЬ - СПОРТСМЕН» НА ПОВЫШЕНИЕ СПОРТИВНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ»

Баянбаева Т. С., Темирбулатов К.Б., Сыздыков А.А.

Павлодар педагогикалық университеті Павлодар қ.

E-mail: bayanbaeva3@mail.ru

В данной статье рассмотрены основные проблемы взаимоотношений в системе «тренер – родитель – спортсмен». Данная работа содержит в себе проблему психологической части в подготовки спортсмена. Теоретическая часть исследования содержит в себе ознакомительные данные о ключевых «фигурах» в проблеме данной работы. Основой исследования послужили данные Загайнова Рудольфа Максимовича «Психологическое мастерство тренера и спортсмена». Для достижения объективности результатов, использованы данные собственного исследования, методами анализа, анкетирования, экспертный опрос и педагогического теста. Практическая значимость проведенного исследования дает возможность сформулировать вывод о том, что при правильном взаимоотношении между тренером, родителем и спортсменом результаты спортивной деятельности проявляют положительную динамику.

Ключевые слова: Спортивная психология, Система взаимоотношений, Спортивное воспитание, Психологическая атмосфера, Тренер, Родитель, Спортсмен.

Бұл мақалада "жаттықтырушы – ата – ана-спортшы" жүйесіндегі қарым-қатынастың негізгі мәселелері қарастырылады. Бұл жұмыс спортшыны дайындаудағы психологиялық бөліктің проблемасын қамтиды. Зерттеудің теориялық бөлімінде осы жұмыс проблемасындағы негізгі "фигуралар" туралы анықтамалық мәліметтер бар. Зерттеудің негізі Загайнов Рудольф Максимовичтің "жаттықтырушы мен спортшының психологиялық шеберлігі" туралы мәліметтері болды. Нәтижелердің объективтілігіне қол жеткізу үшін жеке зерттеу деректері, талдау әдістері, сауалнама, сараптамалық

сауалнама және педагогикалық тест қолданылды. Зерттеудің практикалық маңыздылығы жаттықтырушы, ата-ана мен спортшы арасындағы дұрыс қарым-қатынаста спорттық іс-әрекеттің нәтижелері оң динамиканы көрсетеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: спорттық психология, қарым-қатынас жүйесі, спорттық тәрбие, психологиялық атмосфера, жаттықтырушы, ата-ана, спортшы.

This article discusses the main problems of relationships in the "coach - parent - athlete" system. This work contains the problem of the psychological part in the preparation of an athlete. The theoretical part of the study contains introductory data on the key "figures" in the problem of this work. The basis of the study was the data of Zagainov Rudolf Maksimovich "Psychological skill of a coach and an athlete." To achieve the objectivity of the results, we used the data of our own research, methods of analysis, questionnaires, an expert survey and a pedagogical test. The practical significance of the study makes it possible to formulate the conclusion that with the right relationship between the coach, parent and athlete, the results of sports activities show positive dynamics.

Keywords: Sports psychology, Relationship system, Sports education, Psychological atmosphere, Coach, Parent, Athlete

Рост спортивных показателей сейчас связан с психологической подготовкой спортсменов. В связи со спецификой спорта актуальным становится вопрос психологической и психической подготовки, так как резервы психики человека являются одной из надежд на дальнейшее увеличение спортивных достижений для спортсменов высшей квалификации.

Психологическая поддержка - это комплексное образование, включающее систему профессиональной деятельности тренера и психолога, способствующее занятию спортом, формированию и развитию личности спортсменов. Для этого используются такие методы, как психодиагностика, психологический отбор, психорегуляция, психокоррекция, психологическое консультирование, психологическое наблюдение.

Актуальность работы показывает, что традиционная система физической культуры ряда исследователей является неэффективной в современных социальных условиях и требует срочных мер для обновления его структуры и содержания.

Несмотря на век развития психологий как отрасль науки, проблема ее внедрения в спорт все еще присутствует. Ведь известно, что физическая трудовая деятельность отторгает всяческое влияние духовного. А так как в развитие спортсмена ключевой фигурой является тренер, а большинство современных тренеров являются представителями старой методики управления «диктаторской», мы смело можем назвать эту проблемой актуальной.

Отличительной особенностью спорта по сравнению со многими другими видами деятельности является то, что спорт - это деятельность, всегда требующая преодоления тех или иных трудностей. Поэтому воспитание качеств спортсмена составляет органическую часть его общей психологической подготовки.

Сама по себе спортивная деятельность не воспитывает позитивных личностных качеств, так что при определенных условиях у спортсмена могут сформироваться отрицательные черты характера (чрезмерное честолюбие, тщеславие, зазнайство, эгоизм и т.п.), если этому не противостоит систематическое целеустремленное нравственное воспитание и самовоспитание спортсмена. Задачи нравственного воспитания в процессе тренировки стоят, прежде всего, перед тренером.

Как любой педагог, учитель физкультуры, преподаватель физического воспитания или тренер призваны решать задачи по всестороннему развитию личности воспитуемых. Воспитательные функции такого специалиста не исчерпываются руководством физическим образованием и развитием физических способностей. Чтобы успешно осуществлять процессы воспитания, обучения и развития, ему необходимо знать, как присущие человеку социально обусловленные черты, так и свойства личности.

В условиях спорта такие педагогические процессы имеют ряд особенностей. Тренер, осуществляя учебно-воспитательную работу, выполняет следующие основные функции: 1) управленческую; 2) формирующую; 3) гностическую; 4) регулирующую; 5) воспитательную.

По времени общения тренера со спортсменами уступает только общению спортсменов с членами семьи (а иногда и превосходит). Именно через него происходят обучение, передача знаний, воспитание учеников. Поэтому процессу общения тренер должен уделять большое внимание.

Целью исследования является повышение эффективности спортивной деятельности, используя систему взаимоотношений, как основу для формирования личности.

Задачи исследования:

- 1) изучить содержание отношений между каждым объектом системы.
- 2) определить факторы взаимодействия в системе «тренер-спортсмен-родитель», влияющие на результаты занятий спортом.
- 3) разработка модели взаимодействия и определение ее эффективности.

Методы исследования

1. Анкетирование
2. Анализ
3. Экспертный опрос
4. Педагогический тест

Методика и организация исследования. Эксперимент проходил на базе «Специализированной школы – интернат - колледж олимпийского резерва» в период с 14-го января по 4-го марта 2020 года. В экспериментальную группу вошли дети подросткового возраста (14 – 15 лет) занимающиеся вольной борьбой в количестве 20 человек, 12 мальчиков и 8 девочек.

Эмпирическое исследование проводилось в четыре этапа:

Первый этап - подготовительный. В рамках данного этапа для исследования было получено разрешение от администрации спортивной школы и опекунов детей на проведение предстоящих работ. Был осуществлен подбор диагностического инструментария необходимых для дальнейших работ. Организована специальная группа.

Второй этап – состоял из двух частей.

А) тестирования, анкетирования, беседа и экспертный опрос. Целью данного периода, было выявить степень социальности, конфликтности подростка, а также узнать о взаимоотношениях между ним, родителем и тренером. В рамках этого эксперимента были протестированы и анкетированы все участники исследования. Тестирование и анкетирование происходило в групповой форме, в кабинете психолога. Каждый подросток индивидуально, с помощью экспериментатора, заполнял все бланки. Беседа проводилась в приватном режиме. Помещение для тестирования (кабинет психолога) был проветрен и достаточно освещен. Тестирование производилось в первой половине дня.

Б) Измерения физической подготовки, в начале эксперимента и в конце. Целью данной части было в том, чтобы понять, как изменения в системе взаимоотношений «тренер – родитель – спортсмен» повлияют на физические данные.

Третий этап - формирующий. На данном этапе была произведена обработка всех полученных результатов. Была проведена качественная и количественная обработка данных.

Этап четвертый - контрольный. На данном этапе были подведены итоги, сделаны выводы, построены психологические портреты каждого подростка как спортсмена. Предложена наиболее эффективная система взаимоотношений и рекомендаций к ней.

Результаты исследования. В данном исследовании участвовало 20 подростков в возрасте от 14 до 15 лет, 12 мальчиков и 8 девочек. По результатам первого тестирования, выяснилось, что 40% - часто, 50% периодически и остальные 10% редко склонны к конфликту с родителями. Однако к конфликту с тренером склонны всего 15%. Мальчики в подростковом возрасте более склонны к конфликту, стремясь показать своё доминирование.

После опроса было выявлено что из родителей 20 подростков, 60% видятся с тренером лишь во время родительских собраний, постоянно поддерживают контакт 30% родителей, а остальные 10% не видятся вообще.

Т.е. 30% учеников, чьи родители имеют контакт с тренером на постоянной основе, ведут себя весьма активно во время тренировок, и имеют хорошие результаты в соревнованиях. Такие родители полностью доверяют тренеру, поскольку могут с ним поговорить и обсудить детали тренировок, проконтролировать соблюдение режима дома.

60% учеников, родители которых, видятся с тренером реже, хоть и соблюдают основные правила, менее активны во время тренировок, соответственно у них результаты в соревнованиях хуже. Тип родителей данных учеников, намного реже интересуются тренировками детей, поэтому могут позволить ребёнку вольности во время соблюдения режима, или даже вовсе освободить его от занятий. Так же, им характерно соперничество, с «образом» тренера, за авторитет в глазах ребенка, что вызывает может вызвать конфликт, и негативно сказаться на ребёнке.

Подростки чьи родители и вовсе не видятся с тренером часто нарушают правила, и могут не явиться на тренировки гораздо чаще остальных. Родители данных подростков, не проявляют интереса не только к тренировочному процессу, но и к поведению ребенка, считая, что воспитание ребёнка работа лишь тренера и только от тренера зависит результаты на соревнованиях. Это является основной причиной, по которой ребёнок начинает искать поддержку со «стороны», зачастую такая «поддержка со стороны» оказывает негативное влияние.

Как мы видим, из представленного выше анализа, участники взаимоотношений «тренер-родитель-спортсмен» по-разному относятся и к тренировочному процессу, и к воспитательному. Хотя следует отметить, что есть некоторые вопросы, в которых их мнение сходятся. Исследование показало, что тренер строит свои отношения с учениками ориентируясь в первую очередь на их специфические спортивные качества и только затем - на личностные, которые оцениваются под влиянием первых. В то время, как спортсмены и родители ориентированы на личные отношения и воспитательный процесс в большей мере.

Для определения уровня физической подготовленности в начале (сентябрь 2019 г.) и в конце (март 2020 г.) учебного года было проведено тестирование по определению уровня физической подготовленности испытуемых подростков. В качестве упражнений были выбраны тесты, при помощи которых проводилась оценка таких физических качеств как выносливость, быстрота, гибкость, сила, скорость.

Таблица 1

Сравнительные результаты исследования физической подготовки участников

Этап	Участники	Показатели				
		Бег 60м (сек)	Бег 1000м (мин)	Прыжок в длину с места (см)	Прыжок в высоту с разбега (см)	Подтягивания мальчики/сгибания рук девочки (кол. раз)
Этап 1	Мальчики	9,3	3,59	187	118	14
	Девочки	10,1	4,15	176	109	36
Этап 2	Мальчики	8,9	3,39	195	125	16
	Девочки	9,7	4,08	183	115	40

По итогу таблицы 1 видно, что положительное влияние на систему взаимоотношений, так же положительно сказывается на динамике физических показателей. Таким образом, сравнение показателей начального и итогового тестирования показало прирост по всем тестируемым показателям.

Результаты учащихся 8 классов на начало и конец периода исследования значительно улучшились. По результатам повторного исследования уровня развития физической подготовленности количество учащихся с высоким уровнем подготовленности увеличилось до 25 %.

Для данного исследования была организована специальная группа, состоящая из подростков в возрасте от 14 до 15 лет. Во время исследования передо мной стояла задача, выяснить влияет ли взаимоотношений между тренером, родителем и спортсменом на спортивную деятельность, и если да, то выявить на и более эффективную. Мною были проведены различные тесты и работы для достижения основной цели, в ходе которых я подтвердила гипотезу о влиянии системы взаимоотношений на спортсмена. Которую вы наглядно можете увидеть в таблице 1.

В результате данного исследования, мы пришли к выводу о том, что взаимоотношения, в котором фигурирует все три стороны очень эффективны. Но даже при этом он должен быть грамотно организован. В котором тренер и родитель будут гармонизировать друг с другом, учитывая и мнение подростка. В системе тренер + родитель + спортсмен, где каждая сторона учитывает потребности остальных и оказывает всяческую поддержку, спортсмен показывает не только хорошие результаты, но и эмоциональную стабильность. Конечно основная работа легла на плечи тренера, все зависело от работы тренера как психолога. Он должен был найти подход не только к ученику, но и к его родителям, заставить довериться ему. Для дальнейшей работы, мы выбрали данную форму взаимодействия.

Таким образом мы можем наглядно увидеть, что система взаимоотношений «тренер – родитель – спортсмен» на прямую влияет на спортивную деятельность спортсмена.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гогунев Е.Н., Мартыанов Б.И. Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 288с
2. Образовательный портал prodlenka.org - Аксенова СА «Треугольник отношений «тренер – ребенок - родители»
3. Полуэктова Н.М., Тихонов Б.Л. Влияние характера взаимодействия на эффективность совместной групповой мыслительной деятельности // Психологические исследования общения / Под ред. Б.Ф. Ломова. М., 1985. С. 273-285.

ӘОЖ 640.4

ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІ КӘСІПОРЫНДАРЫНДА СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ СТРАТЕГИЯЛАР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР

Беркінбаева Е.Е., оқытушы-дәріскер,

Баянаева К., 3-курс студенті

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

E-mail: nurai2007@mail.ru

Нарықтық қатынастардың дамуы және еркін бәсекелестіктің пайда болуы қонақ үй бизнесінде қызмет көрсетуді бағдарлау үшін бетбұрыс болды. Қазіргі күні қонақ үйдің жұмысында клиенттің қажеттіліктеріне және ұсынылатын қызметтердің сапасын жақсартуға көбірек көңіл бөледі. Қонақ үй бизнесі – бұл оны жасайтын адамдар, яғни мұнда адами эмоциялар мен ұмытылмас әсерлерді ескермеуге болмайды. Қазіргі жағдайда оң функционалды тәжірибе ешкімді таң қалдыра алмайды, сондықтан қонақ үй кәсіпорыны тек не сататынын ғана емес, сонымен қатар клиенттермен қарым-қатынас жасайтын қызметкерлердің мейірімділігі және олардың көмектесуге дайындығы мен қабілетін ескеретін болса, нарықтағы көшбасшылықтың барлық мүмкіндігіне ие.

Тірек сөздер: стратегиялар, инновациялар, қызмет көрсету, қонақ үй бизнесі, клиент.

Развитие рыночных отношений и появление свободной конкуренции стали поворотным моментом для ориентации обслуживания в гостиничном бизнесе. В настоящее время в работе отеля уделяется все больше внимания потребностям клиента и улучшению качества предоставляемых услуг. Гостиничный бизнес – это люди, которые его создают, то есть здесь нельзя не учитывать человеческие эмоции и незабываемые впечатления. Положительный функциональный опыт в современных условиях никого не может удивить, поэтому гостиничное предприятие имеет все шансы на лидерство на рынке, если учитывать не только то, что оно продает, но и доброжелательность сотрудников, взаимодействующих с клиентами, их готовность и способность помогать.

Ключевые слова: стратегии, инновации, обслуживание, гостиничный бизнес, клиент.

The development of market relations and the emergence of free competition have become a turning point for the orientation of service in the hotel business. Currently, the work of the hotel is paying more and more attention to the needs of the client and improving the quality of services provided. The hotel business is the people who create it, that is, it is impossible not to take into account human emotions and unforgettable impressions. A positive functional experience in modern conditions cannot surprise anyone, therefore, a hotel company has every chance of leading the market, taking into account not only what it sells, but also the goodwill of employees interacting with customers, their willingness and ability to help.

Keywords: strategy, innovation, service, hotel business, client

2020 жылы күтпеген жерден әлемді жайлаған коронавирустық инфекция пандемиясы адамдардың өмірінің көптеген салаларына, соның ішінде туризм саласына түзетулер енгізді. Сол қиын жылы бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда да туристер ағыны тоқтап қалды. Бұл өзгерістің себебі де түсінікті еді – вирусты жұқтырудан қорғану үшін адамдар үйде отыруға мәжбүр болды, ал билік мемлекеттер арасындағы шекараны жауып тастады.

Дүниежүзілік туристік ұйымның (UNWTO) мәліметтері бойынша, 2020 жыл жаһандық туризм үшін тарихтағы ең нашар кезең болды, халықаралық сапарлар саны 2019 жылмен салыстырғанда 74%-ке қысқарды, ал халықаралық туризмді қалпына келтіру 2024 жылға дейін мүмкін болмайды [1].

Бірақ уақыт өтіп, әлемдегі жағдай өзгере бастады. Ғалымдар вакциналар жасап шығарды, Дүниежүзілік Денсаулық ұйымы инфекциядан қорғануға көмектесетін ұсыныстар жасады, ал адамдар жалпы жаңа жағдайда өмір сүруді үйренді. 2020 жылдың ортасынан бастап туристер қайтадан саяхат маршруттарын құрып, туризм саласы біртіндеп қалпына келе бастады. Алайда, COVID-19 вирусы бәрібір туризм саласына кейбір түзетулер енгізгенін мойындауымыз керек. Мәселен, қазақстандықтар шетелге қарағанда ел ішінде демалу пайдасына жиі таңдау жасай бастады.

2021 жылы жалпы әлемде, атап айтқанда Қазақстанда туризм саласы қалпына келе бастады. Алайда, сала алдында жаңа міндеттер пайда болды: Қазақстанға шетелдік және ішкі туристердің назарын аудару, демалу үшін қолайлы және қауіпсіз жағдай жасау, мемлекет экономикасына қосқан үлесін арттыру.

Осылайша, ішкі туризм көрсеткіштері екінші жыл қатарынан тұрақты өсуде деп айтуға болады. Ресми статистикалық деректерге сәйкес, 2022 жылдың I тоқсанының қорытындысы бойынша орналастыру орындарымен қызмет көрсетілген ішкі туристер саны 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 1,13 млн адамды (2021 жылдың 1-тоқсаны – 931,1 мың) құрап, 121,5%-ке ұлғайды.

Ағымдағы және өткен жылдардың I тоқсанындағы көрсетілген көрсеткіш пандемияға дейінгі деңгейден жоғары (2019 жылдың 1-тоқсанында – 917,8 мың адам). Орналастыру объектілері 26,3 млрд теңге сомасына қызметтер көрсетті, бұл 2021 жылғы 1-тоқсанмен (19,8 млрд теңге) салыстырғанда 25,7%-ке артық. Ағымдағы кезеңнің көрсеткіші пандемияға дейінгі деңгейден асып түсті (2019 жылғы 1-тоқсан – 21,5 млрд теңге).

Сондай-ақ, орналастыру орындарында қызмет көрсетілген шетелдік туристер санының өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 2 есеге жуық артуы байқалады, бұл көрсеткіш 97 мың адамды құрады (2021 жылдың 1-тоқсанында – 53,7 мың). Сонымен қатар, ағымдағы жылдың I тоқсанында орналастыру орындарының саны 70 бірлікке өсіп, 3 756 бірлікті құрады, біржолғы сыйымдылығы 3 мың бірлікке артып, 195,8 мың төсек-орынды құрады [2].

Сонымен қатар, жаңа қонақүйлердің, отельдердің және хостелдердің ашылуы қонақ үй нарығындағы бәсекелестікті күшейтеді және қызмет көрсету деңгейін арттыруға ықпал етеді. Қазақстандағы ең танымал формат – бұл екі-үш жұлдызды шағын қонақ үйлер. Жалпы нөмірлік қор қонақүйлер санының өсуіне пропорционалды түрде өсті.

Қонақ үй саласында жұмыс істейтін кез-келген ұйым сервистік қызмет көрсетуді өзінің негізгі мақсаттарының бірі деп санайды. Шынында да, бұл фактор көбінесе қаржылық көрсеткіштерге де, қонақ үй кәсіпорнының өсуіне де шешуші әсер етеді.

Қонақ үйлер мен басқа да орналастыру құралдары өз тұтынушыларына айтарлықтай тәуелді, сондықтан олардың қазіргі және болашақ қажеттіліктерін түсінуі, олардың талаптарына сай болуы және олардың күткендерінен асып түсуге тырысуы керек. Ал сервис – бұл тануға лайық және табысқа жетелейтін тектілік [3].

Өкінішке орай, жеңілдіктер, бонустар және клиент үшін құнды болып көрінетін басқа құралдар арқылы қызметкердің назарын клиентке аударатын сапалы қызмет қосымша пайда ағынына кепілдік бермейді. Қонақ үйлер қызмет көрсету арқылы қонақтарды шабыттандыруы және тартуы керек. Алайда, бүгінгі таңда клиентке қызмет көрсетудің жоғары стандарттары ғана емес, сонымен қатар оған қалай қарайтыны, қонақ үй жұмысшыларының өз мәселелерін шешуге қаншалықты тез және тиімді дайын екендігі және оларды болжау да маңызды [4].

Осыған байланысты қонақ үй қызметі саласы үшін қонақтармен өзара қарым-қатынастың да, өзара іс-қимылдың да тиімділігін арттыру басты мәселеге айналып отыр.

Мұндай өзара әрекеттесудің ықтимал негізі, болашақта қонақ үй кәсіпорнын дамытудың түзету векторы клиентке бағытталған тәсіл болып саналады. Клиентке бағдарлану, қонақ үй қызметінің функционалдық сапасын арттыру құралдарының бірі ретінде, құнды клиенттерді ұстауға емес, олардың көбею жүйесін қалыптастыруға және оны клиенттің материалдық және материалдық емес мүдделерінің басқарылатын тепе-теңдігі мен орналастыру құралы жағдайында үнемі ұстап тұруға бағытталған.

Қонақ үй кәсіпорындарының көптеген қызметкерлері қызмет көрсете алады, бірақ бәрі де мұны тұрақты режимде жасай алмайды, шаршап немесе көңіл-күйі нашарболуы мүмкін, кейде күрделі клиенттерге тап болады, жалақысы да ең жоғары емес.

Мұндай жағдайдың қалыптасуы сирек емес, егер ол жүйелі сипатқа ие болса, қонақтардың жоғалуына, олардың өтінішінің естілмегендігі туралы шағымдарға, қолданыстағы клиенттерге сатылымның төмендеуіне және нәтижесінде пайда тапшылығына әкелуі мүмкін. Негізгі міндеттеріне қонақпен байланыс кірмейтін желілік персоналдың қонақпен қарым-қатынас ережелерін енгізу қажет. Тазалық қызметшілері, техникалық қызмет көрсету қызметкерлері, кір жуатын орындар әрқашан қонақүйде көрген жандардың бәрімен амандасуы керек. Техникалық қызметкерлердің киімдері ұқыпты болуы керек [5].

Әрине, ең дұрысы, клиентке бағытталған қызметкер көмек көрсетуден ләззат алуы, адамдарды жақсы көруі және олардың әлсіз жақтарын кешіре білуі керек, қыңырлықты түсініп, жанжалсыз, ақкөңіл адам болғаны абзал. Қонақ үй кәсіпорнының қызметкері позитивті, бей-жай емес, жігерлі, көпшіл, адал болуы керек, жауапкершілікті өз мойнына алып, қатені мойындай білгені жөн, сонымен қатар психологиялық қарым-қатынас тәжірибесі болуы және тұтынушыға сенім ұялата алуы тиіс.

Қызметкердің клиентке бағдарлануы – бұл ең алдымен көмектесуге дайын болу және сатып алушыға қажет нәрсені табуға деген ұмтылыс. Бұл үшін, сөзсіз, жеке көзқарас, сатып алушының немесе клиенттің жеке ерекшеліктерін түсіну қажет. Сонымен қатар, клиентке

бағытталған қызметкер клиенттің сұранысын нақтылауда және оны орындау мүмкіндіктерін іздеуде белсенді болуы, үнемі сыпайы және шыдамды болуы керек [6].

Технология мен инновация әрқашан қонақүйлердің ең маңызды бәсекелестік артықшылықтарының бірі болды және әлі де солай, әрі таңдалған инновациялық стратегия жеңіске жетелейді. ОТЕЛЬЕРЛЕР жаңа өнімдер мен технологиялық чиптерге белсенді қызығушылық танытады және олардың артықшылықтарын ала отырып, өз мекемелеріне енгізуге асығады. Әдетте жаңа технологияларды енгізу ұзақ және қымбат процесс, бірақ сайып келгенде, қонақүйді тиімділіктің жаңа деңгейіне шығаруға мүмкіндік беретін нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі, яғни оның орналастыру нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Ескірген технологиялардан бас тарту қызметкерлерге жұмыс процесін оңтайландыруға және қайта өңдеуден арылуға мүмкіндік береді.

Қонақ үй нарығының көптеген жетекші ойыншылары клиентпен өзара әрекеттесу тұжырымдамаларын өзгертуге қомақты қаражат салады. Әрбір қонақ үй саяхатшыға бәсекелестерінде жоқ ерекше артықшылықтарды ұсынуға тырысады. Мысалы, «AccorHotels» компаниясы өз қонақтарына нөмірді өз қажеттіліктеріне қарай өзгертуге, бірегей дизайн жасауға мүмкіндік берді.

Нөмірлерді түрлендіру тұжырымдамасы «#360ROOM» деп аталды.

Бұл инновация бойынша қонақ қабырғалардың орналасуын өзгерте алады, кереуетті жылжытады немесе ашады, жарықтандырудың әртүрлі нұсқаларын реттей алады. Барлық осы өзгерістерді қарапайым планшеттің көмегімен жасауға болады. Қазір жаңа технология Сан-Паулу қаласындағы «Pullman São Paulo Vila Olímpia» қонақ үйінің бөлмелерінде іске қосылуда. Нөмірді клиенттің өз қалауы бойынша баптау мүмкіндігі «Aqceз» компаниясымен бірлесіп әзірленген. Бұл бразилиялық фирма инновациялық және инженерлік шешімдер жасауға маманданған. Барлық «#360ROOM» бөлмелері 70 дюймдік теледидармен, проектормен, үй кинотеатрымен жабдықталған. Сондай-ақ, бөлмеде ерекше «LG Styler» құрылғысы орнатылған. Ол ванна бөлмесіндегі қарапайым шкафқа ұқсайды. Бұл құрылғының көмегімен қонақтар киімді бумен жуу, кептіру, үтіктеу мүмкіндіктеріне ие болады.

Іскер туристер мен демалушылар Marriott және InterContinental Hotels Group қонақүйлеріндегі инновацияны бағалай алады. Сусабындары, кондиционерлері және душқа арналған гельдері бар кішкентай бөтелкелер мен түтіктердің орнына аталған қонақүйлерде душ бөлмелеріндегі қабырғаларға бекітілген көлемді диспенсерлер бар. Ең алдымен, инновация бизнес-туристерге бағытталған қонақүйлерде пайда болды. Дәретхана керек-жарактары бар үлкен контейнерлер Marriott қонақ үй желілерінің Marriott Courtyard by Marriott, Residence Inn, TownPlace Suites, Fairfield Inn, SpringHill Suites, Moxu және Four Points сияқты нысандарында орнатылған. Барлығы 450 қонақүйді қамту жоспарлануда [3].

Қонақ үй операторларының өкілдері инновацияларды ендірудің көптеген себептері бар екенін атап өтті. Саяхатшылардың көпшілігі тұру кезеңінде бірнеше пластикалық шағын бөтелкелерді пайдаланады және бұл экологиялық жағынан таза емес – тым көп бос ыдыстарды қайта өңдеуге жіберуге тура келеді, сонымен қатар үлкен диспенсерде жазулар жақсы көрінеді. Оған қоса, кішкене түтік қақпақтары көбінесе ағатын орынға түседі, нәтижесінде кәріз бітеліп қалады. Тағы бір айқын себеп – қонақтар жиі алып кететін кішкентай косметикалық бөтелкелердің үнемі жоғалып кетуіне жол бермеу.

Туристік индустрияда жаңа ақпараттық технологияларды стратегиялық пайдалану – туризмді дамытудың маңызды аспектілерінің бірі. Әрине, қонақ үй бизнесі компьютерлік технологияларды үнемі енгізу мен жетілдіруден бөлініп қарастырылмайтыны белгілі. Қонақ үй, мейрамханалар мен қонақ үй кәсіпорнының басқа бөлімшелерінің қызметін автоматтандыру бағдарламаларын әзірлеу менеджментте айтарлықтай өзгерістерге әкеледі, сонымен қатар қызмет көрсету сапасы мен қызмет көрсету деңгейін арттырады. Мұндай инновацияның жарқын мысалы – Handy операциялық жүйесі.

Handy ОЖ – қонақ үй индустриясы үшін арнайы жасалған әлемдегі алғашқы мобильді операциялық жүйе. Ол қонақ үй иелері мен саяхатшылардың заманауи

қажеттіліктеріне негізделген. Қонақүйлерге табыс табуға көбірек мүмкіндіктер беретін және қонақтарға ақпаратқа шексіз тегін қол жеткізуді қамтамасыз ететін қызмет әзірленді.

Қазіргі уақытта қонақүйдің табыс деңгейін айтарлықтай арттыруға және оның бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға қабілетті ірі өнімдерді ұсынатын handy ОЖ тарихына тоқтала кетейік.

2012 жылы кәсіпкер Теренс Квок 20 жасында Гонконгта Tink Labs компаниясын құрды. Негізгі қызметі – туристерге Гонконг әуежайында смартфондарды жалға беруді ұсынды. Стартаптың негізін қалаушының өзі шетелде интернет іздеуде қиындықтарға тап болған және өз бизнесінің көмегімен туристер түсетін жағдайды түзетуге шешім қабылдаған.

Бірақ біраз уақыттан кейін Квок идеядан бас тартты және оны «аса жақсы емес» деп таныды. Себебі әуежай жағдайындағы бизнесті масштабтау қиын, сонымен қатар туристер әуежайдан тезірек шығып кетуге асығады.

Осыдан кейін Квок қонақүйлерге ауысуды шешті. Негізгі идея әуежайлармен бірдей болып қалды – туристке желіге қосылған жалдамалы смартфон ұсынылды. Қызмет Handy деп аталды. Ол қонақүй тұрғындары үшін тегін, телефондар тұтынушы нөмірлерінде орнатылған.

Құрылғылар – бұл әртүрлі тілдерді (олардың тізімі нақтыланбаған) қолдайтын OS Handy қабығы бар қарабайыр Android смартфондары.

Пайдаланушыларға шексіз қоңыраулар (жергілікті және шетелдік), сондай-ақ шексіз интернет-пакет қол жетімді. Tink Labs әр қатысушы елдегі жергілікті операторлармен серіктестік келісімдер жасайды. Шоттарды төлеуді қонақ үй емес, компания өз мойнына алады.

Handy смартфондарында орнатылған SIM карталар басқа құрылғылармен жұмыс істемейді. Сол сияқты смартфондар да басқа SIM карталарымен үйлеспейді. Чекауттан кейін құрылғы құлыпталады.

Байланыс қызметтеріне қол жеткізуден басқа, Handy уақытша иесіне жақын орналасқан мекемелер мен іс-шаралар туралы хабарлайды. Ол үшін компания Luxos туристік жобасымен келісім жасаған.

Сонымен қатар, Handy смартфондары қонақүйдің қызметтері мен ұсыныстары туралы ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Атап айтқанда, қонақ нөмірге қызмет көрсетуге тапсырыс бере алады немесе қандай да бір қолдау мәселесі бойынша жүгіне алады. Кейбір қонақүйлер смартфондарды бөлме кілттері ретінде пайдаланады — бұл үшін NFC чипі қажет. Инфрақызыл порт өз кезегінде туристерге теледидарды немесе кондиционерді басқаруға мүмкіндік береді.

Қонақ үйлер белгілі бір қызметтерді қосу немесе жою арқылы смартфондарды дербес жекелендіре алады. Стартап оларға пайдаланушылармен өзара әрекеттесудің әртүрлі тәсілдерін — push хабарламалары, жаңалықтар арнасы және кіріктірілген кері байланыс жүйесін ұсынады.

Handy екі жақты модельде жұмыс істейді: қонақтар байланыста болу үшін құрылғы алады, ал қонақүйлер үшін бұл жүйе – қонақтарға ақылы қызметтерді ұсына алатын арна.

Tink Labs негізін қалаушының бағалауы бойынша, қызмет клиенттердің қосымша қызметтерден орташа чегін күніне 21 долларға арттыра алады.

Компанияның зерттеуіне сәйкес, Handy-мен бірге қонақүйде тұратын қонақтардың 30%-і компанияның құрылғысы арқылы ақпарат алады. Бұл әдіс қызметтер тізімі бар қонақ үйдегі кітаптарға қарағанда тиімдірек. Кәсіпкер мұндай тізімдерді қонақтардың 10%-і ғана пайдаланады деп санайды.

2017 жылы Tink Labs нөмірлерде қалалық телефондарды алмастыратын арнайы Handy SmartDock қондырғысын ұсынды. Құрылғы сымсыз технология арқылы қуатталатын жаңартылған смартфондар үшін қуаттау қызметін атқарады, сонымен қатар ол арқылы қоңырау шалуға және қызметтерге тапсырыс беруге болады.

Гонконг компаниясының үшінші өнімі — Hotel Portal. Құрал смартфон пайдаланушыларын біріктіретін үлкен көлемдегі деректерді жинайды және талдайды, сол арқылы қонақүйлерге тұтынушылардың қажеттіліктерін түсінуге және жеке ұсыныстар жасауға көмектеседі.

Сондай-ақ, Hotel Portal API арқылы TripAdvisor-ға қосылады және белгілі бір қонақүйді бағалаудағы өзгерістерді бақылау арқылы шолуларға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Tink Labs қонақүйлермен ынтымақтастық шарттарын және құралдар мен құрылғыларды пайдалану құнын ашпайды. Сайттағы ақпаратқа сәйкес, компаниямен келісімшарт кем дегенде екі жылға жасалады [7].

Қонақтардың кез келген уақытта не сезінетінін және ойлайтынын түсіну мейлінше жекелендірілген қызмет деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қонақтар демалыстан ләззат алуы және олар тіпті қайта оралу-оралмау туралы ойланбауы да керек.

Қонақ үй қауымдастығы қорытынды жасап, келушілер көбінесе адам факторы туралы әсерді басшылыққа алатынын түсінуі керек. Егер қонақ үй қызметкерлерінің көзқарасы сыпайы болса, онда сәйкесінше әсері де жақсы болады. Бұл рейтингтің төменгі сатысында тұрған қонақ үйлер осы бағыт бойынша қызметкерлердің сапасын көтеруі керек дегенді білдіреді.

Туризм және қонақжайлылық индустриясы – кең қызмет көрсету нарығының маңызды бөліктерінің бірі, әлемдік және ұлттық экономиканың тұрақты әлеуметтік-экономикалық өсу жағдайларын қалыптастыруға тікелей және жанама әсер ете алатын жылдам дамып келе жатқан және жоғары табысты индустрия.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. <https://www.unwto.org>
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы, <https://www.stat.gov.kz>
3. <http://prohotelia.com/2018/08/ted-talks-for-hoteliers/> – портал для профессионалов гостиничного и ресторанного бизнеса
4. Прончева О. К. Клиентоориентированные технологии в гостиничном сервисе [Текст] / О. К. Прончева. Омск: Омский государственный институт сервиса. – 2015. – 72 с.
5. Коновалова Е. Е. Рекомендации по совершенствованию качества, безопасности услуг и сервисной деятельности в сфере гостеприимства//В сб. «Россия-Казахстан: приграничное сотрудничество, музейнотуристический потенциал, проекты и маршруты к событиям мирового уровня». -Самарский государственный экономический университет (Самара) -2016. -С.30.
6. Коновалова, Е. Е. Клиентоориентированность как ключевой фактор эффективной деятельности туристского предприятия//Сервис в России и за рубежом. -2015. -Т. 9. № 5 (61). -С. 118-128.
7. <https://vc.ru/tech/33239-handv>

ӨОЖ 378.24

АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Галиева А.Н., ф.ғ.к., оқытушы-дәріскер
Абылкакова Д., «Арнайы педагогика» БББ 2-курс магистранты
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nurai_gali@mail.ru

Мақалада арнайы және инклюзивті білім беруде арнайы педагогтардың кәсіби қызметінің ерекшеліктері қарастырылады. Авторлар арнайы және инклюзивті білім беруде арнайы педагогтың кәсіби қызметіне теориялық және әдістемелік шолу жасайды.

Тірек сөздер: *арнайы білім беру, кәсіби қызмет, арнайы педагог, инклюзивті білім беру, тұлғалық қасиет.*

В статье рассматриваются особенности профессиональной деятельности специальных педагогов в специальном и инклюзивном образовании. Авторы дают теоретический и методический Обзор профессиональной деятельности специального педагога в специальном и инклюзивном образовании.

Ключевые слова: специальное образование, профессиональная деятельность, специальный педагог, инклюзивное образование, личностные качества.

The article discusses the peculiarities of the professional activity of special teachers in special and inclusive education. The authors provide a theoretical and methodological review of the professional activity of a special teacher in special and inclusive education.

Keywords: special education, professional activity, special teacher, inclusive education, personal qualities.

Кадрларды даярлаудың көп деңгейлі жүйесіне көшумен, құзыреттілік тәсілді іске асырумен, ҚР МЖМБС сәйкес білім беру бағдарламаларын жобалаумен байланысты арнайы білім беруді жаңғыртудың негізгі стратегиялары жоғары мектептің педагогикалық жүйесінің барлық буындарында - мазмұнда, формада, әдістерде, технологияларда түбегейлі өзгерістерді болжайды. Қазіргі заманғы жоғары арнайы білім берудің көп деңгейлі дайындыққа ауысуы отандық кәсіби даярлықты ұйымдастыруда оң да, теріс да тәжірибесі бар тарихи шындықты ескеруді талап етеді.

Қазақстанда арнайы педагогтардың (дефектологтардың) кәсіби дайындығының өзіндік тарихы, өзіндік мазмұны бар, бұл оны маңызды ғылыми мәселе ретінде бөлуге мүмкіндік береді. Арнайы (дефектологиялық) білім беруді қайта құру арнайы педагогтардың кәсіби даярлығын ұйымдастырудағы оң тарихи тәжірибені көрсетеді.

Заманауи жоғары арнайы білім беру, сапалы жаңа деңгейде бейінді дайындықпен байланысты және пәнаралық сипатқа ие бакалавриат жағдайында педагогикалық, медициналық, әлеуметтік мекемелер базасында даму мүмкіндігі шектеулі бар балалармен жұмыс жасауда құралдар мен әдістерді таңдауда қазіргі заманғы технологияларды меңгерген мамандар талап етіледі.

Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін педагог кадрларды даярлаудың жалпы және әдістемелік мәселелері шетелдік ғалым зерттеушілер (В.М. Allen, Р. Lacey, М. Welch, Д.И. Азбукин, Г.С. Акиева, И.М. Бобла, Е.Л. Гончарова, А.И. Живина, Х.С.Замский, А.И. Иваницкий, В. Карвялис, Г.М. Кортова, А.И. Минасян, Н.С. Морозова, Н.М.Назарова, Е.Г. Речицкая және т.б.) өз жұмыстарында зерттеп, тоқталды.

Арнайы педагогтарды даярлау проблемалары отандық ғалымдардың әр жылдары әртүрлі зерттеулерде [1,2,3] қарастырылды.

Педагогикалық қызметке дайындық – бұл күрделі білім, арнайы оқыту мен өз ісінің тәжірибесі әсерінен қалыптасатын, құрамында бірқатар элементтерден тұратын, өзіне педагог тұлғасының кәсіби маңызды сапаларымен, сонымен қатар белгілі бір дағдылар мен біліктерді кірістіреді.

Педагогтың еңбек күрделілігі оның «адам-адам» мамандық (кәсіп) түріне жатқызуына байланысты. Педагогтік іс-әрекет – бұл бір адамның басқа адамға тікелей әрекет жасауы емес, олардың өзара әрекеттесуі. Сондықтан педагогтің әрекет объектісі педагогикалық үдеріс болып табылады, ал білім алушы әрекет жасау объектісінен әрекет субъектісіне ауысады.

Кәсіби-педагогикалық қызмет мазмұны әлеуметтік-мәдени және биологиялық факторларға негізделген педагогикалық қызметтің арнайы ұйымдастырылған түрі болып табылады.

Педагог жоғары мәдениетке, моральдық тұрақтылыққа және кәсіби біліктілікке ие болуы керек.

Жалпы білім беру жүйесіндегі интеграциялық үдерістер, "Барлығына арналған қоғам" қағидатын іске асыру, даму мүмкіндігі шектеулі балалар санының өсуі білім алу

ерекше қажеттілігі бар балаларды сүйемелдеу бойынша арнайы педагог мамандарды даярлауға әлеуметтік сұраныстың артуы арнайы педагогика мамандығы туралы бұқаралық мамандық ретінде айтуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған үрдістер арнайы педагогтарды дайындау стратегиясын анықтау және даму мүмкіндігі шектеулі (ДМШ) балалар мен олардың отбасыларына білікті көмек көрсете алатын білім беру мекемесінің арнайы педагог маманын кәсіби даярлаудың қажеттілігін негіздейді. Әлеуметтік тапсырыспен байланысты жаңа талаптар педагогикалық жоғары оқу орындарын арнайы педагогтарды кәсіби іс-әрекетке даярлаудың барлық жүйесін қайта қарастыру перспективасын болжайды.

Арнайы педагогтың кәсіби қызметі жалпы білім беру жүйесінің педагогы сияқты факторлармен детерминацияланған. Алайда даму бұзылыстары жағдайындағы биологиялық факторлардың ерекшелігі осы қызметтің функцияларына елеулі әсер етеді. Жалпы педагог қызметінің арнайы педагогтың педагогикалық қызметінен негізгі айырмашылығы педагогикалық ықпал ету объектісінде – бірінші жағдайда бұл педагогикалық процеске тартылған барлық балалар, ал екіншісінде – биологиялық факторларға байланысты әлеуметтік әлемге кіру кезінде қиындықтар пайда болатын балалар; үшіншіден арнайы педагогтың кәсіби дайындығының ерекшеліктері кәсіби қызмет шеңберінде медициналық-психологиялық-педагогикалық интеграцияланған білімді меңгеруіне, психологиялық-педагогикалық диагностика құралдарын, заманауи инновациялық технологияларды немесе диагностикалық құзыреттілікті меңгеруіне негізделді.

Арнайы педагогика мамандығы тек кәсіби білім, білік және дағды ғана емес, сонымен қатар белгілі бір тұлғалық қасиеттерге ие болуын талап ететінін атап өткен жөн.

Арнайы педагог мамандар, әдетте, білім беру жүйесі үшін дайындалады. Бірақ халықты әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау жүйесінде психофизиологиялық, психоэмоционалдық, сенсорлық, мінез-құлық салаларында әртүрлі ауытқулар байқалатын адамдардың әртүрлі жастағы санаттарымен жұмыс істеу үшін де арнайы педагогтар қажет. Сондай-ақ, даму мүмкіндігі шектеулі баласы бар отбасында жеке тәрбие және түзету жұмыстарын жүргізу үшін; созылмалы ауру балалармен, эпилептик балалармен, бұрын арнайы педагогикалық көмек жүйесіне енгізілмеген ДМШ тұлғалардың осындай санаттарымен жұмыс істеу үшін арнайы педагог маманы қажет. Арнайы педагогтың кәсіпқойлығы әртүрлі салада және әртүрлі санаттағы балалар мен ересектермен жұмыс істей білуімен анықталады. Демек, даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу үшін арнайы педагогтарды даярлау арнайы мекемелердің қолданыстағы желісіне ғана емес, сонымен қатар мекемелердің жаңа типтерінде балаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін даярлауды көздеуі тиіс.

Педагогтардың қызметіне қойылатын талаптардың артуы, олардың функционалдық міндеттерінің кеңеюіне, кәсіби маңызды және жеке қасиеттерінің өзгеруіне әкеп соқты. Педагогтердің кәсіби стандартында жаңа әлеуметтік жағдайларда жаңа талап – педагогтардың балалардың бейімділігіне, даму қабілетіне, шектеулі мүмкіндіктеріне қарамастан барлық балаларды үйретуге дайындығы мен қабілеті бар екендігі көрсетіледі. Дәстүрлі педагогикалық іскерліктер мен дағдыларға сүйену жеткіліксіз. Бұл жағдай инклюзия жағдайында жұмысқа дайындау кезінде білім беру саласы мамандарының кәсіби құзыреттілігін дамыту қажеттілігін объективті түрде өзектендіреді.

Арнайы педагогтарды кәсіби даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі теориялық-әдіснамалық және практикалық сипаттағы жекелеген проблемалары да бар. Атап айтқанда, негізгі көрсеткіш ретінде кәсіби маңызы бар қасиеттердің қалыптасуы бойынша бірыңғай ғылыми түсінік жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мовкебаева З.А. Формирование профессиональных компетенций у учителей-дефектологов в условиях модернизации системы специального образования //Вестник КазНПУ имени Абая (Серия «Специальная педагогика»). – 2015. – №3 (42). – С. 10-13.

2. Омирбекова К.К. О подготовке дефектологических кадров в соответствии с задачами социальной, коррекционно-педагогической поддержки детей с особыми потребностями в Казахстане // Проблемы включения детей со специальными образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. – Алматы: Раритет, 2002. – С. 28-31

3. Оралканова И.А. Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования. Автореферат дисс PhD... Қарағанда, 2014. – 190с.

ӘОЖ 378.24

ДМШ БАЛАНЫ СҮЙЕМЕЛДЕУ БОЙЫНША ТЬЮТОРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Галиева А.Н., ф.ғ.к., оқытушы-дәріскер

Жасұзақова М., «Арнайы педагогика» БББ 2-курс магистранты
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nurai_gali@mail.ru

Мақалада денсаулық мүмкіндігі шектеулі баланы сүйемелдеу бойынша тьютордың қызметі қарастырылады. Авторлар тьюторлық сүйемелдеу бағдарламасының құрылымы, оның ерекшеліктері, ДМШ баланы жеке қолдаудың негізгі кезеңдерін талдайды.

Тірек сөздер: денсаулық мүмкіндігі шектеулі бала, тьютор, тьюторлық сүйемелдеу, бейімделу, инклюзивті білім беру

В статье рассматривается деятельность тьютора по сопровождению ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Авторы анализируют структуру программы тьюторского сопровождения, ее особенности, основные этапы индивидуальной поддержки ребенка с ОВЗ.

Ключевые слова: ребенок с ограниченными возможностями здоровья, тьютор, тьюторское сопровождение, адаптация, инклюзивное образование

The article discusses the activities of a tutor to accompany a child with disabilities. The authors analyze the structure of the tutor support program, its features, the main stages of individual support for a child with disabilities.

Keywords: child with disabilities, tutor, tutoring support, adaptation, inclusive education

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер, соның ішінде инклюзивті практиканың дамуы денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалар үшін білім алуға тең құқықтар мен жалпы білімнің қол жетімділігіне, оларға сәйкес білім беру бағытын таңдауға кепілдік береді [1,2]. Бүгінгі таңда мүмкіндігі шектеулі балаларға мамандандырылған білім беру мекемелерінде оқудың қажеті жоқ, олар білім алып, қарапайым мектептегі өмірге жақсы бейімделе алады. Қарапайым балаларға ДМШ құрдастарымен бірлесіп оқыту төзімділік пен жауапкершілікті – бүгінгі күнге қажетті қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Білім берудің инклюзивті түріне көшудің маңызды шарттарының бірі, оның жетістігі - мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдау. Мұнда тьютор мамандығы ерекше мәнге ие болады.

Инклюзивті білім беру принципі келесідей: қарапайым мектептердің әкімшілігі мен мұғалімдері әлеуметтік жағдайына, физикалық, эмоционалды және интеллектуалдық дамуына қарамастан ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қабылдайды және осы балалардың қажеттіліктеріне бағытталған психологиялық-педагогикалық әдістер негізінде жағдай жасайды.

Әрбір мұғалім мүмкіндігі шектеулі бала үшін тұрақты сүйемелдеу функцияларын орындай алмайды. "Бұл іс-әрекет педагогтың жоғары төзімділік деңгейін (баланы сөзсіз қабылдау), түзету педагогикасы мен арнайы психология шеңберінде жеткілікті білім қорын, жақсы дамыған қарым-қатынас дағдыларын және т.б. болжайды" [3].

Тьютор (ағылш. tutor-тәлімгер, қамқоршы; лат. tutor - байқаймын, қамқорлық жасаймын) - біздің біліміміздегі жаңа мамандық [4].

Тьюторлық сүйемелдеу баланың жетістіктерін мүдделер мен ұмтылыстармен үнемі рефлексивті байланыстыруға негізделген баланың білім беру қозғалысын ұйымдастырудан тұрады. Тьютор немесе тьюторлық функцияларды жүзеге асыратын кез келген педагог оқытудың алғашқы кезеңдерінде баланың мектептің білім беру кеңістігіне жолсерік рөлін атқарады.

Тьютордың жұмысы үнемі өзгеріп отыратын қарым-қатынас жағдайында мектепте ұзақ уақыт болған кезде балаға көмек, қолдау және ынталандыруды қамтамасыз етуден тұрады.

Білім алушыларды тьюторлық сүйемелдеу бағдарламасы күн сайын оқу жылы бойы, оқу және сабақтан тыс уақытта да іске асырылады.

Бағдарламаны игеру кезінде ДМШ баланы қолдау бойынша тьютордың қызметі келесідей:

- педагогикалық диагностика: білім беру бағдарламасын меңгерудегі мүмкіндіктер мен қиындықтарды анықтау;

- белгілі бір білім беру саласын игеруде ДМШ балаға көмек көрсетудің мақсаттары мен міндеттерін анықтау;

- мүмкіндігі шектеулі баланың дамуы үшін қажетті маңызды, маңызды дидактикалық бірліктерді анықтау мақсатында білім беру саласындағы білім беру бағдарламасын талдау;

- тьютор үшін жеке бағдарлама жасау.

Тьютор баланы балалар ұжымына енгізу процесінде мінез-құлық стратегиясын әзірлейді. Стратегияның ерекшеліктері:

- балалармен алдын ала әңгімелесу (қажеттілігіне қарай);

- балаларды және даму ерекшеліктері бар баланы бақылау, оны бірлескен ойындарға қосу, жанжал жағдайларында көмек көрсету, сыныптастарын қамқорлыққа алуға көмектесу;

- тәрбиешінің балалар ұжымынан біртіндеп шығуы, яғни балаларға өз бетінше қарым-қатынас жасауға және бір-бірімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беру.

Тьютордың ата-аналармен өзара әрекеттесу ерекшеліктері:

- ата-аналармен байланыс орнату, тапсырмаларды түсіндіру, бірлескен жұмыс жоспарын құру;

- ата-аналарға эмоционалды қолдау көрсету;

- ата-аналарға баланың даму ерекшеліктері және оның даму болжамы туралы ақпарат алуға көмектесу;

- ата-аналардың өз баласына барабар көзқарасын қалыптастыру, баланың проблемаларын талдау процесінде жауапкершілікті қабылдау, көмек стратегиясын іске асыру;

- баланы оқыту және әлеуметтендіру процесінде теориялық және практикалық дағдыларды алуға қызығушылықты қалыптастыру;

- аралық нәтижелерге бірлескен талдау жүргізу, жұмыстың келесі кезеңдерін әзірлеу.

Тьюторлық сүйемелдеу бағдарламасын тьютор әзірлейді, мектептің жылдық жұмыс жоспарына сәйкес келеді, оны директор бекітеді және тьютор өзінің лауазымдық міндеттері шеңберінде жүзеге асырады. Тьютор қызметінің негізгі түрлері көрсетілуі тиіс:

- ақпараттық қамтамасыз ету

- ұйымдастыру қызметі

- оқу-әдістемелік жұмыс

- диагностикалық-аналитикалық қызмет.

Денсаулық мүмкіндігі шектеулі баланы жеке қолдаудың негізгі кезеңдері

1. Бала туралы ақпарат жинау;
2. Алынған ақпаратты талдау;
3. Басқа мамандармен бірлесіп ұсыныстар әзірлеу;
4. ЖББ құру (баламен жеке жұмыс жоспары)
5. Қойылған міндеттерді шешу;
6. Баланың даму жағдайын одан әрі талдау, одан әрі стратегияны әзірлеу.

Бұл жеке сүйемелдеудің жалпы кезеңдері, олар мүмкіндігі шектеулі барлық студенттерге жарамды, баланың дамуындағы немесе қабілеттеріндегі проблемалар анықталған жағдайда одан әрі жұмыс жүргізіледі.

Байланыс орнатудың алдын-ала кезеңі немесе кезеңі.

Алдын ала кезең сүйемелдеуге сұрау салуды алуды қамтиды. Ілесіп жүру қажеттілігі туралы шешім мүгедек баланың ата-анасының (заңды өкілдерінің) өтініші бойынша және/немесе психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның (ПМПК) қорытындысы негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Алдын ала кезеңде тьютор мамандар жүргізген бала диагностикасының нәтижелерімен, білім беру бағытында бекітілген баланың медициналық картасымен танысады, ПМПК қорытындысын және алынған ұсынымдарды зерделейді.

Жалпы ақпаратты алғаннан кейін ол баланың өзімен және оның отбасымен танысады, оның қамқоршысының ерекшеліктері, мүдделері, күшті және әлсіз жақтары туралы біледі. Біртіндеп байланыс орнатылады.

Бұл кезеңде баланы өзі айналысатын бөлмелермен, жұмыс орнымен алдын-ала таныстыру қажет.

Тьюторға түсіндіру және ақпараттандыру, мүмкіндігі шектеулі баланың мектепке келуіне дайындық, барлық қатысушылардың инклюзивті білімге деген әлеуметтік қызығушылығын қалыптастыру үшін ата-аналармен, білім алушылармен, педагогикалық ұжыммен алдын ала кездесулер өткізген орынды.

Мектеп өмірін ұйымдастыруда сынып балаларының белсенділігін ынталандыру маңызды. Мысалы, оқушылардың бірлескен жұмыс ережелерін жасауға қатысуы - бұл ережелерді балалар қабылдайтындығының және оқушылар оларды ұстанудың кепілі. И.В.Карпенкова ұсынған ДМШ бала оқитын сыныпта талқылауға және қабылдауға болатын "қарым-қатынас ережелерінің" мысалы:

1. Мен тыңдай аламын.
2. Мен күте аламын.
3. Мен сұраған кезде көмектесе аламын.
4. Егер мен досыммен бір нәрсе туралы келісе алмасам, Мен үлкендерден көмек сұраймын.
5. Егер Мен өзіме көмектесе алмасам, онда мен досымнан немесе ересек адамнан көмек сұрай аламын.

2. Бейімделу кезеңі.

Бұл кезеңде тьютор мен оқушының мектептің білім беру процесі мен әлеуметтік өміріне кіруі, баланы әртүрлі оқу және оқудан тыс жағдайларға біртіндеп енгізу бойынша күнделікті, дәйекті жұмысы жүріп жатыр. Бейімделу деп ДМШ баланың қажеттіліктеріне бейімделу түсініледі:

- мектеп үй-жайларын;
- күн тәртібі;
- оқу бағдарламалары;
- әдістемелік құралдар.

Балалардың мектепке бейімделу мерзімі өте жеке және даму сипаттамаларының түріне байланысты. Олар бірнеше ай ішінде өзгереді.

Бұл кезеңде тьютор денсаулық мүмкіндігі шектеулі баланың алдында тұрған міндеттердің құрамдас бөліктері мен ерекшеліктерін және оны шешудің ықтимал мүмкіндіктерін, жағдайға оң және теріс әсер ету факторларын анықтауды түсінеді.

Бұл жерде көмек ақылға қонымды мөлшерде болуы керек, бағыттаушы сипатта болуы керек және баланы тәуелсіздікке итермелеуі керек екенін ұмытпаған жөн.

Алғашқы нәтижелерге көмектесу және бағалау.

Жаңа ортада игеріліп, оң эмоционалды қолдауды үнемі ала отырып, мүгедек бала мазасыздық пен шиеленісті төмендетумен сипатталатын жаңа кезеңге өтеді. Енді тьюторлықтың акценті әлеуметтенуді тереңдету және түзете-дамыта оқыту саласына ауысады. Баланың мотивациясын сақтау, оның жетістіктерін сезінуге мүмкіндік беру маңызды. Алғашқы нәтижелерді талдау және бағалау жүргізіледі.

Әр кезеңде тьютор ата-аналарды және білім беру процесінің барлық қатысушыларын баланы оқыту және әлеуметтендіру процесі туралы хабардар етеді.

Соңғы кезең, егер мүмкін болса, сүйемелдеушінің тьютордың делдалдық рөлінен біртіндеп шығуы, балаға оқуда барынша дербестік беру болуы тиіс. Тьютордың жүйеден шығуы немесе оның ықпалының азаюы оның тиімділігінің өлшемі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мовкебаева З.А. Формирование профессиональных компетенций у учителей-дефектологов в условиях модернизации системы специального образования //Вестник КазНПУ имени Абая (Серия «Специальная педагогика»). – 2015. – №3 (42). – С. 10-13.

2. Дузелбаева А.Б. Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында мұғалім-дефектологтарды дайындау. //6D010500 – Дефектология, Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2018.-166б.

3. Петрова Е.Э. Проблема тьюторства в инклюзивной школе. https://docviewer.yandex.kz/view/0/?*

4. Алехина С. В., Алексеева М. А., Агафонова Е. Л. Готовность педагогов как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании // Психологическая наука и образование. 2011. № 1.

ӘОЖ 1, 740

БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ БОЙЫНДА ТОЛЕРАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Дармишева Н.Е., магистрант

Ғылыми жетекші: **Наубаева Х.Т.**, *п.с.ғ.д.*, қауымдастырылған профессор
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: darmisheva@list.ru

Бұл мақала білім алушылардың бойында толерантты мінез-құлық қалыптастырудың әдістемелік негіздерін зерттейді. Ол үшін мақалада алдымен толерантты мінез-құлық қалыптастырудың өзектілігі айқындалады. Онан соң, мақала толеранттылықты дамытуға әсер ететін тәрбие және білім беру әдістеріне тоқталады. Отбасындағы мүшелердің қарым-қатынасы мен толеранттылығы оқушының толерантты мінез-құлқын қалыптастырудағы алғашқы маңызды фактор деп табылды. Сонымен қатар, рөлдік ойындар, топтық талқылаулар мен индивидуалды тапсырмалар сынып сабақтарында оқушылардың толеранттылығын дамытуға септігін тигізетін әдістер деп анықталды.

Тірек сөздер: толеранттылық, әдістемелік негіздер, тәрбие, білім беру әдістері

В данной статье рассматриваются методические основы формирования толерантного поведения у учащихся. Для этого в статье сначала определяется важность

формирования толерантного поведения. После этого в статье основное внимание уделяется воспитательным и учебным методам, влияющим на развитие толерантности. Взаимоотношения и толерантность членов семьи оказались первым важным фактором в формировании толерантного поведения школьника. Кроме того, в качестве методов, способствующих развитию толерантности учащихся на занятиях, были определены ролевые игры, групповые обсуждения и индивидуальные задания.

Ключевые слова: толерантность, методические основы, воспитание, учебные методы.

This article discusses the methodological foundations for the formation of tolerant behavior among students. To do this, the article first determines the importance of the formation of tolerant behavior. After that, the article focuses on educational and educational methods that affect the development of tolerance. Relationships and tolerance of family members turned out to be the first important factor in the formation of tolerant behavior of students. In addition, role-playing games, group discussions and individual assignments were identified as methods that promote the development of student tolerance in the classroom.

Keywords: tolerance, methodological foundations, education, teaching methods.

Әлем елдерінің даму тарихының тамырына үңілер болсақ, кез келген мемлекеттің қалыптасуына алыс-жақын елдер әсерін тигізбей қоймаған. Атап айтқанда, орта ғасырлардағы жаугершілік заманда көршілес елдердің жерін тартып алуды көздеген жоспарлар әлем елдерінде этникалық құрамның әртүрлі болуына жол ашты деуге болады. Сондықтан, Қазақстанның бүгінгі этникалық көптүрлілігі Кеңес үкіметі кезеңіндегі арнайы саясаттардан бастау алған деуге болады. Әсіресе, ашаршылық жылдарынан кейін бос қалған жерлерге қоныс аударған түрлі ұлт өкілдері және "Хрущев жылымығы" кезеңінде тың жерлерді игеру үшін қазақ жеріне жіберілген 6 миллионға жуық орыс және украин ұлтының өкілдері көпұлтты қоғам құрылуына үлкен септігін тигізді. Осы кезеңнен бастап ел аумағын қоныстап қалған ұлт өкілдері бүгінгі күні жергілікті тұрғындармен сіңісіп, Қазақстанды өз Отандары ретінде қабылдап үлгерген. Дегенмен, қазақ жеріне өзге ұлттар алғаш қоныстанғаннан бастап, бүгінгі күнге дейін түрлі ұлттар арасында алауыздық пен шиеленістер орын алып отырады. Көпұлтты немесе полимәдени ортадағы ұлтаралық қатынастарды бақылау және конфликттердің алдын алу мақсатында елімізде бірқатар шаралар қабылданған. Елдегі түрлі ұлт өкілдерінің бірлігі мен ынтымақтастығын нығайту мақсатында 800 ден астам этномәдени бірлестіктер жұмыс жасайды. Сонымен қатар, қазақ жерінде тұратын өзге ұлт өкілдерінің мәдени ерекшеліктерінің ұмыт қалмауы үшін өзге тілдерде де оқытылатын мектептер ашылып, телевизиялық және радиобағдарламалар мен газет-журналдар да түрлі тілдерде жарыққа шығып отырады [1]. Бірақ, қазіргі таңда жиі жүргізіліп отыратын әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері мұндай мемлекеттің шаралардың ұлтаралық қақтығыстардың алдын алуға толық мүмкіндігі жоқ екендігін көрсеткен. Бұл өзге ұлт өкілдерінің мәдениетін қабылдап, олардың этникалық ерекшеліктеріне толеранттылық таныту мәселесі тек нормативтік-құқықтық заңнамаларда көрсетілген ереже болмауы тиіс екендігін дәлелдейді. Демек, көпұлтты қоғамның құрамдас бөлігі деп есептелетін кез келген тұлға толеранттылық ұғымының шынайы мәнін түсініп, оны өзінің қоғамдық әрекеттері мен шешімдерін жасауда басшылыққа алатын құрал ретінде қабылдауы тиіс. Бұл тұста азаматтар аталмыш толеранттылық ұғымын өз бойына сіңіруі үшін тәрбие және білім беру бағдарламаларының қажеттілігі туындайды. Сондықтан, бұл мақаланың негізгі мақсаты көпұлтты қоғамның толерантты тұлғаларын қалыптастырудың әдістемелік негіздерін қарастыру болып табылады.

Тәрбие тал бесіктен демекші, отбасындағы баланың тұлға ретінде қалыптасуы мен дамуындағы ең үлкен рөл ата-ананың тәлім-тәрбиесіне беріледі. Әсіресе, толеранттылыққа баулитын тәрбие баланың тілі шығып, қоғам мүшелерін ажырата алатын кезеңнен басталуы тиіс деп есептеледі. Нақтырақ айтқанда, балалар алаңында, балабақшаларда, өзгелермен жалпы қарым-қатынас құру барысында жеке шекараларды сақтау принциптері үйретілуі тиіс.

Мәселен, ата-ана баласының өзгелердің ойыншығын алмауын, алса да тек олардың рұқсатымен алуын қадағалауы қажет. Сонымен қатар, тұрғын үй кешенінің ауласына орнатылған сырғанақ, әткеншек секілді ойын құралдарын өзгелермен бөліскісі келмеген балаға бұл құралдардың барлық балаларға ортақ екендігін түсіндіру қажет. Толеранттылыққа баулитын тәрбие тек бұл ұғымды түсіндірумен шектелмей, ата-ананың өз әрекеттері арқылы үлгі көрсетуімен де сипатталады. Мысалы, балабақшада немесе мектеп қабырғаларында өзге ұлт өкілімен келіспеушіліктер болса, ата-ана өзге ұлт пен баласының ұлтын тең дәрежеде қойып, түсіндіру шараларын жүргізуі қажет. Осы секілді қарапайым тәрбие жұмыстары балаларға ерте кезден қоғамда өмір сүруді үйретіп, толерантты мінез-құлық қалыптастыруға ықпал етеді. Ең маңыздысы, баланың отбасындағы тәрбиесі қысым мен күш көрсетусіз, ашық әрі сенімді қарым-қатынас негізінде жүргізілуі қажет. Ата-ана баласының пікірімен санасып, олардың қалауларын ескеру арқылы қолдап отырса оның қоғамға бейімделуі де жеңілдеп, толерантты мінез-құлық қалыптастыру мүмкіндігі арта түседі. Баланың тұлғалық дамуына елеулі әсер ететін екінші маңызды орта мен тұлға мектеп және ұстаз екендігі белгілі. Сондықтан, бұл тұста баланың толерантты мінез-құлқын дамытудың педогогикалық әдістерін қарастыру қажеттілігі туындайды.

Білімгерлердің бойында толеранттылық қалыптастыруда қолданылатын нақты әдіс-тәсілдер операциялық және рөлдік ойындарды қамтиды. Оқу бағдарламаларында қолданылатын ойындар білім алушыларға өздерінің әрекеттерін бақылауға мүмкіндік беретін, қоғамдық тәжірбие алуға жағдай жасайтын әдіс деп анықталады. Операциялық ойындар инструменталды оқыту әдісіне жатады. Бұл әдісте нақты сценарий мен мәселені шешу алгоритмі беріліп, білімгерлерге осы шешімнің нәтижесін көруге мүмкіндік береді. Ал рөлдік ойындардың анықтамасы бойынша, адамның жаңа білімді меңгеруінде динамикалық процестердің тиімділігі жоғары деп көрсетіледі. Сондықтан, сабақ барысында қолданылатын рөлдік ойындар әдісінде оқушылар берілген жағдайды драматизациялау арқылы белсенді әрекеттер арқылы оқытылады. Рөлдік ойындар әдісі толерантты мінез-құлық қалыптасуына негіз болатын мынадай мүмкіндіктерге жол ашады:

- оқушыларға жеке қоғамдық көзқарасын, сезімдері мен ойларын айқындауға мүмкіндік беру;

- өзгелерге деген жанашырлық сезімін қалыптастыру;

- қарым-қатынас құру әдістері мен мінез-құлықтың жаңа моделдерін қалыптастыру;

- мәселені сыртқы факторларға сүйене отырып шешетін топтық талқылаулармен салыстырғанда, ішкі сезімдерге сүйене отырып, ситуацияның шешімін табу;

Яғни, мектеп сабақтарындағы рөлдік ойындар барысында оқушылар нақты ситуациялық мысалдардың негізінде әрекет ету дағдыларын қалыптастырып, өзін-өзі тану мен анықтау процестері жүреді.

Оқушылардың толерантты мінез-құлқын дамытуда қолдануға болатын тағы бір тиімді әрі нақты әдіс интроспективті талдау әдісі болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың өздерінің ішкі жан дүниесіне үңілу әрекеттеріне негізделеді. Яғни, оқушылар өздерінің ішкі әлемін зерттеу арқылы ішкі сезімдерінің көрінісі болатын шешімдер мен әрекеттерге сын көзбен қарауға дағдыланады. Бұл әдіс аясында оқушылар өз әрекеттеріне тек өздерінің түсінігі шеңберінде баға беріп қоймай, өзгелердің көзқарастары тарапынан да бағалауды үйренеді. Оқушылардың өзін-өзі тануына ерекше септігін тигізетін бұл әдіс арқылы білімгерлер өздерінің мінез-құқы мен әрекеттерін басқаруға дағдыланады. Өзінің ішкі сезімдерін бақылауда ұстап, өз әрекеттеріне рефлексия беріп отыратын оқушылардан болашақта қоғамның өзге мүшелеріне толеранттылық таныта алатын тұлға қалыптасады. Дискуссия әдісі де білім алушылардың толерантты мінез-құлқының дамуына септігін тигізетін әдіс деуге болады. Бұл әдіс сабақ барысында оқушыларды топтарға біріктіру арқылы аргументация әдісімен өз ойын дәлелдеу дағдысын қалыптастырады. Білімгерлер мұндай тапсырмаларда өзгелерді тыңдауға үйреніп, олардың білімі негізінде өз талдаулары мен пікірлерін жеткізеді. Топтық талқылау арқылы оқушылар пікір мен позициялардың әртүрлілігімен бетпе-бет келіп,

топтың өзге мүшелерін балағаттамай, жұмсақ түрде өз пікірін дәлелдеуге тырысады. Қоғамның өзге мүшелерінің пікірімен санасып, оның негізінде өз пікірін білдіруге дағдыланған білімгерлерде толерантты мінез-құлық қалыптасады деуге негіз бар [2].

Мектеп оқушыларының ата-аналарынан кейін үлгі тұтатын тұлғасы мұғалім екендігін жоғарыда атап өттік. Сондықтан, оқушылардың толеранттылығын дамытуда мұғалімнің жеке біліктілік деңгейі мен қолданатын әдіс-тәсілдерінің маңызы зор болып табылады. Сыныптағы оқушылардың арасындағы өзара түсіністік деңгейін арттырып, жалпы толеранттылық қалыптастыруды көздейтін мұғалім келесідей қағидаттарды ұстануы тиіс:

-сыныптағы оқушылардың бір-бірімен тығыз байланыс орнатып, өзгелердің пікіріне қарамастан өз ойларын ашық жеткізуге жағдай жасау;

-оқушы мен мұғалімнің арасында сенімді және демократиялық қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік беру;

-мұғалімдердің өзара сыйластығы мен оқушыларға деген толеранттылығы арқылы толерантты мінез-құлықтың шынайы мысалын көрсету [3].

Толерантты мінез-құлық қалыптастыруда мұғалімнің рөлін айқындайтын тағы бір аспект әлемнің мәдени алуантүрлілігі мен этникалық әртүрлілігі туралы ақпарат берумен байланысты деп есептеледі. Сонымен қатар, мұғалім оқушының жас ерекшеліктерін ескере отырып, оған әлемдегі ұлтаралық қақтығыстардың өмірлік мысалы және деструктивті идеялардың таратылуы секілді тақырыптарды көтеруі қажет. Ең маңыздысы, мұғалім оқушыларға толеранттылық ұғымын жан-тәнімен қабылдауды үйретуі қажет. Бұл үшін оқушылар өздерінің әрекеттері мен шешімдерінің теріс салдары арқылы өз-өздерін тәрбиелеуі қажет деп есептеледі. Яғни, оқушылар өз қателіктерінен үйрену арқылы қоғамның өзге мүшелеріне шынайы жанағыр болып, оларды қабылдау мен түсінуге қажетті адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады. Бұл оқушыларға ата-ана мен мұғалімнің көмегінсіз өз-өзін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылардың мұндай өзіндік жеке дамуында сабақтан тыс қоғамдық іс-шаралардың да маңызы орасан зор. Себебі, олар түрлі тарихи-мәдени экскурсия, театр, концерттер, көрмелер мен пәндік апталықтарға қатысу арқылы өздерінің дүниетанымын кеңейте алады. Бұл өз кезегінде толерантты мінез-құлық қалыптастыру мен дамытудың алғышарты бола алады [4].

Қорыта келгенде, бұл мақала білім алушылардың бойында толерантты мінез-құлық қалыптастырудың әдіснамалық негіздерін қарастырды. Ол үшін бұл жұмыста алдымен толерантты мінез-құлық қалыптастырудың маңыздылығы мен өзектілігі айқындалды. Онан соң, толеранттылықты дамытудың негізгі әдістемелік құралы ретінде отбасындағы тәрбие мен мектеп қабырғасындағы білім беру бағдарламалары талданды. Мақала зерттеуінің нәтижесінде отбасы тәрбиесі мен білім беру әдістеріне қатысты бірқатар тұжырымдар жасалды. Біріншіден, ата-ана баласына толеранттылықтың шынайы өмірлік үлгісін өз мысалдарында көрсетуі қажет. Екіншіден, ата-ана баласының ойымен санасып, оларды шамадан тыс бақылау принциптерін өзгертуі керек. Үшіншіден, мектептегі оқу бағдарламалары рөлдік ойындар мен топтық тапсырмалар негізінде жүргізілуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Kazinform халықаралық ақпарат агенттігі. 2016. Шолу: Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі. https://www.inform.kz/kz/sholu-kazakstan-halky-assambleyasynyn-kyzmeti_a2918470
2. Макова Л.Л. 2007. Воспитание толерантности: формы и методы для индивидуальной и групповой работы/ Научные исследования в образовании
3. Григорьев Д.В. 2015. Формирование всеобщей идентичности школьников потенциал воспитательного пространства / Воспитательная работа в школе. №9. – С. 24-29
4. Аубакирова С. 2015. «Қазақстандық қоғамда рухани құндылықтардың модернизациялануы» атты іргелі ғылыми-зерттеу жобаларының аясында республикалық ғылыми-теоретикалық конференция материалдары. Алматы: «Қазақ Университеті» – 158 б.

ӘОЖ 378.24

ЛОГОПЕДТІҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КЕҢЕС БЕРУ ҚЫЗМЕТІ

Даулет Ш.Н., Б.Момышұлы атындағы орта мектеп-гимназиясының логопеді, Жаркент қ.

E-mail: D.SH_1631S@mail.ru

Мақалада логопедтің диагностикалық және консультациялық көмек көрсету қызметі қарастырылады. Автор диагностикалық және консультациялық көмекті жүзеге асыруға қатысты логопедтің еңбек функциясын талдайды.

Тірек сөздер: жалпы тіл кемістігі, логопед, логопедиялық сүйемелдеу, диагностика, еңбек функциясы

В статье рассматривается деятельность логопеда по оказанию диагностической и консультативной помощи. Автор анализирует функции логопеда, связанные с осуществлением диагностической и консультативной помощи.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, логопед, логопедическое сопровождение, диагностика, трудовая функция

The article discusses the activities of a speech therapist in providing diagnostic and advisory assistance. The author analyzes the functions of a speech therapist associated with the implementation of diagnostic and advisory assistance.

Keywords: general language defect, speech therapist, speech therapy support, diagnosis, Labor function

Диагностикалық және консультациялық көмекті жүзеге асыруға қатысты еңбек функциясы логопед қызметінің логопедтік міндеттерін тікелей көрсетеді.

Бұл жұмыс функциясы логопедтің жұмысында қажет көптеген әрекеттерді қамтиды. Олардың көпшілігі қазіргі заманғы логопедтің тұрақты қызметі болып табылады.

Логопедтің еңбек функциясына тікелей оралсақ, бұл функция білім беру процесін және оның барлық қатысушыларын логопедиялық қолдау тұжырымдамасын толығымен көрсететінін атап өткен жөн [1]. Біріншіден, бұл логопед білім беру бағдарламасын меңгеру кезінде баланың оқудағы қиындықтарға немесе сәтсіздікке әкелуі мүмкін немесе тудыруы мүмкін сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды уақтылы анықтау үшін сөйлеу бұзылыстарының анықталған қауіп факторлары негізінде барлық қатысушыларға мониторинг жүргізген кезде көрінеді. Осы іс-әрекеттің негізінде логопед бар проблеманы түзету мақсатында осы білім алушыны жеке жұмыспен қамти алады немесе егер елеулі түзету араласуы қажет болса, білім беру бағытын өзгертуге бастама жасай алады. Сондай-ақ, логопед өз жұмысының аясында сөйлеу бұзылыстарының ғана емес, сонымен қатар аурулардың, сөйлеу тіліндегі бұзылыстары бар тұлғалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуіндегі қиындықтардың алдын-алу шараларын анықтай алады.

Сүйемелдеу бойынша кез келген қызметті ұйымдастыра отырып, логопед сүйемелдеушінің жеке ерекше білім беру қажеттіліктерін, оның жеке ерекшеліктерін, әлеуметтік-коммуникативтік шектеулерін, олардың дәрежесі мен айқындылығын анықтай алуы, содан кейін осы деректердің негізінде білім алушыны түзету-педагогикалық сүйемелдеуге ұсынымдар әзірлеуі қажет, тек өзінің білім беру ұйымында ғана емес, сонымен қатар әсердің сабақтастығы мен тұтастығы туралы және үй жағдайында, қосымша білім беру, сондай-ақ барабар және құзыретті қорытындылар негізінде басқа сала - денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау және т.б. мамандарына консультациялар алу үшін жүгінуге бастамашылық етуге немесе ұсыным жасауға құқылы. Бұл ұсыныстар сөйлеу тілінде бұзылыстары бар қатысушылардың психологиялық-педагогикалық сипаттамаларын сауатты және кәсіби түрде

құрастыру түрінде ұсынылуы керек. Мінездемедегі логопедиялық компонент бөлігі туралы сипаттаманың болмауына қарамастан, ол міндетті түрде логопедиялық қызметпен бірге жүретін, онымен қандай да бір сабақ өткізетін, алынған аралық немесе қорытынды нәтижелерді көрсететін жағдайда болуы керек. Балаға құзыретті сипаттама жасау логопедтің маңызды дағдысы болып табылады, оған ерекше назар аудару қажет, өйткені баланың ата-аналары (заңды өкілдері) психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияға кеңес алу үшін немесе білім беру ұйымының консультациясында тексеру үшін жүгінген кезде, мінездемелер қажет болады және мүгедек бала мәртебесін алуға құжаттарды рәсімдеу кезінде және басқа да көптеген жағдайларда қажет етеді. Көбінесе баланың білім беру бағытын таңдау, оны алып жүру ерекшеліктерін анықтау және т. б. сипаттамадан алынған ақпаратқа байланысты болуы мүмкін.

Екіншіден, логопед маман сөйлеу тілінде бұзылыстары бар тұлға ретінде анықталған немесе алдын-алу шараларының нәтижелері бойынша анықталған тұлғаны диагностикалау және логопедтік тексерумен айналысады [2, 3, 4]. Логопедиялық сүйемелдеудің одан әрі тетіктерін анықтау, баланың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін анықтау, білім беру жолын таңдау, сондай-ақ онымен жұмыс істеудің басталу көрсеткіштерін анықтау үшін логопед мұғалім міндетті түрде логопедиялық тексеру және қауіп-қатер тобындағы білім алушылар мен ілесіп жүрушілерге диагностика жүргізеді. Сапалы және кәсіби диагностика үшін логопед-мұғалім денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау, білім беру, мәдениет, спорт ұйымдары, құқық қорғау органдары рәсімдейтін және сөйлеу қабілеті бұзылған адамды диагностикалау және тексеру кезінде анамнездің қажетті бөлігін құрайтын құжаттарды түсініп, талдай білуі керек. Алынған мәліметтер негізінде логопед балаларды да, ересектерді де диагностикалау үшін олардың жасын, ерекшеліктерін, сүйемелдеу, оқыту, тәрбиелеу, даму бұзылыстарын түзету, әлеуметтік бейімдеу және оңалту мақсаттарын ескере отырып, тиісті әдістерді тандай білуі керек. Айта кету керек, логопедиялық диагностиканың мақсаты түзету логопедиялық жұмысының бағыттарын анықтау бола бермейді, бұл тексерулер білім беру, әлеуметтік - коммуникативті, бейімделу мақсаттарын және басқаларын анықтау үшін де жүргізілуі мүмкін. Сонымен қатар, алынған мәліметтер негізінде және тиісті және қолайлы зерттеу әдісін тандағаннан кейін, логопед оны жүргізіп қана қоймай, сонымен қатар, тікелей зерттеген мәліметтер негізінде ғана емес, кешенді зерттеу деректерін міндетті түрде ескере отырып, оның нәтижелерін талдап, бағалауы керек. Сонымен қатар, оның міндеті диагностикалық жұмыстың немесе логопедтік тексерудің нәтижелері бойынша логопедтік қорытынды дайындау болып табылады, ол сүйемелдеушінің жеке ісінің бір бөлігі бола алады, сондай-ақ білім беру ұйымының консилиумының жұмысы кезінде жалпыланған түрде ұсынылуы, оның қорытындысы мен ұсынымдарының құрамына кіруі мүмкін, сондай-ақ ата-аналардың (заңды өкілдердің) сұрауы бойынша және келісімімен психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның отырысына, сондай-ақ осы қорытынды талап етілетін басқа да ұйымдарға ұсынылуы мүмкін.

Үшіншіден, логопедтің кеңес беру жұмысы білім беру процесі мен сүйемелдеудің барлық қатысушыларына, сондай-ақ логопедиялық қызметке тиісті өтінішпен жүгінетіндердің барлығына кеңес бере алады. Бірінші кезекте кеңес беру сөйлеу қабілеті бұзылған сүйемелденушілерді қамтиды, оларға білім беру процесін ұйымдастыру, дамыту, коммуникация құралдарын меңгеру, кәсіптік бағдарлау, әлеуметтік бейімдеу кезінде олардың құқықтары, мүмкіндіктері, нұсқалары түсіндірілуге тиіс. Айта кету керек, аталған міндеттердің көпшілігін тек логопед қана емес, әрқайсысы өзінің жұмыс саласына жауап беретін мамандар тобы жүзеге асырады.

Кеңес алушылардың келесі үлкен тобы ата-аналар, сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың отбасы мүшелері болып табылады, олармен кеңес беру жұмысы сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды отбасылық тәрбиелеу, білім беру бағытын таңдау, әртүрлі кезеңдердегі оны өзгерту мүмкіндіктері мен мақсаттары, әлеуметтік бейімделу, кәсіптік бағдарлау,

сондай-ақ үй жағдайында мамандандырылған түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу және қолдау мәселелері бойынша жүргізілуі тиіс. Әсіресе, осы бағытта ата-аналар мен сүйемелдеушінің отбасы мүшелері логопедпен және басқа түзету мұғалімдерімен тығыз ынтымақтастықта болуы керек. Сөйлеу тілінде бұзылыстары бар балаларға/ересектерге білім беру, әлеуметтік бейімделу және оңалту процестерін жүзеге асыратын мұғалімдер мен мамандарға кеңес беру жұмыстары олардың бастамасы бойынша да, логопедтің бастамасы бойынша да үнемі жүргізілуі керек екенін ұмытпау керек. Бұл топқа баламен жұмыс істеуге белгілі бір дәрежеде қатысатын барлық мамандар кіруі мүмкін, яғни олар түзету мұғалімдерінің – логопедтердің ұсыныстарын, соның ішінде не істеп жатқанын, қандай мақсатта екенін, сүйемелдеудің мүмкіндіктерін, қажеттіліктерін, оның жақын даму аймағын және негізгі өмірлік құзыреттіліктерін білуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Логопедтік пункттің қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы Ереже. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V040003128>
2. Өмірбекова К.К., және т.б. Логопедия. Оқулық. Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011. -648б.
3. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики. – СЕЮ. : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2004. – 144 с.
4. Исакова М.С. Психолого-педагогическая помощь в работе с детьми, имеющими недоразвитие речи.- Алматы: Эпиграф, 2016.- 84с.

ӘОЖ 519.6:517.977.56:629.764

МАТЕМАТИКА ПӘНІ БОЙЫНША МЕКТЕП ОЛИМПИАДАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ ЖӘНЕ МӘТІНІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР

Дәрбаева А.А., «Математика» мамандығының 2 курс магистранты
Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ, Қазақстан

E-mail: sezim.ais@mail.ru

Қазіргі кезде дәстүрлі оқытудың репродуктивті-иллюстративті технологиясы үш маңызды құраушыдан тұратыны белгілі. Олар: үйретуші, үйренуші және оқу материалы. Осы үш құраушының өзара іс-әрекеті педагогикалық үрдісті айқындайтын болса, оның негізіне осы жүйедегі үш құраушының арасындағы ақпаратпен алмасу алынады.

Осыған орай, оқушылардың математикалық ойлауының дамуына, олардың әлемнің қазіргі математикалық бейнесін білуіне ықпал ете отырып, математиканы зерттеу ғылыми дүниетанымды қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар жаратылыстану циклінің басқа пәндерін игеруге негіз қалайды. Математиканы терең зерттеу қазіргі білімді тұлғаның қалыптасуында ерекше рөл атқарады. Математиканы оқытудың әдістері мен құралдарының, формаларының барлық палитрасында математикалық олимпиадалар маңызды рөл атқарады.

Математика олимпиадаларының негізгі шарттардың бірі оқу материалын алдын ала жоспарлау, оқу үрдісінің тиімділігін арттыру және бағыттарын көрсету болып табылады.

Тірек сөздер: Математика, ақпараттық технология, ғылым, интернет, әдіс-тәсіл, бағдарлама, олимпиада.

В настоящее время известно, что репродуктивно-иллюстративная технология традиционного обучения состоит из трех важных составляющих. Это: обучающий, обучаемый и обучающий материал. Если взаимодействие этих трех составляющих определяет педагогический процесс, то в его основу положен обмен информацией между тремя составляющими в данной системе.

В этой связи, способствуя развитию математического мышления учащихся, их познанию современной математической картины мира, изучение математики не только формирует научное мировоззрение, но и закладывает основу для освоения других предметов естественнонаучного цикла. Глубокое изучение математики играет особую роль в становлении современной образованной личности. Математические олимпиады играют важную роль во всей палитре методов и средств, форм обучения математике.

Одним из основных условий проведения олимпиад по математике является предварительное планирование учебного материала, Повышение эффективности учебного процесса и демонстрация направлений.

Ключевые слова: Математика, информационные технологии, наука, интернет, метод, программа, олимпиада.

Currently, it is known that the reproductive-illustrative technology of traditional learning consists of three important components. They are: teaching, learner and teaching material. If the interaction of these three components determines the pedagogical process, it is based on the exchange of information between the three components in this system.

In this regard, contributing to the development of Mathematical Thinking of students, their knowledge of the modern mathematical picture of the world, the study of mathematics not only forms a scientific worldview, but also lays the foundation for mastering other disciplines of the Natural Science cycle. In-depth study of mathematics plays a special role in the formation of a modern educated person. In the entire palette of methods and Means, forms of teaching Mathematics, Mathematical Olympiads play an important role.

One of the main conditions of mathematics Olympiads is the preliminary planning of educational material, the improvement of the effectiveness of the educational process and the indication of directions.

Keywords: Mathematics, Information Technology, Science, internet, methodology, program, Olympiad.

Математика олимпиадаларының рөлін айшықтап атқанымыз жөн. Оқушылардың математикалық ойлауының дамуына, олардың әлемнің қазіргі математикалық бейнесін білуіне ықпал ете отырып, математиканы зерттеу ғылыми дүниетанымды қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар жаратылыстану циклінің басқа пәндерін игеруге негіз қалайды. Математиканы терең зерттеу қазіргі білімді тұлғаның қалыптасуында ерекше рөл атқарады. Математиканы оқытудың әдістері мен құралдарының, формаларының барлық палитрасында математикалық олимпиадалар маңызды рөл атқарады.

Олимпиадалық есептерді шешу үшін, өздеріңіз білетіндей, мектеп бағдарламасынан тыс білім мен дағдыларды қажет етеді. Бұл мәселелерді шешу, әдетте, үлкен есептеулерді орындау қажеттілігімен байланысты емес. Сонымен қатар, олимпиадалық мәселені шешу үшін кеңінен танымал алгоритмді қолдану мүмкіндігі жеткіліксіз. Олимпиадалық тапсырмалар оқушылардың өз білімдерін қолдана білуді, дамыған ассоциативті ойлауды және жеткілікті ақылдылықты талап етеді.

Қазіргі уақытта математикалық олимпиадалардың жаңа функциясы ерекше орын алады. Оның мәні-олимпиадалар оқушыларды нарықтық экономика жағдайында қазіргі өмірге, бәсекелестік жағдайларға дайындауға ықпал етеді. Математикадан олимпиадалардың (және кез келген оқу пәндері бойынша олимпиадалардың) бұл функциясы өте маңызды, сондықтан оны басқа функциялармен байланысты болғанына

карамастан, тәуелсіз деп қарастырған жөн. Оқушылардың оқу процесінде және олардың болашақ кәсіби іс-әрекетінде күрделі динамикалық өзара әрекеттесуге бейімделуіне көмектесу міндеті бірінші орынға қойылса, бұл функцияны шартты түрде «бейімделуші» деп атауға болады [1].

Олимпиаданың негізгі мақсаттары мен міндеттері ғылыми білімді насихаттау және оқушылардың ғылыми қызметке қызығушылығын дамыту, дарынды балаларды анықтау үшін қажетті жағдайлар жасау, оқушыларды халықаралық олимпиадаларға қатысуға іріктеу және дайындау, Қазақстан Республикасында білім берудің беделін көтеру болып табылады.

Ережеге сәйкес олимпиада төрт кезеңде өткізіледі [2].

1. Бірінші кезең — мектепшілік. Әдетте қазан-қараша айларында барлық мүдделі мектептерде өткізіледі. Мектептің педагогикалық ұжымының шешіміне байланысты оған 8-11 сынып оқушылары қатыса алады, ал жеңімпаздар аудандық кезеңге қатыса алады.

2. Екінші кезең — аудандық. Әдетте желтоқсан айының ортасында 8-11 сынып оқушылары үшін өткізіледі. Осы кезеңнің жүлдегерлері келесі кезеңге қатысу құқығына ие болады.

3. Үшінші кезең-облыстық (Алматы және Астана қалаларының, сондай-ақ республикалық мектептердің олимпиадалары мәртебесі бойынша облыстық олимпиадаға теңестіріледі). 9-11 сынып оқушылары үшін қысқы демалыс кезінде өткізіледі. Әрбір облыстың (сондай-ақ Алматы және Астана қалалары, республикалық білім беру мекемелері) төртінші қорытынды кезеңге қатысу үшін әрбір сынып бойынша 2 оқушыдан квотасы бар.

4. Төртінші кезең — қорытынды. Соңғы жылдары наурыздың ортасында өтеді. 9-11 сынып оқушылары қатысады. Оған алдын ала іріктеусіз ел құрамасының мүшелері мен өткен жылғы жеңімпаздар жіберіледі. Соңғы үш кезеңнің тапсырмалары "Дарын" республикалық ғылыми-практикалық орталығының бірыңғай материалдары бойынша өткізіледі. Қорытынды кезеңнің жүлдегерлері I, II, III дәрежелі дипломдармен, әр сынып бойынша жеке грамоталармен, сондай-ақ арнайы және бағалы сыйлықтармен марапатталады.

Сондай-ақ бітіруші сыныптардың жүлдегерлеріне Назарбаев Университеті, ҚБТУ, IT университеті, SDU, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ сияқты еліміздің үздік университеттері өздерінің жоғары оқу орындарына білім гранттарын ұсына отырып, тосын сыйлар жасайды.

Мектеп кезеңін білім беру мекемесі ұйымдастырады. Олимпиаданы өткізу үшін мектепте әдетте ұйымдастыру комитеті құрылады, оған директордың орынбасарлары (Ұйымдастыру комитетінің төрағасы), математика мұғалімдерінің Мектептегі әдістемелік бірлестігінің төрағасы (ұйымдастыру комитеті төрағасының орынбасары), сондай-ақ математика мұғалімдері мен жоғары сынып оқушылары (ұйымдастыру комитетінің мүшелері) кіреді. Олимпиадаға қатысушылардың жұмыстарын құрастыру, тексеру және бағалау үшін төраға басқаратын қазылар алқасы құрылады, ол көбінесе математика мұғалімдерінің мектеп әдістемелік бірлестігінің жетекшісі (кафедра меңгерушісі) болып табылады.

Қазылар алқасының мүшелері математика мұғалімдері және мекемеде жұмыс істейтін жоғары оқу орындарының оқытушылары бола алады, сонымен қатар мектептегі жоғары сынып оқушылары (төменгі сыныптарда олимпиадалар өткізу үшін). Мектеп олимпиадаларын өткізу уақыты осы оқу жылында оқушылардың білім беру бөлімінің олимпиадасы туралы ережеге және математика бойынша орталық пәндік-әдістемелік комиссияның әдістемелік ұсыныстарына сәйкес анықталады.

Олимпиаданы дайындаудың ең маңызды сәті-олимпиада мәтінін құрастыру. Олимпиадалық қозғалыс мәселесі бойынша көптеген әдебиеттерді талдау.

Математика пәні бойынша мектеп олимпиадасының мәтініне қойылатын негізгі талаптарды тізімі [3]:

1) олимпиадалық жұмыс мәтініндегі тапсырмалар саны 4-тен 7-ге дейін болуы керек (егер тапсырмалар аз болса, онда олимпиаданың жеңімпаздары мен жүлдегерлерін анықтауда қиындықтар туындауы мүмкін, бірақ студенттерге көптеген тапсырмаларды шешуге бейімделу қиынға соғуы мүмкін);

2) барлық тапсырмалар күрделіліктің жоғарылау ретімен реттелуі керек (тапсырманың күрделілігін есептеу өте оңай емес, көбінесе мұғалімдер тапсырмаларды күрделілік деңгейіне қарай интуитивті түрде бөледі).

3) Тапсырмалардың алғашқыларының ішінде оқушылардың көпшілігіне қолжетімді 1-2 тапсырма болуы тиіс (бұл алдыңғы қатарлы деңгейдегі қарапайым тапсырмалар, сынып жұмысына ұқсас тапсырмалар, сондай-ақ стандартты емес тапсырмалар, бірақ қатысушылардың көпшілігі шеше алатын тапсырмалар болуы керек. Өйткені мектеп олимпиадасына барлық тілек білдірушілер қатысады, ал бірде-бір есепті шешпеген оқушы сенімі мен қызығушылығын жоғалтып алмауы үшін қажет).

4) олимпиада мәтінінің ортасында қиындығы жоғары 2-3 тапсырма қойылуы керек (бұл аудиториялық және сынақ жұмыстарының күрделілігі жоғары, бірақ шарттары өзгертілген тапсырмалар болуы мүмкін).

5) олимпиада мәтініндегі соңғысы санаулылар ғана шеше алатын 1-2 тапсырма болуы керек;

6) тапсырмалар мектеп математика курсының әртүрлі бөлімдерінен болуы керек, бірақ осы оқу жылында және өткен жылдың екінші жартыжылдығында оқыған материалға негізделуі керек;

7) тапсырмалардың ішінде ойын-сауық тапсырмалары, әзіл-оспақ тапсырмалары, софизмдер, қолданбалы сипаттағы тапсырмалар болуы мүмкін;

8) тапсырмалардың бірінде олимпиаданың өткізілген жылы көрсетілуі мүмкін;

9) тапсырмаларда есте сақтауға қиын формулалар, анықтамалық кестелерді пайдалану қажеттілігі болмауы тиіс.

10) әртүрлі сыныптар үшін бірдей тапсырмалар болуы мүмкін.

Тапсырмалардың келесі түрлерін пайдалану ұсынылады [4].

Бесінші сынып: арифметикалық, сандық ребус, мысал құрастыруға арналған тапсырма (пішіндерді кесу, құю, өлшеу), логикалық немесе мәтіндік тапсырмалар.

Алтыншы сынып: арифметика (бөлшек, сандық жұмбақ), теңдеу құрастыру тапсырмасы; фигуралар, қасиеттері көрсетілген көпбұрышты табу; логикалық тапсырмалар.

Жетінші сынып: сандық ребус, теңдеулерді құрастыру есебі, натурал сандардың бөлінгіштігі, бөлінгіштік белгілері, фигураларды кесу есебі, логикалық есеп.

Сегізінші сынып: Қасиеттері көрсетілген санды табу, функцияларының графиктерін құру, алгебралық өрнектерді түрлендіру, үшбұрыштың негізгі элементтері, жұптыққа логикалық есеп.

Тоғызыншы сынып: бөлінгіштік; шаршы үшмүше, оның графигінің қасиеттері, үшбұрыштың негізгі элементтері, алгебра (теңсіздігі немесе алгебралық өрнектерді түрлендіру есебі), логикалық (комбинаторлық) есеп.

Оныншы сынып: қасиеттері көрсетілген сан жиынын табу, прогрессия, аудан, фигуралардың ұқсастығы, теңдеулер жүйесі, логикалық (комбинаторлық) есеп.

Он бірінші сынып: рационал және иррационал сандар, тригонометриялық теңдеулер, шеңбер, центрлік және іштей сызылған бұрыштар, көпбұрыштар, комбинаторика.

Олимпиада оқу процесінің нысаны ретінде барлық қатысушылардың: оқушылар мен мұғалімдердің зияткерлік деңгейін көтеруге ықпал етеді. Бұл қазіргі уақытта шығармашылық дамыған, жан-жақты білімді мамандарға деген сұраныс артып келе жатқан кезде өте маңызды. Алайда, пәндік олимпиадаларды өткізу әдістемесі бірыңғай жалпы білім беретін мектеп жағдайында, білім мен дағдыларды қалыптастыру міндеттері оқушының жеке басын дамыту міндеттерімен салыстырғанда басым болған кезде қалыптасты. Әрине, сонымен бірге, соңғы жылдары барлық деңгейдегі олимпиадаларға назар аудару әлсіреді, оларды оқушылардың дарындылығын дамыту бойынша жұмыстың басқа түрлері – конкурстар, зияткерлік марафондар, конференциялар және т. б. алмастыра бастады. математика олимпиадаларының әлеуеті, ең алдымен, оларды дайындау мен өткізу әдістемесінің мектептің қазіргі даму кезеңінің ерекшеліктеріне сәйкес келмеуіне байланысты жүзеге асырылмайды [5].

Математика олимпиадаларының рөлін бағаламауға болмайды. Оқушылардың математикалық ойлауының дамуына, олардың әлемнің қазіргі математикалық бейнесін білуіне ықпал ете отырып, математиканы зерттеу ғылыми дүниетанымды қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар жаратылыстану циклінің басқа пәндерін игеруге негіз қалайды. Математиканы терең зерттеу қазіргі білімді тұлғаның қалыптасуында ерекше рөл атқарады. Математиканы оқытудың әдістері мен құралдарының, формаларының барлық палитрасында математикалық олимпиадалар маңызды рөл атқарады.

Олимпиадалық есептерді шешу үшін, өздеріңіз білетіндей, мектеп бағдарламасынан тыс білім мен дағдыларды қажет етеді. Бұл мәселелерді шешу, әдетте, үлкен есептеулерді орындау қажеттілігімен байланысты емес. Сонымен қатар, олимпиадалық мәселені шешу үшін кеңінен танымал алгоритмді қолдану мүмкіндігі жеткіліксіз. Мұны жақсы түсіну керек. Олимпиадалық тапсырмалар студенттерден өз білімдерін қолдана білуді, дамыған ассоциативті ойлауды және жеткілікті ақылдылықты талап етеді.

Қазіргі уақытта математикалық олимпиадалардың жаңа функциясы туралы сөйлескен жөн. Оның мәні-олимпиадалар оқушыларды нарықтық экономика жағдайында қазіргі өмірге, бәсекелестік жағдайларға дайындауға ықпал етеді. Математикадан олимпиадалардың (және кез келген оқу пәндері бойынша олимпиадалардың) бұл функциясы өте маңызды, сондықтан оны басқа функциялармен байланысты болғанына қарамастан, тәуелсіз деп қарастырған жөн. Студенттердің ЖОО-да оқу процесінде және олардың болашақ кәсіби іс-әрекетінде күрделі динамикалық өзара әрекеттесуге бейімделуіне көмектесу міндеті бірінші орынға қойылса, бұл функцияны шартты түрде «бейімделуші» деп атауға болады [6].

Пәндік олимпиадалардың мақсаттары, функциялары, ұйымдастыру мәселелері, оларды дайындау және өткізу шеңберіндегі оқыту мазмұны, пәндік олимпиадаларды дайындау процесін жетілдіруге мүмкіндік беретін оқу материалдары мен әдістемелік әзірлемелерді жасау мәселелері өзекті болып табылады.

Қазіргі уақытта олимпиадаларды ұйымдастыру үдерісін жеңілдету мақсатында көптеген жеңілдіктер мен инновациялар енгізілуде. Мысалы қалалық олимпиаданың іріктеу кезеңін офлайн форматында өткізу, қатысушыларды бейне тіркеу, олимпиаданың қорытынды кезеңін жаңа технологиялар арқылы онлайн-режимде көрсету. Бұл жұмыстардың барлығы уәждемелік функцияларды орындайтын математика мұғалімдерінің, жоғары оқу орындарының, қоғамдық қорлардың олимпиадалық қозғалыстағы бірлескен жұмысы оқушылардың математикалық олимпиадаларға қатысуға уәждемесін қалыптастыруға оң әсер етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Смағұлов Есенғали, Сеитова Сабыркүл, Хаймулданов Ерлан, Әділбаева Ардак, Тулымшакова Гүлнұр, Әбдікәрімова Айжан. "Мерзімді химика" www.periodico.tchequimica.com көлемі 15 N. 30. ISSN 1806-0374 (impresso). ISSN 1806-9827 (CD-ROM). ISSN 2179-0302 (meio eletronico). 2018 Порту-Алегри қаласы. Бразилия Республикасы. 330-337 беттер.

2. Есенғали Смағұлов. Сабыркүл Сейітова. Екатерина Гаврилова. Жомарт Жиёмбаев. Назым Жанатбекова (2018). "Студенттерге арналған математикалық пәндерді өзіндік жұмыс ретінде оқыту". Astra Salvensis, an VI, numar 11, 2018. 617-630 бет.

3. Бабаев Д.Д., Смағұлов Е.Ж., Хаймулданов Е.С. Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері. (2018) ВЕСТНИК Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова. Серия «Математика и естественно-технические науки». Стр.11-15. Талдықорган

4. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖІПС «Дайыр Баспа», 2010 ж.

5. http://math4school.ru/princip_Dirihle.html

6. https://ust.kz/word/matematikalyq_zertteyderdegi_matematikalyq_indykciya_adisi-174512.html

ӘОЖ 373.2

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Джаздыкбаева М.Б., п.ғ.к., доцент

Расулова Н.И., магистрант

Қ. А. Ясауи қазақ-түрік Университеті Түркістан қаласы

E-mail: rasulova_naima@mail.ru

Мақалада мектеп жасына дейінгі баланың функционалды сауаттылығын дамыту жолдары туралы қарастырылған.

Мақаланың мақсаты қазіргі заманға бейімделген жас ұрпақты тәрбиелеудің маңызын дәріптеу. Қазіргі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі – мектеп жасына дейінгі баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру.

Мектеп жасына дейінгі балалардың функционалды сауаттылығы – бұл мектепке дейінгі білім беру сатысында мектеп жасына дейінгі балалардың білім деңгейінің белгілі бір деңгейі, құзіреттіліктерді меңгеру дәрежесін білдіреді.

Тірек сөздер: мектеп жасына дейінгі білім, функционалды сауаттылық

В статье рассмотрены пути развития функциональной грамотности у детей дошкольного возраста. Цель статьи популяризация важности воспитания подрастающего поколения, адаптированного к современному миру.

Одной из важнейших задач современного образования является формирование функциональной грамотности дошкольника. Функциональная грамотность у детей дошкольного возраста – это определенный уровень знаний дошкольников на этапе дошкольного образования, выражающий степень овладения компетенциями.

Ключевые слова: дошкольное образование, функциональная грамотность

The article discusses the ways of developing functional literacy of a preschooler.

The purpose of the article is to popularize the importance of educating the younger generation, adapted to modern times. One of the most important tasks of modern education is the formation of functional literacy of a preschooler. Functional literacy of preschool children means a certain level of knowledge of preschool children at the stage of preschool education, the degree of mastery of competencies.

Keywords: preschool education, functional literacy

Мектепке дейінгі балалық кезеңінде балаларды қарапайым сауаттылыққа үйрете отырып, біз функционалды сауаттылықты игерудің алғышарттарын қалыптастырамыз. Педагогтың міндеті – баланы қазіргі заманның шарттарына бейімделуге үйрету.

Функционалды сауатты адам – өмір бойы үздіксіз алған білімін өмір бойы пайдалана алатын, адамдармен, қоршаған ортамен әлеуметтік қарым-қатынас барысында көптеген мәселелерді шешуде қолдана алатын адам[1,86б.].

Ш.А.Амонашвили біз балаларымызды өлі білімнің үлкен жүктемесін жаттауға мәжбүр етеміз, бұл өте көп уақытты талап етеді. Ал егер біз өмірдің дәл осы кезеңінде, кейін емес, өсіп келе жатқан буынға таным мен қабілеттердің, көзқарастардың дамуына қол ұшын созсақ, олар өз кезегінде тұтас әлемнің бейнесін жасай алатындығын айтты.

Қазіргі білім беру саласында функционалды сауаттылық мектепке дейінгі ұйымда, мектеп қабырғасында да талқыланатын негізгі тақырыптың біріне айналууда. Неліктен функционалды сауаттылық маңызды бола бастады?

Қазіргі заман, осыдан жиырма, отыз жыл бұрынғы заманнан әлдеқайда алда, әрі күрделі. Оның себебі жаңа технологиялардың, жаңа мамандықтардың, шаруашылық салаларының пайда болуымен және адамның өзіндегі әлеуметтік-психологиялық өзгерістермен байланысты. Функционалды сауаттылықты мектепке дейінгі жастан бастап қалыптастыру қажет, өйткені функционалдық сауаттылық оқытуға ықпал ететін, тұлға болып қалыптасуына, қарым-қатынас пен әлеуметтік қарым-қатынастардың жоғары деңгейін қалыптастыруға негізгі факторлардың біріне айналды.

Функционалдық сауаттылықтың алғышарттарын дамыту мектепке дейінгі және мектеп кезеңінің сабақтастығын жүзеге асыруға ғана емес, сонымен қатар балабақша тәрбиеленушілерін мектепте жақсы үлгеріммен оқуына септігін тигізеді[2,456.].

Функционалдық сауаттылық оқу дағдылары балаға 5-6 жас аралығында таныс болуы керек. Осы кезеңде оқу, жазу, математиканың негіздері қаланады және бұл болашақ оқушыға тәуелсіз болуға, білім алуға қызығып, өзі үшін білім алуға ұмтылуға, адамдар арасында өмір сүруге көмектесетін құнарлы негіз болып табылады. Функционалдық сауаттылық келесі көрсеткіштермен сипатталады: өз қабілеттерін пайдалана отырып, қоршаған әлеммен табысты қарым-қатынас жасауға дайын болу; өмірлік міндеттерді шешу, негізгі қызмет түрлерінің алгоритмін құруда қалыптасқан дағдыларға ие болу; қоғамның моральдық-этикалық талаптарына, серіктестік және ынтымақтастық ережелеріне сәйкес әлеуметтік қатынастар құру мүмкіндігі; өз сауаттылығын бағалауды, одан әрі білім алуға, өзін-өзі тәрбиелеуге және одан әрі дамуға ұмтылуы, өз болашағын болжай білуді қамтамасыз ететін рефлексивті дағдылардың жиынтығы.

Мектепке дейінгі білім беру функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың негізі ретінде: мектеп жасына дейінгі балалардың қаржылық және математикалық сауаттылығын қалыптастыру; мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу белсенділігін қалыптастыру; мектеп жасына дейінгі балаларда экологиялық сауаттылық негіздерін қалыптастыру; мектепке дейінгі білім беру деңгейінде әлеуметтік-коммуникативтік сауаттылықты қалыптастыру.

Қазіргі заманда көптеген оқушылар айтарлықтай білімге ие болғанымен, бұл білімді сауатты қолдана алмайды және соңғы уақытқа дейін «функционалдық сауаттылық» ұғымына жеткіліксіз көңіл бөлініп келді. Түсіндірме-демонстрациялық әдіске сүйене отырып қолданылатын дәстүрлі педагогика қазір тиімді әдіс болып табылмайды. Бұл көзқарас тәжірибемен дәлелденген[3,1576.]. Аталмыш әдіс бала естігенін, оқығанын қайталауды талап етеді, лошикалық абстрактіге зиян келтіре отырып, нақты бейнелі ойлауды белсендіреді. Ал егер бала ерекше білім беру тәсілін қажет етсе ше? Функционалдық сауаттылық адам қызметінің, қарым-қатынастың, әлеуметтік қатынастың әртүрлі салаларындағы өмірлік міндеттерінің барынша кең ауқымын шешу үшін барлық алынған білімдерін, дағды, қабілетін пайдалану негізінде қарастырылады.

Функционалды сауатты тұлға – бұл әлемде бағдарланған және қоғамдық құндылықтарға, үміттер мен мүддеге сәйкес әрекет ететін адам. Негізгі белгілері: тәуелсіз, адам тобына тез бейімделетін, негізгі құзіреттерге ие адам[4,396.]. Осылайша, ең бастысы, функционалды сауатты адам оқуды және жазуды үйренген адам ғана емес, өз білімін іс жүзінде қолдана алатын және жетілдіре алатын, өз бетінше оқитын, дамып, сол арқылы қазіргі қоғамның дамуына көмектесетін адам деп айтуға болады. Халықаралық білім беру стандарттары үш негізгі сауаттылыққа бағытталған. Бұл математикалық сауаттылық, табиғи ғылыми және оқу сауаттылығы. Оқу сауаттылығы – адамның жазбаша мәтіндерді түсінуі және пайдалану, олар туралы ойлау және мақсаттарына жету үшін оқу қабілеті, өз білімі мен мүмкіндіктерін кеңейту, әлеуметтік өмірге қатысу. Жаратылыстану сауаттылығы – адамның жаратылыстану білімін пайдалану, проблемаларды анықтау және қоршаған әлемді түсіну және тиісті қорытындылар жасау қабілеті. Математикалық сауаттылық – адамның өзі өмір сүретін әлемдегі математиканың рөлін анықтау және түсіну, негізделген математикалық пайымдаулар жасау және математиканы қазіргі және болашақтағы шығармашылық, қызығушылық танытатын және ойлайтын азаматқа тән қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қолдану қабілеті.

Ерте жастан бастап мектеп жасына дейінгі бала ересектердердің бақылауында болады, бірақ мектепке дейінгі мекемеден кейін қамқорлық әлсірейді. Көп жағдайда ата-ана бірінші сынып оқушысын мектепке ертіп бара алады, ол да болса бір-екі ай[5,746.]. Отбасы мүшелері барлығы бірге әрқашан бірге уақыт өткізе алмайтын жағдайлар болады, сондықтан бала тәуелсіздікке үйренуге мәжбүр. Бұл кезеңнің қаншалықты қауіпсіз болуы бұрын алынған білім мен дағдыларға байланысты. Жолдарда, қоғамдық көліктерде қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында балабақша аумағында автоқалашық құру ұсынылады. Қалашық аумағында жол белгілері, бағдаршам, аялдама, жанармай құю станциясы тұру міндетті. Автоқалада мектеп жасына дейінгі бала нақты көше жағдайында болып, жаяу жүргіншінің, велосипедшінің, жанармай құю станциясының қызметкері немесе жол полициясының инспекторларының рөлдерін көре алады. Арнайы жабдықталған ойын ортасында тәжірибе жинақтағаннан кейін ғана балалар жақын маңдағы жаяу жүргіншілер өткеліне, мекемеден тыс бағдаршамға экскурсияға шығады[6,1036.].

Жалпы мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздігі бағдарламасы бірқатар мәселелерді шешуді көздейді: 1. Мектеп жасына дейінгі баланың өмір қауіпсіздігі негіздерін қалыптастыру бойынша мектепке дейінгі білім беру ұйымдары тәрбиешілерінің кәсіби құзіреттілігін арттыру. Осы мақсатта педагогтердің біліктілігін арттыру курстарынан, семинарлар мен шеберлік сағаттар қауіпсіздік бағыты бойынша педагогтердің кәсіби құзіреттілігін арттыру үшін іс-шаралар іске асырылады. 2. Мектеп жасына дейінгі балаларда қауіпсіздік және оларды іс жүзінде қолдану мүмкіндігі туралы қажетті білім мен түсініктерді қалыптастыру үшін дамытушы заттық орта құру. Балабақшаның барлық топтарында мектеп жасына дейінгі балаларға арналған «қауіпсіздік бұрыштары» құрылып, үнемі толықтырылып отыру қажет. Қауіпсіздік бойынша дидактикалық үстел үсті ойындары, картотекалар, «Аурухана», «Полиция», «Құтқару қызметі» т.б. қосуға болады.

Балалар – қоршаған әлемнің табиғи зерттеушілері. Әлемді тану арқылы бала тәжірибе жинақтайды. Жаңартылған білім бағдарламасы бойынша мектепке даярлық сыныптарына «Жаратылыстану» пәні енгізілді. Бағдарлама балалардың қоршаған ортамен танысуын қамтамасыз етеді. «Жансыз жанды табиғат денелері», «Ауаның экологиялық проблемалары», «Қысқы құбылыстар». Мектеп жасына дейінгі баланың өмірлік тәжірибесі жеткіліксіз болғандықтан, кез-келген жаңа ақпаратты қызықты етіп баяндап беру маңызды. Бес-алты жасар бала зерттеу сабақтарда сұрақ қойып оған жауап бере алады және қорытынды жасай алады. Мысалы, сабақ магнит туралы болса, балаларға майда магниттер көрсетіп, қолдарымен ұстап көруге мүмкіндік беру қажет. Тәрбиешінің міндеті балаларды оқыту барысында себеп-салдарлық байланыстар орнату, «менің ойымша, сондықтан, өйткені» сияқты тілдік құралдарды қолдану қажет. «Су-тіршілік көзі» жаратылыстану сабағында балаларға сумен тәжірибе жасауға мүмкіндік беру, кішкентай ойыншықтарды суға салып, судың пішінін анықтап, судың мөлдірлігін көрсету мақсатында шыны стакан қолдануға болады.

Сонымен, жоғарыдағы аталған барлық функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға арналған әдістер өз кезегінде маңызды рөл атқарады. Мәселе, тек педагогтің құзіреттілігінде, аталған жаңа технологиялар, әдістер мен тәсілдерді игеруінде. Функционалдық сауаттылықты дамыту қазіргі таңда ақпараттық коммуникациялық технологияларды білмей игерту мүмкін емес, сондықтан оқу мен тәрбие процесінде қолданбас бұрын педагог өзі жоғары деңгейді білуі өте маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Развитие у детей критического мышления. Применение технологии [Электронный ресурс] maam.ru/detskijasad/-razvitie-u-...
2. Технология развития критического мышления дошкольников [Электронный ресурс] tak-to-ent.net/load/169-1-0-14800
3. Методика В.В. Воскобовича [Электронный ресурс] http://mama.neolove.ru/early_childhood_education/method_voskobovicha/metodika_voskobovicha.html © NeoLove.ru

4. Выгодский, Л.С. Педагогическая психология [Электронный ресурс] uchebika.ru/pshologiya/160615
5. Ушинский К.Д. Дидактическая концепция [Электронный ресурс] otherreferats.allbest.ru/...
6. Развитие дошкольника в познавательско-исследовательской деятельности [Электронный ресурс] moluch.ru/archive/116/31981

УДК 37

ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Долгова Л.В., КГУ «Средняя школа гимназия №12», г.Талдыкорган

E-mail: dolgova.lidiya@mail.ru

В статье подробно рассматриваются ключевые вопросы по формированию функциональной грамотности на уроках литературного чтения в начальной школе. Приводятся эффективные методы и приемы, проводимые на уроках и внеклассных занятиях.

Ключевые слова: Метопредметные связи, функциональная грамотность, литературное чтение, обучение самостоятельности, анализ и синтез, современные интерактивные технологии.

Мақалада бастауыш мектепте әдеби оқу сабақтарында функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізгі мәселелері егжей-тегжейлі қарастырылады. Сабақтарда және сыныптан тыс сабақтарда өткізілетін тиімді әдістер мен тәсілдер келтірілген.

Тірек сөздер: Метопәндік байланыстар, функционалдық сауаттылық, әдеби оқу, өзін-өзі оқыту, талдау және синтез, заманауи интерактивті технологиялар.

The article discusses in detail the key issues on the formation of functional literacy in the lessons of literary reading in elementary school. The effective methods and techniques used in the classroom and extracurricular activities are given.

Keywords: Metasubject connections, functional literacy, literary reading, independence learning, analysis and synthesis, modern interactive technologies.

Главная задача современной школы – это подготовка учащихся к адаптации в современном поликультурном обществе. Это возможно через реализацию современных подходов и эффективное внедрение процессов обновления содержания образования. В этом и заключена суть функциональной грамотности, так как это явление метопредметное. В настоящее время в Казахстане, да и практически во всем мире наблюдается заметное сокращение процентов читающих людей, настолько стремительно развиваются коммуникативные и цифровые технологии. Индивидуумы больше стали полагаться на готовые данные в социальных сетях, поэтому стал ощущаться острый дефицит знаний, особенно функциональных.

Мы рассмотрим формирование функциональной грамотности учащихся младших классов на уроке литературного чтения, так как формирование элементарной грамотности – ведущий уровень образованности младшего ученика. Здесь закладываются основы функциональных навыков и способностей, социальных компетентностей. Ведь в дальнейшем ученик не только должен уметь довольно бегло читать, осмысливать, интерпретировать, но и составлять деловые бумаги, находить необходимую информацию, составлять грамотно схемы и графики. Всему этому способствует читательская грамотность.

Чтобы организовать обучение функциональной грамотности чтения на уроке, необходимо полностью перестроить процесс преподавания - учитель идет рядом и чуть впереди, являясь при этом наставником, тьютором коррективщиком. Здесь важно использовать технологию диалогового обучения, образуя работу в парах и микро группах. Диалог позволит воспитанникам выразить свое понимание темы, помочь правильной аргументации. Вовлечь в процесс «обмена мыслями».

Для себя, как педагога я определила концепцию: «Образование через всю жизнь», что включает в себя следующие принципы:

- Обучение самостоятельности;
- Анализ и синтез;
- Структурирование;
- Эффективное использование информации;
- Самореализация и самосовершенствование.

Очень важно, чтобы ребенок мог адаптироваться и функционально работать в малых группах (в классе), обрести способность оценить свою деятельность со стороны.

Что такое функциональная грамотность известно давно, а вот как привить ее навыки в ракурсе современного динамически развивающегося социума становится актуальным на данный момент. Для этого необходимо сформировать не столько предметные, а личностные и метоппредметные, которые соответствуют современным стандартам. Приоритетная цель – развитие читательской компетентности младшего школьника, его способности мыслить нестандартно, перекладывать полученные знания на различные области. Важная задача педагога – определить уровень читательской грамотности и эффективности обучения.

Грамотное составление серии уроков, с учетом всех изученных индивидуальностей подопечных подбор современных технологий, их методов и приемов будут способствовать этому.

На первом этапе я взяла метод смыслового чтения, так как именно понимание смысла прочитанного способствует глубокому анализу произведения, развитию логики мышления, самообучению, умению вычленять главное. Сюда включаются работы с текстом до чтения, во время чтения и после чтения. Очень эффективны такие приемы, как чтение с пометками, комментированное чтение, устное иллюстрирование. Когда работаем с текстом до чтения, то по заголовку определяем цель произведения, характер текста с визуальными изображениями. Применяю такие приемы, как «Рассечение вопроса». На данном этапе учащиеся по заголовку предполагают, о чем пойдет речь в самом тексте. Эффективно применить прием «Верите ли вы, что...». Даются несколько предполагаемых вариантов утверждений по тексту, с которыми они могут работать и до прочтения и после. Это развивает критическое мышление, учит делать выводы.

Во время чтения текста применяются такие методы, как частичное чтение с анализом прочитанного. Восприятие на слух текста в целом учителем или учащимися, чтение с пометками. Важна правильная постановка уточняющего вопроса к каждой смысловой части произведения. Очень эффективен метод выдвижения гипотез во время самого чтения. При этом важно подтверждать, или опровергать их сразу же. Очень эффективен метод «Ключевые слова». Как правило, дети не умеют вычленять ключевые или опорные слова. Этому их надо учить постепенно, начиная с коротких текстов. Это упражнение развивает логику мышления, помогает восстановить текст, определить его целенаправленность, пересказать по частям, ориентироваться в содержании текста, четко выделять как главную, так и второстепенную информации.

Владение современными педагогическими технологиями, умение их правильно применить на практике – одно из составляющих преподавания и обучения. Разнообразные методы позволяют сохранять высокий уровень мотивации учащихся, подталкивает к самостоятельному обучению. А коллаборативная среда помогает эмоционально сблизить участников группы и принять нужное решение. Особенно эффективен в этом ракурсе Мозговой штурм. Данная стратегия активизирует мыслительные навыки младшего

школьника, дает нестандартность мышления, помогает разрешить проблему, найти нужные варианты. Применяя на уроках таблицы Шульте, вы даете ребенку неограниченные возможности развития опережающего логического поиска и системного восприятия, что очень важно для видения картины в целом.

Очень важно спланировать работу с учащимися после прочтения всего текста, это способствует его глубокому осмыслению. Такие стратегические приемы, как коллективная беседа, дискуссия, метод «толстых» и «тонких» вопросов расширяют кругозор, помогают формулировать основную идею текста. Художественное иллюстрирование каждого смыслового фрагмента дает возможность соотнести авторское видение с читательской интерпретацией. Здесь вступает в работу метод диалогового обучения и дискуссии. Очень хорошо использовать «Таксономию вопросов», которая разбивает вопросы на так называемые групповые: вербальные, подтекстовые, концептуальные (находящиеся вне текста). И, конечно же, оценочные. Где применяются методы самооценивания, взаимооценивания, рефлексивный подход с предоставлением обратной связи. «Фейерверк идей», «Светофор», «Три хлопка», «Лестница успеха», «СМС другу» и другие. Таким образом педагог может выявить так называемые «слепые» зоны и составить план по восполнению пробелов в знаниях учащихся.

Одним из видов закрепления является игра «Крестики-нолики». Один ученик выступает в роли крестика, другой в роли нолика. Ученики задают друг другу вопросы по пройденной теме и на заготовленном игровом поле выставляют свои знаки, если не ответил, то ход переходит к сопернику. Побеждает тот, кто быстрее заполнит поля своими знаками. Таких приемов существует множество, каждый педагог подбирает их или придумывает в соответствии с обученностью своего класса. Важно выстроить правильную траекторию преподавания, чтобы воспитанники быстро, грамотно, осознанно, а главное с любовью читали произведения как программного материала, так и по собственному убеждению. Педагог может составить таблицу, куда будет заносить итоги читательских умений класса:

- речевая деятельность
- читательская деятельность
- творческая деятельность
- и другие

Правильно сформулированные навыки чтения – главный инструмент функциональной грамотности учащихся, мотивация на дальнейшее саморазвитие личности. Сформированный познавательный интерес вырабатывает осмысленное чтение, его анализ, активизирует воображение, укрепляет память. И, самое главное, мотивирует на последующее самостоятельное обучение. Ведь недаром говорят, что думающий ребенок становится думающим читателем. «Мои ученики будут узнавать новое не только от меня; они будут открывать это новое сами» (И.Г. Песталоцци).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Казахстанская карта детского чтения в аспекте формирования функциональной грамотности школьников. Методическое пособие. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013.
2. Выготский Л.С. Сбор. Соч.: В 6 т. М., 1982 – 1984.
3. Сборник «Международная программа PISA примеры заданий по чтению, математика и естествознанию» 2003г. 4. Логвина И., Рождественская Л. Формирование навыков функционального чтения: Книга для учителя. 2012г.
5. Интернет ресурсы: <http://4brain.ru/skorochtenie/tablicy-shulte.php>
6. Интернет ресурсы: <http://md-shol.narod.ru/metod/navieki.ppt>

ӘОЖ 378.2

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ МҰҒАЛІМ МАМАНДЫҒЫНЫҢ БЕДЕЛІ

Досымбекова Г.Д., магистрант,

Ғылыми жетекші: Фейзулдаева С.А., философия докторы (PhD)

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: galiya.dosbergenovha@mail.ru

Мақалада авторлар мұғалім мамандығы әлемдегі ең құрметті, жауапкершілігі мол мамандықтың бірі және елдің болашағын жасаушы тұлға, оның еңбегі жас ұрпақтың білімін, мәдениетін, дүниетанымдық көзқарасы мен рухани дамуына тікелей әсер ететінін қарастырған. Мұғалім мамандығының беделін көтеру үшін мұғалім мен қоғам арасындағы, оқу орындары мен ұйымдар арасындағы интеграциялық байланысты нығайтудың маңызы зор екенін ашқан.

Тірек сөздер: мұғалім мамандығы, мұғалім мәртебесі, бедел, қызметі.

В статье авторы рассмотрели, что профессия учителя-одна из самых уважаемых, ответственных профессий в мире и личность, создающая будущее страны, труд которой напрямую влияет на образование, культуру, мировоззрение и духовное развитие молодого поколения. Для повышения престижа профессии учителя большое значение имеет укрепление интеграционных связей между учителем и обществом, между учебными заведениями и организациями.

Ключевые слова: профессия учителя, статус учителя, престиж, деятельность.

In the article, the authors considered that the teaching profession is one of the most respected, responsible professions in the world and a person who creates the future of the country, whose work directly affects education, culture, worldview and spiritual development of the younger generation. To increase the prestige of the teaching profession, it is of great importance to strengthen integration ties between teachers and society, between educational institutions and organizations.

Keywords: the profession of a teacher, the status of a teacher, prestige, activity.

Мұғалім мамандығы адамзат тарихындағы ең көне мамандықтардың бірі. Онда ұрпақтар сабақтастығының мыңжылдық тәжірибесі жинақталған. Шын мәнінде, педагог – бұл ұрпақтар арасындағы байланыстырушы буын, әлеуметтік-тарихи тәжірибенің тасымалдаушысы. Халықтың мәдени тұтастығы, жалпы өркениет, ұрпақтар сабақтастығы көп жағдайда мектеп-мұғалімінің рөліне байланысты.

Адам өмір сүрген сәттен бастап-ақ өмір тәжірибесін саналы, мақсатты түрде меңгеруді - жас ұрпаққа тәжірибе қалдыру және үйрену - үйрету қажеттілігін сезінді.

Мұғалімнің қызметі қоғамда қашанда жоғары бағаланған. Мұғалімнің атқарған жұмысының маңыздылығы, білімнің беделі әр уақытта мұғалімдік қызметке деген құрметпен қарауды анықтады. Философ Платон, егер етікші етікті нашар тігетін болса, онда мемлекет азаматтарының аздап нашар киінгені үшін ғана зардап шегеді, ал егер педагог өз міндеттерін нашар орындаса, елде надан және жаман адамдардың ұрпағы пайда болады деп жазды.

Я.А. Коменский мұғалімдерді оқушылардың рухани дамуының ата - анасы деп тұжырымдады; мұғалімдердің басты міндеті балаларға жақсы үлгі көрсетуі деп атап өтті [1].

Жер бетінде өмір сүретін әрбір адамның тағдыры, қандайда болмасын ұстаздың қолында. Ұстаз жүрегінің жылы сәулелері біздің планетамызды жылытады. Бұл өмірдегі барлық жарқын нәрсе-шындықтың, даналықтың, ізгіліктің, бауырластықтың, бейбітшіліктің риясыз қызметшісі. (И.П. Подласый) [2].

Еліміздің дамуы болашақ азаматтардың оқу-тәрбиесіне тікелей байланысты екенін білеміз. Мұғалімдер ең алдымен қоғамның интеллектуалдық және рухани-адамгершілік әлеуетін арттыру мәселесін шешуге шақырылады. Бізді қазіргі қоғамдағы мұғалімнің рөлі ғана емес, мұғалім мамандығының беделі де қызықтырады.

Мамандықтың беделін қоғам тарапынан мамандыққа деген құрмет, қоғамдағы беделі, оның адамдар санасындағы басқа мамандықтарға қатысты иерархиядағы орны ретінде анықтауға болады.

М. Лазутова мамандықтың беделінің артуының дәлелі өңір бойынша жалақының орташа деңгейінің (жалақы) орта жалақы деңгейіне дейін көтерілуі, мектепке жас мамандардың келуі, педагогтардың түрлі конкурстарға қатысуы болып табылатынын атап өтті [3]. Автор білім беру жүйесінің ақпараттылығы мен ашықтығын атап өтеді: бейнетрансляция, конференциялар, жиналыстар, брифингтер, қоғамдық ұйымдарға қатысу және т.б.

Е.В. Кардаш ата-аналармен ынтымақтастықта мектеп жасына дейінгі кезден бастап мамандықтың беделін арттыру ұсынылады. Оларға мектеп жасына дейінгі балалармен педагог мамандығы туралы рөлдік ойындар, «болашақ мұғалімдер» клубы және т.б. бағдарлама ұсынылады. В.П. Соломин педагогтың беделін арттыру үшін: білім беру мекемесіндегі оқу-тәрбие процесін жетілдіруді, мұғалімдерді мектептерге жоғары деңгейде даярлауды, бейінді педагогикалық сыныптарды ашуды ұсынады.

Л. Вербицкая педагог кәсібінің беделін көтеру үшін құжаттар мен есептерді толтыруда көрінетін бюрократиялық бақылауды азайту, білім беру саласындағы мемлекеттік мәселелерді талқылауда мұғалімдерге көбірек мүмкіндіктер беру, мұғалімнің шығармашылық бастамаларына құрметпен қарауды қамтамасыз ету керектігін атап өтті [4].

Бүгінгі күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдайда мұғалім мамандығының беделін бір сөзбен «төмен» немесе «жоғары» - деп айтып жеткізу мүмкін емес. Неліктен? Бұл жерде бедел (престиж) ұғымының көп қырлы құбылыс екенін ашып кету көзделіп отыр.

Бедел көп қырлы құбылыс:

- бұл қоғамның әртүрлі объектілердің әлеуметтік мәнін салыстырмалы бағалауы;
- бұл мамандықтың функционалдық маңыздылығы;
- бұл белгілі бір адамның белгілі бір кәсіптің өкілі ретінде пайдаланатын құрмет, мойындау дәрежесі;
- бұл адамның белгілі бір мамандықты таңдауын алдын ала анықтайтын өзіндік құнды қасиет;
- бұл бір тұлғаның білім, тәжірибе, адамгершілік абыройға негізделген қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларына әсер етуі;
- бұл жоғары құзырет, терең білім, ерік-жігер, жанқиярлық және т.б. негізделген адамның қоғамдық маңызы.

Мұғалім кәсібінің беделі қоғамдық бағалау мен мұғалімдердің өздері туралы субъективті пікірдің өзара әрекеттесуі ретінде анықталады.

Педагогикалық ұжымдарда көп жағдайда мұғалімнің беделін тұрақты бағалау қалыптасады.

Әлеуметтанушылардың зерттеулеріне сүйенсек, мұғалімдер бір-бірін айтарлықтай жоғары бағалайды, ең алдымен кәсіби құзыреттілік, оның ішінде педагогикалық шеберлік, пәнді терең білу, оқушыларды қызықтыра алуы, баланың жан дүниесіне жол таба білу. Мамандықтың жоғары беделінің критерийлері ретінде олар мыналарды бағалайды: көпшілдігі 85%, жауапкершілік, жақсы ниет - 77%, еңбекқорлық - 68%.

Оқушылар арасында мұғалімнің беделіне деген өзіндік критерийлері бар. Құрмет пен қошаметке ие кәсіби мұғалімді, олар «қарым-қатынас жасауда, өзімен сөйлесу қызықты және жағымды, сондай-ақ өз ісінің шебері, «үйрете алатын, қуаныш пен қайғымен бөлісе алатын» ұстазды айтады.

Мұғалімнің беделі, ата-ананың пікірінше, шеберлігімен, адами қасиеттерімен, қарым-қатынас стилімен және оқушылардың білім нәтижесімен анықталады.

Мұғалім үшін тек оқушылар ғана оны тану маңызды емес. Қоғамдық бағалаудың, мемлекеттің назарының және мұғалімнің жеке пікірінің өзара байланысы маңызды.

Осылайша, мұғалімнің беделін арттыру бір жағынан мұғалімнің өзінен бастап, екінші жағынан ел басшылығынан бастап екі бағытта жүреді. Осы өзара іс-қимыл кәсіпорындар, бизнес, БАҚ, қоғамдық ұйымдар атынан білім беруді және педагогтарды жүйенің белсенді субъектілері ретінде қолдауға қатысатын қоғамға әсер етеді.

Мұғалім мамандығының беделі көбінесе қоғамдағы білімнің беделіне байланысты. Мұғалім мамандығының беделін көтеру үшін мұғалім мен қоғам арасындағы, оқу орындары мен ұйымдар арасындағы интеграциялық байланысты нығайтудың маңызы зор. Мұғалімнің беделін арттырудың маңызды шарты-олардың қоғам өміріне белсенді қатысуы. Мемлекетті басқару органдарына ұсыну, білім беру саласында ғана емес, маңызды мемлекеттік бастамаларды талқылау, форумдар, жиналыстар, талқылау кездесулері жұмысындағы бастама. Педагог мамандығының беделін жақсарту бойынша үздік өңірлік тәжірибелерді, оның ішінде педагогтерге өңірлік әлеуметтік қолдау шараларын зерделеу болып табылады.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы жағдайында білімге, құндылықтарға деген қажеттілік жаңа мәнге ие, осыған байланысты мұғалім мамандығының беделі біртіндеп артып келе жатқанын көреміз. Білім саласында үлкен реформалар жүргізілді. «Педагог мәртебесі туралы» заңға қол қойылды, еңбекақы көтерілді, білім беру қызметкерлерінің жүктемесі қайта қаралды. Педагогтардың беделін арттыру, жауапкершілікті көтеруге және еліміздің білімді халық ретінде қалыптасуына жағдай жасауға дайын екенімізді көрсеттік.

Мұғалім мәртебесін көтеруге қатысты мәселелерді шешуде негізгі үш бағыт бойынша ілгерілеушілік анықталды. Біріншісі – мұғалімдердің жүйелі біліктілігін жаңа деңгейде арттыру, екіншісі – жалақыны көтеру арқылы материалдық ынталандыру, үшінші – мұғалім беделін арттыру, мұғалімнің оң имиджін қалыптастыру бағытында жұмыс жасау. Мұғалімнің мәртебесін көтеруге бағытталған мақсатты имидждік жұмыс өзекті болды және болып қала беретінін өз мақаласында В. Баталова [5] нақты берген.

Қытайдың мақалы: «Мың күн жалғыз болғанша, ұстазбен өткізген бір күн артық!» дейді. Себебі, кез келген жағдайда біреу түсіндірсе жақсы. Адамның өзі түсіне алмайтын қиын сұрақтар бар! Өмірде әрбір адамға өзінен артық білетін адам керек! Ол педагогтар десек артық айтпаған болар едік, сондықтан да білім беру жүйесіндегі қызметкерлердің мәртебесін көтеру қажеттілігін түсінген мемлекетке еңбекақы жүйесін көтеру шаралары ғана емес, ұстаздық жұмыстың имиджін көтеру бағытында мақсатты іс-шаралар жүргізу қажет екені сөзсіз. Мұғалім мамандығының беделі білімнің қоғамдағы беделіне, оның барлық деңгейіндегі білім беру жүйесіндегі жағдайға тікелей байланысты болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. https://vk.com/wall-167780178_43.
2. И.П. Подласый Педагогика: 100 вопросов - 100 ответов: учеб. пособие для вузов/ И.П. Подласый. - М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. - 365 с.
3. Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 256 с.
4. <https://ruskiymir.ru/news/217310/>.
5. <https://newtimes.kz/obshchestvo/>.

ӘОЖ 678.023:66

СӘН ДИЗАЙНЕРЛЕРІНІҢ ЖОБАЛАУ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЗИЯТКЕРЛІК МАТЕРИАЛДАР

Езиева М.М., қауымдастырылған профессор, доктор
Ақдениз Университеті

Бұл ғылыми мақалада ақылды матамен тоқыма бұйымдарының негізгі тұжырымдамалары қарастырылған. Сонымен қатар, ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдарының негізгі түрлері және олардың қолданылуы нақты қарастырылған, олар ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдарының даму тенденцияларын қысқаша болжайды және интеллектуалды материалдарды әзірлеу мен өндіруде тәжірибешілерге пайдалы ақпарат беруге бағытталған.

Тірек сөздер: сән дизайны, тауашалар, зияткерлік материалдар (Smart-маталар), инновациялық технологиялар (IT), statement.

В данной научной статье рассмотрены основные концепции текстиля с умной тканью. Наряду с этим, наглядно рассмотрены основные типы текстиля с умной тканью и их применения, которые кратко прогнозирует тенденции развития текстиля с умной тканью и направлена на предоставление полезной информации для практиков в разработке и производстве интеллектуальных материалов.

Ключевые слова: фэшн-дизайн, ниша, интеллектуальные материалы (SMART-ткани), инновационные технологии (IT), statement.

This scientific article discusses the basic concepts of smart fabric textiles. Along with this, the main types of smart fabric textiles and their applications are clearly considered, which briefly predicts the development trends of smart fabric textiles and aims to provide useful information for practitioners in the development and production of smart materials.

Keywords: fashion design, niche, smart materials (SMART fabrics), innovative technologies (IT), statement.

"Инновацияның басты белгілері - жаңашылдық және ғылымға тікелей көзқарасы" [1].

Ақпараттық технологиялар қазіргі адамның күнделікті өміріне тереңірек енуде. Киім функционалдылық, эргономика және эстетика саласында жоғары талаптарға ие қазіргі заманғы адамның денесін қабылдау ретінде инновациялық материалдардың өсу саласын құрудағы ғылым жетістіктерінің алдында сынақтарды анықтай бастады. Бүгінгі күні бізді материалдық әлем қоршап тұр, ол барған сайын артып келеді және адамның тіршілік ету ортасын пайдалану мақсатында ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін пайдалануда тәжірибесіз мөлшерге жетеді.

Инновациялық материалдарды, комбинацияларды, қорытпаларды және аралас жіптерді зерттеу, соның ішінде тоқыма материалдарын манипуляциялау, соның ішінде шикізаттың жаңа түрлері, Иірілген жіп пішіндері бүгінгі таңда ең көп сұранысқа ие ғылымдардың бірі болып табылады. Inventure инвестициялық порталының [2] зерттеуіне сәйкес, ол кәсіпкерлермен және инвесторлармен қарым-қатынас, сондай-ақ халықаралық консалтингтік компаниялар мен талдау орталығының зерттеулері негізінде алдағы жылдарға арналған ең перспективалы жиырма нарықтық тауашалардың рейтингін ұсынды. Инновациялық материалдар өндірісі (маталар, жабындар және ерекше қасиеттері бар материалдар) жиырма перспективалы нарықтық тауашалардың жоғарғы жағында маңызды орын алатын тұтынушылық болып бөлінеді [2].

Көріп отырғанымыздай, ерекше қасиеттері бар тұтынушылық инновациялық материалды сән дизайнерлері нақты функцияларға (кірістілік, тәуекелдер, күрделілік) қол жеткізу мақсатында жобалайды. Бұл сән дизайнының функционалдық аспектісін және оның қызығушылықтарын алдыңғы қатарға шығарады. Сән-бұл әртүрлілік жағынан да, коммерциялық жағынан да ең сұранысқа ие және қызықты тауашалардың бірі. Жылдан жылға табысты Сән жобалары пайда болады: шоурумдар мен авторлық дүкендер ашылады, жеке шоперлер саласы дамып келеді [Шопер - бұл сатып алушы аударған ағылшын тіліндегі "shopper" сөзінің прототипі және әр түрлі бағыттағы стилисттер. Әркім сән саласында жеке бренд құра алады және қызықты тауашаны таңдай алады.

Сән дизайнерінің жетістігі-бұл өндірілген сән өнімдерінің инновациясы мен үнемі жетілдірілуі. Бірақ сән дизайнері өзінің сән бұйымдары үшін тауашаны таңдауда қателік жіберсе, күш-жігер бекер болады. Айта кету керек, тауашалар сән дизайнеріне басқа сән дизайнерлеріне қарағанда өз артықшылықтарын көрсетуге мүмкіндік береді. Тауашаны дұрыс таңдау сән дизайнеріне тұтынушылардың сұранысын қанағаттандыратын нақты позиция береді.

Қазіргі заманғы сән дизайнерлері коллекцияның әр бөлігіне бірегей нәрсе, олардың таңғажайып элементін енгізуге тырысады. Танымал сән дизайнерлері шығармашылық аспектісіне көбірек көңіл бөледі. Олар үшін сән, ең алдымен, өнер [3].

Бұл, бір жағынан, үлкен абырой, екінші жағынан, күрделілік. Сән дизайнерлері өздерінің мәртебесін жасауға, қоршаған әлемге деген көзқарасын білдіруге деген ұмтылысты біріктіреді. Тұтынушылар ұтымды тұтыну аспектісіне және табиғатқа ұқыпты қарауға көбірек көңіл бөледі. Бұл сән дизайнерлері үшін жаңа стандарттар мен талаптарды белгілейді. Бүгінгі таңда инновациялар қаржылық және интеллектуалды инвестицияларды қажет етеді. Инновация-бұл ауқымды, жан-жақты нәрсе... Айтпақшы, бүгінде мұндай "сәнді" терминнің артында не жатыр? Кейбір сарапшылар тіпті "инновация" немесе "инновациялық" терминдерін бүгінде өте сақтықпен қолдану керек деп санайды. Сондықтан, IT саласына байланысты кез-келген дамуды инновациялық деп атауға асықпаңыз. Инновациялық әзірлемелер немесе өндіріс пен жай технологияланған бизнес арасындағы айырмашылықты көру керек. Сән дизайны инновациялық болуы мүмкін бе деген сұраққа нақты жауап беру қиын, өйткені инновация критерийлерінің өзі бұлыңғыр және субъективті. Еуропада 1970 жылдардан бастап инновациялық қызметті қолдау бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде. Жапонияда инновациялар даму ісінде аз жетістіктерге жете алмады. Соңғы онжылдықта Қытайда да инновацияға көп көңіл бөлінді.

Көптеген елдер ұлттық экономикалық дамуды тоқыма саласына бағыттап отырып, тоқыма саласындағы даму стратегияларын енгізді. Мысалы, Америка Құрама Штаттары "ақылды тоқыма жоспарын" ұсынды және "талшық пен мата өндірісіндегі революциялық зерттеулер орталығын" құрды; Германия "Болашақ Тоқыма" ұлттық стратегиясын тұжырымдап, "Болашақтың неміс тоқыма альянсын" құрды.

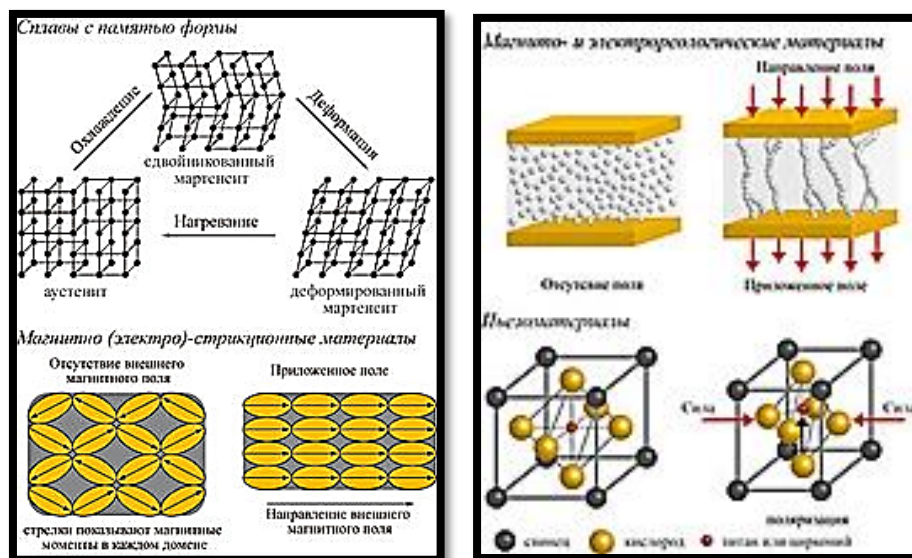
[Бұған ерекше қасиеттері бар маталар жатады. Мысалы, тер дақтарын көрсетпейтін әскери формаға немесе SmartWeave көйлегіне арналған өте берік материалдар; барлық басқа сипаттамаларға сәйкес, бұл қарапайым мақта мата.] және өнеркәсіптік [жабынның жаңа түрлері, қоршаған ортаға байланысты қасиеттерін өзгертетін инновациялық құрылыс материалдары, сондай-ақ наноматериалдар.]

Қытайдың өнеркәсіп және ақпараттық технологиялар министрлігі шығарған тоқыма өнеркәсібін дамыту тұрғысынан "ақылды тоқыма" кілт сөзі де бірнеше рет пайда болды, бұл ақылды тоқыма бұйымдарын жасау үшін электрондық технологиялар, Ақпараттық технологиялар және тоқыма технологияларының интеграциясын күшейтуді ұсынды [4].

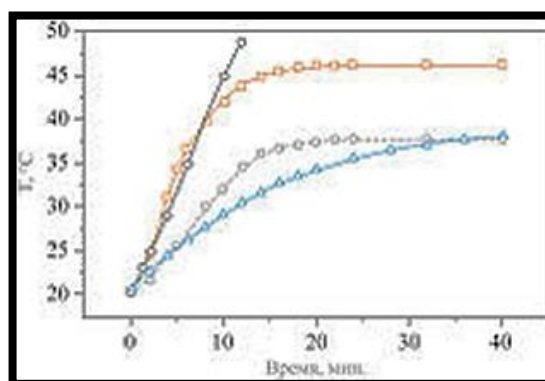
Киім-бұл адам өмір бойы, туылғаннан бастап қайтыс болғанға дейін бірге жүретін нәрсе. Бұл біз тәуелді болатын зат жайлылық пен ыңғайлылық әкеледі. Сәнді

киімдердің заманауи өндірісі инновациялық технологиялардан тыс қалмайды. Сән индустриясына фантастикалық қасиеттері бар интеллектуалды материалдар келеді, олардың құрылуындағы прогресс сөзсіз әртүрлі химиялық, физикалық, компьютерлік технологиялардың пайда болуымен байланысты. Киім "ақылды" болады, суыққа немесе жылуға жауап береді, мобильді құрылғыларды зарядтайды, айналамыздағы адамдарға көңіл-күйімізді көрсетеді және эмоцияларды қашықтыққа жеткізеді [5].

Сән дизайнерлері қазірдің өзінде таңғажайып жаңа буын киімдерін жасау үшін жоғары технологиялық материалдардың мүмкіндіктерін пайдаланады. "Ақылды" материалдар өздерінің артықшылықтарын сыртқы факторларға байланысты қасиеттеріне сәйкес анықтайды. "Мұндай материалдардың қос немесе үштік функциясы бар-қажетті сипаттамалары бар материалдың өзі, сыртқы көрініске арналған сенсор және кейбір жағдайларда мінез-құлыққа "бағдарламаланған" құрылғы" [6, 2-бет]. "Ақылды" материалдар басқаша" интеллектуалды "материалдар (ағылш. smart materials) - сыртқы әсерлердің әсерінен айтарлықтай (қайтымды немесе қайтымсыз) өзгертін бір немесе бірнеше физикалық (оптикалық, магниттік, электрлік, механикалық) немесе физика-химиялық (реологиялық және т. б.) сипаттамалардың көрінісін біріктіретін химиялық құрамы мен агрегаттық жай-күйі бойынша әртүрлі материалдар класы: қысым, температура, ылғалдылық, РН ақылды материалдар көбінесе ақылды киім жасауда қолданылады.

1-сурет. «Ақылды» материалдардың мысалдары (нанотехнология бойынша дәрістер негізінде, FNM MSU, 2009 ж.

Сурет-2. Құрамында әртүрлі магниттік материалдар-конвертер бөлшектері бар суспензиялардың магнит өрісінде болған кезден бастап температура динамикасы. Түзу сызық – «қарапайым» түрлендіргіші бар суспензия температурасы.

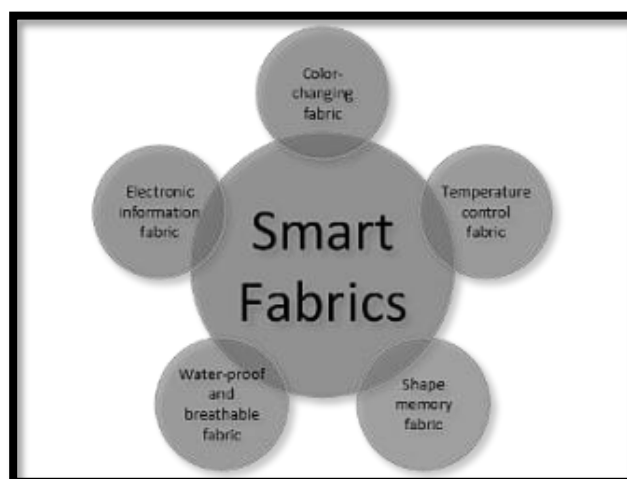
Ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдарының классификациясы. Қазіргі уақытта ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдары бөлінеді:

- пассивті (пассивті, детекторлар (талшықтар, пленкалар және басқа элементтер түрінде) сыртқы әсерлер әсерінен сипаттамаларын өзгертетін) ақылды мата тоқыма бұйымдары;
- смарт матаның белсенді (реактивті - олар сыртқы әсерлерге өздері жауап береді) тоқыма бұйымдары;
- смарт маталардан жасалған заманауи тоқыма бұйымдары (интеллектуалды – сыртқы әсерлерге реакция жасап қана қоймай, сонымен бірге олардың салдарын жоюды қамтамасыз етеді, яғни өзін-өзі жөндейді) [8].

Пассивті ақылды тоқыма бұйымдары. Пассивті интеллектуалды мата тоқыма бұйымдары сыртқы ортадағы өзгерістерді немесе ынталандыруды ғана қабылдай алады, бірақ сыртқы өзгерістерге бейімделе алмайды. Бұл ақылды тоқылған маталардың бірінші буыны. Ультракүлгін сәулелерден қорғайтын киім, бактерияға қарсы жабынмен қапталған мата, керамикалық жабынмен қапталған мата және жеңіл бағыттаушы маталар - барлығы пассивті интеллектуалды маталар. Шын мәнінде, пассивті смарт мата тоқыма бұйымдары әлі де қатаң мағынада ақылды мата тоқыма саласына сәйкес келмейді және дәлірек функционалды мата тоқыма деп аталу керек.

Белсенді смарт тоқыма. Белсенді мата тоқыма бұйымдары сыртқы ортадағы өзгерістерді немесе тітіркендіргіштерді қабылдап қана қоймайды, сонымен қатар сыртқы дүниедегі өзгерістерге сәйкес жауап береді. Бұл ақылды мата маталарының екінші буыны. Мысалы, пішінді есте сақтайтын тоқыма маталар, су өткізбейтін және ылғал өткізетін мата маталар, фазалық өзгерістерді сақтайтын киімдер және жеңіл термохромды матадан жасалған маталар - барлығы белсенді смарт маталар.

Жетілдірілген смарт мата тоқыма бұйымдары. Жетілдірілген смарт мата тоқыма, сонымен қатар суперинтеллектуалды мата тоқыма және адаптивті смарт мата тоқыма ретінде белгілі, байланыс, сезу, жасанды интеллект, биология және басқа да жоғары технологиялық пәндерді қоса алғанда, ақылды мата тоқымасының үшінші буыны болып табылады. Ол сыртқы ортадағы өзгерістерді немесе тітіркендіргіштерді қабылдай алады және соған сәйкес жауап бере алады, өзін-өзі реттеу арқылы сыртқы ортаға бейімделеді. Қазіргі уақытта жетілдірілген смарт матадан жасалған тоқыма бұйымдары әлі де бастапқы кезеңде және одан әрі зерттеуді күтуде.

Сурет-3. Ақылды маталардан жасалған тоқыма бұйымдарының негізгі түрлері және оларды қолдану.

Түсін өзгертетін интеллектуалды тоқыма маталарының анықтамасы және классификациясы. Жоғарыда айтылғандай, түсін өзгертетін ақылды мата тоқыма деп сыртқы тітіркендіргіштер (жарық, электр, қысым, температура т.б.) өзгерген кезде түсі өзгертетін мата тоқыма материалына жататынын түсінеміз [9].

Интеллектуалды мата маталарының түрлеріне негізінен мыналар жатады:

- фотохромды маталар;
- термохромды маталар;
- электрохромды маталар;
- пьезохромды тоқыма маталар және дымқыл хроммен қапталған тоқыма маталар.

Сурет-4. Фотохромды маталар. Түс өзгеру әсері әртүрлі жарық толқындарының әсерінен А затының оның В изомерлі затына айналуы нәтижесінде қол жеткізіледі. OS OLDOS маталары мен керек-жарақтары.
<https://www.oldsos.ru/textile/blog/smart-tkaniiii/>

Сурет-6. Электрохромды маталар сыртқы электр өрісінің әсерінен тұрақты және қайтымды түс өзгерістерін тудыратын материалдардың оптикалық қасиеттеріне (шағылу, сіңіру, жарық өткізу және т.б.) байланысты.
OS OLDOS маталары мен аксессуарлары <https://www.oldsos.ru/textile/blog/smart-tkaniiii/>

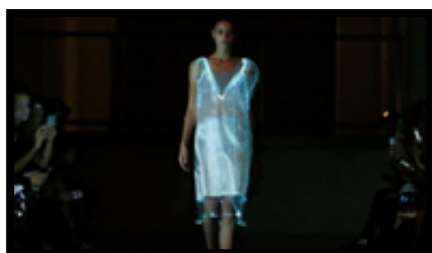
Түсін өзгертетін смарт маталарды пайдалану. Түсін өзгертетін SMART маталарды азаматтық, әскери және қауіпті өнеркәсіпте қолдануға болады. Әскери салада, әскери камуфляж үшін (мысалы, бақыланатын түсін өзгертетін камуфляждық киім үшін); медицина саласында, дәрігерлік бақылау үшін (мысалы, балалар киімі үшін, киімнің түсін өзгерту арқылы баланың қызуы бар-жоғын бақылау). Мұндай маталар еңбекті қорғаудың арнайы шаралары ретінде қолданылады (мысалы, химиялық заттардың ұзақ уақыт әсер етуімен - қауіпті ортада немесе күшті сәулелену жағдайында киімнің түсі өзгереді). Электрохромды киім сияқты сандық өріс киімдегі теледидар экраны ретінде әрекет ете алады. Түсін өзгертетін SMART маталар сәнде де қолданылады (фотохромды қолшатырлар, фотохромдық футболкалар және т.б.) [10].

Британдық дизайнер Хусейн Чалаянның 2007 жылғы көктем-жаз сән көрсетілімі сән тарихына ең таңғаларлықтардың бірі ретінде енді. Көйлектер жарықдиодты шамдармен жарқырайды, өздігінен бекітілген найзағайлар, салмақсыз юбкалар ұзыннан қысқаға айналды, ал шоуның тәжі фантастикалық жалаңаш болды: модельдің киімі із-түзсіз қалпаққа айналды.

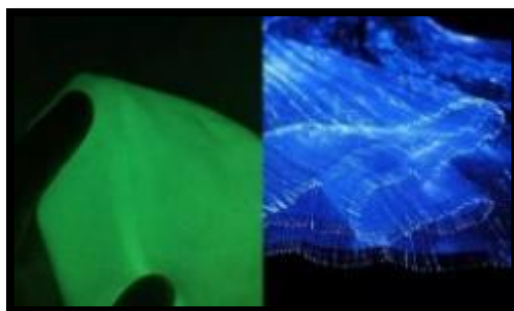

Сурет-7. Жоғары технологиядағы киім. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Жарықтандырылған киім. Дизайнер Нэнси Тилбери және бағдарламашы Бенджамин Мэйлс (LED инженері) жасаған STUDIO XO сән мен ғылымның бірегей интеграциясын жасайды. Компания цифрлық киімдерді дамытады және ойын-сауық және ойын индустриясымен табысты жұмыс істейді. Матаға салынған микрогаджеттер берілген бағдарламаға сәйкес әдеттен тыс жарық үлгісін жасайды. Киімдегі ою-өрнек музыка ырғағымен жылт-жылт етіп, дүр сілкіндіреді, мезгіл-мезгіл түсін өзгертіп, асыл кристалдардай жарқырап, жарқырайды. Studio XO костюмдері танымал суретшілер, Black Eyed Peas, Madonna, Fergie және Azealia Amanda Banks сияқты әлемге әйгілі жұлдыздар арасында сұранысқа ие. Studio XO қазіргі уақытта жарқыраған киімдерге үлкен сұранысты қалыптастыру үшін жұмыс істеуде. Нэнси мен Бенджаминнің пікірінше, киімнің болашағы - оны компьютерлендіру. Жарқырайтын маталарды француздық LumiGram компаниясы да ұсынады.

Сурет-8,9,10. Интерактивті киім Studio XO жасаушылар - болашақ сәні туралы.
<http://www.lookatme.ru/mag/people/manifesto/188973-digital-clothes>

Сурет-11. Алена Батаева. Қараңғыда жарқыраған маталар: атаулары, түрлері және қолданылуы.
<https://textilegu.ru/sinteticheskie-tkani/svetyaschiesya-tkani-v-temnote-nazvaniya-vidy.html>

Парафині бар микрокапсулалар. Американдық Outlast Technologies компаниясы жасаған зат - бұл нейлон жіптеріне немесе басқа полиэфир талшықтарына тікелей имплантацияланатын микробисер түріндегі парафині бар капсула. Парафин арнайы термиялық бақылау жасайды: 20 градус Цельсийден жоғары температурада зат еріп, сұйықтыққа айналады және минус белгісі бар ұқсас температурада капсулалар қатып, бірнеше сағат бойы жылуды бөледі. Әзірге жетілдіруді қажет ететін технология, жасаушылардың айтуынша, болашақта тұрмыстық, тіпті әскери мақсатта да пайдалы жеңіл әрі жылы заттарды жасауға мүмкіндік береді.

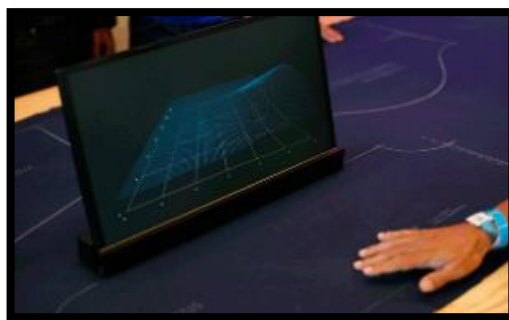
Өздігінен жылытылатын мата. Немістің Novonic компаниясы ең жақсы тоқылған сымдармен материалды өндіру технологиясын жасады. Пиджактың ішінде 2200 мАч сыйымдылығы бар шағын және өте жеңіл аккумулятор бар, қауіпсіз кернеуі 7,4 В. Ең жоғары қыздыру температурасы 42 градус Цельсий. Бір батарея заряды 20 минуттық 6 қыздыру циклін қамтамасыз етеді. Батарея зарядының күйі жарық диоды арқылы көрсетіледі. «Электр» киімді 30 градуста жууға болады.

Novonic технологиясын қолдана отырып, киім өндірушілер желден және төмен температурадан қорғайтын жинақтарды жасайды.

Сурет-12,13. Өздігінен жылытылатын куртка. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Мата-мультигаджет. Танымал Google компаниясы «Жакард» деп аталатын ерекше жобамен жұмыс істеуде: корпорация ғалымдары зат иесіне әртүрлі құрылғыларды түрту арқылы басқаруға мүмкіндік беретін электронды жіптермен тоқылған материалды әзірлеуде. Google жаңа матаның кәдімгі, күнделікті киюге және алуан түрлі заттарды тігуге жарамды болатынын ерекше атап көрсетеді. Осылайша, компания Levi's джинсы брендімен ынтымақтасуға ниетті - «ақылды» джинсы, мысалы, олардың иесіне смартфонды қалтасынан шығармай-ақ кіріс қоңырауларды қабылдауға мүмкіндік береді.

Сурет-14. Даму процесі. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Өзін-өзі тазартатын киім. Ғалымдар екі бағытта жұмыс істейді: олар өздерін тазартатын және жай ғана кірленбейтін киімдер жасайды. Нью-Йорктегі Outlier бренді су мен кірді кетіретін шалбар мен пиджак шығарды, егер олар ылғалданса, 15 минут ішінде

кебеді. Алдыңғы жағында материал тығыз жұмсақ нейлонға ұқсайды, ол да жақсы созылады. Ал, австралиялық зерттеушілер күн сәулесіндегі май мен ашық дақтарды кетіретін матаны сынап жатыр. Ультракүлгін сәулеленудің әсерінен титан диоксиді нанобөлшектерімен қапталған мақта, жүн немесе шибер зақымдалмайды, бірақ органикалық қосылыстар жойылады.

Сурет-15. Өзін-өзі тазартатын киім. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Электрондық маталар. Канада университетінің профессоры Джоанна Бержовска интерактивті электронды матаны жасайды, оның үш ерекшелігі бар: «электрондық тоқыма» адам ағзасынан энергия алады, оны сақтайды және оны кейінірек «келесі ұрпақ» матасынан кесілген киімнің сыртқы түрін өзгерту үшін пайдаланады. «Карма хамелеон» жобасы аясында «электрондық гардероб заттарының» алғашқы үлгілері жиналып үлгерді, ал түпкі мақсат – түрлендіру қабілеті бар киімдерді жасау.

Сурет-16. Электрондық гардероб үлгілерінің бірі. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Экологиялық таза маталар. Нью-Йорк студенттері айналаңыздағы ауаның қаншалықты ластанғанын көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар күнделікті тыныс алатын көміртегі тотығының зиянды әсерін көрсететін футболкалар жасады. Ауаның ластануының жоғарылауымен матада өкпе немесе жүрек түрінде кесілген ақ жолақтар-сызаттар пайда болады. Жасаушылар жоғарыда аталған материалдардың механизмдерін жетілдірумен айналысуда. Ұқсас жобаны, бірақ мүлде басқа жолмен жүзеге асырылған, Aerochromics негізін қалаушы Николас Бентель ұсынды. Оның «ақылды» футболкалары мен жейделері ауаның ластануына түсін өзгерту арқылы жауап береді. Желіде үш модель ұсынылды: олардың біреуі ауада әртүрлі бөлшектердің ілінген бөлшектері анықталған кезде түсін өзгертеді, екіншісі - көміртегі тотығы, иіссіз улы газ, ал үшінші модель радиацияның жоғары деңгейіне әрекет етеді.

Сурет-17. «Ақылды» футболкалар. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego

Басылған көйлектер. Америкалық Nervous System компаниясы 3D принтерде басып шығарылған көйлекті жұртшылыққа ұсынды. Әзірлеушілердің айтуынша, көйлекті өндіруге 48 сағатқа жуық уақыт кеткен. Көйлектің 3D моделі 3316 микроскопиялық ілмектермен өзара байланысқан әртүрлі өлшемдегі 2279 үшбұрыштан тұрады. Дәстүрлі мағынада көйлекті тігудің қажеті жоқ еді, ал алынған дизайн одан әрі нақтылауды қажет етпеді: жасаушылар көйлекті қалыптан алып тастап, оны тазалап, түзетіп, барлық ілмектерді мұқият өңдеу керек болды.

Сурет-18. 3D көйлек. http://30.burdastyle.ru/Tkani_budushego.

Голландиялық дизайнер Ирис Ван Херпен басып шығарылған киім идеясын дамытып, Париж сән апталығында коллекциялармен дебют жасады.

Сурет-19. Италияндық сәулетші Никколо Касаспен және 3D Systems мамандарымен бірлесіп жасалған мөлдір «мұзды» белдіксіз көйлек.

Көріп отырғанымыздай, сән индустриясы қарқынды дамып келеді. Мысалы, кеше ғана Парижде Sorerni бренд шоуының соңында бір топ ғалымдар подиумда жалаңаш Белла Хадидке бірден жейдеге ұқсас матадан тігілген көйлекке айналған сұйықтықты шашады. Fabrican әзірлеген шашатын матаның құрамында полимер ерітіндісінде суспензияланған мақта, жүн немесе синтетикалық талшықтар бар, олар денеге тиген кезде буланып кетеді. Мата бір-біріне жабысатын талшықтарды айқастырып, лезде тоқыма емес торды қалыптастыру арқылы алынады. Кигеннен кейін көйлекті шешіп, қайта пайдалануға дайын ерітіндіге айналдыруға болады [11].

Сурет-20. Бүріккіш матадан киіңіз.

<https://z-p4-upload.facebook.com/Yerevanlife.am/posts/5494630383977754>

Жоғарыда келтірілген мысалдардың барлығынан ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдарының даму перспективалары шексіз екенін көруге болады және ақылды матадан жасалған тоқыма Қазақстандағы тоқыма, тігін және сән индустриясы үшін негізгі даму бағыты және экономикалық өсудің маңызды нүктесі болады. келешек. Ақылды матадан жасалған тоқыма бұйымдарының қолдану аясы кең және медицина мен денсаулық сақтау, спорт және демалыс, аэроғарыш, әскери және басқа салаларда үлкен маңызға ие болады. Маталардың, тоқыма бұйымдарының және киімнің, электронды ақпараттың, материалдардың және басқа да салалардың технологиялық дамуына ықпал ете отырып, смарт материалдар (SMART маталар) бүкіл адамзаттың өмір сүру сапасын айтарлықтай жақсартады. Өмір сапасы біздің өмірімізді жақсарту үшін көбірек мүмкіндіктер береді. Қорытындылай келе, сән индустриясының болашағы электронды тоқыма бұйымдары мен киім өндірісіндегі инновациялық технологияларда екенін атап өткім келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Инновационные идеи для малого бизнеса - Бибосс. <https://www.beboss.ru/bizideas/all/7-innov> (дата обращения: 21.09.2022).
2. Топ-20 перспективных рыночных ниш для развития бизнеса в ближайшие 5-10 лет. [Электронный ресурс] URL: <https://inventure.com.ua/analytics/articles/top-20-perspektivnyh-rynochnyh-nish-dlya-razvitiya-biznesa-v-blizhajshie-510-let> (дата обращения: 20.09.2022)).
3. Экологичный fashion: как выбрать интересную нишу и создать свой бренд в мире моды. <https://nnov.hse.ru/news/330164036.html> (дата обращения 10.01.2020).
4. Классификация и применение смарт-текстиля. (дата обращения 25 ноября 2020). URL: <https://www.testtextile.com/ru/%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%83%D0%BC%D0%BD%D1%8B%D1%85%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%8B%D1%85-%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9/>

5. Инновационные ткани ближайшего будущего. (дата обращения 28.08.2016)
<https://integral-russia.ru/2016/08/28/innovatsionnye-tkani-blizhajshego-budushhego/>
6. Кокцинская Е.М. «Умные» материалы и их применение (обзор) / Е.М.Кокцинская // Видеонаука. – №1 (1). – С. 1-17.
7. Kuznetsov A.A., Shlyakhtin O.A., Brusentsov N.A., Kuznetsov O.A. «Smart» Mediators For Self-Controlled Inductive Heating // European Cells and Materials — № 3. Suppl. 2, 2002 — pp. 75-77
8. Умные материалы. Виды и технологии умных материалов (дата обращения 20.03.2022) <https://extxe.com/28923/umnye-materialy-vidy-i-tehnologii-umnyh-materialov/>
9. Классификация и применение смарт-текстиля. (дата обращения 25 ноября 2020). URL: <https://www.testtextile.com/ru/%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%83%D0%BC%D0%BD%D1%8B%D1%85%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%8B%D1%85-%D1%82%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9/>
10. SMART-ТКАНИ <https://www.olds.ru/textile/blog/smart-tkaniiii/> <https://z-p4-upload.facebook.com/Yerevanlife.am/posts/5494630383977754>

ӘОЖ 316.455

ЖЕТІСУ ЖӘНЕ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ТҰРҒЫНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОПТИМИЗМ ЖАҒДАЙЫ

Енсеева В.Т., әлеуметтану магистрі,

Рахипова С.К., ф.ғ.к.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: vensulu@mail.ru

Әлеуметтік стратификацияның өзгеруіндегі оптимизмнің рөлін социологиялық талдаудың өзектілігі экономикалық реформалар мен нарықтық қатынастар кезеңінде қоғамның әлеуметтік стратификациясының күшеюімен, кедейлік ауқымының ұлғаюымен, адамдардың жаңа топтары кедейлер санатына көшуімен байланысты. "Жаңа кедейлер" мен дәстүрлі түрде аз қамтылған адамдар топтары арасында, олардың көзқарастары бойынша, мінез-құлық стратегияларында, жеке қасиеттерінде, әлеуметтік шығу тегінде айырмашылықтар бар.

Тірек сөздер: әлеуметтік оптимизм, әлеуметтік әділеттілік, азаматтық қатыс, жаңа Қазақстан.

Актуальность социологического анализа роли оптимизма в изменении социальной стратификации связана с тем, что за период экономических реформ и рыночных отношений произошло усиление социального расслоения общества, увеличились масштабы бедности, в категорию бедных перешли новые группы людей. Между «новыми бедными» и традиционно малоимущими группами людей имеются различия в установках, стратегиях поведения, личностных характеристиках, социальном происхождении.

Ключевые слова: социальный оптимизм, социальная справедливость, гражданская активность, Новый Казахстан.

The relevance of the sociological analysis of the role of optimism in changing social stratification is due to the fact that during the period of economic reforms and market relations, the social stratification of society increased, the scale of poverty increased, new groups of people moved into the category of poor. There are differences in attitudes, behavioral strategies, personal characteristics, and social origin between the "new poor" and traditionally poor groups of people.

Keywords: social optimism, social justice, civic engagement, New Kazakhstan.

Біз бастан өткеріп жатқан уақыттың әлеуметтік оптимизмге деген үлкен қажеттілігі бар. Әлеуметтік оптимизм объективті түрде анықталады. Оптимизм мен пессимизмнің жағдайы мен қызметі жеке адамға, ұжымға және қоғамға тән. Жеке, ұжымдық және қоғамдық оптимизммен пессимизмнің арасында диалектикалық байланыс бар.

Әлеуметтік оптимизм құбылысын талдау, оның мәні мен әлеуметтік шындықты өзгертудегі рөлін, әлеуметтік-мәдени динамиканың ағымдағы процестерінің адамның мотивациялық саласының когнитивті, эмоционалды және ерікті компоненттерінің өзгеруіне әсер ету ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік оптимизм сенімділік, үміт және болашақтың оң үміттері сияқты құрылымдық элементтерді қамтиды. Осылайша, бұл субъектілердің белсенді әрекеттеріне жетекші мотив болып табылады.

Әлеуметтік оптимизм тенденция ретінде әлеуметтік шындықтың тұрақтануымен және адамдардың өмір сүру сапасының өсуімен көрінеді. Алайда, егемендігіміздің отыз жылдық тарихында негізгі құндылықтардың бүкіл жүйесіне әсер еткен Қазақстан қоғамының жаһандық трансформациясы ертеңгі күнге деген сенімсіздік сезімін, қоғамның барлық мүшелерінің дүниетанымының түбегейлі өзгеруін тудырады.

Зерттеу әдістемесі

Зерттеудің мақсаты – Облыс тұрғындарының әлеуметтік құрылымдағы рөлін анықтау.

Зерттеудің міндеттері:

- Облыс тұрғындарының елдегі қазіргі әлеуметтік-экономикалық, саяси өзгерістерге қатынасы;

- Азаматтардың әлеуметтік әділеттілікті сипаттауы;

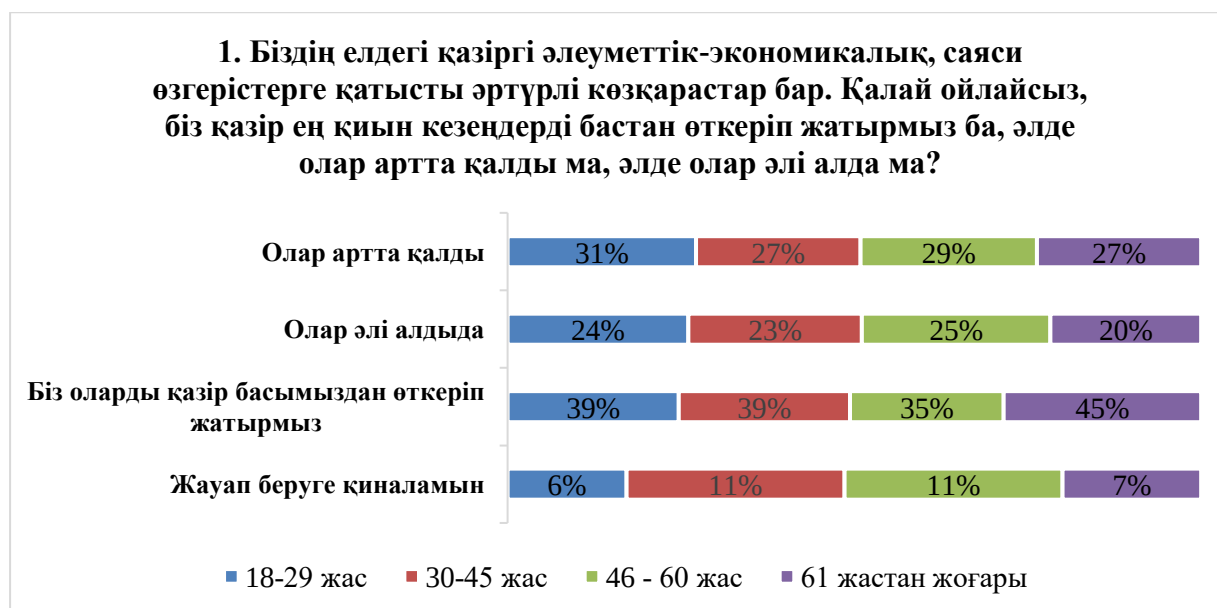
- Жаңа Қазақстанды қалыптастыруға деген азаматтық қатысу деңгейін анықтау.

Зерттеу нысаны: Облыстың 18 жастан асқан **1014** респонденті. Сауалнамаға облыстың 3 қала, 17 аудан және 50 елді-мекеннің тұрғындары қатысты.

Зерттеу нәтижесі. Зерттеудің нәтижесі көрсеткендей, елдегі кәзіргі әлеуметтік-экономикалық, саяси өзгерістерге қатысты көзқарастар әр қилы. Болған жағдайды қиын кезеңдермен байланыстыратын (39%) және оны басынан өткеріп жатқан жас өкілдері 18 бен 45 жас аралығындағы респонденттер.

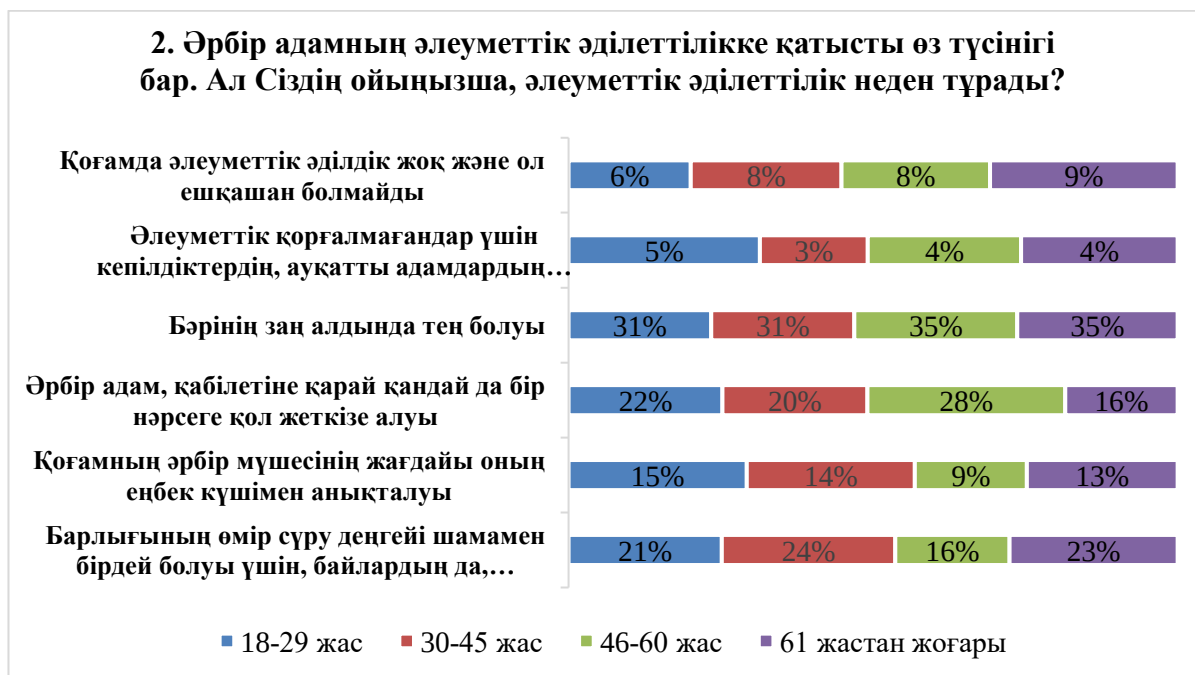
Қиын кезеңдер әлі жалғасады деп сенетіндер (23%) 46-60 жас аралығындағы азаматтардың көзқарасында басым.

Ол кезеңдердің артта қалғанын білдірген оптимистік көзқарас жалпы сұралғандардың 28%-ын құрады. Олар 18-29 жас аралығындағы азаматтардың жауабынан жиі байқалған (1 сурет).

Облыс тұрғындары әлеуметтік әділеттілікті бірінші кезекте «бәрінің заң алдында тең» болуымен байланыстырады (33%), екіншіден, «әрбір адам, қабілетіне қарай қандай да бір нәрсеге қол жеткізе алуы шарт» (22%) деп санайды, үшіншіден, «барлығының өмір сүру деңгейі шамамен бірдей болуы үшін, ауқаттылар мен төменгі тап өкілдерінің аз болуын» (21%) қолдайды.

Респонденттердің бір бөлігі «қоғамның әрбір мүшесінің жағдайы оның еңбек күшімен анықталады» (13%) десе, «қоғамда әлеуметтік әділдік жоқ және ол ешқашан болмайды» деген көзқарасты жақтағандар - 7% болды. Әлеуметтік әділдікті жоқ деп санайтын жас өкілдері 30 бен 65 жас аралығында жиі кездеседі (2 сурет).

Тұрғындардың басым бөлігі (77%) өзінің азаматтық бірегейлігін ҚР-ның азаматы мәртебесімен байланыстырады. «Өз ұлтымның өкілімін» - 10%-ды, «әлем азаматымын» деп санайтындар - 5%-ды құрады (3 сурет).

			Жасы				Барлығы
			18 бен 29 жас	30 бен 45 жас	46 мен 60 жас	61 ден жоғары	
3. Сіз өзіңізді ең алдымен кім деп санайсыз?	Қазақстан Республикасының азаматы	Жиілік	151	332	209	78	770
		% жасы бойынша	78%	74%	79%	82%	77%
	Әлем азаматы	Жиілік	9	28	14	4	55
		% жасы бойынша	5%	6%	5%	4%	5%
	Өз ұлтымның өкілі	Жиілік	21	47	23	8	99
		% жасы бойынша	11%	11%	9%	8%	10%
	Өз дінімнің өкілі	Жиілік	7	17	10	1	35
Барлығы		% жасы бойынша	4%	4%	4%	1%	3%
	Өз руымның өкілі	Жиілік	4	12	6	3	25
		% жасы бойынша	2%	3%	2%	3%	2%
	Жауап беруге қиналамын	Жиілік	2	11	4	1	18
		% жасы бойынша	1%	2%	2%	1%	2%
	Жиілік		194	447	266	95	1002
	% жасы бойынша		100%	100%	100%	100%	100%

Сауалнамаға қатысушылардың пікірінше, қазіргі уақытта олардың қорқынышын тудыратын негізгі жағдайлар:

- Парақорлық, сыбайлас жемқорлық - 18%;
- Мүлік пен ақшаның ұрлануы - 14%;
- Көшедегі тәртіпсіздіктер, бандиттік шиеленістер - 13%;
- Бұзақылық шабуыл - 13%;
- Интернет және банк карталарындағы алаяқтық - 11% жағдайлары (4 сурет).

		Жауаптар		Бақылау проценті
		N	Процент	
\$q4alla	Интернет және банк карталарындағы алаяқтық	234	11%	23%
	Жеке деректерді заңсыз пайдалану	183	9%	18%
	Мүлікті, ақшаны ұрлау	282	14%	28%
	Бұзақылық шабуыл	261	13%	26%
	Көшедегі тәртіпсіздіктер, бандиттік шиеленістер	212	10%	21%
	Бопсалау	99	5%	10%
	Кісі өлтіру	269	13%	27%
	Парақорлық, сыбайлас жемқорлық	382	18%	38%
	Жоғарыда айтылғандардың ешқайсысы	46	2%	5%
	Жауап беру қиын	98	5%	10%
Барлығы		2066	100%	206%

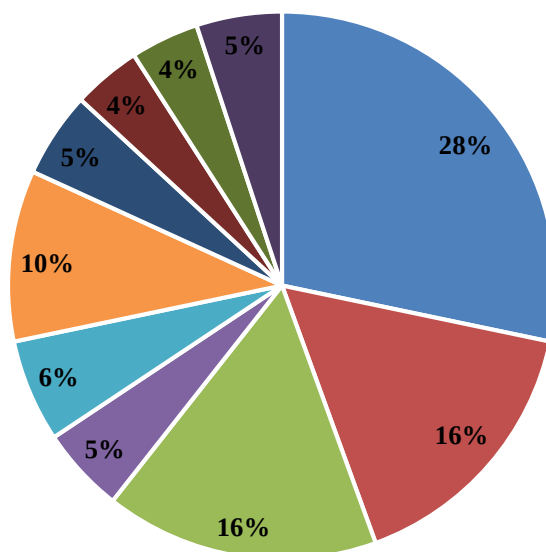
Әрбір бесінші респондент (28%) Қазақстанда өмір сүріп жатқанын мақтанышпен білдірген.

Тұрғындардың «Жаңа Қазақстанға» деген жеке пікірі ауытқымалы - **32%** (жалпы ризамын, бірақ **бір нәрсе** қанағаттандырмайды» - 16%, «ризамын, бірақ көп нәрсе қанағаттандырмайды» деп санайтын респонденттер - 16%).

Болашағын елмен байланыстырып, қоғамға пайдалы жағынан ықпал етуді білдірген респонденттердің жалпы жиынтығы - **19% болды**: «бұл жерде менің түп-тамырым тараған, осы жерде дүниеге келдім, ешқашан да тұрғылықты жерімді ауыстырмаймын» - 10%, «бұл жерде менің достарым мен туыстарым бар, сондықтан ешқашан да кетпеймін» - 5%, «мен осы жерде орнықтым, қоғамға пайдам бар деп ойлаймын, өзімнің өміріме және басқа азаматтардың өміріне әсер ете аламын» - 4%.

Жаңа Қазақстанға деген селқос немесе негативті көзқарасты берген респонденттердің жалпы жиынтығы **15%-ды** құрады: «Менің бұл жерде тұруыма тура келеді, себебі менде тұратын жерді ауыстыруға мүмкіндік жоқ» - 6%, «бұл жайлы менде ерекше сезім жоқ» - 5%, «маған бұл жер ұнамайды, бірақ мен ештеңені өзгерте алмаймын» - 4%. Жас ерекшелігі бойынша көп нәрсеге көңілі толмайтын респонденттер 46 мен 60 жас аралығында жиі кездеседі (5 сурет).

5. Жаңа Қазақстанға деген Сіздің жеке пікіріңіз қандай?

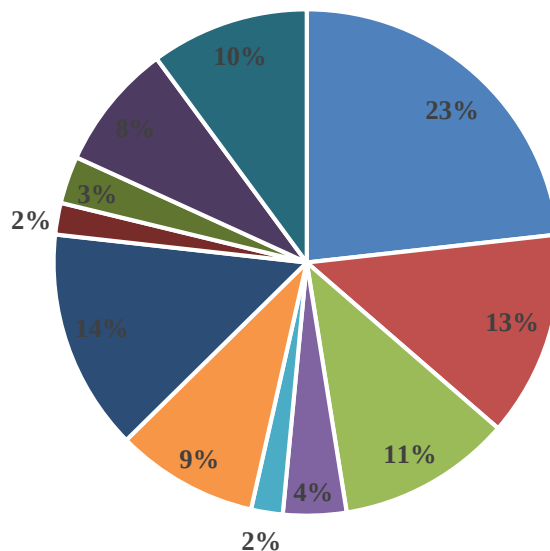
- Мен Қазақстанда өмір сүріп жатқанымға мақтанамын
- Жалпы алғанда, мен ризамын, бірақ бір нәрсе қанағаттандырмайды
- Жалпы алғанда, мен ризамын, бірақ көп нәрсе қанағаттандырмайды
- Бұл жайлы менде ерекше сезім жоқ
- Менің бұл жерде тұруыма тура келеді, себебі менде тұратын жерді ауыстыруға мүмкіндік жоқ
- Бұл жерде менің түп-тамырым тараған, осы жерде дүниеге келдім, ешқашан да тұрғылықты жерімді ауыстырмаймын
- Бұл жерде менің достарым мен туыстарым бар, сондықтан ешқашан да кетпеймін
- Мен осы жерде орнықтым, қоғамға пайдам бар деп ойлаймын, өзімнің өміріме және басқа азаматтардың өміріне әсер ете аламын
- Маған бұл жер ұнамайды, бірақ мен ештеңені өзгерте алмаймын
- Жауап беруге қиналамын

Респонденттердің пікірінше, елдің барлық азаматтарын біріктіруге негіз болатын идеялар:

- Ең бастысы – мемлекеттің қауіпсіздігі - 23%;
- Заң бәрінен биік тұруға тиіс және оның алдында бәрі де тең - 14%;
- Барша адам үшін әлеуметтік әділеттілік - 13%;
- Біздің ортақ үйіміз – Қазақстанға достық пен келісім - 11%;
- Ең бастысы – Отанға деген сүйіспеншілік - 9%;
- Қазақстанның күші – әр отбасының игілігінде - 8%.

Жауап беруге қиналған респонденттер 10%-ды құрады (6 сурет).

6. Сіздің ойыңызша, қандай идеялар елдің барлық азаматтарын біріктіруге негіз бола алады?

- Ең бастысы – мемлекеттің қауіпсіздігі
- Барша адам үшін әлеуметтік әділеттілік
- Біздің ортақ үйіміз – Қазақстанға достық пен келісім
- Қазақтардың рухын қайта жаңғырту
- Дін – ғибрат пен қоғамдық өмірдің негізі
- Ең бастысы – Отанға деген сүйіспеншілік
- Заң бәрінен биік тұруға тиіс және оның алдында бәрі де тең
- Ұлт әлемде бәсекеге қабілетті болуға тиіс
- Басты басымдық – Қазақстанның индустриялық дамуы
- Қазақстанның күші – әр отбасының игілігінде
- Жауап беруге қиналамын

Қазақстанның табысты ел болып дамуына кері әсерін тигізетін қағидалар:

- Тамыр таныстық - 11%;
- Заңға бағынбау - 10%;
- Өз күшіне сенбей, жоғары дәрежелі туыстарына үміт арту (8%), әділеттілікке сенбеу (8%), кландық (жүзге, руға бөліну) (8%);
- Жаңа өзгерістер алдындағы қорқыныш - 7% (7 сурет).

		Жауаптар		Бақылау проценті
		N	Процент	
\$q7alla	Өзгерістерге бейімделуді қаламау	191	6%	19%
	Жаңа өзгерістер алдындағы қорқыныш	213	7%	21%
	Өз мойнына бастамашылықты қабылдамау	168	6%	17%
	Проблемаларды үйреншікті әдістер арқылы шешу	185	6%	18%
	Өз күшіне сенбей, жоғары дәрежелі туыстарына үміт арту	248	8%	25%
	Әділеттілікке сенбеу	222	8%	22%
	Ысырапшылдық	183	6%	18%
	Тек мемлекетке ғана сенім арту	153	5%	15%
	Салт-дәстүрлерді асыра сақтау	123	4%	12%
	Қайта оқуды (жаңа білім алуды) қаламау	98	3%	10%
	Шенге бас ұрушылық	169	6%	17%
	Заңға бағынбау	287	10%	29%
	Тамыр-таныстық	312	11%	31%
	Кландық (жүзге, руға бөліну)	232	8%	23%
	Жауап беруге қиналамын	173	6%	17%
Барлығы		2957	100%	295%

Зерттеуге сәйкес, тұрғындардың материалдық құндылықтары ғана емес, рухани құндылықтары да өзгеруде. Өз өміріндегі оқиғаларды бақылау қабілетінің төмендігі, әділ әлемге деген сенімнің төмендігі және диспозициялық үміт пен оптимизмнің төмен деңгейі, халықтың тұрақты тапшы материалдық мүмкіндіктері жеке тұлғаның теріс өзіндік тұжырымдамасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Әлеуметтік дағдылар, позитивті бағдарланған тұлға типі жетістікке жетуді ынталандыратын әлеуметтік тәртіп пен жанданған экономика жағдайында ғана қалыптасады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Боташева Ш.Х. РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ОПТИМИЗМА В ИЗМЕНЕНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ ОБЩЕСТВА // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.
2. Әженов М.С. Қоғамның әлеуметтік құрылымы [Мәтін]: Оқу құралы / М.С. Әженов, М.С. Садырова.- Алматы: Эверо, 2012.- 137 бет.
3. Бринкерхоф, Д. Әлеуметтану негіздері [Мәтін]: Оқулық / Дэвид Бринкерхоф, Роуз Уейтс, Сюзан Ортега.- 9-басылым.- Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018.- 464 б.- (Рухани жаңғыру).
4. Әлеуметтану қауымдар мен баламалар [Электрондық ресурс]: Оқу құралы / К.У. Биекенов, М.С. Садырова.- Алматы: TechSmith, 2018.

ӘОЖ 1

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИД МӘСЕЛЕСІ

Ербосын Р.Е., педагогика және психология білім беру бағдарламасының білімгері

Ғылыми жетекші: **Абуханова А. Б.**, педагогика және психология кафедрасының
оқытушы- дәріскері

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: ruzanaerbosynn@gmail.com

Жасөспірімдердің өз-өзіне қол жұмсау мәселесі соңғы кездері біздің қоғамның өткір және маңызды мәселелерінің біріне айналды. Қоғамда үнемі болып жатқан қолайсыз саяси және әлеуметтік-экономикалық оқиғалар әр адамның болашағына деген қорқыныш пен сенімсіздік сезімін арттырады. Осы күнге дейін жасөспірімді суицидке итермелейтін себептер мен факторлар терең зерттелуде. Жасөспірімдер арасындағы өзін-өзі қол жұмсау жайттарының алдын алу секілді күрделі мәселеде шәкірттердің жасын, жеке психологиялық қасиеттерін, ол тәрбиеленіп, оқып жатқан ортаның ерекшеліктерін ескеру өте маңызды нәрсе. Бұл мақалада жасөспірімдер арасындағы суицид проблемасы, өзін-өзі қол жұмсау фактілері, жасөспірімдер арасындағы суицидтің себептері, алдын-алу жолдары туралы сипатталған.

Тірек сөздер: суицид, өзін-өзі өлтіру, жасөспірімдер арасындағы суицид.

Проблема подросткового суицида в последнее время стала одной из острых и важных проблем нашего общества. Постоянно происходящие в обществе неблагоприятные политические и социально-экономические события усиливают страх и недоверие к будущему каждого человека. По сей день причины и факторы, толкающие подростков к суициду, глубоко изучаются. В таком сложном вопросе, как профилактика суицида среди подростков, очень важно учитывать возраст, личностно-психологические качества учащихся, особенности среды, в которой они воспитываются и учатся. В данной статье рассматривается проблема суицида. среди подростков, описываются факты суицида, причины суицида среди подростков, способы доведения до самоубийства.

Ключевые слова: суицид, суицид, суицид среди подростков.

The problem of teenage suicide has recently become one of the acute and important problems of our society. Unfavorable political and socio-economic events that are constantly happening in the society increase the fear and distrust of the future of each person. To this day, the reasons and factors that push teenagers to commit suicide are being studied in depth. In such a complex issue as prevention of suicide among teenagers, it is very important to take into account the age, personal psychological qualities of students, the features of the environment in which they are brought up and study. This article discusses the problem of suicide among teenagers, the facts of suicide, the causes of suicide among teenagers, - ways of obtaining are described.

Keywords: suicide, suicide, suicide among teenagers.

Халықаралық салыстырулар көрсеткендей, Қазақстанда әлемнің басқа дамушы және дамыған мемлекеттерімен салыстырғанда жалпы суицид деңгейі жоғары, сонымен қатар 5 пен 14 жас аралығындағы балалар мен 15 пен 24 жас аралығындағы жастар арасындағы суицид деңгейі де жоғары болып отыр.

Қазіргі кезде Суицидалогия деп аталатын үлкен бір ғылыми бағыт бар, ол социология, психология, медицина, демография, психиатрия тоғысында пайда болған және ол өзін-өзі қол жұмсау әрекетіне баратын тұлғалардың ерекшелігін, әрекетін, себептерін зерттеуге негізделген.

Көптеген зерттеулер суицидтік мінез - құлық әртүрлі психофизиологиялық, моральдық, психологиялық, әлеуметтік, экологиялық және әлеуметтік-мәдени факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі екенін көрсетеді. Суицидтік мінез-құлық стресстік әсерлерге және эмоционалдық стресстерге төзімділіктің төмендеуімен, коммуникативті салалардағы қолайсыздықпен, жеке тұлғаны психологиялық қорғаудың әлсіздігімен, адамның адамгершілік тәрбиесіндегі ақаулармен өмір сүру құндылығының төмендеуімен немесе жоғалуымен физикалық және эмоционалдық шамадан тыс жүктемелердің салдары болып табылады.

Жасөспірімдік суицид-қазіргі шындықтың тенденцияларын көрсетеді. Қазіргі уақытта көптеген балалар мен жасөспірімдерде шынайы өмірлік құндылықтар мен нұсқаулар мүлдем жоқ. Жасөспірімдердің суицидінің әрбір оқиғасының артында жеке трагедия, өмірден қорқу өлім қорқынышын жеңетін үмітсіздік жатыр.

Жасөспірімдер көп жағдайда қиын жағдайлардан құтылуға бейім болып келеді, ал суицид – олар үшін бұл қиындықтан оңай құтылудың бірінші жолы. Жасөспірімдер өздерін бақытсыз сезінген жағдайда өзін-өзі өлтіруге, өзіне -өзі қол жұмсауға барады. Жасөспірімнің пікірінше, оны ренжіткен адамнан кек алу. Суицидке әсер ететін тағы бір фактор-қоғамның өзі. Әркім әлеуметтік ережелердің, мұраттардың және басқалардың шабуылына төтеп бере алмайды. Бұл адамның пікірінің қоғамның пікірімен сәйкес келмеуі Нәтижесінде-жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауының төмендеуі.

Америкалық психолог Едвин Шнейдмен суицидтің назар аударатын басты себептерінің бірі деп адам төзгісіз жан ауруын көрсетеді. Шынында да суицид тәннің емес жанның ауруы. Психологтар суицид жасайтындардың көпшілігі «Барлық күрделі мәселелерді шешетін тек қана ажал» деген пікірді ұсынатынын дәлелдеген. Ал өзіне-өзі қол жұмсауға ешбір күрделі проблемасы жоқ жандар да баратын көрінеді. Мұндай жағдай көбіне психологиялық тұрғыдан әлсіз адамдарда болады. Олар өмірде кездескен болмашы қиындыққа бола өлімге жүгінеді екен.

А.Е. Личконың көрсеткеніндей, тек қана жасөспірімдердің 10 пайызы ғана шынайы өлгісі келетін ниет білдірсе, ал 90 пайызы көмекке шақырған жанайқай. А.Е.Личко, А.А.Александров 14-18 жас аралығындағы жасөспірімдері сынақ-зерттеуден өткізіп, мынандай қорытындыға келген. Психикалық өзгерістердің біршама артуы байқалады, мысалы – депрессия. Бала депрессияның белгілеріне әрбір ұсақ-түйекке мән берушілік, іш пысу мен шаршағандық сезімдері, айтқанды тыңдамау мен айқай- шу, жанжал көтеруге дайын тұрушылық, ішімдік пен есірткіні пайдалану жатады.[1]

«Өзін-өзі өлтіру жөнінде шын ойлап жүрген адам өзінің осындай ойы туралы қайткенде де айналасындағы адамдарға әйтеуір бір белгі береді дейді ғалымдар.[2]

Суицидтің себептерін мынадай мысалмен көрсетуге болады:

- Денсаулық жағдайына байланысты. Денсаулығы нашарлауы, нақты аурудың болуы (әсіресе емделмейтін аурулар), физикалық жағынан азап көруі, туғанынан келбетіндегі, денесіндегі ерекшеліктер, мүгедектік.

- Мінез-құлыққа байланысты әрекеттер. Бір нәрседен қатты қорқу, басы дауға қалып, соттан, жауапкершіліктен қашу, белгілі бір әрекеті үшін өзін айыптауы және т. б.

- Кәсібіне байланысты қалыптасқан келеңсіздіктер. Оған жұмыстағы немесе оқудағы сәтсіздік, беделінің болмауы, бір нәрсені төлеуге қабілетсіздігі, қатаң талаптар және т. б.

- Материалдық жағдайының нашарлауы. Табысынан айырылуы, несие, қаражат жоқ болудың салдарынан жағдайдың нашарлап кетуі.

- Адамның психикалық жағдайы. Адамның психикасы, оған қойылған диагнозы және тағы басқа психикалық ауытқулар суицидке себеп болуы мүмкін.

- Жеке басындағы және отбасындағы конфликтілер. Дұрыс қарым-қатынастың болмауы, зорлау, қорлау, реніш, көзіне шөп салу, қызғану, ажырасу, жақын адамының қайтыс болуы, басқалардың мінезі мен әрекетіне қанағаттанбау, жалғыздық, оқшаулану, басқалардан қамқорлық болмауы, сәтсіз махаббат және т. б. оқиғалар жатады.[3]

Өз – өзіне қол жұмсаудың психологиялық мағынасы, көп жағдайда аффективті қысымды жойып, өмірдің қиын жағдайынан кету екенін білдіреді.

Ғалымдардың айтуынша, жас өспірімдердің өз-өзіне қол жұмсауына үрейшілігінің жоғарылығы, бос әурешілігі, қоршаған ортаны бұрыс қабылдауы, өмірін өзгерткісі келуі және өз бетінше түрлі жағдайдан шығуға икемсіздік ерекшелігі жетелейді дейді.

Жасөспірімдік суицид себептері:

- Ересектер тарапынан тілектес назардың болмауы;
- Өмірдің жалпы ырғағының күрт өсуі;
- Әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздандыру;
- Ата-аналар арасындағы маскүнемдік және нашақорлық;
- Жасөспіріммен қатыгез қарым-қатынас, психологиялық, физикалық және жыныстық зорлық;
- Жасөспірімдер арасындағы маскүнемдік және нашақорлық;
- Ертеңгі күнге сенімсіздік;
- Моральдық-этикалық құндылықтардың болмауы;
- Өмір мәнін жоғалту;
- Өзін-өзі бағалаудың төмендігі, өзін-өзі анықтаудағы эмоциялық және зияткерлік өмірдің кедейлігі;

• Жауапсыз ғашықтық;

Жасөспірімді суицидтен не ұстай алады:

- Баламен қамқорлық қарым-қатынас орнатыңыз;
- Мұқият тыңдаушы болыңыз;
- Қарым-қатынаста шынайы болыңыз, мазасыз жағдай туралытыныш және түсінікті сұраңыз;
- Психикалық ынғайсыздық көзін анықтауға көмектесу;
- Барлық мәселелерді конструктивті шешуге болады деген үмітұялатыңыз;
- Балаға оның жеке ресурстарын түсінуге көмектесіңіз;
- Баланың қазіргі таңда табысты жүзеге асуына қолдау көрсету және болашаққа келешекті анықтауға көмек көрсету;

Жасөспірімді мұқият тыңдаңыз!

1. Балалардың отбасылық және ішкі мәселелерін ашық талқылаңыз.
2. Балаларыңызға өмірде нақты мақсаттарды құруға және оларға ұмтылуға көмектесіңіз.
3. Кедергілерді жеңуге міндетті түрде көмектесіңіз.
4. Жастардың кез келген оң бастамаларын сөзбен және іспен мақұлдаңыз.
5. Ешқандай жағдайда физикалық жаза қолданбаңыз.
6. Жас балаларды көбірек жақсы көріңіз, мұқият болыңыз және өте маңыздысы, олармен сыпайы болыңыздар.[4]

Психологиялық тұрғыдан алып қарағанда,суицидтің алдын алу үшін оқушылармен арнайы тесттер жүргізген жөн.

«Оқушылардың өзара қарым -қатынастарын анықтау» тесті, «Оқушылардың темпераменттерін зерттеу»тесті,«Кикілжіңді шешуге арналған тест » ,«Депрессиялық деңгейді анықтауға арналған тест».

Осы жоғарыда атап өткен тесттардың қорытындысына қарай қауіпті топқа жататын оқушылардың жеке психологиялық картасын жасаған дұрыс, сондай-ақ ата-аналармен жиналыс ,кездесулер өткізу қажет.Ата-аналармен **«Қиын бала қайдан пайда болады?»** тақырыбында, сондай-ақ **«оқушылардың әлеуметтік жағын анықтау»** тақырыбында арнайы сауалнама алу керек.

Сонымен қатар жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын алу үшін: **«Кактус суреті», «Өмірде жоқ жануардың», «Менің арным», «Автопортрет салу», «Үй салдыру»** атты арнайы әдістемелерді қолдануға болады.

Енді осы аталған әдістердің біріне тоқталып өтсек, мысалы:

«Өмірде жоқ жануардың» суретін салғызу арқылы жасөспірім туралы көп нәрсеге көз жеткізуге болады.

Жасөспірімдер арасында осы әдісті қалай қолдануға болады?

Жасөспірімдер арасына арнайы ақ парақтарды таратып, 3 минут уақыт аралығында ойланбай өмірде жоқ жануардың суретін салдыру керек. Осы салынған суреттерге байланысты мынандай сипаттамаларға назар аударған жөн.

Ең алдымен суреттің бетте қалай орналасқанына мән беріңіз:

- неғұрлым жоғары салынса – өзіңізді өзіңіз жоғары бағалайтыныңыздың белгісі;
- төмен салынса – өзіңізді лайықты деңгейде бағаламайсыз;
- оң жақта тұрса – табандысыз;
- сол жаққа салынса – қиялшыл;
- алға қарап тұрса – өз пікірінен танбау.

Енді детальдарына жіті мән беріңіз:

- Басы денесінен үлкен болса – бұл суретті салған адамның зейінділік деңгейі жоғары;
- көзі анық салынса – үрейі басым;
- кірпіктері бар болса – өзгелердің пікіріне тәуелді;
- тісі ақсып тұрса – өзгелерден қорғану үшін шешен сөйлеуге тырысады;
- тілі көрініп тұрса – сөйлемей отыра алмайды;
- ерні түрлі түспен боялса не шеті анық салынбаса – оңай қорқытуға болады;
- құлағы үлкен болса – басқалар мен туралы не айтады екен деп елендейді;
- мүйізі не артық элементтері болса – ашуға бейім;
- қауырсынын салса – наразылық;
- қанат – қадалған көздердің, бүкіл назардың ортасында болғысы келеді;
- табаны – қорғанатын тірегі бар;
- құйрық – өзіне берер бағасын оның бағытына қарап біліңіз;
- тікенек – болашақ ата-ана болуға, бастық болуға дайын;
- сызық – тез ренжігіш;

Енді жануарға атау қойыңыз:

• Екі жануардың атын біріктіре салсаңыз – артық ойланып бас қатырмайтын, ақылды жан болғаныңыз;

- Күрделі, қиын атау қойсаңыз – жүйкеңіз жұқа не ойыңыз тым ұшқыр.

Осы жоғарда атап көрсеткен сипаттамалар арқылы жасөспірімдер арасындағы суицидке бейім балаларды нақты анықтауға болады.

Жалпы қиын балалармен жұмыс жасау жасөспірімдер арасындағы суицидтің алдын алу үшін мектептің, ұстаздың және ата-аналардың да балаға ықпалы өте ерекше екенін атап өтуге болады. Мектепте арнайы «Жан-айқайы атты» сенім жәшігін ұйымдастыру арқылы анонимды түрде қандай балаға қандай көмек керек екендігін ұйғаруға болады. Ата-аналар арасында **«Баланы ата-ана тәрбиелейді, ата-ананы кім тәрбиелейді?»** сондай-ақ, **«Мен және менің жасөспірім балам»** тақырыптарында дөңгелек үстелдер өткізілу керек. Ата-аналармен арнайы осы тақырыптар аясында баяндамалар оқылуы керек. Көріп отырғанымыздай суицидке бейім баламен жұмыста ата-ана және ұстаздың тигізер әсері өте үлкен.

Осылайша, қазіргі уақытта жастар арасындағы суицид мәселесі өзекті болып қала береді. Жастар арасында бұл құбылыс танымал және барлық проблемаларды терең сезінуге және төтенше жағдайларды қабылдауға бейім жастар шешімдер суицид проблемасына бейім. Жастар арасында суицидтің көбеюіне жол бермеу үшін түрлі алдын-алу шараларын қолдану қажет: жасөспірімдерге суицидтің себептері мен салдары туралы, қызмет көрсету орталықтары туралы хабарлау, тегін анонимді білікті психологиялық көмек, Сенім

телефондары. Ата-аналармен, мұғалімдермен әңгімелесу, сапалы әлеуметтік жарнама, ақпаратты дұрыс жариялау Бұқаралық ақпарат құралдарындағы осы мәселеге байланысты жаңалықтар көптеген жастарға бұл қателік жібермеуге көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мектеп психологиясы №9, 2014ж; № 6, 2015ж, «Қызықты психология» Алматы №10, 2014ж
2. Гроллман, Э. Суицид: превенция, интервенция, поственция. Суицидология: прошлое и настоящее: Проблема самоубийств в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. — М.: Когито-Центр, 2001. — С. 270–352.
3. Қаражанова Ж. Суицидтік әрекеттің негізгі факторлары және суицидтік мінез көріністері // Қызықтыпсихология. — Алматы, 2010. №4. Б. 15-16.
4. Жасөспірімдер арасындағы өзіне-өзі қол жұмсаушылық әрекеттерінің алдын алу // Алтын ұя, 7 мамыр 2009ж. // Жасөспірімдік кезеңдегі суицидтік әрекеттің себептері // Тәрбие құралы №4 2008ж.

ӘОЖ 349.422

АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Ерметаев Ш., құқықтану мамандығының 3 курс білімгері
Намиолданова Н., Камза Д., қаржы мамандығының 3 курс білімгерлері
І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті КЕАҚ, Талдықорған қ.

E-mail: chingiz.ermetaev@mail.ru

Мақаланың тақырыбы маңызды, өйткені мемлекеттің әлеуметтік саясатының негізгі элементтерінің бірі азық-түлік қауіпсіздігін құқықтық жағынан реттеуді жетілдіру. Мемлекеттік саясатының басым бағыты азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылғандықтан, ол ұлттық, құқықтық, экономикалық және экологиялық факторларын қамтиды. Мақалада жекелеген елдердің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының мысалында халықтың азық-түлікпен қамтамасыз етілу жағдайы көрсетілген.

Тірек сөздер: Экономика, азық-түлік, қауіпсіздік, құқық, резервтік қорлар, ауыл шаруашылығы, ұлттық, декларация, шығын, сауда, нарық.

Тема статьи важна, поскольку одним из основных элементов социальной политики государства является совершенствование правового регулирования безопасности пищевых продуктов. Приоритетным направлением государственной политики является обеспечение продовольственной безопасности, которая включает национальные, правовые, экономические, экологические факторы. В статье отражается состояние продовольственной обеспеченности населения на примере отдельных стран, а также Республики Казахстан.

Ключевые слова: Экономика, продовольствие, безопасность, право, резервные фонды, сельское хозяйство, национальный, декларация, расход, торговля, рынок.

The topic of the article is relevant, since one of the most important elements of the social function of the state is food policy. The priority direction of state policy is to ensure food security, which includes national, legal, economic, and environmental factors. The article reflects the state of food security of the population on the example of individual countries, as well as the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Economics, food, security, law, reserve funds, agriculture, national, declaration, expenditure, trade, market.

Қазіргі әлемдік экономикадағы ең басым және маңызды мәселелерінің бірі-азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері болып табылады, сонымен қатар, құқықтық реттелуі бүкіл әлемдік қоғамның мүдделерін қозғайды. Елдің ішкі және сыртқы қауіпсіздігіне әсер ететін саяси - экономикалық категориясының маңызы ретінде, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігінің мәселелері Қазақстан Республикасының заңнамасында ерекше мән беріледі.

Азық-түлік қауіпсіздігінің құқықтық негіздері, ҚР Конституциясында, Халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары және ҚР Халықаралық шарттарында, ҚР Азаматтық кодексінде, ҚР заңдарында, сонымен қоса, Агроөнеркәсіптік өндірісті құқықтық реттеу негіздерінде бекітілген өзге де нормативтік-құқықтық актілері болып табылады.

Азық-түлік қауіпсіздігін қалыптастыру кезінде, халықты азық түлікпен қамтамасыз етуден басқа резервтік қорларды, генетикалық ресурстарды, өсімдіктердің ұлттық сорттарының қорын, ауыл шаруашылығының қауіпсіздігін, селекциялық өсімдік өсіру ғылымының дамуын, азық-түлік тәуелсіздігінің қауіпсіздігін және т. б. ескеру және құру қажет.

Әлемнің дамыған елдерінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін арнайы заңнамалық актілер қабылданған. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында бұл бағытқа орай үлкен жұмыс жүргізілуде. Елдердің азық-түлік қауіпсіздігінің мәселелерінің шешілуі және оны құқықтық реттеу мәселесі мемлекеттік деңгейінде қарастырылуы қажет.

Мемлекеттер мен өңірлердің құқықтық аспектілеріндегі азық -түлікпен қамтамасыз ету мәселелерін зерттеу, келесі авторлардың жұмыстарында қарастырылған: Аганбегян А.Г., Антипов О.В., Боголюбов С.А., Балабанов В.С., Молдашев А.Б., Шарипов А.К., Сартанова Н.Т. және тағы басқалары.

Азық-түлік қауіпсіздігі мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің элементі болып табылады. Әр уақытта барлық адамдар белсенді және салауатты өмір сүру үшін қажетті сандық тұрғыдан жеткілікті қауіпсіз тағамға, физикалық және экономикалық қол жеткізе алатын жағдайда болу керек [1, 406.].

Азық-түлік қауіпсіздігі мемлекеттің аграрлық және экономикалық саясатының басты мақсаттарының бірі. "Дүниежүзілік азық-түлік қауіпсіздігі туралы Рим декларациясы" (1996) кез-келген мемлекеттің әр адамның тиісті тамақтану құқығы мен аштықтан құтылу құқығына сәйкес денсаулыққа қауіпсіз және толыққанды тағамға қол жеткізу құқығын қамтамасыз ету міндеті туралы айтылады.

Рим заңдарында тұжырымдалған азық-түлік қауіпсіздігінің анықтамаларында келесі элементтер көрсетілген:

1. Сандық жағынан жеткілікті, қауіпсіз және құнарлы тағамның физикалық қол жетімділігі;
2. Тиісті көлемдегі және сападағы азық-түлікке, халықтың барлық әлеуметтік топтарына экономикалық қолжетімділігі;
3. Ұлттық азық-түлік жүйесінің дербестігі және экономикалық дербестігі (азық-түлік тәуелсіздігі);
4. Ұлттық азық-түлік жүйесінің сенімділігі, яғни елдің барлық өңірлерінің халқын азық-түлікпен қамтамасыз етуінің маусымдық, ауа-райы және өзге де ауытқулардың әсерін барынша азайту қабілетілігі;
5. Тұрақтылық, яғни ұлттық азық-түлік жүйесі кеңейтілген режимде дамиды [2.].

Азық-түлік саясатын құқықтық реттеуде тиісінше өндірісті, сыртқы сауданы, сақтау және қайта өңдеу, сонымен қатар, азық-түлікті әділ бөлуді, сондай-ақ ауылды әлеуметтік дамыту міндеттерін жүйелі және тиімді шешуге арналған шаралар кешені ретінде қарастырылуы керек [3.].

Қазақстан Республикасында азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 11 желтоқсандағы № 229-IV Заңы жұмыс істейді.

24-1-бапта. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету азық-түлік қауіпсіздігіне төнетін қатерлердің алдын алуға және бейтараптандыруға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық, әкімшілік және өзге де шараларды әзірлеу және іске асыру арқылы жүзеге асырылады. Сондай-ақ, ҚР Заңында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидаттарға

негізделеді, бұл қоғамдық бірлестіктердің, кәсіпкерлер қауымдастықтарының (одақтарының) азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріндегі рөлін арттыруға жәрдемдесу [4.].

Қазақстан Республикасының Үкіметі азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйі нашарлаған кезде азық-түлік тауарларының экспорты мен импортына уақытша тыйым салулар мен шектеулер енгізуге құқылы.

Қазақстан Республикасының Үкіметі азық-түлік қауіпсіздігін заңмен қамтамасыз етеді, оның ішінде:

- ҚР азық-түлік өндірісінің қажетті деңгейі;
- Республикада өндірілетін және өткізілетін тамақ өнімдерінің сапасының ҚР мемлекеттік стандарттар жүйесінің талаптарына сәйкестігі;
- азық-түлік нарығының инфрақұрылымын дамыту және оның агроазық-түлік секторының барлық тауар өндірушілері үшін қолжетімділігін арттыру;
- өңіраралық сауда кедергілерін, оның ішінде ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып алу кезінде белгілеуге жол бермеу;
- халықтың неғұрлым мұқтаж топтарына атаулы азық-түлік көмек жүйесін қалыптастыру;
- кешенді жан-жақты талдау мен бағалауды ұйымдастыру [5.].

Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығын дамытуға көп көңіл бөледі және жыл сайын қомақты қаражат бөледі.

1-кестеде 2014-2021 жылдардағы ауыл шаруашылығын қаржыландыру көлемі көрсетілген.

Кесте 1

Қазақстанда ауыл шаруашылығын дамытуға арналған шығыстар

Көрсеткіштер	Жылдар							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Қаржыландыру көлемі, млрд. теңге	339,7	466,0	322,7	340,7	383,5	406,9	414,3	448,4

Дереккөз: Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2013-2020 жылдарға арналған бағдарламасы.

1-кестенің деректері бойынша Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығын дамытуға қаржыландыру көлемі 2020 жылы - 448,4 млрд. теңгені, ал 2013 жылы – 339,7 млрд. теңгені, яғни өсім 108,7 млрд. теңгені немесе 31,99% - ға ұлғайғанын көруге болады [6.].

Кесте 2

Қазақстан азық-түлік қауіпсіздігі бойынша елдер рейтингінде, 2020 жыл

Орын	Мемлекеттер	Жалпы индекс	Қол жетімділік	Ассортимент	Сапасы
1	Сингапур	87,4	95,4	83,0	79,4
2	Ирландия	84,0	90,5	76,8	87,7
3	АҚШ	83,7	87,4	78,3	89,1
4	Швейцария	83,1	83,8	84,3	78,3
5	Финляндия	82,9	84,1	78,6	91,8
6	Норвегия	82,9	81,9	81,0	90,5
7	Швеция	82,7	85,0	78,1	89,4
42	Ресей	69,7	79,8	60,1	70,9
48	Қазақстан	67,3	77,5	57,7	68,3
71	Өзбекстан	59,0	65,6	55,1	53,4
76	Украина	57,1	63,9	50,0	59,6
93	Тәжікстан	49,0	58,8	41,1	46,6

Дереккөз: Азық-түлік қауіпсіздігі деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингі. / Гуманитарлық энциклопедия: Зерттеу [Электронный ресурс] // Гуманитарлық технологиялар орталығы, 2006-2021 (соңғы редакция: 06.02.2021). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-food-security-index> [7.].

Жыл сайын тәуелсіз ұйым energyprom.kz. азық-түлік қауіпсіздігі бойынша әлем елдерінің рейтингін жүргізеді. 2020 жылы рейтингті есептеу кезінде 34 негізгі көрсеткіш қолданылды, олар бойынша азық-түлік бағасының арақатынасы ғана емес, сонымен қатар азаматтардың кірістері, сондай-ақ нарықта қажетті өнім санының болуы, олардың сапасы мен ассортименти ескерілді.

Қорытындылай келе, қазіргі таңда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі Аграрлық-құқықтық нормалардың жиынтығы азық-түлік қауіпсіздігі мен тамақтану саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру туралы мәселені қарау үшін алғышарттар жасалуда. Бұл бірқатар жағдайларға байланысты:

– біріншіден, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігі проблемасын ұлттық қауіпсіздіктің ажырамас бөлігі ретінде түсінуі;

– екіншіден, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің ішкі мүмкіндіктері есебінен, сондай-ақ Кеден Одағы мен Бірыңғай Экономикалық Кеңістік шеңберінде Азық-түлік өндірісін ұлғайту;

– үшіншіден, Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Азық-түлік қауіпсіздігін реттеу мәселесінің пайда болуы. ҚР субъектілерінің Азық түлік қауіпсіздігі саласындағы заңнаманы қалыптастыру процесін жандандыруы қайшылықты болдырмау үшін осы саланы мемлекеттік заң деңгейінде реттеудің құқықтық негіздерін бекітуді талап етеді;

– төртіншіден, қолданыстағы заңнамаға азық-түлік қауіпсіздігі мен тамақтануды құқықтық реттеуді мемлекеттік заңдарға енгізу ішкі азық-түлік көмегін көрсетудің құқықтық негіздерін белгілеу қажеттілігімен Қазақстан Республикасының бюджеті есебінен отандық ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шаралар кешенін іске асыру бойынша қаржыландыруды бекітуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Молдашев А.Б., Никитина Г.А., Ерасылова А.Б. Организационно-экономические меры по использованию преимуществ влияния ВТО на устойчивое и конкурентное развитие агропромышленного производства Казахстана. Рекомендации. – Алматы: КазНИИЭАПКиРСТ, 2017. - 40 с.

2. Боголюбов С.А., Бринчук М.М., Ведышева Н.О. [и др.]; Аграрное право: учебник / отв. ред. Палладина М.И., Жаворонкова Н.Г. – М.: Проспект, 2011

3. Балабанов В.С., Борисенко Е.Н., Продовольственная безопасность: международные и внутренние аспекты. -М.: Экономика, 2002.-552с.

4. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам продовольственной безопасности

Закон Республики Казахстан от 11 декабря 2009 года № 229-IV, https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000229_

5. Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы: утв. 12 июля 2018 года, № 423.

6. Программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2013-2020 года.

7. Рейтинг стран мира по уровню продовольственной безопасности. / Гуманитарная энциклопедия: Исследования [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006-2021 (последняя редакция: 06.02.2021). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-food-security-index>

ӘОЖ 371.321

КӨЛІКТІҢ СЕНІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ СИПАТТАМАСЫ

Ерназарова Ж.Е., арнайы пән оқытушы

Илиев Р.Р., оқу өндірістік шебері

Талдықорған өнеркәсіптік индустрия және жаңа технологиялар колледжі

E-mail: erjanna@mail.ru

Мақалада автомобильдің қондырғылары мен түйіндерінің сенімділігінің негізгі сипаттамалары, жөндеу проблемалары және олардың еңбек сыйымдылығы, бөлшектердің беріктігі, автомобильдің дизайны мен оның агрегаттарының тозған конъюгациялар мен тораптарды тез ауыстыруға бейімделуі, яғни жөндеуге жарамдылығын жақсарту арқылы немесе бір мезгілде беріктік көрсеткіштерін жақсарту арқылы қарастырылған.

Тірек сөздер: сенімділік, автомобиль, жүйе, беріктік, пайдалану көрсеткіштері, қондырғы.

В статье рассматриваются основные характеристики надежности агрегатов и узлов автомобиля, Проблемы ремонта и их трудоемкости, долговечности деталей, приспособления конструкции автомобиля и его агрегатов к быстрой замене износившихся сопряжений и узлов, т. е. за счет улучшения ремонтпригодности, либо за счет одновременного улучшения показателей долговечности.

Ключевые слова: надежность, автомобиль, система, долговечность, эксплуатационные показатели, агрегат

The article discusses the main characteristics of the reliability of the units and components of the car, the problems of repair and their complexity, the durability of parts, the adaptation of the design of the car and its units to the rapid replacement of worn-out interfaces and assemblies, i.e. by improving maintainability, or by simultaneously improving durability indicators.

Keywords: reliability, car, system, durability, performance indicators, aggregates

Автокөліктің сенімділігі-бұл пайдалану, техникалық қызмет көрсету, жөндеу, сақтау және тасымалдаудың белгіленген режимдері мен шарттарына сәйкес келетін шектерде белгіленген пайдалану көрсеткіштерінің мәндерін сақтай отырып, автомобильдің берілген функцияларды орындау қасиеті.

Сенімділік - бұл автокөліктің мақсатына және оны пайдалану шарттарына байланысты сенімділікті, беріктікті, жөндеуге жарамдылықты және жеке сақталуын немесе автокөлік үшін де, оның агрегаттары (жүйелері, тораптары мен бөлшектері) үшін де осы қасиеттердің белгілі бір тіркесімін қамтуы мүмкін кешенді қасиет, ол автокөліктің ресурс ішінде белгіленген көрсеткіштермен жұмыс функцияларын орындауына бағытталған күрделі жөндеуден бұрын іске асырылғаны жөн.

Автокөліктің сенімділігі оның қызмет ету мерзімі ішінде тұрақты болып қалмайды. Бөлшектер, механизмдер мен қондырғылар тозған сайын сенімділік төмендейді, өйткені бөлшектердің істен шығу ықтималдығы артады. Жаңа көліктер үлкен жүгірісі бар немесе күрделі жөндеуден өткен көліктермен салыстырғанда әрқашан сенімдірек болып келеді. Демек, автомобильдің берілген сенімділік дәрежесі белгілі бір жүгіріске байланысты қарастырылады. Сенімділік сонымен қатар автомобильдің қандай жағдайда жұмыс істейтініне байланысты.

Мысалы, қатты, жетілдірілген жабыны бар жолдарда жұмыс істегенде, автокөліктің сенімділігі жол талғамайтын жұмыстарға қарағанда көбірек болады. Жазда сенімділік

әрдайым қыста қарағанда жоғары, бәрі бірдей. Сондықтан "автомобильдің сенімділігі" ұғымы оның жұмыс жағдайымен тығыз байланысты. Агрегаттар мен тораптардың сенімділігі негізінен бөлшектердің беріктігімен анықталады. Сондықтан, ең алдымен, сенімділігі жағынан маңызды бөлшектерді анықтайтын кең эксперименттік зерттеу қажет.

Автокөлік жасау саласындағы қазіргі заманғы ғылым мен техника негізгі агрегаттардың ресурсын, оның ішінде қозғалтқышты күрделі жөндеуге дейін және одан да көп қамтамасыз етуге, басқа агрегаттар мен механизмдердің істен шығуын едәуір арттыруға мүмкіндік береді. Автокөліктердің сенімділігін арттыру, қызмет көрсетілетін агрегаттар мен тораптарға ыңғайлы қол жеткізуді қамтамасыз ету, оларды техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді жеңілдету үшін жетілдіру, майлау нүктелерінің санын азайту, техникалық қызмет көрсету жиілігін арттыру автокөліктерге техникалық қызмет көрсету мен жөндеудегі тоқтап қалуды азайтуға және сол арқылы олардың өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Автокөлік, әдетте, ұзақ уақытқа созылады. Автокөлік қондырғыларының конъюгацияларының айырмашылығына техникалық қызмет көрсету және ең аз төзімді бөлшектерді ауыстыру үшін мезгіл-мезгіл тоқтау қажет. Сондықтан бұл аялдамалардың аз болуын және ең аз еңбек пен материалдық шығындарды қажет ететіндігіне көз жеткізу керек. Демек, сенімділік белгілі бір уақыт ішінде жұмыс істеу ықтималдығын ғана емес, сонымен қатар минималды еңбек және материалдық шығындармен қысқа мерзімде техникалық қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарының орындалуын сипаттайтын көрсеткіштерді де қамтуы керек.

Техникалық қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарының көлемін және олардың еңбек сыйымдылығын бөлшектердің беріктігін арттыру арқылы немесе автомобиль мен оның агрегаттарының конструкциясын тозған түйіспелер мен тораптарды тез ауыстыруға бейімдеу арқылы азайтуға болады, яғни жөндеуге жарамдылығын жақсарту арқылы немесе бір мезгілде беріктік пен жөндеуге жарамдылық көрсеткіштерін жақсарту арқылы жүзеге асады.

Бөлшектердің, тораптардың және агрегаттардың беріктігі және автомобиль конструкциясының жөнделуі дегеніміз - бұл жобалау кезеңінде және жаңарту процесінде оның сенімділігін арттыруға болатын екі қуатты тұтқа.

Сенімділік мәселесі төрт негізгі кезеңде қамтамасыз етіледі:

* қазіргі заманғы техника деңгейін, қолда бар құралдарды, нарықты және тұтынушылардың мүдделерін ескере отырып, жаңа модельдің сапасына қойылатын бастапқы талаптарды айқындау

- жобалау, яғни конструкторлық құжаттаманы әзірлеу, кешенді стендтік және жол сынақтарын орындау қажет

- өндірісті талапқа сай безендіру керек

- тұтынушылармен жұмыс (пайдалану процесінде туындайтын барлық ақаулар мен ақаулар туралы ақпарат жинау, техникалық қызмет көрсету мен жөндеу жұмыстарының күрделілігін жеңілдету және азайту, қосалқы бөлшектермен қамтамасыз ету) қажет

Автокөліктерді жобалау кезінде ереже сақталуы керек, жұптастырудың белгілі бір бөлігінің күтілетін беріктігі неғұрлым аз болса, автомобильдің дизайны соғұрлым көп жөндеуге қабілетті болуы керек. Сондықтан автокөліктің сенімділігі тек техникалық ғана емес, сонымен қатар барлық жағдайына мән берілуі керек. Ол автокөлікті құруға және оны пайдалану процесінде жұмыс күйінде ұстауға әлеуметтік қажетті еңбек шығындарын көрсетуі керек. Сенімділік, ең алдымен, өндіруші зауыттың, шикізат жеткізуші зауыттардың техникалық жабдықталу деңгейіне, материалдардың, жартылай фабрикаттардың және дайын бөлшектердің сапасына байланысты жүзеге асырылады. Қазіргі заманғы автокөліктердің сенімділігінің күрделі мәселелерін шешу бөлшектердің тозуы мен сынуын тудыратын физика-химиялық процестерді терең теориялық зерттеусіз және осы базада автомобильдерді жобалау, өндіру және пайдалану бойынша тиісті практикалық ұсыныстарды жасамау мүмкін емес.

Сериялық өндіріске қабылданған автокөліктер өндірісте болған барлық уақыт ішінде сапаны және пайдалану көрсеткіштерін арттыру мақсатында өндіруші зауыттар конструктивті жақсартуларға ұшырайды. Автокөлікті дайындау сапасы өндірістің техникалық және технологиялық деңгейлерімен, персоналдың біліктілігімен, қолданылатын материалдармен және өндірісті ұйымдастырушылық-басқарушылық реттеу деңгейімен анықталады. Жаппай және жаппай өндіріс жағдайында ақаусыз автокөліктер жасау мүмкін емес, өйткені ақаулардың себебі болып табылатын кездейсоқ факторлар әрқашан кездеседі. Мұндай факторлар технологиялық жабдықтың, құралдың, құрылғылардың, өңдеу режимдерінің, материалдардың қателіктері (мысалы, құрылымның біртектілігі), өлшеу құралдарының параметрлері болуы мүмкін. Осылайша, жаңа көліктердің ақаулары мен ақаулары оларды өндірудің объективті үлгісі болып табылады. Зауыттардың конвейерінен шығатын автокөліктердің сапасына үздіксіз бақылау жүргізу іс жүзінде мүмкін емес және экономикалық тұрғыдан мүмкін емес. Сондықтан сенімділік көрсеткіштерін анықтау үшін барлық кепілдік және жөндеу аралық жүгіру кезінде әртүрлі пайдалану жағдайларында автомобильдердің жұмысын жүйелі түрде бақылау қажет. Осы мақсатта, сондай-ақ елдің әртүрлі географиялық және климаттық аймақтарында пайдалану жағдайларына барынша жауап беретін автомобильдерге техникалық қызмет көрсету және жөндеу жөніндегі негізделген нормативтерді пысықтау үшін автомобильдерді тәжірибелік пайдалану ұйымдастырылады.

Сенімділік терминдері

Автокөліктің сенімділігіне баға беру үшін сенімділік терминдерін дұрыс жіктеу қажет.

Жарамдылық - бұл берілген функциялардың қалыпты орындалуын сипаттайтын негізгі параметрлерге қатысты, сондай-ақ сыртқы түрін, пайдалану ыңғайлылығын және т. б. сипаттайтын екінші параметрлерге қатысты нормативтік-техникалық құжаттамада белгіленген барлық техникалық талаптарға сәйкес келетін автомобильдің жағдайына тоқталып өтеді.

Ақаулық – бұл автокөліктердің күйі, онда ол қазіргі уақытта нормативтік-техникалық құжаттамада белгіленген талаптардың кем дегенде біреуін қанағаттандырмайды.

Өнімділік - бұл нормативтік-техникалық құжаттамада белгіленген шектерде берілген параметрлердің мәндерін сақтай отырып, берілген функцияларды орындауға қабілетті автомобильдің жағдайы.

Демек, өнімділік пен жарамдылық арасында өте маңызды айырмашылық бар: жарамдылық нормативтік-техникалық құжаттамада белгіленген негізгі және екінші параметрлерге қатысты барлық талаптардың орындалуын болжайды. Өнімділік тек негізгі параметрлерге қатысты талаптарды сипаттайды. Екінші параметрлерге қатысты талаптар орындалмауы мүмкін. Мәселен, мысалы, лак-бояу немесе коррозияға қарсы жабындар зақымдалған кезде, аспаптар қалқанының жарықтандыру шамы жанған кезде және т. б. автомобиль жұмыс істеп тұуы қажет.

Бас тарту және оның түрлері

Пайда болған техникалық ақауларға байланысты көлікті тоқтату немесе берілген жұмыс сипаттамаларынан жол берілмейтін ауытқулармен жұмыс істемеу деп аталады.

Автокөліктің істен шығуын оның жұмыс қабілеттілігінің толық немесе ішінара жоғалуы ретінде де анықтауға болады.

Толық сәтсіздік - бұл көліктің қозғалғыштығынан айыратын сәтсіздік.

Ішінара істен шығу-бұл автомобильдің жұмыс сапасының төмендеуі.

Жеке жиынтығының көмегімен және күнделікті техникалық қызмет көрсету кезінде жүргізуші жолда жойған ақаулар және автокөліктердің жұмысқа қабілеттілігіне әсер етпейтін ақаулар істен шығуларға енгізілмейді.

Ақаулардың пайда болу себептеріне байланысты зауыттық және пайдалану болып бөлінеді.

Зауыттық ақаулар - бұл автокөлік өндірушісінің кінәсінен пайда болған ақаулар. Олар құрылымдық және өндірістік болып бөлінеді.

Пайдалану ақаулары-бұл пайдалану ережелерінің бұзылуына және қалыпты пайдалануға тән емес сыртқы әсерлерге байланысты ақаулар. Автокөліктің сенімділігін бағалау кезінде пайдалану ақаулары мен ақаулары ескерілмейді.

Автокөліктің сенімділігін бағалау кезінде ескерілетін ақаулар мен ақаулар оның жұмысына әсер ету дәрежесінде және оларды жоюдың күрделілігінде айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Сондықтан оларды осы белгілер бойынша жіктеу керек.

"Өнімділікке әсер ету дәрежесі" белгісі бойынша ақаулар мен ақаулар үш топқа бөлінеді:

- автокөліктің қозғалғыштығынан айыру
- пайдалану сапасын төмендету
- автокөліктің жұмысына әсер етпейді

Автокөлікті ұтқырлықтан айыру тобына ақаулар жатады, оларды жоймай оны одан әрі пайдалану мүмкін емес (отын берудің болмауы, тартқыштың сүйреткіш ілгегінің сынуы және т.б.) немесе жол берілмейді (қозғалтқышты майлау жүйесінде қысымның болмауы, тежегіштердің істен шығуы және т. б.).

Бұл топтың ақаулары көліктің толық істен шығуы болып табылады. Олардың пайда болуы автокөлікті істен шыққан жерде қалпына келтіру немесе автокөлік кәсіпорнына сүйреу қажеттілігін тудырады.

Өнімділікті төмендететін ақаулар тобына қозғалысқа дайындық уақыты, орташа қозғалыс жылдамдығы, жүк көтергіштігі, өтімділік, ЖЖМ шығыны және т.б. сияқты көрсеткіштерді нашарлататын ақаулар мен ақаулар жатады, бірақ автокөлікті мақсатына сай пайдалануға мүмкіндік береді.

Өнімділікке әсер етпейтін ақаулар тобына автомобильдің негізгі сипаттамаларын нашарлатпайтын, оны пайдалану кезінде қолайсыздықтар туғызбайтын және оны жою кезекті нөмірлік техникалық қызмет көрсетуге дейін кейінге қалдырылуы мүмкін ақаулар жатады (майлау материалының тығыздағыштар арқылы аздап ағуы, қаптау элементтерінің жарықтары, бояу жабындарының қабыршақтануы және т.б.).

Кездейсоқ оқиғалар ретінде бас тарту тәуелсіз және тәуелді болуы мүмкін. **Тәуелсіз сәтсіздік** - бұл автокөліктердің басқа элементтерінің істен шығуына әкелмейтін сәтсіздік. Басқа элементтердің істен шығуы нәтижесінде пайда болған сәтсіздік тәуелді деп аталады. Егер автомобиль қондырғыларының зақымдануы бірден пайда болса және элементтердің параметрлерінің ұзақ, біртіндеп өзгеруі нәтижесінде (металдың шаршауы, беттің тозуы және т.б.) біртіндеп пайда болса, сәтсіздік кенеттен болуы мүмкін.

Сенімділік сипаттамалары

Автокөлік өнеркәсібі өндіретін өнімнің сапасын нақты пайдалану жағдайларына байланысты бағалау үшін автомобильдер іске қосылғаннан кейін олардың сенімділігін зерттеу қажет.

Бірдей жағдайларда жұмыс істейтін жаңа және күрделі жөндеуден өткен автомобильдердің сенімділігін салыстыру жөндеу сапасына объективті баға бере алады.

Әр түрлі автокөлік кәсіпорындары алған, бірақ бірдей жағдайда жұмыс істейтін бір доңғалақты автомобильдердің сенімділігінің сандық сипаттамалары белгілі бір автокөлік кәсіпорнындағы автомобильдердің техникалық пайдалану деңгейінің дәл сипаттамалары болып табылады.

Автокөліктердің сенімділік сипаттамаларын талдау ұйымдастыру мен техникалық қызмет көрсету мен жөндеу технологиясындағы қиындықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл деректер қосалқы бөлшектер мен материалдарға негізделген өтінімдер үшін пайдаланылуы мүмкін.

Конструктивті-технологиялық және пайдалану факторларына байланысты автомобильдің сенімділігін сипаттау үшін бүкіл автомобильдің немесе оның жекелеген элементтерінің сенімділігін сандық көрсеткіштерде бағалауға мүмкіндік беретін

критерийлер жүйесі қабылданады. Тек осы жағдайда ғана автомобильдердің әртүрлі маркалары мен модельдерінің сенімділігін салыстыруға және олардың сенімділігін арттыру бойынша жұмыс жүргізуге болады.

Автокөліктердің сенімділігін қамтамасыз ету үшін сенімділік көрсеткіштері техникалық жобалау тапсырмасында көрсетілуі және құрылымды әзірлеу, өндіру және пайдалану кезінде бақылануы қажет. Демек, автокөліктердің әр түрі үшін олардың жұмыс жағдайына байланысты сенімділік көрсеткіштерінің, мәндерінің және оларды сандық бағалау әдістерінің белгілі бір жиынтығы белгіленуі керек.

Автокөліктің сенімділігі төрт қасиетпен сипатталады:

- сенімділік
- жөндеуге жарамдылығы
- төзімділік
- сақтау

Сенімділік - бұл автокөліктердің жұмыс күйін біраз уақыт немесе біраз уақыт бойы үздіксіз ұстап тұру қасиеті.

Ол сандық түрде сәтсіз жұмыс ықтималдығымен, сәтсіздікке дейінгі орташа өнімділікпен, сәтсіздіктердің қарқындылығымен, сәтсіздікке арналған орташа өнімділікпен және сәтсіздіктер ағынының параметрімен бағаланады.

Жөндеуге жарамдылық - техникалық қызмет көрсету және жөндеу арқылы істен шығудың, зақымданудың пайда болу себептерінің алдын алуға және анықтауға және жұмыс жағдайын сақтауға және қалпына келтіруге бейімделуден тұратын автокөліктердің қасиеті.

Ол орташа қалпына келтіру уақытымен, техникалық қызмет көрсету мен ағымдағы жөндеудің орташа еңбек сыйымдылығымен, дайындық коэффициентімен, техникалық пайдалану коэффициентімен және істен шығудың күрделілік коэффициентімен қалпына келтіру ықтималдығымен сандық түрде бағаланады.

Автокөліктердің әртүрлі түрлерін салыстырмалы бағалау кезінде техникалық қызмет көрсетуге немесе жөндеуге байланысты олардың тоқтап қалу уақыты осы жұмыстардың ұйымдастырылу деңгейіне, олардың техникалық жабдықталуына, персоналдың біліктілігіне және пайдалану сипатындағы бірқатар басқа факторларға байланысты екенін есте ұстаған жөн.

Беріктік-автокөліктің белгіленген техникалық қызмет көрсету және жөндеу жүйесімен шекті күй басталғанға дейін жұмыс күйін сақтау қасиеті.

Сенімділік пен беріктік-көліктің жұмыс күйін сақтау қасиеттері.

Бірақ сенімділік — бұл автомобильдің жұмыс күйін үздіксіз сақтау қасиеті, ал беріктік — автокөліктердің техникалық қызмет көрсету және жөндеу үшін қажетті үзілістермен жұмыс күйін ұзақ уақыт сақтау қасиеті.

Автомобильдердің, агрегаттардың, бөлшектердің беріктігін анықтау оларды техникалық ұстауға арналған пайдалану шығындарын айқындаумен бір мезгілде жобалау сатысында жүзеге асырылуы тиіс.

Сандық тұрғыдан беріктік автокөліктердің күрделі жөндеуге дейінгі орташа ресурсымен, күрделі жөндеуге дейінгі жүгіріс үшін автомобильдің істен шығуының орташа жұмысымен, негізгі қондырғыны күрделі жөндеуге дейінгі орташа жұмысымен, гамма-пайыздық ресурспен бағаланады.

Автокөліктің әрбір жаңа моделі алдыңғы модельмен салыстырғанда анағұрлым жетілдірілген және әлемдегі ең жақсы үлгілерге сәйкес келуі керек. Бұл жағдайда кемелдік өндіріс пен техникалық қызмет көрсетудің жиынтық үлестік шығындарының төмендеуімен, сондай-ақ осы шығындардың құрылымымен, яғни пайдалану шығындарының үлесінің ықтимал төмендеуімен анықталады. Бір мезгілде, әдетте, өсу үрдісі бар беріктік көрсеткіштері анықталады.

Автомобильдердің беріктігі олардың дизайнын, өндіріс технологиясын жетілдіру және техникалық пайдалануды ұйымдастыруды жақсарту нәтижесінде артады.

Сақтау - автокөліктің сақтау және тасымалдау кезінде және одан кейін сенімділік, беріктік және қызмет көрсету көрсеткіштерінің мәндерін сақтау қасиеті.

Автокөліктердің сақталуының негізгі көрсеткіші қауіпсіздікті сақтау мүмкіндігі болуы керек. Бұл көрсеткіш автомобильдердің белгілі бір сақтау мерзімінен кейін көлік жұмысын дереу орындауға дайындығын сипаттайды.

Ұзақ мерзімді сақтау кезінде автокөліктердің орташа сақтау мерзімі де сақталу көрсеткіші болып табылады.

Аталған қасиеттер автомобиль дизайнының әлеуетті мүмкіндіктерін көрсетеді. Олар жобалау және өндіру кезінде қалыптасады, автокөліктердің сенімділік дәрежесіне байланысты ішкі себептер болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Базров, Б. М. Основы технологии машиностроения: Уч. / Б. М. Базров. - М.: Инфра-М, 2019. ...

2. Безъязычный, В. Основы технологии машиностроения: Учебник / В. Безъязычный. - М.: Машиностроение, 2013. - 568 с.

ӘОЖ 519

МАТЕМАТИКА-ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА FLIPPED LEARNING ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Есейқызы А., Жаратылыстану жоғарғы мектебі, Информатика бойынша БББ,
оқытушы-дәріскер,

Тлеужанов А., Жаратылыстану жоғарғы мектебі, «Математика-Информатика» БББ,
I курс студенті

«I.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қаласы

E-mail: tleuzanovalibek@gmail.com

Мақалада *flipped learning* технологиясының теориялық мәні берілген, сонымен қатар, аталмыш технологияны сабақ процесінде қолдану артықшылықтары, ерекшеліктері сипатталады. *Flipped learning* технологиясын оқу процесінде қолданылуы жайлы шетел зерттеушілерінің еңбектері зерттелініп, негізгі идеяларына аса баса назар аударылды. Осы технологияның I.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде математика және информатика білім беру бағдарламасының білімгерлерін оқытуда пайдалану артықшылығын және сұранысын анықтау мақсатында теориялық зерттеу жүргізіліп, нәтижесі талданды. Сол арқылы, аталған инновациялық технологияның мәні анықталды.

Тірек сөздер: *flipped learning*, төңкерілген сынып, инновациялық технология, математика-информатика мамандығы, оқу тиімділігін арттыру.

В статье дана теоретическая сущность технологии *flipped learning*, а также описаны преимущества, особенности применения данной технологии в процессе занятий. Были изучены труды зарубежных исследователей об использовании технологии *Flipped learning* в учебном процессе, особое внимание было уделено основным идеям. В Жетысуском университете им.И. Жансугурова проведено теоретическое исследование с целью выявления потребностей и преимуществ использования данной технологии в обучении обучающихся образовательной программы математика и информатика, проанализированы результаты. Таким образом, была определена сущность данной инновационной технологии.

Ключевые слова: *flipped learning*, перевернутый класс, инновационные технологии, математика-информатика, повышение эффективности обучения.

The article gives the theoretical essence of flipped learning technology, as well as describes the advantages and features of using this technology in the course of classes. The works of foreign researchers on the use of Flipped learning technology in the educational process were studied, special attention was paid to the main ideas. A theoretical study was conducted at Zhetysu University named after I. Zhansugurov in order to identify the needs and advantages of using this technology in teaching students of the mathematics and computer science educational program, the results were analyzed. Thus, the essence of this innovative technology was determined.

Keywords: flipped learning, inverted classroom, innovative technologies, mathematics-computer science, improving learning efficiency.

Көне қытай ойшылы Конфуций былай деген: «Біз теңізге тамған тамшыдай ғана ақыл тындаймыз, есесіне оны шелектеп таратамыз». Қазіргі таңда еңбек нарығында өз саласын жетік меңгерген мұғалімге заманауи технологиясын қолдану заман сұранысы болып табылады. Білім беру саласының көптеген қызметкерлері білім беруге бөлінген уақыт босқа кетіп жатыр деп дабыл қағуда (Zepeda & Mayers, 2006).

ҚР президенті Қасым Жомарт Тоқаев 2019 жылғы жолдауында «Білім беруді әлдеқайда икемді ету керек, балалар мен оқушыларды қашықтықтан оқытудың хаттамалары мен әдістері әзірленіп, елдегі барлық оқу орындарын нақты цифрландыру аяқталуы керек. Заманауи қашықтықтан технологияларды енгізу қажет» екендігін атап өтті. Осыған орай жоғарғы оқу орындарында білімгерлердің оқу процесін онтайландыру мақсатында түрлі заманауи технологиялар қарастырылуда.

Зерттеу өзектілігі. Білім алуға бөлінген уақыт барлық оқушыға бірдей болғанымен, студенттердің білім алу қабілеті әртүрлі болғандықтан, олардың жетістігі де әртүрлі болып келеді. Егер білім беру уақыты мен әдісі әр оқушының қабілетіне қарай әртүрлі болып келсе, онда әр оқушының білім деңгейін көрсету мүмкіндігі бар. Соңғы жүз жылдықта ғылымның, мәдениеттің, экономиканың, қоғамның айтарлықтай өзгеріске ұшырады десек қателеспейміз. Осыған орай, білім беру саласында да қазіргі таңда күрделі өзгерістер жүріп жатыр. Соңғы жылдары пандемия салдарынан жаңа білім беру технологиялары қолдана отырып, оның тиімділігі мен сапасына көз жеткіздік. Осыған орай, Математика-информатика мамандық студенттерін оқытуда, flipped learning технологиясын енгізу жаңа сатыларды (мүмкіндіктерді) ашады, сонымен қатар оқыту процесінің тиімділігін арттыруға үлкен үлесін қосады.

Flipped learning оқу принципін 2007 жылы Колорадодағы Вудленд мектебінде (АҚШ) екі жаратылыстану пәнінің мұғалімі ұсынған; — Джонатан Бергман және Аарон Самсу. Олар студенттерге үйде көру үшін лекциялық материалдан қысқа бейне подкасттарды жасай бастады. Сабақтар зертханалық жұмыстарға арналды, сонымен қатар студенттердің сұрақтарына жауаптар берілді.

Flipped classroom әдістемесінің этимологиясы сынып-сабақтық жүйені дәстүрлі қабылдауға бағыттайды: мұғалімнің негізгі материалды түсіндіру және оны үйде қолданысқа әкелу. Төңкерілген сынып – бұл негізгі концептімен сыныптағы сабақтан бұрын тез танысуды ұсынатын және сабақ уақытында практикалық тұрғыдан пікірталаста қолданылатын әдіс.

Студент материалды аудиториядан тыс уақытта өз бетімен оқып-үйрену, сабаққа дейін негізгі білімді алуға әрекеттену, содан кейін оны сабақта белсенді түрде қолдану міндеті болып табылады. Тайвань университетінің зерттеушісі Чи-Пу Чоу «Тілді үйрену кезінде оқуға деген мотивация мен оқуға деген көзқарасқа қатысты төңкерілген оқытуды зерттеу» мақаласында Flipped learning технологиясын қолдану артықшылықтары және соны апробациялау талдаулары туралы ақпарат берілген.

Flipped classroom(Flipped learning) – оқыту стратегиясы және аралас оқыту түрі, ол студенттердің үйде оқуды аяқтауы және сабақ барысында нақты уақытта есептерді шешуі арқылы оқушылардың белсенділігі мен оқуын арттыруға бағытталған. Бұл педагогикалық стиль сыныпқа іс-әрекеттерді, соның ішінде дәстүрлі үй тапсырмасы деп есептелетіндерді

әкеледі. Ауыстырылған сыныпта студенттер тәлімгердің жетекшілігімен сабақта тұжырымдамаларды белсенді қолдана отырып, онлайн-дәрістерді көреді, онлайн талқылауларға қатысады немесе үйде зерттеу жүргізеді.

Төңкерілген сынып технологиясында орталық фигура-студент, ал оқытушы студентке бағыт бағдар беріп, оқыту материалымен қамтамасыз етуші. Математика-Информатика мұғалімінің міндеті студенттерге оқудың эффективті атмосферасын қалыптастырып, студенттің оқу траекторияларын нақтылау. Есеп шығару барысында студент оңайдан күрделі модельге ауысуын бақылау. Студенттердің тәуелсіздігі теориялық материалды меңгеру мен бекітудегі олардың жауапкершілігін арттырып, акцентті студенттің өзіне қояды.

Математика-нақты пән болғандықтан, студенттердің бұл пәнге деген қызығушылығын арттыру мақсатында қазіргі таңда математиктер өз курстарында төңкерілген сыныпты енгізуде. Оған көрнекі мысал Coursera платформасындағы жоғары математикадан онлайн курстар. Сидней университетінің құрметті профессоры David Easdown Calculus курсына 5 минуттық бейнематериалдан соң, міндетті тест пен жаттығулар орналастырған. Осыдан, практикалық жұмыс төңкерілен сыныптың басты аспектісі болып табылады. 2010 жылдан бастап MOOC курстары төңкерілген сыныпты оңтайландырды.

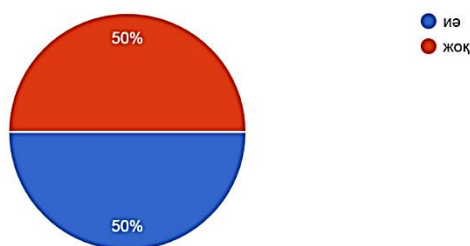
Лондон мектебінің оқытушы-математиктері Колин Хегарти және Брайан Арнольд flipped learning технологиясын қолданып, дәріс өтеді. Олар өз сабақтарында студенттерге сабаққа дейін бейімделген бейнелерді көріп, өзара әрекеттесіп, содан кейін олар сыныпта болғанда, студенттер бүкіл сынып үшін мұғалімнен аз немесе мүлдем нұсқаусыз сабақ бойы математиканы жаттығады деп болжайды.

Бруно Редди, Академия царя Соломона,

Flipped learning технологиясы (төңкерілген оқыту) үлгерімі төмен оқушыларды белсенді оқуға ынталандыруы мүмкін және осылайша оқу тиімділігін арттырады деп саналады. Чи-Пу Чоу аталған технологияны зерттеу арқылы келесі қорытындыға келді: (1) оқытудың төңкерілген үлгілеріне қатысқан студенттер оқу стилі мен көзқарасының өзгеруі арқылы оқыту мазмұнын түсінудің жақсы деңгейін көрсетті, бұл өз кезегінде оқу тиімділігін жақсартты. (2) үлгермеген студенттердің нашар тілдік үлгерімін жою үшін осы нақты студенттер тобына қатысты тіл үйренудің тиімділігін біртіндеп арттыру үшін берік негіз қалау қажет. Оқушылардың жеке қабілеттеріне сәйкес келетін фильмдерді кафедрада оқитын жаңа тілмен біріктіруге болады, бұл үлгермеген оқушылардың тіл үйренуінің тиімділігін шынымен арттырады.

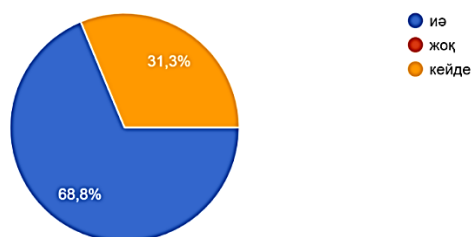
Жоғарыда аталған зерттеу жұмыстарын ескере отырып, flipped learning технологиясы математика және информатика білім беру бағдарламаларының білімгерлерін оқытуда үлкен артықшылық алып келетіні анық. Осы тұжырымдаманы зерттеп көру мақсатында теориялық зерттеу жүргізілген болатын. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің оқытушыларынан flipped learning технологиясының мәнін, және қолдану артықшылығы жайындағы пікірлері алынды. Зерттеуге сәйкес, 50% оқытушылар аталған технологияны әлі естімегені белгілі болды.

Жоғарыда көрсетілген төңкерілген оқу процесін естуіңіз бар ма?
14 ответов

Бірақ мұндай технологияны қолдану сабақ процесіне оң әсер ететіне 68,8% оқытушы сенімді.

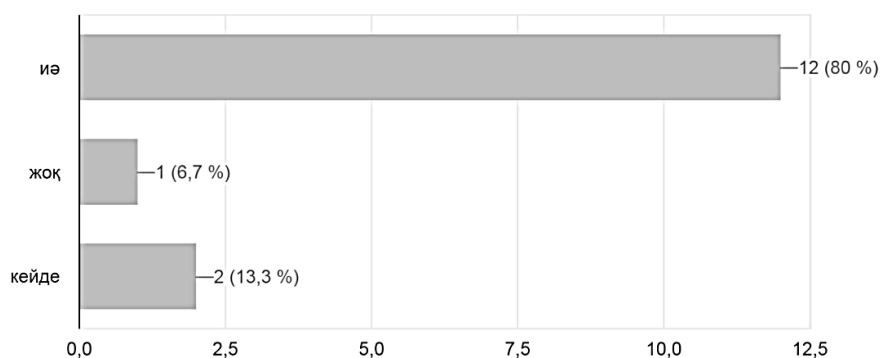
Сізге үйде теорияны меңгеріп, практиканы сабақта меңгерген тиімді деп ойлайсыз ба?
 16 ответов

Сонымен қатар, оқытушылардың басым көпшілігі өз сабақ процесінде бұл аталған технологияны күнделікті сабақтарында қолданғысы келетінін көрсетті.

Жоғарыда көрсетілген flipped learning оқыту технологиясын сабақ барысында қолданар ма едіңіз?

Верных ответов: 0 из 15

Қорытындылай келе, flipped learning технологиясын математика-информатика пәндерін оқытуда қолдану білім беру үрдісін кеңейтіп, студенттердің оқуға деген ынтасын арттырады. Нәтижелерге сәйкес, белсенді оқыту қабілетіне, оқуға деген қызығушылықты арттыруға, оқытудың тиімділігін арттыруға және шығармашылықты ынталандыруға қатысты қосымша әзірлемелер ұсынылды, бұл пассивті оқушыдан белсендіге ауысуға әкеледі. Соның аспектісінде студенттердің білім деңгейі дуальды форматта едәуір артады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Президенті 2019 жолдау
2. Переосмысление педагогики для цифровой эпохи. Дизайн обучения XXI века
 HELEN BEETHAM, RHONA SHARPE
3. Chou, Chi-Pu & Chen, Kuo-Wei & Hung, Chia-Jen. (2021). A Study on Flipped Learning Concerning Learning Motivation and Learning Attitude in Language Learning. *Frontiers in Psychology*. 12. 753463. 10.3389/fpsyg.2021.753463.
4. <https://www.youtube.com/embed/iaB1XuOqXNo>

ӨОЖ 37

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КОЛЛЕДЖ ПРАКТИКАСЫНА ЕНДІРУДІҢ БАСТЫ ШАРТТАРЫ

Жанысбаев Б.Ж., Жаркент жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі,
Жаркент қаласы, Панфилов ауданы, Жетісу облысы

E-mail: berik.zhanysbaev1977@mail.ru

Баяндама жұмысында ХХІ ғасырдың басындағы әлемде болып жатқан ғылыми-техникалық, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен жаңалықтардың білім жүйесіне ықпалы туралы айтылады.

2000 жылдары E-learning форматында бастау алған үрдіс білім жүйесін ақпараттандырудың тиімді жолдарын анықтауда негізгі бағыт болды.

2010 жылдары «Boston Consulting Group» сынды ірі аналитикалық консалтинг орталықтарының деректері бойынша цифрлық экономиканың қарқынды дамуы электронды бизнес инфрақұрылымдарының жаңа келбетін қалыптасуына негіз болды. 2017 жылы «Цифрлық Қазақстан – Digital Kazakhstan» атты мемлекеттік бағдарлама қабылданды. Қабылданған бағдарламаның басты қағидаларына:

- байланыс желілерінің ақпараттық-коммуникативтік технология (АКТ) кеңістігіне барына енуін қамтамасыз ету;
- қоғамның барлық салаларында цифрлық сауаттылық пен ақпараттық құзыреттілік бағытындағы білім, білік, тәжірибе жүйесінің дамуына қолқабыс тигізу;
- SMART қалалар мен технологиялық парк орталықтарының инфрақұрылымын құру мен дамытудың стратегиясын айқындау;
- білім жүйесін, атап айтқанда балабақша, мектеп, колледж, жоғарғы оқу орындары мен оған тікелей қатысы бар барлық мекемелерде цифрлық сауаттылықты арттыруда кешенді шараларды іске асыру;
- жалпы бұқара халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру;
- қаржы технологияларын оның ішінде электронды сауда, көлік логистикасы мен транзакция төлемдерін халықаралық стандарт бойынша қайта құру;
- қоғам мүшелерінің цифрлық сауаттылығын арттыру барысында даярлау, қайта даярлау, мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру;
- жастар арасында АКТ насихаттау мен мемлекеттік қолдау мақсатында технологиялық парктер мен стартап орталықтарын ашу және қаржыландыру жатады.

Баяндамада қазақ білім беру академиясының вице – президенті педагогика ғылымдарының докторы, профессор М.Ж.Жадринаның сызбасы бойынша бастауыш сыныптарда нені оқыту, қалай оқыту, не үшін оқыту және оқушыны оқуға қалай үйрету керек деген сұрақтарға жауап беріледі. Сонымен қатар жүргізілген жұмыстар барысында алынған нәтижелер жұмыстарымды көрсету арқылы жоспарлы, жүйелі жұмыс жасай алатын, өзіндік ой пікірін кез келген ортада айта алатын, өзіндік мені бар тұлға қалыптастырудағы жұмыстар көрсетілген.

Қазақстанда алғаш рет электронды оқулықтарды оқу-тәрбие жұмыстарына ендіруде ҚР оқу-ағарту Министрлігіне қарасты «Оқулық» Ұлттық ақпараттандыру орталығы (ҰАО) бірлесіп атқарған жұмыстары айтылады.

Постпандемия эрасында аға ұрпақ (Generation X) пен жас ұрпақ (Generation Z) арасындағы білім мен дағды құндылықтарының алмасуы дәстүрлі оқу-тәрбие форматымен қатар, көп жағдайда цифрлық-электронды ақпараттарды кешенді пайдалануға мол мүкіндік туғызды. Қалың көпшілікке танымал және тиімді әлеуметтік желілер: YouTube, SlideShare, LinkedIn, Facebook, VK, Telegram мен дистанциялық оқыту технология сервистері ZOOM, Microsoft, Classroom және басқа платформалар теориялық

білім мен практикалық тәжірибелердің жаңа коллаборативтік (ынтымақтастық) сипатта өрбуіне қолайлы жағдай туғызғаны айтылады.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті педагогикалық кафедрасында қолға алынған болашақтағы технотронды ақпараттық кеңістігінде әрекет ететін балалардың «Bairn-Bala robots» тұлғасындағы әлеуметтік киберқоғамдарындағы (ортадағы) педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерді талдауға арналған зерттеу жұмыстары – осы көтеріп отырған проблемаларды шешудің алдын алуға бағытталған көп жұмыстардың бірі деуге тұрады.

90 жылдық тарихы бар Жаркент жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі жоғарыда аталған цифрлық-электрондық ресурстарды оқу-тәрбие жұмыстарында көп жылдардан бері кешенді түрде ұйымдастырып және жетекші технологияларды барынша ендіріп келеді. Колледждің Стратегиялық даму бағдарламасында атап көрсеткендей, білім жүйесін ақпараттандыру және автоматтандыру механизмдері алғышарт ретінде баяндалған.

Тірек сөздер: цифрлық-электронды платформа, интернет ресурс, электрондық оқулықтар, электронды кітапхана.

В работе доклада рассказывается о влиянии на систему образования научно-технических, социально-экономических изменений и новаций, происходящих в мире начала XXI века.

Тенденция, начавшаяся в 2000-х годах в формате E-learning, стала основным направлением в определении эффективных путей информатизации системы образования.

По данным крупных аналитических консалтинговых центров «Boston Consulting Group» в 2010 году, стремительное развитие цифровой экономики стало основой для формирования нового облика инфраструктуры электронного бизнеса. В 2017 году принята государственная программа «Цифровой Казахстан – Digital Kazakhstan». Основные положения принятой программы:

- информационно-коммуникативные технологии сетей связи (ИКТ)
- содействие развитию системы знаний, умений, опыта в области цифровой грамотности и информационных компетенций во всех сферах общества;
- Определение стратегии создания и развития инфраструктуры SMART городов и центров технологического парка;
- реализация комплекса мер по повышению цифровой грамотности в системе образования, в частности в детских садах, школах, колледжах, вузах и во всех учреждениях, имеющих к ней непосредственное отношение;
- повышение цифровой грамотности населения в целом;
- преобразование финансовых технологий, в том числе электронной торговли, транспортной логистики и транзакционных платежей по международным стандартам;
- подготовка, переподготовка, повышение профессиональной квалификации специалистов при повышении цифровой грамотности членов общества;
- создание и финансирование технологических парков и стартап-центров в целях пропаганды и государственной поддержки ИКТ среди молодежи.

В докладе будут даны ответы на вопросы, что учить, как учить, зачем учить и как обучать ученика в начальных классах по схеме вице – президента Казахской академии образования доктора педагогических наук, профессора М. Ж. Жадриной. Кроме того, результаты, полученные в ходе проведенной работы, отражали работу по формированию личности, способной планомерно, системно работать, высказывать свое мнение в любой среде, самостоятельно.

Впервые в Казахстане внедрением электронных учебников в учебно-воспитательную работу занимается Национальный центр информатизации (НАО) «Учебник» Министерства образования и науки РК.

Обмен ценностями знаний и навыков между старшим поколением (Generation X) и молодым поколением (Generation Z) в Эре постпандемии, наряду с традиционным учебно-

воспитательным форматом, во многом способствовал комплексному использованию цифрово-электронной информации. Популярные и эффективные социальные сети: YouTube, SlideShare, LinkedIn, Facebook, VK, Telegram и дистанционное обучение технологии сервисы Zoom, Microsoft, Classroom и другие платформы теоретические знания и практический опыт отмечается, что создание благоприятных условий для развития нового коллаборативного (коллаборативного) характера.

Проведенные на педагогической кафедре Казахского национального педагогического университета имени Абая исследовательские работы, посвященные анализу психолого-педагогических особенностей в социальных киберугрозах (средах) в лице «Bairn-Bala robots» детей, действующих в будущем в технотронном информационном пространстве, – одна из многих работ, направленных на профилактику решения этих проблем.

Жаркентский высший гуманитарно-технический колледж с 90-летней историей уже много лет комплексно организует и внедряет ведущие технологии в учебно-воспитательную работу вышеуказанных цифровых электронных ресурсов. Как отметили в программе стратегического развития колледжа, в качестве предпосылок изложены механизмы информатизации и автоматизации системы образования.

Ключевые слова: цифровая-электронная платформа, интернет ресурс, электронные учебники, электронная библиотека.

The report was written about the impact of scientific, technical, socio-economic changes and innovations in the education system of the world in the beginning of the XXI century.

The process, which started in e-learning forms in 2000, was the main direction in determining the effective ways to inform the education system.

In 2010, according to major analytical consulting centers such as Boston Consulting Group, the rapid development of the digital economy was the basis for the formation of a new appearance of e-business infrastructure. In 2017, the state program "Digital Kazakhstan - Digital Kazakhstan" was adopted. To the main principles of the adopted program:

- Ensuring maximum access to information and communication technologies (ICT);
- Encourage the development of education, skills, practices in the field of digital literacy and information competence in all spheres of the Company;
- determination of the strategy for the creation and development of infrastructure of cities and technology park centers;
- Implementation of comprehensive measures to increase digital literacy in terms of digital literacy in the education system, in particular kindergarten, schools, colleges, universities and all direct relevant institutions;
- increase the digital literacy of the population in general;
- Reconstruction of financial technologies including electronic commencing, transport logistics and transaction payments on international standards;
- training, retraining, professional development of specialists in increasing the digital literacy of the members of the Company;
- opening and financing of technological parks and startup centers in order to promote and state support of ICT.

In the report, according to the scheme of the Vice President of the Kazakh Academy of Education, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor M.Zh. Zhandina what you need to train, how to teach and teach teaching and learning questions were answered. At the same time, the results obtained during the work showed the work on the formation of a person who can say in any environment, where they can work in any environment.

For the first time in Kazakhstan, the introduction of electronic textbooks in the educational work of the Ministry of Education and Education of the Republic of Kazakhstan "Textbook" will be implemented jointly by the National Informatization Center (NAC).

The exchange of knowledge and skills between the older generation and the younger generation (General Z) , along with traditional educational format, caused a great opportunity to use digital electronic information in most cases, along with traditional educational format. The most popular and effective social networks: YouTube, Slideshare, Linkedin, Facebook, VK, Telegram and distance learning technology services include zoom, Microsoft, Classroom and other platforms that create a new collefinal education and practical development. Kazakh National Pedagogical University named after Abai to analyze the study of pedagogical and psychological characteristics of children in the field of social cybercraft "BAIRN-BALA Robots" in the Pedagogical Department of Pedagogical Information - one of the many works aimed at preventing these problems.

Higher Humanitarian and Technical College with 90 years of history has been implementing the above-mentioned digital e-resources for many years and implement leading technologies. According to the College's Strategic Development Program, the mechanisms to inform and automate the education system are presented as a prerequisite.

Keywords- digital-electronic platform, Internet resource, electronic textbooks, Electronic Library.

XXI ғасырдың басындағы әлемде болып жатқан ауқымды ғылыми-техникалық, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен жаңалықтар қоғам дамуының генераторы саналатын білім жүйесіне айтарлықтай зор ықпал етуде.

Әуел баста, E-learning форматында 2000 жылдардың басында бастау алған үрдіс білім жүйесін ақпараттандырудың тиімді жолдарын анықтауда жетекші бағыттардың бірі бола білді. Алайда, мемлекет және қоғамдық сұраныстарға негізделген индустриалды-инновациялық даму бағыттары жаңа толқындағы цифрлық-электронды платформалардың өндіріс ошақтарына айналуына түрткі болды. Аталмыш ауқымды құбылыстардың пайда болуы адам капиталының қарқынды да, тұрақты да және тиімді құрылымына ұласып, білім ордаларындағы оқу-тәрбие жүйесінің қайта модернизациялануына әкеліп соқты.

2010 жылдары нарық экономикасының қоғамның басқа салаларына тигізетін ықпалын талдаумен айналысқан «Boston Consulting Group» сынды ірі аналитикалық консалтинг орталықтарының деректері бойынша цифрлық экономиканың қарқынды дамуы электронды бизнес инфрақұрылымдарының жаңа келбетін қалыптасуына негіз болатыны дәлелденді. Ол жетістіктер тек білім берудің жаңа стратегиясын ұстанған аймақтарда мүмкін болатыны айтылды. Айтылған тұжырымдардың дәлелі ретінде білім берудің дәстүрлі форматын сақтай отырып, Интернет кеңістіктегі электронды оқыту технологияларын барынша пайдалану баса көрсетілді.

Осы орайда үкімет тарапынан 2017 жылы «Цифрлық Қазақстан – Digital Kazakhstan» атты мемлекеттік бағдарламаның қабылдануы, жоғарыда аталған проблемаларды шешудің стратегиялық жолын айқындауға мүмкіндік берді деуге болады [2]. Қабылданған бағдарламаның басты қағидаларына:

- байланыс желілерінің ақпараттық-коммуникативтік технология (АКТ) кеңістігіне барынша енуін қамтамасыз ету;
- қоғамның барлық салаларында цифрлық сауаттылық пен ақпараттық құзыреттілік бағытындағы білім, білік, тәжірибе жүйесінің дамуына қолқабыс тигізу;
- SMART қалалар мен технологиялық парк орталықтарының инфрақұрылымын құру мен дамытудың стратегиясын айқындау;
- білім жүйесін, атап айтқанда балабақша, мектеп, колледж, жоғарғы оқу орындары мен оған тікелей қатысы бар барлық мекемелерде цифрлық сауаттылықты арттыруда кешенді шараларды іске асыру;
- жалпы бұқара халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру;
- қаржы технологияларын оның ішінде электронды сауда, көлік логистикасы мен транзакция төлемдерін халықаралық стандарт бойынша қайта құру;
- қоғам мүшелерінің цифрлық сауаттылығын арттыру барысында даярлау, қайта даярлау, мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру;

- жастар арасында АКТ насихаттау мен мемлекеттік қолдау мақсатында технологиялық парктер мен стартап орталықтарын ашу және қаржыландыру және басқа маңызды шешімдерге ерекше тоқталып өткен жөн [2].

Осы айтылғандарға тұтқа боларлық әлемдік тәжірибелердің бірегейіне Сингапур мемлекетінің білім мен ғылым салаларын цифрландыруға арналған «Smart Nation» (2014) мемлекеттік бағдарламасын тілге тиек етуге болады. Жобаның басты миссиясына халық пен үкімет арасында цифрлық-коммуникативтік қарым-қатынас жасаудың қолжетімді, эффективті цифрлық трансформация кеңістігін қалыптастыру болып табылады. Демек, халықаралық эксперттердің аналитикалық талдауы бойынша Smart City Index 2021 көрсеткіштері бойынша бірінші орында Сингапур, екінші Цюрих ал, үшінші орынды Осло т.б қалалар иеленген. Индекс көрсеткіштерінің басты белгілеріне әлеуметтік робот, ақысыз Wi-Fi қондырғылары, цифрлық транспорт және азық-түлік сервисі, технологиялық парктер мен жастардың ашық стартап орталықтары кірген. Қала және ауыл тұрғындарының 94% цифрлық сауаттылықты арттыруы мен қамтамасыз етілуі мемлекет тарапынан жоспарлы және жүйелі түрде ерекше назарға алынған [3].

Бүгінде әлемдік деңгейде көпшілік назарына ілігіп отырған ауқымды жобалардың қатарына The Digital Education Action Plan (2021-2027) атты цифрлық білім беру платформасын үлгі ретінде қарастыруға болады. Оның басты мақсаты Еуропа және одан тысқары жерлердегі оқу-тәрбие мен ғылым мекемелерінде жалпыға бірдей қолжетімді хәм жоғарғы сапалы білім алуға мол мүмкіндіктерді оған мұқтаж жандарға барынша игіліктенуіне қолайлы жағдай туғызу болып табылады [1].

Еуропалық Одақ эксперттері тарапынан қолға алынған маңызды құжаттың бірінші бөлімі «A Europe fit for the digital age» деген тақырыппен басталады. Онда цифрлық білім онкүндігін (апталығы) өткізу, оқу-тәрбие жұмыстарында тұрақты даму қағидаларына негізделген қоршаған ортадағы табиғат ресурстарын рационалды пайдаланудағы адам капиталының мүмкіндіктерін айқындаудағы 2050 жылдарға дейінгі аралықты қамтыған маңызды жобалардың технологиялық шешімдері баяндалған. Бұл жердегі басты нысанаға гуманитарлық-центризм құндылықтары алынды [1].

Ұсынылған жобалардың логикалық жалғасы ретінде «Next Generation EU», «Recovery and Resilience Facility», «European Education Area by 2025», «European Skills Agenda», «European Social Pillar Action Plan», «2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade» және басқа кешенді платформаларға арнайы тоқталуға болады [1].

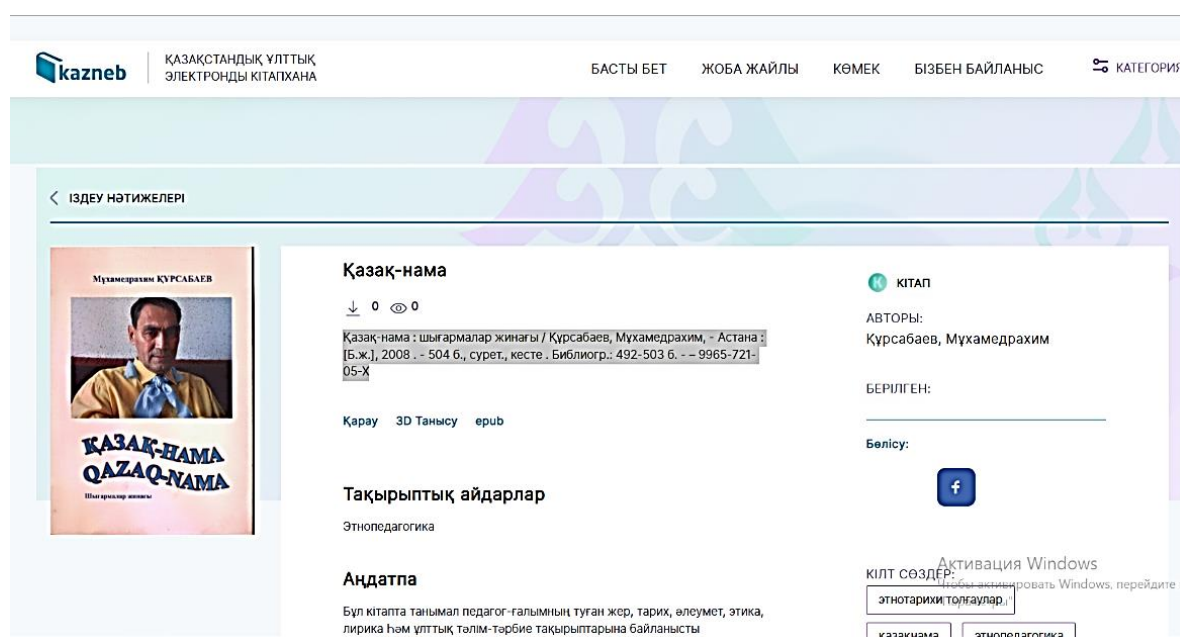
Қазақстан көлемінде цифрлық-электрондық білім беруді кешенді тұрғыда жолға қою мақсатында 2010 жылдардан бері бірқатар іс-шаралар қолға алынды.

2010 жылы ҚР Тұңғыш Президенті, Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың қолдауымен Қазақстан Республикасы 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасын дайындау барысында, аталмыш құжатта орын алған оқыту мен тәлім-тәрбие процесін жаппай автоматтандыру және ақпараттандыру (№ 1118, 7.12.2010) туралы мемлекеттік маңызды құжаттың қабылдануы – республика мектептері мен оқу орындарында жаңа серпіліс әкелді [7].

Қазақстанда алғаш рет электронды оқулықтарды оқу-тәрбие жұмыстарына ендіруде ҚР оқу-ағарту Министрлігіне қарасты «Оқулық» Орталығы мамандары және профессор Нұрғалиева Г.Қ негізін салған Ұлттық ақпараттандыру орталығы (ҰАО) бірлесіп атқарған жұмыстары (2003) еліміздегі білім саласын ақпараттандыруда мол үлес қосты. Нәтижесінде білім мекемелері кітапханалары дәстүрлі оқулықтармен қатар, ҰАО арнайы моделдеген Compact Disk (CD) форматындағы электронды кітаптармен, сондай-ақ қосымша компьютерлік оқу бағдарламаларымен толықты. ҰАО тарапынан мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар, білім мен ғылым мекемелері, оқу орындары ұстаздары мен ғылыми қызметкерлерінің қатысуымен халықаралық, республикалық ғылыми-практикалық конференциялар, біліктілікті артыру курстары жоспарлы түрде тұрақты ұйымдастырылды.

Елімізде 2011 жылы негізі қаланған Bilim Media Group (Р.Кенжеханұлы) полилингвалды оқу-әдістемелік онлайн- платформа ұсынған «Bilimland» жобасы мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар тарапынан оң баға алды. Соңғы жылдары 5 миллионнан астам оқырмандар мен Интернет ресурстарын қолданушыларды қамтыған «Bilimland» білім орталығының экожүйесі әлемдегі жетекші IT- индустрия компанияларының цифрлық-электрондық өнімдерін ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару барысында қазіргі балабақша, мектеп, колледж практикасында өзінің инновациялық тиімділігін көрсетті [8].

Атап айтқанда, Қазақстандық ұлттық электронды кітапхана (Kazneb.kz) ұсынған Qazaq-nama электронды оқулығындағы (Құрсабаев М.Қ; 2008) педагогикалық-психологиялық тақырыптағы оқу-тәрбие жұмыстарына арналған іс-шаралар топтамалары, тест сұрақтары, этнопедагогика анықтамалығы, «Алтын Ұрпақ» дидактикалық материалдары көптеген балабақша, мектеп, колледж практикасында алғашқылардың бірі болып инновациялық бағытта ендіріле бастады [6]; [Сурет-1].

Сурет-1. Қазақстандық Ұлттық электронды кітапхана платформасындағы Qazaq-nama оқулығының веб-парақшасы. <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1105928>

Астана қаласы «ТАУ» университетінің «Дизайн, сервис және туризм» кафедрасында 2012-2013 оқу жылдары елімізде тұңғыш рет «Экология және тұрақты даму» пәні (авторлары Құрсабаев М.Қ, Мырзаханов Н.М, Аяпбекова А. Е, Ғабдуллина М.Х, Абдикаримова Г.А) Your Vision.kz порталында электронды оқулық ретінде оқытыла бастады. Сондай-ақ ол ақпараттық ресурстар (163 527 оқырманы бар) Семей медицина университеті, С.Баишев атындағы Ақтөбе университеті, «Көкше» Академиясы оқытушылары мен студенттері қатысуымен Online форматында диалог, консалтинг және интерактивті сабақ ретінде кешенді сипатта пайдаланылды [4]. Сондай-ақ аталмыш электронды оқыту үрдісі мектеп, колледж және оқу орындарында 4000 оқырманы бар «Табиғаттану Интернет оқулығы» (М.Құрсабаев; 2014) деген атаумен әлемге әйгілі SCRIBD компаниясының «Slide Share» веб-парақшасы бойынша электронды-дидактикалық құрал ретінде тарала бастады [5]; [Сурет-2].

Сурет-2. Табиғаттану Интернет оқулығының (2014) электрондық кітап ретіндегі нұсқасы.
<https://www.slideshare.net/muhamedrahimkursabae/1-5-38480433>

Елбасы Жарлығынан соң оқу орындарында цифрлық-электронды форматта білім берудің экожүйесі қалыптасты. Бұл орайда оқу материалдарын тиімді пайдалануда бірнеше цифрлық-технологиялық инфрақұрылымдары пайда болды. Оларды: «E-Learning» ақпараттық орталығы, Ұлттық ақпараттандыру орталығы (ҰАО), Национальные информационные технологии (НИТ), Bilim Media Group (BMG), Республикалық «Оқулық» орталығы, сондай-ақ авторлық жобалар (электронды оқулықтар, цифрлық оқыту ресурстары-ЦОР, электронды күнделік, геоақпараттық жүйелер-ГАЖ, тарих пен география сабағына қажетті ESRI компаниясының ArcGIS аппликациялары т.б) мен ғаламдық ғылыми-техникалық ақпарат ресурстары құрады.

Батыс Қазақстан облыстық «Өрлеу» институтының маманы Байгубенова С.К ақпараты (2011) бойынша «E-Learning» электронды оқыту жүйесі төмендегідей ішкі жүйелерден тұрады:

- Ұлттық білімдік мәліметтер қоры;
- Мектептерді басқарудың ішкі жүйесі (мектеп іс қағаздарын жүргізу, т.с.с)
- «Электрондық оқулықтар» ішкі жүйесі-e-Book;
- Оқыту үрдісін басқару ішкі жүйесі - LMS;
- Оқу мазмұнын басқару ішкі жүйесі - LCMS;
- Тестіні басқарудың ішкі жүйесі - TMS;
- Дамытуды басқару ішкі жүйесі - DM;
- Мониторинг және талдау ішкі жүйесі,
- Сыртқы ақпараттық жүйелермен біріктіру модулі [9].

ҚР оқу-ағарту Министрлігі «Оқулық» орталығының электронды оқулықтар бөлімінің география оқулығы бойынша сыртқы эксперттер тобының мүшелері: Керимбай Н.Н, Самарханов Қ.Б, Аяпбекова А.Е, Қыдырбайұлы М.Қ тарапынан 9-10 сыныпқа арналған электронды оқулыққа «ArcGIS», «Google Earth», «USGS Explorer», «Yandex Map» негізінде арнайы Геоинформатика тарауын ашу жөнінде нақты ұсыныс берілді.

2014 жылы Астана қаласы білім басқармасы мен «Тұран-Астана» университеті ұйымдастыруымен «Ғаламдық ғылыми-техникалық ақпарат ресурстары және электронды білім негіздері» атты қалалық ғылыми-практикалық семинар жұмысында электронды білім берудің технологиялық ерекшеліктері мен ғылыми-техникалық потенциалдары туралы

тарихи маңызы бар іс-шара өтті. Семинар жұмысына «E-Learning» саласына жауапты мектеп, колледж мұғалімдері, UNESCO Бағдарламалары эксперттері, ҰАО, НИТ, BMG, ҚР «Ғарыш сапары» АҚ, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Республикалық «Оқулық» орталығы өкілдері қатысты. Жиынның қорытындысы бойынша білім жүйесінің цифрлық-электрондық контентін одан ары жетілдіру, электронды оқулықтардың жаңа технологиялық экожүйесін қалыптастыру, оқу үлгерімінің электронды күнделігін құру, гуманитарлық пәндер тақырыптарына ESRI Интернет компаниясының цифрлық өнімдерін енгізу, білім мекемелерінің ресми сайты мен лендинг қосымшалары, осы сала бойынша қосымша оқулықтар (Мектепке арналған GIS оқулықтары), картографиялық аппликациялар мен электронды атластар т.б заманауи талапқа сай жетекші ғаламдық платформаларды кешенді игіліктену жөнінде стратегиялық шешімдер қабылданды.

Постпандемия эрасында аға ұрпақ (Generation X) пен жас ұрпақ (Generation Z) арасындағы білім мен дағды құндылықтарының алмасуы дәстүрлі оқу-тәрбие форматымен қатар, көп жағдайда цифрлық-электронды ақпараттарды кешенді пайдалануға мол мүмкіндік туғызды. Бұл үрдіс бір жағынан әлеуметтік-экономикалық қайшылықтардың белең алуына себеп болса, екіншіден білім стандарттарын игеру барысында қосымша инновациялық жобалардың дамуына жол ашты. Бұл орайда, қалың көпшілікке танымал және тиімді әлеуметтік желілер: YouTube, SlideShare, LinkedIn, Facebook, VK, Telegram мен дистанциялық оқыту технология сервистері ZOOM, Microsoft, Classroom және басқа платформалар теориялық білім мен практикалық тәжірибелердің жаңа коллаборативтік (ынтымақтастық) сипатта өрбуіне қолайлы жағдай туғызды.

Оқыту мен тәрбие мәселелерінің цифрлық трансформация жағдайындағы ерекшеліктері көптеген ғалымдар мен сарапшылардың назарын аударды. Кейінгі жылдары ғылыми-зерттеу айналымына ене бастаған: неопедагогика, киберпедагогика, медиапедагогика, медиапсихология, педагогикалық таргетинг, білім жүйесіндегі геймификация, 3D Иллюстрация, комикс-кітаптар, Play Books, Bairn-Bala robots, балалардың әлеуметтік киберқоғамдары т.б технологиялық бэкграундт қосымшалары мен жаңа терминологиялық атауларды айтуға болады.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті педагогикалық кафедрасында қолға алынған болашақтағы технотронды ақпараттық кеңістігінде әрекет ететін балалардың «Bairn-Bala robots» тұлғасындағы әлеуметтік киберқоғамдарындағы (ортадағы) педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерді талдауға арналған зерттеу жұмыстары – осы көтеріп отырған проблемаларды шешудің алдын алуға бағытталған көп жұмыстардың бірі деуге тұрады [11].

90 жылдық тарихы бар Жаркент жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі жоғарыда аталған цифрлық-электрондық ресурстарды оқу-тәрбие жұмыстарында көп жылдардан бері кешенді түрде ұйымдастырып және жетекші технологияларды барынша ендіріп келеді. Колледждің Стратегиялық даму бағдарламасында атап көрсеткендей, білім жүйесін ақпараттандыру және автоматтандыру механизмдері алғышарт ретінде баяндалған.

Оқу ордасының ресми сайты Интернет-медиа жетістіктеріндегі графикалық дизайн бойынша сұлбаланған. Ондағы веб-парақшалардың басты бөлімі гиперсілтеме ретінде: «Digital Kazakhstan», «Қазақстан 2050», «4.0 Өнеркәсіп революциясы» т.б стратегиялық маңызы бар ақпараттық ресурстар топтамалары бейнеленген. Оқу-әдістемелік және тәлім-тәрбие жұмыстарын жүйелі және интербелсенді форматта өткізуге қолайлы аудиториялар мен арнайы лингофонды кабинеттер Wi-Fi желісіне толықтай қосылып, студенттер тарапынан цифрлық материалдарды өндеуге, сараптауға, бөлісуге және кері байланыс жасауға ыңғайлы торапта жасалған. Колледждің кітапхана қоры жеткілікті. Оқу материалдарымен қоса ол Республикалық жоғары оқу орындары аралық электронды кітапхана (РМЭБ) жүйесіне қосылған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Digital Education Action Plan (2021-2027). <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan>
2. Цифрлық Қазақстан – Digital Kazakhstan мемлекеттік бағдарламасы. <https://primeminister.kz/assets/media/tsifrly-azastan-memleketitik-badarlamasy.pdf>
Жаркент жоғары гуманитарлық-техникалық колледжі ресми сайтының материалдары. <https://zhavgtk.edupage.org/>
3. Smart Nation Singapore. <https://www.smartnation.gov.sg/about-smart-nation/sndgg>
4. Экология оқулығы (М.Курсабаев). <https://yvision.kz/post/362085>
5. ТАБИҒАТТАНУ-1, 5 сынып (М.Құрсабаев). <https://www.slideshare.net/muhamedrahimkursabae/1-5-38480433>
6. Қазақстандық ұлттық электронды кітапхана. Қазақ-нама: шығармалар жинағы / Құрсабаев, Мұхамедрахим, - Астана : [Б.ж.], 2008 . - 504 б., сурет., кесте . Библиогр.: 492-503 б. - – 9965-721-05-X. <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1105928>
7. ҚР Президентінің «Қазақстан Республикасы 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы» жөніндегі Жарлығы (№ 1118, 7.12.2010).
8. Bilim Media Group (Р.Кенжеханұлы). <https://bilimland.kz/ru>
9. Байгубенова С.К. Электрондық оқыту (e-learning) жүйесі – заман талабы. <https://bkokdi.kz/ru/nisconf2s/646-confnis.html>
10. Аяпбекова А.Е. Электронды білім қырлары. <https://egemen.kz/article/28448-elektrondy-bilim-qyrlary>
11. Курсабаев М.К, Кыякбаева У.К, Даулет Н. Детская киберсреда «BAIRN-BALA ROBOTS» как устойчивое технотронное образовательное пространство. Вестник Каз НПУ им.Абая, №42, 2020 . – стр. 156-161.
12. <https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/286>

UDC 37.013.46

CRITICAL THINKING AS A PREMISE FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Zheldibayeva R., Rimantas Z., Murat Sh.

Zhetysu University, Taldykorgan

E-mail: raigul.raigul@gmail.com, murat.shugyla@mail.ru

With globalization, the change of international economic landscapes, especially the advent of the knowledge economy, and the significance of lifelong learning, the nature and function of knowledge is gradually changing. This has created changing demands for the skill sets of the 21st century learners, such as the ability for critical and creative thinking, the ability for self-directed and collaborative learning, the ability to learn formally and informally, and the ability for both competition and cooperation, etc.

Keywords: *Globalization, critical thinking, professional competence.*

Жаһанданумен, халықаралық экономикалық жағдайдың өзгеруімен, әсіресе білім экономикасының пайда болуымен және өмір бойы оқытудың маңыздылығымен білімнің табиғаты мен функциялары біртіндеп өзгеріп отырады. Бұл 21 ғасыр оқушыларының сыни және шығармашылық ойлау қабілеті, тәуелсіз және бірлескен оқу қабілеті, ресми және бейресми түрде оқу қабілеті, Бәсекелестік және ынтымақтастық қабілеті және т. б. сияқты дағдылар жиынтығына өзгеретін талаптарды тудырды.

Тірек сөздер: *Жаһандану, сыни ойлау, кәсіби құзыреттілік.*

С глобализацией, изменением международных экономических условий, особенно с появлением экономики знаний, и значением обучения на протяжении всей жизни, природа и функции знаний постепенно меняются. Это создало меняющиеся требования к наборам навыков учащихся 21 века, таким как способность к критическому и творческому мышлению, способность к самостоятельному и совместному обучению, способность учиться формально и неформально, а также способность как к конкуренции, так и к сотрудничеству и т.д.

Ключевые слова: Глобализация, критическое мышление, профессиональная компетентность.

The critical think skill sets diverge from the almost single-faceted traditional emphasis on academic abilities, and the knowledge functions of the university is gradually changing[1].

The word «criticism» is used to denote judgment, discrimination and evaluation of the general meaning. In other words, it can be described as evaluating a topic or commenting on a subject. There are many definitions of critical thinking. However, it is usually defined as the ability to comment and evaluate things (Edward & Paul, 2014) [2].

The definitions given to the concept of «critical thinking» can be seen mainly in the works of foreign scientists. American scientist D. Kluster-considering critical thinking as a kind of social thinking, identifies four of its leading components. Critical thinking, in his opinion, consists in the desire to ask questions and determine, to give convincing arguments [3].

D. Kluster describes critical thinking as follows:

- the ability to think independently, i.e. the presence of a personal character in the process of thinking

- any information is not the last initial stage of critical thinking. Because without information there is no reason to think.

- critical thinking begins with asking questions, identifying problems.

In the process of solving such problems, the student begins to really think deeply.

- critical thinking requires the involvement of arguments, arguments, facts, statistical data, experimental results.

- it is of a social nature. Any thought is tempered when it is shared with others. Therefore, critical thinking allows you to exchange opinions.

Critical thinking is a way of thinking in which a person combines, analyzes and evaluates information (Johnson, 2000) [4]. The insufficiency of a simple formal education to obtain an increasingly expanding fund of knowledge has led to the fact that people have a need to independently obtain information, coping with problems on their own. The need for the ability to think critically to meet these latter requirements has provoked a broader discussion of this concept. Critical thinking consists of various elements and rules and is required to develop new ideas or different points of view.

When we analyze these features, Glaser (1985) suggests that critical thinking consists of three factors [5]:

1. Solve problems visionarily and on the basis of thinking

2. Have information about reasoning methods and be able to ask questions using reasoning

3. Be able to apply these methods in your daily life.

According to Demirel (1999), there are 5 rules of critical thinking [6]:

1. Consistency: Contradictions in thoughts should be eliminated in the process of critical thinking.

2. Combination: A person who thinks critically should study all aspects of thinking and Establish connections between them.

3. Applicability: A person should combine his thoughts with what he has learned and practice it on a model.

4. Sufficiency: A critical thinker should base his understanding of experiences and their consequences on realistic grounds.

5. Communication: A person who thinks critically should express his thoughts clearly and effectively.

People think critically when trying to solve a problem, evaluate an argument, make a decision about a belief, or make a decision in general. To achieve these goals, critical thinking evaluates not only the products and results of thinking, that is, beliefs, choices, conclusions, hypotheses, etc., but also the processes that gave rise to them, that is, the reasoning that led to such conclusions, and the nature of the decision-making process leading to this alternative. Thus, critical thinking is a higher-order process and, as such, is not automatic, requiring self-determination, reflection, effort, self-control and metacognition. In other words, it is a conscious and deliberate process (Mertes, 1991), including the interpretation and evaluation of information or experience [7].

Critical thinking refers to a type of thinking characterized by the fact that it is an alternative to the usual way of thinking; It would be a process related to system 2, in the nomenclature of the theorists of the dual reasoning process (Evans, 2003, 2006; Kahneman, 2003) [7]. This process primarily does not function on the basis of acquired automatisms, but instead represents a reflexive and purposeful way of thinking in which individuals activate their cognitive resources (memory, attention) and exercise metacognitive control (monitoring and evaluation) over the application of rules and logical principles that govern reasoning, or over the usual biases that lead to errors in this reasoning (for example, misconceptions). Thus, this type of thinking would be an alternative to the usual process, which works on the basis of associations between concepts, representations, etc., and which works in parallel, performing several operations simultaneously, which are activated automatically by stimuli and without the control of the will. This leads to the fact that the process becomes much faster and less costly in cognitive terms (De Neiss, 2006; Novek, Mercier, Rossi and Van der Henst, 2007) [8]. All of the above is consistent with the fact that critical thinking is usually perceived as costly in terms of time, energy, concentration and effort [9] (Valenzuela, Nieto and Saiz, 2010).

Determining the critical thinking skills of future educational psychologists is quite important for determining the areas and abilities that need to be emphasized during their training. Ensuring that future educational psychologists acquire the necessary critical thinking skills is likely to have a significant positive impact on their training. For this reason, it is important to identify and use effective means to evaluate this thinking skill.

REFERENCES:

1. Wing On Lee. From 21st Century Competences to Global Citizenship and Global Competences
2. Edward, Z., and Paul, K. A. (2014). The project "Critical Thinking and Computer Engineering" in the Graduate School of Computer Research: A Technological Perspective. Education Research International, 3 (1), 88-102.
3. Kluster D. What is critical thinking? // Critical thinking and new types of grammaticality. – M.: TSGL, 2005. – pp. 5-13.
4. Johnson, J. (2003). Children, robotics and education. Artificial Life and Robotics, 7(1-2), 16-21
5. Glazer, E. M. (1985). Critical thinking: Fostering responsible citizenship in a democracy. In the National Forum. Phi Kappa Phi Journal, 65(1), 24-27.
6. Demirel, D. (1999). The art of teaching. Ankara, AN: Pegema Publications
7. Mertes, L. (1991). Think and write. High School Magazine, 22, 24-25
8. Evans, J. S. B. T. (2006). Heuristic-analytical theory of reasoning: extension and evaluation. Psychonomic Bulletin and Review 13(3), 378-395.
9. Bronson, R. W. (2008). Critical thinking as a result of distance learning: a study of critical thinking in a distance learning environment.
10. Aizikovich-Udi, E., and Amit, M. (2011). Developing critical and creative thinking skills through probabilistic learning. Procedia Social and Behavioral Sciences, 15, 1087-1091.

УДК 372.881.116.11

О РАЗВИТИИ СВЯЗНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Жуманова Г. А., Жетысуская СШ, Ескельдинский район,

E-mail: ms.Zhumanova1969@mail.ru

В статье говорится о методике формирования навыков работы с текстом на уроках русского языка в средней школе

Ключевые слова: текст, связная речь, связная письменная речь, связный текст, знания, умения, навыки, принцип коммуникативной направленности обучения.

Мақалада орта мектепте орыс тілі сабақтарында мәтінмен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру әдістемесі туралы айтылады

Тірек сөздер: мәтін, сабақтас сөйлеу, сабақтас жазбаша сөйлеу, сабақтас мәтін, білім, білік, дағды, білім берудің коммуникативтік бағыттылық принципі.

The article talks about the methodology for the formation of skills in working with text in Russian language lessons in high school

Keywords: text, coherent speech, coherent written speech, coherent text, knowledge, abilities, skills, the principle of communicative orientation of education.

Школа должна выпускать грамотных людей, свободно владеющих навыками письменной речи. В то же время, письменная речь выпускников средней школы не вполне соответствует этому требованию. Как в начальном, так и в среднем звене школы детей учат строить предложения, но не показывают, как их следует соединять друг с другом. В лучшем случае, разбирая ошибки контекстной письменной речи, допущенные в сочинениях и изложениях, обращают внимание школьников на отсутствие логической связи между предложениями, рекомендуют предложения, содержащие новую мысль или новый пункт плана, писать с красной строки и т.д. Однако такие рекомендации малоэффективны, они не помогают школьникам овладевать способами связи предложений, приемами составления текста. Чтобы действительно помочь школьникам, необходимо обратиться к синтаксису текста, зная заранее, что именно и на каком этапе следует изучать в школе, какие методы и приемы использовать. Большое значение должно придаваться изучению синтаксиса текста как самостоятельного раздела. Необходимо обратить также внимание на практическое знакомство учеников с элементами синтаксиса текста при изучении определенных грамматических категорий. Изучение этих категорий на базе синтаксиса текста способствует совершенствованию связной письменной речи учащихся.

Задача состоит в том, чтобы выработать у учащихся более целенаправленные умения и навыки составления связных текстов. Знакомить школьников с основными смысловыми и грамматическими закономерностями связной монологической речи, обучая практически пользоваться ими.

Общеизвестно, какое значение имеет связная речь вообще и связная письменная речь в частности. Поэтому не случайно в учебниках русского языка введены такие понятия, как текст, способы и средства связи его законченных предложений и др. [1]. Внимание к разработке лингвистических основ связной письменной речи учащихся продиктовано необходимостью приблизить к жизни преподавание русского языка в школе.

Современный этап развития методики преподавания русского языка характеризуют новые подходы к определению целей обучения. Цели обучения, его содержание (знания, умения, навыки) «определяются через понятия языковой, лингвистической и коммуникативной компетенции» [2, с.32].

Изучая язык как систему и овладевая лингвистическими знаниями, школьники одновременно обучаются речи на родном языке: осознают и осмысливают через понятия и правила уже сложившуюся речевую практику и на этой основе корректируют и совершенствуют свою устную и письменную речь.

В процессе обучения речевой деятельности (слушанию, чтению, говорению, письму) предусматривается формирование коммуникативной компетенции, которая характеризует знания, умения и навыки учащихся, необходимые для речемыслительного процесса: понимания, порождения и воспроизведения речи в соответствии с целевой коммуникативной установкой. Современный этап развития методики преподавания русского языка в общеобразовательной школе характеризует сознательно-коммуникативный метод – это методическая схема, обеспечивающая переход от сознательного усвоения учащимися единиц всех уровней языка к правильному, точному употреблению их в условиях естественного речевого общения.

Основу системы обучения языку составляет принцип коммуникативной направленности обучения. Данный принцип достаточно полно освещен в методике преподавания русского языка как иностранного (Л.И.Бим, В.С. Коростелёв, В.Г.Костомаров, О.Д. Митрофанова, М.В. Ляховицкий, В.Л. Скалкин и др.) и менее исследован в методике преподавания русского языка. Методисты указывают, что принцип коммуникативной направленности обучения определяет основную цель обучения, основной метод работы на аспектных уроках, систему упражнений по формированию речевых умений. Выдвижение данным принципом на первый план в качестве важнейшей цели обучения развитие умений речевого общения, предполагает, что речевая деятельность формируется при условии использования языкового материала во всех её видах: слушание-понимание, чтение, письмо, говорение.

Методическую концепцию, составляющую основу формирования коммуникативно-речевых умений в процессе изучения русского языка, реализует основная единица учебного процесса – урок. Современная школа должна выпускать всесторонне грамотных людей, свободно владеющих навыками связной речи вообще и связной письменной речи в частности. Большое значение в связи с этим должно придаваться изучению текста. Необходимо обратить также внимания на практическое знакомство учеников с элементами текста. Изучение на базе текста способствует совершенствованию связной письменной речи учащихся. Главная задача – выработать у учащихся более целенаправленные и продуктивные умение и навыки составление связных текстов.

Из всех качеств хорошей речи основными надо считать те, без которых речь не достигает своей главной цели, т.е. перестает быть надежным средством общения и воздействия. Такими качествами ее являются *ясность* и *логичность*, неразрывно связанные между собой и в той или иной мере определяющие все другие качества хорошей речи. Ясность речи предполагает такой отбор языковых средств и такую организацию материала, которые исключают двусмысленность и, следовательно, недопонимание со стороны слушающего и читающего. В предложениях и в сложном синтаксическом целом источником двусмысленности могут быть неудачно употребленные отглагольные существительные (встреча школьников), формы некоторых личных местоимений (его, их), возвратное местоимение себя, притяжательное местоимение свой, нечеткая интонация (днем я лучше поработаю).

В рамках же целого текста ясность обеспечивается согласованностью содержания отдельных предложений и их компонентов, тесной смысловой связью между отдельными предложениями, логической стройностью крупных синтаксических единств, абзацев и текста в целом. Если внутри предложений и более крупных синтаксических единств ясность речи в значительной мере обеспечивается грамматическими средствами, то в абзаце и целом тексте ясность, доходчивость достигались прежде всего логическими средствами: аргументацией, предметным единством мыслей, их варьированием и развитием,

последовательностью изложения. Логичность речи в целом ряде случаев имеет и самостоятельное значение, особенно в таких разновидностях речи, как речь публицистическая, ораторская, научно-деловая.

Логичность при этом обеспечивается строгой последовательностью выражаемых мыслей, уместным использованием специальных языковых средств, усиливающих логическую сторону речи (вводные слова, риторические вопросы), системой доказательств, оценкой расположением фактов, цитированием.

Ясность и логичность речи обеспечиваются и усиливаются другими ее качествами, прежде всего *правильностью*. Чем меньше в речи отступлений от общепризнанных языковых норм, тем она доступнее, яснее. Нормированность речи - залог ее доходчивости. Но это не значит, что в идеально построенной речи должно обязательно все строго соответствовать языковой норме. Условия речи, цели речи, ситуация, в которой производится речь, особенности слушателя нередко вынуждают автора к тем или иным отклонениям от установленных норм в целях повышения доходчивости, эмоциональности действенной речи.

С доходчивостью и ясностью речи связано и такое ее качество, как *простота*. Чтобы сделать речь понятной, она в подавляющем большинстве случаев должна быть не только правильной, но и простой. Простота - это реалистичность, жизненность, безыскусственность повествования, сочетающиеся с краткостью, лаконичностью, немногословностью в выражении мыслей, с точностью словоупотребления, с отбором общедоступных слов и конструкций и вместе с тем емкостью смыслового наполнения.

Простота речи всегда неразрывно связана с *уместностью* речи. То, что в одной обстановке является простой, в другой - окажется упрощенностью, примитивностью. Обычная бытовая обстановка и обстановка серьезного научного диспута представляет разные требования к простой речи. Простота речи страдает от употребления слов в несвойственных им значениях, от неоправданных повторений, от неудачного использования образно-выразительных средств языка, перенасыщением текста "красивостями". Простоту речи нарушают неблагозвучие, обилие лишних слов. Точность и краткость - первое условие простоты. Фраза должна быть такой, чтобы из нее ничего нельзя было выбросить. Этим определяются ее ясность, простота и сила.

К важнейшим качествам хорошей речи следует отнести ее *уместность*, т.е. использование многообразных языковых средств с учетом обстановки речи, ее содержания и цели. Уместность речи - наиболее сложное ее качество, т.к. каждому возрасту, профессии, степени образования, образу жизни, складу мыслей, характеру взглядов и убеждений соответствует свой особый способ выражения мыслей, который нельзя не учитывать, подготавливая речь. Изменение адресата речи всегда влечет за собой изменение логических, структурных и стилистических особенностей речи. Лексический состав текста и его синтаксические конструкции также должны быть строго сориентированы на данного, конкретного адресата.

Ценным качеством речи является и ее *самобытность*. Стандартные, примелькавшиеся, часто повторяемые слова, словосочетания, фразы, обороты речи, риторические фигуры быстро притупляют внимание, ослабляют действенность речи, не способствуют достижению поставленной цели. Поэтому самобытность, индивидуальная окрашенность в сочетании с другими, ранее указанными качествами речи являются как бы венцом ее, высшим достоинством, признаком высокого речевого мастерства, актом языкового творчества. В речи проявляется не только языковая культура, но и многие другие качества его личности: взгляды на жизнь, его ум, опыт, культурный уровень, душевное состояние. Самобытность, своеобразие речи проявляется в особенностях использования лексических и грамматических средств, в специфике языковой образности, в эмоционально-экспрессивных средствах, используемых в речи, в интонировании речи.

Перечисленные качества хорошей речи вбирают в себя все другие ее качества, выделяемые конкретными авторами. Указанные средства должны быть известны учащимся с тем, чтобы постепенно осваивать их, работая над каждым очередным текстом, ученик должен стремиться выразить себя, свой образ мыслей, свое видение мира, свое языковое мышление, добиваться предельной логической ясности, стройности, исключая все, загромождающее текст, мешающее восприятию главной мысли, обеспечивать правильность словоупотребления, выражений и более крупных синтаксических единств. Чем больше ученик будет видеть в образцах идеально построенную речь, тем больше усилий будет он принимать к совершенствованию текстов, составляемых им самим. Для планомерной и правильно организованной работы над перечисленными качествами речи очень важно иметь не только набор образцовых текстов, иллюстрирующих те или иные качества, но также тексты с нарушениями указанных требований, являющиеся хорошим дидактическим материалом при работе над связной речью.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Учебник «Русский язык» 11 кл. ЕМН под ред. Ашимбетовой и др., Арман ПВ-2020 г.
2. Литвинко ФМ Текст: содержание обучения в школе // Рус язык и лит - 2012 - № 1 – С. 28-51.

УДК 519

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ В ВУЗЕ

Ignatjeva S., профессор

Даугавпилсский университет, г. Даугавпилс, Республика Латвия

Сейтова С.М., д.п.н., профессор

Батырбаева Ә.М., докторант 2 курса

Есейкызы А., преподаватель-лектор

Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: svetlana.ignatjeva@du.lv, s.m.seitova@mail.ru, adematanabayeva@gmail.com,
aiym.yesseykyzyy@gmail.com

Цель данного исследования - узнать мнение будущих учителей математики о развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий. Это исследование было создано с использованием метода качественного исследования. Группа участников исследования состоит из 50 кандидатов в преподаватели, обучающихся на кафедрах преподавания математики различных университетов Казахстана в 2021-2022 учебном году. Данные исследования были собраны с помощью полуструктурированной формы интервью, разработанной исследователями. В результате исследования было установлено, что большинство учителей математики до поступления на работу обладали умеренными навыками логического мышления. Большинство учителей математики до поступления на работу заявили, что они считают использование цифровых технологий эффективным в развитии навыков логического мышления. Предложения большинства учителей математики до начала обучения относительно использования цифровых образовательных технологий для развития навыков логического мышления заключаются в создании и развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий, развитии навыков

логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий и обеспечении навыков решения сложных проблем с помощью цифровых образовательных технологий. Эффективное содержание курса должно быть создано для того, чтобы учителя математики, готовящиеся к поступлению на работу, могли приобрести навыки логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий

Ключевые слова: будущих учителей математики, образовательные технологии, цифровые образовательные технологии

Бұл зерттеудің мақсаты-болашақ математика мұғалімдерінің цифрлық білім беру технологиялары арқылы логикалық ойлау дағдыларын дамыту туралы пікірін білу. Бұл зерттеу сапалы зерттеу әдісін қолдану арқылы жасалды. Зерттеуге қатысушылар тобы 2021-2022 оқу жылында Қазақстанның түрлі университеттерінің математиканы оқыту кафедраларында оқитын оқытушыларға 50 кандидаттан тұрады. Зерттеу деректері зерттеушілер әзірлеген сұхбаттың жартылай құрылымдалған түрі арқылы жиналды. Зерттеу нәтижесінде математика мұғалімдерінің көпшілігі жұмысқа қабылданғанға дейін логикалық ойлаудың қалыпты дағдыларына ие екендігі анықталды. Математика мұғалімдерінің көпшілігі жұмысқа кіріспес бұрын цифрлық технологияны қолдануды логикалық ойлау дағдыларын дамытуда тиімді деп санайтындықтарын айтты. Математика мұғалімдерінің көпшілігінің логикалық ойлау дағдыларын дамыту үшін цифрлық білім беру технологияларын қолдануға қатысты оқыту басталғанға дейінгі ұсыныстары цифрлық білім беру технологиялары арқылы логикалық ойлау дағдыларын құру және дамыту, цифрлық білім беру технологиялары арқылы логикалық ойлау дағдыларын дамыту және цифрлық білім беру технологиялары арқылы күрделі мәселелерді шешу дағдыларын қамтамасыз ету болып табылады. Курстың тиімді мазмұны жұмысқа орналасуға дайындалып жатқан математика мұғалімдері цифрлық білім беру технологиялары арқылы логикалық ойлау дағдыларын игере алатындай етіп жасалуы керек

Тірек сөздер: болашақ математика мұғалімдері, білім беру технологиялары, цифрлық білім беру технологиялары

The purpose of this research is to get the opinions of future mathematics teachers on the development of logical thinking skills through the use of digital educational technologies. This research was created by using the qualitative research method. The participant group of the research consists of 50 teacher candidates studying in the mathematics teaching department of various universities in Kazakhstan in the 2021–2022 academic year. Research data were collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. As a result of the research, it was determined that the majority of pre-service mathematics teachers had moderate logical thinking skills. The majority of pre-service mathematics teachers stated that they found the use of digital technologies effective in the development of logical thinking skills. The suggestions of the majority of pre-service mathematics teachers regarding the use of digital education technologies in the development of logical thinking skills are creating and developing logical thinking skills through digital education technologies, developing logical thinking skills through digital education technologies and providing complex problem solving skills through digital education technologies. Effective course content should be created in order to enable preservice mathematics teachers to gain logical thinking skills through digital education technologies

Keywords: future mathematics teachers, educational technologies, digital education technologies

Актуальность исследования. Всем известно, что технологические инновации развиваются изо дня в день и происходят во всех сферах жизни. Если человек использует технологию в интересующей его области, он является одним из пионеров в этой области. Технологии все чаще используются в системе образования, которая является одной из

важнейших сфер общественной жизни. По этой причине, начиная с первой ступени образования и заканчивая высшим образованием, многие учреждения и организации внедряют больше технологий и параллельно создают или реструктурируют свои системы образования.

В цифровом мире система образования и профессиональной подготовки претерпела радикальные изменения, а также изменились методы доступа к информации и обмена ею, и воспитание людей, обладающих этими навыками, стало главной целью для достижения этой цели [1]. Причина, по которой информация развивается экспоненциально, заключается в доступности информации с помощью компьютеров, Интернета и других онлайн-технологий, исчезновении границы между теми, кто хочет получить доступ к информации, и источниками информации, а также в быстром распространении новой информации. Эта ситуация показывает, что познание - это не просто когнитивные процессы, поскольку производимые знания постоянно собираются, распространяются и синтезируются в онлайн-сетях.

Логическое мышление основано на последовательном мышлении. Эта функция означает, что вы берете идеи, факты и результаты по проблеме и выстраиваете их в цепочку по порядку. Люди, обладающие навыками логического мышления, могут определять взаимосвязи между концепциями, вырабатывая научные решения проблем, с которыми они сталкиваются в повседневной жизни. Развитие логического мышления будущих учителей математики за счет использования цифровых образовательных технологий.

Цель исследования. Цель данного исследования - узнать мнение будущих учителей математики о развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий. С этой целью были установлены следующие подцели:

1. Каково мнение будущих учителей математики об их навыках логического мышления?
2. Каковы мнения будущих учителей математики об использовании цифровых образовательных технологий в развитии навыков логического мышления?
3. Каковы предложения будущих учителей математики относительно использования цифровых образовательных технологий в развитии навыков логического мышления?

Это исследование было создано с использованием метода качественного исследования. Качественное исследование - это одна из форм производства знаний, разработанная людьми для того, чтобы понять свой собственный потенциал, разгадать свои секреты и исследовать глубины социальных структур и систем, которые они создали своими усилиями. В исследованиях, разработанных с использованием качественного метода, предпринимается попытка достичь глубокого восприятия исследуемого события или явления. В качественных исследованиях обычно используются методы сбора качественных данных, такие как наблюдение, интервью, анализ документов и речи.

Группа участников исследования состоит из 50 кандидатов в преподаватели, обучающихся на кафедрах преподавания математики различных университетов Казахстана в 2021-2022 учебном году. Данные исследования были собраны с помощью полуструктурированной формы интервью. Прежде чем была разработана полуструктурированная форма интервью, был проведен обзор литературы в соответствии с целью исследования. В этом направлении была создана форма интервью, состоящая из двух закрытых и одного открытого вопросов, в дополнение к демографическим вопросам, чтобы узнать мнения будущих учителей математики, участвующих в исследовании, о развитии их навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий.

Большинство учителей математики, участвовавших в исследовании, заявили, что у них умеренные навыки логического мышления. В своем исследовании Феттахлиоглу [2] проанализировал навыки логического мышления кандидатов в учителя в соответствии с их стилями обучения. В результате исследования было определено, что навыки логического мышления кандидатов в учителя находятся на умеренном уровне. Инджикапи и др. провели исследование для определения уровня логического мышления кандидатов в учителя

математики начальной школы. В то время как исследователи наблюдали за уровнем логического мышления кандидатов в учителя математики начальной школы на низком уровне, они не обнаружили статистической разницы в зависимости от пола.

Аль-Зуби и Аль-Салам [3] также заявили в своем исследовании, что не было существенной разницы между студентами мужского и женского пола с точки зрения уровня логического мышления, и заявили, что уровень логического мышления студентов был умеренным.

Большинство учителей математики до поступления на работу заявили, что они считают использование цифровых технологий эффективным в развитии навыков логического мышления. Лю и Нисс [4] в своем исследовании показали, что большинство студентов ассоциируют логическое мышление со способами решения проблем и нахождения ответов. Предложения большинства учителей математики до начала обучения относительно использования цифровых образовательных технологий для развития навыков логического мышления заключаются в следующем; создание и развитие навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий, развитие навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий и обеспечение навыков решения сложных проблем с помощью цифровых образовательных технологий. Кроме того, они разработали предложения по определению взаимосвязей между понятиями и терминами с помощью цифровых образовательных технологий, устранению стресса, связанного с профессией, путем приобретения навыков логического мышления и преподавания вопросов, связанных с логикой, и методов их анализа. Они предложили развивать навыки логического мышления, разрабатывать гипотезы и обобщения, эффективно использовать числа и классифицировать их с помощью цифровых образовательных технологий с соответствующим выбором метода.

Математическое образование в развитых странах направлено на развитие когнитивных навыков и логического мышления. Логическое мышление охватывает теоретические, статистические и причинно-следственные гипотезы, а также навыки, необходимые для понимания и оценки научных знаний. Способность использовать логическое мышление и мыслительные навыки играет важную роль в академических успехах студентов, понимании научных концепций и природы науки. Поэтому целью данного исследования было узнать мнение будущих учителей математики о развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий. В результате исследования было установлено, что большинство учителей математики обладали умеренными навыками логического мышления. Большинство учителей математики до поступления на работу заявили, что они считают использование цифровых технологий эффективным в развитии навыков логического мышления. Предложения большинства учителей математики, поступающих на подготовительные курсы, относительно использования цифровых образовательных технологий для развития навыков логического мышления заключаются в создании и развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий, развитии навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий и обеспечении навыков решения сложных проблем с помощью цифровых образовательных технологий.

В соответствии с результатами, полученными в результате исследования, были разработаны предложения по развитию навыков логического мышления у учителей математики до поступления на работу с помощью цифровых образовательных технологий [5].

1. Необходимо создать эффективное содержание курса, чтобы дать возможность учителям математики, готовящимся к поступлению на работу, приобрести навыки логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий.

2. Следует создать смешанную среду обучения, позволяющую учителям математики до поступления на работу приобрести навыки логического мышления.

3. Будущим учителям математики следует проводить обучение цифровым образовательным технологиям.

4. Что касается приобретения навыков логического мышления с помощью цифровых образовательных технологий, то его следует оценивать с учетом мнений не только студентов, обучающихся на факультете преподавания математики, но и студентов, обучающихся на всем факультете образования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Arifuddin, A. (2020). The analysis of critical thinking skills of primary school teacher candidates in solving mathematical problems. Al Ibtida: Jurnal Pendidikan Guru MI, 7(1), 46–55. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/3a58/f3b3d4375df7f8446bb40cc9f2f4982e1a9e.pdf>
2. Attridge, N., & Inglis, M. (2013). Advanced mathematical study and the development of conditional reasoning skills. PLoS One, 8(7), e69399. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069399>
3. Al-Zoubi, T., & Al-Salam, M. K. (2009). The scientific reasoning level of students' in the faculty of science in alhussein bin talal university and its affection of gender, teaching level, and specialization. An-Najah University Journal for Research-B (Humanities), 23(2), 401–437. Retrieved from <https://journals.najah.edu/article/357/>
4. Andayani, S., Muchtar, H., & Susanto, E. (2020). The profile of critical thinking and learning outcomes of teacher candidates viewed from gender differences. In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 1567, No. 4, p. 042072). Bristol, UK: IOP Publishing. Retrieved from <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1567/4/042072/meta>
5. Aiyim, Y., Galiya, K., Ademi, B., Adilet, M., Kamshat, Z. & Gulmira, K. (2022). Development of the logical thinking of future mathematics teachers through the use of digital educational technologies. Cypriot Journal of Educational Science. 17(6), 2001-2012. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i6.7548>

УДК 331.45

ХАРАКТЕРИСТИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ РАБОТАХ НА ВЫСОТЕ

Идрисова А. Е., Бимуханов А. А., Калимбетова А. С.
Жетысуский университет им. И.Жансугурова, г.Талдыкорган

E-mail: aei_64@mail.ru

В статье рассматриваются виды и особенности высотных и верхолазных работ, анализируются основные задачи охраны и безопасности труда при проведении работ на высоте, оценивается проведение высотных и верхолазных работ с учетом их характера, объема и особенностей объекта.

Ключевые слова: инструктаж, защита, травматизм, страховка, оснастка.

Мақалада биіктіктегі және өрмелеу жұмыстарының түрлері мен ерекшеліктері қарастырылады, биіктіктегі жұмыстарды жүргізу кезінде еңбекті қорғау мен қауіпсіздіктің негізгі міндеттері талданады, биіктіктегі және өрмелеу жұмыстарының жүргізілуі олардың сипатын, көлемін және нысанның ерекшеліктерін ескере отырып бағаланады.

Тірек сөздер: нұсқаулық, қорғаныс, жарақат, сақтандыру, жабдық.

Annotation: The article considers the types and features of high-altitude and top-climbing works, analyzes the main tasks of labor protection and safety during work at height, evaluates the conduct of high-altitude and top-climbing works taking into account their nature, volume and features of the object.

Keywords: instruction, protection, injury, insurance, equipment.

Работа на высоте - опасный вид работ, производство которых связано с большим количеством несчастных случаев. В большинстве стран падение с высоты является причиной примерно 50% несчастных случаев со смертельным исходом. Большинство падений происходит с высоты 2-3 метров. Число серьезных травм, вызванных падением с высоты, примерно в 75 раз превышает число смертей. Падение является следствием недостаточно надежной опоры, чрезмерных физических и психологических нагрузок, недостаточного опыта, отсутствием страховочных средств и других факторов [1, с. 32].

Одной из основных мер, направленных на снижение травматизма, является обеспечение работников необходимыми средствами коллективной и индивидуальной защиты.

Предприятия, на которых выполняются работы на высоте и верхолазные работы, должны разрабатывать нормативно-техническую документацию по технологии выполнения работ и обеспечению безопасности работников. На всех предприятиях должны быть созданы безопасные условия труда, отвечающие требованиям сохранения жизни и здоровья работников, должны соблюдаться правовые основы регулирования отношений по охране труда между работодателем и работником.

Руководитель предприятия имеет право организовывать выполнение высотных и верхолазных работ, если разработаны и оформлены соответствующим образом документы, регламентирующие организацию и технологию выполнения работ, а именно:

- проектно-технологическая документация (ПТД);
- проект производства работ (ППР);
- наряд-допуск;
- акт-допуск;
- технологические карты на типовые виды работ;
- инструкция по охране труда.

Согласно разработанным инструкциям с руководителями и исполнителями работ должны проводиться инструктажи по охране труда (вводный, первичный, повторный, внеплановый, целевой).

На предприятии должен быть разработан полный пакет документов, включающий в себя правила, порядок и технологию выполнения высотных и верхолазных работ.

Исполнители работ должны быть обеспечены всеми необходимыми средствами коллективной и индивидуальной защиты в соответствии с ППР и нарядом-допуском.

Эксплуатируемые машины, механизмы, оборудование и оснастка должны быть заводского изготовления, иметь рабочий ресурс согласно технической документации, быть технически исправными и укомплектованными технической документацией (паспорт, формуляр, техническое описание, инструкции по эксплуатации и др.). На всех видах машин, механизмов, оборудования и оснастки должны быть бирки с указанием следующей даты технического освидетельствования (испытания).

При выполнении высотных и верхолазных работ предприятием должны быть обеспечены:

- рациональное использование методов и технологий исполнения работ;
- безопасность условий труда и медицинская помощь в аварийной ситуации;
- применение специальной оснастки и страховочных средств, другого оборудования, инструментов и приспособлений, отвечающих требованиям безопасности, характеру выполняемых работ и высотам;
- соблюдение правил выполнения работ на высоте и других нормативных документов, регламентирующих требования безопасности используемых технологий.

Альпинизм на больших высотах должен выполняться группой не менее чем из двух человек, один из которых, как правило, является мастером, назначенным ответственным исполнителем работ. В некоторых случаях допускается назначить ответственным исполнителем работы самого опытного работника из группы. Выполнение высотных работ одним лицом может быть разрешено в виде исключения в случаях, специально

согласованных с руководством предприятия. Ежедневный допуск исполнителей к работе и непосредственное управление возлагается на ответственного менеджера по труду. Компания должна проводить целый комплекс организационных, технических, санитарно-гигиенических и медико-профилактических мероприятий, направленных на создание безопасных условий труда.

Одними из основных мероприятий по предотвращению травматизма при выполнении высотных и верхолазных работ являются технические мероприятия. Данные мероприятия включают в себя решение технических вопросов, непосредственно направленных на обеспечение безопасных условий труда при эксплуатации оборудования, приспособлений, механизмов и оснастки во время выполнения ремонтных и строительных работ.

При выполнении работ на высоте исполнитель связан с механизмами, приспособлениями, оснасткой, являющейся типовой или изготовленной для данной конкретной работы. Степень воздействия опасных факторов, исходящих от оборудования и оснастки, может быть значительно снижена, если:

- оснастка заводского изготовления, имеет соответствующий сертификат, прошла периодические испытания и проверку, порядок ее применения соответствует нормативно-технической документации;
- оснастка, изготовленная и предназначенная для разового выполнения работ, по своим характеристикам отвечает требованиям аналогичной типовой, прошла проверку и испытания в присутствии комиссии, назначенной руководителем предприятия;
- работник, выполняющий работы с использованием оборудования, обучен приемам работы с оснасткой и приспособлениями, проинструктирован перед началом работы, осуществляется постоянный контроль и руководство работой со стороны ответственного лица;
- рабочее место имеет рациональную планировку, правильный выбор и компоновку средств труда;
- работник обеспечен спецодеждой, специальной обувью, личными средствами защиты и обучен правилам их использования;
- рабочее место оснащено в соответствии с нормами и правилами техники безопасности, пожарной безопасности и производственной санитарии.

Каждое рабочее место является составной частью строительной площадки или участка, где выполняются работы, поэтому правильно и в полном объеме выполненные организационно-технические мероприятия на каждом рабочем месте влияют на обеспечение безопасности труда в целом на всем объекте.

Организация строительной площадки, участков работ и рабочих мест должна обеспечивать безопасность труда работающих на всех этапах выполнения работ. Все территориально обособленные участки должны быть обеспечены телефонной связью или радиосвязью.

При организации строительной площадки, размещении участков работ, рабочих мест, проездов строительных машин и транспортных средств, проходов для людей следует установить опасные для людей зоны, в пределах которых постоянно действуют или потенциально могут действовать опасные производственные факторы. Опасные зоны должны быть обозначены знаками безопасности и надписями установленной формы.

Границы опасных зон вблизи движущихся частей и рабочих органов машин определяются расстоянием в пределах 5 м, если другие повышенные требования отсутствуют в паспорте или инструкции завода-изготовителя.

При выполнении работ на высоте основным опасным производственным фактором является возможность падения работника. В процессе работы используются различные методы обеспечения безопасности, к примеру, такие как коллективные заборы, ограждения, индивидуально-защитные ограждения, индивидуальные системы безопасности, амортизаторы конструкций, автоматические предохранительные устройства. Также риск

падения работника при выполнении работ на высоте существует в силу ряда объективных и субъективных причин [2, с. 52].

Главным залогом безопасности проведения работ при любом способе организации страховки на высоте является наличие квалифицированных исполнителей работ.

Степени риска при проведении высотных и верхолазных работ можно расположить следующим образом:

1) Самый безопасный способ застраховать сотрудника – это установить стационарные системы безопасности, проходы, в том числе крытые, во всех местах высотных работ. Однако такое техническое решение возможно и экономически целесообразно только в ограниченном числе случаев, а именно, если требуется регулярное техническое обслуживание объекта. Использование средств индивидуальной защиты и устройств ограничивает свободу передвижения работника.

2) Вторым по величине риском в этой иерархии является установка временных рабочих платформ, а также установка строительных лесов, строительство которых также связано с определенным риском при монтаже, установка подвесных люлек, в то же время такие факторы, как увеличение продолжительности работы и их стоимость должны быть приняты во внимание. Несмотря на то, что технические аспекты установки строительных лесов связаны с выполнением строгих правил техники безопасности, этот метод обеспечения безопасности работника требует минимальной подготовки.

3) Если ни один из вышеперечисленных способов обеспечения безопасности не может быть технически реализован, в работе используются индивидуальные шарнирные системы безопасности и методы позиционирования - фиксации рабочего положения.

Безопасность выполнения высотных и верхолазных работ большей частью обеспечивается правильным использованием методов страховки.

Страховка - это комплекс коллективных, индивидуальных действий работников и средств, направленных на обеспечение максимальной безопасности при выполнении работ за счет технических приемов и специальной оснастки. Следует подчеркнуть необходимость обеспечения работника страховкой во всех случаях, когда возможен его срыв и падение с высоты более 0,5 м, а также в любом другом случае, когда этого требует работник, рискующий попасть в аварийную ситуацию.

Страховка работника при помощи страховочного каната, страховочного фала, автоматического страхующего устройства должна обеспечить удержание в случае срыва работника и компенсацию рывка, обусловленного энергией падения.

Работа на высоте может включать в себя не только подъем или установку воздушных линий и т.п., но и мытье окон, покраску стен. В любом случае вышеприведенные правила очень важны и своевременны, их внедрение, безусловно, приведет к снижению профессиональных рисков - количества падений с высоты и степени производственного травматизма. Улучшение условий труда специалистов, работающих на высоте, возможно только при условии реконструкции и использовании новых, современных, ориентированных на безопасность работника средств защиты.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Смирнов А. Т. Сведения о несчастных случаях с тяжёлыми последствиями в результате падения с высоты. - М.: Янус-К, 2015. – 156 с.
2. Родин В. Е. Средства защиты от падения с высоты. Учебно-практическое пособие. - Екатеринбург: Изд-во НИИОТ, 2016. – 91 с.

ӘОЖ 37

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ АУДІСТЕРІ

Имандинова А.А., Талдықорған агро-техникалық колледжі. Талдықорған қ.

E-mail: altyniman@mail.ru

Ғылыми жаратылыстану білімдерін күнделікті өмірде қолданып, жағдаятқа сәйкес сындарлы шешім қабылдай алатын, өзіндік ерекше ой түйіні бар студенттер қатары көбейген сайын, отандық ғылымның дамуына үлес қосатын, қиялы бай, ойы кең, дербес жеке тұлғалар қалыптасады.

Тірек сөздер: креативті ойлау; әсерлі, ерекше, таңқаларлық түпнұсқалық ой; проблемалық дәрістер; кейс технологиялары; діни ұстанымдарына нұқсан келтірмей оқыту.

По мере роста числа студентов, способных применять естественнонаучные знания в повседневной жизни, принимать конструктивные решения в соответствии с ситуациями, иметь свой уникальный мыслительный узел, формируются самостоятельные личности, обладающие богатым воображением, широким мышлением, способствующие развитию отечественной науки.

Ключевые слова: креативное мышление; впечатляющая, необычная, удивительно оригинальная мысль; проблемные лекции; кейсовые технологии; обучение без ущерба для религиозных позиций.

As the number of students who are able to apply scientific natural science knowledge in everyday life and make constructive decisions in accordance with the situation increases, independent individuals with a rich imagination, broad mind are formed, who contribute to the development of domestic science.

Keywords: creative thinking; impressive, original, surprisingly original thinking; problematic lectures; case technologies; teaching without prejudice to religious principles.

Әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуға тиіс. Жаһандық ғылыми-техникалық даму барысын ескерсек, жоғары сыныптарда жаратылыстану-математика пәндерін барынша күшейту маңызды- деп Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауында атап өткеніндей, біздің күшіміз – жастардың білімінде. Сондықтан өскелең ұрпақтың креативті ойлау қабілетін дамыту ғылыми-техникалық прогрестің ғаламдық даму қарқынына ілесе алудың бірден бір жолы деп білеміз. ^[1]

Креативтілік – жеке тұлғаның ерекше идеяларды ойлап табуы, ойлаудың дәстүрлі схемаларынан кеге алу, шынайы өмірлік жағдаяттарда берілетін тапсырмалар шеше алу қабілеті.

Когнитивтік психологияда шығармашылық келесі элементтерді қамтитын құбылыс ретінде қарастырылады: тапқырлық, икемділік және өзіндік ерекшелік.

тапқырлық – белгілі бір уақыт бірлігінде пайда болатын идеялар саны;

икеңділік – идеялар арасында ауысу мүмкіндігі, сол тақырыпқа басқа қырынан қарай алуы ;

өзіндік ерекшелік немесе түпнұсқалық, ұсынылған жалпы идеялардан айырмашылығы (әсерлі, ерекше, таңқаларлық), бір процестегі идеялардың әртүрлілігі.

Шығармашылықты осылай қарастыратын болсақ, онда уақыт бірлігінде жеткілікті мөлшерде ойлаудың дәстүрлі схемаларынан өзгеше тек өзінің төл идеяларын ұсына білген адам жоғары креативті тұлға болып саналады.

Әр білім алушы білуі керек! әр бір жағдаятқа, мәселеге тек әдеттегі көзқараспен келу креативті көзқарасты қалыптастыруға кедергі екенін. Сондықтан білім алушылар тапсырмаларды орындау кезінде, олардың жауаптарының бірнеше нұсқасы болуы олардың креативті ойлауының алғашқы баспалдағы деп біліңіз.

Мысалы, «Өсімдіктер мен жануарлар жасушаларының құрылысы, қызметі» тақырыбын өткенде білім алушылардың екі түрлі жасушаның құрылысы мен атқаратын қызметі арасындағы байланысты толық түсінуі үшін төмендегі кестені толтыруды ұсынамын:

Креативтілік деңгейі	Анықтамасы	Оқу іс-әрекетінің мысалы
Елiктеу, ұқсату	Түпнұсқаға ұқсас өз шығармашылығын жасау	Өсімдіктер мен жануарлар жасушасын салып белгілеу айырмашылықтарын айту
Өзгерту	бірнеше аспектілерін өзгертіп, қалған бөлігін дәл көшіру арқылы жаңа дүние жасау	өсімдіктер мен жануарлар жасушаларының кей бөліктерін өзгерту
Біріктіру	Бір немесе бірнеше шығарманы біріктіріп, бір жаңа шығарма, туынды жасап шығару	өсімдіктер мен жануарлар жасушаларының кей бөліктерін өзгерту, алмастыру
Түбегейлі өзгерту, жаңғырту	Бұрыннан бар шығарманы, басқа тұрғыда өңдеп шығару	өсімдіктер мен жануарлар жасушаларын түбегейлі өзгертіп салып белгілеу
Түпнұсқа дүние жасап шығару	Бұрынғы шығармаларды қайталамайтын, жаңа шығарма немесе туынды жасап шығару	өсімдіктер мен жануарлар жасушаларын басқадай құрылыста, басқа планетадан келгендей бейнелеу, бірақ атқаратын қызметін сақтау.

Бұл кестені толтыра отырып, үйреншікті дағдыдан, түсініктен кете алу қабілетіне ие болады. Қиялдарына ерік береді.

Биология пәні бойынша білім алушылардың дербестігі мен пәнге деген қызықшылығын жоғарылату, есте сақтау қабілетін белсендіру мен креативті ойлау деңгейін қалыптастыру үшін мынандай белсенді әдістерді жиі қолданамын:

- презентациялар мен кластерлер – студенттер берілген тақырып бойынша слайдтар көрсетеді, ынтымақтаса отырып постер құрады ;
- кейс технологиялары – студенттер нақты немесе имитацияланған жағдайдың шешімін іздейді;
- проблемалық дәрістер - қорытындылар мен ережелерді берілген материалды оқи отырып, студенттер қалыптастыратын оқу іс-әрекеті;

Қазіргі білім берудің басты міндеттерінің бірі – білім алушыларды дайын материалды жаттап алмай, ақпаратты өздігінен табуға, сұрақтарға жауап алуға үйрету. Ол үшін проблемалық оқыту әдістері ең қолайлы, яғни проблемалық жағдаяттар құру арқылы материалды беру. Оларды шешу арқылы балалар білім, білік, тәжірибе жинақтайды. *Оқытушының басты міндеті* сол тақырыпты студенттердің өздері меңгере, отырып *ой түйін жасай алуға жетелейтін проблемалық сұрақтарды, тапсырмаларды құрастыра білу.*

Мысалы, өзгергіштік түрлерін өткенде мутациялық, модификациялық өзгергіштіктің тұқымқуалау заңдылығын түсінуіне мынандай проблемалық сұрақтар қоямын:

- бір жұмыртқадан дамыған егіздерді туылғаннан бастап біреуін Африкаға, біреуін Ирландияға алып кетіп, өскен соң 30 жылдан соң екі егізді қатар қойса екеуінде өзгеріс бола ма?
 - текше қарбыздың тұқымын сеуіп, келесі жылы қандай қарбыз алуға болады?
- Сол сияқты, ақуыз биосинтезін өткенде:
- Не себепті тік талшықты қара шашты адамның шашын алған соң, орнына сары бұйра шаш шықпайды?
 - Неге жарақаттанған бұлшықет орнына жазылып келе жатқан жараға бауыр не бүйрек ұлпалары емес бұлшықет ұлпалары пайда болады?
 - Не себептен алынған тырнақ орнына шаш шықпайды екеуі де ақуыз (кератин, коллаген) ғой?- деген арандатушы ((провакационный) сұрақтар қоюға болады.

Постер құру кезінде тақырыпты ашып түсіндіру барысында біртіндеп ұзын сонар сөзден бас тартып тек шартты белгілер мен пиктограммаларды қолдануды ұсынамын, бұл да білім алушыларды танымдық және интеллектуалдық қабілеттерін дамытып, білім алушының жеке қызығу мүмкіндіктерін ашуға ықпал етеді.

"Биология" оқу пәнінің мазмұны бойынша білім алушыларға пән бойынша кейбір тақырыптарды түсіндіру кезінде олардың бұл оқулықтың мазмұнымен келіспейтіндігін, олардың сұрақтары мен уәждерінен көріп жүрміз. Жер бетінде тіршіліктің пайда болуы, адамзаттың пайда болуы сынды тақырыптар төңірегінде олардың діни танымына нұқсан келтірмеу мақсатында оқу үрдісін жүргізуге тура келеді. Себебі, сол тақырыптарды жалаң кітаптағыдай түсіндіру барысында олардың қызығушылығы төмендегенін байқаймын. Сондықтан адамның пайда болуы тақырыптарын оларға семинар сабақ ретінде беріп өз көзқарастарын ортаға салуына көбірек көңіл бөлемін, өз тарапымнан палеонтологиялық қазба жұмыстарынан табылған адам қаңқаларынан нақты мысалдар келтіріп, кітап мазмұнын түсіндіремін. Ал, жер бетінде тіршіліктің пайда болуы тақырыптарына келгенде ғылыми фактілер мен қоса құраннан алынған сүре, аяттарды қатар келтіріп, олардың пәнге деген қызығушылығын оятатындай мысалдар келтіремін. Атап айтатын болсақ, «Эволюцияның салыстырмалы-анатомиялық, эмбриологиялық, палеонтологиялық дәлелдемелері». [2.98б.] тақырыбында Э.Геккель мен Ф.Мюллердің биогенетикалық заңын түсіндіру кезінде [қосымша А]

[қосымша А] Э.Геккель мен Ф.Мюллердің биогенетикалық заңында адам, қоян, кесіртке, балықтың эмбрионалдық даму сатысындағы желбезектерінің болуы, алғашқы тіршіліктің судан шыққандығының және ата-тегінің бір екендігінің дәлелі

Құранның 24-нұр сүресінің 45 [2.101б] аятын келтіремін [қосымша Б]. Сол сияқты бұл аятпен «Жер бетінде тіршіліктің қалыптасу кезеңдері» тақырыбын түсіндіруде кезінде А.И.Опариннің тіршілік алғашқы мұхитта коацерват тамшылары түрінде пайда болғаны туралы абиогенді синтез теориясын да түсіндіруге болады. [2.107б] Ал «Антропогенез» тақырыптарында адамның топырақтан жаралғанын біздің ағзамызда 80 түрлі элементтен құралғанымызды оның ішінде, біздің денеміз 95% 6 элементтен: O₂ (оттек), Н (сутек), С (көміртек), N (азот), S (күкірт) Р (фосфор) тұратыны біздің де топырақтағы элементтерден жаралғанымыздың дәлелі ретінде Құрандағы 23-мүминүн сүресіндегі 11-12-13-14-ші [3.278б] аяттарды келтіруге болады.[қосымша С] Басқа да ғаламтор желісінен екі теорияның тоғысып жатқан дәлелдерін көптеп келтіруге болады.

[қосымша Б]

Құран аяттары

[қосымша С]

Ғылыми түрде нақты дәлелдері әлі де болса күмәнді тақырыптарды түсіндіру кезінде осындай екі теорияны да қатар қойып, салыстырмалы түрде оқу үрдісін ұйымдастыру олардың өз беттерімен ізденуіне, мәселелерді талқылауда белсенділік танытуына, көзқарастарын дәлелдеуге, сындарлы шешім қабылдауға, пәнге деген ынтасын қалыптастыруға негіз болады деп ойлаймын. Бұл мәселелер тиісті мемлекеттік білім беру стандартымен, оқу бағдарламаларымен, оқыту жүйесімен, кәсіби даму және оқу ортасымен қабысып жатса, білім алушылардың діни ұстанымдарына нұқсан келтірмей оқытуға және оқу пәніне қызығушылығын арттыра отырып, зерттеу жұмыстарын жүргізуге негіз бар.

Ғылыми жаратылыстану білімдерін күнделікті өмірде қолдана білу, қоршаған әлемді және оған адамның іс-әрекетінен қосылатын өзгерістерді түсінуге және оған сәйкес шешім қабылдайтын, түпнұсқалы өз ой түйінін жасай алатын студенттер қатары көбейген сайын елімізде отандық ғылымның дамуына салмақты үлес қосатын, қиялы бай, ойы кең, жан-жақты, дербес жеке тұлғалар қалыптасатынына сенімім зор.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ.БРЕКЕЛІ ҚОҒАМ» 01,09,2022ж
2. Е.А.Очкур «Биология» 2-бөлім; Алматы «Мектеп» 2019ж. 98 б, 1016, 1076.
3. Н.Грин, У.Стаут, Д.Тейлор, «Биология» 2 т. «Мир» 1990г. 278 с.
4. Халифа Алтай, Құран Кәрім; Құран шәриф 356 б.; 342 б.

ӘОЖ 530.1

«КОЛЛЕДЖДЕРДЕ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ АЯСЫНДА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ»

Исабекова Л. К., физика пәнінің оқытушысы,

Талдықорған Өнеркәсіптік Индустрия және Жаңа Технологиялар Колледжі

E-mail: lazatkenesbekk@mail.ru

Мақалада сабақта қолданған әр жаңа инновациялық әдіс-тәсіл, сабақ беру барысына заманауи жаңалық әкеліп білім алушылар бойына қызығушылық пен құлшынысты әкелетіні рас. Білім алушыны білім алуда өз алдына мақсат қойып, сол мақсатқа жету үшін қандай жолдары бар және не істеу керек екенін ұғындыру керек. Білім алушыларға дайын күйдегі білімді бермей керісінше, олар оқу барысында бақылаулар, қарапайым зерттеулер арқылы нәтижеге келулері керек. Өтіліп жатқан тақырыптағы заңдылықтарды білуге, өз ойларын қорытындылауға үйрету қажет.

Тірек сөздер: оқушылар, жаңартылған білім беру бағдарламалары, оқыту, инновациялық тәсіл.

В статье верно то, что каждый новый инновационный метод, применяемый в колледже, приносит современные инновации в учебный процесс и вызывает интерес и энтузиазм у обучающихся. Обучающийся должен поставить перед собой цель в своем образовании и понять, каковы пути достижения этой цели и что для этого необходимо сделать. Студентам не следует давать готовые знания, наоборот, они должны приходить к результатам путем наблюдений и простых исследований в процессе учебы. Необходимо усвоить законы обсуждаемого предмета, научиться обобщать свои мысли.

Ключевые слова: учащиеся, обновленные образовательные программы, обучение, инновационный подход.

It is true in the article that each new innovative method applied in the college brings modern innovations to the educational process and arouses interest and enthusiasm among students. The student must set a goal in his education and understand what are the ways to achieve this goal and what needs to be done to achieve this. Students should not be given ready-made knowledge, on the contrary, they should come to results through observation and simple research in the learning process. It is necessary to learn the laws of the subject under discussion, learn to generalize your thoughts.

Keywords: *students, updated educational programs, training, innovative approach.*

Қазіргі білім беру жүйесінің ерекшелігі – ол жас ұрпақты біліммен қаруландыру ғана емес, оның білімін жетілдіріп, табысқа жету қажеттілігіне негізделген. Білім беру жүйесіндегі инновациялық тенденцияларды жүзеге асыру мұғалімдерден өздерінің негізгі ұстанымдары мен мүмкіндіктерін өзгертуді талап етеді.

Еліміздің болашағы – жас ұрпақ. Оларға сапалы білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерін жасау – қазіргі заманның басты ауқымды міндеті. Елімізде жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында білім берудің құрылымы мен мазмұнына көптеген өзгерістер енгізілуде.

Жаһандану заманында жас ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттырып, білімге деген қызығушылығын оятып, алған білімін өмірде қолдана білуге үйрету – әрбір ұстаздың басты міндеті. Студенттердің физиканы оқыту саласындағы білім, білік және дағдыларын қалыптастыру бастауыш және жалпы орта білім берудің университеттік бағдарламасында жетекші орын алады, ол физиканың біртұтас ғылыми бейнесін қалыптастырудағы физиканың практикалық маңыздылығымен анықталады.

Жаратылыстану ғылымдары жүйесінде физика өзінің терең философиялық және ғылыми-техникалық мазмұнымен ерекшеленеді және үлкен рөл атқарады.

Қазіргі физиканың мазмұны бүгінгі теориялық зерттеулерге сәйкес кванттық, релятивистік және статистикалық заңдардың жалпы заңдарына жақындап келеді. Осылайша, қазіргі колледж студенті физиканы оқуы керек.

Физика – жаратылыстану ғылымы. Оның негізгі мақсаты – заттар мен денелердің, құбылыстар мен процестердің физикалық қасиеттерін білу, табиғат құбылыстарының заңдылықтарын зерттеу. «Физика» пәнін тиімді оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыретіне, оқу-тәрбие процесінің нәтижесіне байланысты. Әрбір мұғалім оқу-тәрбие процесінде оқу мақсатына жету үшін өзін-өзі реттеу арқылы оқушының ойлауы мен іс-әрекетін нақты жоспарлауы қажет.

Жаңартылған білім беру бағдарламаларында қажетті құндылықтар (шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлау, қарым-қатынас жасай білу, шетелдік мәдениеттер мен көзқарастарды құрметтеу, жауапкершілік, достық және басқаларға қамқорлық, өмір бойы білім алуға дайын болу) және дағдылар (сыни тұрғыдан ойлау, білімді шығармашылықпен пайдалана білу, мәселені шешу, зерттеу дағдылары, коммуникативті дағдылар (соның ішінде тілдік), жеке және топпен жұмыс істей білу, АКТ қолдану дағдылары. Бұл құндылықтар мен дағдылар физика бойынша қысқа мерзімді жоспар құру үшін пайдаланылуы мүмкін. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі – оның блум таксономиясы бойынша берілуі. Блум таксономиясының ерекшелігі – ол білім алушының негізгі мәселені естен шығармай, тақырыпты үнемі кеңейтіп, тереңдете білуіне ықпал етеді. Осылайша білім алушылар нақты оқу мәселесіне қатысты білімін біртіндеп және үздіксіз кеңейту мүмкіндігіне ие болады.

Деңгей жоғарылаған сайын, тақырыптың күрделілігі артып отырады.

Жаңа бағдарламаның негізі, білім алушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру.

Білім алушы өзінің колледжде алған білімін өмірінде пайдалана білуі. Сабақтың қызықты өтуі мұғалімнің үздіксіз ізденісімен ұтымды әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы, сонымен қатар оқыту әдістерін жаңарту негізінде жүзеге асады. Оқытудың жаңа

инновациялық әдістері білім алушы мен мұғалімнің жеке тұлғасын дамытуға және олардың бірлескен шығармашылық әрекетіне ықпал етеді.

Оқушылардың физика пәніне қызығушылығын арттыру мұғалім үшін өте маңызды. Сабақты түсінікті етіп беруге, физикалық эксперименттер орнатуға, сабақты ғылыми етуге, проблемалық жағдаяттарды құруға, оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруға, шығармашылық тапсырмаларды қолдануға және анықтамалық әдебиеттермен жұмыс істеуге, сондай-ақ оқытудың басқа белсенді әдістерін пайдаланады. Физиканы оқытуда оқытудың тиімді әдістерін қолдануға болады: белсенді оқыту, ынтымақтастықта оқыту, саралау, пәнаралық байланыс, оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, оқу әңгімелері, электронды оқыту және жаңа технологияларды пайдалану, модельдеу әдістері т.с.с.

Топтық жұмыс барысында қалыптасатын дағдылар:

1. Қарым-қатынас: жазбаша және ауызша әңгімелесу, тыңдау, ым-ишараны қолдану.
2. Өзін-өзі таныту: топтық жұмыста үстемдік көрсетпей белсенді қатысуға деген сенімділік.
3. Басқаларды қолдау: топтық әрекеттерге үстемдік етпей, топтық жұмысқа белсенді қатысу үшін стресстік жағдайларды шешу.
4. Басқаларды бақылаңыз және басқалардан хабардар болыңыз. Басқа топ мүшелерімен қарым-қатынас жасауға қызығушылық таныту.

Топтық жұмысты ұйымдастыру: «Ойлан, салыстыр, бөліс», «Галереяны қарау», «Жұмбақ», «Ақпаратты жаңарту», «Сұрақ-жауап», «Стоп сұрақ», «Кубизм», «Ыстық нүкте», «Бумеранг», «Ақылдың алты ойлау қалпағы» т.б стратегияларды тиімді қолдану арқылы сабақта жақсы нәтижелерге қол жеткіздім.

Баланың пікірімен санасып, оны құрметтеу – нәтижеге негізделген оқудың басты кілті. Еркін топтарда бала өзін еркін сезінеді, мұғалімге тәуелділік сезімі болмайды. Оқытушы мен білім алушы арасында үйлесімді іскерлік қарым-қатынас орнатылып, білім алушылардың жеке маңыздылығын сезіну, өзін-өзі көрсету және өзіне деген сенімі артады.

Оқытуды ұйымдастырудың формалары мен әдістері оқытудың практикалық бағыттылығын арттырады, оқушылардың ақыл-ой белсенділігін дамытады және шығармашылық, зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады. Оқушылардың бойында терең білім, білік, іскерлік қасиеттерді қалыптастыру, өз бетінше мақсат қоя білуге және оны ұқыпты орындауға, өмірге дайындауға үйрету – мұғалімнің басты міндеті. Шәкірттердің жүрегіне жол тауып, әрекеттендіре білу шеберлігіне жетсек, егемен елдің ұл-қыздары білімді де білікті болып шықпақ.

Мақсаты: Даму және тәрбиелеу процесін психологиялық қамтамасыз ету барысында: білім алушылардың денсаулығын сақтау, тәрбие мен оқыту процесін ұйымдастырып, өткізу қажет.

Міндеттері:

Жаңа білім беру және оқыту бағдарламаларын жүзеге асыруда педагогикалық психологиялық қолдау көрсету;

Білім беру жүйесінің барлық субъектілеріне қажетті психологиялық көмек көрсету;

Баланың жас ерекшелігіне қарай дамудың әр кезеңінде оның тұлғалық, интеллектуалдық және кәсіби дамуын қамтамасыз ету.

Елбасы «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында», -деп айтқан болатын.

Білім беру кезеңдері

XVI – 1920 азарту дәуірі – білу сауаттану

1920 – 1990 индустрияландыру дәуірі – білу қолдану

1990 – бүгінгі күнге дейін – білу қолдану өмір сүре білуге үйрету

Қазақстанның бәсекеге қабілетті, қуатты мемлекет болып қалыптасуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі және оның дамуының өзегі – білім беру жүйесі. Білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – білім сапасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бұл өз кезегінде азаматтардың кез келген салада бәсекеге қабілетті болуын талап етеді.

Осыған орай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет.

Еліміздің болашағы орта мектептен толық қанды сапалы білім алған, оның бағдарламасын толық меңгерген баладан, яғни оқушыдан шығары анық, өйткені, ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтар бүгінгі мектеп оқушысы. Колледжде жұмыс атқаратын әрбір оқытушының алдына қазіргі таңда қойылатын талап өте үлкен болып отыр.

Еліміздің болашағы жоғары оқу орнында сапалы білім алып, оның бағдарламасын толық меңгерген баламен, яғни студентпен болары анық, өйткені ертеңгі ел тізгінін ұстар азаматтар бүгінгі колледж білім алушылары. Колледжде жұмыс істейтін әрбір мұғалім үлкен сұранысқа ие.

Баланың өмірі қоршаған ортаның күрделі ұйымдастырылуына, әртүрлі нысандары мен бағыттарына сәйкес жүреді. Өзінің табиғаты бойынша бұл орта әлеуметтік болып

табылады, өйткені ол балаға құрдастарымен, әртүрлі жастағы балалармен, мұғалімдермен, ата-аналармен және басқа да ересектермен әртүрлі қарым-қатынас жүйелерін ұсынады.

Мазмұны бойынша бұл орта эмоционалды, интеллектуалды, эстетикалық, тұрмыстық және т.б. болуы мүмкін. Бала өмірдің барлық жағына қатысты көптеген әртүрлі таңдаулар алдында болады: қалай оқу және ересектермен қандай қарым-қатынас құру, құрдастарымен қалай сөйлесу, қазіргі және өзге талаптарға, ережелерге қалай бағытталу, т.б. Көмекке өздерінің әлеуметтік, кәсіптік немесе жеке айқындамаларымен балаға әртүрлі қолдау бере алатын ересектер ұсынылады. Ең алдымен бұлар – педагог, ата-ана және психолог.

Мазмұны жағынан бұл орта эмоционалдық, интеллектуалдық, эстетикалық, күнделікті және т.б. Бала өмірдің барлық аспектілеріне қатысты көптеген әртүрлі таңдаулардың алдында тұрады: қалай үйрену керек және ересектермен қандай қарым-қатынас орнату керек, құрдастарымен қалай қарым-қатынас жасау керек, ағымдағы және басқа талаптарды, ережелерді қалай басшылыққа алу керек және т.б. Бұл міндет көмек алу үшін ересектерге ұсынылады. Ересектер балаға әлеуметтік, кәсіби немесе жеке жағдайларда әртүрлі қолдау көрсете алады. Тоқтала кетсек, ең алдымен бұл мұғалімдер, ата-аналар және психологтар.

Психологиялық-педагогикалық қолдауды бірнеше аспектіде қарастыруға болады:

- баланың жеке басын тәрбиелеуде көмек пен қолдау көрсете алатын педагог-психологтың кәсіби қызметі қажет;
- тәрбие міндеттерін шешуде балаға рухани дербес таңдау жасауға көмектесетін мақсатты педагогикалық әрекеттердің жиынтығын қалыптастыратын процесс ретінде;
- көшбасшы мен ізбасардың өзара әрекеті жүзеге асырылады;
- білім алушылардың оқу жетістіктерін қамтамасыз етуде педагог, психолог, және т.б. мамандар әрекетінің дәйекті кезеңдерінің қатарын құрайтын технология сияқты;
- мақсат, мазмұн, процесс және нәтиже элементтерінің арасындағы қатынасты сипаттайтын жүйе ретінде қарастырылады.

Соңғы жылдары психологиялық-педагогикалық қолдаудың теориясы мен практикасының қарқынды дамуы білім беру мақсаты бойынша ұсыныстардың кеңеюіне байланысты болды. Бұл мақсатқа білім беру, даму мақсаттары, баланың денсаулығын физикалық, психологиялық, психикалық, рухани және әлеуметтік қамтамасыз ету кіреді.

Қолдаудың негізі келесі ұстанымдардан болады:

1. *Ізгілендіру* - бала мүмкіндігіне сенуге болжанған.
2. *Жүйелі тәсіл* – біртұтас жүйе ретінде адам түсінігіне негізделген.
3. *Кешенді тәсіл*- бала дамуын қолдауға бағытталған.

Айта кетсек, қазіргі таңда Қазақстан колледждеріндегі ең бір өзекті мәселелерінің бірі- білім алушылардың білім алуға деген құштарлығы яғни оқуға деген мотивацияның жоғарлығы. Соның ішінде: білім алуға деген қызығушылық, әр түрлі іс-шаралар колледждегі өмір, әлеуметтік –тұрмыстық жағдайы, ата-аналарымен және группаластарымен арасындағы түсіністік т.б.

Кейбір білім алушылар бір-бірімен бәсекелесіп ата-аналарының, оқытушылардың көзінше үздік болуға тырысады. Және де қазіргі **интернет, әлеуметтік желілер, компьютерлік ойындар** тағы басқа да жағдайлар білім алушының сабаққа деген ынтасын, қызығушылығын өздеріне аударып жатқаны белгілі. Осындай кезде білім алушыға білімнің керек екенін және маңызы зор екенін жеткізу өте қиын. Ата-аналар балаларының оқуға деген ынтасының жоқтығына қиналу үстінде, әр ұстаздың басына «білім алушыларды білім алуға деген қызығушылығын қалай арттыруға, ынталандыруға болады?» - деген сұрақ туындайды. Бұл мәселенің шешімі әрине оңай емес. Білім алушылардың оқуға деген ынтасын, қызығушылығын арттыру үшін бала психологиясын, баланың қоршаған ортасын жақсы білу керек.

Сонымен бізді мазалап отырған сұрақтардың бірі білім алушылардың оқуға деген мотивациясын арттыру үшін, не істеуіміз керек? Қарапайым оқытушы білім беру саласындағы көтеріліп жатқан осы өзекті мәселені өзгерту үшін не істей алады?

Мотивация мәселесі отандық және де шетел психологиясында ең негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Х. Хеккаузеннің «психологиялық зерттеу аймағында осы мотивация мәселесі сияқты кең, әрі жан-жақты мәселе табылмас» деп айтқан болатын. Оның бірі америкалық психолог Бенджамин Блум.

Осы жерде Блум таксономиясының білім игеруге бағытталған 6 қадамын атап өтсек болады.

Таксономия дегеніміз: 1. Білу. 2.Түсіну. 3.Қолдану. 4. Талдау. 5. Жинақтау. 6. Бағалау.

Алдымен білім алушыны оқуға талпындыру үшін білім алуына қолайлы жағдай жасау. Білім алушылардың оқуға деген мотивациясының жоғарлауына топтағы көңіл күйдің жақсы болуы көп әсер етеді. Біз әр балаға сабақ беру барысында жеке тұлға ретінде қарап оның ойын, пікірін ескеріп сабақ өткізсек білім алушы да өзінің білім алуға деген көзқарасын өзгертері сөзсіз.

Мұғалім алдын ала сабақтағы өзінің рөлін нақты белгілеп алу керек. Ол дегеніміз-білім алушыларды өз білімінің шекарасын анықтауға үйрету. Білім алушылармен сабақта өзекті сұрақтар көтеріп, сол сұрақтардың шешу жолдарын талқылау. Білім алушыларға өзін-өзі бағалауды және бақылауды сеніп тапсыру қажет. Осындай жолмен білім беру арқылы білім алушы өзін жеке тұлға ретінде сезінеді. Алдына мақсат қоя алады. Білім алуға және өзекті сұрақтарды шешуге өз бетінше талпынады. Сонымен қатар ұжымдық жұмыс істеуге үйренеді. Өзгенің пікірін тыңдап және өзінің пікірінің маңызды екенің түсінеді. Осындай жағдайлар білім алушының оқуға деген мотивациясының жоғарлауына бірден бір себеп бола алады.

Сабақта қолданған әр жаңа инновациялық әдіс-тәсіл сабақ беру барысында заманауи жаңалық әкеледі. Білім алушылар бойына қызығушылық пен құлшыныс тудырады. Сабақта өтіліп жатқан тақырыптағы заңдылықтарды сезінуге, қорытындылауға үйренеді. Ал оқытушы осы күрделі жұмысқа басшылық жасап қана отырады.

Сабақта қолданылған стратегиялар білім алушыларыма өздерінің, бір- бірінің ой пікірлеріне сын көзімен қарай отырып, жаңа, заманауи идеялар туындауына жол ашады. Ал, қазіргі қоғамда ақыл-ойы кемел, шығармашылық жағынан қабілетті, іскер және білімді адам керек.

Оқу әрекетінде білім алушыларға неғұрлым көбірек бостандық пен өз бетімен әрекеттенуге жол берілсе, соғұрлым оған білім алушылардың қызығушылығы артады. Сабақтағы топтық жұмыс кейде назардан сырт қалып қоятын білім алушыларды ұжымдық жұмысқа кірістіріп, өздерінің сол топтың бір беделді мүшесі бола алатынын көрсетеді. Білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығы мен ынтасын арттыру басты факторларының бірі деп айтар едім.

Білім алушылар өз жұмыстары мен группаластарының жұмыстарын өздері бағалағандары дұрыс. Оған өз тәжірибемнен мысал келтірдім.

Сөзімді қорыта келе, қазіргі қоғамда ақыл-ойы кемел, шығармашылық жағынан қабілетті, іскер және білімді студент керектігі - әр ұстаздан талап етіледі. Сондықтан шаршамай, талмай жұмыс жасайық!

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, «Физика» пәні бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдаламасы; НЗМ,ДББҰ; ПШО, 2016
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Астана қ., 2016ж.

ӘОЖ 37

WORLD SKILLS ЧЕМПИОНАТЫНЫҢ «МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ» ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ МҮМКІНДІКТЕРІ

Исмаилова А.Т., педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Zhasugurov College, Талдықорған қ.

E-mail: Asel_magistr@mail.ru

Бұл мақалада WorldSkills кәсіби шеберлік чемпионатының «Мектепке дейінгі тәрбие» құзыреттілігін дамытудағы мүмкіндіктері қарастырылып, кәсіптік және техникалық білім беру ұйымдарының оқыту бағдарламаларына өзгерістер енгізу туралы ұсыныс келтірілген.

Тірек сөздер: кәсіби шеберлік конкурстары, кәсіптік құзыреттілік, WorldSkills чемпионаты, мектепке дейінгі тәрбие, чемпионат ерекшеліктері, мүмкіндіктер.

В данной статье рассмотрены возможности чемпионата профессионального мастерства WorldSkills по развитию компетенций «дошкольное воспитание» и предложены изменения в программы обучения организаций профессионального и технического образования.

Ключевые слова: конкурсы профессионального мастерства, профессиональная компетентность, чемпионат WorldSkills, дошкольное воспитание, особенности чемпионата, возможности.

This article examines the possibilities of the WorldSkills professional skills championship for the development of competencies "preschool education" and suggests changes to the training programs of professional and technical education organizations.

Keywords: competitions of professional skills, professional competence, WorldSkills championship, preschool education, features of the championship, opportunities.

Қоғамымыздың саяси - экономикалық, әлеуметтік және мәдени ортасында болып жатқан ауқымды өзгерістер - Қазақстанның кәсіптік білім беру жүйесінің алдына күрделі міндеттер қойып отыр. Колледж қабырғасында білім алып жатқан болашақ маманның жан – жақты кәсіби білімімен қатар, креативті ой - өрісі, стандартты емес тапсырмаларды шешу біліктілігі, өзіне жауапкершілікті ала білу, үнемі білімін жетілдіріп отыру мен еңбексүйгіштік тәрізді қабілеттері болуы керек.

Кәсіптік білім беру жүйесінің сапасы – білім алушылардың нақты кәсіптік құзыреттіліктерді игеру деңгейімен ғана емес, олардың кәсіптік іс – әрекеттің мәдениетін игеруімен, үнемі кәсіптік – тұлғалық өзін - өзі дамытып және өзін – өзі жетілдіріп отыруымен анықталады.

Соңғы жылдары кәсіби шеберлік конкурстары аса өзекті әрі мамандықты дамыту мен оның әлеуметтік мәртебесін көтерудегі сыналған сенімді құрал болып табылады. Техникалық және кәсіптік білім беру орындарының білім алушыларын халықаралық WorldSkills қозғалысына тарту, WorldSkills әдістемесі арқылы ұйымдастырылған кәсіби шеберлік конкурстарына қатыстыру – кез – келген кәсіби білім беру ұйымының оқытудағы нәтижелігі мен тәжірибедегі қажеттілігін көрсететін іс - әрекет және аса өзекті мәселелердің бірі деп айтуға болады.

WorldSkills – халықаралық коммерциялық емес қозғалыс. Оның мақсаты – жұмысшы мамандықтарының беделін көтеру мен әлемдік кәсіптік білім беруді дамыту болса; негізгі міндеттерінің бірі - қазіргі нарықтағы қажеттілік пен білім беру бағдарламалары арасындағы тепе – теңдікке қол жеткізу болып табылады.

Чемпионаттың негізгі тұлғаларына тоқталып өтетін болсақ:

WorldSkills чемпионатының лидері – чемпионат барысында команданы басқарушы және команданың іс – әрекетін үйлестіруші болып табылады. Командаға бір ұйымның барлық қатысушылары кіреді.

Команда лидерлері – чемпионат барысында чемпионатқа қатысушылармен байланыс орнату үшін таңдап алынған тұлға болып табылады. Чемпионат барысында лидерлердің өздерінің қатысушыларына шектеусіз қолжетімділігі болады. Алайда, оларға техникалық ақпараттармен немесе шешімдермен бөлісуге болмайды. Команда лидері командасындағы қатысушылардың бірі ауырып қалған болса, немесе басқа да жағдайлар болса бірден хабарлап отырады.

WorldSkills чемпионатының эксперттері – өндіріс шеберлері, белгілі бір құзыреттілік бойынша мамандар болып табылады. Олар қатысушылардың конкурсқа дайындаушы тәлімгері және өзге қатысушыларды бағалаушы ретінде қызмет атқарады.

Эксперттің қатысып отырған құзыреттілігі бойынша біліктілігі мен тәжірибесі, төрешілік ету тәжірибесі болуы керек. Чемпионатты өткізу ережесі мен чемпионаттың техникалық сипаттамасын, конкурс тапсырмасы мен бағалау критерийлерін жетік меңгерген болуы тиіс.

Техникалық эксперт - шеберхананың ұйымдастырылуына, материалдардың дайындалуына, шеберханадағы қауіпсіздік пен нормалардың сақталуына, техникалық жағынан туындаған сұрақтарға жауап беруші тұлға.

Бас эксперт - аймақтық чемпионат аясында құзыреттілік бойынша ұйымдастыру, басқару, басшылық етуші тұлға. Бас эксперт чемпионатты ұйымдастыру комитетінің мүшесі бола алады[1].

WorldSkills чемпионатының қатысушылары - 18 - 22 жас аралығындағы білім беру ұйымдарының білім алушылары және түлектері, жас мамандар мен жұмысшылары бола алады. Әрбір мамандық бойынша 5 тен кем емес қатысушы қатыса алады.

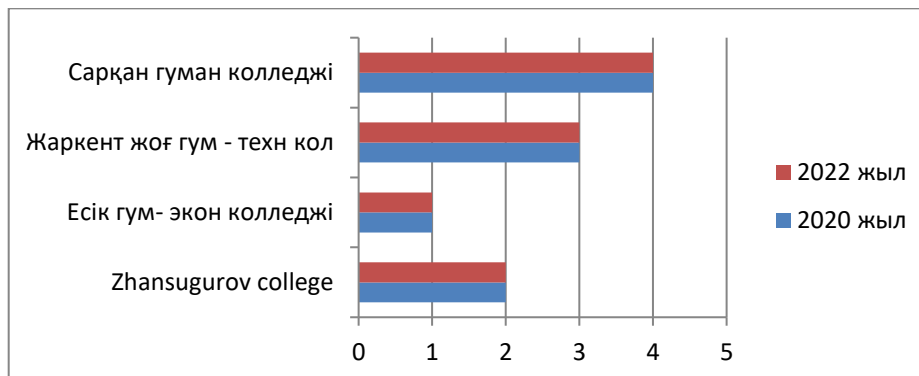
Чемпионаттың негізі - 1946 жылы қаланып, әлемнің 75 елінде өткізіліп келеді. 500 түрлі құзыреттілік бойынша, 1 000 000 астам қатысушы, 1 500 000 астам эксперттер тіркелген. Қазақстан 2014 жылдың тамыз айында WorldSkills international – дың 70 – ші мүшесі болып тіркелді. 2015 жылдың қаңтар айында «Кәсіпқор Холдинг» комерциялық емес акционерлік қоғамы WorldSkills Kazakhstan – ның Ұлттық операторы болып тіркелді. 2015 жылдың ақпан – наурыз айларында алғашқы WorldSkills Kazakhstan аймақтық чемпионаттары өткізілді. Жыл сайын Қазақстанның барлық аймақтарында жас білікті жұмысшылар мен техникалық және кәсіптік білім беру білімгерлерінің арасында аймақтық WorldSkills чемпионаттары өткізіледі. Аймақтық чемпионаттарды өткізу арқылы: жұмысшы мамандықтарын насихаттау мен қоғамдағы беделін жоғарылату, бастамашыл жастарды жұмысшы мамандығы мен кәсібіне тарту, сондай – ақ оқушыларды, ата - аналарды, бизнес қауымдастықтарын, аймақтық білім беру органдарын көрермен ретінде тарту міндеттері шешіледі.

2016 жылдан бастап WorldSkills чемпионаты 16 құзыреттілік бойынша өткізіліп келеді. Өткен 2020 жылдың желтоқсан айында Алматы облысы бойынша алғаш рет педагогикалық құзыреттіліктерден аймақтық WorldSkills Taldykorgan чемпионаты Талдықорған қаласындағы І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті «Zhansugurov college – нің» базасында өткізілді. Еліміздегі төтенше жағдайға байланысты аймақтық чемпионат жартылай онлайн және жартылай офлайн форматта өткізілді. Аймақтық чемпионатқа «Мектепке дейінгі тәрбие» құзыреттілігі бойынша колледжімізден эксперт - компотриот ретінде қатысушымыз дайындап қатыстым. Аймақ бойынша 4 кәсіптік және техникалық білім беру мекемелерінен 5 қатысушы қатысып, араларынан жүлделі ІІ орынды иелендік.

2022 жылдың мамыр айында педагогикалық құзыреттіліктерден аймақтық WorldSkills Taldykorgan чемпионаты «Zhansugurov college – нің» базасында екінші рет өткізіліп, «Мектепке дейінгі тәрбие құзыреттілігі» бойынша 4 кәсіптік және техникалық білім беру мекемелерінен 6 қатысушы қатысып, араларынан тағы да жүлделі ІІ орынды

иелендік. Алдағы уақытты «WorldSkills Taldykorgan – 2022» аймақтық чемпионатында жүлделі I және II орынды иеленген колледж қатысушылары Астана қаласында өтетін Республикалық чемпионатта өздерінің бақтарын сынамақ.

Кесте – 1. «WorldSkills Taldykorgan – 2020», «WorldSkills Taldykorgan – 2022» кәсіби шеберлік конкурсындағы орын алған техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының көрсеткіші (1, 2, 3, 4 орындар).

Чемпионатқа дайындық жұмыстары - ізденістер және шығармашылықтың жандандырылуымен сипатталды. «Мектепке дейінгі тәрбие» құзыреттілігі бойынша балабақша базасында өткізілген дайындық жұмыстары білімгерлерге үлкен тәжірибе беріп, кәсіби шеберліктері мен құзыреттіліктерінің қалыптасуына ықпал етті. Қатысушылар чемпионат тапсырмасы бойынша болашақ кәсіби қызметтерінде орындайтын мынандай жұмыстар бойынша дайындықтар жүргізді:

- Мектеп жасына дейінгі балалармен ертеңгілік гимнастиканы ұйымдастыру;
- Берілген білім беру салалары бойынша кіріктірілген оқу қызметінің жоспарын құрастыру және оқу қызметін өткізу;
- Дидактикалық ойындарды active inspire, active studio бағдарламаларында дайындау;
- Lego Education конструкторы арқылы робот құрастыру;
- Windows Movie Maker бағдарламасы арқылы виртуалды сабақ дайындау;
- Балалармен бірлесіп жоба құрастыру, оның өнімін шығару;
- Ата - аналармен жұмысты ұйымдастыру;
- Ұйқыдан кейінгі сауықтыру шараларын ұйымдастыру.

Аталған тапсырмаларға дайындық жұмыстары қажырлы еңбек пен уақытты, шығармашылықты талап етті. Осы кезде қатысушылардың бойынан мамандықтарына деген үлкен қызығушылық пен сүйіспеншілік, кәсіби іс – әрекеттерін нәтижелі орындауға деген талпыныс байқалды.

Сурет – 1. «WorldSkills Taldykorgan – 2022» аймақтық чемпионатынан көрініс.

WorldSkills чемпионаты қазіргі таңдағы өзекті, кәсіби шеберлікті дамытуға және жастардың бойында 21 – ғасырдың дағдыларын қалыптастыруға бағытталған бірден – бір чемпионат екендігіне көзім жетті. Себебі, бұл чемпионаттың басқа кәсіби шеберлік

чемпионаттарынан басты ерекшелігі – мұнда қатысушы конкурс алаңында дәл сол сәтте берілген тапсырманы өзінде бар білім мен қалыптасқан дағдының күшімен орындап, сол сәттегі педагогикалық жағдаяттардан өзінде қалыптасқан педагогикалық шеберліктің және шешім қабылдай алу біліктілігінің арқасында шығады. Яғни, WorldSkills чемпионаты білімгерлердің, жастардың бойында алған білімдерін өмірде қолдана алу қабілетін, теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастыра алуын, кез-келген жағдайда шешім қабылдай алуын, командамен жұмыс жасай алуын, коммуникативті дағдыларын дамытады.

WorldSkills Taldykorgan аймақтық чемпионатына екі жыл қатарынан қатыса отырып және бас сарапшының орынбасары бола отырып, бұл чемпионаттың білімгерлерге берер мүмкіндігі көп деген ой түйдім. Конкурсқа қатысушы білімгерлер алған білімдерін қолдана отырып:

- үлгілік оқу бағдарламасы бойынша жұмыс жасаудың мазмұнын түсінеді;
- өзінің кәсіби қабілеттерін өндірістік іс – әрекетте жүзеге асырады;
- кәсібилігі мен құзыреттілігінің деңгейін жоғарылатады;
- өзінің және өзге қатысушылардың іс – әрекеттерін салыстыруды, талдауды үйренеді;
- тапсырмаларды орындауда кездескен қиындықтар мен проблемаларды жеңу мен шешудің құралдарын табуды үйренеді;
- болашақ қызметінің мәні мен мазмұның, ерекшеліктерін жетік түсініп, нәтижелі игеруіне мүмкіндік алады.

Сондай – ақ, конкурсқа дайындаушы экспертке, яғни оқытушыға да заман талабына сай үнемі тәжірибе базасымен байланыста болып, өзін – өзі жетілдіріп отыруына мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, WorldSkills чемпионатының қатысушыларға қоятын жоғары әрі нәтижеге бағытталған талаптарын ескере отырып, кәсіптік және техникалық білім беру бағдарламаларының мазмұнына WorldSkills талаптарына сай келетін оқу пәндерін енгізуді, оқытудың нәтижесін демонстрациялық емтихандар арқылы бағалауды, кәсіптік тәжірибенің жүктемесін ұлғайтуды ендіру қажет деген ұсыныс жасағым келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. WorldSkills Kazakhstan чемпионатының ережелері. WorldSkills Kazakhstan бас ассамблеясы. - 20 сәуір, 2020 жыл.
2. КЕАҚ "Talar" Коммерциялық емес акционерлік қоғамының сайты
3. Каримов А.Н. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері: оқу құралы. – Алматы: Қазақ Университеті, 2010
4. Өлмұханова Х.Т., Бейсебаева П.С. Құзіреттілік – кәсіби маман даярлаудың басты сапасы.

ӘОЖ 372.853

РУТНОН БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУДА ҚОЛДАНУ

Кадирбаев М.Ж., 7M01502-Физика БББ, I курс магистранты
Ғылыми жетекші: **Андасбаев Е.С., т.ғ.д., профессор,**
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы

E-mail: youxiu@mail.ru

Физика есептерін шығару оқу сабақтарын ұйымдастырудың элементі болып табылады. Есеп шартында берілетін тапсырмалар белгілі бір жағдайларда болатын құбылыстарға физикалық заңдылықтарды қолдануды үйретеді. Мақалада жалпы физика курсының есептерін шешуде РУТНОН бағдарламалау тілін қолданудың практикалық мысалдары талданды, бұл сабақтың тиімділігі мен оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: физика, есептер, бағдарламалау, АКТ, Python

Решение задач по физике - необходимый элемент учебной работы. Задачи дают материал для упражнений, требующих применения физических закономерностей к явлениям, протекающим в тех или иных конкретных условиях. В статье анализируются практические примеры использования языка программирования PYTHON при решении задач общего курса физики, что даёт возможность, повысить эффективность урока и активность учащихся.

Ключевые слова: физика, задачи, программирование, ИКТ, Python

Solving problems in physics is a necessary element of academic work. Tasks provide material for exercises that require the application of physical laws to phenomena occurring in certain specific conditions. The article analyzes practical examples of using the PYTHON programming language in solving problems of the general physics course, which makes it possible to increase the effectiveness of the lesson and the activity of students.

Keywords: physics, tasks, programming, ICT, Python

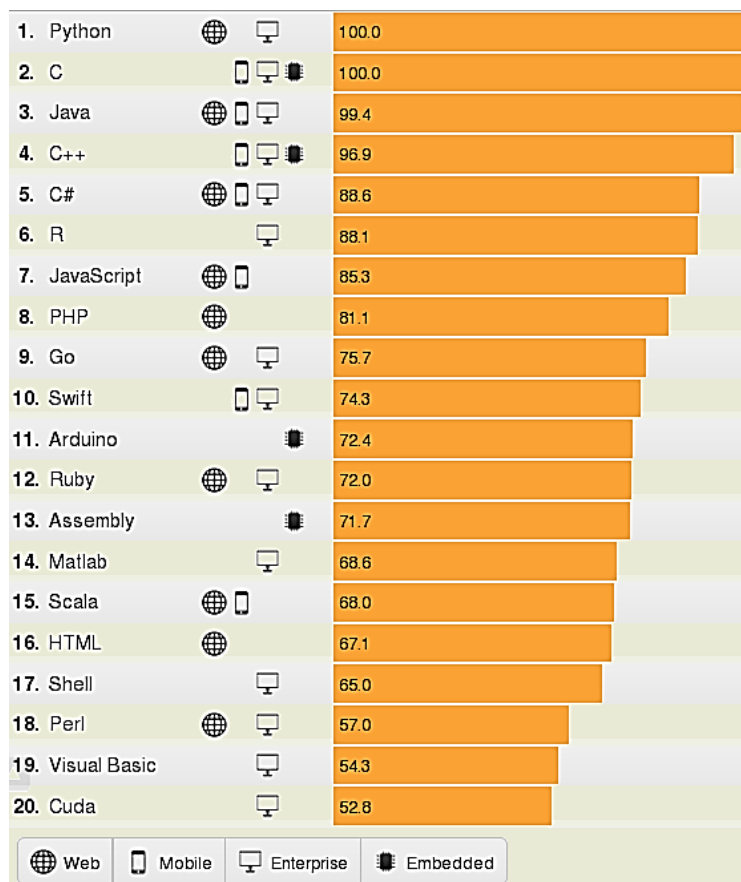
Физика бойынша берік білімді қалыптастырудың маңызды шарты – жаңа оқу материалын қабылдауға интеллектуалды және эмоционалды дайындықпен қол жеткізілетін оқушылардың оқу-танымдық қызығушылығын дамыту. Сабақ өткізу кезінде оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратын және олардың пәнге деген танымдық қызығушылығын дамытатын әдістер мен құралдар қолданылса сабақ нәтижелі өтіп, оқушылардың білім сапасы да жоғары болады.

Іс жүзінде білім беруде физиканы оқыту кезінде оқушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыру бойынша айтарлықтай тәжірибе жинақталды. Бірақ әдебиеттерде сипатталған әдістер немесе жеке тәсілдер күтілетін нәтижені қажетті деңгейде бермейді. Бұл әрбір нақты топтың өзіндік танымдық іс-әрекет тәжірибесі және өзіндік даму деңгейі, өзіндік қызығушылықтары болатынымен түсіндіріледі. Оқушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыру процесі мұғалім ұсынған материалды білім алушылардың терең және толық игеруін қамтамасыз ететін әртүрлі құралдарды қолданудан басталуы керек. Оқушылардың материалды терең түсінуін қамтамасыз ету үшін оқушының механикалық есте сақтауын болдырмайтын ақпараттық-коммуникациялық технологияларды бөліп көрсетуге болады. Жаңа ақпараттық технология пайда болғанға дейін де, сарапшылар көптеген эксперименттер жүргізіп, материалды игеру әдісі мен біраз уақыттан кейін алған білімдерін қалпына келтіру қабілеті арасындағы байланысты анықтады. Егер материал дыбыстық болса, онда адам оның көлемінің шамамен 1/4-ін есінде сақтайды. Егер ақпарат визуалды түрде ұсынылса-шамамен ақпараттың 1/3 бөлігі есте сақталады. Әсерді (көру және есту) біріктіру кезінде есте сақтау көлемі жартысына дейін өсті, ал егер адам оқу процесінде белсенді әрекеттерге қатысса, онда материалдың есте сақталуы 75%-ға дейін өсті.

Ақпараттық технология білім алушыларға объектінің табиғатын жақсы түсінуге, оның параметрлерін де, жұмыс істеу жағдайларын да өз бетінше өзгерте отырып, оны тану процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты АКТ технологиялары оқушылардың объектілердің құрылымы мен жұмысының мәнін түсінуіне ғана емес, сонымен бірге олардың ақыл - ой дамуына да оң әсер етуі мүмкін. АКТ технологияларын қолдану оқушылардың материалды игеру деңгейін тез және объективті түрде анықтауға мүмкіндік береді, бұл оқу процесінде өте маңызды. АКТ технологияларын қолдану танымдық белсенділікті арттыруға ықпал етеді, сонымен қатар білім алушының дербес оқуында таптырмас құрал болып табылады.

IEEE Spectrum журналы жүргізген талдау 2017 жылдың қорытындысы бойынша Python бағдарламалау тілдері арасында танымалдығы бойынша бірінші орында тұрғанын көрсетті (1-сурет). Рейтинг дайындау аясында журнал әзірлеушілердің ашық чаттарын,

еңбек нарығындағы жұмыс орындары мен тендерлер туралы хабарландыруларды және бағдарламалық қосымшаларды әзірлеуге тапсырыстарды ескерген [1].

Сурет 1. IEEE Spectrum журналы жүргізген танымал бағдарламалау тілдерінің рейтингі

Танымалдылықтың себебі, ең алдымен, Python-дағы әртүрлі деректерді талдау және зерттеу нәтижелерін өңдеу үшін қолдануға болатын қуатты математикалық блогымен байланысты. Сондай-ақ, Python сайттарды әзірлеуде, ойындар мен жұмыс үстелі қосымшаларын жасауда, жүйені басқаруда қолданылады.

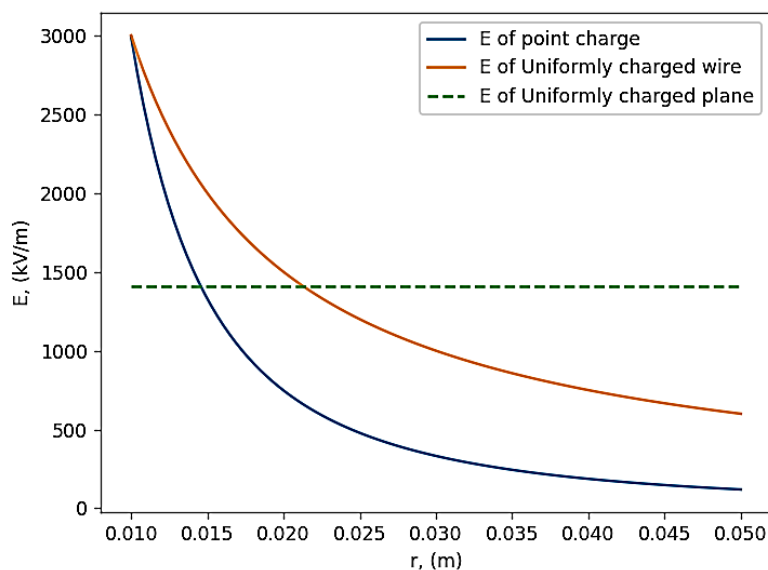
Python тілі осы тұрғыдан жан-жақты назар аударуға лайық. Бұл минималистік синтаксисі бар жалпы мақсаттағы тіл, бірақ кең мүмкіндіктері бар көптеген кіріктірілген модульдер бар. Оны пайдалану тегін, көптеген белсенді платформалар үшін орнату оңай. NumPy, SciPy және Matplotlib кітапханалары MATLAB-қа ақысыз балама ретінде қарастырылады. Олардың синтаксисі MATLAB және Scilab-қа өте ұқсас, бұл бағдарламаларды түсінуді және Python-ға ауысуды жеңілдетеді. Сонымен қатар, Python ETL процестерінде, есептеулерде және графикалық деректерді визуализациялауда өте танымал. Соңғы жылдары ол машиналық оқыту жүйелері мен нейрондық желілер үшін, соның ішінде коммерциялық мақсатта қолданыла бастады [2].

Физика есептерін шығаруды Python бағдарламалау тілін қолдану мысалдарын қарастырайық.

1. Өрісті: 1) 33.3 нКл нүктелік зарядтан, 2) зарядының сызықтық тығыздығы $1,67 \cdot 10^{-8}$ мкКл/м шексіз ұзын зарядталған жіптен, 3) зарядының беттік тығыздығы 25 мкКл/м² шексіз созылған зарядталған жіптен жасалған деп алып, әрбір 1 см-ден кейінгі $1 \leq r \leq 5$ см интервалдағы, электр өрісінің кернеулігінің ара қашықтыққа тәуелді екендігін көрсететін қисықтарды бір графикке сызу керек [3].

```

1 import matplotlib.pyplot as plt
2 from numpy import pi, linspace as ls
3 r = ls(1e-2, 5e-2, 100)
4 q = 33.3e-9 # C
5 tau = 1.67e-6 # C/m
6 sigma = 25e-6 # C/m^2
7 epsilon_0 = 8.85e-12 # F/m
8 epsilon = 1
9 k = 1/(4 * pi * epsilon_0)
10 def f_1(r):
11     E_1 = k*q/(epsilon*r**2)
12     return E_1 / 1e3
13 def f_2(r):
14     E_2 = 2*k*tau/(epsilon*r)
15     return E_2 / 1e3
16 def f_3(r):
17     E_3 = 2*pi*k*sigma / (epsilon*r**0)
18     return E_3 / 1e3
19 plt.plot(r, f_1(r), '-', r, f_2(r), '-', r, f_3(r), '--')
20 plt.legend(['E of point charge', 'E of Uniformly charged wire',
21            'E of Uniformly charged plane'], loc='best')
22 plt.xlabel('r, (m)')
23 plt.ylabel('E, (kV/m)')
24 plt.show()
    
```


2. Радиусы $R=10$ см сымнан жасалған сақина теріс зарядталынған және $q=-5$ нКл зарядты алып жүреді. 1) Сақинаның центрінен 0, 5, 8, 10 және 15-ке тең қашықтықтарда, сақинаның осінің үстінде жататын нүктелердегі, электр өрісінің кернеулігін табындар, $E=f(L)$ графигін сызыңыздар. 2) Сақинаның центрінен қандай L қашықтықта электр өрісінің кернеулігі ең үлкен мәнде болады? [3]

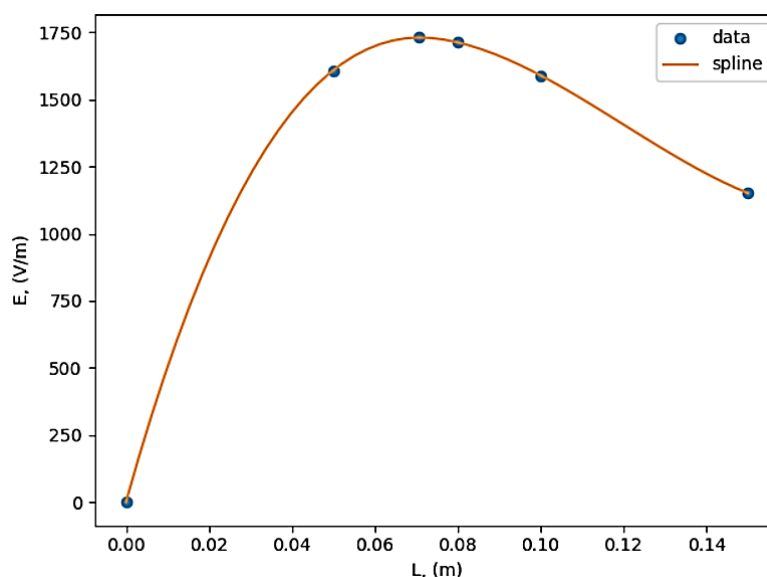
```

1 import matplotlib.pyplot as plt
2 from numpy import array, pi, linspace as ls, sqrt, set_printoptions
3 from scipy.interpolate import interp1d
4 set_printoptions(formatter={'float': "{0:0.3f}".format})
5 L = array([0, 0.05, 0.1/sqrt(2), 0.08, 0.1, 0.15]) # m
6 L_smooth = ls(min(L), max(L), num=50, endpoint=True)
7 R = 0.1 # m
8 q = 5e-9 # C
9 epsilon = 1
10 epsilon_0 = 8.85e-12 # F/m
11 x = sqrt(R**2 + L**2)
12 k = 1/(4*pi*epsilon_0)
13 E = k*L*q/(epsilon*x**3)
14 print('L, (m) = {}\nE, (V/m) = {}'.format(L, E))
15 f = interp1d(L, E, kind='cubic')
16 plt.plot(L, f(L), 'o', L_smooth, f(L_smooth), '-')
17 plt.legend(['data', 'spline'], loc='best')
18 plt.xlabel('L, (m)')
19 plt.ylabel('E, (V/m)')
20 plt.show()
21 # tan α = sqrt(2)
22 L = R/sqrt(2)
23 print('E_max at L = {:.1f} cm'.format(L*100))
    
```

L, (m) = [0.000 0.050 0.071 0.080 0.100 0.150]

E, (V/m) = [0.000 1608.503 1730.474 1712.541 1589.542 1151.021]

E_max at L = 7.1 cm

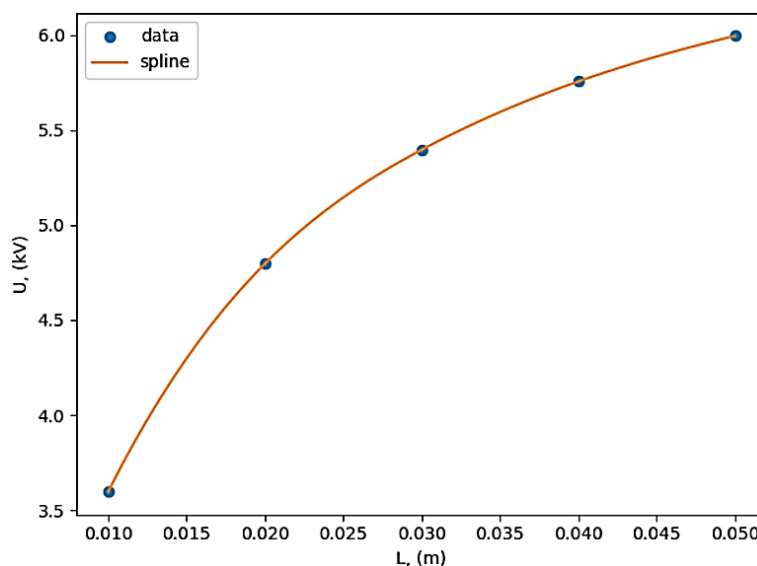
3. Радиусы 1 см, 40 нКл заряды бар шар майдың ішіне орналастырылған. Шардың бетінен 1, 2, 3, 4 және 5 см-ге тең болатын x қашықтықта тұрған өрістің нүктелері үшін берілген $U=f(x)$ тәуелділіктің графигін сызу керек [3].


```

1 import sympy as sp
2 from sympy import symbols, integrate, oo
3 import matplotlib.pyplot as plt
4 from numpy import arange, linspace as ls, pi, set_printoptions
5 from scipy.interpolate import interp1d
6 set_printoptions(formatter={'float': "{0:0.2f}".format})
7 q, r, R, L, epsilon, epsilon_0 = symbols('q, r, R, L, epsilon, epsilon_0')
8 k = 1/(4*sp.pi*epsilon*epsilon_0)
9 phi_0 = integrate(k*q/r**2, (r, R, oo))
10 phi_1 = phi_0.subs({R: R+L})
11 U = phi_0 - phi_1
12 L = arange(0.01, 0.06, 0.01) # m
13 L_smooth = ls(min(L), max(L), num=50, endpoint=True)
14 q = 40e-9 # C
15 epsilon = 5
16 epsilon_0 = 8.85e-12 # F/m
17 R = 0.01 # m
18 U = q/(4*pi*epsilon*epsilon_0)*(1/R - 1/(R+L))
19 f = interp1d(L, U/1e3, kind='cubic')
20 print('L = {} m\nU = {} kV'.format(L, U/1e3))
21 plt.plot(L, f(L), 'o', L_smooth, f(L_smooth), '-')
22 plt.legend(['data', 'spline'], loc='best')
23 plt.xlabel('L, (m)')
24 plt.ylabel('U, (kV)')
25 plt.show()

```

L = [0.01 0.02 0.03 0.04 0.05] m
 U = [3.60 4.80 5.40 5.75 5.99] kV

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ISSN Spectrum. Рейтинг языков программирования с точки зрения востребованности [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://spectrum.ieee.org/static/interactive-the-top-programming-languages-2017> свободный (дата обращения: 2.11.2017).
2. Васильев Д.А. Методические особенности изучения языка Python школьниками //Международный научный журнал «Символ науки». 2017. №01-1. С. 170–173.
3. Волькенштейн В. С. Сборник задач по общему курсу физики. 3-е, испр. и доп. – 2006.

ӨОЖ 658

АӨК ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУ: АҚШ ТӘЖІРИБЕСІ

Казиева Л.Ж., *І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті ҚЕАҚ, Талдықорған қ.*,

E-mail: klg768@mail.ru

Мақалада АҚШ-тың азық-түлік мәселесін шешу, әсіресе мемлекеттік, оның ішінде қаржылық, фермерлерге қолдау көрсету тәжірибесі талданады. Агроазық-түлік саясатын жүргізуге, ең алдымен, ауылдық аумақтарды дамыту, салық салу, несие беру, аграрийлерді сақтандыру, экологиялық проблемалар мен халықтың кедейлік проблемаларын шешу мәселелерін реттеу жөніндегі кешенді тәсілге баса назар аударылды.

Тірек сөздер: азық-түлікпен қамтамасыз ету, азық-түлік қауіпсіздігі, мемлекеттік қолдау, агроөнеркәсіптік кешен, бюджет, бәсекеге қабілеттілік

В статье проанализирован опыт США по решению продовольственной проблемы, особенно, по оказанию государственной, в том числе, финансовой, поддержки аграриям. Акцент поставлен на комплексном подходе к проведению агропродовольственной политики, в первую очередь, по регулированию вопросов развития сельских территорий, налогообложения, кредитования, страхования аграриев, решения экологических проблем и проблем бедности населения.

Ключевые слова: продовольственное обеспечение, продовольственная безопасность, господдержка, агропромышленный комплекс, бюджет, конкурентоспособность

The article analyzes the US experience in solving the food problem, especially in providing state, including financial, support to farmers. The emphasis is placed on an integrated approach to the implementation of agri-food policy, primarily on the regulation of rural development, taxation, lending, insurance of farmers, solving environmental problems and problems of poverty of the population

Keywords: food security, food security, state support, agro-industrial complex, budget, competitiveness

Әлемнің барлық дамыған елдерінде мемлекет ауыл шаруашылығына басымдық береді. Олардың нарығын қорғау үшін ең қатаң протекционистік шаралар ауылшаруашылық өнімдерінде қолданылады. Осыған байланысты мемлекеттік қолдауды қоса алғанда, тиімді аграрлық саясат ауыл шаруашылығын дамытудың басты шарттарының бірі ретінде қарастырылады.

АҚШ-тың агроазық-түлік секторын дамытудың маңызды факторы оны мемлекеттік реттеу және қолдау болып табылады. АҚШ-тың агроазық-түлік саясаты шартты түрде шаралардың үш негізгі тобына бөлінеді (1 кесте) [1,56.].

Кесте 1

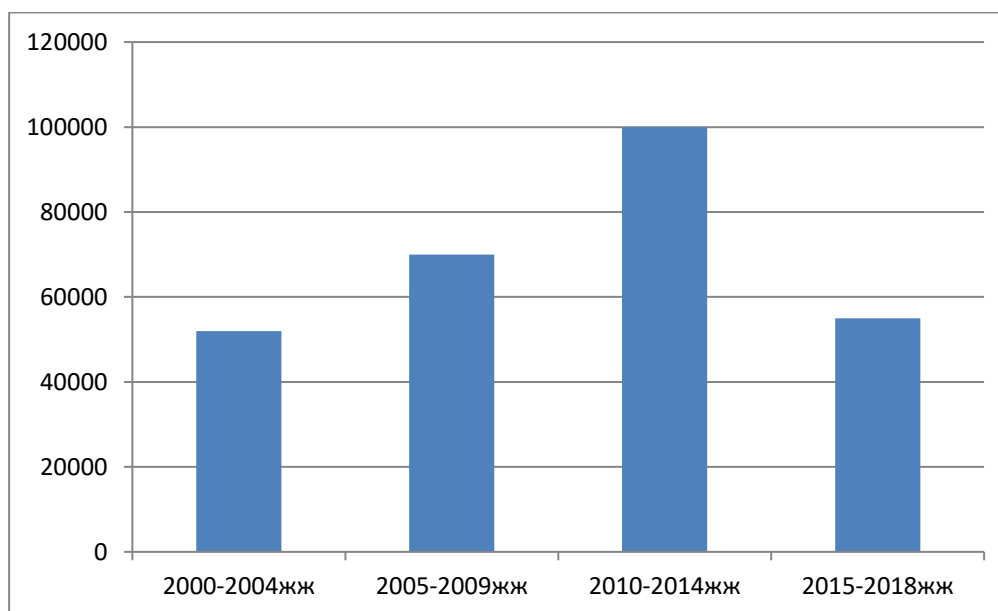
АҚШ-тың мемлекеттік агроазық-түлік саясатының шаралары

Шаралар топтары	Шаралардың жалпы сипаттамасы
Азық-түлік қауіпсіздігінің негіздерін қамтамасыз ету	Ақша-кредит және фискалдық саясат шаралары; фермерлердің кірістерін реттеу; Ауыл шаруашылығы өнімдерінің бағаларын қолдау; сыртқы сауда реттеу шаралары; Ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізу нарықтарын реттеу; агросекторды ғылыми-ақпараттық қамтамасыз ету және қызмет көрсету
Халықты қауіпсіз, қолжетімді және толыққанды азық-түлікпен қамтамасыз ету	Азық-түлік сапасын мемлекеттік бақылау және қауіпсіздігін бағалау; мұқтаж халыққа азық-түлік көмегі; азық-түлік шығынын болдырмау; азаматтардың ұтымды тамақтануын қамтамасыз етуге жәрдемдесу
Табиғи ресурстарды пайдалануды оңтайландыру және ауылды дамыту	Табиғатты ұтымды пайдалануға, топырақ құнарлылығын сақтауға және арттыруға жәрдемдесу; су қорғау шаралары; ауылдық аумақтарды кешенді дамыту

Дереккөз: [1] әдебиет материалдары негізінде құрастырылған

АҚШ-тың аграрлық секторының ерекшелігі-бұл жерде агробизнестің жетекші ұйымдық-құқықтық нысаны фермерлер болып табылады. АҚШ-та соңғы онжылдықтарда шаруа қожалықтарының шоғырлануының ұлғаюы мен өсу тенденциясы байқалды: 1970 жылдардың аяғынан бастап шаруа қожалықтарының саны біртіндеп шамамен 30%-ға қысқарды, ал бір шаруа қожалығының орташа ауданы 125-тен 220 гектарға дейін өсті. Агроөнімнің тауарлық өндірісінің шоғырлануы біртіндеп артып келеді: тауарлық өнімнің негізгі көлемін фермерлердің 20% - ы береді, ал қалған шаруашылықтар тауарлары аз немесе өзін-өзі тұтынатын [2,131б.].

Кәсіпкерлік қызметте дамудың негізгі индикаторы, сондай-ақ сатудан түсетін түсім залалсыз қызметтің факторы болып табылатындықтан, фермерлердің қолайлылығы мен тұрақтылығының негізгі өлшемі олардың өнімдеріне баға деңгейі болып табылады. АҚШ-та мемлекет бағалардың тепе-теңдігін сақтау мақсатында фермерлерге тікелей субсидиялар береді (Агроөнім бағалары мен оны өндіру үшін сатып алынатын ресурстар арасындағы қатынастар). Агроөндіріс тиімділігінің өсуі және агрозық-түлік нарығының қолайлы конъюнктурасын құру 2014-2015 жылдарға дейінгі кезеңде фермерлердің таза табысының айтарлықтай өсуіне ықпал етті. (сурет 1).

Сурет 1 - АҚШ фермерлерінің орташа жылдық таза табысы, млн USD
Дереккөз: [1] әдебиет материалдары негізінде құрастырылған

XXI ғасырдың алғашқы 10-15 жылдарында американдық фермерлердің таза табысының өсуі олардың тікелей мемлекеттік субсидияларға тәуелділік дәрежесін белгілі бір дәрежеде төмендетуге мүмкіндік берді. Алайда жаһандану мен әлемдік саяси және экономикалық қатынастардың тенденциялары өз әсерін тигізуде. 2018 жыл американдық фермерлер үшін нашар жыл болды, олар өз өнімдерінің ең үлкен нарығын – Қытайды жоғалтты, өйткені оның импорттаушылары АҚШ баждарына жауап ретінде сатып алудан бас тартты. Нәтижесінде АҚШ фермерлерінің табысы күрт төмендеді.

Үкіметтің жеке мәліметтері бойынша, АҚШ фермерлерінің табысы төмендейді: соңғы алты жылда құлдырау шамамен 45% құрады [3].

Бір қызығы, 1990 жылдары АҚШ – та бір гектар ауылшаруашылық жерлеріне бюджеттік қолдау жылына орта есеппен 324 USD құрады, ал 2017-2019 жылдары барлығы 71,63 USD. Сонымен қатар, АҚШ, басқа дамыған елдер сияқты, елдің агрозық-түлік секторын мемлекеттік қолдауға ерекше мән беретіндігімен ерекшеленеді.

АҚШ - тағы мемлекеттік қолдау жүйесінде бағаны ұстап тұру үшін субсидиялардың едәуір бөлігі тиесілі. Бағаны реттеу жүйесі, біріншіден, бағаның ең төменгі және ең жоғары

шекараларын, сондай-ақ мемлекет қолдауға тырысатын шартты бағаны белгілеуді; екіншіден-тауарлық интервенция және шартты бағаны ұстап тұру мақсатында ұзақ сақталатын аграрлық өнімді мемлекеттік сатып алуды қамтиды [4].

Бағаны қолдау саясатын ақпараттық қамтамасыз ету үшін мемлекет бірқатар маңызды көрсеткіштердің динамикасына мониторинг жүргізеді:

- а) өнімнің жекелеген түрлерін өндіруге арналған шығындар;
- б) өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы өнімдеріне бағалар паритеті;
- в) фермалар мен өндіріс салаларының рентабельділік деңгейі.

Бұл ақпараттық-статистикалық дерекқорды қалыптастыруға мүмкіндік береді, оның негізінде өндірісті, кіріс деңгейін, жинақтауды, Аграрлық инвестицияларды қолдау саясаты жүргізіледі және нарықтық бағаларға тұрақты ықпал ету шаралары әзірленеді.

АҚШ фермерлерін мемлекеттік қолдау шаралары жүйесінде мемлекет айтарлықтай қаржылық көмек көрсететін сүт өндірушілерді қолдау бағдарламаларына ерекше орын беріледі. Мұндай қолдау федералды сүт нарығы деп аталатын жерлерде сүтті сатып алу бағасының төменгі деңгейін белгілеуде көрінеді, оның ішінде Бостон нарығы ең бастысы деп танылады және оның аумағында сүттің бағасы негіз ретінде қабылданады және одан мемлекеттік қолдау параметрлері есептеледі [1,56.]. Бостон нарығында баға белгіленгеннен төмен төмендеген кезде мемлекет өндірушілерге тікелей субсидиялар беру арқылы не нарықтық бағаларды теңестіру әдісін қолдана отырып – ұзақ сақталатын сүт өнімдерін (сүт консервілері, сары май, құрғақ сүт, ірімшіктер) сатып алу арқылы баға айырмашылығының белгілі бір бөлігін өтейді. Тауарлық интервенциялар сүт нарығында қосымша сұранысты тудырады, бұл сүт бағасының өсуіне әкеледі. Бұдан әрі осындай тәсілмен жинақталған тауарлық қорларды Үкімет ішкі және халықаралық азық-түлік көмек көрсету ісінде пайдаланады. Ішкі бағаларға қысымды төмендету үшін АҚШ үкіметі азық-түлік тауарларының бір бөлігін оларды экспорттау арқылы жүйелі түрде бөледі, бұл сонымен қатар фермерлерге айтарлықтай табыс әкеледі.

2020 жылдың көктемінде COVID-19 пандемиясына байланысты шектеулерге байланысты АҚШ-тағы Сүт өнеркәсібі шағын контейнерлер мен орау кәсіпорындарының жабылуына, сондай-ақ өткір логистикалық мәселелерге байланысты ең қиын экономикалық жағдайға тап болды. Мәселе мынада, Штаттарда қолданыстағы заңнама бойынша сүт құюға сатылмайды, бірақ бекітілген стандарттар бойынша арнайы қаптамада сатылуы керек. Азық-түлікпен қамтамасыз ету жүйесінде барлық буындар (өндіріс пен қайта өңдеуді ұйымдастыру, сауда және қоғамдық тамақтандыруды ұйымдастыру, Тұтынушылар, сондай-ақ азық-түлікпен қамтамасыз етуге жауапты мемлекеттік құрылымдар) өзара байланысты және бір-біріне тәуелді болғандықтан, кейбір буындардағы проблемаларға байланысты осы жүйенің басқа буындарындағы ақаулар сөзсіз болады. Мемлекеттің кешенді қолдауынсыз мұндай мәселелерді шешу қиын.

АҚШ фермерлерін мемлекеттік қолдау шаралары жүйесінде несиелеу саласындағы бағдарламаларға айтарлықтай мән берілген. Штаттарда ауылшаруашылық өндірушілерінің мемлекеттік кооперативті несиелік ұйымы - фермерлік несие жүйесі (FCS) жұмыс істейді. Мемлекет елдегі барлық несие институттарының жұмысын реттеуші ретінде ғана емес, сонымен бірге өзі құрған FCS кепілгері және бақылаушысы ретінде де әрекет етеді. Сондай-ақ, мемлекет агросектор субъектілеріне берілетін кредиттік ресурстарды қалыптастыруға қатысады.

Дәстүрлі түрде АҚШ-та өндіріс пен қайта өңдеу салаларының үйлесімді үйлесімін, агроөнеркәсіп өндірісін ұтымды орналастыруды қамтамасыз етуге ерекше мән беріледі. Осының арқасында логистика, азық-түлікті сақтау және тасымалдау шығындары оңтайландырылады, өндірушілер мен өңдеушілер қызметінің рентабельділігі қамтамасыз етіледі. АҚШ-тың аграрлық саясатына қатысты осы және басқа шаралардың барлығы АҚШ-тың аграрлық индустриясының өнімділігінің өсуіне ықпал етті, бұл ресейлік өнімділіктен бірнеше есе жоғары [5].

Жалпы алғанда, ресурстарды сақтаудың әртүрлі бағдарламаларын (топырақ құнарлылығынан қорғалатын ормандарға дейін) іске асыруға АҚШ жыл сайын шамамен 5 млрд USD, ауыл шаруашылығындағы зерттеу бағдарламаларын субсидиялауға – 3 млрд USD, экспортты ілгерілетуге – 1 млрд USD-ден астам жұмсайды". Аграрлық азық – түлік секторы АҚШ-та ұлттың стратегиялық мүдделері саласына, ал аграрлық өнім Атом шикізаты мен қорғаныс технологияларымен қатар стратегиялық маңызды ресурстарға жатқызылған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Овчинников О.Г. Эволюция мер аграрной политики США в начале XXI века // США и Канада: экономика, политика, культура. – 2018. – № 3 (579). – С. 5-20.
2. Султанова Г.Т. Государственная поддержка АПК в зарубежных странах // Проблемы агрорынка. – 2017. – № 3. – С. 131-135.
3. <https://marketinfo.pro/news/poterja-kitajskogo-rynka-dorogo-obojdetsja-amerikanskikh-fermeram>
4. <https://smebanking.news/ru/18320-mezhdunarodnyj-obzor-gosdotacij-agrariyam>
5. Вартанова М.Л. Глобальные тренды продовольственной политики и их влияние на демографическое развитие // Экономические отношения. – 2019. – Том 9. – № 4. – С. 2877-2888. doi: 10.18334/eo.9.4.41507.

ӘОЖ 37. 027

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУҒА ДАЙЫНДАУ

Капенова А. А., қауымдастырылған профессор (доцент), п.ғ.к., ғылыми жетекші

Дубекова Р.К., II курс магистранты

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы

E-mail: rdubekova@mail.ru

Бұл мақалада заман талабы жеке тұлғаны дамыту мен танымдық ауқымын кеңейту деңгейінде әр түрлі технологияларды және әдістерді білім беру жүйесінде қолдану қажеттілігін айқындайды. Осыны негізге ала отырып болашақ бастауыш мұғалімдерін оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын тиімді пайдалануға дайындау өзекті мәселе ретінде қарастырылады. Болашақ бастауыш мұғалімдерін оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын меңгере отырып, білім беруде тиімді пайдалануын жетілдіреді, кәсіби дамытады, ойын технологиясын анықтау және де ойын технологиясын зерттеуге, шыңдауына бағыт-бағдар береді. Нәтижесінде болашақ бастауыш мұғалімдері оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын тиімді пайдалануды меңгереді.

Тірек сөздер: Ойын, ойын технологиясы, ұлттық ойын, грамматикалық ойындар, психологиялық ойындар, смартфондағы ойындар, «Quiziz» бағдарламасы, «Kahoot» бағдарламасы.

В данной статье требование времени определяет необходимость применения в системе образования различных технологий и методов на уровне развития личности и расширения познавательного диапазона. Исходя из этого, подготовка будущих учителей начальных классов к эффективному использованию игровых технологий в учебно-воспитательном процессе рассматривается как актуальная проблема. Обучение будущих учителей начальных классов, осваивая игровые технологии в воспитательном процессе, совершенствует их эффективное использование в образовании, профессионально развивает, выявляет игровые технологии и ориентирует на изучение, совершенствование игровых технологий. В результате будущие учителя начальных классов осваивают эффективное использование игровых технологий в учебно – воспитательном процессе.

Ключевые слова: *игры, игровые технологии, национальные игры, грамматические игры, психологические игры, игры на смартфоне, программа "Quiziz", программа "Kahoot".*

In this article, the requirement of time determines the need for the use of various technologies and methods in the education system at the level of personal development and expansion of the cognitive range. Based on this, the preparation of future primary school teachers for the effective use of gaming technologies in the educational process is considered as an urgent problem. Training of future primary school teachers, mastering game technologies in the educational process, improves their effective use in education, professionally develops, identifies game technologies and focuses on the study and improvement of game technologies. As a result, future primary school teachers master the effective use of gaming technologies in the educational process.

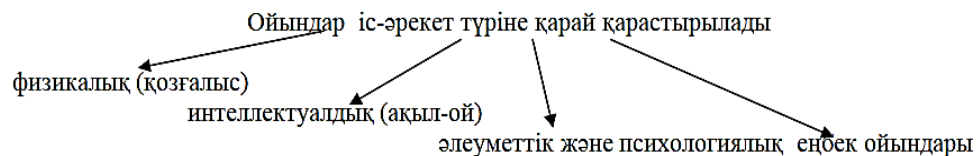
Keywords: *games, game technologies, national games, grammar games, psychological games, games on a smartphone, the program "Quiziz", the program "Kahoot". Games, Game technologies, national games, grammar games, psychological games, games on a smartphone, the program "Quiziz", the program "Kahoot".*

XXI ғасыр қоғам мен мемлекет дамуының ең басты өзектілігі - білім, білім алып білік пен дағды - машыққа қол жеткізу, нәтижесінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану. Алдыңғы мыңжылдық – күзіреттілік оқыту жағдайында білім берушінің инновациялық даярлығын қажет ететін, жаңа формацияның білім берудегі инновациялық іс-әрекетінің кезеңі. “Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол - үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер” деп Жүсіпбек Аймауытов айтып кеткендей, әр бір ұстаздың мақсаты - сабақ сапасын көтеру, түрлерін жетілдіру, сабаққа оқушының қызығушылығын арттыру. [1] Оқытуды барынша жеңілінен жоспарлап, оқушылардың оқу барысында аз күш жұмсап көп түсінуіне жағдай жасалу керек. Жаңартылған білім беру мазмұнына сай, оқытудың сан алуан түрлері мен әдіс – тәсілдері бар. Әр педагог осы әдіс – тәсілдерді шығармашылық жұмыс ретінде іске асырып оқушыларға тәжірибе жүзінде жүргізе отырып анализ жасай білуі керек. Соның ішінде жиі қолданылатын «Ойын технологиясы».

Ойын – айналадағы дүниені тану тәсілі. А.Құнанбаев «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала болар ма?» деп айтқандай, бала өміріндегі ерекше орын алатын - ойын. [2] Ойын балаға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңудің жолын үйретіп қана қоймай, ұйымдастырушылық қабілетін қалыптастырады, ойын ойнау барысында өзін еркін сезінеді, жауапкершілік пен ізденімпаздық және де тапқырлық әрекеті байқалады.

«Ойын технологиясы» – педагогикалық процесті әртүрлі педагогикалық ойындар түрінде ұйымдастыру. «Ойын технологиялары» педагогикалық технологиялардың құрамдас бөлігі болып табылады, негізін қалаушы - Ф.Шиллер. Ол - Американдық философ, прагматик, психолог және педагог. Кез - келген ойын түрлерін сабақта ойнатқанда оқушыларда әрекет пайда болады, дүниетанымы кеңейіп, оқушы ой - өрісін ойын арқылы дамытады. Оқыту кезіндегі инновациялық үрдіс – теорияның, педагогикалық идеяның, тұжырымдамалар мен деректердің, әдіс - тәсілдердің жаңа сапалық өзгерістерін қамтамасыз ететін үрдісте білім алушының қандай да бір іс-әрекетке күзіреттілігін дамыту мақсатында болашақ бастауыш мұғалімдерін оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын білім беруде тиімді пайдалануға дайындау қажет. Ойын үрдісі кезінде сыныптағы топтардың әлеуметтік рөлі және ойын тәртібі игеріледі. Ойын мақсаттарына жету жолында ұжымның бірлескен іс - әрекетінің дағдысы, оқушылардың жеке мінез - құлқы қалыптасады. Ойын технологиясы қызығушылықты дамытып, дұрыс сөйлеу дағдыларын қалыптастырады. «Ойын» – оқу үрдісіндегі оқытудың әрі формасы, әрі әдісі ретінде дербес дидактикалық категория. Ойын сабақтың басында – өткен сабақты еске түсіреді, ортасында – көңіл - күйін сергітеді, ерік - жігерін дамытады, сабаққа ынтасын арттырады, соңында – тақырыпты бекіту, сабақта алған білімді жинақтау мақсатын көздейді. Ойын технологиясының дамуына ең үлкен үлес

қосқан Л.С. Выготский, Н.Я. Михайленко, И.Е. Берлянд, А.Н. Леонтьев, И.Б. Первин, В.К.Дьяченко, Д.Б. Эльконин және т.б. педагог - ғалымдар. [3] «Ойын технологиялары» түсінігі әр түрлі педагогикалық ойындар түрінде педагогикалық процесті ұйымдастыру әдістерінің жеткілікті кең тобын қамтиды. Ойын технологиясының оқу-тәрбие процесіндегі орны мен рөлі, ойын және оқу элементтерінің үйлесуі көп жағдайда мұғалімнің педагогикалық ойындардың қызметі мен классификациясын түсінуіне байланысты.

№1 сызба.

Педагогикалық ойындардың типологиясы ойын әдістемесінің сипаты жағынан ауқымды. Қолданылатын түрлердің ең маңыздыларын ғана: тақырыптық, сюжеттік, рөлдік, іскерлік, симуляциялық және драмалық ойындар. Пәндік сала бойынша ойын барлық мектеп пәндерінде ерекшеленеді. Ойын технологиялары педагогикалық процесті ойын түрінде ұйымдастырудың әртүрлі әдістерінің, құралдары мен тәсілдерінің жиынтығы болып табылады. Сабақ барысындағы ойындардың саны қалыпты болуы керек.

Ойын технологиясын қолдану:

1. Ұғымды, тақырыпты, тіпті пәннің бөлімін меңгерудің дербес технологиялары ретінде;
2. Үлкенірек технологияның элементтері ретінде;
3. Сабақ немесе оның бөлігі ретінде;
4. Сыныптан тыс жұмыс технологиясы ретінде.

Педагогикалық процестің сипаты бойынша ойынның келесі топтарға бөлінеді:

- а) оқыту, оқыту, бақылау және жалпылау;
- ә) танымдық, тәрбиелік, дамытушылық;
- б) репродуктивті, өнімді, шығармашылық;
- в) коммуникативті, диагностикалық, кәсіптік бағдар беру, психотехникалық және т.б.

Ойын технологияларының оқу-тәрбие үрдісіндегі маңызы:

1. Есте сақтау қабілетін жаттықтыру;
2. Сөйлеу дағдылары мен дағдыларын дамыту;
3. Психикалық белсенділікті ынталандыру;
4. Зейінін және пәнге деген танымдық қызығушылығын дамыту;
5. Сабақ барысында оқушылардың енжарлығын жеңу;
6. Ұжымшылдық, басқалар алдындағы жауапкершілік сезімін дамыту.

Ойын технологияларын қолдануға байланысты сабақтың келесі түрлері бөлінеді:

1. Әртүрлі ойын тапсырмаларын қолданатын сабақтар.
2. Ойын жаттығулары мен тапсырмаларды қолданатын сабақтар.
3. Ойынды сабақтың белгілі бір кезеңінде ғана қолданатын сабақтар.

Ойын технологиясының құрылымына мыналар кіреді:

1. Мақсат қою – тәрбиелік мақсатты қою, оның ғылыми - педагогикалық негізделуі.
2. Жоспарлау – мақсатқа жетудің әдістерін, формаларын және құралдарын тандау, технологияның кезеңдерін анықтау (жоспарлау).

3. Мақсатты жүзеге асыру – жоспарға сәйкес ойын, жаттығулар мен тапсырмаларды ұйымдастыру арқылы мақсатқа жету.

4. Алынған нәтижелерді талдау. [4]

Ойын элементтерінді қолдану 1- 4 сыныптарда өте тиімді деп ойлаймын. Себебі тез жазу, оқу, мазмұндау дағдылары қалыптаспаған оқушыларды бірыңғай жаттығу жұмысы жалықтырады, ал ойын технологиясы керісінше пәнді сүйеге, қызығуға ықпал жасайды. Ой белсенділігін арттырудағы маңызы зор. Жақсы нәтижеге жету үшін әр ойынның тәрбиелік,

білімдік, дамытушылық маңызын, жас ерекшелігі, қауіпсіздік техникасы, эстетикалық талаптарды ескеру қажет. Ойынның негізгі құрылымдық элементтері - ойынның түпкі ниеті, сюжеті немесе мазмұны, ойын әрекеттері, рөлдер, ойынның өзінен туатын және балалар жасайтын немесе ересектер ұсынатын ойын ережесі. Аталған элементтер өзара тығыз байланысты және ойынды балалардың өзінше бір іс-әрекеті ретінде көрсетеді. **Ұлттық ойын** ойнау баланың салт - дәстүріне, әдет - ғұрпына деген сүйіспеншілігін арттырады және адамгершілік құндылықтарын қалыптастырады. **Дидиктикалық ойындар** арнайы мақсатты көздейді және нақты міндетті шешеді. **Грамматикалық ойынның** түрлері оқушының ақыл - ой қабілеті бағдарламадағы берілген материалды қабылдауда әр қилы, оқушылардың кейбіреулері мұғалімнің түсіндірген сабағын тез ұғады, кейбіреулері керісінше. Сондықтан барлық оқушыны білімге бірдей жетелеу үшін өз мүмкіндігіне сәйкес сабақты меңгерту, тілін, ой ұшқырлығын дамыту, өзіндік пікір айтуға жағдай жасау еркін шығармашылыққа жетелейтін, пәнге қызығушылығын арттыратын әдістің бірі болып табылады. Грамматикалық ойындар арқылы сабақтарда оқушылар әртүрлі жағдайды түсінеді, оны шешу жолдарын қарастырады. Жақсы ойынға бала бар ынтасымен беріліп, оны білуге, меңгеруге талпынып, алуан түрлі дағды, мәліметтерді алып, шеберліктерін шыңдайды. Әр сабақта ойын түрлерін орынды қолданып, оны қызықты етіп өткізу арқылы бүлдіршіндердің оқуға деген ынта-ықыласын, пәнге қызығушылығын арттыруға болады. Ойын баласы сабақта зерігіп, шаршаған кезде қолданылатын **ойынның бір түрі – сергіту сәті**. Сабақта сергіту сәтін оқушының шаршағанын басу үшін ғана емес, оның тәрбиелік мәніне де назар аудару қажет. Мысалы: «Ұзын құлақ сұр қоян», «Тербеледі ағаштар», «Сырғанақ тебу», «Алып атам күрегін» т.б. сергіту ойындары. Мұндай сергіту сәттері баланың мейірімділікке, достыққа, сыйластыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелейді.

Біз, Жетісу облысы Сарқан ауданы К.Қазыбаев ОМ ұжымы, жас мамандар бірлесе отырып жаңашылдық жолында білім алушылардың психологиясы мен жас ерекшелігін негізге ала отырып, ақпараттық – коммуникациялық технологияны тиімді пайдалану, сауатты меңгеру, білімі мен біліктілігін одан әрі жетілдіру мақсатында, оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын жан-жақты қарастыра отырып, көптеген білім мен біліктілікті одан әрі жетілдіруге, білім алушының сол пәнге деген қызығушылығын аттыру мен ізденуге бағытталған ойынның іс-әрекет түріне қарай интеллектуалдық (ақыл-ой) ойын бағдарламасын қолданамыз. Білім алушылар қоғамдық қатынастарға бейімделеді, жалпы адамзаттық мәдени құндылықтар мен әртүрлі ұлт өкілдерінің мәдениеттерін меңгереді, баланың шынайы адамгершілік коммуникацияға енуіне мүмкіндік беретін коммуникативті іс-әрекеттердің көрініс табуы жүзеге асырылады. Баланың әр қырынан көрінуіне интеллектуалдық, шығармашылық, коммуникативтік жағынан және әртүрлі қиындықтарды жеңуге жағдай жасайды. Бастауыш сынып оқушыларымен (4-сынып, жас ерекшеліктері 9-10жас) смартфондағы ойындардың тиімдісін жаңа сабақты бекіту кезінде, өтілген білімді еске түсіру мақсатында, оқушылардың бос уақытын (демалыс күндерді қоса алғанда) ұйымдастыру кезінде қолданамыз. «Quiziz» бағдарламасы арқылы тест тапсырмаларын, видео сұрақтар құрастырып сілтемесін жібереміз. Оқушылар сілтеме арқылы қосылып жауап береді. [5] Нәтижесінде уақытты үнемдей отырып тапсырма бойынша білім көрсеткіштерін бақылай аламыз. «Kahoot» бағдарламасының құрылымы ерекше тиімді. Ол жерде тапсырманы алуан түрлі етіп құрастыруға болады. Мысалы: «Айжан кітап оқып отыр.» деген сөйлемді «Отыр, оқып, кітап, Айжан» деп тек сөздерді қажетті сөздерді көрсетіп, осы сөздерді ретімен орналастыр деген тапсырма ұяшық түрінде құрастыруымызға болады. Оқушы жеңіске жету мақсатында барын салады, тапсырма дұрыс орындалған жағдайда қошеметке ие болады (қошемет-бағалаудың бір түрі), қателескен жағдайда дұрыс жауабы көрсетіліп келесі тапсырмаға көше алады. Әр тапсырмаға баллдық жүйемен бағалау баллын көрсетуге де болады. Нәтижесінде, тұлғаның өзін-өзі басқару қабілеті ойын кезінде жетіліп, қалыптасады, білімге, жаңашылдыққа деген қызығушылығы артады.

Қорытындылай келе: болашақ бастауыш мұғалімдері оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын тиімді пайдалану мақсатында ақпараттық – коммуникациялық

технологияны тиімді пайдалана отырып, сауатты меңгеріп, білімі мен біліктілігін одан әрі жетілдіре отырып, оқу тәрбие үрдісінде ойын технологиясын жан-жақты қарастыра отырып, көптеген білім мен біліктілікті одан әрі жетілдіруге, білім алушының сол пәнге деген қызығушылығын аттыру мен ізденуге бағытталған ойынның іс-әрекет түріне қарай, жас ерекшелігі мен білім алушының психологиясын ескере отырып бастауыш сынып оқушылығына «Quiziz», «Kahoot» бағдарламасын ұсынамын. Себебі, ойын оқу-тәрбие үрдісін белсендіруге оң әсерін тигізеді. Ойын әрекетінің психологиялық механизмдері жеке тұлғаның өзін-өзі көрсету, өзін-өзі бекіту, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі жүзеге асырудағы іргелі қажеттіліктеріне негізделген, және де бұл бағдарламада тапсырма құрастыру мен оны бағалауға қажетті көп функциясы іске қосылған. Қазіргі білім беру ұйымдарында ойын технологияларын қолдану өте өзекті және сұранысқа ие.

Ойын технологиясының бала тәрбиесіндегі берері мол. Оқытудың негізгі мақсаты – білімнің сапалы болуы, сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдің түрлері мен мазмұнын жетілдіру, сонымен қатар танымдық, білімдік, тәрбиелік жағынан сапалық жаңа деңгейдеге көтеру. Ойын технологиясының дамытушылық қызметінің нәтижесінде бала өз ерік-ықыласымен барлық зейінін іс-әрекетіне аударып даму үстінде болады. Негізінде ойын технологиясы – білім алушының қызығушылығының ұйымдастырылған мәдени стратегиялық кеңістігі. Қазіргі оқу үрдісінде әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолданып, түрлендіріп өткізу оқушыларымыздың білімге, оқып-үйренуге құштарлығын арттыратыны анық. Ұстаз қандай әдіс-тәсіл қолданса да, мақсаты біреу – ол оқушыларға тиянақты да сапалы білім беру. «Алдына ұлы мақсат қойсаң, ұлылыққа жетесің» деп данышпан ақындарымыз айтпақшы, кез келген ойын түрлерін сабақта ойнатқанда әрекет пайда болады, дүниетанымы кеңейеді, ойнай отырып білім көрсеткішіне өз үлесін қосады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аймауытов Ж. Шығармалары. — Алматы: “Жазушы” Аймауытов Ж. Шығармалары. — Алматы: “Жазушы” [1]
2. «Казахские детские игры» кітабы авторы: Молдагаринов Аскар Алма-Ата, «Жалын» 1987 г. [2]
3. Выготский, Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка Л.С. Выготский вопросы психологии, 1966. №6. - 42-56 с. [3]
4. Журнал «Педагогика жаршысы» № 4 2010, № 3 2010 ж, 4 журнал 12 жылдық білім № 4, 2006 ж [4]
5. <https://ahaslides.com/uz/blog/similar-alternatives-to-kahoot/> [5]

УДК 412.5(077)=943.42.

УРОК-ВИКТОРИНА ПО РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Керимбекова С.А., СШ им. Жуматая Жакыпбаева, Ескельдинский район

E-mail: saule030573@mail.ru

В статье говорится о развитии коммуникативной компетенции школьников на уроках русской литературы посредством литературных игр.

Ключевые слова: игровые технологии, литературные игры, викторина, портретное описание, устное рисование, урок-викторина, урок-конкурс, брейн-ринг.

Мақалада әдеби ойындар арқылы орыс әдебиеті сабақтарында оқушылардың коммуникативті құзыреттілігін дамыту туралы айтылады.

Тірек сөздер: ойын технологиялары, әдеби ойындар, викторина, портреттік сипаттама, ауызша сурет, сабақ-викторина, сабақ-конкурс, брейн-ринг.

The article talks about the development of the communicative competence of schoolchildren in the lessons of Russian literature through literary games

Keywords: *game technologies, literary games, quiz, portrait description, oral drawing, quiz lesson, show jumping lesson, brain ring.*

В школьной практике используются разные средства, позволяющие активизировать мыслительную деятельность учащихся, пробудить у них интерес к русской литературе. Одно из них — разного рода литературные игры. В их основе — традиционные или занимательные вопросы и задания. Игра обязательно подразумевает элементы состязания: это стимулирует умственную деятельность школьников и их творческие способности.

К числу популярных литературных игр можно отнести викторины и разные варианты конкурсов-викторин, построенных по принципу известных телевизионных игр «Что? Где? Когда?», «Брейн-ринг», «Поле чудес». Такая игра может занимать целое занятие, которое называют *уроком-викториной* или *уроком-конкурсом*.

Подобного рода уроки предполагают обязательное наличие команд, жюри и болельщиков, быстрый темп и динамичность, что требует от участников конкурса серьезной предварительной подготовки, а от организаторов — четко и доступно сформулированных заданий, соответствующих уровню знаний школьников и предложенных в логически правильной последовательности, быстрых и объективных оценок. Все это достаточно трудно организовать, и поэтому уроки-конкурсы проводятся довольно редко (хотя все-таки чаще, чем другие уроки нестандартной методики) [1].

Викторины и конкурсы-викторины полезны и в средних, и в старших классах для закрепления и повторения программной темы, материала по «биографии и творчеству писателя, всего изученного в течение четверти, полугодия, года. Поэтому их можно рассматривать и как эффективное средство контроля знаний, умений и навыков.

ВИКТОРИНА... ВИКТОРИНА... ВИКТОРИНА...

Первый и самый доступный блок в разветвленной системе конкурсов — викторина. Она может служить элементом вступительной беседы, открывающей изучение новой большой темы, закрепления материала, опроса по домашнему заданию. И в любом случае викторина оживит эти этапы урока или даже заменит их.

Например, в 5 классе, начиная работу над темой «Что за прелесть эти сказки!», можно в ходе викторины проверить, хорошо ли знакомы дети с произведениями этого жанра, опираясь и на их зрительские впечатления (они ведь смотрят игровые, мультипликационные и анимационные фильмы). А материал по биографии писателя удобно закреплять, когда учащиеся узнали, как прошли его детство, юность, начало литературной деятельности, и после знакомства с жизненным и творческим путем. Самые обычные вопросы, которые, однако, должны выявить победителей викторины (лидеров и лучший ряд), значительно больше активизируют учеников, чем закрепление в форме традиционной беседы.

Если викторина проводится на уроке обобщающего повторения, то, наряду с репродуктивными вопросами, она должна включать и задания, требующие сообразительности, внимания к отдельным неприметным фактам, деталям, сюжетным ходам, эпизодическим героям.

Вопросы викторины целесообразно сочетать с заданиями другого типа (выразительное чтение, краткий пересказ, устное рисование, пересказ от лица героя, инсценирование, чтение по ролям), с демонстрацией диафильма или диапозитивов, с прослушиванием грамзаписи: группа учеников может готовить их для своих «соперников».

Наиболее типичными вопросами в подобной викторине могут быть такие:

1. *Узнать произведение по началу или по концу; по приведенному отрывку; по иллюстрациям или тематически близким картинам; по песням из одноименного игрового или анимационного фильма.*

2. Узнать героев по портретному описанию (Чей это портрет?); по репликам самого героя или его разговору с другими (Кто это говорит? Кому принадлежат эти слова? Между кем происходит такой разговор? Кто и кому давал такой совет?); по авторской характеристике (Про кого это сказано?); по вещам и предметам, принадлежащим герою; по оценке других персонажей (Кто о ком это сказал?); по поступкам.

3. Определить автора высказывания о произведении.

4. Какие литературные произведения лежат в основе данных произведений смежных искусств? Назвать авторов картин, опер, балетов, киноэкранизаций, театральных постановок.

В старших классах на уроках повторения, обобщения удобно использовать викторину как прием работы, позволяющий в неординарной форме вернуться к изученным литературным произведениям: вспомнить их сюжет, способы раскрытия образа, описания пейзажа, интерьера, особенности языка. Для этого предлагаются блоки вопросов, когда задания одного типа включают отрывки из произведений разных авторов.

Приведем образцы таких вопросов-блоков для обобщающей викторины в 10 классе.
ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ ГЕРОЕВ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ?

1. Назовите имя, отчество и фамилию капитанской дочери.

2. Какие вы знаете произведения Пушкина, в которых имя главной героини — Мария?

3. У кого из героев двух крупных пушкинских произведений одинаковое имя?

4. Кто рассказал историю станционного смотрителя?

5. Назовите имя и отчество Печорина (полковника, героя рассказа Л. Толстого «После бала»).

6. Как фамилия Вари — героини рассказа «Человек в футляре» (Ивана Ивановича и Николая Ивановича в рассказе «Крыжовник»)?

ЧЕЙ ЭТО ПОРТРЕТ?

1. «Он был лет сорока, росту среднего, худощав и широкоплеч. В черной бороде его показывалась проседь; живые большие глаза так и бегали. Лицо его имело выражение довольно приятное, но плутовское. Волосы его были обстрижены в кружок; на нем был армяк и татарские шаровары».

2. «...прелестная, высокая, стройная, грациозная и величественная. Держалась она всегда необыкновенно прямо, как будто не могла иначе, откинув немного назад голову... Она была в белом платье с розовым поясом и в белых лайковых перчатках, немного не доходивших до худых, острых локтей, и в белых атласных башмачках».

3. «Она была хороша: высокая, тоненькая, глаза черные, как у горной серны, так и заглядывали к вам в душу».

4. «...похож на средней величины медведя. Для довершения сходства фрак на нем был совершенно медвежьего цвета».

КТО ИЗ ПЕРСОНАЖЕЙ:

1. Делал змея из географической карты?

2. «Ходил на кабана один на один, а иной раз ветер ставнем стукнет, он вздрогнет и побледнеет»?

3. «Бойко топнул одной ногой, выкинул другую, и высокая, грузная фигура его то тихо и плавно, то шумно и бурно, с топотом подошвы и ноги об ногу, задвигалась вокруг залы»?

КТО ЭТО ГОВОРИТ?

1. «Литераторов часто вижу. С Пушкиным на дружеской ноге. Бывало, часто говорю: «Ну что, брат Пушкин?» — «Да так, брат, — отвечает, бывало, — так как-то всё...». Большой оригинал».

2. «Если учитель едет на велосипеде, то что же остается ученикам? Им остается только ходить на головах!».

3. *«Что за девка-то была! Бывало, кто ни проедет, всякий похвалит, никто не осудит. Барыни дарили ее, та платочком, та серезжками».*

4. *«Отдай мне свою лошадь, и я еде всё, что ты хочешь...».*

На уроке-викторине обобщающего типа основное внимание, несомненно, следует уделить вопросам, связанным с главными героями произведений. И наверняка отвечать на эти вопросы они будут лучше, чем на более сложные, касающиеся художественной формы. Тем не менее, значительное место в викторине должны занять вопросы о месте действия произведения, о пейзаже, интерьере и др. Они могут быть такими:

ИЗ КАКОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЭТОТ ПЕЙЗАЖ?

1. *«Между тем луна начала одеваться тучами и на море поднялся туман; едва сквозь него светился фонарь на корме ближнего корабля; у берега сверкала пена валунов, ежеминутно грозящих его потопить».*

2. *«Была самая масленичная погода: был туман; насыщенный водою снег таял на дорогах, и со всех крыш капало».*

3. *«Серенькие тучи покрывали небо; холодный ветер дул с пожатых полей, унося красные и желтые листья со встречных деревьев. Я приехал в село при закате солнца».*

В КАКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И КАКИХ ГЕРОЕВ ХАРАКТЕРИЗУЕТ ЭТОТ ИНТЕРЬЕР?

1. *«Я вошел в хату: две лавки и стол да огромный сундук возле печи составляли всю ее мебелью ее мебель. На стене ни одного образа».*

2. *«Горишки с бальзаминком и кровать с пестрой занавескою и прочие предметы... Смирненную, но опрятную обитель украшали картинки, изображавшие историю блудного сына».*

3. *«Маленькая комната в гостинице. Постель, стол, чемодан, пустые бутылки, сапоги, платяная щетка».*

4. *«Спальня.... Была маленькая, точно ящик, кровать была с пологом». Ложась спать, хозяин квартиры «укрывался с головой; было жарко, душно, в закрытые двери стучался ветер, в печке гудело, слышались вздохи из кухни, вздохи злоеющие...».*

Вопросы и задания типа приведенных предлагаются к прозаическим произведениям. Так как в курсе литературы 19 века немалое место занимает поэзия, то в викторину необходимо включить «блок» по творчеству Пушкина, Лермонтова, Некрасова: «Откуда эти строки? Прочитай наизусть это стихотворение или отрывок из него».

Естественно, учитель как организатор викторины не будет довольствоваться только односложными ответами учащихся, а поставит и дополнительные вопросы, требующие осмысления основного задания. Вопросы-подсказки и разъяснения могут понадобиться и в том случае, когда ученики затрудняются в ответах.

Участники викторины, набравшие большее количество очков, помимо звания победителей, знатоков русской литературы, получают и заключительные оценки.

Конечно, обобщающие уроки по творчеству писателя, по изученному разделу могут быть совсем другими, но викторина — наиболее эффективное средство повторения материала.

Может быть два варианта проведения литературной викторины: вопросы обращены ко всем, а отвечает и получает очки тот, кто первым поднимет руку; вопросы (совершенно аналогичные по типу и степени трудности) предлагаются командам (рядам), причем когда определяется команда-победитель, учитывается, насколько активное участие принимали в игре все ее члены.

Конкурс команд, конкурс капитанов, конкурс болельщиков

Больше возможностей не только для расширения знаний учащихся, но и для развития их творческих способностей дают конкурсы-викторины. Выбрав эту интересную форму повторения и обобщения литературного материала, следует иметь в виду, что подготовка потребует немало времени и усилий, а организация достаточно трудна. Помимо викторины, к уроку нужно подготовить иллюстрации к литературным произведениям, стихи, инсценировки, песни, оформить альбомы, выставку лучших сочинений, стенды, выпустить стенгазеты, бюллетени.

Однако эффективность работы на таком уроке значительно выше, чем от обычной викторины: наличие команд во главе с капитанами, жюри и болельщиков обеспечат высокую активность всех участников, а качество подготовки обусловлено горячим желанием победить.

Схематически конкурс-викторину по творчеству писателя (аналогично — и по какому-то разделу программы) можно представить в виде развернутого плана с комментариями.

1. *Открытие конкурса. Его цели, условия, знакомство с членами жюри.*

2. *1-й тур (как и каждый тур, это своеобразная учебная ситуация, определяющая структуру урока) — представление команд.*

Подводя итоги этого тура, жюри учитывает, насколько соответствуют теме названия команд, эмблемы, девизы, текст и форма приветствия, обращенного к команде-сопернице.

3. *Викторина.*

Основные разделы:

– *Биография писателя.*

– *Творчество (в целом).*

– *Текстуально изучаемые произведения (вопросы такого же типа, как и на обобщающих уроках-викторинах).*

– *Писатель в искусстве (его портреты, картины, посвященные его жизни, памятники ему, иллюстрации к его произведениям, музыкальные произведения на их сюжет экранизации, театральные спектакли).*

– *По литературным местам.*

– *Устное рисование (описание внешности героя, его одежды в разных обстоятельствах, например, Онегина на прогулке на Невском проспекте, в театре, на именинах Татьяны, в своем рабочем кабинете и в деревне).*

Вопросы помещены в конверт по одному-два из каждого раздела викторины. Каждая команда, состоящая из десяти человек, может принять участие в викторине дважды - по пятеркам. Получив конверт с заданиями, команды обдумывают ответы в течение пяти минут. Пока это делают члены первой пятерки, жюри проводит викторину с болельщиками (Кто быстрее ответит на вопросы?). Затем все проходит без пауз: одна пятерка отвечает, следующая обдумывает и т. д. Если в команде 6—7 человек, участвовать в викторине они могут лишь один раз.

Вот 2 конверта для конкурса-викторины по творчеству А. С. Пушкина.

1. *Годы учебы Пушкина в Лицее. Лицейские учителя и товарищи.*

2. *Перечислите все поэмы Пушкина в хронологическом порядке.*

3. *Кого и в каком произведении Пушкин называет «сухим мучеником четырнадцатого класса»?*

4. *Откуда эти строки?*

5. *Мой друг, отчизне посвятим Души прекрасные порывы!*

6. *Кому посвящено это стихотворение?*

7. *Назовите известные вам портреты Пушкина.*

8. *Что вы знаете об отношении Абая к Пушкину? Какие стихотворения поэта Абай перевел на казахский язык?*

9. *Устное рисование (опишите Дуню Вырину, девочку 14 лет, в родительском доме, какой ее в первый раз увидел Иван Петрович Белкин на почтовой станции).*

ВОПРОСЫ ДЛЯ БОЛЕЛЬЩИКОВ

1. *Когда Пушкин написал первое произведение? Как оно называлось? Где было напечатано?*

2. *Где служил поэт по окончании Лицея? В какой должности?*

3. *За что Пушкин был сослан на юг? Кто спас его от заточения в Сибири или в Соловецком монастыре?*

4. Как ответил Пушкин на вопрос Николая I о том, что бы он сделал 14 декабря?
5. Кто отвез декабристам послание их друга «В Сибирь»?
6. В связи с чем поэт оказался «заперт в Болдино»? Какие произведения он написал в болдинскую осень 1830 года?
7. Какие произведения входят в цикл «Повести Белкина»?
8. Что вы знаете о семье Пушкина — его жене, детях?
9. По мнению поэта, его будут помнить и чтить «и гордый внук славян, и финн, и ныне дикой тунгус, и друг степей калмык». Почему? В каком стихотворении поэт говорит об этом?

Все последующие конкурсы (на лучшего чтеца, на лучшее исполнение музыкального произведения, на лучшую инсценировку) следует организовать как концерт, в котором выступают поочередно члены каждой из команд. Одним из заданий может быть игра в слова по принципу «Поле чудес». При этом используются аппарат-рулетка и другие атрибуты телевизионных игр [2, с.24].

Жюри, в которое входят преподаватель литературы и учащиеся параллельных классов, регулярно объявляет результаты. «Счетчик» записывает их на доске-«табло». Болельщики соответствующим образом поддерживают свои команды. Оглашая окончательные результаты, жюри подводит итоги и предварительных «домашних» конкурсов (на лучшее сочинение или творческую работу, на лучшую иллюстрацию, стенгазету, альбом и т. д.). В заключение объявляются команда-победительница и фамилии лучших знатоков творчества писателя (или материала темы, раздела).

Конкурс такого рода носит сугубо рабочий характер. Главное для учителя при его проведении — выявить (и расширить) знания учащихся, повысить интерес к изучению литературы на неродном языке, способствовать всестороннему развитию личности школьника.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Салихова З.К. Современный урок: какой он?// Педагогические исследования: опыт и новые технологии, 2012 год, № 1. - С. 6-9.
2. Степанова Л.С. Система работы с текстом на уроках русского языка и литературы. – М., 2005.

ӘОЖ 711.1

ЖЕТІСУ Өңірінің Ұлттық Табиғат Бақтарын Функционалдық Зоналау

Керімбай Н.Н., география ғылымдарының кандидаты, профессор, *І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің экология ғылыми зертханасының меңгерушісі*
Молбаев Б.Қ., 7M01506-География білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Қыдырбаева А.Т., Талдықорған қаласындағы №9 орта мектептің география пәнінің зерттеуші мұғалімі, география ғылымдарының магистрі

Қазіргі кезеңде экологиялық, ғылыми танымдық туризмді дамыту барысында бірегей табиғат және тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғап сақтауда ерекше қорғауға алынған мемлекеттік ұлттық табиғат бақтары аумағын функционалдық зоналау ерекше орын алады. Ол өз кезегінде еліміздің әжеке өңірлерінде сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар дүниесін сақтап санын арттыруға, тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Мақалада ұлттық табиғат бақтары аумағын функционалдық зоналаудың бір және көп ядролы, сызықты, концентрлі, сызықты-торлы түрлерінің атқаратын қызметтері, негізгі үлгілері қарастырылып оларға талдау жасалған.

Алтынемел, Шарын, Жоңғар Алатауы ұлттық табиғат бақтарына, Таңбалы табиғи және тарихи-мәдени, Есік қорғаны археологиялық қорық-мұражайларына жасалған экспедициялық зерттеулер негізінде Жетісу өңірінің ерекше қорғауға алынған аумақтарын функционалдық зоналаудың маңызын ашып көрсетіп оларды жіктеген.

Тірек сөздер: функционалды зоналау, бір ядролы функционалды зона, көп ядролы функционалды зона, реттелетін рекреация аймағы, ашық аймақ, жабық аймақ, дәстүрлі мәдениет аймағы, мәдени ландшафт.

На современном этапе особое место в развитии экологического, научно-познавательного туризма занимает функциональное зонирование территорий государственных национальных природных садов, находящихся под особой охраной и охраной уникальных памятников природы и историко-культуры. Она, в свою очередь, позволит сохранить и увеличить численность редких растений и животных в отдельных регионах страны, обеспечить устойчивое развитие.

В статье рассмотрены основные модели, функции одно-и многоядерных, линейных, концентрических, линейно-сетчатых видов функционального зонирования территорий национальных природных садов.

На основе экспедиционных исследований в национальные природные сады Алтын-Эмель, Шарын, Джунгарский Алатау, природные и историко-культурные памятники Тамгалы, археологические заповедники-музеи Иссык-Курган раскрыли значение функционального зонирования особо охраняемых территорий Жетысу и классифицировали их.

Ключевые слова: Функциональное зонирование, одноядерная функциональная зона, многоядерная функциональная зона, регулируемая зона рекреации, открытая зона, закрытая зона, зона традиционной культуры, культурный ландшафт.

At the present stage, a special place in the development of ecological, scientific and educational tourism is occupied by the functional zoning of the territories of state national natural gardens, which are under special protection and protection of unique monuments of nature and historical culture. It, in turn, will allow to preserve and increase the number of rare plants and animals in certain regions of the country, to ensure sustainable development.

The article considers the main models and functions of single- and multi-core, linear, concentric, linear-mesh types of functional zoning of the territories of national natural gardens.

On the basis of expedition research to the national natural gardens of Altyn-Emel, Sharyn, Dzungarian Alatau, natural and historical and cultural monuments of Tamgaly, archaeological reserves-museums Issyk-Kurgan revealed the significance of functional zoning of specially protected areas of Zhetysu and classified them.

Keywords: Functional zoning, single-core functional zone, multi-core functional zone, regulated recreation zone, open zone, closed zone, traditional culture zone, cultural landscape.

Ерекше қорғауға алынған аумақтардың, өнеркәсіпті қалалардың, өңірдің аумақтарын функционалдық зоналау табиғат ресурстарын тиімді пайдалануға, экологиялық мәселелерді оңтайлы шешуге, табиғат қорғау шараларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Функционалдық зоналарға бөлу ұлттық табиғат бағының аумағы мен ресурстарын басқарудың маңызды құралы болып табылады, бұл белгілі бір телім үшін пайдалану шаралары мен ерекше қорғаудың оңтайлы арақатынасын орнатуға мүмкіндік береді. Ол ерекше қорғауға алынған аумақтардың белгілі бір бөліктерінің міндеттерін орындауды басқарудың қандай әдістері ең жақсы түрде қамтамасыз ететінін айқындайды [1].

Қорықтар мен ұлттық табиғат бақтарын функционалды зоналарға бөлу

жүйесі бірқатар міндеттерді шешеді, олардың арасында басымдық бар:

- сараланған жоспарлау құрылымы мен рекреациялық ағындарды реттеу есебінен ұлттық бақтың табиғи және тарихи-мәдени кешендеріне антропогендік әсерді азайту;

- ерекше қорғауға алынған аумақтың күзет қызметі мен әкімшілік-шаруашылық бөлімшелерінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету;

- рекреациялық іс-әрекеттерді таңдау еркіндігін болжайтын туризм мен демалыстың дамып келе жатқан жүйесін құру және тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамулы қамтамасыз ету [2].

А. Меллумның тұжырымдарына сәйкес ұлттық табиғат бақтарын функционалдық зоналарға бөлуді жоспарлау үлгілері концентрлі және еркін болуы мүмкін. Қызметтік зоналарға бөлудің концентрлік түрінде орталықта неғұрлым қатаң қорғау тәртібі бар аймақ орналасады [3].

Материалдар мен зерттеу әдістері.

2021-2022 жылдар аралығында Жетісу өңірінің ерекше қорғауға алынған аумақтарын функционалдық зоналау мақсатында Жоңғар Алатауы, Алтынемел, Шарын, Көлсай көлдері, Алматы мемлекеттік ұлттық табиғат бақтарына Таңбалы табиғи және тарихи-мәдени, Есік қорғаны қорық-мұражайдары аумақтарына 4 танымдық экспедиция ұйымдастырылып бірегей табиғи және тарихи-мәдени ескерткіштері, реттелетін рекреация, ашық, жабық және дәстүрлі мәдениет аймақтары зерделенді. Олар атқаратын қызметтеріне қарай жіктелді.

Зерттеу барысында экспедициялық зерттеу, бақылау, салыстырмалы талдау, сараптау, бағалау, картографиялық, мәліметтерді камералық өңдеу әдістері қолданылды

Нәтижелер мен талқылаулар

В. П. Чижованың еңбектерінде [1,3] ұлттық табиғат бағының шекарасында орналасқан функционалдық зоналарға бөлудің барлық түрлерін үш түрге дейін азайтылған.

Бірінші түрі – ұлттық табиғат бағының шағын бір телімін аланын резервтік ядросы орталық бөлігінде орналасқан *концентрлік функционалдық зоналау*. Орталықтан шеткі аумақтарына қарай концентрлі жолақтар түріндегі зоналау тәртібі кемиді және антропогендік, негізінен рекреациялық жүктеменің артуына сәйкес оны басқа функционалдық зоналар алмастырады (Алматы ұлттық табиғат бағы) [4].

Екінші түрі – *сызықтық функционалдық зоналау*. Аумағы көл немесе үлкен өзен бойымен созылған Шарын, Көлсай көлдері, сияқты ұлттық табиғат бақтарына тән. Өзен (көл) жағалауына ең жақын-рекреациялық аймақ, ал қорғалатын аймақ жағадан алыс орналасқан (Жоңғар Алатауы ұлттық табиғат бағы) [5].

Үшінші түрі – *көп орталықты функционалдық зоналы* ұлттық табиғат бағы. Ол әдетте екі даму аймақтарында орналасқан (Алтынемел ұлттық табиғат бағы [22]). Оның бірінші орталығы «*Әнші құм*» табиғат ескерткіші қола дәуірінің ашық аспан астындағы «*Үш тас*» ғибадатханасы орналасқан аумақ, екіншісі «*Бесшатыр*» патша қорғандары, «*Қазылауыз*» жартастағы суреттері, үшіншісі Жылы бұлақ бастауындағы 700 жылдық тал мен *Ақтау* табиғат ескерткішінің ай ландшафттары. Функционалдық зоналауды жіктеудің бұл түрі өз кезегінде Алматы облысы аумағындағы ұлттық табиғат бақтарын ұйымдастырудың американдық үлгіні ұстанған кезде орын алды және антропогендік әсерге ұшырамаған бірегей табиғи аумақтарды анықтаға мүмкіндік береді.

Бұл жағдайда орталық орынды қорықтық ядро мен ерекше қорғау тәртібінің қаталдығы шеткі шекара аймағына қарай біртіндеп төмендейді. Мәдени ландшафттарды сақтау маңызды ұлттық табиғат бағының пайда болуымен функционалдық зоналауды үлгі бойынша жіктеу қажеттілігі туындайды.

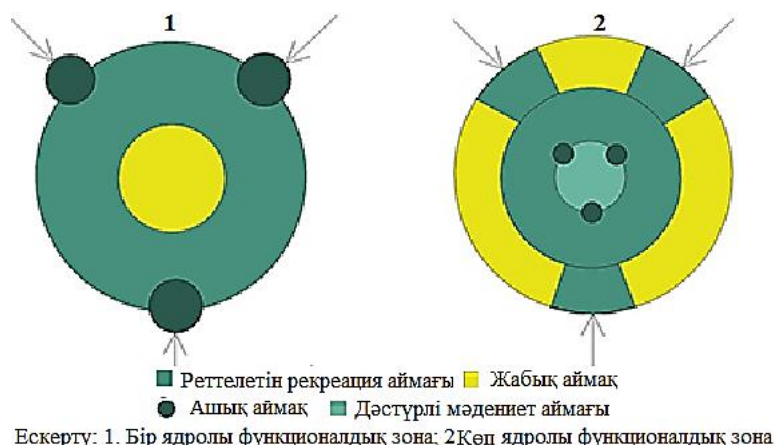
Алтынемел ұлттық табиғат бағын, «Таңбалы тарихи-мәдени және «Есік қорғандары» археологиялық қорық –мұражайларын Еуропалық үлгі бойынша құру кезінде [6] *тарихи-мәдени және рухани мұра, қол тимеген ландшафт және дәстүрлі мәдениетті* қамтитын үш маңызды құрамдас бөлік ескерілген.

Екі үлгілеуде де ерекше қорғауға алынған аумақтарды зоналаудың ұйымдастыну нұсқалары әртүрлі. Егер американдық үлгіде [5] ұлттық табиғат бағын функционалдық зоналау орталықтарының шеткері жерлерде орналасуымен сипатталса, ал Еуропалық үлгіге сәйкес [6] зоналау құрылымы қорғалатын және қасиетті жерлердің тарихи қалыптасқан жүйесін ескере отырып, тарихи қалыптасқан қоныстандыру жүйесіне сүйенеді (1-кесте).

Ерекше қорғауға алынған аумақтарды функционалдық зоналауды жіктеу

Ұлттық табиғат бағының түзілу үлгісі			
Ұлттық табиғат бағының ядросынан және ерекше қорғауға алынған аймақтар (зоналар)дан тұратын Америкалық үлгі		Мәдени ландшафтар мен тарихи-мәдени нысандарқорғауға алынған аймақтары бар ядродан тұратын Еуропалық үлгі	
Бір ядролы		Көп ядролы	
Ядролардың орналасуы бойынша			
сызықты (желілі)	концентрлі	сызықты-торапты	Көп ядролы

Еуропалық үлгіге сәйкес орталық бөлігінде дәстүрлі мәдениет, ашық және дәстүрлі мәдениет, [6], оны қоршай реттелетін, ал шеткі шекара аумақтарында зоналау құрылымына орталық және оңтүстік батыс бөліктерінде «Бесшатыр» патша қорғандары, «Қызылауыз» жартастағы суреттері, ерте орта ғасырлық «Бас ши» қалашығы, қола, сақ кезеңдерінің «Үштас» ғибдатханасы, сақ патшаларының ежелгі шипажайы болғн «Найзатапқан» киелі минералды бастауларындағы жартастағы суреттер мен зиараттық орындары, экологиялық туризмді дамытуға мүмкіндік беретін Ақтау, Өнші құм, Қызылауыз табиғат ескерткіштері, Қатутау тауындағы палеонтологиялық қорымдар мен перм дәуірінің ежелгі жанартаулардың көмейлері сақталған Алтынемел мемлекеттік ұлттық табиғат бағы мысал болады. мысал болады (1-сурет).

1-сурет. Ерекше қорғауға алынған ұлттық табиғат бақтарының функционалдық зоналарының түрлері

Американдық үлгі бойынша құрылған функционалдық зоналы ерекше қорғауға алынған аумаққа Шарын ұлттық табиғат бағы мысал болады [18].

Оның негізгі ерекшеліктері:

- Қазақстан аумағындағы аридті климат жағдайында бірегейлігімен ерекшеленетін палеоген, неоген антропоген дәуірлерінде тау жыныстарының тұрақты және уақытша ағын сулардың шаюынан Шарын, Темірлік өзендерінің тік беткейлі тар шатқалдарың түзілуі;

- ашық жатқан геологиялық қимадан пермь, триас, юра, бор, палеоген, неоген және төрттік дәуірлерінің шөгінді жыныстарының стратиграфиялық қималары анық көрінетін геологиялық – геоморфологиялық табиғат ескерткіші ретінде оқу-танымдық, экологиялық, белсенді жаяу туризмді дамытуға мүмкіндік беруі;

Ерекше қорғауға алынған аумақтың шеткі шекара аймақтарында палеоген флорасына жататын Көртоғай, Шарын реликтілі Соғды ерен тоғайларының сақталған рекреациялық және экологиялық туризм аймағының болуы.

Бұл геологиялық-геоморфологиялық табиғат ескерткіші, сирек кездесетін

реликтілі тоғайлар сақталған ерекше қорғауға алынған аумақ болғандықтан, ірі қалалардың алыс орналасқандықтан туристік қызмет көрсету инфрақұрылымдары аз [11].

Тартымдылығымен ерекшеленетін бір ядролды Шарын шатқалы ұлттық табиғат бағында тартымдылығымен ерекшеленетін жоғарыда аталған табиғат ескерткіштерімен танысуға келетін туристер саны бүгінгі таңда бір жылда 30 000 жетті.

Бір орталықты америкалық үлгіде орталығында жабық, оны қоршай реттелетін рекреациялық, ал шеткі шекара маңындағы аумақтарды ашық функционалдық зоналар шоғырланады. (1-сурет).

Алтынемел, Көлсай көлдарі, Жоңғар Алатауы ұлттық табиғат бақтарында табиғи ландшафттарды, өңірде сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар дүниесін қорғауда шаруашылық әрекетін жүргізуге тиым салынған жабайы фауна өсіп-өнетін тыныштық аймағы (зонасы) ерекше орын алады. Өйткені бұл аймақта аң аулауға, ландшафттарды шаруашылық мақсатта пайдалануға мүлдем тиім салынады.

Табиғат пайдаланудың дәстүрлі нысандарын дамыту, ұлттық мәдениетті, халық қолөнері мен кәсібін жаңғырту және дамыту, бірегей табиғи-этномәдени кешен болып табылатын халықтың дәстүрлі қалыптасқан өзіндік мәдениетін сақтауға тарихи-мәдени экологиялық мұражай Алтынемел ұлттық табиғат бағының орталығы Басши ауылында орналасқан. Ауылдың оңтүстік батысында 5-6 шақырым қашықтықтағы этноауыл мен сақ моншасы бар.

Олар ұлттық табиғат бағына отандық және шет елдік туристерді тартуға, экологиялық, этномәдени және сакральды туризмді дамыуға мүмкіндік береді. Мұнда реттелетін туризм мен демалысты жүзеге асыруға рұқсат етіледі, ол үшін туристік бағыттар мен экологиялық соқпақтар құрылып, туристік тұрақтар жабдықталған.

Табиғат қорғау ережелерін сақтай отырып, туристер еркін жүре алатын туристерге қызмет көрсетугетін аумақтарға *ашық аймақтар* жаталы.

Алтынемел ұлттық бағының мәдени мұраларына сақ кезеңінің «Бесшатыр» патша қорғандары, киелі орындарға «Шоқан бұлағы», қола дәуірінің ашық аспан астындағы «Үш тас» ғибадатханасы жатады.

Келушілерге қызмет көрсету аймағында Мыңбұлақ, Балық бастау аңшылар үйі, Басши ауылында шет елдік туристердің талаптарына сәйкес келетін қонақ үй, тамақтандыру орындары орналасқан, ұялы телефонмен байланысатын Wi-Fi желісі орнатылған.

Экспедициялық зерттеу барысында алынған нақты мәліметтерге жасалған талдаулар Жетісу өңіріндегі ұлттық табиғат бақтары мен табиғи және тарихи-мәдени қорық мұражайлар аумағының ашық аймағында қазіргі заман талабына сай туристердің қауіпсіздігін сақтап, сапалы қызмет көрсетіледі деген қорытынды шығаруымызға мүмкіндік берді.

Жүргізілген зерттеулер барысында жинақталған мәліметтерге жасалған талдаудан Американдық үлгі бойынша құрылған Көлсай көлдері, Шарын ұлттық табиғат бақтары үшін қорықтық және ерекше қорғалатын функционалдық зоналар негізгі болып табылатынын көрсетті.

Еуропалық үлгі бойынша құрылған Алтынемел ұлттық табиғат бағы мен Таңбалы, Есік қорғаны археологиялық, табиғи және тарихи мәдени қорық-мұражайлардың функционалды зоналаудың ядросын [6] тарихи-мәдени, сакральды нысандарды қорғау аймақтары құрайды.

Жетісу өңірі аумағындағы туристер көп келетін, тартымдылығымен ерекшеленетін тарихи-мәдени және табиғат ескерткіштері мол ерекше қорғауға алынған аумақтарды функционалды зоналау барысында біз Шарын, Көлсай көлдері ұлттық табиғат бақтарын бір ядролы сызықтық концентрлі, ал бірнеше ашық рекреациялық орталықтары бар Алтынемелді көп ядролы функционалды зоналау түрлеріне жатқыздық. .

Функционалды зоналаудың ықшам түріне қорық аймағы ірі экологиялық торап негізінде қалыптасатын тау жоталарын, ағыны қатты өзендерін, Жасыл көлді қамтитын Жоңғар Алатауы табиғи ұлттық бағын, ал сызықтық түріне қорғалатын аймақта өзен шатқалындағы палеоген дәуірінің реликтілі Көртоғай, Соғды ерен тоғайлары экологиялық дәліз болып табылатын Шарын ұлттық табиғат бағын жатқыздық.

Еуропалық үлгіге сәйкес құрылған ұлттық табиғат бақтарының ядросының құрылымына [6] табиғи негізде пайда болған және дамып келе жатқан мәдени ландшафт үлкен әсер етеді. Ол Бесшатыр қорғаны, Үштас, Қызылауыз жартастағы суреттер сияқты бірегей тарихи-мәдени нысандарды қорғау зоналарының негізін құрайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Иванов, А. Н., Чинова В. П. Охраняемые природные территории / А. Н. Иванов, В.П. Чинова. М., 2010. – 184 с.
2. Меллума, А. Ж. Отдых на природе как природоохранная проблема / А.Ж. Меллума, Р.Х. Рунгуле, И.В. Эмсис. – Рига : НПО “Силава” Латвийский НИИ лесохозяйственных проблем – 1982. 159 с.: ил.
3. Сяяугов С.Э., Сойсеев П.А., Зюсько А.Я. Особенности функционального зонирование территории горно-таежных национальных парков// Леса Урала и хозяйство в них: сб. Науч. Трудов. Вып. 19-Екатеринбург:УГЛТА,1999.-С.305-212.
4. Буйволов Ю.А. Как создать план управления национальным парком. М.: Изд-во Центра охраны дикой природы, 2002. 127с.
5. Астанин, Д. М. Американская модель экологического туризма – минимизация воздействия на окружающую среду и ее планировочные аспекты [Электронный ресурс] / Д.М. Астанин // Архитектон: известия вузов. – 2017. – No 4 (60) – URL: http://archvuz.ru/2017_4/3
6. Астанин, Д. М. Европейская модель экологического туризма – сохранение традиционной культуры и ее влияние на планировочную организацию рекреационных территорий [Электронный ресурс] / Д. М. Астанин // Архитектон: известия вузов. – 2017. – No 3(59) –
7. http://archvuz.ru/2017_3/7 Архитектон: известия вузов No 61 / Март 2018 ISSN 1990-4126
8. Зворыкин, К. В. Научно-прикладные аспекты типологии и оценки рекреационных территорий // К. В. Зворыкин, Г. Д. Мухин, В. З. Насретдинова, В. П. Чинова // Вестн. МГУ. Сер. 5: География. – 1987. – No 4. – С. 10.
9. Kerimbay, B.S., Dunets, A.N., Baryshnikova, O.N. The natural potential of the sharyn river basin as the basis for developing health tourism in Kazakhstan// IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 2021, 670(1), 0120218.
10. Литвинов, В. Ф. Экотуризм как средство сохранения природного и культурного наследия / В. Ф. Литвинов, Н. Н. Семчук, Т. В. Васильева, В. П. Чинова // Всемирное природное и культурное наследие в образовании: мат-лы III Республиканского науч.-пед. семинара. РГПУ им. А.И. Герцена. – М., 1997. – С. 100–102.
11. Чинова, В. П. Развитие экотуризма в охраняемых природных территориях (эколого- географический аспект) / В. П. Чинова // Российский журнал устойчивого туризма. – 2013. – No 3. – С. 7–12.
12. Токпанов Е.А. Жетісу Алатауында туризиді дамыудың географиялық негіздері. 25 00 23 Физикалық география және биогеография, топырақ географиясы және ландшафттар геохимиясы мамандығы бойынша кандидаттық диссертацияның авторефераты. Алматы, 2008.-18 б.

ӘОЖ 373.13

ОРТА МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДАҒЫ ЖИЫНДАР ТЕОРИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ОРНЫ ТУРАЛЫ

Кожашева Г., п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Қадыл П., математика БББ магистранты

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru, paizakadyl@gmail.com

Білім беру мазмұнын жаңарту математика мен математикалық әдістерді қолдану аясының кеңеюін, мектептегі математикалық білімнің мазмұнын жаңартуын, математика ғылымының қазіргі жағдайына жақындатуын қайта қарауды талап етті.

Мақалада заманауи жалпы математикалық ұғымдарды енгізу, атап айтқанда жиындар теориясының элементтерін, қазіргі математиканың мектеп курсына әсер ететіні көрсетілген.

Тірек сөздер: *білім беру мазмұнын жаңарту, мектеп математика курсы, жиындар теориясының элементтері.*

Обновление содержания образования потребовало пересмотра расширения сферы применения математики и математических методов, обновления содержания школьного математического образования, приближения к современному состоянию математической науки.

В статье показано, что введение современных общих математических понятий, в частности элементов теории множеств, влияет на школьный курс современной математики.

Ключевые слова: *обновление содержания образования, школьный курс математики, элементы теории множеств*

Updating the content of education required a revision of the expansion of the scope of application of mathematics and mathematical methods, updating the content of mathematical education in school, and bringing it closer to the current state of mathematical science.

The article shows that the introduction of modern general mathematical concepts, in particular elements of set theory, affects the school course of modern mathematics.

Keywords: *updating the content of education, school mathematics course, elements of set theory.*

Қоғамның жемісті дамуы негізінен орта мектеп бітірушілерінің ғылым негіздері туралы біліммен қаншалықты қаруланғандығының деңгейіне байланысты. Мектепте математиканы оқыту адамның танымдық қабілеттерін, оның ішінде логикалық ойлауды, басқа пәндерді оқытуға әсер ететін білім беруде жүйелік рөл атқарады. Сондықтан мектепте математиканы оқыту мұғалімнен зерделенген жұмысты, оларды оқытудың теориялық негіздерін білуді және оларды тәжірибеде қолдана білуді талап етеді. Көрнекті математик А.Я. Хинчин кеңестік кезеңнің өзінде-ақ мектеп математикалық ұғымдары анықтамаларының әдістемелік мәселелерін теориялық тұрғыдан айқындау қажет екендігін көрсеткен[1].

Математикалық білім берудің жалпы мақсаттарының ішіндегі логикалық: дедуктивті, оның ішінде аксиоматикалық, тиімді - эвристикалық және алгоритмдік ойлауды дамыту басты орын алады. Математика негізгі орта білім берудің ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады.

Орта мектепте математиканы оқыту принципі - білім деңгейін көтеру және заманауи математиканың идеялары мен әдістерін, нақтырақ айтқанда, теориялық-жиындық әдісті қолдану.

Математикалық ұғымдарды қалыптастыруда теориялық-жиындық ұғымдарды кеңінен қолданудың әдістемелік маңызы зор. Мектеп математикасы курсы жиындар теориясына негіздеп оқыту алгебра мен геометрия курстарын біріктіруге, математиканың

біртұтас курсың құруға жағдай жасайды. Математиканың біртұтас курсы математиканың жалпы ғылым ретінде ерекшеліктерін, оның әдісін, тілін түсінуге жағдай жасайды және білімнің жүйелілігін қамтамасыз етеді. Сондай-ақ логикалық ұғымдарды қалыптастырудағы теориялық-жиындық тәсіл оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Нүктелік жиындарға амалдар қолдана білу мүмкіндігі логикалық амалдарды меңгеруге ықпал етеді.

Жиын теориясы идеялары ғылымда өте кең қолдануды қажет еткендіктен, олар мақсатты түрде зерттелуі керек. Бұл мектеп математика курсың теориялық – жиындық негізде оқытудың арнайы әдістемесін әзірлеуді қажет етеді.

Жиындар теориясының өрісі кең – ол математикада да, физикада да, биологияда да, лингвистикада да т.б. қолданылады. Математика үшін математикалық нысандардың – геометриялық фигуралардан, сандардан, алгебралық өрнектерден, функциялардан және т.б. құрылған жиындар ерекше маңызды роль атқарады. Осындай кейбір жиындар мектеп математикасында да кездесіп келді, бірақ осы уақытқа дейін жиын деген сөз ашық түрде қолданылған жоқ. Қазіргі кезеңде жаңа технологиялардың қауырт дамуы, соған байланысты математика ғылымының қолданылу аясының кеңеюі, сөзсіз, мектепте математикалық білім берудің мазмұнын қайта қарауды талап етті және де математикалық білім беруді одан әрі дамытудың негізгі шарттарының бірі болып табылатын жиындар теориясы негізінде құрылғандығын атап көрсетті.

Жиын ұғымы заманауи математиканың негізгі бастапқы ұғымдарының бірі болып табылады. Өмірде біз бұл ұғымды үнемі кездестіреміз. Ол нысандары материалдық әлемнің жекеленген емес, олардың жиынтығының құрамын жалпылау түрінде болатындығынан туындайды. .

Математиктер теориялық-жиындық түсінікті (тәсілді) ашық емес түрде бұрыннан пайдаланып келген. Біздің дәуірімізге дейінгі 3 ғасырда Ежелгі Грецияның геометрлері "нүктелердің геометриялық орнын", яғни белгілі бір қасиетке ие нүктелер жиынтығын қарастырды. Алайда, шексіздік ұғымымен байланысты қиындықтар математиктер ұзақ уақыт бойы геометриялық фигураларды нүктелер жиыны ретінде қарастыруға мүмкіндік бермеді. Шексіз жиындарды зерттеуді бастаған чех математигі Георг Кантор (1845-1918). 1880 жылдардың ортасында Г. Кантор салыстырмалы түрде математикалық қатарлардың жинақталуы мен бөлінуі туралы мәселені нақтырақ шешу үшін осы теорияның проблемаларын ашты. Кантордың идеялары қарсылықтарға қарамастан, 1890 жылдардың басында көпшіліктің қолдауына ие болды және жиын теориясы математиканың маңызды бөлімдерінде кеңінен қолданыла бастады. Жиын теориясы XX ғасырда және қазіргі уақытта ғылымның одан әрі дамуына үлкен әсер етті. Теориялық-жиындық әдістер жаратылыстану ғылымдарының көптеген салаларына еніп кетті.

Академик А. Н. Колмогоров: «а). Жиындар теориясы барлық математиканың негізі болып табылады; ә). Математиканың арнайы бөлімдері белгілі бір арнайы құрылымдарға жататын құрылымдармен айналысады. Құрылымдардың әрбір түрі жиындар теориясының тілінде көрсетілген тиісті аксиомалар жүйесімен анықталады ... осы тұжырымдаманың заманауилығы салыстырмалы. Ол толығымен XIX және XX-ғғ. тоғысында қалыптасты», - деп көрсеткен.

Қазіргі уақытта математиканың алгебра, геометрия, математикалық талдау, функционалдық талдау, топология және т.с.с. бөлімдері теориялық-жиындық негізде құрылған. Никола Бурбаки "Жиындар теориясы" атты зерттеулерінде математиканың орталық ядросы жиындар теориясы болып табылатын жалғыз ғылым; математиканың әр түрлі бөлімдеріндегі көріністерінің түрлілігі, белгілі бір математикалық теорияның құндылығы берілген теорияда оқытылатын элементтер мен ішкі жиындардың арасындағы байланысқа тәуелді екенін көрсетті[2].

Математиканы жиындар теориясына негіздеп оқыту математиканың әртүрлі бөлімдерінде ғана емес, басқа ғылымдарда да қолданылатын әмбебап әдістерді жасады.

Амалдардың қасиеттерін зерттей отырып, қазіргі алгебра ұғымдарына келуге болады: топ, сақина, өріс. Сондықтан, жиындар теориясының тілі математиканың әртүрлі бөлімдерін байланыстырудың және олардың баяндалуын неғұрлым қарапайым етудің өте тиімді құралы болып табылады. А. Н. Колмогоров: «... біздің ғылым құрылымының тұтас және көрнекі сенімді бейнесін теориялық-жиындық тұжырымдаманы сипаттамай берілуі мүмкін емес», - деп жазды.

Жиындар теориясының негіздері ұзақ уақыт бойы жалпылама болып көрінді, сондықтан оларды мектеп бағдарламаларына енгізу туралы идея пайда болмады. Алайда, 1940 жылдары "Функция ұғымы" мақаласында А.И. Маркушевич былай деп жазды: «Функцияның даму тарихын, алдымен кеңінен белгілі негізгі фактілерді әзірге қоя тұрып, біз алдымен бұл ұғымның заманауи түсіндірілуіне тоқталамыз. Оның тұжырымы жиынның неғұрлым қарапайым түсінігін анықтаудың алдында болуы керек, ол мектепте сабақ беруде өзінің нақты атымен атала бастайтын кез келді».

Көптеген кеңестік ғалымдары мен әдіскерлері Б. В. Гнеденко, А. А. Столяр және басқалар оқушылардың логикалық ойлауының дамуына ықпал ететін негіз және тиімді құрал болып табылатын жиындар теориясының элементтерін зерттеу қажеттілігі туралы айтты.

Жалпы біріктіруші тұжырымдамаларды енгізудің тиімділігі туралы көрнекті американдық математиктер Р.Курант, Д. Пойя, А. Вейл және басқалар айтқан, олар 66 көрнекті американдық математиктердің математикалық білім беруді реформалау туралы қол қойған меморандумында «.. абстрактілі алгебраның жиындары мен тілін ұтымды қолдану орта мектеп бағдарламаларында көбірек байланыс пен бірлік қамтамасыз етеді ...», - деген.

Атақты француз математигі Жан А. Дьедонне жиын теориясының тілі мен таңбалары математиканың барлық салаларына енгенін айтады. Бірақ осы уақытқа дейін мұғалімдер оларды нақты енгізуден тартынады және әлі де «нүктелер жиынының орнына геометриялық орын», - дейді, теориялық-жиындық және логикалық таңбалармен көрсетілген жалпы идеяларды енгізбегені сияқты оларды пайдаланбайды.

Сондай-ақ, мектеп математика курсы теориялық-жиындық негізде құру қажеттілігі туралы әдіскер-математиктер Б. Баймуханов, С. Чакликова, Т. Оспанов, А. Нугусова еңбектерінде айтқан.

Қазіргі уақытта адам өмірінде оған белсенді араласу үшін белгілі бір математикалық дайындықты қажет етпейтін математиканың саласы жоқ. Теориялық-жиындық ұғымға негізделген математиканы оқыту адамның жалпы мәдениетінің негізін құруға қажетті қасиеттерді қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді. Бұл бастапқы теориялық-жиындық ұғымдарының өте кеңдігімен және олардың математика, механика, физикада және жалпы білімнің кез-келген саласында қолданылуымен түсіндіріледі[3].

Математика үшін математикалық нысандардан тұратын жиындар өте маңызды: геометриялық фигуралар, сандар, алгебралық өрнектер, функциялар және басқалар. Мұндай жиындардың кейбіреулері мектеп математика курсына орын алды, бірақ жиын ұғымының абстрактілігіне байланысты «жиын» термині ашық түрде қолданылмады.

Талдау барысында барлық негізгі теориялық-жиындық ұғымдар (жиын элементі, элементтің жиынға тиістілігі және т.б.), жиындарға қолданатын негізгі амалдар (бірігуі, қиылысуы және т. б.) мектеп математика курсына оқытылады деген қорытындыға келуге болады.

Сонымен, теориялық-жиындық ұғымдар математика курсының әртүрлі ұғымдарын оқытуда кеңінен қолдануға мүмкіндік береді және де бұл жұмысты келесі бағыттарда жүргізу қолайлы деп айта аламыз:

1. Жиындар теориясына сүйеніп, мынадай негізгі ұғымдар енгізіледі: сан, өрнек, айнымалы, тепе-теңдік, теңдеу, теңсіздік, функция мен геометриялық фигура туралы ұғымдардың алғашқы түсініктерін қалыптастыру. Теориялық- жиындық ұғымдармен қамтылған бұл ұғымдардың ортақ белгісі сол, олар кез-келген табиғат элементтерінің жиынына қолданыла алады. Бұл ұғымдарды теориялық-жиындық негізде оқыту прогрессивті әдіс бола отырып, сырт қарағанда математикадан тыс көрінетін ұғымдардың ішкі байланысын ашуға ықпал етеді.

2. Негізгі математикалық ұғымдардың теориялық-жиындық мазмұнын ашу арқылы алгебра мен геометрия курстарының байланысын орнатуға және болашақта математика курсын оқытуды интеграциялау туралы мәселе қоюға болады. Геометриялық материал туралы айтқанда, «өзара тең фигуралар» ұғымын енгізуге байланысты сұрақтар циклін қалыптастыруға жиындар теориясының рөлін ерекше қарастырған жөн. Осыған байланысты геометриялық фигураны нүктелердің еркін жиыны екендігі туралы түсінікті қалыптастыру өте маңызды. Бұл, біріншіден, барлық геометриялық материалды теориялық-жиындық негізде баяндауға мүмкіндік береді, яғни оқушылардың геометриялық материалды сәтті меңгеруіне ықпал етеді, екіншіден, басқа математикалық ұғымдарды (натурал сан, сандарға, геометриялық кескіндерге амалдар қолдану (саны шекті нүктелерден тұратын геометриялық фигуралар) сияқты түрде енгізуге мүмкіндік береді. Алгебралық және геометриялық материалды оқып үйренудің бірлігіне теңдеулер мен теңсіздіктерді жиындар теориясына негіздеп оқыту кезінде қол жеткізуге болады. Мұнда есеп шығару барысын, шешімдер жиынын жиындар теориясы тілінде жазуға ғана емес, сонымен қатар теңдеулердің өздерін де, оларды шешуге байланысты мәселелерді де геометриялық иллюстрациялауға назар аударылады.

3. Геометриялық материалды оқып үйрену барысында теориялық-жиындық тәсіл әртүрлі геометриялық фигураларды бір позициядан анықтауға мүмкіндік береді.

Бірігу мен қиылысу ұғымдарын пайдалану арқылы жартылай жазықтық ұғымын қолдана отырып, әртүрлі геометриялық фигураларды анықтауға болады: 180° – тан кіші бұрыш - екі жарты жазықтықтың қиылысуы, ал 180° - тан үлкен бұрыш - екі жарты жазықтықтың бірігуі.

Екі жарты жазықтықтың қиылысуы жолақ, түзу және бос жиын болуы мүмкін.

Параллелограммды екі параллель шекаралары бар екі жолақтың немесе төрт жарты жазықтықтың бос емес қиылысуы деп атауға болады.

Егер трапецияның жақтары жолақтың шекарасын кесіп өтсе, онда оны жолақ пен бұрыштың бос емес қиылысуы деп атауға болады.

Үшбұрышты үш жарты жазықтықтың бос емес қиылысуы деп атауға болады[4].

4. Мектептегі математика курсын оқытудағы теориялық-жиындық тәсіл мектепте математика тілін мақсатты түрде үйренуге қолайлы жағдай туғызады.

Теориялық-жиындық тәсіл - логикалық-математикалық тілді жетілдіру мен дамытудың, символиканы байытудың құралы. Теориялық--жиындық тұжырымдаманы математикалық ұғымдарды оқып-үйренуге қолдану логикалық-математикалық тілді жақсартады, символиканы байытады. Логикалық-математикалық символика, өз кезегінде, теоремалар мен математикалық анықтамалардың тұжырымдарын, теңдеулер мен теңсіздіктердің шешімдерін, теоремалар мен формулалардың тұжырымдарын жазу үшін өте пайдалы. Бұл ретте әртүрлі есептерді шешу нақты және айқын болады. Кеңейтілген тілді қолдану, оны меңгеру кейбір математикалық ұғымдарды нақтылайды, кеңейтеді және қорытындылайды, математикалық дамуға және сабақтың тиімді болуына ықпал етеді.

5. Теориялық-жиындық ұғымдар мектеп математика курсын оқытуда математикалық та, логикалық та ұғымдарды қалыптастыруда базистік рөл атқарады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Хинчин А.Я. Основные понятия математики и математические определения в средней школе: школьные методические пособия –СПб., Издательство: Ленанд, 2014. -56 с.
2. Бурбаки Н. Теория множеств. Перевод с французского, изд. 2. // Под ред. В.А. Успенского Издательство Либроком, 2010. – 456 б.
3. Белова Л.Ю., Белов Ю. А. Элементы теории множеств и математической логики. Теория и задачи: учебное пособие. –Ярославль: ЯрГУ, 2012. -204 с.
4. Методика обучения геометрии: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Гусев, В.В. Орлов, В.А. Панчишина и др.; Под ред. В.А. Гусева. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.

ӘОЖ 373.13

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ КООПЕРАТИВТІК ФОРМАСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ТУРАЛЫ

Кожашева Г., п.ғ.к., қауымдастырылған профессор
Рахым С., математика БББ магистранты
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru, bakber2009@mail.ru

Орта білім берудің жаңартылған мазмұнын енгізуге байланысты қазақстандық мектептерде оқытудың заманауи нысандары мен әдістерін жетілдіру туралы мәселе өзекті болып отыр.

Қазіргі мектептегі оқу процесі оқушының құрдастарымен және ересектермен әлеуметтік қатынастар саласына енуі, әр оқушының психологиялық қабылдауын дамытуға ықпал ететін осы байланыстардың ең оңтайлы модельдерін қалыптастыру ретінде анықталады. Осы себепті оқытудың кооперативті формасы мәселесін зерттеу теориялық қана емес, сонымен бірге практикалық маңызға да ие болады. Қазіргі сабақты өткізудің нақты әдісі-мұғалімнің проблемасын анықтау, ол өз кезегінде берілген мәселелерді шешудің мүмкін алгоритмін ұсынады. Қазіргі мектептің проблемаларының бірі-математика сабақтарында оқытудың кооперативті формасын жеткіліксіз пайдалану.

Мақалада математика сабақтарында оқытудың кооперативті формасының практикалық әдістерін қолдану пәннің даму деңгейінің жоғарылауына ықпал ететіндігі, оны ұйымдастырудың ерекшеліктері анықталғандығы көрсетілген.

Тірек сөздер: білім берудің жаңартылған мазмұны, оқытудың кооперативтік нысаны, рефлексия.

В связи с внедрением обновленного содержания среднего образования в казахстанских школах актуальным становится вопрос о совершенствовании современных форм и методов обучения.

Процесс обучения в современной школе определяется как проникновение учащегося в сферу социальных отношений со сверстниками и взрослыми, формирование наиболее оптимальных моделей этих связей, способствующих развитию психологического восприятия каждого учащегося. По этой причине изучение проблемы кооперативной формы обучения приобретает не только теоретическое, но и практическое значение. Актуальным методом при проведении современного урока является выявление проблемы учителем, который, в свою очередь, предлагает возможный алгоритм решения заданных задач. Одной из проблем современной школы является недостаточное использование кооперативной формы обучения на уроках математики.

В статье показано, что использование практических приемов кооперативной формы обучения на уроках математики способствует повышению уровня освоения дисциплины, определены особенности ее организации.

Ключевые слова: обновленное содержание образования, кооперативная форма обучения, рефлексия.

In connection with the introduction of the updated content of Secondary Education in Kazakhstan's schools, the issue of improving modern forms and methods of teaching is becoming urgent.

The educational process in a modern school is defined as the penetration of a student into the sphere of social interaction with peers and adults, the formation of the most optimal models of these contacts, which contribute to the development of psychological perception of each student. For this reason, the study of the problem of a cooperative form of training is gaining not only

theoretical, but also practical significance. When conducting a current lesson, the actual method is to identify the problem by the teacher, which, in turn, provides a possible algorithm for solving these problems. One of the problems in a modern school is the insufficient use of a cooperative form of learning in mathematics lessons.

The article shows that the use of practical approaches to the cooperative form of learning in mathematics lessons contributes to an increase in the level of mastering the discipline, and defines the features of its organization.

Keywords: updated content of education, cooperative form of education, reflection.

Қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі оқушыларды оқыту және тәрбиелеу процесінің сапасына жаңа талаптар қояды. Оқушыларды командада жұмыс істей білу, өзін және өз қызметінің нәтижелерін көрсете білу, ақпараттық ағындарда бағдарлай білу және алынған ақпаратты трансформациялай білу, алға қойылған мақсатқа жету, оқыту және үйрету өте маңызды. Бүгінгі таңда көптеген әдістемелік инновациялар оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты. Кооперативтік оқыту-бұл танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше формасы, егер оқу процесі барлық оқушылар таным процесіне қатысатын болса, олар өздері білетін және ойлайтын нәрселерді түсінуге және ойлауға мүмкіндік алады. Ұжымдық оқытуды дәстүрлі оқытумен салыстыратын болсақ мұғалім мен білім алушының өзара іс-қимылы өзгереді: мұғалімнің белсенділігі оқушылардың алға жылжыуына жол ашады, ал педагогтың алға қойған бастамаға жағдай жасауы болып табылады. Кооперативтік технология мұғалім үшін үлкен шығармашылықты қажет етеді: ақпарат, үлестірме, сабақ жабдықтары, сонымен қатар оқушыларды оқыту, олардың ынтымақтастық орта қалыптаструы, оқытушы меңзеген талаптарға бағынуы.

Қазіргі мектеп оқушыларының проблемаларын зерттеу негізінен мектеп пәндерін зерттеу ауызша дағдыларды дамытуды көбірек қалыптастыратынын, бірақ сонымен бірге логикалық дағдылардың дамуын тежейтінін көрсетеді. Оқушыларға логикалық шешім мен әртүрлі шешімдерді іздеу керек тапсырмаларға қарағанда белгілі бір алгоритм бойынша орындалатын тапсырмаларды орындау оңайырақ. Әсіресе математиканы үйрену кезінде оқушылар бұл проблемаға жиі тап болады. Математика сабағында оқушылар келесі мәселелермен жиі кездеседі:

- материалды түсініксіз түсіндіру;
- оқу материалының іш пыстыратын, қызықсыз және қарапайым көлемі;
- сабақтар белгілі бір алгоритм бойынша өтеді;
- сабақта оқушы жиі кездесетін жағдайларда стрессті сезінеді және дұрыс емес таңдау немесе жауап беруден қорқады;
- сабақта оқу материалын өмірде қолдану мысалдары жиі келтірілмейді (мысалы, жер ауданын есептеу кезінде аудан формуласын қолдану, физика пәнінде тригонометрия немесе вектор ұғымдарын қолдану және т.б.).

Жоғарыда аталған себептерге байланысты дәстүрлі оқыту тиімді емес екендігі анықталды. Осылайша, математика сабағында оқытудың жаңартылған форматын қолданған кезде оқушылар оқытылатын пәннің негізгі мазмұны мен мақсатын түсінеді, қарым-қатынас дағдыларын дамытып, неғұрлым тұрақты сипатқа ие болады, және де олар адамдар жасаған таңдаудың немесе бағалаудың салыстырмалылығын түсінуге жақын болады[1].

Математика сабағында оқытудың кооперативтік формасын қолдану үшін:

- **Топтағы сыныптас үшін жауапкершілік**, өйткені қателіктер мен жетістіктер барлық оқушыларға бөлінеді. Әр оқушы өзінің жауапкершілігін сезінуі керек.

- **Ұжым ішіндегі рөлдерді, функциялар мен міндеттерді бөлу**. Осылайша, топ ішінде тапсырмаларды біркелкі бөлу бойынша іске асырылады. Жалпы оқушылар ұжымдағы таңдалған рөлін толық білу керек. Бұл жағдайда бірлескен жұмыс өте жақсы орындалады және әр оқушының толық қатысуын қамтиды.

- **Рефлексия.** Өзінің нәтижелерін бағалау кез-келген сабақта маңызды. Оқушылар өзінің және сыныптастарының жұмысын бағалауы керек, бұл тиімділікті арттыруға көмектеседі.

Математика сабақтарында оқытудың кооперативтік формасын қолданудың маңызды критерийлерінің бірі-топ құрамының үнемі өзгеріп отыруы. Сабақта оқу іс-әрекетін жақсы ұйымдастырып нәтижелі орындау үшін мұғалім белгілі бір сыныптағы әр оқушының командадағы рөлін өзі анықтауы керек. Топбасшы ретінде математика пәнінен оқу материалын тез игеретін және өзіне ерекше талап қоятын оқушылар алынады. Олардың көмегімен топтағы оқушылардың жұмысын бақылауға болады[2].

Математика сабағында оқытудың кооперативтік түрінде оқушылардың жұмысын сәтті қолдану және барлық топтар үшін пайда болатын әртүрлі оқу проблемаларын ескерген жөн. Оқу деңгейі, жұмыс қабілеттілігі және қызығушылықтары әртүрлі топтарда қатысушылардың әрқайсысы бір-бірін толықтырады. Зияткерлік қабілеті жоғары оқушылар тапсырмаларды орындағанан кейін, әдетте, оларда аздаған уақыт қалады және оны қолдана отырып, оқу материалын қалған оқушыларға түсіндіреді. Орындалған жұмысты бірге талдап, математика есептерін орындай отырып, жалпы оқушылар жаңа тақырыпты игеруде жетістікке жетеді, нәтижесінде қалған оқушылар оқу материалын мұқият және тереңірек игереді. Осылайша, жұмыс әлдеқайда үйлесімді және тиімді болады.

Математика сабағында оқытудың кооперативтік формасын қолдану әр тапсырманың дұрыс орындалуын және жеке деңгейін ескере отырып, әр оқушының жеке шығармашылық қабілеттерін дамыту және қажетті оқу нәтижелерін қалыптастыру тұрғысынан айтарлықтай нәтиже шығарады.. Келесі кезең-әр команданың жасаған жұмысы туралы есебі. Әр топты бағалауды бөлшек түрінде орындау ұсынылады: алдында - әр топтың кеңесшісінің өзін жеке бағалау және бөлімде - өзін-өзі талдау және оқушылардың өзін-өзі бағалауы.

Егер жаңа оқу материалын түсіндіруді мұғалімнің өзі жасаған болса, оқушыларға бірнеше тапсырманы бірге (жұпта немесе топта) шешуді ұсыну керек. Тапсырманы немесе сұрақты талдай отырып, оқушылар әрқайсысының ойларын тыңдайды. Ең алдымен, төменгі білімі бар оқушылар сөйлейді, содан кейін процеске екі немесе одан да көп оқушылар қатысады, сол арқылы жаңа оқу материалы жақсы игеріледі. Бірлесе жұмыс атқарғаннан кейін, білім алған білімді бекіту үшін мұғалім оқушыларға өз бетінше орындау үшін бірнеше тапсырмалар немесе мысалдар береді [3].

Оқытудың бұл формасы математика сабағында жаңа оқу материалын оқып қана қоймай, оны бекіту үшін де қолданылуы керек. Өткен тақырыптарды қайталау оқу процесінің өзін репродуктивті-іздістіру қызметіне айналдырады, бұл көптеген оқушыларға математика пәні бойынша терең және күшті білім қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Математика сабағында кооперативтік жұмысты ұйымдастыруда жеке әрекеттерді қажет емес деп атап өтелік:

- кейбір оқушыларға командада емес, жеке жұмыс жасауға рұқсат беру өте қажет емес;
- кейбір оқушыларды бірге жұмыс істеуге мәжбүрлемей керек, бұл жағдайда топ құрамын өзгерту немесе бірнеше команданың мүшелерін ауыстыру орынды болады;
- команда ережелерін бұзған жағдайда да кейбір оқушыларды командада жұмыс істеуден шеттетуге болмайды;
- оқушылардан абсолютті тыныштықты талап етуге болмайды, өйткені олар өз пікірлерін білдіріп, қорытынды жасауы керек. Сабақта мұғалім шуыл деңгейі жоғарылаған кезде қоңырауды қолдануға болады.
- жылдам нәтиже күтуге болмайды, өйткені көптеген оқушыларға оқу материалын игеруге уақыт қажет;
- оқушылар оқу тақырыбының қарапайым міндеттері мен ұғымдарын пысықтағанға дейін сабақты күрделі тақырыптан бастауға болмайтынын, бұл оқушылар жағынан да, мұғалім тарапынан да жеткілікті күш-жігерді талап етеді.

Математика сабағында оқытудың ұжымдық формасын ұйымдастыру мұғалімге жоғары талаптар қоятыны белгілі. Мұғалім, ең алдымен, ұйымдастырушылық күш-жігерді қажет ететін сыныптағы тәртіпті жүзеге асыру үшін оқушыларға көзқарас табуы керек. Өйткені, команданың нәтижелері әр түрлі топтардағы барлық оқушылардың дұрыс ынтмақтастығына және оқу процесінің әртүрлі жағдайларындағы мінез-құлқына байланысты. Мұғалім бақылауды іске асыру үшін командаларды назарда ұстауы керек. Сондай-ақ мұғалім тарапынан оқушыларды бірлескен оқу жұмысына ынталандыру байқалуы тиіс. Математика сабағында тапсырмаларды саралау әдістемесін және барлық сынып оқушыларының іс-әрекетінің дұрыс бағытын игеру қажет.

Гуманистік тұжырымдамамен салыстыра отырып, математика сабақтарында оқытудың ұжымдық формасын төмендегі жағдайларда қолдануға болады:

1. Жаңа материалмен танысу. Бұл жағдайда проблемалық оқыту түрінде жаңа ақпаратты қабылдау жұпта немесе топта жұмыс істейді. Топ ішінде жаңа оқу материалын игеру барысында оқушылар, сондай-ақ жаңа оқу материалын түсіну үшін жан жақты тексеру жүргізіледі. Мұғалімнің басшылығымен тек рефлексия және бірлескен іс-қимыл өтеді.

2. Сабақтың жаңа тақырыбын бекіту. Оқытудың осы кезеңінде математика сабағында оқытудың кооперативтік формасын қолдану кезінде оқушыға қажетті зияткерлік дағдылар мен ақыл-ой біліктері қалыптасады.

3. Сабақты талдау. Сабақтың бұл кезеңінде әр топ және жұп ішінде зерттеу жұмыстары жүреді.

4. Бағалау. Оқушылар топтың әр оқушысының жұмысын бағалайды. Сондай-ақ, осы кезеңде алынған ақпараттың жалпылау орын алады, яғни "Кері байланыс", мысалы: "бүгін сабақта ... түсіндім", "бүгін сабақта ... үйрендім", "бүгін сабақта ... қайталадым", "сабақта ... қиындықтар болды" және т. б. [4].

Математика сабағында кооперативтік оқытуды қолданудың жағымды жақтарын атап өтелік. Біріншіден, сыныпта бәсекелестік атмосферасы, қызығушылық пайда болады, бұл оқушылардың ұжымдық жұмыстың нәтижелерін алуға деген ынтасын қалыптастырады. Екіншіден, алдымен талдау және бағалау дағдыларының дамуын арттырады, содан кейін өзара талдау мен өзара бағалаудың дамуын ынталандырады, одан кейін олардың негізінде өзін-өзі талдау мен өзін-өзі бағалау дамиды. Үшіншіден, оқушылар шешім тапқан кезде неғұрлым тәуелсіз болады, өйткені мұғалім шешімнің дайын алгоритмін ұсынбайды, бірақ олардың оқу қызметін ұйымдастырады, сондықтан олар сұраққа өз бетінше жауап таба алады. Төртіншіден, оқушылар іздеу және зерттеу әдісін қолдана отырып, алған білімдерін практикалық қолдануға шығармашылық көзқарасты қалыптастырады. Бесіншіден, қайталау және жалпылау сабақтарында әртүрлі нұсқаларды қолдана отырып, әртүрлі рөлдік ойындар, математикалық тапсырмалар, конференциялар, математикалық пікірталастар, семинарлар, пікірталастар және т.б. өткізу барысында математика сабағында кооперативтік оқытуды қолдану аясы кеңейеді. Алтыншыдан, жағымды эмоционалды фон пайда болады, өйткені жауаптан қорқу жоғалады, қарым-қатынас дағдылары дамиды, оқушылардың көпшілігінде жалқаулану азаяды, математика пәніне танымдық қызығушылық ынталандырылады және олардың сенімділігі артады.

Математиканы оқыту әдістемесінде оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың бұл формасы оқушылардың өзіндік жұмысына негізделген. Оқушылардың дұрыс және ұтымды ұйымдастырылған кооперативтік (ұжымдық) іс-әрекеті танымдық іс-әрекетін, оқытудың тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен бірге оқушының және бүкіл ұжымның жеке басын қалыптастыруға ықпал етеді.

Кооперативті оқыту әдістері оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа форматы болып табылады және қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруда тиімді деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. - М.: Народное образование, 2010 г.

2. Правдина М.В. «Групповая работа на уроках математики как средство формирования учебного сотрудничества младших школьников», Пермь, 2017 г.- с.12
3. Кожашева Г.О, Осипова Е. «Преимущества групповой формы обучения на уроках математики». Материалы международной конференции «Современное состояние и перспективы развития современной науки и образования», г. Караганда 25-26 февраля 2021 года.-с.80
4. Сорокатая, Е. А. Содержание и виды групповой учебной деятельности студентов / Е. А. Сорокатая. 2015 г.
5. Иванова И.В. Учебное сотрудничество как средство формирования у учащихся оценки результата деятельности / И.В. Иванова // Начальная школа До и После. – 2011.

ӘОЖ 541

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНА САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Корабаева Н. Б., магистр, оқытушы-дәріскер

Агыбаева Л. Т., «Экономика» білім беру бағдарламасының 3 курс білімгері

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: nazgul_22_07_80@mail.ru, linara001@mail.ru

Республика мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіруге, экономиканың ашықтығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, білімге, жұмысқа орналасуға және басқа да экономикалық мүмкіндіктерге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған одан әрі қайта құрулар жүргізуді жалғастыруда. Мақалада Қазақстанның қолданыстағы жоғары білім беру жүйесі ұсынылған; басқару, сапаны қамтамасыз ету, интернационалдандыру мәселелеріне ерекше назар аударылады. Қазақстан жоғары оқу орындарына қабылданудың жоғары көрсеткіштеріне қол жеткізді, соның арқасында үкімет ұсынылатын білім сапасына көбірек көңіл бөлуде.

Тірек сөздер: интернационалдандыру, интеграция, ұтқырлық, халықаралық ынтымақтастық

Республика продолжает проводить дальнейшие преобразования, направленные на усовершенствование системы государственного управления, повышение открытости и конкурентоспособности экономики, обеспечение равного доступа к образованию, трудоустройству и другим экономическим возможностям. В настоящей статье представлена действующая система высшего образования Казахстана; особое внимание уделяется вопросам управления, обеспечения качества, интернационализации. Казахстан достиг высоких показателей зачисления в высшие учебные заведения, в силу чего правительство обращает все больше внимания на качество предоставляемого образования.

Ключевые слова: интернационализация, интеграция, мобильность, международное сотрудничество

The Republic continues to carry out further reforms aimed at improving the system of public administration, increasing the openness and competitiveness of the economy, ensuring equal access to education, employment and other economic opportunities. This article presents the current system of higher education in Kazakhstan; special attention is paid to management, quality assurance, internationalization. Kazakhstan has achieved high enrollment rates in higher education institutions, which is why the Government is paying more and more attention to the quality of education provided.

Key words: internationalization, integration, mobility, international cooperation

Қазіргі заманда білім беру сапасы адамның өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету мен арттырудың негізін құрайды, бұл мемлекеттің өмір сүруінің басты мақсаты болып табылады. Бұл критерий қоғамды реформалау процесінде ерекше орын алады және мемлекеттік басқарудың әлеуметтік функциясының құрамдас бөлігі болып табылады, ол жеке тұлғаны дамыту және әрбір азаматтың шығармашылық өзін-өзі дамытуы үшін жағдай жасау арқылы халықтың әлеуметтік көбею тетігі шеңберінде білім беруді қарастырады; өмір бойы тиімді жұмыс істеуге және оқуға қабілетті адамдарды тәрбиелеу; әлеуметтік ортаны қамтамасыз ету азаматтар үшін сапалы білімге деген қажеттілікті тудырады және оны қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Басқа да жаңа тәуелсіз республикалар сияқты Қазақстан да посткеңестік кезеңнен білім берудің жақсы жүйесін мұраға қалдырды. Халықтың іс жүзінде көпшілік сауаттылығы, орта және жоғары білімнің жалпыға бірдей қолжетімділігі, барлық сатыларда оқудың тегін болуы, білім беру бағдарламаларының ғылыми сипаты мен іргелі болуы, ғылыми-зерттеу бағыттарының сан алуан болуы, кадрлық әлеуеттің орасан зор болуы кеңестік кезеңнің даусыз тарихи жетістіктері болып табылды. Тәуелсіздік алған күннен бастап оның жоғары мектебі интеграция жолдары мен әлемдік білім беру кеңістігін белсенді іздеді, жоғары және орта білім берудің әлемдік тәжірибесін қазіргі Қазақстанның жағдайына лайықты бейімдеуге ұмтылды.

Қазақстан дамуының басты бағыттарының бірі Мемлекет басшысы «Қазақстан-2050» Стратегиясында атап өткен міндеттерді жүзеге асыру болып табылады. Аталған Стратегия және бес институционалдық реформаны іске асыру бойынша қабылданған «100 нақты қадам» жаңа ұлттық жоспары әлемнің бәсекеге қабілетті 30 елінің қатарына кіру үшін білім беру жүйесін жаңа сапалы деңгейге көтеруге бағытталған. Елбасының «100 нақты қадам» бағдарламасын жүзеге асыру аясында білім беру саласында мынадай қадамдар айқындалды:

- экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінің стандарттары негізінде адами капиталдың сапасын арттыру;
- педагогикалық білімді жаңғырту және біліктілікті арттыру;
- экономиканың 6 негізгі саласы үшін 10 жетекші колледжде және 10 жоғары оқу орнында білікті кадрлар даярлау, кейіннен тәжірибені еліміздің басқа оқу орындарында тарату;
- «Назарбаев Университетінің» тәжірибесін ескере отырып, жоғары оқу орындарының академиялық және басқару дербестігін кезең-кезеңмен кеңейту;
- жеке жоғары оқу орындарын халықаралық практикаға сәйкес коммерциялық емес ұйымдарға ауыстыру;
- білім беру жүйесінде - жоғары мектепте және жоғары оқу орындарында ағылшын тіліне кезең-кезеңмен көшу.

Бұл қадамдар әлемдік трендтерге, оның ішінде жоғары білімді интернационалдандыруға, әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуге, білім беру саласындағы өңірлік және халықаралық ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді. Жоғары білім беру саласында алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудің маңызды тетігі Қазақстан 2010 жылғы наурызда қосылған Болон процесінің параметрлерін орындау болып табылады.

Интернационализация мен ұтқырлық әрдайым Болон процесі мен Еуропалық жоғары білім беру кеңістігі саясатының басты мақсаттары мен негізгі бағыттарының бірі болды. Болон декларациясы (1999 ж.) «еуропалық жоғары білім беру жүйесінің халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттыру» мақсатын қойды және еуропалық жоғары білім беру жүйесінің халықаралық деңгейде тартымдылығын қамтамасыз ету қажеттігін көрсетті [1].

Бүгінгі таңда Қазақстанда Болон декларациясының негізгі параметрлері іске асырылды. Мәселен, Еуропалық біліктілік шеңберімен үйлесімді Ұлттық біліктілік шеңбері қабылданды. Біліктілік шеңберін және оның құрамдас бөліктерін - салалық шеңберлерді, кәсіптік стандарттарды іске асыру жоғары білім мазмұнын жетілдіруге, қазақстандық түлектердің даярлық деңгейін арттыруға, білім берудің жаңа стандарттарын енгізуге мүмкіндік береді. Ұлттық біліктілік жүйелері шетелде алынған оқыту нәтижелері мен біліктіліктерді тануды жеңілдетеді және сол арқылы интернационалдандыруды дамытуға ықпал етеді.

Болон процесі шеңберінде 2005 жылы Еуропалық жоғары білім беру кеңістігінің (ҚР EPVO/QF ENEA) біліктілік шеңбері қабылданды, онда 4 деңгей (қысқа цикл - бакалавриат - магистратура - докторантура) бар. Шеңбер жоғары оқу орындарындағы оқу бағдарламаларының ашықтығының және EPVO және әлемнің басқа да өңірлеріндегі жоғары білім беру біліктілігін танудың негізгі құралы болып табылады. Біліктілік құрылымы әмбебап дескрипторлар негізінде әзірленген және оқыту нәтижелері мен құзыреттердің көмегімен әрбір циклді сипаттайды. 2008 жылы Еуропалық парламент өмір бойы оқыту үшін ресми түрде Еуропалық біліктілік шеңберін (EQF) қабылдады, ол білім берудің барлық 8 деңгейін (мектептен жоғары білімге дейін) қамтиды. Еуропалық біліктілік шеңбері еуропалық елдерге өздерінің ұлттық біліктілік шеңберін бір-бірімен байланыстыруға мүмкіндік беретін базалық жалпыланған анықтамалық шеңберді білдіреді [2, 6-14 б.].

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Болон процесі мен Лиссабон Конвенциясы арнасындағы қарқынды қызметі білім алушылардың шетелдік жетекші университеттерде білім алу мүмкіндігін бере отырып, академиялық ұтқырлығының артуын қамтамасыз етеді. Осының жарқын мысалы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашақ» стипендиясы («Болашақ» орыс тіліне аудармасы) болып табылады. Қазақстандық жоғары оқу орындарының шетелдермен халықаралық байланыстарын дамыту бірлескен білім беру бағдарламаларын іске асыру үшін жағдай жасайды. Қазіргі уақытта Қазақстанның 50-ден астам жоғары оқу орындары Ұлыбритания, Ирландия, Испания, Чехия, Германия, АҚШ және басқа да жетекші университеттермен екі дипломдық білім беруді іске асыруда. Болон үдерісіне кіру Қазақстанға қазақстандық дипломдарды халықаралық кеңістікте тану; болашақта студенттердің ұтқырлығы, бұл олардың әртүрлі еуропалық жоғары оқу орындарына ауысуын көздейді. Қазақстан жалпы еуропалық білім беру кеңістігінің бір бөлігіне айналады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім беру секторындағы соңғы талаптарға сәйкес келетін жаңа реформаларды орындауда. Соңғы бірнеше жылда Қазақстан Үкіметі елдегі жоғары білімді жаңғыртуға және интернационалдандыруға бағытталған өршіл реформаларды іске асыруда. Реформалардың негізгі мақсаттарына:

- білім алушылардың білімін толықтыру;
- ғылыми зерттеулердің сапасы мен нәтижелілігін арттыру және олардың нәтижелерін пайдалану;
- жоғары оқу орындарының дербестігін арттыру;
- жоғары білім беру жүйесіне ағылшын тілін енгізу (оның ішінде ағылшын тілінде көптеген пәндерді оқыту және ағылшын тілінде докторлық дәреже алу жұмыстарын орындау).

2021 жылы 13 қазанда мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық жобалар тізбесін бекіту туралы Жарлыққа қол қойды. Оның негізінде 10 нақты Ұлттық жоба анықталды. Соның бірі - 2021-2025 жылдарға арналған «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы. Жоба Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары және мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі қалал және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы шеңберінде қойылған міндеттерді іске асыруға бағытталған. Атап айтқанда, балаларды мектепке дейінгі тәрбие және біліммен қамту, қалалық және ауылдық мектептер арасындағы оқыту сапасының алшақтығын қысқарту, оқушы орындарының тапшылығы проблемаларын шешу үшін мектептер салу, қауіпсіз әрі жайлы білім беру ортасын құру және басқа да мәселелер қарастырылған. Жобаның басты мақсаты- барлық білім беру деңгейлерінде білім алушылардың білім сапасын арттыру. Сондай-ақ, жедел шешімдерді талап ететін және халықтың қажеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған мәселелер бойынша мемлекеттік бағдарламамен сабақтастық сақталған. Аталған жобаның шеңберінде зияткерлік әлеуетті дамыту, қазақ тілінің дамуына жағдай жасау, жастар үшін жаңа мүмкіндіктерді ашу секілді мәселелер қарастырылған.

Қазақстандағы университеттер білім беру саласындағы маяк және инновация, интернационализация және экономикалық өсу драйверлері болуға тиіс. Жаңа тәсілдер мен парадигмаларды іздеу, дамыту және енгізу қажет. Кәсіпорындар шешім алу үшін, бірінші кезекте, университеттерге, оқу бағдарламаларына жүгіну үшін бизнестің мамандарға қойылатын талаптарын көрсетуі тиіс. Бұл міндетті шешуге таяуда жоғары білім беру секторы мен «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы арасындағы ынтымақтастық бағытталды. Интернационализация практикалары жүйелі болуы тиіс және университеттің басымдықтарына, қажеттіліктері мен бағдарламаларына сәйкес болуы тиіс. Интернационализацияны жаңа деңгейге шығару үшін нормативтік-құқықтық құралдар бар. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім беру секторындағы соңғы жұмыстарға сәйкес келетін жаңа реформаларды іске асырады. Қазақстандық университеттердің дербестігін арттыру интернационалдандыру үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады [3, 14-21 б.].

Үкімет университеттер үшін жаңа мүмкіндіктер туғызатын өңірлерді дамыту бағдарламаларын іске асырады. Бүгінде жоғары білім берудің ұлттық жүйелері әлемдік еңбек нарығының жаһандық процестері мен үрдістері мен сұраныстарын ескермей дами алмайтыны айқын болып отыр. Жоғары білім берудің құрылымдық реформалары ұлттық деңгейдегі өлшемдер негізінде ғана жүзеге асырылмауы тиіс, сонымен бірге халықаралық шындықтарды да ескеруге тиіс. Осыған байланысты, ҚР жоғары білім беруді интернационалдандыруды одан әрі дамыту үшін бірқатар міндеттерді орындау қажет:

- 1) жоғары оқу орнының тартымдылығын арттыру үшін шет тіліндегі білім беру бағдарламаларының үлесін ұлғайту;
- 2) халықаралық қызметті кеңейту, атап айтқанда - бірлескен білім беру бағдарламалары мен қос дипломдарды әзірлеу және енгізу;
- 3) түлектердің құзыреті еңбек нарығының талаптарына сәйкес болуы үшін оқыту нәтижелеріне негізделген ECTS пайдалану жөніндегі жаңа нұсқауды іске асыру;
- 4) профессорлар мен студенттердің халықаралық ғылыми-зерттеу жобаларына қатысуын жандандыру;
- 5) жұмыс берушілерді білім беру бағдарламаларын әзірлеуге және іске асыруға тарту;
- 6) ПОҚ және студенттердің академиялық ұтқырлығын қаржыландыру көздерін әртараптандыру.

Аталған қадамдар Қазақстанның жоғары білім беру имиджін арттыруға және оны әлемдік білім беру стандарттары деңгейіне жеткізуге мүмкіндік береді. Мемлекет басшысы айтып өткендей, білім беру мен денсаулық сақтау экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына мүше елдердің стандарттарына бағдарланатын болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Интернационализация в региональных университетах Казахстана // https://kazakhstan.britishcouncil.org/sites/default/files/booklet_ru_0108_0.pdf
2. Омирбаев С.М. Интернационализация высшего образования в Республике Казахстан. // Реализация Болонского процесса в Казахстане: модернизация подходов в контексте современных трендов. – Алматы, 2015. – С. 6–14.
3. Нарбекова Б.М. Национальная система квалификаций: совместимость с европейской рамкой квалификаций и перспективы развития. // Реализация Болонского процесса в Казахстане: модернизация подходов в контексте современных трендов. – Алматы, 2015. – С. 14-21.

ӨОЖ 9.433

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ АЛҒАШҚЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИ ӨМІРІ

Кудайберген А.С., 7M01601 – «Тарих» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

E-mail: aslan1725@mail.ru

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдардағы елдің мәдени құрылымын қайта қалпына келтіру шаралары жүзеге асырылды. Қазақстанның тәуелсіздік алуы әлемді қалай дүр сілкіндірсе, қазақ елінің өткен тарихи-мәдени құндылықтарын қайта қалпына келтіру үлкен іс-шараларын қатарын талап етті. Өткен ғасырда ел есіне өшпес із қалдырған тарихи тұлғалардың есімі туған елінің тарихына қайта оралды. Мәдениеті мен тарихы шайқалған елдің өткенін қалпына келтіру үлкен міндетті талап етті. Мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы мәдени өміріне байланысты ақпараттар баяндалған.

Тірек сөздер: тәуелсіздік, мәдениет, рухани-мәдени, құндылық, тарих, Тәуелсіз Қазақстан, мәдени өмір

После обретения независимости Республики Казахстан меры по восстановлению культурной структуры страны ввелись обширно. Обретение Казахстаном независимости потрясло мир, потребовало больших мероприятий по восстановлению исторических и культурных ценностей казахского народа. Имена исторических личностей, оставивших неизгладимый след в памяти страны в прошлом веке, вернулись в историю. Восстановление прошлого страны, культура и история которой были расшатаны, требовало большой задачи. В статье изложена информация, связанная с культурной жизнью Республики Казахстан в первые годы независимости.

Ключевые слова: независимость, культура, духовно-культурная, ценностная, история, Независимый Казахстан, культурная жизнь

After the independence of the Republic of Kazakhstan, measures to restore the cultural structure of the country were introduced extensively. Kazakhstan's independence shocked the world and required major measures to restore the historical and cultural values of the Kazakh people. The names of historical figures who left an indelible mark on the country's memory in the last century have returned to history. Restoring the past of a country whose culture and history had been shattered required a big task. The article presents information related to the cultural life of the Republic of Kazakhstan in the first years of independence.

Keywords: independence, culture, spiritual and cultural, value, history, Independent Kazakhstan, cultural life

3 ғасырын Ресей империясы мен Кеңес үкіметінің қыспағында өткізген Тәуелсіз Қазақстан Республикасының тарихы ақтандақтар беттері жетерлік. Тілі мен мәдениеті, ділі, жазуынан айырылуға шақ келіп, ата балаға, баласы атасына жау болатын заманға ұласа жаздады. Мәдениетіміз бір төңкерістен өтті.

Біріншіден, 1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Тәуелсіз» мемлекет болып жариялануы. Халыққа үлкен үміт, мемлекеттің іргетасын қайта қалауды талап етті. Екіншіден, тіліміз мәңгүрттеніп, мәдениетіміз қайта жаңғыртуды талап етті.

Жаңадан әлем картасында «Тәуелсіз Қазақстан» атты жаңа мемлекеттің пайда болуы қазақ халқының үш ұйықтаса түсіне кірмеген ұлы кезең болды. Сондықтан да, бүгінгі күні ел бірлігін сақтап, діліміз бен мәдениетімізді жаңғырту және әрі қарай дамыту тек қағаз бетінде қалатын дүние емес.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында ұлттық мәдениеттің даму үрдісінде қарама-қайшы екі тенденция қалыптасты. Біріншісіне, мәдениеттің жаңа қарқын алып, қарқынды дамыды және мүлдем жаңа бағытта өрлей бастауы болса, екіншіден мәдениеттің даму үрдісінде бұрын болып көрмеген экономикалық кедергілер мен халық санасындағы өзгерістердің салдары болып табылады [1, 126.]

Қазақстанның тәуелсіздік алғаннан кейінгі уақыттағы мәдени-рухани саланы басқарудың басқаша жолдарын қарастыруға мәжбүрледі. Оған келесідей жағдайлар әсер етті: Қазақстан халқының мәдени-ұлттық санасының жаңаруына ықпал ету; этномәдени және конфессионалдық шектеулікте мәдени әр алуандылықты қалыптастыру болды.

Өткен ғасырларда қазақ мәдениетіне елеулі үлес қосқан ақын-жазушыларымыздың есімдері қайтарылды, тарихымыз жанданды. Атап айтқанда, 1995 жылы қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының 150 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде аталып өтілді. 1997 жылы саяси репрессия құрбандарын еске алу (бүгінгі күнгі саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу), 1998 жыл – халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы, 1999 жыл ұрпақтар бірлігі мен сабақтастық, 2000 жыл мәдениетті қолдау жылы болып жарияланды [2, 26 б.].

Тозығы жеткен кітапханалар мен мәдени ошақтар қайта қалпына келтіріле бастады. Театрлардың саны артты. 2 опера және балет театры, 33 драма театр, төрт музыкалық комедия театры, 5 қуыршақ, 73 тұрақты және 266 көшпелі кинотеатрлар қызметін бастады. 2000 жылдардың аяғына қарай 48 театр, 62 концерттік ұйымдар, 3529 кітапхана, 154 мемлекеттік мұражай, 2259 клуб типтес мекемелер, мәдени-тарихи қорық-мұражайлар, 42 демалыс саябағы мен луна парктер, хайуанаттар бағы өз жұмысын бастайды [3].

1990-шы жылдардың басы Қазақстан үшін алғашқы жаңғыру кезеңі болды. Мемлекет экономикалық-әлеуметтік және саяси-қоғамдық салаларда «Үшжақты транзитті» жүзеге асыруға тиісті болды. Жаңа саяси жүйе құрып, нарықтық қатынастардың тетіктерін қалыптастыру, құқықтық мемлекеттің іргетасын қалау, қоғамдағы этностық және діни келісімді нық орнықтырып, Қазақстанның «тәуелсіз» мемлекет екендігін мойындату қажет болды [4, 18 б.]. Назарбаев

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың 2021 жылдың қаңтар айында жариялаған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында «Биыл қастерлі Тәуелсіздігіме 30 жыл толды. Бұл – қайта жаңғырған қазақ мемлекетінің, ата-бабаларымыз аңсаған азаттықтың тұғыры нығая түскенін әйгілейтін маңызды белес», - деп атап көрсеткен болатын. Сондықтан да «елу жылда ел жаңа» дегендей, ел тәуелсіздігі өткен тарихын білмей кетпесе қайғылы болатыны анық.

Қазақ халқының небір асылдары – хандар мен сұлтандарға, билер мен батырларға, ақындар мен шайырларға, дін қайраткерлеріне, XX ғасыр басындағы ұлт қайраткерлеріне отандық тарихтан орын берілмеді [5]. Олардың тарихи рөлдерін көрсетпек түгілі, есімдерін атауға тыйым салған заманда, халықтың жадында сақтап қалуы «суық соғыстан» да сұрапыл.

3 ғасырды тілін түбірінен құртпақшы болған дәуірде, қазақ тілінің мәртебесін сақтап қалған халықпыз. Ұлттық мерекелерімізді жандандырып, тіл мәртебесін көтеріп, мәдени ошақтардың жандануы осыған дәлел.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары Қазақстанда қарқынды дами бастаған бұл өнер саласы болды. әншілер қалаларда да, ауылдарда да концерттер ұйымдастырып, өздерін қамтамасыз етті. Халықаралық «Азия даусы» секілді эстрада жұлдыздарының кәсіби деңгейін анықтайтын сынақтар ұйымдастырылды [6].

1995 жылы құрылған Қазақстан халықтарының Ассамблеясы мәдениет пен ұлттардың диалогына қажетті айрықша қоғамдық өмірде белді орын алуы қажет болатын. Өкінішке орай, бүгінгі күні Ассамблеяның көлемді іс-шаралар қатарын өткізгенін көре алмадық. Тәуелсіздік алған жылдары жылдар бойы шешімін таба алмай келе жатқан «Қазақ тілінің» мәртбесі болды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та Қазақстан халқына арналған жолдауында «Қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі рөлі күшейіп, ұлтаралық қатынас тіліне айналатын кезең келеді деп есептеймін. Бірақ мұндай дәрежеге жету үшін

бәріміз даңғаза жасамай, жұмыла жұмыс жүргізуіміз керек», [7] - деп атап өтсе де, Тәуелсіздіктің 30 жылында қазақ тілі өзіне тиесілі орынды ала алмай отыр. Бұған біріншіден, Кеңес үкіметінің жылдар бойғы таптық күресі әсерін тигізді, екіншіден, іс-қағаздарда орыс тіліне басымдық берілуі, үшіншіден, жастар арасында қазақ тілде сөйлеспеуі, ойын тілінің орыс тіліне айналғандығы, төртіншіден, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы алатын ақпараттың 90%-ы орыс тілінде болғандығы кері әсерін тигізуде.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары экономикалық дағдарыспен қатар жүрген этникалық ахуал, тілдің жағдайы да сын көтермей тұрғанын жақсы білеміз. Кеңес дәуірінде импершілдік саясаттың ықпалынан жаншылған қазақ тілінің тынысы тәуелсіздік жылдары қайта жанданууды қажет етті. Тіл туралы заңның қабылданып және Конституция бойынша мемлекеттік тіл «Қазақ тілі» болып бекітілуі Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы жаңа бастама болды.

XXI ғасырға аяқ тіреген уақытта Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2001-2010 жылдарға, 2011-2019 жылдарға және 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламалары қабылданып, республика көлемінде атқарылатын жұмыстар атқарыла бастады.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстанда үш тұғырлы тіл, мультилингвизм ұстанымы қолданысқа енгізілді. Бұлар қазақ, орыс және ағылшын тілдерін меңгерушілер санын арттыру. Аталған ұстаным мемлекеттік бағдарламаларда нақты индикаторлармен көрініс тауып, жүзеге асырылуы қажет болды. Алайда тілдік алаңда әлі де билингвизм (қазақ және орыс тілдері) сипатының басым екенін, ағылшын тілінің азаматтар арасында енді тарап келе жатқанын ескеру қажет болды. Бірақ одан бері ондаған жылдар өтті. Нәтижесі байқалмайды. Мектептегі ағылшын тілінің оқытылу деңгейі қажетті дәрежеде емес. Көптеген мектептер бүгінгі күнге дейін жеткілікті деңгейде білім алушылардың қажеттіліктерін өтей алмауда. Ағылшын тілін меңгеру үшін қазіргі заманның оқушылары үшін бір кітаптың жеткіліксіз екендігін аңғаруға болады.

Тарихты қайта қалпына келтіру, қайтадан жазуда елеулі өзгерістер байқалды. 1995 жылы қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының 150 жылдығы ЮНЕСКО көлемінде аталап өтуі өткен тарихтың мәртебесін көтерді.

1997 жылдың 31 мамыры – саяси репрессия құрбандарын еске алу жылы (кейіннен саяси репрессия және ашаршылық құрбандарын еске алу), 1998 жыл – халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы, 1999 жыл – ұрпақтар бірлігі мен сабақтастық жылы, 2000 жыл – мәдениетті қолдау жылдары болып жарияланды.

2000 жылы ЮНЕСКО шешімімен Түркістан қаласының 1500 жылдық мерейтойы әлемдік деңгейде аталып өтілді. 2004 жылы Астанада Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің Музейі ашылды. Онда 100 мыңнан астам экспонаттар орналастырылды.

2004 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Жарлығымен «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, Қазақстан тарихы жаңаша қырдан зерттеу бағытын жүзеге асыра бастады.

«Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы – мәдени-экономикалық және әлеуметтік капитал, жалпы адамзаттық мәдениеттің құрылымдық бөлігі, этнос, қоғам, адам парасатының дамуы мен құрылуының бастауы, тарихи естеліктердің маңызды қоймасын жасау және қорғау бағдарламасы [8]. Ежелгі тарихтың негіздерін бүгінгі күнмен қосатын жолды құрап, уақыттың үзіліссіз байланысын көрсететін қазіргі дау-дамайдағы адамзатқа қажетті көп қырлы қоғамның тарихи тәжірибесін зерттеп, тарихи-мәдени мұрамен хабардар ету жоспарланды. Бүгінгі күні осы бағдарламаның жалғасы ретінде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» және «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақалаларын негізге ала аламыз және істелген іс-шаралардың нәтижесі де бар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамұра, 1999 – 296 с.

2. Тохтабаева Ж.Ш. Символика предметов традиционного быта казахов. Товарищество с ограниченной ответственностью «LA GRÂCE». – 2017. – 18 стр., 5 июля.
3. Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның мәдени дамуы (1991-2021 жж.)//<https://melimde.com/hiii-f-aza-oris-atinasi-resejdi-azastandi-otarlau-sayasati.html?page=68>
4. 18 б.]Назарбаев Н.Ә: Тәуелсіздік дәуірі. – Астана, 2017. – 508 б.
5. Б.Кәрібаев. Тәуелсіздік және ұлттық тарих// [https:// egemen.kz/article/276782-tauelsizdik-dgane-ulttyq-tarikh](https://egemen.kz/article/276782-tauelsizdik-dgane-ulttyq-tarikh) - 2021 ж.
6. Тәуелсіздік жылдарындағы мәдени өмір белестері// [https:// massaget.kz/layfstayl/madeniet/music/322/](https://massaget.kz/layfstayl/madeniet/music/322/) - 2012 ж.
7. Қазастандағы мемлекеттік тілді дамыту үрдісінің өзекті мәселелері//<https://strategy2050.kz/news/aza-standa-y-memlekettik-tildi-damytu-rdisini-zekti-m-seleleri/> - 2020 ж.
8. Д. Мейірбек. Тәуелсіздік жылдарындағы мәдени жетістіктеріміз!// https://el.kz/news/archive/t-uelsizdik_zhyldarynda-y_m-deni_zhetistikterimiz/

УДК 378.18

МАГИЯ МУЗЫКИ И СОВРЕМЕННЫЙ ШКОЛЬНИК

Куцина О.А., КГУ «Средняя школа №8 им. Н. Островского», г. Тадыкорган

E-mail: olia.261065@mail.ru

Данная статья раскрывает возможности современной музыки развивать неисчерпаемый потенциал ребенка к творчеству, созиданию, самоактуализации и самореализации. Исследуется благотворное влияние музыки на эффективность мыслительных процессов, положительной мотивации, укреплению иммунной системы и психико-неврологического состояния. Также рассматривается лечебный эффект при прослушивании различных музыкальных произведений.

Ключевые слова: Магия музыки, гармония души, развитие творческого потенциала, современные педагогические технологии, лечебные свойства музыки.

Бұл мақала баланың заманауи музыкаға деген сарқылмас әлеуетін, шығармашыл жасампаздығын, өзін-өзі тануға және өзін-өзі жүзеге асыруға деген мүмкіндіктерін ашады. Зерттеулер көрсеткендей, музыкалық әуендер ойлау үдерісінің тиімділігіне, жағымды мотивацияға, иммундық жүйені нығайтуға және психика-неврологиялық жағдайға пайдалы әсер қалдырады. Әр түрлі музыкалық шығармаларды тыңдау кезінде емдік әсер беретіндігін де қарастырылады.

Тірек сөздер: музыка сиқыры, жан тыныштығындағы үйлесімділік, шығармашылық әлеуеттің дамуы, заманауи педагогикалық технологиялар, музыканың емдік қасиеттері

This article open the possibilities of modern music, the inexhaustible potential of the child for creativity, creation, self-actualization and self-realization. The beneficial effect of music on the efficiency of thought processes, positive motivation of the immune system and neuropsychiatric state is being studied. It also has a therapeutic effect when listening to various organic substances.

Keywords: Magic of music, harmony of the soul, development of creative potential, modern pedagogical technologies, healing properties of music.

Музыка – само воплощение жизни. Музыка – это «язык» чувств.

С древних времен человек стремился к прекрасному. В быту, создавая прекрасные вещи, он окружал себя физическим комфортом. Для гармонии души была придумана музыка и музыкальные инструменты, которые совершенствовались из поколения в поколение. В

векторе современного развития индивидуум не может обходиться без музыки, он себя просто без нее не мыслит. Она сопровождает нас везде: дома, в машине, на работе, на улице, на праздниках и даже на отдыхе на природе. Поэтому главная задача учителя музыки – помочь формирующейся личности органично влиться в это музыкальное пространство, понять какое богатство чувств, эмоций и функций несет в себе музыка. «Необходимо органично привносить эстетическое начало во все области человеческой деятельности, а также вообще в области социальной культуры, в частности, эстетически организовывать среду, свободно творить по законам красоты и т.д.» [1,14.] Какую надо слушать, как слушать. Понять, как может разрушаться психика при необдуманном прослушивании современных хитов. Младший школьный возраст характеризуется уже некоторым взрослением и стремлением к самоутверждению. В этом возрасте происходит становление многих ценностных ориентаций, художественно-эстетических предпочтений. Поэтому, помимо программного материала, я включаю мини-сюжеты прослушивания и анализа классики и народной музыки, популярных хитов и композиций. Ведь музыкальная культура неоднородна и подчас обусловлена определенными рамками и имеет свою сферу влияния. Поэтому необходимо, чтобы дети пришли к пониманию того, что музыку нужно воспринимать как живое образное искусство, которое рождено жизнью и неразрывно с ней связано.

На своих уроках я часто задаю своим воспитанникам такие вопросы: «Вы занимаетесь каким-либо серьезным делом и вдруг услышали прекрасную мелодию. Я... (продолжите). Или: Вовремя прослушивания музыкальных фрагментов некоторые ученики позволяют себе негативные отзывы, пренебрежение к предмету, либо занимаются посторонними делами.». Большинство учащихся отвечают, что продолжу свои дела либо прислушиваясь к мелодии, либо ее совсем игнорируя. Третья часть детей ответила, что музыка их завлечет и они постараются приблизиться к источнику звуков или постараются найти ее в дальнейшем. Многие мои воспитанники просили найти ту или иную мелодию лишь по их напеву, так как названия ее они не знали. Особенно это прослеживается в начальной школе. Здесь на помощь приходит технология ИКТ: интерактивная доска, ноутбуки и различные гаджеты.

Такие ответы показывают высокий уровень эмоциональной отзывчивости на музыку, понимание ее философии, концепции.

Особое влияние музыка оказывает на социальное развитие ребенка. Совместное прослушивание способствует духовному сближению, открытости в суждениях, раскрепощенности и целеустремленности. Задействуются те части мозга, где зарождаются способности к сопереживанию и доверию. Магия музыка позволяет доверять и сотрудничать, вдохновлять на великие дела.

Недаром есть такой термин, как «Магия музыки». Музыка способна оказывать лечебное воздействие как на психику человека, так и на его самочувствие в целом. Она с утра может «вылепить» весь поведенческий настрой, позитивное мышление, рациональность действий.

На уроках музыки я часто включала фрагменты произведений классиков и сделала следующие выводы:

- Произведения Бетховена помогают лучше понять себя, разобраться во многих ситуациях;
- Когда дети прослушивают симфонии Чайковского, то отмечают, что забывается все неприятное, и к этому становишься относиться иначе;
- Моцарт заряжает оптимизмом и энергией.

И таких примеров множество. Дети описывают свои ощущения после каждого прослушивания, прорисовывают свои эмоции и настроение. А вот при прослушивании современных рок-композиций отмечается повышение эмоционального состояния у воспитанников, некоторые испытывают дискомфорт, некоторую нервозность.

Учеными отмечено, что в природе все подчиняется определенному ритму, и человек в этом не является исключением. Музыка в себе содержит ритмическую устойчивость,

которая напрямую влияет на вибрацию человеческих органов. Поэтому учителю музыки надо с особой осторожностью, максимально профессионально, и, опираясь на достижения современных ученых и педагогов подбирать репертуар для прослушивания, изучения, воспроизведения того или иного произведения.

В современной реалии на помощь приходят информационные и интерактивные технологии, с помощью которых возможно быстро «погрузить» ученика в волшебный мир музыки, научить его самостоятельно находить нужный материал, проводить ассоциации, анализировать и делать выводы. Современные педагогические технологии также необходимы для качественной трансляции опыта, воспитания поликультурной личности. Такие, как критическое мышление, диалоговое обучение, Кейс-технологии и другие развивают у учащихся креативность мышления, самостоятельность и творческую деятельность, ответственность за обучение себя и своих товарищей.

Известно, что музыка оказывает положительный эффект не только при прослушивании, но и когда ее напевают. Это еще и дает укрепление памяти, развитие речевого аппарата. Очень часто даю такие упражнения, как музыкальная зарядка – пение определенных звуков. Это еще помогает раскрепоститься и в дальнейшем сосредоточиться на определенной цели. Своим воспитанникам стараюсь донести, что каждый звук несет свою информацию, он создает атмосферу и настроение. При прослушивании определенных отрывков народной музыки различных национальностей (домбра, кобыз, балалайка, флейта и др.), прошу детей писать сразу же, какие образы и ассоциации возникают у них. Так, при прослушивании различных кюев Курмангазы, Байбосынова, ученики написали такие слова: ветер, тюльпаны, ковыль, солнце, наездники на скакунах, юрта с очагом пушистые облака, горные реки. При прослушивании русских народных мелодий: густой лес, березы, тихие реки и озера, поле ромашек, поля пшеницы, недалеко дома. Ученики полюбили данный вид упражнения и с удовольствием его выполняют, сопровождая в дальнейшем комментариями.

Также необходимо остановиться на том, что музыка способствует развитию интеллекта. Об этом давно писали ученые. На уроках я иногда предлагаю мини-тесты, в которых были на зрительно-пространственную память, нахождение нового, решение нестандартной задачи. Замечено, что дети, которые в той или иной мере занимаются, увлекаются музыкой справляются с этими заданиями быстрее и подходят к ответам более творчески. Значит, музыка активно стимулирует определенные центры, отвечающие за развитие интеллекта, воображения, нестандартности мышления и творчества. Еще один пример, который развивает мышление и уровень интеллекта у детей – это сочинение мини – сказки по прослушанному музыкальному фрагменту, неизвестному им ранее. Дети придумывают персонажи, определяют сюжет и театрализуют ее.

Таким образом, уроки музыка в школе обладают высокой эффективностью в плане самосовершенствования личности, духовного стимулирования, развития памяти, расширению информационного кругозора. Музыкальное развитие делает ребенка более восприимчивым к красоте в искусстве, повседневной жизни, окружающем нас мире. Важно показать, что урок музыки не развлекательное занятие, а урок, который учит размышлять, эмоционально оценивать. Задача учителя – превратить магию музыки в особую эмоциональную силу, формирующую нравственно-гражданскую позицию человека.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Безбородова Л.А. «Методика воспитания младших школьников» АКАДЕМА, М., 2001
2. Вендрова Т.Е., Пигарева И.В. - «Воспитание музыкой», М.»Просвещение», 1991
3. Алиев Ю.Б. «Эмоционально - ценностная деятельность школьников как дидактическая основа их приобщения к искусству». Тула, 1997
4. Осеннева М.С., Безбородова Л.А. – «Методика музыкального воспитания младших школьников». М. «ACADEMA», 2001
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества ,2002

6. <http://smart-paradox.metdiox.ru/publ/24-1-0-166>

7. <http://spb.shinservice.ru/catalog/hankook/>

ӘОЖ 37

ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ БҮГІНГІ КҮНГІ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ – АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ПРИНЦИПТЕРІ

Макеева А.Т., ағылшын тілінің мұғалімі,
№27 орта мектеп гимназиясы, Талдықорған қаласы

E-mail: asel.makeeva.82@mail.ru

Оқыту стратегиялары - бұл білім алу процесінде нақты тиімділікті дұрыс анықтай алатын оқу модельдері. Олардың негізгі бағыты-оқытудағы нақтылық пен құрылымдылыққа ұмтылу. Заман талабына сай шет тілін меңгеру арқылы тек білім кеңестігінің ғана емес, сонымен әлемді көруге, тануға мүмкіндіктің ашылатындығын байқаудамыз.

Мақалада, шет тілін оқутыдың бүгінгі күннің өзекті мәселес екенін және оны оқытудың тиісді әдіс-тәсілдерін ойластыру күннен күнге қарқынды дамып келе жатқандығы жазылған. Оны жүзеге асырудың бірқатар принциптеріне талдау жасалынды.

Тірек сөздер: тенденция, принцип, инновациялық әдістер, әлемдік тіл, заманауи, ақпараттық технологиялар, білім беруді дамыту

Стратегии обучения - это модели обучения, которые могут правильно определить реальную эффективность в процессе обучения. Их основное направление - стремление к конкретности и структурированности в обучении. Мы видим, что овладение современным иностранным языком открывает возможность не только познания, но и познания мира.

В статье отмечается, что изучение иностранного языка является актуальной проблемой на сегодняшний день, и разработка соответствующих методов его изучения развивается с каждым днем. Проведен анализ ряда принципов его реализации.

Ключевые слова: тенденции, принципы, инновационные методы, мировой язык, современность, информационные технологии, Развитие образования

Learning strategies are learning models that can correctly determine the real effectiveness in the learning process. Their main direction is the desire for concreteness and structurality in teaching. We see that mastering a modern foreign language opens up the possibility of not only cognition, but also knowledge of the world.

The article notes that learning a foreign language is an urgent problem today, and the development of appropriate methods of learning it is developing every day. The analysis of a number of principles of its implementation is carried out.

Keywords: trends, principles, innovative methods, world language, modernity, information technology, education development

Шет тіліндегі білім дамудың жалпы тенденцияларына бағынады, сонымен бірге оның өзіндік ерекшелігі бар, мысалы, оқытудың мақсаттары мен міндеттері. Шет тілін үйрену жалпы көкжиектің кеңеюіне ғана емес, сонымен бірге әлемді қабылдауға да әсер етеді. Шет тілдерін оқыту контекстіндегі барлық дағдылар мен дағдылардың бір мақсаты бар, атап айтқанда - үйлесімді тұлғаны қалыптастыру. Осылайша, шет тілдерін оқытудың жеке даму және тұлғаға бағытталған әлеуеті бар. Қазіргі қоғам аясында шет тілдерін оқытудың мақсаты білім алушының жеке қасиеттерін тәрбиелеу болып табылады, бұл оқытудың гуманистік бағытын көрсетеді. Оқушылар ана тілінде белгілі бір тәжірибеге ие

бола отырып, тілмен танысуға тура келетін белгілі бір шеңберге қойылады. Шет тілі іс жүзінде мәдениетаралық және ұлтаралық таным құралы және өзара әрекеттесу тәсілі ретінде әрекет етеді. Шет тілін оқыту-бұл күрделі және көп қырлы процесс, оның жетістігі педагогикалық технологиялардың дұрыс үйлесуіне байланысты [1, 5 б.]. Шет тілін оқытуда гуманистік сипаттағы бірнеше тәсілдер бар. Жалпы оқыту процесі негізделген оқыту принциптерінің болуы негіз болып табылады.

Е.И. Пассовтың пікірінше, дұрыс тұжырымдалмаған, түсініксіз, жеткіліксіз оқыту принциптері көбінесе бүкіл оқу процесіне әсер етеді. Оқыту принциптері - бұл таңдалған бағыт пен осы бағытқа сәйкес тәсілдер негізінде қалыптасатын оқу процесінің сипатын анықтайтын негізгі ережелер. Ларсен-Фриман және С.Л. Маккей шетелдік әдіскерлердің айтуы бойынша шет тілін оқытуда лингвистикалық, дидактикалық және психологиялық факторлар маңызды [2, 11-12 бб.]. Қазіргі әдістемеде «оқыту принципі» терминінің өзі оқытушының шет тілін оқыту процесінде басым рөлге ие болуын болжайды, бұл оқытудың гуманистік бағытына біршама қайшы келеді. Сонымен бірге оқу процесі - бұл мұғалімнің және оқушының іс-әрекетін қамтитын күрделі жүйе. Бірақ егер оның астында нақты тұжырымдалған ережелер түрінде ешқандай негіз болмаса, яғни оқушымен өзара әрекеттесу процесінде негізделуі керек принциптер болмаса, процесті ұйымдастыруға болмайды.

Оқыту принциптері әртүрлі: кейбір принциптер бүкіл оқу процесін анықтайды, басқалары сөйлеу әрекетінің белгілі бір түрін оқытуды анықтайды, ал басқалары шет тілін оқытудың белгілі бір саласы үшін ғана маңызды. Әдістеме әлі тәуелсіз ғылым ретінде қалыптаспаған кезде, жалпы дидактикалық әдістер барлық заманауи талаптарға жауап берді. Шет тілдерін оқытудың нақты заңдылықтары анықтала бастағанда, жалпы дидактикалық әдістердің өзі жеткіліксіз болды. Өзінің ғылыми еңбектерінде А.П. Старков пен П.Б. Гурвич оқытудың жалпы дидактикалық және әдістемелік принциптерін ажыратады. Әдістемелік принциптер өз кезегінде жалпы әдістемелік және жеке әдістемелік болып бөлінеді [3, 25 б.].

Шет тілін оқытудың дидактикалық принциптері – кез-келген пәнді оқытуда қолданылатын ережелер. Оқытудың жалпы дидактикалық принциптерін қарастыра отырып, көрнекті гуманистік педагог Я.А. Коменскийдің педагогикалық көзқарастарын атап өтуге болмайды. Ол дидактиканы оқыту мен тәрбиелеудің жиынтығы, білім беру теориясы деп түсіндірді. Ғалым оқытудың табиғилығына негізделген дидактикалық принциптер жүйесін ұсынды. Ондағы:

1. Сана принципі. Л.В. Щерба, Г.Е. Ведель, А.Н. Леонтьев және басқалар сияқты ғалымдар берген бұл принциптің көптеген түсіндірмелері бар. Ғалымдардың пікірінше, сана олардың құрылымына неғұрлым қарқынды ену үшін шет және ана тілдерін саналы түрде салыстырудан көрінеді. Сонымен қатар, сана-бұл не үшін оқу керектігін түсіну. Осы Қағидаға сәйкес білім алушының шет тілін оқытуға және қарым-қатынасқа саналы түрде қатысуы болжанады. Сана сонымен қатар зерттелетін материалға оң көзқараспен, ішкі мотивациямен көрінеді.

2. Белсенділік принципі. Шет тілін меңгеру білім алушы оқу процесіне белсенді қатысқан жағдайда ғана сәтті болады. Бұл принцип Қазіргі психология тұрғысынан күшейтілген, мұнда белсенділік танымның негізгі сипаттамасы болып табылады. Эмоционалды, сөйлеу және интеллектуалды белсенділікті ажыратыңыз. Психологтар сонымен қатар білім алушылардың белсенділігінің маңызды шарты оқу процесінде Өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалаудың болуы екенін атап көрсетеді.

3. Көрнекілік принципі материалды қабылдау, түсіну және жалпылау процесінен туындайды. Бұл шет тілін меңгеру туралы болғандықтан, біз, ең алдымен, тілдік көрнекілік туралы айтып отырғанымызды атап өткен жөн. Е.И. Пассов өз еңбектерінде лингвистикалық көріну принциптерін егжей-тегжейлі сипаттайды.

4. Қол жетімділік принципі. Осы қағиданы іске асыра отырып, балалардың жеке мүмкіндіктерін ескеру қажет. Оқытудың қол жетімділігі бірқатар факторлармен анықталады,

олардың бастысы жас ерекшеліктерін ескеру. Априориді оқыту процесі оңай болмауы мүмкін. Бірақ балалардың шет тілін үйренудегі қиындықтарын жеңу керек. Қол жетімділікке дұрыс таңдалған материалды және шет тілін оқыту әдісін қолдану арқылы қол жеткізіледі.

5. Беріктік принципі. Материалды білім алушы қажет болған жағдайда жадтан қажетті бірліктерді алып, оларды дұрыс қолдана алатындай етіп игеруі керек. Ассимиляцияның беріктігі материалды жарқын ұсыну, бірнеше жаттығулар, өзіндік жұмыс, жүйелі бақылау арқылы қамтамасыз етіледі.

6. Жүйелілік принципі. Принциптің мәні-Материалды ұсыну оқушылардың санасындағы жүйелілік деңгейіне дейін жеткізіледі. Оқу процесі жеке дәйекті қадамдардан тұратын және үздіксіздігімен ерекшеленетін болса, сәтті және нәтижелі болады. Оқытудағы бұзылған реттілік материалды игерудің баяулауына әкеледі. Теория практикамен біріктірілген кезде практикалық қызмет осы принципті іске асыру үшін үлкен маңызға ие.

Шетелдік және отандық педагогикада оқытудың әдістемелік принциптерін негіздеуге бірнеше рет әрекет жасалды (Е.И. Пассов, Г. Палмер, В.Л. Скалкин); әр автор өзінің принциптер жиынтығын және олардың анықтамасын ұсынады [4, 131-133 бб.]. Алайда, шет тілін оқытудың қазіргі әдістемесінде әдістемелік принциптердің біржақты жіктелуі жоқ. Оларды анықтаудың екі негізгі критерийі бар-әдістемелік мәні және принциптің ерекшелігі. Оқытудың жалпы және жеке әдістемелік принциптерін ажыратыңыз; біріншісі оларды қолданудың мақсаттары мен шарттарына байланысты емес, екіншісі оқытудың нақты шарттарын көрсетеді.

Әдістемелік принциптер шет тілін оқытуға тән. Шет тілін оқытудың жалпы әдістемелік принциптеріне функционалдылық, құрылымдық көзқарас, ауызша оқыту негізі, сөйлеу әрекетін бағдарламалау, жаттығулардың ситуациялық шарттылығы, оқытудың коммуникативті бағыты, шет тілін меңгеру кезінде ана тілін есепке алу, шет тілін меңгерудің барлық салаларында жаттығудың басым рөлі принциптері жатады.

Жеке әдістемелік принциптерге мыналар жатады: сөйлеу үлгілерінде, модельдерде оқыту; тілдік оқыту мен сөйлеу практикасының үйлесімі; сөйлеу қызметінің негізгі түрлерінің өзара әрекеттесуі; оқу мен жазуды оқытуда ауызша озық болу; оқу іс-әрекетін жақындату; шет тілін оқытудың бастапқы кезеңінің қарқындылығы, қарқындылық принципі, жаһандану принципі.

Ларсен-Фриман сияқты шетелдік әдіскерлер әдістеменің негізгі аспектілеріне негізделген келесі принциптерді ажыратады:

- лингвистикалық принциптер (linguistic principles): шет тілін меңгеру кезінде ана тілін есепке алу (nativelanguageeffect), коммуникативтік құзыреттілік (communicative competence), оқытылатын тілді аралық тіл жүйесі (interlanguage)ретінде меңгеру ерекшеліктерін есепке алу;

- когнитивті принциптер (cognitive principles): ішкі мотивацияны қолдану принципі (intrinsicmotivationprinciple), сөйлеу бірліктерін автоматтандыру принципі (automaticity), оқушының жеке үлесін пайдалану принципі (strategicinvestmentprinciple);

- эмоционалды-психологиялық принциптер (affective principles): тілдік "мен" принципі (languageego), зерттелетін тіл елінің тілі мен мәдениетін өзара байланысты меңгеру принципі (language - cultureconnection).

Е.И. Пассов шет тілін оқыту принциптерінің иерархиясын жасады:

- кез-келген пәнді оқытудың негізінде жатқан бірінші дәрежелі принциптер (жалпы дидактикалық);

- шет тілін оқытудың негізінде жатқан екінші дәрежелі (жалпы әдістемелік) принциптер;

- сөйлеу әрекетінің белгілі бір түрін оқытудың негізінде жатқан үшінші дәрежелі принциптер (нақты әдістемелік);

- оқытудың тар саласына қолданылатын төртінші дәрежелі принциптер [5].

Шет тілін оқытудың барлық принциптерінің негізгі мақсаты-оларды іс жүзінде қолдана білу.

Шет тілін оқыту әдістері де принциптерге негізделген. Оқытуда жиі қолданылатын келесі әдістерді бөліп көрсетуге болады:

- матрицалық әдіс, нәтижесінде баланың миы қажетті ақпаратты табу үшін матрица сияқты құрылымдалады; бірден бірнеше тілді үйрену үшін қолданылады; оқушылардың барлық санаттары үшін әмбебап;
- коммуникативті әдіс, пайдалану нәтижесінде негізгі тілдік дағдылар тірі қарым-қатынас процесінде біркелкі дамиды;
- суггестопедия, қателіктерден қорқудан, сенімсіздіктен, ұялшақтықтан арылуға мүмкіндік береді; оқушылардың өз күштері мен қабілеттеріне деген сенімі бар;
- аудиолингвальды әдіс, оқыту тілдік құрылымдарды бірнеше рет қайталауға негізделген;
- тілдік ортаға батыру әдісі, оқытуға оқушыларды оқытылатын тілдік ортаға толығымен батыру арқылы қол жеткізіледі;
- грамматикалық-аударма әдісі, нәтижеге грамматиканы жүйелі түрде зерттеу арқылы қол жеткізіледі;
- ауызша сөйлеуді үйренуден тұратын табиғи әдіс, оқушылар шет тілін ана тілі сияқты үйренеді (табиғатта);
- құрылымдық модельдерді пысықтауға негізделген құрылымдық әдіс [6].

Оқушылардың мотивациясы мен оқу сапасын арттыру ең қолайлы әдістерді таңдауға байланысты. Осылайша, оқытудың осы немесе басқа әдісін қолдана отырып, мұғалім оқытудың дидактикалық және әдістемелік принциптеріне сүйенуі керек.

Қорытындылай келе «принцип» ұғымын, оқыту принциптерінің әртүрлі жіктелуін және оларды жүзеге асыру шарттарын қарастыра отырып, оқыту принциптері білім беру процесінің белгілі бір «заңнамалық» негізі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Оқу процесін оңтайландырудағы жетістік мұғалімнің осы принциптерді қаншалықты толық ұстанатындығына байланысты. Осы зерттеу барысында біз көрнекті әдіскерлердің жұмысын талдау нәтижесінде шет тілдерін оқыту принциптерінің жүйелі жіктелуін бере алдық, сондай-ақ олардың гуманистік бағытты неғұрлым толық жүзеге асыратын оқыту әдістерімен арақатынасын жүргізе алдық.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Шакирова А.А. Принципы обучения иностранному языку// Современные проблемы науки и образования. – 2015. - №1. – 5 с.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М.: Голосса, Москва. – 2000. – 210 с.
3. Фокина К.В. Методика преподавания иностранного языка: - М.: Издательство Юрайт, 2009. – 158 с.
4. Кузнецова В.И. Традиционные подходы обучения грамматике иностранного языка // Альма Стратегии обучения иностранному языку в образовательном процессе 153 нах современной науки и образования. 2012. № 9. С. 131–133.
5. Innovative methods for teaching English in a secondary school classroom//<https://www.twrecruitment.com/post/2022-4/innovative-methods-for-teaching-english-in-a-secondary>
6. Гальскова Н.Д. Обучение на билингвальной основе как компонент углубленного языкового образования //Иностр. языки в школе. /Н.Д. Гальскова, Н.Ф. Коряковцева, Е.В. Мусницкая, Н.Н. Нечаев – 2003. №2. – с. 12–16.

УДК 372.87

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Медведев Л.Г., академик Российской академии образования, заслуженный деятель
искусств РФ, доктор педагогических наук, профессор,
Омский государственный педагогический университет, г. Омск, РФ

В статье анализируются воспитательные возможности изобразительного искусства в современном образовании. Обосновывается важность эстетического воспитания обучающихся уникальными возможностями изобразительного искусства, что требует существенных изменений в современной законодательной политике.

Ключевые слова: изобразительное искусство, образование, эстетическое воспитание, гармоничность, развитие, школа, современные подходы.

В современном социокультурном пространстве изобразительное искусство успешно функционирует в дошкольных заведениях, художественных школах, различных средних художественных колледжах, а также в специальных вузах. Работают музеи изобразительных искусств, государственные и областные галереи, выставочные залы творческих союзов (художников, дизайнеров) и т.д. Эти творческие, культурные, просветительские и воспитательные очаги формируют конкретное социокультурное пространство, которое значительно обогащает эстетический кругозор человека, а также способствует пониманию образных основ искусства. Изобразительное искусство в этом просветительском пространстве призвано наполнять образовательный процесс эстетическим содержанием, поскольку формирование творческой личности, а также раскрытие ее потенциальных возможностей в процессе обучения возможно только в гармоническом взаимодействии эмоциональных и рациональных начал, что наиболее ярко выражается в произведениях высокого искусства. Эстетическое содержание искусства служит фоном для гармонического развития общества, следовательно, необходима разработка целостной государственной концепции эстетического воспитания обучающихся разных возрастных групп (от детского сада до профессионального становления человека), что требует постоянной поддержки государства, а также соответствующих законодательных нормативов.

Научно доказано, что на занятиях по изобразительному искусству эффективно развивается образное мышление, пространственные представления и воображение, что является основой для продуктивной творческой деятельности человека в любой специальности. Неслучайно прогресс промышленного производства в развитых странах потребовал обучения детей изобразительному искусству и черчению, что способствовало стремительному развитию экономики. Для динамичного и последовательного формирования творческой личности ребенка необходима целостная образовательная и воспитательная система обучения изобразительному искусству, нацеленная на формирование высоких эстетических потребностей обучающихся, активизации их творческой деятельности, а также самостоятельности решения поставленных задач.

В современном образовании уникальные возможности изобразительного искусства в эстетическом воспитании обучающейся молодежи не используются в полной мере, поскольку до сих пор не разработана целостная государственная концепция эстетического воспитания обучающейся молодежи. Неслучайно фундаментальные теоретические и методические исследования ведущих ученых по актуальным проблемам изобразительного искусства в процессе художественного образования детей различных возрастных групп остались не востребованными в современной общеобразовательной школе [1].

Более того, в девятые годы прошлого столетия изобразительное искусство как обязательный предмет безосновательно заменен предметом «Мировая художественная культура» (МХК), который далек от стоящих перед изобразительным искусством воспитательных и образовательных задач. Поскольку формальные, отрывочные сведения о многообразных мировых художественных ценностях никак не связаны с пониманием учащимися образных основ искусства. Сегодня представляется целесообразным включить наиболее информативные материалы этого предмета в курс изобразительного искусства, что значительно повысит эффективность понимания детьми сути эстетических предпочтений различных художественных эпох.

Современная образовательная политика лишена научно обоснованной системности, включающей все аспекты эстетического воспитания и творческого развития учащихся в разноразмерной системе обучения.

Проведенные в различные годы научные исследования по самым различным аспектам многогранной проблемы эстетического воспитания обучающихся возможностями изобразительного искусства не систематизированы в целостную систему современного обучения [2]. Поскольку в государственных стандартах они не обобщены и не структурированы в целостную концепцию обучения и воспитания обучающихся по разноразмерным образовательным учреждениям, что порождает непоследовательные, а порой самые противоречивые методические установки в педагогической практике.

Очевидно, что любой успешный творческий процесс невозможен без усиленного освоения технических средств и практических умений владения изобразительным материалом, передающих зрительную эмоциональность, выразительность изображаемого.

Однако без понимания детьми гармонии в природе и гармонии цветовых взаимодействий на изобразительной плоскости невозможно говорить об эстетических началах в процессе обучения. Следовательно, формированию чувства гармонии необходимо уделять первоочередное внимание с первых шагов обучения изобразительному искусству. Эта важнейшая и многоаспектная проблема может быть решена только на основе комплексных исследований – философских, психологических, методических.

В целом, повышение эффективности воспитательной и обучающей функции изобразительного искусства в образовательных учреждениях различного уровня требует разработки целостной, научно обоснованной концепции эстетического воспитания обучающихся с учетом психологических особенностей различных возрастных групп, опирающихся на соответствующие законодательные нормативы, а также на наполненные конкретным содержанием государственные стандарты.

Для обеспечения полноценного образования и эстетического воспитания обучающейся молодежи, прежде всего, следует изменить векторы законодательной политики в области образования и культуры, кардинально реформировать систему обучения общеобразовательных школах, колледжах, а также в вузах. Необходимо отказаться от навязанной Болонской модели обучения, которая много лет девальвирует образование, а также пересмотреть существующие образовательные стандарты, исключающие полноценное образование в средних школах, а также профессиональное обучение в стенах вуза, ориентирующих студентов на самообразование.

Важно решать практические задачи, направленные на повышение престижа работы учителя, целесообразно материально стимулировать творческую деятельность и научную работу преподавателей, что обеспечит привлекательность педагогической профессии для молодежи.

Повышение эффективности воспитательной и обучающей функции изобразительного искусства в образовательных учреждениях различного уровня требует разработки целостной, научно обоснованной концепции комплексного эстетического воспитания молодежи с учетом психологических особенностей различных возрастных групп.

ЛИТЕРАТУРА:

1. См. об этом: Ростовцев, Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе: Учебник. – М.: 2000. – 251с.; Кузин В.С., Кубышкина Э.И. Изобразительное искусство для общеобразовательных учебных заведений. – М., 2002; Кузин, В.Г. Психология. – М.:2004. – 280 с.; Игнатъев, Е.И. Психология изобразительной деятельности детей. – М.: 1961. – 224 с.; Асмус В. Ф. Вопросы теории и истории эстетики. – М., 1968; Буров А. И. Эстетика. Проблемы и споры. – М., 1975; Ванслов М. И. Эстетика, Искусство. Искусствознание. – М., 1983 и др.
2. Ломов, С.П. Дидактика художественного образования. М., 2010; Ломов С. П. Изобразительное искусство. В 2 ч. Ч. 2 : учеб. для общеобразовательных учреждений / Ломов С.П, Игнатъев С.Е., Кармазина М.В. – М. 2012; Неменский Б. М. Педагогика искусства. М. 2007 и др.

ӘОЖ 519

ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТЫ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН БАСПАСӨЗ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ ҚАҒИДАТЫ БОЙЫНША ҚОЛДАНУ ЕРЕКШІЛІГІ

Мукажанов Е.Б., қауымдастырылған профессор (доцент), ф.-м.ғ.к.

Борисбеков Д.Р., магистр I-курс

«І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қаласы

E-mail: Darkhan-barysbekov@mail.ru

Мақала математикалық модельдеуді қолдана отырып, экономика бойынша интерактивті электронды оқулық жасау мәселелеріне арналған. Автор студенттерді экономикалық модель мысалында Жаңа математикалық ұғымдармен таныстыруды ұсынады, электронды оқулықты ұйымдастырылған баспасөз конференциясы қағидаты бойынша қолдану арқылы, онда студент БАҚ өкілі, ал офлайн оқулық-баспасөз конференциясын ұйымдастырушы рөлін атқарады. Бұл ресурсты құрудың өзектілігі коронавирус пандемиясына байланысты Қазақстан Республикасында жарияланған карантин кезеңінде қашықтықтан білім беруді енгізуден туындады. Сондай-ақ, ел үкіметінің интернет-инфрақұрылымның онлайн сабақтар өткізу үшін барлық мектеп оқушыларын қамтуға қабілетсіздігі туралы фактісін айқындаумен. Біздің осы саладағы зерттеулеріміз мүмкіндігі шектеулі балалардың мәселесін шешуге көмектеседі.

Тірек сөздер: электрондық оқулық, қашықтықтан білім беру, экономикалық математика, пресс-конференция, көпбеттік түсініктеме

Статья посвящена вопросам создания интерактивного электронного учебника по экономике с применением математического моделирования. Автор предлагает знакомить учащихся с новыми математическими понятиями на примере экономической модели посредством применения электронного учебника по принципу организованной пресс-конференции, где обучающийся будет играть роль представителя СМИ, а офлайн-учебник – организатора пресс-конференции. Актуальность создания данного ресурса вызвана введением дистанционного образования в период объявленного карантина в Республике Казахстан в связи с пандемией коронавируса. А также констатацией факта правительства страны о неспособности интернет-инфраструктуры охватить всех школьников для проведения онлайн-уроков. Наши исследования в данной сфере также помогут решить проблему детей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: электронный учебник, дистанционное обучение, математика для экономистов, пресс-конференция, многопорядковые объяснения

The article is devoted to the creation of an interactive electronic textbook on Economics using mathematical modeling. The author suggests introducing students to new mathematical concepts on the example of an economic model by using an electronic textbook on the principle of an organized press conference, where the student will play the role of a media representative, and an offline textbook-the organizer of a press conference. The relevance of creating this resource is caused by the introduction of distance education during the declared quarantine in the Republic of Kazakhstan in connection with the coronavirus pandemic. As well as a statement of the fact of the government of the country about the inability of the Internet infrastructure to reach all students for online lessons. Our research in this area will also help solve the problem of children with disabilities.

Keywords: *electronic textbook, distance learning, mathematics for economists, press conference, multi-order explanations*

Зерттеудің өзектілігі. Коронавирустық пандемия білім беру үдерісінің барлық деңгейлерінде цифрлық трансформациясын іске қосты және ол мемлекеттік бағдарламалар аясында соңғы бірнеше жылда жоспарланғаннан әлдеқайда жылдам жүзеге асуда.

Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында алға қойылған міндеттердің бірі: «Қала мен ауыл мектептері, облыстар, білім беру мекемелері арасындағы білім сапасының алшақтығын азайту, студенттер» [1].

Бұл аспектіні шешу өте қиын, өйткені. Еліміздің шалғай аймақтарында орналасқан мектептерде интернетке қолжетімділік инфрақұрылымы дамымаған.

Қазақстандағы интернет мектеп оқушыларына онлайн сабақ өткізуге жарамайды, деп мәлімдеді Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов.

«Бұл жерде көптеген сұрақтар бар екенін көріп отырмыз. 1 сәуірде сынақ сабақтарын өткізген кезде, бір миллионнан астам балаларымыз онлайн режимінде ғана қосылды. Интернет арқылы сынақ сабақтарына барлығы 2,5 миллион оқушы қатысты. Плюстары да, өте үлкен минустары да бар екенін көрдік. Өртүрлі жүйелер пайдаланылды: Zoom, Kundelik пайдаланғандарға қосымша, басқа мессенджерлер мен ресурстар пайдаланылды, деді министр. «Нәтижесінде, жалпы алғанда, әріптестеріміздің қысқа мерзімде қашықтықтан оқытуға бейімделгенін, қыруар жұмыс атқарылғанын көрдік. Бірақ, сонымен бірге техникалық жағынан да көптеген ыңғайсыз сәттерді көрдік. Біз, жалпы алғанда, онлайн ағынды арқылы қосылу, шын мәнінде, бүкіл ел бойынша жай ғана шындыққа жанаспайтынын көрдік. Ал бар проблемаларға байланысты бұл тиімсіз» [2].

Ол онлайн ағынды қажет етпейтін Kundelik, Bilimland және Daryn-online платформалары мектеп оқушыларын қашықтықтан оқыту үшін пайдаланылатынын айтты: «Біз өз балаларымызға және әріптестерімізге көбірек сенуіміз керек және бюрократия аз болуы керек», - деді министр. айтты. Бейнесабақтар «Балапан» және «Еларна» телеарналары, сондай-ақ Қазақ радиосы арқылы жүргізіледі. Ол сонымен қатар пошта арқылы оқытуды қамтамасыз етеді. Кері байланыс жедел хабаршылар мен электрондық пошта арқылы беріледі.

Зерттеу мақсаты. Оқушыларға математикалық білім беруді ұйымдастырылған баспасөз конференциясы қағидаты бойынша электронды оқулықты қолдануды қарастыру.

ZaTelecom телеграм-арнасының жүргізушісі және Интернетті қорғау қоғамы коммерциялық емес ұйымының директоры Михаил Климарев қазақстандық министрліктің қорытындысын сынады. Оның пікірінше, түбегейлі қателік – қашықтан оқытуда «мұғалім сөйлейді, ал тәтті балалар отырып тыңдайды» деген ескі үлгіні қолданған. Климаревтың айтуынша, бұл модель Сократтың заманынан басталады және оны 19 ғасырда Януш Корчак әдістемелік тұрғыдан бекіткен: «Мен дәл осы модельді Интернетке неге апару керектігін түсінбеймін. Бұрын тамаша мұғалімдерден миллиондаған балаларға жақсы сабақ көрсету техникалық мүмкін емес еді. Сондықтан мен жүздеген мың орташа мұғалімдерді қолдануға тура келді - олар басқа, ақылдылардың жазған кітаптарын қайталап айтып берді. Енді сіз YouTube-

тегі ең әдемі мұғалімнің бейнесін түсіріп, көре аласыз және көп нәрсені түсіне аласыз. 21 ғасырда модельдеу, бірлескен шығармашылық, жобалық оқыту және миллиондаған тамаша әдістер, соның ішінде «жылдамдықты іздеу» сияқты оқу мүмкіндіктері пайда болды. Жоқ, тіл байланған апайлардың күбір-күбірін, тізім бойынша сауалнама (Петров! Тақтаға!) алып, интернетке сүйрейміз. Кесте бойынша масштабтау. Содан кейін біз «интернет-арналардың шыдай алмағанына таң қалдық», - деп есептейді Михаил Климарев [3].

Бәлкім, қазіргі төтенше жағдай білім беру ұйымдарын сабақ/дәрістердің ескірген үлгісінен, үй тапсырмасын орындаудан бас тартып, қашықтан оқытудың инновациялық әдістерін қолдануға итермелеуі мүмкін.

Бұл мәселенің шешімін, біздің ойымызша, интерактивті электронды оқулығымыз шешуге болады және біздің ресурс мектепке бармайтын мүмкіндігі шектеулі балаларды қамтуға да көмектеседі. Қазіргі таңда білім беру жүйесін жаңарту компьютер сияқты қуатты құралды пайдаланумен тікелей байланысты. Ол оқу-танымдық іс-әрекеттің тиімді құралы рөлін атқара алады, педагогикалық ақпаратты өңдеу және талдау құралы, оқу-тәрбие процесін басқару және ұйымдастыру құралы бола алады.

11-12 сыныптардағы «Экономика» пәні бойынша оқушыларға арналған электронды оқулықтың ұсынылып отырған нұсқасының идеясы төмендегідей. Оқыту пресс-конференция өткізу қағидасы мен ережелеріне сәйкес өтеді. Баспасөз конференциясы – бұл бұқаралық ақпарат құралдары үшін әлеуметтік маңызы бар жаңалықтарды немесе олар түсініктеме беруді қалайтын оқиғаларды хабарлау мақсатында өткізілетін, ұйымдастырушылар мен БАҚ арасындағы диалогты қамтитын іс-шара [4].

Электрондық оқулықтың экраны екі бөлікке бөлінген: оң жағында мұғалім (баспасөз конференциясын ұйымдастырушы), сол жағында студент (БАҚ өкілі). Бұл жағдайда мұғалімнің рөлін интерактивті оқулығымыз атқарады. Баспасөз мәслихатын ұйымдастыру ережелерінің бірінде: «Сөйлеу мәтіндері (алдын ала басылған) арнайы үстелде немесе ақпараттық стендте орналастырылады. Олар сондай-ақ құжаттардың ақпараттық пакетіне (пресс-кит) енгізілген. Қағаздағы мәтінді оқу әбден қолайлы.

Басып шығарылған мәтінді көз алдыңызда ұстау ешбір жағдайда зиянды емес. Бірақ үздіксіз оқу табиғилықтың әсерін толығымен жояды, бұл баспасөз мәслихатында қажет.

Дәріс «сұрақ-жауап» материалының ыдырау принципі бойынша құрылған. Студент лекция материалын меңгеруіне байланысты сұрақтар қояды деп болжанады. Ал біздің электронды оқулығымыз бұл қандай сұрақтар екенін – баспасөз мәслихаты қағидасы бойынша алдын ала біледі. Оқытылатын сабақтың тақырыбы – баспасөз мәслихатының күн тәртібі. Оқушы электронды оқулыққа қаншалықты көп сұрақ қойса, соғұрлым ол ақпаратты неғұрлым тиімді қабылдайды [5].

Оқулықтағы жауаптарға қанағаттанған студент келесі тақырыптарды оқуға көшеді және сол принцип бойынша материалды зерделейді. Әрбір бөлімнің немесе тақырыптың соңында оқулықта оқушының білімін бағалау ұсынылады

Баспасөз мәслихаты төңірегіндегі оқиғалар циклі баспасөзден үзінді – БАҚ-та жарияланған материалдарды бақылау және талдаумен аяқталады, бұл іс-шараның тиімділік дәрежесін анықтау үшін де, болашаққа жоспар құру үшін де маңызды. Баспасөз конференциясын ұйымдастыру ережелеріне ұқсас, интерактивті электронды оқулық студенттің білімін бақылайды.

Студенттің бақылау сұрақтары нақты экономикалық жағдайдан мысалдар құрастырылады, онда студент іздеу жүйелерін пайдаланып Интернеттен жауабын таба алмайды, бірақ жауаптар қойындысын өз бетімен толтырады, онда студент қарсы плагиат жүйесі лекциялық материалмен мәтіннің бірегейлік пайызын тексереді. Бірегейлік пайызы және мәтіннің дәріс материалымен байланысы, т.б. жазбаша жауабыңызда осы дәрістің терминдері мен ұғымдарын пайдалану және т.б. оқулығымыздың жүйесін мұғалімсіз бағалайды. Студент орындалған тапсырманы мұғалімге жібергісі келгенде де мүмкін. Бұл жүйе мұғалімнің оқушыны бағалауын да жеңілдетеді.

Ақпараттық технологияларды оқыту жағдайында көп ретті түсіндірулер тиімді. Оқу материалын бірінші рет түсіндіруді мұғалім жүргізуі керек. Алайда, жоғарыда айтылғандай, қашықтықтан оқыту жағдайында бұл кейбір жағдайларда мүмкін емес. Сонымен бірге, түсіндіру барлық студенттерге қолжетімді болатындай болуы керек. Бұған хабарланатын материалдың көлемін азайту, презентацияны әдейі жеңілдету арқылы қол жеткізіледі. Бірінші түсіндірменің деңгейі курстың келесі тақырыптарының материалын түсінуге мүмкіндік беретін ең аз қажетті оқыту нәтижелерін беретіндей болуы керек; түсіндірудің бірінші деңгейі жеңілдетілген болса да, зерттелетін объект немесе құбылыс туралы тұтас және дұрыс түсінік беруі керек. Мұндай түсініктеме барынша қолжетімді материалға негізделген.

Кейінгі түсіндірмелер компьютер арқылы ұйымдастырылуы мүмкін және ең дайын студенттердің қабілеті мен бейімділігін ескере отырып, жоғары деңгейді көрсетеді. Қайталанатын «компьютерлік» түсіндірмелерде оқу материалының егжей-тегжейлері мен нәзіктіктері болуы керек, олар материалды баяндаудың қатандығы мен тереңдігімен ерекшеленуі керек. Бұл түсініктемелер пәнге қызығушылық танытатын студенттерді дамытуға бағытталған. Біздің интерактивті электронды оқулықымыз дәл осы функцияны орындайды [6].

Электрондық оқулықтың әрбір бөлімінде негізгі математикалық және экономикалық ұғымдардың анықтамалары және басқа да қажетті теориялық мәліметтер беріледі. Математика мен экономиканың негізгі және маңызды сұрақтары толығырақ және жүйелі түрде сипатталады. Интерактивті электронды оқулық экономикалық-математикалық модельдеу есептерін шешудің жалпы әдістерін және оңтайлы шешімін табу әдістерін қамтитын болады. Графикалық модельдеу әдісі, симплекс әдісі, қосарлы есептеулер, қозғалыс туралы есептер және т.б. түрлі мысалдар келтіріледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы / <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>
2. Казахстан не осилил дистанционное обучение / <https://habr.com/ru/news/t/495632/>
3. Избранные вопросы информатизации школьного математического образования: [электронный ресурс] монография / В.А. Далингер; науч. ред. М.П. Лапчик. – 2-е изд. стереотип. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 150 с.
4. Берлова О.А., Захаров В.П., Колесникова В.Б., Кочинева А. Л. Б. Игра на информационном поле. Журналистика и PR для «зеленых». - М.: Изд-во МСЭС., 2003. - 207 с.
5. Kvesić, Ljiljanka & Brkić, Slavica & Imre, Anita. (2020). World Journal of Educational Research. ISSN 2375-9771(Print)ISSN 2333-5998 (Online) Vol.7, No.1,2020.Abilities of Preschool Children”
6. <https://hr-elearning.ru/top-besplatnykh-sistem-distancionnogo-obucheniya-personala/>

ӘОЖ 37

ЕРТЕ КӘСІПТІК БАҒДАРЛАУ ЖӘНЕ БЕЙІНДІК ОҚЫТУ, МЕТАПӘНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мухаметкали С.Х., п.ғ.к., магистр

*Әл-Фараби атындағы орта мектебі МДШО бар және Еркін бастауыш мектебімен КММ
Сарқан ауданы, Қарабөгет ауылы*

E-mail: samala_86kz@mail.ru

Қазіргі еңбек нарығында жағдай өте ерекше. Қазіргі экономиканың ерекшеліктеріне байланысты, саяси жағдай сияқты, еңбек сипаты да, оның мақсаттары

да біршама өзгерді. Енді адамның психофизиологиялық ерекшеліктеріне ерекше талаптар қойылады, ал оның кәсіби құзыреттілігі мен төзімділік деңгейі өте жоғары болуы керек.

Сондықтан білім беру процесіне ерекше назар аударып, кәсіби бағдарды уақытында қайта бағыттау қажет. Ол бүкіл жүйені терең білуден және кәсіби ниеттердің қалыптасуына әсер ететін факторлардан негізделуі керек.

Тірек сөздер: бейіндік оқыту, метапәндік құзыреттілік, оқушы, оқытушы.

На современном рынке труда ситуация очень специфическая. В связи с особенностями современной экономики, как и политической ситуации, несколько изменился и характер труда, и его цели. Сейчас к психофизиологическим особенностям человека предъявляются особые требования, а уровень его профессиональной компетентности и выносливости должен быть очень высоким.

Поэтому необходимо уделять особое внимание образовательному процессу и своевременно переориентировать профориентацию. Она должна основываться на глубоком знании всей системы и факторах, влияющих на формирование профессиональных намерений.

Ключевые слова: профильное обучение, метапредметные компетенции, ученик, преподаватель.

In the modern labor market, the situation is very unusual. Due to the peculiarities of the modern economy, as well as the political situation, both the nature of Labor and its goals have changed somewhat. Now there are special requirements for the psychophysiological characteristics of a person, and his professional competence and level of endurance should be very high.

Therefore, it is necessary to pay special attention to the educational process and reorient the professional orientation in time. It should be based on a deep knowledge of the entire system and factors that affect the formation of professional intentions.

Keywords: profile training, metapark competence, student, teacher.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім, ол үшін бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», – деп білім беру жүйесін жетілдіру мәселесін 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан — 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында атап көрсетті [1].

Мұның өзі білім беру жүйесінің алдында үлкен міндеттер тұрғандығын білдіреді.

12 жылдық білім берудің әдіснамалық негіздеріне орай, мектепте білім берудің мазмұндық жағын жаңартудың аса маңызды келесі бағыттарын атап өту керек. Мектептегі білім берудің мазмұны қазіргі қоғам қызметінің серпінді құрылымымен сәйкес келтіру үшін оқушылардың өз бетінше білім алуына және оны іс-әрекеттерінде қолдануға, әрі оқытудың әр түрлі саласында өз мүмкіндіктерін тануға және жақсы қасиеттерін ашуға тәрбиелеуді мақсат етіледі.

Білім беру жүйесін түбегейлі реформалау жағдайында оның барлық деңгейлері арасындағы үздіксіздік принципі сақталуы қажет. Бұл дегеніміз — жүйенің бір бөлігі өзгеріске ұшыраған жағдайда онымен байланысты басқа компоненттер де соған икемделуі тиіс. Бұл, әсіресе, жалпы орта және кәсіби білім беру деңгейлері арасындағы байланысқа қатысты. Себебі кәсіби білім беру жүйесі (нақтырақ айтсақ, оның ішінде педагогикалық мамандар даярлау жүйесі) жалпы орта білім жүйесіне тікелей қызмет етеді, екіншісінің сапасынан бірінші жүйенің сапасы тәуелді болады.

Бүгінгі таңда бұл жағдай жалпы білім берудің жоғары сатысында бейіндік оқытуға көшіп отырған өте көкейкесті, сол себепті педагог-мамандарды даярлау болып жатқан өзгерістерді есепке ала отырып, жүргізілуі керек. Яғни жалпы білім беретін орта мектептің жоғары сатысында жұмыс жасайтын мұғалім бейіндік оқыту жағдайында жұмыс істей

алатын, оның ерекшеліктерін білетін және сол бойынша қосымша білім бағдарламаларын жасай алатын және оларды жүргізе алатын болуы, баламалық жағдайда жұмыс істей алуы қажет. Міне, осы аталғандар пән мұғалімінің пәндік, әдістемелік дайындығымен бірдей деңгейде көңіл бөлінетін, маман даярлау жүйесінде қалыптастырылатын негізгі құзыреттіліктер болуы тиіс [2].

Жалпы орта білім беру мақсаты - жоғарғы сыныптағылардың әлеуметтік және кәсіптік тұрғыдан өз тағдырын өзі шешуге, құқықтық норма негізінде өз бетімен әрекет ету қабілетін дамыту үшін, болып жатқан оқиғаларда, жағдаяттардың құндылығын сезінуге дайындығына, қажетті ақпараттарды өз бетімен таңдауға және туындаған проблемаларды шешу тәсілін дамуға жағдай жасау болып табылады.

Бұл жағдайда, білім беру процесінің негізгі мақсаты - оқушылардың кәсіби білім алу мен келешек кәсіби бағдарын игерудегі жалпы білім дайындығын бейіндік оқытудың қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық және технологиялық бағыттарында оқыту мазмұнын саралап жіктеу негізінде іске асыру. Оқушыларға жеке шығармашылық бағдарламасына сәйкес қызығушылығы, мүмкіндіктер мен кәсіби жобасы негізінде оқу деңгейін, әдістерін және түрін таңдау құқығы беріледі [3].

Мектеп бітіруші өмір, қоғам және адам туралы, келесі білім алу деңгейіне қажет танымдық және қатынас түрлері туралы жүйелі білім алады. Оқушылардың пәндерден алған білімі және таңдап алған бейіндік оқу бағытындағы құзыреттілігі әлеуметтік және кәсіби өзіндік таңдауының негізі болады.

Негізгі мақсаты-кәсіптік бағдар беру жұмысы, курс, оқушыларға осы мамандық бойынша оқу курсын таңдауға көмектесу, яғни одан әрі кәсіби қызмет. Сонымен, мұндай жұмыс жастардың жұмысына саналы түрде оң көзқарас қалыптастыру түрінде мақсаттар қояды.

Сондай-ақ бұл міндеттер іске қосуға болады:

➤ оқушылар туралы объективті және толық ақпарат алу, олардың қабілеттері, оқу профильдері бойынша сәтті және дұрыс бөлу артықшылықтары.

➤ пайдалану стандартты әдістерін, сондай-ақ нысандары, кәсіби қалыптасқан, ол үшін жас адамдар кең диапазоны нұсқалары үшін өз мамандығын таңдау. Мұндай әдістер жан-жақты жүргізілуі керек және тәрбие жұмысында үнемі қолданылуы керек.

➤ қолдау өтті, олар болашақта жұмысқа орналасуда қиындықтарға тап болады деп болжануда. Оларға түзету сыныптарының оқушылары, үлгерімі өте нашар бала және т. б. кіруі мүмкін.

➤ қалалық және аудандық мекемелер тарапынан қосымша кәсіптік білім беру жүйені құрумен өзара байланысты.

Мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес мектеп оқушыларын жасына қарай кәсіптік бағдарлау топтарына бөлуге болады.

Бастауыш сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлау (1-4 сынып). Бұл жұмыстың басты мақсаты-кәсіптік анықтау бойынша төменгі сыныптарда еңбекке деген оң көзқараспен қарау, оның құндылығы адам үшін маңыздылығын түсіндіру, сондай-ақ бүкіл қоғам үшін тұтастай алғанда пайдасын анықтау. Сондай-ақ, балаларды оқыту мен тануға, оның ішінде оқу-танымдық іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне, соның ішінде зерттеу, жұмыс, ойын және т. б. қызығушылықты дамыту қажет.

5-7 сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар.

Бұл кезеңде әрбір оқушы жеке мағынасын, танымдық тәжірибесін, сондай-ақ кәсіби қызметке қызығушылығын түсінуі тиіс. Оқушылар өз мүдделерін білдіріп, өздерінің "мен" құрып, өз мүмкіндіктерін түсінуі керек. Сонымен қатар, оларға әртүрлі қызмет салаларында: мәдениет, техника, өнер, медицина және т. б. тәжірибе қажет.

Кәсіби бағдар 8-9 сыныптардан өтті.

Бұл ең жауапты кезеңдерінің оқыту мектепте тарапынан оқушыларды кәсіптік бағдарлау. Себебі сегізінші және тоғызыншы сыныпта мұғалімдер білім беруді нақтылау керек. Сондай-ақ әртүрлі курстарды таңдау бойынша болашақ мамандықтар бойынша элективті

курстар өткізу қажет. Қажеттілігі өткізу жеке консультациялар ұсыну үшін болашақ мамандығы және басқа да осындай іс-шаралар құрылу қажет. Негізгі мақсат – баланың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес алдағы профильді таңдауға көмектесу.

Жоғарғы сыныптар (10-11 сынып).

Бұл кезең-алдыңғы жұмыс нәтижелерін есептеу. Бағдарлама кәсіптік бағдарлау осы сыныптарда, сондай-ақ мынадай мақсаттар болуы тиіс: түзету және бағалау, Дайын, таңдалған мамандық, сондай-ақ одан әрі жоспарлары студент[4-5].

Негізгі әдістер оқушыларды кәсіптік бағдарлау, яғни ақпараттық жұмыстар жүргізу. Бұл әдісті әртүрлі кәсіптердің қысқаша сипаттамасына келтірілген профиграммаға қосуға болады. Бірақ мұндай тәсілді сәтті деп айту қиын, өйткені оны қабылдау қиын және іздеу әлі де ықшам және қызықты бейнені қажет етеді.

Жарнама және насихат. Бұл тәсіл сәтті болуы мүмкін, Қарағай жарнамасы мектеп оқушылары үшін өте тартымды болады, ал оған ұсынылған ақпарат өте дұрыс. Мұндай жағдайда жарнама көмектесе алады қызығушылық табу үшін белгілі бір ЖОО көрсете отырып, нақты өзектілігін осы кәсіп, сондай-ақ түсу үшін студент үшін интроспекция және өзін-өзі дамыту жүктеледі.

Кәсіпорындар бойынша экскурсиялар. Бұл олардың болашақ мамандығымен танысу үшін ашық есік жобалары болу керек. Бірақ мұнда бірнеше айырмашылықтар бар: турды таңдау тек білікті басшылық немесе көшбасшы бола алады, ол өндірістің барлық егжей-тегжейін және оның маңыздылығын балаларға айта алауы керек.

Сілтемелер және ақпараттық дәрістер. Екіншісі біріншісіне қарағанда күшті әсер етеді. Бірақ әдебиет мектепте жеткілікті мөлшерде болуы керек.

БАҚ пайдалану. Бұл өте тиімді әдіс болуы мүмкін, бірақ бухгалтерлік есеп пен бұқаралық ақпарат құралдарының ерекшелігіне байланысты болатынын ескерген жөн.

Интерактивтік әдістері Кәсіби бағдар беру

Интерактивті әдіс қазіргі заманғы мамандық таңдау тәсілдерінің бірі болып табылады. Бұл дос алдында қандай да бір өзара әрекетті білдіреді. Мұндай әдістер әртүрлі өмірлік жағдайларда проблемаларды одан әрі бірлесіп шешумен модельдеуге тұрарлық деп қарастырамыз. Олардың арқасында сіз ынтымақтастық атмосферасын құра аласыз, жасөспірімдерде белгілі бір құндылықтарды дамыта аласыз, сонымен қатар белгілі бір дағдылар мен тәжірибе жасай аласыз.

Интерактивті әдістерге кәсіпкерлік ойындар, осы тақырып бойынша түрлі тренингтер кіреді. Атап айтқанда, олар қазіргі заманғы досына мамандықтар туралы көбірек білуге мүмкіндік береді, сонымен қатар ойын арқылы белгілі бір кәсіби қызметтің барлық қыр-сырын білуге мүмкіндік береді.

Кәсіптік бағдарлау тренингі.

Бұл кәсіби қызметті арттырудың ең тиімді белсенді әдістерінің бірі. Сонымен қатар, бұл оқушыға тақырып бойынша барлық қажетті ақпаратты алуға көмектеседі, сонымен қатар проблемалық жақтарды таңдау, табу және шешу орынды табуға, сонымен қатар жай байланыс орнату үшін қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Профориентациялық тренинг пайдалану жиынтығында неғұрлым әр түрлі, бірақ ең тиімді әдістерін, олардың арасында психотерапиялық, оқытушылық және психокоррекциялық жатқызсақ болады. Мұндай тренинг өзін-өзі тануға, кәсіби дағдылар мен коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған.

Кәсіби бағдар берудегі белсенді әдістері.

Мұндай әдістер жасөспірімді кәсіп анықтау мәселесін табуға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар оны шешу үшін базада қажет нәрсенің бәрін береді. Белсенді әдістерге мыналар жатады:

Кәсіптік бағдар беру ойындары-әдетте өте динамикалық, шеңберінде өткізіледі. Сабақ түрінде және тиісінше мектеп мекемелерінің қабырғаларында өткізіледі. Олар бүкіл сыныппен жұмыс істеуді қамтиды.

Белсенді викториналар-бұл студенттерді қызықсыз және қызықтырмайтын сұрақтар туралы ойлауға мәжбүр ететін тесттер. Және, бір қызығы, бірақ егер мұндай мәселелер кезінде әдеттегі талқылау көрінуі мүмкін емес адасушы жасөспірімдерге назар аударылады, онда әдетте, орындай отырып, жазбаша жұмыстар осы мәселелер бойынша, ол жиі тереңдейді тақырыбына және проблеманы арқылы бланктерді толтыру арқылы анықталады.

Бланктік ойындар-процесінде осындай ойын түрін арнайы мектеп психологы жүргізеді, өз ойынды тақтада, ал әрбір оқушы өз бланкісінде жүргізеді. Ойындар барлық сыныптарда өткізіледі және бағалауға мүмкіндік береді адамгершілік аспектілері кейбір танымал және жеткілікті беделді кәсіптер көрсетіледі.

Құндылық-мағыналық пайымдаулар-мұнда басты назар жеке өзін-өзі бағалауға, сондай-ақ оның моральдық аспектілеріне аударылады. Сауалнамалар, олардың негізінде құрылды, олардың тақырыбы бүгінгі кәсіп, қамтуы тиіс элементтері ойын қабілетті оқушының тарапынан қозғалған сұрақтар мен айтылған ойлардың талқылауына ұлғасуы керек.

Бизнес-ойындар-ең қызықты және қалаулы әдістердің бірі, ол экономикалық және саяси жағдайға негізделеді. Мұндай ойындар оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін, тез шешім қабылдау және әрекет ету қабілетін дамытуға, сондай-ақ олардың жеке позициясын дәлелдеуге қабілетті.

Виртуалды кабинеттер кәсіби бағдарлау - ең қарапайым және ең аз тиімді инновациялық әдіс. Оның артықшылығы-бұл балалардың қызығушылығын тудырады, өйткені ол қазіргі заманғы ақпараттық технологиялармен тікелей байланысты. Балаға қазір кәсіптер әлемімен танысу, олардың сипаттамалары туралы және тиісті жоғары оқу орындарында ақпарат алу оңай және қызықты болған жерде компьютерді нұқсаған жөн. Жасөспірім айналыса алады және өз мәселесінің шешімімен кез келген яғни ыңғайлы уақытта, оған құқығы бар таңдау, және қашан онымен танысуға мүмкіндік ашады. Мұндай сайттарда, әдетте, ақпараттан басқа, профорентацияларды табуға болады, сондай-ақ психологиялық тесттер, тіпті онлайн-кеңес алуға көмектесу үшін көптеген проблемаларды шешуге кәсіби бағдарлау қарастырылған [6].

Ол сондай-ақ еңбек нарығындағы даму мен өзгерістерді, сондай-ақ жаңа технологиялар мен әдістердің пайда болуын ескеруі тиіс. Болашақта оқушының қайда өтетіні маңызды емес – медициналық, гуманитарлық немесе техникалық университет немесе кез-келген басқа оқу орны-бастысы таңдау саналы және дұрыс болады.

Болашақ мұғалімдерді даярлауда негізгі тірек ұғымдардың бірі болып табылатындықтан, «іскерлік» ұғымына жеке тоқтала кеткен жөн. Айта кету керек, зерттеушілер арасында бұл түсінік әр түрлі мағынаға ие. Іскерліктер мәселесі бірқатар зерттеу жұмыстарында ерекше орында. Іскерліктердің мәніне, олардың білімдер мен дағдыларының өзара қатынасына, олардың іс- әрекеттеріне арналған еңбектерді талдай келіп, біз бұл категория арқылы саналылықты, мақсатқа бағытталғандықты, әрекеттердің жоспарлылығын, ой және практикалық әрекеттердің қабысуын, іс- әрекет мақсатына жету тәсілдерінің тиімділігін сипаттау қажет деген қорытындыға келдік [7].

Біз осы айтылғандардың негізінде «іскерлік» категориясы аясында белгілі бір міндеттерді шешуге бағытталған іс-әрекетте субъектінің өз тәжірибесі мен білімдерін пайдалану қабілетін түсінеміз. Осы орайда мұғалімнің бейіндік оқыту жағдайында жұмыс істеу іс-әрекетін қамтамасыз ететін іскерліктер жүйесін жасауға тиіс боламыз. Дегенмен, мәселенің педагогикалық-психологиялық проблема ретіндегі мәнін түсіну үшін тағы да «кәсіби дайындық» ұғымын нақтылап алу қажет. Қазіргі педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге сүйенер болсақ, оның құрамында, бір жағынан, педагогтың психологиялық, психофизиологиялық және физикалық дайындығы бөлініп көрсетілсе, екінші жағынан — ғылыми-теориялық және практикалық дайындығы жеке көрсетіледі, бұл жерде теориялық дайындық ауқымында педагогикалық іс-әрекетті іске асыруға қажетті білімдер жүйесі, ал

практикалық дайындық аясында мұғалімде аналитикалық, болжау, жобалау және рефлексивтік іскерліктердің болуы түсіндіріледі. В.А.Сластениннің айтуынша [10], олардың жиынтығы педагогикалық шеберліктің бір критерийі болып табылады.

Қазақстанда бейіндік оқытуды ұйымдастыруды оқушылардың оқуын саралап жіктеу және даралау әдісі ретінде екі кезеңге бөліп қарастырамыз. Республикадағы білім берудің бірінші кезеңі, XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап, барлық кеңестік кезеңнен кейінгі елдер кеңістігінің тәжірибесіндегі бір, бірыңғай жалпы білім беретін кеңестік мектептерді өзгерту қажеттігі туындады. XX ғасырдың соңғы он жылдығы оқу орындары (лицей, гимназия, арнаулы мектептер, дарынды балалар мектебі, халықаралық мектептер) моделінің дамуы және қалыптасуымен, мемлекеттік емес сектордағы оқу орындарының құрылуымен, авторлық оқу курстарының бағдарламасын әзірлеумен ерекшеленді.

Бейіндік оқытуды деңгейлеп, саралап жіктеу мен даралауды жүзеге асыру үшін педагогикалық қызметкерлердің дайындық деңгейін мазмұнды жақсарту мен оқу процесін ұйымдастыру қажет. Бейіндік оқытуды ұйымдастыруда кәсіби пәндерді оқытуды ғылым магистрлері арқылы шешу қарастырылуда [8].

Қазақстандағы бейіндік оқыту идеясын жүзеге асыруда Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті жалпы орта білім беру стандарты «Негізгі ережелер» ҚР МЖБС 2.003. – 2008 енгізумен байланысты. Бұл құжатта жалпы орта білім берудің жоғары сатысына сипаттама беріліп, Қазақстандағы бейіндік оқытудың ұйымдастыру мен 11-12 сыныптардағы оқытудың нормативтік мерзімі 2 жыл болып анықталған [9].

Бейіндік оқытудың міндеттеріне оқушылардың танымдық қызығушылығын, шығармашылық қабілетін дамыту, саралап, жіктеп оқыту негізінде өзіндік оқу қызмет дағдысын қалыптастыру жатқызылды.

Бейіндік оқыту мазмұнын іріктеу базалық білім беруді қамтамасыз ету үшін толық функционалдық негізге, сонымен қатар жалпы орта білім беру сатыларының бастауыш, негізгі, жоғарғы сабақтастығына сәйкес іске асырумен сипатталынады. Осындай сипатта ұйымдастырылатын бейіндік оқыту бастапқы кәсіптік, орта кәсіптік, жоғары білім алу жүйесімен сабақтастық қарастырылуда.

Негізгі құзыреттіліктен басқа жекелеген пәндік салалар шеңберінде пәндік құзыреттілік: оқу пәні шеңберінде меңгерілген ерекше білім, іскерлік, дағды қалыптасуымен ерекшеленеді.

Метапәндік және пәндік құзыреттіліктер білім берудің нәтижесі ретінде нақты, өлшемді, қолжетімді, шынайы болуы қажет.

Пәндік нәтижелер сондай-ақ, мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуға және негізгі, пәндік құзыреттіліктерге қол жеткізуге бағдарланады.

Аталған құзыреттіліктерді игеру оқушының бейіндік мектеп жағдайында нәтижелі әлеуметтенуіне игі ықпал етеді.

Маманды кәсіби даярлауға қатысты «құзыреттілік» ұғымының мазмұны келесі негізгі белгілерді қамтиды: білімнің мобильділігі, әдістің икемділігі және ойлаудың сынилығы. Осыған қарап отырып педагогтың кәсіби құзыреттілігі дегеніміз — бұл құрамында мұғалімнің білімдері мен іскерліктері жүйесінің, оның құндылықтық бағдарларының, оның мәдениетінің интегративті көрсеткіштері (сөйлеу, қарым-қатынас стилі, өзіне және өзінің іс-әрекетіне, білімдердің көршілес аймақтарына қатынасы)[9].

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, бейіндік мектепте жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы шешілмей келе жатқан мәселенің бірі — педагогта өзінің педагогикалық ойлауын жаңартуға, инновациялық іс-әрекет атқаруға мотивациялық дайындығын көтеруге, кәсіби өрлеуге сұраныс тудыратын құралдар табу болып отырғандығы екендігін айтуға болады.

Бейіндік мектеп үшін өзіндік идеялары бар, жаңа оқу бағдарламаларын жасауға және жүргізуге қабілетті, жоғары интеллектуалдық әлеуетке және ғылыми құзырға ие мұғалім қажет. Бейіндік оқыту жағдайында педагог әдістемелік даярлығы қалыптасқан, сабақта

оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлі әдістерін меңгерген тұлға болуы тиіс. Ол оқушылармен бірге олардың пәнге қызығушылығын арттыру мақсатында ізденістік-зерттеу жұмыстарын үнемі жүргізуі керек. Бейіндік сыныптардағы мұғалім оқу, ізденістік жұмыстың ұйымдастырушысы, кеңесші болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымды дамытудың 2020- 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы, №205 Жарлығы.
2. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. - Астана, 2018 // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989> (қаралым күні: 20.09.2017 ж).
3. Кант И. О педагогике. Трактаты и письма. - М: Наука, 1980. - 712 с. // http://platonanet/load/knigi_po_filosofii_istorija_nemeckaja_klassicheskaja/kant_traktaty_pisma/12-1-0-1890 (дата обращения: 23.09.2017 ж).
4. Аристотель. Метафизика. Эксмо. – М, 2006. – 608 с.
5. Античные философы (тексты) / пер. М.А. Дынника. - М.: Гераклит, 1935. - С. 5-18.
6. Блонский П.П. Избранные педагогические произведения — М.: АПН РСФСР, 1991. — С.
7. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — Л.: Просвещение,
8. Рубинштейн С.Л. Принципы творческой самостоятельности к философским основам современной педагогики // Общие основы психологии. — М.: Педагогика, 1990. — С. 624.
9. Божович Е.Д. Практико-ориентированная диагностика учения: проблемы и перспективы // Педагогика. — № — 1997. — С. 14–20.
10. Педагогика: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Сластенин В.А., Исаев И.Ф. и др. / Под ред. В.А.Сластенина. — 2-е изд., стереотип. — М.: Академия, 2003. — 576 с.

ӘОЖ 372.4

LEGO WEDO 2.0 ЖИЫНТЫҒЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА "БІЛІМ БЕРУ РОБОТОТЕХНИКАСЫ" БАҒЫТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мухашева М.Б., І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған
Мәдәра Халматова, Шейх Ебедали атындағы Билежик университеті (Түркия Республикасы)

E-mail: Mika.m.b@mail.ru

Бұл мақалада Lego WeDo 2.0 жиынтығын қолдана отырып, бастауыш мектепте "білім беру робототехникасы" бағытын жүзеге асырудың ерекшеліктері туралы айтылады. Автор Lego WeDo 2.0 бағдарламасының осы бағытын, мақсаттары мен міндеттерін, сондай-ақ оны жүзеге асыру барысында оқушылардың игеретін негізгі білімдерін, дағдыларын сипаттайды. Қазіргі уақытта білім беруде әртүрлі робототехникалық кешендер қолданылады, олардың бірі Lego WeDo конструкторы. LEGO WeDo білім беру конструкторларымен жұмыс істеу оқушыларға ойын түрінде механика, физика және бағдарламалау негіздерін зерттеуге мүмкіндік береді. Модельдік мінез-құлық алгоритмін жасау, құрастыру және құру білімгерлерге робототехника, электроника, механика, бағдарламалауды қоса алғанда, әртүрлі салалардағы білімнің барлық жиынтығын өз бетінше игеруге мүмкіндік береді, бұл тез дамып келе жатқан робототехника ғылымына деген қызығушылықты арттырады.

Тірек сөздер: робототехника, білім беру робототехникасы, біліктілікті арттыру, бастауыш мектеп, бастауыш сынып оқушылары.

В данной статье речь пойдет об особенностях реализации направления "образовательная робототехника" в начальной школе с использованием набора Lego WeDo 2.0. Автор описывает данное направление, цели и задачи программы Lego WeDo 2.0, а также основные знания, умения, которыми овладевают учащиеся в процессе ее реализации. В настоящее время в образовании используются различные робототехнические комплексы, одним из которых является конструктор Lego WeDo. Работа с образовательными конструкторами LEGO WeDo позволяет учащимся в игровой форме изучить основы механики, физики и программирования. Разработка, конструирование и создание алгоритма модельного поведения позволяет обучающимся самостоятельно осваивать весь набор знаний в различных областях, включая робототехнику, электронику, механику, Программирование, что повышает интерес к быстро развивающейся науке робототехники.

Ключевые слова: *робототехника, образовательная робототехника, повышение квалификации, начальная школа, учащиеся начальных классов.*

This article will focus on the specifics of the implementation of the direction "educational robotics" in elementary school using the Lego WeDo 2.0 set. The author describes this direction, the goals and objectives of the Lego WeDo 2.0 program, as well as the basic knowledge and skills that students acquire in the process of its implementation. Currently, various robotic complexes are used in education, one of which is the Lego WeDo constructor. Working with LEGO WeDo educational constructors allows students to learn the basics of mechanics, physics and programming in a playful way. The development, design and creation of an algorithm for model behavior allows students to independently master the entire set of knowledge in various fields, including robotics, electronics, mechanics, Programming, which increases interest in the rapidly developing science of robotics.

Keywords: *robotics, educational robotics, advanced training, primary school, primary school students.*

Жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбие жұмысының тәжірибесінде робототехниканы қолдану қазіргі білім беру теориясы мен әдістемесінің жаңа бағыты болып табылады. Оқушыларға робототехниканы қосымша білім беру жағдайында оқыту тиімдірек болып көрінеді, өйткені бұл жағдайда балада бағалау қорқынышы басым болмайды және ол сыныпта жайлы, ыңғайлы атмосферада, біздің жағдайда техникалық робототехника негіздерін меңгеру процесінде жаңа техникалық білімдерді игеруге ынталандыратын жабдықталған оқу ортасында болады.

Оқушыларды арнайы оқу жинақтарын пайдалана отырып, ең қарапайым роботтарды модельдеу және құрастыруды үйрету педагогикалық зерттеулерде пәнаралық бағыт ретінде «білім беру робототехникасы» ұғымымен байланысты болып отыр. Тағы бір айта кетерлігі, қосымша білім беру жүйесін реформалау білім беру робототехникасын дамытуға ықпал етеді. Заманауи түсінікке сәйкес, робототехника - бұл роботтарды және басқа робототехниканы тәжірибелік қызметте жасау және қолдану процесі болып табылады. Жалпы білім жүйесінде заманауи робототехника кибернетика, механика, жетек теориясы және электроника сияқты ғылыми салалардың шығармашылық өзара әрекеттесуінің салдары болып табылады. Робототехниканың мектептегі білім берудің жалпы құрылымында әмбебап маңызы бар, өйткені ол қазіргі Федералдық мемлекеттік білім беру стандарттарында қабылданған ЭОӨ-ін құрайды. Дегенмен, робототехника, ең алдымен, инженерлік әлеуетті қалыптастыру саласы ретінде, ерекшеліксіз барлық бастауыш сынып оқушыларына бағытталған емес. Робототехниканың пәндік сала ретіндегі осындай сипатты ерекшелігіне байланысты оны қосымша білім беру жүйесіне енгізу қажеттілігі туралы айту заңды.

Әдістер мен материалдар. Бұл бағдарламаның өзектілігі қазіргі әлемде техникалық прогресс алға қарай қадам басты. Электроника саласындағы жетістіктер адамға күнделікті мәселелерді шешуге көмектесуге немесе бос уақытты немесе демалысты өткізуге арналған

миниатюралық және көп функциялы құрылғыларды жасауға мүмкіндік берді. Бұл құрылғылардың жұмысы үшін арнайы чиптер жасалды: процессорлар, микроконтроллерлер. Микроконтроллер-бұл негізгі бөлік, ол бағдарламада жазылған қадамдарды орындау арқылы құрылғыны басқарады. Басқа сандық немесе аналогтық құрылғылармен байланысу үшін интерфейстер мен протоколдар жасалды, бірақ мұның бәрі қарапайым қосымшалар мен ыңғайлы түймелердің артында қарапайым пайдаланушының көзінен жақсы жасырылған [1, 576.].

Бағдарламаның жаңалығы білім беру сапасын арттыру үшін электрондық оқу-әдістемелік кешендерді пайдалану, сондай-ақ сабақтарда оқушылардың міндеттерді шешу, электрондық құрылғыларды жасау және пайдалану, оларды бағдарламалау және басқару бойынша жалпы біліктерін қалыптастыру сияқты оқытудың жаңа технологияларын пайдалану болып табылады.

Бағдарламаның педагогикалық орындылығы-балаларды сандық мазмұнды (ойындар, мультфильмдер) тұтынушылардан айналдыру жаратушылар.

Бұл бағдарламаның ерекшелігі келесі:

- оқушылар қажет болған кезде жаңа ақпарат пен мұғалімнің қолдауына ие болады;
- сабақтың барлық уақыты тәжірибеге арналған, оқушылар тапсырмаларды өздері шешуге тырысады. Егер бірдеңе жұмыс істемесе, мұғалім жетекші сұрақ қояды немесе кішкене түсінік береді, бірақ оқушы тапсырманы өзі аяқтауы керек;
- бастауыш сынып оқушылары осы бағдарлама аясында тек бағдарламалауды ғана емес, электрониканы, механизмдерді де үйренеді;
- бағдарлама білім алушыларға компьютерлік бағдарламаларды меңгерудің берік практикалық дағдыларын алуға ғана емес, сонымен қатар шығармашылық тұлға ретінде дамуға мүмкіндік береді.

Модельіміздің айқындаушы құрамдас бөлігі – қосымша білім беру жағдайында робототехниканы оқыту процесінде бастауыш жастағы оқушылар үшін әмбебап оқу қызметін қалыптастыру *мақсаты* болып табылады.

Зерттеу мақсатына сәйкес келесі міндеттер тұжырымдалды:

- қосымша білім беру жүйесінде бастауыш жастағы оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу процесіне оқу робототехникасын енгізу;
- робототехниканы оқытудың әртүрлі: бастауыш, орта, жоғары деңгейлеріндегі сыныптарды ғылыми-әдістемелік әзірлеу және оқу жүйесіне енгізу;
- бастауыш мектеп оқушыларын робототехника ресурстарымен жұмыс істеу дағдылары мен біліктерінің жалпылама жүйесімен қаруландыру;
- бастауыш жастағы оқушылардың әмбебап оқу іс-әрекетінің қалыптасу деңгейін бағамдаудың бағалау-диагностикалық құралдарын әзірлеу;
- робототехниканы оқыту процесінде бастауыш жастағы оқушылар арасындағы әмбебап оқу әрекетінің даму динамикасын бағалау [2, 376.].

Нәтижелер мен талқылаулар. Бастауыш жастағы оқушыларды оқыту әдістемесінің мәселелері ғалымдар мен мұғалімдердің әрқашан назарын аударған болатын.

Отандық гуманистік педагогика аясында дәйекті түрде қалыптасқан ғылыми түсінік бойынша бастауыш мектеп жасы маңызды сезімтал кезең ретінде әрекет етеді. Оның әлеуметтік тұлғалық дамуы мен баланың тұлға ретінде қалыптасуының жалпы құрылымындағы маңыздылығы мен өзектілігін зерттеушілер бірнеше рет атап өтті.

Бастауыш жастағы оқушылар үшін сыныптан тыс жұмыстар түрінде өткізілетін робототехника сабақтарында гуманистік отандық педагогика қағидаттарына сәйкес белсенді шығармашылық және танымдық ізденістерге қолайлы атмосфераны қалыптастыруға қажетті педагогикалық факторға айналады. Бастауыш мектеп жасында мұндай талаптар әсіресе өзекті болып табылады, өйткені бұл кезеңде бала үшін қолайлы орта мен мұғалімнің мейірімділігі ең маңызды болып табылады. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың ашық сөйлесе білу және психологиялық жайлылық

атмосферасында ғана белсенді танымдық және шығармашылық әрекетке мүмкіндік алады. Қолайлы жағдайды сабақты ұйымдастырушы мұғалім жасау керек. Әйтпесе, бала қорқыныш, алаңдаушылық, қаттылықты сезінетін болады. Бұл ұзақ мерзімді перспективада қателіктерге, қызығушылық пен мотивацияның болмауына әкеледі. Диссертациялық зерттеудің авторы отандық педагогиканың гуманистік бағыттағы принциптерін негізге ала отырып, Ш.Амонашвили стандарттарына жақын оқу ортасы мен педагогикалық жағдайларды жасауға ұмтылды, оның пікірінше, Мұғалім тұлғасының құрылымында келесі сапалар ең маңызды болып табылады [3, 876.].

Бастауыш сыныптағы оқушыларға робототехниканы оқыту кезінде интеграциялық (немесе пәнаралық) табиғатты да атап өтуге болады. Бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін робототехниканы оқыту процесінде:

- орыс тілі және әдебиет (көрнекі оқу құралдарын оқу);
- математика (мысалы, қозғалтқыштың мотор қуатын немесе дөңгелектердің айналу жылдамдығын есептеу қажет болғанда);
- ИЗО (сурет бойынша робот конструкциясын қайта шығару);
- қоршаған әлемге (жануарлар роботтарын жасау: бақа, дәуіт, ит және т.б.);
- технологиялар (жобалау және модельдеу) пәндік білімдерін дамытады.

Айта кететін жайт, оқушылар жаңа оқу материалын игеріп қана қоймайды, олар мектепте бұрын оқығанын есте сақтайды, сондықтан мектептегі оқу білімдері жаңартылып, мектепте оқуға деген ынталары артады.

Айта кету керек, робототехниканы оқытуда мотивация ерекше орын алады, өйткені сабақтар міндетті емес, ерікті болады [4, 936.].

Қазіргі ғылыми түсінік бойынша мотив дегеніміз – белгілі бір қажеттілікті қанағаттандырумен байланысты адамның белсенділікке деген ішкі мотиві болып табылады.

Оқушылардың оқу әрекетінде әртүрлі мотивтерді атап өтуге болады. Олар дүниетанымның екі элементінің де сипатына ие, сондықтан олар сыртқы ортаның әсерінен тікелей қалыптаса алады. Мотивтердің қалыптасу процесі адамның табиғи бейімділігімен қатар оның психикалық ерекшеліктері де (темпераменті, мінезі) көздері ретінде болатын күрделі процесс ретінде әрекет етеді. Белсенділік мотивтер жүйесін қалыптастырудың бірдей маңызды құрамдас бөлігі әлеуметтік орта болып табылады. Жеке тұлғаның әлеуметтену процесінде әлеуметтік және рухани қажеттіліктер негізінде мотивтер жүйесінің даму процесі жүреді.

Робототехниканы оқытуда мотивтердің барлық түрлері бар: оқудың танымдық, әлеуметтік мотивтері және жетістік мотивтері. Мотивтердің алғашқы екі түрі кез келген оқу әрекетінің мотивтеріне ұқсас: балалар жаңа нәрселерді меңгереді, жаңа әрекеттерді игереді, белсенді қарым-қатынас жасайды және т.б.. Жетістік мотивтері робототехниканы оқытуда ерекше рөл атқарады және балалардың робототехника жарыстарына қатысуымен байланысты.

Осылайша, робототехниканы графикалық түрде оқыту процесінде бастауыш жастағы оқушылардың әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастырудың құрылымдық-функционалдық моделінің мотивациялық-мақсатты блогы келесідей көрінеді. [5, 666.].

Моделіміздің *әдістемелік блогында* робототехниканы оқыту үдерісінде бастауыш жастағы оқушылардың әмбебап оқу әрекетін қалыптастырудың тәсілдері мен принциптері бар.

Әдістемелік тәсілдер ретінде біз мыналарды: жүйелік-әрекеттік, технологиялық және тұлғалық-бағдарлы тәсілдерді қолданамыз.

Келесі кезекте біз робототехниканы оқыту процесінде бастауыш жастағы оқушылардың әмбебап оқу әрекетін қалыптастыру моделінің тәсілдерін талдаймыз.

Жүйелік-белсенділік тәсілі. «Жүйелік-белсенділік тәсілі» термині жаңа білім беру стандарттарында негізгі болып айқындалған. Бұл түсінікті, өйткені ол мектептің кез келген деңгейінде, әсіресе, бастауыш мектепте, мектепте де, мектептен тыс жұмыста да кез келген іс-әрекет) сол немесе басқа жүйені пайдалана отырып, орнатылуы, ұйымдастырылуы және жүзеге асырылуы керек.

Робототехниканы оқыту процесінде бастауыш жастағы оқушылардың әмбебап оқу әрекетін қалыптастыру тек ойлау мен әрекетке үйретуді ғана емес (біздің зерттеуіміздің бірінші тарауында айтылғандай), сонымен қатар, оқыту процесіндегі қиындықтарды жеңу нәтижесінде белсенділік арқылы робототехниканы оқытуда еркін шығармашылық жұмыс және ынтымақтастық сияқты техникалық инженерлік-бағдарлы білімдерді меңгеруді де қамтиды. Ал бұл, біздің ойымызша, олардың танымдық белсенділігін, еңбекқорлығын және инженерлік жүйелі ойлау негіздерін қалыптастырудың ең маңызды факторы болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алимисис Д. Робототехника в образовании и образование в области робототехники: смещение акцента с технологии на педагогику /Д. Алимисис // Материалы 3-й Международной конференции по робототехнике в образовании, 2012. - Рр. 7-14.
2. Алтин Х., Педасте М. Обучающие подходы к применению робототехники в научном образовании / Х. Алтин, М. Педасте // Журнал балтийского научного образования. - № 12(3). - (2013) - С. 365-377.
3. Баркер, Б. С. и Ансорг, Дж. Робототехника как средство повышения успеваемости в неформальной среде обучения / Б. С.Баркер, Дж. Ансорг // Журнал исследований технологий в образовании - № 39(3). - 2007. - С. 229-243.
4. Холст, Б. Использование информационных и коммуникационных технологий в научном образовании / Б. Кавас // Журнал Балтийского научного образования. - № 10(2). - 2014. - С. 72-72.
5. Филиппов С.А. Робототехника для детей и родителей. – СПб.: Наука, 2010, 195 стр.

ӘОЖ 378'12

ТЕХНОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА АКТ ҚОЛДАНУ - ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ АРТТЫРУДЫҢ ФАКТОРЫ

Мұса К.Т.

«Жетісу облысы білім басқармасы» мемлекеттік мекемесінің «Талдықорған дарынды балаларға арналған «БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ» мамандандырылған лицей-интернаты» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің технология пәні мұғалімі

E-mail: tgk_96@inbox.ru

Оқушылар «Технология» пәнін зерделеу кезінде туындайтын практикалық мәселелерді талдау және оларды шығармашылықпен шешу, материалдарды, энергияны және ақпаратты түрлендіру, жобалау, жоспарлау, өндіру, процестер мен өнімдерді бағалау, білім мен дағдыларды игеруі керек.

Тірек сөздер: АКТ, білім беру сапасы, технологиялық мәдениет, жобалау қызметі, құзыреттілік тәсіл.

Учащиеся должны анализировать практические проблемы, возникающие при изучении предмета «Технология» и творчески решать их, преобразовывать материалы, энергию и информацию, проектировать, планировать, производить, оценивать процессы и продукты, приобретать знания и навыки.

Ключевые слова: ИКТ, качество образования, технологическая культура, проектная деятельность, компетентностный подход.

Students should analyze and creatively solve practical problems that arise when studying the subject “Technology”, transform materials, energy and information, design, planning, production, evaluate processes and products, acquire knowledge and skills.

Keywords: *ICT, quality of education, technological culture, project activity, competence approach.*

Мектепте технология пәнін үйрену - жұмысшылар мен инженерлік кадрларды даярлаудағы алғашқы қадам. Сонымен қатар, мектеп қабырғасында технология пәнін оқу кезінде мектеп оқушылары игеретін адамның технологиялық мәдениеті кез-келген адамға мамандық таңдауына қарамастан қажет екенін атап өткен жөн. Еліміздің алдында тұрған ғылыми-практикалық міндеттерді шешу үшін кадрлық әлеуетті даярлау жалпы білім беретін мектепте «Технология» білім беру саласын зерттеуден басталып, бастауыш, орта және жоғары кәсіптік оқу орындарында жалғасуы тиіс. Оқушылар «Технология» пәнін зерделеу кезінде туындайтын практикалық мәселелерді талдау және оларды шығармашылықпен шешу, материалдарды, энергияны және ақпаратты түрлендіру, жобалау, жоспарлау, өндіру, процестер мен өнімдерді бағалау, білім мен дағдыларды игеруі керек. «Технология» пәні арқылы оқушы бойында техникалық немесе сәндік-қолданбалы өнер саласындағы білім мен дағды, ғылым, техника және техносфера әлемі, технологияның қоғамға және қоршаған ортаға әсері, адам қызметінің және қоғамдық өндірістің салалары, кәсіптердің ауқымы туралы түсініктері қалыптасады. [1].

Технология сабақтарында АКТ-ны қолдану оқушылардың жұмыс түрлерін, іс-әрекеттерін түрлендіруге, зейінін белсендіруге мүмкіндік береді, жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін арттырады. Презентациядағы диаграммаларды, нұсқаулық карталарды, кестелерді құрастыру уақытты үнемдеуге, материалды эстетикалық тұрғыдан реттеуге мүмкіндік береді. Иллюстрацияларды, сызбаларды және т.б. оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттыру; сабақты қызықты өтуге мұғалімді итермелейді. Технология сабақтарында АКТ-ны қолдану әртүрлі иллюстрациялық, ақпараттық материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді.

АКТ еңбекке баулу технологиясы бағдарламасының жеке тақырыптары мен тарауларын оқуда қолдану орынды. Бұл келесі факторларға байланысты:

1. Бұл білім беру саласы ең алдымен материалдарды өңдеу, модельдеу және жобалау тәсілдерінің практикалық дағдыларын қалыптастыру мен жетілдіруді қамтамасыз етеді. Сондықтан сабақта оқушылардың практикалық іс-әрекетіне көбірек уақыт бөлу керек.

2. Мектеп медиатекасындағы мультимедиялық дискілер санының жеткіліксіздігі. Қол жетімді дискілер тар тақырыптық фокусқа ие және бірқатар артықшылықтарсыз емес. Программисттердің кәсіби шеберлігі, әдемі графикасы, жақсы анимациясы бар, көп функциялы және т.б. Бірақ олар көп жағдайда белгілі бір мұғалімнің осы нақты сабағының жоспарына сәйкес келмейді. Олардың көмегімен мұғалімнің сабақта қойған барлық мақсаттарына жету мүмкін емес [2].

Сабақта, әдетте, мұғалімнің немесе оқушының сөйлеген сөздері компьютерді, проекторды, дыбыстық динамиктерді, презентацияларды қолдана отырып қолданылады. Тұсаукесерді сабақта қойылған міндеттерді оңтайлы шешуге болатындай етіп жасауға болады. Презентация мұғалімге дәріс оқып қана қоймай, студенттермен әңгімелесуге, тақырып бойынша сұрақтар қоюға және сол арқылы студенттерді басқа пәндер бойынша бұрын алған білімдерін жаңартуға, болжам жасауға мәжбүр етуге мүмкіндік береді (қалай ойлайсыз, термиялық өндеудің қандай түрі сынғыштықты азайтады?) алынған ақпаратты талдау (термоөндеу түрлерінің әртүрлілігі), салыстыру (термоөндеу айырмашылығы), жалпылау (әртүрлі материалдардың қасиеттері), қорытынды жасау, осылайша оқушылардың ойлау қабілетін дамытып, танымдық белсенділігін арттыру. Әңгіме оқушыларды белсенді етеді, олардың есте сақтау қабілеті мен сөйлеу дағдыларын дамытады, оқушылардың білімін кеңейтеді, ол үлкен тәрбиелік күшке ие, жақсы диагностикалық құрал болып табылады [3].

Сарапшылар көптеген эксперименттердің нәтижелеріне сүйене отырып, студенттің материалды меңгеру әдісі мен осы материалды жадында еске түсіру (қалпына келтіру) қабілеті арасындағы айқын күшті байланысты бұрыннан байқаған. Мысалы, естіген материалдың төрттен бір бөлігі ғана есте қалады. Егер оқушының бұл материалды көрнекі түрде қабылдау мүмкіндігі болса, онда есте қалған материалдың үлесі үштен біріне дейін көтеріледі.

АКТ құралдарын пайдалана отырып оқыту тұлғаның белсенділік, дербестік, шығармашылық, ақпараттық қоғам жағдайына бейімделу қабілеті сияқты әлеуметтік маңызды қасиеттерін қалыптастыруға, коммуникативті дағдыларды дамытуға және ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға жағдай жасауға мүмкіндік береді. [4].

Технологиялық, нұсқау картасы тәжірибелік жұмысты орындау кезінде сабақтағы негізгі технологиялық құжат болып табылады. Нұсқаулық-технологиялық карталарға графикалық және мәтіндік материал, орындалатын тапсырманың сипаты туралы мәліметтер, оған қойылатын талаптар, материалдар, құралдар, жабдықтар мен құрылғылар, еңбек операциялары және олардың реттілігі. Оны электронды тақтада көрсету әлдеқайда ыңғайлы және оны басқа топ үшін қайта салудың қажеті жоқ, оны сызбаның өлшемі немесе қосымша бөлшектері болсын, тікелей экранда қосуға немесе жоюға болады.

Сабақ барысында тақтада жасалған барлық жазбалармен жүргізілген барлық жұмыстарды кейіннен қарау және талдау үшін, соның ішінде бейне жазба түрінде компьютерде сақтауға болады. Интерактивті тақтамен жұмыс істейтін мұғалім ақпаратты берудің әртүрлі формаларын – визуалды және дыбысты біріктіру арқылы материалды қабылдау деңгейін арттыра алады. Сабақ барысында ол жарқын, көп түсті схемалар мен графиктерді, дыбыспен бірге анимацияны, мұғалімнің немесе оқушының іс-әрекетіне жауап беретін интерактивті элементтерді қолдана алады. Қажет болса, егер топта көру қабілеті нашар студенттер болса, мұғалім тақтада көрсетілген элементті үлкейте алады. Көрнекілік пен интерактивтілік–интерактивті тақтаның басты артықшылығы. Интерактивті тақталар оқушылардың жаңа буынын, компьютерлерді және ұялы телефондарды ерекшелейтін ақпаратты қабылдау тәсіліне сәйкес келеді, оларда темпераментті визуалды ақпарат пен визуалды ынталандыру қажеттілігі әлдеқайда жоғары.

Презентация қысқа мерзімді фронтальды-топтық зертханалық жұмыс әдісін жүзеге асыруға мүмкіндік береді, оны бір уақытта барлық сынып оқушылары мұғалімнің жетекшілігімен топтарда орындайды. Бұл жағдайда слайдтарда жұмыс жоспары, орындалған жұмыс туралы есеп нысаны және қорытынды нысаны, тәжірибені немесе экспериментті суреттейтін бейнесюжет болуы мүмкін. Фронтальды тәжірибелер оқушыларды құбылыстарды байқауға және талдауға үйретеді, ойлаудың дамуына ықпал етеді. Ақыл-ой әрекетін белсендендіруге, сәйкесінше, зерттелетін мәселенің маңызды жақтарына назар аудару керек сұрақтар қою арқылы қол жеткізіледі.

Ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істеу кезінде оқушылар сыни ойлау біліктері мен дағдыларын, таңдауды жүзеге асыру және ол үшін жауапкершілік алу, ақпараттық іздеудің тиімділігін бағалау, ұсынылатын ақпараттың сауатты көлемін анықтау, мәтінді, графиктерді, схемаларды, сызбаларды тез, ұғынықты оқу, ойларды анық, қысқа, іс бойынша тұжырымдау, ойларды жазбаша түрде баяндау, талдау, салыстыру, жіктеу қабілеттерін қалыптастырады [5].

Оқу бағдарламаларының интерактивті элементтері пассивті ассимиляциядан белсендіге ауысуға мүмкіндік береді, өйткені білім алушылар құбылыстар мен процестерді өз бетінше модельдеуге, қажет болған жағдайда кез-келген фрагментке, виртуалды экспериментті бірдей немесе басқа бастапқы параметрлермен қайталай отырып, ақпаратты сызықтық емес қабылдауға мүмкіндік алады.

Сабақта презентацияны қолдану - бұл оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға және олардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретін басқа әдістермен қарым-

қатынаста иллюстрациялардың визуалды әдісін қолдану. Суреттер әсіресе объектілер тікелей бақылауға қол жетімді болмаған кезде және мұғалімнің сөзі зерттелетін объект немесе құбылыс туралы түсінік беру үшін жеткіліксіз болған кезде қажет. Алайда, интерактивті тақтаны қолданудың әсері көбінесе мұғалімнің өзіне, тақтаның белгілі бір мүмкіндіктерін қалай қолданатындығына байланысты екенін түсіну керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аблақотов А.А., Епанешников В.В. ПРИМЕНЕНИЕ ИКТ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ – ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 10. – С. 12-13;
2. URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=32908> (дата обращения: 13.09.2022).
3. <https://rosuchebnik.ru/material/ispolzovanie-ikt-na-urokakh/>
4. Захарова Н.И. Внедрение информационных технологий в учебный процесс. – Журнал «Начальная школа» №1, 2008.
5. Виноградова Л.П. Использование информационных технологий в начальной школе. Материалы научно-практической конференции.- 2000 г.

ӘОЖ 159.947

КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ҮРДІСІНДЕ БІЛІМгерлердің ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ МОТИВАЦИЯСЫ

Наубаева Х.Т., *п.с.ғ.д., профессор*

Қозыбаева К., *2 курс магистранты*

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: 0077552@gmail.com

Бұл мақалада кәсіби даярлау үрдісінде білімгерлердің танымдық іс-әрекет мотивациясының теориялық негіздері қарастырылады.

Тірек сөздер: *мотивация, қажеттіліктер, актуализациялау*

В данной статье рассматриваются теоретические основы мотивации познавательной деятельности студентов в үдерісе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: *мотивация, способности, актуализация*

This article discusses the theoretical foundations of motivation of cognitive activity of students in the process of professional training.

Keywords: *motivation, abilities, actualization*

Кәсіби даярлау үрдісінде білім алушылардың танымдық іс-әрекетін және ынталандырушы себептер мен жағдайларды, мүмкін болса, ғылыми-теориялық және ғылыми зерттеулердің интеграциясына және олардың әрқайсысының зерттеу нысанында алынған нәтижелерді жалпылауға негізделген деңгейлік сапалық, сандық көрсеткіштермен салыстыру ықпал ететіні анық. Қажеттіліктер мәселесі адамның санасымен, мотивтермен, саналы мақсаттармен, ниеттермен байланысты.

С.Л.Рубинштейн «Психология негіздері» еңбегінде жалпы мотивтердің ішінде ол оқу мотивін ерекше атап өтті, өйткені ол оқуды «оқыту, білім мен дағдыларды игеру ол үшін нәтиже ғана емес, сонымен бірге мақсат болып табылатын» ерекше қызмет түрі ретінде қарастырды.

С.Л. Рубинштейн оқу мотивациясы өзін-өзі жетілдіру үшін өзінің алдындағы міндеттеме ретінде тәрбиелік аспектіде тұлғаның дамуын ынталандыратынын атап өтті.

Психикалық даму кезеңдерін басым мотивтердің өзгеретін динамикасымен байланыстыра отырып, ол былай деп жазды: «дамудың әртүрлі кезеңдерінде кейбір мотивтер заңды түрде тиімдірек мотивтер болып шығады. Оқытушының маңызды міндеттерінің бірі-дамудың әр кезеңінде, тиісінше, ол білім алушылардың алдына қойған міндетін қайта құрасытырып және қайта сраптап, ол үшін ең қолайлы мотивтерді табу қажет».

Оқудың саналылығы, біріншіден, бос формалар мен негізсіз ережелерді формальды, механикалық есте сақтауға қарама – қарсы-оқу үдерісінде үйренген ережелердің мағыналық мазмұнының негіздерін түсінуді талап етеді. Білім алушыларға қатысты оқыту мотивтерінде айтарлықтай дәрежеде көрініс табады. Білім алушының жұмысқа шынымен кірісуі үшін оқу қызметі барысында оның алдына қойылған міндеттер тек түсінікті ғана емес, сонымен қатар іштей қабылдануы керек, яғни, білім алушы үшін жеке маңызы болуы керек. Жоғарыда айтылғандардан көретініміз, С.Л. Рубинштейннің мотивация туралы ережелері өзектілігін қазіргі уақытта да психологияның дамуында жоғалтқан жоқ [1].

Мотивацияны зерттеуге көрнекті кеңес психологы А.Н. Леонтьев те үлкен ғылыми үлес қосты, оның теориялық ұстанымдары тұтас психологиялық мектепке негізделген. А.Н. Леонтьев қажеттіліктерді дамыту мәселесін және олардың санаға қатынасын бірегей шешуді ұсынды. Ол мотивтерді қажеттіліктермен ерекшеленетін нысандар (қабылданған, көрінетін, ойлау) ретінде түсінуді негіздеді. Бұл мотивтер қажеттіліктерде көрсетілген тақырыптық мазмұнды құрайды.

«Мотив, - А.Н. Леонтьевтің анықтамасы бойынша, - бұл адамның іс-әрекетін тудыратын және басқаратын және белгілі бір қажеттілікті тудыратын объект». Оның пікірінше, мотивтер екі функцияны орындайды: біріншісі - мотивтер әрекетті тудырады және бағыттады, екіншісі-олар әрекетке субъективті жеке мағына береді. Яғни, әрекеттің мәні оның мотивімен анықталады.

Бұдан шығатыны, субъектінің субъектімен өзін қалай ұстауы оның субъектімен қандай қарым-қатынаста екеніне ғана емес, сонымен бірге оның қандай қажеттіліктерге жауап беретініне де байланысты. Осыған ұқсас жалпы теориялық қорытынды зерттеушінің назарын адамның іс-әрекетіне мән беретін және сол арқылы оның жүруіне ықпал ететін мотивтерге аударады.

А.Н. Леонтьевтің теориялық ережелері білім алушыны тек оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде ғана емес, оның мотивациялық саласының субъектісі ретінде де қарастыруға мүмкіндік берді. Бұл адамның оқу іс-әрекетінің мотивациялық саласына қатысты белсенді ұстанымының пайда болуын, білім алушы үшін оқытудың «мағынасын» қалыптастыруды түсіндіреді.

А.Н. Леонтьевтің теориялық ұстанымы оқу мотивациясын белсенділік тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда мотив әрекетпен бірлікте әрекет құрылымының ішкі сипаттамасы ретінде қарастырылады. Іс-әрекеттің ішкі сипаттамасы бола отырып, мотив өзгеріп, іс-әрекеттің өзгеру үдерісінде қайта құрылуы мүмкін, содан кейін ол қызметтің жаңа құрылымы ретінде қарастырылады.

А.Н. Леонтьев оларды жүзеге асыратын үдерістердің дамуымен анықталатын қызмет мотивтерінің динамикасына ерекше назар аударады. Білім алушының алдына неғұрлым күрделі міндеттер қою және оның білімін, іскерлігін, дағдыларын қалыптастыру дамудың жаңа кезеңіне өтуге ықпал етеді. Осыған байланысты, ең алдымен, әрекетті тудыратын мотивтер жекелеген әрекеттерді аз дәрежеде тудыруы мүмкін, жоғары мотивтерге бағынады және кішігірім функцияларды орындайды, ал жекелеген мотивтер тұтастай алғанда іс-әрекеттерді тудыруы және орталық орын алуы мүмкін. Осылайша, білім алушының жеке басын дамыту үдерісінде мотивтердің өзара толықтырылуы және олардың иерархиясы да өзгереді.

Адам өз қызметінде қарым-қатынастың тұтас жүйесін объективті түрде жүзеге асырады. Бұл қатынастардың кейбіреулері ол үшін субъективті болуы мүмкін. Осылайша, оның еңбек қызметі қоғамдық тұрғыдан ынталандырылады, дегенмен ол тек субъективті мотивтермен басқарылады. Олар әртүрлі психологиялық кеңістіктерде жатса да, бірге өмір сүреді. Демек, іс-

әрекеттерді тудыратын мотивтер оған жеке мағына береді. Оларды А.Н.Леонтьев жетекші емес деп атайды, ал ілеспе мотивтер оң немесе теріс қосымша факторлардың рөлін атқарады. Бұл мотивтер иерархиясының мәні, оған А.Н. Леонтьев ерекше мән берді [2].

Тұлғаның мотивтері-бұл іс-әрекетке деген ұмтылысты беретін жеке қажеттіліктер немесе қажеттіліктер жүйесі. Американдық психолог А. Маслоудың қажеттіліктер тұжырымдамасында адамның белгілі қажеттіліктерінің бірнеше тобын бөліп алып, оларға сәйкес қажеттіліктердің әлеуметтік байланысының дәрежесіне байланысты белгілі иерархиялық жүйені құрды.

А. Маслоудың қажеттіліктер жүйесінің құрылымына сүйене отырып, біздің қоғамның қазіргі өмір сүру жағдайында ерекше рөл атқаратын адамның қажеттіліктерін ажыратуға болады.

Мотив-бұл адамды кез келген әрекетке бағыттайтын, қажеттілікті өтеуге итермелейтін қозғаушы күш. Қажеттілік-адамның ақыл-ой әрекетін тудыратын негізгі себептердің бірі, содан кейін адамның қажеттіліктері оның қызметінің негізгі мотивтері болып табылады.

Адам өмірінің негізі базалық, өмірлік, шынайы, табиғи, физиологиялық қажеттіліктерден тұрады: ауаға, тағамға және басқа энергияға, киімге, баспанаға, табиғи қажеттіліктерді қанағаттандыру қажеттіліктері. Бұл қажеттіліктерді жүзеге асырудың формалары мен әдістері әлеуметтік, мәдени сипатқа ие болды.

Іске асырудың нақты әлеуметтік мәні, формалары, құралдары мен тәсілдері бар. Басқа шынайы, табиғи қажеттіліктерге мыналар жатады:

- қауіпсіздік, қорғау қажеттіліктері;
- белгілі бір қоғамға (отбасына, кәсіби әлеуметтік топқа, этносқа, қоғамға, елге және т.б.) тиесілі болу қажеттілігі.

Адамның психикалық функцияларын, оның жеке құрылымдарын қалыптастыру мен дамытуда қарым-қатынас пен өзін-өзі оқшаулау қажеттіліктері ерекше маңызға ие болды.

Басқа адамдармен қарым-қатынас қажеттіліктері адамның негізгі, базалық қажеттіліктерінің бірі болып табылады. Осы қажеттіліктерді жүзеге асыру арқылы адамның әлеуметтік нормаларды, ережелерді, құндылықтарды игеруі, әлеуметтік тәжірибе жинақтауы жүреді, адамның моральдық, саяси, құқықтық және басқа әлеуметтенуі жүзеге асырылады, оның субъективтілігі қалыптасады. Қарым-қатынас арқылы адам басқа адамдарды және өзін тануды үйренеді, өзінің коммуникативті әлеуетін толықтырады, өндірістік және басқа да өмірлік маңызды міндеттерді сәтті шешеді.

Қарым-қатынас қажеттілігі-адамның әлеуметтік табиғатын көрсетудің бір түрі. Бұл қажеттілік адам дүниеге келген сәттен бастап әрекет етеді және өмірдің барлық кезеңдерінде жұмыс істейді. Ол әртүрлі формалар арқылы жүзеге асырылады: бала мен ананың эмоционалды-эмпатикалық қатынасы, ойын, танымдық, педагогикалық, кәсіби қарым-қатынас және т. б.

Қарым-қатынас қажеттілігімен қатар өзін-өзі оқшаулау қажеттілігі де көрінеді, оны жүзеге асыру жеке тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуға, қалыптасуы мен әлеуметтенуіне қосымша мүмкіндіктер береді.

Негізгі қажеттіліктерге өзін-өзі анықтау, өзектендіру және қоршаған ортаны, ең алдымен маңызды адамдарды тану қажеттіліктері жатады. Қоғамдық өмірдің қайнар көзі ретінде еңбекке деген қажеттілік ерекше орын алды. Бұл қажеттілік адамның барлық басқа қажеттіліктерін қолдайды, оларды шынайы әлеуметтік мағынамен толтырады, ал бұл жағдайда жеке тұлға қоғамның дамуы мен жетілу мүдделеріне сәйкес келетін әлеуметтік маңызды болып өзгереді.

Адамның қалыпты, табысты өмірі мен іс-әрекетін қамтамасыз етуде білім мен өзін-өзі тану қажеттіліктері, әділеттілік қажеттіліктері, эстетикалық қажеттіліктер маңызды рөл атқарады.

Адамның қажеттіліктерінің иерархиясындағы ең жоғары сатыдағы адамның әлеуметтік қажеттіліктеріне даму және өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру қажеттіліктері жатады. Әр адамға белгілі бір дәрежеде мүмкіндігінше дені сау, ақылды, мейірімді, әдемі, күшті және т.б. болуға деген ұмтылыс тән.

Адамның мұндай ұмтылыстарын жүзеге асыруға адамның сыртқы жағдайлары, өмір сүру жағдайлары мен іс-әрекеттері ғана емес, сонымен қатар адамның ішкі, жеке алғышарттары, мотивтері, қабілеттері, ерікті дайындығы да ықпал етеді. Сонымен қатар, жеке тұлғаның өзін-өзі бағалау қызметі маңызды рөл атқарады, бұл жеке тұлғаға оның даму деңгейі мен динамикасын анықтауға, бақылауға және қадағалауға мүмкіндік береді.

Бұл адамның өміріне, іс-әрекетіне және мінез-құлқына айтарлықтай әсер ететін жетекші қажеттіліктер. Бұл қажеттіліктер олардың байланыстары мен қатынастарында белгілі бір иерархиялық орналасуда, олардың өзектілігі өмір сүру жағдайларына, сондай-ақ иерархиялық қатынастар жүйесіндегі орнына байланысты болды. Мысалы, басында тізімделген қажеттіліктер кейінгі қажеттіліктерге қарағанда тұрақты қанағаттануды қажет етеді, соңғысы алдыңғы қажеттіліктерді қанағаттандырғаннан кейін белсенді және жігерлі әрекет ете бастайды. Жоғары деңгейдегі қажеттіліктерді қанағаттандыру әдістері төменгі деңгейдегі қажеттіліктерді қанағаттандыру әдістеріне қарағанда әртүрлі. Сонымен қатар, адам үнемі белгілі бір қажеттіліктердің әрекетін бастан кешіреді: іске асырылған қажеттіліктің орнын көптеген басқа қажеттіліктер жүйесінде пайда болатын басқа өзекті қажеттілік алмастырады.

А. Маслоу ұсынған қажеттіліктер жүйесі адамның әлеммен өзара әрекеттесуінің мүмкін болатын қағидасын көрсетеді «...физиологиялық қажеттіліктер қауіпсіздік қажеттіліктерінен күштірек және олар өзін-өзі актуализациялау қажеттіліктерінен күштірек» [3].

Бөлінген иерархиялық деңгейлер дискретті емес, яғни қажеттіліктер иерархиясының жоғары деңгейі адамның мінез-құлқына әсер ете бастауы үшін төменгі деңгейдегі қажеттіліктерді толығымен қанағаттандырудың қажеті жоқ.

Осылайша, әлем танымындағы адам оны өз қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында қабылдайды, оны қайта қарайды. Бұл үдеріс тек қабылдау, ойлау немесе түсіну өнімі ғана емес, сонымен қатар адамның санасы мен ортасы арасында болып жатқан үдерістерді жүзеге асыруға бағытталған іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады. Осылайша, барлық танымдық үдерістер (түсіну, қабылдау, ойлау, ес) танымдық іс-әрекеттің құрамындағы әрекеттер, мотивтер арқылы жүзеге асырылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Рубинштейн Л.С. Мотивы учения//В кн.: Основы общей психологии. - Издательство: Питер, 2002.-502-503 с.
2. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. - М.: МГУ, 1971. – 40 с.
3. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (Перевод А.М.Татлыбаевой) СПб.: Евразия, 1999.-45с.

ӘОЖ 371.322.2

АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Нурбекова А.К.

«М.Жұмабаев атындағы №19 орта мектеп – гимназиясы МДШО» КММ, Талдықорған қ.

E-mail: inform_ak@mail.ru

Білімді әрі сауатты адамдар — бұл ХХІ ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші. Ал, баланың жеке тұлға ретіндегі дамуы, өзіндік көзқарасының қалыптасуы, ой-өрісінің кеңеюі мектеп қабырғасында басталады. Қазіргі мектептердегі оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа әдіс- тәсілдерден, технологиялардан құралады. Демек, баланың білімі ерекше болуы, ол білімнің нәтижесі болуы пән мұғалімінен жауапкершілікті талап етеді. Бүгінгі таңда адамзаттың ақпараттық мәдениетінің дамуы білім алуда өте

маңызды рөл атқарады, оның себебі – ғылыми-техникалық ақпараттың көлемі екпінді өсуіне байланысты. Ақпараттық технологиялардың барлық жаңалықтарын ең бірінші балалар қабылдайды, сондықтан балалардың жоғары танымдық қызығушылығын пайдаланып, олардың жеке тұлға ретінде дамуын қалыптастыру.

Тірек сөздер: білім, оқушы, сынақ, ақпарат, технология, платформа, сайт, мобильді қосымша, кері байланыс, QR-код

Образованные и компетентные люди являются основным источником человеческого развития в XXI веке. А развитие ребенка как личности, формирование собственного мироощущения, расширение его мышления начинается в стенах школы. Организация учебного процесса в современной школе состоит из новых методов и технологий. Поэтому особенность воспитания ребенка, эффективность этого воспитания требует ответственности учителя. Сегодня развитие информационной культуры человека играет очень важную роль в образовании, причиной чего является бурный рост научно-технической информации. Дети первыми воспринимают все новшества информационных технологий, поэтому используют высокий познавательный интерес детей и формируют их развитие как личности.

Ключевые слова: образование, студент, тест, информация, технология, платформа, сайт, мобильное приложение, обратная связь, QR-код

Educated and competent people are the main source of human development in the 21st century. And the development of the child as a person, the formation of his own worldview, the expansion of his thinking begins within the walls of the school. The organization of the educational process in a modern school consists of new methods and technologies. Therefore, the peculiarity of the upbringing of the child, the effectiveness of this upbringing requires the responsibility of the teacher. Today, the development of human information culture plays a very important role in education, the reason for which is the rapid growth of scientific and technical information. Children are the first to perceive all the innovations of information technology, therefore they use the high cognitive interest of children and shape their development as individuals.

Keywords: education, student, test, information, technology, platform, site, mobile app, feedback, QR code

XXI ғасыр — озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Қазіргі уақытта білім беру үдерісінде ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану қажеттілігі туып отыр. Осыған байланысты білім берудегі әдіс – тәсілдер жаңарып отырады. Ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану қазіргі кездегі заман талабы болғандықтан оған басты назар аударуымыз қажет.

Жаңа ақпараттық технологияларды білім беру үдерісінде қолдану біршама жетістіктерге апаратын жол. Яғни ақпараттық – коммуникациялық технология білім беруде маңызды құрал деп айтсақ та болады. Басты мақсат ақпараттық – коммуникациялық технологияларды жетік меңгеру және оқушыларға меңгерту. Ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану мұғалімге де оқушыға да қолайлы. Сол кезде ғана сабақта теория мен практиканы ұштастыра аламыз. Бұл екеуі бір – бірімен өзара тығыз байланыста болады. Тәжірибелік жұмыс жасау барысында бала теориялық білімін шындайды. Конфуций: Маған айтып берсең – ұмытып қаламын, көрсетсең – есте сақтаймын, өзіме жасатсаң – үйренемін деген. Конфуций айтпақшы бала қолымен жасағанда ғана жақсы түсінеді, есте сақтайды. Сондықтан да сабақта АКТ пайдалану қажеттілігі туындайды. Мектеп қабырғасында кез келген пәнінде ақпараттық – коммуникативтік технологияны жүйелі қолдану пәнді оқытуда оқушыға дүниенің заңдарын терең меңгертіп қана қоймайды, оның логикалық ойын дамытып, эмоциясына, сезіміне қозғау салады. Оқушы ешкімнің көмегінсіз өз бетінше ойланып, шешім қабылдауға дағдыланады.

Ақпараттық технология — ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер — технологиялық құралдардың жиынтығы. Оқыту үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану білім сапасын жақсартуға көмектеседі. Сонымен бірге кейде қол жетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға, білім мен мәліметтерді әр түрлі формада ұйымдастыруға, қажетті модульге тез арада қол жеткізуге көмектесе алады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бап 7-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» міндеті қойылған. Қазіргі ғылым мен техниканың шарықтаған шағында кез келген сабақтарда көрнекіліктердің қай түрі болсын молынан пайдалану мүмкіндігі бар. Яғни, оқытудың мұндай жүйесінің құралы компьютер немесе смартфон болып табылады.

Мектепте компьютермен жұмыс істеу өте пайдалы. Өйткені нашар оқитын оқушының өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, себебі балаға компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Заман талабына сай техникалық құралдарды кез келген сабақта қолдану — мұғалім жетістігіне апаратын тиімді жол.

Компьютер арқылы оқыту мынадай міндеттерді қамтиды:

- оқушылардың компьютерлік сауаттылығын ашу;
- оқыту-тәрбиелеу үрдісіндегі ақпараттық алмасу сипатын айқындау;
- дайын бағдарламаларды қолдана білу шеберлігін арттыру;
- ойлау қабілетін дамыту;
- ДК-н мүмкіндіктерін пәндік материалда меңгеруді қолдана білуге үйрету.

Осы міндеттерді іске асыруда келесідей қосымшалар мен платформаларды қолдануға болады [1].

Plickers - бұл оқушыларға, студенттерге кликтерді, компьютерлерді немесе планшеттерді қажет етпестен, білім алушылардан бірнеше таңдау жауаптарын бірден жинаудың революциялық тәсілі.

таңдайды және тиісті тараппен картаны көтереді. Мұғалім мобильді қосымшаның көмегімен білім алушылардың жауаптарын нақты уақыт режимінде сканерлейді (оқу үшін кеңейтілген шындық технологиясы қолданылады).

Нәтижелер деректер базасында сақталады және тікелей мобильді қосымшада да, сайтта да жедел немесе кейінге қалдырылған нәтиже үшін қол жетімді. Ресми сайтында <http://plickers.com> / бес түрлі карта жиынтығы ұсынылған. Кез-келген жиынтықта әр карта ерекше және өзінің сериялық нөмірі бар. Бұл, мысалы, белгілі бір оқушыға карта беруге және қажет болған жағдайда оның жетістіктерін бақылауға, сауалнаманы дербестендіруге мүмкіндік береді [1].

Mentimeter — қарапайым және үйренуге оңай дауыс беру құралы, аудиториямен жедел кері байланысты қамтамасыз етеді.

Сыныпта сабақ барысында оқушыларға сауалнама жүргізу үшін, өйткені ол мобильді құрылғыларда да, электронды тасымалдағыштарда да қол жетімді болып табылады.

Онлайн сауалнама әртүрлі жауап түрлерін қамтуы мүмкін:

- бірнеше таңдау (бір немесе бірнеше);
- ашық жауап;

- шкала бойынша балл;
- 100% шегінде жауаптардың рейтингісі;
- жауапты жазық координаталық жазықтықтағы нүкте ретінде енгізу.
- Көп таңдаулы сұрақ. Респондент көптеген жауаптар арасынан бір немесе бірнеше

дұрыс таңдай алады.

- Ашық жауабы бар сұрақ. Респондент жауапты мәтін түрінде жауап өрісіне енгізеді. Нәтижелер әр түрлі форматта көрсетілуі мүмкін: төртбұрышты блоктар, сөз бұлттары, сөздер, бірінің үстінде орналасқан және т.б.

- Респондент көрсетілген параметрлерді (көрсеткіштерді) бағалайды белгіленген шкала шегінде, мысалы, 0-ден 5-ке дейін [2].

Wordwall- бұл дидактикалық ойындарға арналған шаблондар жинағы.

Wordwall интерактивті тапсырма құру сервисін қолдану төмендегідей мақсатты көздейді:

- оқушылардың ақпаратпен жұмыс жасау іскерлігін қалыптастыру арқылы коммуникативтік қабілеттерін, ақыл-ойын, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- алған білімдерін практикалық іс-әрекетте қолдануға үйрету.

Wordwall интерактивті және баспа материалдарын жасауға арналған көп функциялы құрал болып табылады. Шаблондардың көпшілігі интерактивті және басып шығарылатын нұсқаларында қол жетімді.

Интерактивті жаттығулар Интернетке қосылған кез келген құрылғыда ойналады: компьютерде, планшетте, телефонда немесе интерактивті тақтада. Басып шығарылған нұсқаларды басып шығаруға және өздігінен оқуға арналған тапсырмалар ретінде пайдалануға болады. Оқу тапсырмасын жасау өте қарапайым болып келеді. Ол үшін шаблонды таңдап, мазмұнды енгізіңіз болғаны [3].

Nearpod – мұғалімдерге әр сабаққа презентацияларын жасауға және оларды сабақ барысында оқушылармен бөлісуге мүмкіндік беретін онлайн платформа. Сіз жай ғана электрондық пошта немесе әлеуметтік желілер арқылы презентация кодын жібересіз, ал балалар ұялы телефондарынан жалпы әрекетке қосылады. Сіз слайдтарды парақтайсыз, сабақтың қарқынын өзіңіз орнатуға болады, балаларды шығармашылық тапсырмаларға назар аудартып және нәтижені нақты уақыт режимінде бақылай аласыз.

Nearpod-пен жұмыс істеуді бастау үшін сізге сайтта тіркелу қажет (бұл үшін сіз өзіңіздің әлеуметтік медиа профильдеріңізді немесе электрондық поштаңызды пайдалана аласыз). Жасалған презентацияларды PDF пішімінде сақтауға және желіден тыс пайдалану үшін жіберуге болады. Тағы бір пайдалы мүмкіндік - үй тапсырмасы. Бұл режимде оқушылар жалпы сессияға қосылмай-ақ өз бетінше презентациямен жұмыс істей алады [4].

Socrative – бұл сабақ барысында тест жүргізуге арналған онлайн сервис. Socrative - бұл тесттерді құруға, іздеуге және таратуға, сондай-ақ тесттерді өткізуге арналған құрал. Артықшылықтарының ішінде дамудың қарапайымдылығын және жағымды сыртқы түрін атап өткен жөн. Сервистің ерекшеліктері мобильді құрылғыларға арналған қосымшаларды пайдалану және білім алушылар үшін тіркелу қажеттілігінің болмауы: тіркелу және сайтқа кіру арқылы мұғалім қосымшаны пайдаланатын немесе кіретін кез келген адам бірегей кодпен тіркеле алады [5].

Quizizz. com - викториналар жасауға және өткізуге немесе каталогтан таңдалған дайын викториналарды пайдалануға мүмкіндік беретін ақысыз білім беретін онлайн қызметі.

Quizizz.com интернет-сервисі нақты уақыт режимінде жарыстар мен викториналарды өткізу функцияларын ұсынады. Бұлтты жүйе ойын жасауға, оны үлкен экранда немесе ноутбук экранында көрсетуге, оқушыларға мобильді құрылғылар арқылы қосуға мүмкіндік береді. Жүйенің көмегімен оқушылардың оқу үдерісіне қатысу деңгейін арттыруға болады.

Quizizz мұғалімге қалай пайдалы болады? Оның көмегімен сіз:

- сынақ немесе сауалнама жүргізу;
- ойын немесе викторина өткізу;

- жарыс ұйымдастыру;
- үй жұмысын ұйымдастыру;
- әр оқушының нәтижелерін қадағалау мүмкіндігіне ие боласыз [6].

Қорыта келгенде, ақпараттық технологияның тиімділігі – оқушылардың білім олқылықтарына үнемі зерттеу жасап, түзету жұмыстарын жүргізуге пайдасы бар екендігі анықталды. Қазіргі заманның даму қарқыны мұғалімдер шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді. Демек, компьютер оқушылар мен мұғалім жұмысын ұйымдастыруда кең мүмкіндіктерге ие, оқытудың әдістерін кеңінен әрі сапалы қолдануға мүмкіндік береді. Ендеше, ақпараттық технологияны сабақта қолдану оқушының іс-әрекетін, жұмысын түрлендіруге көмектеседі, зейінін белсендіреді, жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін жоғарылатады деуге болады. Ақпараттық технология арқылы жасалатын тест тапсырмалары уақытты, шығынды үнемдеуге көмектесе отырып оқушылардың өз білімін бағалауға үйретеді. Ең бастысы, оқушылардың өзіндік білім алуын қамтамасыз етіп, әр түрлі білім көздерінен негізгісін бөліп алу, тауып алу дағдыларын дамытады. Әрбір оқушының білім деңгейін талапқа сай көтеру үшін озық әдістемелік технологиялар қажет. Сол жаңа озық әдістемелік технологиялармен қаруланған, заман талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологияларды толық меңгерген педагог қана білім алушының сапалы білім алуына мүмкіндік жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А. Ғабитқызы. Кәсіби құзыреттілік және жаңа ақпараттық технологиялар. // Қазақстан мектебі, №11, 2012, -5-бет.
2. Б. Ибраимова. Ақпараттық технология - нәтижелі білім берудің көзі. // Қазақстан мектебі, №6, 2012, -3-бет.
3. Білім технологиялары -2010.-№ 2.
4. Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар — талапшаң мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. — 2011. — № 4. — 25-б.
5. <https://internet-for-teacher.blogspot.com/2017/12/socrative.html>
6. <https://marinakurvits.com/quizzz/>

UDC 349.6

LEGAL PROVISION OF ENERGY SECURITY IN THE FIELD OF DIGITAL MINING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Nurmukhankyzy D., PhD, ass.prof, Zhetysay University named after I. Zhansugurov

E. Dogan, PhD, professor, Marmara University

E-mail: d.nurmuhankyzy@zu.edu.kz

This article is devoted to the issues of ensuring energy security in the field of digital mining in the Republic of Kazakhstan. The development of conceptual frameworks, scientific and methodological recommendations and legal mechanisms for regulating energy security in the field of digital mining in the Republic of Kazakhstan, as well as the development of recommendations for improving the current legislation of the Republic of Kazakhstan in this area and the practice of its application are considered.

Keywords: digital mining, legal regulation, energy security, cryptocurrency mining, energy law.

Бұл мақала Қазақстан Республикасындағы цифрлық майнинг саласында энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріне арналған. Қазақстан Республикасында цифрлық майнинг өндіру саласындағы энергетикалық қауіпсіздікті

реттеудің тұжырымдамалық негіздерін, ғылыми-әдістемелік ұсынымдарын және құқықтық тетіктерін әзірлеу, сондай-ақ осы саладағы Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу және оны қолдану тәжірибесі қарастырылады.

Тірек сөздер: цифрлық майнинг, құқықтық реттеу, энергетикалық қауіпсіздік, криптовалюта өндіру, энергетикалық құқық.

Данная статья посвящена вопросам обеспечения энергетической безопасности в сфере цифрового майнинга в Республике Казахстан. Рассматривается разработка концептуальных основ, научно-методических рекомендаций и правовых механизмов регулирования энергетической безопасности в сфере цифрового майнинга в Республике Казахстан, а также выработка рекомендаций по совершенствованию действующего законодательства Республики Казахстан в данной области и практики его применения.

Ключевые слова: цифровой майнинг, правовое регулирование, энергетическая безопасность, майнинг криптовалюты, энергетическое право.

Currently, the Republic of Kazakhstan is one of the leading countries in the production of cryptocurrencies. The number of digital miners is growing daily, which is a threat to the country's energy security. A well-known fact remains that cryptocurrency mining requires significant energy costs. To date, the lack of clear legal regulation of the activities of digital miners pose a threat to the state's energy sector. The project is aimed at developing a scientific concept, practical recommendations for improving the organizational and legal provision of energy security in the field of digital mining, proposals for improving the legislation of the Republic of Kazakhstan in this area and the practice of its application in the activities of state and other bodies.

Mining bitcoins and other cryptocurrencies, in other words digital mining, requires a lot of energy. Most of the bitcoin mining takes place in the United States, which accounts for 35% of bitcoin mining operations [1]. It is a great surprise that the Republic of Kazakhstan ranks second, accounting for 18% of world mining [2]. President Kassym-Jomart Tokayev, during a meeting with the Minister of Energy, drew attention to the need for uninterrupted supply of electricity to the industry and the population, the Head of State was familiarized with the measures taken to control digital mining in relation to those entities that operate without registration. The minister said that the so-called "gray" miners are expected to consume up to 1200 MW of electricity, and work to identify them continues. The President instructed the government to speed up this work, involving, if necessary, other competent authorities. The President also instructed to ensure an urgent legislative regulation of mining, stressing that the so-called "white" miners will continue their activities without additional restrictions [3]. Following the instruction of the Head of State, immediate measures followed, and a draft order of the Minister of Energy of the Republic of Kazakhstan "On some issues of electrical installations of consumers engaged in illegal digital mining activities" was developed and posted for public discussion on the Internet portal of "open regulatory legal acts" [4] However, this order was not crowned with success.

According to the Law of the Republic of Kazakhstan "On Electricity", the rights and obligations of the system operator are not established in relation to the audit of electrical installations of consumers engaged in illegal digital mining activities. In the draft order itself, illegal digital mining activities are indicated. Today, there is no clear definition of legal and illegal mining in the legislation. This activity is not licensed, and according to the Order of the Minister of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated October 2020 "On approval of the Rules for informing about digital mining activities", legal entities carrying out digital mining activities only inform about planned activities, for the construction of data processing centers in the form of an appeal on paper or in the form of an electronic document to the authorized body. The developer body did not argue for the introduction of a tightening in relation to the existing electrical installations of consumers carrying out digital mining activities in the form of capacity limitation. Thus,

in the Republic of Kazakhstan, a clear legislative regulation of the activities of digital miners is needed in order to ensure the energy security of the state.

Unfortunately, today we have a small amount of research devoted to the legal regulation of energy security in the field of digital mining. This is due to the fact that cryptocurrency mining appeared relatively recently, many countries do not have clear legal regulation. Nevertheless, scientists are paying attention to the growth of energy consumption, and at the same time to the growing problems in the field of energy security and environmental protection. For example, Meyhard A. in his study proposes a model for the energy efficient development of a regional energy complex, which provides for mixing and iterative matching of forecasts of energy consumption and energy production. The study also addresses the issues of crypto-mining systems based on a proof-of-work protocol that are highly inefficient in energy efficiency. The document also provides data on Russian regions for the production of cryptocurrencies in Russia [5].

Jingming Li, Nianping Li, Jinqing Peng Haijiao, Cui Zhibin Wu in the study provided an estimate of global electricity consumption for mining, as well as data analysis and experiments, as well as an estimate of electricity consumption for mining in the world [6].

Náñez Alonso raises questions about the pollution caused by mining cryptocurrencies and whether renewable energy will solve the problem of sustainability. The study also presents the Environmental Performance Index (EPI), examines several factors that determine cryptocurrency mining: the price of energy, the way it is produced, temperature, legal restrictions, human capital [7].

The above research does not address the issues of legal support of energy security in the field of digital mining.

Unfortunately, the degree of elaboration of this problem on the basis of modern realities and taking into account new challenges is clearly not enough. In the Republic of Kazakhstan, there is no comprehensive study devoted to this issue.

At this stage, there is no question of regulating cryptocurrency, although this problem is superficially affected by the legislation of our country. In 2021, Kazakhstan faced an unprecedented shortage of electricity amid the activity of miners [8] - three large coal stations even had to carry out an emergency shutdown. After the July and September restrictions in China, more than 87 thousand cryptocurrency mining installations were brought to Kazakhstan, the load on the network is about 1200 MW.

At a time when most countries in the world are striving to ban digital mining, Kazakhstan ranks second in cryptocurrency mining. The record amount of consumed electricity affects not only the threat of energy shortages, but also the environment.

It is noted that bitcoin miners are equipped with a short service life, which in turn generates a large amount of electronic garbage. First of all, this concerns advanced integrated circuits for special purposes - their average service life is 1.3 years. On average, one transaction processed on the blockchain in 2020 accounted for 272 g of electronic waste. In addition, bitcoin mining leaves a significant carbon footprint - cryptocurrency mining requires the same amount of electricity as a small European state (for example, the Netherlands), which leads to the release of about 23 million carbon dioxide into the atmosphere per year [9].

With the development of cryptocurrency, its complete ban will be impossible. This means that the state needs to take drastic steps in resolving the problems that arise as a result of cryptocurrency mining.

What legal framework do we have today?

In 2020, the Order of the Minister of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated October 13, 2020 "On approval of the Rules for informing about digital mining activities" was adopted, which contains the concept of digital mining and defines digital mining as a process of carrying out computational operations using computer, energy capacities in accordance with specified encryption and data processing algorithms, which ensures confirmation of the integrity of data blocks in objects of informatization by means of a blockchain [10].

This order only obliges persons who are engaged or plan to engage in digital mining to notify the authorized body about this. Persons include - individual entrepreneurs and (or) legal entities planning / carrying out / terminating digital mining activities, as well as individual entrepreneurs and (or) legal entities planning / carrying out / terminating the provision of services to persons engaged in digital mining activities to ensure integrated computing infrastructure for computing operations and data processing. From this it should be concluded that the persons involved in mining are divided into individual entrepreneurs and legal entities, as well as planning, carrying out, and terminating digital mining activities.

For two years it was not entirely clear what was the purpose of informing the authorized body, if it did not create any legal conditions in principle. As mentioned above, in 2021 an attempt was made to adopt an order on the Minister of Energy of the Republic of Kazakhstan "On some issues of electrical installations of consumers engaged in illegal digital mining activities." The adoption of this project was not crowned with success and caused a lot of controversy, the introduction of toughening in relation to existing electrical installations of consumers engaged in digital mining activities in the form of power limitation was not justified. Also, due to the lack of a legislative act and direct competence to develop a project, it is an obstacle to legitimate business activities. In our opinion, this was the right decision. After all, while respecting the rights of some, we cannot violate the rights of others. And as long as the miners operate within the law, no one can accuse them of illegal mining.

In 2022, small steps were taken and the Order of the Deputy Prime Minister - Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated April 13, 2022 "On approval of the form of information on digital mining fee payers, objects of taxation, their location and volumes of electricity" was adopted, in which the form of information about payers of digital mining fees, taxation objects, their location and volumes of electricity is approved [11].

However, in our opinion, this is not enough, it is necessary to adopt a legislative act in the field of regulation of digital mining, which will affect both the regulation of activities and the legal status of miners, as well as issues of energy and environmental security. Issues of conservation of the energy sector, disposal of electronic waste and emissions into the air.

Thus, it is necessary to define legal instruments in the field of legal regulation of energy security in the field of digital mining. It also proposes to develop a legal concept for ensuring energy security in the field of digital mining, on the basis of which it is necessary to assess the potential for energy saving and the economic efficiency of reforming legislation in the field of ensuring energy security in the field of digital mining.

REFERENCES:

1. S. Energy Information Administration. "What Is U.S. Electricity Generation by Energy Source?" Accessed Dec. 21, 2021.
2. Казахстан сохраняет второе место в мире по майнингу биткойна \ <https://vlast.kz/novosti/47075-kazakhstan-sohranaet-vtoroe-mesto-v-mire-po-majningu-bitkoina.html>
3. Токаев поручил разобраться с серыми майнерами <https://profit.kz/news/62012/Tokaev-poruchil-razobratsya-s-serimi-majnerami/>
4. О некоторых вопросах электроустановок потребителей, осуществляющих деятельность по цифровому майнингу \ <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=11855023> \
5. Meynkhard A. Energy efficient development model for regions of the Russian federation: Evidence of crypto mining //670216917. – 2019.
6. Li J. et al. Energy consumption of cryptocurrency mining: A study of electricity consumption in mining cryptocurrencies //Energy. – 2019. – Т. 168. – С. 160-168.
7. Nández Alonso S. L. et al. Cryptocurrency Mining from an Economic and Environmental Perspective. Analysis of the Most and Least Sustainable Countries //Energies. – 2021. – Т. 14. – №. 14. – С. 4254.
8. В Казахстане начались перебои с электроэнергией из-за всплеска майнинга \ В Казахстане начались перебои с электроэнергией из-за всплеска майнинга - Железо на DTF \ .

9. Ученые оценили воздействие майнинга биткоинов на экологию
<https://trends.rbc.ru/trends/green/61489d609a79479db7909d7a> .

10. Order of the Minister of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated October 13, 2020 On approval of the Rules for informing about digital mining activities \ Об утверждении Правил информирования о деятельности по осуществлению цифрового майнинга - ИПС "Әділет" (zan.kz).

11. Order of the Deputy Prime Minister - Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated April 13, 2022 "On approval of the form of information on digital mining fee payers, objects of taxation, their location and volumes of electricity" \ Об утверждении формы сведений о плательщиках платы за цифровой майнинг, объектах обложения, их месте нахождения и об объемах электроэнергии - ИПС "Әділет" (zan.kz).

UDC 372.881.111.1

ACTIVE TEACHING AND LEARNING AS ONE OF THE EFFICACIOUS METHOD OF TEACHING

Nurseitova N.N., English teacher

“Zhansugurov College” of Zhetysu university named after I. Zhansugurov, Taldykorgan

E-mail: nurbakyturseitkyzy@gmail.com

Our society in recent times wishes flexible, innovative and initiative younger people who can remedy problems, make decisions, think critically, speak thoughts efficaciously and work efficiently in teams and collectives. “Knowing of knowledge” is not enough to prevail in the increasingly complex, unstable and swiftly evolving global we live in. The feature of teachers is to assist the students to learn by imparting knowledge. It is the position of the teacher to eliminate the ignorance. No teacher should fall into a monotonous pattern of presenting the same form of lesson. Involvement of the students makes the teaching effective. In traditional methods, students are only the passive listeners. Creativity only shows the uniqueness of everyone. Implementing active learning methods in Teaching-learning process would make the students more active in the class room. The article contains practical advice to teachers on a wide variety of methods, including active methods, which they may wish to combine into their day by day educational and coaching activities.

Keywords: innovative methods, active teaching and learning, critical thinking

Біздің қоғам соңғы уақытта проблемаларды шеше алатын, шешім қабылдай алатын, сыни тұрғыдан ойлай алатын, өз ойын тиімді жеткізе алатын және командалар мен ұжымдарда тиімді жұмыс істей алатын икемді, инновациялық және бастамашыл жастарды қалайды. “Білім туралы білу” біз өмір сүріп жатқан күрделі, тұрақсыз және қарқынды дамып келе жатқан әлемде үстемдік ету үшін жеткіліксіз. Мұғалімдердің ерекшелігі-оқушыларға білім беру арқылы білім алуға көмектесу. Бұл мұғалімнің ұстанымы-надандықты жою. Бірде-бір мұғалім сабақтың бір түрін ұсынудың монотонды схемасын ұстанбауы керек. Студенттерді тарту оқытуды тиімді етеді. Дәстүрлі әдістерде студенттер тек пассивті тыңдаушылар болып табылады. Шығармашылық әрқайсысының бірегейлігін көрсетеді. Оқу-тәрбие процесіне оқытудың белсенді әдістерін енгізу оқушыларды сынып бөлмесінде белсендірек етеді. Мақалада мұғалімдерге көптеген әдістер бойынша практикалық кеңестер, соның ішінде күнделікті білім беру және жаттықтырушылық қызметінде қолданғысы келетін белсенді әдістер бар.

Тірек сөздер: инновациялық әдістер, белсенді оқыту және оқу, сыни ойлау

Наше общество в последнее время желает гибких, инновационных и инициативных молодых людей, которые могут решать проблемы, принимать решения, критически мыслить, эффективно высказывать свои мысли и эффективно работать в командах и коллективах. “Знания о знании” недостаточно, чтобы превалировать во все более сложном, нестабильном и быстро развивающемся мире, в котором мы живем. Особенность учителей состоит в том, чтобы помогать учащимся учиться, передавая знания. Это позиция учителя - устранять невежество. Ни один учитель не должен придерживаться монотонной схемы представления одной и той же формы урока. Вовлечение студентов делает преподавание эффективным. В традиционных методах студенты являются лишь пассивными слушателями. Творчество только показывает уникальность каждого. Внедрение активных методов обучения в учебно-воспитательный процесс сделало бы учащихся более активными в классной комнате. Статья содержит практические советы учителям по широкому спектру методов, включая активные методы, которые они, возможно, пожелают использовать в своей повседневной образовательной и тренерской деятельности.

Ключевые слова: инновационные методы, активное преподавание и усвоение знаний, критическое мышление

For many innovative teachers there is constantly more to do and they are always striving to discover ways of doing it better – the area of powerful gaining knowledge of and coaching is absolutely no exception. Every student and trainer brings with them into the classroom a range of skills, experiences, desires and expectations. It is elements including those with the intention to play a huge part in shaping the dynamics in the study room. By the use of active learning methodologies, it is hoped that students will not only come to a deeper understanding of the issues involved, how’ever also that their motivation and exuberance will be heightened.

Main part. One of the powerful methods to meaningful learning entails students’ participation in active studying activities. The key feature that is related to active learning educational strategies involves students “in doing things and thinking about the things they are doing” [1]. Guthrie and Carlin maintained that today’s students are expressly drawn to studying in a greater enticing environment [2]. Thus, active learning instructional strategies could growth students’ engagement levels. In different words, while students are concerned in active learning, this means that they are taking part in active roles withinside the studying process and are not only a passive recipient of information [3]. Collins and O’Brien outline active learning as: ... the process of getting students engage in some activity that forces them to mirror upon ideas and how they are using those ideas. Requiring students to frequently assess their own degree of know-how and skill at managing concepts or problems in a particular discipline...The process of keeping students mentally, and often physically, lively of their gaining knowledge of thru sports that contain them in gathering information, wondering, and hassle fixing [4].

Therefore, teachers who tend to apply active learning techniques are the ones who promote unique active studying features in their students’ learning. They incline to engage learners in significant active tasks rather than solely transmitting information, provide the learners with the possibility to bring their learning into reality, prompt instant feedback, beautify the learner’s critical thinking, and promote peer and class collaboration. This means that the active learning techniques could promote students’ critical thinking. Other scholars claimed that the adoption of Bloom’s Taxonomy would promote students’ active learning. The effective use of Bloom’s Taxonomy could assist teachers to deliver the class and textbook materials in a meaningful and engaging method that would maximize the learners’ understanding, synthesis and evaluation [5].

Further, it requires students to go beyond memorization by selling their cognitive thinking to develop skills that require remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating, and creating [6].

Learning is by nature an active method and students’ learning is not straightforward. Learners tend to study differently [7]. In fact, humans are curious by nature as can be genuinely visible in youngsters who attempt difficult to explore and make sense of the environment

surrounding them. Therefore, teachers are expected to promote the learners' curiosity, spontaneity, and feed them through adopting strategies that inspire college students to enthusiastically make sense of the subject matter by concerning learning to the learners' previous experiences, the real world, families, cultures and communities [8]. These strategies should include "problem-fixing exercises, informal small groups, simulations, case studies, role playing, and other activities, all of which require students to apply what they are learning" [7].

Some other studies have proven that it can be more effective to teach using distinctive active learning techniques than by using conventional teacher-centered pedagogies [9]. For instance, Freeman, Eddy, McDonough, Smith, Okoroafor, Jordt and Wenderoth conducted a meta-analysis on 225 studies comparing active learning with traditional lecture. Findings confirmed that active learning is advanced to traditional methods of teaching. Active studying strategies expanded the students' test scores by 6% and reduced their failure rates by more than 50%.

Types of active teaching methods:

"The round table" method. We recognize the collective exchange of opinions, the joint search for truth at the round table as one of the effective methods of teaching at the senior stage of training for the implementation of the tasks of this concept. We use the following methods of this method:

- the "round table" method, as a rule, we use when meeting with native speakers, with people who have been on tourist trips in different countries. We practice such an activity both in the classroom and on a school scale. For active participation, we involve students in the preparation of the round table questions. Students propose a problem for discussion, which is brought to the experts invited to the round table in advance. we are carefully preparing within the framework of this topic, taking into account all the wishes for the lesson to be active, and students not only asked questions, but also expressed their points of view;

- We plan the event in such a way that all those present participate, not just the host and invited guests. Otherwise, it will not be a round table, but an evening of questions and answers. We try to create a trusting, friendly atmosphere in the classroom;

- when summing up the lesson, we will definitely thank everyone who took an active part in discussing the problems of the round table.

"Business Game"

To increase students' interest in learning English, their activity and practical orientation in studying theoretical problems, we use classes conducted in the form of a business game. A business game is a pedagogical technique for modeling various situations aimed at teaching schoolchildren to make decisions. Experience shows that classes in the form of a business game significantly activate the educational process, cause a spirit of rivalry, emotional intensity, contribute to the development of creative thinking of students, teach them to purposefully apply existing knowledge in practice. Organizing a business game in the classroom and preparing for it is a creative process, it requires the interest and initiative of both teachers and students. When planning a business game, we predict the achievement of the necessary goals and follow the requirements of the business game:

- the game is conducted by me in an atmosphere of ease and search with the involvement of the maximum number of participants;

- the intellectual abilities, age and individual characteristics of students, their level of knowledge and interests are taken into account;

- we bring to the attention of the rules of the game.

The business game consists of 3 stages: preparation for the game (determination of the goals of the game, development of the rules of the game, definition and distribution of roles taking into account the individual characteristics of students, thinking over evaluation criteria, methodological and material support of the game, determination of tasks for self-preparation, time calculation, theoretical preparation); conducting a business game, summing up.

The lesson uses various options for organizing and conducting business games: "KVN" (warm-up of teams, questions to captains, questions to teams, "homework", etc.), "What? Where? When?" (quiz taking into account intellectual abilities), imitation games (debates, talk shows, liberal club and others)

Thus, business games change the familiar environment in the classroom, develop creativity, form practical skills and abilities necessary for the formation of skills to adapt to changing realities of life, create conditions for self-realization of the individual.

“Case study” method

The case study method is the most effective method for solving the educational, learning and developmental tasks of problem-based learning at all stages of schooling, starting from primary school. Depending on the topic of the lesson and the nature of the content, different types of situations can be used in the lessons. Here I want to suggest examples of cases for improving learners’ speaking skills

«Summer is fun »

Your friends and you went for a picnic to the forest. You didn’t notice how fast the time flew. Now it’s getting dark and it’s difficult to find the way back. Your friends have decided to stay in the forest till the sun will rise. You have nothing to eat and drink and no place to sleep.

« What fun! »

Your friend is a real TV fun. He is addicted to it. TV is his friend, his family, his life. It’s a pity he doesn’t live a real life. He spends all his free time in front of TV.

« The English world »

Your homework is to prepare a report, concerning The UK. Your teacher offered you some themes, they are: England, Scotland, Wales, Northern Ireland. What theme would you like to choose? Why?

« My favourite celebrations »

You are going to make some Christmas Gifts for your parents and your sister. You have not so much money to buy something, just 200 roubles. You want to give a present for every member of your family. How will you prepare it?

« Looks count »

Your class is divided into two groups of the pupils. One group consists of the diligent pupils, they get only excellent marks, and they are never late and wear a school uniform. However, the other group of the class hates learning and abiding the rules. What’s more, they are against the school uniform. These brave students don’t want to attend the classes till the uniform will be cancelled in the school. The teaching staff doesn’t know how to solve the problem.

« Caring and sharing »

Your friend is going to have a trip to London with his family. He asks you to take care of his pets. He has got a dog, a cat and two parrots. You have never had any pets at home and you even don’t know how to look after them.

« Be nature-wise »

There is a small garden in your school. The teachers found out yesterday that all the flowers and plants had wilted in it. Moreover, the fish which had been living in the aquarium had died too. The birds which live in the garden now are still alive but they don’t fly and don’t sing it seems that they are sick.

« Have a nice journey »

You want to visit your grandmother, who lives in a village. You don’t know how to get to the village: by bus, by train, by bike or on foot. You are afraid of going alone, but your parents are on holiday now. No one can help you making a choice.

REFERENCES:

1. Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. ASHE-ERIC Higher Education Report, No.1. Washington, DC: The George Washington University.
2. Guthrie, R., & Carlin, A. (2004). Waking the dead: Using interactive technology to engage passive listeners in the classroom. AMCIS 2004 Proceedings, 358. Retrieved October 28, 2017, from <http://aisel.aisnet.org/amcis2004/358>

3. Petress, K. (2008). What is meant by "active learning?" Education, 128(4), 566-569
4. Collins, J. W., & O'Brien, N. P. (2011). The Greenwood Dictionary of Education. Santa Barbara, CA: ABCCLIO. p. 5
5. Weigel, F. K., & Bonica, M. (2014). An Active Learning Approach to Bloom's Taxonomy: 2 games, 2 classrooms, 2 methods. U.S. Army Medical Department Journal, 21-29
6. Anderson, L.W., Krathwohl, D.R., & Bloom, B.S. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. London: Allyn & Bacon
7. Meyers, C., & Jones, T. B. (1993). Promoting Active Learning: Strategies for the College Classroom. Sana Francisco: Jossey-Bass Inc.
8. Dewey, J. (1899). The need of an industrial education in an industrial democracy. John Dewey: The middle works, 1924, 137-143.
9. Bojinova, E. D., & Oigara, J. N. (2011). Teaching and learning with clickers: Are clickers good for students? Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects, 7, 169-185.

UDC 612.014.

ERYTHROCYTE MEMBRANE RESISTANCE DURING CHANGES IN PHYSIOLOGICAL STATE

Oxikbayev B., Zhetisu University named after I. Zhansugirov, Taldykorgan city

Janiga M., University of Zhilina, Institute of High Mountain Biology, Slovakia

Orman A., Tolegenova A., Zhetisu University named after I. Zhansugirov, Taldykorgan city

E-mail: Berikjan-kil@mail.ru

In this work, the effect of immobilization stress on the osmotic and peroxide stability of the erythrocyte membrane was studied. A decrease in membrane resistance under the influence of a stress factor may be associated with the occurrence of pathological reactions in the cell. Violation of the membrane structure may be due to the rapid breakdown of its constituent parts under the action of lysosomal enzymes, a decrease in the formation of membrane proteins and lipids due to a lack of energy, and an increase in free radical oxidation of cell membrane lipids. The stress effect accelerated the hemolysis of erythrocytes. This may be the result of an increase in the rate of peroxidation of membrane phospholipids under stress on the body.

Keywords: erythrocytes, membrane, resistance, stress, immobilization, peroxidation, animals.

Бұл жұмыста эритроциттер мембранасының осмотық қысым мен асқын тотықтық төзімділігіне имобилизациялық стрестің әсерін зерттелді. Стресс фактордың әсері кезіндегі мембрананың төзімділігінің төмендеуі клеткадағы патологиялық реакциялардың жүруімен байланысты болуы мүмкін. Мембрана құрылымының бұзылуы лизосомды ферменттердің әсерінен оның құраушы бөліктерінің жылдам ыдырауына, энергияның жетіспеуінен мембрана белоктары мен липидтерінің түзілуінің төмендеуіне және клетка мембранасы липидтерінің бос радикалды тотығуының жоғарылауына байланысты болуы мүмкін. Стресс әсері эритроциттер гемолізін жедел арттырды. Ол организмге стресс әсері кезіндегі мембраналық фосфолипидтердің асқын тотығу жылдамдығы жоғарылауының нәтижесінде болуы мүмкін.

Тірек сөздер: эритроциттер, мембрана, төзімділік, стресс, имобилизация, асқын тотығу, жануарлар.

В данной работе исследовано влияние имобилизационного стресса на осмотическую и перекисную устойчивость мембраны эритроцитов. Снижение резистентности мембраны при воздействии стресс-фактора может быть связано с протеканием патологических реакций в клетке. Нарушение структуры мембраны может быть обусловлено быстрым распадом ее

составляющих частей под действием лизосомных ферментов, снижением образования мембранных белков и липидов из-за недостатка энергии и повышением свободнорадикального окисления липидов клеточной мембраны. Стресс-эффект ускорил гемолиз эритроцитов. Это может быть результатом повышения скорости перекисного окисления мембранных фосфолипидов при стрессовом воздействии на организм.

Ключевые слова: эритроциты, мембрана, резистентность, стресс, иммобилизация, перекисное окисление, животные.

Nowadays, the human body is exposed to various stress factors. These factors include unfavorable environmental, socio-economic conditions, violation of healthy lifestyle, etc. can be attributed. Changes in the way of life of people in the period of scientific and technical progress reduce the body's tolerance and tolerance to stress factors. Hypodynamia or hypokinesia is a decrease in the general movement effect of the body - one of the factors that leads to a decrease in physical and mental performance of the body [1,2].

Hypodynamia often occurs due to the peculiarities of a person's lifestyle, the state of weightlessness in space, and professional work. It does not damage only one organ, as a result of which a chain of pathological changes occurs in the body. Limiting body movement disrupts blood circulation and breathing, and it, in turn, complicates muscle function, damages the central nervous system, and changes the general state of the body. All important physiological and biochemical processes in life are carried out mainly due to the functioning of the biological membrane. As a result of damage to the biomembrane function, a series of pathological processes occur in the body [3].

The mentioned points justify the relevance and importance of researches to determine the ability of the body to resist the influence of stress factors. The purpose of the work is to study the effect of immobilization stress on osmotic pressure and peroxide tolerance of erythrocyte membrane.

Research materials and methods.

Physiological and biochemical properties of erythrocytes of 30 laboratory adult white rats with a weight of 200 ± 20 g were studied in order to achieve the set goals and objectives. The reason for taking erythrocytes as a research object is that the structure of the erythrocyte membrane corresponds to the features of the biochemical structure of the membrane of other tissues [4]

Animals were divided into the following groups: animals of group 1 - control group, and animals of group 2 - experimental groups. Rats of the experimental groups were subjected to experimental hypokinesia. They were immobilized for 24 hours in a specially designed narrow cage to induce immobilization stress.

Separation of erythrocytes. Heparin solution was used to prevent blood clotting of rats. Erythrocytes were isolated by spinning the blood in a centrifuge at a speed of 1000 g for 10 min. Plasma and white blood cells were separated, and erythrocytes were washed twice with incubation medium buffered solution containing 150 mM NaCl, 5 mM Na_2HPO_4 (pH-7.4). The obtained red blood cells were used in experiments. Before the experiment, erythrocytes were diluted 10 times with a buffer solution and heated in a thermostat at 37°C for 5 minutes.

The osmotic resistance of erythrocytes was determined by the level of hemolysis of erythrocytes in hypotonic solutions of sodium chloride (0.9-0.35g/100ml, 4M) heated in a thermostat at 37°C for 20 minutes. The level of complete hemolysis of erythrocytes in a solution with a concentration of 0.1 g/100 ml of Na_2CO_3 was estimated as 100%, and the level of hemolysis of red blood cells was calculated as a percentage. Optical density was recorded at a wavelength of 540 nm.

Peroxide hemolysis of erythrocytes was determined in the course of processing and improving the well-known method of Pokrovsky and Abrarova [5] in our laboratory [6]. Erythrocytes were diluted 5 times and heated in a thermostat at 37°C for 2 hours. The level of complete hemolysis of erythrocytes in a concentrated solution of 0.1 g/100 ml of saponin was estimated as 100%, 1M solution of hydrogen peroxide was used, and the level of peroxide hemolysis of red blood cells was calculated as a percentage. The optical density was recorded at a wavelength of 540 nm, and the level of erythrocyte peroxide hemolysis was determined according to the following formula:

$$A = \varepsilon \cdot 100$$

CG

ε is the extinction of the experimental sample, CG is the experimental extinction during complete hemolysis.

Statistical processing of the obtained results. Arithmetic common index, common square deviation, common arithmetic error of the obtained results were calculated and processed with Microsoft Excel program. The Fisher-Student criterion was taken into account, the reliability of the parameters is $P \leq 0.05$.

Research results and discussion

The effect of immobilization stress on the organism on the state of the erythrocyte membrane was studied.

Currently, changes in the structure and functions of the membrane are considered as the main universal type of damage during the adverse effects of stress factors, as well as in the pathogenesis of various diseases. Data on changes in erythrocyte membrane permeability can be viewed as indicators of membrane permeability of the body as a whole. One of the methods of studying the permeability of the erythrocyte membrane is to determine their osmotic tolerance.

The effect of stress factors on the osmotic stability of erythrocytes was considered in the conducted experiments. Osmotic tolerance of erythrocytes was determined by osmotic hemolysis. The level of hemolysis in a concentrated solution of 0.1 g/100 ml of Na_2CO_3 was calculated as 100%, and the osmotic tolerance of erythrocytes in solutions of 0.35-0.9 g/100 ml of NaCl was determined. As the concentration of the solution decreased, the tolerance of erythrocytes increased.

In the results of the study of the effect of stress factors on the osmotic tolerance of normal and heated erythrocytes, the rate of hemolysis was clearly observed in 0.35 g/100 ml and 0.45 g/100 ml solutions of sodium chloride (tables 1-2).

Compared to sodium chloride solution of 0.35 g/100 ml, the level of hemolysis in erythrocytes of all groups under consideration was significantly reduced in 0.45 g/100 ml solution.

The tolerance of normal and heated erythrocytes to osmotic pressure decreased in animals subjected to immobilization stress compared to the control group.

Under the influence of unfavorable factors, the double-layer structure of the erythrocyte membrane is disturbed, phospholipids are oxidized, as a result, the permeability of the membrane changes, and the release of hemoglobin from erythrocytes increases. Under the influence of various stress factors, tissue cells of many organs [7], as well as erythrocyte membrane undergo structural and functional changes.

Compared to normal erythrocytes, the rate of hemolysis of erythrocytes heated at 50°C was decreased at all concentrations of sodium chloride. Heating of erythrocytes leads to the destruction of the structure of membrane-bound proteins and the reduction of the sequence of the polypeptide chain without breaking covalent bonds [8]. As a result of this, hemolysis of erythrocytes increases as a result of disruption of membrane permeability. Changes in the structure of proteins are caused by changes in their enzymatic activity and the protein-lipid «tight» assembly of the membrane [9].

Table 1

Influence of stress factors on osmotic hemolysis of erythrocytes

NaCl concentration, g/100 ml	Level of hemolysis, %	
	Control	Immobilization stress
0	100*	100*
0,35	94,8 ± 4,1	98,1 ± 3,9
0,40	84,2 ± 2,8	96,3 ± 2,9
0,45	48,1 ± 1,6	73,2 ± 2,0
0, 50	19,8 ± 0,4	34,7 ± 0,8
0, 90	5,0 ± 0,1	13,9 ± 0,2
Note - *Complete hemolysis in 0.1 g/100 ml solution of Na_2CO_3 - 100%		

Table 2

Effect of stress factor on osmotic hemolysis of heated erythrocytes

NaCl concentration, g/100 ml	Level of hemolysis, %	
	Control	Immobilization stress
0	100*	100*
0,35	92,3 ± 2,3	97,5 ± 3,3
0,40	81,7 ± 1,9	88,6 ± 2,7
0,45	36,5 ± 0,7	68,8 ± 3,2
0, 50	10,9 ± 3,4	31,5 ± 2,8
0, 90	2,9 ± 4,1	9,4 ± 1,2
Note - *Complete hemolysis in 0.1 g/100 ml solution of Na ₂ CO ₃ - 100%		

There is evidence that peroxidation of membrane lipids contributes to hemolysis of erythrocytes. Based on this information, in the next stage of our work, the created experiment was reflected in the results of research on determining the tolerance of animal erythrocytes during stress. The level of hemolysis of erythrocytes of control and experimental group animals increased as H₂O₂ concentration increased.

Hydrogen peroxide (H₂O₂) belongs to the active form of oxygen, like superoxide anion-radical ($\cdot\text{O}_2^-$) and hydroxyl radical (OH). The formation of an active form of oxygen, which is considered a stronger oxidizing agent than oxygen molecules, is the basis of the lipid peroxidation process. Currently, the processes of lipid peroxidation are considered as the main mechanisms of cell membrane structure damage not only in various pathological conditions, but also under the influence of extreme factors [10, 11].

According to the results of the experiments conducted to determine the tolerance of erythrocytes to hyperoxidation, the effect of stress rapidly increased the hemolysis of erythrocytes. It can be a result of increased rate of peroxidation of membrane phospholipids during stress on the body.

Thus, the results of our research showed that immobilization stress causes damage to the membrane of red blood cells, as a result of which the release of hemoglobin from erythrocytes increases, and therefore the tolerance of erythrocytes decreases. A decrease in the resistance of the membrane under the influence of a stress factor is associated with the course of pathological reactions in the cell. Disruption of the membrane structure may be due to the rapid decomposition of its constituent parts (lipids and proteins) due to the action of lysosomal enzymes, a decrease in the formation of membrane proteins and lipids due to a lack of energy, and an increase in free radical oxidation of cell membrane lipids.

REFERENCES:

- 1 Саенко Д.Г., Саенко И.В., Шестаков М.Р.и др. Эффект 120-дневной антиортоостатической гипокинезии на статус системы регуляции позы // Авиакосм. эколог. мед. – 2000.- Т.34, № 5. - С.6-10.
- 2 Zorbas Y.G., Petrov V.L., Yarullin V.L. Effect of fluid and salt supplementation on body hydration of athletes during prolonged hypokinesia // Acta astronaut. - 2002. -Vol.50, №10. - P.641-651.
- 3 Мурзахметова М.К. Механизмы структурно-функциональных изменений и повышение резистентности биологических мембран при экстремальных воздействиях: дисс. на соискание уч. степ. докт. биол. наук: 03.00.13.,03.00.04. - Алматы, 2001.- 232 с.
- 4 Черницкий Е.А., Воробей А.В. Структура и функции эритроцитных мембран. – Минск: Наука и техника, 1981. – 216 с.
- 5 Покровский А.А., Абрарова А.А. К вопросу перекисной резистентности эритроцитов // Вопр. Питания. – 1964. - № 16. -С.44-49.
- 6 Мирошина Т.Н., Мурзахметова М.К., Утегалиева Р.С., Шайхынбекова Р.М., Михалкина Н.И. Корригирующее влияние индоламинов на состояние мембран эритроцитов при действии ионов кадмия // Вестник КазНУ. Сер.биол. – 2002 .- № 3. - С.80-86.

- 7 Барабой В.А. Роль перекисного окисления в механизме стресса // Физиол. журн. - 1989. - Т.35, №5. - С.87-90.
- 8 Александров В.Я. Реактивность клеток и белки. - Л.: Наука, 1985. – 318 с.
- 9 Хочачка П., Сомеро Дж. Стратегия биохимической адаптации. - М.: Мир, 1977. – 398 с.
- 10 G.Martemucci, C.Costagliola, M.Mariano, L.D'andrea., P.Napolitano., A.Gabriella D'Alessandro. Free Radical Properties, Source and Targets, Antioxidant Consumption and Health// Oxygen 2022, 2, 48–78. doi: 10.3390/oxygen2020006.
- 11 Cobley, J. N., Fiorello, M. L., and Bailey, D. M. (2018). 13 reasons why the brain is susceptible to oxidative stress. Redox Biol. 15, 490–503. doi: 10.1016/j.redox.2018.01.008.
- 12 Young S., Woodside J.V. Antioxdants in health and disease // J.Clin.Pathol. – 2001. - Vol.54, № 3. - P.176-186.

ӘОЖ 391/395(075.8)

ДОМБЫРАНЫҢ ЖАСАЛУ ТАРИХЫ

Оспанов Б.Е. – «Астана» халықаралық университеті, п.ғ.к., Өнертану жоғары ғылым мектебінің доценті. ҚР суретшілер және дизайнерлер одағының мүшесі

Алиев Т.Х. – «Астана» халықаралық университеті, п.ғ.к.,
Өнертану жоғары ғылым мектебінің доценті

Адамқұлов Н.М. – І.Жансүгіров атындағы ЖУ, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент). ҚР «Ақын Сара» атындағы сыйлықтың жүлдегері. Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі

E-mail: ospanov_1954@mail.ru, talgatbekali53@gmail.com

Дизайн қызметі мақаласының айрықша ерекшелігі - түрлі-түсті және көркем түрде жасалған бұйымдар мен халық тұтынатын тауарлардың жаңа үлгілерін үнемі ойлап табу. Дизайн өнерінің адамдарының сұлулыққа, ыңғайлылыққа ұмтылуынан туындайтын шығармашылық ұмтылыс.

Тірек сөздер: Графикалық дизайн, бейнелеу өнері.

Отличительной особенностью статьи дизайнерской деятельности является постоянное изобретение новых образцов изделий и предметов потребления, изготовленных красочно и художественно. Творческое стремление, исходящее из стремления людей дизайнерского искусства к красоте, удобству.

Ключевые слова: Графический дизайн, Изобразительное искусство

A distinctive feature of the article of design activity is the constant invention of new samples of products and consumer goods made colorfully and artistically. Creative aspiration, coming from the desire of people of design art for beauty, convenience.

Keywords: Graphic design, art

Қазақ халқының мәдени тұрмысында анағұрлым кең тараған саз аспаптардың бірі екі ішекті домбыра болып табылады. Егер бұрынғы заманда көне аспаптар ән-жыр, ертедегі аңыздарды сүйемелдеу үшін ғана қолданылса, енді домбыра жеке шығарма орындауға арналып, күрделі аспаптардың қатарына қосылып отыр. Мәдени қазыналардың әртүрлі ерекшеліктеріне, сондай-ақ этнографиялардың жазып қалдырған еңбектеріне сүйенсек домбыра тіпті сонау орта ғасырдың басында белгілі болған екен. "Солай болса да біз домбыраның нақ қай ғасырда өмірге келгендігін дәл басып айта алмаймыз. Дегенмен, кейбір тарихи деректер мен әр жылдарда жүргізілген жазба жұмыстары нәтижесінде табылған мәліметті мүсіндерге ой жүгіртіп көруге болады. "Үстіміздегі ғасырдың елеулі

жылдарында Согда, Қой қырылған (ежелгі Хорезм) қалаларының орнын қазғанда табылған мүсіндердің бірінде екі ішекті аспап домбыра ұстаған музыкант бейнеленген. Ғалым-зерттеушілер оның қолындағы аспапты қазақтардың домбырасы деп шешті. Мүсінге 2400 жыл Иә, қазіргі ұстап жүрген домбырамыздың түр-тұрпаты біздің дәуірімізге дейін ІҮ-Ү ғасырда –ақ ел ішінде кең тараған”- деген жорамал айтуға болады” [1. 26].

Ал белгілі музыкант, композитор Еңсепов Жасаралдың 2002 жылғы кандидаттық диссертациясында "Домбыра ІҮ ғасырда пайда болған"-деген жорамалды деректер келтіреді [2. 26-42]. Ертеде домбыра көбінесе шайыры аз қарағайдан, аршадан жасалған екен. Тоғыз, кейіннен он төрт пернелі қазақ домбырасы әдетте онша үлкен болмаған. Жалпы ұзындығы 1 (бір) метр шамасында жасалған, мойны шанағынан екі есеге жуық ұзын келген. Ол көбінесе тұтас ағаштан шабылып жасалған, шанақтың ортасы қашаумен кеуленіп ойылады да беті жұқа қарағай тақтаймен жабылып, ағаш шегелермен желім арқылы бекітіледі. Ертеде шеберлер домбыра шанағының сыртын оюлап, сүйектеп те көркемдейтін. Ал кейбір шеберлер домбыра мойнының бет жағын, құлақтарын түгелдей сүйектеп көркемдеген. Домбыраның пайда болу тарихы жайлы ел аузында көптеген аңыздар да бар. Қазақ күйлерінің дамуымен қатарлас домбыра да жетілдірілген. Домбырада жаңа пернелердің пайда болуы халық өнерпаздардың интонациялық ойлау қабілетінің өскенін бейнелейді. Өз өмірінде іргелі еңбектер жазып қалдырған “Әл-Фараби бабамыз домбыраға ұқсас "ТАМБУР" аспабы жайлы сөз қозғайды. Ғалымның суреттеп жазуына қарағанда Тамбур бес пернелі болған. Ол аспаптың екі дыбыс аралық үн құлаққа жағымды және жағымсыз деп бөлінеді. Мұнымен қатар, ғалым дыбыстың жақсы шығуына аспап конструкциясының әсері жөнінде, шанақ пен астыңғы және үстіңгі қақпақтардың икемделіп келу ерекшеліктері туралы бағалы деректер келтіреді. Хорасан тамбурдың түрі де, көлемі де әр түрлі болады. Оның мойнында, табалдырық тиек тұратын жерде екі тесік болған. Ол арқылы ішек өткізіледі. Ішек мойынның ұшындағы бір-біріне қарама қарсы орналасқан құлақтарға оралған. Хорасан тамбурында перне саны түрліше болған. Орындаушының шеберлік дәрежесіне, аспаптық музыканың дамуына қарай перне саны он сегізге дейін жеткізілген. Пернелердің орналасуы олардың аралық дыбыстарының тазалығымен байланысты деп жазады Әл-Фараби. Хорасан тамбуры екі ішек арқылы бұрауға келтірілген. Бұраудың бірі унисонға келтірілген де, екі ішектің диапазоны және олардың пернелерінде үн шығаруы біркелкі деп суреттейді ғалым[2. 26-42].

Ал белгілі музыкант, композитор Еңсепов Жасаралдың 2002 жылғы кандидаттық диссертациясында "Домбыра ІҮ ғасырда пайда болған"-деген жорамалды деректер келтіреді. Ертеде домбыра көбінесе шайыры аз қарағайдан, аршадан жасалған екен. Тоғыз, кейіннен он төрт пернелі қазақ домбырасы әдетте онша үлкен болмаған. Жалпы ұзындығы 1 (бір) метр шамасында жасалған, мойны шанағынан екі есеге жуық ұзын келген. Ол көбінесе тұтас ағаштан шабылып жасалған, шанақтың ортасы қашаумен кеуленіп ойылады да беті жұқа қарағай тақтаймен жабылып, ағаш шегелермен желім арқылы бекітіледі. Ертеде шеберлер домбыра шанағының сыртын оюлап, сүйектеп те көркемдейтін. Ал кейбір шеберлер домбыра мойнының бет жағын, құлақтарын түгелдей сүйектеп көркемдеген. Домбыраның пайда болу тарихы жайлы ел аузында мынадай аңыздар бар.

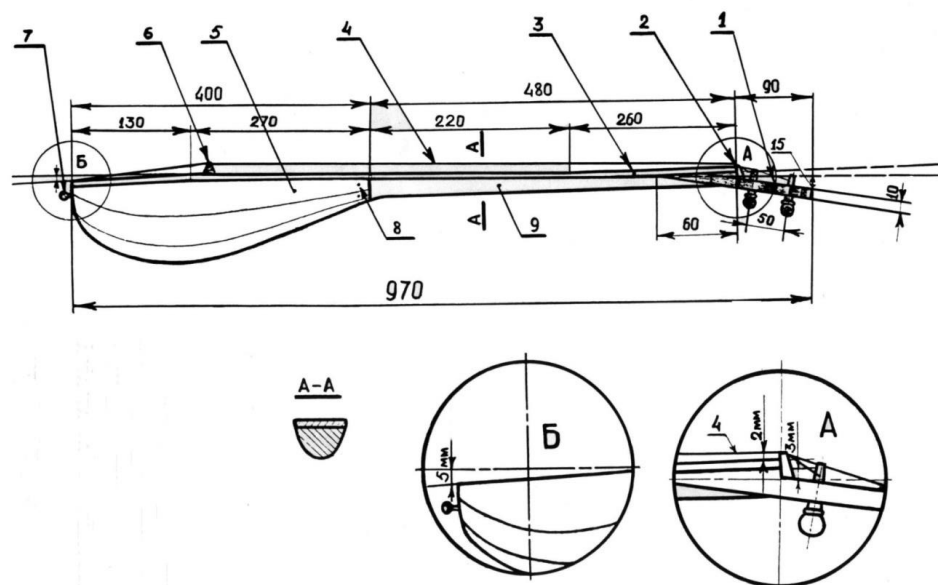
1. “Ертеде қылшынан қан тамған қаһарлы ханның жалғыз қызы бойжеткенде бір кедей жігітке ғашық болып, көңіл қосып жүреді екен. Мұны біліп қалған хан жігітті дарға астырады. Жігі өлген соң қыз мезгіліне жетпей бір ұл, бір қыз табады. Көп көзінен, ел сөзінен сескенген хан, жаман атқа қалмаудың амалын іздеп, қос бүлдіршіннің көзін жоюды хан астыртын мыстан кемпірге тапсырады. Мыстан кемпір өмірге жаңадан келген сәбилерді, көз көрмес, құлақ естімес жерге апарып, биік өскен жап-жасыл ағаштың басына қызды шығысқа, ұлды батысқа қаратып іліп кетеді. Нәрестелердің көз жасы тамған ағаш бұтақтары суалып, қуара бастайды. Қос жүрек соғуын тоқтатқанда, ағашта өсуін тоқтатады. Ел ішіндегі өсек сөзге шыдамаған қыз, егізін іздеп жолға шығады. Бармаған жері, баспаған тауы қалмайды. Құлкісіз күндер,

арманмен айлар, жылаумен жылдар өтеді. Қатты шаршап, діңкесі құрыған қыз әбден курап қалған биік ағаштың түбіне келіп қисаяды. Ұйықтап кеткен соң оны бір сиқырлы саз әуен оятады. Құлақ түріп тың тындаса, қасындағы тұрған ағаштан күмбірлеген үн естиді. Қыз күндіз егізін іздеп, түнде осы әнші ағаштың түбіне келіп, неше түрлі әуен естіп көңілін жұбатып, тынығып жүреді. Бір күні қыз ағаштың басына шығып айналаға көз саламын деп оны құлатып алады, Бірақ көп ұзамай самал соғып, "әнші ағаш" қайта зарлай бастайды. Қыз оның құпиясын білмек болып тексереді. Ағаш жуан түбінен бастап басына дейін қуыс екен. Жіңішке басының екі жағында бұтақтан бұтаққа керіліп қалған ішектерді көреді. Бұл ағаштың басында қалған екі баласының жұрнағы еді. Батыс жағындағы ішек бастау, ал шығыс жағындағы ішек қатты тартылыпты. Егізінің өлімінен хабары жоқ қыз енді ағаш неге ән салатынын тусінеді де, өзі де қос ағаш масақ алып, манағы екі ішекті соған тағады. Шертіп көрсе, керемет үн шығады. Құлақ тұндырады. Қыз байқұс бастау тартылған ішектің үні мұңлы шығатындықтан ұлым – Мұңылық, ал қатты тартылған ішек үні тым зарлы шығатындықтан қызым - Зарлық деп атайды. Сөйтіп, күндіз- түні қолынан тастамай күй шығарып, ел кезіп, егізін іздеп кетеді” [3. 15].

2. Ерте- ерте, ерте заманда, ер етегінен су тамған заманда, тарихтың тоғыз тарауы қарт жыраудың толғауымен қосылып домбыраның шаңғына құйылған екен. Сонда осынша байлық оның қуыс мойнынан шығып кетпесін деп, тоғыз тараудың белгісі болсын деп, бүкіл ел болып домбыраға тоғыз тоқсау перне таққан екен. Осыдан соң оның шанағы кеңейіп, мойны жіңішкерген-ді. Ал, елім деп егіліп, ел есіндегі ер есімдерін паш еткен қарияның құрыметіне домбыраның құлағы тесіліп, қос бұрамы қалдырған бетіне жүрек тебіrentіп ой толғайтын қос ішек тағылған екен. Осылай ол халықтың алтын қазынасы болып сол заманнан келе жатыр.

Мінекей, екі ішекті домбыраның дүниеге келуі жөніндегі ел аңыздары осылай толғайды. Шоқан Уалихановтың 1864 жылы Омбыда жазған "Қырғыздардың көшіп, қонуы" деген мақаласында суретші П. Кошпаров салған музыкалық аспаптардың суретіне сипаттама берілген. Ол қос ішекті, шанағы сопақшалау келген домбыра мен мүйіз сырнайды суреттейді. Бір қызығы, домбыраның түймесіне қайыс жіп байланған. Әдетте мұндай қайыс жіп көне уақытта жасалған музыка аспаптарында қыл қобыз бен шертерде кездеседі. Қазан төңкерісінен кейін жалғыз домбыра емес, қазақтың басқа да халық аспаптары қайта түлеп жаңғырды. “Аспаптарды қайта құру және жетілдіру жұмыстары жүргізілді. 1925 жылы еліміздегі тұңғыш халық ағарту комиссары А.В.Луначарскийдің ұсынысы бойынша Москвадағы музыка шеберханасында домбыра қайта жасалынды. Мұның өзі атақты Әміре Қашаубаевтың этнографиялық концерттерге қатысу үшін Парижге баратын болуынан туған қажеттілік еді. Республикамызда музыкалық аспаптарды жасауды жетілдіру 1932 жылдан басталды” [4.31]. Бұл жолы Алматыда арнайы түрде аспаптар шеберханасы ұйымдастырылды. Алғашқы саз аспаптары шеберлері ағайынды Борис пен Имануил Романенколар, Қамар Қасымов, кейіннен Арыстан Ермеков қосылды. 1934 жылы халық өнері қайраткерлерінің бірінші бүкіл Қазақстандық слетіне әзірлік жүргізуге байланысты шеберхана сыйлыққа берілетін 35 домбыра жасады. Слеттен кейін шеберхана 1934 жылы ұйымдастырылған қазақтың халық аспаптарының тұңғыш кәсіпқойлық орындаушылары үшін және қазақ өнерінің 1936 жылы Мәскеуде өткізілмекші он күндігіне арнап аспаптар жасауға кірісті. Өнер саласындағы еліміздің бірінші академигі Ахмет Қуанұлы Жұбанов Республикамыздың кәсіпқой музыка өнерін ұлттық тұрғыда биікке көтеру үшін атақты музыка зерттеуші ғалым А.В.Затаевич пен атақты композитор Евгений Брусиловскиймен тізе қосып, халық әндері мен күйлерін өңдеп, насихаттады. Ахмет Жұбановтың 1944 жылы халықтық өнерді жандандыру мақсатында кәсіби білім беру үшін, соғыс жүріп жатқан қиын кездің өзінде үкімет басшылары алдында мәселе қойып, Алматыда тұңғыш жоғары өнер оқу орны – консерватория ашқанын ерекше атап өткен жөн. Сонымен қатар,

студенттер күрделі музыкалық шығамаларды қиналмай ойнауы үшін саз аспаптарының мүмкіншіліктерін ұзақ уақыт зерттеді. Ахмет Жұбанов кәсіби музыка өнерін жоғары деңгейде дамыту үшін саз аспаптарын жетілдіруге орасан зор еңбек сіңірді. Ол 9-11 пернелік домбыраны 19-22 пернелік етіп өңдеді. 1945 жылы Алматы Мемлекеттік консерваториясында қазақтың халық аспаптары бөлімшесі ашылуына байланысты музыка шеберханасы ұйымдастырылды. Оған шебер Иманиул Романенко шақырылды. Республикамызда кәсіби де көркемөнерпаздық музыка мәдениетінің жедел өркендеуі, саз аспаптарды көптеп шығаруды қажет етті. Сондықтан 1947 жылы Қазан төңкерісінің 30-жылдық мерекесі қарсаңында Осакаровка музыка камбинатында сопақша және жалпақ домбыралар көптеп шығарылды. Бұл домбыралар халық арасында "Жамбыл және Абай домбырасы" деген атпен тарады. Оған себеп бұл домбыралардың бірінің бетіне ұлы ақын Абайдың, екіншісінде Жамбылдың суреті бар болатын. 1958 жылы Мәскеуде өткізілген қазақ өнерінің он күндігінде республика мәдениетіне еңбек сіңірген қызметкер С.Хусаиновтың жетекшілік етуімен халық аспаптары оркестрі құрылған болатын. Оркестрге қажетті домбыралар, қобыздарды белгілі шеберлер Б.Мырзағалиев, Қ.Оңалбаевтар жасап берді. 1960, 1970 жылдары жалпы қазақ халқының саз аспаптарын жетілдіру мәселесі ерекше қарқын алды. Бұл жолда өнер зерттеушісі Болат Сарыбаевтың еңбегі зор. Ол тек ірі этнограф болып қана қоймай, саз аспаптарын жасаудағы халқымыздың беделді шеберлерінің бірі болды. Болат Сарыбаев саз аспаптар жасаудың атақты шеберлері Оразғазы Бейсенбаевпен, Әбузар Ауқадиевпен бірлесе отырып ұмыт болған аспаптарды қайта жасау ісімен 10 – жылдан астам уақыт айналысты. Сөйтіп, олар көптеген аспаптардың үлгісін жасап шығарды. Олар этнографиялық жазбаларға сүйене отырып аспаптардың бейнесін қалпына келтіру жөнінде көп жұмыс істеді. Болат Сарыбаев 1969 жылы Ленинградқа-шертіп ойналатын саз аспаптар фабрикасына барып қайтты. Фабриканың лабораторияларында акустикалық құралдарды пайдалана отырып, бірқатар тәжірибе жүргізуіне мүмкіндік туды. Б.Сарыбаевқа акустикалық құрал-"Конна" спектрометр домбыра үшін биік тауда өсетін шыршадан жасалынған шанақтардың қай үлгіде болуы керек екенін анықтауға көп көмегін тигізді. Ол бұрын кеңінен қолданылып, келе-келе ұмыт болған 20-дан астам ұлттық аспаптарда ойнау дәстүрін жаңғыртумен де айналысты.

1-сурет. Домбыраның өлшемдері. Суретші Адамқұлов Н.М.

1. Алақан, 2. Табалдырық тиек, 3. Қосымша мойын, 4. Ішек, 5. Шанақ, 6. Шайтан тиек, 7. Ілгек, 8. Ағаш шеге, 9. Мойын.

Сол сияқты еліміздің көптеген ғалымдары- Х.Арғынбаев, Ә.Марғұлан, Ө.Жәнібеков, т.б., өнер тарихын зерттеуге зор үлестерін қосты. Белгілі физик-математик, тамаша музыкант, талапты сазгер Бақытжан Байқадамовтың ұсынысы бойынша. домбыраның балаларға арналған түрлері өмірге келді. Оның жалпы ұзындығы 78 см, мойнының ұзындығы 42 см, шанағы 36 см, яғни үлкен домбырадан 10 см кіші. Ол жасөспірім өнерпаздарға өте қолайлы. Еліміздің ғалымдарының осындай қыруар еңбектерінің арқасында 1981 жылы 24-сәуірде Ықылас атындағы Республикалық саз аспаптар мұражайы көрермен қауымға өз төрін ашты. Мұражай экспонаттарын толықтыруда Дәркенбай Шоқпарұлының еңбегі жұртшылыққа кеңінен мәлім. Онда шертер аспаптарының түрлерін, "ән және күй" домбыраларын, "кең шанақты", "қос ішекті", "қуыс мойын", "кіші ішекті", "шіңкілдек", "балдырған", "торсық", "тұмар", - деп аталатын т.б. тамашалауға болады[13, 28-34 бет].

ДОМБЫРАНЫҢ ТҮРЛЕРІ

2-сурет. Күйге арналған домбыралар (Солдан оңға қарай, салыстырмалы нұсқасы) Үлкен түрі, Балдырған және Шіңкілдек домбыра. Шебер: Адамқұлов Н.М.

Күй домбыра – сонау бағзы заманнан келе жатқан және өте кең тараған домбыраның түрі. Ежелгі шеберлер бұл домбыраның түрін шабу арқылы жасаған, яғни қарағай діңін жарты асқабақтың бейнесіндей домалақ пішінде ойған. Оның құрылымы аңыздарға сүйенсек о баста алты перделі, одан кейін тоғыз, он екі, кейіннен он тоғыз пернеге дейін көбейіп өңделді. Күй домбырасының аталуы оның дауысының шығу деңгейінің жоғарылығында. Домбыра – қазақ халқының ең сүйікті және ел арасына кең тараған ұлттық музыка аспабы. Ол ұлт тарихында қарапайым қара халықтың қуанышы мен қайғы-қасіретін тең бөлісіп, қазақтың басын торлаған ауыр кезеңдерінде жұбаныш бола білген алып та ұлы аспап. Домбыра жазу-сызу мен театры кештеу дамыған қазақтың қаламы мен сахнасының қызметін тең атқарған халықтың меншік фәлсәфияты мен тарихын өзінше өрнектеген ақылгөй. Домбыра ішекті аспаптардың ең көне түрі. Оның қасиетін жырлайтын этиологиялық аңыздар да көптеп саналады.

Домбыра қарапайым аспап. Алайда бұл қарапайымдылық бір көрген көзге ғана. Сырт пішінінің қарапайымдылығы мен жеңілділігі домбыра бойындағы рухани тереңдіктің көлеңкесі тәрізді. Домбыраның табиғи дауысы адам дауысының мүмкіншілігімен тең.

Жайма шуақ болып естілген жағымды, нәзік домбра тембрі о бастағы дүние гармониялық бірлігін («ре» – Мұңлық, жоғарғы ішек, ер, ал «соль» – Зарлық, төменгі ішек, әйел белгісін) сипаттайды. Арнайы әдебиеттерде осы уақытқа дейін екі ішекті шертпелі «Кифара» әлде «Лютня» тәріздес аспаптар Орта Азия аймағында біздің жыл санауымыздан көп бұрын қолданылып келгені айтылады. Аспап тарихы зерттеушілердің деректі құжаттарымен айқындалған. Арал өңіріндегі Қой қырылған қаладан табылған қыш мүсінде екі ішекті домбыра ұстаған ер адамның бейнесі бедерленген. Мүсіндегі аспаптың сырт пішіні қазақтың тұмар домбырасына ұқсас. Ал, кейінгі неолит пен ерте қола дәуірінің тасқа түскен таңбаларының арасынан екі ішекті домбыраны көргенде бұл аспаптың тамырын ежелгі өркениеттерден таратылатыны анықталды. Тасқа қашалған неолит суреттерінің ғылыми сипаттамасы мен уақытын белгілеген тарих ғылымының докторы, Қазақстан Ғылым академиясының Ш. Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институтының археология бөлімінің меңгерушісі, белгілі ғалым К. Ақышев, Қазақстандағы музыка және би өнерінің кем дегенде 5–6 мың жылдық тарихы бар екенін дәлелдеді. Қазақтың тұмар домбырасына ұқсас екі ішекті аспап төңірегінде билеген адамдардың хореографиялық квартетінің би мәнері мың жылдықтар айырмасына қарамастан қазіргі заманмен тілдескендей сыңай танытады. Күй домбра (халық арасында асқабақтың жарты бөлігіндей домалақ «Абай домбырасы» деп тараған) [6, 198 бет].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Адамкулов Н. М. Саз аспаптар тарихы. Алматы, 2006 - 48 бет.
2. Сарыбаев Б. Қазақтың музыкалық аспаптары. Алматы, Өнер 1981. 26-42 бет.
3. О.Бейсенқұлұлы. "Сазды аспаптар сыры". Оқулық, 1998 ж. 15 бет/.
4. Адамкулов Н. М. Ұлттық қолданбалы өнері. Алматы, 2006 жыл. 121 бет

ӘОЖ: 82.17.25

МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМ РЕСУРСТАРЫН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕТІКТЕРІ

Примбетова С.Ч., э.ғ.к., доцент

Альменов Р.У., магистрант

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

E-mail: Bal_01_01@mail.ru

Мақалада адам ресурстарын стратегиялық басқаруды дамыту – тәжірибеге ағымдағы нормалардан тыс елеулі бір жаңа үдерістер мен құрылымдарды, яғни жаңа креативті басқару технологияларын, жаңа әкімшілік процесстерді және ұйымдастыру құрылымдарында жаңа білімдер арқылы әртүрлі тәсілдерді енгізу ретінде қарастырылады. Адами ресурстарды стратегиялық басқару кәсіпорын үшін оның бәсекелес фирмаларға қарағанда, едәуір артықшылығы бар жағдай туғызып, оның іс-әрекетінің пайдалылық деңгейін өсіре түсетіні негізделген.

Тірек сөздер: *адам ресурстары, стратегиялық басқару, мұнай-газ компаниялары, персоналды басқару, тиімділік, экономикалық даму*

В статье рассматривается развитие стратегического управления человеческими ресурсами как внедрение в практику значительных норм новых процессов и структур, т. е. новых креативных управленческих технологий, новых административных процессов и различных подходов через новые знания в организационных структурах. Обосновано, что стратегическое управление человеческими ресурсами создает для предприятия условия, в

которых оно имеет значительное преимущество перед конкурирующими фирмами, и повышает уровень рентабельности его деятельности.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, стратегическое управление, нефтегазовые компании, управление персоналом, эффективность, экономическое развитие

The article considers the development of strategic human resource management as the introduction into practice of significant norms of new processes and structures, i.e. new creative management technologies, new administrative processes and various approaches through new knowledge in organizational structures. It is proved that strategic human resource management creates conditions for an enterprise in which it has a significant advantage over competing firms, and increases the level of profitability of its activities.

Keywords: human resources, strategic management, oil and gas companies, personnel management, efficiency, economic development

Мұнай-газ саласындағы компаниялардың жұмысының тиімділігіне және бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылауында адам ресурстарын стратегиялық басқару маңызды роль атқарады, атап айтқанда ақпараттық алмасудың кеңеюі, жаңа білім мен технологияны қолдану және оқыту деңгейінің жақсаруы. Персоналды стратегиялық басқару кәсіпорынның даму жолындағы негізгі міндеттерді дұрыс анықтау мен алдын ала болжауға және көзделген мақсаттарға жетудің әртүрлі жолдарын іздестіруге бағытталған. Персоналды стратегиялық басқару кәсіпорын үшін оның бәсекелес фирмаларға қарағанда, едәуір артықшылығы бар жағдай туғызып, оның іс-әрекетінің пайдалылық деңгейін өсіре түседі.

Қазіргі кезде көптеген экономикасы дамыған елдерде персоналды басқару, әсіресе дамыту мәселелерін зерттеу маңызды болуда. Әлемнің түрлі елдерінде персоналды стратегиялық басқару әдістері мен тәсілдерінде біраз айырмашылықтар кездеседі.

«Стратегиялық басқару» ұғымы 1960-1970 жылдары, өндіріс деңгейіндегі ағымдағы басқару мен жоғарғы деңгейдегі басқарудың айырмашылығын анықтау мақсатында пайда болды.

Батыс Еуропа елдеріндегі 1980 жылдардағы қиын экономикалық ахуал кәсіпорындардың жағдайының төмендеуіне негіз болды. Соның салдарынан персоналды басқару теориясы дамып, персоналды басқару саласында жаңаша тәсілдер пайда болды. Кәсіпорынның табысты дамуы персоналға байланысты, ал персонал кәсіпорынның негізгі ресурсы деп қарастырылды. Сонымен қатар, кәсіпорын қызметінің стратегиялық басқару мәселелеріне де көп назар аударыла бастайды.

Стратегия түсінігі кәсіпорынды басқару үдерісі ретінде қарастырылып, төмендегідей элементтермен тығыз байланыста болды:

- стратегия негізінен екі кезеңнен тұрады (дайындау және жүзеге асыру);
- стратегия көптеген шешімдерді қабылдаудан құралады, оған ресурстарды талдау және жалпы мақсаттарды қалыптастыру мен жүзеге асыратын баламаларды зерделеу жатады;
- стратегия кәсіпорынның сыртқы ортасымен тығыз байланыста (мемлекет, өнімдерді өткізу, бәсекелестік).

Әрине, басқару, менеджмент тақырыптарына көптеген зерттеулер жүргізілуде, алайда олар негізінен басқарудың ең кең тараған көріністерін - персоналды басқару, инновациялық, стратегиялық, қаржылық менеджмент мәселелерін зерттеуге бағытталған. Зерттеліп отырған адами ресурстарды стратегиялық басқару мәселесіне отандық (қазақ) ғалымдарының зерттеу еңбектері аса маңызды мәліметтер береді. Олардың арасынан академик К.Сағадиев, Н.Мамыров, А.Сатыбалдин, Т.Есполов, К.Ахметов және басқалардың жұмыстарын атап өткіміз келеді.

Персоналды стратегиялық басқару ұғымын шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне сай қарастыратын болсақ, американдық экономист Ричард Флорида – ел экономикасын өркендету үшін стратегиялық сана керек екенін айтып, американдықтардың 30 пайызы стратегиялық класс

өкілдері деген. Ричард Флорида стратегиялық қызметкер болудың негізгі анықтаушысы ретінде үш «Т»-ны ұсынады: технология, талант және толеранттылық [1, 327 б.].

Біздің ойымызша, экономиканың барлық салаларындағы мамандар қазіргі заман талабына сай жаңашыл болуға ұмтылулары керек.

Адам ресурстарын стратегиялық басқрау – бұл кәсіпорынның бизнес-мақсаттарына жету үшін қызметкерлердің жұмысы мен олардың жұмысының тиімділігінің деңгейіне қойылатын талаптарды қалыптастыруға бағытталған әдістер жиынтығы.

Қызметкерлерді стратегиялық басқаруды дамыту – тәжірибеге ағымдағы нормалардан тыс елеулі бір жаңа құрылымдар мен үрдістерді, яғни жаңа креативті басқару технологиялары мен жаңа әкімшілік үдерістерін, ұйымдастыру құрылымдарында жаңа білімдер арқылы әртүрлі өміршең тәсілдерді енгізу. Біздің ойымызша, басқарушының ойлау қабілеті уақыт талабына сай болып, экономикалық дамудың мәселелерін ел деңгейінде де, кәсіпорын деңгейінде де шығармашылықпен шешуге мүмкіндік беруі тиіс.

Стратегиялық маңызды идеяларды жинап қана қоймай, олардың ұдайы өрбітіп, өндіріске енгізілуі маңызды, яғни нақты әрі айқын стратегияға сәйкес әрекет ететін елдің инновациялық дамуының тиімді жүйесін, дамыған инфрақұрылымды құру басты міндеттердің бірі. Кәсіпорын үшін ең қиыны – бұрын қабылданған тәртіптер мен ережелердің орнына жаңа ерекше стратегияларды енгізу. Сонымен қатар, қызметкерлердің қабілеттерін дамыту арқылы жаңартылған тиімді үдерістерді күнделікті енгізуге жағдай жасау. Әрине, бұл жұмыс оңай емес, персоналды басқару стратегиясында барлық қызметкерлердің жеке даму жоспары олардың қабілеттеріне сай дайындаулы керек. Қүзіреттілікті дамытуда стратегиялық ой, стратегиялық болжамдау мен ресурстарды стратегиялық орналастыру өте маңызды [2, 81 б.].

Мұнай-газ саласындағы адам ресурстарын басқару стратегиялары мұнай-газ компаниялар тобының кадрларды дамыту Стратегиясына сай жүзеге асырылады. Кадрлық саясаттың табыстылығы көбінесе компанияның барлық басқару деңгейлерінде стратегиялық әлеуеттің құрамдас бөлігі ретінде танылатын адами ресурстарының жоғары экономикалық маңыздылығын тануға байланысты.

Мұнай-газ саласындағы адам ресурстарын басқару стратегияларының негізгі бағыттарының бірі - жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету және жалдау аясындағы саясатын жетілдіру болып табылады.

Кадрлардың кәсіби-біліктілік құрылымының санын жоспарлау Компанияның даму стратегиясына сәйкес, кадрлардың жас ерекшеліктерін, кадрлық әлеуеттің динамикасын, кадрлардың табиғи кемуін, қосымша қажеттілігін ескере отырып бизнес-бағыттардың персоналға деген қажеттілігін болжау негізінде құрылуы тиіс.

Компанияның адами ресурстарын жоспарлау саласындағы стратегиялық мақсаты адами ресурстарды сандық және сапалық жоспарлауды бірыңғай жүйеге біріктіру арқылы адам ресурстарының жай-күйінің толық көрінісін стратегиялық деңгейде көруге мүмкіндік беру.

Компания үшін адам ресурстарын жоспарлау басым бағыт болып табылады. Осы бағытты табысты іске асыру мақсатында мынадай шаралар жүзеге асырылуы тиіс:

- персонал санын және құрылымын, ұйым бөлімшелерінің арасында функциялардың қайталануын жою жұмыстарын талдау;
- персонал құрылымы мен өндірісті басқарудағы: әкімшілік-басқарушылық және өндірістік персоналдың арасындағы, орталық аппарат, барлық құрылымдар арасындағы сәйкессіздіктерді жою
- мұнай-газ саласындағы саласындағы көшбасшы компаниялардың деңгейінде әкімшілік-басқарушылық және өндірістік персоналдың үлестерінің ара қатынасын талдау;
- лауазымдық нұсқаулықтардың біріздендірілген нысанын және мазмұнын, жетілдіру, оларды іріктеу, жалдау, ауыстыру кезінде қолдану;
- кадрлық әлеуеттің жай-күйін тұрақты және үнемі бағалау;
- үдерістерді автоматтандыру, компания бойынша барлық ақпараттар жіберілетін орталықтандырылған дерекқорлар базасын қалыптастыру.

Кәсіптік стандарттарды енгізу - қазіргі заманғы халықаралық талаптарға сәйкес, құрылымдық бөлімдердің қай жерде орналасқанына қарамастан қызметкерлерге қойылатын біріңғай біліктілік талаптары.

Компанияның жастар саясатын әзірлеу мен жүзеге асырудағы стратегиясы – тартымдылық беделі жоғары және оңтайлы жұмыс беруші мәртебесі бар компания ретінде, кәсіби салада базалық білімі бар, компанияның корпоративтік құндылықтарын, қабылдап, түісетін, компанияның жоғары нәтижеге жетуіне өзінің жеке үлесін қосуға талпынатын Қазақстан Республикасының неғұрлым талантты жастарына жағдай жасап, жұмыспен қамту.

Компанияның жастар саясатын әзірлеу мен жүзеге асырудағы стратегиясының мақсаты жас мамандарды бизнес-бағыттардың қажеттіліктеріне сәйкес жоспарлы мақсатты даярлау.

Персоналды іріктеу және жалдау жүйесін жетілдірудің стратегиялық мақсаты – бизнес-бағыттарының қажеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жоғары білікті мамандарды іздеу және іріктеу сапасын жетілдіру және бейімдеу іс-шаралары арқылы бірыңғай тәсілдерді енгізу болып табылады.

Персоналды дамыту саласындағы саясатты жақсарту – барлық қызметкерлерге бірдей мүмкіндіктер беру арқылы (біліктілігін арттыру курстарына қатысу, қосымша білімдер мен дағдыларды игеру) олардың кәсіби өсуін қамтамасыз ету негізінде алға қойылған мақсаттарды тиімді орындауға ықпал ету.

Персоналды оқыту жүйесін жетілдіру саясатының мақсаты бизнес-міндеттерді сапалы орындауға мүмкіндігі мол персоналдарды кәсіптік даярлау қажеттілігін ескере отырып, компанияның стратегиялық мақсаттарына сай персоналды оқыту мен дамытудың біріңғай корпоративтік тәсілдерін енгізу. Компаниядағы қызметкерлердің кәсіби даму нәтижелерін бағалауды салыстыру негізінде оларды оқытуға деген қажеттілікті анықтап, алға қойылған стратегиялық міндеттерді жүзеге асыру керек.

Мұнай-газ саласындағы компаниялардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторының бірі персоналды стратегиялық дамыту жүйесін сауатты басқару. Кәсіпорындардағы персоналды стратегиялық басқару өз мазмұны бойынша ерекше басқарушылық жаңалықтарды дайындау мен іске асырудың шығармашылық процесін басқару бойынша креативті-инновациялық іс-әрекеттерден тұрады. Бұл стандартты емес, өзіндік идеяларды ұсыну және оларды тәжірибеде іске асыру мен коммерциализациялау қызметі.

Заманауи экономикада табысты кәсіпорындардың артықшылықтарының бірі жоғары білікті персонал болып табылады, және ол кәсіпорынның әлеуетін дамытатын ресурстарының негізгілерінің бірі. Бұл, қызметкерлердің нарық талаптарына сәйкестігін тұрақты бағалау және қадағалау қажеттілігін айқындайды. Компания жақсы жетістіктерге жетіп, табысты, оңтайлы нәтижелер алуы үшін персоналды дамытудың стратегиялық тәсіліне басқаша көзқараспен қарау керек.

Бір сәтте «жеремет стратегиялық мақсаттарға жету» мүмкін емес, бұл жерде кезеңділік пен прагматикалық көзқарас қажет. Дегенмен кәсіпорындарда персоналды дамытуға база, жағдайлар бар. Жаңа көзқарастар, ғылым мен білімнің жаңа сапасын қажетсінеді. Қолда бар жүйені бірте-бірте кәсіпорында қарқынды дамыту үшін қойылған міндеттерді шешуге қарай бұрып, бейімдеуіміз маңызды. Бұл бір күнде шешілетін қызмет емес, бірнеше жылға созылатын үрдіс. Себебі қызметкерлердің біліктілігін арттыру, басқару процесіне креативті ойлау және шешім қабылдаудың қазіргі заманғы әдістерін енгізу, ұжым ішінде қызметкерлердің өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жетілдіру процесін дамытатын шығармашыл атмосфера қалыптастыруды талап ететін күрделі үдеріс [3, 422 б.].

Неліктен адами ресурстарды стратегиялық басқару мен дамыту соншалықты маңызға ие деген сұрақ туындайды. Өйткені, табиғи байлық пен сыртқы қаржы көздері тұрақты емес. Тек персоналды тиімді басқару нәтижесінде инновация мен технологияны игеру ғана өнімділікті арттыру көзі екенін түсінген жөн. Есте сақтайтын бір мысал, өнімділік артқан кезде ғана бәсекеге қабілеттілік күшейеді. Дәл қазіргі қоғам – адамның интеллектуалдық ресурстарына, оның инновацияларды қабылдауы мен жүзеге асыру қабілетіне, жаңашылдыққа негізделген қоғам болып қалыптасуда.

Персоналды дамыту стратегиясы қауіптерді болдырмауға, және ұзақ мерзімді экономикалық өсімді қолдау мен компанияның одан әрі дамуына жағдай жасайды.

Персоналды дамытудың стратегиялық тәсілдемесі – персоналдың өсімін ұдайы молайту және ұзақ мерзімді перспективаға арналған кәсіби өсуінің кепілдігін тұрақты артықшылықтармен қамтамасыз ету.

Мұнай-газ саласындағы компаниялардың даму стратегиясы сияқты, кадрларды дамыту стратегиясы да барлық ресурстар мен мүмкіндіктерді есепке ала отырып әзірленеді. Ұйымның даму стратегиясын іске асыру үшін оның потенциалының стратегиялық дамуын қажетті деңгейде қамтамасыз ету аса маңызды болып табылады, осы арада басшылықтың міндеті ұйымның мақсаты мен қызметкерлердің жеке мақсаттарын барынша жақындастыруға қол жеткізу.

Персоналды дамыту стратегиясы кәсіпорынның нақты мақсаттарын қолдап, жүзеге асыруға бағытталады. Орындалатын жұмыстардың көлемі мен уақытын анықтап, жүзеге асырылу нәтижелерін бағалайды. Персоналды дамыту стратегиясының негізінде кәсіпорынның даму стратегиясы жүзеге асырылады [4, 35 б.].

Персоналды дамыту эволюциясын зерделеу мен оның мақсатты функцияларының өзгеруін зерттеу негізінде персоналды дамыту стратегиясының келесідей анықтамасын тұжырымдадық: «Персоналды дамыту стратегиясы басшылықтың персоналға қатысты іс-қимылдарының негізгі бағыты: бұл, кәсіпорынның стратегиясын нақты жүзеге асыруға бағытталған өлшемдердің (критерийлердің), қағидалардың, ұйымдық мінез-құлықтың әдістері мен нысандарының жиынтығы, ол персоналдың шығармашылық, инновациялық қабілеттерінің дамуына қол жеткізу үшін, сондай-ақ ұйымның мақсаттары мен жеке мақсаттардың да орындалуы үшін арнайы жағдайларды қалыптастыруға бағытталған».

Мұнай-газ саласындағы компаниялардың стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыру еңбек өнімділігін арттыру және қызметкерлердің кәсіби біліктілік деңгейлерін жоғарылату шараларымен де байланысты. Персоналды дамыту бойынша жүргізілетін кешенді жұмыстардың нәтижесінде еңбек шығындарын төмендету үшін инновацияларды енгізу қызметкерлердің кәсіби біліктілігінің жоғарылуына жағдай жасайды.

Персоналды дамыту стратегиясын іске асыру мақсатында келесідей іс-әрекеттерді басшылыққа алу орынды:

- ұйымның әлеуметтік-экономикалық әлеуетін талдау арқылы бәсекелестік артықшылықтарын анықтау;
- компанияның тауарлық-нарықтық, ресурстық-нарықтық және интеграциялық стратегиясын ұйымдастыруды қалыптастыру;
- персоналдың әлеуетін айқындау мен персоналға қойылатын перспективалық талаптарды әзірлеу, және корпоративтік мәдениетті, әлеуметтік-психологиялық климатты, қызметкерлер мен ұйым арасындағы қарым-қатынасты жақсарту шараларын қалыптастыру;
- қызметкерлерді дамыту стратегиясын қалыптастыру.

Қорытындылай келе, компания өз қызметінің толық ауқымды стратегиясын және өз персоналын дамытумен қатар, жоғары деңгейдегі стратегиялардың барлық түрлерін ұйымдастыруды қалыптастыруы тиіс, өйткені олардың барлығы персоналдың дамуына тікелей ықпал етеді.

Компанияның кешенді даму стратегиясының маңыздылығы, оларды табысты түрде жүзеге асыру персоналдың біліктілік деңгейімен тікелей байланысты болуымен түсіндіріледі. Осылайша, компанияның инновациялық, техника-технологиялық және өнім сапасының стратегиясының мазмұны персоналға қойылатын талаптардың жиынтығын анықтайды деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ахметов, К. Г. Менеджмент негіздері / К. Г. Ахметов және т. б. – Ақтөбе-Орал. – 2005 – 519 б.

2. Маркова, В.Д. Стратегический менеджмент. Курс лекций: Учебное пособие / В.Д. Маркова, С.А. Кузнецова. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 288 с.

3. Мескон, М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ. О.И. Медведь]. - М.: Вильямс, 2012. - 672 с.

4. Пугачев, В.П. Стратегическое управление человеческими ресурсами организации: Учебное пособие / В.П. Пугачев, Н.Н. Опарина. - М.: КноРус, 2016. - 109 с.

ӘОЖ: 06.71.57

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Примбетова С.Ч., э.ғ.к., доцент

Джолдыбаева А.А., магистрант

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

E-mail: Bal_01_01@mail.ru

Мақала балалар-жасөспірімдер туризмін ұйымдастыру мәселелері және оны дамыту бағыттарын зерттеуге арналған. Балалар мен жасөспірімдер туризмі оқушыларды тәрбиелеудің, оқытудың, сауықтырудың, кәсіптік бағдарлаудың, әлеуметтік бейімдеудің, салауатты өмір салтын бекітудің және балалар мен жасөспірімдер тұлғасын дамытудың тиімді құралы ретінде қарастырылған.

Тірек сөздер: балалар мен жасөспірімдер туризмі, Маңғыстау облысы, экономика, ұйымдастыру, туристік маршруттар

Статья посвящена исследованию проблем организации детско-юношеского туризма и направлений его развития. Детско-юношеский туризм рассматривается как эффективное средство воспитания, обучения, оздоровления, профессиональной ориентации, социальной адаптации учащихся, укрепления здорового образа жизни и развития личности детей и подростков.

Ключевые слова: детско-юношеский туризм, Мангистауская область, экономика, организация, туристские маршруты

The article is devoted to the study of the problems of the organization of youth tourism and the directions of its development. Youth tourism is considered as an effective means of education, training, health improvement, professional orientation, social adaptation of students, strengthening of a healthy lifestyle and personal development of children and adolescents.

Keywords: youth tourism, Mangystau region, economy, organization, tourist routes

Қазіргі әлемде туризм – ең елеулі экономикалық және әлеуметтік-қоғамдық құбылыстардың бірі, бұл көп ғасырлық тарихы бар қарқымды индустрияны және тұлға күшінің жаңаруы мен қалпына келтіруі байқалатын адам өмірінің аса бай рекреациялық саласын үйлесімді байланыстыратын ең ауқымды экономикалық және әлеуметтік-қоғамдық феномендердің бірі болып табылады.

Бүгінгі таңда туристік қызметтің ең тиімді түрлерінің бірі-балалар мен жасөспірімдер туризмі, ол оқушылардың идеялық сенімділігі мен жоғары адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеуге үлкен үлес қосады. Ол табиғатта демалуды дамытуға артықшылық берілген кезде, қазіргі заманның тән тенденциясын көрсетеді, оның барысында спорттық іс-шаралар, өнімділікті қалпына келтіру танымдық белсенділікпен үйлеседі. Сонымен қатар, бұл ашық ауада, әлемді тану мен зерттеудің ең қол жетімді және жаппай түрі.

Балалар мен жасөспірімдер туризмі оқушыларды тәрбиелеудің, оқытудың, сауықтырудың, кәсіптік бағдарлаудың, әлеуметтік бейімдеудің, салауатты өмір салтын бекітудің, үздіксіз білім берудің және балалар мен жасөспірімдер тұлғасын дамытудың тиімді құралы болып табылады.

Балалар мен жасөспірімдер туризмі жүйесінің элементтері:

- балалардың спорттық-сауықтыру туризмі (слеттер мен жарыстар, жорықтар мен экспедициялар, клуб жұмысы мен лагерьлерді өткізу үшін қоғамдық активті дайындау);
- мұражай қызметтері;
- өлкетану жұмысы, оның ішінде табиғатты қорғау, экологиялық;
- экскурсиялық жұмыс;
- лагерь ісі (туристік шатыр лагерлері, каникулдық танымдық және сауықтыру бағдарламалары).

Балалар-жасөспірімдер туризмінің (БЖТ) елдің әлеуметтік дамуына қосатын үлесі қомақты.

Балалар-жасөспірімдер туризмі:

- адамзат жинақтаған өмірлік тәжірибе мен материалдық-мәдени құндылықтарды жас ұрпаққа берудің, құндылық бағдарларын қалыптастырудың, ұлтты рухани сауықтырудың және мәдени тұрғыдан дамытудың маңызды тәсілі, тұлғаны әлеуметтендіру жолдарының бірі;

– тұлғаны табиғатпен қарым-қатынас жасау арқылы адамның салауатты өмір салтының қалыптастыру, бос уақытты белсенді өткізуді және іспен шұғылдануды ұйымдастыру, табиғатта өзін-өзі ұстау мәдениетін дамыту, тарих пен мәдениет ескерткіштеріне ұқыпты қарауға тәрбиелеу, туған өлкені тәжірибеде танып білу жолымен тәрбиелеудің бірегей моделі;

– өскелең ұрпақты әлеуметтік бейімдеу, кәсіптік бағдарлау, азаматтық пен отансүйгіштікке тәрбиелеу құралы;

– отбасының барлық мүшелерін отбасылық демалыс нысандарына тартудың пәрменді тетігі болып табылады [1].

Балалар-жасөспірімдер туризмін ұйымдастыру арқылы көптеген мемлекеттік міндеттерді шешуге болады, атап айтқанда.:

- патриоттық тәрбие және азаматтық ұстанымды қалыптастыру;
- ұрпақтың физикалық дамуы;
- балалардың жазғы демалысын және сауықтырылуын ұйымдастыру;
- балаларға қосымша білім беру [1].

1-кестеден, Қазақстандағы балалар санының өсу қарқынын қарастыратын болсақ, 2017 жылмен салыстырғанда 2021 жылы өсу қарқыны 0,9 %-ға төмендеген. Халықтың жалпы санындағы балалардың үлес салмағы жыл санап өсіп келе жатқанын көреміз. Егер, бұл көрсеткіш 2017 жылы 34,3 %-ды құраса, 2021 жылы 1,3%-ға артып 35,6 %-ға жетті.

Кесте 1

**Қазақстан республикасындағы балалар санының өсу қарқыны,
жыл басына, пайызбен**

Көрсеткіштер	2017	2018	2019	2020	2021
Балалар санының өсу қарқыны	101.4	102	100.6	100.8	100.5
Халықтың жалпы санындағы балалардың үлес салмағы	34.3	34.5	34.9	35.2	35.6

[https://bala.stat.gov.kz/kz/tempy-rosta-chislennosti-detej/\[2\]](https://bala.stat.gov.kz/kz/tempy-rosta-chislennosti-detej/[2]).

Қазіргі кезде Қазақстандағы балалар-жасөспірімдер туризмі және экология орталықтары бірнеше бағытта кең ауқымды жұмыстар жүргізіп келе жатқан ірі кешен болып есептеледі. Жыл сайын ұйымдастырылатын жүздеген саяхат-жорықтарға, экспедиция, слет, фестиваль, түрлі жарыстарға еліміз ғана емес, көршілес Ресей өңірлерінен де мыңдаған оқушылар қатысып келеді.

Балалар-жасөспірімдер туризмі балалар мен 18 жасқа толмаған жастарды қамтиды. Статистикаға сәйкес 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша олардың саны 6 485 507 баланы құраған, оның 3,8 %-ы туристік-өлкетану бағытымен қамтылған. Еуропада бұл көрсеткіш 20% және одан жоғары, Ресейде – 14%, Белоруссияда – 10,6%.

ҚР Білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында облыс әкімдігінің 2017 жылғы 10 шілдедегі № 164 қаулысымен Маңғыстау облысы білім басқармасының Балалар мен жасөспірімдер туризмі орталығы құрылды [3].

Орталықта туристік-өлкетану, экологиялық-биологиялық, ақпараттық-талдау бағыттарында штаттық кестеге сәйкес 23 қызметкер, оның ішінде педагогикалық білімді 8 маман жұмыс істейді.

Орталықтың іс-қимыл жоспары ҚР Білім және ғылым министрлігінің 10.02.2015ж. №60 бұйрығымен бекітілген «Қазақстан Республикасында балалар мен жасөспірімдердің туризмін дамытудың тұжырымдамалық тәсілдерін іске асырудың іс-шаралар жоспарын» басшылыққа ала отырып, «Білім беру ұйымдарында өлкетану және туризм бағыттары бойынша әдістемелік көмек жұмыстарын жетілдіру» проблемасын көтеріп, оны жүзеге асыру мақсатында білім алушылар мен тәрбиеленушілерге туған жер, елдің тарихы, жәдігерлер туралы білімдік-танымдық туризм, өлкетану, экологиялық шараларын үйлестіруге, өткізуге және ұйымдастыруға бағытталған.

Орталықтың миссиясы: Білім беру ұйымдарындағы балалар мен жасөспірімдер туризмі - балалардың бос уақытын тиімді пайдалану мен патриоттық, экологиялық тәрбие беру. Туризм-табиғатқа, өлкенің тарихи мәдени орындарына саяхат жасау, өңірдегі туризм орталықтарында демалу, сол аумақтағы табиғи және мәдени-тарихи нысандар туралы мағлұмат, түсініктер алу деген сөз. Оның бағыттары алуан түрлі: ізденушілік-өлкетану бағытында туған өлкеге жасалатын оқу тақырыптық экскурсиялар; спорт бағытында өткізілетін жарыстар мен слеттер; туристік жорықтар; экологиялық туризм. Туристік – өлкетану бағытындағы шаралар оқушылардың бойында өз туған өлкесіне деген қызығушылықты, сүйіспеншілікті, өткені мен қазіргі тарихын оқып-үйрену негізінде патриоттық, азаматтық тәрбиені қалыптастырады [3].

Балалар мен жасөспірімдер туризмі орталығы ҚР-ның Президенті Қ.Ж.Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауында көрсетілген оқушыларға жаппай экологиялық білім беру жөніндегі тапсырмасын орындау мақсатында және мекеменің жарғысына сәйкес (1.08.2017ж. №3251-14-94301 МК 3.16.1) экотуризм (білімдік, танымдық, ғылыми-тәжірибелік) жұмыстарын ұйымдастыру барысында Білім басқармасымен келісілген мұғалімдер мен оқушыларға арналған «Экотуристік маршруттар» тізімі құрастырылған.

«Экотуристік маршруттар» тізімі:

1. Қарақия-Қаракөл
2. Көкесем
3. Бейнеу-Есет
4. Жосалы-Бозжыра
5. Манашы-Өрмелі
6. Өнере
7. Бейнеу-Көлеңкелі
8. Қызылсай-Тұзбайыр
9. Ақсу-Темір-Баба
10. Шетпе-Тасорпа

Сонымен қатар, Маңғыстау облысында балалардың жазғы каникул кезеңінде сауықтыру демалысын, бос уақытын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру және қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар жоспарына 6 бағытта 280 оқушыны қамтамасыз ететін екі күндік туристік шатырлы лагерьлер төмендегі маршруттар бойынша ұйымдастырылуда:

- «Ақмыш» демалыс орны;
- «Сұлтан-Епе» тарихи-мәдени кешені;
- «Саура» шатқалы;
- «Манашы сай» қыраты;
- «Шопан-ата» жер асты мешіті;
- «Қызылқұм» демалыс орны.

Қатысушылар қауіпсіздік ережелерімен таныстырылып, лагерь бағдарламасына сәйкес, оқушыларға экологиялық квест, туристік-спорттық ойындар ұйымдастырылып және кешкі алау жанында бард әндері орындалады.

Шерқала, Айрақты, Самал шатқалдарына саяхаттар жасалынып, табиғат көріністерін тамашалау қарастырылған.

Статистикалық деректерді қарастыратын болсақ, Маңғыстау облысы бойынша 2022 жылы жазғы демалыс кезінде 143 мектепте оқитын 155127 баланың 91,2% - ы сауықтыру шараларымен қамтылған [3].

Балалардың жазғы демалысы екі бағыт бойынша ұйымдастырылуда. Бұл 7-13 жастағы балалар үшін жазғы сауықтыру жұмысы және балалардың бос уақытын тиімді пайдалану, яғни 7-18 жастағы оқушылар үшін еңбек, танымдық-шығармашылық, спорттық, туристік қызмет. 4 лагерь қала сыртында орналасқан, 86 лагерь мектеп жанында орналасқан (2021 ж. - 41 лагерь). Тағы 85 мектеп жанындағы кәсіби және 77 шатырлы лагерь бар. Бірінші кезекте әлеуметтік қорғалмаған топтардың балалары, жетім және жартылай жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар қамтылады, өңірде 27629 бала бар.

Облыста 2017 жылы басталған "Жас сарбаз" әскери-патриоттық бағыттағы лагерьде 8-10 сыныптардың 300-ге жуық оқушысы демалып, кәсіптік бағдар алуда.

Жазғы демалыстың екінші бағыты бойынша 121886 бала немесе 78,5% қамтылды. Бұдан басқа, "Жасыл ел" бағдарламасы (жастар саясаты басқармасы), аула клубтары, Туристік-өлкетану бағытындағы жорықтар, тіл мектептері, дебат және әскери-патриоттық клубтар жұмысы жандануда.

Жазғы кезеңде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тәулік бойы "баланы қорғау" телеграмм-чаты және "111" сенім телефоны жұмыс істейтіні атап өтілді.

Дегенмен елімізде балалар-жасөспірімдер туризмін дамытуда бірқатар шешілмеген мәселелердің бар екендігін де жасыруға болмайды.

Ең алдымен, балалар-жасөспірімдер ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайту керек. Мұндай мекемелердің көпшілігі бейімделген немесе жалға алынған ғимаратта орын тепкен, күрделі жөндеуді қажет етеді. Балалар туристік базаларының жыл бойғы жұмысы Қазақстанның барлық облыстарында бірдей жолға қойылған деп айта алмаймыз. Жеткіншектерді тасымалдайтын көлік құралдарын толықтай жаңарту қажет. Арнайы туристік жабдықтар әлі де жетіспейді.

Жалпы, туристік салада балалар демалысын ұйымдастыру күрделі мәселе болып есептеледі. Өйткені бұдан табыс табамын деу қиын. Бағаны көтеру, жасөспірімдердің туризмге деген сұранысының азаюына әкеледі.

Көптеген туристік ұйымдар мен туроператорлар балалар туризмін ұйымдастырумен байланысты қиындықтарды сезінеді, осыған байланысты олар ересек топтармен жұмыс істеуге басымдық береді.

Екіншіден, балалардың тамақтануын ұйымдастыруда қиындықтар туындайды. Ережеге сәйкес балаларға күніне үш рет ыстық тамақ қажет, ал жоғары сапалы және сонымен бірге үнемді нұсқа ұсынатын тамақтандыру кәсіпорындары іс жүзінде жоқ.

Сондықтан балалар туристік ұйымдарына мемлекет тарапынан дотация беру мүмкіндігін қарастыру қажеттігі туады. Балалар үшін демалыс түрлерінің қолжетімді болмауы, заң тетіктерінің толық ойластырылмауы және басқа мәселелер туризмді дамытуға кедергі келтіруде.

Жалпы балалар туризмінің қауіпсіздік мәселесі және жауапкершілігі өте күрделі. Мұндағы тағы бір мәселе, бүгінгі күні балалар мен жасөспірімдер арасындағы туризмнің

ауқымын лагерьде демалумен ғана шектеп қараймыз. Сонымен қатар бізде балалар туризміне тек жазғы демалыс кездерінде ғана мән беріледі. Оқу үдерісі кезінде де тақырыптық, кәсіби бағдарлы саяхаттарды, туристік-өлкетанудың басқа да танымдық бағыттарын қолға алуға болады. Балалар мен жасөспірімдер белгілі бір аймаққа барғаннан кейін ол жердің тарихымен, аңыздарымен, танымды деректерімен де танысып, терең мағлұмат алып қайтуы қажет. Және жастар арасында велотуризм, шаңғы, атпен серуендеу секілді бағыттарды дамыту жастарымыз үшін өте пайдалы болар еді.

Балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың өзектілігі көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік беретіндігімен байланысты, олардың бірі – гиподинамия – қозғалыстың аз болуы, өйткені қазіргі жас ұрпақ компьютерлендіру, технократияны жаңғырту дәуірінде өмір сүреді. Олардың көп уақыты қозғалыссыз бір орында отырып гаджеттерді қараумен өтетіні жасырын емес [4].

Аталған мәселелерді шешу үшін облыстық білім саласы мен жергілікті атқарушы органдар өкілдері бірлесуі қажет деп санаймыз. Әрбір облыста балалар-жасөспірімдер туризмі кластерін құруға болады. Кластер құрамына балалар туристік ұйымдарынан басқа турагенттіктер, осы салада қызмет көрсететін кәсіпорындар мен нысандарды кіргізуге болар еді.

Кластер аясында, жыл сайын әр оқушы өзінің облысында ғана емес, сондай-ақ Қазақстанның басқа өңірлеріне де саяхатқа шығуын қамтамасыз ету мүмкіндігін қарастырған жөн. Атап өтуіміз керек, елімізде «Өлкенің көрікті жерлерінен - Қазақстанның қасиетті орындарына дейін» атты туристік-экскурсиялық марафон ұйымдастыру туралы ұсыныс та берілген болатын. Бұл марафон бойынша, мысалы, бастауыш сыныптағы оқушылар өз ауылдарымен жақынырақ танысса, орта сынып оқушылары аудан және өлке тарихы мен табиғатына қатысты деректермен жан-жақты таныса алады. Ал, жоғары сынып оқушылары еліміздің басқа қалаларына, бірінші кезекте еліміздің астанасына барып таным көкжиектерін кеңейтуге мол мүмкіндік болар еді.

Бұл танымдық бағдарламаға барлық мүдделі ұйымдарды қатыстырып, олардың қатысуын экономикалық жағынан тиімді болатындай етіп ұйымдастырған жөн. Мысалы, саяхаттың 70 пайызы бюджет есебінен өтелсе, 30 пайызын ата-аналар тарапынан өтеуді қарастыру керек.

Түптеп келгенде, кластер құру Қазақстан ғана емес, сондай-ақ көршілес елдердің туристік ұйымдарымен байланысты жандандырып, нықтай түсер еді. Туризмді және өлкетануды ұйымдастыру және дамыту арқылы балалар мен жасөспірімдерге психологиялық және моральдық, физикалық көмек көрсету, туристік ептілікті арттыруға атсалысу, сауықтыру еңбегін өздігінше ұйымдастырып, алынған дағдыларды өмір қиындықтарын жеңу үшін қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы.
2. <https://bala.stat.gov.kz/kz/tempy-rosta-chislennosti-detej/>
3. <https://ocdt.kz/kz/>
4. Галиакбаров Е.Э., Никитинский Е.С., Мадышева А.М. Қазақстан Республикасындағы балалар-жасөспірімдер туризмі: жағдайы және даму болашағы. «Тұран» университетінің хабаршысы. 2018;(3):141-147.

ӘОЖ: 658.3

КӘСІПОРЫН ПЕРСОНАЛЫН ЫНТАЛАНДЫРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Примбетова С.Ч., э.ғ.к., доцент

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

Иман-Мәліков Е.Ж., магистрант

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

E-mail: ar.asan@bk.ru

Мақалада персоналды басқару жүйесіндегі функция ретінде персоналды ынталандыру ұйым қызметкерлерінің кәсіби, интеллектуалды және инновациялық әлеуетін белсендіруде ерекше рөл атқаратыны қарастырылған. Бүгінгі таңда ғылыми менеджмент қызметкерлерді ынталандырудың көптеген теорияларын қамтиды, олар тәжірибеде сәтті қолданылады. Классикалық және қазіргі заманғы мотивациялық теориялар қарама-қайшы емес, бір-бірін толықтырады, бұл ұйымның мақсаттары мен жеке мақсаттарына жету үшін қызметкерлерді іс-әрекетке итермелеу процесі ретінде мотивация процесінің жан-жақтылығы мен стандарттылығын көрсетеді.

Тірек сөздер: персонал, ынталандыру, талаптандыру, кәсіпорын, мотивация теориялары, басқару.

В статье мотивация персонала рассмотрена как функция в системе управления персоналом, который играет особую роль в активизации профессионального, интеллектуального и инновационного потенциала работников организации. На сегодняшний день научное управление включает в себя множество теорий мотивации персонала, которые с успехом применяются на практике. Классическая и современная мотивационные теории не противоречат, а дополняют друг друга, отражая многогранность и стандартизированность процесса мотивации как процесса побуждения сотрудников к деятельности для достижения целей и личных целей организации.

Ключевые слова: персонал, мотивация, мотивация, предприятие, теории мотивации, управление.

In the article, staff motivation is considered as a function in the personnel management system, which plays a special role in activating the professional, intellectual and innovative potential of employees of the organization. To date, scientific management includes many theories of staff motivation, which are successfully applied in practice. Classical and modern motivational theories do not contradict, but complement each other, reflecting the versatility and standardization of the motivation process as a process of encouraging employees to work to achieve the goals and personal goals of the organization.

Keywords: personnel, motivation, motivation, enterprise, motivation theory, management.

Әр кәсіпорынның жетістігі оның қызметкерлерінің тиімділігіне тікелей байланысты. Осы аспектіде персоналды кәсіби жетілдіру процесі кәсіпорында ынталандыру жүйесін қалыптастыру процесімен өзара байланысты. Қазіргі жағдайда «адам факторы» еңбек өнімділігінің өсуінің, кәсіпорынның дамуының, оның бәсекеге қабілеттілігі мен экономикалық өсуінің негізгі элементіне айналуға. Жаңа технологиялардың енгізілуіне байланысты қазіргі заманғы үнемі өсіп келе жатқан талаптарға сәйкес келу табысты бизнес жүргізу және экономикалық өсу мақсатында персоналды дамытуды және оның жұмысқа мүдделілігін арттыруды талап етеді. Осыған байланысты кәсіпорындарда адам ресурстарын басқарудың жаңа саясатын жүргізу қажеттілігі туындады, оның негізінде персонал құрылымын, жұмыс уақытын пайдалану

тиімділігін, өндірісті және жұмыспен қамтуды дамыту талдауы болуы керек. Бұл көп еңбекті қажет ететін жұмыстың нәтижелері, жетекші кәсіпорындардың тәжірибесі көрсеткендей, оны жүргізу шығындарын ақтайды [1, 228 б.].

Егер қолданыстағы ынталандыру жүйесін сауатты қамтымаса, бірде-бір басқару жүйесі максималды тиімділікпен жұмыс істемейді. Ынталы персонал-бұл ұйымның стратегиясын іске асыру және оның нарықтағы жағдайын нығайту бағытындағы табысты жұмысының және үдемелі қозғалысының кепілі. Әрбір жеке қызметкерді ең тиімді жұмыс істеуге итермелейтін ынталандыру жүйесін дамыту көшбасшының ең күрделі және көп уақытты қажет ететін міндеттерінің бірі болып табылады. Кәсіпорында жүзеге асырылатын ынталандыру жүйесі көбінесе ұйымның мақсаттарына қаншалықты қол жеткізуге байланысты болатындығымен тікелей байланысты. Осы ретте туындайтын мәселелер көбінесе қызметкерлерді материалдық және материалдық емес ынталандырудың дұрыс арақатынасын табумен байланысты, өйткені бұл қызметкерлердің адалдығы мен тиімділігін сақтап қана қоймай, шығындарды азайтуға, өзгерістер мен инновацияларға қарсылықты азайтуға және компанияның стратегиясын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін олардың теңдестірілген жүйесі. Қазіргі уақытта әрбір отандық кәсіпорындарда жұмысшылардың еңбегін ынталандырудың өзіндік жүйесі бар. Алайда, бұл жүйелердің әрқайсысының өз артықшылықтары бар, бұл оның жұмысын пайдалы етеді, сонымен қатар кәсіпорын қызметкерлерінің әлеуетін толық іске асыруға мүмкіндік бермейтін және компанияны дамытуда "тежейтін" кемшіліктер де жиі кездеседі.

Сондықтан қызметкерлерді ынталандырудың әртүрлі әдістерін зерттеу кәсіпорынға ынталандыру жүйесінің кемшіліктерін жоюға және оны жетілдіруге мүмкіндік береді.

Персоналды талаптандыру мен ынталандыру жұмыскерлердің бойында өздерінің еңбек қызметіне қажетті нәтижелілік, ынталылық, жұмыс сапасы, жауаптылық, адалдық және т.б. сияқты қасиеттердің дамуына айтарлықтай ықпал етеді, яғни, кез келген экономикалық субъект жұмысының нәтижелілігі көбіне оның қызметкерлерінің жасайтын жұмысының сапасына байланысты болады. Бұл ретте оң нәтижелерге қол жеткізу үшін қызметкерлерді кешенді ынталандыру мен талаптандыруды іске асыру қажет [2, 349 б.].

Кәсіпорындардың жұмыскерлерін ынталандырудың тиімді жүйесін құру және енгізу фирма ішіндегі ортаны жетілдіруге мүмкіндік береді, жұмыскерлердің өзін-өзі дамытуы үшін оң жағдайлар қалыптастыруға және кәсіпорынның стратегиялық мақсаттарына жетуге мүмкіндік береді.

Ынталандыру басты үш қызметті атқарады: экономикалық, әлеуметтік және адамгершілік. Экономикалық қызмет, еңбекке ынталандырудың өндіріс тиімділігін арттыруға ықпал етуі арқылы көрініс табады. Адамгершілік қызмет еңбекке ынталылықтың ұжымда жоғары өнегелі ахуал қалыптастыруы арқылы анықталады, яғни, белсенді өмірлік ұстаным қалыптастырады. Әлеуметтік қызмет түрлі табыс деңгейі арқылы қоғамның әлеуметтік құрылымын қалыптастырумен қамтамасыз етіледі.

Қызметкерлерге ынталандыру арқылы ықпал ету жұмыскерлердің жұмыс істеуін белсендіруге, ал талпындыру арқылы ықпал ету жұмыскерлердің кәсіби-тұлғалық дамуын белсендіруге бағытталған.

Талапқа сай құрылған басқару жүйесі басқарушы бөлім тарапынан қызметкерлерді талпындырудың тиімді моделін әзірлеуді жобалайды. Жұмыскерлерді талпындыру дегеніміз - жалдамалы жұмыскерлердің еңбек өнімділігі мен сапасын арттыру, оған қоса, жаңа білікті мамандарды жұмысқа алу және оларды компания құрамында ұстап қалу мақсатында қолданылатын қызметкерлерді материалдық және бейматериалдық ынталандыру. Қызметкерлерді ынталандырудың негізгі және кең таралған тәсілі – еңбекке ақы төлеу. Алайда, қызметкерлерді тікелей қаржылық пайда алмай, нәтижелі жұмыс жасауға талаптандыратын жұмысшыларды еңбекке ынталандырудың материалдық емес формалары да бар.

Ынталандыру – игіліктердің – адамдарды белгілі бір мінез-құлыққа итермелейтін ынталандырма көмегімен сыртқы жағдайларға ықпал етуі. Тікелей талаптандыру әдістерімен және құралдарымен салыстырғанда, ынталандырудың айрықша ерекшелігі – адамның мінез-құлқы тұлғаның өзіне емес, оның тіршілік әрекетіне, тұлғаға қатысты оның мүдделері мен қажеттіліктерін тудыратын сыртқы жағдайларға ықпал етуі арқылы реттеледі. Бұл ретте жұмысшылар жеке қалауларына сай іске асыратын жеке таңдау жағдайы қалыптастырылады. Бұл таңдаулар жүйесіне басқару мақсаттарына тиімді бағытта ықпал ету үшін басқару субъектісі басқару объектісіне қатысты сыртқы жағдайларды өзгертуге тырысады.

Қазіргі таңда ынталандыру әдістері мен формаларының көптеген түрлері бар, алайда қызметкерлерді талаптандыру механизмдерін құру «шаблон бойынша» болмауы қажет екендігін ұмытпаған жөн. Әркез ұйымның ерекшеліктерін (оның тарихын, дәстүрлерін, қызмет ерекшелігін және т.б.), сондай-ақ онда жұмыс істейтін қызметкерлердің жеке мотивтерін ескеру қажет. Осылайша, қызметкерлерді ынталандыру орындаушыны еңбек қызметіне ұмтылдыруға бағытталған орындаушыға түрлі тәсілдер мен құралдар арқылы ықпал ету процесі ретінде де, нәтижесінде қалыптасқан еңбек мотивтерінің жиынтығынан көрініс беретін сол ықпалдың нәтижесі ретінде де қарастырылуы мүмкін.

Қазіргі заманғы мотивация теориялары екі негізгі ұғымға: қажеттілік пен марапаттауға негізделген.

Қажеттіліктер алғашқы және екінші реттік деп бөлінеді:

– алғашқы (туа біткен) физиологиялық қажеттіліктерге адамдардың өмір сүріне өте қажетті тамақтану, су, демалыс, тыныштық, баспана және т.б. жатады;

– екінші реттік қажеттіліктер психологиялық деп аталады, бұл адамдардың рухани жағдайына, әлеуметтік ортасына, интеллектуалды даму деңгейіне қатысты пайда болатын қажеттіліктер (құрметке, табысқа, махаббатқа, байлыққа, билікке, білімге және т.с.с қажеттіліктер).

Адамның қажеттіліктері оның мінез-құлқын айқындайды. Адам қандай да бір қажеттіліктерді сезіне бастаған кезде, оның белгілі бір мақсатқа жетуге талпынысы пайда болады, ол соның көмегімен сол қажеттілікті қанағаттандыра алады. Адам алға қойған мақсатына жеткен кезде, оның қажеттілігі толық немесе жартылай қанағаттандырылуы мүмкін [2, 284 б.].

Талаптандыру үшін түрлі мемлекетте тұратын барлық адамдарға қолданылатын бірдей тәсілдердің болмайтындығын ескерген жөн, себебі, адамдар әр түрлі, бір-бірінен табиғатымен, тәрбиесімен, мәдениетімен, менталитетімен ерекшеленеді.

Адамды белсенді еңбекке жұмылдыру үшін еңбекке талаптандыруға қолданылатын негізгі тәсіл – сыйақы беру.

Сыйақы – адам өзі үшін құнды деп есептейтін нәрсенің бәрі. Әр адам құндылық шкаласын өзінше түсінеді.

Ішкі сыйақыны жұмыстың өзі береді. Бұл адамның жұмыс барысында сезінетін жағымды сезімдері. Оған өзін-өзі құрметтеу, достық, орындалған жұмыстың маңыздылығын ұғыну жатады.

Сыртқы сыйақыны ұйым береді: бұл қызмет бабында көтерілу, қызметтік мәртебе символдары және тағы басқалар.

Белгілі бір адамға қандай сыйақылар қолдану керектігін анықтау үшін оның қажеттіліктері мен талаптандыру жүйесін белгілеу қажет.

Талаптандырушы құралдардың жиынтығы ұжымның мінезіне, жұмыс сипатына, менеджмент стиліне байланысты болады. Қызметкерлерді марапаттау бағдарламасын дұрыс қолдана отырып, қызметкерлерді талаптандыруды арттыруға, ұжымды біріктіріп, топтастыруға болады.

Марапаттау сыйақы беру арқылы жүзеге асырылады. Ол материалдық және моральдық болуы мүмкін.

Ұжыммен жұмыс істеу кезінде жұмысшының алынған нәтижеден қанағаттануы, әріптестер мен басшыны құрметтеуі, өзін-өзі құрметтеуі, жасаған жұмысының мәні мен мазмұнын түсінуі сияқты сезімдеріне аса мән берген жөн. Сондықтан, сыйақы шамасы моральдық және материалдық ынталандыру үйлесімін көздеу қажет [3, 57 б.].

Қызметкерлерді марапаттау бағдарламасын әзірлей отырып, сыйақы тиімділігінің келесі ережелерін ескерген маңызды:

- сыйақы әділетті болуы және үлкен үзіліссіз орындалған жұмыстан кейін берілуі қажет;
- жариялылық құпталады – еңбек үшін кез келген сыйақы қызметкердің абыройын, құрметін арттырады және материалдық игіліктерден гөрі көбінесе адамдар тарапынан айтарлықтай жоғары бағаланады.

Жұмыскерлердің еңбектерінің нәтижесі үшін сыйақылар мен марапаттаулардың түрлерін жұмыс берушінің өзі белгілейді.

Іс жүзінде, өз міндеттерін абыроймен орындаған және өз жұмысында жетістіктерге жеткен қызметкерлерге сыйақылардың бірнеше түрлері қолданылады.

Сыйақы беруге қатысты жағдайлар:

1. Қызметтік міндеттерін абыроймен атқаруы мен және үлгілі орындаушылық тәртібі. Өндірістің дамуына үлес қосатын жұмысты табысты және қысқа мерзімде орындау негізінде жұмыскерге көтермелеу ретінде сыйақы беріледі.

2. Еңбек өнімділігін арттыру. Әдетте, бұл жағдайда жұмыскер белгіленген нормадан жоғары алынған пайда мөлшерінен, сыйақы пайызын алуға құқылы. Сыйақының бұл түрі еңбек өнімділігін одан әрі арттыруды ынталандырады.

3. Өнімнің сапасын жақсарту және еңбек саласындағы жаңашылдықтар кәсіпорынның беделін арттыруға ықпал етеді және қосымша табыс табудың кепілі болып табылады.

4. Кәсіпорынның игілігі үшін үздіксіз, мінсіз жұмыс атқару. Әрбір 3-5 жылда, жұмыскерлерді құрмет грамотасымен немесе бағалы сыйлықтармен марапаттауға болады.

Кәсіпорын басшылығы тарапынан жұмыскерлерге қызметтік міндеттерді үлгілі орындағаны, мінсіз қызметі және жұмысын атқарудағы басқа да жетістіктері үшін келесі сыйақының келесідей түрлері берілуі мүмкін:

- сыйақыны төлеу;
- алғыс жариялау;
- бағалы сыйлықпен марапаттау немесе құрмет грамотасын табыс ету;
- кәсіпорынның «Құрмет тақтасына» жариялау немесе Құрмет Кітабына енгізу;
- «Мамандығы бойынша үздік» атағын беру.

Жоғарыда айтылғандарды қоспағанда, еңбек тәртібінің ішкі ережелерінде, компанияның жарғысында қызметкерлерге моральдық және материалдық ынталандырудың қосымша шараларын қарастыруы мүмкін. Өздерінің міндеттерін табысты және адал атқаратын жұмыскерлерге мансап сатысымен көтерілу және тұрғын үй-әлеуметтік және әлеуметтік-мәдени тұрғыда қосымша артықшылықтар беруді қамтамасыз ете алады:

- демалыс үйлеріне және санаторийлерге жолдамалар беру;
- тұрғын үй жағдайын жақсарту (жалға алынған пәтеріне ақы төлеу, ипотекалық жәрдемақылар) және т.б.

Ерекше еңбегі үшін, әсіресе жастағы және еңбекке лайықты еңбек өтілі бар мамандарға медальдар, бұйрықтар, бейдждер берілуі мүмкін. Жұмыста табысқа жетудің ынталандырушылары арасында, жеке сыйақылар берумен қатар, көтермелеудің ұжымдық формалары кеңінен қолданылуда. Бұл жағдайда барлық жұмыс тобын сыйақы алуға ұсынады, ал бұл ұжым мүшелерін біріктіруге ықпал етіп, психологиялық ахуалға және персоналды ынталандыруға оң әсерін тигізеді.

Әлемнің табысты, ірі компанияларында персоналды ынталандыру функциясы ғылыми негізде, технологиялық, қазіргі заманғы цифрлық технологияларды пайдалана отырып, тиімді іске асырылады.

Персоналды ынталандырудың қазіргі заманғы трендтері мыналар:

- персоналды ынталандыру дербестендірілген, яғни қызметкерлердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылады;
- мотивация персоналды басқарудың әртүрлі функцияларымен (іріктеумен, оқытумен, қызметті бағалаумен, мансаптық дамумен және т.б.) тығыз байланысты;
- мотивация функциясын іске асыру автоматтандырылады және цифрландырылады;
- ынталандыру әдістерінің, нысандары мен құралдарының әралуандығы;
- уәждеме жұмыс істеу үшін қолайлы жағдайлар жасауға және шығармашылық және инновациялық шешімдер жасау процесін іске қосу үшін көп көзқарастар бар әртүрлілік атмосферасын құруға міндетті түрде байланысты;
- қызметкерлерді ынталандыру жөніндегі әдеттегі жұмысты компания мамандары HR орындайды, ал ривиялдық емес міндеттер аутсорсингке беріледі немесе сарапшы-консультанттарды тарта отырып орындалады.

Персоналды ынталандырудың заманауи жүйелерін құру үшін әлемдегі HR менеджментінде пайда болған жаңа мәселелерді де ескеру қажет [4, 93 б]. Ең алдымен, мынаны атап өткен жөн:

- ұйымның штатында емес, жобалар бойынша жұмысқа білікті қызметкерлерді ынталандыру. Мұнда жұмыс орнында өткізілген сағаттарға емес, нәтижеге назар аудару маңызды;
- персоналды тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар жеке дамуға, digital саласындағы дамуға ынталандыру.
- инновациялық идеяларды қалыптастыруға және оларды өнімдер мен қызметтерге айналдыруға қабілетті компаниялар үшін талантты, сыни көзқарасты қызметкерлерді ынталандыру.

Мотивацияның болашағы жұмыс берушінің брендін дамуымен және компаниялардың қазіргі кездегі экономикалық жағдайымен де тығыз байланысты.

Мақаланы қорытындылай келе, бүгінгі күні осы саладағы негізгі өзекті сұрақтарға жауап беретін және кадрларды басқару практикасына теориялардың ғылыми әлеуетін пайдалануға және персоналдың өзіндік тиімді мотивациялық жүйелерін құруға мүмкіндік беретін персоналды ынталандыру теорияларының жеткілікті саны бар екенін атап өтеміз. Персоналды ынталандыру бойынша ең жақсы нәтижелер барлық мотивациялық теориялардың негіздерін, заманауи трендтерді, өзіндік персоналды ынталандыру жүйелері мен өзіндік мотивациялық идеялары бар компанияларда жан-жақты қамтылатынын атап өтеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Литвинюк, А.А. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности. Теория и практика: учеб. пособие для вузов / Гончарова С.Ж., Данилочкина В.В. – М. : Издательство Юрайт, 2018 – 398 с.
2. Ахметов, К. Г. Менеджмент негіздері / К. Г. Ахметов және т. б. – Ақтөбе-Орал. – 2005 – 519 б.
3. Егоршин, А.П. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности: Учебное пособие / А.П. Егоршин. - М.: Инфра-М, 2018. - 122 с.
4. Коргова М.А. Современные системы управления персоналом эффективных компаний мира // Актуальные вопросы менеджмента и управления персоналом в современных организациях. Коллективная монография под ред. М.А. Корговой. М.: Русайнс. 2018. – 292 с.

ӘОЖ 338; 658

ӨНІРДІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ШАҒЫН ФИРМАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Примбетова С.Ч., э.ғ.к., доцент

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ.

Нұрқаятова Ж.Қ., магистрант

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

E-mail: ar.asan@bk.ru

Мақалада отандық шағын фирмалардың экономикалық қызметі өңір экономикасын құрылымдық қайта құру құруға мүмкіндік беретіндігі қарастырылған. Бұл жағдайда шағын фирмалар аймақтардағы инновациялар мен жаңа шешімдердің генераторы болып табылады. Сонымен қатар, шағын фирмалардың бәсекеге қабілеттілігінің сапалық сипаттамалары, бәсекеге қабілеттілік факторлары қарастырылған. Аймақтарда бәсекелестік ортаны қалыптастыру процесі, бәсекелестік пен экономикалық өсудің нарықтық тетіктерін енгізу Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің маңызды міндеті ретінде негізделген.

Тірек сөздер: шағын фирмалар, бәсекелестік, экономика, өңір, бәсекелестік артықшылықтар

В статье рассмотрено, что экономическая деятельность отечественных малых фирм позволяет создать основу структурной перестройки экономики региона. При этом малые фирмы являются генераторами инноваций и новых решений в регионах. Кроме того, рассмотрены качественные характеристики конкурентоспособности малых фирм, факторы конкурентоспособности. Процесс формирования конкурентной среды в регионах, внедрение рыночных механизмов конкуренции и экономического роста обоснованы как важнейшая задача социально-экономических преобразований в Казахстане.

Ключевые слова: малые фирмы, конкуренция, экономика, регион, конкурентные преимущества

The article considers that the economic activity of domestic small firms makes it possible to create the basis for the structural restructuring of the region's economy. At the same time, small firms are generators of innovations and new solutions in the regions. In addition, the qualitative characteristics of the competitiveness of small firms, competitiveness factors are considered. The process of forming a competitive environment in the regions, the introduction of market mechanisms of competition and economic growth are justified as the most important task of socio-economic transformations in Kazakhstan.

Keywords: small firms, competition, economy, region, competitive advantages

Қазақстан экономикасындағы жаңа өзгерістер жағдайында шағын кәсіпорындардың жоғары бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мәселесі ең өзекті болып табылады. Отандық шағын кәсіпорындарының өңірлік нарықта шетелдік және отандық тауар өндірушілермен бәсекеге түсу қабілеті республиканың экономикалық қауіпсіздігінің негізі болып табылады. Аймақтарда белгіленген бәсекелестік ортаның дамуы шағын кәсіпорындардың алдына олар өндіретін өнімдер мен қызметтердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндетін қояды. Бүгінде аймақтарда бәсекелестіктің артуы жағдайында шағын кәсіпорындарды дамыту проблемасы ерекше маңызға ие болып отыр.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі шағын кәсіпкерліктің табиғаты бойынша мемлекеттік қолдаусыз ірі капиталға бәсекеге сәтті қарсы тұра алмайтындығымен, шағын

меншік иелерінің экономикалық және әлеуметтік мүдделерін жүзеге асыратындығымен анықталады. Сонымен бірге, шағын кәсіпкерлікке мемлекеттік қолдауды басқарудың қолданыстағы жүйесінің даму деңгейі оған жұмыс үшін жалпы, қолайлы жағдайлар жасау арқылы экономиканың басқа да неғұрлым қуатты секторларымен салыстырғанда оның жағдайын объективті теңестіруді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Академиялық әдебиеттерде осы уақытқа дейін шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОК) бәсекеге қабілеттілігін консенсустық айқындау қалыптасқан. Біз оны негізгі қаржы-экономикалық көрсеткіштерді қолдау және нығайту үшін әлеуетті саналы түрде басқару (өнімнің технологиялық деңгейі, ақпараттық және коммуникациялық технологияларды (АКТ) және стратегиялық серіктестіктерді пайдалану, сыртқы қаржыландырудың қолжетімділігі және өнімді өткізу нарығына шығу мүмкіндіктері қабілеті ретінде анықтаймыз [1, 19 б].

Кешенді және салыстырмалы ШОК бәсекеге қабілеттілігі ұғымы ретінде біздің түсінігімізде өзара байланысты үш аспектіні қамтиды:

- ішкі және сыртқы даму факторларының әлеуетін;
- белгілі бір нәтижелерге мақсатты түрде қол жеткізу;
- қызметтің қорытынды көрсеткіштері.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің көрінісі оның нарықтағы орнықтылығы - салыстырмалы ұзақ кезең бойы өзгермейтін немесе кеңейіп келе жатқан ауқымда жұмыс істеу қабілеті болып табылады.

Көптеген экономикалық әдебиеттерде бәсекеге қабілеттілікті түсінуді ең алдымен оның әлеуетін талдаумен байланыстыратын екі іргелі тәсіл ерекшеленеді. «Ресурстық» тәсіл ішкі факторларға баса назар аударылады. Бәсекелестік артықшылықтар компанияларға өз қарсыластарынан асып түсуге мүмкіндік беретін қолда бар бірегей ресурстарды, мүмкіндіктер мен түйінді құзыреттерді тиімді пайдалану негізінде қалыптасады деп болжанады. Кәсіпорындар арасындағы бәсекелестік дәрежесі олардың нарығының ортақтығына байланысты (market commonality), егер компаниялар бір нарықта әрекет етсе, оны өз қызметі үшін негізгі деп санама және салыстырмалы ресурстарға ие болса (resource similarity) [1,23 б].

Басқа зерттеушілер нарықтың немесе саланың өзінің сипаттамаларының маңыздылығын көрсетеді. Егер кәсіпорындар бизнес үшін тартымды секторларда жұмыс істесе, айтарлықтай бәсекелестік артықшылықтарға ие бола алады. Бұл тәсілдер бір-бірін толықтырады және осылайша шағын нарықтық сегментте немесе бүкіл сала ауқымында бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу үшін әлеуетті ашады. Бәсекелестік біртекті бола алмайды, өйткені басқа ойыншыларға қатты қысым жасайтын субъектілер бар, ал басқалары маңызды қарсыластар ретінде қабылданбайды [2, 111 б]. Басшылардың бәсекелестікті қабылдауы маңызды рөл атқарады, оның ішінде бәсекелестердің әрекеттеріне олардың реакциясын анықтау қажет. Себебі басшының құзыреті ұзақ мерзімді перспективада кәсіпорын қызметінің бәсекеге қабілеттілігін және орнықты нәтижелерін қамтамасыз етеді.

Экономиканың осы саласын дамыту кәсіпкерлік қызметтің сан алуан нысандарын дамыту, бәсекелестік ортаны қалыптастыру, монополияға қарсы саясат жүргізу сияқты реформалау бағыттарының серпінде катализатор болуға тиіс.

Шағын және орта бизнесті дамытудың жоғары деңгейі бәсекелестікті дамытудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Өзінің икемділігінің, өндірістің жаңа түрлеріне жылдам жаңарту және қайта бағдарлау қабілетінің және шығарылатын өнімнің жаңа асортиментінің, жаңа технологиялар мен ғылыми әзірлемелерді қолданудың арқасында шағын бизнес дағдарыс құбылыстарының әсеріне аз ұшырайды, ірі компанияларға бәсекелестік құруға, олардың тиімділігін ынталандыруға қабілетті.

Өз өнімін өткізу нарығын ұзақ уақыт ұстап тұру және кеңейту қабілеті, бұл ретте өз бизнесінің рентабельділігін сақтай отырып, шағын бизнестің бәсекеге қабілеттілігін

Шағын бизнестің бәсекеге қабілеттілігі онда салынған әлеуетпен, сондай-ақ мынадай сапалық сипаттамалармен түсіндіріледі:

– кәсіпорындар мен клиенттер арасындағы қатынастардың дербестендірілген сипатын;

- меншік құқығының бірлігін;
- кәсіпорын қызметіндегі басшының негізгі рөлі.

Осы сипаттамаларға сүйене отырып, шағын бизнестің бәсекеге қабілеттілік факторлары қалыптасады.

Сонымен, бәсекеге қабілеттілік факторлары:

1. Өзгерістерге және жетілдіруге қабілеттілік: өзінің серпінділігінің арқасында әрбір шағын бизнес кәсіпорны өз қызметін жетілдіру процесіне үнемі тартылып отырады.

2. Инновативтілік - кәсіпорынның инновацияларға, өндіріске жаңалықтарды ұдайы енгізу қабілеті: жаңа немесе жетілдірілген өнімді ұсыну қазіргі уақытта сатып алушыны тартуға, оны кеңейтуге немесе өзінің тұтыну себетін қайта құрылымдауға мүдделі шешуші мүмкіндікке айналуда.

3. Нарықтың шектеулі сегменттерін иелену қабілеті: шағын кәсіпорындар тұрақты жаңартылатын номенклатурасы және шығарылатын бұйымдардың ассортименти бар өнімдердің шағын партияларын дайындау, болмашы көздерді пайдалану қажет болған кезде пайда болады.

Осылайша, бәсекелестік ортаны қалыптастыру процесі, бәсекелестік пен экономикалық өсудің нарықтық тетіктерін енгізу Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің маңызды міндеті болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Шағын және орта фирмалардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру процесі белгілі бір дәрежеде жеке кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін төмендететін және ұлттық экономиканың өсу қарқынын тежейтін, әлеуметтік шиеленісті арттыратын, жергілікті нарықтардың тұрақтылығын бұзатын ішкі және сыртқы кедергілердің болуымен сипатталады. Ұйымдастыру-экономикалық проблемалардан басқа, ШОК-тің аймақтық секторының өзекті жағдайы да эпидемиологиялық ахуалдан және тікелей, компаниялардың оффлайндық қызметін шектейтін карантиндік шаралардан туындаған дағдарыспен күрделенеді. Қазіргі экономикалық жағдайларда кәсіпкерлік сектордың бәсекелестік ұстанымдарын сапалы жақсарту мемлекеттік қолдау жүйесін және шағын және орта бизнес субъектілерінің фирмаішілік саясатын жетілдіруден көрінеді.

Шағын кәсіпорындар үшін материалдық-техникалық базаны жаңарту мәселесі өз өнімдерінің сапасын жақсартудың маңызды факторы ғана емес, сонымен қатар нарықта өмір сүрудің маңызды факторы болып табылады.

«Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысына орай, Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларды (ӘКК) трансформациялау арқылы әрбір өңірде жұмыс істейтін кәсіпкерлікті дамытудың өңірлік институттарын құрылу қарастырылуда. ӘКК кәсіпкерлікті дамытуға жағдай жасау жөніндегі негізгі құралға айналады қабылданбайды [3].

Өңірлік даму институттарының жауапкершілік аймағына мынадай:

- өңірде инвестицияларды көтермелеу;
- өңірде өндірілетін өнімді өңірден тыс жерлерге және экспортқа өткізуді ұлғайтуды көтермелеу;
- ірі компаниялар мен ШОК арасындағы сатылас байланыстарды дамыту және кеңейту;
- жергілікті өнім берушілердің құзыреттерін дамыту;
- индустриялық аймақтарды және бизнесті дамытуға арналған басқа да алаңдарды дамыту функцияларын орындау арқылы өңірлік кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу кіреді.

Осылайша, кәсіпкерлікті дамыту мақсатында ӘКК-ні өңірлік даму институттарына трансформациялау жөніндегі шараларды көздейтін және осы саладағы бар проблемаларды жеткілікті пысықтауды қамтамасыз ететін жол картасы әзірленуге тиіс қабылданбайды [3].

ШОК-ты дамыту жөніндегі мемлекеттік саясат кәсіпкерлер арасындағы фирмааралық және кооперациялық, әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруға ерекше назар аударуға тиіс. Әртүрлі ШОК арасындағы деңгейлес байланыстар мен ірі компаниялар мен ШОК арасындағы сатылас байланыстар еңбек бөлінісі, үйлестіру, бәсекелестік және оқыту арқылы еңбек өнімділігінің тиімділігін арттыруға, оның өсуіне және бизнесті дамытуға ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар әлеуметтік желілер мен кәсіпкерлер арасындағы байланыстар ақпаратқа, қаржыландыруға қол жеткізуді, сондай-ақ эмоционалдық және тәлімгерлік қолдауды ұсына алады. Желілердің кәсіпорындардың көбеюі мен оларды жаңғыртуға әсер етуі үшін белгілі бір жағдайлар жасалуға тиіс. Кәсіпкерлік экожүйелерді ұйымдастырудың және дамытудың ең жақсы тәсілі ірі компаниялар айналасындағы салалық қауымдастықтар, кластерлік бастамалар мен экожүйелер болып табылады.

ШОБ секторының бәсекеге қабілеттілігі өзінің мазмұны бойынша бизнес-қайраткерлерде бәсекелес компаниялар арасында бейімделу және өмір сүру, қатысу нарығындағы ықпал ету шекараларын біртіндеп ұлғайту, кәсіпкерлік қызметтің әртүрлі салаларына инновациялар енгізу сияқты мүмкіндіктердің болуын болжайды. Кез-келген нарықтық жүйе үшін ұлттық экономика құрылымының сапасын анықтайтын шағын және орта экономикалық нысандардың қатысуы маңызды. Сондықтан ШОК секторының бәсекеге қабілеттілігі мәселесі әсіресе ішінде эпидемиологиялық жағдайдың салдарынан туындаған дағдарыс кезеңінде өзекті болып табылады. Шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру тәсілі қабылданатын шаралардың кешенділігімен және жүйелілігімен сипатталуы тиіс.

Жеке бизнес секторын сапалы дамыту кәсіпкерлердің өздерінің ұлттық және әлемдік тауарлар мен қызметтер нарығындағы өз жағдайын жақсарту ниетінсіз мүмкін еместігі сөзсіз. Осыған байланысты қаралып отырған бәсекеге қабілеттілікті арттыру тетігіне бизнес қызметін ішкі ұйымдастыру элементтерін енгізу орынды. Мұнда компаниялардың бәсекеге қабілетсіздігінің негізгі себептеріне мыналарды жатқызуға болады:

- инновациялық технологияларды әзірлеу және енгізу жөніндегі іс-шаралардың болмауы;
- бәсекелес фирмаларға қатысты маркетингтік құрамдас бөліктің төмен даму деңгейі;
- кәсіпкерлерге қаржы-материалдық шығындарды азайту жолдарын уақтылы табуға мүмкіндік бермейтін қаржылық сауаттылықтың төмен деңгейі;
- білімді жинақтау жүйесінің болмауы (яғни мамандардың кәсіби біліктілігін арттыру мақсатында оларды тұрақты оқыту саясатының болмауы);
- ақпараттық тоқырау – кәсіпкерлердің жаңа электрондық-цифрлық технологиялар арқылы бизнес-процестерді автоматтандыруға құлықсыздығы, сондай-ақ басқарушы буынның шаруашылық қызметті кешенді ақпараттандыруға қызығушылығының болмауы.

Жалпы шағын және орта бизнес секторы жеткілікті икемділікпен, ептілікпен, жоғары ұтқырлықпен және мазмұнның инновациясымен сипатталады. Сондықтан бәсекеге қабілеттілікті сақтау үшін кәсіпкерлер өнімді өндіру, жылжыту және сату технологияларын үнемі өзгертіп отыруы керек. Шағын компаниялар инновацияға оңай бейімделеді және бұл олардың монополияланған желілерден артықшылығы. Жеке бизнес қызметінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру тетігінің маркетингтік компонентіне ерекше назар аудару керек. Қазіргі дағдарыс жағдайында инновацияларды дамыту өте қиын, уақытты қажет ететін және қымбат процесс болған кезде, бұл маркетинг компанияның бәсекелестік артықшылығының берік негізі бола алады. Мұнда маркетингтік сауалнамалар, тұтынушы сегментін қосымша ақпараттандыру арқылы технологияны немесе өнімді ғылыми-зерттеушілік насихаттау, электрондық пошта маркетингі, вирустық жылжыту және т.б. сияқты құралдарды қолдануға болады [4, 52 б].

ШОК секторы субъектілерінің қаржылық сауатсыздығы оның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың тежеуші факторы болып табылады. Шағын және орта компаниялар үшін микроқаржыландыру, лизинг, мемлекеттік сатып алу, инвестициялау жүйелерімен жұмыс істей білу өте маңызды. Кәсіптік дамуды тұтастай алғанда негізгі стратегиялық міндеттердің

бірі ретінде қарастыру қажет: мамандарды оқыту шаруашылық ерекшеліктерін және қолданыстағы нарықтық жағдайды ескере отырып, кезең-кезеңімен жүргізілуі керек.

Кәсіпкерлік қызметтің шағын нысандарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыруда ақпараттандыру маңызды орын алады, оны бизнестің барлық негізгі салаларына ақпараттық технологияларды кеңінен енгізу деп түсіну керек. Бүгінгі таңда цифрлық ақпараттық технологиялар кең таралған, оларды ақылы және ақысыз негізде пайдалануға болады. Мысалы, қарапайым басқару және ұйымдастырушылық бағдарламалық шешімдер, әлеуметтік және ағындық желілер, кейбір электрондық пошта маркетинг құралдары, мессенджерлер-мұның бәрі еркін пайдалануға қол жетімді және қаржылық шығындарды қажет етпейді. Ақпараттық жүйелердің тағы бір артықшылығы-олардың жеке басқарудың кез-келген форматына бейімделуі, бұл бұл құралды ШОК секторының бәсекеге қабілеттілігін арттыру процесінде ең басымдықтардың біріне айналдырады [4, 67 б].

Демек, аймақтардағы жеке кәсіпкерлік сектордың бәсекелестік позицияларын жақсарту, бір жағынан, мемлекеттік және жергілікті билік органдарынан, екінші жағынан, бизнес қайраткерлерінің ресурстық және өндірістік күштерінен жүйелі қолдауды қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Круглова, Н.Ю. Основы бизнеса (предпринимательства): Учебник / Н.Ю. Круглова. - М.: КноРус, 2018. - 77 с.
2. Глазов М.М. Предпосылки формирования эффективной системы управления конкурентоспособностью хозяйствующих субъектов / М.М. Глазов // Наука и бизнес: пути развития. - 2021. - № 2 (116). - С. 110-112.
3. Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. ҚР Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысы.
4. Жемчугов А.М. Эффективность малого предприятия / А.А. Жемчугов // Проблемы теории и практики управления. - 2020. - № 6. - С. 46–71.

УДК 37

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Пушкарева И.Н., кандидат биологических наук, доцент, заведующий кафедрой теории и методики физической культуры и спорта, Институт естествознания, физической культуры и туризма, Уральский государственный педагогический университет;

Российская Федерация, 620017, г. Екатеринбург, пр. Космонавтов, 26,

Хадыко А.В., специалист по УМР кафедры теории и методики физической культуры и спорта, Институт естествознания, физической культуры и туризма,

Уральский государственный педагогический университет;

620017, г. Екатеринбург, пр. Космонавтов, 26,

E-mail: inna.ru.80@mail.ru, Hadyko11@gmail.com

В нашей стране сложилась научно обоснованная система физического воспитания, рассчитанная на приобщение к физической культуре всего подрастающего поколения. Основой этой системы является обязательный курс физического воспитания, осуществляемый по государственной программе. Объектом работы послужил процесс физического воспитания в школах, предметом же специфика и характеристики физического воспитания в младшем школьном возрасте в общеобразовательных школах. Целью работы было выявить и обобщить основные проблемы и приоритетные пути модернизации и развития физического воспитания в

условиях начального общего образования. В ходе работы нами были использованы такие методы как: анализ литературных источников, индукционные методы, прогнозирование. В конечном итоге цели удалось достичь, в работе представлены данные о физическом воспитании младших школьников на современном этапе развития физической культуры в общеобразовательных школах, основные проблемы и приоритетные пути развития и модернизации физического воспитания, способствующие более эффективному воспитанию подрастающего поколения. Результаты работы могут быть использованы как опорный материал для учебных и научных работ по выбранной тематике, а так же как ознакомительный материал для педагогов младшего школьного звена. Модернизация физического воспитания – это необходимый шаг, способствующий повышению уровня физической подготовленности детей на различных этапах обучения, а также позволяющий повысить уровень мотивации к занятиям физической культуры. Благодаря перечисленным в работе нововведениям, учащиеся получают перечень знаний, навыков и умений, которыми необходимо овладеть с преимущественной ориентацией на оздоровительные, общеразвивающие, общеприкладные и спортивно-рекреационные задачи.

Ключевые слова: физическое воспитание, физическая культура, учебная программа, проблемные зоны, здоровый образ жизни, модернизация.

In our country, a scientifically substantiated system of physical education has developed, designed to introduce the entire younger generation to physical culture. The basis of this system is a compulsory course of physical education, carried out according to the state program. The object of the work was the process of physical education in schools, while the subject is the specificity and characteristics of physical education in primary school age in secondary schools. The purpose of the work was to identify and generalize the main problems and priority ways of modernization and development of physical education in the conditions of primary general education. In the course of the work, we used such methods as: analysis of literary sources, induction methods, forecasting. In the end, the goal was achieved, the paper presents data on the physical education of younger students at the present stage of development of physical culture in secondary schools, the main problems and priority ways of development and modernization of physical education, contributing to a more effective upbringing of the younger generation. The results of the work can be used as a reference material for educational and scientific work on the selected topic, as well as introductory material for primary school teachers. Modernization of physical education is a necessary step that helps to increase the level of physical fitness of children at various stages of education, as well as to increase the level of motivation for physical education. Thanks to the innovations listed in the work, students will receive a list of knowledge, skills and abilities that need to be mastered with a primary focus on health-improving, general developmental, general applied and sports and recreational tasks.

Keywords: physical education, physical culture, curriculum, problem areas, healthy lifestyle, modernization.

В нашей стране сложилась научно обоснованная система физического воспитания, рассчитанная на приобщение к физической культуре всего подрастающего поколения. Основой этой системы является обязательный курс физического воспитания, осуществляемый по государственной программе.

Основная форма реализации базовой физической культуры – это урок физической культуры. Уроки физического воспитания обеспечивают общую физическую подготовленность к различного рода деятельности и отличаются наибольшим богатством средств [4,5,8].

Систему физического воспитания младших школьников можно представить следующей схемой (Рис.1.).

В структуре можно выделить типичные проблемные зоны, конкретизировать факторы, отрицательно влияющие на весь процесс физического воспитания и определить пути модернизации.

Одной из основных проблем подрастающего поколения является низкая двигательная активность.

Цель физической активности – эффективная реализация задатков и способностей с учётом личностных мотиваций и социальных потребностей.

Рис.1. Структура физического воспитания младших школьников.

Многолетние исследования свидетельствуют о росте заболеваемости учащихся в динамике обучения в школе. По результатам обследования школьников 1998-2000 гг. общая патологическая поражённость учащихся увеличивается от 1-го к 3-му классу. В связи с этим можно сделать вывод о том, что проблемы гиподинамии становятся всё более актуальными и необходима разработка системы оценки физической подготовленности с учётом индивидуальных особенностей растущего организма [2,6]. Непосредственно связанной с двигательной активностью учащихся является проблема профилактики здорового образа жизни.

В настоящее время в практику работы школы широко внедряются различные образовательные и оздоровительные программы, способствующие формированию валеологической грамотности, организации ЗОЖ, укреплению здоровья учащихся в сфере как общеобразовательной учебной деятельности, так и физической культуры и воспитательной работы, ориентированной на ЗОЖ.

Однако до сих пор не разрешено имеющееся в науке и практике противоречие между насущной потребностью в формировании и обучении здоровому образу жизни учащихся и отсутствием целостной теории и технологии ЗОЖ. Данное противоречие обусловлено в первую очередь отсутствием единого понимания здоровья человека, рассмотрением его в целостности[7].

Большинство специалистов сходятся во мнениях о том, что ведущей идеей модернизации образования по физической культуре является перевод его с ярко выраженного акцента на телесное совершенствование и физическую подготовку к формированию физической культуры личности [1]. Третий урок физической культуры в данном случае, несомненно, является тем условием, которое помогает реализации задач физического воспитания. Особенности третьего оздоровительного урока физической культуры в начальной школе являются знакомство с основными понятиями физической культуры и овладение доступными упражнениями оздоровительного и общеразвивающего характера. Опираясь на знания об оздоровительной физкультурной деятельности, необходимо научить младших школьников тем упражнениям, которые реально позволяют улучшить различные функции организма, способствуют их гармоничному развитию [3].

Таким образом, стандартизированная система физического воспитания, сложившаяся за многие десятилетия, требует доработки на каждом этапе, необходимо преобразовывать в первую очередь основу физического воспитания, необходима чёткая, конкретная и соответствующая потребностям современного общества формулировка задач, внедрение третьего урока физической культуры, способного решить проблему двигательной активности школьников и проблему мотивационно-потребностной сферы.

Модернизация физического воспитания – это необходимый шаг, способствующий повышению уровня физической подготовленности детей на различных этапах обучения, а также позволяющий повысить уровень мотивации к занятиям физической культуры. Благодаря вышеперечисленным нововведениям, учащиеся получают перечень знаний, навыков и умений, которыми необходимо овладеть с преимущественной ориентацией на оздоровительные, общеразвивающие, общеприкладные и спортивно-рекреационные задачи [3,4,5,8].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Инструктивно-методическое письмо о преподавании физической культуры в 2009 - 2010 учебном году в общеобразовательных учреждениях Московской области [Текст] // ПРИЛОЖЕНИЕ к письму Министерства образования Московской области от 20.11.2009 № 9139-05о/07.
2. Комков А. Г. Формирование физической активности детей-подростков как социально-педагогическая проблема [Текст] / А. Г. Комков, Е. В. Антипова // Теория и практика физической культуры. – 2003, №3, с. 5 - 8.
3. Копылов, Ю. А. О модернизации школьного физического воспитания [Текст] / Ю. А. Копылов // Первое сентября. – 2004. -№7. 1-9с.
4. Курамшин, Ю, Ф. Теория и методика физической культуры [Текст] : Учебник / Ю. Ф. Курамшин. – М. : Советский спорт, 2004. – 464 с.
5. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры [Текст] : Учебник для институтов физической культуры / Л. П. Матвеев. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 543 с.
6. Сухарева Л. М. Материалы IX съезда педиатров России [Текст] / Л. М. Сухарева, И. К. Рапопорт, И. В. Звезда. – М., 2001. – С. 556-557
7. Трещева, О. Л. Программно-методические основы обучения здоровому образу жизни учащихся общеобразовательных школ [Текст] / О. Л. Трещева // Теория и практика физической культуры. – 2000, №10, с. 29-34.
8. Холодов, Ж.К. Теория и методика физического воспитания и спорта [Текст] / Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов. – М. : Академия, 2004. - 480с.

ӘОЖ 628.19

ТАБИҒИ АПАТ СИПАТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

**Рахымбеков А.Ж., ф-м.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент),
Свамбай Б., Қойшыбаева А., Нұрғали Ж., Токенов Е., студенттер
І.Жансугуров атындағы университет,Талдықорған қ.,**

E-mail: rahim_tal@mail.ru

Мақалада Қазақстан аумағындағы дүлей апаттардың орындары туралы маңызды мәліметтер келтірілген,олардың болжамдары, ықтималдылығы талданған.Табиғи апаттардан туындайтын ҚР экожүйесіне айтарлықтай зиян келтіретін орны толмас шығындар туралы деректер келтірілген.

Тірек сөздер: *экология, апат, қауіп, техногендік, табиғи төтенше жағдайлар*

В статье приведены важные сведения о местах стихийных бедствий на территории Казахстана проанализированы их прогноз,вероятность.Приведены данные о невосполнимых потерях,которые наносят экосистеме РК значительный урон, складывающийся из природных катастроф.

Ключевые слова: *экология,катастрофа, опасность, техногенные, природные чрезвычайные ситуации.*

The article provides important information about the places of natural disasters on the territory of Kazakhstan, analyzes their forecast, probability. The data on irreparable losses that cause significant damage to the ecosystem of the Republic of Kazakhstan resulting from natural disasters are presented.

Keywords: *ecology, catastrophe, danger, man-made, natural emergencies*

Егерде біз қазіргі уақыттағы жер шарындағы жаһандану процессіне саралай көз салсақ, онда санамызға үрей туады. Өйткені, табиғат Анамыз біздің жер қойнауындағы мұнай, газды тағы басқа пайдалы қазбаларды нысапсыз, шексіз рәсуа етіп, адами жыртқыш қасиетімізбен тоқтамай алып жатқанымызға - адекватты түрде қолма қол жауап қайтарып жатыр. Оған дәлел, мысалы, біздің Қазақстандағы жиілеп кеткен төтенше жағдайлар, Маңғышлақтағы қуаңшылықтан қисапсыз қырылған малдарымыз, Арал теңізінің жер бетінен құрып кетуі, Каспий теңізінің деңгейі күрт төмендеп бара жатқаны, әлі шаласы бықсып жатқан жақындағы Қостанайдағы, Семейдегі; Алатау бөктеріндегі алапат өрттердің салдары экономикалық, моралдық терең жаралар салды.

Әдістер мен материалдар. Негізінде Еліміздегі кенеттен туып жатқан ТЖ сандары өндірістік облыстарда: Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Атырау, Түркестан аймақтарында жоғарғы техногендік қолайсыздықтың негізгі себебінен туып жатыр. Техногендік апаттардың пайда болу себептері адамның өндірістегі, кәсіп орындарындағы жіберген олқылық, дөрекі қателіктерінен. Осы себептен елдің ірі өндірістік орталығында, мысалы, Палодар облысында көптеген техногенді ТЖ жағдайлары болды. Техногенді қолайсыздықтың жоғары көрсеткіші халық тығыздығымен түсіндірілетін Оңтүстік Қазақстан және Алматы облысы сияқты ауыл шаруашылық облыстарында да жиі байқалады. Статистикаға жүгінсек, онда техногенді ТЖ саны жалпы төмендеуі еліміз бойынша 2001 жылы Алматы және Оңтүстік Қазақстан облыстарында өсе бастады.

Дәлірек айтсақ, техногенді ТЖ бойынша қолайлы облыстар қатарына Қызылорда, Батыс Қазақстан, Ақтөбе, Атырау және Маңғыстау секілді аз тұрғынды облыстарды кіргізуге болады. Каспийлік шельфте мұнайды қазу және белсенді өндеумен байланысты Атырау және Маңғыстау облыстарындағы соңғы жылдағы техногенді жағдайлар тез нашарлап кетті. Техногенді қолайсыздықтың көрсеткіштерінің алдыңғысы Алматы қаласы десекте болады, оған себеп тұрғындардың тығыздығы, тармақты және күрделі қалалық инфрақұрылымның күрт өсуімен түсіндіріледі.

Техногенді ТЖ жиілеп кетуіне Қазақстан аймақтарындағы техногенді қауіпсіздігі жағынан қолайсыздық деңгейі және қолайсыздықтың потенциалды түрде пайда болуы куәландырады. Қазақстандағы техногенді қауіпсіздік жағдайы толықтай күрделі тынышсыздыққа шақыруын жалғастыруда. Бірінші кезекте бұл Қазақстандағы адамдар қорының экономикасына алып келетін тікелей орасан зор материалды зардабында тұр.

Оған айғақ, тек 1999-2001 ж., он айы кезінде техногенді ТЖ әсерінен Қазақстанның экономикасы шамамен алғанда 7,3 млрд, тенгеден астам шығынға ұшырады. Негізінде, ғылыми экспертизаның сараптауы бойынша, шынында шығын мөлшері кейбір объективті себептерге байланысты кей кездері күнделікті тәжірбиеден әлдеқайда жоғары болуы мүмкін. Алапат техногенді жағдайлардан құралатын маңызды негативті Еліміздің экожүйесіне келтіретін орны толмайтын шығындар деп есептеуге болады..

Еліміздің жоғарыда айтылып кеткен аймақтарындағы тұрғындардың денсаулығына қатерлі әсер ететін және тіршілік әрекет қауіпсіздігін төндіретін техногенді ТЖ әсерімен ауаның және ауыз су көлемінің былғаныштығы, орасан шөлейттену мен егістік, мал жайылымындағы құнарлы жерлердің нашарлауы, флора мен фаунаның байлықтарының төмендеуі және т.б. жағдайлар болып жатыр. Айта келе, бақыланып отырған оңды қарқынға қарамастан техногенді қауіпсіздік тәуекел потенциалы Еліміздің аймағына қатысты берілетін баға жоғары деңгейде қалып отыр.

Еліміздің ғалым экологтары біздің жерімізде қазір 21млн тонна өнеркәсіп қалдығы жиналып қалғанын айтып, дабыл қағып дәлелдеуде. Статистика бойынша, 30 млн., – радиоактивті қалдықтар, оған қоса 2014 жылы қаңтарда болған Ресей Президенті Владимир Путин Қазақстанға сапары кезінде “Байқоңыр” ғарыш айлағын жалға алу мерзімін 50 жылға ұзарту және оны екі жақтың бірлесіп пайдалануы жөнінде ортақ келісімге қол қойды.

Дүние жүзінде ең “Ғарышқұмар” Ел Россия өзінің ғарыш аппараттарының 70 %-ін “Байқоңырдан” ұшырып жатқаны шындық және айғақ. Осы сәтте, заманауи ғарыш кешенінде жоспарланған бағдарламалар мен жобаларға ҚР мамандары толығымен қатысуға мүмкіндік туды. Қос державаның Президенттері кездесуі барысында қолайлы бір жағдай, ол – «Байқоңырдың» экологиялық қауіпсіздік деңгейін арттыруды қамтамасыз ету болды. Бірақ өкінішке орай, бұл бағыттағы бастамалар әзірге іске аспай жатыр [1].

Президенттер келісінде зымыран тасығыштардың экологиялық тұрғыдан қауіпті отындармен (мәселен, гептилмен) жұмыс істейтін ғарыштық- зымырандық кешенді қолдануды ештеңе қысқарту қарастырылғанмен, түбегейлі шешімін таппай жатыр. “Байқоңыр” ғарыш айлағының төңірегіндегі экологиялық жағдайдың өте күрделі екеніне зер салсақ: мәселен бірнеше жыл бойы ғарыш айлағын гептилмен жұмыс істейтін 3000-нан аса зымыран тасығыштар ұшырылған болып шықты. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің ғалымдарының ізденістері бойынша, Қарағанды, Ұлытау аймақтарындағы, жер қыртысындағы өсімдіктерде, суында гептильдің шамадан тыс көлемдегі дозалары бар екені көрінді. Дәлірек айтқанда бірнеше өңірлердің 1 шаршы метрінде гептильдің мөлшері 2500 мл., дейін жететін көрінеді. Ал негізінде, оның адам денсаулығына аса қауіпті емес деп саналатын ең жоғарғы дозасы – 1 шаршы метрге 0,1 мл., құрайды..

Нәтижелерді сараптау. Кеңес өкіметінің заманында Еліміздің аумағында көптеген атом бомбаларының жарылыстары құпия түрде сынақтан өтті. Ол үшін арнайы 18 млн., гектар жер бөлініп, Семей ядролық полигоны ашылды. Ең бастапқысында адамдарға, жануарлар мен табиғатқа тікелей кесепатын тигізген ашық сынақ жарылыстар жасалды. Бұл жарылыстардың көбі жер астында жасала басталды. Көптеген атом бомбаларының жарылыстары орасан сұмдық зиян болды. Деректер бойынша, Семей маңындағы радиациялық әсер аймағында тұратын 2000 мыңдай адам осы сынақтан қазіргі уақытқа дейін зардап азап шегуде.

1949 жылдан 1963 жылға дейін жер бетінде жасалған сынақтардың зардабы әсіресе өте мәте мол болғаны шындық. Қазіргі деректер бойынша, бұл аймақтағы аурулардың есеп-қисабы 1990 жылға дейін мұқият жасырылып келінді. Семей облысында онкологиялық, жүрек-қан тамыр, жүйке және психикалық аурулар саны күрт өсіп кетті. Ал азап шегіп, өлім құшқан адамдар саны қаншама!! Әрбір отбасыларында кемтар балалар саны көбейді. Осының өзі қазақ ұлтының келешегіне төнген зор қауіп болатын 1980 жылдардың аяғына қарай халықтың төзімі таусылып, шегіне жеткен еді [2].

Көптеген ядролық державалармен салыстырғанда, Қазақстан аумағы бомбалардың қиратқыш әлеуеті жағынан орасан зор ядролық арсенал болды. Қазақстандағы қарудың жиынтық ядролық қуаты бұрынғы Кеңес Одағының барлық ықтимал дұшпандарының аса маңызды стратегиялық объектілерінің барлығын қалдырмауға жетіп асып түскен. Шамамен айтқанда, бұл қаруды қолдану миллиондаған халқы бар мыңнан астам қаланы, ол былай тұрсын, тұтас бір мемлекеттерді, тіпті континенттерді жермен жексен етуге мүмкіндік беретіні айғақ дәлел.

Ол кезде Еліміз стратегиялық қару-жарақты, оны жеткізу құралдары орналастырылған жай ғана орын болған жоқ. Негізінде елде жайласқан сұмдық әскери-техникалық әлеует қуаты жағынан тұтас бір индустрия, өзіндік бір «мемлекет ішіндегі мемлекет» еді. Кеңес одағы ыдырауы нәтижесінде ҚР толық әскери ядролық циклды: ядролық қаруды сынау, жаңғырту және өндіру циклын жүзеге асыру мүмкіндігін алды. Ең бастысы ауаны ластайтын факторлардың жиынтығын және олардың адам ағзасына әсерін зерттеу – денсаулықты және еңбек жағдайын жақсартуға бағытталған жүйелер шараларын жасау, техногендік апаттардың қоршаған ортаға әсері мен қауіптілігін, атмосфералық ауаның ластануын экологиялық бағалауды толығымен мұқтаж болды [3].

Мұндай әрекеттер күйреу процесін дамытуда, белгілі бір жағдайда белсенді агент болса, екінші бір жағдайда табиғи агенттерге (температуралық және ылғалдық мөлшеріне, ауаның және судың құрамына, организмдерге) және геологиялық ортаға (геологиялық және гидрогеологиялық жағдайға) қосымша әсерін тигізді.

Адамдардың техногендік іс қимылының тікелей әсері нәтижесінде антропогендік үгілу қыртысы түзіледі. Көптеген жолдармен, мысалы, кен өндіру барысында (ашық әдіс және жабық әдістерді пайдаланып) тау жыныстары да сапалы түрде жан-жақты өзгере бастайды (босансу, дезинтеграция және құрамы жағынан). Олар көптеген карьерлердің штольнялар мен тоннельдерінде және т. б. жер астында кен өндіру мақсатында жоспарланған жұмыстарды атқару барысында күйреуге ұшырайды.

Байқоңыр космос айлағының қоршаған ортаға ерекше әсер ететіндігі кейінгі кезде ғана анық байқала бастады. Соңғы кезде космодром орналасқан жердің ауа райын, табиғи биологиялық ресурстарын жан-жақты зерттегенде, космодром айналаны қоршаған ортаға айрықша әсер ететіні байқалды. Ол туралы қолымызда бірнеше деректер бар. Мысалы, Қарағанды облысының экологиясын зерттейтін ғалым-экологтардың жүргізген жұмыстарының қорытындыларына қарағанда, космос корабльдері, космос зымырандары космос кеңістігіне ұшып кеткеннен кейін, жаз айларында 5-8 күн бойы күшті жел тұрып, қара боран соғатыны байқалады[4].

2013 жыл "Байқоңыр" ғарыш айлағында "Протон-М" зымыран тасығышының апатқа ұшырап құлауы Еліміздің есінде қалды. Сол кезде оның бортында 600 т. жоғары уытты зымыран отыны болғаны айғақ. Апат соңынан кейін ғарыш айлағы улы бұлтпен жабылды. "Протонның" құлауы Қазақстан мен Ресей қарым-қатынасына біршама шиеленіс әкелді. Күрделі келіссөздер жүргізіліп, сарапшылар армиясы әртүрлі болжамдар жасай бастады. Бірақ жыл соңына қарай Астана мен Мәскеу "Протонды" іске қосу бөлігінде түсіністікке келгендерін мәлімдеді.

Бұл ретте келтірілген залал мәселесі ұмытылды. Осы жылдың 2 шілдесінде Астана уақыты бойынша сағат 8.38-де "Байқоңыр" ғарыш айлағынан жыл басынан бері үшінші рет "Протон-М" зымыран-тасығышы ұшырылды. Ұшқан сәттен бірнеше секунд өткен соң ол берілген траекториядан ауытқып, ғарыш айлағының аумағына құлады. Жарылыстан кейін пайда болған бұлт Байқоңырды толығымен жауып тастады. Қызылорда облысының тұрғындары өз үйлерінен шықпай қорқып отырды. Оның салдарынан Байқоңырда дүкендер жұмыс істемеді, ауруханаларда астматиктер мен гипертониктерге жүгіну саны күрт өсті.

Тасымалдаушы зымыранға арналған отынның құрамына кіретін гептилдің немесе амилдің зияны туралы көп ғылыми деректер жоқ. Бұл құпия әскери отын. Ресей космонавтика академиясының сарапшысы Циолковский Юрий Караштың айтуынша, гептилдің айналамыздағы табиғат қоршаған ортаға енуі, химиялық шабуылға ұқсас.

Оның идеясын "Гринпис Россия" бағдарламасының директоры Иван Блок жалғастырады, ол гептил адамның барлық жүйелеріне әсер етеді: иммундық, жүрек-тамыр, лимфа, жүйке жүйесі, асқазан-ішек жолдары, бауыр, тері, сонымен қатар репродуктивті белсенділіктің бұзылуына және туа біткен деформациялардың пайда болуына әкеледі. Экологиялық тазалық үшін күресушілер де алаңдаулы. Гептилдің зияны туралы бірінші жыл емес.

Адамзат соңғы жылдары ғана Қазақстандағы осындай бұзушылықтардың сенімді фактілері, жердің, ауаның және су ресурстарының ластануы туралы білді. Қазір біздің еліміз экологиялық апаттар мен зілзалалардан арылып, болашақ ұрпақтың салауатты өмір салтын ұстануы үшін барлық шараларды қабылдауы керек[5].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Галеев А.Г. Экологическая безопасность при испытаниях и отработке ракетных двигателей: Учебное пособие. М.: Изд-во МАИ. 2006.
2. Родченко В.В., Галеев А.Г., Пичужкин П.В., Палешкин А.В., Гусев Е.В. Экологические проблемы эксплуатации ракетно-космических систем // Альтернативная энергетика и экология. 2015. № 5. Р. 22.

3. Экологические проблемы и риски воздействий ракетно-космической техники на окружающую природную среду. Справочное пособие / Под ред. чл.-корр. РАН В.В. Адушкина. М.: Анкил. 2000.

4. Сосунова И.А., Мамонов Н.Е., Крестикова С.И. Российская космонавтика: социальная отдача и социально-экологические проблемы в зеркале общественного мнения. М: РЭФИА. 2004.

5. Шатров Я.Т., Королев М.О. Обеспечение экологической безопасности РКД. Часть 1. ЦНИИмаш. 2010.

UDC 620.91

ABOUT THE PROSPECTS OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES

**Rakhimbekov A. Zh., Ph.D., Associate Professor,
Serikpaev I., Zholdybayeva A., Khamit A., Altynbekov A., students
Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan**

E-mail: rahim_tal@mail.ru

This article shows that the attractiveness of renewable energy sources (RES) is associated with the inexhaustibility of these resources, regardless of the price situation on the world energy markets and environmental cleanliness. This fact is relevant, since traditional energy has a negative impact on the environment both locally and globally.

Keywords: energy, alternative, fuel, energy, resources, traditional

Бұл мақалада жаңартылатын энергия көздерінің (ЖЭК) тартымдылығы осы ресурстардың сарқылмайтындығымен, энергия тасымалдаушылардың әлемдік нарықтарындағы баға конъюнктурасынан тәуелсіздікпен және экологиялық тазалықпен байланысты екендігі көрсетілген. Бұл факт өзекті, өйткені дәстүрлі энергетика қоршаған ортаға Жергілікті деңгейде де, жаһандық деңгейде де теріс әсер етеді.

Тірек сөздер: энергия, балама, отын, энергетика, ресурстар, дәстүрлі

В данной статье показано, что привлекательность возобновляемых источников энергии (ВИЭ) связана с неисчерпаемостью этих ресурсов, независимостью от ценовой конъюнктуры на мировых рынках энергоносителей и экологической чистотой. Этот факт актуален, так как традиционная энергетика оказывает негативное влияние на окружающую среду как на местном, так и на глобальном уровне.

Ключевые слова: энергия, альтернатива, топливо, энергетика, ресурсы, традиционные

Currently, the depletion or reduction of existing energy sources, such as coal, oil, natural gas, and the daily increase in harmful effects on the environment force people to get rid of energy shortages by accessing alternative energy sources that do not pollute the environment. It is clear that the future of the country depends on the level of development of the electric power industry and the infrastructure of industries and enterprises[1].

UN programs claim that the share of traditional energy (oil, gas and coal) in the global energy balance reaches about 74% [2].

The demand for open oil reserves today is about 40 years, gas - for 56 years, coal - for 197 years. Such as renewable energy sources (RES) (such as biomass and hydropower) account for 19.5%, nuclear energy - 6.3%. RES is the most dynamic energy production in the world. Its growth rate exceeds 10% and, according to forecasts, will continue in the future. The current leaders in the production of alternative electricity are the EU, the USA, China and India.

The global demand for renewable energy is constantly growing, approximately in the global energy balance, an increase in their share is projected to 35%. Renewable energy sources are essentially inexhaustible, regardless of the price situation on the world energy markets. Their environmental friendliness is relevant, since traditional energy negatively affects the environment both locally and globally.

The energy sector of all industries and enterprises in Kazakhstan is the largest source of atmospheric pollution. According to the (IEA), more than a million tons of harmful substances and about 70 million tons of carbon dioxide are emitted into the atmosphere. In terms of specific greenhouse gas emissions in the world, Kazakhstan ranked third relative to GDP (6.11 kg per 1 GDP).

The economic damage caused by environmental pollution from coal-fired power alone in Kazakhstan is about 3.4 billion. Thus, ignoring the use of alternative energy and centralization of energy supply lead to irrational use of energy resources, reduced efficiency and reliability of energy supply, and also cause serious damage to the environment and human health [3].

The huge territory (2.7 million km²) and the low population density of Kazakhstan (5.5 people/km²) are in favor of the use of renewable energy, since the centralization of electricity supply is inefficient and leads to a significant loss of energy during its transportation to remote consumers. The use of renewable energy unambiguously reduces the cost of energy supply to remote settlements and the construction of power lines.

But we must also take into account that the main generating sources in the country's energy sector are sitting on mineral fuel. Thermal coal-fired power plants produce about \$58 billion of electricity, while at the stations of Kazakhstan, the kilowatt-hour has 80 percent. Modern hydropower accounts for 15 percent of the total boiler room. Other small percentages go to gas power plants (which, given the volume of associated gas at oil companies, are burned in flares without profit). The remaining ones - wind and solar energy are not present in the energy balance of the country at all [4].

According to experts, currently the potential of wind energy, economically justified for use, is about \$ 3 billion per year. In plain sight, there are great opportunities associated with the geographical location of Kazakhstan, which is located in the wind belt of the Northern hemisphere of the Earth.

Here, the potential opportunities of the Dzungarian gate of the Almaty region on the border with China, and the Shelek corridor located in this region are known. The use of the possibility of air flows in the production of electricity is relevant for us. In Kazakhstan, there is a good wind potential almost everywhere in a number of regions of the south and southwest. At least fifteen promising sites have been selected in the Republic of Kazakhstan for the construction of large wind farms (wind farms) with a density of 10 megawatts per square kilometer - this is a unique wind potential that has no analogues in the world [5].

Kazakhstan's share of GDP is significantly ahead of developed countries, enriching the energy intensity of its economy. So, the specific energy intensity of GDP in the republic amounted to 2 tons of oil equivalent per \$ 1,000, while in the countries of the Organization for Economic Cooperation and Development this indicator is 0.19 tons.

Currently, Japan has increased alternative energy reserves by 833 MW, the USA - by 153 MW and Germany – by 353 MW [6]. We can modernize the domestic source of alternative energy by seeing how they are used in these countries, by attracting professionals to this industry, by attracting the leading energy companies of the country to alternative energy and creating favorable conditions for attracting foreign and domestic investments. This would be very beneficial to the state, and our domestic energy companies, as well as to the ordinary population, since Kazakhstan still depends on the electric power industry[7].

It is elementary that modern life is difficult to imagine without such things as the use of electricity, daily telephone conversations, driving and refueling, flights between cities of the world by plane. After all, none of these operations can do without electricity and fully satisfy our needs. Since this issue is the most pressing one today !!!

It is known that in the southern regions it is sunny 180-250 times a year, the average temperature is 370C [4]. This suggests that the simplest, cheapest, inexhaustible source of energy for us will be the energy of sunlight. Silicon baths, in which the sun's rays are concentrated and directed, are converted into electrical energy. The role of solar energy is great in the energy sector of the Republic of Kazakhstan, it can be used in the sectors of the national economy, metallurgy, agriculture. It is known that in China, a building consisting of 18 floors is heated only from solar panels, which were recently used by their engineers.

The fact that a group of scientists from Stanford University in the USA invented a modern type of device for the people that converts solar energy into electricity. The principle of operation of the new solar converter is as follows: sunlight, rich in quanta, excites electrons, and thermal energy causes these electrons to move through a vacuum to the opposite electrode, where electrical conductivity thus arises. At the same time, this solar energy design successfully transfers excess heat to an external steam engine, which converts up to 50% of solar energy into electricity. The indicators of such devices are twice as large as the arrows of solar panels that we currently use [8].

Alternative biomass energy consists of energy used in the combustion of organic material, as well as in the use of biomass for the production of ethanol, a fuel derived from the biomass of sugar cane, from which a large amount of sugar is obtained, fermented by microorganisms and forms alcohol. Biomass includes animal fats and vegetable oils such as castor oil mixed with ethanol to produce biodiesel. Other ways of using biomass energy are the burning of organic substances, animal residues and secretions. The thermal energy obtained by this gorenje is converted into other types of energy.

There are many sources of biomass, such as wood, food waste, sugar cane bage, cutting waste, paper and much more. However, despite the fact that it is a renewable source that allows the use of waste, as a result of the conversion of electricity from biomass, polluting gases are released into the atmosphere and affect ecosystems and organisms. However, energy derived from biomass is less polluted than fossil fuels.

Another alternative source is wave motion energy to generate electricity, which uses the difference in water levels between low and high waves. At high waves, water accumulates in reservoirs, and at low waves, hydro turbines move in the same way as in hydroelectric power plants. But although it is a renewable and clean source of energy, its installation and maintenance requires huge costs. Moreover, the turbines must be installed in certain places, unevenly distributed between the waves, and this limits the distribution of energy.

REFERENCES:

1. Р. Б. Ахмедов, И. В. Баум, В. А. Пожарнов, В. М. Чаховский. Солнечные электрические станции. М.: ВИНТИ, 1986. Т. 1., 120 С.
2. В. И. Виссарионов, Г. В. Дерюгина, В. А. Кузнецова, Н.К. Малинин. Солнечная энергетика: Учебное пособие для вузов. М.: Издательский дом МЭИ, 2008. 276 С.
3. Михаил Березкин. Укрощение Солнца // Наука и жизнь : журнал. 2013. № 12. С. 19-25.
4. Алексей Михайлов. Солнце вместо нефти / / Профиль : М., 2016. 30 мая (№19 (953)). С. 18-24.
5. <http://ru.wikipedia.org>
6. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/235803>
7. http://www.neonomad.kz/neonomadika/econom/index.php?ELEMENT_ID=2994
8. www.kazpravda.kz

ӘОЖ 631

ЖЕРДІ ЕГІС АЛДЫНДА ӨНДЕУ ӘДІСТЕРІ

Рахымбеков А.Ж., ф.-м.ғ.к., доцент, қауымдастырылған профессор

Мұратбек Н., оқытушы-ассистент

І.Жансугуров атындағы университет, Талдықорған қ.

E-mail: rahim_tal@mail.ru

Мақалада ауылиаруашылық алқаптарының құнарлылығын жақсарту жолдары туралы маңызды мәліметтер келтірілген. Көптеген кеңінен қолданылатын тыңайтқыштар мен заттардан тұратын жердің ылғалдылығын өсіру және сақтау үшін топырақтың құнарлылығын жақсартатын компоненттер туралы мәліметтер келтірілген.

Тірек сөздер: Мәдениет, мульчирование, құнарлылық, топырақ, технология, ылғалдылық.

В статье приведены важные сведения о способах улучшения плодородности посевной площади сельскохозяйственного угодья. Приведены данные о компонентах, которые улучшают плодородность почвы для культивирования и сохранения влажности земли, складывающиеся из многих широкоприменяемых удобрений и веществ.

Ключевые слова: культура, мульчирования, плодородие, почва, технология, влажность.

The article provides important information about ways to improve the fertility of the sown area of agricultural land. The data on the components that improve soil fertility for cultivation and preservation of soil moisture, consisting of many widely used fertilizers and substances, are presented.

Keywords: culture, mulching, fertility, soil, technology, humidity.

Негізінде жерді минималды және нөлдік өндеуге, жемістерді ауыстыруға немесе минималды ауданы бар дәнді дақылдарды ауыстыруға, ресурстарды үнемдейтін өсіру технологиясы (РҮӨТ) қолданылады. РҮӨТ негізі - сабанды ұсақтау, тарату және өсімдік қалдықтарын барынша сақтап қалдыру. Өсімдік қалдықтарының ең көп мөлшерін қалдырған кезде, жер бетіндегі шашыраңқы дақылдар сабаны жоғарғы горизонттың су-физикалық қасиеттерінің жақсаруын, жаз мезгілінде жердің ылғалдылығын қамтамасыз етеді. Ол органикалық заттардың құрамын тұрақтандырады, негізінде дақылдардың өнімділігінің жоғарылауына, топырақтың әлеуетті құнарлылығының сақталуына және жоғарылауына ықпалы тиеді. Жер бетінде өсімдіктерді қоректендіру және топырақ құнарлылығын сақтаудың тиімді әдісі ретінде ұсақталған және шашыраңқы сабанды жүйелі түрде қалдыру құралыда РҮӨТ кіреді.

Нөлдік технология (no till, no-till, Zero-till) нөлдік өндеу мен жемістерді ауыстыруға негізделген. Ол - дақылдарды өсіру жүйесі, онда дақылдың тұқымдары топыраққа кесіледі, топыраққа механикалық әсер мүлдем алынып тасталады. Топырақты механикалық өндеу - егістіктерді арамшөптерден тазалау және егу алдындағы кезеңдерге дейін қорғау үздіксіз гербицидтермен толықтырылады. Жердің топырағының агрофизикалық, агрохимиялық және биологиялық сипаттамаларын жақсарту үшін, сабан қалдыру, ұнтақтау және сабан мен қопсытқышты топырақ бетіне біркелкі тарату, өсімдіктерді қоректендірудің интеграцияланған менеджментімен бірге жемістерді ауыстыру, қоректік элементтерді пайдаланудың жоғары тиімділігімен баяу ыдырайтын нано-жақсартылған тыңайтқыштарды пайдалану арқылы қол жеткізіледі.

Бұл өсімдік қалдықтарының мульчирование қабатына жасалады, сол кезде олар биологиялық ыдырауға ұшырайды және топырақтың құнарлылығын жақсартады. "Тікелей себу" және "ноу тил" терминдері жиі бір-бірінің орнына қолданылады.

Минималды технология кезінде (minimum till, Minimum-till) — дақылдарды өсіру жүйесі, онда дақыл топыраққа ең аз механикалық әсер ететін алдыңғы сабаққа тікелей

себіледі. Минималды өңдеу технологиясы - топырақты бірнеше рет өңдеуден бас тарту, операцияларды біріктіру және арамшөптерді қорғау үшін гербицидтерді қолдану арқылы энергия шығындарын азайтуды, қамтамасыз ететін дақылдардың өсуі мен дамуы үшін оңтайлы жағдайлар жасайды. Өсірудің минималды технологиясымен жер жамылғысы айтарлықтай бұзылады, өйткені бұл ланцет табаны немесе наральник түрінде жұмыс органдары бар отырғызғыштар мен немесе егу кешендерімен себу кезінде алынады.

Бұл жағдайда кез келген өсімдіктің ашық жамылғысының қалыңдығы бірнеше сантиметр болатын топырақтың жоғарғы қабатындағы микроортаның шамалы, бірақ өте қолайлы өзгерістеріне әкеледі. Аяққы әсерінде топырақ жылы және құрғақ болады да, тамыр шірік қоздырғыштарының әртүрлі түрлерінен туындаған өсімдік зақымдануын, септорияның зақымдануын және т. б. азайтады. Топырақтың агрофизикалық, агрохимиялық және биологиялық сипаттамаларын жақсартуға топыраққа минималды механикалық әсер ету арқылы және сабан қалдыру, ұнтақтау және топырақ бетіне сабан мен қопсытқышты біркелкі тарату, өсімдіктерді қоректендірудің интеграцияланған менеджментімен біріктірілген жемістерді ауыстыру, қоректік элементтерді пайдаланудың жоғары тиімділігімен баяу ыдырайтын нано- жақсартылған тыңайтқыштарды қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Минималды технологияға сонымен қатар, сабанмен сепкіш - қопсытқыштармен себу өсіруді жақсартады. Дақылдарды өсірудің минималды технологиясы топырақты дайындау операцияларының санын азайтуды да, өңдеу тереңдігін азайтуды да қарастырады. Буды дайындау технологиясында Топырақты өңдеуді азайту Топырақты өңдеудің бір бөлігін арамшөптермен күресудің химиялық құралдарын қолданумен ауыстыруды, сондай-ақ терең және таяз күзгі тегіс кесуді өңдеуді саңылау немесе шымшу арқылы ауыстыруды, яғни топыраққа аз әсер етуді, тиісінше сабанды жақсырақ сақтауды қамтиды.

Өсірудің минималды технологиясымен алдын-ала егу сабан отырғызғыштармен жақсы жүзеге асырылады. Егу алдында топырақты әсіресе мұқият кесу керек, сонда көшеттердің біркелкі болуы қамтамасыз етіледі. Күзгі топырақты өңдеудің - дақылдарды негізінен жұппен себу ұсынысына байланысты, сондай-ақ бидайдан кейін себу кезінде қажеті жоқ. Рапс пен зығыр тұқымдары кішкентай болғандықтан, Егер болжамды фон тураланбаған болса, оны жақсы туралау керек, өйткені мұндай жерлерде рапс тұқымдары біркелкі жабылмайды, бұл дақылдардың өлуіне және жұқаруына әкеледі.

Арамшөптердің көшеттерін жою және майлы дақылдардың өнуіне оңтайлы жағдай жасау үшін егу алдында құрамында глифосат бар гербицидтермен емдеу керек. Бұл жағдайда себу тұқымдарды дәл себумен нөлдік себу үшін тікелей себуге арналған арнайы сепкіштермен немесе себу кешендерімен жүзеге асырылады.

Егер алдын-ала егу қажет болса, онда ол 4-6 см тереңдікте, содан кейін туралау және домалату арқылы жүзеге асырылады. Егіс алдындағы топырақты өңдеу мен егу арасындағы алшақтық бір тәуліктен аспауы керек, өйткені топырақтың жоғарғы қабатынан ылғалдың булануы тұқымның далалық өнгіштігінің төмендеуіне және көшеттердің өлуіне әкелуі мүмкін.

Егер топырақты егу алдында өңдеу жүргізілсе, міндетті агротехникалық әдіс — егу алдында және одан кейін топырақты айналдыру, бұл топырақ кесектерінің бұзылуына және тұқымдарға ылғалдың тартылуына ықпал етеді. Тұқым төсегі ылғалды болуы керек екенін әрдайым есте ұстаған жөн, ал нәзік көшеттер жел эрозиясының шамалы көрінісінен өледі. Тегістелмеген алқаптарды тандағанда немесе топырақты себуге нашар дайындағанда, бороздардың, жоталардың және топырақ бетіндегі басқа да бұзушылықтардың болуы кезінде тұқымдар біркелкі емес тереңдікке түседі, бұл көшеттердің достығын, төмен далалық өнгіштігін және көшеттердің өлуін тудырмайды.

Күнбағыс дәнді дақылдарға қарағанда едәуір көп қоректік заттарды тұтынады. Орташа алғанда, тұқымның бір центнерін қалыптастыру үшін күнбағыс азотты 6 кг, фосфор қышқылын — 2,6 кг және калий оксидін 18,6 кг тұтынады. күнбағыс қоректік заттарды тұтыну кезеңі ұзартылған дақылдарға жатады, әр түрлі қоректік заттар өсімдікке біркелкі енбейді. Фосфордың ең көп мөлшері көшеттерден гүлденуге дейін тұтынылады. Себет

пайда болған кезде күнбағыс шамамен жартысын тұтынады, ал гүлдену үшін — оған қажет барлық фосфордың $\frac{3}{4}$ бөлігі. Азоттың максималды түсуі себеттің пайда болуынан бастап гүлденудің соңына дейін, ал калий себеттің пайда болуынан пісуге дейін байқалады.

Жоғарыда айтылғандай, күнбағыстың негізгі қоректік элементтері азот, фосфор және калий болып табылады, сондықтан күнбағыс азот, фосфор тыңайтқыштарын енгізуге оң жауап береді және сонымен бірге көбінесе дәнді дақылдарға қол жетімді емес топырақ қорларынан азот пен фосфордың көп мөлшерін сіңіреді. K_2O -ның едәуір мөлшерін тұтынғанына қарамастан, ол қара топырақты топырақтарда калий тыңайтқыштарын енгізуге жауап бермейді, өйткені бұл топырақтарда табиғи калийдің үлкен қоры бар.

Күзде қолданған кезде азот-фосфор тыңайтқышының ең тиімді дозасы N30-60P60-90 ауытқулары бар N40P60 болып табылады. N20p30 тыңайтқыштарын себу арқылы. Әрбір нақты өрісте тыңайтқыштарды тиімді пайдалану үшін қоректік заттардың мазмұнын анықтау және дақылдың тыңайтқыштарды қолдану қажеттілігін ескере отырып жүргізу қажет.

Рапс дақылы топырақтың құнарлылығына жоғары талаптар қояды. Минералды тыңайтқыштардың дозаларын есептеу кезінде топырақтың түріне, олардың құнарлылығына және тұқым мен жасыл массаның өнімділігімен қоректік заттардың едәуір шығарылуына негізделуі керек. Сонымен, 10 ц/га май тұқымын жинау кезінде рапс топырақтан шығарылады: 54-62 кг азот, 24-34 кг фосфор, 94 кг калий, 56-116 кг кальций.

Тұқымға рапс өсіру және оны жалпақ кесетін минималды жұптарға орналастыру кезінде азотты тыңайтқыштарды қолдануға болмайды, өйткені бұл тұқымның пісу мерзімін кешіктіруге әкеледі. Бұл жерлерде буды өңдеудің жазғы кезеңінде 90-120 кг/га мөлшерінде фосфор тыңайтқыштарын (суперфосфат, аммофос) енгізу керек. 11 нөлдік бу бойынша себу кезінде қатарға себу кезінде азот-фосфор тыңайтқыштары енгізіледі (аммофос, нитроаммофос, құрамында нитрат азотының аз мөлшері — аммиак селитрасы, мочеви́на).

Рапс күкіртке қажеттілігі жоғары өсімдіктер тобына жатады. Топыраққа 20-30 кг/га күкірт енгізу рапс тұқымының өнімділігін арттыруға көмектеседі. Күкірт оразасы азотты тыңайтқыштарды қолданудың тиімділігін төмендетеді. Жалпы, минералды тыңайтқыштар топырақтағы өнімді ылғалдың құрамымен бірге рапс дақылының қалыптасуының негізгі факторларының бірі болып табылады.

Рапсты бу емес прекурсорларға себу кезінде 25-40 кг аммофос, нитроаммофос, мочеви́на, аммоний нитраты қатарына себу кезінде азот-фосфор тыңайтқыштары енгізіледі. Зығыр. Тұқымға арналған зығыр майы бар ауыспалы егістегі тыңайтқыштар жүйесі олардың топырақта болуын және қолданылатын тыңайтқыштарды пайдалану коэффициентін ескере отырып, дақылдарды қоректік заттармен толық қамтамасыз ету қажеттілігіне сүйене отырып анықталады.

Майлы зығырды тұқымға өңдеп, оны жалпақ кесетін және минималды жұптарға орналастырған кезде азот тыңайтқыштарын қолдануға болмайды, өйткені бұл тұқымның пісу мерзімін кешіктіруге әкеледі. Бұл учаскелерде фосфор тыңайтқыштарын (суперфосфат, аммофос) 90 — 120 кг/га Д.В. мөлшерінде қолдану керек. буды өңдеудің жазғы кезеңінде. Сабан прекурсорларына себу кезінде N20P20 қатарына себу кезінде азот-фосфор тыңайтқыштары енгізіледі (аммофос, нитроаммофос, аммиак селитрасы, мочеви́на).

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Хлыстун В.Н., Пальчиков Ф.И. Земельные отношения и землеустройство – М.: Колос, 2016. – 210 с.
2. Жуманазаров К.Б. Государственный контроль использования и охраны земель – Астана: КазАТУ имени С.Сейфуллина, 2017. – 155 с.
3. Протопопов И.В. Информационный образ аграрного сектора//СШАКанада. Экономика, политика, культура. // 2017.// №8. – С.99-110.
- 4.Olsen, R. (2007) Remote Sensing from Air and Space. Bellingham, Washington, USA: Spie Press.

- 5.Chao, H. & Chen, Y. (2012) Remote Sensing and Actuation Using Unmanned Vehicles. Piscataway, New Jersey, USA: IEEE Press.
- 6.Cracknell, A. (1991) Introduction to Remote Sensing. 2nd edition. London: Taylor & Francis Ltd

ӘОЖ: 658

ҰЙЫМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУДАҒЫ ОРНЫ

Сағынов Д.А., магистрант

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Мақалада корпоративтік басқару түсінігі, сипаттамалары және ұйым қызметкерлерінің корпоративтік басқарудағы орны қарастырылған. Корпоративтік басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін фактор негізделген. Корпоративтік мотивация жүйесін қалыптастырудың негізгі бағытын ұйымның құрылу мақсатымен ұштастыра зерттелген.

Тірек сөздер: корпоративтік басқару, ұйым, стратегия, қызметкерлер, мотивация.

В статье рассмотрены понятие, характеристики корпоративного управления и место сотрудников организации в корпоративном управлении. Обоснованы факторы, способствующие повышению эффективности системы корпоративного управления. Исследовано основное направление формирования системы корпоративной мотивации в сочетании с целью создания организации.

Ключевые слова: корпоративное управление, организация, стратегия, персонал, мотивация.

The article discusses the concept, characteristics of corporate governance and the place of the organization's employees in corporate governance. The factors contributing to the efficiency of the corporate governance system are substantiated. The main direction of the formation of a corporate motivation system in combination with the purpose of creating an organization is investigated.

Keywords: corporate governance, organization, strategy, personnel, motivation.

Корпоративтік басқару компанияның ұзақ мерзімді табысы тек меншік иелері мен топ-менеджерлерді ғана емес, сонымен қатар қарапайым қызметкерлерді, инвесторларды, жеткізушілерді, несие берушілерді және басқа серіктестерді қамтитын ұжымдық жұмыстың нәтижесі екенін түсінуге негізделуі керек. Әрбір мүдделі тұлғамен өзара тиімді ынтымақтастық – кәсіпорынның тиімді дамуына және жоғары бәсекеге қабілеттілігіне үлес бар.

Корпоративтік басқаруды кәсіпорынды басқарумен жиі ұқсастырады. Бұл анықтамалар синонимдер болып табылмайды. Компанияны басқару ағымдағы жұмыстармен және қойылған міндеттерді іске асырумен айналысатын басшылар мен менеджерлердің қызметін білдіреді. Корпоративтік басқару - кеңірек ұғым. Бұл бірінші кезекте компания қызметінің барлық аспектілерінде мүдделі тұлғалардың өзара іс-қимылы, оның мақсаты - корпоративтік қатынастардың барлық қатысушыларының мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ететін тетіктерді жолға қою. Бұл күнделікті жоспарлы басшылықтан гөрі жоғары. Екі ұғым, негізінен, кәсіпорынның даму стратегиясы саласында қиылысады, себебі бұл мәселе жоғары менеджмент қызметімен тікелей байланысты.

Тиімді корпоративтік басқарудың келесі сипаттамаларын ажыратуға болады:

1. ашықтық;
2. фирманың жұмысы туралы қаржылық және басқа ақпаратты ашу;
3. менеджерлердің жұмысын бақылаудың ішкі тетіктерінің болуы;

4. барлық акционерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау;
5. компанияның стратегиясын әзірлеу.

Корпоративтік басқарудың маңыздылығын әр түрлі тұрғыдан бағалауға болады. Жақсы басқарылатын компаниялар ұзақ мерзімді перспективада жоғары нәтижелерге қол жеткізеді, оларға капиталға қол жеткізу оңай. Басқарудың жоғары стандарттары инвестициялау кезіндегі тәуекелдерді төмендетеді. Бұл мұндай компанияларда жоғары білікті жоғары ақылы басқарушылардың болуына байланысты. Инвестор үшін бұл капиталды аз құнмен ұсынуға себеп.

Қалыптасқан корпоративтік басқаруы бар компаниялар акционерлер, қызметкерлер және тұтастай алғанда ел үшін ресурстардың өсуін қамтамасыз етеді, экономикаға үлес қосады және ақыр соңында қоғамның өмір сүруіне және дамуына көмектеседі.

Ал, персоналды басқарудың бүкіл жүйесін және корпоративтік басқаруды қызметкерлерге тікелей немесе жанама әсер ететін ынталандырулар жиынтығы ретінде талдауға болады. Персоналды басқару жүйесінің барлық элементтері әрбір қызметкерге күрделі мотивациялық әсер еткенде ғана персоналды ынталандыруды басқаруға жүйелі көзқарас идеясын жүзеге асыруға болады. Сондықтан тікелей және жанама әсер ету бағыттарын таңдау персоналды мотивациялауды басқарудың корпоративтік жүйесін дамытудың маңызды бөлігі болып табылады.

Корпоративтік мотивация жүйесі - бұл компанияда оның стратегиялары мен мақсаттарын қабылдау үшін құрылған персоналды ынталандырудың өзара байланысты әдістерінің жиынтығы, олар өз кезегінде осы кәсіпорынның ішкі және сыртқы ортасының факторларын ескере отырып бекітіледі. Корпоративтік мотивация жүйесінің ең маңызды сипаттамасы компания деңгейіндегі мотивация әдістерінде көрсетілген қолданылатын ынталандырулардың жиынтығы мен сипаттамасы болып табылады [1]. Мотивацияны басқару классификациясының әсер ету тәсілдерінің айтарлықтай саны бар. Ұйымда ынталандыру әдістері мыналармен байланысты:

- сыйақы ретінде ақшалай ынталандыру;
- өтемақыларды тағайындау;
- жетістіктерді мадақтау және мойындау;
- ұйымның өзі арқылы ынталандыру;
- топтық жұмысты мадақтау және марапаттау;
- көшбасшылыққа қатысу;
- кәсіпорын қызметкерлерімен қарым-қатынас орнату;
- шектеуші факторларды шектеу.

Персоналды мотивациялаудың корпоративтік жүйесіне топ-менеджерлердің субъективті көшбасшылық стилін, олардың персоналмен қарым-қатынасын қамтитын мотивациялық басқару шешімдері де, субъективті факторлар да әсер етуі мүмкін. Менеджерлерде ерекше дағдының қалыптасу деңгейін – персоналды ынталандыру қабілетін субъективті факторларға жатқызуға болады [2].

Корпоративтік мотивация жүйесін қалыптастырудың негізгі бағыты ұйымның құрылу мақсатын анықтау болып табылады. Осыған сәйкес қызметкерлерді ынталандыру стратегиясы мен тактикасын компанияның стратегиясымен үйлестіру талап етіледі. Әрі қарай айта кететін жайт, мысалы, дәстүрлі «персоналды басқарудан» ерекшеленетін персоналды басқарудың барлық сипаттамаларының ішінде оның бизнес стратегиясымен байланысынан сенімді ештеңе жоқ [3, 47 б.].

Ұйым мен оның қызметкерлері арасындағы қарым-қатынас, яғни. персоналды басқарудың мәні, шешім қабылдаудың барлық басқарушылық әдістерін қамтиды және стратегиялық бағытталған бизнес тәжірибесі персоналды басқарумен барған сайын тығыз байланысты екенін білдіреді. Нәтижесінде персоналды басқару белсенді сипатқа ие және компанияның тиімділігін арттыруға және қызметкерлердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған.

Корпоративтік басқару – бұл жұмыс үшін қолайлы микроклиматты құра отырып, қызметкерлерді ешқандай төлемсіз ынталандыруға қажетті элементтердің жиынтығы. Корпоративтік басқарудың міндеті – ұйымда бір «команданы» қалыптастыру, оның барлық қызметкерлері үшін бірыңғай интеграцияланған стильді әзірлеу [4, 12 б.].

Ұйымдағы корпоративтік басқару ұйымның құрылымдық қабаты болып табылады, олар:

- біріншіден, ол саналы түрде дамып, басшылыққа алынатын іс-әрекеттердің субъектісі болып табылады, басқаша айтқанда, мақсатты түрде қалыптасқан басқару;
- екіншіден, оның негізгі субъектісі – басқарушы кадрлар;
- үшіншіден, корпоративтік басқару - бұл құндылықтарды, нормаларды, ережелерді, мінез-құлықтың нақты үлгілерін тамаша жариялайтын және жоғарғы басшылық қалайтын ұйымның қандай болуы керектігін көрсететін жүйе.

Осылайша, егер ұйымдық құрылымды өзгерту оңай болса, онда ұйымдық (корпоративтік) басқаруды жақсарту өте күрделі және көп деңгейлі мәселе болып табылады. Сондықтан, қалыптасқан еңбек мотивациясының жүйесін өзгерту үшін ең күрделі процестерді жүзеге асыру қажет болатын қалыптастырудың бір немесе басқа нұсқасын жүзеге асыру кезінде ұйымдық басқаруды өзгерту процесінде қандай қиындықтар туындауы мүмкін екенін білу қажет. кәсіпорында.

Осы ретте, корпоративтік басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін келесі факторларды атап өтуге болады:

- Нақты тұжырымдалған стратегиялық бағдарлардың болуы. Өндірістегі, маркетингтегі, ресурстарды басқарудағы және т.б. инновациялар бәсекелестерден озып, нарықтық позициялардың жоғалуын болдырмауға деген ұмтылыспен негізделуі керек. Бұл ретте инновациялардың экономикалық әсері оларды енгізуге жұмсалатын шығындардан жоғары болуын үнемі қадағалап отыру маңызды.

- Басқару шығындарын азайту. Басқару шығындары оң нәтижеден жоғары болған жағдайда, менеджменттің бүкіл жүйесін немесе оның жекелеген буындарын қайта құру туралы мәселе туындауы керек.

- Фирмаішілік құрылымдарды жетілдіру. Тәжірибеде айтарлықтай әсер, мысалы, компанияның функционалды-құрылымдық моделінен процесс-рөлдік немесе матрицалық модельге көшуге мүмкіндік береді. Бұл әрдайым мүмкін емес, бірақ бұл жағдайда иерархиялық деңгейлер саны азаяды, басқарудың көлденең (желілік) түрі дамиды, басшы мен орындаушы арасындағы алшақтық азаяды. Нәтижесінде бүкіл жүйенің ұтқырлығы және оның жұмыс жылдамдығы артады.

Қорытындылай келе, кәсіпорынның персоналды басқаруы арқылы корпоративтік басқару мотивацияның тиімді корпоративтік жүйесін және ұйымның экономикалық жүйесін және тұтастай алғанда оның экономикалық қауіпсіздігін қалыптастыру мәселелерін шешуді жеделдететінін атап өтеміз. Қазіргі заманғы инновациялық басқару технологиялары, ұйымның қызметін құрылымдау, оңтайландыру, сол арқылы персоналды басқару басқаруі оның құндылық өсуіне қуатты үлесін қосады. Ережелер мен технологияларды сақтау құндылық болып табылады, демек, қоғамда мақұлданған. Мұндай мінез-құлық басқару жүйесінің мүмкіндіктерін арттыруға көмектеседі, бұл қайтадан қызметкердің энергия қайтаруын белсендіруге әсер етеді. Экономикалық және әлеуметтік жетістікке ең жақын кәсіпорындар - бұл жаңа және соңғы технологиялық нұсқаларды қолданатын, адамдардың құндылық бағдарларына, олардың жасырын болжамдарына сүйенетін кәсіпорындар.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Вебер М. Стратификацияның негізгі түсініктері / Ағылшын тілінен аударма. ред. А.И. Кравченко // SOCIS. - 1994. - No 5. - 148 б. – URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/20789000/>
2. Галинская, И. Л. Р. Линтон. Культурные основания личности // Вестник культурологии. 2013. №4 (67). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/r-linton-kulturnyeosnovaniya-lichnosti>

3. Гостенина, В. И. Корпоративная культура как управленческая технология формирования идентичности персонала / В. И. Гостенина, Ж. А. Казорина, А. С. Новиков // Среднерусский вестник общественных наук. - 2021. - Т. 16. - No 4. - 42-57 б.

4. Гостенина, В. И. Управление субъектной статусностью как социальным капиталом в условиях риска пандемии коронавируса / В. И. Гостенина, С. Л. Мельников, Ж. А. Казорина // Russian Economic Bulletin. - 2022. - V. 5. - No 1. - 11-17 б.

ӘОЖ 9(571) 333.16

«ЖАЗЫҚСЫЗ ЖАЛАНЫҢ» ҚҰРБАНЫ БОЛҒАН М.ДУЛАТОВ ӨМІРІНІҢ БЕЙМӘЛІМ ТҰСТАРЫ

Сантаева К.Т., Айтқалиева Г.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті КЕ АҚ, Талдықорған қаласы

E-mail: Samgat_aneka@mail.ru

Мақалада 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін билікті қолға алған большевиктер саясатының, жазықсыз жаланың құрбаны болған Міржақып Дулатовтың қуғын-сүргін жылдарындағы өмірінің кейбір тұстарына тоқталған. Алаш қозғалысының көрнекті өкілі, Алашорда үкіметінің мүшесі, ұлт жанашыры, ағартушы-публицист, халық мұғалімі Міржақып Дулатовтың қазақ тарихындағы орны жан-жақты қарастырылады.

Тірек сөздер: алаш, тарих, халық жауы, большевик, қазақ зиялылары.

В статье рассматриваются некоторые аспекты жизни Миржакипа Дулатова в годы ссылки, ставшего жертвой невинной клеветы и политики большевиков, пришедших к власти после Октябрьской революции 1917 года. Всесторонне рассматривается место видного представителя движения Алаш, члена правительства Алашорды, национального деятеля, просветителя-публициста, народного учителя Миржакыпа Дулатова в истории казахского народа.

Ключевые слова: алаш, история, враг народа, большевик, казахская интеллигенция.

The article deals with some aspects of the life of Mirzhakip Dulatov during the years of exile, who became a victim of innocent slander and the policy of the Bolsheviks who came to power after the October Revolution of 1917. The place of a prominent representative of the Alash movement, a member of the Alashorda government, a national figure, an educator-publicist, a people's teacher Mirzhakyp Dulatov in the history of the Kazakh people is comprehensively considered.

Keywords: alash, history, enemy of the people, Bolsheviks, Kazakh intelligentsia.

Біздің мақалада қарастырылатын мәселе, 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін билікті қолға алған большевиктер саясатының, жазықсыз жаланың құрбаны болған Міржақып Дулатовтың қуғын-сүргін жылдарындағы өмірінің кейбір тұстарына тоқталамыз.

Ұлт зиялылары Кеңес өкіметінің кейбір саяси істеріне қарсы болса да, шарасыздықтан іштей қиналып, өкіметтің өздеріне жүктеген міндеттерін қалтықсыз орындағаны белгілі. 1919 жылы 4 сәуірдегі Ленин мен Калинин қол қойған ВЦИК – тің қаулысы бойынша, барлық ұлтшыл партиялардың мүшелеріне кешірім жарияланып, бастарына ерік, совет өкіметіне адал қызмет етуге мүмкіндік берілген болатын. Осыған орай, 1922 жылы Ә.Бөкейханұлы мен М.Дулатұлы түрмеден босатылды. Содан Міржақып Дулатұлы Орынбордағы қазақтың халыққа білім беру институтына (КИНО) оқытушы болып орналасып, онда 1922 жылдан 1926 жылға дейін қызмет жасады. Әйтсе де, 1928 жылдың аяғында, Қазақстанда революцияға дейінгі зиялыларды қудалау басталып, оларға

Алашорда қозғалысын қайта қалыптастыруға әрекет етіп жүр деген айып тағылды. Осындай ойдан шығарылған айыптар негізінде, бір топ ұлт зиялылары қамауға алынды. Сталин-Голошекин озбырлығының қармағына ілінген М.Дулатовты 1928 жылдың 28 желтоқсанында “Еңбекші қазақ” газетінің жауапты редакторының әдеби көмекшісі болып қызмет етіп жүрген кезінде тұтқындады[1].

«...1928-1930 жылдары отыздан астам белгілі алаш зиялылары қамалды. Әр қаладан келіп, әуелі Қызылорда түрмесіне жапты, одан Алматыға айдады. Тек үш кісіні Қызылордадан Мәскеудегі Бутырка түрмесіне әкетті. Бәлкім онда басқаларда болған шығар, оны білмеймін. Үшеудің бірі-Міржақып тәтем, екіншісі-Ахметсафа Юсупов, үшіншісі-Жүсіпбек Аймауытов. Ал Алматының түрмесінде қалғандар: А.Байтұрсынов, М.Әуезов, Ә.Ермеков, А.Байтасов, Халел Досмұхамедов, Х.Болғанбаев, Ж.Ақпаев, Ә.Ақбаев, Ә.Омаров, Ә.Қожамқұлов, Ж.Күдерин, М.Бұралқиев, Х.Ғаббасов, С.Қадірбаев, М.Мурзин, И.Қашқынбаев, А.Тунгачин, Ә.Мұңайтпасов, Д.Әділов, Ғ.Бірімжанов, Е.Омаров, М.Есболов, Ж.Тілеулин, М.Жұмабаев, Д.Битлеуов, К.Тоқтабаев, К.Жәленов, Қ.Кемеңгеров. Бұл кісілер Алматыда екі жыл отырды» - деп жазды Міржақып Дулатұлының ағасының қызы Ботагөз Асқарқызы өз естелігінде[2].

Отызыншы жылдары Голошекин жүргізген саясаттың сойқаны осылайша ел арасына дүрбелең тудырып, еліміздің бетке ұстар азаматтарын тырп еткізбей арқандап, бас көтергендерімізді тұншықтырып отырды. Кеңес өкіметі Сталиндік саясаттың құрбаны болған қазақ зиялыларының өздері емес, оның туған-туысы, өрен-жараны, бала-шағасы, олармен сөйлескен, араласқан адамдар да тұтқындалып жатты. «... Менің әкем Асқар Дулатов Бутырка түрмесінде М.Жұмабаевпен бірге болып, кейін Карельск АССР - нің бір қаласына айдалғандықтарын жеңешем 1934 жылы Сосновецкідегі тәтеме барғанда естіп келген. Жер аударылғандардың жағдайлары өте ауыр болған» - деп жазды Ботагөз Дулатова[3].

М.Дулатовты тұтқындау үшін 103 ордер 1928 жыл желтоқсанда жазылыпты. Тінту және тұтқындау протоколынан: “Мен төмендегі Біріккен Саяси Басқарманың Қазақстан бойынша өкілдігі өкілі Саенко 103 ордерді негізге алып Селиверстов көшесі, 17 үйде тұрушы Дулатов Міржақыпқа тінту жүргіздім. Тінту кезінде Қазақстан бойынша Біріккен Саяси Бас басқарма қызметкерлері Симонов, сонымен қатар өлкелік дивизион қызыл әскерлері Матвеев пен Бугаев, мұнымен бірге сол үйде тұрушы азамат Рафиков Мұртаза куә болып қатынасты”. Тінтуде табылып, Біріккен Саяси Бас басқарма кеңсесіне алып кетуге қатталған мынадай заттар: “Қазақтардың бодан болуы” деген мақаланың қол жазбасы, 20 бет. Хаттар, фото, телеграмма (Сламбектің хаты, шежіре көшірмесі, әйелінің ағасы Балғожиннің хаты, Хасеновтың хаты, халық әдебиетінің тізімі, т.б.).

Қазақ тарихының қолжазбасы, 4 дәптер, 279 бет.

Хасан Әлиев қолжазбасы, қазіргі халық әдебиеті, 209 бет.

Қолжазба сөздік, 3 дәптер.

Түркістан уезіндегі Қазақ шежіресінің жазбалары, 4 бет.

Түптелген 2 қолжазба- 14 фотосурет.

4 дәптерге желімделген “Қазақ” газеті.

Тұтқынға алынған кезде Дулатов қарсылық көрсеткен жоқ.

М.Дулатовтың ең алғашқы тергеуі, 1929 жылдың 1-қаңтарында Қызылордада жүрген. Ол өзінің өмірбаянын, шыққан тегін, туған жылын, өскен ортасын, білім алуын, 1902 жылдан бастап 1928 жылға дейінгі аралықтағы қоғамдық қызметін, ұстанған көзқарасын толық баяндап, ОГПУ – тергеушісіне жазып берген [4].

“Жаңа жыл басы, 1929 жыл А.Байтұрсынов, М.Дулатов және басқа қазақ зиялылары үшін азапқа толы, қасіретті жылдардың “есігін ашқан” жыл еді. Ұлт зиялыларының ішінде, тергеушілер М.Дулатовты дәйексіз айыптар негізінде көп терген, қатты сынға алынған. Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің М.Дулатовты айыптаған мына мәліметтік құжатына назар аударайық.

М.Дулатов 1886 жылы Қостанай округінің, Торғай уезінің, 1-ші ауылында туған. Қазақ, партияда жоқ, бай отбасыдан шыққан. Педагог, әдебиетші, журналист. “Алаш”

партиясы мен алашорданың әскери бөлімінің ұйымдастырушысы. А.Байтұрсынов және М.Дулатов басқа алашорданың мүшелері қарулы отрядтар құрып, советтер мен большевиктерге қарсы жазалау операцияларын жүргізді. Алашорданың бір отрядының қолынан азамат соғысының батырлары А.Иманов, Л.И.Таран, К.М.Имозенцов және басқалары қаза тапты. Алашорданың Торғайдағы әскери кеңесінің шешімімен А.Иманов өлтірілді. Оның құрамында А.Байтұрсынов, М.Дулатов бар. М.Дулатов 1921 жылы Ташкентте жасырын контрреволюциялық ұйым құрған. Ақ эмиграциямен байланысы бар, кеңес өкіметіне қарсы қарулы көтеріліс ұйымдастыруға қатысқан. Осы үшін 1930 жылы 4 - сәуірде ОГПУ коллегиясының үкімі бойынша жазалаудың ең жоғарғы түрі – ату жазасына кесіліп, кейін бұл үкімді 1931 жылы 10 қаңтарда қайта қарап, өзгертіліп, бұл үкім 10 жылға абақтыға қамау жазасымен ауыстырылды. Сонымен, дәлелденбеген бірнеше ауыр қылмысты негіз етіп, М.Дулатовты 1931 жылдың 9- ақпанында оның азапты күндері өткен Соловки концлагеріне жөнелтеді.

1934 жылдың басынан Сталин атындағы Ақтеңіз - Балтық каналының құрылысында жұмыста болып, 1935 жылдың қазанның 5-күні, елу жасқа толуына бір ай қалғанда Сосновец лазаретінде ауыр науқастан қайтыс болды. Ұлтының болашағы үшін өлшеушіз еңбек сіңіріп еш нәрседен қаймығып, тайсалмаған ұлтжанды азамат осылай дүниеден өтті.

М.Дулатов тұтқындалғаннан кейін, оны тергеушілердің қалай тергегені, нендей саяси мәселелер жөнінде жөнсіз айыптағанын, алғашында ұстамдылық көрсетіп кейінірек, М.Дулатов осы рухани жаназабынан құтылудың алыс екенін аңғарып, соңғы тергеулерде қысқа жауап қайтарып отырған. ОГПУ тергеушілері М.Дулатовты он үш мәрте тергеуге шақырыпты. Әрине бұл тергеу мәліметтерін, бүгінгі күн талабы тұрғысынан зерделер болсақ, оның ешқандай тарихи құндылығы жоқ. Осы тұрғыдан біз, М.Дулатовқа қатысты тергеу мәліметтеріне толық тоқталуды артық санап, тек аса маңызды деген тергеу мәліметтерін саралап көрсетуді жөн көрдік.

Бутырка түрмесінде М.Дулатов 1929 жылы 19- қараша күні жүргізілген тергеуде төмендегідей мәлімет берген: “Ұсталғаннан бері бірнеше рет мәлімдеме жасадым, тергеу хаттамасына қол қойдым, әйтсе де кейде әдейі тарта сөйлеп, кейде қателескеннен – ұмытшақтықтан болар, бар білгенімді түгел жайып салуға мұғдарым болмапты. Дегенмен” абақтыда мен кінәсіз отырмын дей алмаймын” [5]-деп басталады.

Тергеушілердің қысымынан, рухани жан күйзелісіне түскен, М.Дулатов, “Алаш” партиясы мен “Алашорда” үкіметінің қызметін, өзінің ұстанған позициясын, ұлт-азаттық идеологиясын қалыптастыруға итермелеген себептері туралы, көлемді мәлімдемесін жазып береді. Мәлімдемені М.Дулатов өз қолымен, төте жазумен 1929 жылы 8- желтоқсанда жазыпты. Ең алдымен М.Дулатов: мәлімдемесін “Байларды тәркілеу” туралы пікірін айтудан бастапты. Ол: “Байларды тәркілеу уақытында Қызыл Ордада алашордашылар А.Байтұрсынов, Е.Омаров, С.Қадырбаев, Ж.Досмұхамедов, Ж.Аймауытов болды. Жоғарыда аталғандардың ешқайсысы байлардың мүлкін тәркілеуге қарсы болған жоқ. Қазақстанда ірі байлардың мал-мүлкін тәркілеу пікірі туралы барлық ұлтшылдардың қандай екенін білмеймін. Мен өзім тәркілеуге қарсы болғаным жоқ. Байдың малы қазақтың кедейіне берілетін болса, бәрі бір қазақтың байлығы өз ішінде қалады, одан елге зиян жоқ деп қарадым. Бірақ оның зиянды жағы да болды. Тәркілеу болар алдында, тәркілеу науқанының соңынан да қазақ малды көп сатты, пайдасын саудагерлер көрді. Елдің көбі малға жомарт болып кеткен малды қадірлемеуге айналды. Бұл дәстүрлі қазақтың мал шаруашылығына үлкен зиян” [6]-дей келе науқанды жүзеге асыруда үлкен өрескел қателіктер мен асыра сілтеушіліктер орын алғанын айтып өтеді.

Туған елінің жарқын болашағы үшін тағдыр талқысының қатал сынына қанша түссе де мойымаған М.Дулатов. Біріккен Саяси Бас басқарманың шығыс бөлімінің бастығына, 1929 жылы 17- желтоқсанда отырып арыз жазған екен. Арызды орысша өз қолымен жазыпты: “Шығыс бөлімінің бастығына тұтқындағы М.Дулатовтан”.

Арыз. Жүргізілген іс бойынша өзім білетін бұрынғы мәлімдемелерде түгелдей және бар шындығыммен ешкімнің зорлауынсыз айтып бердім, сонымен қатар советке қарсы қылмысымды толық мойындап, алдағы уақытта ұлтшылдық көзқарастан арылуға сөз бердім. Әлденені әлі де бүгіп қалды дейтін күдіктеріңіз маған түсініксіз. Сіздерге мәлім болған барша шындықтан кейін өз басымның жайы соншалық үрейлендірмейді. Ерте ме кеш пе менің адалдығыма көз жеткізетіндеріңіз кәміл.

М.Дулатовтың бұл арызын да қанағат тұтпай, қалыптасқан қара дүрсін тәртіппен М.Дулатовты тағы бір тергеуге шақырады. Бұл соның соңғы он үшінші тергеуі еді. Тумасында батылдығымен қатар, ұстамдылығы да басым М.Дулатов соңғы тергеудің сұрақтарына байсалды жауап беріпті. Тергеу 1930 жылы 3- ақпанда өткен. Тұтас беруді жөн көрдік.

“Сұрақ: 1929 жылғы 19-қарашадағы мәлімдемеде былай жазыпсыз : егер сол кезде ел ішінде болғанымда, ауыл тұрғындарын қорғау үшін мүмкін болған шараны қолданар едім депсіз, сонда даладағы жұртты қорғауды қалай ұйымдастырмақ ойда болдыңыз ?

Жауап: Ең әуелі арандатуға қарсымын, текке оққа ұшудан сақтандырып үгіт таратар едім, дау-жанжалды бейбіт жолмен шешуді түсіндіріп бағар едім.

Сұрақ : Даладағы елді қарусыз қалай қорғамақсыз?

Жауап : Жанашырлық жасаудың түрлі жолы бар емес пе. Қарулы қозғалысқа о бастан қарсымын. Алаш мүшелерінде ешқашан қару- жарақ болған емес, ақтар біздің отрядтың қаруын 1919 жылы тартып алған.

Сұрақ: Елді қалай қорғайтыныңызды түсіндіріп айтсаңыз?

Жауап: Қарулы қозғалыс дегенді түкпірлеп ойлаған емеспін және бұл мәселе жөнінде ешкіммен ақылдасқан жоқпын.

Жауап берген М.Дулатов тергеген Біріккен Саяси Бас басқарма тергеушісі Павлов.

Тергеушілер М.Дулатовты Қызылорда түрмесінде, сосын Москвадағы Бутырка түрмесінде ұзақ тергеп, тергеу ісін, бетпе-бет жауаптасуды, айыпкер мәлімдемелерін, тергеу хаттамаларын жіпке тізіп ештеңесін қалдырмай жинақтай келіп, айыптау қорытындысын жазған.

“1930 жылғы 12 наурызда Біріккен Саяси Бас басқарма шығыс бөлімі 2- бөлімшесі бастығының көмекшісі Павлов Қазақстан бойынша Біріккен Саяси Бас басқарманың өкілі жіберген әрі Москва Біріккен Саяси Бас басқармасы тергеген толықтырған 44 адамның 78754 қылмысты ісін қарай келіп төмендегіні

Тапты: Ұлт зиялыларының “Алаш” партиясын, осы негізде “Алашорда” өкіметін құрғанын, жүргізген саясатын баяндап, 4 баптан тұратын ұзақ айыптауды тізбелей келіп Байтұрсынов Ахметтен кейін, екінші етіп М.Дулатовтың жеке басына тіреледі, айыпкер ретінде “басты-басты кінәлары” қадап айтылады.

2. Дулатов Міржақып айыпталады.

Дулатов Міржақып : 43 жаста, қазақ, педагог, әдебиетші, партияда жоқ, алаштық ақтар бөлімінің бұрынғы ұйымдастырушысы, совет қызметкерлерін атуды тікелей ұйымдастырушылардың басшысы.

Айыпталды. 1921 жылы Ташкентте астыртын, төңкеріске қарсы ұйым құрған.

Бұл жөнінде Дулатов төмендегіні мәлімдеді : “Біздің әңгімеміз Совет өкіметінің ерте ме, кеш пе әйтеуір бір құлайтыны жөнінде, сол кезде не істейтініміз турасында өрбіді. Біздер мұңсыз, қамсыз тіршілікке үйренгенбіз. Болашақта қайда барамыз, нендей жолмен жүреміз- біліп, болжап жатқан біріміз жоқ. Келешекке көз жіберіп, ұйымдасып өмір сүргеніміз мақұл болар...” [7].

Біз М.Дулатовтың бұл мәліметтен ұлт зиялыларының және қайраткердің халықтың тағдырын тереңнен ойлаған көрегендігін байқаймыз. Уақыттың өзі М.Дулатов пікірінің дұрыстығын екшелеп көрсетті. Сонымен М.Дулатов Қызылорда қаласында, 1928 жылғы желтоқсанда ұсталды. Семей, Алматы, Қызылорда қалаларынан тұтқындалған қазақтың өзге зиялылармен қосылып, Москва қаласына жөнелтілген. Жоғарыдағы айыптау қорытындысы Біріккен Саяси Бас басқарманың Коллегиясына жібертіледі. Коллегия

қылмыстық істер құжатын қарай келіп, өзінің 1930 жылғы 4-көкектегі шешімі бойынша М.Дулатовты ату жазасына кескен. Үрейге күдікке толы бір жыл өткеннен кейін, 1931 жылғы 13- қаңтарда үкім өзгертіліп, 13 кісі, соның бірі М.Дулатов Соловецкіге 10 жылға жер аударуға кесіледі. Сосын 1931 жылы іс қайта қаралып, 10 – қаңтарда ату жазасы, 10 жыл тұтқында отырумен алмастырылды деп көрсетеді[8]

Міне жоғарыда айтылған айыптаулардың негізінде, М.Дулатовты 1931 жылдың 9-ақпанында қайраткердің туған жерге беген сағынышқа толы азапты күндері өткен Соловки концлагеріне жібереді.

1923 жылы салынған Соловки концлагерінде еліміздің түкпір-түкпірінен келген зиялы, мәдениетті, ғалымдар, әдебиетшілер, философтар, артистер, дәрігерлер көп кездесетін. Әрі десе лагерь әкімшілігі де мәдени-ағарту жұмыстарын жүргізуге қарсы болмаған. Қандай қиын уақытта да қолынан қаламы түспеген талантты публицист, ағартушы М.Дулатов, 1932 жылдың жазында түрік-орыс сөздігін аяқтап шығады. Ол 4 дәптерден тұрады. Соңғысына тұтқында жазған өлеңдері енген. М.Дулатовтың бұл сөздігі тұтқындардың арасында тез тарап, көшіріліп көбейтіліп, енді түрме бақылаушыларының тұтқындарға орынсыз тіл тигізуге, балағаттаушылығына қарсы көмекші құралы болды. Бірақ орыс-түрік сөздігі жарыққа шыққан жоқ. “Түрік-орыс” сөздігінің қолжазбасы Г.Дулатованың қолында сақтаулы. 1933 жылдың желтоқсанында Кремілдің ауруханасында С.Сәдуақасов өмірден өтеді. Сол кезде Ә.Бөкейханов Ақ теңіз жағасындағы Соловецкі қақпасында жатқан М.Дулатовқа жазған хатында өзінің шерменде халін «Смағұлдан басқамыз аманбыз» деп білдірген еді. Ал сормандай елінің кімнен айырылғанын жақсы түсінген Мағжан: «... Смағұлдай баласынан айырылған

Қайран қазақ, болдың бүгін сен жетім.» - деп өз зарын білдірген еді[7,1046].

1934 жылдың басында М.Дулатов Медвежья горадағы фельдшерлердің орталық курсында оқиды. Осы курсты бітіргеннен кейін, М.Дулатов 1934 жылдан бастап, 1935 жылдың 5 қазанына дейін, яғни ол Сосновец поселкесіндегі Тунгуд бөлімшесінің 5-орталық лазаретінде фельдшер болып жұмыс істейді. 1934 жылы М.Дулатовтың әйелі Ғайнижамал баласы Әлібекпен Міржақып жатқан лагерьге –Сосновецке барады, олардың бір ай шамасында қасында болуы Міржақыптың еңсесін көтереді. Әйелі мен баласының денсаулығына бұл жердің қолайсыздығын ойлаған Міржақып: «...Менің он жылым әлі-ақ өте шығады, амандық болса елге келемін ғой», - деп, олардың Алматыға оралуын мақұл көреді. Бірақ Міржақып Дулатұлын мендеген сырқаты бұл үмітін үзеді. Үй-ішіне жазған соңғы бір хатында: «Сырқатым үдей түскен соң, лазаретке жатуыма тура келді» деген. Содан екі үш ай өткенде Ғайнижамал Дулатваның атына 1935 жылдың 12 қарашасында заказной хат келеді. Конверттің төменгі сызығының астында 2389/Ш.Санчасть 4 отделение, ББК.НКВД-деп, жоғары сол жақ бұрышында 20. Сосновец-деп жазылған. Бұл хатта 1935 жылдың қазан айының бесі күні Міржақып Дулатұлы қайтыс болғанда жасалған Сосновец Лазаретінің №533 актісі мен почта арқылы салынған киім-кешегінің тізімі көрсетілген құжат жіберілгенін мәлімдеген[9].

Осылайша, туған-туысы, үй-іші ,бала-шағасының Міржақып Дулатұлын «аман-есен әлі-ақ келеді» деген үміттері бір жола үзілді. Биік белестерге бірге көтерілген, қаламдас жолдасы, өзінің ізімен келе жатқан інісі Міржақыптың мезгілсіз қазасына қабырғасы қайысқан А.Байтұрсынұлы Ғайнижамалға: «Гая,қарағым, сен үлкен қазаның үстінде отырсың, Әлібек қайтқанда, «ақырын сұра» деген едім, енді Міржақып інім өлгенде, «не айтарымды білмей отырмын»- деп ашына жылағаны менің көз алдымнан кетпейді», деп жазды Ботагөз Дулатова өз естелігінде[10]. М.Дулатовтың жерленген жері осы Сосновец станциясы еді.

Ізденуші М.Әбсеметов 1990 жылы маусым айында келген кезекті сапарында, қолына М.Дулатовтың қызы Гүлнәр Дулатова берген әкесінің өлімі туралы акт қағазын алып, Сосновец поселкелік атқару комитетінің төрайымы С.В.Фроловаға өзінің келу мақсатын баяндап, М.Дулатұлының қабірін табуға көмектесуін, өтінеді. Онда: “Акт 535, от 5 октября 1935 года, 5 отдел, ББК, 1 пункт Сосновецк. Мы нижеподписавшиеся, заведующая

Сосновецким лазаретом врач Будурная Зина Федоровна, старший лепком Облакевич И.Я и дежурная по палате Аристова М.В составили настоящий акт в том сего числа, 5 октября 1935 года, в 5 часов умер находившийся на излечений в упомянутом выше лазарете заключенный Дулатов Мир-Якуб, поступивший на излечение 11 марта 1935 года. Заключенный Дулатов М. Имел 50 лет от роду, женат...

Настоящий акт составлен в 6-ти экземплярах. Подписи : Будурная, Облакевич, Аристова ”-деп жазылған[10,188б].

Тынымсыз ізденістің нәтижесінде М.Дулатовтың қайда жерленгені туралы нақты мәлімет алады. Ауыру бойын әбден меңдеп, әлсіреген М.Дулатов өмірінің соңғы күндерінде : “Отбасын, туған - туысқандарын, туған жерін, саяси серіктері Ә.Бөкейханов пен А.Байтұрсынов туралы көп айтып, сағынғанын тағдыр тәлкегіне ұшырап жырақта қалғанына налыған көрінеді”. Ол 50-ге небәрі бір ай жетпей опат болды. Кенеттен жүрегі жарылып өлді.

М.Дулатовты туған жеріне қайта жерлеу қажеттігін ойласа келіп, М.Әбсеметов пен М. Дулатовтың жиені 1991 жылы қыркүйек айында Карель АССР-ің Беломор ауданы, Сосновец поселкесіне сапар шегеді.

М.Дулатовтың денесін туған қазақ жеріне қайыра жерлеу туралы ұсынысына Сосновец поселкелік кеңесінің келісімін береді. Сөйтіп М.Әбсеметов пен Н.Сатыбалдиевтің поселкелік кеңесінен қайраткердің сүйегін елге қайтару келісіміне қол жеткізеді.

1992 жылы 16- қыркүйекте Міржақып Дулатовтың сүйегін қайта жерлеуге байланысты азалы митингі болып өтті.Митингте сөз алған Гүлнәр Дулатова :

“ - Мен артында жалғыз қалған тұяғы едім әкемнің армансызбын енді бұл дүниеде”- “Күллі қазаққа қорған болған әкемнің артында өздеріңіздей жоқтаушылары бар екеніне көзім жетіп тұр. Ел - жұртыма басымды иемін. Әкемнің сүйегін тауып, осы бақытты күнді туғызған Марат Әбсеметовтей балама мың алғысымды арнаймын. Әке, топырағың торқа болсын”[11]деп өзінің ризалығын білдірді.

Сөйтіп 57 жылдан кейін туған жерінде қазақ халқының ұлтжанды, патриот перзенті М.Дулатов қайта жерленді.

1995 жылы қарашада ұлт бостандығы үшін жазықсыз құрбан болған М.Дулатовтың жүз он жылдық мерейтойы Торғай өңірінде аталып өтті. Қазақтың бақытына туған Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов сынды тұлғалар дүниеге келген киелі Торғай өңірінде қайраткердің мұражайы ашылып, кесене - күмбезі көтерілді. Астанадан Гүлнар Дулатова, М.Әбсеметов, профессор Қ.Күкембаев, жапондық ғалым Томохико Уямо салтанатты жиында сөз сөйледі.

Біздің пайымдауымызша,М.Дулатовтың ағартушылығы, саяси-қайраткерлігі, күрескерлігі, білімділігі өз алдына. Ол – табиғаты ерекше жаратылған қасиетті адам. Ешнәрседен қаймықпай, өз ұлтының ұлтжанды патриоты болған қайраткердің айдауда жүргенде түскен суретін көрген адам, қайсар азаматтың жазықсыз қорлыққа түскен кейпін көріп ерекше ойға қалады. Бір М.Дулатов емес, талай зиялыларды рухани жан азабына салып, өмірін қиған саясатқа еріксіз налимыз.

Өз ұлын, өз ерлерін ескермесе,

Ел, тегі қайдан алсын кемеңгерді, - . деп ақын Ілияс Жансүгіров жырлағандай М.Дулатовтың сүйегінің туған жеріне жерленуі қазақ халқы үшін тағылымы зор оқиға. Бар саналы ғұмырын, өз ұлтының тәуелсіздігі, еркіндігі жолына арнаған ұлтжанды қайраткерге қандай құрмет көрсетсе де жарасымды.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. – Алматы, – 2008 – 365 б.
2. Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 2003. 5т. – 616 б. 3. Жұртбай Тұрсын. Боль моя, гордость моя – Алаш!: –Астана: 2016.-1104 стр.
4. Иманбаева С. «М. Дулатовтың қоғамдық-саяси қызыметі» т.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясының авторефераты. –Алматы.1998. – 30б.

5. Махат Д. Қазақ зиялыларының қасіреті. –Алматы, 2001. – 304-бет
6. Журтбай Турсын. Боль моя, гордость моя – Алаш!: –Астана: 2016.-1104 стр.
7. Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді?. – Алматы, 1993. – 208б
8. Омарбеков Т. XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері –Алматы, 2002. – 404бет.
9. Қызыл қырғын. 37-де опат болғандар.(Құраст. Қ.Қасенов, Ә.Төреханов) – Алматы, 1994. – 80 б.
10. Дулатова Г.М. Шындық шырағы. – Алматы, 1995. – 225 б;
11. Дулатова Г.М. Өмір өткелдері // Шындық шырағы: 2 кітап. – Алматы, 1998. – 205б.

UDC-378;371

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING PROJECT COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Alikenova M., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

Pedagogical conditions that contribute to the effective formation of the project competence of future primary school teachers are: 1) creation of a project-developing environment in the educational space of the university, involving the actualization of students' needs for mastering project competence and the formation of motivation to use project competencies in future professional and pedagogical activities; 2) providing methodological support for the formation of project competence of future teachers in the process of professional training at the university by creating an educational and methodological complex that meets the requirements of interdisciplinary interaction and modular construction of the educational program; 3) ensuring the integrity and continuity of the formation of project competence of students in the process of their educational and professional activities, taking into account individual psychological characteristics of personality and subjective experience project activities; 4) systematic diagnostics of the dynamics of the formation of the project competence of future teachers in the process of their professional training at the university.

Keywords: professional training, teacher, conditions, project competence, project-developing environment, methodological support.

Болашақ бастауыш мектеп педагогтерінің жобалық құзыреттілігін тиімді қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық шарттар: 1) студенттердің жобалық құзыреттілікті меңгеру қажеттілігін өзектендіруді және болашақ кәсіби - педагогикалық қызметте жобалық құзыреттерді пайдалануға уәждемені қалыптастыруды көздейтін ЖОО-ның білім беру кеңістігінде жобалық-дамыту ортасын құру; 2) пәнаралық өзара іс - қимыл және білім беру бағдарламасын модульдік құру талаптарына жауап беретін оқу-әдістемелік кешен құру арқылы ЖОО-да кәсіптік даярлау процесінде болашақ педагогтердің жобалық құзыреттілігін қалыптастыруға әдістемелік қолдауды қамтамасыз ету; 3) жеке тұлғаның жеке-психологиялық ерекшеліктері мен субъектілік тәжірибені ескере отырып, студенттердің оқу-кәсіптік қызметі процесінде жобалық құзыреттілігін қалыптастырудың тұтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету жобалау қызметінің; 4) болашақ педагогтерді ЖОО-да кәсіби даярлау процесінде олардың жобалық құзыреттілігін қалыптастыру серпінін жүйелі диагностикалау.

Тірек сөздер: кәсіптік даярлық, педагог, шарттар, жобалық құзыреттілік, жобалық-дамыту ортасы, әдістемелік қолдау.

В статье рассматриваются педагогические условия формирования проектной компетентности будущих педагогов начальной школы.

Педагогические условия, способствующие эффективному формированию проектной компетентности будущих педагогов начальной школы являются: 1) создание проектно-развивающей среды в образовательном пространстве вуза, предполагающей актуализацию потребности студентов в овладении проектной компетентностью и формирование мотивации к использованию проектных компетенций в будущей профессионально- педагогической деятельности; 2) обеспечение методической поддержки формирования проектной компетентности будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки в вузе посредством создания учебно- методического комплекса, отвечающего требованиям междисциплинарного взаимодействия и модульного построения образовательной программы; 3) обеспечение целостности и непрерывности формирования проектной компетентности студентов в процессе их учебно- профессиональной деятельности с учетом индивидуально-психологических особенностей личности и субъектного опыта проектной деятельности; 4) систематическая диагностика динамики формирования проектной компетентности будущих педагогов в процессе их профессиональной подготовки в вузе.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагог, условия, проектная компетентность, проектно-развивающая среда, методическая поддержка.

At present, the problem of preparing a teacher who knows how to design his professional activity is becoming more and more urgent. The need to solve it is connected with the following facts: firstly, with the fact that all spheres of activity of modern society, due to the high development of its design and organizational culture, imply the development and implementation of projects: the production of wealth, culture, science and etc. A project is understood as “a time-limited, purposeful change in a separate system with established requirements for the quality of results, possible limits for spending funds and resources, and a specific organization” (V.N. Burkov, D.A. Novikov).

Productive education of younger schoolchildren is possible only with a sufficiently high level of project competence of an elementary school teacher. Therefore, higher education should successfully fulfill such an important task of training teaching staff as the formation of project competence of future elementary school teachers.

The work of many scientists is devoted to the study of the essence of pedagogical design and project activities of students. The main areas of study of this problem are: the design of professional pedagogical education (V.A. Bolotov, M.P. Gorchakova-Sibirskaya, G.I. Ibragimov, E.I. Isaev, I.A.Kolesnikova, A.A. Orlov, V.I. Slobodchikov, N.A. Shaydenko and others); pedagogical design of the teacher's professional activity (G.I. Kovaleva, L.D. Morozova, V.M. Monakhov, A.V. Nizhnikov, T.K. Smykovskaya, etc.); project activity as a means of forming the professional competence of a future teacher (V.G. Veselova, N.N. Golovina, G.A. Demakova, N.E. Trofimova, L.A. Filimonuk, etc.); the specifics of the organization of project-based learning in higher education (N.G. Alekseev, G.A. Antyukhov, E.V. Boldyrev, Yu.V. Garagulya, Yu.V. Gromyko, L.M. Kurbatova, N.V. Klyueva, L. V. Ivanova, I. V. Pastukhova, V. V. Rubtsov and others).

At the same time, issues related to the disclosure of the content of the concept of "project competence of an elementary school teacher", the study of the features of students' mastering the technology of project education of younger students, the creation of a project-developing environment that contributes to the formation of project competence of future elementary school teachers in the process of higher education , have not been the subject of a special study.

Pedagogical conditions have been identified that contribute to the effective functioning of the model for the formation of project competence of future elementary school teachers in the process of professional training at the university, which are: formation of motivation for the use of project competencies in future professional and pedagogical activities; 2) providing

methodological support for the formation of project competence of future teachers in the process of professional training at a university by creating an educational and methodological complex that meets the requirements of interdisciplinary interaction and modular construction of the educational program; 3) ensuring the integrity and continuity of the formation of the project competence of students in the process of their educational and professional activities, taking into account the individual psychological characteristics of the individual and the subjective experience of project activities; 4) systematic diagnostics of the dynamics of the formation of the project competence of future teachers in the process of their professional training at the university.

The project paradigm, based on the ideas of humanistic pedagogy, sets the models for the functioning of the teacher as an active researcher, organizer of the project-developing environment and project activities of students. The educational and methodological complex as a component of the design and development environment is designed to ensure the formation of the project competence of the future teacher in the process of higher education. The main goal of the educational and methodological complex is the formation of the project competence of the future teacher as a system of socio-cultural, psychological, pedagogical competencies using the project method, which ensures the balance of theoretical knowledge and practical methods of their assimilation. The implementation of this educational and methodological complex presupposes:

1) pedagogical support for students' awareness of the impact on the life of a person of the subject and social contexts of culture, setting the meaning-forming contexts of the activities of all subjects of the educational process;

2) pedagogical support for the personal and semantic inclusion of students in project activities, which contributes to their self-determination in life and future professional activities;

3) integration in project-based learning of traditional and innovative educational technologies (discussions, game design, case method, analysis of specific learning situations, solving project problems, etc.), which ensure the formation of key project competencies and the development of the creative individuality of future teachers;

4) approbation of project forms of organization of professional pedagogical teaching, cognition and learning in relation to the conditions of higher pedagogical education and the tasks of implementing a competency-based approach.

The use of a modular approach to the construction of an educational program makes it possible to integrate the content of the training of future teachers around the socio-cultural, personality-oriented and pedagogical components of project competence in a single structural and functional block.

In the theory and practice of developmental education, it has been established that it is possible to develop personal qualities through skills. Thus, in the study by G.U. Matushansky, M.G. Rogov and Yu.V. Zwenger [1], it was experimentally proved the correspondence between the formation of pedagogical, academic, communicative, perceptive, organizational, constructive abilities in the process of higher education and the personal qualities of the teacher developed in the process of such training: professional and pedagogical competence, humanism, self-criticism, citizenship, pedagogical tact, responsiveness, tolerance, creative imagination, pedagogical forecasting.

In our study, we designed the structure and content of the educational program in accordance with the main components of the project competence of teachers, based on the requirements for knowledge, skills and abilities in the field of theory and technology of project activity, which is a qualification characteristic of a teacher.

The content of each of the three modules of the program for the formation of project competence of future teachers ensures the development of specific project competencies by students[2].

The sociocultural module is focused on the study by students of the essence, specifics, means, conditions of pedagogical design as a means of self-determination and a form of creative self-realization of a person in the aspect of universal values of the development of life on the planet and in modern society. The inclusion of this module in the program for the formation of project competence of future teachers is due, firstly, to the functions of project activities (development of

the ability for sociocultural self-determination, disclosure of the creative and cognitive potential of the designer), and secondly, to the functions of pedagogical activity, which, " occupies and maintains its own niche in culture only in the unity of its cultural functions - logical, activity, communicative and personal, otherwise it disappears or transforms into pseudo-pedagogical" [3].

Mastering the content of the socio-cultural module by students ensures the formation of such moral qualities of future teachers as humanism and professional pedagogical position, as well as the formation of such a quality of professional and pedagogical orientation as interest in the teaching profession.

The psychological module is focused on developing students' needs for historical and cultural self-determination and creative self-realization, mastering the appropriate ways of creative amateur performance in project activities. The filling of the psychological module is aimed at developing the need for mastering project competencies, developing such individual psychological characteristics as tolerance, flexibility, empathy, reflexivity, and creative imagination[4].

The pedagogical module is focused on the development by students of technologies for creating the necessary conditions for socialization, self-determination, self-realization, self-actualization of the student's personality in project activities, sufficient to achieve the maximum possible disclosure of his potential abilities. The filling of the pedagogical module is aimed at the formation of a complex of professionally significant abilities that provide effective goal-setting, modeling, planning and reflective assessment of the project activities of students (determining the real goals of the project and ways to achieve them; organizing the children's team to achieve the goals of the project activity; setting the project- task with the distribution of roles, the implementation of subject-subject relations in the project, analysis and evaluation of the effectiveness of the use of various didactic tools in the project activities of students).

Evaluation of the results of the formation of project competencies of students is carried out at the third stage - reflective-evaluative. The main task of this stage is to develop the ability of students to see the strengths and weaknesses of their personality, significant for future professional and pedagogical activities, to adequately assess their achievements in the development of project competencies[6].

Reflected reality is didactic, academic, organizational, communicative professionally significant abilities that provide analysis and management of professional and pedagogical activities. The object of evaluation of the results of the formation of project competence of future teachers are:

- 1) subject results - knowledge mastered by students, skills of project activity, experience in solving project problems, experience in creative activity in the project;
- 2) meta-subject results - regulatory, constructive, communicative, perceptive, expressive, cognitive universal actions mastered by students in project activities, applicable both in solving educational problems and in solving real life problem situations;
- 3) personal results - the system of value relations of students to themselves, other subjects of the educational process, to the very process of vocational and pedagogical training and its results.

The main content of the assessment of the personal results of students obtained in the process of mastering the skills of project activities is built around the assessment formed in the educational process:

- the internal position of the designer, which is reflected in the emotionally positive attitude of students to the educational process at the university, orientation towards mastering the skills and abilities of project activities and using them in future professional and pedagogical activities;
- self-assessment of their educational achievements and the student's awareness of the level of development of his professionally important personality traits;
- motivation for achieving positive results in project activities, using one's own experience in pedagogical design in future professional and pedagogical activities[7].

In our opinion, the success of the formation of the project competence of future teachers in the process of higher education is influenced by factors related to the individual characteristics of the subjects of the pedagogical process:

1) characteristics of subjects (age, mental characteristics, educational and professional status, socio-psychological, professional and pedagogical, political, religious and other personal attitudes);

2) characteristics of relations between the subjects of the pedagogical process, due to their similarity and difference in a number of individual and personal properties (age, mental characteristics, educational and professional status, socio-psychological, professional-pedagogical, political, religious and other personal attitudes);

3) subjective difficulties due to the specifics of the individual experience of project activities.

We believe that the pedagogical condition for the positive influence of the above subjective factors in the formation of the project competence of future teachers is to ensure the individualization of educational and professional activities. Ensuring an individual trajectory of the formation of a student's project competence is an indicator of the professional competence of the teaching staff of an educational institution.

Thus, we believe that the formation of the project competence of future teachers in the process of higher education will be effective if:

- to create a project-developing environment conducive to the formation of a project culture of a future teacher, the main characteristics of which are: actualization of the students' need to master project competence and the formation of motivation to use project competencies in professional and pedagogical activities;

- develop and implement an educational and methodological complex that meets the goals and objectives of the formation of project competence of future teachers; ensure interdisciplinary interaction and modular construction of the content of the training course;

- to ensure the integrity and continuity of the formation of the project competence of future teachers in the process of higher professional education;

- to monitor the effectiveness of the formation of project competence of future teachers in the process of higher professional education; ensure individualization of educational and professional activities.

REFERENCES:

1. Matushansky G. U, Rogov M. G., Zvenger Yu. V. Information technology training of higher school teachers as a means of developing their professionally important qualities // Psychological Science and Education. 2001. No. 3. p. 80-87.

2. Lopatina O. G. Features of the organization of project activities in a modern kindergarten // Management of preschool educational institutions 2013. No. 2. P. 42-47.

3. Kaminskaya M. V. Pedagogical activity as a phenomenon of culture // Psychological science and education. 2002. No. 3. p. 53-68.

4. Demakova G. A. Formation of the design competence of future teachers: Abstract of the thesis. diss... cand. ped. Sciences / Galina Aleksandrovna Demakova. Chelyabinsk, 2004. 173p.

5. Reid K., Hopkins D. et al. Towards the effective school: The problems and solutions. Oxford, 1987. 230 p.

6. Shchegol V. I., Mikhailovskaya T. M. Reflection in the creative self-development of the student's project activity // Pedagogical education and science. 2010. No. 5. p. 64-67.

7. Grachev V. V., Zhukova O. A., Orlov A. A. Competence-based approach in higher professional education // Pedagogy. 2009. No. 2. p. 107-111.

UDC 378;371

PRINCIPLES OF FORMATION OF EMOTIONAL COMPETENCE IN FUTURE EDUCATIONAL PSYCHOLOGISTS

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Berikova A., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The article discusses the principles of the formation of emotional competence in future educational psychologists. Emotional competence is one of the components of the professional competence of a teacher-psychologist, which, in turn, is an important component of the training of a future specialist at a university. The professional competence of a psychologist in the field of education is a combination of knowledge, skills and abilities, as well as professional and personal qualities that allow a specialist to competently solve a certain class of professional tasks. The formation of emotional competence in future educational psychologists is a very urgent task. The principles that need to be based on in order to form the emotional competence of future teachers - psychologists: the principle of professional expediency; the principle of systematicity and consistency; principle of activity; the principle of democratization; the principle of pedagogical support.

Keywords: professional training, educational psychologist, emotional competence, formation, principles, activity, support.

Мақалада болашақ психологтардың эмоционалды құзыреттілігін қалыптастыру принциптері қарастырылады. Эмоционалды құзыреттілік педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады, ол өз кезегінде университетте болашақ маман даярлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Психологтың білім беру саласындағы кәсіби құзыреттілігі - бұл маманға кәсіби міндеттердің белгілі бір класын білікті шешуге мүмкіндік беретін білім, білік және қабілеттер, сонымен қатар кәсіби және жеке қасиеттер жиынтығы. Болашақ педагог-психологтардың эмоционалды құзыреттілігін қалыптастыру өте өзекті міндет болып табылады. Болашақ педагог – психологтардың эмоционалды құзыреттілігін қалыптастыру үшін сүйену қажет қағидаттар: кәсіби орындылық қағидаты; жүйелілік пен дәйектілік қағидаты; белсенділік қағидаты; демократияландыру қағидаты; педагогикалық сүйемелдеу қағидаты.

Тірек сөздер: кәсіби дайындық, педагог-психолог, эмоционалды құзыреттілік, қалыптастыру, принциптер, белсенділік, сүйемелдеу.

В статье рассматриваются принципы формирования эмоциональной компетентности у будущих педагогов-психологов. Эмоциональная компетентность является одним из компонентов профессиональной компетентности педагога-психолога, которая, в свою очередь, выступает важной составляющей подготовки будущего специалиста в вузе. Профессиональная компетентность психолога в сфере образования представляет собой совокупность знаний, умений и способностей, а также профессионально-личностных качеств, которые позволяют специалисту квалифицированно решать определенный класс профессиональных задач. Формирование эмоциональной компетентности у будущих педагогов-психологов представляет собой весьма актуальную задачу. Принципы, на которые нужно опираться, чтобы сформировать эмоциональную компетентность у будущих педагогов – психологов: принцип профессиональной целесообразности; принцип систематичности и последовательности; принцип активности; принцип демократизации; принцип педагогического сопровождения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагог-психолог, эмоциональная компетентность, формирование, принципы, активность, сопровождение.

The positive changes taking place in the domestic education system are focused on new content and a technological model for accompanying a child throughout the entire educational process. In this model, educational psychologists play an important role in the psychological and pedagogical support of the child. In this regard, it becomes relevant to have a high level of professional competence of psychologists working in the education system. For the effective implementation of professional activities, a teacher-psychologist needs to be a bearer of psychological knowledge, possess effective psychological methods and technologies, and demonstrate professionally important personal qualities at a high level. The quality and success of the work of a particular psychological service as a whole depends on the high professional results of a teacher-psychologist.

The successful performance of professional functions by a teacher-psychologist directly depends on his ability to build constructive interpersonal relationships with the subjects of the educational process. It is important for a specialist to form a willingness to understand different people, the ability to navigate different models of their life, the ability to interact with people, to see their originality and uniqueness, to accept their advantages and disadvantages. The effectiveness of the work of a teacher-psychologist with a client is also based on the effective perception, management and control of not only their own emotions, but also the emotions of their clients [1]. Therefore, the effective activity of a psychologist in the field of education directly depends on his developed emotional competence.

For modern people, the problem of competence in the processes of understanding and expressing emotions is quite relevant. This is due to the fact that the cult of a rational attitude to life is gradually being established in society. At one time, K.D. Ushinsky, emphasizing the social meaning of emotions, noted that any society would make a big mistake if it cared only about the mental education of citizens, and did not pay attention to their feelings [2]. At the end of the 20th century, researchers came to understand that people differ not only in what kind of emotional phenomena they have, how they proceed, but also in how they can deal with them. This is how the terms "emotional intelligence" and "emotional competence" appeared.

Emotional competence is one of the components of the professional competence of a teacher-psychologist, which, in turn, is an important component of the training of a future specialist at a university. The professional competence of a psychologist in the field of education is a combination of knowledge, skills and abilities, as well as professional and personal qualities that allow a specialist to competently solve a certain class of professional tasks. The formation of emotional competence in future educational psychologists is a very urgent task. It is important for a future specialist to learn how to conduct a dialogue with a child and his parents, to have high self-esteem, an effective emotional-volitional sphere, communication skills, teamwork skills, independence in decision-making are important. In addition, a high level of emotional competence of a psychologist working in an educational institution is an important factor in maintaining the psychological health of children. That is why already during the period of study at a university it is important to build a systematic work on the formation of this important competence. Research shows that 2/3 of the core competencies needed to be an effective leader fall into the category of emotional competency. According to M. Reynolds (Marcia Reynolds), "the development of emotional competence makes a person more professional, and a professional more humane" [3].

Let us formulate the principles that need to be based on in order to form the emotional competence of future teachers - psychologists.

1. The principle of professional expediency. This principle assumes that the process of formation of emotional competence in students-future teachers-psychologists must be built on such content of educational material, taking into account the forms, methods, means of training and education, which take into account the peculiarities of future professional activity. Professional activity, as a type of special education, is understood as a process that is aimed at acquiring professional knowledge, skills and abilities by the subject of activity, developing professional and personal qualities necessary to solve the problems of professional activity. In our

case, we are talking about psychological and pedagogical knowledge, skills, as well as professional and personal qualities of the future teacher-psychologist.

2. The principle of systematicity and consistency. This principle states that the formation of the emotional competence of students - future teachers-psychologists in mastering the achievements of science, experience in the problem of emotional competence, culture should be carried out in the process of systematic, logically built learning activities.

It should be noted that the specifics of the profession of a teacher-psychologist is such that, on the one hand, he, as a professional, needs to master a system of scientific concepts and methods of science, for example, empathy, emotional sphere, interaction, etc. To know the age-related features of the manifestation of emotional competence and its components, as well as the features of development, learning the ways of cognitive activity. One of the most important is the method of compressing the subject content of educational material.

3. The principle of activity. The essence of this principle lies in the fact that in the process of formation of emotional competence among students-future teachers-psychologists involves their inclusion in a variety of activities, support for their initiative and activity. To this end, the teacher in the classroom should use a variety of methods, techniques and means to develop the student's interest and needs in mastering knowledge, including those related to the specifics of emotional competence.

Activity - efficiency, active behavior. Most authors, analyzing the state of educational processes in modern universities, note the increasing passivity of students and, as a result, their alienation from professional training [4].

4. The principle of democratization. The essence of this principle is to provide students-future teachers-psychologists with certain freedoms for self-education and self-education, self-regulation and self-determination.

It is known that development as a process is understood as dialectical changes occurring in the mental, spiritual and intellectual spheres of a person, and depending on the influence of external and internal factors. The professional self-development of a teacher-psychologist aims to build a strategy for his own professional activity, develop his own professional development program and implement it. Developing psychological activity is a continuous process of searching for new methods, technologies, techniques, methods, programs of professional self-development by a teacher-psychologist.

The effectiveness of professional self-development largely depends on the diagnosis of the professional capabilities of students-future psychologists of education. It can be carried out both by the student himself (self-examination, self-diagnosis), and by teachers in the classroom. Since knowledge of the level of development of emotional competence, its strengths and weaknesses acts as a condition for determining promising lines of development, determines the choice of adequate methods and the content of programs for the development of the main components of emotional competence.

5. The principle of pedagogical support. This principle is aimed at organizing the purposeful development of students-future psychologists of emotional competence, through the timely diagnosis of emotional competence, the definition and use of individually differentiated ways of developing the main components of this professional quality; constant stimulation and support of students' activity in educational activities for their self-development and self-regulation, encouragement of maximum independence of students.

The term accompaniment refers to the joint actions (system, process, activities) of people in relation to each other in their social environment, which are carried out by participants in time, space, in accordance with their inherent roles. According to E.B. Manuzina, pedagogical support has both features of social interaction and its own. The goal of pedagogical support is the purposeful development of the personality of the accompanied person, which is carried out through special pedagogical systems (through education, enlightenment, upbringing, training, training) in their institutional (structural) design" [5]. By providing pedagogical support to students, we specify the

developmental function aimed at the formation of the emotional competence of future specialists of teachers - psychologists, the maximum assistance to personal and professional development.

Summarizing all of the above, we can formulate the basic principles for the formation of emotional competence in future educational psychologists: the principle of professional expediency, the principle of systematicity and consistency, the principle of activity, the principle of democratization, the principle of pedagogical support.

REFERENCES:

1. Sokolov, E.V. Psychology of knowledge: methodology and teaching methods: textbook. allowance./E.V. Sokolov.-M.: University book; Logos, 2007.-384 p.
2. Ushinsky, K. D. Pedagogical essays: In 6 volumes. T. 2. / Comp. S.F. Egorov. - M.: Pedagogy, 1998. 350p.
3. Reynolds, M. Coaching: emotional competence / M. Roinoslds. - M.: Center for Support of Corporate Governance and Business, 2003.-112p.
4. Araslanova E.V. Analysis of the alienation of university students from educational and professional activities / E.V. Araslanova // Proceedings of the All-Russian jubilee scientific conference dedicated to the 120th anniversary of the birth of S. L. Rubinshtein, October 15-16, 2009) / Managing editors: A. L. Zhuravlev, M. I. Volovikava, L. G. Dikaya, Yu. I. Alexandrov. -M.: Publishing House "Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences", 2009. - P.94-99.
5. Carroll, E. Izard Psychology of emotions./E. Carroll. - St. Petersburg: Peter, 2003. - 464 p.6.

UDC 378;371

DEVELOPING THE PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS OF FUTURE TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN INCLUSIVE EDUCATION

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Bidakhmet B., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mal: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The features of inclusive education are: non-discrimination in the process of education, which allows students with different educational needs to exercise their right to education; acceptance of individuality of each child, which contributes to children's tolerant attitude to others and creates conditions for the full development of all children; organization of joint training and education of children with different educational needs, which promotes an early socialization of children with special needs in society. While recognising inclusive education as education for all, a different approach to developing its principles is needed. To the principles of inclusive education modern researchers put: early inclusion of students in the educational process and special support of the process, the individual orientation of education, a comprehensive approach, the involvement of parents, the priority of socialization.

Keywords: *pedagogue, inclusive education, psychological readiness, principles, tolerance.*

Инклюзивті білім берудің ерекшеліктері: білім беру процесінде кемсітушіліктің болмауы, бұл әр түрлі білім беру қажеттіліктері бар студенттерге білім алу құқығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді; әр баланың жеке басын қабылдау, балаларда басқаларға толерантты көзқарас қалыптастыруға және барлық балалардың жеке басының толыққанды дамуына жағдай жасауға ықпал етеді; әр түрлі білім беру қажеттіліктері бар балаларды бірлесіп оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру. ОЕҚ бар балалардың қоғамда ертерек әлеуметтенуіне ықпал ететін білім беру қажеттіліктері. Инклюзивті

білім беруді Барлығына арналған білім ретінде мойындай отырып, оның принциптерін әзірлеуге басқаша көзқарас табу қажет. Қазіргі заманғы зерттеушілер инклюзивті білім беру қағидаттарына: студенттерді білім беру процесіне ерте қосу және мұндай процесті арнайы қолдау, білім берудің жеке бағыты, жан-жақты көзқарас, ата-аналардың қатысуы, әлеуметтенудің басымдығы жатады.

Тірек сөздер: педагог, инклюзивті білім беру, психологиялық дайындық, қағидаттар, толеранттылық.

Особенностями инклюзивного образования являются: отсутствие дискриминации в процессе образования, что позволяет обучающимся с разными образовательными потребностями реализовывать свое право на образование; принятие индивидуальности каждого ребенка, содействующее воспитанию у детей толерантного отношения к окружающим и созданию условий для полноценного развития личности всех детей; организация совместного обучения и воспитания детей с разными образовательными потребностями, что способствует более ранней социализации в обществе детей с ООП. Признавая инклюзивное образование как образование для всех, необходимо найти иной подход к разработке его принципов. К принципам инклюзивного образования современные исследователи относят: раннее включение обучающихся в образовательный процесс и специальное сопровождение такого процесса, индивидуальная направленность образования, комплексный подход, включенность родителей, приоритет социализации.

Ключевые слова: педагог, инклюзивное образование, психологическая готовность, принципы, толерантность.

Reforms in Kazakhstani educational sphere define new requirements to the conditions of the process of education and upbringing, in which the right of every person to education should be provided, the educational needs of each student, including the special needs of students with disabilities, should be satisfied. Sociological and psycho-pedagogical research has revealed a growing number of children with health problems, which is why the question of education and upbringing has become particularly relevant.

In psychology and pedagogy the issues of training and education of children with disabilities have been thoroughly developed (R.M. Boskis, T.A. Vlasova, G.M. Dulnev, K.S. Lebedinskaya, I.Yu. Levchenko, E.M. Mastuykova, M.S. Pevzner, I.A. Sokoliansky, L.I. Solntseva, G.V. Chirkina, J.I. Shif). A certain contribution to the development of approaches, methods and tools of inclusive education has been made by N. P. Artyushenko, V. Y. Ivanova, A.Yu. Ivanova A.Yu., Pastorova, A.S. Sirotyuk, A.Y. Chigrina, J. Deppeler, D. Harvey, T. Loreman, who came to the realization that joint, non-isolated education has advantages for all students, especially for children with disabilities. Currently, various problems of inclusive education are the subject of research of domestic and foreign scientists such as N.P. Artyushenko, D.Z. Akhmetova, A.D. Goneev, O.V. Karynbaeva, O.S. Kuzmina, N.N. Malofeev, N.A. Medova, I.N. Khafizullina, V.V. Khitryuk, S.A. Cherkasova et al; J. Atkinson, A. DeBoer, T. Brandon, B. Cagran, D. Chambers, J. Charlton, D.L. Ferguson, C. Forlin, A.-M. Hansen, J.-R. Kim, E.H. Mattson, A. Minnaert, S.J. Pijl, M. Schmidt, K. Scorgie, S. Stubbs, J. Tøssebro, C. Wendelborg, etc.

Of particular interest for our study are the works of scientists, which focus on the personality of the teacher, influencing the success of physical, emotional and intellectual development of children. Thanks to N. A. Leventseva's analysis of foreign studies on problems of inclusive education such significant aspects of the topic of interest as teachers' attitude to inclusive education and the influence of this attitude on the interaction of students with special needs in Scandinavian schools have been identified (A. DeBoer, S. J. Pijl, A. Minnaert); the influence of the type of disability and the professional competence level of primary school teachers on their attitude towards inclusion (B. Cagran, M. Schmidt); the dependence of the attitude towards inclusion of students on their professional training programme (J.-R. Kim, R. Kim). The works of Y. Hunter-Johnson, N.G. Newton,

J. Cambridge-Johnson devoted to the peculiarities of primary school teachers' perception of inclusive practice should be mentioned separately. Domestic authors study professional and psychological readiness of secondary school teachers to work in the conditions of inclusive education (S.B. Alyokhina, M.A. Alekseeva, E.L. Agafonova); readiness of future technology teachers to work with students in inclusive education (Y.V. Shumilovskaya); professional readiness of future teachers to inclusive education of preschool children (E.G. Samartseva).

One of the principles of state policy and legal regulation of relations in the field of education is to ensure the right of every person to education, the inadmissibility of restrictions in meeting the educational needs of students [1]. The combination of diverse educational needs of students, which a teacher has to meet, is observed in the conditions of inclusive education. The term "learner with special educational needs" is used in relation to children who need special conditions and means of education. [2].

Inclusive education is characterized by a barrier-free, developmental, adaptive, person-centred and specially designed environment. Modern research shows that inclusive education has benefits for all learners.

Thus, inclusive education promotes social integration of children with disabilities (A.Y. Chigrina) [3], the development of tolerance (A.S. Sirotuk) [4] and improving their self-esteem (T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey) [5]. There are no differences in the intellectual and emotional development of children without any specific conditions, educated under inclusive education, and children educated under traditional conditions (V.Y. Ivanova, A.Y. Pastorova) [6]. The well-known results of the work of Italian physician and educator M. Montessori [7] prove the positive influence of applying teaching methods developed for mentally retarded children on the development of children without disabilities. The Montessori methodology is currently one of the most popular methods for the development of children with various disabilities.

Thus, the main characteristic of inclusive education is that in such education each student has the opportunity to be included in the general process of learning and education, despite the existing differences; all children are developed; students are aware of their own characteristics and characteristics of other people, which in the future will be the basis for their successful socialization. Y.V. Melnik revealed the importance of systemic, team, environmental, conductive and individual approaches, the complexity of which allows to create an inclusive educational space [8].

The systemic approach implies a set of well-structured and closely interconnected elements of inclusive education. The team approach to inclusive education is characterized by close interaction in the subsystems "specialist-specialist" and "specialist-family of an atypical child". In accordance with the axiological approach, conceptual attitudes and understanding of values are the main prerequisite for inclusive practice. The conductive approach takes into account the influence of the family of a child with special educational needs on his or her inclusion in the educational environment. The individual approach is identified as a key element in the functioning of inclusive education systems. The influence of the environment on the development of a child with special needs is analysed within the framework of the environmental approach.

To date, the following definitions of the concept of "inclusive education" are generally accepted. In Kazakhstan's legislative documents, it is presented as "equal access to education for all students"; "joint training (education) of persons with disabilities and persons who do not have such limitations". In UNICEF documents, inclusive education is understood as an organization of educational process in such a way that all children, irrespective of any disability, are included in the general education system.

In modern research, inclusive education is understood as: "the process of joint education and training of persons with disabilities with normally developing peers, during which they can achieve the most complete progress in social development"; "a specific organization of the educational process in which every child is accepted, regardless of his individual specifics and ability to normative qualitatively complete assimilation of academic material" (Yu.V. Melnik); purposeful process of joint education, upbringing and development of children with special

educational needs and normatively developing children, excluding any discrimination and creating conditions for children with special educational needs (E.G. Samartseva) [9].

The essence of inclusive education is defined as accessibility of education for all, adaptation to the various needs of children, including children with disabilities. Comparing inclusive education and integrative, N.P. Artyushenko identifies the distinctive features of inclusive education: an adapted educational environment and accessibility of education for all children; the use of the resource of adult-child and children's joint activities; the special activity of the teacher in organizing joint activities of children [10]. A common characteristic of inclusive education in the above definitions is an indication of the fact of co-education of children with different educational needs.

The features of inclusive education, in our opinion, are: the absence of discrimination in the educational process, which allows students with different educational needs to realize their right to education; the acceptance of the individuality of each child, contributing to the upbringing of children with a tolerant attitude to others and the creation of conditions for the full development of the personality of all children; the organization of joint education and upbringing of children with different educational needs, which contributes to earlier socialization in the society of children with special educational needs. The highlighted features of inclusive education allow us to interpret this concept as a process of co-education and upbringing of students with diverse educational needs, including children with special educational needs, in which conditions are created for the personal development of all children. Let us turn to the question of the principles and conditions for the implementation of inclusive education.

Taking into account the fact that most of the students with special educational needs are children with special needs, it is necessary to take into account the principles of education and upbringing of this category of students. Special education has traditionally been based on the following principles reflecting its specifics: pedagogical optimism (assumes knowledge of the potential of children with special educational needs), early pedagogical assistance (provides for reducing the gap between the detection of developmental disorders and the beginning of correctional pedagogy- social work), correctional-compensating (reflected in the content, methods and organization of special education) and socially-adapting (allows you to form social competence and psychological readiness for life in society) orientation of education, the development of thinking and language as a means of communication (based on the fact that any violation affects the development of speech, thinking and communication skills), the principle of activity (involves the use of subject-practical activity as a tool for compensation and correction of impaired mental functions), differentiated and individual approaches (allows selective use of methods and means depending on the individual, inherent in each child, and specific, inherent in children of a particular category, characteristics of students), special pedagogical guidance (proceeds from the fact that the educational and cognitive activity of a child with special needs is peculiar and needs a special organization and ways of its implementation).

Recognizing inclusive education as education for all, it is necessary to find a different approach to the development of its principles. The basic principles of inclusive education were first formulated in the Salamanca Declaration "On Principles, Policies and practices in the field of education of persons with special needs", these principles were associated with the recognition of the right of all children to education, with the recognition of the right of all children to uniqueness, with the need to develop an education system taking into account a wide variety of characteristics and needs of children, with awareness of the need for children with special needs to have access to education in ordinary schools [11].

Modern researchers refer to the principles of inclusive education: early inclusion of students in the educational process and special support for such a process, individual orientation of education, an integrated approach, involvement of parents, priority of socialization [12]. The principles of inclusive education also include: priority of the interests of a child with disabilities in all spheres of his life and social interaction; consideration of the needs and demands of children with different rates of psychophysical development; observance of the rights to education of

children with a normative rate of development [13]. The fundamental principle of inclusive education, according to N.N. Mikhailova, is the principle of community, which means cohesion, interdependence, interaction of all participants in the educational process. The principle of generality allows, according to the researcher, not to consider inclusion in education as a phenomenon concerning only children with special educational needs, since students who do not have limited opportunities may also have their own educational needs .

Other modern researchers refer to the basic principles of inclusive education: tolerance, health care, social responsibility and activity [14]. Tolerance in inclusive education should be inherent in all participants of the educational process. The principle of tolerance provides a solution to a variety of tasks: multilevel and diverse learning, psychologization of the educational process, educational orientation of learning. The principle of health saving, according to N.V. Tamarskaya and G.A. Lisichkina, implies the organization of the educational process, contributing to the comfortable stay of students in an educational organization and allowing for the necessary therapeutic and preventive measures for children with disabilities [15]. The principle of social responsibility and activity comes from understanding the greatest importance of the social skills and motivation of self-development that are formed in the process of inclusion, and not the sum of specific knowledge. Therefore, it is necessary to organize a full-fledged social life in an educational institution, modeling society in all its diversity. The implementation of this principle will make it possible to change society as a whole, since the development of inclusive education will lead to the formation of an inclusive society - an equal society for everyone, for everyone, in which there are no isolated people.

Considering the above, the main principles of inclusive education include: acceptance of each child's individuality and respect for their rights to education, consideration of the potential of children with disabilities, an activity-based approach, and special pedagogical guidance. Acceptance of children's individuality and respect for their rights to education in terms of inclusion is a basic principle, because students in such conditions have different educational needs and different rate of learning. Realization of this principle supposes disclosure of individuality of each child, not to compare possibilities of children; satisfaction of different educational needs of students; providing tolerant attitude towards children with disabilities, without which interaction with them is impossible. The principle of taking potentialities into account implies knowledge of the peculiarities of development of children with disabilities, their "zone of proximal development". The principle of the activity-based approach in inclusive education ensures the use of representations about the importance of subjective and practical activities for children with different educational needs. Thus, what can be taught to a child by words, becomes more accessible for a child with disabilities in the process of their own activity. In his works on teaching and education of children with developmental disorders, L.S. Vygotsky attached great importance to including them in various socially significant activities, forming active forms of children's experience [16]. The principle of special pedagogical guidance implies that a teacher should be prepared to organize educational and cognitive activity of a student with any educational needs in the conditions of inclusive education.

Thus, the professional activity of the teacher carried out in conditions of inclusive education has its own features, as such education is characterized by non-discrimination in the process of training and education, by the acceptance of the individuality of each child, by the organization of joint training and education of children with different educational needs. Following the principles of inclusive education, the teacher organizes artistic and aesthetic activities that are socially relevant, so that students with different educational needs are included.

REFERENCES:

1. Fetiskin, N.P., Kozlov, V.V., Manuylov, G.M. Social-psychological diagnostics of personality and small group development / N.P. Fetiskin, V.V. Kozlov, G.M. Manuilov. - Moscow: Institute of Psychotherapy, 2002. - 490 p.

2. Encyclopaedic Dictionary of Pedagogy / Edited by B.M. Bim-Bad. - M.: Big Russian Encyclopaedia, 2003. - 528 p.
3. Inclusive Education of Children with Severe Physical Disabilities as a Factor in their Social Integration. Cand. of Social Sciences: 22.00.04/Anna Yakovlevna Chigrina.- Nizhny Novgorod, 2011.147 p.
4. Sirotiyuk A.S. Professional Activity of a Psychologist on Tolerance Formation in Children of Preschool Age in the Conditions of Inclusive Developmental Environment: Cand. Candidate of Pedagogical Sciences: 19.00.03 / Sirotiyuk Anastasia Sergeevna. - Tver, 2012. - 26 p.
5. Loreman, T., Deppeler, J., Harvey, D. Inclusive Education: A Practical Guide to Supporting Diversity in the Classroom / T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey. - London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2005. - P. 277.
6. Russian and Foreign Studies in the Field of Inclusive Education. edited by V.L. Ryskina, E.V. Samsonova. - MOSCOW: FORUM, 2012. - 208 с.
7. Sorokova M.G. System of M. Montessori / M.G. Sorokova. - M.: Academy, 2007. - 384 p.
8. Melnik Y.V. Comparison of socio-pedagogical semantics of inclusive education of atypical children in Western countries and Russia / Y.V. Melnik // Inclusive Education: practice, research, methodology: Proceedings of the II International Scientific-Practical Conference / ed. by S.V. Alekhina. - M., 2013. - p. 53-58.
9. Malofeev, N.N. Inclusive Education in the Context of Modern Social Policy / N.N. Malofeev // Upbringing and Education of Children with Developmental Disabilities. - 2009. - №6. - p. 3-10.
10. Artyushenko, N.P. Organizational and pedagogical conditions for teaching children with disabilities by means of inclusive education: Ph. Kand. ped. sciences: 13.00.01 / Artyushenko Natalia Petrovna. Tomsk, 2010. - 180 p.
11. Salamanca Declaration and Framework for Action on Special Needs Education adopted by the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994 // United Nations. - Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.
12. Suntsova, A.S. Theories and technologies of inclusive education: textbook / A.S. Suntsova. - Izhevsk: Udmurt University Press, 2013. - 110 p.
13. Ekzhanova E.A. Two-component inclusive model to ensure the rights to education of children with different levels of psychophysical development / E.A. Ekzhanova // Inclusive Education: practice, research, methodology. - MOSCOW: MSPU, 2011. - p. 23-25.
14. Tamarskaya, N.V., Lisichkina, G.A. Basic principles of inclusive education in educational organization / N.V. Tamarskaya, G.A. Lisichkina // Proceedings of Baltic State Academy of Fishing Fleet: Psychological and Pedagogical Sciences. - 2015. - № 1(31). - p. 34 - 36.
15. Vygotsky, L.S. Fundamentals of Defectology / L.S. Vygotsky. - SPb: Lan', 2003. - 654 p.

UDC 378;371

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF MANAGEMENT
CULTURE IN FUTURE MANAGERS IN THE SPHERE OF EDUCATION**

Sapargaliyeva A.Zh., *Phd, associated professor*

Idyrysova M., *Master student 2nd year*

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The article discusses the pedagogical conditions for the formation of managerial culture among future managers in the field of education. The management system is characterized by: the value foundations of the system and the principles on which it is built; the place and role of this system (subsystem) in a wider system (metasystem), where the first is included; requirements for

the management system (you need to answer the question of what kind of management the school (or other educational object) objectively needs to successfully fulfill the social order; management functions; orientations and specific goals of the management system; management properties that specify the type of management system; organizational structures of the management system in general and the organizational structures of its constituent units, units, bodies, associations, etc.

Keywords: professional training, pedagogical conditions, management, functions, system.

Мақалада білім беру саласындағы болашақ менеджерлер арасында басқарушылық мәдениетті қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылған. Басқару жүйесі мыналармен сипатталады: жүйенің құндылық негіздері және ол құрылатын принциптер; осы жүйенің (ішкі жүйенің) біріншісі кіретін кеңірек жүйедегі (метажүйедегі) орны мен рөлі; менеджмент жүйесіне қойылатын талаптар (мектепке (немесе басқа білім беру объектісіне) әлеуметтік тапсырысты табысты орындау үшін объективті түрде басқарудың қандай түрі қажет деген сұраққа жауап беру керек; басқару функциялары; басқару жүйесінің бағдарлары мен нақты мақсаттары; басқарудың қасиеттерін көрсететін басқару жүйесінің түрі; жалпы басқару жүйесінің ұйымдық құрылымдары және оны құрайтын бөлімшелердің, бөлімшелердің, органдардың, бірлестіктердің және т.б.

Тірек сөздер: кәсіби дайындық, педагогикалық шарттар, басқару, функциялар, жүйе.

В статье рассматриваются педагогические условия формирования управленческой культуры у будущих менеджеров в сфере образования. Систему управления характеризуют: ценностные основания системы и принципы, на которых она построена; место и роль данной системы (подсистемы) в более широкой системе (метасистеме), куда первая входит; требования к системе управления (нужно ответить на вопрос, в каком управлении объективно нуждается школа (или иной образовательный объект) для успешного выполнения социального заказа; функции управления; ориентации и конкретные цели системы управления; свойства управления, задающие тип управляющей системы; организационные структуры системы управления в целом и организационные структуры входящих в ее состав звеньев, частей, органов, объединений и т.п.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагогические условия, менеджмент, функции, система.

With the increasing requirements for the professionalism of specialists, the problem of the demand for various models of pedagogical management has become acute today, which are able to provide students with the optimal set of knowledge, skills in any type of professional activity, quickly and efficiently perform the tasks assigned to them.

The school needs a new (in terms of human and professional qualities, in terms of management and behavior style) type of leader of the educational process. Today, the criteria for such an assessment are: the ability to think strategically, the ability to quickly make the right managerial decisions, establish an effective communication network between all participants in the educational process (principal, head teachers, students, parents), deep theoretical knowledge in the field of marketing, management; ability to put this knowledge into practice. Every teacher should be familiar with the basics of management, since it is the teacher who is given a central place in the process of solving many problems of developing management at school.

However, the vast majority of teachers experience serious difficulties in the practical implementation of managerial functions. The main reason is the lack of necessary theoretical and practical knowledge in the field of education management.

In recent years, under the influence of the study and use of the provisions of foreign management, there are judgments about the managerial activities of the teacher. The concept and the whole direction of research is introduced - "pedagogical management".

Indeed, the work of a teacher involves such actions as planning, organization, leadership, control of the educational process in the classroom. We are talking only about the managerial aspect of the consideration of the educational process. The main activity of the teacher was and remains pedagogical, teaching, related to the transfer of knowledge and skills, social experience, etc. In this area - pedagogy, theory and technology of education - there are laws, principles, requirements, rules, methods, etc., different from the sphere of management. Therefore, when they say "pedagogical management" (in English-speaking countries they use the term "management in the classroom", which translates as "management in the classroom"), they mean that the managerial aspect of the pedagogical process, the process of learning, education is being investigated, but no more[1].

Sometimes, the term "pedagogical management" is considered synonymous with intra-school management or even education management. In our opinion, this is not entirely correct. In this case, it is more accurate to speak of educational management, including school management. The word "pedagogical" carries a different meaning.

Recall that education management is a different area of scientific knowledge. And as an independent field of knowledge can be considered at the school level at the level of municipal, regional and federal educational authorities[2].

Attempts to attribute the teaching activity of a teacher to the sphere of management and even consider it as an integral part of managerial activity are absolutely untenable, since the managerial components that actually exist in the work of a teacher do not at all determine the essence of pedagogical work. Here we fall into the scope of pedagogy, psychology, neurophysiology and other sciences, where knowledge and application of only managerial laws is clearly insufficient and inoperative. Of course, all that has been said in no way diminishes the dialectical relationship between management and pedagogy[3].

The main components of the description of the control system. Very often in management problems one way or another it is necessary to describe the management system. Since these descriptions most often turn out to be fragmentary, incomplete, and sometimes contradictory, we considered it necessary to provide here a relatively complete list of content components that characterize the control system[4]. So, to describe a control system means to consistently characterize:

- the value foundations of the system and the principles on which it is built;
- the place and role of this system (subsystem) in a wider system (metasystem), where the first one is included;
- requirements for the management system (you need to answer the question of what kind of management a school (or other educational facility) objectively needs to successfully fulfill a social order. These are the objective tasks that life puts before the management system, that is, these are not tasks as goals, but tasks as the requirements of life (goals are formulated and set by the leaders themselves, the subjects);
- management functions;
- mission, aspirations, orientations and specific goals of the management system;
- control properties that specify the type of control system;
- organizational structures of the management system as a whole and organizational structures of its constituent units, units, bodies, associations, etc.;
- methods, means, management technology, sequence of management actions, up to the description of an integral organizational management mechanism;
- conditions and resources for the effective operation of the management system (personnel, financial, material, temporary, legal, etc.);
- products of the management system (orders, decisions, plans, ideas, schemes, models, regulations, etc.);
- results of management activities.

We have proposed a general algorithm for describing basic management actions (or general management functions). It is defined by a general understanding of control systems and includes, in particular, a description of:

- general purpose, the meaning of this action, its role and place in an integral management system, links with other actions;
- general requirements, principles for the implementation of this action;
- objects to which this action is directed within the framework of the study;
- functions and tasks specifying the general content of the action. For example, within the framework of the general action (general function) of intra-school planning, the functions of planning learning processes and extracurricular activities at school, planning work with personnel, planning material and technical, financial and software and methodological support, planning innovative processes, etc. ;
- specific goals for the implementation of actions in this situation;
- the logical structure of real actions that make up the implementation of this type of management action;
- methods, means, tools, technologies and organizational mechanisms for the implementation of the action;
- the subjects of the implementation of actions, the forms of organization used by them, the organizational structure for the implementation of the action;
- the conditions and resources necessary for the full implementation of the action (“what conditions (legal, financial, material, etc.) are needed for the full implementation of the action?”);
- direct products of this action;
- the results of this action and the criteria for their evaluation.

The proposed algorithm makes it possible to describe quite fully not only the state and problems of this action in the history of the corresponding level of education and its current functioning.

Taking into account the algorithm disclosed above, it is possible to offer brief advice and recommendations on the description of individual management actions (general management functions), focusing on the specifics of their purpose and content.

Planning usually includes other activities in its structure. Therefore, it makes sense to talk about planning in a broad sense, which includes not only goal-setting and development of plans, but also analysis and forecasting of the internal and external environment, needs and opportunities, development of various concepts, introspection of the effectiveness of planning, etc[5].

The purpose of planning as a management action is as follows:

1. Planning is designed to overcome, remove the uncertainty that is always inherent in the life of such a complex mechanism as the modern school and, accordingly, to give certainty and a clear direction, aspiration to all school activities. It is on its basis that the work of the school is streamlined, and the streamlining of the system is one of the main signs of management as a type of activity.

2. Based on the analysis and forecast of external and internal circumstances, planning is called upon to model images of the desired future state of the school and its results, starting from the most general and, accordingly, still unclear vision of the desired future and ending with quite clear, verifiable, operationally set goals for the functioning and development of the school. The action of goal-setting, which is part of the planning structure, is “responsible” for this.

3. Planning is called upon to determine the means of achieving the goal (goal implementation), their composition and logical structure, sequence, necessary resources and conditions, performers and their interaction, deadlines; determine the content, methods, means, forms of the forthcoming work and its intermediate results.

4. Planning is called upon to determine the standards of activity, requirements for its process and results, criteria and indicators for evaluation.

5. Planning is designed to create conditions for the successful implementation of not only educational but also managerial activities.

The purpose of the organization as a managerial action becomes clearer when compared with the purpose of the management action. Both of these types of actions are aimed at managerial support for the implementation of the plans. However, the action "organization" is addressed

primarily to the formal, official, "rigid" side of social organization and is intended to set the formal framework and boundaries of people's activities and behavior, and the action "leadership" in its modern sense, on the contrary, "works" with the informal, the human, "soft" side of the organization, directly deals with a person in all the richness of his needs, motives, emotions.

Synonyms of the organization are most often the nouns "ordering", "structuring", "regulation". When describing the activities of an organization, it is useful to distinguish between steps aimed at solving the strategic, long-term tasks of a school (or a broader educational system) and tactical, operational tasks that ensure a qualitative solution of the first, larger-scale tasks[6].

At the same time, the former include the creation of a more rational division of labor, the definition of a general grouping of various works that need to be performed, their specialization and cooperation, differentiation and integration, the creation of new internal and external relations, divisions, services within the existing organizational structure of the school or a wider educational system and the construction of such an organizational structure as a whole, the definition of functional duties and powers, the rights and responsibilities of all participants in the school (or wider educational) community, the establishment of official procedures and rules[7].

The second tasks are related to the organizational support of specific actions and events, with the distribution of specific official tasks and instructions on behalf of the administration and collegiate bodies of intra-school management.

When describing an organization as a management action, it is important to show the nature of the tools used by the organizers, primarily various regulatory documents, their creation and use. In a school, for example, one of these tools is the various work plans of the school and its departments, which are both the product of the action of planning and the tool of the action of organization, control, etc.

We also note that they should be aware of and show what is the ratio of organizational practice that has developed before and apart from the work of the management systems they study and their own organizational activity of these systems. Let us explain this with an example: the vast majority of schools today continue to use the class-lesson system of organizing the learning process, dating back to the works of Jan Amos Comenius, and their management subjects make their own organizational decisions (about the organization of the academic year, student flows, grouping teachers and distributing their workload, schedule, class schedule, etc.) within this system. Other schools (and leaders) no longer want to consider the class-lesson organization of education as an eternal reality and, with their own organizational decisions and actions, create fundamentally different organizational foundations for the educational process, which, by the way, is a very topical topic of research work.

It should be borne in mind that in the understanding of the essence of leadership as a managerial action, perhaps the most significant changes have occurred in recent years. If earlier management (within the painfully familiar cliché "leadership and control") was understood as administration, command, today this action is seen as most fully reflecting the human aspects of social management, the work of management with people, communities, and teams. The main tasks of leadership include:

- selection, placement and evaluation of personnel, setting tasks for the contractor;
- analysis and regulation of the socio-psychological climate in the team;
- stimulation of productive activity of subordinates and their self-development;
- creation of conditions for professional growth of subordinates.

For our part, we would add leadership and tasks to this list of tasks:

- analysis and optimization of the existing structure of informal relations in the team;
- analysis and improvement of the organizational culture of the school community, that is, a system of values that regulate relationships in the team and the behavior of its members;
- ensuring the diagnosis of the state of the school team, its most important characteristics, optimizing its functioning and further development, growth of maturity.

That is why, when describing management, the key concepts and "plots" of stimulation (on the part of managers and the team) of motivating the professional activities of participants in

educational and support processes, learning activities and self-development of schoolchildren (we note in this connection the fact that there are many models of organizational behavior motivation in management theory) ; interpersonal and intergroup relations; harmonization of norms and values of organizational life and behavior; leadership; involvement; acceptance by employees and students of the common values and goals of the organization as their own; conflict resolution, etc.

We also note that it is precisely within the framework of the action of leadership that the pedagogical, educational aspects inherent in managerial activity in education are found (which, however, does not give grounds for the assertion that education does not carry out social management of organizations, but some special one - pedagogical management).

Control is the action that crowns the management cycle, it is considered as a source of feedback necessary for the effectiveness of any management (it is no coincidence that control is often called the “eyes of management”, and management with well-developed control is called “sighted” management). In a narrow sense, control can be understood as actually “taking indicators” and correlating the real state of affairs with what was planned. However, in a broader sense, it is legitimate to refer to the components of the control action:

- definition of criteria and indicators for assessing controlled parameters;
- identification and statement of the existing state of affairs;
- its comparison with the desired, planned;
- analysis and assessment of such a situation;
- development and implementation of corrective actions to bring managed objects to the

planned state.

In modern conditions, the development by researchers of systems for permanent monitoring of the state of the educational process, environment, etc. is becoming increasingly relevant. — monitoring, which is also directly related to control as a managerial action.

We have shown an understanding of the main purpose of the main types of management actions, that is, planning, organization, leadership and control, mainly in relation to managed objects: schools, municipal and regional educational systems.

REFERENCES:

1. Stone E. Psychopedagogy. Psychological theory and practice of teaching Per. from English. / E. Stone // Ed. N.F. Talyzina. - M.: Pedagogy, 2004. – 412p.
2. Tretyakov P.I., Adaptive management of pedagogical systems / P.I. Tretyakov, S.N. Mitin, N.N. Boyarintsev. - M.: Academy, 2003. – 368p.
3. Brophy J. Classroom Management as Instruction: Socializing Self-Guidance in Students // Theory into Practice. - 1985. - V. XXIV. - No. 4. - P. 164-169.
4. Aseev V.G. Motivation of behavior and personality formation / V.G. Aseev. -M.: Thought, 2005.- 157p.
5. Bondarevskaya N.V. Education as a revival of a citizen, a person of culture and morality (Basic provisions of the concept of education in changing social conditions): / N.V. Bondarevskaya. - Ulyanovsk, 2004. – 32p.
6. Konarzhevsky Yu.A. Pedagogical analysis of the educational process and school management / Yu.A. Konarzhevsky. - M.: Pedagogy, 2001.- 144p.
7. Ozernoy D.A. On two management models / D.A. Ozernoy // Development of personality in the educational systems of the South Russian region: Proceedings. report VI annual meeting of the Southern Branch of the Russian Academy of Education and XVIII regional psychol.-ped. readings of the South of Russia. - Rostov n / a: RGPU, 1999. -Vol. 2.-p. 49-50.

UDC-378;371

FORMATION OF SELF-ASSESSMENT OF THE FUTURE TEACHER AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITY

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Kuatbayeva K., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The article discusses the features of the formation of self-esteem of the future teacher as a professionally significant quality. It is important for a professional teacher to have adequate self-esteem, to understand the individual characteristics of his personality, his abilities, strengths and weaknesses of character. At the same time, it is useful to know how to compensate for your own personal shortcomings. This remark is the most significant for this study, as it involves the study of the relationship between personal and professional components in the process of professionalization. The solution of this problem is relevant and significant, first of all, for increasing the success and efficiency of the process of vocational education, the process of professionalization itself.

Keywords: professional training, professionally significant qualities, formation, self-assessment.

Мақалада болашақ мұғалімнің кәсіби маңызды қасиет ретінде өзін-өзі бағалау қабылетін қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылады. Кәсіби педагог үшін өзін-өзі бағалау, жеке тұлғаның жеке ерекшеліктерін, өзінің қабілеттерін, күшті және әлсіз мінез-құлық ерекшеліктерін түсіну маңызды. Сонымен қатар, өзіңіздің жеке кемшіліктеріңізді өтеу мүмкіндіктерін білу өте жақсы бұл ескерту-бұл зерттеу үшін ажырамас, өйткені кәсібилендіру процесінде жеке және кәсіби компоненттердің жетілуін алдын-ала зерттеу. Бұл мәселені шешу кәсіби білім беру процесінің, кәсібилендіру процесінің табыстылығы мен тиімділігін арттыру үшін өзекті және маңызды болып табылады.

Тірек сөздер: кәсіби дайындық, кәсіби мағынасы, қалыптасуы, өзін-өзі бағалауы.

В статье рассматриваются особенности формирования самооценки будущего педагога как профессионально значимого качества. Профессиональному педагогу важно иметь адекватную самооценку, понимать индивидуальные особенности своей личности, свои способности, сильные и слабые стороны характера. При этом полезно знать способы компенсации собственных личностных недостатков». Это замечание является наиболее существенным для данного исследования, так как предполагает изучение соотношения личностных и профессиональных компонентов в процессе профессионализации. Решение данной проблемы является актуальным и значимым в первую очередь для повышения успешности и эффективности процесса профессионального образования, самого процесса профессионализации.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессионально значимые качества, формирование, самооценка.

Today, the problem of improving the training of a teacher, since the level of education and upbringing of the younger generation depends on his knowledge, skills and culture, pedagogical activity. A modern school needs a teacher-thinker, a creatively thinking teacher-researcher who owns modern technologies of teaching and education.

It becomes obvious that for effective activity in modern conditions, the system of training pedagogical personnel must change the goals of pedagogical education, its content and technologies in accordance with the social order of modern society [1].

One of the most important directions in the activities of universities should be the creation of conditions for the professional and personal development of future specialists, the formation of their creative individuality and professional competence. In this regard, in the target settings for the preparation of a future teacher, it is necessary to place an emphasis on his evaluative and self-evaluative activity, which makes a change in his awareness of his own emerging pedagogical activity as a value and condition for self-development.

Before revealing the problem of self-esteem of the future teacher as a professionally significant quality, we need to study the concept of "professionally significant qualities" in more detail.

Summarizing the personal qualities necessary in the personality of a teacher, we can call them the main ones: pedagogical observation, pedagogical thinking, self-control, the ability to listen, empathy and creativity [2].

Among the most important personality traits of the future teacher, we highlight: general intelligence, stress resistance, supporting communication style. At the same time, we share the main qualities of a teacher. In our opinion, the researcher is more ready for contacts, intellectual, emotionally cold and rational in maintaining contacts, restrained when showing a common interest in a person. The practitioner is more resistant to stress, has greater self-control, is empathic, highly self-confident, relaxed, energetic and self-sufficient [3].

Bodrov V.A. united the entire set of psychological qualities of a person, as well as a number of physical, anthropometric, physiological characteristics of a person that determine the success of training and real activity, and defined it as the concept of "professionally important qualities" (PVK) of a personality subject [4].

Karpov A.V. defines PVK as "individual properties of the subject of activity, which are necessary and sufficient for its implementation at the normatively specified level and which significantly and positively correlate with at least one (or several) of its main resultant parameters - quality, productivity, reliability" [5].

Further Karpov A.V. divides four main groups of individual qualities, which in their totality form the structure of professional suitability:

- absolute PSQ - the properties necessary to perform the activity as such at the minimum allowable or normatively specified - average level;
- relative PSQ, which determine the possibility for the subject to achieve high ("supranormative") quantitative and qualitative performance indicators ("PVK of mastery");
- motivational readiness for the implementation of a particular activity; it has been proven that high motivation can significantly compensate for the insufficient level of development of many other STCs (but not vice versa);
- anti- PSQ: the structure of professional suitability implies a minimum level of their development or even absence. These are properties that act as professional contraindications to a particular activity. They, in contrast to the qualities of the first three groups, correlate with the parameters of activity significantly, but negatively.

Engalychev V.F. in his study "Psychological Foundations of University Training of Psychologists" identifies 10 main categories of PSQ:

- Intellectual qualities: erudition and a broad outlook, a number of knowledge, abilities and skills as professionally significant qualities in a broad sense.
- Communicative qualities: a tendency to communicate with people, sociability, the ability to effectively resolve a conflict, fluency in verbal and non-verbal means of communication, ease, stability of speech-motor characteristics to psychophysical stress, logical and clear speech, politeness, tact, sense of humor, etc.
- Regulatory-volitional qualities: pronounced internality in the sphere of industrial relations, determination, perseverance, diligence, vigor, independence, endurance and self-control, purposefulness, the ability to abruptly change various types of actions, etc.

- Emotional and psychological stability: emotional stability, resistance to stress, endurance to long-term impacting psychophysical overload, ease, adequate response to frustrating situations, good physical endurance, resistance to physical fatigue, resistance to tremor, etc.

Empathy and psychological insight: the ability of a specialist to emotionally respond to the experiences of other people, understanding the inner world of the interlocutor, adequate for this situation manifestation of empathy or sympathy by the psychologist, acceptance of employees and colleagues as they are.

- Organizational qualities; the ability of a psychologist in certain situations to act as an organizer, to show the qualities of a leader, manager.

- Moral qualities: benevolence, respect for people, sensitivity, responsiveness, humanity, intelligence, altruism, etc.

- Developed abstract-logical thinking: the ability of a specialist to work with sufficient efficiency with abstract and ideal substances that do not have a direct subject expression,

- Developed analytical and systems thinking: the presence of high analytical and synthetic abilities, the ability to solve labor problems based on the principles of a systematic approach using the methods of system analysis.

- Reflexivity of thinking: the quality of the continuous use of the process of reflection, aimed primarily at the operations performed, actions and activities in general [6].

Summarizing all of the above, we can conclude that any professional activity is carried out on the basis of the PSQ, and individual PSQ can complement and compensate each other.

We single out the following components necessary for the successful activity of a teacher:

1. Basic skills: non-verbal (active listening, non-verbal joining, non-verbal manifestation) and verbal (speech expression, paraphrasing, clarification, reflection).

2. Functional components of professional activity - communicative, emotional-sensory, spiritual-moral, motivational-volitional.

3. Professional qualities: emotional responsiveness, empathy, flexibility, benevolence; respectful attitude, openness and contact in communication; motivation, determination, confidence in success.

V.N. Karandashev, considering the professionally important qualities of a teacher, highlights in them the requirements for the preparedness of a future specialist in professional disciplines, as well as the presence of certain personal qualities. “The important moral qualities of a teacher are certainly considered benevolence, respect for people, sensitivity, responsiveness, altruism, humanity, intelligence” [7].

We also emphasize the importance in the personality of a professional teacher of such qualities as: the ability to understand other people and psychologically correctly influence them, psychological intuition, sociability, tact, politeness, responsibility, optimism, organization, creativity, the ability to reflect one’s experiences, self-control, the ability to empathy and more.

“It is important for a professional teacher to have adequate self-esteem, to understand the individual characteristics of his personality, his abilities, strengths and weaknesses of character. At the same time, it is useful to know how to compensate for your own personal shortcomings” [8].

This remark is the most significant for this study, as it involves the study of the relationship between personal and professional components in the process of professionalization. The solution of this problem is relevant and significant, first of all, for increasing the success and efficiency of the process of vocational education, the process of professionalization itself.

The image of a professional is considered as an independent psychological and acmological category, as a developing system, as a personal education inherent in a particular object of activity. The manifestation of this category will be personal qualities, which, refracted through professional knowledge, will be demonstrated in a situation of professional life.

“It is important for a professional teacher to have adequate self-esteem, to understand the individual characteristics of his personality, his abilities, strengths and weaknesses of character. At the same time, it is useful to know how to compensate for your own personal shortcomings” [8].

This remark is the most significant for this study, as it involves the study of the relationship between personal and professional components in the process of professionalization. The solution of this problem is relevant and significant, first of all, for increasing the success and efficiency of the process of vocational education, the process of professionalization itself.

The image of a professional is considered as an independent psychological and acmelogical category, as a developing system, as a personal education inherent in a particular object of activity. The manifestation of this category will be personal qualities, which, refracted through professional knowledge, will be demonstrated in a situation of professional life.

Analyzing these definitions, we propose to autonomy the type of professional-pedagogical self-assessment in order to single out professional activity as a priority pedagogical orientation with the syncretism of the terms "pedagogical" and "professional". We observe a similar unity of these terms in the works of V.P. Bezdukhova, Yu.N. Kulyutkin and G.S. Sukhobskaya. V.P. Bezdukhov considers "professional activity" and "pedagogical activity" as synonymous concepts [9], Yu.N. Kulyutkin and G.S. Sukhobskaya use the designated concepts in unity - "professional and pedagogical activity" [10].

Based on the above definitions, we will consider the professional and pedagogical self-assessment of the teacher as a component of the general self-assessment of the individual, aimed at evaluating the teacher's own pedagogical activity and the qualities and capabilities necessary for its implementation, allowing to regulate and correct the content and process of pedagogical activity [11].

The inclusion of pedagogical self-assessment in different types of pedagogical activity, levels of communication, cognitive and moral development of the personality of the teacher himself makes it possible to determine its consistency, integrity and multidimensionality [66].

REFERENCES:

1. Law of the Republic of Kazakhstan. About education. – Astana: Akorda // <http://www.edu.gov.kz>
2. Semenov I.P., Repetsky Yu.A. Personal self-determination as a key factor in adult education. // World of psychology. 2018. - No. 2.- P.32-61.
3. Reshetova Z.A. Psychological foundations of vocational training. - M., 2015. - 265 p.
4. Bodrov V.A. Psychology of professional suitability. Textbook for universities. - M.: PER SE, 2001. - 511 p.
5. Karpov A.V. Psychology of decision making in professional activity. - Yaroslavl: YarSU, 1991. - 158 p.
6. Engalychev V.F. Psychological foundations of high school training of specialists in legal psychology. Diss. doc. psychol. Nauk.-SPb., 2006.
7. Karandashev V.N. Psychology: an introduction to the profession. - M., "Meaning", 2000. - 294 p.
8. Smirnov S.D. Psychology and pedagogy of higher education: from activity to personality. - M.: Academy, 2015. - 304 p.
9. Kuzmina N.V. Professionalism of the personality of a teacher and a master of industrial training / N.V. Kuzmina. - M. : Higher school, 2012. - 119 p.
10. Kulyutkin Yu.N. Study of the cognitive activity of students in the evening school. Self-organization of the cognitive activity of the individual as the basis for readiness for self-education / Yu.N. Kulyutkin, G.S. Sukhobskaya. - M. : Piter, 2017. - 152 p.
11. Kraevsky V.V. Methodology of Pedagogy and Psychology: textbook. allowance for students. higher textbook establishments /V.V. Kraevsky. - M.: Publishing Center "Academy", 2006. - 406 p.

UDC 378;371

FEATURES OF TRAINING A TEACHER- PSYCHOLOGIST TO WORK WITH SPECIAL CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Omarova M., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The article discusses features of training a teacher- psychologist to work with special children with special needs. All official materials on monitoring inclusive processes indicate that the problems, as well as trends, and prospects for inclusive education are different in different countries. The main trends and prospects for the development of inclusion abroad: focus on the personality of the teacher; slowdown in the pace of integration in countries; combining the processes of inclusive education with the activity to eliminate the illiteracy of the population; "Cautious", gradually evolutionary nature of inclusive processes; Inclusive education is declared at the state level. Both domestic and foreign researchers recognize the importance of special training of educational psychologists to work in the context of inclusive education.

Keywords: Inclusive education, trend, development, experience, analysis, comparison.

Мақалада педагог-психологты ерекше балалармен жұмыс істеуге дайындау ерекшеліктері қарастырылады. Инклюзивті процестерді бақылау бойынша барлық ресми материалдар инклюзивті білім берудің проблемалары, сондай-ақ үрдістері, перспективалары әртүрлі елдерде әр түрлі екенін көрсетеді. Шетелде инклюзияны дамытудың негізгі үрдістері мен перспективалары: мұғалімнің жеке басына назар аудару; елдердегі интеграция қарқынының баяулауы; инклюзивті білім беру процестерін халықтың сауатсыздығын жою бойынша белсенділікпен біріктіру; инклюзивті процестердің "сақ", біртіндеп - эволюциялық сипаты; Инклюзивті білім беру мемлекеттік деңгейде жарияланған. Отандық және шетелдік зерттеушілер инклюзивті білім беру жағдайында педагог - психологтарды жұмысқа арнайы даярлаудың маңыздылығын мойындайды.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, тренд, даму, тәжірибе, талдау, салыстыру.

В статье рассматриваются особенности подготовки педагога-психолога к работе с особыми детьми. Все официальные материалы по мониторингу инклюзивных процессов говорят о том, что проблемы, а также тенденции, перспективы инклюзивного образования в разных странах различны. Основные тенденции и перспективы развития инклюзии за рубежом: фокус на личность учителя; замедление темпов интеграции в странах; совмещение процессов инклюзивного образования с активностью по ликвидации безграмотности населения; «Осторожный», постепенно- эволюционный характер инклюзивных процессов; Инклюзивное образование задекларировано на государственном уровне. Как отечественные, так и зарубежные исследователи признают значимость специальной подготовки педагогов-психологов к работе в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, тенденция, развитие, опыт, анализ, сравнение.

Currently, the domestic education system is undergoing significant changes due to socio-economic, political, spiritual and cultural transformations in society. We are talking about changing the educational process, giving a new, socio-pedagogical meaning to the process of integrating children with disabilities in educational practice. Of particular importance are issues related to the creation of a system of educational services that ensure the development of children, regardless of their state of

health and social status. Of particular importance is the organization not so much of a joint leading activity for a certain age (educational, playful), as the joint living of children's lives. The problems of expanding the organizational forms of teaching children with the provision of parents with the right to choose the type and type of educational institution are considered.

The content of teacher training for work in the context of inclusive education can only be determined taking into account the trends in the development of inclusion, both in domestic and foreign theory and practice. This position will allow avoiding mistakes and choosing an adequate strategy for the professional development of a teacher-psychologist who provides educational services to a student with special needs. In this regard, the purpose of this paragraph was to substantiate the trends in the development of inclusion abroad and in Kazakhstan.

For the first time, the idea of joint education of children with normal and impaired development was expressed by L.S. Vygotsky. The scientist noted: "For all its merits, our special school is distinguished by the main drawback that it closes its pupil - a blind, deaf-mute or mentally retarded child - into a narrow circle of the school team, creates a cut off and closed world in which everything is adapted and adapted to the child's defect. , everything fixes his attention on a bodily defect and does not introduce him into real life ... "[1]. L.S. Vygotsky emphasized the importance of maximizing the social contacts of a child with a developmental disorder with normally developing peers and adults. L.S. Vygotsky was one of the first to proclaim the unproductiveness of a system in which a child with health problems is isolated from those around him by the walls of a correctional school; at the legislative level and in pedagogical practice, inclusive education arose abroad. In this regard, at the beginning we will consider the trends in the development of inclusion from foreign theory and practice to domestic research and experience.

As you know, in many European countries, as well as in the United States, since the 1970s. Several areas of education for people with disabilities have been identified: expanding access to education for children regardless of their state of health (widening participation), mainstreaming (mainstreaming), inclusion, i.e. "inclusion" [2].

Mainstreaming (inclusion in the general flow) assumes that children with disabilities are in the system of special education, but regularly interact with peers in leisure activities. This provides an opportunity to expand social contacts and the formation of social skills in students. Thus, mainstreaming is a strategy when students with disabilities communicate with their peers on holidays, in various leisure programs, and even if they are included in the classes of a general education school, then, first of all, in order to increase their opportunities for social contacts, but not for achievement of educational goals [3].

Inclusive education in foreign theory and practice is seen as joint education and upbringing of children with normal and impaired development - without any conditions and restrictions. Inclusive education means the full inclusion of children with different abilities in all aspects of school life, in which all other children also participate with pleasure and joy. Full inclusion means that all students, regardless of the type, severity and nature of the developmental disability, study in the general education classroom, receiving additional services if required, benefiting from co-education with their healthy peers. This requires a real adaptation of the school space to meet the needs and requirements of all children without exception, to appreciate and respect differences. This is not to say that inclusive education does not require special help and support for children with different abilities in the classroom or learning outside of the classroom, but it is all a variety of options and is often necessary periodically for literally all students in the class. All Western countries have their own experience of accompanying students with disabilities. Each country, as a rule, has its own model of pedagogical support and support for children with disabilities. Each country implements its own models of integration, which indicates the impossibility of creating universal integrative models of education.

Modern researchers note that among the countries with the most advanced legislation in the field of ensuring the practice of inclusive education, Canada, Cyprus, Denmark, Iceland, Malta, the Netherlands, Norway, South Africa, Spain, Sweden, Uganda, the USA and the UK can be

distinguished. In Italy, legislation has supported inclusive education since the 1970s. The most radical and rapid changes are being observed in some of the world's poorest countries: Uganda, Lesotho, Vietnam, Laos, Jordan, Palestine, Morocco, Egypt and Yemen. These global changes are largely due to the effective implementation of UNESCO programs in the above countries.

In some countries, the trend of inclusive education prevails, when the child is educated in a general school (Great Britain, Italy, Canada, USA, Norway, Australia), while in other countries, the integration approach dominates, when the child is educated either in a special school or in special classes correction at a regular school, but spends extracurricular time with healthy children (France, Germany, Holland, Finland, Belgium). At the moment, Canada, Cyprus, Denmark, Iceland, India, Malta, the Netherlands, Norway, South Africa, Spain, Sweden, Uganda, the USA and the UK can be distinguished among the countries with the most advanced legislation. [4] The development of integration in the United States and Western European countries is supported by the legislative framework that regulates this process at the present time. For example, Sweden is considered one of the countries in which the promotion of the idea of inclusive education is successful. The beginning of the integration course dates back to 1969, at which time a government document appeared in Sweden, speaking about integration. Thus, in the 60-70s in Sweden, then in other developed countries, large boarding schools and psychiatric hospitals for people who were lagging behind in development were closed. In 1980, Sweden adopted a curriculum that recorded a change in approaches to the organization of education for children with developmental disabilities. Since 1990, Sweden has revised a special training program for correctional teachers, and in 1995 a new educational standard was approved that defines the role of teachers, educators and directors in a different way. The Standard spoke of a mandatory level of knowledge that must be achieved by the end of grades 5 and 9. The headmaster had overall responsibility for the organization of the educational process, and the teachers themselves had to determine the teaching methods that would allow them to achieve their learning goals. In this regard, the number of students in special schools has sharply decreased, they began to be transferred to general educational institutions. Since 1986, there have been no special schools for children with visual impairments in Sweden, all of them are integrated into the school of their place of residence, receiving special assistance at the national medical center. Inclusive education is a strategic direction of state policy towards children with special needs. Therefore, the majority of children with special needs were included in the general education system. In the West, unlike integration in neighboring countries, the idea of educational integration arose in the context of opposition to discrimination based on race, gender, nationality, political, religious, ethnic and other grounds. From this, it should be concluded that the current trends in the development of inclusiveness in the countries of the near abroad will be completely different than the prospects for the development of inclusion in the West. All official materials on monitoring inclusive processes indicate that the problems, as well as trends, and prospects for inclusive education are different in different countries. Main trends and prospects for the development of inclusion abroad

Trend 1 - In conditions of sufficient work of the legal framework and mechanisms for financing the inclusive process, the personality of the teacher is in the focus of attention. In Canada. In Cyprus, Denmark, Iceland, India, Uganda, the Netherlands, the USA and the UK, scientific and psychological research is aimed at finding ways to form the professional and psychological readiness of a teacher to receive and teach "special" children. Canadian researchers and theorists of inclusive education, Marsha Forest and Jack Popoint, said that educators who participated in the process of introducing inclusion experienced feelings of fear. Can they do it? Are they professionally trained to include children with special needs in regular classes. Therefore, teachers working with children with special needs are taught how to overcome these fears, how to avoid professional burnout. This is the program for professional development of teachers. According to UNESCO, "Only 23% of teachers in inclusive classes have the technology to adapt general education programs to the special needs of children with special needs." According to the researchers, one of the notable prospects for the development of inclusion is a systematic increase

in the level of defectological and general pedagogical literacy of teachers through the system of postgraduate education.

Trend 2 - Slowing down the pace of integration in countries where inclusive education has been intensively developing for 30-40 years. Although there is good legislation, "inclusion" does not work everywhere today, such a characteristic can be seen in India. In Germany, with a good legal framework, the majority of children (60-70%) with special needs study in special schools. Denmark is a pioneer in the transition to inclusive education, but the number of children with special needs in special schools is growing markedly. Some scientists believe that in countries where special schools are well developed, they are a serious obstacle to the development of inclusive education. For example, in countries such as the Netherlands and the Flemish part of Belgium. In Flanders, according to 2013 data, only 0.1% of children with special developmental needs study in integration schools. In Greece, these children are less than 1 percent. Parents, driven by the idea of inclusive education, place their child in a regular class. But already in the third or fourth year of study, they are convinced of the insufficient advancement of the child to obtain program knowledge. And almost half of the children in these countries in grades 3-4 leave the mainstream school, go to a special school or study at home. Observers believe that teaching children with special needs in high school academic disciplines in general education schools is very problematic. Thus, for the countries listed above, one of the prospects for the development of inclusive education will be the search for new forms and methods of teaching children of middle and senior school age, the development of a motivational component.

Trend 3 - Combining the processes of inclusive education with the activity to eliminate the illiteracy of the population. The world's poorest countries: Uganda, Lesotho, Viet Nam, Laos, Jordan, Palestine, Morocco, Egypt and Yemen are seeing the most rapid change in terms of integration. In Uganda and the Arab countries, along with the integration of children with special needs, the process of integrating girls into mainstream schools is under way. This is due to the effective implementation of UNESCO programs in these countries. One such program, Education for All, aims to involve children who previously did not have the opportunity to attend schools in the educational process. This process involved the inclusion of "special" children. Developing countries such as Slovenia, Croatia, Macedonia, Bulgaria and Romania within the framework of these programs were assisted by specialists from such countries as Sweden, Norway, Great Britain. In the 1980s, UNESCO developed several information packs and manuals concerning the training of teachers and administrators, practical recommendations for working in the classroom, etc. This information support has had, is and will have an impact on the success of the transition to inclusive education. For third world countries, the main prospect is the development of their own regulatory support, the search and testing of the most effective models of inclusion - for each individual country - their own.

Trend 4 - "Cautious", gradually-evolutionary nature of inclusive processes. Today, in most developed countries of the world, there is no longer a need for inclusive education, and who will finance them. The question today is to what extent they should be inclusive, as there is agreement that the practice of segregating all children with special needs leads to the same injustice and poor pedagogy that full inclusion can lead to. Hüfner says: "School administrators need to avoid both extremes: full inclusion or radical separation of all children with special needs. The decision as to where to place a child should be made on an individual basis and respect the principle of "environment with the fewest restrictions". Because for some children it may be a special class, for others it may be an inclusive class. It can be seen from the above that one should not expect from any country in the world any development of a network of special schools or kindergartens. Under these conditions, the most promising direction for the development of inclusive education in developed countries is the qualitative improvement of services provided to children with special needs. The most important special service is an objective diagnosis of the possibilities and determination of the needs of the child. A number of American and European universities today are busy developing development opportunities that could demonstrate their ability and knowledge of the program material. As conceived by the developers, tests should be conducted by people with

special training, experience in interpreting the results. Diagnostic test tools should be selected to provide a complete and accurate assessment, where language problems are possible, tests should be conducted in the child's native language with an increase in the time for each of the tasks (the child should have time to read). Children with physical and sensory problems must be provided with special equipment. All tools of pedagogical diagnostics must be carefully verified, psychologically substantiated and tested, which is one of the main prospects for the scientific support of inclusion in the developed countries of the West.

Trend 5. This trend is typical for Russia and the CIS countries: Inclusive education is declared at the state level. In the conditions of a dramatically changed labor market, an inclusive, as well as a special, school is obliged to give a young person with developmental disabilities a set of knowledge and skills that will help him live in adulthood with dignity, as independently and as independently as possible. The development of goal setting is one of the main components of inclusive education and is one of the prospects for Russia and other CIS countries.

Based on this, foreign researchers have identified a number of conditions for the inclusion of children with disabilities in the social and educational environment of healthy peers:

- to accept students with developmental problems “like any other children in the class”;
- include students with normal and impaired development in joint activities, but at the same time set and solve different psychological and pedagogical tasks;
- involve all students without exception in collective forms of education and group solution of educational problems;
- widely use in the inclusive educational process various strategies for the collective interaction of students: games, joint projects, laboratory research, etc.

Also, foreign researchers (Sh. Benjamin, S. Carrington, J. Collins, J. Corbett, K. Hall, M.Nind, R. Robinson, K. Sheehy, J. Corbett and others) note the relationship between the ideas of inclusive education and school culture. They believe that if the cultural environment of the school claims to become inclusive, then it should consider certain cultural groups (for example: adolescents) as equal, not marginal [5].

J. Corbett singled out three aspects influencing the formation of school culture. Firstly, the deep personal attitudes (beliefs and fears) of teachers regarding the abilities, characteristics of students with disabilities; secondly, the prejudice of children with normal psychophysical development in relation to their peers with disabilities; thirdly, tolerance for the unification of those groups of children that make up the cultural minority. Each of the aspects highlighted by the author is a task, the solution of which ensures the formation of a school culture of inclusive education.

In the works of foreign researchers such as (E. Fitzsimons, S. Guerin, Sh. Hardman, J.Tossebro, C. Wendelborg) it is noted that inclusion contributes to the development of social competence in children with disabilities, and in normally developing peers - the formation of a tolerant attitude towards disability (R. Bond, E. Castagnera, D. Kam Pun Wong) [6].

In their studies, A. Broderick, H. Mehta-Parekh and D. Kim Reid noted that inclusive education needs to be accepted and carefully planned. According to researchers, the adoption of inclusive education lies in the understanding by teachers of the value of each student. The authors came to the conclusion that not only an adequate physical and socio-emotional environment contributes to the effective planning of inclusion in the educational process. In their opinion, the most important component is the differentiation of instructions for students with normal and impaired development.

Foreign researchers J. Kurth and A.M. Mastergeorge pointed out that the main success of inclusive education lies in the development and implementation of individual curricula. Researchers believe that an individual curriculum is a powerful tool in terms of inclusion, but at the same time, one should not limit the development of academic skills in students with special needs.

The technologies proposed by Canadian and American researchers M. Forest, M.Giangreco, E. Lusthaus, J. Pearpoint, J. Putnam make it possible not only to organize inclusive education, but also to provide individualization of education. For example, the MAPS (Making Action Plans) technology, according to scientists, allows planning the inclusive education of

children with severe disabilities. This process is ensured through collegial planning, i.e. all participants in education (parents, teachers, psychologists, friends).

The PATH (Planning Alternative Tomorrows With Hope) technology of alternative planning is also aimed at accompanying children with severe developmental disabilities and is an eight-step algorithm: determining the leading dream and desire of the child, setting a goal, assessing current opportunities for achievement of the goal, identification of participants, selection of criteria for evaluating results, taking the first steps, evaluating the child's progress once a month, evaluating achievements after 3 months.

COACH (Choosing Options Accommodations for Children) technology is used in the education of children with severe and multiple developmental disabilities. This technology is based on teaching children self-service and determining individual assistance to a child in everyday life conditions.

The formal transfer of foreign models of inclusion into Russian pedagogical practice can be attributed to the negative trends in the development of inclusive education. Such tracing does not allow taking into account the resources and capabilities of a particular region, as well as the basic guidelines of the Russian educational policy.

According to a number of scientists (E.A. Ekzhanova, N.N. Malofeev, O.G. Prikhodko, N.D. Shmatko and others), a promising direction in the development of the Russian practice of inclusive education is the organization of a system for the early detection of children with disabilities and providing them with timely corrective assistance [7;8]. In our opinion, the implementation of comprehensive programs of psychological and pedagogical correction (from the first months of a child's life) makes it possible to ensure the subsequent inclusive education of children with special needs - qualitative in nature and qualified in terms of level.

For the first time in Kazakhstan, the term "inclusive education" appeared in 1999. This term was brought to Kazakhstan by the National Scientific and Practical Center for Correctional Pedagogy (until the end of 2004 - "Republican Scientific and Practical Center for Social Adaptation, Vocational and Labor Rehabilitation of Children with Developmental Problems - RSPC SATR"). Together with UNESCO, he implemented a project on inclusive education, and in 2002, with the support of the Soros Foundation - Kazakhstan, he held a large scientific and practical conference on inclusive education.

Guided by the provisions of relevant international legal acts and UN recommendations in the field of human rights, the Republic of Kazakhstan undertakes to ensure the right to quality education for all children, including those with special educational needs due to health problems (psychophysical disorders, HIV, AIDS - infected children and others); problems of social adaptation in society (orphanhood, deviant behavior, low socio-economic or other socio-psychological status of the family, that is, children from dysfunctional families, families of refugees, oralmans, national minorities, etc.). The introduction of inclusive education in Kazakhstan involves the reform of the traditional education system and the implementation of various innovative activities. A significant proportion of children with special educational needs are children with developmental disabilities. According to statistics, in 2014 alone, 141,952 children with developmental disabilities were identified in the republic, which is 2.8% of the total child population. Unfortunately, from year to year, the growth of babies born with certain developmental disabilities does not decrease, since in Kazakhstan there is a very low percentage of detection of a child's developmental disorder, only 2.5-3%, which is a serious problem for society.

The development of the system of education and upbringing of children with developmental disabilities in Kazakhstan began in the early 20s of the last century. The first organizational measures that played a historical significance for the development of the national system of special education include work to identify persons with developmental disabilities, placement of abnormal children in a general institution, opening of two special orphanages for mentally retarded and deaf children, teaching blind children, opening the first

special schools. The organizers of public education set the main task in relation to all categories of disadvantaged children to educate useful citizens for society, and providing support for abnormal children became a national task. There are supporting facts of free education not only for children with normal development, but also for developmental disabilities, even during the Great Patriotic War. In the post-war period, a system of special education and upbringing was formed for three categories of children, which continued its development in the essence of differentiation. Most of the special boarding schools were located in the cities of the republic; this was a serious obstacle to the coverage of special education for children with limited developmental opportunities in rural areas. As well as making the correct diagnosis, since not all medical and pedagogical commissions always had the opportunity to conduct a comprehensive examination on the ground. And as a result, it led to errors in determining the type of institution. Thus, due to the fact that doctors shied away from making a diagnosis, referring to a retarded developmental process or pedagogical neglect, they prescribed education without taking into account academic performance in general education institutions. This state of affairs with diagnostics has led to the mass admission of children with developmental disabilities to general education schools, without regard to academic performance. In a similar way, public education authorities and heads of general education schools, by admitting children with disabilities, increased the class occupancy rate. This situation contradicted the practice of teaching children with developmental disabilities in special schools adopted in the republic and demonstrated the flow of uncontrolled processes of joint education of children with developmental disabilities with normal peers, the so-called "pseudo-integration".

In general, the end of the past, the beginning of the new century were complex and ambiguous for the domestic system of special education. And despite the objective difficulties of the transition period, the special education of the Republic of Kazakhstan was preserved and raised to a qualitatively new level and gradually integrated into the world educational space. The reality of the current stage of development of special education is to attract public attention to the problems of creating measures to prevent childhood disability, since this problem is one of the most urgent in the Republic of Kazakhstan. It should be noted that a special role in this matter belongs to the provision of early assistance to children and their families, all over the world this work is one of the priority areas of health care, education, and social protection. It is also necessary to note the transformations that have taken place in the system of special education after the adoption of the Law "On social and medical and pedagogical correctional support for children with disabilities" (2002). Allowed to determine the multi-stage and multifaceted structure of the system of social and medical and pedagogical correctional support and organizations included in it. The education of children with developmental disabilities in general education schools was unfavorable, since children were left without corrective pedagogical assistance in the localities. Taking into account the complexity of the pedagogical phenomenon of the relationship between differentiated and inclusive education of children with disabilities, it is necessary to take into account the existence of serious problems of joint education of children with disabilities in general education schools.

In the Republic of Kazakhstan, the identification of urgent problems of including children with disabilities in the general educational process was started in the 90s. Since 2000 in Kazakhstan, new guidelines have been formed in the educational policy for children with disabilities, an active search is being made for optimal ways of socialization, upbringing, education, and processes have begun to integrate children with special needs into the educational environment of healthy peers. In 2009, as part of the implementation of the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan "On approval of the action plan for social and medical and pedagogical correctional support for children with disabilities", the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan prepared and sent to educational organizations for use in the work "Methodological

recommendations for organizing an integrated (inclusive) education of children with developmental disabilities”. According to these recommendations, the admission of children with disabilities to a general education school is carried out on the basis of a written application from parents and or other legal representatives, the conclusion of a psychological, medical and pedagogical consultation (hereinafter referred to as PMC) with the recommended form of education.

Thus, the analysis of trends in the development of inclusive education abroad and in Kazakhstan made it possible to formulate the following conclusions:

1. The development of inclusive education abroad and in Kazakhstan is a socially significant process due to socio-political changes, the development of the concepts of human rights and equal opportunities, the anti-discrimination movement and changing views on the education of children with disabilities.

2. Foreign inclusive theory and practice is focused on large-scale transformations relating not only to the educational, but also to the socio-economic sphere. This creates the prerequisites for the development of an inclusive culture in society and a special procedure for the “acceptance” of a child with disabilities, including in educational institutions of a general type.

3. The Kazakh practice of inclusive education is characterized by contradictions. Some researchers insist on the total inclusion of children with disabilities in the educational environment of healthy peers. The second scientists believe that inclusive education can be effective only for a part of children with impaired development. Despite this, all researchers point to the need for support and psychological and pedagogical support for students with disabilities in an inclusive educational environment.

4. Both domestic and foreign researchers recognize the importance of special training of educational psychologists to work in the context of inclusive education. But this issue remains understudied.

REFERENCES:

1. Vygotsky, L.S. Fundamentals of defectology / L.S. Vygotsky. - St. Petersburg: Lan, 2003. - 654 p.
2. Hunter-Johnson, Y., Newton, N.G., Cambridge-Johnson, J., What does teachers perception have to do with inclusive education: a Bahamian context /Y. Hunter-Johnson,N.G. Newton, J. Cambridge-Johnson // International Journal of Special Education. - 2014. - No. 1. - p. 42-47.
3. Loreman, T., Deppeler, J., Harvey, D. Inclusive Education: A Practical Guide to Supporting Diversity in the Classroom / T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey. - London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2005. - P. 277.
4. Stubbs, S. Inclusive Education. Where there are few resources / S. Stubbs. - Oslo: The atlas alliance, 2008. -155 p.
5. Xiaoli, X., Olli-Pekka, M. Teacher views of support for inclusive education in Beijing, China/Xu Xiaoli, Malinen Olli-Pekka // International Journal of special Education. - 2015. - No. 3. - p. 151-160.
6. Ferguson, D.L. Improving Education: The Promise of Inclusive Schooling. Education / D. L. Ferguson, A. Desjarlais, G. Meyer. - Newton: Development Center, MA. National Inst. For Urban School Improvement, 2000. - 96 p.
7. Ekzhanova, E.A. Two-component inclusive model of ensuring the rights to education of children with different levels of psychophysical development / E.A. Ekzhanova // Inclusive education: practice, research, methodology. - M.: MGPPU, 2011. - p. 23-25.
8. Malofeev, N.N. Inclusive education in the context of modern social policy / N.N. Malofeev // Education and training of children with developmental disorders. - 2009. - No. 6. - p. 3-10.

UDC 378;371

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE SPECIAL TEACHERS

Sapargaliyeva A.Zh., Phd, associated professor

Rahmatulina A., Master student 2nd year

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

E-mail: Aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

The article deals with the pedagogical conditions for the formation of professional value orientations of future special teachers. Based on the selection criteria, the analysis of psychological and pedagogical literature and the experience of higher education institutions for the implementation of a set of models for the formation of professional value orientations of future special teachers, we identified three pedagogical conditions for its effective functioning, which are necessary for the implementation of the process under study as integral components of obtaining a positive result: support of educational activities of students; implementation of contextual learning in the process of training future special teachers; implementation of the elective course "Professional culture of a special teacher" for future teachers of special education.

Keywords: special teacher, professional value orientations, tutor support, contextual learning, professional culture.

Мақалада болашақ арнайы педагогтердің кәсіби құндылық бағдарларын қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылған. Іріктеу критерийлеріне, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдауға және болашақ арнайы мұғалімдердің кәсіби құндылық бағдарларын қалыптастыру үлгілерінің кешенін жүзеге асыруға арналған жоғары оқу орындарының тәжірибесіне сүйене отырып, біз оның тиімді жұмыс істеуінің үш педагогикалық шартын анықтадық. оң нәтиже алудың ажырамас құрамдас бөліктері ретінде зерттелетін процесті жүзеге асыру үшін қажетті: білім алушылардың оқу іс-әрекетін қолдау; болашақ арнайы мұғалімдерді даярлау процесінде контекстік оқытуды жүзеге асыру; болашақ арнайы білім беру мұғалімдеріне арналған «Арнайы мұғалімнің кәсіби мәдениеті» элективті курсы жүзеге асыру.

Тірек сөздер: арнайы мұғалім, кәсіби құндылық бағдарлар, тьюторлық қолдау, контекстік оқыту, кәсіби мәдениет.

В статье рассматриваются педагогические условия формирования профессиональных ценностных ориентаций будущих специальных педагогов. Основываясь на критериях выбора, анализе психолого- педагогической литературы и опыте работы учреждений высшего образования для реализации комплекса моделей формирования профессиональных ценностных ориентаций будущих специальных педагогов мы выделили три педагогических условия его результативного функционирования, которые необходимы для осуществления изучаемого процесса как неотъемлемые составляющие получения положительного результата: тьюторское сопровождение учебной деятельности студентов; реализация контекстного обучения в процессе подготовки будущих специальных педагогов; реализация элективного курса «Профессиональная культура специального педагога» для будущих педагогов специального образования.

Ключевые слова: специальный педагог, профессиональные ценностные ориентаций, тьюторское сопровождение, контекстное обучение, профессиональная культура.

Features of the professional activity of special teachers are determined by interaction with children with disabilities. In the context of the annual increase in the number of children with

disabilities, the development of inclusive education, the competence-based paradigm, the need of society for special teachers who are ready and able to provide qualified assistance and support in education and socialization to children with disabilities is increasing. The basis of the interest, awareness and productivity of the work of special teachers is determined by professional value orientations, the formation of which is a significant and necessary component of the professional competence of future special teachers and their preparation for working with children with disabilities.

The current stage of development of society is characterized by the reform of all systems, including the education sector. Reforms of general education related to the creation of an inclusive educational environment, and the general trend of increasing the number of children with disabilities have become the reasons for improving the professional training of special teachers. A new social order has been formed in society for highly qualified teachers of special education, whose competence is determined not only by knowledge, skills, experience and professional qualities, but also by professional value orientations. They characterize a specialist as a person who has the ability to make an informed choice in a situation of uncertainty and be responsible for his actions, who has independence of opinion, an active professional position, able to adapt in an inclusive education environment and ready to provide professional assistance and support in learning and socialization to children with disabilities. health. Professional value orientations of special teachers determine the personal choice of a professional position and ensure consistency in the performance of professional duty.

The formation of professional value orientations of future special teachers is a complex pedagogical system. For its well-coordinated functioning, a set of models was presented, developed on the basis of systemic, environmental and activity-axiological methodological approaches. Since we are striving for a positive solution to the research problem, we have come to the conclusion that it is necessary to identify and justify the pedagogical conditions for the effective functioning of a complex of models that will contribute to achieving a high result in work - the formation of professional value orientations in future special teachers .

The analysis allows us to consider pedagogical conditions as the constituent elements of the educational environment, favorable for the formation of professional value orientations of future special teachers.

The criteria for choosing the pedagogical conditions for the effective functioning of the complex of models for the formation of professional value orientations were:

1. Provisions of the environmental approach as a methodological research strategy.
2. Features of the content of the developed complex of models.
3. Taking into account the peculiarities of professional training and the specifics of the formation of professional value orientations of future teachers-defectologists.
4. Compliance with modern trends in education, which include individualization, variability and practice-oriented education.
5. Means for the implementation of pedagogical conditions are economically feasible and slightly costly, since they are aimed at increasing the effectiveness, and not inhibiting the functioning of the presented set of models.
6. Obtaining a high positive result provides a set of pedagogical conditions.

Based on the selection criteria, the analysis of psychological and pedagogical literature and the experience of higher education institutions for the implementation of a set of models for the formation of professional value orientations of future special teachers, we identified three pedagogical conditions for its effective functioning, which are necessary for the implementation of the process under study as an integral Acceptable components of obtaining a positive result:

1. Tutor support of students' educational activities.
2. Implementation of contextual learning in the process of training future special teachers.
3. Implementation of the elective course "Professional culture of a teacher-defectologist" for future teachers of special education.

Let us consider in more detail the content of the selected pedagogical conditions.

Condition 1. Tutor support of students' learning activities

In connection with the processes of innovative development of education [1], associated with the introduction and widespread expansion of the Bologna system in educational institutions of higher education, there is a tendency to reduce classroom classes and increase extracurricular independent work of students. This was the first reason for choosing this condition. The second reason is that assignments for independent work should be equivalent in content and effectiveness to assignments in the classroom. In this regard, students need help and control in their implementation. Therefore, it became necessary to fill the educational environment with new subjects - tutors. In institutions of higher education, the functions of a tutor, as a rule, are performed by a teacher.

Condition 2. Implementation of contextual learning in the process of preparing future special educators

The concept of contextual learning was developed by A.A. Verbitsky in 1991 [30]. To date, it is actively used in the professional training of specialists as a means, a form of active learning [2].

Context learning (sign-context learning), from the perspective of A.A. Verbitsky, - "a simulation model of learning, in which the tasks of vocational training are solved in educational or educational-game situations that simulate real conditions in a situation of professional activity" [3].

According to the author's idea, contextual learning is characterized by:

1) the relationship of theoretical and practical training with future professional activities, while filling the content of training with relevant information that corresponds to the characteristics of a particular profession;

2) the main element in contextual learning is not information, but a situation characteristic of future professional activity;

3) the solution of situations is possible through the activity of a person, which contributes to the formation of professionally significant qualities of a person;

4) is based on the principles of problematic education, activity of the individual, unity of education and upbringing;

5) transitions of basic forms of activity from educational academic activity to educational and professional activity through quasi-professional activity.

In our study, contextual learning is interpreted as a form of active learning intended for use in higher education, focused on the professional training of students and implemented through the use of context and saturation of the educational process with components of professional activity" [4].

Condition 3. Implementation of the elective course "Professional culture of a special teacher" for future teachers of special education The competence-based paradigm of higher education is implemented through the introduction of federal state educational standards, in which there is a block of variable disciplines - elective courses. Translated from Latin, "elective" means selective [5]. This implies the conclusion that the elective course is a discipline, the purpose of which is to supplement, deepen, consolidate knowledge, skills, skills, and form the personality of a future specialist. In other words, it is necessary to ensure the formation of the ability and readiness of students to perform professional activities. Elective courses are an addition to the basic disciplines and are chosen by students, so they should be interesting and practically significant.

When solving the problem of the formation of professional value orientations of future teachers of various specializations, researchers consider elective courses as a pedagogical condition for productive preparation for work [6; 7; 8]. Such courses help to highlight the problem of the formation of professional value orientations of a future specialist from different angles, however, they do not take into account modern requirements and the specifics of a teacher's work with children with disabilities and, therefore, are not able to solve the problem of the formation of professional value orientations in future special educators. Therefore, there was a need to develop and implement an elective course, the methodology and content of which are aimed at the formation of professional value orientations of future special teachers called "Professional culture of a special teacher".

So, we have presented pedagogical conditions that increase the efficiency of the functioning of the model for the formation of professional value orientations of future special teachers. The novelty of the presented pedagogical conditions lies in their application to the subject of our study, in their content, in their complex use.

REFERENCES:

1. Amend, A.F. The main directions of innovative development of Russian education / A.F. Amend, A.A. Salamatov // Professional project: ideas - technologies - results. - 2011. - No. 1 (2). - p. 6-17.
2. Zhukova, I.A. Contextual training as a means of forming the professional competence of future lawyers: dis. ... cand. ped. Sciences / I.A. Zhukov. - Moscow, 2011. - 252 p.
3. Zagvyazinsky, V.I. Pedagogical Dictionary / V.I. Zagvyazinsky; ed. IN AND. Zagvyazinsky, A.F. Zakirova. - M.: Academy, 2008. 352 p.
4. Evplova E.V. Formation of the competitiveness of future teachers of vocational training: dis. ... cand. ped. Sciences / E.V. Yevplova. - Chelyabinsk, 2012. - 170 p.
5. Dictionary of foreign words / ed. A.G. Spirikina. - M.: Rus. lang., 1986.-608 p.
6. Gekht, I.A. Formation of professional and value orientations of future specialists in social work at the university: dis. ... cand. ped. Sciences / I.A. Hecht. - Chelyabinsk, 2009. - 217 p.
7. Kuchina, A.B. Formation of professional value orientations of the future specialist in social work at the university: dis. ... cand. ped. Sciences / A.B. Kuchina. - Kostroma, 2002. - 226 p.
8. Vershinina, L.V. Formation of the value consciousness of the future teacher in the axiological pedagogical space: dis. ... Dr. ped. Sciences / L.V. Vershinin. - Orenburg, 2009. - 408 p.

ӘОЖ 378;371

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Сапарғалиева А.Ж., PhD, оқытушы-дәріскер

Ырымтай А., 2 курс магистранты

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

E-mail: aizhan_sapargaliyeva@mail.ru

Мақалада болашақ педагог-психологтардың дарынды балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары қарастырылады. Болашақ педагог-психологтарды тиімді кәсіптік даярлау мынадай шарттар сақталса мүмкін болады: 1) мазмұндық (педагогикалық қабілеттерді дамытуға бағдарланған пәндік оқытудың оқу пәндерінің жұмыс бағдарламаларын әзірлеу); 2) ұйымдастырушылық (оқытудың проблемалық, ойын, рефлексивтік, дискуссиялық және басқа да белсенді нысандары мен әдістері негізінде оқу процесін ұйымдастыру); 3) мотивациялық (кәсіби-педагогикалық қабілеттерді дамыту үшін мотивацияның психологиялық-педагогикалық құралдарын қолдану: болашақ педагог-психологтардың өзін-өзі кәсіби тану, жүйелі психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізу және оқушылардың даму деңгейін түзету).

Тірек сөздер: кәсіби дайындық, педагог-психолог, шарт, мазмұндық, ұйымдастырушылық, мотивациялық.

В статье рассматриваются психолого-педагогические условия развития профессиональной готовности будущих педагогов-психологов к работе с одаренными детьми. Эффективная профессиональная подготовка будущих педагогов-психологов возможна при

создании следующих условий: 1) содержательный (разработка рабочих программ учебных дисциплин предметного обучения, ориентированных на развитие педагогических способностей); 2) организационный (организация учебного процесса на основе проблемных, игровых, рефлексивных, дискуссионных и других активных форм и методов обучения); 3) мотивационный (применение психолого-педагогических средств мотивации для развития профессионально-педагогических способностей: профессиональное самопознание будущих педагогов-психологов, проведение систематических психолого-педагогическая диагностика и коррекция уровня развития учащихся).

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагог-психолог, условия, содержательный, организационный, мотивационный.

The article considers the psychological and pedagogical conditions for the development of professional readiness of future teachers-psychologists to work with gifted children. An effective professional training of future teachers-psychologists is possible in case of creating following conditions: 1) substantive (development of working programs of academic disciplines of subject training, focused on the development of pedagogical abilities); 2) organizational (organization of educational process on the basis of problem, game, reflective, discussion and other active forms and methods of teaching); 3) motivational (application of psychological and pedagogical means of motivation to develop professional and pedagogical abilities: professional self-knowledge of future teachers-psychologists, conducting systematic psychological and pedagogical diagnostics and correction of development level of students).

Keywords: professional training, teacher-psychologist, conditions, substantive, organizational, motivational.

Дамудың қазіргі кезеңінде Қазақстан Республикасында кәсіптік білім беру жүйесіне жаңа тәсілдерді талап ететін терең әлеуметтік-экономикалық өзгерістер болып жатыр. "Білім туралы" Заңда және басқа да бағдарламалық және нормативтік-тұжырымдамалық құжаттарда психологиялық-педагогикалық кадрларды даярлау мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. Білім беру процесін әр баланың ақыл-ой және шығармашылық дамуында барынша жетістікке жетуіне көмектесетін етіп ұйымдастыра алатын жаңа типтегі педагог-психологқа жаңа қажеттілік пайда болды.

Қазақстан Республикасында дарынды балалар мен жастарды іздеу, қолдау және дамытудың мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда, оның негізгі мақсаттары: 1) дарынды балалар мен жастарды іздеу, тәрбиелеу және оқыту стратегиясын айқындау; 2) Қазақстан Республикасының зияткерлік әлеуетін бірыңғай және үздіксіз қалыптастыруды қолдау және дамыту; 3) дарынды жастардың әлеуметтік-мәдени дамуына жәрдемдесу болып табылады. Осы проблемаларды шешу аясында "Дарын" республикалық ғылыми-практикалық орталығы (РҒПО) (1998 жылы құрылған) Қазақстан Республикасындағы дарынды балалармен және жастармен жұмыс жүйесін басқарады және үйлестіреді. Осының арқасында орталықта белгілі бір теориялық және эксперименттік материал жинақталған. Алайда, мұндай жүйелі жұмыс негізінен мектеп деңгейінде жүзеге асырылады, ал университеттерде бұл жеткіліксіз.

Бұл бағыттағы жоғары білім беруді реформалауға талпыныстардың бірі "Болашақ" қоры болып табылады, ол әлемнің үздік университеттеріндегі ең дарынды студенттерді оқыту бағдарламасы негізінде жұмыс істейді.

Қазақстан Республикасында дарынды балалардың мәселелерін шешуге келесі зерттеу жұмыстары өз үлесін қосты: Қазақстан Республикасында мемлекеттік-әкімшілік деңгейде дарынды балалармен жұмыс жасаудың теориялық және әдіснамалық негіздері (Ө.Б.Жексенбаева); дарынды оқушылардың зияткерлік әлеуетін дамыту (А.Х.Қазиева, И.Б.Отческая және т.б.); дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектептер жағдайында оқушылардың қызметін жандандыру (Н.А.Дарханов және т. б.); мектеп жасына

дейінгі балалардың шығармашылық дарындылығын дамыту (О.А.Жумадиллаева және т.б.), кіші мектеп жасы (С.В.Кузнецова, Н.Н.Телепнева және т.б.); дарынды балаларды тәрбиелеу мен дамытудағы жеке көзқарас (А.К.Сатова және т. б.); болашақ мұғалімді дарынды балалармен жұмыс істеуге дайындаудың ғылыми-практикалық негіздері (Л.М.Нарикбаева). «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығының жетекші психологтары мен оқытушылары (Е.М.Арын, А.Қ. Ахметов, Б.К. Дамитов, У.Б. Жексенбаева, Н.Д. Иванова, Н.К. Қасымов, Ж.А. Қараев, С.Н.Лактионов, С.Н.Лактионов, А.Н., Н.Н.Нұрахметов) Қазақстан Республикасындағы дарынды балаларды іздеу, қолдау және дамыту, онда әлемдік ғылымның қазіргі тенденциялары және дарынды балалармен жұмыс істеудің практикалық тәжірибесі жинақталған.

Қазіргі уақытта педагог-психологтың кәсіби деңгейіне қойылатын талаптар артып келеді, оның өз жұмысының тиімділігі үшін жеке жауапкершілігінің рөлі артып келеді. Мұндай жағдайда педагог-психологтың педагогикалық шеберлігін, шығармашылық әлеуетін жетілдіру мәселесі объективті әлеуметтік қажеттілік ретінде ғана емес, педагог-психологтың кәсіби құзыреттілік пен шеберліктің өсуіне субъективті қажеттілігі ретінде де көрініс табады. Қазіргі заманғы мектептерге мұқият дайындықтан өткен, өз пәнін терең білетін, әртүрлі әдістемелік әдістерді меңгерген, балаларды түсінетін және олармен жаңа деңгейде қарым-қатынас жасай алатын психолог-мұғалімдер қажет.

Осы шындықтардың барлығы қабілетті және дарынды балаларды оқытуды ұйымдастыру мәселелерін шешуге бағытталған педагогикалық кадрларды даярлау және қайта даярлау жүйесін қайта қарауды талап ететіні анық. Сонымен, жоғары оқу орындары болашақ психологтардың осы санаттағы студенттермен ынтымақтастыққа тиімді дайын болуы үшін барлық психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасауы керек.

Дарынды балалармен жұмыс істеуге мұғалімдерді даярлау мәселесінің өзектілігіне қарамастан, мұны жүзеге асырудың ғылыми негіздемесі мәселесі іс жүзінде жеткіліксіз болып қала береді. Атап айтқанда, соңғы жылдардағы ғылыми әдебиеттерді талдай отырып, болашақ педагог-психологтардың дарынды оқушылармен жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыру мәселесі зерттелмеген күйінде қалып отыр деген қорытындыға келдік. Бұл проблема өзекті, өйткені қазіргі әлемдегі дарынды тұлғалар біздің қоғамымыздың медицина, биотехнология, фармакология, тамақ өнеркәсібі және т.б. салаларында жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Мектепке тек мектеп психологы ғана емес, балалармен жұмыс істей алатын және ересектерге арналған педагогика саласын жақсы білетін жоғары білікті педагог-психолог қажет. Мектеп мұғалімдердің, ата-аналардың және баланың командасын дамып келе жатқан өзара іс-қимылда біріктіруге қабілетті мұндай маманды алған жоқ, сондықтан мектепке осы мәселеде көмек көрсету бойынша негізгі жүктеме жергілікті білім беру бөлімдеріне түседі және педагогтардың біліктілігін арттыру жүйелеріне ішінара әсер етеді.

Психикалық дарынды балалардың табысты дамуындағы педагог-психологтың рөлін жүйелі талдау педагог-психологты олармен жұмыс істеу үшін арнайы даярлаудың объективті қажеттілігі мен ұйымдастырушылық нысандарда ғылыми негізделген және сынақтан өткен практиканың болмауы, жұмыстың мазмұны, оны іске асырудың шарттары мен әдістері, педагог-психологты осы қызметке даярлаудың тұтас моделі арасындағы қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді, сондай-ақ осы бағыттағы мектептердің практикасының дидактикалық негізделген сипаттамаларының толық және жүйелі жиынтығы болды.

Университетте болашақ педагог-психологтың дайындығы іргелі ғылымдар саласындағы дайындықпен ғана анықталмайды. Қазіргі заманғы жоғары оқу орындары студенттерді оқыту кезеңінде педагогикалық шеберліктің негіздерін қалыптастыруға, оларға түлектердің көпшілігіне мүмкіндігінше тезірек педагогикалық жұмыс шебері болуға мүмкіндік беретін дағдыларды ұсынуға арналған. Болашақ педагог-психологты даярлау жүйесі студенттерге педагогикалық психологияны терең түсінуді, педагог-психологтың

жеке қасиеттеріне қойылатын талаптарды білуді және, болашақ педагог-психологтардың психологиялық-педагогикалық қабілеттерінің қалыптасуының жеткілікті жоғары деңгейін қамтамасыз етуі тиіс.

Педагогикалық жоғары оқу орнында педагог-психологты даярлауды жетілдіру міндеттері кәсіби-педагогикалық білім беру кезеңінде студенттердің психологиялық-педагогикалық қабілеттерін қалыптастыруда ерекше мұқияттылықты талап етеді. В.А.Крутецкий былай дейді: «Педагогикалық оқу орнында оқу процесінде психологиялық-педагогикалық қабілеттер олардың мақсатты дамуына бағытталған арнайы жұмыссыз «өздігінен» дамиды деп ойлау мүмкін емес. Зерттеулер көрсеткендей, егер бұған ерекше көңіл бөлінбесе, психологиялық-педагогикалық қабілеттердің көптеген құрамдас бөліктері дамымайды және бұл жағынан бірінші курстан соңғы курсқа дейін ешқандай (немесе мүлдем дерлік) ауысулар болмайды. Бұл, мысалы, сөйлеу қабілеттеріне, қабылдау қабілеттеріне және басқаларға қатысты. Жоғары оқу орындарында болашақ педагог-психологтарда психологиялық-педагогикалық қабілеттерді қалыптастыру және дамыту мүмкіндіктері толық көлемде пайдаланылмай отыр» [1]. В.Г.Красильникованың пікірінше, жоғары оқу орындарының түлектері тап болатын мәселелерді сәтті шешу көбінесе олардың кәсіби маңызды қасиеттерінің даму деңгейіне байланысты. "Педагогикалық университеттер-педагог-психологқа қажетті қасиеттерді дамыту үшін бәрін жасай бермейді. Студенттер бұл қасиеттерді педагогикалық практика процесінде, қоғамдық жұмыста алады, бірақ бұл мүмкіндіктер толық пайдаланылмайды. Бұл жоғары оқу орны жүйесіндегі студенттердің психологиялық-педагогикалық қабілеттерін мақсатты түрде қалыптастыру және дамыту, олардың кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту, болашақта, педагогикалық қызмет процесінде психологиялық-педагогикалық қабілеттерін дамыту бойынша жұмыс жасау міндеті". [1, Б. 34]. Мақсаты жоғары сапалы білікті мамандарды даярлау болып табылатын Жоғары мектеп студенттердің психологиялық-педагогикалық қабілеттерін дамытуға міндетті. Адам қабілеттерінің даму заңдылықтары туралы қазіргі білім деңгейі Университетте студенттердің психологиялық-педагогикалық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту міндеттерін қоюға және шешуге мүмкіндік береді. Бұл психологиялық-педагогикалық қабілеттер, кез-келген басқа сияқты, белсенді қызмет процесінде дамитынын білдіреді. Бұл студенттердің кәсіби және педагогикалық қызметпен айналыспайтындығына қайшы келе ме? В.А. Крутецкийдің педагогикалық іс-әрекеттің жалпы сипаты бар деген пікіріне сүйене отырып, психологиялық-педагогикалық қабілеттер тек тар кәсіби қызметте ғана емес, сонымен бірге оған жақын басқа қызмет түрлерінде де қалыптасады деп айтуға болады (адамдармен жұмыс, олармен қарым-қатынас, оларға еліктеу) [1]. Жұмыстарды талдау жоғары кәсіптік білім беру процесінде болашақ педагог-психологтардың кәсіби қабілеттерін қалыптастыру мен дамытудың негізгі жолдары мен шарттарын айқындауға мүмкіндік береді:

- психологиялық-педагогикалық қабілеттерді мақсатты қалыптастыру және дамыту міндеттерін іске асыруға байланысты тәрбие жұмысы шеңберінде барлық оқытушылар құрамының келісілген қызметін ұйымдастыру (Н.А. Аминов, Н. В. Кузьмина, В.А.Крутецкий және т. б. [2,3];

- сыныптан тыс жұмыс түрлерін ұйымдастыру (арнайы факультативтер, арнайы курстар, олардың мақсаты психологиялық-педагогикалық қабілеттердің тиісті компоненттерін дамыту болып табылады (Н.В. Кузьмина, Н. А. Аминов және т. б.) [4,2] ;

- студенттердің психологиялық-педагогикалық қабілеттерінің өзін-өзі дамытуын ұйымдастыру және басқару: психологиялық-педагогикалық қабілеттердің жеке компоненттерінің даму деңгейін талдау және бағалау; өзін-өзі тәрбиелеудің жеке бағдарламаларын құру, өзін-өзі тәрбиелеу процесін бақылау, нәтижелерді бағалау (Н.А.Аминов, Н.Н. Никитина, О. М. Железнякова, М. А. Петухов және т. б.) [2,5].

Бүкіл педагогикалық процесс болашақ педагог-психологтардың кәсіби қабілеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. Оқу процесі-бұл педагогикалық тәжірибенің бір түрі. Студенттер оқу процесін қарапайым адамның көзқарасы бойынша ғана емес, сонымен қатар

кәсіби тұрғыдан да талдай алады; тек емтихан тапсырып қана қоймай, оларды тапсыруды да үйренеді; тек дәрістерді тындап қана қоймай, оларды оқуды да үйренеді; сыныптастарымен қарым-қатынас жасап қана қоймай, командада қарым-қатынасты басқаруды да үйренеді. Студенттерде мұғалімдердің педагогикалық стилін, әдістерін, тәсілдерін талдауға, олардың өзара әрекеттесуін тиімді құруға үйренуге, рефлексиялық қабілеттерін дамытуға, психологиялық-педагогикалық әдістердің арсеналын толықтыруға барлық негіз бар. Білім беру процесінің нәтижелілігі артса, студенттердің, Болашақ педагог-психологтардың кәсіби-педагогикалық қабілеттерін дамыту тиімдірек болады. А.А.Петрусевич, М.Н.Шабарова пікірінше білім беру процесінің өнімділігін арттыратын негізгі педагогикалық жағдайлар болып саналады:

- кәсіби білім беру процесін стандарттау (студентке дарынды балалармен оқытудың барлық процесі мен мазмұны туралы толық түсінік беру);
- дарынды балаларды оқытудың заманауи формалары мен әдістерін қолдануға бағытталған педагогикалық процесті әдістемелік жабдықтау;
- дарынды балаларды оқытуда тұлғалық-бағдарлы тәсілді енгізу;
- дарынды балалармен педагогикалық ұжымның өзіндік білім беру қызметін ақпараттық-әдістемелік қамтамасыз ету;
- Мұғалімдердің үздіксіз кәсіби даму жүйесін құру;
- білім беру үдерісінде ғылыми-зерттеу және оқу-әдістемелік жұмысты дамытуды қамтамасыз ету үшін жағдай жасау [6].

Осылайша, әдебиеттерді талдау бізге жоғары оқу орнының білім беру процесінде болашақ педагог-психологтардың кәсіби қабілеттерін тиімді дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайларды анықтауға және негіздеуге мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, біз дарынды балалармен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық жағдайларын мазмұнды, ұйымдастырушылық және мотивациялық компоненттердің бірлігінде көреміз деп айта аламыз:

а) мазмұндық (педагогикалық қабілеттерді дамытуға бағытталған пәндік дайындықтың оқу пәндерінің жұмыс бағдарламаларын әзірлеу; оқу пәндерінің мазмұнына кәсіби-педагогикалық қабілеттер туралы материалды енгізу; пәндік даярлық пәндері бойынша оқу-әдістемелік кешендер арқылы әдістемелік және дидактикалық қамтамасыз ету);

б) ұйымдастыру (пәндік даярлық пәндерінің ерекшелігіне сәйкес оқытудың проблемалық, ойын, рефлексивті, дискуссиялық және басқа да белсенді нысандары мен әдістері негізінде оқу процесін ұйымдастыру; субъект-субъектілік қатынастар негізінде оқу процесінде оқытушы мен оқушылардың шығармашылық ынтымақтастығын ұйымдастыру);

в) мотивациялық (кәсіби-педагогикалық қабілеттерді дамыту үшін мотивацияның психологиялық-педагогикалық құралдарын қолдану: болашақ педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануы, студенттердің кәсіби-педагогикалық қабілеттерінің даму деңгейін жүйелі психологиялық-педагогикалық диагностикалау мен түзетуді жүргізу, студенттердің өз жетістіктерін таныстыру: педагогикалық шеберлік конкурстары, конференциялар).

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Крутецкий В.А. педагогикалық бағдар мен педагогикалық қабілеттерді қалыптастырудың психологиялық мәселелері – М.: МГПИ, 1982.- 82б.
2. Аминов Н.А. педагогикалық қабілеттердің психофизиологиялық және психологиялық алғышарттары // психология мәселелері. 1988. № 5. Б.71-77.
3. Кузьмина Н.В. оқытушы мен өндірістік оқыту шебері тұлғасының кәсібилігі. - М.: Жоғары мектеп, 1990. - 119 б.
4. Н.Н. Никитина, О.М. Железнякова, М.А.Петухов кәсіби-педагогикалық қызметтің негіздері. - М.: Шеберлік, 2002. – 288б.
5. Петрусевич А.А.,Шабарова М.Н. кәсіби даярлықты белсендірудің педагогикалық шарттары // . 2000. № 8. 19-20 б.

УДК 331.101.3

ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МСФО В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ ЛЮБОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Сейсекенова М.Б., к.э.н.,
Калыков К., Жуматай А., Еркасым А., студенты гр.ЕК 311
«Жетысуский университет им. И.Жансугурова»

В тезисах рассмотрена необходимость и актуальность использования МСФО в учете организации. Основные пути повышения ее совершенствования. Новые подходы в подготовке финансовых отчетов. Зарубежная практика использования МСФО. Возможности получения интересов, как организацией, так и самим бухгалтером через решение имеющихся проблем по МСФО.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, инвестиции, ценные бумаги.

Тезистерде ұйымның есебінде ҚЕХС қолданудың қажеттілігі мен өзектілігі қарастырылады. Оны жетілдірудің негізгі жолдары. Қаржылық есептерді дайындаудағы жаңа тәсілдер. ХҚЕС пайдаланудың шетелдік тәжірибесі. ХҚЕС бойынша бар проблемаларды шешу арқылы ұйымның да, бухгалтердің де мүдделерін алу мүмкіндігі.

Тірек сөздер: қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары, бухгалтерлік есеп, қаржылық есептілік, инвестициялар, бағалы қағаздар.

The theses consider the necessity and relevance of using IFRS in the accounting of an organization. The main ways to increase its improvement. New approaches in the preparation of financial reports. Foreign practice of using IFRS. The possibility of obtaining interests, both by the organization and by the accountant himself through solving existing problems under IFRS.

Keywords: international financial reporting standards, accounting, financial reporting, investments, securities.

Мировая глобализация бизнеса и создание единого экономического рынка через развитие национальных экономик, ведет к необходимости унификации бухгалтерского (финансового) учета по международным стандартам.

Ведение бизнеса на международном уровне невозможно без использования единых учетных стандартов, применяемых вне зависимости от государства. Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), разрабатываемые Комитетом по международным стандартам финансовой отчетности, признаны эффективным инструментарием для предоставления понятной информации в отчетности о деятельности организаций.

Чтобы понять какие удобства представляет нам МСФО, мы должны выяснить, что они нам дают.

МСФО представляет набор нормативных документов (стандартов и интерпретаций), регламентирующих правила составления финансовой отчетности (ФО) организациями экономики [1].

Они регулируют, систематизируют ФО, определяют как организациям вести бухгалтерский учет (БУ), какие хозяйственные операции в нем отражать и как составлять эту отчетность на мировом уровне. Главная цель МСФО — поддерживать стабильность и прозрачность мировых финансов организаций, обеспечение ее эффективности в долгосрочной перспективе

МСФО представляет совокупность взаимосвязанных документов, которые включают:

- предисловие к положениям МСФО;
- концептуальные основы ФО, т.е. стандарты;
- и разъяснения к этим стандартам.

Они образуют единую систему и не могут применяться по отдельности, при этом каждый документ как элемент системы имеет определенное, целевое назначение.

Международные стандарты классифицируются, в зависимости от даты ввода их в действие:

- международные стандарты БУ (МСБУ, англ. IAS — International Accounting Standards);
- международные стандарты ФО (МСФО; англ. IFRS — International Financial Reporting Standards).

Кроме того, к системе международных стандартов включаются толкования, разработанные Комитетом по толкованию МСФО (КТМСФЗ, англ. IFRIC) или ранее действовавшим Постоянным комитетом по интерпретации (англ. SIC).

Положения, изложенные в ней, не могут заменять требования каждого отдельного стандарта. Однако на их основе разрабатываются новые стандарты и совершенствуются существующие [2].

МСФО сегодня ориентирован не только на менеджмент, но и на пользователей ФО, которым необходима качественная отчетность для принятия адекватных решений.

В целом МСФО обеспечивают сопоставимость ФО между организациями в мировом масштабе, полезен и доступен широкому кругу внешних пользователей, способствует принятию участниками рынка экономически обоснованных решений.

МСФО появилось более 50 лет назад, в настоящее время используется в 166 странах, в т.ч. и у нас в Казахстане. Результатом многолетних усилий стало принятие закона, обязывающего все предприятия, начиная с 2015 года вести отчетность в соответствии с МСФО.

Широкое внедрение современных коммуникационных технологий повышает требования к единообразному толкованию ФО фирм. Инвестирование осуществляется в реальном времени, что является серьезным доводом в пользу унификации стандартов БУ.

ФО является важным источником глобально сопоставимой финансовой информации как для инвесторов, так и регулирующих органов по всему миру. Это банки, финансовые органы, различные учреждения, инвесторы, владельцы бизнеса и т.д.

По нижеприведенной таблице рассмотрим причины перехода на международные стандарты и положительные стороны МСФО:

Причины перехода на МСФО	Приобретаемые плюсы в результате перехода
организация работает с иностранными банками	снижение процентной ставки, так как инвесторы могут объективно оценить риски
требованием владельца бизнеса	- МСФО обеспечивает объективность и прозрачность отчетов; - возможность использовать отчет в управленческих целях;
желанием руководителя (собственника) повысить эффективность бизнеса	- возможность использовать отчет в управленческих целях; - нет необходимости создавать принципы учета хозяйственных операций; - МСФО значительно упрощает проблему ведения учета и его регламентации.

Необходимость составления отчетности по МСФО обусловлена и целым рядом других причин, это:

- выход на рынки капитала (котировка долевых бумаг),
- подготовка данных для составления сводной отчетности (если организация входит в группу крупных компаний),
- привлечение зарубежных инвестиций (например, по вопросу получения кредита в европейском банке),
- установление долгосрочных отношений с зарубежными партнерами в перспективе и др.

МСФО позволяет решение этих вопросов, а также повысить инвестиционную привлекательность отечественной экономики и одновременно дать возможность казахстанским организациям на равных условиях участвовать в международном бизнесе. МСФО позволяет усилить позиции в обостряющейся конкурентной борьбе, через принятие мировых правил игры [3 1].

На современном этапе, МСФО нашла достаточно широкое распространение и признание, поскольку позволяет снизить риск получения неполной и недостоверной информации для внешних пользователей, главным образом для привлечения зарубежных инвесторов. В ней содержится качественная информация, показывающая финансовое положение и результаты деятельности организации в настоящем периоде.

Например, инвестор собирается вкладывать средства в известный проект, для этого необходимо разобраться в его ФО. Фонд МСФО устанавливает «стандарты прозрачности, подотчетности и эффективности на мировые финансовые рынки, способствуя повышению надежности, роста и долгосрочной финансовой стабильности в мировой экономике», [4].

МСФО важен, потому что помогает компаниям, выпускающим акции на мировые рынки, сохранять к ним доверие обеспечивая прозрачность ценных бумаг. Инвесторы доверяют ФО и другой информации, предоставленной организациями, использующими МСФО, помогает инвесторам анализировать компании и делать свой фундаментальный анализ. В целом МСФО определяют как предприятиям вести БУ, какие операции в нем отражать, и как составлять ФО.

Мы видим большие различия, если сравнить МСФО с национальными стандартами БУ. МСФО не предъявляют строгих требований непосредственно к бухгалтерии, но являются базовой основой для составления ФО, помогая ее развивать и совершенствовать. Основным отличием является то, что МСФО это свод правил, принципов и стандартов составления ФО, тогда как стандарты БУ строго подетально регламентируют составление и ведение финансового учета. Что удобно в МСФО?

Во-первых МСФО не содержит четкого плана счетов, во-вторых, в нем нет корреспонденции, что намного облегчает рутинную работу любого бухгалтера. Фактически МСФО является системой документооборота куда входят такие документы как: международные стандарты ФО, международные стандарты БУ, интерпретации к МСФО, которые раскрывают суть стандартов и обеспечивают единообразие в их применении [5].

Перешедшие на МСФО страны или организации получают возможность свободного выхода на мировой рынок, что влияет на расходы по подготовке отчетности, особенно если речь идет о консолидации отчетности компаний из разных стран.

Важно отметить что ФО созданная по стандарту МСФО более прозрачная и понятная, это минимизирует риски при проверке отчетности, позволяют повысить прозрачность деятельности компаний, расширяют возможности их всестороннего анализа, упрощают процедуру доступа к международным рынкам.

В то же время МСФО дают лишь направление, излагают принципы, которым должна соответствовать ФО, она избегает жестких правил и четких инструкций к действию, позволяя быть более гибким и обеспечивая более высокую маневренность субъектам бизнеса, что особенно важно в постоянно меняющейся среде при быстрой потере актуальности норм и правил бизнеса.

Знание МСФО является преимуществом на рынке труда. Бухгалтер обладающий такими знаниями и опытом, может существенно увеличить личный ежемесячный доход. Это будет его преимуществом в выборе вакансий в области БУ и аудита. В настоящее время и финансисты должны уметь составлять отчеты по международным стандартам. Для финансовых директоров знание МСФО становится просто необходимостью профессионального образования. Знания МСФО, подтвержденные международным сертификатом, - весомый бонус в резюме, и главное условие для получения престижной, высокооплачиваемой работы завтра.

ACCA DipIFR (rus) — квалификация Ассоциации присяжных сертифицированных бухгалтеров (ACCA) — одной из наиболее престижных и авторитетных бухгалтерских организаций в мире. Наличие диплома ACCA DipIFR (rus) подтверждает высочайший профессионализм его обладателя в мире финансов [6].

Данную сертификацию требуют практически у всех бухгалтеров при приеме на работу в банки и компании с иностранным капиталом.

Недостатки международных стандартов выражаются в том, что они не совсем универсальны. Реформа БУ предполагает серьезные коррективы законодательства, в частности, в таких его отраслях, как налоговое и гражданское. БУ в Казахстане традиционно ориентировано на требования налогового законодательства, поэтому возникает проблема ведения учета для налоговых органов и удовлетворения запросов финансового рынка. Это доказывает, что реформирование БУ должно происходить в комплексе с изменениями в смежных отраслях законодательства. Желательно расширять возможности открытых акционерных обществ, профессиональных участников рынка ценных бумаг и инвестиционных фондов на международных рынках.

В настоящее время возрастает потребность устранения различий между национальными системами БУ, их гармонизации. В данном аспекте применение МСФО обеспечивает обслуживание межнациональных финансовых операций с капиталом и ценными бумагами, гарантирует прозрачность, сопоставимость и распространение достоверной информации.

В целом МСФО способствует расширению международных операций, снижению затрат на привлечение иностранного капитала, росту доверия клиентов и менеджмента.

Таким образом, мы видим, что сегодня МСФО является важнейшим шагом обеспечения информационной составляющей рынка капитала в Казахстане, а также создания благоприятного инвестиционного климата и экономического роста. для развития экономики нашей страны в перспективе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности. Учебник. – М.: Инфра-М, 2016. – 512 с.
2. МСФО: содержание и необходимость применения eck.ru/blog/buhgalterskij-uchet/ms...
3. Алисенов А.С. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник и практикум. – М.: Юрайт, 2020. – 362 с.
4. Актуальность внедрения МСФО. be5.biz/ekonomika1/r2013/2220.htm
5. Чая В.Т. Внедрение международных стандартов ФО в практику компаний телекоммуникационной отрасли России: теоретические подходы и постановка проблемы. // журнал «Аудит и финансовый анализ», №2,2019

ЭОЖ 37.378.09

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА БІЛІМ БЕРУ РОБОТОТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНУ

Сенькина Г. Е., педагогика ғылымдарының докторы, "Смоленск мемлекеттік университетіндегі" ФГБОУ профессоры, Смоленск қ., Ресей Федерациясы

Ауелбек М. А., "Физика" мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының магистрі, "Жетісу университеті" КЕАҚ докторанты, Талдықорған қ.

E-mail: gulzhan.senkina@gmail.com, mmuratauelbek@mail.ru

Бұл мақалада болашақ физика мұғалімдерінің мектепте білім беру робототехникасын қолданудағы өзекті мәселелері қарастырылады. Физика сабағында робототехниканы қолдану мысалы келтірілген ("Дыбыс және дыбыс толқындары. Жылдамдық толқыны", "Тізбектер теориясының негіздері, Электр тізбектерінің теориясы").

Тірек сөздер: Білім беру робототехникасы, физика, Lego Mindstorms, 7 Sprint Layout, Arduino IDE.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы будущих учителей физики к применению образовательной робототехники в школе. Предоставлен пример использования робототехники на уроке физике (разделе «Звук и звуковые волны. Скорость волна», «Основы теории цепей, Теория электрических цепей»).

Ключевые слова: образовательная робототехника, физика, Lego Mindstorms, 7 Sprint Layout, Arduino IDE.

This article discusses the actual problems of future physics teachers in the use of educational robotics in school. An example of the use of robotics in a physics lesson is given ("sound and sound waves. Speed wave", "fundamentals of circuit theory, theory of electrical circuits").

Keywords: educational robotics, physics, Lego Mindstorms, 7 Sprint Layout, Arduino IDE.

Робототехника Қазақстанның білім беру саласында белсенді енгізілуде. Көптеген мектептер робототехниканы оқытудың барлық қажетті құралдарымен жабдықталған. Қазақстанда робототехниканы дамытуға 2015 жылы құрылған "Қазроботикс" білім беру және спорттық робототехника Федерациясы белсенді көмек көрсетеді. Ұйымның мақсаты - білім беруде робототехниканы жаппай енгізуге жәрдемдесу және робототехника бойынша жарыстар мен конкурстар өткізу. Қазақстанда 2016 жылдан бастап робототехника бойынша оқу зертханалары белсенді түрде ашылуда. Жалпы, оқу зертханаларын Қазақстанның барлық мектептерінде ашу жоспарлануда. Робототехника Назарбаев Зияткерлік мектептерінде де оқытылады [1] және робототехника зертханалары LEGO Mindstorms EV3, Arduino және т. б. керекті құрал-жабдықтарымен жабдықталған. Оқу пәні және практикалық қолдану саласы ретінде, робототехника әртүрлі академиялық инженерлік мамандықтар (білім салалары) бойынша заманауи білімнің өте кең спектрін қамтиды. Бұл робототехника пәнаралық сипатта екенін білдіреді [3]. Қазақстанда робототехника әлі де бейіндік пәнді оқыту құралы ретінде емес, қосымша пән ретінде қабылданады. Жалпы, қазіргі таңда әлемдік тенденция - пәнаралық робототехника бейресми білім беру контекстінде қарастырылады. Біздің идеяларымызды нақтылау үшін физика пәніне мысалдар келтірілген.

Әдістер мен материалдар. Біздің идеяларымыз тиімділігі екенін дәлелдеу үшін, төменде "Дыбыс және дыбыс толқындары. Жылдамдық толқыны" және "Тізбек теориясының негіздері, Электр тізбегі теориясы" атты физикалық тарауларына нақты мысал келтірдік.

Мысал 1.

Сабақтың тақырыбы: «Дыбыс және дыбыс толқындары. Жылдамдық толқыны»
Сабақтың мақсаты:

- оқушылардың тақырып бойынша білімдерін қайталау, жалпылау және тереңдету: "Механикалық тербелістер мен толқындар, дыбыс және дыбыс толқындары. Жылдамдық толқыны".

- Arduino UNO микроконтроллерімен және HC SR04 сенсорымен және радиоэлементтермен танысады.

Сабақ барысы:

- тірек жазбасын таратыңыз.
- ұғымдарды қайталау: тербеліс, толқын, амплитудасы, периоды, жиілігі, толқын ұзындығы, толқын жылдамдығы, дыбыс, биіктік, тембр, дыбыс көлемі;

- оқушылардың тербелмелі, толқындық қозғалыстар, дыбыстық тербелістер туралы білімдерін жалпылауды қамтамасыз ету;

- оқушыларды зерттеу жұмысымен, атап айтқанда Радиоэлементтермен және Arduino IDE микроконтроллерімен және бағдарламасымен таныстыру.

- Схема 1. танысу ультрадыбыстық қашықтық өлшегішті қосу.

Қажетті техникалық жабдықтар: компьютерлер, проектор.

Сабақтың қосымша жабдықтары: анықтамалық реферат, презентация, радиоэлементтері: резисторлар, фоторезисторлар, конденсатор, микроконтроллер: Arduino Uno, қосылатын сымдар: ана-әке, әке-әке, сенсор: HC-SR-04

Сабақтың мазмұны:

1. Кіріспе
2. Қайталау (жеке немесе жұпта жұмыс)
3. Резисторлармен, конденсаторлармен және Arduino UNO микроконтроллерімен танысу
4. Практикалық жұмыс.

Сабақ барысы:

Біз физиканың үлкен бөлімін зерттейміз "Механикалық тербелістер мен толқындар, дыбыс және дыбыс толқындары. Жылдамдық толқыны".

Дәрістің тиімділігі тірек конспектісін қолдану арқылы әлдеқайда артады. Тірек конспект дәріс уақытын 15 - 20% - ға қысқартады, бірақ сонымен бірге студенттерді өз бетінше жұмыс істеуге дайындаудың әдістемелік және ұйымдастырушылық аспектілері үшін уақыт ұтады. Тақырыпты практикалық жұмыста бекіту үшін радиоэлементтермен және олардың жұмыс принципімен танысу қажет, содан кейін біз Arduino UNO микроконтроллеріндегі HC-SR4 сенсорының көмегімен ультрадыбыстық қашықтық өлшегішін жасаймыз. Осы схема бойынша ультрадыбыстық қашықтық өлшегішті жинап, бағдарламалағаннан кейін. Содан кейін біз дыбыспен жүріп өткен қашықтықты формула бойынша есептейміз: $S=Vt$.

Білім алушылар ультрадыбыстық қашықтық өлшегішті құрастыру кезінде (Схема 1), осы схеманың мәселелері және олардың жұмыс принциптері бойынша пікірталасты дамытады.

Мұғалім схеманы ұсынады және оқушыларды ультрадыбыстық қашықтық өлшегішті құрастыру кезінде мұқият қадағалайды, түсіндіруге тырысады, бірақ тек теориялық материалды ғана емес, сонымен қатар практикалық бөлімді жасауға тырысады. Егер студент тек практикалық бөлігін көрсетсе, онда оның теориясы дамымайды. Біздің сабағымыздың мақсаты оқушы тақырыпты теориялық тұрғыдан толық игеріп, білімді практикада бекітуі керек. Яғни, сабақ соңында ультрадыбыстық қашықтық өлшегішті сәтті құрастырғаннан кейін оқушылар өз жұмыстарын жеке немесе топпен таныстырады, теориялық тұрғыдан түсіндіреді және формула бойынша шешеді. Мұғалім үш критерий бойынша баға қояды:

1. Схеманы жинау, яғни оқушы дұрыс жинап, рәсімдеді ме.
2. Тақырыпты теориялық түсіндіру және бекіту. Оқушы схеманы көрсеткен кезде жұмыс принципін түсіндіріп, содан кейін тақырып бойынша қорытынды жасауы керек.
3. $S = Vt$ формуласы бойынша дұрыс шешім. Ультрадыбыстық қашықтық өлшегіш өлшеу деректерін көрсетеді және сәйкесінше оқушы формула бойынша дыбыстың жүріп өткен қашықтығын есептеуі керек.

Сабақ соңында мұғалім қызығушылық танытады: сұрақтар бар ма.

Сұрақтар туындаған кезде студенттердің өздері тұжырымдарды тағы бір рет түсіндірген жөн. Осылайша, білім беру робототехникасының көмегімен, атап айтқанда оның пәнаралық сипатының арқасында білім алушылар жаңа тақырыппен; радиоэлементтермен және олардың жұмыс принциптерімен үлкен қызығушылықпен танысты; теорияны практикада бекітті; формуланы игерді. Сабақтың интерактивті формасы топтық жұмысты дамытуға, тәуелсіздік танытуға, пәнге деген қызығушылықты арттыруға ықпал етті.

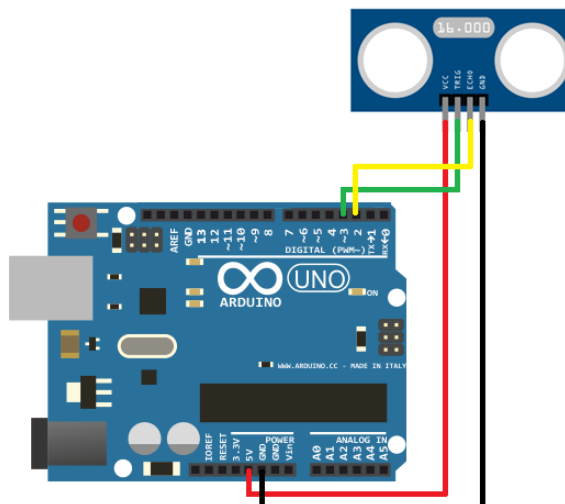

Схема 1. Ультразвуктық қашықтық өлшегішті қосу схемасы

Бұл мысалды физика мұғалімдері қолдана алады. Біз физиканы робототехника көмегімен және модульдік оқыту негізінде оқытудың бұл түрі ең қызықты және ең бастысы –білім сапасын арттыруға ықпал ететін оқытудың тиімді әдісі деп санаймыз.

Мысал 2.

Сабақтың тақырыбы: "Тізбектер теориясының негіздері, Электр тізбектерінің теориясы".

Сабақтың мақсаты:

- " Тізбектер теориясының негіздері, Электр тізбектерінің теориясы" тақырыбы бойынша оқушылардың білімдерін қайталау, жалпылау және тереңдету
- 7Sprint Layout бағдарламасымен танысу
- Схеманы жасау және мыс тақтаға схеманы сызу.

Сабақ барысы:

- тірек жазбасын тарату
- Электр тізбектерінің теориясы туралы ұғымдарды қайталау
- тақтаны ою алдында қауіпсіздік техникасымен таныстыру
- оқушыларды зерттеу жұмысымен, атап айтқанда, радиоэлементтермен және микроконтроллермен және 7sprint Layout бағдарламасымен таныстыру.

Қажетті техникалық жабдықтар: әр үстелдегі компьютерлер, 7 Sprint Layout бағдарламасы, проектор.

Сабақтың қосымша жабдықтары: анықтамалық реферат, презентация, радиоэлементтер: резисторлар, фоторезисторлар, конденсатор т.б.

Сабақтың мазмұны:

1. Кіріспе
2. Қайталау (жеке немесе жұпта жұмыс)
3. Резисторлармен, конденсаторлармен және Arduino UNO микроконтроллерімен танысу
4. Практикалық жұмыс

Сабақ барысы

- 1) "Электр тізбектерінің теориясы"тақырыбымен танысу.
- 2) 7Sprint Layout және Arduino IDE бағдарламаларын зерттеу
- 3) тақталарды өңдеу
- 4) радиоэлементтерді пайдалана отырып, тақтадағы схеманы Жинау

Нәтижелер мен талқылаулар. Зерттеу нәтижелері Жетісу университетінің оқытушыларымен талқыланып, халықаралық семинарлар мен конференцияларда талқыланды. Сондай-ақ, зерттеу нәтижелерін Жетісу университетінде болашақ физика мұғалімдерін мектепте робототехниканы оқытуға дайындау үшін практикалық қолдану деңгейіне жеткізу жоспарланып отыр және оқу процесіне жалпы орта білім беретін мектепті енгізу жоспарланғанын атап өткен жөн. Зерттеу нәтижелерінің дұрыстығы қойылған проблеманы жан-жақты талдаумен, ғылыми зерттеудің заманауи әдістерін қолданумен, тәжірибелік-ізвестіру жұмыстарын мұқият жүргізумен және эксперименттік оқыту нәтижелерін өңдеудің педагогикалық заңдылықтарын анықтау үшін жеткіліктілікпен, олардың қайталануын дәлелдеумен қамтамасыз етілген. [4]

Білім беру робототехникасын бейіндік пәндерге енгізу өте өзекті және қажет. Бұл мақалада біз екі мысал келтірдік практикада физиканы оқытуда робототехниканы қолдану. Бұл мысалдар, ең алдымен, физика мен робототехниканы оңай және қол жетімді тілде оқытатын мұғалімге көмектеседі. Екінші кезек студенттерге физика теориясы арқылы робототехника бойынша білімді игеруге көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. [Электрон. ресурс] - <https://kapital.kz/gosudarstvo/57027/kto-razvivayet-kazakhstanskuyu-robototekniku.html> - (дата обращения 16.08.2022.)- интернет источник
2. Kerimbayev, N., Beisov, N., Kovtun, A. et al. Robotics in the international educational space: Integration and the experience. Educ Inf Technol 25, 5835–5851 (2020). [Электрон. ресурс] - <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10257-6> - (дата обращения 16.08.2022.)- интернет источник
3. А. К. Алимов, Б. А. Ауелбекова, М. А. Ауелбек. Инновационные технологии в высшей школе. Талдықорган, Жетысуский университет имени И. Жансугурова 2022 г. - 134 стр. Учебное пособие - (дата обращения 18.08.2022.)- интернет источник
4. Ершов М.Г. Применение элементов образовательной робототехники как средства реализации политехнической направленности обучения физике. Автореферат. Екатеринбург 2016г. - (дата обращения 02.08.2022.)

ӘОЖ 519

БІЛІМ АЛУДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРҒА МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШІЛІГІ

Смагулов Е.Ж., профессор, п.ғ.д.

Акынбеков Д., магистр 1-курс

«І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қаласы

E-mail: symbat_98kz@mail.ru

Мақалада электронды оқулықта негізгі математикалық ұғымдардың анықтамалары және басқа да қажетті теориялық мәліметтер қарастырылған. Сонымен қатар, математиканың негізгі және маңызды сұрақтары толығырақ және жүйелі түрде сипатталады. Интерактивті электронды оқулық экономикалық-математикалық модельдеу есептерін шешудің жалпы әдістерін және оңтайлы шешімін табу әдістерін қамтитын болады. Мақаланың негізгі бөлімінде графикалық модельдеу әдісі, симплекс әдісі, қосарлы есептеулер, қозғалыс туралы есептер және т.б. түрлі мысалдар келтіріледі.

Тірек сөздер: Ерекше қажеттілігі бар оқушылар, ЕБҚО, коммуникациялық технологиялар, математика пәнін оқыту әдістемесі, электронды оқыту

В статье рассмотрены определения основных математических понятий и другие необходимые теоретические сведения в электронном учебнике. Кроме того, более подробно и системно описываются основные и важнейшие вопросы математики. Интерактивный электронный учебник будет включать общие методы решения задач экономико-математического моделирования и методы поиска оптимального решения. В основном разделе статьи приводятся различные примеры, такие как метод графического моделирования, симплекс-метод, двойные вычисления, отчеты о движении и т. д.

Ключевые слова: Учащиеся с особыми потребностями, УСОП, коммуникационные технологии, методика преподавания математики, электронное обучение

The article provides definitions of basic mathematical concepts and other necessary theoretical data in an electronic textbook. In addition, the main and most important questions of mathematics are described in more detail and systematically. The interactive electronic textbook will include general methods for solving problems of economic and mathematical modeling and methods for finding the optimal solution. In the main part of the article, various examples of the method of graphical modeling, the Simplex Method, dual calculations, motion calculations, etc. will be given.

Keywords: Students with special needs, SSN, communication technologies, methods of teaching mathematics, e-learning

Зерттеудің өзектілігі. Коронавирустық пандемия білім беру үдерісінің барлық деңгейлерінде цифрлық трансформациясын іске қосты және ол мемлекеттік бағдарламалар аясында соңғы бірнеше жылда жоспарланғаннан әлдеқайда жылдам жүзеге асуда.

Ақпараттық технологияларды оқыту жағдайында көп ретті түсіндірулер тиімді. Оқу материалын бірінші рет түсіндіруді мұғалім жүргізуі керек. Алайда, жоғарыда айтылғандай, қашықтықтан оқыту жағдайында бұл кейбір жағдайларда мүмкін емес. Сонымен бірге, түсіндіру барлық студенттерге қолжетімді болатындай болуы керек. Бұған хабарланатын материалдың көлемін азайту, презентацияны әдейі жеңілдету арқылы қол жеткізіледі. Бірінші түсіндірменің деңгейі курстың келесі тақырыптарының материалын түсінуге мүмкіндік беретін ең аз қажетті оқыту нәтижелерін беретіндей болуы керек; түсіндірудің бірінші деңгейі жеңілдетілген болса да, зерттелетін объект немесе құбылыс туралы тұтас және дұрыс түсінік беруі керек. Мұндай түсініктеме барынша қолжетімді материалға негізделген.

Ақпараттық технология – қазіргі компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ақпаратты жинауды, сақтауды, өңдеуді және жіберуді қамтамасыз ететін техникалық құралдардың жиынтығы. Қазіргі таңда ақпараттық технологияның негізгі техникалық құралы компьютер болып табылады. Компьютердің көмегімен әртүрлі ақпараттар негізінде оқушылар математикалық біліммен қатар арнайы білім, білік, дағдыларды меңгереді.

Кейінгі түсіндірмелер компьютер арқылы ұйымдастырылуы мүмкін және ең дайын студенттердің қабілеті мен бейімділігін ескере отырып, жоғары деңгейді көрсетеді. Қайталанатын «компьютерлік» түсіндірмелерде оқу материалының егжей-тегжейлері мен нәзіктіктері болуы керек, олар материалды баяндаудың қатандығы мен тереңдігімен ерекшеленуі керек. Бұл түсініктемелер пәнге қызығушылық танытатын студенттерді дамытуға бағытталған [1].

Зерттеу мақсаты. Оқушыларға математикалық білім беру дегеніміз әлеуметтік-педагогикалық мәні қоғамның стратегиялық мақсатының негізгі бағыттарының бірі болып табылатынын көрсету.

Бұл мәселенің шешімін, біздің ойымызша, интерактивті электронды оқулығымыз шешуге болады және біздің ресурс білім алуда ерекше қажеттілігі бар оқушыларды қамтуға да көмектеседі. Қазіргі таңда білім беру жүйесін жаңарту компьютер сияқты қуатты құралды пайдаланумен тікелей байланысты. Ол оқу-танымдық іс-әрекеттің тиімді құралы рөлін атқара алады, педагогикалық ақпаратты өңдеу және талдау құралы, оқу-тәрбие процесін басқару және ұйымдастыру құралы бола алады.

Оқыту процесінде компьютерді келесідей қолдану мүмкін [2]:

- оқулық мәтінін иллюстрациялау құралы;
- әртүрлі құрылғылар мен объектілердің жұмысын имитациялау құралы;
- әртүрлі құбылыстар мен процестерді модельдеу құралы;
- бейнезертхана;
- студенттерге білім, білік және дағдыны бекітуге мүмкіндік беретін тренажер;
- есептеуіш құрылғы;

- жергілікті ақпараттық-анықтамалық жүйе және т.б. Оқытуда педагогикалық бағдарламалық құралдарды қолданудың тиімділігі олардың сапасына байланысты. Педагогикалық бағдарламалық құралдар белгілі бір дағдыларды қалыптастыру негізінде жатқан психикалық процестерді дамытуға қызмет етуі керек, яғни олар процеске де, нәтижеге де бағытталуы керек. Тек осы жағдайда ғана студенттер ақпаратты пассивті қабылдаушы ретінде емес, өз ойлау үлгілерін құра отырып, оқу үдерісінің белсенді қатысушылары ретінде әрекет етеді.

Педагогикалық бағдарламалық қамтамасыз етуді классификациялаудың әртүрлі тәсілдері бар. Біз олардың біреуін атап өтеміз, ол бізге ең толық болып көрінеді [3].

1) Мұғалімнің кейбір дәстүрлі функцияларын орындайтын бақылау бағдарламалары, атап айтқанда сыныпты басқару.

2) білім алушылардың білімдері мен жеке қалаулары негізінде оқуды бағыттаушы білім беру бағдарламалары; әдетте, олар жаңа ақпаратты ассимиляциялауды қамтиды.

3) Білімді, дағдыларды және дағдыларды тексеруге, бағалауға немесе тексеруге арналған диагностикалық бағдарламалар.

4) өткенді қайталауға немесе бекітуге арналған және жаңа оқу материалын қамтымайтын оқу бағдарламалары.

11-12 сыныптардағы «Математика» пәні бойынша оқушыларға арналған электронды оқулықтың ұсынылып отырған нұсқасының идеясы төмендегідей. Оқыту пресс-конференция өткізу қағидасы мен ережелеріне сәйкес өтеді. Баспасөз конференциясы – бұл бұқаралық ақпарат құралдары үшін әлеуметтік маңызы бар жаңалықтарды немесе олар түсініктеме беруді қалайтын оқиғаларды хабарлау мақсатында өткізілетін, ұйымдастырушылар мен БАҚ арасындағы диалогты қамтитын іс-шара.

Электрондық оқулықтың экраны екі бөлікке бөлінген: оң жағында мұғалім (баспасөз конференциясын ұйымдастырушы), сол жағында студент (БАҚ өкілі). Бұл жағдайда мұғалімнің ролін интерактивті оқулығымыз атқарады. Баспасөз конференциясын ұйымдастыру ережелерінің бірінде: «Сөйлеу мәтіндері (алдын ала басылған) арнайы үстелде немесе ақпараттық стендте орналастырылады. Олар сондай-ақ құжаттардың ақпараттық пакетіне (пресс-кит) енгізілген. Қағаздағы мәтінді оқу әбден қолайлы. Басып шығарылған мәтінді көз алдыңызда ұстау ешбір жағдайда зиянды емес. Бірақ үздіксіз оқу табиғилықтың әсерін толығымен жояды, бұл баспасөз мәслихатында қажет.

Дәріс «сұрақ-жауап» материалының ыдырау принципі бойынша құрылған. Студент лекция материалын меңгеруіне байланысты сұрақтар қояды деп болжанады. Ал біздің электронды оқулығымыз бұл қандай сұрақтар екенін – баспасөз мәслихаты қағидасы бойынша алдын ала біледі. Оқытылатын сабақтың тақырыбы – баспасөз мәслихатының күн тәртібі. Оқушы электронды оқулыққа қаншалықты көп сұрақ қойса, соғұрлым ол ақпаратты неғұрлым тиімді қабылдайды.

Оқушылардың экологиялық тәрбиесін жетілдіру мәселесін теориялық түсіну және ғылыми, оқу және әдістемелік әдебиеттерді талдау талапкерге жаратылыстану пәндері мұғалімдерінің шешуін көздейтін оқу үдерісіне пәнаралық принципті енгізу қажеттілігін айтты. экологиялық білім беру жүйесіндегі әрбір пән функциясының қызметін анықтау және пәнаралық байланыстарды көрсету сияқты мәселелер. Ғылыми сипаттағы принцип географиялық ғылымда дүниетанымдық және практикалық маңызы бар, экологиялық мәселелерді шешуде танылған ғылыми фактілерді, тұжырымдамаларды, теорияларды білуді қамтитын сенімді оқу ақпаратының жеткілікті деңгейін білдіреді.

Оқулықтағы жауаптарға қанағаттанған оқушы келесі тақырыптарды оқуға көшеді және сол принцип бойынша материалды зерделейді. Әрбір бөлімнің немесе тақырыптың соңында оқулықта оқушының білімін бағалау ұсынылады.

Баспасөз мәслихаты төңірегіндегі оқиғалар циклі баспасөзден үзінді – БАҚ-та жарияланған материалдарды бақылау және талдаумен аяқталады, бұл іс-шараның тиімділік дәрежесін анықтау үшін де, болашаққа жоспар құру үшін де маңызды. Баспасөз конференциясын ұйымдастыру ережелеріне ұқсас, интерактивті электронды оқулық студенттің білімін бақылайды.

Оқушылардың бақылау сұрақтары нақты математикалық жағдайдан мысалдар құрастырылады, онда студент іздеу жүйелерін пайдаланып Интернеттен жауабын таба алмайды, бірақ жауаптар қойындысын өз бетінше толтырады, онда студент қарсы плагиат жүйесі лекциялық материалмен мәтіннің бірегейлік пайызын тексереді. Бірегейлік пайызы және мәтіннің дәріс материалымен байланысы, т.б. жазбаша жауабыңызда осы дәрістің терминдері мен ұғымдарын пайдалану және т.б. оқулығымыздың жүйесін мұғалімсіз бағалайды. Оқушы орындалған тапсырманы мұғалімге жібергісі келгенде де мүмкін. Бұл жүйе мұғалімнің оқушыны бағалауын да жеңілдетеді.

Мектептегі «Математика» пәні үшін «Назарбаев Зияткерлік мектептері» АҚ ұсынған бақылау-тақырыптық жоспар пайдаланылады, мұнда пән өндірістік-экономикалық есептердің қарапайым үлгілерін шешуді қамтуы тиіс. Оқушы математикалық дағдыларды келесі кезеңдерден алады [4].

1-ші кезең. Шарттар мен шарттарды егжей-тегжейлі оқыңыз.

2-ші кезең. Қағазда үлгі құру.

3-ші кезең. Математикалық модель құрастыру.

4-кезең. Шешім әдісін таңдау.

5-ші кезең. Электронды есептеуіш машиналарда (компьютерде) есепті шешу үшін бағдарламаны таңдау және жазу.

6-кезең. Есепті компьютерде шешу.

7-кезең. Алынған нәтижелерді талдау.

Сызықтық модельдер арқылы сипатталған нақты экономикалық және өндірістік процестерді математикалық модельдеуге негізделген элективті курс негізінде математиканы оқытудың авторлық әдістемесі экономикалық бағыттағы бейіндік сыныптардағы оқушылардың танымдық дербестігін қалыптастырудың тиімді құралы мен механизмі болып табылады.

Осылайша, электронды оқулықта негізгі математикалық ұғымдардың анықтамалары болады және басқа да қажетті теориялық мәліметтер беріледі. Математиканың негізгі және маңызды сұрақтары толығырақ және жүйелі түрде сипатталады. Интерактивті электронды оқулық экономикалық-математикалық модельдеу есептерін шешудің жалпы әдістерін және оңтайлы шешімін табу әдістерін қамтитын болады. Графикалық модельдеу әдісі, симплекс әдісі, қосарлы есептеулер, қозғалыс туралы есептер және т.б. түрлі мысалдар келтіріледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Избранные вопросы информатизации школьного математического образования: [электронный ресурс] монография / В.А. Далингер; науч. ред. М.П. Лапчик. –2-е изд. стереотип. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 150 с.

2. Берлова О.А., Захаров В.П., Колесникова В.Б., Кочинева А. Л. Б. Игра на информационном поле. Журналистика и PR для «зеленых». — М.: Изд-во МСоЭС., 2003. — 207 с.

3. Мендигалиева Г.Х., Смагулов Е.Ж., Бостанов Б.Г., Дамекова С.К., Жиёмбаев Ж.Т., Смагулов Б.Е. Основы моделирования производственных и экономических задач: учебное пособие – Талдықорган, Издательский центр Жетысуйского Государственного университета имени И. Жансугурова, 2020. – 227 с.

4. Смагулов Е.Ж., Ткачев А.В. Построение гипотезы исследования проблемы обучения математике экономических моделей // ISSN 2073 – 333X Международный научный журнал Наука и жизнь Казахстана. Спец выпуск Южно-казахстанский государственный университет им. М. Ауэзова №7/1 2020, Шымкент, 2020. С.141-145

ӘОЖ 519

ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ PYTHON-ЕҢ ТАНЫМАЛ БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІНІҢ БІРІ

Смагулов Е.Ж., профессор, п.ғ.д.

Рысқан С., магистр 2-курс

«І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қаласы

E-mail: symbat_98kz@mail.ru

Қазіргі оқыту жүйесі біраз өзгерістерге ұшырау үстінде. Бағдарламалау тілдері едауір дамуда. Соның ішінде ең танымал Python бағдарламалау тілі. Python бағдарламалау тілі үренуге жеңіл, қалайлы әрі қарапайым бағдарламалау тілдерінің бірі. Сондықтан Python тілін мектеп оқушыларынан бастап жоғары оқу орындарында да білім бағдарламасына енгізілген. Python мектеп оқушылары үшін ең тиімді бағдарламалау тілі. Python web-қосымшаларды әзірлеуде қолданылады. Python қарапайым және экспрессивті синтаксиске ие. Тіл бірнеше бағдарламалау парадигмаларын қолдайды: құрылымдық, объектіге бағытталған, функционалды және аспектке бағытталған. Бұл бағдарлама оқушылардың деңгейін, білімін, ойлау қабілетін арттырады.

Тірек сөздер: Информатика, PYTHON, ғылым, интернет, әдіс-тәсіл, бағдарлама, оқу процесі

Современная система обучения претерпевает некоторые изменения. Языки программирования находятся в разработке. В том числе самый популярный язык программирования Python. Язык программирования Python-один из самых простых и удобных языков программирования. Поэтому язык Python включен в образовательную программу, начиная со школьников и заканчивая высшими учебными заведениями. Python является наиболее эффективным языком программирования для школьников. Python используется при разработке web-приложений. Python имеет простой и выразительный синтаксис. Язык поддерживает несколько парадигм программирования: структурную, объектно-ориентированную, функциональную и аспектно-ориентированную. Данная программа повышает уровень знаний, мышления учащихся.

Ключевые слова: Информатика, PYTHON, наука, интернет, метод, программа, учебный процесс

The modern education system is undergoing some changes. Programming languages are under development. Including the most popular programming language Python. The Python programming language is one of the simplest and most convenient programming languages. Therefore, Python is included in the educational program, starting with schoolchildren and ending with higher educational institutions. Python is the most effective programming language for schoolchildren. Python is used in the development of web applications. Python has a simple and expressive syntax. The language supports several programming paradigms: structural, object-oriented, functional and aspect-oriented. This program increases the level of knowledge and thinking of students.

Keywords: Computer Science, PYTHON, science, internet, method, program, learning process

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, жас ұрпақты оқыту және тәрбиелеу жүйесін жаңа деңгейге қайта құру жүріп жатыр. Мұның бәрі қазіргі қоғамды алға жылжытуға, ғылыми-техникалық прогресс пен уақытты басқаруға мәжбүр етеді.

Бүгінгі таңда білім беруді жаңғыртудың негізгі мәселесі-оның сапасын арттыру, әлемдік стандарттарға сәйкес келтіру. Алынған білімге емес, дәл осы білімді қолдану процесіне баса назар аударылады.

Оқушылардың жаңа буыны кез-келген жаңа сандық және мультимедиялық технологияны оңай игереді. Мұғалімдер алдында оқушының даму векторын дұрыс бағытқа бағыттау міндеті тұр. Ол үшін білім алушылармен жұмыс істеу әдістері жетілдіріледі.

Кез - келген педагогикалық технология ақпараттық технология болып табылады, өйткені оқытудың технологиялық процесінің негізі ақпаратты алу және түрлендіру болып табылады.

Бірыңғай ақпараттық-білім беру кеңістігі білім алушыға білім беру контенттерінің кең жиынтығын (электрондық оқулықтар, видеокурстар және т.б.) пайдалануға, интерактивті технологиялардың көмегімен білім берудегі олқылықтардың орнын толтыруға, әртүрлі конкурстарға, олимпиадаларға, фестивальдарға, конференцияларға қатысу арқылы өзінің шығармашылық қабілеттерін іске асыруға мүмкіндік береді. Әр түрлі факторларға байланысты оқуды үзбей қосымша білім беру жүйесін қолданыңыз [1].

Зерттеудің мақсаты жалпы орта білім беретін мектепте информатиканы оқыту процесін жетілдіру үшін ақпараттық-білім беру ортасы арқылы оқыту мүмкіндігін анықтау болып табылады.

Әлемде болып жатқан пандемия жағдайына байланысты білім алу жүйесі оффлайн режимінен онлайн режиміне ауыстырылғаны бәрімізге мәлім. Салдарынан республикада карантин режимі енгізіліп, мектеп оқушылары мен ЖОО-ның білімгерлері қашықтықтан оқыту түріндегі оқуға ауысты. Онлайн курс сабақтары болғанымен, біздің білім жүйемізге оңай болмады. Шалғай аудан-ауыл білім алушыларына қиын тигені сөзсіз анық. Осы жағдайлардың болуына байланысты қашықтықтан оқудың артықшылықтары мен кемшіліктерін ескердік.

Осы жағдайларды ескере отырып, көптеген электронды журналдар, электронды оқулықтар түрлері көбейіп жатқаныны белгілі. Әрі электронды оқулықтардың көптеген тиімді жақтарын байқадық. Тиімді жақтарының бір талайына тоқталатын болсақ:

1. Оқуға дайындалу, тапсырманы орындау уақытын оқушы өзі белгілейді.
2. Еркіндік пен шығармашылық ойлау дами бастайды. Оқушы өзін қаншалықты дамытқысы келседе, креативті ойларын жүзеге асырса да ешкім кедергі емес.
3. Қол жетімділік – оқушы үйде отырғанымен оған барлық нәрсе қол жетімді. Көрнекілік, қажетті құралдар т.б. Тек өзінің тәуелсіздігін тиімді пайдалана білгені дұрыс.
4. Технологиялық тиімділік — оқу үрдісінде оқушы мен ұстаз ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың соңғы жетістіктерін қолдану.
5. Әлеуметтік теңдік — білім алушының тұрғылықты жеріне, денсаулығының жай-күйіне, элита мен материалдық қауіпсіздігіне қарамастан бірдей білім алу мүмкіндігі бар.
6. Шығармашылық — оқушының шығармашылық ойын дамытуға, жетілдіруге қолайлы жағдай жасайды.
7. Жаңа ақпараттық технологиялар саны артып, сапасы жоғарылайды.

Қазіргі кезде көп сұранысқа ие, сонымен қатар қолдануға жеңіл тілдердің бірі Python. Python-ең танымал бағдарламалау тілдерінің бірі, ол нарықта перспективалы бола отырып, үйренуге болатын ең қарапайым тілдердің бірі болып саналады. Мектеп оқушыларына үйрену оңай әрі тиімді бағдарлама ретінде қарайға болады.

Python-бұл жоғары деңгейлі жалпы мақсаттағы бағдарламалау тілі, Ол веб-қосымшаларды әзірлеу үшін де қолданылады. Тіл әзірлеушінің өнімділігі мен кодты оқуға бағытталған.

Бағдарламалау тілі атауының дұрыс орысша айтылуы — Питон, бірақ бұрмаланған — Питон жиі қолданылады.

Python бірнеше бағдарламалау парадигмаларын қолдайды: құрылымдық, объектіге бағытталған, функционалды, императивті және аспектке бағытталған. Тілде динамикалық теру, жадты автоматты басқару, толық интроспекция, ерекше жағдайларды өңдеу механизмі, көп ағынды есептеулерді қолдау және ыңғайлы жоғары деңгейлі мәліметтер құрылымы бар. Python бағдарламалық коды модульдерге біріктірілуі мүмкін функциялар мен сыныптарға ұйымдастырылған және олар өз кезегінде пакеттерге біріктірілуі мүмкін. Python әдетте түсіндірілетін ретінде қолданылады, бірақ оны Java байтекодына және MSIL-ге (NET платфоры аясында) құрастыруға болады [4].

Ruby және басқа тілдермен салыстырғанда, Python-да int, str, float, list және басқалары сияқты кіріктірілген сыныптарды өзгерту мүмкіндігі жоқ.

Python — да ғаламдық аудармашы құлпы (GIL) бар-оның жұмысында негізгі аудармашы үнемі көптеген ағынды-қауіпті деректерді пайдаланады. Бұл негізінен объектілердің атрибуттары сақталатын сөздіктер және сыртқы кодқа жүгіну, сондықтан әртүрлі ағындардан бірлескен модификация кезінде осы деректердің жойылуын болдырмау үшін бірнеше нұсқауларды (әдетте жүз) орындауды бастамас бұрын, аудармашы ағыны GIL-ді ұстап, соңында босатады.

Тілдің бірнеше қосымшалары бар — CPython (негізгі), Jython, PyS60, IronPython, Stackless, Python for.net, PyPy, python-safethread, Unladen Swallow, tinypy.

Python-өте жан-жақты тіл. Бұл веб-әзірлеу үшін де жарамды, бірақ қолданбалы тұрғыдан алғанда, бұл әдетте ең жақсы таңдау емес.

Веб-әзірлеудегі Ruby әдетте тиімдірек және үнемді (нәтиженің сапасы бірдей).

Құрастырылған тілдер (Go / Elixir / Java) — өнімділік тұрғысынан әлдеқайда тиімді.

RНР-де жобаны әзірлеу айтарлықтай арзан болады. Бірақ деректерді талдау және машиналық оқыту саласында Python қазір бәсекелестіктен тыс.

Python-да үлкен деректермен жұмыс істеуге арналған бірнеше қуатты және танымал кітапханалар бар: талдау, визуализация, трендтерді болжау. Мысалы, SciPy ашық бастапқы кітапханасы математикалық, инженерлік және ғылыми есептеулерге арналған модульдерді қамтиды. Matplotlib-деректерді визуализациялауға арналған ең танымал кітапханалардың бірі. PANDAS кітапханасы ақпаратты талдау үшін қолданылады.

Бұл барлық Python қосымшаларында емес. Бұл тіл жұмыс үстелі қосымшаларын құру, ойындар мен 3D графикасын дамыту, аудио және видео [5].

Педагогикалық технологиялардың қажеттілігімен анықталады, өйткені ақпараттық-білім беру ортасын қолдана отырып, интернет-технологиялар мен оқыту әдістерін қолдану информатиканы оқыту процесін тереңдетуге және тереңдетуге мүмкіндік береді, ал әзірленген оқу құралдарын оқытудың әртүрлі кезеңдерінде және оқу материалын ұйымдастырудың бірыңғай құрылымында қолдануға болады. Маңыздылығы-информатика мұғаліміне оқушыларды әрі қарай оқытуға, білім беру ортасын дамытуға көмектесетін органы дамыту.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Sabyrkul SEITOVA, Yessengali SMAGULOV, Yekaterina GAVRILOVA, Zhomart ZHIYEMBAYEV, Nazym ZHANATBEKOVA. Studying Mathematical Subjects to Students as an Independent Work. Astra Salvensis, an VI, numar 11, 2018. p.617-630

2 Бабаев Д.Д., Смагулов Е.Ж., Хаймулданов Е.С. Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері. ВЕСТНИК Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова. Серия «Математика и естественно-технические науки». Стр.11-15. Талдықорган, 2018

3 Smagulov Esengali, Seitova Sabyrkul, Khaimuldanov Yerlan, Adilbaeva Ardak, Tulymshakova Gulnur, Abdykarimova Aizhan. «Periodico tche quimica» www.periodico.tchequimica.com Vol. 15 N. 30. ISSN 1806-0374 (impresso). ISSN 1806-9827 (CD-ROM). ISSN 2179-0302 (meio eletronico). 2018 Porto Alegre. RS. Brasil. p.330-337.

4 Kvesić, Ljiljanka & Brkić, Slavica & Imre, Anita. (2020). World Journal of Educational Research. ISSN 2375-9771 (Print) ISSN 2333-5998 (Online) Vol. 7, No. 1, 2020. <http://www.scholink.org/ojs/index.php/wjer/article/view/2625> . “Mathematical Abilities of Preschool Children”

5 <https://hr-elearning.ru/top-besplatnykh-sistem-distancionnogo-obucheniya-personala/>

ӘОЖ 519

WEB-САЙТТАРДЫ БІЛІМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЛАРЫ МЕН БАҒЫТТАРЫН АЙҚЫНДАУ

Смагулов Е.Ж., профессор, п.ғ.д.

Рысқан С., магистр 2-курс

«І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті» Талдықорған қаласы

E-mail: symbat_98kz@mail.ru

Қазіргі уақытта сайтта ерекше тақырыпқа, жалпы дизайнға және сілтемелерге байланысты ондаған, жүздеген, тіпті мыңдаған веб-парақтар бар. Соның ішінде, көп таралған тұтынушыларды қызықтыратын жарнамалық веб-парақтар. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың енуімен ақпараттық жүйелерді олар қолданылмайтын немесе нашар дамыған салаларға енгізу қажет, нәтижесінде, мәліметтерді өңдеу уақыт шығынын азайтып, еңбек өнімділігін арттырады.

Барлық сайттардың жиынтығы бүкіл дүниежүзілік қауымдастықтардан және планетарлық масштабтағы мәліметтер базасынан тұратын бүкіләлемдік торды құрайды. HTTP протоколы клиентке серверлердегі сайттарға тікелей қол жеткізуді қамтамасыз етуге арналған.

Тірек сөздер: WEB-сайттар, білім саласы, интернет, әдіс-тәсіл, бағыттар

В настоящее время сайт содержит десятки, сотни и даже тысячи веб-страниц, связанных с уникальной темой, общим дизайном и ссылками. В том числе рекламные веб-страницы, которые привлекают наиболее распространенных потребителей. С внедрением информационных и телекоммуникационных технологий необходимо внедрение информационных систем в те отрасли, где они не применяются или слабо развиты, в результате чего обработка данных снижает затраты времени и повышает производительность труда.

Совокупность всех сайтов образует всемирную паутину, состоящую из общемировых сообществ и баз данных планетарного масштаба. Протокол HTTP предназначен для предоставления клиенту прямого доступа к сайтам на серверах.

Ключевые слова: WEB-сайты, сфера знаний, интернет, метод, направления

Currently, the site contains dozens, hundreds and even thousands of web pages related to a unique theme, general design and links. Including advertising web pages that attract the most common consumers. With the introduction of information and telecommunication technologies, it is necessary to introduce information systems in those industries where they are not used or poorly developed, as a result of which data processing reduces time costs and increases labor productivity.

The totality of all sites forms the World Wide Web, consisting of worldwide communities and databases of a planetary scale. The HTTP protocol is designed to provide the client with direct access to sites on servers.

Keywords: WEB sites, sphere of knowledge, Internet, method, directions

Зерттеудің өзектілігі. Жалпы білім беру жүйесінің ең маңызды міндеттерінің бірі - балалардың өз қабілеттерін ашып, мектепте жоғары технологиялық бәсекеге қабілетті әлемде өмір сүруге дайындап алатындай білім беру. Оқушылардың жағдайларын реттеу – олардың жеке қабілеттерін дамыту, сәйкес білім беруді кеңейту. Олардың қажеттіліктері мен бейімділіктерін жүзеге асыру үшін, орта білім деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі пәндерді тереңдетіп оқыту, мамандандырылған мектептер мен сыныптар желісін дамыту- бүгінгі ғылыми-техникалық прогрестің талаптары. Жалпы білім беретін мектептерде заманауи талаптарды іске асырып, сонымен қатар мансаптық бағдарлаудың ғылыми және практикалық мәселелерінің дамуын айтарлықтай күшейтті.

Осылайша, электрондық білім беру ресурстары мен олардың негізінде қалыптасатын жаңа ақпараттық-білім беру ортасы оқыту сапасын арттыру үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Алайда, егер оқыту инновациялық модельге бағытталған болса, онда ол толықтай жүзеге асырылады, оның маңызды сипаттамалары жеке тұлғаға бағытталған бағыт, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған [1]:

1) білуге тиіс: қауіпсіздік техникасы ережесі; Қазақстан Республикасының ақпаратты қорғау саласындағы заңдары; қазіргі заманғы бағдарламалық қамтамасыз етудің даму үрдістері; Қызметтік бағдарламалар дегеніміз не; бағдарламалау тілінде файлдармен жұмыс істеу операциялары; массив ұғымы; деректер базасы ұғымы; деректер типтері; деректер базасының құрылымы; бейнефайлдардың форматтары; бейнемен жұмыс істеу кезеңдері; бейнемонтаж тәсілдері.

2) техника қауіпсіздігі ережелерін сақтау; Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ақпаратпен жұмыс істеу ережелерін сақтау; қызметтік бағдарламаларды пайдалану; бағдарламалау тілінде файлдармен жұмысты ұйымдастыру; бағдарламалау тілі құралдарымен модельдер жасау; электрондық кестелерде деректер базасын құру; бағдарламалық құралдармен бейнеақпаратты өңдеу қолынан келуі керек.

11-сыныптың пәндік нәтижелері екі аспектіде көрсетілген: білу және білу:

1) оқушылар: компьютерлік желілер мен интернет ресурстарының түрлерін; Интернет технологиясының негізгі түсініктерін; ақпаратты беру және алмасу хаттамаларының түрлерін; Қазақстан Республикасының ақпаратты қорғау саласындағы заңнамасын; web-дизайнның негізгі принциптерін; WEB-сайт моделін жүйе ретінде жобалаудың негізгі кезеңдері мен міндеттерін; HTML құжаттарын гипермәтіндік белгілеу тілінің негізгі құрылымдарын; жасанды интеллект жүйесінің түсінігін; деректер базасының негізгі түсініктерін; ақпаратты пайдаланудың этикалық және құқықтық нормаларын; жобаны қорғау және бағалау

2) Оқушылар істей алуы тиіс: қауіпсіздік техникасын сақтау; Интернеттің негізгі клиенттерін іске қосу: браузер, электрондық пошта; беттің/сайттың электрондық мекенжайын қою және қаралған беттер бойынша өтуді жүзеге асыру; FTP-клиентін пайдалану және FTP арқылы файлдарды іздеуді жүзеге асыру; локальдық желіні баптау; сайттың кемінде 3-5 тиісті элементтерін жасау деңгейінде HTML тілінде бағдарламалау; web-парақтың артында және web-бетте фонды өзгерту; web-бетте мәтінді орналастыру және пішімдеу; Web-беттер үшін; әр түрлі сұрақтарға жауап іздеу үшін өз бетінше зерттеу және шығармашылық қызметін жоспарлау; шағын топтарда және ынтымақтастықта жұмыс істеу; рефлексия жүргізу, жобаны қорғау [2].

Зерттеудің мақсаты білім беру мекемелеріндегі кәсіптік бағдар беру жұмысының ерекшеліктерін талдай отырып web-сайттарды білім саласында қолданудың қазіргі жағдайлары мен бағыттары айқындау.

Жаңартылған Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттың пайда болуымен " Информатика "мектеп курсы өз дамуының сапалы жаңа кезеңіне өтті. Компьютерлік сауаттылық деген не деген көзқарас өзгерді. Информатика мұғалімі компьютерлік техниканың дамуын, жаңа бағдарламалардың пайда болуын және олармен жұмыс істеудің өзгеретін әдістері мен әдістерін бақылауға мәжбүр. Уақыт төңкерісі мұғалімдерді жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін

информатиканы оқыту тәжірибесінде оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін қолдануға мәжбүр етеді. Сондықтан білім беруді ақпараттандыру процесі және жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуымен информатиканы оқыту үшін ақпараттық-білім беру ортасын құру өзекті мәселе болып табылады [3].

ВЕБ ҚОЛДАНБАЛАРЫН ӨНДЕУ ҚҰРАЛДАРЫ

Мамандар веб-қолданбаларды өңдеу үшін нені пайдаланады деген сұрақтар туындайды [4].

- Компьютер. Бұл бөлімде сіздер өзіңіздің дербес компьютеріңіздің немесе лаптоптың қандай операциялық жүйе (Windows, Mac және Linux) қолданатыңызды шешу керек. Әр операциялық жүйелердің өзінің жақсы және жаман жақтары бар. Мысалы Linux жақсы жағы ол тегін түрде таралады және оның қолданбалы бағдарламаларыда тегін.

- Мәтіндік редактор, бұл жерге біз код жазамыз. Редакторлар түрлері көп, тегін түрлеріде бар(мысалы Notepad++, Brackets, Atom және Visual Studio Code), ақылы редакторларда бар(Sublime Text, Coda).

- Графикалық редактор, әдетте Photoshop, The Gimp деген секілді редакторларды өзіңіздің веб-парағыңызға фотолар жасау үшін қолдана аласыз.

- Нұсқаларды басқару жүйесі, егер проекпен бір емес бірнеше адам немесе мамандар командасы жұмыс істесе, онда сіздер міндетті түрде бір бірлеріңізбен код алмасасыздар. Алмасқан кодтарды орналастырудың әртүрлі қақтығыстарды азайту үшін сізге Git қажет. Қазіргі уақытта Git-бұл ең танымал нұсқаларжы басқару құралы бәрімізге танымал Github код қоймасы озы Git негізінде жасалған.

- FTP клиент көмегімен веб-парақшамыды веб-сервер (хостинг) арқылы көпшілікке ашамыз. Хостингке арналған көптеген ақылы программалар бар және тегінде программалар бар олар Cyberduck, Fetch және FileZilla.

- Автоматтандыру жүйесі, мысалы, Grunt немесе Gulp күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға арналған.

- Шаблондар, кітапханалар, фреймворлар бұлар дайын шешімдердің арасынан шешімдерді қолдану арқылы жұмысты тездету.

- Тілдер / платформалар, барлық веб-құралдардың негізінде бағдарламалау тілдері тұрады. Бағдарламалау тілдері бұл формальді тіл, олар бағдарламаларды мүмкіндігінше ыңғайлы және тез құрай алатындай етіп компьютермен байланыс орнатуға арналған ресми тіл. Олар PHP, NodeJS, JavaScript, HTML, python, ruby және тағы басқа.

- API құралдары. Веб-қолданбалы жасайтын мамандар әдетте API қолданады. Олар қазіргі кездегі мамандар үшін маңызды құрал, дегенмен, кейде олар мониторинг, құру және біріктіру жағынан қиын болып келеді. Бақытымызға орай, сіздің API тәжірибеңізді күрт жақсартатын көптеген құралдар бар. Олар Runscope-API-ді тексеру, бақылау және түзету жағынан қиындықтардың шешімі, Zapier- Жұмыс процестерін автоматтандыру және автоматтандыруды қосу үшін әртүрлі қосымшалар мен қызметтердің API интерфейстерін қосады. Postman-API құралдарының толық ортасы. Дизайн, тестілеу, бақылау және жариялаудан бастап бәрі [5].

Web - сайт бұл дүниенің кішкентай моделі . Бұрынғы кезде web - сайты бір адам — web - шебер жасаған болса , қазіргі кезде Web - сайттарды бірнеше адам жасайды . Олар web дизайнер , программист , бизнес - кеңесші, маркетинг бойынша басқарушы , менеджер . Интернетте материалды жариялау тиімді болу үшін ол web - дизайн ережелеріне сәйкес болу керек . Демек , web - дизайн негіздерін білу кез келген мамандықта қажет болады , өйткені web - бет дизайны – бұл ақпараттық дизайн.

Web-тің әр бетінің басқа парақтармен байланысын көрсететін сілтеме белгілері бар, оны бір-бірімен байланысқан парақтардан тұратын өте үлкен кітапхана деуге болады. Бір тораптық компьютерде орналасқан мәліметтер Web кітабы секілді, ал оның беттері кітап парақтарын көзге елестетеді. Бұл беттердегі мәліметтер дүниенің кез келген нүктесінде орналаса береді. Солар арқылы жер шарындағы барлық серверлік компьютерлердегі

ақпараттар көз алдыңызда орналасады, мұнда қашықтағы-қымбат, жақындағы-арзан деген ұғым жоқ, олардың бағасы тек мәліметтің көлеміне немесе сіздің байланысып отырған уақытыңыздың ұзақтығына байланысты.

Веб парақтардағы мәліметтерді оқу “көру жабдықтары” деп аталатын арнайы программалар арқылы орындалады, ол “to browse” парақтау, қарау деген ағылшын сөзінен шыққан атау. Интернеттегі Web- парақтарын оқып, экранда көрсетуге арналған программалардың кең тараған түрлері Microsoft Internet Explorer, Netscape Navigator.

Бағдарламалау тілдері бұл формальді тіл, олар бағдарламаларды мүмкіндігінше ыңғайлы және тез құрай алатындай етіп компьютермен байланыс орнатуға арналған ресми тілдер: PHP, NodeJS, JavaScript, HTML, python, ruby және тағы басқа болып табылады. Бұл бағдарламалау тілдері танымал және қолданушыға тиімді әрі қолдануға ыңғайлы етіп жасалынған.

Қазіргі кезде көп сұранысқа ие, санымен қатар қолдануға жеңіл тілдердің бірі Python.

Python-ең танымал бағдарламалау тілдерінің бірі, ол нарықта перспективалы бола отырып, үйренуге болатын ең қарапайым тілдердің бірі болып саналады. Мектеп оқушыларына үйрену оңай әрі тиімді бағдарлама ретінде қарайға болады.

Python-бұл жоғары деңгейлі жалпы мақсаттағы бағдарламалау тілі, Ол веб-қосымшаларды әзірлеу үшін де қолданылады. Тіл әзірлеушінің өнімділігі мен кодты оқуға бағытталған.

Бағдарламалау тілі атауының дұрыс орысша айтылуы — Питон, бірақ бұрмаланған — Питон жиі қолданылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Sabyrkul SEITOVA, Yessengali SMAGULOV, Yekaterina GAVRILOVA, Zhomart ZHIYEMBAYEV, Nazym ZHANATBEKOVA. Studying Mathematical Subjects to Students as an Independent Work. Astra Salvensis, an VI, numar 11, 2018. p.617-630

2. Бабаев Д.Д., Смагулов Е.Ж., Хаймулданов Е.С. Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері. ВЕСТНИК Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова. Серия «Математика и естественно-технические науки». Стр.11-15. Талдықорган, 2018

3. Smagulov Esengali, Seitova Sabyrkul, Khaimuldanov Yerlan, Adilbaeva Ardak, Tulymsheva Gulnur, Abdykarimova Aizhan. «Periodico tche quimica» www.periodico.tchequimica.com Vol. 15 N. 30. ISSN 1806-0374 (impresso). ISSN 1806-9827 (CD-ROM). ISSN 2179-0302 (meio eletronico). 2018 Porto Alegre. RS. Brasil. p.330-337.

4. Kvesić, Ljiljanka & Brkić, Slavica & Imre, Anita. (2020). World Journal of Educational Research. ISSN 2375-9771 (Print) ISSN 2333-5998 (Online) Vol. 7, No. 1, 2020. <http://www.scholink.org/ojs/index.php/wjer/article/view/2625> “Mathematical Abilities of Preschool Children”

5. <https://hr-elearning.ru/top-besplatnykh-sistem-distancionnogo-obucheniya-personala/>

УДК 372.857:582.02

МОТИВАЦИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ: МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ЛЕТНЕЙ ШКОЛЫ «ЭКОУМКИ»

Сперанская Н.Ю., к.б.н.,

Жембровская Т.А., Ляшенко А.Д.

Алтайский государственный университет, г. Барнаул

E-mail: speranskaj@mail.ru

С целью повышения мотивации к обучению в статье приведена методическая разработка летней школы по экологии для учащихся 9-11 классов, включая примеры заданий, приемов работы, рекомендуемые сервисы для организации занятий.

Ключевые слова: дистанционное обучение, проектная деятельность, экология, экологические кризисы.

В настоящий момент многие школьники теряют интерес к обучению. Учащиеся 9 и 11 классов посвящают большую часть времени подготовке к ОГЭ или ЕГЭ, и практически перестают уделять внимание другим предметам. Традиционно блок «экология» изучается в конце года, когда учащиеся окончательно теряют мотивацию к изучению непрофильных предметов. Напротив, десятиклассники после экзаменов чувствуют себя очень расслабленными, и их сложно заинтересовать. Кроме этого, количество уроков, посвященных экологическим проблемам, во многих школах недостаточное (в среднем, 1–2 часа). В связи с этим уровень экологического образования учащихся очень низкий [1]. При проведении уроков по биологии было замечено, что о многих экологических кризисах учащимся неизвестно. Например, неизвестными проблемами стали деградация пастбищ, эрозия почв.

Данные факторы воздействуют и на преподавателей. Эмоционально тяжело проводить занятия, когда класс между собой не контактирует, в процессе урока участвует неохотно, не реагирует на вопросы преподавателя. Вследствие этого наблюдается снижение к процессу обучения не только у учащихся, но и у учителей.

Целью данного исследования было создание методической разработки, направленной на повышение уровня экологического образования учащихся и их мотивации изучении темы. Для этого были поставлены следующие задачи: провести анализ наиболее актуальных экологических проблем для учащихся, создать интересные актуальные задания по соответствующим темам, представить методическую разработку.

Решением данной проблемы может служить проведение дополнительных внеурочных мероприятий. Также повышением мотивации может служить включение в работу со школьниками преподавателей и студентов высшего учебного заведения. Авторами подготовлена методическая разработка экологического курса «ЭкоУмки».

Методы исследования. В процессе организации летней школы применяются следующие методы: модульные технологии, проектные технологии, решение практических задач, лекции, просмотр обучающих видеоматериалов, поскольку это помогает учащимся в приобретении навыков коммуникации, работы в команде, владение информационными технологиями [3, с. 37]. Метод проектов позволяет учащимся самореализоваться, раскрывает их творческие, исследовательские способности, позволяет узнать свои потребности и интересы, в том числе играя большую роль в определении будущей профессии [2, с. 66].

Курс проводился в очном формате летом 2022 г. на базе Алтайского государственного университета. В данной методической разработке представлены материалы данного курса, переделанные под дистанционный формат работы. Возможность дистанционного формата занятий позволяет охватить большее количество школьников, включая тех учащихся, которые обучаются в деревнях и селах и не имеют возможности посещения мероприятия очно.

Результаты и их обсуждение. Мероприятие рассчитано на 3 занятия по 1,5 ч. Оно включает в себя шесть теоретических блоков (3 ч.): «Глобальное потепление в России и в мире», «Деградация пастбищ», «Водный кризис», «Загрязнение воздуха», «Вырубка лесов». Кроме этого, практическую часть – проектную работу учащихся (2 ч.) и презентацию проектов (1 ч.). Максимальное количество участников – 24 (по 4 в каждой группе). Занятия проводятся на платформе Zoom (или Webinar, Discord, других ресурсах в случае блокировки изначального сервиса).

«ЭкоУмки» – курс, который ведется от лица белого медведя по имени Умка (мультфильм 1969). Он рассказывает о том, что в результате глобального потепления его дом разрушается, и семья Умки больше не может находиться на Северном полюсе. В процессе обучения ребята будут узнавать последствия экологических кризисов, пути их решения. Конечная цель мероприятия – создание плаката о взаимосвязи экологических проблем друг с другом и возможности защиты окружающей среды: «Как спасти Умку?».

«Глобальное потепление в России и в мире»: 1) научно-популярная лекция «Глобальное потепление ИЛИ Глобальное похолодание?»; 2) кейс: «Я – председатель ООН» (предложить список мер по борьбе с глобальным потеплением); 3) Викторина, посвященная глобальному потеплению, в «Kahoot!», «Blooket», «Quizizz» или в других аналогичных сервисах (в зависимости от доступности сервиса на момент проведения мероприятия); 4) кейс: «Глобальное потепление – зло или добро?».

«Деградация пастбищ»: 1) определение стадии пастбищной деградации по картинкам (рис. 1); 2) кейс: «Изменение поля при дигрессии» (определение изменившихся экологических факторов).

Рис. 1. Этапы деградации пастбищ (пример) (activestudy.info)

«Водный кризис»: 1) кейс: «Помощь жителям деревни» (решение практической экологической задачи, что делать, если в каком-либо населенном пункте происходит загрязнение источника воды); 2) создание брошюры: «Безопасность регионов с отсутствием воды или с некачественной водой».

«Загрязнение воздуха»: 1) Викторина, посвященная загрязнению воздуха; 2) кейс: «Состояние воздуха в моем родном доме (городе, деревне и пр.)» с использованием государственных докладов об экологической обстановке; 3) кейс: «Что можно сделать, чтобы улучшить состояние атмосферы?».

«Вырубка лесов»: 1) определить, каким образом будет влиять вырубка на представленные на картинках организмы (рис. 2); 2) кейс: «Вырубка: плохо или хорошо?»; 3) научно-популярная лекция «Виды особо охраняемых природных территорий».

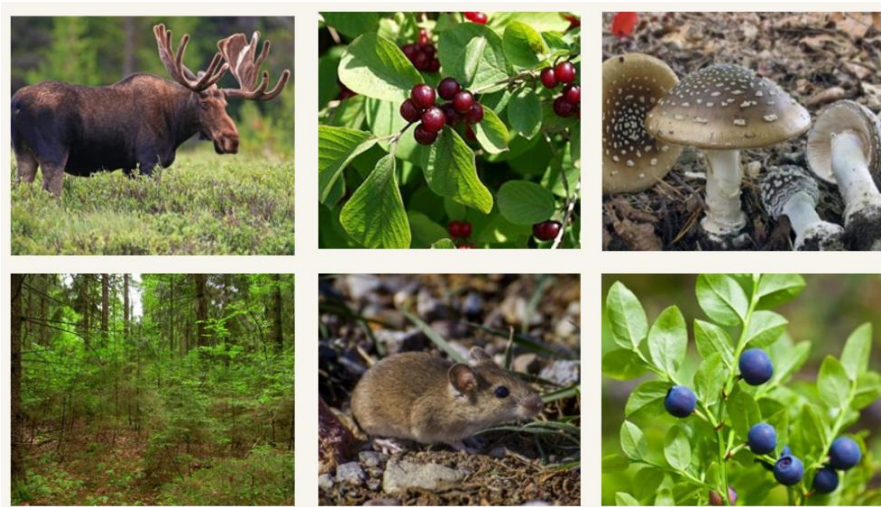

Рис. 2. Организмы лесов (inaturalist.org)

Для подготовки проектов учащихся необходимо разделить на сессионные залы, определить их роли. Команды выбирают определенную экологическую проблему. Задача команды – подумать, как данный кризис связан с другими, а также предложить пути их

решения. Во время подготовки плаката рекомендовано использование интерактивных виртуальных досок (например, Jamboard, Miro), чтобы дети могли параллельно создавать плакат, а преподаватель мог следить за их успехами. В дальнейшем работы учащихся собираются в общий плакат.

Мероприятие рассчитано на летний период, но может быть проведено и в иные каникулярные периоды.

Предложенная методическая разработка летней школы «ЭкоУмки» может быть применена как на занятиях по соответствующим темам, так и в рамках целого курса. Применение как очного, так и дистанционного формата расширяет возможности использования данной разработки. Кроме повышения мотивации к обучению и интереса к предмету, привлечение сотрудников и студентов ВУЗа позволяет проводить профориентационную работу со школьниками с погружением в профессиональную среду посредством игровых и проектных технологий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдурахманов Г.М., Гусейнова Н.О., Иванушенко Ю.Ю., Прокопчик С.В., Кадиева Джуляна И., Солтанмурадова З.И. Образование в интересах устойчивого развития как основа формирования экологического мировоззрения // Юг России: экология, развитие, 2017. – № 3. – С. 115-137.
2. Байбородова Л.В., Серебренников Л.Н. Проектная деятельность как средство профессионального самоопределения школьников // Ярославский педагогический вестник, 2014. – Т. 2. – № 2. – С. 65–70.
3. Рубцова Л.Н. Метод проектов как средство формирования ключевых компетенций // Профессиональное образование, 2006. – № 1. – С. 13.

ӘОЖ 37

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Сыдыбаева Н.Ж., ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

27 орта мектеп-гимназия коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Талдықорған қ.

E-mail: naz1555@mail.ru

Заманауи мұғалімнің бейнесі сабақ өту барысында инновациялық технологияларды шебер меңгеруінде және оқушыларды сабаққа қандай жағдай болмасын қызығушылығын арттырып, деңгейін көтеруді талап етеді. Ағылшын тілін оқытудың бүгінгі күні көптеген әдіс-тәсілдері бар. Бірақ шын мәнінде оқушылардың барлығы ағылшын тілін шебер меңгеріп кете алмайтындығы.

Мақалада бүгінгі күн талабына сәйкес жасалынған ағылшын тілін оқытудағы заманауи әдіс-тәсілдерді ұйымдастыру жолдары көрсетілген.

Тірек сөздер: заманауи мұғалімі, әдіс-тәсілдер, оқыту, заман талабы, инновациялық технологиялар

Имидж современного учителя требует умелого владения инновационными технологиями во время проведения урока и повышения уровня интереса учащихся к занятиям в любых условиях. На сегодняшний день существует множество методов обучения английскому языку. Но на самом деле не все ученики могут овладеть английским языком.

В статье представлены современные подходы к организации обучения английскому языку, разработанные в соответствии с требованиями сегодняшнего дня.

Ключевые слова: современный учитель, методы, обучение, требования времени, инновационные технологии

The image of a modern teacher requires skillful mastery of innovative technologies during the lesson and in-creasing the level of student's interest in classes in any conditions. To date, there are many methods of teaching English. But in fact, not all students can master English.

The article presents modern approaches to the organization of English language teaching. Developed on accordance with the requirements or today.

Keywords: modern teacher, methods, training, time requirements, innovative technologies.

«Сынып» – бұл мұғалім 20-30 оқушыдан тұратын сыныптың алдында тұрған жағдайды еске түсіретін сөз, дауыста ерекше байсалдылықпен сабақ өткізуді қажет етеді. Бұл шамамен жиырма жыл бұрын мектепте оқып жүргенде кең таралған оқыту әдісі. Алайда, жылдар өте келе бәрі өзгерді және бұл оқушыларға ағылшын тілін оқытудың ең тиімді әдістерінің бірі болғанымен, қазір ол бұрынғыдай өзекті болып саналмайды. Бұл әртүрлі себептерге байланысты:

- қазіргі ұрпақ әлеммен әлеуметтік медиа арқылы танысады;
- олардың білім базасы интернетте қол жетімді ақпаратпен толықтырылады.

Қазіргі уақытта оқушылар шыдамсыз және олардың назарын аудару үшін оқыту әдістері олардың динамикалық ойлау процесіне сәйкес келуі керек.

Тілді оқыту, кез-келген пән сияқты, көптеген өзгерістерге ұшырады. Ол рөлдік ойындарға, интерактивті ойындарға, қысқа визуалды эффекттерге және т.б. дәстүрлі әдістерден, мысалы, емле мен грамматикалық кестелерді қолдану және қайталау үшін тек тақтаны қолданатын фасилитаторлардың дәрістері рөлдік ойындарға көшті.

Жалпы, сіз үйрететін барлық нәрсе оқытатын ортаға сәйкес келуі керек, өйткені студенттер оқыту мен оқу процесінің орталығы болып табылады.

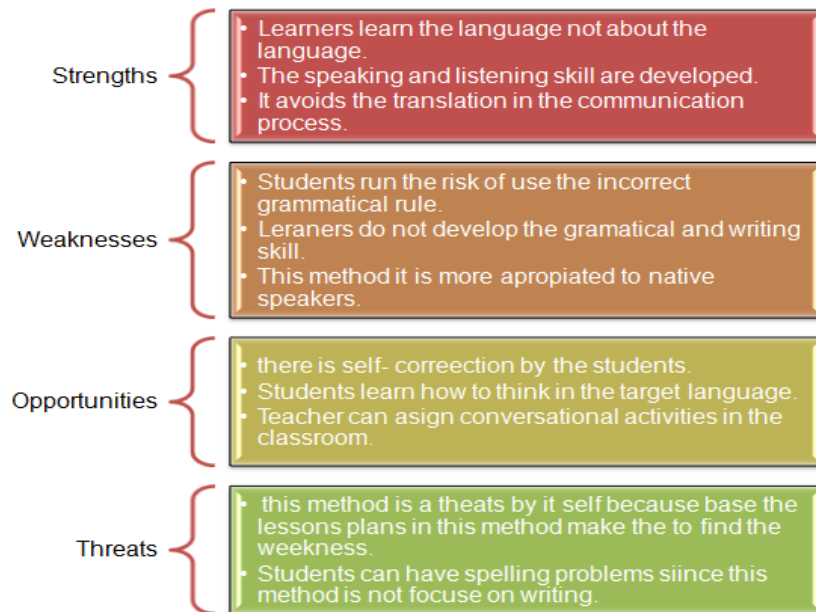
В.Б. Йейтстің «Білім – бұл шелекті толтыру емес, ол - от жағу» деген сөзіне сәйкес, ХХІ ғасырдағы мұғалімдер оқуды қызықты әрі түсінікті ету үшін арнайы әдістерді ойлап тапты. Тілді оқытудың өзіндік проблемалары бар. Көп жағдайда бұл шет тілі, ол оқушы өз ортасында меңгере алмайды және сіз шыдамдылықпен және жүйелі түрде сабақ беруіңіз керек, сонда оқушылар өзіне сенімді болып, көп күш жұмсамай-ақ сол тілде оқи, жаза және сөйлей алады. Ағылшын тілі – әлем тілі, ал ағылшын тілі мұғалімдері қазіргі сценарийге сәйкес оқыту әдістерін жылдар бойы өзгертті. Бұл мақалада мен қазіргі оқушылардың талаптарына сәйкес келетін ағылшын тілін оқытудың нақты танымал және тиімді әдістерін талқылауды жөн көрдім.

Ағылшын тілін оқытудың негізгі әдістері Ашер мен Джеймстің (1982 ж.) пікірінше, «Әдістер – бұл сыныптардағы мұғалімдер өз оқушыларын оқыту үшін қолданатын және пластификациялайтын әдістердің жиынтығы, ал тәсілдер – бұл тілді оқытудың әртүрлі әдістерін қолдана отырып, сыныптарда қолдануға болатын тілді оқытуға қатысты мұғалімдердің философиясы».

Мақалада ағылшын тілін оқытудың негізгі әдістері келтірілген. Олардың кейбіреулері уақытпен тексерілген тәжірибелер, ал кейбіреулері жаңа тәжірибелер.

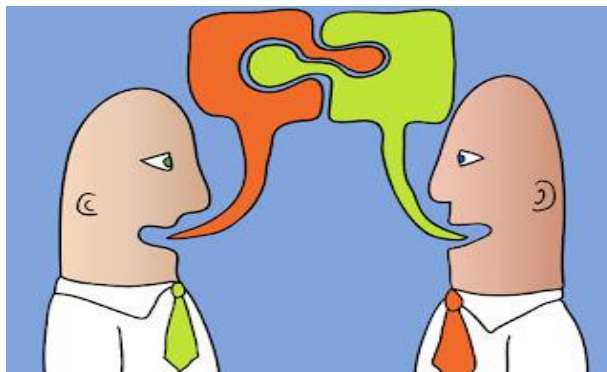
Грамматикалық парафраза – ағылшын тілін оқыту әдістері, тілді оқыту әдістері.

Ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі ХVІ ғасырдан бері қолданылып келе жатқан классикалық әдіс. Бұл тәсіл латын тілін үйрету үшін импровизацияланған, оны адамдар әдетте үйренбеген және сөйлемейтін. Ағылшын тілін оқыту әдісі мәтіндерді латын тіліне ана тіліне аударуға, содан кейін оны грамматикалық ережелер мен латын сөздік қорына сәйкес меңгеруге бағытталған. Қысқарту әдісі – сөздік қорын үйренудің ең көп қолданылатын әдісі. Бұл әдіс кейінірек екінші тіл болып саналатын басқа тілдерді үйрену үшін қолданылды. Осылайша, бұл ағылшын тіліне де қатысты. Бұл тәсілдің кемшілігі – бұл ағылшын тілінде дұрыс қарым-қатынасты үйренудің жақсы тәсілі емес. Қазіргі уақытта бұл ескі әдіс көптеген сынға ие болғанымен, көптеген оқу орындары оны әлі де қолданады, әсіресе ағылшын тілін ғылыми тұрғыдан үйренгісі келетіндер. Мұны біз «Табиғи әдіс» деп атаймыз.

1-сурет. Табиғи әдісті ұйымдастыру

Тікелей әдіс деп те аталатын ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі грамматикалық аударма техникасына жауап болып көрінеді. Бұл процесте ағылшын тілін екінші тіл ретінде оқытуға ұмтылатын мұғалім оқушыдан ағылшын тілінде сөйлесе алатындай етіп ағылшын тілінде ойлауды сұрайды. Техника ой мен өрнек арасындағы байланысты орнатуға бағытталған. Бұл мұғалімнен оқушыға ана тілін қолдануға қатаң тыйым салуды талап етеді. Оқушы өзін ағылшын тілінде, дұрыс екпінмен және грамматикалық дағдыларды қолдана отырып, өзін жақсы көрсетуі керек деп болжанады. Ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі қазіргі уақытта қолданылады және ағылшын тілінде сөйлесуді үйренуде пайдалы. Студент нақты өмірлік жағдайларда ағылшын тілінде ойлайды және сөйлейтіндіктен, ол тілді дәл үйренеді және жаттау немесе аударма жоқ. Бұл біраз уақыт алуы мүмкін, бірақ біз білгендердің бәрі есте сақтау қабілетімізге ұзақ әсер етеді. Аудио-Лингвистикалық әдіс.

2-сурет. Лигвистикалық әдісті жүргізу

Ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі бастапқыда «Армия әдісі» деп аталды, өйткені ол екінші дүниежүзілік соғыс кезінде сарбаздарға қарсыластарының тілін үйрену қажет болған кезде жасалған. Бұл белгілі бір мағынада тікелей әдіске ұқсайды. Бұл тәсіл бір тілде ойлауға және сол тілде ойды білдіруге негізделген және бұл процесте оқыту жүреді. Оқу процесі Скиннердің бихевиоризм теориясына және оның оперантты кондициялау бойынша өкілдік экспериментіне негізделген. Оған сәйкес позитивті күшейту жаңа нәрселерді үйренуге көмектеседі. Бұл тәсілде студент сөздерді түсінуге баса назар аудармай, тілдің құрылымы мен күнделікті қолданылуын үйренеді деп болжанады. Тривиальды пікірталас

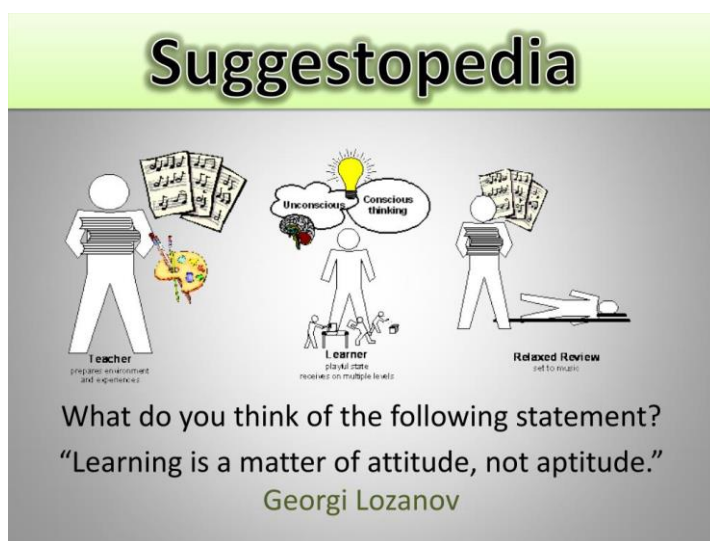
үлгілері оқытылады және оқушылар оларды кейінгі тестілеумен қайталайды. Бұл процесс оқушы дұрыс жауап бергенше жалғасады. Қорытындылай келе, аудио-тілдік әдіс процесі күнделікті қарым-қатынаста қолданылатын берілген сөз тіркестерін әдеттегі жаттаумен сипатталады, ал грамматикалық ережелер баса айтылмайды, оқытылатын лексика контекстік, Әдістемеде аудиовизуалды құралдар қолданылады. Ол айтылымға назар аударады және ақырында кез келген дұрыс жауап бірден позитивпен расталады. Ағылшын тілін оқыту әдісі бүгінгі күнге дейін қолданылады және ағылшын тілінде немесе кез-келген басқа екінші тілде дұрыс қарым-қатынасты үйретуге жарамды. Дегенмен, қарқынды қайта оқыту және есте сақтау Ағылшын тілін үйренудің болмауына әкелді, бұл әртүрлі қарым-қатынасқа кедергі болды. Сондай-ақ оқыңыз: Далластағы TEFL сертификаты төменде үш әдіс арасындағы салыстырудың графикалық көрінісі берілген.

3-сурет. Гуманистік әдісті ұйымдастыру жолдары

1970 жылдары оқыту мен оқу курсы түбегейлі өзгерістерге ұшырады, онда оқушының туа біткен әлеуеті мен алған дағдылары Білім беру процесінің орталығында болды. Осы идеяның негізінде «Гуманистік тәсіл» деген атпен топтастырылған бірнеше оқыту әдістері жасалды.

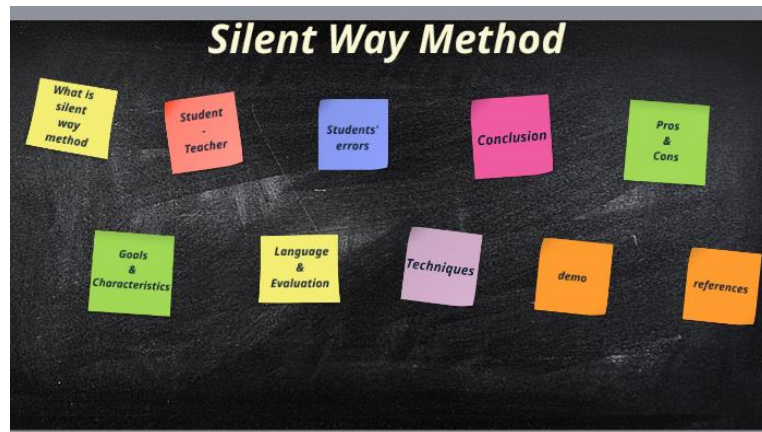
Суггестопедия – ағылшын тілін оқыту әдістері, тілді оқыту әдістері

4-сурет. Суггестопедия әдісімен оқыту

Ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі ақыл-ойдың үлкен әлеуетке ие екендігіне және ақпаратты ұсыныстар арқылы есте сақтай алатындығына негізделген. Бұл әдіс ағылшын тілін екінші тіл ретінде оқыту үшін белгілі бір есте сақтау принциптерін қолданады. Оқушыларға

түпнұсқа тіліндегі жаңа ақпараттың үзінділері беріледі (біздің жағдайда ағылшын тілінде) және ол классикалық музыканың фонында дауыстап оқылады. Бұл іс - шара концерттік оқу ретінде белгілі. Суггестопедияның идеясы-бұл ақпаратты игеруге және сақтауға мүмкіндік беретін кездейсоқ атмосфераны құру. Бұл әдіс оқушы ұялшақ немесе қорқатын болса пайдалы. Бұл әдістеменің жақтаушыларына Георгий Лозанов кіреді, олардың әдістері жеделдетілген оқыту қозғалысына айналды. Үнсіз Жол әдісімен сабақты ұйымдастыру .

5-сурет. Үнсіз жол әдісі

Табиғи тәсіл ретінде де белгілі, ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі адамдардың ана тілінде сөйлеуді қалай үйренетіні туралы идеяға негізделген. Калев Гаттено тілді оқытудың осы әдісін жасады. Мұғалім мүмкіндігінше үндемеуі керек, дейді Ол, бірақ оқушылар осы тілде сөйлеуге ынталы болуы керек. «Silent way» әдісі түсті диаграммалар, Cuisenaire түсті шыбықтар және т.б. сияқты элементтерді пайдаланады. Бұл әдіс негізделетін белгілі бір принциптер: оқыту студент шет тілінде жаңа нәрсені ашуды үйренгенде және оған үйретілгенді қайталамай, шығармашылықпен айналысқанда пайда болады. Оқуды қоршаған физикалық нысандар жеңілдетеді. Ол мәселелерді шешуге негізделген ағылшын тілін оқытудың бұл әдісі жаңадан бастаушыларға немесе жас ағылшын тілін үйренушілерге өте ыңғайлы.

Бұл әдіс сөйлеуді емес, тілді ойнауды қамтиды. Бұл мимика арқылы немесе тек аудиовизуалды сигналдарға жауап ретінде болуы мүмкін. Сияқты ойындар «Саймон айтады...» немесе шаралар - бұл оқыту әдісінің классикалық мысалдары. Бұл әдіс тілді үйренудің қызықты тәсілі, сондықтан өте пайдалы. Мазмұн және тіл бойынша интеграцияланған оқыту (CLIL) - бұл әдіс маңызды пәндердің көпшілігі ағылшын тілінде оқытылатын мектептерде қолданылады. Бұл қазіргі сыныптарда жиі кездеседі. Мазмұнға назар аударылады, ал сабақтар оқушының қажеттіліктері мен қалауын ескере отырып таңдалады. CLIL студенттерге мәдени экспрессия құралы ретінде ағылшын тілін практикалық қолдануды үйретуде тиімді. Тілді коммуникативті оқыту - бұл кең термин қазіргі уақытта ағылшын тілін оқытудың жалпы қабылданған стандарты болып табылады. Ол грамматиканы еркін меңгеруге назар аудармайды. Оның орнына ол хабарламаның мағынасын жеткізуге баса назар аударады; басқаша айтқанда, ол адамның (ана тілінде сөйлемейтін) ақпаратты ағылшын тілінде қаншалықты жақсы жеткізе алатынына назар аударады. Бұл әдістің әртүрлі сипаттамалары:

- Ағылшын тіліндегі өзара әрекеттесудің нәтижесі - тілді дұрыс түсіну.
- Білім алушыларға ағылшын тілін түсіну стратегиялары үйретіледі.
- Білімгерлердәі тәжірибесі сабақтың мазмұнын құрастыруға бағытталған.

Принципті эклектизм: бұл оқушының қабілетіне байланысты оқыту әдістерінің әртүрлілігін білдіреді. Әр түрлі әдістер білім алушылардың талаптарына сәйкес біріктіріледі.

Кез-келген жеке әдістің күшті және әлсіз жақтары бар. Сондықтан ол белгілі бір оқушыға сәйкес келмеуі мүмкін, сондықтан мұғалім бұл тәсілмен тілді түсінікті ету үшін әдістердің тіркесімін қолданады. Бұл шет тілін оқытудың ең заманауи әдісі және өте пайдалы.

Қорытындылай келе, мұғалімдер – өркениетті қоғамның алау ұстаушылары. Ғасырлар бойы мұғалімдер баланың талаптарына сәйкес әртүрлі әдістерді, тәсілдерді және стильдерді қолданды. Ағылшын тілін екінші тіл ретінде оқыту қиын, өйткені ана тілінде сөйлемейтіндер үшін әртүрлі әдістерді әзірлеу қажет екенін көреміз. Үндістанда ағылшын тілін оқыту міндеті болып табылады, өйткені біз бірнеше тілде сөйлейміз және әртүрлі әлеуметтік-экономикалық білімге ие боламыз. Дегенмен, жалпы ойлау ағылшын тілін сауаттылықтың белгісі ретінде анықтайды. Сонымен, осы ғасырдың мұғалімдері біздің ел үшін ең жақсысын табу үшін барлық әдістерді біріктірді. Көрнекі құралдарды тым көп пайдалану және білім беруді геймификациялау біздің елде әлі де кең таралмағанымен.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Как учить английский язык: проверенные методики и способы для самостоятельного изучения//<https://puzzle-english.com/how-to-learn-methods>
2. ТОП-6 авторских методик изучения английского языка//<https://www.eduneo.ru/top-6-avtorskix-metodik-izucheniya-anglijskogo-yazyka/>
3. 9 different emethods of teaching the English language in 2022//<https://www.henryharvin.com/blog/different-methods-of-teaching-english/>
4. Anisimova A., Koshova L. Modern Aspects of English Language Teaching: Theory&Practice. Д.: РВВ ДНУ, 2010. – 326 с.
5. Дмитренко Т.А. Методика преподавания английского языка в ВУЗе. – Московский экономико-лингвистический институт. 2009. – 210 с.
6. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. Высшее педагогическое образование (Дрофа). Дрофа. – 2007. – 324 с.

ӘОЖ 37.0

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ ОҚЫТУШЫ, СТУДЕНТ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМІН БАҒАЛАУ

Сыдықжанова А.О., 4-курс студенті
“Авиценна” медициналық колледжі, Талдықорған қ.
Ғылыми жетекшісі: **Бейсенбеков М.Б.**

E-mail: meqram.9797mail.ru

Бұл мақалада бүгінгі таңдағы ұстаздың орны, студент білімін бағалаудың шектеулілігі, студенттің бағасы мен ұстаз қыметінің қатынасы, автордың өз ұсынысы ортаға салынады. Түйін сөз: балдық жүйе, ретінгі, оқу- оқыту, білім сапасы, ұлт деңгейі.

Тірек сөздер: Студент, ұстаз, әдістер, бағалау, сабақ

В данной статье раскрывается место учителя на сегодняшний день, ограниченность оценки знаний студента, соотношение оценки студента и деятельности учителя, предложения самого автора. Ключевые слова: балльная система, ритмика, обучение, качество образования, уровень нации.

Ключевые слова: студент, учитель, методы, оценка, урок

This article reveals the teacher's place today, the limitations of the student's knowledge assessment, the ratio of the student's assessment and the teacher's activity, the author's own proposals. Keywords: ballroom system, rhythm, training, quality of education, level of the nation.

Keywords: student, teacher, methods, assessment, lesson

Алматы облысының техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының өзекті бір мәселесі 2021-2022 оқу жылдарында толығымен кредиттік-модульдік оқыту технологиясына кіруі жаңаша қиындығы және қызықты әдістерімен өз орындарын алып орнығып келеді. Сол себептен біз бірінші ғұлама ұстаз Ы.Алтынсариннің «Ұстаз мектептің жүрегі» деп өте жақсы ой түйген. Ол ой осы білім соғысының реформасында қарапайым ұстаздардың жаңа форматты оқытуға ауысып жүректерінің дұрыс соғуларына мүмкіндігі барма? Студенттердің білімін дұрыс бағалап, дәл өз бағасын берудің маңыздылығы қандай? Ұстаздың қызметі мен студент білімін бағалаудың байланысы қандай? Осы сұрақтарға жауап іздеу бұл мақаланың барысы.

Материалдар мен әдістер. Бүгінгі таңда оқытушының қоғамдағы, білім ошақтарындағы шын бейнесі, мұғалімнің шәкірті алдындағы беделі, әріптестері арасындағы сипастығы, ұстаз өз міндетін жақсы атқаруына тікелей әсерін тигізеді. Дәл қазіргі қоғам жүзіне тура қарасақ, білім беру ісі тек әйелдердің мойнындағы, отбасылық шаруа болып қалған, мектептерде түгелдей әйел ұстаздар, жоғары оқу орындарының басым көбі тағы да әйел оқытушылардың еншісінде.

Демек біздер білім беру ісіне сәл қарап, ұстаздың қоғамдағы орнын төмендеттік. Ал білім ошақтарында бүгінгі таңда «балдық жүйе, ритінгі» арқылы ұстаздың белсенділігін арттыру, жұмыс сапасын жоғарлату мақсатында ойлап табылды, алайда ол ұстаздардың арасын суытты, олар бірімен бірі бақ талас, нөмір талас, ритінгіде оза шауып алға шығуды көздейді, олардың өмірі түгелдей қалың сифрға айналып, істегенін дәлелдеп шаршайды, осылай алдындағы білім беріп, адам тәрбиелеу ісіне немқұрайды қарайды, студентіне мейір, сүйіспеншілік тұрмақ, әріптестер арасында құрметтері аз. Өйтпеске де амалы қалмады, себебі ол балл ақша. Сол үшін де ұстаздарға студент алдында аудиториядағы сабақ маңызды емес, керісінше екінші сабақхана қимылын барынша жандандыру, шетелге мақала шығару қазіргі балл жинаудың ең жақсы амалы болып қалды. Негізінде, ұжымда сипастық, бауырластық, мейірімділік болғанда ғана жұмыс шынымен жақсы жүреді. Оқытушысының жұмысы оқу- оқыту сондықтан да оқытушының ритінгісі де сол бағытта болу керек емес пе? Жыл сайын оқытушылардан кәсіптік емтихан алу, әр семестрде ашық және жасырын сабақ тыңдау, жыл сайынғы ғылыми мақаласының және ОӘК-нің сапасы қадағалануы шарт, сол арқылы ұстаз деңгейі көрінеді. Алайда ол ритінгі жасырын түрде жүріп отыру керек, тек жалақысына қосылса болды. Егер ашық болса ол әріптестер арасындағы бақталастықты күшейеді. Білімнің берекесі- ол ұстазды сипауда. Шын мәнінде, білім алам деген студент ең әуелі алдындағы ұстазын құрметтесін, сонда ғана нағыз білімді ала алады. Ал оқытушы өз ісіне шебер болып, студентке шынайы күйініп, сабақ жүргізіп, әділ де қатал баға қойсын сонда білім сапасы жоғарлап, ұлттың деңгейі көтеріледі. Сондықтан да ұстаз қызметі ұлт алдында жауапкершілігі өте үлкен жұмыс.[5.16-6].

Зерттеулер нәтижелері және талықлаулар. Ұстаз лекциясынан соң практикалық сабақ бойынша тапсырмалар мен методикалық нұсқаулар береді, мысалы:

1	Дәріс Ф.Голощекиннің «Кіші Қазан» идеясы.	2	
1	Практикалық сабақ. Алаш зиялыларының тарихи-мәдени мұраға қосқан үлесі	1	
1	СӨЖ Жаппай қуғын сүргін		

СӨЖ. Тақырып: Қазақстандағы тоталитарлық жүйе.

Өткізу түрі: тарихи дерктерді талдау және материалдарды оқу топен жұмыс жасау.

Әдістемелік нұсқаулар: семинар сабағын өтуде Қазақстандағы реформалар (тәркілеу, ұжымдастыру, отырықшыландыру) мақсат, салдары мен оқиғаларға тоқталу

СӨӨЖ. Бұдан кейінгі оқытушы мен студент арасындағы өзіндік жұмыс бойынша тапсырмалар мен методикалық нұсқаулар беріледі:

Тақырыбы: Қазақ халқының тоталитарлық жүйеге қарсы күресі.

Тапсырма мақсаты: Білім алушы сабақ барысында игерген білімін практика барысында қолдана алу.

Өткізу форасы: эссе жазу, презентация жасау.

Тапсырмалар: 1. Тапсырма бойынша әдебиет жинау.

2. 尚書 Құрмет кітабіне талдау жасау.

3. Қытай ежелгі мифтерін саралап, жүйелеу.

Методикалық нұсқаулар: сипаттамалы және тарихи-салыстырмалы әдіс негізінде ойын тұжырымдау [1.56-6].

Мұнда шәкіртжұмыстардың барлық түрін көрсетілген мерзімде жасап тапсыру керек. Кезекті тапсырманы орындамаған, немесе 50% - дан кем балл алған студенттер бұл тапсырманы қосымша кесте бойынша қайта жасап, тапсыруына болады.

Орынды себептермен зертханалық сабақтарға қатыспаған студенттер оқытушының рұқсатынан кейін лаборанттың қатысуымен қосымша уақытта зертханалық жұмыстарды орындауға болады. Тапсырмалардың барлық түрін өткізбеген студенттер емтиханға жіберілмейді [5.86-6].

Бағалау кезінде студенттердің сабақтағы белсенділігі мен сабаққа қатысуы ескеріледі. СӨЖ тапсырмаларын немесе басқа да пән бойынша сұрақтар болса оқытушының жұмыс уақытына сай кафедраға келуге болады.

Студенттердің семестр бойғы білімін бағалауда төмендегідей жағдайлар есепке алынады:

- сабаққа қатысу;
- практикалық сабақтарға белсене қатысу мнә жауап беруі;
- СӨЖ тапсырмаларын орындау;
- Берілген тапсырмалардың уақытылы орындалуы;

СӨЖ-н үш тапсырмадан артық орындамаған жағдайда АW бағасы қойылады. Плагиат және басқа да әділсіздіктерге тыйым салынады. СӨЖ, аралық бақылау және қорытынды емтихан тапсыру кезінде көшіру мен сыбырлауға, өзге біреу шығарған есептерді көшіруге, басқа студент үшін емтихан тапсыруға тыйым салынады. Курстың кез келген мәліметін бұрмалау, Интернетке рұқсатсыз кіру және шпаргалка қолдану үшін студент «F» қорытынды бағасын алады [2.253-6].

Жоғардағы талаптардың барлығы жақсы, алайда кейінгі кезде жемқорлықты жою мақсатында сіздің оқыған пәніңіздің емтиханын басқа бір ұстаз тексеріп жатыр, бірақ ол оқытушы сіздің қандай лекция оқығаныңыздан бейхабар, себеі оқулық бір ізді емес, тек тұспалдап тескеру жасайды. Студенттер білімін тексеріп бағалау педогогикалық үрдіске қатысты мәселені жинақтап қорытуғана емес, қайта ол алдындағы адамды, келешек тұлғаны турашылдыққа, әділдікке, адамдыққа, азаматтқа, өз ісіне сенімділікке баулудың жолы.

Егер керек болса пән мұғалімі және басқа кәсіптік жақтан ұқсас ұстаздар емтихан тексеретін бір комиция болып құрылып, бір студенттің жауап парағындағы әр сұрақты әр қайсысы бөлек тексеріп бағасын, осылай әділ бағасын қойса дұрыс шешім болар еді. Сосын ол баға неге төмен деп сұралмаса, себебі ұстаздың деңгейі жоғарыда айтқан жолмен әлде қашан тексеріледі емес пе?

Студенттің баллының төмендігі студенттің жалқаулығынан, негізінің әлсіздігінен. Керісінше төмен баға қойған ұстазды мадақтау керек. Себебі ол ұлт болашағына, мемелекет үшін жақсы маман дайындауға үлес қосып отыр. Ол ешқашан өз ритінгісі мен ұжымының ритінгісіне әсері болмауы керек. Ал ұстазда шынайы бауырмашылдық пен студент келешегіне жаны ашып нақ баллын қою керек. Яғни мамандық дайындайтын орындағы ұстаздарға студенттің балл қоюы (студенттің көзімен оқытушыны бағалау әнкетасы), топтағы жақсы оқитын, жақсы оқымайтын студенттің барлығының оқытушыға баға қою мүмкіндігі бар, мұғалім жақсы баға қоймаған, дәл өз біліміне қарай бағаланған, (шындыққа тура қарамайтын, жалақорлық сынды замана дертіне душар болған) үлгерімі нашар студент мұғаліміне еш қашан жақсы баға қоймайды. Студентке ұстазды бағалатудың түкте керегі жоқ, студент қашанда студент, егер бағалатпаса болмаса, онда тек жақсы

оқитын, белсенді студентке бағалату керек. Нашар оқитын не сабаққа келмейтін шәкіртіңе шын баға қойсаң ол сол бірлестік цикылдық комиссияның жалпы ритінгісіне, бөлімнің ритінгісіне, колледж ритінгісіне кері әсерін тигізеді, сенің тобыңның емтихан нәтижесі неге төмен болды деген сұраққа түсініктеме жазып тағы шаршайсың. Айналып келіп оқытушының басына таяқ болып тиеді. Алда жалда, оқымайтын, не сабаққа келмейтін бір студентті емтиханнан құлатсаң жазғы демалыста не қысқы аз күндік бостықта басқа бір мұғалім сабақ жүргізеді алайда, одан ештеңе өзгермейді, тағы ол сабаққа толық келмейді, келседе ештеме бімей құр отырады, олда амалсыз қояды. Енді ұсазға қайтпек керек? Ол амалсыздан «аш құлақта, тыш құлақ» студент білсін, білмесін көзін жұмып, қиналып отырып, барлығына толық бал қоймасқа шарасы жоқ. Қазір студенттерге «90-94» аралығында бал қойсаң олар өзінің біліміне қарамастан соған қанағаттанбай шағымданатын болды.

Осылай білімді жалған бағалу мемлекетіміздің келешігіне орасан ауыр зардабын тигізуде, студент кезінде жақсы оқысада, жаман оқысада барлық баланың «баллы» бірдей, сондықтан да жақсы оқитын студент оқуға салғырыт қарайды. Тіпті өмірге салғырт қарайды. Сөйтіп адамдар өтірікші, жемқор, озбыр, әділетсіз болып жетісіп шығады, Ал сонда ұлттың тағдыры не болмақ, қайтып дамыған отыз елдің қатарына қосыламыз.

Қорыта айтқанда, осындай қателер ұстазды жарым жан жасап, шәкіртті қисық адам етіп тәрбиелеуге негіз қалауда, осылай ұлт мінезін өзгертуде, ұлтты тәрбиелейтін оқытушының аңдығаны ел ритінгісі емес, өз ритінгісі. Білім сапасын көтеріп, ел қуатын арттудың жолы ол өзара сенімділік, ішкі мәдениеттілік, өз жұмысына жауапкершілік, отаншылдық, адам болашағына алаңдау, шын маман жетістіруге тырысу, ұстазды ырқты орынға шығару, студент біліміне дұрыс баға қою.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Педагогикалық пәннің негіздері. Е.Дайрабаев, А. Дайрабаева, оқу құралы, Алматы, ҚазҰУ баспа үйі, 2005ж.
2. Педагогикалық шеберлік. Ж.А.Жүсіпова, оқулық, Алматы, экономика баспасы, 2011ж.
3. Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы. С.М. Бахишива, оқулық. – Алматы: «Дәуір» баспасы, 2011ж.
4. Білім берудегі жаңа технологиялар. А.Б.Айтбаева, оқу құралы, Алматы, ҚазҰУ баспа үйі, 2011ж.
5. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері. А.Н. Каримов, оқу құралы, Алматы, ҚазҰУ баспа үйі, 2011ж.

ӘОЖ 330

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛҚЫН АЗЫҚ-ТҮЛІКПЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сыздықбаева Н., Күнсағымова Г., Құттыбек Ш.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: gulima7859@mail.ru

Мақалада Қазақстан республикасының халқын азық-түлікпен қамтамасыз ету жолдары қарастырылады және оның дамуындағы сыни нүктелер атап өтіледі. Осы тақырып бойынша Азық-түлік индустриясының даму деңгейіне, сондай-ақ азық-түлік экспортының негізділігіне байланысты елдің азық-түлік қауіпсіздігі мәселесінің стратегиялық маңыздылығымен өзектендірілді. Біздің мақсатымыз - тамақ саласының әлеуметтік маңызы бар өнімін және оның өнімін өндіру көлемімен Республика

қажеттілігінің теңгерімдігін талдау, өзін-өзі қамтамасыз ету санаттары бойынша топтастырып көрсету болып табылады.

Тірек сөздер: агроөнеркәсіптік өнеркәсіп, азық-түлікпен қамтамасыз ету, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу, тамақ өнеркәсібі, азық-түлік, өзін-өзі қамтамасыз ету, әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдері, экспорт, импорт.

В статье рассматриваются пути обеспечения продовольствием жителей Республики Казахстан и отмечаются критические точки в его развитии. Актуализирована согласно этой проблеме стратегическая значимость вопроса продовольственной безопасности государства в связи с степени формирования пищевой промышленности, а также обоснованности экспорта продовольствия. Наша цель - проанализировать общественно важную продукцию пищевой отрасли и сбалансированность потребностей республики в объемах ее производства, продемонстрировать ее группировку по категориям самообеспеченности.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, продовольственное обеспечение, производство, переработка сельскохозяйственной продукции, Пищевая промышленность, продукты питания, самообеспечение, социально значимые продукты питания, экспорт, импорт.

The article examines the ways of providing food to residents of the Republic of Kazakhstan and highlights critical points in its development. According to this problem, the strategic importance of the issue of food security of the state is actualized in connection with the degree of formation of the food industry, as well as the validity of food exports. Our goal is to analyze socially important products of the food industry and the balance of the needs of the republic in the volume of its production, to demonstrate its grouping by categories of self-sufficiency.

Keywords: agro-industrial complex, food supply, production, processing of agricultural products, Food industry, food, self-sufficiency, socially significant food, export, import.

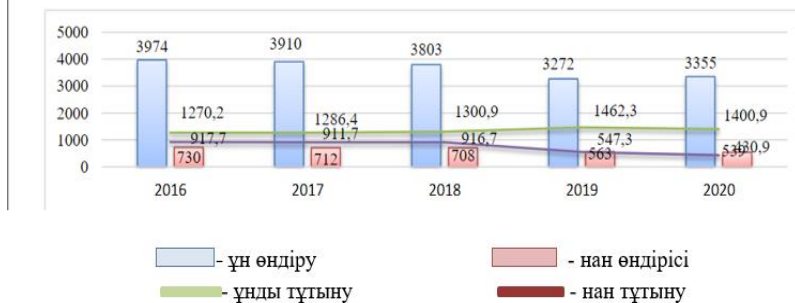
Елдің азық-түлікпен қамтамасыз етілуі Ұлттық қауіпсіздік жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені ол халықтың өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі экономикалық даму жағдайларын қалыптастыра отырып, елдегі әлеуметтік және саяси жағдайға айтарлықтай әсер етеді.

Осы зерттеуді жүргізудің өзектілігі Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың "Халық бірлігі және жүйелі реформалар-ел өркендеуінің берік негізі" атты Қазақстан Халқына Жолдауында елді негізгі азық-түлікпен толық қамтамасыз ету міндетімен айқындалған. Алайда, қазіргі кезеңдегі әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өндірісінің деңгейімен елдің қажеттіліктерінің тепе-теңдігін талдауға арналған зерттеулер және оларды өзін-өзі қамтамасыз ету категориялары бойынша топтастыру әлі де дамымаған. Тамақ өнеркәсібі әр елдің ұлттық экономикасының стратегиялық маңызды буындарының бірі болып табылады, өйткені ол ел халқын әртүрлі популяциялардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін әртүрлі азық-түлік ассортиментімен қамтамасыз етуге арналған. Азық-түлік өнімдері жоғары сапалы, ішкі және сыртқы нарықта бәсекеге қабілетті болуы керек. Өнеркәсіптік өндіріс, оның ішінде тамақ өнеркәсібі елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жұмыспен қамту және халықтың денсаулығын қамтамасыз ету үшін маңызды. Ауыл шаруашылығының елеулі әлеуетіне ие бола отырып, Қазақстан елдің азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін шеше отырып, ел халқын сапалы және заттай өніммен барынша қамтамасыз ету деңгейіне дейін өзінің тамақ өнеркәсібін дамытуға қабілетті.

Әдістер мен материалдар. Жүргізілген зерттеу АӨК және тамақ саласын дамытуға бағытталған Қазақстан Республикасының заңнамалық актілері мен бағдарламалық құжаттарын қоса алғанда, ауыл шаруашылығы өндірісі және қайта өңдеу өнеркәсібі, азық-түлік қауіпсіздігі саласындағы қазақстандық және шетелдік авторлардың ғылыми

ізденістеріне теориялық шолуға негізделген. Жұмысты дайындау кезінде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының ақпараттық материалдары пайдаланылды. Жұмыста ғылыми әдістер кешені пайдаланылды, демек: дерексіз-логикалық, монографиялық, графикалық, салыстырмалы талдау, азық-түлік қауіпсіздігін теориялық зерттеу, ғылыми әдебиеттерді жүйелеу, топтастыру, оларды қолдану Қазақстанның ішкі нарығын әлеуметтік маңызы бар азық-түлікпен қамтамасыз ету проблемасын кешенді және жүйелі түрде зерттеуге мүмкіндік берді. Зерттеу объектісі-2017 жылғы 13 қаңтардағы "азық-түлікті тұтынудың ғылыми негізделген физиологиялық нормаларын бекіту туралы" ҚР Заңы бойынша әлеуметтік маңызы бар тізбеге енгізілген. Зерттеу пәні-өндіріс, ішкі нарықтағы тұтыну, экспорт және импорт көрсеткіштері.

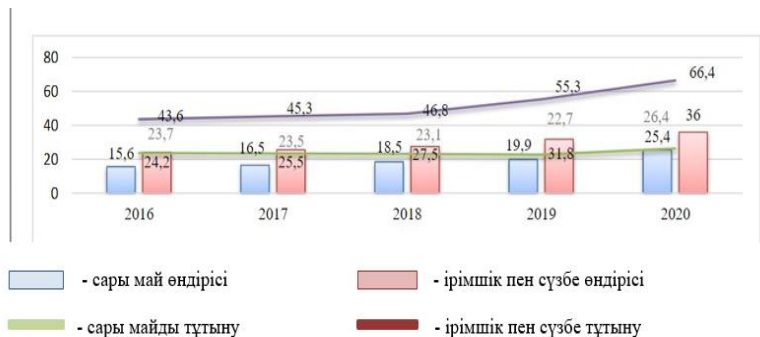
Нәтижелер мен талқылаулар. Талданатын азық-түлік тауарларының бірінші тобын дәнді дақылдарды қайта өңдеу өнімдері құрайды: ұн, нан және нан өнімдері, жарма, макарон өнімдері. Тұтастай алғанда, осы тауарларға ішкі қажеттілікті өз өндірісімен жабу 2020 жылы 81,94-тен 221,8% – ға дейін құрады, бұл 2016 жылғы қазынашылардан едәуір төмен-92,92-ден 288,03% - ға дейін (А-сурет).

А. Ұн және нан

Б. Ет өнімдері

2016-2020 жылдары Қазақстанда әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдерін өндіру және тұтыну балансы, мың тонна

Қайнар көзі: Автормен құрастырылған

Нан, нан-тоқаш және кондитерлік өнімдер өндірісінің 499,6 мың теңгеге төмендеуі - үн өндірісінің 561,4 мың теңгеге қысқаруы есебінен болды, бұл дұрыс тамақтануға көшуге, тұтынылатын өнімдер ассортиментінің кеңеюіне байланысты халықтың нан өнімдерін тұтыну үлесінің азаюымен (2 еседен астам) түсіндіруге болады.

Дәнді дақылдарды қайта өңдеу өнімдерін өндіру әлеуеті жоғары саланың ең қуатты секторы болып табылады. Еліміздің үн тартатын кәсіпорындары 11-12 млн тонна бидай дәнін өңдей алады (соңғы екі жылда Қазақстанда астық өңдеу 20% - ға қысқарды) 2024 жылға дейін астықты терең өңдеу бойынша жаңа қуаттарды іске қосу көзделуде, оның жалпы құны 116 млрд. теңгені құрайтын, өндіріс көлемін 1,5 есеге ұлғайтуға ықпал ететін жеті жобаны еліміздің солтүстік өңірлерінде енгізу жоспарлануда .

Азық-түліктің екінші тобына ет өнімдерін жатқызамыз, олар бойынша өндірістегі оң үрдістерді атап өту керек. Ет және тамақ өнімдері бойынша өзін – өзі қамтамасыз ету өте жоғары деңгейде болып отыр -86,21%, дегенмен бұл көрсеткіш қажеттілікті толық қанағаттандырудан алыс. Сонымен қатар, құс шаруашылығындағы тұтыну қарқынынан төмен түсетін өнім көлемінің жоғары өсу қарқынын атап өткен жөн. (1,55 қарсы 1,3). Құс еті импортының едәуір үлесі отандық агроөнеркәсіптік кешен әлеуетінің жеткіліксіз іске асырылуын көрсетеді (Ө-сурет).

Шұжықтар мен консервіленген ет өнімдері бойынша ұсыныстан сұраныстың озуы шикізатты қайталама және үшінші рет өңдеу саласында проблемалардың бар екендігін көрсетеді. Өндірістік қуаттылықтардың жеткіліксіз жүктелуі орын алуда (жүктеменің орташа деңгейі шамамен 30-40% құрайды, ет өңдеудің тек 12% - қамтамасыз етеді), бұл отандық өндірісті арттыру жөніндегі іс-шаралар кешенін әзірлеу қажеттігін растайды.

Өкінішке орай, кәсіпорындардың технологиялық жабдықталу деңгейінің қазіргі әлемдік стандарттарға сәйкес келмеуіне байланысты 80% қайта өңдеу деңгейі төмен отандық өнімнің бәсекеге қабілетсіздігі екендігін айту керек.

Отандық қайта өңдеу кәсіпорындарын қолдаудың маңызды факторы тірі малды шетелге, ең алдымен Өзбекстан мен Қытайға әкетуге қабылданған мораторий болды. Бұл мемлекет қолдайтын осы елдердің өндірушілеріне қазақстандық жоғары сапалы етті терең өңдеу арқылы елеулі пайда алуға мүмкіндік берді. Мораторий мерзімін елдің ет өнімдерімен толық қамтамасыз ету шарттарына дейін ұзарту қажет деп санаймыз. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту картасы бағдарламасы шеңберінде ет өңдеу бойынша ұсынылған тетіктерді жандандыру қажет: жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды қайта жабдықтау және жаңаларын салу есебінен қайта өңдеу техникасы мен технологиясын жаңарту; шикізаттың көлемі мен сапасын арттыратын ауыл шаруашылығы операторларын қалыптастыру процесін жеделдету; жеңілдікті кредиттер мен инвестициялық кредиттер есебінен айналым қаражатын толықтыру үшін көбірек мүмкіндіктер беру, қайта өңдеу кәсіпорындары үшін субсидиялар қажет.

Азық – түлік тауарларының үшінші тобы-сүт өнімдері. Сүт өндіру қарқынының артуы осы топ бойынша қамтамасыз етуді 8,4% - ға арттыруға мүмкіндік берді. Алайда, 5 жылдық кезеңде осы тауар тобының импорты да 20 мың тоннаға өскенін атап өткен жөн. Экспорт көлемінің өсуі өңірлер арасында тауар алмасуды оңтайландыру арқылы елдің ішкі қажеттілігін жабу үшін қосымша резервтердің бар екендігін айғақтайды. Дамудың едәуір озық қарқынымен сары май өндірісі ерекшеленеді (сұраныстың өсу қарқынымен 1,6 – 1,2). Бұл факт 5 жыл ішінде 9,8 мың тоннаға өнім өсімін алуға және қамтамасыз ету деңгейін 66% - дан 87% - ға дейін жеткізуге мүмкіндік берді (С суреті). Бұл тауар тобындағы ең әлсіз буын ірімшік пен сүзбе өндірісі екені белгілі. Өндірістің жақсы өсу қарқынына (1,52) қарамастан, меншікті өндіріс пен импорттың арақатынасы сақталды, нәтижесінде отандық өндірушілерге нарықтың тек 57% - ұстап тұруға мүмкіндік берді. Сүт өнімдері тобының өндірісінің проблемалық мәселесі ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақ тауарлы сипатына, шикі сүт өндірушілер нарығындағы бәсекелестіктің дамымауына байланысты жеткізілетін шикізаттың жетіспеушілігі мен сапасы болып қала береді .

Бұдан басқа, қайта өңдеу кәсіпорындарын қолдау бағдарламаларын іске асырудағы проблемалар байқалады: терең қайта өңдеу өнімдерін субсидиялау, инвестициялық субсидиялау және салықтық жеңілдіктер бойынша. Кәсіпкерлердің пікірінше, бөлінетін қаражат жеткіліксіз, ал салық салу бойынша преференция тек ауыл шаруашылығы өндірушілеріне ғана қатысты және қайта өңдеу кәсіпорындарына берілмейді. Бұл проблемаларға объективті (мысалы, жемшөптің қымбаттауы) немесе субъективті (ірі ауыл шаруашылығы өндірушілерінің шешімі ретінде) факторлардан туындаған шикізат бағасының өсуі қосылады.

Өндіріс көлемін қосымша ұлғайтуға модульдік құрылыстар, сэндвич-панельдер және ауыл шаруашылығы кооперативтерінде азық-түлік технологиялық жабдықтарын жергілікті әзірлеушілер мен өндірушілерді қолдау жөніндегі шаралары бар жеңіл болат конструкциялар негізінде тез салынатын және тез өтелетін шағын өндірістерді енгізу ықпал етуі мүмкін, бұл бір жағынан ауыл экономикасын әртараптандыруға, екінші жағынан шығындарды азайтуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Айта кету керек, мысалы, Сүтті өңдеу және одан өнім өндіру техникалық регламентке және барлық санитарлық-ветеринарлық және технологиялық талаптарды сақтауға толық сәйкес жүзеге асырылуы керек. Бұл жағдай сатылатын өнімге сертификаттар мен декларациялардың болуына қойылатын талаптарды жүйелі бақылау және қамтамасыз ету қажеттілігін негіздейді. Өнімді қайта өңдеу деңгейін арттыру функцияларына өнімді дайындау, сақтау және тасымалдау кіруі тиіс. Олардың дамуы мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетігін енгізуді, "даладан/бақшадан үстелге дейін" қағидаты бойынша, мамандандырылған субсидиялар бөлу арқылы шетелдің қатысуымен бірлескен кәсіпорындарды қалыптастыруды талап етеді.

Күнбағыс майын өндіруде тұтынудың шамалы өсуімен (1,1) оның көлемінің 50% - дан астам өсуі байқалды. Бұл тенденция өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейінің айтарлықтай өсуіне ықпал етті (73% - дан 97% - ға дейін). Өндірістің өсуіне майлы дақылдарға арналған егіс алқаптарының 5 есеге кеңеюі ықпал етті, бұл шикізаттың үлкен көлемін қамтамасыз етті, соның арқасында бүгінде Қазақстан Орталық Азиядағы майлы дақылдардың негізгі өндірушісі және май жеткізушісі болып табылады.

Күнбағыс майы нарығының маңызды проблемасы аймақтардағы бағаның 26,3% - дан 53,6% - ға дейін өсуі болып табылады. Бұл жағдай ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің шикізатты шетелдік кәсіпорындарға, ең алдымен Қытай мен Орта Азияға сатуымен байланысты, олар қолайлы бағаларды ұсынады. Қазақстандық өндірушілер фермерлермен алдын-ала төлем жасау және уақтылы есеп айырысу үшін әрдайым айналым қаражатына ие бола бермейді, сондықтан жазғы кезеңде шикізаттың болмауы нәтижесінде олар тоқтап қалуға мәжбүр болады. Сонымен, соңғы жылдардағы өте өзекті мәселе – өндіріс және елді қантпен қамтамасыз ету. Егер 2016 жылы ел өзін 78,5% - ға қамтамасыз ете алса, 2020 жылы ішкі сұранысты қанағаттандыру деңгейі 21,6 пайызға дейін төмендеді. Жоғары импортқа тәуелділік қант бағасының өсуіне әкеледі. 5 жыл бойы байқалған бұл құбылыстың негізгі себебі отандық шикізаттың – дайын өнімнің тек 10% өндіруді қамтамасыз ететін қант қызылшасының азаюы болды. Шикізатқа деген қажеттіліктің қалған 90% - ы шикі қамыс қантын әкелу есебінен қамтамасыз етіледі, өнеркәсіпшілердің пікірінше, отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін бажсыз әкелуге квотаны ұзарту қажет.

Қазақстанда ішкі нарықтағы қантқа деген қажеттілікті қамтамасыз етуге қабілетті төрт қант зауыты жұмыс істейді. Қант тағамдары және қайта өңдеу өнеркәсібі қауымдастығы шикізатпен проблеманы шешуді қант қызылшасын өсіру аландарын кеңейтуді немесе ауылшаруашылық жерлерін қайта өңдеу кәсіпорындарына жалға беруді қарастырады, бұл шикізатты өндірісті максималды жүктеу мүмкіндіктеріне сүйене отырып, өздігінен жинауға мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда, барлық азық-түлік топтарын ТМД-да қабылданған азық-түлік қауіпсіздігін талдау әдістемесіне сәйкес тұтынуды өз өндірісімен қамтамасыз ету бойынша бес санатқа бөлуге болады:

- өте жоғары қауіпсіздік (экспорттық әлеуеті бар) - 100-ден астам%;
- жоғары қауіпсіздік – 86-100%;
- орташа қауіпсіздік-80-85%;
- төмен қауіпсіздік – 71-79%;
- өте төмен (сыни) қауіпсіздік – 70% және одан төмен.

Алынған талдау нәтижелері негізінде қарастырылған азық-түлік тауарларын топтастыру кестеде келтірілген.

2016ж		2020ж	
Өнім түрі	%	Өнім түрі	%
Өте жоғары қамтамасыз етілген (100% дан жоғары)			
Ұн	288,0	Ұн	221,1
Жарма	129,2	Жарма	159,4
		Макарон өнімдері	124,9
Жоғары қамтамасыз ету (86-100%)			
Нан, нан-тоқаш өнімдері	92,9	Күнбағыс майы	97,1
Ет және тамақ өнімдері	85,3	Сүт және одан алынатын өнімдер	90,0
Сүт және одан алынатын өнімдер	81,6	Сары май	87,0
		Ет және тамақ өнімдері	86,2
		Нан, нан-тоқаш өнімдері	81,9
Орташа қамтамасыз ету (80-85%)			
Макарон өнімдері	81,0		
Әлсіз қамтамасыз ету (71-79%)			
Қант	78,5		
Күнбағыс майы	72,9		
Өте әлсіз қамтамасыз ету (70% және одан төмен)			
Сары май	65,8	Құс еті және тағамдық қосалқы өнімдер	58,7
Ірімшік және сүзбе	55,5	Ірімшік және сүзбе	57,8
Құс еті және тағамдық қосалқы өнімдер	49,6	Қант	21,6
- қамтамасыз ету деңгейін арттыру, санатты сақтау (%)		- санатты сақтаумен қамтамасыз ету деңгейін төмендету	
- санатты арттыра отырып, қамтамасыз ету санатын арттыру		- санатты төмендетумен қамтамасыз ету санатын төмендету	

Алынған нәтижелер негізінде 5 жылдық кезеңде ішкі нарықта әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлары бойынша елдің өзін-өзі қамтамасыз етуі елеулі өзгерістерге ұшырағанын атап өткен жөн: қамтамасыз ету санаттарының құрылымы өзгерді, тауарлармен қамтамасыз етілмеу деңгейі – 8 түрі бойынша өсті, 3 түрі бойынша төмендеді.

2020 жылы экспорттық әлеуеті бар өте жоғары қамтамасыз ету класына қосымша макарон өнімдерін өндіру кірді, Жоғары қамтамасыз ету тобына бұрын қамтамасыз етілуі төмен топқа кірген азық – түлік тауарларының келесі екі түрі кірді: күнбағыс майы және сары май. Теріс жағы-қанттың жоғары деңгейінен өте төмен қамтамасыз ету санатына өту. Кестеде оң тенденциялар жасыл түспен, теріс тенденциялар қызғылт түспен көрінеді, бұл жалпы оң трендті атап өтуге мүмкіндік береді.

1. Болжам бойынша, Қазақстан астық өнімдерін өндіруде ең жоғары нәтижелерді көрсетіп отыр. Тауарлардың осы топтарына сәйкес, ел қамтамасыз етудің жоғары деңгейіне ғана емес, сонымен бірге айтарлықтай экспорттық әлеуетке ие.

2. Тұтастай алғанда елдің тамақ саласын дамытудағы үдемелі қозғалысқа қарамастан, қайта өңделетін ауыл шаруашылығы өнімдерінің көлемі барлық түрлері бойынша ішкі нарықтың қажеттіліктерін қамтамасыз ете бермейді. Мал шаруашылығы, жеміс-көкөніс шаруашылығы өнімдерін терең өңдеудің әлсіз дамуы айқын.

3. Халықтың азық-түлікке қол жетімділігі бойынша, әсіресе соңғы екі жылда, бағаның өсуі пандемия салдарының объективті себептерінен және саяси жағдайдың күрделенуінен ғана емес, сонымен қатар өнімді сатуға қатысатын сатушылардың шамадан тыс үстеме бағасынан туындайды.

4. Елдің азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз етуін оңтайландыру мәселесі отандық тамақ саласын дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіруді талап етеді.

5. Саланың барлық проблемаларын барлық мүдделі тараптардың: мемлекеттің, ауыл шаруашылығы өндірушілерінің, қайта өңдеу кәсіпорындарының, халықтың іс-шараларын әзірлеуге және іске асыруға қатысу арқылы ғана шешуге болады, өйткені елдің азық-түлік қауіпсіздігі мәселесі стратегиялық маңызды және кейінге қалдыруға жол бермейді.

Жалпы зерттеу ішкі нарық, өндіріс, импорт және экспорт қажеттіліктерінің көрсеткіштері бойынша әлеуметтік өнімдердің өзіндік жеткіліктілік деңгейінің динамикасына талдау жүргізуге бағытталған. Отандық азық-түлік жеткізілімінің өсуі мен төмендеуіне әсер ететін факторлар анықталған. Тауарлар топтарына сұранысты қанағаттандырудың беріктік дәрежесін анықтау үшін ТМД мемлекеттерінде сандық тұрғыдан жеткілікті қауіпсіз тағамға физикалық және экономикалық қолжетімділік дәрежесін бағалау үшін көрсеткіштер жүйесі жөніндегі әдіснамалық ұсынымдарға сәйкес қабылданған санаттар бойынша оларды топтастыру жүзеге асырылды. Топтаманың ұсынылған нәтижелері отандық нарықты әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету құрылымындағы өзгерістерді анықтауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. KASE Қазақстан қор биржасының ресми сайты: ҚР тамақ саласы [Электрондық ресурс].-2020. URL: https://kase.kz/files/presentations/ru/kase/food_industry_ru_2020.pdf
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы бойынша шикізаттың, өндірістік-техникалық мақсаттағы өнімнің және тұтыну тауарларының аса маңызды түрлерін пайдалану мен ресурстардың теңгерімдері [Электрондық ресурс].- 2021. URL: <https://stat.gov.kz/official/in-industry/14/statistic/5>
3. ҚазТАГ қазақ телеграф агенттігі, соңғы екі жылда Қазақстанда астық өңдеу 20% -ға қысқарды [Электрондық ресурс].-2021.- URL: <https://kaztag.kz/RU/жаңалықтар/на-20-соңғы-екі-жылда-Қазақстанда-астық-өңдеу-қысқарды> [4] LS ресми сайты Қазақстанда миллиардтаған теңгеге жаңа жоба ашылады.-2020.-URL:<https://lsm.kz/Қазақстанда-астықты-қайта-өңдеу>. [5] Ресми сайт Inbusiness.kz . келешегі мен басты қауіп-қатері: ет саласын дамытудың келешегі мен басты қауіп-қатері [Электрондық ресурс].- 2020.- URL: <https://inbusiness.kz/ru>
4. Олейник, В.Үкімет сағаты: "Елдің ішкі нарығын отандық өндірістің ауыл шаруашылығы өнімдерімен қанықтыру бойынша қабылданып жатқан шаралар туралы [Электрондық ресурс].-2021. URL: <https://www.parlam.kz/ru/blogs/oleynik/Details/6/73789>
5. Ушакова, о. Ресми сайт In-business.kz . Сүт өнеркәсібінің проблемалары тұтынушылардың бағасына қалай әсер етеді [сүт өнеркәсібінің проблемалары тұтынушылардың бағасына қалай әсер етеді].-2021.-URL:<https://inbusiness.kz>
6. "Қазақстанның Сүт одағы" ресми сайты. Павлодар облысының мысалындағы сүт саласындағы ағымдағы жағдай мен проблемалар [Электрондық ресурс].-2019.- URL: <https://kazsut.com/situatsiya-pro-blemy-v-molochnoi-otrasli-kazakhstana>
7. "Капитал. Іскерлік ақпарат орталығы". Күнбағыс майын өндіру айтарлықтай плюс [Электрондық ресурс].-2021.-URL: <https://kapital.kz/economic/95090/proizvodstvo-podsolnechnogo-masla-v-zametnom-plyuse.html>
8. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының мемлекетаралық статистикалық комитеті. Бағалау үшін көрсеткіштер жүйесі бойынша әдістемелік ұсынымдар елдердегі азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйі ТМД [Электрондық ресурс].-2019.-URL: http://www.cisstat.com/gsagr/CIS_Agristat_Metodology_Recommendation_of_system_indicators_of_food_security_CIS_countries.pdf.

ӘОЖ 33.2964

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК МӘСЕЛЕСІ

Сыздықбаева Н., Сыздық Г., Найманова А.

І.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті КЕАҚ Талдықорған қ.

E-mail: sydykgulzat.01@mail.ru

Мақалада адам санының өсуіне орай халықты азық-түлікпен қамту өзекті мәселелердің біріне айналып, ауылшаруашылығын дамыту қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық ахуалға, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігіне, экономиканың барлық саласының жағдайына шешуші дәрежеде ықпал етіп отыр. Біздің елімізді экологиялық таза, сапалы азық-түлік пен қамтамасыз етуге оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруды маңызды мәселелер тұрғысынан қарауымыз қажет. Қазақстанда аграрлық саланы инновациялық тұрғыдан дамыту үшін мемлекет сәйкес инфрақұрылымды дамыта отырып, кадрлар дайындау және өндірушілердің қызметін тікелей ынталандыруға қаржы бөлу мен ақпараттандыру жүйесін дамыта отырып үлкен нәтижеге жетеді.

Тірек сөздер: агроөнеркәсіп, инновация, инфрақұрылым, кадр, инфляция, реформа, нарық.

В статье в связи с гибелью людей продовольственное обеспечение населения стало одним из актуальных вопросов, а развитие сельского хозяйства оказывает решающее влияние на социально-экономическую ситуацию в обществе, продовольственную безопасность государства и состояние всех аспектов экономики. Чтобы сделать нашу страну экологически чистой, чтобы обеспечить ее качественными продуктами питания и припасами, нам необходимо рассмотреть вопрос о повышении ее боеспособности с точки зрения важных вопросов. В целях развития аграрного сектора Казахстана с инновационной точки зрения государство добьется больших результатов за счет развития соответствующей инфраструктуры, подготовки кадров и разработки системы распределения финансовых средств и информации для непосредственного стимулирования деятельности товаропроизводителей.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инновации, инфраструктура, кадры, инфляция, реформа, рынок.

In the article, in connection with the death of people, the food supply of the population has become one of the topical issues, and the development of agriculture has a decisive influence on the socio-economic situation in society, the food security of the state and the state of all aspects of the economy. In order to make our country environmentally friendly, to provide it with quality food and supplies, we need to consider improving its combat capability in terms of important issues. In order to develop the agricultural sector of Kazakhstan from an innovative point of view, the state will achieve great results through the development of appropriate infrastructure, training of personnel and the development of a system for distributing financial resources and information to directly stimulate the activities of commodity producers.

Keywords: agro-industry, innovation, infrastructure, personnel, inflation, reform, market.

Қазіргі таңда жер бетінде адам санының өсуіне орай халықты азық-түлікпен қамту өзекті мәселелердің біріне айналып келе жатқаны анық. Осы жайында «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» еліміздің аграрлық саласының даму бағыттарын айқындай отырып, оны әртараптандыру, инновациялық технология негізін де еңбек өнімділігі мен саланың бәсекелестік қабілетін арттыру, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне қатысты нақты тапсырмалар беріп келеді. Ендеше ауылшаруашылығын дамыту қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық ахуалға, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігіне, экономиканың барлық саласының жағдайына

шешуші дәрежеде ықпал етеді. Біздің елімізде экологиялық таза, сапалы азық-түлік пен камтамасыз етуге қажетті табиғи-климаттық және экономикалық алғышарттар бар. Сондықтан, ауыл шаруашылығын дамытуды оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруды маңызды мәселелер тұрғысынан қарау қажет [1].

Стратегиялық жоспарлау және реформалар Агенттігі Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сәйкес, 2022 жылғы маусымда инфляция жылдық есептеуде-14,5%, бір айда 1,6%-ды құрады.

Соған орай, Кесте-1 де байқағанымыздай, 2022жылғы маусымда азық-түлік тауарларының бағасы өткен жылғы маусымымен салыстырғанда 19,2%-ға өсті, азық-түлікке жатпайтын тауарлар 13,2%-ға, ақылы қызметтер 9,2%-ға көтерілді.

Кесте-1

Тұтыну тауарлары мен қызметтеріне бағаның өзгеруі пайызбен, өсуі

	2022 жылғы маусым			Анықтама:2022 жылғы мамыр	
	2021 жылғы маусымға	2021 жылғы желтоқсанға	2022 жылғы мамырға	2021 жылғы мамырға	2022 жылғы сәуірге
Тауарлар мен қызметтер	14,5	10,5	1,6	14,0	1,4
Азық-түлік тауарлар	19,2	15,7	1,9	19,0	1,7
Азық-түлік емес тауарлар	13,2	8,4	1,9	11,9	1,4
Ақылы қызметтер	9,2	5,3	0,8	9,1	0,8
Қайнар көзі: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы.2022ж					

Кесте-2

Азық-түлікке бағаның өсуі

Бағаның өсуі (маусым 2021ж.-маусым 2022ж., өсім, пайызбен)	
78,7% құмшекер	22,8% қышқыл сүт өнімдері
72,4% қырыққабат	21,9% минералды және ас су
69,3% басты пияз	20,7% кондитерлік өнімдер
33,1% ұн	19,1% салқындатылған сусындар
30,1% макарон өнімдері	18,5% темекі өнімдері
29,7% құс еті	17,3% нан
28,5% жармалар	16,8% жылқы еті
26,0% қатты ірімшік	16,3% шұжық өнімдері
25,4% тоқаш және ұн өнімдері	15,9% сары май
25,3% жаңа піскен жемістер	14,9% қой еті
23,5% кептірілген жемістер мен жаңғақтар	14,7% құнбағыс майы
Қайнар көзі: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы.2022ж	

Кесте-2 көріп отырғанымыздай, азық-түлік нарығында баға жылдық мәнде құмшекерге-78,7%, қырыққабатқа -72,4%, басты пиязға 69,3% өсті. Картоп бағасы 9,8% төмендеді.

Қайнар көзі: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. 2022ж

Осы диаграммаға байланысты көретініміз, 2022 жылғы маусымда (2021 жылғы маусымға) азық-түлікке жатпайтын тауарлардың баға өсімі 13,2% құрады. Баға деңгейі жеке қолданылатын тауарларға-23%, жуу және тазалау заттарына -20,8%, тұрмыс құралдарына-19,7%, құрылыс материалдарына -18,6%, жиһаз және үйге қажетті заттарға-18,2%, автомобильдерге-15,1%, ыдыс-аяққа-13,9%, тоқыма бұйымдарына-10,8%, фармацевтикалық өнімдерге 9% өсті.

2022 жылғы қаңтардан бастап, тұтыну бағаларының индекcін есептегенде азық-түлік тауарларының үлесі – 40,7%, азық-түлікке жатпайтын тауарлар – 30,2%, ақылы қызметтер 29,1%-ды құрады [2].

ҚР бойынша мысалға, Ақмола облысында бір жылда 200,1 мың тонна ұн, 793,2 миллион дана жұмыртқа, 104,6 мың тонна сүт, 23,3 мың тонна қара мал еті, 68 мың тоннадан астам құс еті мен 268 мың тонна картоп өндірілетін болған. Сол облыстың кәсіпкерлері ішкі нарықпен қоса өз өнімдерін Ресей, Беларусь, Словакия, Түркия, Германия және Чехия сияқты мемлекеттерге шығаруға мүмкіндік алып отыр.

Қазіргі таңда сол өңірде ауыл шаруашылығындағы тауар өндірушілерінің өнім өндіру қарқыны жоғары болып отыр. Өткен жылғы қорытындылар бойынша, Ақмола облысы кәсіпкерлері 36,5 мың АҚШ долларына тең 96 тонна ұнды Ресейге, 31,7 мың АҚШ долларына тең 38,7 тонна сүт пен 155 тонна қара мал етін Ресей мен Беларусь елдеріне, 140 тонна картоп өнімдерін Германия, Нидерланд және Ресей мемлекетіне, 2 619 тонна құс етін Ресей мен АҚШ-қа, 1 911 тонна жұмыртқаны Ресей, Түркия, Чехия және Словакия елдеріне импортталды. Жалпы, өткен жыл қорытындылары бойынша ұн өндірісі 1,6 есе, сарымай 3,3 пайызға, құс еті 7,8 пайызға ұлғайған [3, 3-466].

Мемлекет басшысы “Мақсат – импортқа тәуекелділікті айтарлықтай төмендету, өзін-өзі қамтамасыз етуге кезең-кезеңмен көшу. Бұл салаға отандық және шетелдік инвесторлар тарапынан қызығушылық айтарлықтай жоғары, тек дұрыс тәсілдер қажет. Бұл – ішкі саяси мәні бар принциптік мәселе”- деп атап өткен болатын.

Мемлекет басшысының ескертуінен кейін Ауыл шаруашылығы министрлігі бірқатар жүйелі және жедел шаралар қабылдағаны белгілі болды. Ол шарада импорты алмастыру мәселесі кешенді түрде шешілетінін, 2022 жылдың соңына дейін агроөнеркәсіптік кешенді дамыту бойынша 295 млрд теңгеге 237 инвестициялық жобаны іске асыру жоспарланып отырғанын жеткізді.

Елімізде қант саласын дамыту мәселесін шешу жөнінде кешенді жоспарлап әзірленіп, мемлекеттік реттеу мен қолдану шаралары күшейтілгені белгілі болды. [4, 78-8466].

Жалпы, агроөнеркәсіп кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бойынша 2021 жылы қант қызылшасы алқабын 32 мың гектарға дейін жеткізу, өнім көлемін 1 млн тоннаға өсіру жоспарланған болатын. Егер бұл бағдарлама орындалғанда ішкі нарықты отандық шикізаттан алынған қантпен толтыру мәселесін шешілген болар еді. Бірақ мұның бәрі қағаздағы жоспар болып қалып отырған сыңайлы.

Сарапшылар бір жылда 450-500 мың тонна қант қолданатын еліміздің ішкі нарығы одақтағы өзге елдер, оның ішінде Беларусь пен Ресей үшін үлкен мәселеге айналғаны белгілі.

Осыдан 4 жыл бұрын 2018 жылы Ресей Еуразиялық экономикалық одаққа мүше-мемлекеттердің комиссиясына қант импортын шектеу туралы ұсыныс түсірді. 2019 жылдың алғашқы айында Ресейдің Қаржы министрі Еуразиялық экономикалық одақ комиссиясы мен кеңесінен Қазақстан қант импорттауға берілген жеңілдікті алып тастауды сұрады. Салыстырамлы түрде айтар болсақ, көршілес Ресейде бір жылда орта есеппен 6 млн, ал Беларусь 4 млн тонна қант қызылшасын жинайды. Қазақстанда өсетін 460-500 мың тонна қант қызылшасынан 50-75 мың тонна қант алынып отыр[5].

Бұндағы біздің кемшілігіміз – қантты стратегиялық-әлеуметтік маңызы бар азық-түлік түрі деп танымағанымыз, дихандарды өнімнің осы түрін өсіруге ынталандыра алмауымызда деп отыр мамандар. Осы ретте айтатын болсақ, қант қызылшасын өзімізде көптеп өсіріп, өңдеу арқылы проблеманы шеше алмай отырмыз. Бар мәселе жүйеліктің жоқтығында: фермерлерде қант қызылшасын егуге қызығушылық жоқ. Қант қызылшасын сақтайтын қоймалар аз болғандықтан, жиналған өнімді тезірек өткізуге тырысады. Жарты жыл бойы толық қуатында жұмыс істемей бос тұрған зауыттар маусым кезінде шикізатты қабылдап үлгере алмайды. Мәселе бұлай жалғаса берсе, елімізде бірер жылда емес, алдағы онжылдықтарда қант тапшылығын, импортқа тәуекелділікті шеше алмайтынымыз анық болып отыр.

Ресей шекараны жауып қойғаны сол екен, қант дауы бізді де ойландырып қойды. Экономисттердің айтуынша көтерме-сауда орталықтарының мәртебесі, қызметіне қатысты нормативтік құқықтық базасының жоқтығы, мемлекеттік, жергілікті атқарушы органдары мен ауыл шаруашылық тауар өндірушілері және жеке қосалқы шаруашылықтары арасында өзара іс-қимылдың болмауы қымбатшылықтың алдын алуға кедергі келтіруі мүмкін екенін айтып отыр.

Бізге қазір маңыздысы - фермердің биылғы өнімін өткізіп, келер жылға қор жинап алуы. Қазір Алматыдағы кейбір бөлшек сауда базарларына тауарды көтерме бағамен сату жағы жеңілдегенін байқап отырмыз. Түркістанның фермерлерінің келісіне 60 теңгеден өткізген қарбызы базарларда 100 теңгеден сатылып жатыр. Егер арадағы көзге көрінбейтін делдалдарды жойсақ, бұл баға 70 пен 100 теңгенің айналасында болуы әбден мүмкін.

Арадағы 10 теңге айырмашылық фермер мен сатушының пайдасына қалып отырады сөзсіз [6, 10-11бб.].

Бізге инфляция сүт, ет өнімдері қаптамасы, полимер өнімдері арқылы да келіп жатыр десек қателеспейміз. Ел ішіндегі сүт өнімдерін шығаруымен айналысатын зауыттар шикізаттан бұрын, полимер қаптамалардың жеткілісіздігінен немесе оған деген бағаның көтеріліп кету қаупі алаңдатады. Сондықтан, бағамен күресте тар шеңберде байланып қалмай, жан-жақты шараларды қарстыру керек сыңайлы. Елдегі инфляцияны императивтік жолмен реттеу қиыншылықтар тудыруда. Елде азық-түлік тапшылығы қатты сезіліп тұрған кезде сатып алушылардың бәсекелестері көбеюде. Басқаша айтқанда, Үкіметке бәсеке іштен де, сырттан да табылуда. Бұл мәселені шешудегі ойымыз, Үкімет тауар сатып алу үшін қордың капиталын барынша көбейту керек. Сонымен қатар, елдегі шығарылатын өнімдерді азық-түлік трейдерлері арқылы шетелге өткізуге жол бермеу мәселесіне де көңіл бөлу. Себебі Қазақстанда жиналған көкөніс өнімдерінің тек жартысы ғана ішкі нарыққа, өзгелері Өзбекстан немесе Ресей арқылы шетелге кетуде.

Қазақстанда аграрлық саланы инновациялық тұрғыдан дамыту үшін мемлекет сәйкес инфрақұрылымды дамыту, кадрлар дайындау және өндірушілердің қызметін тікелей ынталандыруға қаржы бөлу мен ақпараттандыру жүйесін дамытуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Астана. 14 желтоқсан, 2012 жыл.
2. <https://stat.gov.kz/>
3. Думан Анаш, “Egemen Qazaqstan” Алматы, 3-466., 2022 жыл.
4. Гиззатова А.А. Вопросы теории спроса и предложения на агропродовольственном рынке Республики Казахстан // Экономика и статистика, №3, 78-8466., 2016 жыл.
5. <https://egemen.kz/>
6. Қ.М.Белгібаев. Ауылшаруашылығы экономикасы. ЖОО студенттеріне арналған оқулық. Алматы, 10-1166., 2002 жыл.

ӘОЖ 371

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Тажинова А.А., Кабдрахманова Г.С.
Zhansugurov College, Талдықорған қаласы

E-mail: aygerim.tazhinova1992@gmail.com, gulziya_baigonova@mail.ru

Балалардың психологиялық ерекшеліктеріне мән бере отырып, олардың экологиялық дүниетанымының қалыптасуына табиғатпен қарым-қатынастың әсері жоғары екенін байқауға болады. Яғни зерттеуші ғалымдардың айтуынша, кіші жас балаларының қоршаған орта нысандары мен құбылыстарын, яғни дүниені қабылдауы олардың сезіміне тікелей әсер ету барысында жүзеге асады. Сол себепті оқушы мен табиғат арасында баланың көңіл-күйіне әсер ететін арнайы жағдайлар жасау қажеттігі туады. Мұндай жағдайда біз экологиялық бағыттағы біртұтас педагогикалық процестің экологиялық сипатына ерекше көңіл аударуымыз қажет, оның біріншісі - қоршаған дүниемен арадағы жағымды қарым-қатынас, екіншісі - табиғат аясындағы адами мінез-құлық нормалары, үшіншісі - табиғаттағы пайдалы еңбек.

Демек, балалардың табиғат құбылыстары, жануарлардың қимыл-әрекеті мен өсімдіктердің құпия сырлары жөніндегі білсем деген ұмтылысы, қызығушылығы, сезімі, ынтықсыз, белсенділігі олардың экологиялық білімі мен тәрбиесін дамытуға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: дүниетаным, экология, тәрбие, педагогикалық процесс, құбылыстар, табиғат.

Обращая внимание на психологические особенности детей, можно заметить, что влияние общения с природой на формирование у них экологического мировоззрения велико. То есть, по мнению ученых-исследователей, восприятие предметов и явлений окружающей среды, то есть мира, детьми раннего возраста реализуется в ходе непосредственного воздействия на их чувства. Поэтому возникает необходимость создания между учеником и природой особых условий, влияющих на настроение ребенка. При этом особое внимание необходимо уделить экологическому характеру интегрированного педагогического процесса в экологическом направлении, первое из которых – это положительное отношение к окружающему миру, второе – нормы поведения человека в природе, а в-третьих, полезная работа на природе.

Поэтому желание, интерес, чувства, энтузиазм, активность детей познавать явления природы, поведение животных и тайны растений позволяют развивать их экологические знания и образование.

Ключевые слова: картина мира, экология, воспитание, педагогический процесс, явления, природа.

Paying attention to the psychological characteristics of children, it can be seen that the influence of communication with nature on the formation of their ecological worldview is great. That is, according to researchers, the perception of objects and phenomena of the environment, that is, the world, by young

children is realized in the course of a direct impact on their feelings. Therefore, there is a need to create special conditions between the student and nature that affect the mood of the child. At the same time, special attention should be paid to the ecological nature of the integrated pedagogical process in the ecological direction, the first of which is a positive attitude towards the world around us, the second is the norms of human behavior in nature, and thirdly, useful work in nature.

Therefore, the desire, interest, feelings, enthusiasm, activity of children to learn natural phenomena, the behavior of animals and the secrets of plants allow them to develop their environmental knowledge and education.

Keywords: picture of the world, ecology, education, pedagogical process, phenomena, nature.

Экологиялық тәрбиенің негізгі мақсаты: баланы табиғат заңдары туралы білімдерін дамытуға, тірі организмдердің қоршаған ортамен қарым-қатынасының мәнін түсінуге және физикалық, психикалық жағдайды басқару дағдыларын қалыптастыруға үйрету.

Экологиялық тәрбие мен білім беру — табиғат ресурстарын тиімді пайдалану мен қоршаған ортаны қорғауда белсенді әрекет жасай алатын жеке тұлғаның экологиялық сенімін қалыптастырып, белсенділігін көтеру. Сондықтан, экологиялық білім беру оқушылардың табиғатқа жаңаша көзқарасын қалыптастырудың негізі болса, әр түрлі формаларда жүргізілетін экологиялық тәрбие жұмыстары жеке тұлғаның эмоциялық-сезімдік әлеміне бағытталады, адамгершілік, жауапкершілік қасиеттерін тәрбиелейді.

Жалпы бұл бағытта табиғат әсемдігін түсіну арқылы адамдықтың жаңа сапаларын қалыптастырудың маңызы ерекше. Бала табиғатты сұлу және нәзік түрінде қабылдауы тиіс. Ол үшін экологиялық тәрбие процесінде әсемдік жайлы жан-жақты білім беріліп, адам баласының шығармашылық мүмкіндігі туралы сенімдерін қалыптастырса үлкен маңызға ие болуы тиіс. Экологиялық тәрбие мақсатты түрде оқыту процесінде жүзеге асады. Ол көпсатылы процесс. Оны кешенді тұрғыда жүйелі түрде жүргізу қажет [1].

Экологиялық тәрбиенің мәнін анықтай отырып мыналарды ажыратуға болады, біріншіден: бұл үдерістің ерекшеліктері:

1) сатылы сипат:

а) экологиялық түсініктерді қалыптастыру;

б) экологиялық сана мен сезімді дамыту;

в) экологиялық қызметтің қажеттілігіне деген сенімдерді қалыптастыру;

г) табиғаттағы мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін дамыту;

д) оқушылардың табиғатқа деген тұтынушылық көзқарасын жеңу;

2) ұзақтығы;

3) күрделілік;

4) белсенділік.

екіншіден: психологиялық аспектінің үлкен маңызы, ол мыналарды қамтиды:

1) экологиялық сананы дамыту;

2) жеке тұлғаның тиісті (табиғатқа ұқсас) қажеттіліктерін, уәждері мен көзқарастарын қалыптастыру;

3) адамгершілік, эстетикалық сезімдерді, дағдылар мен әдеттерді дамыту;

4) тұрақты ерік-жігерді тәрбиелеу;

5) экологиялық қызметтің маңызды мақсаттарын қалыптастыру.

Экологияны оқыту мәселесі негізінен білім берумен бірге тәрбие беру процесімен бірлікте қарастыру қажет.

Сабақ барысында экологиялық тәрбиелеудегі мақсат — қоршаған ортаға деген жауапкершілікті сезініп, оны қорғауға және жағдайын жақсартуға, ол үшін практикалық әрекетке дайын болу, экологиялық білімді насихаттауға балаларды тәрбиелеу.

Экологиялық білім: әртүрлі экологиялық мәселелерді талдау (ғылыми, идеалдық, адамгершілік, эстетикалық, экономикалық);

- пәнаралық байланыс мазмұнына ұғымдарды енгізу (адамның денсаулығын қорғау, қоршаған ортаны қорғау, ортаның жағдайын, сапасын қадағалау, салауатты өмір салтын насихаттау, қоршаған орта және адамның денсаулығын сараптау);

- экологияның іргелі ұғымдарының басқа ғылым салаларымен байланыста болуы.

Бастауыш сыныпта мұғалім оқушыларды табиғаттың әсемдігі, оның адам баласы үшін маңыздылығы мен үйлесімділікпен қалыптасқан. Тек сол әсемдікті байқай білетін, сезе білетін жүрек керек.

Оқушылардың бойына экологиялық құндылықты қалыптастыру керек. Бақылау және табиғатты қорғау тәжірибелерін қолдана отырып, мұғалім әңгімелесу барысында фактілер, сандар, пайымдаулар арқылы оқушылардың эмоционалды реакцияларын тудырады, олардың проблемаға жеке көзқарасын қалыптастыруға тырысады. Экологиялық проблеманың қалыптасу кезеңінде оқушылардың өзіндік іс-әрекетін ынталандыратын әдістер ерекше рөлге ие болады. Тапсырмалар мен міндеттер қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуіндегі қайшылықтарды анықтауға, проблеманы қалыптастыруға және зерттелетін пәннің тұжырымдамасын ескере отырып, оны шешу жолы туралы идеяларды туғызуға бағытталған. Оқушылардың проблемаларға жеке көзқарасын көрсетуге, нақты жергілікті экологиялық жағдайлармен танысуға, оларды шешу мүмкіндіктерін іздеуге ықпал ете отырып, пікірталастардың оқу қызметін ынталандырады [2].

Табиғат құбылыстарын және өмірді дұрыс қабылдай білуге тәрбиелеуде оқушылар арасында экологиялық тәрбиені насихаттау, ол үшін жерді, суды ұқыпты пайдалану жөнінде конкурстар, құстарды қарсы алу жөнінде шаралар өткізу орынды.

Жас ұрпақтың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда үйірме жұмыстары, семинарлар, баспасөз мәслихаттары, дөңгелек үстел, экологиялық тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың қайнар көзі болып табылады. Оқушылармен экологиялық кештер, дөңгелек үстел, экологиялық апталық, экологиялық жарыстар өткізу барысында қоршаған табиғат байлықтарын пайдалану үлгілерімен танысады.

Гармоникалық әсер ету әдістерінің теориялық негіздемесі кезеңінде мұғалім қоғам мен табиғатқа мүмкіндік беретін әңгімеге жүгінеді жаһандық, аймақтық, жергілікті деңгейлердің факторларын ескере отырып, кең және жан-жақты байланыстарда табиғатты қорғаудың ғылыми негіздерін ұсынады. Танымдық іс-әрекет шешім қабылдау тәжірибесін жинақтайтын, құндылық бағдарларын қалыптастыратын, оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін дамытатын моральдық тандаудың экологиялық жағдайларын модельдеуді ынталандырады. Шығармашылық құралдармен (сурет, әңгіме, өлең және т.б.) эстетикалық сезімдер мен тәжірибелерді білдіру қажеттілігі белсендіріледі. Оқушыларды нақты экологиялық жағдайларға психологиялық дайындаудың құралы рөлдік ойындар болып табылады.

Сыныптан тыс жұмыстарда оқушылардың экологиялық білімдері мен біліктерін қалыптастыру мұғалімнің шеберлігіне, оның жалпы кәсіби білімі мен сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру қабілетіне байланысты. Осының бәрі бір-бірімен үйлесімді жүруі оқушылардың экологиялық білімдерінің дамуына жол ашады.

Біздің зерттеуіміз көрсеткендей, сыныптан тыс жүргізілетін экологиялық жұмыстардың басты міндеттері:

1. Оқушылардың экологиялық білімдерін дамытып, оқу іс-әрекетінде белсенділіктерін арттыру, яғни, бағдарлама бойынша берілген экологиялық материалдарды тең меңгеруіне көмектеседі.

2. Сыныптан тыс экологиялық жұмыстар өткізу және оған дайындық барысында оқушылардың бақылау жүргізуіне, қарапайым тәжірибелер қоя білуіне, белгіленген әдебиеттерді оқуына мүмкіндік берді.

3. Сыныптан тыс жұмыстар практикалық процесте оқушылардың іскерлігін арттыру бағытында жүргізілетіндіктен экологиялық білім мен тәрбие беруде олардың табиғатты аялауға, қорғауға, имандылыққа, сезімталдыққа тәрбиелеу.

Сыныптан тыс экологиялық жұмыстардың алуан түрлері бар, бірақ олардың әрқайсысының өзінің ерекшеліктері бола тұрса да, бір мақсаттылыққа жұптасып ортақ талаптарды іске асырады.

1.Сыныптан тыс жұмыстардың түрлеріне қарай оқушыларды қалыптастыру тек қана ерікті болуы тиіс.

2.Қандай да жұмыстың түрі болса да, оның қоғамдық және қолданбалы бағыты болуы керек.

3.Сыныптан тыс және мектептен тыс жүргізілетін экологиялық жұмыс түрлерін анықтағанда оқушылардың ынта-ықыласына, талабына, бейім-қабілеттеріне мен кұштарлығына сүйенген жөн.

4.Ұйымдастырылған қандай да бір экологиялық жұмыс түрі болмасын оқушылардың белсене қатысуына, ізденушілікке бағыттайтындай болу керек.

5.Балалармен жүргізілетін жұмыстардың әр түрінде жүргізілетін жұмыстардың әр түрінде экологиялық бағыт-бағдар басым болғандығы дұрыс.

6. Бұл жұмыстар нәтижелі болу үшін нақты белгіленген күні, мерзімі және айқын белгіленген кестесі болуы қажет.

7. Сыныптан тыс және мектептен тыс экологиялық жұмыстарға оқушыларды түгел қатыстыру жағын ойластыру қажет.

8. Экологиялық жұмыс жүргізгенде оқушылардың жас ерекшеліктерін, өмір тәжірибелерін, бейім-икемділіктерін ескеру қажет.

Біздің ойымызша экологиялық мазмұндағы сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыруына мынадай жағдайлар әсер етеді:

1.Сыныптан тыс жұмыстардың жан-жақты болуы, білім және тәрбие беру әдістемесінің сапасын көтеруге әсерін тигізді.

2.Мектеп бағдарламасында оқу материалын экологиялық жұмыстармен байланыстыру барысында, оқушылардың білімін жан-жақты жетілдіруге мүмкіндік береді [3].

Сабақ мазмұндары мектеп бағдарламасында шектеулі болуына байланысты күнделікті өмірде болып жатқан ғалми техникалық, экологиялық өзгерістерді кеңінен қамти алмайды. Сондықтан тек қана іскерлікпен ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстарды жаңа материалдардағы өзгерістерді кең түрде қолдануға болады.

Осыған байланысты сыныптан тыс оқушыларға экологиялық білім беру факультатив сабақтар мен табиғи ортадағы жұмыстар жүргізілуі керек.

Бастауыш сынып оқушыларының ойын әрекеті көптеген қызмет түрлерін қамтиды, сондықтан әмбебап болып табылады. Әсіресе, балалар ерікті негізде мәжбүрлеусіз ойындарға қатысады. Ойын іс-әрекетін педагогикалық сауатты басқару бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісін кеңейтуге, көптеген оқушыларды табиғатты қорғау жұмыстарына тартуға мүмкіндік береді, балалардың туған табиғатының жай-күйі үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелеуге көмектеседі. Жеке іс-шаралар емес, табиғи ортаны зерттеу, сақтау және жақсарту бойынша жақсы ойластырылған үздіксіз қызмет процесі маңызды екенін атап өткім келеді. Экологиялық бағдар беруге болатын жұмыстың дәстүрлі бұқаралық формаларының ішінде мерекелер мен тақырыптық күндерді бөліп көрсету керек.

Ұлттық мерекелердің мазмұны әр түрлі болуы мүмкін, бірақ оларды ұйымдастыру принциптері негізінен ортақ. Белгілі бір мереке үшін қандай тақырып таңдалғаны маңызды емес, ең бастысы, ол оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың белсенді өмірлік ұстанымын, туған табиғатының тағдыры үшін азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға бағытталған және оның барлық қатысушыларының жадында ұзақ уақыт сақталады. "Табиғатты қорғау- әркімнің міндеті" - бұл негізгі идея.

Тәрбие жүктемесінің көп бөлігі ұжымдық кезеңді қамтиды мерекеге дайындық жұмыстары. Дайындық барысында ынталандыру қажет шығармашылық бастама, тапқырлық, оқушылардың өнертабысы [4].

Біз батыл импровизацияны ұсынамыз

Конкурстар мен турнирлер балалар арасында танымал. Ойын конкурстары әдетте кешенді, дәстүрлі викториналар, түрлі жарыстар мен қойылымдардың үйлесімі болып табылады.

Сынып жағдайында дамуға бағытталған ойындарды қолданған жөн, мысалы: байқау, есте сақтау, бағдарлау, табиғаттағы мінез-құлық ережелерін сақтау секілді. Көп жағдайда олардың ұйымы жоқ арнайы алдын-ала дайындықты қажет етеді. Сонымен қатар, мұндай ойындарды экскурсияларға, серуендеуге, үйірме сабақтарына органикалық түрде қосуға болады. Бастауыш сынып оқушыларының ойын және танымдық іс-әрекетінің сәтті үйлесімі-экскурсия ойындары.

Экология ғылым салыстырмалы түрде жас және ол адамның табиғатты және өзін сақтау қажеттілігінен туындады. Бұл ғылымды зерттеудің аспектілері өте кең. Ол адамды, оның тіршілік ету ортасын, табиғатпен байланысын, тіршілік ету ортасы мен табиғатқа әсерін кеңінен зерттейді. Ғылым объектісі ретінде адамға деген қызығушылықтың артуы қазіргі экологиялық проблемаларға байланысты дамыды. Жақын арада адамдарға бұл проблемалардың алдын алу немесе олардың салдарын жою қажет болады [5].

Адамдар XVII ғасырда экологиялық білім беру мәселесімен айналыса бастады. Бірақ қазіргі уақытта бұл проблема жақындап келе жатқан экологиялық дағдарысқа байланысты өзекті бола бастады. Барлық адамзат өскелең ұрпақты экологиялық тәрбиелеу мәселелерін шешуден тыс қалмауы керек.

Оқушыларға адамгершілік-экологиялық білім беру және тәрбиелеу сабақтан тыс жұмыстарда жүзеге асырылады. Сабақтан тыс жұмыс оқушылар үшін еркін формада қызықты, ал сыныпта көбірек ақпарат бар. Оқушыларды қызықтыру үшін сабақтар әртүрлі, қызықты, қызықты болуы керек. Мен өзімнің педагогикалық тәжірибемде сабақтарды өткізудің әртүрлі формалары мен әдістерін қолданамын. Балалар тек тыңдаушылар ғана емес, сонымен қатар сабақты өткізуге белсенді қатысуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Бейсенова Ә.С., Шілдебаев Ж.Б., Сауытбаева Г.З. Экология. Оқулық. – Алматы: Ғылым, 2001. – Б. 147-148.

2 Захлебный А. Н. Концепция дифференциации экологического образования в общеобразовательной школе //Экологическое образование: проблемы и решения: Пособие для учителя биологии. – М., 1992. – С. 3-14.

3 Суравегина И.Т. Теория и практика экологического образования и воспитания //Пути решения задач экологического образования и воспитания в современной школе (Методические рекомендации). – Л., 1990. – С. 4-13.

4 Кучер Т.В. Экологическое образование учащихся в обучении географии: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 128 с.

5 Турдикулов Э.А. Экологическое образование учащихся в процессе изучения дисциплин естественно-научного цикла: автореф. ...д-ра.пед.наук.: – М., 1983. – 48 с.

УДК 378

АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ КОНЦЕПЦИЙ ФОРМИРОВАНИЯ МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Тасболатова Р.Б., кандидат педагогических наук, доцент,

Баубекова Г., магистрант 2- курса,

НАО «Жетысуский университет им. И. Жансугурова», город Талдыкорган

E-mail: symbat_98kz@mail.ru

В статье рассматриваются основные моменты существующих концепций формирования мышления учащихся в психолого-педагогической литературе. Задача развития

мышления учащихся оставалась, но его формирование предполагалось в процессе изучения конкретных знаний, т.е. содержательным путем. Основным моментом является развитие исследования в области познавательной самостоятельности и активности, проблемного обучения учащихся привело к формулированию важной закономерности развивающего обучения: взаимосвязь и взаимообусловленность репродуктивной и продуктивной, творческой и исполнительской деятельности. В реальном мыслительном процессе, являющимся очень сложной и многосторонней деятельностью, автоматизированные схемы действия – специфические «навыки мышления» - играют часто очень существенную роль.

Ключевые слова: Мышление, формирование мышления учащихся, психолого-педагогическая литература, методика формирования мышления, культура мышления обучающихся

Мақалада психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде бар студенттердің ойлауын қалыптастыру тұжырымдамаларының негізгі тұстары қарастырылған. Студенттердің ойлауын дамыту міндеті сақталды, бірақ оның қалыптасуы нақты білімді оқу процесінде көзделді, т.б. мағыналы түрде. Негізгі түйін – танымдық дербестік пен белсенділік саласындағы зерттеулерді дамыту, оқушылардың проблемалық оқытуы дамыта оқытудың маңызды үлгісін тұжырымдауға әкелді: репродуктивті және өнімді, шығармашылық және орындаушылық әрекеттердің өзара байланысы мен өзара тәуелділігі. Өте күрделі және көп қырлы әрекет болып табылатын нақты ойлау процесінде іс-әрекеттің автоматтандырылған схемалары – нақты «ойлау дағдылары» жиі өте маңызды рөл атқарады.

Тірек сөздер: ойлау, білім алушылардың ойлауын қалыптастыру, психологиялық-педагогикалық әдебиеттер, ойлауды қалыптастыру әдістері, білім алушылардың ойлау мәдениеті

The article discusses the main points of the existing concepts of the formation of students' thinking in the psychological and pedagogical literature. The task of developing the thinking of students remained, but its formation was assumed in the process of studying specific knowledge, i.e. in a meaningful way. The main point is the development of research in the field of cognitive independence and activity, problem-based learning of students led to the formulation of an important pattern of developmental learning: the relationship and interdependence of reproductive and productive, creative and performing activities. In the real thought process, which is a very complex and multifaceted activity, automated schemes of action - specific "thinking skills" - often play a very significant role.

Keywords: Thinking, formation of students' thinking, psychological and pedagogical literature, methods of thinking formation, culture of students' thinking

Одним из обязательных требований школы является ориентированность образовательной системы на формирование индивидуальности личности, учет и развитие разнообразных способностей, интересов и дарований.

Одним из ведущих условий эффективности обучения математике в школе является постановка учащихся в позицию субъекта, т.е. активного участника образовательного процесса. Способствовать формированию самостоятельной деятельности учащихся в области овладения учебным материалом по дисциплине «Математика».

Сегодня вопрос стоит не о наличии как таковой самостоятельной работы, а ее эффективной организации. Деятельность по организации самостоятельной работы предусматривает продумывание и использование разнообразных и соответствующих специфике изучения темы форм, видов, методов, средств обучения и осуществление контроля выполнения данной деятельности [1].

Цель исследования. Актуальной задачей является анализ существующих концепций формирования мышления учащихся в психолого-педагогической литературе.

Таким образом, хотя активность и самостоятельность учащихся были главным предметом забот педагогов 20-х годов, представление о возможности побочного развития

мышления учащихся в процессе обучения оставалось характерным для педагогики этого периода. Исследователь проблемного обучения М.И. Махмутов считает, что в 20-30-е годы была сделана попытка создать теорию формирования самостоятельного мышления, но в обществе еще не созрели необходимые для этого условия.

Период с 30-50-е годы многие исследователи называют неблагоприятным для развития проблемы самостоятельности и активности учащихся. На наш взгляд, по достоинству оценить этот период можно не с узкофункциональных позиций исследования какой-то одной проблемы, а в системном аспекте. Тогда прояснятся те достижения, которые, несомненно, приходится на долю педагогики этого времени, а явления, которые обычно характеризуется исследователями с частицей НЕ («не сохранила», «не сберегла» и т.д.), смогут быть оценены по-другому. Так повышение научного уровня содержания образования, попытки разработать его стройную систему, введение в школу изучения основ наук способствовали значительному повышению образованности, накоплению опыта систематического обучения. Содержательная основа мышления – знания, умения, навыки – именно в этот период были в центре внимания школы. Активность и самостоятельность учащихся не вытеснились другими принципами дидактики, а стали пониматься несколько иначе – как активная работа под руководством учителя. Создавались и накапливались условия для целенаправленного руководства познавательной деятельностью учащихся, что наиболее ярко проявилось в последующий период развития советской школы.

Анализ отдельных методик 30-50-х годов показывает, что основное внимание в них уделялось формированию понятий, достижению прочных знаний. Задача развития мышления учащихся оставалась, но его формирование предполагалось в процессе изучения конкретных знаний, т.е. содержательным путем.

Яркое представление о проблемах и заботах школы того времени дает анализ педагогических журналов. Например: главной проблемой статей в журнале «Советская педагогика» с 1940-1950 гг. было преодоление неуспеваемости и второгодничества, та же тема волновала и дидактов. Статьи о развитии мышления школьников появлялись редко и обычно в связи с решением другой педагогической задачи: самостоятельной работы школьников, тематического планирования, обучения решению задач, работы над сочинением и т.д. Главной задачей оставалось борьба за прочность и глубину знаний.

В известном труде «дидактика» (1957 г.) В.И. Есипов и М.А. Данилов определяли задачи умственного развития учащихся таким образом: это усвоение системы знаний, развития познавательных способностей учащихся, вооружение приемами умственной деятельности и некоторыми методами науки и воспитание научного мировоззрения.

Однако эта правильная трактовка развития мышления учащихся в обучении была воспринята педагогикой и школой лишь последующего периода. Частные методики развитию мышления учащихся отводили роль побочного продукта обучения, а критерии умственного развития выглядели, например, следующим образом: это – степень развития устной и письменной речи учащихся, умение самостоятельно работать над грамматическими заданиями, а в старших классах – умение проанализировать и оценить художественное внепрограммное произведение [2].

Таким образом, проблема развития мышления, в том числе математического мышления, учащихся до 60-х годов в методиках не вычленялась из состава других дидактических и психологических вопросов; методическая разработка этой проблемы отставала от психологической и дидактической. Например, методисты – историки А.Е.Ефимов и А.З. Редько, предлагали следующие способы его формирования: на основе восприятия наглядности; работа над планом; составление таблиц; постановка вопросов; в процессе формирования понятий и т.д. В старших классах к этому добавляются работа с историческими документами, использование художественной литературы.

Роль проблемного обучения в развитии мышления учащихся неоспорима. Проблемная ситуация пробуждает ученика мыслить, проблемная задача направляет мышление в

определенное русло: позволяют «заложить» в условия задачи определенные действия и операции и формировать их содержательным путем. При правильной организации проблемное обучение способствует формированию положительных мотивов учения.

В процессе наших экспериментальных исследований влияния проблемного обучения на формирование приемов умственной деятельности выявился его положительный эффект по сравнению с объяснительно – иллюстративным обучением.

Здесь уместно вспомнить замечание С.Л. Рубинштейна о сочетании репродуктивных и продуктивных компонентов в мыслительном процессе: В реальном мыслительном процессе, являющимся очень сложной и многосторонней деятельностью, автоматизированные схемы действия – специфические «навыки мышления» - играют часто очень существенную роль. Не приходится по этому внешне противопоставлять навыки, автоматизмы и рациональную мысль. Оформленные в виде правил положения мысли и автоматизированные схемы действия не только противоположны. Роль навыков, автоматизированных схем действия в реальном мыслительном процессе особенно велика именно в тех областях, где имеется очень обобщенная рациональная система знаний. Так, например, очень значительна роль автоматизированных схем действия при решении математических задач. [3].

Развитие исследований в области познавательной самостоятельности и активности, проблемного обучения учащихся привело к формулированию важной закономерности развивающего обучения: взаимосвязь и взаимообусловленность репродуктивной и продуктивной, творческой и исполнительской деятельности (М.А. Данилов, Б.И. Коротяев, М.И. Махмутов, И.Я. Лернер, Ю.К. Бабанский, С.А. Шапоринский и др. – в педагогике; Г.С.Костюк, З.И. Калмыкова, И.С. Якиманская и др. – в психологии).

Третий этап развития советской дидактики, окончательное оформление дидактики в самостоятельную науку связано с разработкой теории оптимизации учебно-воспитательного процесса.

Для разрешения проблемы развития мышления учащихся на основе идеи оптимизации в теоретическом аспекте необходимо исследование места и значения мыслительной деятельности учащихся в системе основных дидактических категорий, в методическом – исследовании конкретных путей формирования мышления учащихся в современной системе обучения, в организационном – указание в четкой системы мер в рамках избранного региона по обеспечению высоких результатов в обучении и мыслительном развитии школьников.

Таким образом, отметим, что воспитание культуры мышления должно проводиться повседневно. Попытки сосредоточить это воспитание на каком-то отрезке времени, вынести его в особую тему учебной программы не принесут нужных результатов. В истории советской школы был период (1947-1956 гг.), когда в школе, в 10-ом классе изучался специальный предмет «Логика». Но опыт показал, что кратковременный курс логики, тем более в конце школьного обучения, не решает проблемы формирования логического мышления и тем более воспитания культуры мышления [4].

В реальном процессе обучения огромное значение имеет доза помощи учителя ученику, и в эту помощь могут входить средства решения задачи. Кроме того, одной из неправильных традиций исследования математического мышления как раз и является игнорирование репродуктивных аспектов, сложившихся стереотипов, которые в реальном мыслительном процессе играют не малую роль.

В частных методиках, каждая из которых стремится обосновать «свой», особый вид мышления, этот процесс определяется узкофункциональным. Например, в работах В.П. Боспечанского историческое мышление определяется: как особый вид мышления; как разновидность теоретического мышления; историческое мышление воссоздает прошлое, разворачивая его во времени [5].

Таким образом, четко разработанная учителями математиками система самостоятельной работы учащихся способствует грамотной организации их учебной деятельности. Постоянно присутствующая в образовательном процессе самостоятельная

работа позволит приобщать обучающихся к самостоятельному добыванию знаний и овладению умениями и навыками, сформировать у учащихся инициативность, познавательную активность, способность самостоятельно принимать решения и оценивать собственную деятельность.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Головачева О. В., Перевалова С. Н. Информационно-образовательная среда школы — новые возможности педагога [Текст] // Образование: прошлое, настоящее и будущее: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2017 г.). — Краснодар: Новация, 2017. — С. 55-57. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/211/11839/> (дата обращения: 10.11.2018).
2. А.Е.Әбілқасымова «Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: дидактикалық-әдістемелік негіздері» оқу құралы. Алматы 2014.
3. Баймуханов Б., Даулеткулова А., Бекболганова А. «Развитие логического мышления учащихся в процессе обучения математике» // Монография. Алматы, 2016.
4. Смагулов Е.Ж., Бабаев Д.Д., Хаймулданов Е.С. «Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері»//ВЕСТНИК ЖГУ им.И.Жансугурова., Талдықорған, 2018.
5. Seitova, S., Smagulov, Y., Khaimuldanov, Y., Tulymsheva, G., Abdykarimova, A. Methodological requirements for the arrangement of independent work on neuro-linguistic programming techniques for mathematical disciplines at the university. Periodico Tche Quimica. Volume 15, Issue 30, 2018, Brasil.

ӘОЖ 378

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУДА МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІ

Тасболатова Р.Б., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
Шаймолданова К., магистрант 2-курс
«І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қаласы

E-mail: symbat_98kz@mail.ru

Мақалада мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуға жетекшілік етуге студенттерді дайындаудың педагогикалық шарттары мен жолдарын әзірлеу, сонымен қатар жұмыс істейтін мұғалімдердің дидактикалық қиындықтарын диагностикалауға баса назар аудара отырып, зерттеу нәтижелері талданды және де орта мектептің жеке тұлғасы мен іс-әрекетін зерттеудің кешенді бағдарламасы негізделді. Жүргізілген талдау нәтижесінде мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқаруда орта мектеп мұғалімдерінің басынан өткерген қиындықтары және олардың келесі іс-әрекеттерде көріну дәрежесі анықталды. Мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқаруға қатысты қиындықтарды еңсеру мұғалімдер үшін арнайы дайындық болған жағдайда ғана мүмкін болуына ұсынылатын құрал-жабдықтар, әдіс-тәсілдер қарастырылады.

Тірек сөздер: оқушылардың ойлауы, математикалық ойлау, ойлауды дамыту, ойлау тәсілдері, ойлауды дамытудың педагогикалық шарттары

В статье проанализированы результаты исследования с акцентом на разработку педагогических условий и способов подготовки учащихся к руководству развитием математического мышления школьников, а также диагностика дидактических трудностей работающих педагогов, и обоснована комплексная программа изучения личности и деятельности вуза. В результате анализа были определены трудности, испытываемые учителями общеобразовательных школ в управлении развитием

математического мышления школьников, и степень их проявления в последующей деятельности. Средства и методы, рекомендуемые для преодоления трудностей, связанных с управлением развитием математического мышления школьников, считаются возможными только при наличии специальной подготовки учителей.

Ключевые слова: мышление учащихся, математическое мышление, развитие мышления, способы мышления, педагогические условия развития мышления.

The article analyzes the results of the study with an emphasis on the development of pedagogical conditions and ways of preparing students to lead the development of mathematical thinking in schoolchildren, as well as diagnosing the didactic difficulties of working teachers, and substantiates a comprehensive program for studying the personality and activities of the university. As a result of the analysis, the difficulties experienced by teachers of general education schools in managing the development of mathematical thinking of schoolchildren, and the degree of their manifestation in subsequent activities, were determined. The means and methods recommended for overcoming the difficulties associated with managing the development of mathematical thinking in schoolchildren are considered possible only with special training for teachers.

Keywords: students' thinking, mathematical thinking, development of thinking, ways of thinking, pedagogical conditions for the development of thinking.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі уақытта жоғары педагогикалық мектепке қатысты кешенді көзқарас идеяларын жүзеге асыру, ең алдымен, болашақ мұғалімнің қоғамдық-саяси, психологиялық-педагогикалық және арнайы даярлығының бірлігін, оқу-тәрбие, мектептен тыс және ғылыми жұмыстардың органикалық байланысын білдіреді. іс-әрекеті, студенттердің идеялық-саяси, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, дене, эстетикалық және кәсіптік тәрбиесі. «Біріктірілген тәсіл – В.А. Сластенин, - құрамдас бөліктері мен элементтері іргелес болмайтын, бірақ тұтас біртұтастығын құрайтын, білім алушыларға педагогикалық әсер етудің барлық кезеңінде мақсатты еместігін, жүйелілігін, сабақтастығын және үздіксіздігін қамтамасыз ететін осындай жүйелердің құрылысы мен жұмыс істеуін объективті түрде талап етеді. университетте білім мен тәрбие беру. Сайып келгенде, болашақ мұғалімнің өзі оқыту мен тәрбиелеудегі кешенді тәсілдің әдістемесі мен әдістемесімен қарулануы тиіс [243, б.3].

Сондықтан мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуға жетекшілік етуге студенттерді дайындаудың педагогикалық шарттары мен жолдарын әзірлегенде, жұмыс істейтін мұғалімдердің дидактикалық қиындықтарын диагностикалауға баса назар аударып, біз зерттеуді орта мектептің жеке тұлғасы мен іс-әрекетін зерттеудің кешенді бағдарламасына негіздедік. мектеп мұғалімі [1].

Зерттеу мақсаты. Мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқаруда орта мектеп мұғалімдерінің іс-әрекеттерін анықтау.

Жоғарыда көрсетілген міндеттерге сәйкес зерттеу бірнеше кезеңдер бойынша жүргізіліп, әдістемелер кешені қолданылды.

1) Бірінші кезеңде осы мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық, математикалық, әдістемелік әдебиеттер, жалпы педагогикалық іс-әрекетке дайындық құрылымын математикалық ойлауды дамытуға бағыт-бағдар беруге даярлықпен салыстыру мақсатында университеттер мен оқытушылардың тәжірибесі зерттелді. зерттелетін аспектіде педагогикалық университеттің қалыптастырушы қызметінің негізгі бағыттарын анықтайтын мектеп оқушыларының.

2) Зерттеудің екінші кезеңінде мұғалімдердің анықталған қиындықтарын ескере отырып, дайындықтың белгіленген критерийлері, педагогикалық институт студенттерінің дайындық деңгейі, қажетті білім жүйесінің жетекші және аз дамыған құрамдас бөліктері талданды. , оларда арнайы қалыптастыру, сәйкес оқыту әдістемесі мақсатында іскерлік, дағды және дағды анықталды. Студенттердің педагогикалық іс-тәжірибеден өту кезеңінде де бұған үлкен көңіл бөлінді.

3) Үшінші, негізгі кезеңде болашақ мұғалімдерді сауатты көшбасшылық үшін анықтаған қажетті қасиеттерді мақсатты түрде қалыптастыруға арналған іс-шараларды әзірлеу және сынақтан өткізу бойынша эксперименттік жұмыстар жүргізілді.

Осындай көшбасшылыққа тән іс-әрекет компоненттері мен мұғалім тұлғасының ерекшеліктерін анықтау мақсатында сауалнама толтыру туралы өтінішпен мұғалімдерге жүгіндік. Олардың талдауы бізге мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқарудың мәнін түсінуде қажетті айқындықтың жоқтығын көрсетті. «Мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамыту» ұғымын қалай түсінесіз?» деген сұраққа мазмұны бойынша әртүрлі жауаптар алдық.

Осы кезеңдегі зерттеу барысында біз аудиториялық жұмыстың, студенттердің сабақтан тыс өз бетінше және практикалық даярлығының мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану қажет деген қорытындыға келдік. Алайда болашақ мұғалімдерді дайындауда ескеру қажет қиындықтарды әлі толық ашып көрсету мүмкін болмады.

Эксперименттің бірінші кезеңінің нәтижелері бойынша келесі қорытынды жасауға болады [2]:

1. Қарастырылып отырған мәселенің күрделілігіне байланысты мұғалімдер қажетті білім, білік, дағды жүйесін толық анықтай алмады;

2. Мұғалімдердің қиындықтарын анықтаудың маңыздылығы соншалық, оларды оқушылардың дайындығын арттыруда ескеру қажет;

3. Қалыптастырушы эксперимент жүргізуде және оқушылардың дайындық деңгейін зерттеуде кешенді бағдарламаны қолдану тиімдірек.

Біздің ойымызша, жоғарыда келтірілген зерттеулер кешенді бағдарлама келесі мазмұнға ие болуы керек деуге негіз береді:

1. Болашақ мұғалім туралы негізгі мәліметтер;

2. Оның жеке басының сапасы;

3. Жалпы және арнайы білім, білік және дағды;

4. Педагогикалық іс-әрекеттің маңызды құрамдас бөліктері (жобалау және мақсатты, мазмұндық, диагностикалық, ұйымдастыру-әдістемелік, конструктивті және жобалау, коммуникативті, бақылау және бағалау);

5. Мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуға құзыретті жетекшінің дайындығы туралы қорытындылар.

Жүргізілген талдау нәтижесінде мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқаруда орта мектеп мұғалімдерінің басынан өткерген қиындықтары және олардың келесі іс-әрекеттерде көріну дәрежесі анықталды [3]:

Мұғалім іс-әрекетінің түрлері	Күрделілік дәрежесі				
	өте биік	жоғары	орта	өменгі	жоқ
1. Оқушылардың математикалық ойлауының болжамды сапаларын қалыптастыруға бағытталған іс-әрекетінің мазмұны мен әдістерінің егжей-тегжейлі ұзақ мерзімді жоспарын құру.	21	-	4	3	-
2. Курстың тақырыбын студенттер меңгермес бұрын (математикалық ойлауды дамыту тұрғысынан) психологиялық-педагогикалық және әдістемелік талдау жасап, осы тақырыптың материалын мектеп оқушыларының алдағы іс-әрекетімен салыстырыңыз, яғни: а) оларды игерудегі мүмкін болатын қиындықтарды болжау; б) жаңа материалды меңгеру үшін өз іс-әрекетінің ең ұтымды түрлерін анықтау және т.б.	10	6	3	6	3
	10	9	3	6	-
3 Тақырып бойынша сабақтар жүйесін жоспарлау, мектеп оқушыларының математикалық ойлауының құрамдас бөліктерін мақсатты түрде қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен жаттығуларды таңдау..	12	5	4	5	2

4. Оқушылардың ақыл-ой әрекетін белсендіруді ескере отырып, сабақтың ұтымды құрылымын таңдау, оның композициялық құрылысын және сәйкес оқыту әдістерін анықтау.	4	14	7	3	-
5. Сабақты қажетті құрал-жабдықтармен жабдықтау және мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып қолдану	13	2	2	2	9
6. Кез келген сабақта оқушылардың жұмысын жоспарлау, оқу материалын жеңіл және қарапайымнан қиынырақ және күрделіге қарай реттеп, сабақтан сабаққа дербестік дәрежесін арттыру.	12	2	9	3	2
7. Сабақтағы жұмысты жоспарлаңыз, яғни: а) сабақтың жеке кезеңдерінде уақытты ұтымды бөлу; б) бір кезеңнен екінші кезеңге логикалық өтуді жоспарлау; в) сабақтың әр кезеңінде жаңа материалды меңгеруде оқушылардың жұмысын басқару сипатын анықтау; г) сабақ барысындағы өзгерістердің мүмкін нұсқаларын ұсыну; д) ұсынылған фактілерге (талдау, синтездеу) қатынасын негіздей отырып, логикалық толық түсініктеме құру; е) ой белсенділігін дамыту мақсатында жаңа материалды оқуға байланысты сұрақтарды өз бетінше құрастыру және оларға жауап іздеу жоспарын құру.	- 5 9 10 14 10	1 3 5 7 4 5	7 5 5 6 5 5	16 6 6 3 3 8	4 9 3 2 2 -
8. Студенттердің ізденіс мәселелерін шешу барысында элементарлы зерттеулерін ұйымдастыру	9	13	-	3	3
9. Оқушылардың өз мүмкіндіктеріне деген сенімін ояту	10	9	1	5	3
10. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып тапсырмаларды саралау	8	8	5	4	3
11. Өзара бақылауды, өзара көмек көрсетуді және өз жұмысының сапасын бағалауды ұйымдастыру	3	5	7	8	5
12. Әр оқушының үлгерімін жүйелі түрде бақылап, әділ бағалау	4	9	8	3	4

Талдау көрсеткендей, мектеп оқушыларының математикалық ойлауын дамытуды басқаруға қатысты қиындықтарды еңсеру мұғалімдер үшін арнайы дайындық болған жағдайда ғана мүмкін болады, мысалы, бесінші сұраққа жауап беруге құзыретті болу үшін, яғни. сабақты қажетті құрал-жабдықтармен дұрыс жабдықтау және оны мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып қолдану үшін Д.П. Павлова жоғары жүйке қызметі туралы [4].

Бұл ілім бойынша адамның сыртқы дүниемен байланысы және оның білімі бірінші және екінші сигналдық жүйелердің көмегімен жүзеге асады. Көрнекі құралдарды пайдалана отырып, мұғалім бірінші сигнал жүйесіне сүйенеді, өйткені оның негізінде бала шындықтың заттары мен құбылыстары туралы нақты идеяларды жасайды. Сөйлеу, есту немесе оқу, математикалық белгілер екінші сигналдар, сигналдық сигналдар. Көрнекілік мұғалімнің түсіндірмесі болған кезде ғана нәтижелі болады. Бұл жағдайда екінші сигналдық жүйе оқушының зейінін ұйымдастырады. Дегенмен, мұғалім екінші сигналдық жүйенің жұмысы оқушыны заттар мен құбылыстарды тікелей қабылдаудан әлдеқайда шаршайтынын есте ұстауы керек. Егер екінші сигналдық жүйені қолдана отырып, оқушы қателік жіберсе, онда көрнекілікке қайта оралу, бастапқы тітіркендіргішпен байланысты қалпына келтіру қажет. Бірақ болашақта бірінші сигналдық жүйе жағдайында үйренген пайымдаулар, қорытындылар, ережелер көрінуге сүйенбей қолданылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А.Е.Әбілқасымова «Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: дидактикалық-әдістемелік негіздері» оқу құралы. Алматы 2014.
2. Баймуханов Б., Даулеткулова А., Бекболганова А. «Развитие логического мышления учащихся в процессе обучения математике» // Монография. Алматы, 2016.

3. Смагулов Е.Ж., Бабаев Д.Д., Хаймулданов Е.С. «Математиканы оқытуда IT технологияларды қолданудың әдістемелік ерекшеліктері» // ВЕСТНИК ЖГУ им.И.Жансугурова., Талдықорған, 2018.

4. Seitova, S., Smagulov, Y., Khaimuldanov, Y., Tulymsheva, G., Abdykarimova, A. Methodological requirements for the arrangement of independent work on neuro-linguistic programming techniques for mathematical disciplines at the university. Periodico Tche Quimica. Volume 15, Issue 30, 2018, Brasil.

УДК 373.1.01:372.8:514

ЗНАЧИМОСТЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ НА УРОКЕ МАТЕМАТИКИ

Тасболатова Р., к.п.н., ассоциированный профессор (доцент)
Уалиева С. А., студент 3 курса высшей школы Естествознания
Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдықорған

E-mail: salsabil_ualieva@mail.ru

В статье рассматривается практическая направленность теоретических знаний математики при использовании информационно-коммуникационных технологий, позволяющих сформировать у учащихся математические понятия и навыки, успешно применять их на практике для продолжения обучения.

Ключевые слова: знания, практика, математические навыки и понятия, исследование, креативность, ИКТ.

Мақалада оқушыларда математикалық түсініктер мен дағдыларды қалыптастыруға, білімін жалғастыру үшін тәжірибеде табысты қолдануға мүмкіндік беретін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану кезінде математикадан теориялық білімнің практикалық бағыты қарастырылады.

Тірек сөздер: білім, тәжірибе, математикалық дағдылар мен түсініктер, зерттеушілік, шығармашылық, АКТ.

The article discusses the practical orientation of theoretical knowledge of mathematics when using information and communication technologies, which allow students to form mathematical concepts and skills, successfully apply them in practice to continue their education.

Keywords: knowledge, practice, mathematical skills and concepts, research, creativity, ICT.

Перед казахстанским образованием и наукой стоит масштабная, неотложная задача – не просто поспевать за новыми веяниями, а быть на шаг впереди, генерировать тренды. Учитывая глобальный научно-технический прогресс, важно усилить в старших классах преподавание предметов естественно-математического цикла [1].

Математика — богатая наука, за свои интересные гипотезы и факты. Наука имеет тесную связь с общественной практикой, с жизнью.

При изучении математики школьники встретятся с одним из разделов математики – алгеброй. Она является языком науки и техники. С её помощью моделируются, изучаются и прогнозируются многие явления и процессы, происходящие в природе и обществе. Алгебра обеспечивает изучение других школьных предметов, прежде всего, предметов естественно-математического цикла, в частности физики, информатики, геометрии [2].

7 класс для многих школьников является переходным этапом, происходит деление математики на разделы алгебры и геометрии. Многим ученикам дается трудно понять какой

раздел за что отвечает. Именно этот этап изучения курса школьной математики является наиболее хрупким. Не понимая тему, ученик не может применить знания на практике, так снижается мотивация, вследствие, он бросает учебу. Поэтому в данной статье, мы хотим объяснить насколько важно практическое применение теоретических знаний математики в жизни. Нашей задачей как педагогов научить применять теоретические знания алгебры на практике.

Одна из основных тем школьного курса математики являются – функции различных видов. На уроках школьники знакомятся с различными функциями, их свойствами и графиками, но достаточно мало знают о том, где можно применить в реальной жизни, и как человек использует свойства функций в своей практической деятельности.

Современная математика знает множество функций, и каждая по-своему неповторима, как неповторим облик каждого из миллиардов людей.

С функцией мы встречаемся каждый день.

Мы тоже являемся функцией многих переменных, одна из которых – время. Проходят годы и мы меняемся. Мы также зависим от своей наследственности, от книг, которые мы читаем, от окружающей нас среды и от многих других факторов [3].

Изменение температуры на улице есть функция от времени. В одно и то же время температура не может принимать более одного значения и быть одновременно +5 и -10.

В 7 классе мы изучаем квадратичную функцию, графиком которой является парабола. Этот график мы часто наблюдаем в жизни. Например: бросание мяча в корзину, как расположена радуга, мосты и т.д.

Старые пословицы в современных реалиях [4].

Рис.1

Рис.2

Кроме алгебры ученики изучают еще один раздел математики – геометрию.

Важным условием развития многих областей науки и техники является внедрение математических методов для качественного и количественного исследования. Теорема Пифагора позволяет решить многие практические задачи на сегодня [3].

Великий ученый математик Пифагор обосновал многие свойства геометрических фигур, разработал математическую теорию чисел и их пропорций.

Теорема Пифагора — одна из основополагающих теорем евклидовой геометрии, устанавливающая соотношение между сторонами прямоугольного треугольника: сумма квадратов длин катетов равна квадрату длины гипотенузы.

$$a^2 + b^2 = c^2$$

Приведем несколько примеров практического применения теоремы Пифагора

Пример 1: Рассмотрим крышу палатки, нашей задачей является узнать, какой длины нужно сделать боковые рёбра, чтобы при данной площади земли была выдержана предписанная высота крыши.

Решение: По условию задачи боковые рёбра палатки соответствует по теореме Пифагора гипотенузам рассматриваемых треугольников. Нам надо выбрать основания и общую высоту этих треугольников, удовлетворяющих условиям теоремы Пифагора

$$a^2 + b^2 = c^2.$$

Рис.3

Пример 2: Какую высоту должна иметь вышка мобильной связи, чтобы ближайшие города попали в зону связи (расстояние от вышки до ближайших городов от 2 до 35км.)?

Решение: Пусть $AB = x$ км, радиус зоны связи $BC = 35$ км, радиус Земли 6380 км. Применив теорему Пифагора, получу уравнение $(x+6380)^2 = 35^2 + 6380^2$; $x^2 + 12760x - 1225 = 0$; $D = 162817600 + 4900 = 162822500$, $\sqrt{D} \approx 12760,192$; $x \approx 96$ м.

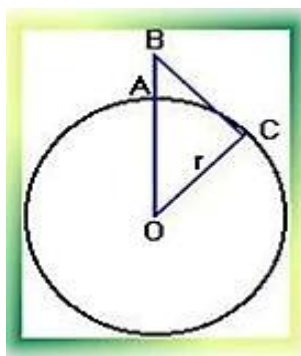

Рис.4

Ответ: 96 м.

Пример 3: Вы плывете на лодке по озеру и хотите узнать его глубину. Нельзя ли воспользоваться для этого торчащим из воды камышом, не вырывая его? [5]

Решение: Слегка отклонив камыш и держа его в натянутом состоянии, камыш пересекает поверхность воды A и B, в которых камыш пересекает поверхность воды соответственно в вертикальном и наклонном положении. Возвратим камыш в исходное состояние и определим высоту b над водой, на которую поднимется при этом точка B наклоненного камыша, заняв исходное положение C. Тогда, обозначив через D основание камыша, а через x – искомую глубину AD, из прямоугольного треугольника ABD находим

$$x^2 + a^2 = (x + b)^2,$$

$$\text{Откуда } 2bx = a^2 - b^2 \text{ и } x = \frac{a^2 - b^2}{2b}$$

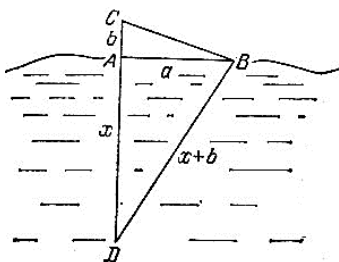

Рис.5

Ответ: $\frac{a^2 - b^2}{2b}$

Пример 4: Укажите способ, как измерить высоту дерева, не взбираясь на него и не прибегая к помощи теней [5].

Решение: Установив вертикальный шест на некотором расстоянии от дерева, нужно стать в такую точку, из которой верхний конец шеста загроаживает в точности верхушку дерева (рис. 6). Тогда, если высота части шеста над уровнем глаз равна a , а расстояния от глаз по горизонтали до шеста и до дерева равны b и y соответственно, то из подобия треугольников можно найти высоту x дерева над уровнем глаз. Наконец, зная свой рост h до уровня глаз, получаем полную высоту дерева.

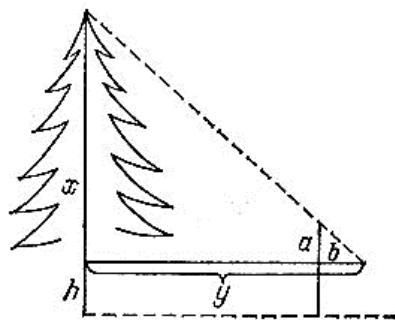

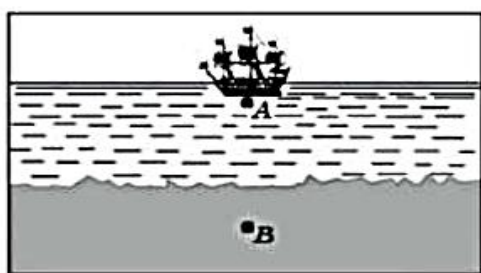
Рис.6

$$h + x = h + \frac{ya}{b}$$

Заметим, что вычисления и измерения можно упростить, если добиться равенства $b = a$, которое достигается выбором места установки шеста. Кроме того, можно лечь на землю, что позволит считать $h = 0$, а в результате высота дерева окажется равной $x = y$.

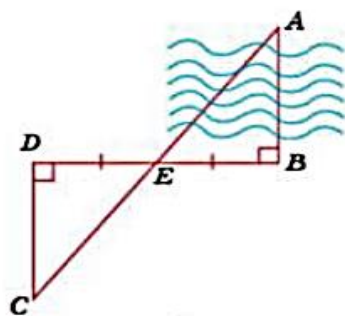
Ответ: $x = \frac{ya}{b}$

Пример 5: Укажите способ нахождения расстояния от берега (речь идёт о конкретной точке на берегу) до корабля, находящегося недалеко в море (рис.7). Используйте рисунок 7 а, 7 б [6].

а)

Рис.7 а

б)

Рис.7 б

Решение: $\triangle AEB \sim \triangle CED$, $\frac{AB}{CD} = \frac{EB}{ED}$, $AB = \frac{CD \cdot EB}{ED}$, т.к. $ED = EB$, отсюда следует $AB = CD$

Ответ: $AB = CD$

Пример 6: В треугольнике ABC $\angle A = \angle B = 45^\circ$ и $AB = 19$ см. Найдите: 1) расстояние от точки C до прямой AB; 2) длину проекции отрезка AC на прямую AB (рис.8) [7].

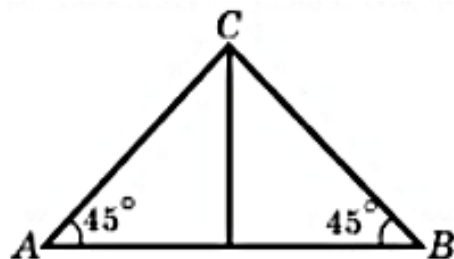

Рис.8

Решение: Пусть СК - расстояние от точки С до прямой АВ, тогда СК – медиана, биссектриса, высота $\triangle ABC$, отсюда $AK=KB=19/2=9,5$ (см.) и $\angle KCA= \angle KCB=45^\circ$, значит

1) $CK=9,5$ (см.) (боковые стороны равнобедренного треугольника равны);

2) длиной проекции АС является $AK=9,5$ (см.)

Ответ: 1) 9,5 см. 2) 9,5 см.

После занятий со знанием и юмором у школьников пробуждается интерес, появляется мотивация к изучению предмета математики и раскрывается практическая значимость теоретических знаний.

«... значимым фактором формирования успешной нации является качество среднего образования» [1].

Материалы, приведенные в статье, могут быть полезны для учителей математики, студентам и учащимся.

ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://www.akorda.kz/ru/addresses>
2. Министерство образования и науки Республики Казахстан национальная академия образования имени Ы. Алтынсарина «Учебные программы по предметам образов. обл. «Математика-информатика»», 2013.
3. <https://school-science.ru/5/7/35329>
4. <http://www.myshared.ru/slide/354886/>
5. Сергеев И.Н., Олехник С.Н., Гашков С.Б. 'Примени математику' - Москва: Наука, 1989 - с.240
6. Смирнов В.А., Туяков Е.А. «Геометрия» учебник для 7 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2017. – 144 с.
7. Н. Шыныбеков, Д.А. Шыныбеков «Геометрия» учебник для 7 кл. общеобразоват. школы - Алматы: Атамұра, 2017. – 80 стр.

ӘОЖ 37

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕГІ МӘНІ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Тілеуова С.С., п.ғ.к., доцент

Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қаласы

E-mail: omsa1955@mail.ru

Мақала болашақ ұстаз мамандар даярлауда оқу-тәрбие жұмыстарында пайдаланылатын әртүрлі әдістер мен әдістемелер, соның ішінде, жаңа педагогикалық ақпараттық технологиялар жүйесінің компоненттерін тәрбие жұмысының сапасын, тиімділігін арттыру мақсатында қолдану маңызды іс болып табылады.

Тірек сөздер: ұстаз даярлау, тәрбие процесі, жаңа педагогикалық ақпараттық технологиялар, құндылықтар

Статья посвящена важностью использования различных компонентов педагогических информационных технологий для повышения качества и эффективности воспитательной работы.

Ключевые слова: подготовка учителей, процесс воспитания, новые педагогические информационные технологии, ценности

The article is devoted to the importance of using various components of pedagogical information technologies to improve the quality and effectiveness of educational work

Keywords: teacher training, the educational process, new pedagogical information technology, values

Кәсіби маман мұғалімінің қабілеті мен дайындығы - жеке тұлғаның бүкіл өмір бойы дамуы мен әлеуметтік әрекетіне қажетті мүмкіндік беретін қажетті деңгейде тереңдетілген білім берудің дамуының негізгі тенденцияларының бірі болып табылады.

Жалпы білім беру мекемелерінің басымды мақсаттарының бірі - адамгершіліктік тұрғыдан рухани дүниесі бай, гармониялық даму процесінде жетілген шығармашылық пен өзіндік бағалай білетін, істің мәнін анықтау қабілеті бар жеке тұлғаны қалыптастыру.

Кез-келген оқыту, білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысы оқушылар өмірі мен мұғалімдердің кәсіби қызметтерінің маңызды элементі және бұған қоса жаңа ақпараттық технологиялар мен әдістемелерді енгізе отырып, танымдық қызығушылықтары мен құзіреттілікті дамыту; білім беру процесінің субъектілерінің бірлескен қызметтері барысында тәрбие жұмысын ізгілендіру болып табылады

Тәрбие жұмысының сапасын арттыру мен танымдық қызығушылықты дамыту мақсатында тәрбие жұмысының жүйесіне жаңа педагогикалық технологиялардың маңызды түріне жататын ақпараттық қарым-қатынас технологиясын пайдаланудың өзіндік ерекшелігі мен тиімділігі бар .

АҚҚТ-сын оқыту, білім беру процесінде ғана қолданып қоймай, тәрбие жұмыстарында қолдану әлеуметтік, педагогикалық және технологиялық себептерге де байланысты. Біріншіден, бұл жүйені енгізу қоғамдық тапсырыс; 2-шіден білім берудің тиімді жолдарын қарастырудың қажеттілігі; 3-шіден оқудың ғана мотивациясын күшейтіп қоймай, тұлға дамуына қажетті пайдалы, белсенді іс-әрекеттерді жұмылдыру. Тәрбие жұмысында АҚҚТ-ны пайдалану ақпараттық ортада оқушылардың кең көлемдегі шығармашылық іс-әрекеттеріне, саналы сезім мен жақсы көңіл күйдің болуына да ықпал етеді.

АҚҚТ-ны тәрбие жұмысында пайдалана отырып, оқушыларда:

- адамгершіліктік құзіреттілікті қалыптастыру – дәстүрлі адамгершіліктік заңдар негізінде өмір сүруге;

қарым-қатынастық құзіреттілік - әңгімелесе білу, өзін тыңдата білу;

ақпараттық құзіреттілік – ақпараттық технологияларды меңгеру;

өзіндік баға беру қабілеттілігі, өз бетінше білім алу, бәсекеге қабілетті болу.

әлеуметтік құзіреттілік – басқа адамдардың позициясын есепке ала отырып, әлеуметтік ортада әрекет жасай алу қабілеті.

Ақпараттандыру жағдайындағы тәрбие жұмыстарының бағыттарын төмендегіше жіктеуге болады:

тәрбие және оқу процесінде АҚҚТ -ны меңгеру;

оқу, тәрбие бағдарламаларын компьютерлік тұрғыдан басқару - заманауи педагогикалық технологияларды іске асырудың құралы.

оқушылардың кәсіби бағдары мен психодиагностикасы;

медиалық білім беру жүйесі;

баспаханалық қызмет пен электронды құжаттар;

тәрбие мен білім берудің сапасының мониторингі;

желілік онлайн арқылы қарым-қатынастар.

Жалпы жоғарыда аталған міндеттерді шешуде нақты практика жүзіндегі іс-әрекеттер мен қызметтерді қолдану қажет. Бұл өз кезегінде әрбір оқушының жеке даралық ерекшеліктерін көріп, байқауға мүмкіндік туғызады және жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, балалардың бойында талғам мен шығармашылық, зерттеушілік іс-әрекетке бағыттауға жағдай жасайды.

Өз бетінше орындалатын жұмыс мультимедиялық техникаларды тиімді және пайдалы жағынан қолдану дағдысын жетілдіреді. Жеке және топтық жұмыстар, тапсырмалар танымдық қызығушылықтарды арттырады, қиындықтарды жеңе білуде іскерліктерді дамытады, өз бетінше жаңа технологияларды пайдалануға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы оқушы, балалар мультимедиялық технологиялар сферасына белсенділікпен кірісуде. Қоғамның жас мүшесі мектепте жаңа мультимедиялық технологияларды үйреніп, түсініп, оны өзінің күнделікті өмірінде тиімді пайдалануға үйренуі қажет. Ондай іскерліктерді заманауи білім беретін мектептер жүйесі қалыптастыруы қажет.

Қазіргі заманауи қоғамда жетіліп келе жатқан болашақ қоғам мүшелерінің білім алу жүйесінің маңызды құраушыларының бірі болып ақпараттық мәдениетті қалыптастыру саналады.

Ақпараттық мәдениет деп әлеуметтік маңызы бар ақпараттық кеңістікте адамның іс-әрекетін реттейтін және жеке тұлғалық құндылықтар мен жалпы жеке тұлғаның құндылықтар жүйесін атауға болады.

Адамның ақпараттық қоғамдағы іс-әрекетінің сипатына орай құндылықтардың келесі әлеуметтік маңызды топтарын қарастыруға болады:

Ақпараттық кеңістікте ақпараттардың қайнар көздерін таңдауға әсер етуші құндылықтар. БАҚ пен Интернет желісі арқылы әр күні әр адамға келіп жатқан ақпараттар ағыны. Бұл ақпараттар қажетті-қажетсіз, ескірген - өзекті, зиянды- пайдалы, анықталмағандәлелсіз болуы мүмкін. Балаларды қажетті, пайдалы, дәлелді, өзекті, адам мен компьютерге тигізетін зиянын анықтау, ақпараттарға бағыттау бұл ақпараттық мәдениеттің қажетті құраушысы болып табылады.

Компьютердің маңыздылығын анықтайтын құндылықтар. Компьютердің оқу, білім алуға тигізетін пайдасын, оның танымның, білімнің құралы, білімге ұмтылу мен электронды тасымалдағыштарда- кітапхана, мұражай, энциклопедия, білім беруші бағдарламалар т.с. Компьютердің маңыздылығын дұрыс ұғындыру.

Қарым-қатынас құндылықтары. Бүгінгі таңда балалар (оқушы, жасөспірім, жастар) өз құрбы-достарымен, көбінесе, әртүрлі чаттар, форум, электрондық пошта, т.с.с. виртуалды түрде қарым -қатынас жасайды. Көптеген жағдайларда өздерінің іс-әрекетінің байыбына бармай, компьютерлік заңсыздықтарға барады. Ақпараттық қоғамда адамның тәртібін реттейтін жалғыз механизм ол –оның құндылықтар жүйесі. Балаларға Интернет желісінің мәнін, оның жеке әлем емес, тек қарым-қатынас жааудың ыңғайлы құралы екендігін, сондықтан әдептілікті ақтау, қарым-қатынас жасау мәдениетін сақтаудың қажеттілігін айтып, ұғындыру қажет. «Компьютерді басқа адамға зияны тимейтіндей етіп қолдануы тиіс» деген ұстанымды естен шығармауды ұғындыру қажет.

Жеке тұлғаның ақпараттық қоғамдағы құқықтарын анықтайтын құндылықтар. Интернет желісінде авторлық құқық пен жеке меншіктілік бар. Біреудің шығармашылық жұмысын (сурет, реферат, курс жұмысы т.б.) көшіріп алып, өзімдікі деуге болмайтындығын саналы түрде ұғындыру қажет.

Эстетикалық құндылықтар. Әсемдік, әдемілік. Ақпаратты таратудың әдемілігі оқушының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру бағытындағы тәрбие жұмысының мазмұнына кіруі керек.

Салауатты өмір құндылықтары. Компьютермен жұмыс жасауды, қолдануда денсаулыққа зияны тимейтіндей, санитарлық нормаға сай, компьютермен жұмыс жасаудың ережесі мен талаптарды орындау - құндылықтар, олар оқушының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру

бағытындағы тәрбие мазмұнының құрамдас бөлігі. Бастауыш сыныптарда компьютермен жұмыс жасаудың гигиеналық нормаларын үйрету, компьютерді пайдалана отырып, оқуға, өзбетінше шығармашылықпен жұмыс жасау құндылықтарын қалыптастыру.

Тәрбие жұмысын ұйымдастыру барысында төмендегідей құралдарды пайдалануға болады: құндылықтардың өзектілігін арттыруда тәрбиелілік құндылықтарға бағыттаушы жағдаяттарды, яғни жағдаяттар ретінде ақпараттық және компьютерлік іс-әрекеттермен байланысты мектеп пен оқушылар өмірінен нақты фактілерді, ойындарды алуға болады.

Оқушыларда құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған сабақтар жүйесін жоспарлау. Бұған қарым-қатынас нормалары мен қарым-қатынас мәдениеті, сырт көрініс мәдениеті, мінез-құлық нормалары жатады.

Мәдени-көпшілік іс-шаралар (серуен, саяхат, көрмелер, туған өлкеге арналған зерттеу және шығармашылық жұмыстар)

Оқушыларды қоғам және мектеп өміріне белсене араласуға жұмылдыру,

Педагогтардың ата-аналармен бірлескен жұмыстары, сайттарға ақпарат, мәліметтер беру, оқуға, білім алуға қажетті, пайдалы материалдар жариялау.

Жиырма бірінші ғасырдың басталуы жаппай ақпараттық қоғамға көшумен сипатталады. Оған компьютерлік техника, ақпараттық технология және басқа да ғылыми-техникалық прогресс әсерін тигізуде. Қоғамды ақпараттандыру – еліміздің экономикасының, мәдениетінің, ғылымының дамуының негізгі алғышарты.

Ақпараттандырудың негізгі міндеттерінің бірі – мектепте компьютерлерді оқыту құралы ретінде қолдану болып табылады. Бұған қоса аталмыш технология түрлерін тәрбие ісінде қолданудың маңыздылығы күн өткен сайын арта түсуде

Инновацияларды енгізу көп күш-жігерді, білімді және қайсарлықты қажет етеді. Жаңа технологияларды тәрбие процесінде мақсатты, тиімді түрде қолдану ұстаздан жалпы білімділік пен кәсіби сауаттылықты мұғалімнің педагогикалық еңбегінен терең шығармашылықты талап етеді

Қоғамдағы заманауи ақпараттық орта - бүгінгі күнгі өміріміздің ажырамас бір бөлігі. Сол ақпараттарды ақылмен, саналы түрде қолдана білсек, әлеуметтік, шығармашылық мүмкіндіктерімізді кеңейтіп, білім, тәрбие жұмыстарында жоғары жетістіктерге жетуімізге болады. Барлық ата-аналарда бірдей дерлік өздерінің балаларының қоршаған ортасы туралы нақты, анық түсініктер қалыптаспаған. Сондықтан қазіргі ХХІ ғасыр педагогының негізгі міндеттерінің бірі - қоршаған орта туралы нақты білім беру, қиын да күрделі жағдайларда жол таба білуге, шешімін табуға көмектесу.

Әлеуметтік екі институттың – жанұя мен мектептің бірлескен, ұйымдасқан іс-әрекеттері барысында ғана қазіргі күрделі ақпараттық қоғамда балаларды адами құндылықтарға бағыттау, тәрбиелеу өз шешімін таба алады.

Сонымен АҚҚТ-ны қолдану тәрбие процесін үйлесімді етуге ықпал етеді, білім кеңістігінің субъектілерін өзбетінше жұмыс жасауға бейімдейді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Нургалиева Г.К. Ценностное ориентирование личности в условиях информатизации образования: Монография. - Алматы: 2004г.
2. Қазақстан Республикасы жоғары білімді дамыту стратегиясы. Алматы: 1998ж.
3. Нургалиева Г.К., Тілеуова С.С. Теория развития профессионального образования: Учебное пособие. - Алматы: 1999г.
4. Тілеуова С.С. Жоғары мектеп педагогикасы: Оқу құралы. – Шымкент: 2009ж.
5. О.Аяшев, Р.Қадірбаева, С.Тілеуова «Жас ұстазға – 100 бағдар»- Астана, Фолиант, 2016
6. www.nis.edu/kz
7. www.orley.kz/
8. <http://bilimland.kz>

ӘОЖ 37

ҚАЗЫРҒИ ТАҢДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ

Тұрсын Г., «Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасының оқытушы - ассистенті
Мамекова А.Т., педагогика және психология жоғары мектебінің оқытушы-дәріскері,
PhD докторы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

E-mail: kazak_jasa@mail.ru, asem_mamekova1979@mail.ru

Мақалада өзара әрекеттесуді үйренуге мүмкіндік беретін әдістер туралы, интерактивті оқыту – барлық білім алушылардың, соның ішінде педагогтің өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту жөнінде айтылады. Интерактивті оқыту, ең алдымен, диалогтық оқыту, оның барысында оқытушы мен білім алушының өзара әрекеті жүзеге асырылады. Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау арқылы, рөлдік ойындар арқылы оқытудың тиімділігі айқындалады. Рөлдік ойындардың түрлері, өткізу тәртіптері, нәтижелері жөнінде айтылған. Осы тәсіл арқылы мұғалім коммуникативті құзіреттілікке жетуге, мақсат қоюға көмектеседі.

Тірек сөздер: интерактивті тәсіл, коммуникативті құзіреттілік, рөлдік ойын, коммуникативті процесс, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы, әлеуметтік қатынас, заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялау, психологиялық жағымды дайындығын жасау, мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері, ынтымақтастық, серіктестік.

В статье рассказывается о методах, которые позволяют научиться взаимодействовать, интерактивное обучение - обучение, основанное на взаимодействии всех учащихся, включая учителя. Интерактивное обучение - это, прежде всего, интерактивное обучение, во время которого учитель и ученик взаимодействуют. Эффективность обучения через ролевую игру определяется путем анализа работы по использованию ролевой игры в учебном процессе. Рассказываются виды ролевых игр, процедуры, результаты. Таким образом, учитель помогает достичь коммуникативной компетенции и поставить цели.

Ключевые слова: интерактивный подход, коммуникативная компетентность, ролевая игра, коммуникативный процесс, форма моделирования социальных отношений, социальные отношения, моделирование материальных и практических действий, психологический позитивный тренинг, мотивационные и мотивационные возможности, сотрудничество, партнерство

The article describes the methods that allow students to learn to interact, interactive learning - learning, based on the interaction of all students, including the teacher. Interactive training - this is, first of all, interactive training, during which the teacher and the student interact. The effectiveness of training through role-playing is determined by the analysis of the work on the use of role-playing games in the educational process. Types of role-playing games, procedures, results are told. Thus, the teacher helps to achieve communicative competence and set goals.

Keywords: interactive approach, communicative competence, role play, communicative process, form of modeling social relations, social relations, modeling of material and practical activities, psychologically motivated, psychologically motivational, psychological

Жыл сайын шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылық артып келеді. Қазіргі әлемде халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын тілінің басым болуы және жалпыға бірдей танылғаны сөзсіз. Соңғы он жылда қарқынды дамып келе жатқан интеграциялық үдерістер, халықаралық ынтымақтастықтың тереңдеуі шет тілінде

білім берудің дамуына әкелді. Мұндай жағдайда шет тілі қоғамның зияткерлік әлеуетін қалыптастыратын және қазіргі тарихи кезеңде өзін мемлекет дамуының негізгі көздерінің бірі ретінде көрсететін тиімді құралға айналады [1: 4]

Сондықтан мұғалімнің алдында тұрған басты міндеттер - тіл үйренуге деген ынтаны ынталандыру, білім беру мазмұнының ақпараттық сыйымдылығын арттыру, оқу іс-әрекетінің қарқынын жандандыру, оқытудың заманауи әдістерін қолдану, компьютерлік технологияларды және басқа да жаңа оқу құралдарын қолдану болып табылады. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер тұлғаны дамытатын білім берудің жаңа моделіне көшумен байланысты. Бұған өмірдің барлық саласында шығармашылық белсенділік үшін адамның зияткерлік әлеуетін пайдалану қажеттілігі де ықпал етеді [2: 35].

Мектептің ең қиын міндеттерінің ішінде ағылшын тілі сабақтарында оқыту мен тәрбие қызметін жетілдіру мәселесі бар. Бүгінгі таңда мұғалімдер оқушылардың ақыл-ойы мен ерік-жігеріне әсер ету тәсілдерін өзгертуге тырысады, оларды әртүрлі және бай мәдени әлемге, оқытылатын тілдер елдерінің дәстүрлеріне енгізудің жаңа жолдарын іздейді. Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін: айтылым, оқылым, жазылым және тыңдалымды қалыптастырудың тәсілдері мен нұсқаларын қайта қарастыруда. Дәстүрлі оқытумен қатар, оқу процесін жандандыру және танымдық белсенділікті ынталандыру, оқу процесіне интерактивті әдістерді енгізуге ықпал етеді.

Соңғы уақытта ағылшын тілін оқыту әдістемесінде интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады. Бұл тәсілді батыс әдіскерлері ұсынған. Алайда, «интерактивті тәсіл» терминінің бірыңғай мағынасы жоқ. Кейбір әдіскерлер оны «тілді меңгерудің интерактивті моделі, оқытудың тілдік актілерге (speech events) қатысу процесінде тікелей жүреді деп болжайды» деп сеніп, коммуникативті тәсілмен қатар қояды. Басқалары бұл тәсілді бірнеше басқа әдістерді қамтитын жетілдірілген тікелей тәсіл ретінде ажыратады.

Қарама-қарсы пікірлер де бар, мысалы, Н.В.Баграмова «коммуникативті-интерактивті тәсілдегі басты назар коммуникация процесіне және аудиториядағы оқу жағдайына аударылады» деген қорытындыға келді, ал коммуникативті оқыту үшін тілдің коммуникативті функциялары басты назарда болады. Бұл пікір А.А.Леонтьевтің қарым-қатынас, яғни өзара әрекеттесу қарым-қатынас арқылы делдал болатындығы туралы ұстанымымен сәйкес келеді. «Өзара әрекеттесу, қарым-қатынас-бұл ұжымдық қызмет, оны біз мазмұн немесе өнім жағынан емес, оны әлеуметтік ұйымдастыру тұрғысынан қарастырамыз». Б. Д. Парыгин қарым – қатынасты екі жақты құбылыс деп санайды: мазмұны бойынша – бұл «психикалық жағдайды өзара білдірудің және ақпарат алмасудың коммуникативті процесі», формасы бойынша-мінез-құлық аспектісі, «қарым-қатынас процесінде жүзеге асырылады, яғни адамдардың өзара әрекеттесуі, олардың бір-біріне қатысты мінез-құлқы» [3:15].

Мемлекеттік білім беру стандарты қазіргі заманғы оқушыға жоғары талаптар қояды. Қысқа мерзімдер, ақпараттың үлкен көлемі және оқушының білімі мен дағдыларына қойылатын жоғары талаптар – мұның бәрі білім беру процесінің заманауи шарттары. Осындай жоғары сұраныстарды қанағаттандыру үшін оқу процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдері қажет. Сондықтан, бүгінде шет тілдерін оқыту әдістемесінде коммуникативті тәсілден оның алуан түріне – интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады.

Шет тілін оқытудың интерактивті әдісін қолдана отырып, негізгі шет тілдік қарым-қатынас дағдыларын оқыту процесін оңтайландыруға және оны жалпы білім беретін мектепте тиімді етуге болады. Шет тілін оқытуда оқытудың интерактивті әдісін енгізу қажет болады, өйткені адамдардың көлемді, толық білім алуға ғана емес, сонымен қатар оқытудың қызықты және түсінікті түрінде қол жетімділігіне деген қажеттілігі артады.

Оқытудың интерактивті әдістерін енгізу деңгейлік білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және бұл әлемдік білім беру кеңістігінде маңызды айқындаушы аспект болып табылады.

Оқытудың интерактивті әдістерінің бірі - рөлдік ойын. Бұл оқытудың кешенді әдістемелік әдісі, онда кішкентай топ ойын презентациясы түрінде маңызды тақырыпты, көбінесе әлеуметтік жанжалды (диагноз және шешім) сыни тұрғыдан қарастырады,

сонымен бірге қорғалған қиял жағдайындағы қатысушылар, нақты жағдай моделіндегідей, әртүрлі болжалды адамдардың рөлдерін орындайды немесе сол рөлге қатысты вариациялар, және әлеуметтік мінез-құлықтың күрделілігін сыни тұрғыдан қарастыру бар, ол икемді және сыни, яғни оқу мақсатына құзыретті-рөлдік қатынасы бар.

Педагогикалық әдебиеттерде «рөлдік ойын» термині бірнеше түрлі құбылыстарды біріктіреді:

- балалардың стихиялық рөлдік ойындары, мысалы «анасының қыздары»;
- Э. Берннің анықтамасы бойынша, рөлдік ойындар қоғамдағы адамдардың мінез-құлқының өмірлік сценарийлері ретінде;
- дайындаушысы Дж.Морено деп саналатын психологиялық рөлдік ойындар немесе психодрамалар;
- М.М.Бирштейн жасаған алғашқы іскерлік ойындардан бастау алатын педагогикалық рөлдік ойындар. Дәл осындай ойындар туралы біз әрі қарай әңгімені жалғастырамыз.

Педагогикада «рөлдік ойын» ұғымының көптеген синонимдері бар: «шығармашылық ойын», «сюжеттік ойын», «еліктеу ойыны», «еркін ойын», «сахналау әдісі», «рөлдерді ойнау». Бірыңғай термин болмағандықтан, рөлдік ойынның да ортақ анықтамасы жоқ. Бұл мәселені зерттеген немесе зерттеп жүрген әрбір адам өз тұжырымын береді. Міне, олардың кейбіреулері. Педагогикадағы ойын мәселесінің ірі зерттеушісі С.А.Шмаков келесідей анықтаманы береді: «рөлдік ойын – бұл баланың, ең алдымен, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы және катал ережелерге, өзгермейтін жағдайларға бағынбайтын еркін импровизация. Ол балаға қол жетімді жаңа материалдық формада «сенімдегі» әлеуметтік қатынасты қалпына келтіреді» [4: 124].

Атақты поляк дидакті В.Оконның пікірі мынадай: «Сахналау әдісі деп аталатын сахналық ойын-сауықтар ойдан шығарылған жағдайда рөл ойнауға негізделген. Бұл әдістің маңызды факторы –оқушылардың кейіпкер бейнесін жасау, оған еніп, оның «рөлін» қабылдау. Бұл бір кездері өмір сүрген немесе қазір өмір сүріп жатқан адамның рөлі немесе ойдан шығарылған кейіпкердің рөлі болуы мүмкін. Белгілі бір рөлді орындау дегеніміз-бұл кейіпкер жұмыс істеген немесе жұмыс істей алатын қоғамдық өмір құрылымдарының көлемінде жұмыс істейтін ережелер жүйесіне бағыну» [5: 283].

Б.В.Куприяновтың пікірінше, рөлдік ойын- «бұл коммуникативтік міндеттерді шешуде және ойдан шығарылған жағдайда қатаң белгіленген рөлдерді орындайтын қатысушылардың заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялауда арнайы ұйымдастырылған жарыс»[6: 17].

Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау ойындарды өткізудің үш әдісі негізінен қолданылатынын көрсетті.

Демонстрациялық рөлдік ойындар. Олар оқушылар аудиториясының алдында арнайы дайындалған қойылымды, содан кейін оны талқылауды ұсынады. Оларды дайындау және жүргізу оңай, өйткені мұғалім әдебиеттен дайын сюжеттерді ала алады, ал ойыншылар қатаң сценарийге байланысты рөлдерді орындауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, бұл қандай да бір себептермен қатысқысы келмейтін оқушылардың ойынға қатыспауға мүмкіндік береді.

Бұл әдістің басты кемшілігі - ойынға оқушылардың шектеулі саны қатысады, сондықтан қабылдау ретінде ойынның педагогикалық әлеуеті толық пайдаланылмайды. Егер оқу процесінде туындаған қателіктерді талдаумен немесе үлгіні көрсетумен кез-келген әрекеттің мысалдарын қарастыру қажет болса, онда бұл кемшілік оң бағытқа айналады.

Шағын топтардағы рөлдік ойындар. Мұғалім сыныпты шағын топтарға бөледі және барлығына бірдей ойын ұсынады. Бұл әдіс алдыңғы әдіске қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие: біріншіден, бұл ойынға оқушылардың көп санын арттыруға мүмкіндік береді; екіншіден, оқушылар аудиториядан қорқыныштарын жоғалтады; үшіншіден, оқушылардың әртүрлі топтары ойын барысында әртүрлі тәжірибе мен нәтиже алады. Бұл ойынның келесі талқылауын кеңірек өткізуге мүмкіндік береді, бұл сөзсіз білім беру әсерін арттырады.

Бұл әдістің айқын кемшілігі-мұғалім барлық топтарды бір уақытта басқара алмайды. Сонымен қатар, ойын өткізу үшін топтарға әр түрлі уақыт қажет болғандықтан, оқу уақытының жетіспейтіні сөзсіз. Рас, бұл кемшілікті ойынды ертерек аяқтағандарға қосымша тапсырмалар беру арқылы ішінара өтеуге болады.

Үлкен топтарға (сыныпқа) арналған рөлдік ойын. Рөлдік ойындардың осы схемасын қолданған кезде барлық оқушылар бір топта жұмыс істейді және белгілі бір рөлдерді орындай отырып, ойын іс-шараларына қатысады. Бұл әдіс оқушыларды барынша тартуды қамтамасыз ету тұрғысынан тиімді, бірақ оны қолдану өте қиын. Барлық сынып (топ) үшін рөлдік ойындар өткізу мұғалім тарапынан мұқият дайындықты және оқушылар арасында алдын ала үлкен жұмысты талап етеді. Сондықтан, қарапайым схемаларда рөлдік ойындарды өткізу тәжірибесі болған кезде, бұл схеманы қолданған дұрыс.

Ойындар әдістемелік тұрғыдан алғанда келесі міндеттерді орындайды:

Оқушылардың сөйлеу қарым-қатынасына психологиялық жағымды дайындығын жасау.

Олардың тілдік материалды бірнеше рет қайталауының табиғи қажеттілігін қамтамасыз ету.

Оқушыларды қажетті сөйлеу нұсқасын таңдауға үйрету, бұл жалпы сөйлеудің ситуациялық стихиясына дайындық.

Оқушыларды тәрбиелеудегі рөлдік ойынның маңыздылығын Н.К.Крупская мен А.С.Макаренко бірнеше рет атап өтті. Н. К. Крупская шығармашылық ойындарды «еркін ойындар» деп атады, ол оларды балаларға арналған «ең сүйікті және қажетті» ойындар деп санады. Дәл осы ой В.М. Филатовтың жұмысында айтылған, онда автор «шет тілін оқытуда оқу ойындарын қолдану, ең алдымен, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің ұйымдастырушылық және коммуникативті-оқыту функцияларымен байланысты» деп атап өтті.

«Жаңа тілдерді оқыту элементтері» жұмысында неміс әдіскері Ф. Лейзингер ауызша сөйлеуді дамыту үшін рөлдік ойынның үлкен коммуникативті және оқыту мүмкіндіктерін көрсетеді. Рөлдік ойын, оның пікірінше, қарым-қатынас атмосферасын дәл қалпына келтіреді. Оның қатысушылары белгілі бір сипатқа ие, олар белгілі бір жағдай аясында белгілі бір қарым-қатынаста болады, бұл әр түрлі сөйлеу реакциясын, соның ішінде эмоционалды реакцияны білдіреді [7: 164].

Рөлдік ойын үлкен оқу мүмкіндіктеріне ие:

- рөлдік ойынды қарым-қатынастың ең дәл моделі ретінде қарастыруға болады, өйткені ол шындықты ең маңызды белгілерге еліктейді және өмірде серіктестердің сөйлеу және сөйлеу емес мінез-құлқы бір-бірімен тығыз байланысты;

- рөлдік ойын мотивациялық-ынталандыру жоспарының үлкен мүмкіндіктеріне ие;

- рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «мен» емес, «өзім» рөлі арқылы енеді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады;

- рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаны кеңейтуге ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады;

- рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады;

- рөлдік ойынның тәрбиелік мәні бар. Оқушылар қарапайым түрде болса да, театр технологиясымен танысады. Мұғалім оларды реквизиттерге қамқорлық жасауға шақыруы керек. Кез-келген фантастика көтермеленеді, өйткені оқу жағдайында бұл жағынан мүмкіндіктер шектеулі, ал тапқырлық үшін жаңа кеңістіктер ашылады [8: 69].

Рөлдік ойын - бұл адамдардың нақты практикалық іс-әрекетіне қатысушылардың шартты түрде көбеюі, нақты қарым-қатынас үшін жағдай жасайды. Мұндағы оқытудың тиімділігі, ең алдымен, мотивацияның жарылуы, пәнге деген қызығушылықтың артуына байланысты. Рөлдік ойын сөйлеу әрекетін ынталандырады, өйткені оқушылар бірдеңе айту, сұрау, білу, дәлелдеу, сұхбаттасушымен бөлісу қажеттілігі туындаған жағдайда болады. Ойындарда оқушылар қарым-қатынас элементтерін меңгереді, мысалы, әңгіме бастау, оны қолдау, сұхбаттасушыны тоқтату, өз пікірімен келісу немесе оны жоққа шығару, сұхбаттасушыны мақсатты түрде тыңдау, түсіндіру сұрақтарын қою және т.б. Рөлдік ойындарда саналы тәртіп, еңбекқорлық, өзара көмек, жасөспірімнің белсенділігі, әр түрлі іс-шараларға қатысуға дайын болу, тәуелсіздік, өз көзқарасын қорғау, бастама көтеру, белгілі бір жағдайларда оңтайлы шешім табу қабілеті тәрбиеленеді [9: 78].

Талдау барысында шет тілін оқытуда рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды.

Рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары:

1) білім алушылардың шектеулі белсенділігі. Барлық оқушылар бір-бірімен тығыз қарым-қатынас жасай отырып, ойынға қатысады, бұл оқушылар мен мұғалім арасындағы тұлғааралық қарым-қатынаста қолайлы климат құруға ықпал етеді: ұжымдық шығармашылық қызмет;

2) сөйлеу серіктестері ойын барысында тек мұғалімнің қалауы бойынша ғана емес, сонымен қатар еркін түрде де анықталады;

3) оқушылардың рөлдерді өзгерту мүмкіндігі бар, бұл тілдік материалды неғұрлым толық көлемде пайдалануға, тілде қарым-қатынас жасау дағдылары мен іскерліктерін жетілдіруге мүмкіндік береді;

4) сабақта қызығушылық пен тәртіп атмосферасы қалыптасады: ақыл - ой және физикалық белсенділік; шоғырлану және қызығушылық.

Рөлдік ойынның үлкен мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері бар.

Рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «Мен» емес, тиісті рөлдің «мен» арқылы кіреді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады.

Рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаның кеңеюіне ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады.

Рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады.

Дәл сол реинкарнация психологиялық диапазонның кеңеюіне, басқа адамдарды түсінуге ықпал етеді. Рөлдік ойынды қолданудың кемшіліктері:

1) әлі күнге дейін нақты анықтайтын жаттығулар жиынтығы жоқ:

- ойындардың мақсаты;

- олардың саны мен сапасы;

2) шет тілін оқыту процесінде рөлдік ойынды мақсатсыз және жүйесіз пайдалану;

3) ойын негізінен сабақта ойын-сауық сәті ретінде қолданылады [10: 66].

Барлық кемшіліктерге қарамастан, рөлдік ойын практикалық, білім беру және тәрбиелік қатынастарда үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұл байланыс аясын кеңейтуге ықпал етеді. Бұл жаттығулардағы тілдік материалды алдын-ала игеруді және оқушыларға сөйлеудің мазмұндық жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамытуды қамтиды. Сондықтан рөлдік ойын тақырып бойынша жұмыстың барлық

кезеңдерінде лайықты орын алуы керек. Әр түрлі дереккөздерді талдағаннан кейін, интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу оның қатысушыларының қарым-қатынасының жоғары қарқындылығымен, олардың қарым-қатынасымен, іс-әрекеттерімен алмасумен, олардың түрлерінің, формалары мен әдістерінің өзгеруімен және әртүрлілігімен, олардың іс-әрекетіне қатысушылардың мақсатты рефлексиясымен және өзара әрекеттесуімен сипатталады деген қорытындыға келдік. Интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу, интерактивті педагогикалық әдістерді енгізу педагогикалық процеске қатысушылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін өзгертуге, жетілдіруге бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кунанбаева С.С. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан, Алматы 2010.
2. Реутова Е.А. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе вуза (методические рекомендации) - Новосибирск, 2012.
3. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку / ИЯШ - 2000 - №4. С.19-14.
4. Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры. – М., 1994. 49.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М., 1990.
6. Куприянов Б. В., Рожков М. И., Фришман И. И. Организация и методика проведения игр с подростками: Взрослые игры для детей. – М., 2001.
7. Григальчик Е. К., Губаревич Д. И. Обучаем иначе. Стратегия интерактивного обучения \ Минск – 2003.
8. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994.5.
10. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. - М.: Роспедагенство, 1996. - 268 с.

ӘОЖ 378.147.2:811

ШЕТЕЛ ТІЛІН МЕНГЕРУДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ

**Уалиева С.А., оқытушы-дәріскер
Токтанова А.К., оқытушы-дәріскер**

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: Ualievass@list.ru

Бұл мақалада шетел тілі сабағында мультимедиялық технологияны қолданудың тиімділігі, ерекшеліктері, қолданыстағы және коммуникативтік қызметіндегі қызметі қарастырылады. Қазіргі таңда, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық –мультимедиялық технология атқара алады.

Мультимедиа технологиясын қолдану әдістемесі білім беру жүйесін басқаруды жетілдіреді және оқу тәсілдерін күшейтеді. Бұл технология білімгерлердің ақпараттық мәдениетін жоғарылатуға мүмкіншілік береді. Шетел тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес. Яғни, мультимедиялық оқыту шетел тілі сабағында өзінің икемділігімен және вариативтілігімен мүмкіндігі зор, сондықтанда бұл технологияны қолданудың табиғатын ашу бүгінгі күн талабы болып отыр.

Тірек сөздер:*мультимедиялық технология, ақпараттық технология, ақпараттық мәдениет, танымдық аспектілер, интерактивті құралдар.*

В данной статье рассматривается эффективность использования мультимедийных технологий на уроке иностранного языка, их особенности и роль в общении. В настоящее время визуальный метод и метод использования технических средств могут выполняться информационно-мультимедийными технологиями.

Методология использования мультимедийных технологий улучшает управление образовательной системой и усиливает методы обучения. Данная технология дает возможность повысить информационную культуру обучающихся. Осознанное изучение иностранного языка, превращение его в необходимость на своем уровне – дело не одного года. То есть мультимедийное обучение на уроке иностранного языка имеет большой потенциал своей гибкостью и вариативностью, поэтому раскрытие характера использования данной технологии является востребованным сегодня.

Ключевые слова: мультимедийные технологии, информационные технологии, информационная культура, познавательные аспекты, интерактивные средства.

This article discusses the effectiveness of the use of multimedia technologies in a foreign language lesson, their features and role in communication. At present, the visual method and the method of using technical means can be performed by information and multimedia technologies.

The methodology of using multimedia technologies improves the management of the educational system and strengthens teaching methods. This technology makes it possible to improve the information culture of students. Conscious learning of a foreign language, turning it into a necessity at one's own level is not a matter of one year. That is, multimedia learning in a foreign language lesson has great potential for its flexibility and variability, so the disclosure of the nature of the use of this technology is in demand today.

Keywords: multimedia technologies, information technologies, information culture, cognitive aspects, interactive means.

Кейінгі кезде шетел тілі сабақтарын жүргізуде жаңа технологияларды қолдану және оның тиімділігін арттыру маңызды орын алған. Зерттеу нысанына алынып отырған шетел тілін оқытуда мультимедиялық технологияны қолдану, тіл бірліктерінің қолданыстағы және сөйлеу үрдісіндегі коммуникативтік қызметін, тілдің қандай да бір құзыреттілігін ақпараттық-техникалық құралдар негізінде қалыптастыру және табиғатын ашу бүгінгі күн талабы болып отыр.

Ақпараттық технологияны, компьютерді, мультимедианы қолдану оқушыларға шетел тілін үйретудегі, грамматика дағдыларын қалыптастырудағы ең басты жүйе негізінде артықшылығы тәжірибе жүзінде дәлелденіп келеді.

Мультимедиа - бұл деректерді, дыбысты, анимация мен графиканы біріктіруге, оларды аналогтан цифрлыққа және керісінше түрлендіруге мүмкіндік беретін технология. Демек мультимедиа - бұл компьютерге мәтін, графика, анимация, цифрланған фотосуреттер, бейне, дыбыс, сөйлеу сияқты мәліметтерді енгізуге, өңдеуге, сақтауға, жіберуге және шығаруға (шығаруға) мүмкіндік беретін технологиялардың жиынтығы[1.121].

Соңғы онжылдықтағы оқу теориясы мультимедияны енгізу арқасында айтарлықтай үлкен жетістіктерге жете бастады. Бірнеше зерттеу желілері қарқынды түрде дамыды. Мысалы, көптеген мамандар танымдық жүктеме және мультимедиялық оқытудың тіркесімін ұсынды. Мультимедиялық оқыту теориясын (MML) қолдана отырып, Дэвид Робертс диодтс PowerPoint көмегімен топтық дәрістердің тәжірибесін ойлап тапты, бұл көзді масштабтағы суреттерді қолдануға негізделген, барлық мәтінді қолданумен үйлеседі (барлық мәтін Power Point Notes-ке орналастырылуы мүмкін бөлім). Бұл әдіс қолданыс тапты және 9 пән бойынша бағаланды. Әр экспериментте белсенді оқыту бір материалды тек мәтін мен сөйлеуді қолдана отырып ұсынғаннан гөрі тиімді болды[2.136].

Қазіргі кезде «мультимедиялық технология» оқытушы-әдіскерлердің педагогикалық жұмыстарына бағытталған моделі болды деуге болады, өйткені әлемде шетел тілін оқытудың тиімді әдістері мен жаңа жолдары іздестірілуде.

Білім беруде мультимедиялық технологияларды қолдану кейінгі кезде ғылымға және тәжірибеге негізделіп жүр. Бұл технологиялар әртүрлі салаларды тереңірек түсінуге, оларды практикада бірлескен іс-шараларды жүзеге асыруға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі. Әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен білімгерлердің жас және психологиялық ерекшеліктеріне қарай таңдай келе, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Бүгінгі күні білім беру үрдісіндегі оқытудың ең жоғары технологияларын игермейінше, жоғары дәрежедегі маман болу мүмкін емес. Өйткені жаңа технологияларды игеру интеллектуалдықты меңгеруде, рухани жағынан өзін-өзі дамытуда, оқу-тәрбие үрдісінде ұйымдастырушылық дағдыларды тиімді қалыптастыруда үлкен мәнге ие.

Қазіргі кезде оқу үрдісінің жаңа технологиясы білім жүйесіндегі оқытуға керекті тәсіл, әдіс, амал, дидактикалық талап сияқты психологиялық және педагогикалық іс-әрекеттердің жүйелі кешені ретінде қолданылады. Бұл кешен білімгерлердің пәнге деген ықыласына, оқу іс-әрекетіне әсер ету негізінде педагогиканы нақты ғылымға жақындата отырып, жүйелі кешені ретінде қолданысқа ие. Сондай-ақ білімгерлердің интеллектуалды шығармашылық қызметі болып саналатын педагогикалық іс-тәжірибенің нәтижелігіне, жинақтылығына жақсы әсер ететіндей оқу тәрбие үрдісінің ең басты қызметін атқарады.

Ресейлік психолог-ғалым А.А.Леонтьев қазіргі технологияларға мынандай пайымдаулар жасайды [3,64]:

- Білімгерлердің білім, дағды және іскерлікті қалыптастыруға ат салысуы;
- еркін және креативті ойлауға қабілеттендіруі;
- білімгерлердің дүниеге деген көзқарасын қалыптастыруы;

Ғалымдар білімгерлердің бойына тұлғалық қабілетті меңгертетін және сапалық жүйесін дамытатын: рефлексия, құлшыныс, жүйелі білімдер қалыптастыру қажет деген пікір айтады, біз бұл ғалымдардың пікірімен толық келісеміз. Демек, білімгерлер мультимедиа технологиясымен жұмыс жасауда көптеген білімдер алады, шығармашылық тұрғысынан ойлай бастайды, жүктелген тапсырманы сапалы орындауға деген ішкі құлшыныс, яғни мотивация пайда болады.

Шетел тілі сабақтарында Power Point бағдарламасының қолдануын жүзеге асыратын көптеген мүмкіндіктері бар. Бұл бағдарлама арқылы шетел тілінде кесте, диаграмма, суреттер, слайдтар жасау, анимациялар құру, мәтіндер кірістіруге болады.

Power Point арқылы мұғалім өзі құрастырған бағдарламаларды пайдаланып білімгерлерге тапсырма бере алады. Бұл бағдарлама білімгерлерді шығармашылық тұрғыдан шыңдауға үйретеді және жасаған жұмыстарың сыныптастарына көрсетуге ынталандырады [4.135].

Тапсырманы жасау кезінде, интернет көздерін ақтару, өзге адамдармен тілдесу арқылы, суреттер іздеу, тіпті өз бетінше аудио және видео материалдарды дайындау негізінде білімгерлер өздеріне қызықты тақырыптармен таныс болады. Тілдік деңгейде белгілі бір тақырып бойынша білімгерлер өз пікірін айтуға дағдыланады. Мұндай бағдармалар білімгерлердің танымдық қабілетін, ойлау белсенділігін, бірлесіп жұмыс жасау икемін қалыптастыруға әсер етеді. Егерде сабақ барысында мультимедиялық технологиялардың озық тәсілдерін қолданып, оқытудың мүмкіндіктерін пайдалансақ, сабақтың ұтымды жақтары көбірек болар еді:

- Компьютерлік мүмкіндіктерді сабақ барысында көбірек пайдалану;
- презентация жасап, слайд арқылы көрсету;
- интерактивті тақтамен жұмыс жасау;
- сөздік қорды дамытуда сөзді компьютерге микрофон арқылы жаздырып, тыңдалым қабілеттерін шыңдау;
- шетел тіліндегі тест тапсырмалар тапсырмаларды өз бетінше жасауға мүмкіндік беру [5.52].

Мультимедиялық технологияларды тиімді қолдану оқушылардың пәнге деген ықыласын дамытады, шығармашылық қабілетін арттырады, танымдық құзыреттерін

калыптастыруға негіз болады. Соның дәлелі негізінде интернет желісі негізінде ұйымдастырылған жұмыс түрлеріне тоқталып кетейік.

Қазіргі уақытта мектеп оқушылары өздерінің бос уақыттарының үштен бір бөлігін әлеуметтік желілерде өткізеді, яғни сабаққа керек нәрселермен айналысып, мүмкіндігінше тиімді қолдануға болады. Бұл мүмкіндіктер оқушылардың коммуникативтік қарым-қатынастарын арттыратын қайталанбас құрал және тілдік ортаны қалыптастыруға септігін тигізеді.

Vkontakte.ru. сайтында сабақ барысында білімгерлермен «My English» жұмыс тобы жасақталады. Жұмыс тобының мақсаты мен міндеті, сабақтан бос уақытта ағылшын тілін қарым-қатынас ретінде пайдалану арқылы білімгерлердің ынтасын оятуға, оқу, жазу, тыңдау, есту дағдыларын өз дәрежесінде дамытуға, шетел тілі мен интернет желісін білімгерлердің танымдық қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін пайдалану дағдыларын дамытуға, өз ойларын білдіруге және әлеуметтік мәселелерді талқылау.

Vkontakte.ru. сайтындағы құрылған топта білімгерлер өздерінің қызықты суреттерін, видео, музыка және тағы басқа жұмыстарын салуға болады. Бұл жердегі білімгерлерге қойылатын негізгі талап суреттерге, видеоға түсініктемелерді, пікірлерді ағылшын тілінде жазу керек.

1. «What is friendship?» Бірінші тапсырмада білімгерлер жаңа сөздермен танысады: irritated, aggressive, bossy, frightened, not pleased, neutral, ары қарай өздерінің мәселеге қатысын көрсете алатын сөздік айналымдарымен жұмыс:

I think.../ I don't think.../ In my opinion...; I am sure.../ I believe; ...wants/ doesn't want somebody to do something; ...likes/ doesn't like somebody doing something.

2. Келесі тапсырма «What is friendship?» диалогын тыңдау.

Диалогты тыңдау барысында білімгерлер келесі сұрақтарға жауап беруі тиіс:

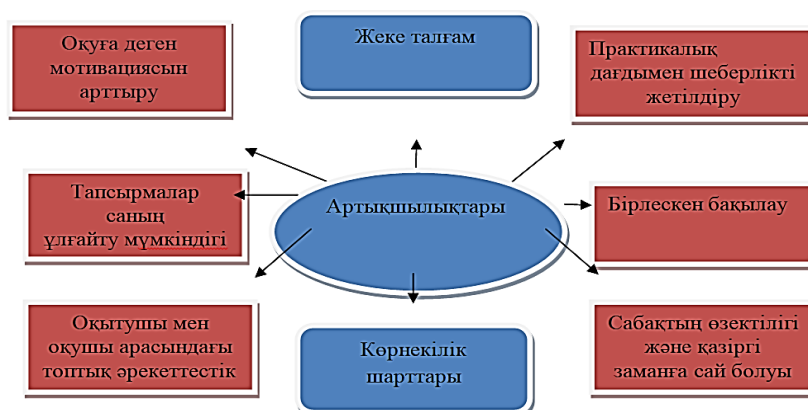
- Whose point of view about friendship does her father share?
- Why do you think so?
- What have you learned about Janet? Ellie? Kathy?
- What does Mrs. Jefferson think her daughter's friend should/ shouldn't be like?

3. Келесі тапсырма пікір алмасу, яғни сұрақтарды жұппен талқылап, ата – ана мен балалар арасындағы мәселеге қатысты өз ойларын ортаға салып, пікір таластырады: In pairs discuss these questions and give your opinion:

- Why do you think Mrs. Jefferson doesn't want her daughter to have Ellie Baker as a friend?
- Why might Janet like Ellie?
- Why do you think Janet has dropped Kathy?
- How do you think the conflict might end?
- What does Janet think a true friend should/ shouldn't be like?
- Should parents interfere with your friendship?

Language support: I think.../ I don't think.../ In my opinion...; I am sure.../ I believe; wants/ doesn't want somebody to do something; ...likes/ doesn't like somebody doing something [6.144].

Мультимедиялық технологияларды қолданудың артықшылықтары:

Оқыту кезеңдері:	Дәстүрлі оқыту жүйесі	Мультимедиялық технология құралдары негізіндегі оқыту жүйесі
Оқыту мақсаты:	Оқу бағдарламасында белгіленген білім көлемін меңгертуге бағытталған оқыту нәтижесі	Оқушылардың танымдық қызметі негізінде білім алуға үйрету
Оқушының рөлі:	Оқыту үрдісінің объектісі, дайын білімге енжарлық таныту	Оқыту үрдісінің субъектісі, белсенді, білімді өзі тауып, ізденуші
Оқытушының рөлі:	Оқыту үрдісінің субъектісі, жетекші, білім көзі	Оқу үрдісін, оқушының танымдық қызметін ұйымдастырушы, кеңесші
Білімді ұсыну формалары:	Дайын үлгі бойынша, сөздік әдістер мен мәтіндік формалар арқылы ұсыну	Аудио, визуалдық, графикалық көрнекіліктер мен инновациялық әдістер арқылы ұсыну
Білімді қолдану:	Типтік үлгідегі тапсырмалар мен жаттығулар	Түйген білімдерін нақты, дұрыс жағдайда қолдану
Оқытудың формасы:	Фронтальді және жеке жұмыстар	Оқушының өзіндік жұмысы, ұжымдық, топтық, жұптық жұмыстар
Оқытудың әдіс-тәсілдері	Сөздік әдістер	Оқушы мен компьютердің, оқушы мен оқушының өзара әрекетіне негізделген интерактивті әдістер мен тәсілдер

Мультимедиялық технологиялар негізінде өтетін оқу үдерісі оқушылардың шығармашылық белсенділіктері мен ойлау қабілетін дамытып, жаңаша ойлау қабілеттерін, шығармашылық қабілеттерін дамытып, заман талабына сай, жаңаша бағытта білім алуды толық қамтамасыз етеді. Мультимедиялық технологиялардың көмегімен ағылшын тілі сабағында көптеген жетістіктерге жетуге болады. Мультимедиялық технологияны игеру мұғалімнің, оқушының рухани, интеллектуалдық, кәсіптік және басқада қабілетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді және оқу процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Вильямс, Р., Макли, К. Компьютеры в школе [Текст]/Р. Вильямс.-М.: Просвещение, 1988. – 121 б.
2. Полат, Е.С. Интернет на уроках иностранного языка [Текст]// Е.С. Полат, ИЯШ № 2,3 2001 г. – 136 б.
3. Сысоев, П.В. Технологии Веб 2.0: сервис блогов в обучении иностранному языку / П.В. Сысоев // Иностранные языки в школе. - 2012. - №4. – 12-18 б.
4. Жаримбетова, Г.Т. Интерактивті тақтада жұмыс жасау мүмкіндіктері./ Г.Т.Жаримбетова// Мектептегі технология - 2012. - №9. – 135 б.
5. Карамышева, Т.В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. В вопросах и ответах / Т.В. Карамышева. - СПб.: Союз, 2011. – 52 б.
6. Беляева, Л.А. Презентация PowerPoint и ее возможности при обучении иностранным языкам/ Л.А. Беляева, Н.В. Иванова// Иностранные языки в школе. – 2012. - №4. – 144 б.

УДК 658.5

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Уразалиев И.А., магистрант ОП «Менеджмент»
Западно-Казахстанский университет им.М.Утемисова

В данной статье стратегия управления предприятием рассматривается как основной ориентир в управлении предприятием, который пронизывает всю его деятельность и направлен на обеспечение устойчивых конкурентных преимуществ, путем повышения конкурентоспособности продукции; создание условий для экономического роста.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия, инноваций, цифровизация, предприятие, конкурентные преимущества

Бұл мақалада кәсіпорынды басқару стратегиясы оның барлық қызметіне енетін және өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз етуге бағытталған кәсіпорынды басқарудағы негізгі нұсқаулық ретінде қарастырылады; экономикалық өсу үшін жағдай жасау.

Тірек сөздер: стратегиялық басқару, стратегия, инновация, цифрландыру, кәсіпорын, бәсекелестік артықшылықтар

In this article, the enterprise management strategy is considered as the main guideline in enterprise management, which permeates all its activities and is aimed at ensuring sustainable competitive advantages by increasing the competitiveness of products; creating conditions for economic growth.

Keywords: strategic management, strategy, innovation, digitalization, enterprise, competitive advantages

В настоящее время отечественные предприятия функционируют в условиях ужесточения конкуренции. Нестабильность экономической конъюнктуры, повышение требований потребителей к производимым продуктам, развитие информационных технологий, возрастание роли человеческого капитала, рост неопределенности и т.д. приводят к переосмыслению понятий стратегического управления предприятиями, обеспечивая их устойчивое развитие и актуализацию исследований в этой области. С возрастанием масштабов рыночных отношений в Казахстане, все большее значение приобретает разработка и реализация стратегии развития предприятий, основанной на прогрессивных подходах к оценке и прогнозированию эффективности принимаемых управленческих решений. В связи с этим пересматриваются цели и задачи стратегического менеджмента независимо от размера и сферы функционирования предприятий. Общеизвестными способами противодействия негативному влиянию неопределенности являются формирование на предприятии эффективной системы стратегического планирования и использование комплекса инструментов стратегического менеджмента.

Стратегическое управление – процесс разработки, принятия о реализации стратегических решений, центральным звеном которого является стратегический выбор, основанный на сопоставлении собственного ресурсного потенциала предприятия с возможностями и угрозами внешнего окружения.

Стратегия предприятия включает определение основных долгосрочных целей и задач предприятия и утверждение курса действий, распределение ресурсов, необходимых для достижения этих целей [1].

В качестве принципов стратегического управления можно назвать:

- Сочетание теории, практики и ситуации конкретной компании.
- Целенаправленность. Формирование стратегии ориентировано на достижение генеральных целей и решение текущих проблем.
- Гибкость. Любой план должен оставлять возможность внесения корректив. Гибкость достигается благодаря пересмотру стратегии в соответствии с условиями рынка.
- Единство планов. Планы согласовываются между собой и соответствуют генеральной концепции (целям, миссии, идеологии).
- Модернизация оргструктуры. Руководство должно сформировать эффективную организационную структуру с улучшенной системой управления, продуманной схемой мотивации.

Стержнем стратегического управления выступает система стратегий, включающая ряд взаимосвязанных конкретных предпринимательских, организационных и трудовых стратегий. Стратегия – это заранее спланированная реакция организации на изменение внешней среды, линия ее поведения, выбранная для достижения желаемого результата [1].

Стратегическое управление опирается на человеческий потенциал как основу организации. Оно ориентирует производственную деятельность на запросы потребителей, осуществляет гибкое регулирование и своевременные изменения в организации, адекватные воздействию окружающей среды и позволяющие добиваться конкурентных преимуществ, что, в конечном счете, позволяет организации выживать в долгосрочной перспективе, достигая при этом своих целей.

Стратегическое управление на предприятии имеет дело с процессом предвидения глобальных изменений в экономической ситуации, поиском и реализацией крупномасштабных решений, обеспечивающих его выживание и устойчивое развитие за счет выявленных будущих факторов успеха. Новые цели требуют выхода на новые ориентиры, новые критерии равновесия в системе, новые решения, новые организационные структуры, т.е. вызывают необходимость разработки и осуществления комплекса действий, которые определяются как стратегии.

Стратегическое управление – это постоянный процесс управления компанией, направленный на разработку и внедрение стратегии. Где стратегия – связующее звено между целями компании и линией ее поведения, выбранной для их достижения. Основная роль стратегического управления в системе менеджмента при этом – реализовать миссию компании, усилить ее конкурентные преимущества, снизить затраты и помочь ей достичь желаемых результатов [2].

В задачи стратегического управления входят обеспечение целевой направленности всей деятельности предприятия; учет влияния внешней среды; выявление новых возможностей развития и факторов угрожающего характера; оценка альтернативных вариантов решений, связанных с распределением имеющихся ресурсов в стратегически обоснованные и высокоэффективные проекты; формирование внутренней среды, благоприятствующей инициативному реагированию руководства на изменение ситуации.

По своей сущности любые стратегические меры, принимаемые предприятием, носят инновационный характер, поскольку они так или иначе основаны на нововведениях в его экономическом, производственном или сбытовом потенциалах. Стратегия нововведений (инновационная политика) предполагает объединение целей технической политики и политики капиталовложений и направлена на внедрение новых технологий и видов продукции, предусматривает выбор определенных объектов исследований, с помощью которых предприятие в первую очередь осуществляет систематический поиск новых технологических возможностей. Стратегическое управление инновациями затрагивает как концептуально предпринимательские, так и организационно-процедурные аспекты стратегического развития предприятия и, следовательно, реализует свою функцию через подсистемы общего и функционального менеджмента.

Инновационный менеджмент – это область экономической науки и профессиональной деятельности, которая направлена на формирование и обеспечение достижения инновационных целей организациями посредством рационального использования производственных, финансовых, людских, информационных и других ресурсов.

Друкер П. в книге «Бизнес и инновации» утверждал, что инновационная деятельность и предпринимательство помогают достичь тех изменений, которых пытались добиться с помощью различных исторических революций, но только без кровопролития [3].

Внедрение инноваций является ключевым драйвером роста и конкурентоспособности предприятия в современном мире. Начиная с XX века, даже крупным компаниям было трудно внедрять технические новшества, требующие значительные затраты на приобретение или модернизацию новых средств и предметов труда, а также на переобучения персонала. Это привело к тому что предприятия были вынуждены находить другие решения по повышению конкурентоспособности, не связанные с технологическими улучшениями. Кроме, на становление менеджмента как

важного звена развития предприятия повлияло, сокращение жизненного цикла продукции, рост благосостояния населения, глобализация и другие факторы.

От внедрения и до получения конечного результата может потребоваться больше времени и высококомпетентных управленцев, однако результат может дать долгосрочные конкурентные преимущества [1, 4].

Казахстан после получения независимости перешла с командно-административного на рыночную экономику, не имея реального опыта и нужных знаний. Постепенно управленцы вместе с обществом эволюционировали и адаптировались под новые реалии. Однако по определенным причинам, полное представление о стратегическом управлении предприятием или государство часто не эффективное или полностью отсутствует. В развитых странах где управленческая деятельность развивалась с давних времен инновации являются основой экономического роста, конкуренция идет за счёт высоких технологий и творчества людей характерными чертами постиндустриального развития экономики. В таких странах инновационный менеджмент, обращён в будущее и тесно связан со стратегическим менеджментом организации [5].

Стратегический менеджмент и высшие управленцы, первые кто принимает решения об переходе к инновациям. Основные их стремления должны быть направлены не только на совершенствования стратегического планирования, нацеленного на результат, но и на переход к современным методом управления, где в центре находится человек, а также на адаптацию под быстро изменяющиеся внешнюю среду. Внедряющее новшества должны быть прикреплены научными-исследованиями работами, учитывать большое количество внутренних и внешних факторов, в том числе на которые нельзя повлиять, и широкое использования зарубежного опыта в менеджменте. Также принимать во внимание возможные риски и пути снижения негативного эффекта от них.

Цифровизация экономики и страны является приоритетным направлением не только для предприятий, но и для государства. Активное внедрение цифровых технологий открывают большие возможности для повышения производительности труда, удобства и быстрого обмена информацией. По данным консалтинговых компаний Capgemini Consulting и MIT Sloan School of Management, прибыль зависит не только от того, как используются цифровые технологии. В случае комплексного развития цифровых технологий и повышения цифрового образования персонала идет рост прибыли на 26%, без развития цифровых технологий прибыли составляет 9%. А в случае развития только цифровых технологий без повышения образования работников, то прибыль снижается на 11%. При этом полное игнорирования цифровизации ведет к снижению прибыли 24% по сравнению с конкурентами, которые провели цифровизацию [5].

Часто у казахстанских предприятия не бывает понятие об организационной структуре. Выбор организационной структуры дорогой и долгий процесс. В настоящее время известны функциональный, дивизионный, проектный, матричный типы организационных структур. Они созданы с учетом базы, которая наиболее значима для достижения стратегических целей организации [5]. Правильный выбор под конкретную функцию, продукт, регион, клиента или проект даст предприятию преимущество.

Бизнес должен быть социальной ответственным уделяя внимание развитию общества, в первую очередь социальной и экологических сферах. Существует два вида социальной ответственности:

1. Внутренняя. Она подразумевает лучшие условия труда, безопасность, обучения и повышения квалификаций работника, помощь в трудных жизненных ситуациях.

2. Внешняя. Предполагает спонсорскую, гуманитарную помощь, защиту экологической среды, строительство социальных объектов и т.д.

Все это кроме развития корпоративного культуры, дает пиар компаний, повышает лояльность сотрудников и привлекает в качестве работодателя.

Корпоративная культура — это то в какой среде обитает сотрудник предприятия. В эту среду может входит: мотивация, нормы поведения, ценности, видении развития компании, традиции, способах и принципах коммуникации между членами коллектива и отдельными департаментами. Все это формирует уникальную среду в предприятии. За это сотруднику могут любить свою работу, и выполнять лучшее ее. Сделать все для раскрытия интеллектуально-креативного потенциала работника и внушить чувства ответственность за предприятия. Это приведет к инновационному обновлению не только компаний, но и общества на всех уровнях.

В Казахстане имеются и определенные положительные тенденций. В частности, компаний и государство:

1. Стали уделять больше внимание к стратегическому планированию, для получения долгосрочной выгоды. А также вопросам корпоративного управление.
2. Изменило отношению к человеческому ресурсу, инвестируя в персонал для увеличения производительности труда, повышение квалификации и лояльности.
3. Пришли к пониманию о социальной ответственности предприятия перед населением [6].

Стратегическое управление инновациями означает значительно более широкое понятие, чем перспективное планирование крупномасштабных новшеств, оно включает ситуационный анализ и прогноз влияния всего диапазона производственных и предпринимательских факторов успеха, в том числе внешних (продукты, рынки, поставщики, патенты и лицензии) и внутренних (новые технологии, финансирование, мощности, сотрудники, технический уровень); потенциал сферы НИОКР; систему управления; ее организационные формы; этику и культуру предпринимательства (философия и предпринимательская политика) [7].

Выработка инновационных стратегий на предприятии входит в прерогативу высших эшелонов управления и основана на решении следующего комплекса задач: разработка стратегических целей; оценка возможностей и ресурсов предприятий для их реализации; анализ тенденций в маркетинговой деятельности и в научно-технической сфере; определение инновационных стратегий с выбором альтернатив; подготовка детальных оперативных планов, программ, проектов и бюджетов; оценка деятельности предприятий (отдельного стратегического звена) на основе определенных критериев с учетом установленных целей и планов.

По своей содержательной направленности стратегическое управление инновациями носит прагматический характер. В нем на переднем плане стоят реальные факты и потенциальные возможности, которые необходимо учитывать, чтобы обеспечить успех и процветание в будущем. В то же время стратегические инновационные цели, как правило, не имеют количественной характеристики. Они формулируются в виде деклараций об инновационных намерениях, из которых формируется предпринимательская концепция предприятий, определяются реализующие ее базовые и функциональные стратегии и разрабатывается формальная система обеспечивающих оперативных планов. Единой для всех предприятий модели инновационной стратегии не существует, равно как и единого универсального стратегического управления инновациями. Каждое предприятие, действующее в рыночной экономике, уникально по своим характеристикам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Петров А. Н. Стратегическое планирование развития предприятия : учеб. пособие. М. : Издво СПбУЭФ, 2013.
2. Виханский О. С. Стратегическое управление. М. : Гардарики, 2012.
3. Друкер П. Бизнес и инновации. М.: Вильямс. 2009. 432с.
4. Hamel G. The Why, What and How of Management Innovation. Harvard Business Review, 2006. – 320 p.

5. Дармилова, Ж. Д. Инновационный менеджмент: учебное пособие для бакалавров / Ж. Д. Дармилова. – 2-е изд., 2020. – 168 с.

6. Capgemini Consulting, MIT Sloan School of Management. Digital transformation: a roadmap for billion-dollar organizations

7. <https://informburo.kz/stati/ne-neftyu-edinoj-v-kakie-sektory-ekonomiki-rk-tekutinostrannye-dengi-infografika>

УДК 7

МОТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Medera Halmatov, Assoc. Prof. Dr.

Faculty of Health Sciences Child Development and Education Department

Bilecik Şeyh Edebali University, Bilecik, Türkiye

E-mail: mederahalmatov@gmail.com

В статье представлены анализы причин популярности виртуальных сетей. Изучены исследования мотивов пользования социальными сетями за последние 7 лет. Были выявлены ведущие мотивы использования социальных сетей и также положительное и негативное влияние социальных сетей на жизнь человека, в особенности подростков.

Ключевые слова: социальные сети, социальные потребности, самопрезентация

1. Определение социальных сетей

С момента своего первого использования наиболее важной целью Интернета было получение информации. Однако со временем общение приобрело важное значение, и появились социальные сети с платформами, на которых можно обмениваться информацией в Интернете или создавать профили, и Интернет вступил в новую эру. Первыми примерами, сформированными вокруг небольших сообществ и определенных тем, были такие платформы, как The Well, Theglobe.com, Geocities в 1994-1995 годах. В 2001 году Ryze.com запустил вторую волну социальных сетей, за которой в 2003 году последовала MySpace, социальная сеть, ориентированная на музыку. Facebook, который является социальной сетью, как мы ее понимаем сегодня, был создан только для студентов Гарварда в 2004 году, сейчас у него миллионы пользователей по всему миру (Dilmen, Ögüt, 2010).

Мэйфилд (2008) объяснил характеристики социальных сетей как участие (поощрение обратной связи и вклада пользователей), открытость (отсутствие барьеров для доступа к контенту и голосованию), общение (позволяющее двустороннее общение) и быстрое взаимодействие. Gönenli и Hürmeriç (2012), социальные сети можно рассматривают как:

- Социальные сети: это развлекательные (Facebook, MySpace) или профессиональные (LinkedIn) веб-страницы, на которых у людей есть собственные профили;
- Обмен фото и видео: позволяет пользователям отправлять контент, созданный ими самими или другими пользователями;
- Блоги: Люди публикуют здесь свою личную жизнь или конкретный контент. Читатели также имеют возможность прокомментировать его;
- Микроблоги: Блоги ограничены определенным количеством символов (Twitter);
- Виртуальная жизнь: это позволяет людям создавать другую жизнь, используя свои собственные аватары в виртуальной среде;
- Игры: игры с людьми, которых они знают или не знают, в интерактивном режиме.
- RSS (Real Simple Syndication или Rich Site Summary): это система, которая уведомляет пользователей об обновлениях, распространяющих контент.

- Wiki': это страницы, используемые для получения и предоставления информации через Интернет.

- Чаты: Платформы, которые предоставляют возможность общаться друг с другом.

Цели использования социальных сетей людьми могут быть перечислены как социальные связи, получение информации, проведение времени, развлечение, отдых, средство общения или облегчение жизни (Whiting, Williams, 2013). Можно подумать, что цели использования социальных сетей различаются между поколениями. Однако видно, что поколения А и Б используют социальные сети так же часто, как и поколение В, и следят за развитием событий. Существует разница между поколениями с точки зрения целей исследования, общения и обслуживания, но цели начала общения, обмена контентом и развлечения являются общими для всех поколений (Saritaş, Barutçu, 2015). Эти инструменты стали важными для образования, а также стали дополнительным элементом коммуникации. По этой причине образовательные привычки также начали меняться. Социальные сети могут помочь нам в более активном и творческом процессе обучения (Öztürk, Talas, 2015).

Мотивами использования социальных сетей детей, подростков, родителей и пожилых людей были предметом исследования многих ученых. Индивид (субъект) обрел иную форму существования благодаря новым технологиям и стал занимать место в центре как производства, так и потребления. Таким образом, как человек чувствует себя обязанным использовать социальные сети, чтобы существовать, если он их не использует, он будет чувствовать себя обделенным, так и социальные сети нуждаются в субъектах для существования. Эта спиральная связь приносит свою пользу. С другой стороны, можно сказать, что культура демократии развивается вместе с социальными сетями, создает зону свободы, и это является причиной для продолжения ее использования. Это практически альтернативное средство массовой информации, потому что оно простое, экономичное и доступное. Наконец, предоставление психологического удовлетворения предлагается как веская причина использования социальных сетей отдельными лицами (Babacan, 2016).

Особое значение социальные сети имеют для подростков, так как там сконцентрированы инструменты самовыражения, общения, поиска друзей. По сути, возможности, предоставляемые сетями, как нельзя лучше отвечают потребностям подросткового возраста – общению со сверстниками, преодолению чувства одиночества, поиску идентичности (Завилишина, 2013). По утверждению некоторых учёных, “для подростка гораздо опаснее не общаться в социальных сетях, чем находиться в них” (Regan, 2010)

Американские исследователи С. Хоффманн и А. Нэдкарни предположили, что использование социальных сетей обусловлено двумя базовыми потребностями: потребностью 1) в принадлежности и 2) самопрезентации (Hoffmann, 2012). Социально-демографические факторы (национальность, пол и возраст) обуславливают потребность в принадлежности, тогда как потребность в самопрезентации зависит от характеристик личности (самооценка, нарциссизм и т.д.).

Считается, что определенные черты личности связаны с использованием ими социальных сетей. Можно подумать, что такие черты, как экстраверсия, открытость опыту и эмоциональная стабильность, влияют на уровень использования социальных сетей. Однако на это увеличение также влияют такие переменные, как возраст и пол. Например, было обнаружено, что мужчины с эмоциональной нестабильностью чаще используют социальные сети, чем женщины. (Correa, Hinsley, Zuniga, 2010).

Еще один фактор, побуждающий людей использовать социальные сети, заключается в том, что они дают возможность проводить социальные сравнения. Однако такое сравнение оказывает негативное влияние на самооценку и общее психологическое благополучие индивидов. Поскольку все люди лучше всего представляют себя в социальных сетях, и когда люди сравнивают эти данные со своим текущим положением, они получают отрицательные результаты и могут иметь тенденцию делиться собой, чтобы

повысить свою самооценку (Fogel, Franz, 2015). Люди проводят социальные сравнения, чтобы обрабатывать информацию о своей репутации. (Meshi, Morawetz, Heekeren, 2013).

В некоторых случаях использование социальных сетей приводит к положительным результатам. Примером этого может быть бизнес-среда. Исследование показало положительную связь между поддержкой коллег и спросом на работу и интенсивностью использования социальных сетей. Использование социальных сетей также положительно повлияло на удовлетворенность работой и производительность труда. Однако результаты могут различаться в зависимости от различных профессиональных групп и характера выполняемой работы (Charoensukmongkol, 2014). Исследование, основанное на социальном конструктивизме Выготского (построение знаний посредством диалога и взаимодействия с другими) использования социальных сетей в образовательных учреждениях, показывает нам выгодные аспекты использования социальных сетей. Социальные сети могут гарантировать, что то, чему они научились, будет постоянным, поскольку они обеспечивают участие студентов, а также обеспечивают непосредственный опыт. Это может дать свободу образованию с точки зрения времени и пространства и может устранить необходимость одновременного сбора в традиционном образовании. Социальные сети могут создать среду, в которой люди могут более комфортно выражать себя, предоставляя как индивидуальную, так и межличностную среду обучения (Churcher, Towns, Tewksbury, 2014).

2. Влияние использования социальных сетей на человека

Известно, что особенно младшая группа пользователей подвержена риску зависимости. В исследовании, в котором изучались молодые люди, сообщалось, что люди, которые используют социальные сети в течение длительного времени, конфликтуют сами с собой и склонны к асоциальности (Çiftçi, 2018). Измерение расстройства, связанного с использованием социальных сетей, основано на девяти критериях. Соответственно, критериями расстройства являются; озабоченность, выносливость, лишение, настойчивость, побег, проблемы, обман, перемещение и конфликт (Van Den Eijnden, Lemmens, Valkenburg, 2016). Согласно структуре измерения, адаптированной в нашей стране в качестве Шкалы зависимости от социальных сетей, зависимость от социальных сетей состоит из функциональных нарушений, трудностей с контролем и социальной изоляции (Ayğar, Uzun, 2017). Игры, к которым можно получить доступ через социальные сети и различные приложения, которые увеличивают время, которое люди проводят на этих платформах, также могут вызывать зависимость (Kırık, 2013). Каждый день во имя зависимости открываются разные и новые структуры. В таких социальных сетях как Instagram было уделено особое внимание на фотографии. Согласно этому, люди бесконтрольно просматривают слишком много фотографий, а затем испытывают чувство сожаления. Людям трудно устанавливать границы, и приложения, которые кажутся просто развлечениями, могут отнимать у человека много времени и оставлять плохое настроение и неудовлетворенность собой (Olca, 2018).

3. Использование социальных сетей в зависимости от демографических переменных

В исследованиях между 2005 и 2015 годами было замечено, что 65% взрослых используют социальные сети (Perrin, 2015). Исследование, проведенное в 2019 году, показывает, что треть пользователей социальных сетей в Турции — люди в возрасте от 25 до 34 лет (We Are Social, 2019). Можно сказать, что этот вопрос интересует и широкую общественность с точки зрения взрослых. Очевидно, что исследования в социальных сетях, которые, как правило, проводятся среди молодежи, также должны быть направлены на взрослых людей среднего возраста.

При изучении влияния социально-демографических факторов часто обращается внимание на национальные и культурные различия в использовании социальных сетей (Hargittai, 2010; Joison, 2010), гендерные особенности поведения в них. Женщин чаще привлекают возможности общения, тогда как мужчины мотивированы такими возможностями, как просмотр фильмов и прослушивание музыки [Lin, 2011: 1159].

Коçак (2013) обнаружил, что студенты аспиранты продемонстрировали более высокий уровень использования социальных сетей, чем люди с другим уровнем образования, и была значительная разница в использовании профессиональных сетевых сайтов и форумов. Тот факт, что люди, говорящие на иностранном языке, имеют более высокий уровень использования, также может быть оценен вместе с вышесказанным результатом. Также было установлено, что студенты аспиранты чаще используют социальные сети, чем выпускники средней школы (Uçak-Gümüşsoy, 2019).

В исследовании, посвященном Instagram, было установлено, что люди, которые используют это приложение в течение более длительного периода (5 лет и выше), имеют иную мотивацию, чем те, кто использует его в течение более короткого периода (1-2 года и менее 1 года) (Aktan, 2018). Кроме того, у тех, кто использует социальные сети более четырех лет, уровень зависимости от социальных сетей выше (Tutgun-Ünal, 2015). Когда эти результаты оцениваются вместе, литература подтверждает, что те, кто использует социальные сети в течение более длительного периода времени, имеют более высокий уровень использования социальных сетей.

Sağar (2019) показал, что зависимость от социальных сетей существенно не различалась в зависимости от возраста и пола в своем исследовании, основанном на взрослых. Однако Коçак (2013) заявил, что уровень использования мужчинами сайтов социальных закладок значительно выше, чем женщин. В исследовании, проведенном специально для Facebook, в котором большинство участников были взрослыми, было обнаружено, что мужчины имеют более высокий статус использования, чем женщины. Мужчины и женщины могут иметь разные мотивы использования социальных сетей в зависимости от их пола. По сравнению с женщинами, мужчины используют Facebook больше для общения (Başer, 2014). Кроме того, женщины пользуются интернетом меньше, чем мужчины (Yeniçikti, 2016). С другой стороны, Bilgin-Çıtak, Kesgin-Tokur, Ak (2018) показали, что использование Интернета различается в зависимости от возраста, профессиональной группы и уровня образования, но гендерная переменная не была эффективной. Можно сказать, что в литературе по этому вопросу нет единства.

Люди в возрасте от 18 до 25 лет имеют более высокую зависимость от социальных сетей. люди в возрасте от 18 до 25 лет имеют более высокую зависимость от социальных сетей. Однако, исследования также показывают что, нет существенной разницы для возрастной группы от 25–35 лет и старше, что заставляет нас думать, что люди демонстрируют независимость в этом возрасте (Ümmet, Batal, Kaуa, Alkan, 2019).

Согласно полученным данным, исследованиям Гуркина, Мальцева (2015), ведущий мотив использования социальных сетей подростками – коммуникативный (80%), . Познавательная составляющая используется в два раза реже: 43% старшеклассников руководствуются мотивом жизненного любопытства (“быть в курсе событий из жизни друзей”), 44% привлекает возможность быстрого поиска интересующей информации.

Мотив аффилиации (направленная потребность принадлежности к группе), занявший третье место, отражает одну из ключевых потребностей подростков – быть включенным в сообщество, где разделяются некие общие взгляды (этот вариант выбрали 43%).

Не было обнаружено существенной разницы между использованием Интернета в зависимости от уровня дохода, но показывает, что существует разница с точки зрения профессиональной группы. Профессионалы и руководители высшего звена используют Интернет чаще, чем другие профессиональные группы (Yeniçikti, 2016). При сравнении по уровню доходов видно, что люди с более высоким доходом больше пользуются социальными сетями. Члены семьи с низким доходом и люди с средним образованием также начинают больше использовать социальные сети (Perrin, 2015). Этот вывод можно интерпретировать как уровень дохода, статус занятости и уровень образования, которые могут не быть отличительной переменной в использовании социальных сетей сейчас и в будущем.

Использование социальных сетей, также, не зависит от количества детей (Konuk, 2019). Также было обнаружено, что он не различался в зависимости от наличия или отсутствия детей (Üstdağ, 2019).

На сегодняшний день, социальные сети представляют собой одно из самых открытых и насыщенных возможностями самовыражения пространств в Интернете. Именно эти черты привлекают сюда большую часть пользователей. В социальных сетях люди могут легко создавать сообщества, делиться и обретать знания, жить "вертуально", быть теми, которыми не являются, возможно и т.д.

Помимо более подробного и пристального анализа мотивов исповедования социальных сетей, для будущих исследований возможно изучение тем, связанных с конструированием правил и норм поведения детей и подростков в виртуальном пространстве, особенностей коммуникации и самопрезентации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Aktan, E. (2018). Instagram kullanıcılarının kullanım motivasyonları ve Instagram takip davranışlarının incelenmesi. Online Academic Journal of Information Technology, 9(33), 128-146. doi: 10.5824/1309-1581.2018.3.008.x
2. Ayğar, B. B. ve Uzun, B. (2018). Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 5(3), 507-525. doi: 10.15805/addicta.2018.5.3.0046
3. Babacan, M. E. (2016). Sosyal medya kullanım alanları ve bağımlılık ilişkisi. Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 3(1), 7-28. doi: 10.15805/addicta.2016.3.0017
4. Başer, A. (2014). Sosyal medya kullanıcılarının kişilik özellikleri, kullanım ve motivasyonlarının sosyal medya reklamlarına yönelik genel tutumları üzerindeki rolü: Facebook üzerine bir uygulama (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No 363070).
5. Charoensukmongkol, P. (2014). Effects of support and job demands on social media use and work outcomes. Computers in Human Behavior, 36, 340-349. doi: 10.1016/j.chb.2014.03.061
6. Churcher, K., Downs, E. & Tewksbury, D. (2014). "Friending" Vygotsky: A social constructivist pedagogy of knowledge building through classroom social media use. Journal of Effective Teaching, 14(1), 33-50. Retrived from <https://eric.ed.gov/?id=EJ1060440>
7. Correa, T., Hinsley, A. W., & De Zuniga, H. G. (2010). Who interacts on the Web?: The intersection of users' personality and social media use. Computers in human behavior, 26(2), 247-253. doi: 10.1016/j.chb.2009.09.003
8. Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(4). 417-434.
9. Dilmen, N. E., ve Öğüt, S. (2010). Sosyalleşmenin yeni yüzü: Sosyal paylaşım ağları. Marmara Üniversitesi yeni medya ve etkileşim konferansı bildiri kitapçığı içinde (237-242 ss.). İstanbul, Türkiye.
10. Hargittai E., Hsieh Y.P. Predictors and consequences of social network site usage // Information, Communication and Society. 2010. Vol. 13. P. 515–536.
11. Hofmann S.G., Nadkarni A. Why do people use Facebook? // Personality and Individual Differences 2012. Vol. 52. P. 243–249.
12. Joinson A.N., Vasalou A., Courvoisier D. Cultural differences, experience with social networks and the nature of "true commitment" in Facebook // International Journal of Human-Computer Studies. 2010. Vol. 68. P. 719–728
13. Koçak, G. N. (2013). Bireylerin sosyal medya kullanım davranışlarının ve motivasyonlarının kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında incelenmesi: Eskişehir'de bir uygulama (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No 320319)
14. Lin K.-Y., Lu H.-P. Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory// Computers in Human Behavior. 2011. Vol. 27. P. 1152–1161.

15. Meshi, D., Morawetz, C., & Heekeren, H. R. (2013). Nucleus accumbens response to gains in reputation for the self relative to gains for others predicts social media use. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7, 439. doi: 10.3389/fnhum.2013.00439
16. Olcay, S. (2018). Sosyalleşmenin dijitalleşmesi olarak sosyal medya ve resimler arasında kaybolma bozukluğu : Photolurking. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 90-104. doi: 10.17932/IAU.EJNM.25480200.2018.2/2.90-104
17. Ümmet, D., Batal, Ö., Kaya, A. ve Alkan, H. (2019). Farklı Yaş Gruplarındaki Bireylerde Sosyal Medya Bağımlılığı. E. Hamarta (Ed.). 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi tam metin kitabı içinde (258-264 ss.). Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları. <https://pdr.org.tr/> adresinden erişilmiştir.
18. Regan P., Steeves V. Kids R Us: Online Social Networking and the Potential for Empowerment // *Surveillance & Society*. 2010. Vol. 8(2). P. 157–170.
19. Sağar, M. E. Yetişkin bireylerde sosyal medya bağımlılığının irdelenmesi. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 2(1), 29-42. <https://dergipark.org.tr/> adresinden erişilmiştir.
20. Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). Tüketici davranışlarının analizinde kuşaklar: Sosyal medya kullanımı üzerinde bir araştırma. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 3(2), 1-15. doi: 10.5505/pjess.2016.27146
21. Uçak-Gümüşsoy, S. (2019). Evli çiftlerdeki bağlanma stillerinin sosyal medya kullanımı ve ilişki doyumu arasındaki bağlantının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No 599004)
22. Üstüdağ, G. (2019). Sosyal medya kullanımının cinsel işlevler ve boşanmaya etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No 584661)
23. Öztürk, M. F. ve Talas, M. (2015). Sosyal medya ve eğitim etkileşimi. *Journal of World of Turks*, 7(1), 101-120. <http://diweltuertuerken.org/> adresinden erişilmiştir.
24. Завилишина М., Милованова Е. Социальные сети и подросток. Психологический навигатор. URL: <http://deti.psynavigator.ru/articles.php?code=135> (дата обращения: 13.08.2013)
25. Гуркина, О.А., Мальцева, Д.В. (2015). “Мотивы Использования Виртуальных Социальных Сетей Подростками” Социологические исследования, https://www.academia.edu/16293796/%D0%9C%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%8B_%D0%
26. Yeniçıkı, N. T. (2016). Sosyal medya kullanım motivasyonları: Facebook ve twitter kullanıcıları üzerine kullanımlar ve doyumlar araştırması (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No 471151)
27. Whiting, A., & Williams, D. (2013). Why people use social media: a uses and gratifications approach. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16(4), 362-369. doi: 10.1108/QMR-06-2013-0041

ӘОЖ 373.31

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА ҚҰРАЛДАРЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Хасен Д.Д.,

*Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесінің мамандығының 2 курс магистрі
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.*

E-mail: d.xasen@mail.ru

Мақалада қазіргі бастауыш мектепте оқушыларға патриоттық тәрбие беруде көркем шығарманың алатын орны туралы баяндалған. Патриоттық тәрбие берудегі өзекті мәселелер яғни, патриоттық сезім тұлғаның тектілігімен туындап, тәрбие арқылы жетіліп, патриоттық сана түрінде қалыптасуы жолдарын қарастырылған.

Қазақстан халқының патриоттық көзқарасын қалыптастыруда кемеңгер ойшыл бабаларымыздың ұлттық рухты көтерудегі ізгі ұстанымдары баяндалған. Көркем шығармаларды оқытуда мұғалім негізге алатын басты әдіс-тәсілдер ұсынылған және оқушылармен бірге көркем шығармамен жұмыс істей отырып, олардың ойлауына, толғауына, пікір айтуына ықпал етудің тиімді жолдары ұсынылған. Егеменді елдің азаматын тәрбиелеуде әр тәрбиешінің, әрі ұстаздың ең басты мақсаты баланың бойында отансүйгіштікке қалыптастырудың негіздемесі нақтыланған.

Тірек сөздер: патриотизм, отан, адамгершілік, тәрбие, көркем шығарма.

В статье рассказывается о месте художественного произведения в патриотическом воспитании учащихся в современной начальной школе. Вопросы патриотического воспитания: патриотические чувства порождаются благородством личности, совершенствуются через воспитание, в форме патриотического сознания. Изложены лучшие позиции наших гениальных мыслителей в формировании патриотического мировоззрения народа Казахстана, поднятии национального духа. Предложены основные методы и приемы, на которых опирается учитель при обучении художественным произведениям, и предложены эффективные способы воздействия на мышление, размышления, рассуждения учащихся, работая с художественным произведением. В воспитании гражданина суверенной страны главной целью каждого воспитателя и педагога является формирование у ребенка патриотизма.

Ключевые слова: патриотизм, Родина, нравственность, воспитание, художественное произведение.

2nd year master's student of the specialty Pedagogy and methods of primary education
Zhetysu University named after I. Zhansugurov

The article tells about the place of a work of art in the patriotic education of students in a modern elementary school. Issues of patriotic education: patriotic feelings are generated by the nobility of the individual, are improved through education, in the form of patriotic consciousness. The best positions of our brilliant thinkers in the formation of the patriotic outlook of the people of Kazakhstan, raising the national spirit are outlined. The main methods and techniques on which the teacher relies when teaching works of art are proposed, and effective ways of influencing the thinking, reflection, reasoning of students while working with a work of art are proposed. In the upbringing of a citizen of a sovereign country, the main goal of every educator and teacher is the formation of patriotism in a child.

Keywords: patriotism, homeland, morality, education, artwork.

Тәуелсіз мемлекетіміздің құрылуы - қазақ халқының талай ғасырларға созылған ұлт – азаттық күресінің заңды нәтижесі. Қазіргі кезде халқымыздың даму тарихында мүлдем жаңа мазмұндағы саяси кезең басталды.

Ата-бабамыздың тәрбиеге өте үлкен жауапкершілікпен қарағаны баршамызға аян. Өткен тарихымызға көз жүгіртіп қарасақ, қазақ халқындағы небір шешен, ақын, жыршы, зергер, сәулетші, қара қылды қақ жарған билер мен қазылардың атадан балаға мирас болған тәлімін көреміз. Кез келген халықтың тәрбие беру ісінде өзіне тән ерекшеліктері болатыны секілді, қазақ халқында да, сан ғасырлар бойы жас ұрпақты имандылық пен ізгілікке, адалдық пен әлілеттілікке, қарапайымдылық пен мейірбандылыққа, ерлік пен батырлыққа тәрбиелеген ғұлама ғалымдары, шешендері мен билері, батырлары мен ақын-жыраулары болғаны баршаға мәлім.

Еліміздегі ғылыми техникалық және әлеуметтік саяси өзгерістер барысында қоғамдық өміріміздің барлық салаларында патриоттық тәрбие берудің қажеттілігі айқын сезіле түсуде және бұл қажеттің одан әрі өсе түсетіндігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Тәрбиенің кең салаларының бірі патриоттық тәрбие екенін еліміздің тұңғыш

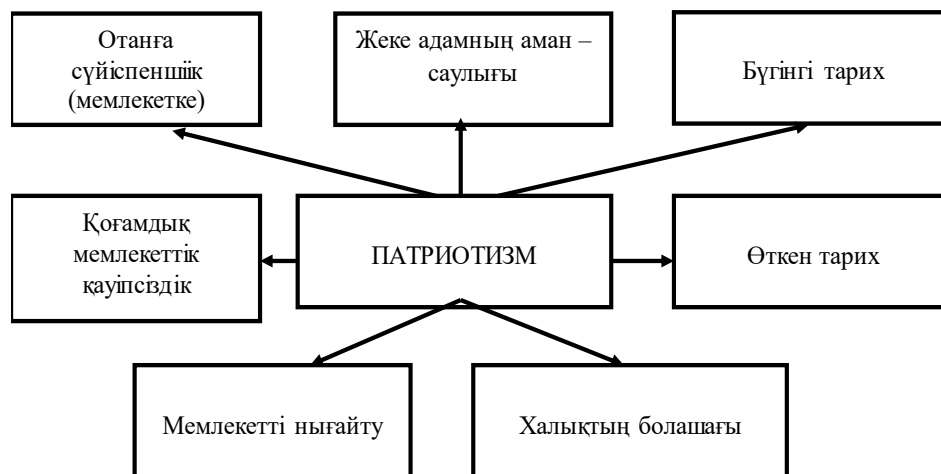
президенті Н.Ә.Назарбаев өзекті мәселелердің қатарына қою тегін емес және Қазақстандық патриотизмнің теориялық негізін тереңдете түсті. [1]

Патриотизм – Отанға, туған жерге, өзінің мәдени ортасына деген сүйіспеншілік, ал бұл сүйіспеншілік, өзінің бар болмысынды еліміздің мүддесіне арнап, бойындағы қабілет пен күш-қуатты, білім мен білікті, ақыл-парасатты ел игілігіне жұмсау патриотизмның басты ерекшелігі ретінде сипатталады. Бұл қасиет қоғамдық ой-сана қозғалысының ерекше бір бөлігі іспеттес болғандықтан, ол қоғамдық ортаның даму үрдісіне сай әр түрлі мазмұнда көрініс береді.

Балаларға патриоттық тәрбие беру мәселесі қазақ қоғамының үнемі назарында. Патриотизм әлеуметтік құбылыс ретінде кез келген ұлттардың, халықтардың және мемлекеттіліктің өмір сүруінің және дамуының негізі болып табылады. Патриотизмнің маңызды құрамдас бөлігі ретінде бағаланбауы, азаматтардың қоғамдық санасының нашарлауы қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, рухани және мәдени дамуының негіздерінің әлсіреуіне әкеледі. Бұл еліміздің азаматтарын тәрбиелеудің жалпы жүйесіндегі патриоттық тәрбиенің басымдығын анықтайды.

Жалпы білім беретін оқу орындары нағыз патриотты тәрбиелеуде жас ұрпақтың қабілеттері мен дарындарын ашуға, оларды жоғары технологиялық бәсекелестік әлемде өмір сүруге дайындауға шақырылады. Патриотизм қазіргі заманғы бастауыш сыныптардың іргелі әлеуметтік-педагогикалық тұжырымдамаларының бірі болып табылады.

Осыған орай патриоттық тәрбие мәселесі адамзат тарихының өн бойындағы ұрпақтан –ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат болғандықтан, мектеп оқушыларының бойындағы Отанға деген сүйіспеншілігін, яғни патриоттық санасын дарытуда халқымыздың біртуар ұлы, ержүрек қолбасшы, жазушы, Қазақстанның Халық Қаһарманы батыр Б.Момышұлы ағамыздың кейінгі ұрпаққа үлгі етіп қалдырып кеткен өсиеттерінің және ерлікке толы шығармаларының алатын орны ерекше.

Сурет-1. Б. Момышұлының патриотизмге берген тұжырымы бойынша моделі.

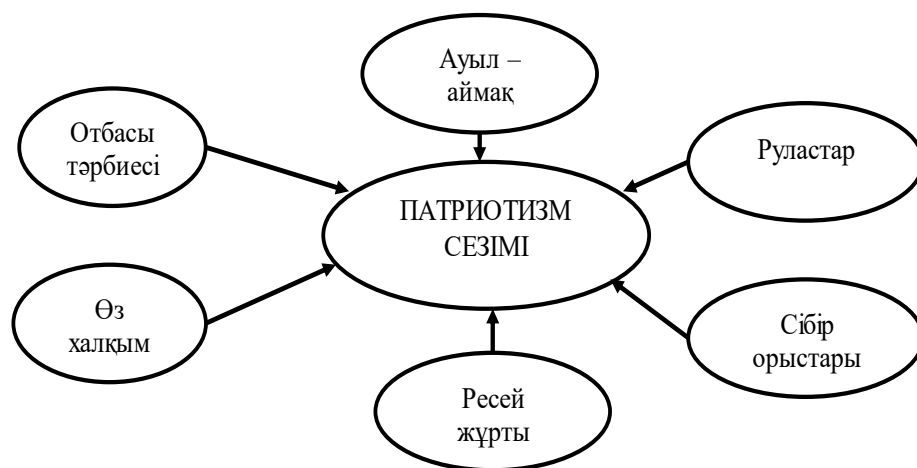
Өз ұлтына деген патриоттық сезімді қазақ ағартушылары: Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Алаш Орда қайраткерлері: М.Дулатов, М.Жұмабаев, А. Байтұрсынов және тағы басқалардың нақтылы іс-әрекеттері мен шығармаларынан да байқауға болады. Қазақ халқының өз ұрпағын «жақсыдан үйреніп, жаманнан жирендіретін», балалар қызыға оқып, сүйіп тыңдайтын ертегілері мол. Қазақ ертегілерінің не үшін қажет екенін әдебиет зерттеушісі ғалым А.Байтұрсынов: «Ертегінің қадірі қанша деп сұрағанда, керектігіне қарай жауап беріледі. Ертегінің керек орындары:

➤ Халықтың ұмытылған сөздері ертегіден табылмақ. Олай болса, ертегі тіл жағынан керек нәрсе.

➤ Бала әдебиеті жоқ жерде баланың рухын, қиялын тәрбиелеуге зор керегі бар нәрсе. Баланы қиялдауға, сөйлеуге үйретеді.

➤ Бұрынғылардың сана-саңлау, қалпы-салты жағынан дерек берумен керегі бар нәрсе»-деп айтқан болатын.

Қазақ тарихын тұңғыш зерттеуші ғалым Шоқан Уәлиханов отансүйгіштік сезімінің қалыптасуы туралы: Менің патриоттық сезімім ірбітсандығындай (бір сандықтың ішінде бір сандық, оның ішінде тағы бір сандық) мен ең алдымен өз отбасымды, туған туыстарымды қадірлеймін, одан соң ауыл-аймақ, ел-жұртмды, руластарымды, одан соң халқымды, одан соң Сібір орыстарын, Ресей жұртын қадірлеймін, - деген екен.

Сурет-2. Ш. Уәлиханов патриотизм ұғымына берген тұжырымына сәйкес патриотизмнің моделі

Ыбырай Алтынсарин алғаш халық мұрасына, салт-дәстүріне, ұлттық ерлік және жауынгершілік тәрбиесіне мән бере отырып, өзінің Қазақ хрестоматиясы атты оқулығында Қобыланды батыржырынан Қобыланды және Тайбурыл деген атпен үзінді енгізген. Осыдан келіп қазақ халқы тек батырларын ғана құрметтеп қоймаған, сонымен қатар батырлардың серігі, астына мінген аттарының қасиеттерін жақсы суреттегенін білеміз.

Қазақтың классик ақыны Абай тікелей жауынгерлік және ерлік тәрбиесіне арнап еңбек жазбағанымен де, өзінің поэмаларында, қара сөздерінде отан сүйгіштікті қалыптастыратын ұлттық сана, намыс, парыз секілді қасиеттерді жан-жақты қамтыды. Абайдың біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы пайымдаулары халқымыздың тарихын ғылыми негізге келтірген алғашқы қадамдардың бірі. «Атаның ұлы болма, адамның ұлы бол» дей келіп, адамның ұлы болу үшін кісіге «нұрлы ақыл, ыстық қайрат, жылы жүрек» керектігін анықтап, өсиет етіп кетті. Бұл берік қалыптасқан дәстүрді ұлттық тәрбиенің өзегі, діңгегі десе де болады. [2].

Патриотизм негіздерін қалыптастыруда бастауыш балалар әдебиетінің орны ерекше. Көркем шығарма мәтіндері балалардың ел мәдениеті туралы түсініктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Патриоттық сезімді қалыптастыру көбіне оқушылардың эмоционалдық аясының дамуына байланысты. Осыған байланысты көркем оқу сабақтарының алатын орны ерекше. Бастауыш сыныптарда көркем шығармаларды оқу – бастауыш сынып оқушыларына патриоттық тәрбие берудің ең маңызды көзі. Көркем әдебиет баланың жеке басының эмоционалдық саласын және бейнелі ойлауын дамытуға ғана емес, сонымен қатар балалардың ой-өрісін кеңейтуге, олардың дүниетанымының негіздерін қалыптастыруға және рухани-адамгершілік идеяларын қалыптастыруға үлкен мүмкіндіктермен байланысты және ол патриоттық тәрбиенің негізі.

Егер осы жаста бала білімнің қуанышын сезінбесе, жақындарын сүйуге, табиғатты қорғауға үйренбесе, өз ісімен мақтануға үйренбесе. Отан, оның тарихы, жетістіктері өз елін одан да әдемі, бай, күшті, бақытты ету ниетіне ие болмайды, бұл болашақта әлдеқайда қиын болады және жоғары психикалық және физикалық шығындарды талап етеді [3].

«Ана тілі» пәнінің тәрбиелік мүмкіндіктері зор. Осы тәрбиелік әлеуетті жүзеге асыру үшін мұғалім сабақта оқыту әдістері мен тәрбие әдістерін шебер ұштастыруы қажет. Өкінішке орай, қазіргі мұғалім әдеби оқу сабақтарының тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдаланбай, пәндік оқу нәтижелеріне жетуге көп көңіл бөледі.

Бастауыш сынып оқушының тұлғасын тәрбиелеудің жалпы стратегиясы көркем шығарманың жанрлық ерекшеліктерімен анықталады. Балаға шығарманың сюжеттік желісінің дамуының оқиғаға байланысты өзара байланысын ғана емес, сонымен бірге автордың оған енген терең, өмірлік, тұлғалық мәнін түсінуге және түсінуге көмектесу керек. Сабақта оқылатын әдеби шығарманы талдау барысында мұғалім оқушыларды мәтіннің мазмұнына қызықтыруға тырысып, әдеби кейіпкерлердің образдарын, олардың өз сезімдерімен сусындаған тәжірибелер автордың позициясын, оның суреттелген оқиғаларға, әр кейіпкердің өмірі мен тұлғасына деген жеке қатынасын міндетті түрде танып, содан кейін оқушыларды бейнеленген фактілерді, оқиғалар мен құбылыстарды түсінуге жетелеу қажет. Көркем шығарманы талдау барысында кейіпкерлердің эмоциялық бастан кешкендеріне ерекше назар аударып, олардың негізінде жатқан адамгершілік қасиеттерін оқушыларға түсіндіруге тырысу керек. Бастауыш сыныпта оқылатын кез келген көркем шығармасы талдасак: Мысалға: оқиға кейіпкерімен дос болуды қалар ма едіңіз? Сізге кейіпкердің бойындағы қандай қасиеттері ұнады немесе керісінше ұнамайды? Кейіпкердің дәл осындай шешімді, мұндай мінез-құлықты таңдауына не ықпал етті немесе не итермеледі? Мінезінің қандай қасиеттерін байқадыңыз? Қалай ойлайсындар, кейіпкер өзін дұрыс ұстады ма және неге басқаша шешім қабылдамады, неге бұлай істеді? Кейіпкерге қандай кеңес берер едіңіз? Шығармадағы кейіпкердің орнында сіз кейіпкер болсаңыз не істер едіңіз? Шығармада болып жатқан оқиғада кім ретінде қатысқыңыз келеді? Шығармада болып жатқан оқиғаларға қосылғыңыз келе ме? Егер шығарма кейіпкері сізбен бірге оқыған болса, сіздің сыныбыңыздың өмірінде не өзгереді деп ойлайсыз? Көркем мәтінді талдау барысында мұғалім қолданатын ұқсас сұрақтар бастауыш сынып оқушысының аналитикалық және эмоционалдық белсенділігін белсендіреді және әрине үлкен тәрбиелік мүмкіндіктері бар, өйткені олар кейіпкерлердің мінез-құлқын бағалауға және түсінуге көмектеседі, кейіпкердің мінез-құлқын аударуға көмектеседі, ол өзіне, достарына тәжірибе. Әдеби шығарманы талдау кезінде мұғалім балаға автор сипаттаған жағдайға араласуға көмектесіп, оның тәжірибесін шығарманың адамгершілік атмосферасының негізгі ағымына бағыттауы керек.

Ендеше, жас жеткіншектерді отансүйгіштікке тәрбиелеуде көркем әдебиеттің рөлі орасан зор. Оқылған әдеби мәтіндерден алған әсерлердің әсерінен адамның шығармашылық қабілеттері мен адамгершілік мүмкіндіктерінің өзіндік іске асуы жүзеге асады. Әдеби шығарманың әсер етуінің тиімділігі мұғалімнің оқылғанды терең және эмоционалды түсіну үшін қолданатын нақты әдістері мен тәсілдеріне байланысты. Әдебиеттік оқу сабақтарында оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу міндеттерін шешудің басты шарты – оқушының көркем шығармаларды толық оқып, терең талдауды жеке тұлғалық мәні бар ұйымдастыру. Бастауыш сыныптарда оқушылардың көркем мәтіннің бейнелі сипаты туралы түсініктер қаланады, шығарманы тұтас талдауға негіз жасалады, суретті көру қабілеті қалыптасады, автор салған, оның ойын түсіну, сезімімен бөлісу т.б. қалыптасады. Шығарма кейіпкерлерін тамашалай отырып, оқушылар кейіпкердің мінезі мен оның халық ауыз әдебиеті мен әдебиеттегі жасалу жолдары туралы алғашқы түсініктер алады. Көркем шығарманы біртұтас және эпизодтарды бөліп көрсету, адам мінезінің әрекетте қалай көрінетінін көре білу, оған баға беру – жетекші оқу дағдысы және көркем шығарманы өмірмен байланыстырудың басты шарты. Жұмыс кезінде бала өмірдің маңызды мәселелері туралы: шындық пен өтірік, махаббат пен жек көру, жамандық пен жақсылықтың бастауы, адамның мүмкіндіктері және оның әлемдегі орны туралы ойлауы керек.

Қорытындылай келсек, бастауыш мектеп жасы отансүйгіштікке тәрбиелеуге қолайлы ең қолайлы кезең, өйткені бұл жаста балалар қоғам өмірі, адамдар арасындағы

қарым-қатынас, мінез-құлықтың әртүрлі тәсілдері туралы білімді белсенді түрде алып, жинақтайды. Сондықтан да қазіргі кезде патриотизм сияқты адамгершілік сезім бастауыш жалпы білім берудің тұлғалық нәтижелерінің бірі болып табылады. Олай болса, бастауыш мектеп жасындағы патриоттық тәрбиенің негізгі міндеті – әдеби мұралармен таныстыру. Бала тұлғасының адамгершілік-патриоттық қасиеттері өздігінен пайда бола алмайды, олар балалардың нақты фактілерді жинақтап, эмоционалды түрде меңгеруіне қарай қалыптасады және тәрбиенің қандай құралдары мен әдістері қолданылғанына, бұл үшін қандай жағдайлар жасалғанына байланысты.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н. Қазақстан - 2030 Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: Білім, 1997-176 б.
2. Қалмырзаев Ә. Қазақстандық патриотизм қалай қалыптасады // Егемен Қазақстан. 10 қантар. 1998. 25-б.
3. Нұршайықов Ә. Патриоттық қанға сіңген қасиет пе?. // Ақиқат-2000.

УДК 74.01/09

СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Шайхулов Р.Н., к.п.н., доцент

Саина А.С., магистр

Нижевартровский государственный университет, г. Нижневартовск

E-mail: ramazan61@inbox.ru

В статье рассматриваются вопросы истории развития применения компьютерных технологий в художественном образовании. Анализируются основные тенденции компьютерных технологий, применительно к основным направлениям художественного образования. Основные тенденции и проблемы.

Ключевые слова: информационные технологии в художественном образовании, программы Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe InDesign и CorelDRAW. направления художественного образования, основы цветоведения и живописи, цветовой тон, тоновые отношения, колорит.

The article discusses the history of the development of the use of computer technology in art education. The main trends of computer technologies are analyzed in relation to the main directions of art education. The main trends and problems.

Keywords: information technologies in art education, Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe InDesign and CorelDRAW programs. directions of art education, fundamentals of color science and painting, color tone, tone relations, color.

Отношение к компьютерным технологиям в системе художественного образования в пору его становления было неоднозначным. Из-за ложных представлений о том, что сторонники внедрения компьютерных технологий хотят, чтобы компьютер рисовал вместо художника, было полное неприятие или осторожное отношение к данному новшеству. Но сегодняшний день показывает, что такие компьютерные программы как Adobe Photoshop, Adobe Illustrator и CorelDRAW скорее всего такой же холст или бумага в руках художника. И современный мир искусства невозможно представить без компьютерных технологий. Это

компьютерные эффекты и сцены в киноиндустрии, в телевидении, вся современная полиграфия, рекламное производство, церемонии открытия больших торжеств программируются в компьютерных программах. Поэтому и современная система художественного образования не может обойтись без компьютерных технологий.

Анализ научных публикаций, опубликованных в библиотеке eLIBRARY.RU показал, при поиске на тему «Компьютерные технологии в изобразительном искусстве» выдано результат – более 1000 публикаций. Это красноречиво говорит о том, что компьютерная графика заняла свою нишу в научных исследованиях, в разработке технологий, программ и методик его обучению.

Так, история развития компьютерных технологий в художественном образовании изучена в статьях: «История и современные тенденции развития искусства компьютерной графики и анимации» [2]; «Из истории развития компьютерной графики и дизайна» [8]; «Этапы становления компьютерной графики» [3]; «История формирования курса "дизайн и компьютерная графика" на факультете изобразительного искусства РГПУ им. А.И. Герцена» [2].

Технологические вопросы рассмотрены в публикациях: «Технология обучения студентов художественно-графического факультета компьютерной графике» [6]; «Применение информационных технологий в обучении дизайну и компьютерной графике» [10].

Методика преподавания в статьях: «Психолого-педагогические условия реализации методики обучения компьютерной графике студентов вузов» [5]; «Методика обучения студентов вуза компьютерной графике» [13]; «Современные методики обучения компьютерной графике» [4]; «Особенности методики преподавания компьютерной графики» [1]. Также предлагаются программы обучения: «Модульная программа обучения предмету «основы компьютерной графики»» [11];

Но мы считаем, и как показывает практика последних лет – компьютерные технологии для современного, как принято называть – «информационного поколения», легко усваиваемы. Поэтому на современном этапе педагогической деятельности необходимо уделять больше внимания проблеме использования возможностей графических программ в обучении изобразительному искусству.

Данные аспекты также затронуты в следующих статьях: «Роль компьютерных технологий в развитии творческой концепции будущего дизайнера» [14]; «Использование основ изобразительной грамоты в информационно-графической подготовке дизайнера» [12]; «Компьютерная графика в создании художественного образа в современных произведениях искусства» [9].

И так, что же такое сегодня компьютерная графика и как она может содействовать процессу изучения основ изобразительного искусства? «Компьютерная графика – это область деятельности, в которой компьютеры используются в качестве инструмента, как для синтеза изображений, так и для обработки визуальной информации, полученной из реального мира» [7]. В статье «Роль компьютерных технологий в развитии творческой концепции будущего дизайнера» ее автор И. С. Черненко определяет, что посредством компьютерной графики можно:

- Легко управлять созданным объектом и видоизменять его. Создаваемый объект может проходить интересный и сложный путь в своем развитии – от электронной абстракции до сложной композиции, реализованной при помощи двухмерной и трехмерной графики.
- Создавать и использовать различные по степени сложности материалы, выбирать наиболее предпочтительные оттенки из всего спектра цветов. Разнообразные инструментальные средства дают возможность имитировать любой классический или традиционный вид искусства, стиль и технику исполнения. Позволяют с большой степенью свободы трактовать темы и образы, взятые из реальной действительности.
- Визуализировать фотореалистичные изображения. Создавать искусственные и естественные источники и системы освещения, имитировать природные явления и спецэффекты, моделировать для объекта проектирования различные сцены и ситуации.

Сведения из названных статей и других источников, собственный практический опыт преподавания позволило выделить основные тенденции использования компьютерных технологий в преподавании художественных дисциплин. Рассмотрим данный вопрос применительно к основным направлениям обучения на художественных факультетах, к таким как педагогическое образование (изобразительное и декоративное искусство) архитектурное проектирование, дизайн (графический, средовой), художник ДПИ (ткачество, художественная обработка дерева, художественная обработка металла, художественная обработка керамики, художественная роспись). В обучении студентов по всем данным направлениям компьютерные технологии в основном могут быть использованы для подготовки визуального ряда и наглядных пособий к занятиям.

В обучении по направлению педагогическое образование (изобразительное и декоративное искусство) в применение компьютерной графики основной упор необходимо сделать на изготовление наглядных пособий к урокам, к созданию информационных планшетов в кабинетах изобразительного искусства в школе, к выполнению оформительских работ в школе, к оформлению праздничных мероприятий в школе, сцен.

Приведем небольшой пример. Одна из возможностей в методике преподавания цветоведения учащимся можно выделить – «...создавать и использовать различные по степени сложности материалы, выбирать наиболее предпочтительные оттенки из всего спектра цветов». И в данном контексте программы Adobe Photoshop и CorelDRAW в основном можно использовать для оперативной, доступной и наглядной демонстрации законов и положений цветоведения. Так в программе CorelDRAW можно в динамике показывать развитие цветового круга от основных цветов до получения производных, а затем и пар контрастных, взаимодополнительных цветов (рис. 1). Демонстрировать возникновение третьего цвета при наложении одного прозрачного цвета на второй (рис. 2). Затем из данного круга создавать дополнительные ярусы из объектов различных по насыщенности и светлотности, с добавлением белого и черного цветов (рис. 3).

Данный принцип демонстрации в динамике выгоднее с позиций дидактики обучения с тех позиций, что в подобной, но печатной таблице учащиеся видят готовый результат, не видя, что и откуда берется. В данном же случае вся эволюция цветового круга происходит в динамике, при подробных комментариях учителя. Способ демонстрации данных положений при помощи красок, кистей и бумаги требует наличия данных материалов и по времени продолжительнее, чем демонстрация на экране компьютера посредством программы CorelDRAW.

Для демонстрации основных гармоничных цветовых схем – монохроматической (однотонной), аналоговой, комплементарной (контрастной), триадичной и тетраксистической (прямоугольной) цветовая палитра «Краскосмесители» в CorelDRAW (рис. 4).

Здесь мы видим сам цветовой круг с плавно переходящими друг в друга цветами спектра, который уже сам по себе является наглядной демонстрацией спектрального круга. Но важнее в нем окно «Оттенки», которое дает возможность выбрать цветовые отношения, согласно цветовому кругу и законам цветоведения. Это: основной, дополнительный, треугольник 1, треугольник 2, прямоугольник, пятиугольник

Основной – отображает основные цвета по цветовому кругу. Цветовая схема – аналоговая.

Дополнительный – отображает контрастные или дополнительные цветовые пары. Цветовая схема – комплементарная, в данном случае пары – фиолетовый и желтый (рис. 5).

Треугольник 1 – показывает контрастные пары плюс один цвет, родственный одному из контрастных, в данном случае это зеленый, родственный желтому. Цветовая схема – триадичная (рис. 6).

Прямоугольник – четыре цвета, цветовая схема – тетраксистическая (рис. 7).

Пятиугольник – пять цветов. В двух последних случаях гармонических отношений в многоцветных отношениях можно добиться только в случае, когда доминирует один из цветов, остальные подчиняются этому цвету.

При этом, как видно в рисунках в окне ниже отображаются цветовые отношения от насыщенного к менее насыщенным, что является хорошей подсказкой при выборе цветовых отношений. Во вкладыше «Вариация» также есть возможность выбора оттенков цветов: холоднее, теплее, темнее, светлее, менее насыщенный (рис. 8).

Как видим данные возможности программы CorelDRAW являются лишь средством оперативной, динамичной, наглядной, но эффективной демонстрации основных положений цветоведения.

Такие же эффективные методы в обучении живописи содержит программа Adobe Photoshop при анализе характерных ошибок учащихся при выполнении живописных работ.

Так в обучении живописи вызывает большие затруднения понимание сущности колорита. Начинающие стараются описывать каждый предмет натурной постановки как можно ближе к локальным, собственным цветам предметов, не понимая, что в таком случае живописная работа получится дробной, не имеющей цветовой доминанты, то есть в работе не будет объединяющего цветового строя – колорита.

И словесные объяснения, демонстрация работ художников, и тот известный пример о том, что на натурную постановку нужно смотреть как через цветное стекло и что цвет стекла и есть доминирующий цвет, который все объединяет – мало доходчив.

И в данном случае эффективным методом может быть изменение цветового строя фотографии натурной постановки в программе Adobe Photoshop через меню Изображение – Коррекция – Фотофильтр.

В рисунке 9 фотография натурной постановки на контрастные цвета – красный, зеленый. И если данную постановку написать с использованием локальных цветов, то в работе проявится несогласованность, контраст красного и зеленого вызовет дисгармонию. Для демонстрации подчинения одного контрастного цвета другому можно применить фотофильтр – в первом случае зеленый (рис. 10). И здесь наглядно видно, что доминирует зеленый цвет, все предметы приобрели зеленоватый оттенок, а красный цвет приглушился и не вызывает резкого контраста. Во втором случае применен красный фотофильтр (рис. 11), и наглядно видно, что предметы стали красноватыми, а зеленая драпировка стала чуть коричневатой и так же не вызывает цветового контраста. Но при этом, в обоих случаях ни один предмет не потерял собственного цвета, а лишь подчинился общему цветовому строю.

Таким же образом, отсканированную работу учащегося можно анализировать, применяя данную методику или через команды: Изображение – Коррекция – Выборочная коррекция цвета, показать какой цвет не подчинен общему цветовому строю и как можно исправить допущенную ошибку.

Приведенные приемы это, лишь небольшая общая часть направления применения возможностей программ Adobe Photoshop и CorelDRAW в обучении, как метод наглядной демонстрации основных положений цветоведения и анализа характерных ошибок в живописи. Безусловно, основным ведущим методом обучения живописи остается живописная практика – к совершенству в живописи может привести только выполнение многочисленных этюдов с различными живописными задачами, а приведенные примеры лишь прикладной метод в работе учителя.

Такая же методика может быть использована и в обучении студентов направления художник ДПИ. Выполненные эскизы изделий ДПИ можно анализировать по цвету вышеописанным способом.

В обучении студентов направления архитектурное проектирование и дизайн компьютерные программы являются непосредственным инструментом в выполнении учебных заданий, творческих проектов. Так все архитектурные проекты фотореалистично выполняются в программе Автокад, анимируются «облеты» зданий с передвигающимися фигурами людей, с изменениями времен года и суток. В средовом дизайне проекты выполняются в программе 3D max. В графическом дизайне вся продукция выполняется в

программах Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe InDesign и CorelDRAW. Как видим, обучение студентов данных направлений без компьютерных технологий невозможен.

Но наряду с бесспорными положительными тенденциями в применении компьютерных технологий в художественном образовании, есть и существенные проблемы. Как было сказано выше сегодня компьютерные графические программы это тот же холст или бумага в руках художника и успех в применении данных технологий напрямую зависит от грамотности применяющего. Так незнание основ композиции приводит к перегруженным, дробным работам. Чрезмерное увлечение компьютерными эффектами усложняют восприятие работ. Не знание основ цветоведения к несгармонизированным цветовым отношениям. То есть – у продуктов, выполненных в компьютерных технологиях характерны те же ошибки, которые допускают студенты на холсте и бумаге. Они считают, что если работа выполнена на компьютере, то она уже не подлежит критике. Так в учебной практике в преподавании графического дизайна студенты начальных курсов, владеющие программами Adobe Photoshop и CorelDRAW, недоумевают – почему учебные задания они должны выполнять вручную, когда это можно выполнить в названных программах. Их трудно убедить в том, что любой графический знак, логотип должен быть вначале найден на бумаге и лишь потом переведен в электронный вариант.

Таким образом можно сделать вывод о том, что применение компьютерных технологий в художественном образовании необходимо, неизбежно, это требование времени. И в то же время для того, чтобы продукция, созданная в данных программах, имела художественную ценность, необходимо обучать и воспитывать студента в полной мере, вооруженного теоретическими знаниями и практическими навыками классической композиции, основ академического рисунка, живописи, цветоведения, колористики, декоративной стилизации. То есть обучение и применение компьютерных технологий ни в коем случае не подменяет классического художественного образования.

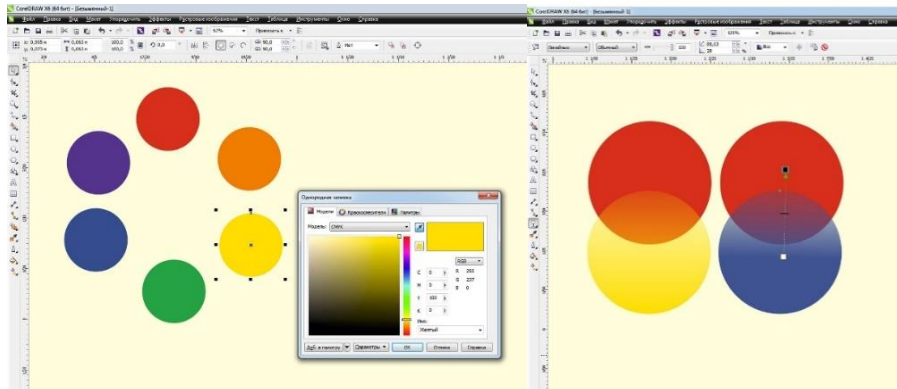

Рис.1.

Рис. 2.

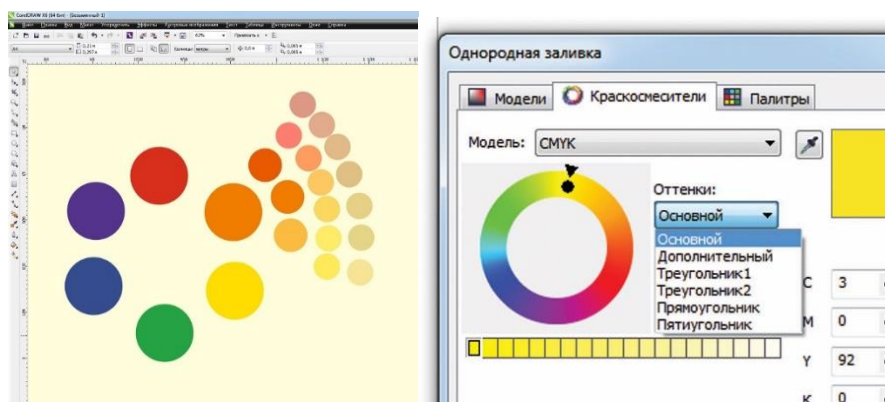

Рис. 3.

Рис. 4

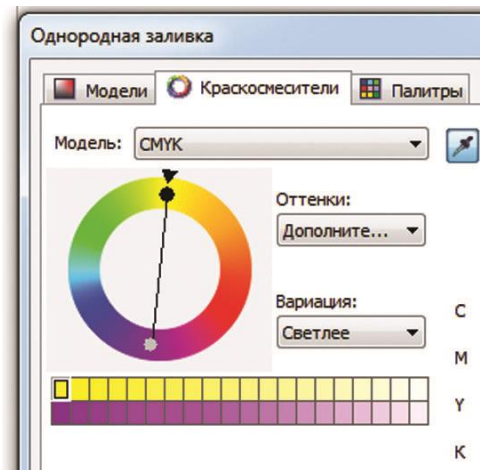

Рис. 5.

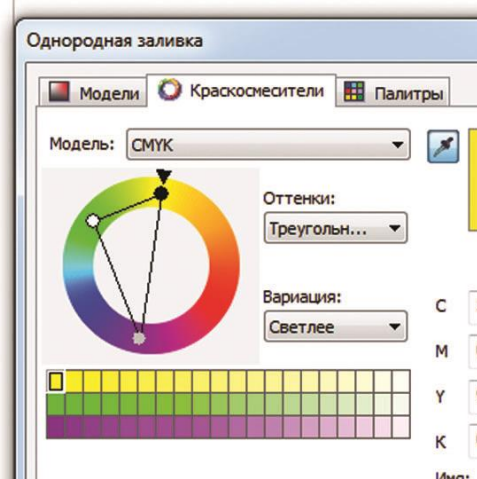

Рис. 6.

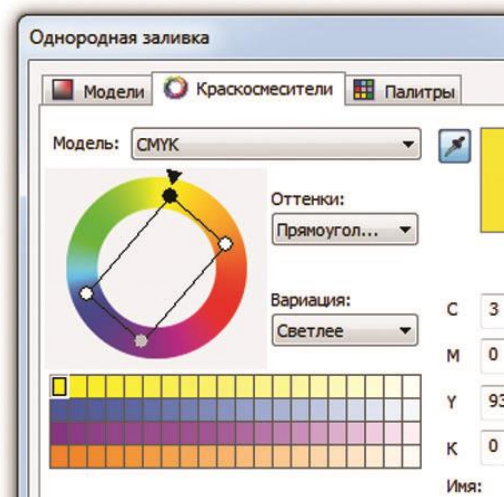

Рис. 7.

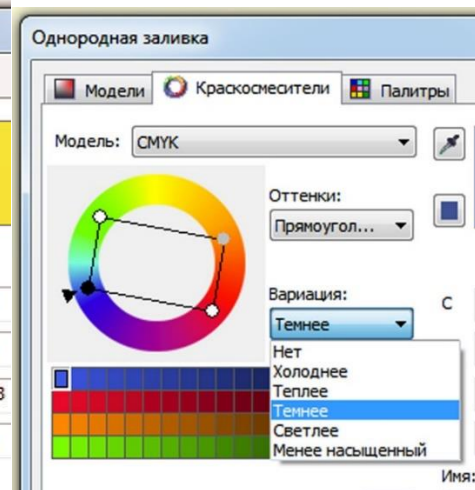

Рис. 8.

Рис. 9.

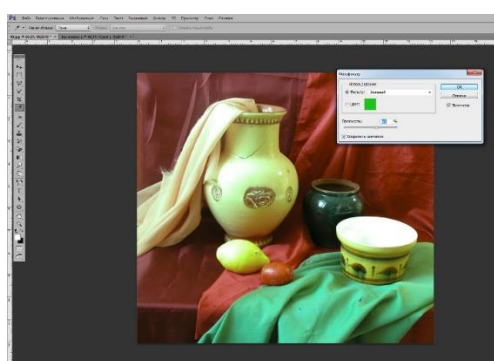

Рис. 10.

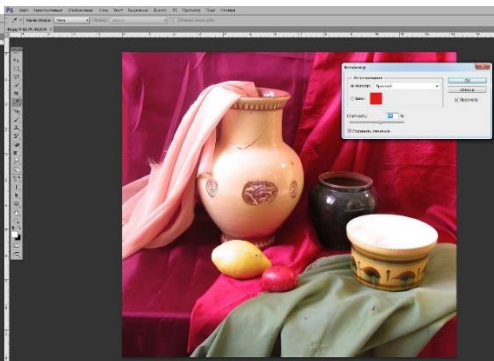

Рис. 11.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алешкина О. В., Особенности методики преподавания компьютерной графики. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2014. № 3-2. С. 165-167.
2. Березовский А. В., История формирования курса "Дизайн и компьютерная графика" на факультете изобразительного искусства РГПУ им. А.И. Герцена В сборнике: Искусствоведение и художественная педагогика в XXI веке. Сборник статей по материалам научно-практической конференции. РГПУ Петрова Н. П. История и современные тенденции развития искусства компьютерной графики и анимации. Отчет о НИР №97-06-80183 (Российский фонд фундаментальных исследований)
3. Кирсанов М. В., Этапы становления компьютерной графики Известия высших учебных заведений. СевероКавказский регион. Серия: Общественные науки. 2008. №6. С. 150-154.
4. Коптяев. А. В., Современные методики обучения компьютерной графике. В сборнике: Актуальные вопросы науки и техники. Студенческая международная научно-практическая конференция. 2014. С. 488-491.
5. Мадьярова Г. А., Байсалбаева К. Н., Психолого-педагогические условия реализации методики обучения компьютерной графике студентов вузов. Статистика, учет и аудит. 2011. Т. 1. №1 (40). С. 166-170.
6. Нодельман Л. Я., Технология обучения студентов художественно-графического факультета компьютерной графике. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / Москва, 2000.
7. Рунге, В.Ф., Основы теории и методологии дизайна: учебное пособие (конспект лекций) / В.Ф. Рунге, В. В. Сеньковский. - М.: МЗ-Пресс, 2001. – 252 с.
8. Сидоров Д. В., Вавилова Д. А., Из истории развития компьютерной графики и дизайна В сборнике: XXXVIII Неделя науки СПбГПУ Международная научно-практическая конференция. 2009. С. 93-95.
9. Селезнев А. Е., Компьютерная графика в создании художественного образа в современных произведениях искусства. Вестник Вятского государственного университета. 2011. №2-2. С. 204-207.
10. Тарасова А. Г., Применение информационных технологий в обучении дизайну и компьютерной графике. В сборнике: XXI век – век дизайна. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Под редакцией А. Б. Костериной. 2014. С. 148-154.
11. Татаринцева Т. И., Селезнева В. А., Жемоедова Н. Л., Модульная программа обучения предмету «основы компьютерной графики. Вестник Тульского государственного университета. Серия современные образовательные технологии в преподавании естественнонаучных дисциплин. 2014. №1. (13) С. 64-68.
12. Цидыло И. И., Использование основ изобразительной грамоты в информационно-графической подготовке дизайнера. Проблемы современной науки. 2014. №11-1. С. 97-105.

13. Чернякова Т. В., Методика обучения студентов вуза компьютерной графике. Образование и наука. 2010. №3. С. 104-113.
14. Черненко И. С., Роль компьютерных технологий в развитии творческой концепции будущего дизайнера. В сборнике: Современные инновационные технологии и проблемы устойчивого развития общества. Материалы IX международной научно-практической конференции. Составители: В. Н. Кривцов, Н. Н. Горбачев. 2016. С. 102-103.
15. Шайхулов Р. Н. Компьютерные графические программы в обучении графическому дизайну: Учебное пособие: В 3 ч. Ч. 1. Adobe Photoshop. Учебное пособие. Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2015. — 122 с.
16. Шайхулов Р. Н. Компьютерные графические программы в обучении графическому дизайну: Учебное пособие: В 3 ч. Ч. 2. CorelDRAW. Учебное пособие. Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2017. — 119 с.

ӘОЖ 9(571) 333.16

ИСЛАМ ДІНІНІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ

Шәріп С., 2 курс магистрі

І.Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, Талдықорған қ-сы

E-mail: samgat_aneka@mail.ru

Мақалада Ислам дінінің шығу тарихына оның елшісі Мұхаммедтің тарихтағы алар орынына және Құранның – мәңгілік кітап, ешқашан да өзгермейтін «Алланың сөзі» екендігіне тоқталған.

Тірек сөздер: *Ислам, мұсылман, араб, тарих, пайғамбар.*

Статья посвящена истории возникновения ислама, роли его посланника Мухаммеда в истории, а также тому факту, что Коран – это вечная книга, «Слово Аллаха», которое никогда неизменно.

Ключевые слова: *Ислам, мусульманин, араб, история, пророк.*

The article is devoted to the history of the emergence of Islam, the role of its messenger Muhammad in history, as well as the fact that the Koran is an eternal book, the "Word of Allah", which never changes.

Keywords: *Islam, Muslim, Arab, history, prophet.*

Арабия – азиядағы ең ірі түбек. Жер көлемі 3 млн. шаршы км. жуық. Арабия түбегінің жер көлемі бүкіл Европа құрлығының төрттен бір мөлшеріне тең.

Исламның негізгі мағынасы “жалғыз Аллаға шын берілу”. Ислам жолын ұстағандарды мұсылман деп атайды. Мұсылман – арабша “муслим” (бас июші) сөзінен шыққан[1].

Исламның негізін салушы Құрейш тайпасының наһимит руынан шыққан меккелік Мұхаммед. Мұхаммед тарихта белгілі болғанымен, оның өмірімен қызметі жайлы деректер аз. Ол 570 жылы Меккеде, онша бай емес саудагердің семьясында туылған. Әкесі Абдолла Мұхаммед туылмай тұрып дүниеден өткен, 6 жасқа келгенде анасы өліп, Мұхаммед мүлдем жетім қалып, оны атасы Абдүмүтәліп өз қармағына алады. Мұхаммед 25 жасында Меккенің бай саудагері Хадиша мен Хойлидің саудасымен шамға барып жүреді. Кейін 20 түйе қалың мал беріп, Хадишаға (Хадиша 40 жаста еді) үйленеді. Мұхаммед хат танымағанымен сауатсыздығына қарамай, өте зерделі болған. Жаман жолға жүрмеген, пұтқа құрбандыққа шалынған малдың егін мүлдем жемеген. Жақсы әдеттермен салттарды ұстап, шын, түзу дін іздеп, пұтқа табынудан құтқару жолын қарастырады.

Мұхаммед 40 жасында пайғамбармын деп уағыз айта бастады. Ислам дініне үгіттеу 4 жыл бойы жасырын жүргізіледі. «Әл-шиғра» сүресінің 214 аяты мен «әл-Хажр» сүресінің 94 –аяты түскеннен соң ашық шыға бастады. Мұхаммед халыққа: «Мен барлық халыққа, сіздерге жіберілген алланың елшісімін. Сіздер ұйқыға кеткендей, бұл дүниеден өтіп, ол дүниеде ойанғандай, қайта тірілесіздер. Істеген істеріңізден есеп алынады. Жақсылыққа – жақсылық, жамандыққа – жамандық алдыңнан шығады. Сіздердің баратын орындарыңыз не жаннат, не жаһаннам. Бұл екеуі де мәңгілік», - деп үгіт жүргізеді[1,236.].

Күрейштің ақсүйек ақсақалдары үш рет Абутәліпке келіп, Мұхаммедті тоқтат, халықты азғырмасын деп өтінгенмен, Абутәліп өлеңдер жазып, Мұхаммедті қорғайды. Хижа жасаудан бір жыл алдын Мұхаммед бес уақыт намаз оқуды парыз еткен, яғни бұл 621 жыл еді. Қағбаға келгендер ислам дінін қабылдай бастады. Оларды «ансарлар» деп атады. Мұхаммед Мәдинада алғаш түйесінен түскен жеріне биіктігі үш, ұзыны жүз, көлденеңі жүз кезге таяу кірпіштен мешіт салдырады. Осы кезден азан (намазға шақыру) пайда болады. Мұсылман қоғамының пайда болуы мәдиналықтармен мекеліктер арасында өршілескен қақтығыстарға алып барады. 630 жылы Мәдина жағына көптеген Хижаз тайпалары өтіп, исламды қабылдайды. Шарасы қалмаған мекеліктер де ислам дінін қабылдап, Мұхаммедтің билігін мойындайды.

Мекке мұсылмандардың діни орталығына, ал пұттары (360 пұт) шығарылып тасталған Қағба қасиетті орынға айналады. Меккенің ірі құл иеленушілер орталығына айналуына қасиетті орын Қағбаның үлкен әсері болды. Қағбаның негізін Ыбырайымның ұлы Смағұл салған. Қағба – арабша «ка аба» – текше деген мағынаны білдіретін қара тас[1,1786.].

Сонымен, Мұхаммед 630 жылы араб тайпаларының басын қосып, мәдина қаласында Араб империясын құрды. 632 жылға дейін қалаушы ақырғы пайғамбардың міндетін атқарып, 632 жылы 63 жасында өмірден өтеді.

Дүние жүзінің көптеген діндерінде діндарлардың қасиетті деп аталатын кітаптары негізінде төртеу. Мұса пайғамбарға түсі делінетін таурат. Көне өсиет делінеді. Қазіргі католик дініндегілер негіз етеді. Дәуітке түскен Забұрды – Буддистер негіз етеді. Ғайсаға түскен Инжіл. Көне өсиеттен жаңардылған. Христандар негіз етеді. Ал төртіншісі Мұхаммедке түскен «Қара – ә». «Құран» – араб етістігі «қара – ә» – дауыстап оқу, тақпақтап айту деген мағынадан шығады. 622 жылдан бастап «Аль-Құран» делініп аталады. Оны дүние жүзі мұсылмандары негіз етеді. Мұсылмандардың түсінігі бойынша Құран – мәңгілік кітап, ешқашанда өзгермейтін «Алланың сөзі». Көлемі 500 бет, арабша жазылған. Тілі өте бай, ұйқасқан қара сөзді өлең. Құран 114 сүреге бөлініп, 6628 аяттан тұрады. Құран сүрелері ұзынды қысқалы келеді. Ең ұзыны 286 аяттан құралса, ең қысқасы 3 аятпен аяқталады[2]. Құранның толық түрі YIII – ғасырда жазылған. Құранда негізінен Алла және оның періштелері, пайғамбарлары, мәңгі дүние тозақ пен пейіш, шайтан, т.б. жайлы айтыла отырып, Жерді, әлемді, Күн мен Ай, жұлдызды кім, қалай жаратқандығы, мақұлықтар мен жануарлар, адамдардың әдеттері мен дәстүрлерінің жол жобасының заң нормалары, жақсы-жаман жайлы, этика, т.б. жазылған.

«Құран» деген сөзді әдетте (дәлірек айтқанда құр'ан, кара'а түбі-рімен оқу) «оқу» деп аударады. Алайда кара'а сөзін ол кезде «дауыстап сазды әуенмен», яғни «мәнерлеп» оқу және кітап бойынша оқу міндетті емес, жатқа айту мағынасында жиі қолданылатын. Бұл сөз дәл осы мағынада Құранның кейбір жерлерінде де қолданылады. Қазіргі кездегі зерттеушілердің пікіріне сәйкес «Құран» сөзі тікелей аударғанда мұсылмандықтың киелі өсиеттерін «мәнерлеп», яғни дауыстап сазды әуенмен оқу дегенді білдіреді. Кітап – «(киелі) өсиет» және құр'ан сөздері Құранда синоним ретінде пайдаланады. Құр'ан және кітап сөздерімен Мұхаммед өз «өсиеттерінің» (бұлардан ол қайтыс болғаннан кейін ғана бір кітап жиналып, редакцияланды) жинағын ғана емес, бірі ұзақ, бірі қысқа болып келетін жекелеген өсиеттерін де атады; «аспан кітабы» деп аталған кітаптан үзіндіні Мұхаммед соны-мен қатар сүре деп атады. Мұхаммедтен кейін бұл атауды редакция-ланған Құранның жекелеген тараулары да иеленді. Сүре сөзін Нельдке «қатар» осыдан келіп шығатын «сызықша»,

«жол» деген сөзді білдіретін еврей тіліндегі «шура» сөзінен шығарады. Мұхаммед бұл сөзді «аспан кітабы» түсінігімен байланыстырса керек және оның кезінде сүре деп бұл кітаптың бөлігін немесе үзіндісін атайтын. Сүрелер жекелеген өлендерден тұрды, Мұхаммедтің кезінде-ақ голар аят деп аталды («айат» сөзбе-сөз «белгі», «нышан») [3].

Құран 114 тарауға немесе арабша сүрелерге бөлінеді, одан кейін ол дауыстап оқуға ыңғайлы болу үшін 30 бөлікке (жүзге) немесе 60 бөлікке (хсуб-бөлшектер) бөлінеді. Құрандағы өлендердің аяттардың саны 6211. Құранның алғашқы қолжазбаларында нөмірлеу болмағандықтан сүрелерді аяттарға болу талас туғызып, бірнеше нұсқалар пайда болды. Аяттар санын анықтаудағы айырмашылықтар (бір қағидалық мәтіннің өзінде) осыдан келіп шығады – 6204-тен 6236-ға дейін. Әр сүреде 3-тен 286-ға дейін аяттар болады, ол бір аятта бірден 68 сөзге дейін болады. Құраннан, мұндай шығармаларда шарасыз пайдалана-натын және тіпті қажет болып табылатын қайталауларды алып тастаса оның көлемі әлдеқайда аз болар еді[4].

Мұсылман аңыздарына сәйкес бізге жеткен түрінде Құран халиф Османның (644-656) билік еткен жылдары құрастырылып, редакцияланған. Қағидаға айналған Құранның бұл редакциясымен қатар, бізге дейін қысқаша үзінді түрінде жеткендері де болған. Орта ғасырлық араб тарихшыларының бізге жеткен мәліметтер бойынша, мұсылмандардың бірінші буынының басқару өкілдерінде, халиф Осман кезінде редакцияланған Құранға материал болған үзінділердің тізімі болған.

Құран сүрелері меккелік және мединелік болып бөлінеді. Мұхаммедтің 622 жылы Йасрибке (кейінірек Медина) қоныс аударуына дейінгі кезеңге жататын сүрелер, Құранның көп бөлігін қамтиды, олар 90, екіншілері 622-632 жылдар арасындағы уақытқа жатқызылады. Мекке сүрелері ортақ тарау ішінде үш кезеңге бөлінеді және ол кезеңдердің әрқайсысы сүрелердің лексикасы мен стиль ерекшеліктерімен сипатталады: бірінші кезеңге жатқызылатындары «поэзиялық» ретінде қарастырылады, екіншісі «рахмандық» (рахман – қайырымды, Алла атымен қатар қолданылатын құдайдың аты), үшіншісі «әумелік» деп аталады. Зерттеушілердің Құран сүрелерінің эволюциясын атап көрсетті, ерте кездегі сүрелер айқын, қызбалы, поэзиялық толыққандығымен ерекшеленді, ары ұзаған сайын солғын, сабырлы баяндалып, шұбалаңқы болып келеді. XX ғасырдың аяғына дейін еуропалық ғылымында, Құран күрейш тайпасының және сонымен қатар классикалық араб поэзиясының тілімен жазылған деген пікір басым болып келді.

Құранның тілі түсінуге өте ауыр, онда «күңгірт» айқын емес тұстар, түсініксіз сөз тіркестері көп. Тіпті Мұхаммед кезеңіне таяу ұрпақтардың өзі Құранның мағынасы мен мазмұнына тек оған берілген түсініктемелер (тәфсир) арқылы ғана қаныққан[5].

Құран ислам тарихының алғашқы онжылдықтарын ғана көрсететінін атап өту маңызды. Құранның құрастырылып жатқан сол онжылдарында, исламның діни және діни-саяси жүйе ретінде қалыптасуының жаңадан басталған кезі болатын. Сондықтан да кейінгі жүзжылдық-тарға қатысты деректер, Құранмен қатар үлкен маңызға ие.

Мұсылман діндарлары Алланы материалдық тұрғыдан мүлдем бейнелеп болмайды, сол үшін Алланың суретін салу да ақылға ешқандай сыймайды деп, содан барып тірі нәрселердің суретін бейнелеуді шектейді. Мұсылмандық ілім бойынша Алла мүлдем жалғыз, оны көруге, сезуге, иіскеуге болмайды. «Ол – Алла – жалғыз, алла мәңгілік, тұмаған, туылмаған және оған лайықты ешкімде болмаған» [2,136.]. Мұның түп мақсаты жоғарыда айтқанымыздай, ислам дінінің пұтқа табынуға, яғни тас-ағаштардан жасалған адам бейнелі құдайларына қарсы күресуден шығып отыр. Қорыта айтқанда Алла әркімнің жүрегінде.

Мұхаммедтің өмір жолындағы істеген еңбегін былай қойғанда, ол келер ұрпақты адамдыққа, ізгілікке бауллитын өсиетін де қалдырған адам. Бұл өсиеттерді 1909 жылы Нажмадинов Ғарыппек деген кісі 1001 хадис деп Петербург қаласынан бастырған. 1001 хадистің басы былай басталады: – «Әр іс ниетке байланысты. Барлық іс ауыздан шыққан сөз бен әрекетке байланысты емес, ниетіне байланысты» деген екен[2,146.]. Сондықтанда ниеттеріңіз дұрыс болсын. Сіздерге Алланың нұры жаусын.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Өсеров Н., Естаев Ж. Ислам және қазақтардың әдет-ғұрыпы. – Алматы: 1992. – 152бет.
2. Мейірманов З. Мұхаммед пайғамбардың өмірі мен таңдамалы хадистері. – Алматы: – 1991. – 20 бет.
3. Құран Кәрім. Қазақша мағына және түсінігі. – Сауд Арабиясы, 1991. – 515 б.
4. Дербісәлі Ә. Дін мұрағаты – ынтымақ пен имандылық. // «Ислам және өркениет», 2005. – 31-38 бб.
5. Жолдыбайұлы Қ. Дін мен Діл. – Алматы: Дәуір, 2010. – 286 б.

ӨОЖ 541.124

СТРЕССТІҢ АДАМ ӨМІРІНЕ ӘСЕРІ

Шенгелбаева С.Б., магистр

Қасымғали А., Мұқаш С., 4 курс студенттері

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: Abdeeva-s@mail.ru

Бұл мақалада жастардың ағзасы мен денсаулығына стресстің әсер ету себептері зерттеледі.

Тірек сөздер: *стресс, психологиялық денсаулық, өзін-өзі реттеу механизмдері*

В данной статье рассматривается влияние стресса на организм и здоровье молодых людей.

Ключевые слова: *стресс, психологическое здоровье, механизмы саморегуляции*

This article discusses the impact of stress on the body and health of young people.

Keywords: *stress, psychological health, mechanisms of self-regulation*

Күнделікті өмірде «стресс» сөзі күшті толқудың, тәжірибелердің синонимі ретінде жиі қолданылады. Бірақ бұл ұғым әлдеқайда кең. Стресс - дененің кез келген тітіркендіргіштерге реакциясы: жұмыстағы проблемалар, емтихан тапсыру, аштық, ұйқының болмауы, тіпті атмосфералық қысымның өзгеруі болып табылады. Көптеген адамдар үшін бұл стресстер қалыпты психологиялық, физикалық және әлеуметтік жұмыс істеуге кедергі келтіреді.

Ұзақ мерзімді стресс дененің өзін-өзі реттеу механизмдерін және биоритмдердің бұзылуына әкеледі. Ұйқы мен сергектіктің табиғи циклі өзгереді, нәтижесінде тиімділік пен өзін-өзі бақылау төмендейді, есте сақтау және зейін қою нашарлайды. Гормондар деңгейінің күнделікті ауытқуы, тыныс алу және жүрек соғу ырғағы да бұзылады. Созылмалы стресс иммундық жүйені әлсіретеді, асқазан-ішек жолдары мен тері жасушаларының қорғаныс реакциялары мен тосқауылдық функцияларын басады, бұл кез келген соматикалық аурулардың, соның ішінде жұқпалы аурулардың ағымы мен болжамын қиындатады [1].

Стресстің жастардың денсаулығына мен өміріне әсері тақырыбы бүгінде өзекті, өйткені қазіргі әлемде статистикаға сәйкес, адам оған әлдеқайда сезімтал. Адамның стресстері оның психикалық функцияларына теріс әсер ету кезінде пайда болатын кернеу ретінде анықталады.

Университетте оқитын студенттерде стресс әртүрлі факторлардың әсерінен болуы мүмкін. Студенттің оқудан тыс стресстері психикаға қатты әсер етеді және көбінесе эмоционалды шамадан тыс жүктемелердің себебі болып табылады. Стресс өте ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Біздің ойымызша, «Стресс - барлық аурулардың себебі» деген сөзді естиді және бұл ішінара миф емес, оны аурудың себептерін зерттеу бойынша көптеген еңбектер растайды.

Егер адам өмір сүру барысында ешқандай жолмен күреспейтін тұрақты күйзеліс болса, онда бұл иммунитет пен денсаулыққа қатты зиянды әсер етеді, бұл кез келген аурудың пайда болуына кепілдік береді. Сондықтан стрессті басқара білу және әсіресе емтиханға дайындық және оны тапсыру кезінде оның ағымын оңтайландыру қажет [2].

Стресс жағдайында адамның эмоционалды, физиологиялық, интеллектуалдық күйі өзгереді: импульс пен жүрек соғысы жиілейді, қан қысымы көтеріледі, бұлшықеттер қатайды, мазасыздық, қорқыныш, ашуланшақтық пайда болады, басқаларға және өз тағдырына немқұрайдылық пайда болады, адамның мінез-құлқы өзгереді, шешім қабылдауда қиындықтар туындайды, әлсіздік пайда болады. Зейіннің шоғырлануы төмендейді. Бұл стресстің салдары, тек студенттер ғана емес, басқа адамдарда көрініс табады.

Стресстен арылудың жолдарының бірі -оған саналы түрде қарау. Стрессті басқару адам үшін теріс әсерін оңтайландыру үшін стратегияларды, әдістер мен тәсілдерді таңдау арқылы анықталады.

Стрессті басқару үдерісін келесідей анықтауға болады:

- Болжалды стресс пайда болғанға дейін оның алдын-алуға бағытталған психологиялық күш-жігер қажет.

- Стресс пайда болғаннан кейін адам оған белсенді қарсы тұруы керек.

- Егер стресс айқын болса, бірінші кезектегі өзіне-өзі көмек көрсету шараларын жүзеге асыру қажет. Стрессті келесідей алдын алуға болады: жағдайға ақылмен қарау керек, кез келген жағдайда одан шығудың жолын табуға болады, жеке стресске төзімділікті қалыптастыру қажет.

Проблемаларға ақылмен қарау келесідей болуы мүмкін: өзіңізге қол жеткізуге болатын мақсаттарды қою, ал сәтсіздікке ұшыраған жағдайда оны басқару әдістерін қолдана отырып, стресстен тез шығу; мақсатқа жету үшін өз мүмкіндіктеріңізге шынайы қарау; жағымсыз оқиғаларға алдын-ала дайын болу және оларды нақты бағалау; стрессті түзетуден оң нәтиже ала білу.

Стресске төзімділік келесі іс-шаралармен қалыптасады: стресстің пайда болуын өзін-өзі бақылау; стресс деңгейін анықтау үшін тест әдістерін қолдану; әлеуметтік ортаға психологиялық көмек көрсету; ерік-жігерді, шыдамдылықты қалыптастыру; дене жаттығуларын орындау.

Сондай-ақ жалпы стресске төзімділікті арттыру өте маңызды. Бұл тыныштық пен стресске немқұрайлылық емес, оған барабар жауап беру және қалпына келтіру қабілеті. Дене белгілі бір мәселені шешуге жұмылдырылғаннан кейін оның әрбір жасушасы демалуы және қалпына келуі керек, әйтпесе ол жай өлуі мүмкін. Бұл үшін оған энергия және осы энергияны дұрыс жұмсау және сақтау қабілеті қажет [3].

Энергия ағзаға тек тамақпен кіреді. Ол негізгі қоректік заттар, сондай-ақ стресске қарсы деп аталатын компоненттер (магний, В дәрумендері, лецитин, йод, омега және т.б.) тұрғысынан неғұрлым теңдестірілген болса, соғұрлым стресске төзімділік, демек, бейімделу жоғары болады. Маңызды дәрумендер мен минералдарға бай тағамдарды жеуді немесе оларды диеталық қоспалар түрінде қабылдауды ұмытпаған жөн.

Стресске белсенді қарсы тұру негізгі әрекеттерді қамтиды: адамға теріс әсер ететін стрессті анықтау; оларды түзету жоспарын құру. Стресске белсенді қарсы тұру сонымен қатар күнделікті сұйықтықты едәуір арттыру сияқты әрекеттерді қамтуы мүмкін; тамақтануды жақсарту; тыныс алуды бақылау; жаттығулар жасау. Сондай-ақ, стресске белсенді қарсы тұру-бұл психофизиологиялық мүмкіндіктерді жұмылдыруға ықпал ететін психикалық өзін-өзі реттеу. Психикалық өзін – өзі реттеу-бұл адамның жағдайын түзету үшін арнайы жүргізілетін ақыл-ой әрекеті.

Психикалық өзін-өзі реттеудің негізгі түрлеріне мыналар жатады: дененің белгілі бір бөлігінің максималды жиырылуы мен релаксациясынан тұратын денеде саналы түрде релаксация; адамның психикасын терең шоғырлану күйіне келтіруге ықпал ететін ақыл-ой әрекеттері арқылы психикалық өзін-өзі реттеу әдісі болып табылатын медитация жасау.

Егер стресстің әсері айтарлықтай болса, онда алғашқы өзіне-өзі көмек көрсету шараларын қолдану қажет: терең тыныс алу (баяу дем алып, демін ұстау); тыныштандыруға тырысу үшін, онға дейін санауға болады. Егер бөлмеде стресстік жағдай орын алса, онда бөлмеден шығып; маңдайды суық сумен сулауға болады; бір стакан су ішіп; айналаға қарап; тыныс алуды тыныштандыруға тырысып; жеңіл серуендеу ұсынылады.

Көптеген адамдарға классикалық музыканы, бірақ кейбір адамдар керісінше, тітіркендіргіш болса, онда табиғаттың дыбыстарын тындай алу және йога немесе медитация арқылы таза ауамен толтырылған бөлмеде, сыртқы шудан жасырынып жүре алуға кеңес беріледі.

Стресске қарсы тұру үшін, тіпті тікелей пайда көрмесе де, жағымды істерге уақыт бөлуге кеңес беріледі. Егер адамның өмірі негізінен еңбек міндеттерін атқаратын болса, денесі стресске қарсы тұру қиын. Аптасына бір рет сүйікті жұмыспен айналысып, жиналған стрессті жоюға көмектеседі.

Әрқашан басқалардың айтатындарын, олар сізге қалай қарайтынын, не ойлайтындарын ойламау ұсынылады. Адам бәрін бірдей жақсы көре алмайды, ең бастысы – өзінді ұнатып, өзіннің жан-жағынды жақсы көретін адамдармен қоршау. Өзгелердің ой-пікірлері туралы ойлану үшін, адамның өзі үшін жасайтын қажетсіз стресс факторы. Адамның өз наным мен ар-ұжданына сәйкес әрекет етуге, моральдық этикаға, содан кейін ойларға, оны айнала қалай қабылдайтынына, әрекет етпейді.

Сонымен қатар, стрессті түзету үшін психологиялық әсердің нақты шараларынан басқа, оқу режимін оңтайландыру, жақсы демалу, таза ауада жүйелі болу және дұрыс тамақтану, тұрақты жаттығулар сияқты жалпы ағзаны күшейту әдістерін қолдану қажет.

Стресстің психологиялық табиғатын және оны түзету әдістерін білу студенттердің денсаулығын сақтауға және университетте табысты оқуға жақсы ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Демидова Л.И. Исследование стресса у участников образовательного процесса // Вестник Сибирского государственного университета путей сообщения. 2014. № 31.
2. Мельников В.И. Стресс студентов и методы его коррекции. // Вестник СГУПС: гуманитарные исследования. 2018. № 1.
3. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. СПб. : Питер, 2006. 256 с.

ӘОЖ 657 (075)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП СТАНДАРТТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘНІ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Шомшекова Б.К., э.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент)

Қуандық Р., магистрант

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: bshomsheкова@mail.ru

Отандық бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау көмегімен халықаралық есеп стандарттарын еліміздің есеп жүйесіне енгізу және Қазақстан Республикасы үшін бухгалтерлік есептің модельін анықтауда озық дамыған елдердің тәжірибелерін қолдану арқылы еліміздің бухгалтерлік есеп жүйесін жетілдіру бағыттары қарастырылған.

Тірек сөздер: бухгалтерлік есеп, бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау, бухгалтерлік есеп стандарты, бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттары, қаржылық есеп, бухгалтерлік есеп объектісі, есеп объектісін тану, қаржылық есептілік, Қазақстанның бухгалтерлік есеп жүйесі.

Рассмотрены сущность и реформы отечественного бухгалтерского учета, роль стандартов международного учета, исследован опыт развитых стран при введении стандартов международного учета в РК и проблемы развития модели отечественного бухгалтерского учета, предложены пути совершенствования учетной системы в Республике Казахстан.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, реформа бухгалтерского учета, стандарты международного учета, объект бухгалтерского учета, признание объекта бухгалтерского учета, финансовый учет, система бухгалтерского учета в Республике Казахстан.

The essence and reforms of domestic accounting, the role of international accounting standards are considered, the experience of developed countries in the introduction of international accounting standards in the Republic of Kazakhstan and the problems of developing the domestic accounting model are studied, ways to improve the accounting system in the Republic of Kazakhstan are proposed.

Keywords: accounting, accounting reform, international accounting standards, accounting object, recognition of the accounting object, financial accounting, accounting system in the Republic of Kazakhstan.

Бухгалтерлік есеп кез - келген қоғамның күнделікті өміріндегі көптеген қызметтердің қырларын бір жүйеге келтіретін сала ретінде танылып, әлем елдерінде кең қанатын жайып отырғаны белгілі.

Қазақстан Республикасының дербес мемлекет ретінде қалыптасуы және халықаралық байланыстарының кеңеюі еліміздің экономикасына, оның ішінде шетелдік инвестициялардың тартылуы бухгалтерлік есеп жүйесін реформалауға әкеліп, халықаралық тәжірибеде кең қолданысқа ие болып отырған бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттары талабында жұмыс жасау міндеттерін қойды. Сондықтан бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау, халықаралық есеп жүргізудің таңдаулы дәстүрі мен ережелерін отандық есеп жүйесіне енгізу және Қазақстан Республикасы үшін бухгалтерлік есептің тиімді модельін анықтау мақсатында экономикасы озық дамыған елдердегі тәжірибелері назарға алынған болатын.

Әрине, бухгалтерлік есеп жүйесі әлемнің түрлі елдерінде бірдей емес екені белгілі. Себебі есептік ақпараттарды дайындау, тапсыру және сол кезде капитал нарығындағы инвесторлардың шешім қабылдауы, мемлекеттік салық саясатының орындалуына бақылау жасау және ақиқат ақпараттар арқылы ел көлеміндегі экономикалық өмірдің нақты мәліметтеріне сүйенген қорын құру сияқты мақсаттар жүзеге асырады. Осындай айырмашылықтарына қарамастан, барлық мемлекеттердегі есеп жүйесін топтауға болады.

Қазіргі уақытта еліміздің бухгалтерлік есеп жүйесінде халықаралық стандарттар талабына сай, әлемдік бухгалтерлік есептің теориялық және практикалық аспектілеріне бейімдеу арқылы жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Әлемдік деңгейде қолданып отырған бухгалтерлік есеп – ұйымның қаржылық ақпаратын белгілі бір әдістері мен тәсілдері бойынша есептейтін, өлшейтін және оны өңдеп, тасымалдайтын ғылым болғандықтан, ол кез келген шаруашылық жүргізуші субъектінің жұмысын толығымен бақылап, оны басқару үшін бағдар беріп, алдағы уақытта істелінетін жұмысын бағыттап және сол ұйымның болашақта атқарылатын жұмысына экономикалық талдау жасауға мүмкіндік беретін жүйе.

Соған қарамастан бухгалтерлік есепті жүргізу қағидалары әлем елдерінде бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтар экономикалық қызметті ұйымдастырудың қолданыстағы нысандарының әртүрлілігімен де, сыртқы факторларды (экономикалық, саяси, әлеуметтік, географиялық және т.б.) есепке алу практикасына әсер ету деңгейімен де байланысты туындайды.

Одан басқа бухгалтерлік ақпаратты қоғамның кез келген мүшелері пайдаланады: инвесторлар мен кредиторлар компания менеджерлері мемлекеттік органдардың қызметкерлері, бәсекелестер және т. б.

Мысалы, АҚШ, бухгалтерлік есеп аясында алынған ақпарат ең алдымен инвесторлар мен несие берушілердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Ал, басқа елдерде бухгалтерлік есептің рөлі мен басымдықтары өзгеше болуы мүмкін. Мәселен, салық заңнамасының тиісті орындалуын бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдарға дәйекті ақпарат беру бірінші орынға қойылуы мүмкін. Дәл осы тәсіл Оңтүстік Американың көптеген елдерінде бухгалтерлік есеп үшін қолданылады.

Кейбір елдерде бухгалтерлік есеп жүйесі макроэкономикалық мақсаттардың басымдығына, атап айтқанда: ұлттық экономиканың белгіленген өсу қарқынына қол жеткізуге, инфляцияның төмендеуіне, салық органдары үшін, сондай - ақ инвесторлар мен кредиторлар үшін есеп ақпаратының пайдалылығына сүйене отырып қалыптастырылады.

Сондықтан белгілі бір елдегі есеп практикасының мазмұнына әсер ететін түрлі факторларды төмендегідей топтарға бөлу қабылданған, олар:

- есеп ақпаратының негізгі пайдаланушылары ретінде кредиторлар мен инвесторлардың түріне;
- капиталды инвестициялау үдерісінде тартылған жеке және заңды тұлғалардың санына;
- инвесторлардың бизнесті басқаруға қатысуына;
- қаржы нарығы мен бағалы қағаздар нарығының даму дәрежесіне;
- халықаралық бизнеске қатысу деңгейіне.

Мысалы, АҚШ, Ұлыбританиядағы өнеркәсіптік революция орта бизнестің пайда болуына әкелді. Дәл осы үрдіс қаржылық есептің дамуына айтарлықтай ықпал етті десе болады. Нәтижесінде инвесторлар мен несие берушілердің саны өсіп, олардың құрамы да әр түрлі болды. Көптеген компаниялар корпоративтік меншік түріне айналды. Компаниялардың иелері, инвесторлар бұл функцияларды кәсіби менеджерлерге бере отырып, өз капиталын жедел басқарудан алшақтады. Бұл жағдайда қаржылық есеп ақпараты компанияның экономикалық қуаты бойынша деректердің маңызды көзіне айналды. Ресурстарды тиімді пайдалануды бақылау үшін басқарушы персоналдың акционерлерге қаржылық есептер беру тәжірибесі пайда болды. Қаржылық есептің мұндай бағыттары АҚШ пен Ұлыбританияға тән болып, өз кезегінде бұл елдерде бағалы қағаздар нарығы мен биржалардың құруына түрткі болды. Нәтижесінде, осы елдердегі компанияларының қаржылық есептері аналитикалық сипатта болып, экономикалық қызметтің рентабельділігін анықтау қаржылық есептің мақсаты болып табылды.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін, 1997 жылдан бастап, Қазақстан Республикасы халықаралық есеп жүйесінде қабылданған тәжірибеге көшіп, бухгалтерлік есептің 20 стандартын енгізді. Қазіргі уақытта олар қолдануы бойынша әдістемелік нұсқаулармен толықтыруда. Мысалы, 2004 жылы ҚР 31 стандарт болған, оны төмендегідей бөлуге болады:

- жалпы әдістемелік-әлеуметтік саясат мәселесі бойынша стандарттар (16 БЕС «Зейнетақымен қамтамасыз ету шығындарының есебі» және т.б.);
- жекелеген мүліктер мен құралдарының түрлері бойынша стандарттар[1,23б.].

Осыдан еліміздегі есептік жүйені стандарттау - әр түрлі елдердегі есеп жүйесін зерттеу, салыстыру және жіктеу, есеп пен есептілікті біз ізге келтіру бойынша нұсқаулар құрудың объективті қажеттілігінен туындап отыр.

Бухгалтерлік есепті стандарттау арқылы есептік жүйені реттейтін екінші деңгей ретінде қаржылық есепті ұсынатын барлық субъектілердің міндетті орындауын талап ететін нормативтік құқықтық құжат құрылды. Осы стандарттардың негізінде жекелеген есеп бөлімдері, сондай-ақ, шаруашылық субъектілерінің салалық және өзге де айрықша ерекшеліктері бойынша бухгалтерлік есепті жүргізудің негізгі ережелері қалыптастырылып, жетілдіруде.

Стандарттарда есептің әртүрлі аспектілері жазылады және оның қандай да бір әдістері мен тәсілдерін талдау үшін дұрыс қолдану инструментінің әдістемелік негізі болып, мейлінше толық құрылған жүйені білдіре отырып, шартты түрде топтарға бөлінеді, олар:

- Бағалау - активтер мен міндеттемелерді, сондай-ақ шығындар мен табыстарды бағалау әдістері туралы ақпараттардың мәнін ашады. Бұл стандарттар, әдетте, бағалау және тану баламаларын ұсынады (екеуінің біреуі немесе бірнеше әдістер);

- түсіндірме - қаржылық есептіліктің түсіндірмесіндегі ақпараттың мазмұны;
- салалық - жекелеген салаларда есепті жүргізу ерекшеліктері туралы арнайы стандарттар.

Сондықтан халықаралық есеп жүйесінде жұмыс істейтін көптеген ұйымдар бар, олардың ішінде:

- Халықаралық бухгалтерлік стандарттар бойынша Комитет;
- Біріккен Ұлттар Ұйымы;
- Экономикалық және Әлеуметтік Кеңестер;
- Ұлтаралық корпорациялар бойынша Комиссия;
- Есеп пен есептіліктің халықаралық стандарттары бойынша үкіметаралық эксперттер тобы;

- Экономикалық бірлесу және даму бойынша ұйым;
- Еуропалық Одақ (ЕО);

Есепті стандарттау үдерісінде әрекет ететін білікті бухгалтерлердің аймақтық ұйымына жататындар:

- Білікті бухгалтерлердің Еуропалық Федерациясы;
- Америкалық бухгалтерлер Ассоциациясы;
- АСЕАН-ға мүше елдердің бухгалтерлер Федерациясы;
- Азиялық және Тынық мұхит аймақтарының бухгалтерлер Конференциясы;
- Бухгалтерлік есеп бойынша Африкалық Кеңес.

Американдық ұйымдар:

- Құнды қағаздар мен биржалар бойынша Комиссия;
- Қаржылық есеп стандарттары бойынша Кеңес.

1973 жылдан бастап Халықаралық бухгалтерлік стандарттар бойынша құрылған Комитет халықаралық есепті стандарттаумен тікелей айналысады. Әр стандарт келесі міндетті бөлімдер бойынша ақпараттарды көрсетеді:

- есептің объектісі - есеп объектісін және осы объектіге байланысты негізгі ұғымдарды анықтау;

- есеп объектісін тану - есеп объектісін есептіліктің әр түрлі элементтеріне жатқызу шектері сипатталады;

- қаржылық есептілікте сипатталуы - қаржылық есептіліктің әр түрлі нысандарында есеп объектісі туралы ақпараттардың мәнін ашу.

Осы жағдайдарда шет елдерінің озық тәжірибесін назарға ала отырып, қаржылық есептілікті, оның сапалы құрастырылуымен, бағалануын және қазіргі бәсекелестік заманда ең маңызды мәселелерін терең зерделеуге үйретеді. Себебі озық дамыған елдерде қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарының, бухгалтерлік есепті жүргізу ережесінің, есеп шоттарының үлгілік жоспарылары бойынша, бухгалтерлік есепті жүргізу мен қаржылық есептілікті құрудың негізгі қағидалары мен әдістемелік негіздері қазіргі қоғамдық тәжірибеде кең қолданыс тауып, өз артықшылықтарын дәлелдеп отыр [2,416.]. Мысалы ретінде АҚШ және қазақстандық есеп стандарттарының өздеріне тән мәндері мен мазмұндарына байланысты топтастырып, ерекшеліктерін салыстыруға болады (кесте 1).

Американдық және қазақстандық есеп стандарттарын салыстыру кестесі

Салыстыру аспектісі	АҚШ есеп стандарттары GAAP	Қазақстандық БЕС
Тұтынушылары	Инвесторлар, акционерлер, жұмысшылар және басқалар	Негізінен, мемлекет, салық және өзге де қызметтер
Тарихи даму ортасы	Еркін нарықтық экономика	Мемлекеттік реттеу, жоспарлы экономика
Мотивация	Компания қызметінің шынайы объективті бейнесін ұсыну	Мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру және ең жоғарғы салықты қамтамасыз ету
Ақпараттарға қойылатын талаптар	Нақтылық, тұрақтылық және мейлінше бөлшектеу	Толыққанды емес және өзгермелілік
Есеп мамандығының дамуы	Білікті бухгалтерлер ассоциациясы шешуші рөл атқарады	Мемлекетпен реттеледі, біліктілер ассоциациясы елеулі рөл атқармайды

Осылай кез-келген жеке елдің есеп стандарттарындағы өздеріне тән мәндері мен мазмұндық ерекшеліктерін халықаралық стандарттармен өзара салыстыруға болады.

Ал, Қазақстандағы бухгалтерлік есепті стандарттау тарихи және мәдени дәстүрлерді, ұлттық ерекшеліктерді, халықаралық деңгейдегі экономикалық даму шарттарын негізге ала отырып жүргізілуде деген ойдамыз.

Мұндай бағыт ұлттық есеп стандарттарын құруда, сондай-ақ, қазақстандық тәжірибеге жекелеген тәртіптемелердің қолданысқа енгізу бойынша нұсқау жасаудың жаңа жолдарын көрсетеді. Есепті қайта құру үрдісі тиімді болу үшін есеп пен есептіліктің рөлін халықаралық тәжірибеге талаптарына сүйене отырып қайта қарастыру да орынды болмақ. Нәтижесінде, Қазақстанның есеп жүйесі - жалпы қабылданған есептің мейлінше әлемдік тәжірибесіне жақындауына мүмкіндік береді және келесі нәтижелердің қарқындылығына жол ашады деген ойдамыз, олар:

- Республикадағы инвестициялық үрдістің белсенділігін арттыруға;
- Шетелдік контрагенттерді қоса алғанда, барлық тұтынушыларға түсінікті есептік ақпараттар құруға;
- Қызмет нәтижесін анағұрлым қарапайым нысанда сипаттауға;
- Өз саласында басты қызмет атқаратын шетелдік компаниялардың ортасында өз рөлін салыстыруға;
- Кәсіпорынды басқару сапасын арттыруға .

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 2007 г. № 234.
2. Сейдахметова Ф.С. Современный бухгалтерский учет. - Алматы: ТОО Изд-во LEM

UDC 1

THE INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE LIFE OF A CHILD, HARMFUL AND BENEFICIAL ASPECTS

Shynybekova A., *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of "Foreign languages and translation studies" (docent)*
Auganbaev A., *4th year student of the specialty foreign language, Zhetysu University named after I. Zhansugurov*

E-mail: aizhan1574@mail.ru, auganbaev2000@mail.ru

Существует множество факторов, влияющих на психологическую составляющую образовательного процесса во всех классах. С точки зрения психологических особенностей

школьников необходимо создать благоприятные условия для получения новых знаний. Говорят, что при стабильной обстановке в коллективе можно обеспечить учителю спокойную и слаженную работу на уроке, проявить высокий энтузиазм ученика, высокий интерес ученика к предмету. А влияние интернета на психологию ученика, переоценить невозможно.

Ключевые слова: Психология учеников в школах, познавательная деятельность, мотивация изучения проблемы, принцип деятельностного подхода, специальные психолого-педагогические методики, диагностические исследования.

Барлық сыныптардағы оқу-тәрбие процесінің психологиялық құрамдас бөлігіне әсер ететін көптеген факторлар бар. Мектеп оқушыларының психологиялық ерекшеліктері тұрғысынан жаңа білім алу үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Ұжымдағы тұрақты орта жағдайында мұғалімнің сабақта сабырлы, үйлесімді жұмыс істеуін қамтамасыз етуге, оқушының жоғары ынтыласын, пәнге деген жоғары қызығушылығын көрсетуге болатынын айтады. Ал интернеттің оқушы психологиясына ықпалын бағаламауға болмайды.

Тірек сөздер: Мектептегі оқушылардың психологиясы, танымдық іс-әрекет, мәселені зерттеу мотивациясы, белсенділік көзқарас принципі, арнайы психологиялық-педагогикалық әдістер, диагностикалық зерттеулер.

There are many factors that affect the psychological component of the educational process in all classes. From the point of view of the psychological characteristics of schoolchildren, it is necessary to create favorable conditions for obtaining new knowledge. They say that with a stable environment in the team, it is possible to provide the teacher with calm and well-coordinated work in the lesson, to show the student's high enthusiasm, the student's high interest in the subject. And the influence of the Internet on the psychology of the student cannot be overestimated.

Keywords: Psychology of students in schools, cognitive activity, motivation for studying the problem, the principle of the activity approach, special psychological and pedagogical methods, diagnostic studies.

Since the advent of the social network, human life has been painted in a completely different way. It has not only changed our lives, but also changed our character, our psychology, our language, and the essence of some relationships. At the time, the social network was a tool of various military scientists, and today it is accessible to everyone, the closest "companion" of a person who can interfere in any actions. The social network, whether we want it or not, has entered our lives. We can't deny it. In this century, it is impossible to live without a social network, without the internet, as the literary critic Talasbek Asemkulov noted: "an information society cannot exist without the internet. Therefore, eliminating the internet is the same as eliminating air."

The social network has become popular, and there is a time when adults themselves do not hide their dependence on it. Every day we watch news, search, read, and even eat with the help of this social network (request for food delivery, get acquainted with the types of food in advance), among which we can play games with friends. By the way, the social network has also changed some concepts, only one of which is the concept of "friendship". We now consider our subscribers in the social network "friend", whether we recognize it or not, we call it "friend". "I have a friend on Instagram", we have given a different meaning to the concept of friendship.

That is, we, young people, are forgetting the true meaning of the word friendship.

The social network is a double-edged dagger for children's lives. It has its advantages and disadvantages. A useful point: during the global pandemic, online learning was clearly demonstrated, and the ability to attend classes on time, without missing lessons from a long distance, was very useful in this social network. We, as well as students, received online education during the pandemic. He received education from afar, contacted teachers, participated in various Olympiads, was able to get the necessary knowledge while staying at home and improved his knowledge online, attending some courses, and quickly learned some knowledge that took a long

time to learn. Secondly, communication between students through social networks is not interrupted, which is very meaningful for growing children (now graduates of the school are looking for each other without disabling classroom chats, which is also a sign of good communication). They also opened separate groups with their friends and played various games. This had a positive impact on their psychology during the pandemic, as adults themselves faced various psychological pressures during that period. Third, there are many artists who show their art through various social networks and are recognized all over the world.

And now, if we focus on the harmful aspects of social networks, we can remain in opposition to the idea that there is a useful point. The harm of the double-edged sword, which we have already mentioned, is considered to be the second blade, is particularly painful for children. Today, there are a lot of other social networks, such as WhatsApp, Zoom, Microsoft teams, which are used in education, and they do not cause any difficulties in using and registering, they have a phone number, they register in any social network and continue to work, many parents do not follow it, one of them does not have a strong knowledge of smartphone technology, and the other does not pay attention to the use of social networks by a child. What social network does he use, what does he see there, what information does he receive, whether he receives information worthy of his age, whether he receives information that is harmful, which negatively affects the psychology of children, and for a moment he does not pay attention to it. And it is true that this will affect the development and education of the child. Because now there are different social networks. He does not choose the age, he does not distinguish the information that "a child is watching" or "an adult is watching", how many different videos and information are published in social networks.

Child psychology is changing day by day, and there is a difference between children born yesterday or at the end of the last century and children born today, that is, in the new century. We can also feel it, for example, we, students and our parents, have different psychologies. "I don't know," he said, "but I'm not sure if I'm going to be able to do it." They used social networks only after they had developed a well-known psychology. As for today's children, they are dependent on the social network from the moment of entry, "friends" with the social network. If you look at your children's phone with a smartphone in your hand, you can see the most used social network "Tik Tok". It is the social network with the most users today. There you can make friends, share information, leave comments, and record videos in any environment. It is not just a game to underestimate, it is the psychology of the same generation. Currently, the concept of "Tik Tok generation (Generation)" has appeared, which seems to be a symbol of the new generation. There is also a lot of dirty information and useful information. The child does not fantasize about filtering it, but continues to see and transmit whatever information comes to him. And it is a good thing to filter it, to have the influence of parents in teaching to take away the good from the bad. Now we are thinking about the future generation, what will be the appearance of the child tomorrow? As we mentioned above, the social network has influenced our psychology, language, and character. It affects children in the same way. It is even true that the influence of children on the way of life, up to the way they dress, children imitate the pattern of social network stars to put on their hair, dress up, live, and speak.

The language and jargon of the social network have been formed, as you can see, the language of children used in the social network is also different, full of abbreviated words and symbols, and the mouth is a new example of two styles. For example; when "S / M" means "hello", "own?" or "what about C?" "what about you?" "what about you?" "what are you doing?" means interrogative sentences, "what are you doing?" the word "what are you doing?" the word "otkam" means "I sit", various emoticons, symbols indicate their mood, joy, sadness, social network encourages you to use the language as efficiently as possible, which is the reason for swallowing the language. The influence of psychology creates a closed image of children in Thomas. Children find a friend in the social network, communicate, express their mood. Well, the relationship in the real environment feels meaningless to them. The family depends on the warmth of the vertical environment, unlike the warmth of loved ones. There is no common conversation at the table, even

if you sit and eat with your family. And as for the influence of the social network on behavior, the behavior generated by the social network is quickly disrupted, the mood changes quickly, quickly gets upset, quickly gets angry. This is the formation of online behavior. In the end, even life may be in danger. After all, children's sleep does not bleed, which leads to poor health, reduces the ability to pay attention. When walking on the street, without paying attention to safety, cars are knocked down, and many other accidents occur.

Head of State Kassym-Jomart Tokayev said on May 21, 2019:– Kazakhstan is a young and young state! Our young people are the driving force of development. The task of all state bodies is to create conditions for good self-realization of young people and support their positive initiatives. These words of the president are intended not only for adults, but also for young people, that is, we, students, should understand this word correctly and try to achieve a bright future for our country.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Практическая психология образования. Дубровина И.В 2000 жыл 102 -119 бет
2. Как говорить, чтобы дети слушали, и как слушать, чтобы дети говорили. Адель Фабер 2018 жыл 10-26 бет
3. Я и мой внутренний мир. Психология для старшеклассников .И.В. Вачков 2008 жыл 254 бет
4. Психология оқулығы К.С.Жұмасова 2006 жыл 109-141 бет
5. Handbook of Child Psychology 2006 жыл 16-58 бет

ӘОЖ 316. 776

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

**Шыныбекова А. С., ф.ғ.к, «Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасының
қауымдастырылған профессоры (доцент)**

**Жұмағали Қ., «Шетел тілдері және аударма ісі» білім беру бағдарламасының
оқытушы-дәріскері (магистр)**

E-mail: aizhan1574@mail.ru, khanysha.zhumagali@mail.ru

Мақалада өзара әрекеттесуді үйренуге мүмкіндік беретін әдістер туралы, интерактивті оқыту – барлық білім алушылардың, соның ішінде педагогтің өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту жөнінде айтылады. Интерактивті оқыту, ең алдымен, диалогтық оқыту, оның барысында оқытушы мен білім алушының өзара әрекеті жүзеге асырылады. Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау арқылы, рөлдік ойындар арқылы оқытудың тиімділігі айқындалады. Рөлдік ойындардың түрлері, өткізу тәртіптері, нәтижелері жөнінде айтылған. Осы тәсіл арқылы мұғалім коммуникативті құзіреттілікке жетуге, мақсат қоюға көмектеседі.

Тірек сөздер: интерактивті тәсіл, коммуникативті құзіреттілік, рөлдік ойын, коммуникативті процесс, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы, әлеуметтік қатынас, заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялау, психологиялық жағымды дайындығын жасау, мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері, ынтымақтастық, серіктестік.

В статье рассказывается о методах, которые позволяют научиться взаимодействовать, интерактивное обучение - обучение, основанное на взаимодействии всех учащихся, включая учителя. Интерактивное обучение - это, прежде всего, интерактивное обучение, во время которого учитель и ученик взаимодействуют. Эффективность обучения через ролевую игру определяется путем анализа работы по использованию ролевой игры в

учебном процессе. Рассказываются виды ролевых игр, процедуры, результаты. Таким образом, учитель помогает достичь коммуникативной компетенции и поставить цели.

Ключевые слова: интерактивный подход, коммуникативная компетентность, ролевая игра, коммуникативный процесс, форма моделирования социальных отношений, социальные отношения, моделирование материальных и практических действий, психологический позитивный тренинг, мотивационные и мотивационные возможности, сотрудничество, партнерство

The article describes the methods that allow students to learn to interact, interactive learning - learning, based on the interaction of all students, including the teacher. Interactive training - this is, first of all, interactive training, during which the teacher and the student interact. The effectiveness of training through role-playing is determined by the analysis of the work on the use of role-playing games in the educational process. Types of role-playing games, procedures, results are told. Thus, the teacher helps to achieve communicative competence and set goals.

Keywords: Project learning technology, project method, communicative competence, project learning technology, active learning, organization of the didactic process, program forms and methods, problem research, search, cognitive motives and interests, a set of knowledge, skills and abilities.

Жыл сайын шет тілдерін, әсіресе ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылық артып келеді. Қазіргі әлемде халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде ағылшын тілінің басым болуы және жалпыға бірдей танылғаны сөзсіз. Соңғы он жылда қарқынды дамып келе жатқан интеграциялық үдерістер, халықаралық ынтымақтастықтың тереңдеуі шет тілінде білім берудің дамуына әкелді. Мұндай жағдайда шет тілі қоғамның зияткерлік әлеуетін қалыптастыратын және қазіргі тарихи кезеңде өзін мемлекет дамуының негізгі көздерінің бірі ретінде көрсететін тиімді құралға айналады [1, 4]

Сондықтан мұғалімнің алдында тұрған басты міндеттер - тіл үйренуге деген ынтаны ынталандыру, білім беру мазмұнының ақпараттық сыйымдылығын арттыру, оқу іс-әрекетінің қарқынын жандандыру, оқытудың заманауи әдістерін қолдану, компьютерлік технологияларды және басқа да жаңа оқу құралдарын қолдану болып табылады. Білім беру жүйесіндегі өзгерістер тұлғаны дамытатын білім берудің жаңа моделіне көшумен байланысты. Бұған өмірдің барлық саласында шығармашылық белсенділік үшін адамның зияткерлік әлеуетін пайдалану қажеттілігі де ықпал етеді [2, 35].

Мектептің ең қиын міндеттерінің ішінде ағылшын тілі сабақтарында оқыту мен тәрбие қызметін жетілдіру мәселесі бар. Бүгінгі таңда мұғалімдер оқушылардың ақыл-ойы мен ерік-жігеріне әсер ету тәсілдерін өзгертуге тырысады, оларды әртүрлі және бай мәдени әлемге, оқытылатын тілдер елдерінің дәстүрлеріне енгізудің жаңа жолдарын іздейді. Сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін: айтылым, оқылым, жазылым және тыңдалымды қалыптастырудың тәсілдері мен нұсқаларын қайта қарастыруда. Дәстүрлі оқытумен қатар, оқу процесін жандандыру және танымдық белсенділікті ынталандыру, оқу процесіне интерактивті әдістерді енгізуге ықпал етеді.

Соңғы уақытта ағылшын тілін оқыту әдістемесінде интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады. Бұл тәсілді батыс әдіскерлері ұсынған. Алайда, «интерактивті тәсіл» терминінің бірыңғай мағынасы жоқ. Кейбір әдіскерлер оны «тілді меңгерудің интерактивті моделі, оқытудың тілдік актілерге (speech events) қатысу процесінде тікелей жүреді деп болжайды» деп сеніп, коммуникативті тәсілмен қатар қояды. Басқалары бұл тәсілді бірнеше басқа әдістерді қамтитын жетілдірілген тікелей тәсіл ретінде ажыратады.

Қарама-қарсы пікірлер де бар, мысалы, Н.В.Баграмова «коммуникативті-интерактивті тәсілдегі басты назар коммуникация процесіне және аудиториядағы оқу жағдайына аударылады» деген қорытындыға келді, ал коммуникативті оқыту үшін тілдің коммуникативті функциялары басты назарда болады. Бұл пікір А.А.Леонтьевтің қарым-қатынас, яғни өзара әрекеттесу қарым-қатынас арқылы делдал болатындығы туралы ұстанымымен сәйкес келеді.

«Өзара әрекеттесу, қарым-қатынас-бұл ұжымдық қызмет, оны біз мазмұн немесе өнім жағынан емес, оны әлеуметтік ұйымдастыру тұрғысынан қарастырамыз». Б. Д. Парыгин қарым – қатынасты екі жақты құбылыс деп санайды: мазмұны бойынша – бұл «психикалық жағдайды өзара білдірудің және ақпарат алмасудың коммуникативті процесі», формасы бойынша-мінез-құлық аспектісі, «қарым-қатынас процесінде жүзеге асырылады, яғни адамдардың өзара әрекеттесуі, олардың бір-біріне қатысты мінез-құлық» [3,15].

Мемлекеттік білім беру стандарты қазіргі заманғы оқушыға жоғары талаптар қояды. Қысқа мерзімдер, ақпараттың үлкен көлемі және оқушының білімі мен дағдыларына қойылатын жоғары талаптар – мұның бәрі білім беру процесінің заманауи шарттары. Осындай жоғары сұраныстарды қанағаттандыру үшін оқу процесін ұйымдастырудың жаңа тәсілдері қажет. Сондықтан, бүгінде шет тілдерін оқыту әдістемесінде коммуникативті тәсілден оның алуан түріне – интерактивті тәсілге көшу үрдісі байқалады.

Шет тілін оқытудың интерактивті әдісін қолдана отырып, негізгі шет тілдік қарым-қатынас дағдыларын оқыту процесін оңтайландыруға және оны жалпы білім беретін мектепте тиімді етуге болады. Шет тілін оқытуда оқытудың интерактивті әдісін енгізу қажет болады, өйткені адамдардың көлемді, толық білім алуға ғана емес, сонымен қатар оқытудың қызықты және түсінікті түрінде қол жетімділігіне деген қажеттілігі артады.

Оқытудың интерактивті әдістерін енгізу деңгейлік білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және бұл әлемдік білім беру кеңістігінде маңызды айқындаушы аспект болып табылады.

Оқытудың интерактивті әдістерінің бірі - рөлдік ойын. Бұл оқытудың кешенді әдістемелік әдісі, онда кішкентай топ ойын презентациясы түрінде маңызды тақырыпты, көбінесе әлеуметтік жанжалды (диагноз және шешім) сыни тұрғыдан қарастырады, сонымен бірге қорғалған қиял жағдайындағы қатысушылар, нақты жағдай моделіндегідей, әртүрлі болжалды адамдардың рөлдерін орындайды немесе сол рөлге қатысты вариациялар, және әлеуметтік мінез-құлықтың күрделілігін сыни тұрғыдан қарастыру бар, ол икемді және сыни, яғни оқу мақсатына құзыретті-рөлдік қатынасы бар.

Педагогикалық әдебиеттерде «рөлдік ойын» термині бірнеше түрлі құбылыстарды біріктіреді:

- балалардың стихиялық рөлдік ойындары, мысалы «анасының қыздары»;
- Э.Берннің анықтамасы бойынша, рөлдік ойындар қоғамдағы адамдардың мінез-құлқының өмірлік сценарийлері ретінде;
- дайындаушысы Дж.Морено деп саналатын психологиялық рөлдік ойындар немесе психодрама;лар;
- М.М.Бирштейн жасаған алғашқы іскерлік ойындардан бастау алатын педагогикалық рөлдік ойындар. Дәл осындай ойындар туралы біз әрі қарай әңгімені жалғастырамыз.

Педагогикада «рөлдік ойын» ұғымының көптеген синонимдері бар: «шығармашылық ойын», «сюжеттік ойын», «еліктеу ойыны», «еркін ойын», «сахналау әдісі», «рөлдерді ойнау». Бірыңғай термин болмағандықтан, рөлдік ойынның да ортақ анықтамасы жоқ. Бұл мәселені зерттеген немесе зерттеп жүрген әрбір адам өз тұжырымын береді. Міне, олардың кейбіреулері. Педагогикадағы ойын мәселесінің ірі зерттеушісі С.А.Шмаков келесідей анықтаманы береді: «рөлдік ойын – бұл баланың, ең алдымен, әлеуметтік қатынастарды модельдеу формасы және қатал ережелерге, өзгермейтін жағдайларға бағынбайтын еркін импровизация. Ол балаға қол жетімді жаңа материалдық формада «сенімдегі» әлеуметтік қатынасты қалпына келтіреді» [4, 124].

Атақты поляк дидакті В.Оконның пікірі мынадай: «Сахналау әдісі деп аталатын сахналық ойын-сауықтар ойдан шығарылған жағдайда рөл ойнауға негізделген. Бұл әдістің маңызды факторы –оқушылардың кейіпкер бейнесін жасау, оған еніп, оның «рөлін» қабылдау. Бұл бір кездері өмір сүрген немесе қазір өмір сүріп жатқан адамның рөлі немесе ойдан шығарылған кейіпкердің рөлі болуы мүмкін. Белгілі бір рөлді орындау дегеніміз-бұл кейіпкер жұмыс істеген немесе жұмыс істей алатын қоғамдық өмір құрылымдарының көлемінде жұмыс істейтін ережелер жүйесіне бағыну» [5, 283].

Б.В.Куприяновтың пікірінше, рөлдік ойын- «бұл коммуникативтік міндеттерді шешуде және ойдан шығарылған жағдайда қатаң белгіленген рөлдерді орындайтын қатысушылардың заттық-практикалық іс-әрекеттерін имитациялауда арнайы ұйымдастырылған жарыс» [6, 17].

Білім беру процесінде рөлдік ойынды қолдануға арналған жұмыстарды талдау ойындарды өткізудің үш әдісі негізінен қолданылатынын көрсетті.

Демонстрациялық рөлдік ойындар. Олар оқушылар аудиториясының алдында арнайы дайындалған қойылымды, содан кейін оны талқылауды ұсынады. Оларды дайындау және жүргізу оңай, өйткені мұғалім әдебиеттен дайын сюжеттерді ала алады, ал ойыншылар қатаң сценарийге байланысты рөлдерді орындауды жеңілдетеді. Сонымен қатар, бұл қандай да бір себептермен қатысқысы келмейтін оқушылардың ойынға қатыспауға мүмкіндік береді.

Бұл әдістің басты кемшілігі - ойынға оқушылардың шектеулі саны қатысады, сондықтан қабылдау ретінде ойынның педагогикалық әлеуеті толық пайдаланылмайды. Егер оқу процесінде туындаған қателіктерді талдаумен немесе үлгіні көрсетумен кез-келген әрекеттің мысалдарын қарастыру қажет болса, онда бұл кемшілік оң бағытқа айналады.

Шағын топтардағы рөлдік ойындар. Мұғалім сыныпты шағын топтарға бөледі және барлығына бірдей ойын ұсынады. Бұл әдіс алдыңғы әдіске қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие: біріншіден, бұл ойынға оқушылардың көп санын арттыруға мүмкіндік береді; екіншіден, оқушылар аудиториядан қорқыныштарын жоғалтады; үшіншіден, оқушылардың әртүрлі топтары ойын барысында әртүрлі тәжірибе мен нәтиже алады. Бұл ойынның келесі талқылауын кеңірек өткізуге мүмкіндік береді, бұл сөзсіз білім беру әсерін арттырады.

Бұл әдістің айқын кемшілігі-мұғалім барлық топтарды бір уақытта басқара алмайды. Сонымен қатар, ойын өткізу үшін топтарға әр түрлі уақыт қажет болғандықтан, оқу уақытының жетіспейтіні сөзсіз. Рас, бұл кемшілікті ойынды ертерек аяқтағандарға қосымша тапсырмалар беру арқылы ішінара өтеуге болады.

Үлкен топтарға (сыныпқа) арналған рөлдік ойын. Рөлдік ойындардың осы схемасын қолданған кезде барлық оқушылар бір топта жұмыс істейді және белгілі бір рөлдерді орындай отырып, ойын іс-шараларына қатысады. Бұл әдіс оқушыларды барынша тартуды қамтамасыз ету тұрғысынан тиімді, бірақ оны қолдану өте қиын. Барлық сынып (топ) үшін рөлдік ойындар өткізу мұғалім тарапынан мұқият дайындықты және оқушылар арасында алдын ала үлкен жұмысты талап етеді. Сондықтан, қарапайым схемаларда рөлдік ойындарды өткізу тәжірибесі болған кезде, бұл схеманы қолданған дұрыс.

Ойындар әдістемелік тұрғыдан алғанда келесі міндеттерді орындайды:

- Оқушылардың сөйлеу қарым-қатынасына психологиялық жағымды дайындығын жасау.
- Олардың тілдік материалды бірнеше рет қайталауының табиғи қажеттілігін қамтамасыз ету.
- Оқушыларды қажетті сөйлеу нұсқасын таңдауға үйрету, бұл жалпы сөйлеудің ситуациялық стихиясына дайындық.

Оқушыларды тәрбиелеудегі рөлдік ойынның маңыздылығын Н.К.Крупская мен А.С.Макаренко бірнеше рет атап өтті. Н. К. Крупская шығармашылық ойындарды «еркін ойындар» деп атады, ол оларды балаларға арналған «ең сүйікті және қажетті» ойындар деп санады. Дәл осы ой В.М. Филатовтың жұмысында айтылған, онда автор «шет тілін оқытуда оқу ойындарын қолдану, ең алдымен, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің ұйымдастырушылық және коммуникативті-оқыту функцияларымен байланысты» деп атап өтті.

«Жаңа тілдерді оқыту элементтері» жұмысында неміс әдіскері Ф. Лейзингер ауызша сөйлеуді дамыту үшін рөлдік ойынның үлкен коммуникативті және оқыту мүмкіндіктерін көрсетеді. Рөлдік ойын, оның пікірінше, қарым-қатынас атмосферасын дәл қалпына келтіреді. Оның қатысушылары белгілі бір сипатқа ие, олар белгілі бір жағдай аясында белгілі бір қарым-қатынаста болады, бұл әр түрлі сөйлеу реакциясын, соның ішінде эмоционалды реакцияны білдіреді [7, 164].

Рөлдік ойын үлкен оқу мүмкіндіктеріне ие:

- рөлдік ойынды қарым-қатынастың ең дәл моделі ретінде қарастыруға болады, өйткені ол шындықты ең маңызды белгілерге еліктейді және өмірде серіктестердің сөйлеу және сөйлеу емес мінез-құлқы бір-бірімен тығыз байланысты;

- рөлдік ойын мотивациялық-ынталандыру жоспарының үлкен мүмкіндіктеріне ие;

- рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «мен» емес, «өзім» рөлі арқылы енеді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады;

- рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаны кеңейтуге ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады;

- рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады;

- рөлдік ойынның тәрбиелік мәні бар. Оқушылар қарапайым түрде болса да, театр технологиясымен танысады. Мұғалім оларды реквизиттерге қамқорлық жасауға шақыруы керек. Кез-келген фантастика көтермеленеді, өйткені оқу жағдайында бұл жағынан мүмкіндіктер шектеулі, ал тапқырлық үшін жаңа кеңістіктер ашылады [8, 69].

Рөлдік ойын - бұл адамдардың нақты практикалық іс-әрекетіне қатысушылардың шартты түрде көбеюі, нақты қарым-қатынас үшін жағдай жасайды. Мұндағы оқытудың тиімділігі, ең алдымен, мотивацияның жарылуы, пәнге деген қызығушылықтың артуына байланысты. Рөлдік ойын сөйлеу әрекетін ынталандырады, өйткені оқушылар бірдеңе айту, сұрау, білу, дәлелдеу, сұхбаттасушымен бөлісу қажеттілігі туындаған жағдайда болады. Ойындарда оқушылар қарым-қатынас элементтерін меңгереді, мысалы, әңгіме бастау, оны қолдау, сұхбаттасушыны тоқтату, өз пікірімен келісу немесе оны жоққа шығару, сұхбаттасушыны мақсатты түрде тыңдау, түсіндіру сұрақтарын қою және т.б. Рөлдік ойындарда саналы тәртіп, еңбекқорлық, өзара көмек, жасөспірімнің белсенділігі, әр түрлі іс-шараларға қатысуға дайын болу, тәуелсіздік, өз көзқарасын қорғау, бастама көтеру, белгілі бір жағдайларда онтайлы шешім табу қабілеті тәрбиеленеді [9, 78].

Талдау барысында шет тілін оқытуда рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды.

Рөлдік ойынды қолданудың артықшылықтары:

1) білім алушылардың шектеулі белсенділігі. Барлық оқушылар бір-бірімен тығыз қарым-қатынас жасай отырып, ойынға қатысады, бұл оқушылар мен мұғалім арасындағы тұлғааралық қарым-қатынаста қолайлы климат құруға ықпал етеді: ұжымдық шығармашылық қызмет;

2) сөйлеу серіктестері ойын барысында тек мұғалімнің қалауы бойынша ғана емес, сонымен қатар еркін түрде де анықталады;

3) оқушылардың рөлдерді өзгерту мүмкіндігі бар, бұл тілдік материалды неғұрлым толық көлемде пайдалануға, тілде қарым-қатынас жасау дағдылары мен іскерліктерін жетілдіруге мүмкіндік береді;

4) сабақта қызығушылық пен тәртіп атмосферасы қалыптасады: ақыл - ой және физикалық белсенділік; шоғырлану және қызығушылық.

Рөлдік ойынның үлкен мотивациялық және ынталандырушы мүмкіндіктері бар.

Рөлдік ойын болып жатқан барлық нәрсеге жеке қатысуды күшейтуді қамтиды. Оқушы жағдайға өзінің «Мен» емес, тиісті рөлдің «мен» арқылы кіреді және ол ойнайтын кейіпкерге үлкен қызығушылық танытады.

Рөлдік ойын тілдік материалды игеруде ассоциативті базаның кеңеюіне ықпал етеді, өйткені оқу жағдайы театр пьесаларының түріне негізделген, бұл жағдайды актерлердің сипатын және олардың арасындағы қатынастарды сипаттайды. Әрбір реплика үшін модельденген шындықтың сегменті ойланады.

Рөлдік ойын оқу ынтымақтастығы мен серіктестіктің қалыптасуына ықпал етеді. Өйткені, оны жүзеге асыру өзара үйлесімді, жолдастарының реакциясын дәл ескере отырып, бір-біріне көмектесуге тиіс оқушылар тобын қамтуды болжайды. Бұл ретте сәтті табылған ым-ишара, мылқау әрекет, егер жағдайға сәйкес келсе, бүкіл топпен мадақталады. Нәтижесінде, әлсіз дайындығы оқушылар ұялшақтықты жеңіп, уақыт өте келе рөлдік ойынға толықтай қатыса алады.

Дәл сол реинкарнация психологиялық диапазонның кеңеюіне, басқа адамдарды түсінуге ықпал етеді. Рөлдік ойынды қолданудың кемшіліктері:

- 1) әлі күнге дейін нақты анықтайтын жаттығулар жиынтығы жоқ:
 - ойындардың мақсаты;
 - олардың саны мен сапасы;
- 2) шет тілін оқыту процесінде рөлдік ойынды мақсатсыз және жүйесіз пайдалану;
- 3) ойын негізінен сабақта ойын-сауық сәті ретінде қолданылады [10, 66].

Барлық кемшіліктерге қарамастан, рөлдік ойын практикалық, білім беру және тәрбиелік қатынастарда үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұл байланыс аясын кеңейтуге ықпал етеді. Бұл жаттығулардағы тілдік материалды алдын-ала игеруді және оқушыларға сөйлеудің мазмұндық жағына назар аударуға мүмкіндік беретін тиісті дағдыларды дамытуды қамтиды. Сондықтан рөлдік ойын тақырып бойынша жұмыстың барлық кезеңдерінде лайықты орын алуы керек. Әр түрлі дереккөздерді талдағаннан кейін, интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу оның қатысушыларының қарым-қатынасының жоғары қарқындылығымен, олардың қарым-қатынасымен, іс-әрекеттерімен алмасумен, олардың түрлерінің, формалары мен әдістерінің өзгеруімен және әртүрлілігімен, олардың іс-әрекетіне қатысушылардың мақсатты рефлексиясымен және өзара әрекеттесуімен сипатталады деген қорытындыға келдік. Интерактивті педагогикалық өзара әрекеттесу, интерактивті педагогикалық әдістерді енгізу педагогикалық процеске қатысушылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетін өзгертуге, жетілдіруге бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кунанбаева С.С. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан, Алматы 2010.
2. Реутова Е.А. Применение активных и интерактивных методов обучения в образовательном процессе вуза (методические рекомендации) - Новосибирск, 2012.
3. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку / ИЯШ - 2000 - №4. С.19-14.
4. Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры. – М., 1994. 49.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М., 1990.
6. Куприянов Б. В., Рожков М. И., Фришман И. И. Организация и методика проведения игр с подростками: Взрослые игры для детей. – М., 2001.
7. Григальчик Е. К., Губаревич Д. И. Обучаем иначе. Стратегия интерактивного обучения \ Минск – 2003.
8. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
9. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М., 1994.5.
10. Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении и развитии. - М.: Роспедагенство, 1996. - 268 с.

ӘОЖ 1

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ТҰРҒЫСЫНАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Шыныбекова А.С., филология ғылымдарының кандидаты, «Шетел тілдері және аударма ісі» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент)

Оразбек Е.С., Шетел тілі мамандығының 4 курс білімгері

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

E-mail: aizhan1574@mail.ru, yennos018@mail.ru

Бастауыш білім беру жағдайында тәрбие процесінің психологиялық-педагогикалық құрамдас бөлігіне әсер ететін көптеген факторлар бар. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тұрғысынан жаңа білімді меңгеру үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Мұны ұжымдағы тұрақты жағдайда, мұғалімге сабақта сабырлы және үйлесімді жұмысты қамтамасыз ету, оқушының жоғары ынтымақ, оқушының пәнге деген жоғары қызығушылығын көрсетуге болатындығы жайлы айтылады.

Тірек сөздер: *Бастауыш сыныптардағы оқу іс-әрекеті, танымдық белсенділік, шет тілін оқыту мотивациясы, белсенді көзқарас принципі, арнайы психологиялық-педагогикалық әдістер, диагностикалық зерттеу, шет тілінің сөйлеу құралдарын меңгерту.*

Существует множество факторов, влияющих на психолого-педагогическую составляющую образовательного процесса в начальных классах. С точки зрения психолого-педагогических особенностей младших школьников необходимо создать благоприятные условия для получения новых знаний. Говорят, что при стабильной обстановке в коллективе можно обеспечить учителю спокойную и слаженную работу на уроке, проявить высокий энтузиазм ученика, высокий интерес ученика к предмету.

Ключевые слова: *Учебная деятельность в начальных классах, познавательная деятельность, мотивация изучения иностранного языка, принцип деятельностного подхода, специальные психолого-педагогические методики, диагностические исследования, овладение средствами говорения на иностранном языке.*

There are many factors affecting the psychological-pedagogical component of the educational process in primary education. From the point of view of psychological and pedagogical characteristics of elementary school students, it is necessary to create favorable conditions for acquiring new knowledge. It is said that in a stable situation in the team, it is possible to provide the teacher with calm and harmonious work in the class, to show the high enthusiasm of the student, the high interest of the student in the subject.

Keywords: *Educational activity in primary classes, cognitive activity, motivation for learning a foreign language, the principle of an active approach, special psychological and pedagogical methods, diagnostic research, mastering the means of speaking a foreign language.*

Мектептегі оқудың басталуы – ойыннан оқу әрекетіне көшу, сонымен қатар психикалық процестердің қалыптасу сәті. Сондықтан мектепке бару баланың өміріне, әсіресе оқу-тәрбие процесіне маңызды өзгерістер енгізеді. Оқушының негізгі іс-әрекеті жаңа білім, білік, дағдыны меңгеру; қоршаған дүние, табиғат және қоғам туралы мәліметтерді жинақтау. Оқу әдеті әлі жоқ, сондықтан оқуға деген дұрыс көзқарас жоқ. Оқу іс-әрекетінде, әсіресе бастапқы кезеңде, оқушылар оқу әрекетін енді ғана меңгере бастағандықтан, оқуға ойын тәсілін қолдану маңызды. Оларға ойыннан оқуға шамадан тыс өту қиын, нәтижесінде күйзеліс, көңілсіздік, апатия және оқуға деген теріс көзқарас қалыптасады. Мектеп өмірі мен ақпаратын бастау үшін оқу және ойын процесін құра білу

ерекше маңызды. Бастауыш сыныптардағы оқу іс-әрекеті, ең алдымен, қоршаған дүниені түйсік пен қабылдау арқылы білуге түрткі болады. Бастауыш сынып оқушылары білімге құштар, қоршаған ортаны қызыға қабылдайды, бұл оның жаңа қырларын ашады. Бастауыш сыныптарда материалды қабылдауға қажетті көптеген көрнекі материалдар мен ашық түсті ойыншықтарды көруге болады. Осының бәріне қарамастан, бастауыш мектепте ағылшын тілін оқытудағы табыс педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік факторлардың үйлесіміне байланысты [1:11].

Көбінесе бастапқыда бастауыш сынып оқушылары мектепте жақсы оқиды. Бұл жаңалыққа, көзқарасқа, мотивацияға және басқа факторларға байланысты. Кейде бала ұжыммен немесе мұғаліммен қарым-қатынас негізінде жақсы оқиды. Көбінесе мұғалімдер оқушыларды сыныпта да, үйде де белсенді оқу әрекеттері үшін марапаттайды. Алғашында оқушыда оның мәнін түсінбей, оқу іс-әрекеті процесінің өзіне деген қызығушылық пайда болады. Өз жұмысының нәтижесіне қызығушылық пайда болғаннан кейін ғана оқу іс-әрекетіне және жаңа білімді меңгеруге деген қызығушылық қалыптасады. Балаларда көбірек және жақсырақ істеуге деген мотивация, тілек пен қызығушылық дамиды. Жеке мотивация да маңызды рөл атқарады: жақсы баға алуға ұмтылу, жоғарыда айтып өткеніміздей мұғалімдер мен ата-аналардың мақұлдауы.

Танымдық белсенділік шет тілін оқыту мотивациясымен тығыз байланысты [2: 137]. Осыған байланысты оқу іс-әрекетін жоспарлау ерекше маңызға ие, атап айтқанда:

- қызметтің оңтайлы түрін таңдау (белгілі бір жас үшін жетекші қызмет түрін ескере отырып);
- іс-әрекеттің және дидактикалық материалдың күрделілік дәрежесін ескере отырып (тәрбиелік әсер ету үшін жеткілікті белсенділікпен іс-әрекеттің оң нәтижесіне қол жеткізу мүмкіндігін жоспарлау қажет);
- түпкілікті нәтижені жоспарлау (осы нәтижені бағалау, оның студенттер үшін маңыздылығы, қол жеткізу мүмкіндігі және одан әрі оң мотивацияға ықпал ететін кейбір қанағаттанбаушылық);
- толқу атмосферасын, оң агрессивтілікті (фрустрация) құру;
- грамматикалық материалды шектеулі пайдалану оң нәтижеге жетудің қажетті шарты болып табылады;
- қызметтің оң нәтижесін (қажетті, бірақ мүмкін болатын ерікті күшпен) ішкі өзіне деген сенімділікті қалыптастыру, өзін-өзі бағалауды арттыру және одан әрі жетістіктерге жету үшін пайдалану.

Осылайша, іс-әрекетті жоспарлау кезінде біз бүкіл оқу үдерісінде мотивтерді басқару мүмкіндігіне ие боламыз. В.С.Выготский адамға даму әсерінің негізгі шарттарын тұжырымдады. Қоршаған орта тиісті міндеттер жасамаса, жаңа талаптар қоймаса, жаңа мақсаттардың көмегімен интеллекттің дамуына түрткі болмаса және ынталандырмааса, ойлау оған шын мәнінде тән барлық мүмкіндіктерді дамытпайды және жасайды. Жоғары формаларға жете алмайды немесе өте кідіріспен жетеді [3:15]. Осылайша, оқушылардың ойлауын дамытудың психологиялық-педагогикалық жағдайларға тәуелділігі анықталды. Бұл дамытушылық мақсатта шет тілін оқытуды жақсартуға үлкен мүмкіндіктер ашты. Оларға жататындар: сәйкес танымдық тапсырмаларды құрастыру, олардың біртіндеп күрделенуі және танымдық белсенділікке қойылатын талаптардың жоғарылауы.

Шетел тілін ойдағыдай меңгеру үшін жоғарыда аталған психологиялық-педагогикалық факторлармен қатар интеллектуалдық, эмоционалды-еріктік және тұлғалық ерекшеліктерімен анықталатын оқушылардың танымдық әрекетінің сипатының маңызы зор [3:145]. Оқу материалын қабылдау және меңгеру ерекшеліктері жоғары психикалық функциялардың озбырлығы мен делдалдық дәрежесіне байланысты. Балаға ағылшын тілін үйренудегі қиындықтарды жеңуге көмектесу үшін ана тілі мен оқытылатын тілдің грамматикалық материалы бойынша сөйлеу бұзылыстарын анықтау қажет. Осыдан кейін ағылшын тілін

оқытуда мәселе туындаған кезде баланың сөйлеуінің дамуын нақты бағалауға болады. Бұл мәселелерді шешу үшін психодиагностиканың жалпы принциптеріне негізделген, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар психологиялық әдістер жиынтығы бар:

Жеке көзқарас принципі. Бұл принцип әдістерді белгілі бір стандарттау кезінде баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, сөйлеу және ойын диагностикалық материалдың өзгермелілігі қамтамасыз етілетіндігінде жүзеге асырылады.

Диагностика мен түзетудің бірлігі принципі. Баланың өзекті мәселелерін анықтауға, сондай-ақ болжамдық қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Белсенді көзқарас принципі. Бұл принцип диагностикалық әңгіме кезінде баланың мүмкін болатын максималды белсенділігінен тұрады.

Бұған қол жеткізу үшін сауалнама процесінде білім беру және ойын әрекетіне арналған орта жасалуы керек [4: 127].

Диагностикалық зерттеу үш кезеңнен тұрады:

Бірінші кезең – ағылшын тілін оқытуда сөйлеу тілінде ақауы бар студенттерді анықтауға бағытталған іс-шаралар кешені.

Екінші кезең – ағылшын тілін оқытуда сөйлеу проблемаларын анықтауға бағытталған жеке психологиялық және логопедиялық емтихан.

Үшінші кезең – мәселені талдау және тұжырымдау, сонымен қатар түзету және дамыту бағдарламасын құруға мүмкіндік беретін болжам [5:15].

Шет тілінің сөйлеу құралдарын меңгеру, егер бұл процесс психикалық функциялардың дамуымен тығыз байланысты болса, оқушылардың интеллектуалдық дамуына ықпал ете алады. Шетел тілін үйренуді бастау үшін психологтар психологиялық тексеруден өтуді ұсынады. Сауалнама эмоционалды және жеке сфералардың интеллектісін зерттеуге бағытталған әдістер пакетін қамтиды [6:269]. Оқу іс-әрекетінің мазмұнына қызығушылықты қалыптастыру, білімді меңгеру мектеп оқушыларының өз жетістіктеріне қанағаттану сезімін алу тәжірибесімен байланысты. Және бұл сезім мұғалімнің мақұлдауымен, мадақтауымен күшейеді, ол әрбір адамға, тіпті ең кішкентай табысқа немесе ілгерілеуге баса назар аударады. Бастауыш сынып оқушылары мақтаныш сезімін, күш-қуатының көтерілуін, мұғалімнің көңілінен шығуға, одан да көбірек қуантуға ұмтылады.

Кез келген оқушы үшін мұғалім беделді, әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін. Бастауыш сыныптарда оқыту мен тәрбиелеудің ең маңызды алғышарты мұғалімнің сенімділігі болып табылады.

Қазіргі мектеп шет тілін екінші сыныптан бастап оқытуды көздейді, бұл пәннің маңыздылығы мен әлеуметтік маңыздылығын дәлелдейді. Шетел тілін оқытудың тікелей міндеті коммуникативтік құзыреттілік, мәдени дәстүрлерді құрметтеу және мәдениетаралық ынтымақтастыққа дайын болуды қалыптастыру болып табылады. [1:12].

Тілді ерте үйренудің пайдасы бірнеше рет дәлелденді. Білім берудің бастапқы кезеңінде оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру, оның қабілетін анықтау және дамыту, білім беру дағдыларын қалыптастыру және мәдениет пен мінез-құлық элементтерін меңгеру жүзеге асатыны баршаға белгілі. Бұл ретте тіл оқушы тұлғасын тәрбиелеу мен дамытудың, оны еуропалық және өзіндік мәдениетімен таныстырудың, ұлттық этикеттің құралы ретінде қарастырылады [7: 123].

Ерте мектеп жасында оқушының ойлау процесі шет тілі оған әлі қиын болып көрінбейтіндей дамиды. Шет тілін үйрену кезінде ана тілін белсенді түрде ассимиляциялау кезінде бала басқа біреудің сөзін табиғи, органикалық нәрсе ретінде қабылдайды [8: 165]. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері де оларға шет тілін меңгеруде артықшылық береді. 8-10 жастағы балалар шет тілін санадан тыс қабылдайды. Зейіннің ұзақтығы мен назар аудару уақыты аз, бірақ олар жасы ұлғайған сайын артады. Бастауыш сынып оқушыларына шет тілін үйретудегі үлкен плюс - жақсы дамыған есте сақтау қабілеті. 2-4 сынып оқушылары үшін одан әрі білім алу үшін ең жақсы ынталандыру - бұл табыс сезімі [8: 190].

11 жастан асқан балалар, кіші жастағы балаларға қарағанда, шет тілін үйренуде бірқатар қиындықтарға тап болады. Мысалы мотив болуы мүмкін, дәлірек айтсақ, оның жоқтығы, ана тілінің әсері, қателіктен қорқу т.б. Бұл қиындықтарды жеңу үшін оқушыны қызықтыру, оның басқа халықтың тілін үйренуге деген құштарлығын ояту, қазіргі заманда оның пайдасын дәлелдеу керек. [8: 115].

Бастауыш мектепте жұмыс істеу кезінде 7-10 жастағы балалардың дене дамуының ерекшеліктерін ескеру қажет. Дене дайындығы баланың зейінін шоғырландыру қабілетіне әсер етеді. Ұсақ моториканы үйлестіруге қол жеткізу үшін, сондай-ақ көрнекі қабылдау мен механикалық қозғалыс арасындағы үйлестіру үшін студенттердің дене мүшелері үнемі жаттығуларды қажет етеді. Кішкентай балалар қозғалыс бұлшықеттерін басқара алмағандықтан ұзақ уақыт бойы бір орында отыра алмайды. Сондықтан сабақ барысында физикалық минуттарды өткізген жөн. Сыныптағы физикалық белсенділік процесті қызықты және жан-жақты етуге, стрессті жеңілдетуге, қозғалу мүмкіндігін беруге көмектеседі, бұл жас студенттерге өте қажет [9: 512].

Бастауыш сыныптағы шет тілі сабағы жалпы тақырыппен біріктірілуі керек екенін есте ұстаған жөн, бірақ сабақтағы балалардың іс-әрекеті әртүрлі болуы керек. Жұмыс түрлерін динамикалық үзілістермен, ойындармен, қозғалыс элементтерімен әр уақытта өзгерту қажет. Оқушылардың шет тілін меңгерудегі жетістігі мен пәнге деген көзқарасы сабақтың қаншалықты қызықты өтуіне байланысты. Мұғалім әртүрлі әдістемелік әдіс-тәсілдерді неғұрлым орынды пайдаланса, соғұрлым сабақтар қызықты болады, демек, материал соғұрлым берік игеріледі.

Жаттығудың басында біз тек ән мен мәтінді тыңдамаймыз. Шетел тілі мұғалімдері студенттерге әр түрлі іс-әрекет түрлерін ұсынады, бірақ олар, ең алдымен, алынған ақпаратты пассивті өңдеу арқылы басшылыққа алады, ми мен сөйлеу аппаратының бұрыннан бар тіл жүйесінен мүлде басқа тілдік жүйеге бейімделуіне мүмкіндік береді. дағдылана бастайды. Сабақта оқушының үндемей отыруы, ал мұғалімнің оның сөзін айтуы таңқаларлық ештеңе жоқ. Осы сәтте баланың миы қарқынды жұмыс істейді, ол өз басындағы ақпаратты жұмыс істей бастайды, содан кейін қайталау арқылы оны есте сақтайды және автоматизмге әкеледі. [1: 14].

Бейімделу кезеңі аяқталғаннан кейін кері керілу пайда болады. Оқушы шетел сөздері мен сөз тіркестерін жаңғырта білуі керек, оның өзіне сенімділігі артып, сөйлеу қарқынын бірте-бірте көтереді. Шет тілін ерте меңгерудің де маңызы зор, себебі бұл кезеңде балаларда еліктеу қабілеті айқын көрінеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу іс-әрекеті ең қызықты, қолжетімді және ынталандыратыны өлеңдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер болады. Поэзиямен, шет тілінің фольклорымен, музыкалық мұрасымен танысу бастауыш мектепте шет тілін оқыту әдістемесін байытып, сол арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, оны барлық оқу жылдарында сақтауға көмектеседі. Балалардың сөйлеуін және оның тыныс алу, дикция, есту, қарқын, дауыс күшін реттеу сияқты компоненттерін дамыту құралы ретінде поэзия мен музыка маңызды рөл атқарады. Мұндай материалмен жұмыс істеу қуаныш пен қанағат сезімін тудыруы, олардың эстетикалық талғамына, эмоционалдық қажеттіліктеріне сәйкес келуі, сонымен қатар оқытылатын тілге деген жанашырлығын дамытуы керек. [2: 71]. Өлеңдер мен тапқақтар есте сақтау қабілетін де жақсартады.

Шет тілі сабақтарының жалықтырмайтыны өте маңызды, сондықтан әртүрлі көрнекіліктер мен көптеген ойындарды пайдалану керек. Бұл балалар үшін сабақты қызықты етеді. Ойын әрқашан эмоциялар, ал эмоциялар бар жерде зейін мен қиял бар, ойлау жұмыс істейді. Өйткені, ойын кез келген адамға, тіпті әлсіз оқушыларға да қол жетімді, оның үстіне нашар дайындалған бала тапқырлық таныта алады және бұл тілдік дағдылардан кем емес. Ойындар қызықсыз жұмысты қызықты етуге көмектеседі. Грамматикалық ойындардан кейін лексикалық ойындар жалғасады, олар логикалық тұрғыдан сөйлеудің негізін салуды жалғастырады. Ойындарды оқытудың барлық кезеңдерінде қолдануға болады. Жеке және тыныш ойындарды сабақтың кез келген кезеңінде орындауға болады [9: 534].

Шет тілі сабағы тек ойын ғана емес. Жалпы ойын атмосферасы мен ойындардың өзіне байланысты туындаған мұғалім мен студенттер арасындағы сенімділік пен қарым-қатынастың қарапайымдылығы өзін-өзі көрсетуге еркіндік беруі керек. Шәкірт пен ұстаз арасындағы қарым-қатынаста ең бастысы – балалардың күшіне деген сенім. Бала тек белсенділікте дамиды, сондықтан сабақта салыстырамыз, дәлелдейміз, талдаймыз. Оқыту процесі екі жақты процесс. Ал бұл процестің нәтижесі көбінесе баланың өзіне, оның белсенділігіне байланысты. Ал бұл процесте мұғалім мен баланың іс-әрекетінің бірігуі танымдық белсенділік деңгейінің артуына әкелетін мақсатқа сай. Бұл өте қиын жұмыс, бұл жерде әр баланың жеке көзқарасына баса назар аудару керек. Әсіресе осы жастағы балалардың белгілі бір бөлігінде шет тілін адекватты түрде қабылдамағандықтан, шет тілін оқуды бастаған кезде балалар жаңа оқу пәнінен көп нәрсе күтеді, сондықтан оны қуана оқи бастайды. Бірақ оқытылатын материалдың көлемі бірте-бірте ұлғаяды, оны есте сақтау қиындай түседі. Пәнге деген қызығушылық пен танымдық белсенділік төмендей бастайды. Мұндай жағдайдың алдын алу үшін мұғалім сабақта жайлылық, қуаныш және сәттілік атмосферасын құруға тырысуы керек [8:215].

Шетел тілін үйрену барлық балаларға оңай емес. Сөйлемнің айтылуын, интонациясын әрең меңгеретін, сөйлеу үлгілерінің құрылымын есіне түсірмейтін оқушылар да бар. Бұл қанағаттанбаушылықты тудыруы мүмкін, өзіне деген сенімсіздік, шет тілін үйренуге деген қызығушылықтың әлсіреуі. Қызығушылық қажетті дағдылар мен меңгерудің жоғары сапасы және ұзақ мерзімділігінің қозғаушы күші екені белгілі. Сондықтан мұғалімнің міндеті – оқушылардың өз пәніне деген қызығушылығын арттырудың жолын табу.

Мотивацияның қалыптасуына бірқатар жағдайлар әсер етеді. Біріншісі – жаңашылдық деңгейі. Тілдік және сөйлеу құзыреттілігі жеткілікті деңгейде оқушылардың қайталанатын тапсырмаларға деген қызығушылығы жоғалады. Дайындығы нашар студенттерге келетін болсақ, олар бұрыннан таныс тапсырмаларды орындағанды жөн көреді, өйткені олардың орындалуы оларға жағымды эмоцияларды қайта сезінуге мүмкіндік береді, бұл мотивация деңгейін көтеруге жақсы әсер етеді. Келесі шарт – тапсырманың қиындық дәрежесі, оны студент осы тапсырманың сәйкестігіне, оның қолда бар мүмкіндіктеріне, қаражаты мен оны орындау уақытына қарай бағалайды. Бұл тұрғыда оқушының өзін-өзі бағалауының маңызы зор. Мұғалімнің көмегі қиын тапсырманы оңайлар санатына ауыстыруға және сол арқылы осы жаттығуды орындауға ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Осылайша, мұғалім өз шәкірттеріне қолдау көрсету арқылы олардың сенімін оята береді. Мотивацияны дамытудың тағы бір шарты – оқушылардың дербестік таныту мүмкіндігінің болуы. Өздік жұмыс оқушылардың іс-әрекетін эмоционалды түрде бояйды, сол арқылы олардың мотивациясының дамуына ықпал етеді [10:18]. Тапсырманы дайындауға берілген уақыттың да маңызы зор. Мерзімдері тығыз болған кезде студенттер стресстік жағдайға тап болады және іс жүзінде жұмысын тоқтатады. Және, сайып келгенде, тағы бір шарт - мұғалімнің жеке үлгісі мен рөлдік мінез-құлқының мотивациясының қалыптасуына әсері [1:15]. Осылайша олардың мотивациясының дамуына үлес қосады [10:18].

Мақала барысында біз бастауыш білім бір қарағанда қарапайым көрінетіндей емес екеніне көз жеткіздік. Тәрбие процесінің психологиялық-педагогикалық құрамдас бөлігіне әсер ететін көптеген факторлар бар. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері тұрғысынан жаңа білімді меңгеру үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Мұны ұжымдағы тұрақты жағдайда, мұғалімге сабақта сабырлы және үйлесімді жұмысты қамтамасыз ету, оқушының жоғары ынтасын, оқушының пәнге деген жоғары қызығушылығын көрсетуге болады. Сондай-ақ, қиындықтармен күресуде балаға көмектесу туралы ұмытпаңыз: мотивацияның жоғалуы, ұжымдағы сау емес қарым-қатынастар, жеке сипаттамалар (ауру, патология).

Ағылшын тілін біздің жұмысымызда сипатталған арнайы психологиялық-педагогикалық әдістердің көмегімен оқыту оқу-тәрбие үдерісін бастапқы кезеңде студенттер білім деңгейін талап ететін ең жоғары деңгейде алатындай етіп құруға мүмкіндік береді.

Сонымен, бастауыш мектеп жасы мектептегі балалық шақтың ең жауапты кезеңі болып табылады және мектептегі оқудың кейінгі жылдары үшін көп жағдайда шешуші болып табылады. Сондықтан бастауыш мектепті аяқтағанша бала оқуға құштар болуы, білім алуы, өзіне сенуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Vim I.L. Тұлғалық-бағдарлы көзқарас – мектепті жаңартудың негізгі стратегиясы // ЯШ институты. - 2002. - № 2. - 11-15 б.
2. Китайгородская Г.А. Шет тілдерін қарқынды оқыту әдістемесі/Г.А. Китайгородская. - М.: Жоғары мектеп, 1986. - 302с.
3. Выготский В.С. Ойлау және сөйлеу // Выготский В.С. Собр. цит.: в 6 т.- М.: Педагогика, 1982. - Т.2. - 312 б.
4. Деркач А.А. Педагогикалық эвристика. Шет тілдерін меңгеру өнері. - М., 1991 ж.
5. Селевко Г.К. Қазіргі заманғы тәрбиелік технологиялар: Оқулық. - М., 1998 ж.
6. Пидкасты П.И., Хайдаров Ж.С. Оқыту мен дамытудағы ойын технологиясы: Үч жәрдемақы. - М.: РҚА, 1996. -- 269б.
7. Бабинская Т.К., Маслыко Е.А. Шетел тілі мұғалімінің анықтамалығы/Т.К.Бабинская - М.: Жоғары мектеп, 2008. - 522б.
8. Галскова Н.Д. Шетел тілдерін оқытудың заманауи әдістері/ Н.Д.Гальскова - М.: Аркти-Глосса, 2004.
9. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Дамыту және тәрбиелеу психологиясы. - М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 2003.
10. Командин Н.Е. (педагог-психолог)//«Оқушыларды ағылшын тілі сабағында оқуға ынталандыру» ғылыми мақаласы, 2011. – Б.18

ӘОЖ 378

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ

(мұғалімдерге арналған оқу құралдарында)

Ыбырайимжанов К.Т., педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Жандарбек С., 2 курс магистрант

І.Жансүгірова атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы,

E-mail: 26saya@mail.ru

Мақалада белсенді, тәуелсіз ойлауды дамыту тенденциялары әсіресе жаңа әдістерді іздеуде және бұрыннан барларды белсендіру әдістері қарастырылады. Сонымен қатар, математиканы оқыту процесінде оқушылардың ойлауын қалыптастыру мен дамытудың негізгі жолдарын анықтау негізгі мақсат ретінде алынды. Негізгі бөлімінде математикалық ойлау жалпы ойлауға тән сипатқа табиғи түрде қарастырылады. Сонымен қатар, ойлаудың бұл түрінің өзіне тән ерекшеліктері мен артықшылықтары, олардың зерттелетін объектілердің ерекшеліктері, сондай-ақ оларды зерттеу әдістерінің ерекшеліктері сипатталады.

Тірек сөздер: оқушылардың ойлау қабілеті, ойлауды дамыту жолдары, жаратылыстану ойлауы, математикалық ойлау, математикалық ойлау мәдениеті

В статье рассматриваются тенденции развития активного, самостоятельного мышления, особенно в поиске новых методов и способов активизации уже существующих. Кроме того, в качестве основной цели было взято определение основных путей формирования и развития мышления учащихся в процессе обучения математике. В основной части математическое мышление естественно рассматривается как характер, присущий общему мышлению. При этом описываются характерные особенности и преимущества данного вида мышления, особенности их изучаемых объектов, а также особенности методов их исследования.

Ключевые слова: мышление учащихся, пути развития мышления, естественнонаучное мышление, математическое мышление, культура математического мышления

The article discusses the development trends of active, independent thinking, especially in the search for new methods and ways to activate existing ones. In addition, the main goal was to determine the main ways of the formation and development of students thinking in the process of teaching mathematics. In the main part, mathematical thinking is naturally considered as a character inherent in general thinking. At the same time, the characteristic features and advantages of this type of thinking, the features of their studied objects, as well as the features of the methods of their research are described.

Keywords: students' thinking, ways of developing thinking, natural science thinking, mathematical thinking, culture of mathematical thinking

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі Қазақстанның зерттеушілері кәсіби шеберлікті мұғалімнің кәсіби шеберлігінің негізі деп есептеп, дағдыны қалыптастыру педагогикалық процестің нәтижесі, тәрбиенің түпкі мақсаты деп есептейді. Қ.Т.Ыбырайымжановтың пікірінше, дағды – бұл кейбірі автоматтандырылуы мүмкін (дағдылар), теориялық білімге негізделген және тұлғаны дамыту мәселелерін шешуге бағытталған, бірізді ашылатын әрекеттердің жиынтығы. Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау аспектісінде педагогикалық шеберліктің келесі топтарын бөліп көрсету орынды сияқты:

Сонымен, психология ойлауды адам санасында заттар мен құбылыстардың маңызды және жалпы қасиеттерінің бейнеленуі, олардың арасындағы қатынастардың заңдылықтарын іздеу ретінде анықтайды. Сезім мен қабылдаудың, ойлаудың көмегімен алынған мәліметтерге сүйене отырып, адам оларды бір-бірімен салыстырады, талдайды, қорытынды жасайды және сол арқылы жалпылауларға, шындықтың ең маңызды жақтарын білуге келеді. Ойлау арқылы адам өзін қоршаған дүниені барынша терең және жан-жақты таниды. Психология ойлау адамның алдында туындаған сұрақтан, шешуді қажет ететін мәселеден немесе тапсырмадан басталады деп үйретеді. Ойлау – бұл сұраққа жауап іздеу. Мұндай сұрақсыз белсенді ойлаудың жұмыс істеуге ынтасы болмайды. Ойлау процесінің сәтті өтуі үшін сұрақтың мәні неде екенін, жауапты қай бағытта іздеуіміз керек, нені іздеу керек екенін анық және анық түсіну маңызды.

Әдетте, олар математиканы оқыту процесінде ойлауды дамыту туралы айтады, бұл мәселе математикалық ойлауды дамытуға дейін қысқарады. Математиканы оқыту процесінде ең алдымен жалпы ойлаудың дамуы емес, нақты математикалық ойлаудың дамуы туралы алаңдау керек [1].

Зерттеу мақсаты. Математиканы оқыту процесінде оқушылардың ойлауын қалыптастыру мен дамытудың негізгі жолдарын анықтау.

Математикалық ойлау жалпы ойлауға тән сипатқа табиғи түрде толық сәйкес келеді. Сонымен қатар, ойлаудың бұл түрінің өзіне тән ерекшеліктері мен ерекшеліктері бар, олар зерттелетін объектілердің ерекшеліктеріне, сондай-ақ оларды зерттеу әдістерінің ерекшеліктеріне байланысты.

Ең алдымен, математикалық ойлау ұғымы жаратылыстану ғылымдарындағы ойлауды білдіреді.

Жаратылыстану ойлауы сипатталады [2];

1) жаратылыстану-ғылыми ақпарат пен білімді меңгеру (фактілерді, арнайы терминдерді білу, заңдар мен ережелерді ауызша жаңғырту, нысанын, құрылымын, процестерін және олардың функцияларын анықтау, заңның мағынасын түсіндіре білу);

2) Жаратылыстану ғылымынан алған білімдерін практикада қолдана білу, күнделікті өмірде табиғат заңдылықтары туралы білімдерін пайдалану арқылы өмір тәжірибесін байыту, фактілер мен гипотезаларды ажырата білу, тәжірибелер құрастыру және қорытындыларды тексеру дағдыларын қалыптастыру. , эксперименттік мәліметтер негізінде жалпылау жасау.

Жаратылыстану-ғылыми ойлаудың барлық ерекшеліктеріне ие болу, математикалық ойлау, өз кезегінде, өзіндік ерекшеліктері бар.

Математикалық ойлау психологиясының маңыздылығы математика мұғалімі үшін материалды баяндау жүйесі де (тұтастай алғанда) да, бағдарламаның әрбір тармағын жеке-жеке баяндау да тек қана негізді түрде жүзеге асырылуы мүмкін екендігімен анықталады. осы материалды оқу процесінде оқушылардың психикалық әрекетінің құрылымын талдаудың негізі.

Қазіргі психологияда жүргізілген зерттеулер оқушылардың математикалық ойлауын дамытуда ақыл-ой әрекеті әдістерінің жетекші рөлін көрсетті, қазіргі заманғы педагогикалық тәжірибе үшін жалпы білім беру, ақыл-ой дағдылары мен дағдыларын дамыту ерекше өзекті болып шықты.

Ойлаудың анықтамалары мен негізгі сипаттамаларын қарастыру оның жұмыс педагогикалық анықтамаларын тұжырымдауға мүмкіндік береді. Оқушылардың ойлауы – танымдық міндеттерді шешу барысында оқу мақсатына жетуге бағытталған белсенді аналитикалық-синтетикалық әрекет. Бұл анықтама адамның психикасын түсінудегі белсенділік тәсіліне негізделген, өйткені белгілі бір ұғым оқу мақсаттары деп аталады: білім, білік, дағдыларды меңгеру, оқушыларды дамыту және тәрбиелеу. Қазіргі педагогикадағы білім ұғымы әдістемелік білімді де қамтиды, т.б. білім мен іс-әрекет әдістері туралы білім, ал дағдылар мен қабілет ұғымында – жалпы – оқу дағдыларының алуан түрі (оның ішінде ақыл-ой). Анықтамада сонымен қатар ойлауды дамытудың негізгі жолы – әртүрлі мәселелерді, соның ішінде шығармашылық мәселелерді шешу де көрсетілген. Сонымен қатар, анықтамада оқушылардың іс-әрекетін мақсатқа бағыттау қажеттігін атап көрсетеді. Жан-жақты дамыған тұлға, оқудағы оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру үрдісін былайша сипаттауға болады.

Оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру дегеніміз – білім алушыларды қажетті танымның әдістері мен тәсілдерімен қаруландыру, танымдық қажеттіліктерді және соның негізінде ғылыми-диалектикалық дүниетанымдық, пайдалы іс-әрекет дағдысын қалыптастыру дағдылары мен дағдыларын белсенді меңгеру процесін мақсатты түрде бағыттау. жұмыс.

Олай болса, оқуда оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру өз алдына мақсат емес, белсенді тұлғаны тәрбиелеу құралдарының бірі болып табылады.

Ойлауды педагогикалық зерттеу үшін мектеп оқушыларында оны қалыптастырудың құралдары туралы мәселе ерекше өзекті болып табылады. Бұл мәселенің жай-күйі мұғалімдерге арналған оқу құралдарында анық көрсетілген. Бұл мәселені семантикалық бірліктер бойынша талдау нәтижелері: автор туралы түсінік; ойлау параметрлері; қалыптастыру шарттары мен ойлауды қалыптастыру жолдары 3-кестеде көрсетілген.

Кестеден көрініп тұрғандай, педагогикалық психологияда мектеп оқушыларының жас ерекшеліктеріне қарай психикалық әрекетінің кейбір заңдылықтарын тұжырымдауға, психикалық іс-әрекеттің құрылымын белгілеуге, ойлау мен ойлау қабілетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын бөліп көрсетуге әрекет жасалды. осы дамуды анықтайтын параметрлер. Талданған еңбектерде ақыл-ой әрекетінің бірқатар маңызды

әдістері бөлініп, олардың белгілі бір жас топтарындағы мектеп оқушыларында қалыптасу әдістемесі (абстракция, жалпылау, дәлелдеу) көрсетілді. Дегенмен, мектеп оқушыларының психикалық әрекетінің негізгі құрамдас бөліктері психологиялық зерттеулерде жеке түрде беріледі; автордың концепциясы, ойлаудың даму параметрлері мен дидактикалық жағдайлар әрқашан жеткілікті түрде анық айтылмайды.

Зерттеу мәселесінің тарихи-генетикалық талдауы математикалық ойлауды қалыптастырудың дидактикалық теориясының қалыптасуы қазіргі дидактиканың дамуының негізгі кезеңдерімен, оқушылардың белсенділігі мен дербестігін тәрбиелеумен, білім алу үшін күреспен өзара байланысты екенін көрсетті. ғылым негіздерін берік меңгеру, оқушылардың білім сапасын арттыру (30-50); оқу процесіне біртұтас көзқарас негізінде оқушылардың танымдық белсенділігі мен шығармашылық ойлауын қалыптастыру. Оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру мәселесі әрқашанда қазіргі мектеп дамуының негізгі кезеңдерімен, оның жетекші міндеттерін шешумен тығыз байланысты болды [3].

Оқушылардың ойлауын қалыптастыру мен дамытудың негізгі жолдары (мұғалімдерге арналған оқу құралдарында)

Автор	Ойлаудың қалыптасу және даму жолдарының жалпылама сипаттамасы
М.Н.Шардаков	Түрлердің өзгеруі, ойлау формаларының жетілдірілуі, хабардар болуы.
Н.А.Менчинская	Ұғымдарды ассимиляциялау; ойлау процестерін меңгеру; проблемаларды шешу – есептер.
Психология ред. Г.С.Костюк	Ұғымдарды меңгеру; психикалық операцияларды дамыту; ойлау процестерінен хабардар болу.
Даму психологиясы, ред. А.В.Петровский	Құбылыстар арасындағы байланыс орнату қабілетін қалыптастыру; іс-әрекет тәсілдерін меңгеру.
В.А.Крутецкий	Оқытуды интенсификациялау және мазмұнды жалпылауды қалыптастыру. Есептерді, есептерді шешудегі белсенді аналитикалық және синтетикалық әрекет.
Я.А.Пономарев	Ішкі іс-әрекет жоспарын қалыптастыру.
А.В.Скрипченко]	Түрлердің өзгеруі, ойлау формаларын жетілдіру; ақыл-ой әрекетінің жаңа дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру.
Оқушылардың іс-әрекетіндегі ойлау ред. Г.С.Костюк	Әртүрлі психикалық функцияларды белсендіретін әртүрлі есептерді шешу.
З.И.Калмыкова	Тәрбиенің проблемалық, дараландыру және саралау; ойлаудың әртүрлі компоненттерінің үйлесімді дамуы; ақыл-ой әрекетінің әдістерін қалыптастыру; математикалық іс-әрекетті арнайы ұйымдастыру.

Қазіргі дидактика тұтастай алғанда білім берудің екі міндетін: біліммен қаруландыру және тұлғаны дамыту (материалдық формальды білім беру теориясы) жүзеге асырудағы ғасырлар бойы қалыптасқан алшақтықты еңсерді, алайда мектеп оқушыларының математикалық ойлауын қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесінде, әдетте мағыналы көзқарас басым болды. Зерттелетін мәселенің даму жолы қарама-қайшылықты және үзік-үзік болды. Белгілі психологиялық-педагогикалық теорияларда бұл мәселе материал мен формальды, мазмұндық және оперативтік бірлік бірлігінің әдіснамалық позициясынан және әдістердегі осы мәселенің нақты шешімдерінен басқа мәселелердің бөлігі ретінде нақтырақ шешілді. студенттер практикада жиі сызықтық, бір өлшемді түсіну деңгейінде қалды. Прогрессивті педагогтар оқу процесінде оқушыларды ұтымды ақыл-ой тәрбиелеудің жолдарын үнемі іздестірді, олар «оқушының ой-өрісін тәрбиелеуге қамқорлық жасауды ұстаздар арасында бөлу әділетті болар еді» деп есептеді.

Бірақ бұл мақсатқа жетуді әртүрлі дидактиктер мен әдіскерлер әртүрлі түсінді. Революциядан кейінгі кезеңде кеңестік дидактика өткеннің ұлы ұстаздарын меңгеруді қайта ойластырып, одан әрі дамытты; Я.А. Коменский, А.Дистервег, К.Д. Ушинский, И.Г. Песталоцци және т.б., олардың шығармаларында оқушылардың ойлауын дамыту тәрбиенің маңызды міндеттерінің бірі болып саналды.

Сол кездегі кеңес мектебі үшін ең бастысы шындықты революциялық жолмен өзгерту, жаңа қоғам құру жолындағы белсенді практикалық жұмыс болды. Оқушылардың ой-өрісін қалыптастыру міндеті кеңес мектебінің жаңа мақсаттарымен тығыз байланысты болды. «Егер мектептің мақсаты болса», - деп атап көрсетті Н.К. Крупская, - капиталдың мойынсұнғыш құлдарын тәрбиелеу, ал әдістеме орынды болады және өз бетінше мүмкіндігінше аз ойлайтын және пайымдайтын мойынсұнғыш орындаушыларды тәрбиелеу үшін ғылым қолданылады; егер мектептің мақсаты социализмнің саналы құрылысшыларын тәрбиелеу болса – ал әдістемесі мүлде басқаша болады: ұлттың барлық жетістіктері оларды өз бетінше ойлауға, ұжымдық, ұйымшылдыққа, өз бетінше ойлауға үйрету үшін пайдаланылады. өз іс-әрекетінің нәтижесі, барынша бастамашылдық, дербестік дамытады». Кейбір зерттеулерде бұл кезеңдегі дидактика оқушылардың тек еңбек және қоғамдық іс-әрекетте ғана белсенділік пен дербестікке баулуға ұмтылғандығы айтылады. Сол кездегі ұстаздардың еңбектерін талдай отырып, мұнымен келісу мүмкін емес. Білім берудің жаңа мазмұны, кешенді бағдарламалары мен студенттердің дамуы оқушылардың диалектілік-материалистік дүниетанымының, тұтас ойлауының қалыптасуына алғышарттар жасады. Гус бағдарламаларының сәйкессіздігін мойындай отырып, олардың күшті жақтарын, ең алдымен, студенттер арасында әлемнің біртұтас бейнесін қалыптастыруға деген ұмтылысын бағаламау керек.

Белсенді, тәуелсіз ойлауды дамыту тенденциялары әсіресе жаңа әдістерді іздеуде және бұрыннан барларды белсендіруде айқын көрінді. Революциядан кейін оқушылардың іс-әрекеті мен ойының дербестігі үшін күрес ерекше күшейді, соған байланысты сөздік әдістер өткір сынға алынды.

«Сөздер, сөздер және барлық басқа адамдардың сөздері, басқа адамдардың ойлары және сонымен бірге - пассивтілік! Белсенділік, дербестік жүзеге аспай, мектептің бүкіл жүйесі қысымға ұшырағанда, белсенді жұмысшылар қалай өссін! – деп орынды сұраған әдіскер – натуралист К.П. Ягодовский. Бірақ кездейсоқ 1920-1930 жылдары зерттеу әдісі кеңінен тарады. Ол әртүрлі терминдермен қызмет етті: «эксперименттік-тест әдісі» (А.Я.Герд), «эвристикалық әдіс», «зерттеу әдісі» (Е.Е.Райков, Н.К. Ягодовский), «жаратылыстану-ғылыми әдіс» (А.П.Пинкович) және басқалар Н.К. Крупская зерттеу әдісін оның танымдық және практикалық қызығушылықтарын ояту, оқушылардың белсенділігін дамыту қабілеті үшін жоғары бағалады. Бұл әдістің мәні оқушының «бұрын өзіне беймәлім фактіні, дағдыны ашуында» болатын. Педагогикалық тәжірибеде бұл әдіс «жұмыс дәптері» деп аталатын – студенттердің өздік іс-әрекетіне арналған баспа құралдары түрінде жүзеге асырылды [4].

Оқушылардың іс-әрекетін белсендіру идеялары тек гуманитарлық пәндердің әдістемесінде ғана кең тарады. Мәселен, тарих пәнінің әдіскерлері білім беруді мектеп оқушыларының өзіндік жұмысы негізінде ой-өрісін оятатындай етіп құруды ұсынды.

Бүгінгі күні бұл шешу әдісі педагогикада проблемалық әңгіме деген атпен белгілі. Кеңестік дидактиканың дамуындағы осы кезеңнің зерттеушілері зерттеу әдісі өзінің шегінен асып, мектептегі жұмыс әдістерінің бүкіл жүйесіне белсенді әсер еткен оқыту принципіне айналғанын дұрыс атап көрсетеді зерттеу әдісін жақтаушылар тек осы әдісті белсенді деп жариялап қателесті, ал басқалары пассивті, догматикалық болды. Мұғалім сөйлей білуі керек, жазушы жаза білуі керек, оқушы тыңдап оқи білуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Е.М.Байзакова. Развитие методов обучения в истории начальной школы Казахстана (1920-1930 г.г.). Автореф. кан. пед. наук. Алматы, 1995 г. -25 стр..
2. И.А.Ильясова. История развития педагогической теории Казахстана (1900 – 1960 г.г.): дисс. д-ра пед. наук Алматы, 1997. С-300
3. K.Ybyraimzhanov. G.Mailybaeva. P.Ishanov. A.Beisenbaeva.S.Feyzuldaeva. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subject continuity. Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año 34.№85-2, 2018, ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385 Maracaibo – Venezuela. Б. 479-516

4. Майлыбаева Г.С. Бастауыш мектеп мұғалімінің өзін-өзі кәсіби дамытуы – пәнаралық сабақтастықты хүзеге асырудың негізі. «Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы», «Педагогика ғылымдары сериясы» №1(61), Алматы, 2019. Б. 229 – 234

ӘОЖ 378.147.34

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Битлеуова М.Қ., Жумадилова С.М.

Жансүгіров колледжі, Талдықорған қ.

E-mail: ba.bitleuov@mail.ru

Мақалада болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда интербелсенді әдістерді қолданудың маңызы қарастырылған. Кіріспеде болашақ педагогтерді кәсіби даярлау қажеттігі мен интербелсенді әдістерді қолданудың өзектілігі берілген. Негізгі бөлігінде педагогикалық жүйедегі инновацияның тұлғаға әсері мен инновацияның ерекшелігі жазылған. Интербелсенді әдістерге анықтама беріліп, оның түрлері қарастырылған. Жоғары оқу орынының оқу үдерісінде болашақ педагогтерге проблемалық (мәселелік) оқытуды, түсіндірмелі-иллюстрациялық әдісті, болжамдар әдісін, «тимбилдинг» әдісін, пікірталасты, рөлдік тренингтерді, зерттеу әдісін, жоба әдісін пайдалану ретін, ұйымдастырудың маңызын, білім алушыларға әсерін көрсеттік. Қорытындыда ЖОО-да болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда интербелсенді әдістерді қолданудың маңызы түйінделіп жазылған.

Тірек сөздер: Интербелсенді әдістер, болашақ педагогтер, инновация, педагогикалық жүйе, жоғары оқу орыны.

В статье рассматривается важность использования интерактивных методов в профессиональной подготовке будущих учителей. Во введении раскрыта актуальность необходимости профессиональной подготовки будущих учителей и использования интерактивных методов. В основной части фиксируется влияние инноваций в педагогической системе на личность и специфика инноваций. Дано определение интерактивных методов и рассмотрены их виды. Также рассмотрены порядок использования, важность организации, влияние на студентов проблемного обучения, объяснительно-иллюстративного метода, метода прогнозирования, метода "тимбилдинга", дискуссии, ролевых тренингов, исследовательского метода, проектного метода. В заключении резюмируется важность использования интерактивных методов в профессиональной подготовке будущих преподавателей в университете.

Ключевые слова: Интерактивные методы, будущие педагоги, инновации, педагогическая система, вуз.

The article discusses the importance of using interactive methods in professional training of future teachers. The introduction presents the need for professional training of future teachers and the relevance of using interactive methods. In the main part, the influence of innovation in the pedagogical system on the personality and the specifics of innovation are recorded. The definition of interactive methods is given and its types are considered. In the educational process of the university, we showed child teachers problem (problem) teaching, explanatory and illustrative method, prediction method, "team building" method, discussion, role-playing training, research method, the order of use of the project method, the importance of organization, the impact on students. The conclusion summarizes the importance of using interactive methods in the professional training of future teachers at the University.

Key words: *Interactive methods, future teachers, innovation, pedagogical system, university.*

Қоғамның өркендеп даму барысында болып жатқан өзгерістерге байланысты мемлекетіміздің білім беру стратегиясының мақсаты – жүйеленіп, дайын берген білімді, дағдыларды меңгеріп, қайталайтын емес, өзекті мәселені көре білетін, ой ұшқырлығы мен ізденімпаздық іс-әрекеті қалыптасқан, білімі мен біліктерін өмірдің өзгермелі жағдайына қарай оңтайлы пайдалана алатын, өзін-өзі басқара алатын, өз-өзіне баға бере алатын, танымдық дербестігі жоғары деңгейдегі тұлға тәрбиелеу болып айқындалған.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев өзінің 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында: «Білім беру жүйесіне жігерлі әрі білікті мамандар қажет. Жоғары оқу орындары мамандардың сапалы даярлануына жауап беруге міндетті», – деп көрсеткен еді. Сонымен қатар Мемлекет басшысы өзінің сөзінде: «Ғылымды дамыту – біздің аса маңызды басымдығымыз... Жалпы, еліміздің білім беру және ғылым саласының алдында кезек күттірмес ауқымды міндет тұр. Бұл – уақыт талабына сай болуымен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білу деген сөз», – деп инновациялық әрекетке даяр болудың маңызын атап көрсеткені белгілі [1]. Президент Қ.К. Тоқаев тағы бір сөзінде жалпы «инновация» мен «жаңа технология» деген ұғымдардың өзара жігін ажырата тану қажет екенін айтып, қазіргі инновациялық үдерістің, инновациялық әрекеттің болмысын ақпараттық технологиялар мен алмастыру бар екенін көрсеткен болатын. Өйткені жаңа технологиямен жұмыс жасаған адам инноватор болмайтыны белгілі, басты мәселе мамандардың инновациялық ойлау дағдысын меңгеруінде, инновациялық әрекет ету дағдыларының қалыптасуында екендігі анық. Осы тұрғыдан алғанда болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда интербелсенді әдістерді қолданудың маңызы зор.

Мақсаты: болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда интербелсенді әдістерді қолданудың маңызын көрсету.

Негізі: Педагогикалық жүйедегі инновация педагогикалық үдерістің барлық құраушы бөліктеріне зор ықпалын тигізіп, жүйелі тиімділікке жетелей алатын жаңа қуат. Жекелеген жаңадан инновацияның ерекшелігі – оқытушыны да, оның дайындығын да, білім алушылардың да, ЖОО-ның барлық ұжымын да қамти алатын ауқымдылығында.

Инновация бір ғана жүйеде шектеліп қалмай, жалпы сипатқа ие бола алатын сипаты инновацияға қатысатын барлық субъектілердің ерекшеліктерін зерттеуді қажет етеді. Өйткені инновациядағы субъект дегеніміз – өзін қоршаған ортаны терең танып-білуге және біліміне сүйеніп, ортаны өзгертуге ұмтылған, санасы мен ерік-жігері қуатты, алдына қойған мақсатына қарай тіке жүре алатын адам.

Ғалымдардың айтуынша, инновация субъектінің басты сипаты – инновациялық әрекет жасаудағы өзіндік саналылығы [2]. Нақты айтсақ, инновациялық әрекетке кірген адам өзінің жеке бастамасының мәні мен мазмұнын, бір тұлғаның бойында мақсат қоюшы мен мақсатқа жетушінің бірлігі танылатынын терең түсініп әрекет етуі керек. Мұғалім инновациялық әрекеттің әрі субъектісі ретінде, әрі оны ұйымдастырушы ретінде басқа педагогтермен біріге отырып, жаңаны жасауға, пайдалануға және таратуға кіріседі. Ол жаңаның пәндердің ерекшелігіне қарай, педагогтердің осыған дейінгі қалыптасқан саналарының ерекшеліктеріне қарай, әдет пен дәстүр ерекшеліктеріне қарай бейімделе келіп, өзгерістерге түсуі де мүмкін екенін түсінуі тиіс. Мұның бәрі инновация субъектісінің жаңашыл педагог ретіндегі әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастырады.

Интербелсенді әдістер дегеніміз – қазіргі кезеңде жиі және тиімді қолданылып жүрген педагогикалық әдістердің бірі. Бастауыш мектеп педагогикасына байланысты еңбектердің авторлары Ф.Бөрібекова, Н.Жанатбековалардың пікірлерінше, интербелсенді оқыту (авторлардың қолданысы - ИОТ-интерактив оқыту технологиясы) – ең алдымен, оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқытуы болып табылады. Олар интербелсенді әдіс түрлеріне: «үлкен шеңбер» «аквариум», «миға

шабуыл» (мозговой штур), «дебаттар», рөлдік ойындар, іскерлік ойындар, әлеуметтік ойындар, жобалау дискуссия, жұптасып жұмыс істеу, броундық қозғалыс, т.б. көрсетеді [3].

Болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда қолдануға болатын интербелсенді әдістер: проблемалық (мәселелік) оқыту; түсіндірмелі-иллюстрациялық әдіс; болжамдар әдісі; «Клок Бадис» немесе төрт оқушыға кездесу белгіле әдісі; «Тимбилдинг» әдісі; Сэйм-Бат-Дэфэрэнт (Бірдей бірақ басқа) әдісі; «Бумеранг» тәсілі; «Дұрыс және қате тұжырымдар», немесе «Сіз сенесіз бе» тәсілі; «Графикалық оқу» әдісі; Сын тұрғысынан ойлау; «Филфорд» әдісі; «Тікелей радиоэфир» стратегиясы; жоба әдісі; зерттеушілік әдісі; «Кластер» тәсілі; «Инсерт» тәсілі; «Синквейн» тәсілі және т.б.

Солардың кейбіреуін қарастырайық.

Проблемалық (мәселелік) оқыту – болашақ педагогтер алдына мәселе қояды және оны шешу жолдарын көрсетеді, туындайтын қарама-қайшылықтарды ашады. Бұл әдістің ерекшелігі сол, ғылыми таным алгоритмін көрсету жүзеге асады. Оқушылар мұнда мәселені шешу логикасын бақылайды, ғылыми ойлау әдісі және тәсілімен, танымдық әрекеттерді ашу мәдениетінің үлгісімен танысады.

Проблемалық оқытуды жүзеге асыру үшін:

- ең өзекті, маңызды міндеттерді іріктеу;
- оқу жұмысының алуан түрлеріндегі проблемалық оқытудың ерекшеліктерін анықтау;
- проблемалық оқытудың оңтайлы жүйесін құру, оқу және әдістемелік құралдар мен басшылықтарды құру;
- білім алушының белсенді танымдық қызметін тудыруға қабілетті оқытушының жеке көзқарасы мен шеберлігі қажет [4].

Сонымен, бүгінгі күні проблемалық оқыту оған тән кезеңдердің өзара байланысында жүзеге асырылатын және білім алушылардың өздері үшін жаңа оқу міндеттерін шешу бойынша өзбетіндік іс-әрекетін қамтамасыз ететін технология ретінде қарастырылады.

Проблемалық оқыту білім алушылардың іс-әрекетін, олардың өзбетінділігінің дәрежесі мен белсенділігін дамытуды және олардың оқу іс-әрекетінің сипатын өзгерту, оның оқу үдерісіндегі орнының өзгеруіне мәнді түрде әсер етеді, білім алушы субъектке айналады және өзбетінділік іс-әрекеттегі оның дамуы жүретін болады.

Түсіндірмелі-иллюстрациялық әдіс оқытушы әр түрлі құралдардың көмегімен дайын материалды хабарлайды, ала білім алушылар оны қабылдайды және саналы ұғыну және есте сақтау үдерістерін жүзеге асырады. Әңгіме, түсіндіру, оқулықпен жұмыс, демонстрация сияқты тәсілдер пайдаланылады.

Болжамдар әдісі білім алушыларға тапсырма беріледі, оқытушы қойған сұрақ немесе мәселеге берілетін жауаптар нұсқаларын құрастырады. Бірінші міндет нұсқалар құрастыру үшін негіздеме таңдау болып табылады. Білім алушылар мәселе бойынша бастапқы позициялар немесе көзқарастар ұсынады, болжам құрастыру үшін түрлі ғылыми, түрлі санатты тұғырларды меңгереді. Бұдан соң логика мен ішкі түйсікке сүйене отырып, сұраққа берген өз жауаптарының нұсқаларын анағұрлым нақты және толық тұжырымдауды үйренеді.

«Тимбилдинг» әдісі тақырып бойынша өз ойларын талқылауға арналған. Білім алушылар шеңберге отырады. Әр топтан шеңберге жазатын білім алушыны белгіленеді. Берілген тақырып бойынша әр білім алушы өз ойын білдіреді, топ мүшелері оның ойымен келісіп немесе келіспейтінін саусақтары арқылы білдіреді. Әр білім алушы өзінің ойын айтады, топ мүшелері саусақтары арқылы көрсетіп отырады, жазатын білім алушы топ мүшелері құптаса үшбұрыштың ішіне, құптамаса үшбұрыштың сыртына жазады. Кезек реттік номері арқылы жазып отырады. Сұрақ мазмұны бойынша әр білім алушы айтқан екі сөзін тыңдап, жазып болғаннан кейін сол сөздерді пайдаланып, топтың аты мен ұранын құрастыруға болады. Сындарлы ойлау; естерінде сақтайды; ережелер мен негізгі ұғымдар қайталанатын. Тапсырма топта орындалғаннан кейін ортақ топта талқылау жүргізіледі.

Пікірталас – оқытудағы тиімді әдістердің бірі, сондықтан ол білім алушылардың теориялық, практикалық білімдерін тәжірибеде қолданып, жүйелеуде тәжірибеде маңызды

болды. Білім алушылар практикалық сабақтарда оқу пікірталастары арқылы өз ойларын еркін айтуға үйренді. Сабақта пікірталас ережелерінің ескерілуіне мән берілді. Олар, негізінен, оқу пікірталастарына білім алушылардың барлығының белсенді қатысуын, белгіленген тақырыптан ауытқымауын, сөйлеу әдебі мен сөйлеу мәнерін сақтауын, уақытты тиімді үнемдеуін қамтамасыз етеді. Тәжірибеде білім алушылардың пікірталасқа қатысқанда, сұрақ қою, пікір білдіру, баяндап беру т.б. тәрізді мамандығына сай маңызды көз-қарастарын дәлелдеуге көңіл бөлінеді.

Рөлдік тренингтердің ерекшелігі – білім алушылар бірін-бірі таниды, шығармашылық тұрғыда тұлғалық қасиеттері көрінеді, әлеуметтік ортада өзін ұстау ережелерін меңгереді. Тұлғааралық тіл табыса алу қасиеттерін меңгереді, жағымды эмоционалдық күш алады, бірлескен іс-әрекеттегі толеранттыққа үйренеді. Рөлдік тренингтер барысында қарым-қатынас кезінде көрініс беретін сенімсіздік деңгейінің төмендейтіні және қатысушылардың бойында рефлексиялық, эмпатиялық үдерістердің артуын көрсетеді. Сонымен өзін-өзі бағалау және топтық бағалау динамикалары арқылы қарастырады. Рөлдік тренингтер жеке тұлғаның когнитивті, аффективті және конативті қасиеттерін кешенді түрде оңтайландырады [5].

Зерттеу әдісін қолдану проблемалық міндетті құруды, мәселенің сыни талдауын жасау ұсынысын, эксперимент жүргізуді және т.б. меңзейді. Бұл әдістің тиімділік шарты – білім алушылардың зерттеу сатыларының барлығында өзіндік жұмыстары, ол сәйкес танымдық әрекеттерді жүргізуден тұрады: деректер мен объектіні бақылау және зерттеу; болжамдарды ұсыну; жобалаудың жоспарын жасау және оны жүзеге асыру; зерттеу нәтижелерін құру; алынған нәтижелерді бақылау және тексеру, оның маңыздылығын бағалау. Тәжірибенің маңызды ерекшелігі – бұл, білім алушының оны жүзеге асыру барысында қандай да бір мәселені шешуге мүмкіндігіне ие болады: оны шақыру немесе тоқтату, қажетті бағыт бойынша өзгерту. Жаңа мәліметтерді алу жағдайларына қарай білім алушылар алдарына күрделене беретін жаңа мақсаттар қояды және оларды жүзеге асыруға ұмтылады. Зерттеу әрекеттері кезінде қате әрекет жасап қоямын деген қорқынышты жеңеді.

Жоба әдісі барысында оқытушы тақырыпты және ақпаратты жинау мен өңдеуге арналған құралдарды, ал білімалушы белгілі бір тақырыпты ала отырып және тиісті әдебиеттер, оқытушы айтқан, жобаны құруға қажетті тапсырмаларды жүзеге асырады.

Жобалаудың жалпы құрылымы:

1) алдымен жобаның тақырыбын типін таңдау;

2) жобалаудың маңыздылығы;

3) міндеттерді топтарға бөлу, зерттеу әдістерін талқылау, ақпарат іздеу, шығармашылық шешімдер қабылдау

4) зерттеулердің, шығармашылық міндеттері бойынша өздік жұмысы, бақылау

5) алған ақпараттары бойынша талқыға салу

6) қорғау

Жобалау әдісіне қойылатын талаптар:

-зерттеудегі шығармашылық жоспардың проблемалары мен міндеттерін кіріктірілген білімді, оны шешу үшін ізденушілігін талап ету;

-практикалық, теориялық, танымдық нәтижелердің көрсеткіштері;

-білім алушылардың өздігінен іс-әрекет етуі;

-жобалаудың мазмұнының құрылымы;

Жобалау әдісінің алгоритмі:

1. Проблема

2. Жобалау

3. Ақпарат көздерін іздестіру

4. Нәтижені қорытындылау

5. Презентация.

Жоба әдісін қолдану барысында білім алушы келесідей міндеттердің шешімін табу керек:

- зерттеу қызметінің құрылымы; зерттеу үшін қажетті ақпаратты іздеу тәсілдері; нәтижелерді өңдеу тәсілдері және оларды қорғау немесе презентациялау туралы білім беру;
 - білім алушылардың негізгі құзыреттіліктерін анықтау: құндылық-мағыналық, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік;
 - зерттеу қызметінің басым бағыттарын анықтау мақсатында білім алушылардың білім беру сұранысын анықтау;
 - білім беру кеңістігі шеңберінде жобалық және зерттеу қызметінің жүйесін әзірлеу;
 - ғылыми-зерттеу қызметіне бейім балалармен жұмыстың тұтас жүйесін құруға міндетті.
- Қорыта келе болашақ педагогтерді кәсіби даярлауда интербелсенді әдістерді қолданудың маңызын қарастырайық. Болашақ педагогтер интербелсенді әдістерді қолдану арқылы:
- инновациялық әрекетке деген қажеттілікті санасымен түсінеді;
 - оқу-тәрбие ісіне инновацияның алып келу бойынша шығармашылықпен айналысуға дайын болады;
 - инновациялық әрекеттің нәтижелі болатынына деген сенімі жоғарлайды;
 - жеке басының мақсаттары инновациялық әрекеттің мақсаттарына үйлесімді болады;
 - кейбір шығармашылық сәтсіздіктерді жеңуге деген құлшыныстары пайда болады;
 - инновациялық әрекетінің педагогтік кәсібі мен жеке басының мәдени-эстетикалық талаптарына сай болады;
 - инновациялық әрекетіне технологиялық дайындығы сәйкес келеді;
 - инновациялық әрекет етуі барысында өткен тәжірибесінің барлығын оңды көзқараспен қабылдай алады;
 - инновациялық әрекетте кәсіби өз бетімен жұмыс жасай алу қабілеті дамиды;
 - кәсіби педагогикалық рефлексия жасауға қабілеті болады.
- Болашақ педагогтерге интербелсенді әдістерді жүйелі қолданып отыру, оларды кәсіби даярлауда мол септігін тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/buginkazakhstan-prezidenti-nazarbaev-universitetinde-bolyp-studentter-aldynda-deris-okydy
2. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. - Москва: Магистр, 1997. – С.25.
3. Бөрібекова Ф.Б, Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. - Алматы: 2014. - 360 б.
4. Оқытудың инновациялық әдістемелері мен технологияларын жоғары оқу орындарында қолдану тәжірибесі. Оқу-әдістемелік құрал. – Құрастырушылар: Тұрғынбаева Б., Әлімов А. Қ. – Алматы, 2011.
5. Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика негіздері. Оқу құралы. К.Бұзаубақова -Алматы: Білім, 2019. – 424 б.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

Баймырзаев Қ. М. АЛҒЫ СӨЗ	3
Бахтаулова А.С., Қарашолақова Л.Н., І. ЖАНСҮГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТІ	4
Абдрахманов К.Ж. ЖАЛАИРИДІҢ ШЕЖІРЕСІ — ЕРТЕДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЖАЗЫЛҒАН ТҰҢҒЫШ ТАРИХИ ШЫҒАРМА	7
Abduakasov A., Haas M., Oxikbayev B. DEVELOPMENT AND USE OF ELECTRONIC TEXTBOOKS IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS	10
Абдықалық С., Кадырова А., Бейсенбекова М. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ БАНКТІК НЕСИЕЛЕНДІРУДЕ КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	12
Абуханова А.Б., Туркер Курт ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИЛІГІН ДАМУДА "ТӨҢКЕРІЛГЕН ОҚЫТУ" ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ	18
Акипова Ж.А. МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ҚАЖЕТТІЛІГІН ҒАЛЫМДАРДЫҢ ӨЗ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕ АНЫҚТАУЫ (ТАРИХИ ШОЛУ)	22
Алдабергенова А.О., Ульман М., Кابدюалиев Д.К. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	26
Алдабергенова А.О., Омарова Ж.М. «ИНФОРМАТИКА» ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	30
Аликенова К. Н., Қашағанова Ә.Б. ЖАҒАҢДАНУ ДАҒДАРЫСЫ ЖӘНЕ ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ	34
Альменбетова Қ.Ж., Смагулова С.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУДА ТІЛДІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ	39
Альменбетова Қ.Ж., Жомартқызы Ч.М. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУ МАҚСАТТАРЫНА ЖЕТУ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	43

Альменбетова Қ.Ж., Шаихова А.А. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	47
Аманова С., Жексембаева Ж.Р. ОТБАСЫНДАҒЫ КИКІЛЖІҢ СЕБЕПТЕРІН АНЫҚТАУ МЕН АЛДЫН АЛУДА ОТБАСЫЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ	51
Андасова Ә.Б., Баймұхамбетова Р.Қ., Онжанова Г.Б. ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДЕ АУА РАЙЫН БАҚЫЛАУ НӘТИЖЕЛЕРІН ӨНДЕУ НЕГІЗІНДЕ БОЛАШАҚ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	56
Арчабаева С.Ж. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	61
Асетхан А.С., Наурызбаева С.Н. КОНСТИТУЦИЯНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫНЫҢ ФАКТОРЛАРЫ	65
Ахметсапа А.Е. БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	69
Аязбек А.С., Альменбетова Қ.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУҒА ДАЯРЛАУДАҒЫ ТАПСЫРМАЛАР ӘЛЕУЕТІ	74
Байбол Ж.Е., Тулекова А.М. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ДАМУЫ	81
Байгабатова Н.К., П. Финке К ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ МОНГОЛИИ	84
Байғалиева Е.Н. АҒЫЛШЫН ТІЛІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	90
Баймолда Н.Т., Сеитова С.М. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМЫН АРТЫРАТТЫН ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕР	94
Байсеитов М.К., Токкулиев Н.Н. ЕҢБЕККЕ БАУЛУ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗІ	98
Балғабекова Г.Т. АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ МҰРАЛАРЫНДАҒЫ ОҚЫТУ МЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ БАҒЫТТАРЫ	101

Баянбаева Т. С., Темирбулатов К.Б., Сыздыков А.А. «ВЛИЯНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В СИСТЕМЕ «ТРЕНЕР – РОДИТЕЛЬ - СПОРТСМЕН» НА ПОВЫШЕНИЕ СПОРТИВНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ»	104
Беркінбаева Е.Е., Баянаева К. ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІ КӘСПОРЫНДАРЫНДА СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ СТРАТЕГИЯЛАР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР	108
Галиева А.Н., Абылкакова Д. АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	113
Галиева А.Н., Жасұзақова М. ДМШ БАЛАНЫ СҮЙЕМЕЛДЕУ БОЙЫНША ТЮТОРДЫҢ ҚЫЗМЕТІ	116
Дармишева Н.Е., Наубаева Х.Т. БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ БОЙЫНДА ТОЛЕРАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	119
Даулет Ш.Н. ЛОГОПЕДТІҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КЕҢЕС БЕРУ ҚЫЗМЕТІ	123
Дәрбаева А.А. МАТЕМАТИКА ПӘНІ БОЙЫНША МЕКТЕП ОЛИМПИАДАСЫНЫҢ НЕГІЗГІ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ ЖӘНЕ МӘТІНІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН НЕГІЗГІ ТАЛАПТАР	125
Джаздықбаева М.Б., Расулова Н.И. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	130
Долгова Л.В. ПРИЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	133
Досымбекова Г.Д., Фейзулдаева С.А. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ МҰҒАЛІМ МАМАНДЫҒЫНЫҢ БЕДЕЛІ	136
Езиева М.М. СӘН ДИЗАЙНЕРЛЕРІНІҢ ЖОБАЛАУ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЗИЯТКЕРЛІК МАТЕРИАЛДАР	139
Енсеева В.Т., Рахипова С.К. ЖЕТІСУ ЖӘНЕ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ ТҮРҒЫНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОПТИМИЗМ ЖАҒДАЙЫ	149
Ербосын Р.Е., Абуханова А. Б. ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИД МӘСЕЛЕСІ	156

Ерметаев Ш., Намиолданова Н., Камза Д. АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУПСІЗДІГІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	160
Ерназарова Ж.Е, Илиев Р.Р. КӨЛІКТІҢ СЕНІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ СИПАТТАМАСЫ	164
Есейқызы А., Тлеужанов А. МАТЕМАТИКА-ИНФОРМАТИКА САБАҒЫНДА FLIPPED LEARNING ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	169
Жанысбаев Б.Ж. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КОЛЛЕДЖ ПРАКТИКАСЫНА ЕНДІРУДІҢ БАСТЫ ШАРТТАРЫ	173
Zheldibayeva R., Rimantas Z., Murat Sh. CRITICAL THINKING AS A PREMISE FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE ERA OF GLOBALIZATION	181
Жуманова Г. А. О РАЗВИТИИ СВЯЗНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ	184
Ignatjeva S., Сеитова С.М., Батырбаева Ә.М., Есейқызы А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ В ВУЗЕ	187
Идрисова А. Е. Бимуханов А. А., Калимбетова А. С. ХАРАКТЕРИСТИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ РАБОТАХ НА ВЫСОТЕ	191
Имандинова А.А. БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ӘДІСТЕРІ	195
Исабекова Л. К. «КОЛЛЕДЖДЕРДЕ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ АЯСЫНДА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ»	198
Исмаилова А.Т. WORLDSKILLS ЧЕМПИОНАТЫНЫҢ «МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ» ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ МҮМКІНДІКТЕРІ	204
Кадирбаев М.Ж., Андасбаев Е.С. РҮТНОН БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУДА ҚОЛДАНУ	207
Казиева Л.Ж. АӨК ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУ: АҚШ ТӘЖІРИБЕСІ	213

Капенова А. А., Дубекова Р.К. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУҒА ДАЙЫНДАУ	216
Керимбекова С.А. УРОК-ВИКТОРИНА ПО РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	200
Керімбай Н.Н., Молбаев Б.Қ., Қыдырбаева А.Т. ЖЕТІСУ Өңірінің Ұлттық Табиғат Бақтарын Функционалдық Зоналау	225
Кожашева Г., Қадыл П. ОРТА МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДАҒЫ ЖИЫНДАР ТЕОРИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ОРНЫ ТУРАЛЫ	231
Кожашева Г., Рахым С. МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ КООПЕРАТИВТІК ФОРМАСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ТУРАЛЫ	235
Корабаева Н. Б., Агыбаева Л. Т. ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНА САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ ШЕТЕЛДІКТӘЖІРІБЕСІ ЖӘНЕ ПЕРСПЕКТИВАСЫ	239
Кудайберген А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ АЛҒАШҚЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИ ӨМІРІ	243
Куцина О.А. МАГИЯ МУЗЫКИ И СОВРЕМЕННЫЙ ШКОЛЬНИК	246
Макеева А.Т. ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ БҮГІНГІ КҮНГІ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ – АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ПРИНЦИПТЕРІ	249
Медведев Л.Г. ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ	253
Мукажанов Е.Б., Борисбеков Д.Р. ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТЫ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН БАСПАСӨЗ КОНФЕРЕНЦИЯСЫ ҚАҒИДАТЫ БОЙЫНША ҚОЛДАНУ ЕРЕКШІЛІГІ	255
Мухаметкали С.Х. ЕРТЕ КӘСІПТІК БАҒДАРЛАУ ЖӘНЕ БЕЙІНДІК ОҚЫТУ, МЕТАПӨНДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ҚАЛЫПТАСТЫРУ	258
Мухашева М.Б., Мэдэра Халматова LEGO WEDO 2.0 ЖИЫНТЫҒЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА "БІЛІМ БЕРУ РОБОТОТЕХНИКАСЫ" БАҒЫТЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	264

Мұса К.Т. ТЕХНОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА АКТ ҚОЛДАНУ - ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ АРТТЫРУДЫҢ ФАКТОРЫ	268
Наубаева Х.Т., Қозыбаева К. КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ҮРДІСІНДЕ БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ МОТИВАЦИЯСЫ	271
Нурбекова А.К. АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ	274
Nurmukhankyzy D., E. Dogan LEGAL PROVISION OF ENERGY SECURITY IN THE FIELD OF DIGITAL MINING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	278
Nurseitova N.N. ACTIVE TEACHING AND LEARNING AS ONE OF THE EFFICACIOUS METHOD OF TEACHING	282
Oxıkbayev B., Janiga M., Orman A., Tolegenova A. ERYTHROCYTE MEMBRANE RESISTANCE DURING CHANGES IN PHYSIOLOGICAL STATE	286
Оспанов Б.Е., Алиев Т.Х., Адамқұлов Н.М. ДОМБЫРАНЫҢ ЖАСАЛУ ТАРИХЫ	290
Примбетова С.Ч., Альменов Р.У. МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМ РЕСУРСТАРЫН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕТІКТЕРІ	295
Примбетова С.Ч., Джолдыбаева А.А. БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ	300
Примбетова С.Ч., Иман-Мәліков Е.Ж. КӘСПОРЫН ПЕРСОНАЛЫН ЫНТАЛАНДЫРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ	305
Примбетова С.Ч., Нұрқаятова Ж.Қ. ӨНІРДІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ШАҒЫН ФИРМАЛАРДЫҢ РӨЛІ	310
Пушкарева И.Н., Хадыко А.В. ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ	314
Рахымбеков А.Ж., Свамбай Б., Қойшыбаева А., Нұрғали Ж., Токенов Е. ТАБИҒИ АПАТ СИПАТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН	317

Rakhimbekov A. Zh., Serikpaev I., Zholdybayeva A., Khamit A., Altynbekov A., ABOUT THE PROSPECTS OF ALTERNATIVE ENERGY SOURCES	321
Рахымбеков А.Ж., Мұратбек Н. ЖЕРДІ ЕГІС АЛДЫНДА ӨНДЕУ ӘДІСТЕРІ	324
Сағынов Д.А. ҰЙЫМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУДАҒЫ ОРНЫ	327
Сантаева К.Т., Айтқалиева Г. «ЖАЗЫҚСЫЗ ЖАЛАНЫҢ» ҚҰРБАНЫ БОЛҒАН М.ДУЛАТОВ ӨМІРІНІҢ БЕЙМӘЛІМ ТҰСТАРЫ	330
Sapargaliyeva A.Zh., Alikanova M. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING PROJECT COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS	336
Sapargaliyeva A.Zh., Berikova A. PRINCIPLES OF FORMATION OF EMOTIONAL COMPETENCE IN FUTURE EDUCATIONAL PSYCHOLOGISTS	341
Sapargaliyeva A.Zh., Bidakhmet B. DEVELOPING THE PSYCHOLOGICAL PREPAREDNESS OF FUTURE TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN INCLUSIVE EDUCATION	344
Sapargaliyeva A.Zh., Idyrysova M. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF MANAGEMENT CULTURE IN FUTURE MANAGERS IN THE SPHERE OF EDUCATION	349
Sapargaliyeva A.Zh., Kuatbayeva K. FORMATION OF SELF-ASSESSMENT OF THE FUTURE TEACHER AS A PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITY	355
Sapargaliyeva A.Zh., Omarova M. FEATURES OF TRAINING A TEACHER- PSYCHOLOGIST TO WORK WITH SPECIAL CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS	359
Sapargaliyeva A.Zh., Rahmatulina A. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE SPECIAL TEACHERS	367
Сапарғалиева А.Ж., Ырымтай А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	370
Сейсекенова М.Б., Калыков К., Жуматай А., Еркасым А. ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МСФО В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ ЛЮБОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	375

Сенькина Г. Е., Ауелбек М. А. ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА БІЛІМ БЕРУ РОБОТОТЕХНИКАСЫН ҚОЛДАНУ	378
Смагулов Е.Ж., Акынбеков Д. БІЛІМ АЛУДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРҒА МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШІЛІГІ	382
Смагулов Е.Ж., Рысқан С. ИНФОРМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ PYTHON-ЕҢ ТАНЫМАЛ БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІНІҢ БІРІ	386
Смагулов Е.Ж., Рысқан С. WEB-САЙТТАРДЫ БІЛІМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЛАРЫ МЕН БАҒЫТТАРЫН АЙҚЫНДАУ	389
Сперанская Н.Ю., Жембровская Т.А., Лященко А.Д. МОТИВАЦИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ: МЕТОДИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА ЛЕТНЕЙ ШКОЛЫ «ЭКОУМКИ»	392
Сыдыбаева Н.Ж. АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ	395
Сыдыкжанова А.О, Бейсенбеков М.Б. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСӘПТІК БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ ОҚЫТУШЫ, СТУДЕНТ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМІН БАҒАЛАУ	400
Сыздықбаева Н., Күнсағымова Г., Құттыбек Ш. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛҚЫН АЗЫҚ-ТҮЛІКПЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	403
Сыздықбаева Н., Сыдық Г., Найманова А. АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕГІ АЗЫҚ-ТҮЛІК МӘСЕЛЕСІ	410
Тажинова А.А., Кабдрахманова Г.С. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖҮЙЕСІ	414
Тасболатова Р.Б., Баубекова Г. АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩИХ КОНЦЕПЦИЙ ФОРМИРОВАНИЯ МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	418
Тасболатова Р.Б., Шаймолданова К. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУДА МҰҒАЛІМДЕРДІН ІС-ӘРЕКЕТТЕРІ	422
Тасболатова Р., Уалиева С. А. ЗНАЧИМОСТЬ ПРАКТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ НА УРОКЕ МАТЕМАТИКИ	426

Тілеуова С.С. ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕГІ МӘНІ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	430
Тұрсын Г., Мамекова А.Т. ҚАЗЫРҒИ ТАҢДАҒЫ ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСТЕМЕСІ	434
Уалиева С.А., Токтанова А.К. ШЕТЕЛ ТІЛІН МЕНГЕРУДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ	439
Уразалиев И.А. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ	443
Medera Halmatov МОТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ	448
Хасен Д.Д. КӨРКЕМ ШЫҒАРМА ҚҰРАЛДАРЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	453
Шайхулов Р.Н., Саина А.С. СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	458
Шәріп С. ИСЛАМ ДІНІНІҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ	465
Шенгелбаева С.Б., Қасымғали А., Мұқаш С. СТРЕССТІҢ АДАМ ӨМІРІНЕ ӘСЕРІ	468
Шомшекова Б.К., Қуандық Р. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП СТАНДАРТТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘНІ ЖӘНЕ ДАМУЫ	470
Shynybekova A., Auganbaev A. THE INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE LIFE OF A CHILD, HARMFUL AND BENEFICIAL ASPECTS	474
Шыныбекова А. С., Жұмағали Қ. ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	477
Шыныбекова А.С., Оразбек Е.С. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ТҰРҒЫСЫНАН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ	483

Ыбыраимжанов К.Т., Жандарбек С. БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛГІЛЕР	488
Битлеуова М.Қ., Жумадилова С.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ	493

Университеттің 50 жылдығына арналған
**«БОЛАШАҚ ҰРПАҒЫ: ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМНІҢ
ТӘЖІРИБЕСІ МЕН БОЛАШАҒЫ»**
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
**«ПОКОЛЕНИЕ БУДУЩЕГО: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ
НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ»,**
посвященной 50-летию университета

MATERIALS
of the international scientific and practical conference
**«GENERATION OF THE FUTURE: EXPERIENCE AND PROSPECTS
OF SCIENCE AND EDUCATION»**
dedicated to the 50th anniversary of the University

Компьютерлік қалыптаушы – Жепенова Г.М.
Мұқабының дизайні – Айдарбеков Р.А.

(Тапсырыс беруші файлынан басылды)

Басуға қол қойылды 11.11.2022 ж.
Өріп түрі «Times New Roman». Қалыбы 60x84/8. SvetoCopy қағазы
Таралымы 40 дана. Ш.т.б. 63.5. Тапсырыс № 00463
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Имидждік саясат орталығы
040009, Талдықорған, Жансүгіров көшесі, 187а

(Распечатано с файла заказчика)

Подписано в печать 11.11.2022 г.
Гарнитура «Times New Roman». Формат 60x84/8. Бумага SvetoCopy.
Тираж 40 экз. У.п.л. 63.5. Заказ № 00463
Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Центр имиджевой политики
040009, Талдыкорган, ул. Жансугурова, 187а